לתולדות הקהילות בפולין

מאת

הרב צבי הלוי איש הורוויץ זצ"ל
רבה של דרזדן

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

מוסד הרב קוק

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

כרך זה מופיע בסיוע
קרן זכרון למען תרבות יהודית

©

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ח
Copyright by Mossad Harav Kook, Jerusalem 1978

דפוס גלאור, ירושלים
Printed in Israel

לתולדות הקהילות בפולין

מוסד הרב קוק מיסודו של הרב י. ל. הכהן מימון

התוכן

על המחבר	ט
פתח דבר	יז
אולינוב	1
אוסציא	2
אושפיצין	4
אליק	5
אלעסק	7
אלעקסעניץ	8
אמדור	9
אפאטשנא	10
אפטא	11
באר	93
בוברקא	99
בוזאנוב	100
בוטשאטש	101
בוכניא	104
בוליחוב	105
בומסט	111
בוסק	112
בורשטין	126
בילגוריי	128
בילקאמין	130
בירז	131
בעלזא	132
בענדין	150
בראדשין	151
בריגיל	154

ברעזאן 155
ברעסטעצקי 157
גלוגא רבתי 158
גלוגוב (גאליגורא) 166
גרידץ 167
גריידינג 194
דאברמיל 195
דוקלא 199
דראהביטש 229
האצענפלאץ 231
הורחוב 234
הרובשוב 236
וואדיסלאב 260
וויסלאוויץ 262
וולאדאווי 263
ווישניצא 265
זאמושטש 272
זבאריז 298
זבורוב 299
זוראוונע 300
זלאזיץ 301
זלאטשוב 304
זמיגראד 307
חמעלניק 310
חעלמא (חעלם) 312
חענטשין 315
טאמאשוב 319
טארנא (טרנוב) 321
טארנופול 324
טולטשין 330
טיסמניץ 332
טישוויץ 350
יאברוב 351
יאזלאוויץ 356
יאמפלי 359
יאנוב 360

יארטשוב 361
יערסלב 366
לאקאטש 373
לוצק 377
לינסק 379
לעשנוב 382
מעזביז 385
נאראל 391
נעמירוב 392
נישכיז 396
סאטאנוב 397
סווירז 400
סטאבניץ 401
סטאריא 403
סקאהל 405
עלקוש 408
פאדהייץ 432
פאדקאמין 437
פאמארין 439
פוזנא 441
פולנאה 461
פרעמישלא 464
צאנץ 477
צויזמיר 481
צילץ 488
קאמינקא 491
קאמרני 493
קאנסטאנטין 499
קראטשין 502
ראהאטין 508
ראווי 516
ראקוב 517
שידלוב 519
שינאווי 521
שעבערשין 527

נספח

בומסלא 535
דעסויא 542
העלישויא 547
סטראקאניץ 557
שדה לבן (בילו־צירקוב) 560

על המחבר

הרב צבי הירש הלוי איש הורוויץ[1] (קרקא תרל"ב — ניצה, צרפת, י' אייר תש"ה) בנו של הגאון רבי חיים אריה (לייבוש), רבה של קרקא, מחה"ס "חיי אריה" ונצר למשפחת הורוויץ המפורסמת בגדוליה ורבניה.

דמות רבנית מובהקת, רועה נאמן לעדתו ומרביץ תורה ברבים. בימי מלחמת העולם הראשונה נתמנה לרב בקהילת "מחזיקי הדת" בברין, שנוסדה על ידי פליטי מלחמה מקרב יהודי גליציה, אשר מצאו מקלט בעיר זו. כעבור שנתיים, בסוף תרע"ו, עבר לשווינינגן בהולנד. גם כאן מצא כר נרחב לפעולתו כרב ומורה הוראה בקרב יוצאי גליציה. אף ישיבה יסד בעיר זו.

בשנת תרע"ט עבר לדרזדן על פי הזמנת העדה "שומרי הדת". כעשרים שנה שימש ברבנות בעיר זו, תחילה של העדה החרדית בלבד ומשנת תרפ"ו של הקהילה כולה.

אהוב ונערץ על בני עדתו נפרד מהם בצער ובחפזה בשנת תרצ"ט, בצאתו לבקש מקום מסתור והצלה לו ולביתו. בעזרת רבה הראשי של בלגיה הרב ד"ר וינר הצליח להגיע יחד עם בני משפחתו לאנטוורפן ולהעביר לשם את ספרייתו העשירה. כאשר פלשו הגרמנים לבלגיה ברח לצרפת וישב שנים מספר בניצה, בה החזיר את נשמתו הטהורה לבוראו שבע סבל ויסורים והוא בן שבעים ושלש שנים. נקבר בבית העלמין העתיק של הקהילה.

*

הצטיין בלמדנותו המקיפה ונתפרסם כגדול בתורה. כבר בשנת תר"ן פירסם אביו בספרו מחידושי בנו הצעיר. הערות תלמודיות הדפיס

1 תולדותיו כתובות בידי טוביה פרשל, ב"אלה אזכרה" אוסף תולדות קדושי ת"ש —תש"ה, בעריכת ד"ר יצחק לוין, כרך ה' (ניו־יורק תשכ"ג) עמ' 148—156.

במאספים תורניים, כגון: "אוהל מועד" (קרקא), "שערי ציון" (ירושלים) וכן הובאו מחידושיו בספרי מחברים שונים, עמהם התכתב בדברי תורה. עסק רבות בירושלמי ואף פירסם מחקר "על דבר סידור ועריכת הירושלמי" בו הצביע על ההבדלים והשינויים בין שני התלמודים. מחקר זה, שנדפס בתרצ"ה יחד עם מאמרו "לתולדות משפחת הורוויץ"[2], כנספח לספר "טוב עין" על הירושלמי יבמות לאחיו הרב אליעזר משה הורוויץ[3], מעיד על בקיאות רבה בירושלמי והבנה עמוקה בו. אסף חומר רב להוצאת ספר, שיכיל כל פירושי הקדמונים על הירושלמי "למען יהיו לנו לעינים להבין דברי הירושלמי לאמיתו ות"ל יתברך קבצתי על ידי כל פירושי הקדמונים על הירושלמי וגם כל הנוסחאות — — — בעזר השם יתעלה כתבתי הרבה הערות יקרות וחידושים נחמדים בירושלמי, המה אתי בכתובים חתומים באוצרותי".

ספרו "זכרון צבי", שיצא לאור על ידי "מוסד הרב קוק" (תשל"ג) מכיל שאלות ותשובות ובאורי הלכה, שנשארו בעזבונו הספרותי. הספר מכיל כ"ז סימנים בנושאי־הלכה מגוונים, כגון: מי שאין לו קרקע אם חייב לעלות לרגל ולעשות הפסח, אם יוצאים ידי חובה ביו"ט ראשון של חג באתרוג של מוקצה, אי חיישינן למיתה בזמן מועט, כהן שקידש אשה גרושה, רוב היולדות אינן מפילות, היתר מאה רבנים, שמות גטין ועוד. כל נושא הוא מברר בהיקף רחב תוך בקיאות עצומה ומנסה לסכם מסקנותיו. את התשובות כתב בחלקן בהיותו עדיין אברך, בעודנו יושב אהל־תורה בדוקלא, בבית חותנו, ויתרן בדרזדן. הן מופנות אל בני משפחתו: אביו זקנו הרב שאול הלוי איש הורוויץ, רבה של טיסמניץ, לאביו הרב בקראקא, לשני אחיו הרבנים ר' מיכאל ור' משה, לדו"ז הרב אריה הלוי, רבה של סטרי, לדודו הרב פנחס הלוי, רבה של סקאהל (אח"כ בראדשין), לבן דודו הרב דוד הלוי, רבה של סטניסלאב וכן אל הרבנים הנודעים רבי יצחק חיות, רבה של ברודי, רבי אליעזר יהודה רבינוביץ, רבה של מעמיל,

2 יצא באותה שנה גם כספר מיוחד (82 עמודים).
3 נדפס בראש הספר.

רבי משה חיים לוי רבה של פרשוב (אח"כ פיוטרקוב), להרב חוקר בדברי קדמוניות חיים יששכר גראסס, מו"ץ במונקאטש, לרבי שלמה נתן קאטלער, רבה של לוקנין (אח"כ בדטרויט) ואחרים. ספר זה בן יותר משלש מאות עמוד מכיל רק חלק מתשובותיו.

תשובות רבות נוספות וחידושי־תורה נשארו בכתובים בידי בני משפחתו בארצות־הברית ו"מוסד הרב קוק" מתכנן הוצאתם.

*

משחר ימיו נמשך הרב הורוויץ אחר חקר תולדות רבותינו והקהילות בישראל, בעיקר בגליציה ובפולין. בנטייתו זו קיבל עידוד והשפעה מאת ההיסטוריון רבי חיים נתן דמביצר, ששימש דיין בבית־הדין של אביו הרב בקראקא. הוא סייע לדמביצר בעריכת ספרו "כלילת יופי" (קראקא תרמ"ח) וכן לר' פנחס פסיס בהכנת הספר "עטרת הלויים" (וארשה תרס"ב) ורשם "מילואים" בספר "זכרון לראשונים" (קולומיי תרע"ד) להרב חיים צבי תאומים, המכילים תולדותיו של רבי משולם איגרא, מפרי בכוריו. גם ר' שלמה בובר מביא מהערותיו בספרו "אנשי שם" (קראקא תרנ"ה).

בימי מלחמת העולם הראשונה, כאשר ישב בשוניגן הגיע לידיו חלק מאוספו העשיר של הרב ישכר בריש ברנשטיין, רבה של האג, ובו מאות מכתבים, תשובות ותעודות, חידושים ודרשות, של גדולי הדורות האחרונים, אשר ברבות הימים פירסם חלק מהם בכתבי־עת ובקבצים שונים. גם המכתבים של רבי שאול ברלין, בעל "בשמים ראש", לגיסו הרב יעקב משה לוונשטאם, שפירסם בקונטרסו "כתבי ישנים" (בודפשט תר"ץ [4]) באים ממקור זה.

עת ישב בדרזדן מצא לעצמו זמן לעסוק במחקרים היסטוריים, על אף טרדותיו הרבות בצרכי עדתו. הוא פירסם מאמרים על אישים וקהילות במאספו של הרב ארנרייך "אוצר החיים", ב"הצופה לחכמת ישראל", "העברי" ועוד. כן השתתף בכתבי־עת בגרמנית, ביחוד

4 מאמרו על רבי שאול הדפיס תחילה ב"הצופה לחכמת ישראל" (כרך י"ד).

ב"מונטסשריפט" (ברסלוי), "צייטשריפט" (פראג) ואחרים. כתב ערכים ב"אנציקלופדיה יודאיקה" וב"אשכול", שהופיעו בגרמניה.

בשנת תרפ"ח הוציא לאור את ספרו "כתבי הגאונים" (פיוטרקוב). ספר זה המכיל אגרות ומכתבים של גדולי ישראל ובהם משל הגר"א מווילנה ואחיו, ה"חכם צבי", רבי יהונתן אייבשיץ, בעל "פני יהושע", רבי משולם איגרא, רבי צבי הירש ברלין, רבי שאול מאמשטרדאם, רבי שלמה חלמא ואחרים, שמצא באוספו של הרב ברנשטיין ובמקורות אחרים, הוא גדוש ידע היסטורי מפליא ומצוייד בהערות ביוגרפיות ולמדניות מחכימות של המהדיר.

תשומת לב מיוחדת הקדיש לחקר תולדותיה של משפחת הורוויץ ובסוף הספר "ברכה משולשת" של רבי שלמה עהרליך (בילגוריי תרצ"ה) נדפס קונטרסו על רבי יצחק הלוי איש הורוויץ, רבן של שלש הקהילות: אלטונה, המבורג וונדסבק.

בשנת תרצ"ו באתי עמו בכתובים[5] בשל קשרי המשפחה בינינו, בהיותי אף אני בן למשפחת הורוויץ ומצאצאיו של אותו גאון וצדיק רבי יצחק (איציק[6]) מהמבורג ע"י אמי אצילת הנפש מרת אסתר ע"ה, בת אבי זקני רבי חיים איש הורוויץ הלוי ז"ל. זכיתי לשמש שושבין לפירסום מאמריו "תולדות ר' יוסף אשכנזי 'התנא' מצפת" (סיני, כרך ז' עמ' שיא—שלו[7]) ו"חלופי תשובות בין החתם־סופר ורבי ישראל משקלוב"[8] ב"ספר היובל" לד"ר בנימין מנשה לוין (ירושלים ת"ש).

*

הספר אשר לפנינו מכיל את כל מחקריו ורשימותיו על קהילות פולין, רובם מתוך כתב־ידו וכן אלה שנתפרסמו בימי חייו ולאחר פטירתו. הוא עצמו, בעודנו בדרזדן, השתדל לפרסם ספרו זה על ידי הוצאת

5 ראה מה שכתבתי ב"סיני" כרך עג עמ' א.

6 כך חקוק על מצבתו, שפקדתיה השנה בבית־הקברות העתיק באלטונא, עת באתי להשתטח על קברו.

7 נשמט משום מה "מפתחות" לארבעים הכרכים של "סיני" (ירושלים תשי"ח).

8 אף הן מאוספו של הרב ברנשטיין.

"מסורה" — א. מ. גרובשטיין בלודז. גליונות ראשונים בודדים אמנם החלו לסדר בדפוס בבילגוריי והעתק מעלי ההגהה אף שלח אלי[9], ובקשני להמציא לו הערותי. בינתיים פרצה מלחמת־האימים, שהרסה את משכנות ישראל בפולין וקהילת בילגוריי ובית דפוסה נחרבו ואבדו עם כל בית ישראל.

ביזמת בנו מר משולם יששכר הלוי איש הורוויץ, בתו וחתנו מר יהודה אריה נוימארקט יצא לאור חלק מספר זה בעריכתו של ידידי ר' טוביה פרשל באמצעות "המכון לחקר היהדות החרדית", אשר בראשות ידידי ד"ר יצחק לוין (ניו־יורק תשכ"ט). למען השלמות נכלל גם חלק זה בספרנו. כן כינסנו בסופו אחדים ממאמריו על קהילות אחרות, שאינן מקהילות פולין, אשר פירסם בכתבי־עת.

הנחנו לספר כפי שיצא מעט מחברו הדגול, ללא שיפוצים יתירים וללא מלואים. כמות שהוא הוא גדוש חומר רב ומשופע ידיעות נפלאות בכל הנוגע לתולדות הקהילות ובעיקר אישיהן ורבניהן, אשר אסף וקיבץ מתוך תעודות ופנקסים עתיקים, הסכמות ומכתבים ומקורות נידחים שונים.

זאת היא תרומה נכבדה להכרת יהודי פולין וכל מי שיבוא לחקור תולדותיהם לא יוכל עוד בלעדה.

יצחק רפאל

ב"ה, ירושלים ז' באדר ב' תשל"ח

9 עלים אלה הוצגו יחד עם קטעי ספרים אחרים, אודים מוצלים, שהגיעו אלי מגיא ההריגה, בתערוכת ספרים תורניים שנערכה בירושלים בסוכות תש"ד, ראה דברי ההקדמה שלי למדריך לתערוכה זו "באהלי תורה בימי המלחמה" (ירושלים תש"ד).

ספר

לקורות הקהלות בפולניא

דברי הימים לבני ישראל בקהלות שונות אשר במדינת פולניא,
עם תולדות רבניה וגאוניה אשר שמשו שם ברבבות מזמן ראשון
עד זמן אחרון.

ונלוה (עמהם גם כן) תולדות שאר גאונים מצוינים אדירי התורה מאורי הגולה וגדולי הדור. עם הרבה הערות יקרות ודברי בקורת בשלשלת היוחסין שבכל משפחה ומשפחה המיוחסת.

נערכו ונסדרו על פי סדר א"ב

ע"י

זרע הגאון הגדול חריף ובקי בכל חדרי התורה, כלי המדעים, חוקר מצוין בדברי קדמוניות ובתולדות גדולי ישראל, שלשלת פאר היוחסין כש"ת מו"ה צבי' הלוי איש הורוויץ שליט"א, אב"ד דקה"ק יראים בעיר דרעזדן. בן הגאון המפורסם פאר הדור והדרו נזר הזמן וכתרו שר התורה וההכמה כקש"ת מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ"ל אבד"ק קראקא והגליל. מח"ס שו"ת "חיי אריה" ב"ח ועוד שאר ספרים יקרים.

נדפס בהוצאות „מסורה"-א. מ. גרובשטין לודז

ת-ר-ח-ץ | פילסודסקי 34 | 1-9-3-8

צילום שער הספר שנשאר מהמהדורה שהמחבר התחיל להדפיס
עם תיקון בכת"י המחבר ז"ל על ההגהה

שלשלת היחוס של המחבר

1) הרב צבי הלוי, מח"ס תולדות משפחת הורוויץ, כתבי הגאונים, ועוד, אבד"ק דרזדן.

בנו של

2) הרב הגאון מו"ה חיים ארי' הלוי, אבד"ק קרקא, מח"ס שו"ת חיי ארי' ב"ח, תיקון עירובין, עין דמעה ועוד [1].

בנו של

3) הרב הגאון מו"ה שאול הלוי, מח"ס שו"ת בשמים ראש החדשות.

בנו של

4) הרב הגאון משולם יששכר הלוי, אבד"ק סטאניסלאב, מח"ס שו"ת בר ליואי ג"ח, כלי חמדה, ושבחא דמרא ועוד [2].

בנו של

5) הרב הגאון ארי' ליב הלוי, אבד"ק סטניסלאב, מחבר הספר פני ארי'.

בנו של

6) הרב הגאון אלעזר הלוי, אבד"ק זלאז'יץ [3].

בנו של

7) הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה ר' יצחק הלוי, אבד"ק אה"ו, מח"ס מטעמי יצחק.

1 הרב חיים ארי' הלוי נשא לאשה מרת צפורה בת הנגיד מיכאל צבי הכהן ציפרעס מקראקא, שאשתו מרת אסתר פיגל היתה בת־הרב משה יעקב האכגעלערטער, שהוא בנו של הרב חיים אבד"ק גרוביעשוב, בנו של הרב יצחק מח"ס זכרון יצחק ואבד"ק חעלם, בן הרב הגאון יוסף האכגעלערטר אבד"ק זאמושץ, בעל משנת חכמים.

2 משולם יששכר נשא לאשה את מרת רייזל, נכדתו של הרב הגאון משה משולם איגרא, אבד"ק פרעסבורג, שאשתו מרת רבקה אסתר היתה בתו של הרב הגאון האדיר רבן של ישראל מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו.

3 הרב אלעזר נשא את מרת רוזה בת הגאון שאול לעווענשטאם אבד"ק א"ד, בעל בנין אריאל שהוא בנם של הרב ארי' ליבש, אבד"ק א"ד ושל אשתו מרת מרים והיא בתו של "חכם צבי".

בנו של

8) הרב יעקב יוקל הלוי, אבד"ק גלוגאו.

בנו של

9) הרב מאיר הלוי, אבד"ק טיקטין.

בנו של

10) הרב שמואל שמעלקא הלוי, אבד"ק טארנע.

בנו של

11) הרב הגאון מו"ה יהושע הלוי, (המכונה ר' יהושע הארוך), אבד"ק פרעמישל.

בנו של

12) הרב הגאון פנחס הלוי מקראקא, גיסו של הגאון רבינו הרמ"א זצ"ל [4].

בנו של

13) הרב ישראל הלוי מפראג.

בנו של

14) הרה"ג אהרן משולם המכונה זלמן הלוי מפראג [5].

בנו של

15) הרה"ג ישעיה הלוי מפראג.

בנו של

16) הרב ר' משה (בן ר' אשר ?) הלוי הורוויץ מפראג.

4 בהיות הרב פנחס הלוי עוד נער, התחתן עמו הרב הגדול רחים ומוקיר רבנן הקציץ המפורסם מו"ה ישראל איסרל, אבי רבינו הרמ"א זצ"ל.

5 אחיו של הרה"ג אהרן משולם המכונה זלמן הי' הרב שבתי הלוי אבי הרב אברהם אבי הרב ישעיה הלוי הורוויץ, אבד"ק דפפד"מ, פראג וירושלים הוא רבינו של"ה הקדוש זצ"ל.

בעזהי"ת.

פתח דבר *

בעקבות המלחמה האיומה, מלחמת העולם (תרע"ד-תרע"ח) ותוצאותיה, ועל ידי המהפכה הגדולה אשר נעשתה בארץ רוסיה, כי קמה ממשלה חדשה אשר מטרתה להשמיד ולאבד כל אמונה ודת מבני אדם, ולהשכיח מבני ישראל תורתם ולהעבירם על דעת קונם, אשר לא נהיה כזאת בדברי הימים לבני ישראל מימי היונים בזמן בית שני, ועל ידי ההריגות והשחיטות אשר נעשו אחרי כן במדינת אוקראינה, אשר לא נשמע כזאת משנות ת"ח ות"ט, ותט"ו ותט"ז לאלף הששי, נעשה שינוי גדול במצב אחינו בני ישראל במזרח אירופה. הרבה קהילות, קטנות וגדולות, נהרסו ונחרבו ונהפכו משרש ערים. המרכז אשר בו היה רוב מנינם ובנינם של היהודים נקרע לגזרים, והרבה מן אחינו בני ישראל במדינות האלו נדדו ממקומם, וילכו בגולה מעיר לעיר וממדינה למדינה מפני חמת המציק, אל מקום אשר ימצאו שם מנוח לכף רגלם העיפה. וגם כעת הזאת, בעת אשר אנכי כותב הטורים האלו בדם לבי, גם בשאר מדינות אירופה רוצים משנאינו להרחיק אותנו ממשכנותינו אשר גרו בהם אבותינו זה יותר מאלף וחמש מאות שנים, ובחוזק יד המה מקפחים פרנסתם ומחייתם של אחינו בני ישראל, אשר בעמל רב וביגיעה יתירה רכשו להם, ובנפשם יביאו לחמם, ויתנו את יעקב למשיסה וישראל לבוזזים.

בצוק העתים האלו חוב קדוש מוטל על כל חוקר ודורש קדמוניות, אוהב עמו ודתו, לקבץ על יד את כל אשר נודע לו מן הימים שעברו בקהילות ישראל במקומות שונים, ולהודיע לדור את אשר עברו עליהם בזמן העבר וגם בזמן ההווה, לרבות תולדות הרבנים, נושאי נס התורה, אשר עמדו בראש קהילתם לתפארת עדתם, ולעשות זכרון לראשונים וגם לאחרונים למען יעמדו ימים רבים, ולאסוף חומר ולבנה לבנין דברי ימי עמנו בכל מקומות מושבותיהם. ודוקא התקופה הלזו של הרס וחורבן, של שעבוד גלויות וחסרון פרנסה, צריכה להיות בשבילנו שעת כנוס וקבוץ להציל מה שאפשר בידינו עוד להציל מתהום הנשיה, הכליה והאבדון. הלא במשך זמן המלחמה האיומה הרבה פנקסי הקהילות וכתבים

* דברי המחבר ז"ל בראש המהדורה, שהתחיל להדפיס.

ישנים מן מאורינו ומורינו הרבנים גדולי הדור, וגם הרבה ספרים יקרי הערך נשרפו ונאבדו על ידי גדודי הרוסים, והיא אבידה שאין לה תמורתה. ואם יעבור עוד דור אחד, והכל יהיה נשכח מארץ החיים. וביותר השכחה מצויה בזמננו על ידי טירוף הדעת וחוסר הפרנסה. אי לזאת מי שנודע לו איזה דבר מן הימים שעברו או מה שנוגע לתולדות גאוני וגדולי ישראל ורבניו, חוב קדוש מוטל עליו לקבץ אותם אל מקום אחד ולהדפיסם למען יעמדו ימים רבים, ובזה יעשה חסד עם החיים ועם המתים.

מנקודת ההשקפה הלזו חושב אנכי למועיל ולתועלת רבה לכתוב קורות הקהילות בישראל בכל מקומות מושבותיהם עם תולדות רבניהן אשר שמשו שמה ברבנות מזמן ראשון עד ימינו אלה, להודיע לדור ולבניהם אחריהם, מה פעלו המה בקרב ישראל בכלל, ובקרב קהילתם בפרט, ולהתחקות על טיבם ואופיים ולדעת את דברי ימיהם ותולדות בניהם אחריהם. בעבור זה עלה בדעתי לכתוב את דברי ימי הקהילות השונות בישראל בכל מקומות מושבותיהם בכלל ובמדינת פולין בפרט. אמנם נודע כי כל איש הבא לכתוב דברים אלה, צריכים להיות מונחים לפניו בכל עת ובכל שעה ספרי החיים — הם הספרים הנדפסים — וספרי המתים — המה הפנקסים והכתבים הישנים של הקהילות עם העתקות המצבות של הרבנים, למען יוכל לחקור על כל פרט ופרט, לדעת דבר ברור, ושלא להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. ואף כי ספרי החיים — המה הספרים הנדפסים — פתוחים לפני, אבל ספרי המתים — המה הפנקסים של הקהילות השונות — חסרים לי, בכל זאת אמרתי: לא אתרשל בדבר, אלא כל חומר שיש בידי לדברי הימים בקהילות השונות, אציע אותו לדור למען לא יאבד מתוך קהל ישראל.

והנה כבר נדפסו ממני אי־אלה מאמרים על קהילות שונות בישראל, כמו בירחון הרבני "אוצר החיים": "עיר ירסלב ורבניה" (כרך ה, תרפ"ט, עמ' רג־רח), "עיר דעסויא ורבניה" (כרך ו, תר"ץ, עמ' קפו־קצא), "עיר בומסלא ורבניה" (כרך ח, תרצ"ב, עמ' טז־כו), "עיר העלישויא ורבניה" (שם, עמ' עב־עד, קנא־קנז), "עיר גוטענפלאן ורבניה" (כרך יג, אדר תרצ"ז). וכן בהרבעון "הצופה לחכמת ישראל": "עיר הרובשוב ורבניה" (כרך טו, תרצ"א, עמ' פז־קי). גם נדפסו ממני מאמרים על קהילות שונות ב"אשכול", אנציקלופדיה ישראלית (כרך א, עמוד 1013 על אוסציה ורבניה; כרך ב, עמ' 565־567 על העיר אליסנה בספרד ורבניה) ובגרמנית ברבעון "צייטשריפט פיר גשיכטה דר יודן אין דר צ'כוסלובאקיי" ("הקהילה היהודית באיגר ומלומדיה", שנה ב, חוברת ג; שנה ד, חוברת א; "הרבנים והמלומדים היהודים של פראג במאה השלישית לאלף הששי", שנה א, חוברת ד). כן כתבתי מאמרים רבים על קהילות ב"אנציקלופדיה יודאיקה", אבל שם נדפסו הרבה מאמרים מבלי ששמי חתום עליהם. יש אשר חתם המו"ל איש אחר, או הניח פנוי בלי חתימה כדי לקפח את שכרי. ובאמת כל מקום אשר תמצא שמה

מאמרים אודות קהילות שונות, עם שמות רבניה, דע כי מעטי יצאו. לדוגמא הערך של עיר "גרידץ" אנכי כתבתי, אך חתום עליו איש אחר, וכן הרבה כיוצא בזה. וכן עשה שמה המו"ל ג"כ עם הרבה תולדות רבני גדולי הדור אשר אנכי כתבתי אותם, ולא נקרא שמי עליהם מטעם הנזכר.

והנה בבית גנזה של התולדה הישראלית עוד רבה העזובה והחסרון, תולדות רבנים גאונים גדולי הדור המה לקויים מאד, ובפרט שלשלת היוחסין שלהם ותולדות זרעם אחריהם. ואף כי בזמננו אלה נדפסו הרבה ספרים ומאמרים שונים במקצוע זה, אבל רובם ככולם יש בהם שגיאות רבות וגדולות מאד, בזדון או בשגגה. ואם עלה במחשבתו של הכותב איזו השערה בלי שום בדיקה כלל אם נכונה היא או לא, כתב אותה סתם, מבלי להודיע כי רק דעתו היא, והקורא חושב אולי היתה זאת מסורת בידו ואין להרהר אחריו כלל, ובזה הוא מוליך שולל את חוקרי ודורשי קדמוניות ודברי כותבי תולדות המשפחות המיוחסות בישראל. ויש מקומות שזיוף פשוט ניכר מתוכם.

ואל תאמר: שלשלות היוחסין של המשפחות המיוחסות המה אך למותר, כי מה צורך לנו באלו. דע כי מנהג עתיק יומין הוא בישראל מיום היותו לגוי, לשמור את מגילת יחוסו ולדעת את מקור מחצבתו, כדכתיב (במדבר ב, ל"ד) "איש למשפחותיו על בית אבותיו". וכן מצאנו בעזרא (ח, א) "ואלה ראשי אבותם והתיחשם". על כן אין זה דבר ריק להודיע לדור את שלשלת היוחסין של כל משפחה ומשפחה בכל מדינה ומדינה. בעבור זה, בכל מקום אשר כתבתי איזה דברי ימי רב וגאון אשר שימש ברבנות באיזו קהילה, גדולה או קטנה, כתבתי גם כן את תולדות זרעו אחריו, ותולדות אבותיו עד למעלה ראש, כפי אשר ידי, יד כהה, מגעת.

ואף שכתבתי איזה דברים על תולדות המשפחות המיוחסות בישראל בספרי "כתבי הגאונים" ובשאר מקומות, הם רק מעט מזעיר ממה שנודע לי ונמצא אתי בכתובים. בעבור זה אמרתי לצרף גם כאן את שלשלת היוחסין של איזו משפחות אשר נכבדות מדובר בם בזה הספר. וכעת כאשר הקרה לפני איש יקר ונכבד, אשר נדבה רוחו להדפיס איזה קובץ ממני על דברי ימי הקהילות במדינת פולניא, עם תולדות הרבנים אשר שימשו שם ברבנות מיום ראשון עד זמן אחרון, אז אמרתי האח, ובלב ונפש חפיצה מסרתי אותו לידו להדפיסו, ואקוה כי ישישו על הדבר הזה. על כן בואו ונחזיק טובה להמו"ל מר אברהם משה גרובשטיין נ"י, מו"ס בעל הוצאת "מסורה" בלודז, המוציא לאור כעת את הקובץ הזה, המכיל בקרבו תולדות קהילות שונות בפולין, עם תולדות הרבנים אשר שימשו בהן, למען יעמדו ימים רבים. ואקוה כי כל איש מוקיר עמו ודתו, יאסוף אותו אל ביתו, לדעת מה נעשה בישראל בימים שעברו, הן בדברי ימי הקהילות והן בתולדות רבני גדולי ישראל.

ועתה את כפי אפרוש אל אבינו שבשמים, שיתן לי כח ועצמה להגות בדברי תורתנו הקדושה מתוך הרחבת הדעת, ואזכה להוציא לאור את הספרים אשר אתי בכתובים, הן בשו"ת להלכה למעשה והן בחדושי הלכות ובאורי הסוגיות בתלמוד בבלי וירושלמי, וספרי באגדה, דרושים על מועדי ד', וכן ספרי הגדול "תולדות משפחות הורוויץ", מזמן ראשון עד ימינו אלה, ושאר הספרים בדברי קדמוניות אשר אתי בכתובים ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שאזכה לעלות במהרה לציון עיר הקודש ברנה אמן סלה.

אלה דברי הצעיר לבית אבא ולבית הלוי,

צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק יראים בעיר דרעזדן. בן לאאמו"ר הגאון המפורסם מופת הדור והדרו, נזר הזמן וכתרו, מאיר עיני חכמים בהלכה, שר התורה כקש"ת מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצלה"ה, אבד"ק קראקא והגליל, מחבר ספר שו"ת חיי אריה ב' חלקים, וספר תיקון עירובין.

דרעזדן יום ג' לסדר "ויקרב את המנחה", י"ט לחודש אדר שני, שנת "חיש ישע" (תרח"ץ) לפ"ק.

אולינוב

אולינוב עיירה עתיקה בפולין, מחוז לבוב. בימי גזירות ת"ח הרגו הצוררים הרבה מאחינו בני ישראל ושרפו את העיר כליל[1].

ואלו רבני אולינוב הנודעים מראשיתה עד המאה האחרונה.

א. הרה"ג ר' יוסף יאסקי אבד"ק אולינוב, בן ר' יחיאל מיכל מדוקלא, מחבר ספר אוהל מועד ועוד חידושים על סדר מועד (פפד"א תקכ"ו).

ב. הרה"ג ר' יעקב נפתלי בן הג"מ ר' יצחק חריף אבד"ק סאמבור. בנעוריו היה אבד"ק אולינוב ואחרי פטירת אביו נתקבל לאבד"ק סאמבור[2].

ג. ר' אברהם בן הג"מ ר' יצחק חריף, אחיו של הקודם. בנעוריו הי' איתן מושבו בלבוב ואח"כ נתקבל לאבד"ק גליגא, וכשאחיו הנ"ל נתקבל לאבד"ק סאמבור מילא מקומו באולינוב ונפטר שם בערך בשנת תקפ"ד[3].

ד. הרה"ג ר' אליהו (שלמה), רב ומקובל, בן מו"ה ר' יעקב, נכד הגאון ר' שכנא מלובלין, ואמו היתה בת הרה"ג ר' קלונימוס חתן הר"ן שפירא בעל ספר טוב הארץ[4]. היה מוכרח לעזוב את מדינת פולין ולעבור לאיטליה, שם התוודע להמקובל הגדול ר' משה חיים לוצאטו. מאיטליה עבר לאמשטרדם ובזמן הריב אודות הקמיעות בין הגאונים רי"א והגריעב"ץ זצ"ל עמד לימין צדקו של הראשון. חיבר ספר ברכת אליהו[5].

ה. רבי מרדכי רוזנטאל[6].

1 ראה צוק העתים באוצר הספרים ח"ג עמ' 125 : "חמיל שרף את אולינוב ואת היהודים שרפו וערפו, כאריה ושחל אותם טרפו".

2 ראה הסכמתו משנת תקפ"ה בספר "תולדות אברהם" : "יעקב נפתלי אייזנבערג החונה פה"ק סאמבור".

3 חיבר את הספרים : שו"ת "זרע יצחק" (זאלקווא תרל"ד) ו"תולדות אברהם" על הש"ס (פרעמישלא תרמ"א).

4 ר' נתן שפירא נסע בשליחות עניי ארץ ישראל. עבר מדינת אשכנז ואיטליה ונפטר שם בעיר ריגייו בשנת תכ"ז לפ"ק. ועוד שני חתנים היו לו והם : ר' יחיאל פואה ור' נתנאל פואר דיינים בעיר ריגייו.

5 ראה בתורת הקנאות (דפוס לבוב תר"ל עמ' 125) איך היעב"ץ ז"ל שפך עליו זעמו.

6 ראה שו"ת פרי תבואה סימנים ל"ב ומ"ד, תשובות אליו.

אוסציא

ישנן שתי ערים בשם אוסציא. האחת אוסציא־ז׳עלעני (הירוקה) הסמוכה לסטא־ניסלאב, והשנייה אוסציא־ביסקופ הסמוכה לעיר זאלישטשיק. בזמן האחרון שימש ברבנות בעיר השנייה ר׳ ברוך מאיר, מחבר שו״ת ״רב טובך״.

בשנת 1662 זיכה הגראף יענדזי פוטוצקי את היהודים בישיבה באוסציא־ז׳עלעני. מהרבנים הנודעים ששרתו בקודש בעיר זו ידועים לנו השמות דלהלן:

א. רבי צבי הירש בן ה״ר זאב וואלף מזאלקווא, שהיה אבד״ק העיר בערך שנת תצ״ה[1], אחר־כך נתקבל לאבד״ק גלוגוב, ובסוף ימיו היה ראש ישיבה בקהילת בראד ונפטר בשנת תקכ״ו[2]. הוא חיבר ספר ״אור צבי״, ח״א עה״ת, וח״ב חידושים על הש״ס ורמב״ם בצירוף כמה שו״ת[3].

ב. הג״מ שמריה שמעריל, מחבר פי׳ ״עיון תפילה״ על סידור התפילה.

ג. אחריו נתמנה בנו הרב הגדול מו״ה יוסף מאיר למלאות מקומו שם.

ד. הרה״ג מו״ה מרדכי בן הרה״ג מו״ה דוד אבד״ק לעשנוב, חתן הג״מ ארי׳ ליבוש הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב. היה אבד״ק אוסציא משנת תקצ״ג. נפטר בערך שנת תר״י.

ה. הג״מ שאול הלוי איש הורוויץ. נולד לאביו הג״מ משולם ישכר הלוי איש הורוויץ. בשנת תקצ״א היה אב״ד בעיר זאלזיץ. בשנת תרי״ג נתקבל לאבד״ק אוסציא והוציא לאור את ספרו שו״ת ״בשמים ראש״[4]. כאשר נשרף בית־הכנסת של עץ והיו צריכים לבנות בית כנסת חדש הקדיש הרב את מרצו לקבץ כסף בסכום של למעלה מעשרים אלף פלארין, ואז בנו בית הכנסת מאבנים, בנין

1 ראה בספר ״שכל טוב״, דיהרנפורט תצ״ה, דברי אגדה ממנו, וראה הסכמתו על ספר ״נטיעה של שמחה״.

2 ראה ״קריה נשגבה״, סימן רס״ח ו״כלילת יופי״ ח״א.

3 נדפס בלבוב תרל״ה.

4 שם תרל״ה.

לתפארת. בשנת תרמ"ד נתקבל לאבד"ק טיסמניץ ובשנת תרמ"ח הו"ל ספר הספד על פטירת אביו הגאון בשם "עין דמעה"[5]. נפטר בכ"ח תשרי תרע"ג.

ו. אחרי נסיעתו לטיסמניץ מילא מקומו אחיו הצעיר הרה"ג מו"ה יוסף הלוי. הוא ישב שם לערך שלוש שנים ואחר־כך העתיק מושבו לסטאניסלאב, עיר מולדתו. גם הוא הדפיס הספד על אביו בשם "אלון בכות"[6].

5 קראקא תרמ"ח.
6 דראהביטש תרמ"ח

אושפיצין

במאה השש עשרה התקיימה באושפיצין קהילה שהיתה שייכת לגליל קראקא[1] ומנתה ג' אלפים יהודים.

ואלה שמות רבני אושפיצין:

א. ר' יצחק אייזיק, נאמן ועד ארבע ארצות בפולין. נפטר בן שבעים שנה, בב' לחודש אדר א' תקע"ג. הוא היה בנו של ר' יואב אבד"ק פילץ. ואלה תולדות יצחק: א) התנו הג"מ בנימין וואלף, מחבר ספר "שערי תורה"; ב) בנו הג"מ ירמי' אבד"ק מאטרסדארף, בשנת תקנ"ח נתקבל לאבד"ק סאטנוב ונפטר שם בשנת תקס"ה[2].

ב. ר' נתן נטע סגל לנדא[3]. בן הג"מ יצחק אייזיק הלוי, אבד"ק דוקלא (נפטר בשנת תקס"ד). רבי יצחק אייזיק היה בן הג"מ יעקב הלוי ברייטבארד, אבד"ק מיץ, תלמידו של הג"מ משה חריף הלוי, אבד"ק מגענצא (מיינץ) למשפחת בראנדעס מפראג.

1 ראה מ. באלאבאן, תולדות היהודים בקראקא (פולנית, עמ' 266).
2 עיין "שם הגדולים מארץ הגר", אות יו"ד רמ"ג, וח"ג מ, ב.
3 מוזכר בשו"ת עטרת חכמים אה"ע סי' כ"ט; בהקדמת ספר עורה שחר ובשו"ת פרשת מרדכי אה"ע סי' י"א.

אליק

עיירה קטנה במחוז ווילנא, עתיקה וקדמונית. במאה הרביעית לאלף הששי עמדה בראש קהילות וישובים בסביבותיה. אחת לשלוש שנים התוועדו בעיר זו באי כוח ערי הגליל, כלומר פרנסיהן ורבניהן של הקהילות, להתייעץ על עניינים משותפים בענייני מסים וארנוניות. בוועד הקהילות של מדינת ליטא נחשבה אליק לאחת מהקהילות המרכזיות החשובות, יחד עם קהילות הגליל של וואלין: לוצק, לאדמיר, קרעמניץ ואוסטרא [1].

רבני אליק:

א. הג"מ צבי הירש ב"ר עזריאל מווילנא, מחבר ספר "בית לחם יהודה" על יורה דעה. שימש ברבנות באליק ערך שנת ת"פ ואחר־כך נסע לאשכנז והדפיס שם את ספרו "עטרת צבי" על חושן משפט [2].

ב. מילא מקומו אחיו הג"מ יעקב.

ג. הג"מ דוד גינצבורג, בן הג"מ שאול, אבד"ק פינסק, בן הג"מ נפתלי הירץ, אבד"ק סלוצק (נפטר בכ"ב תמוז שנת תמ"ז) [3]. משנת תק"ה ישב על כסא הרבנות בפינסק [4].

ד. הג"מ אשר, בן הג"מ ישראל איסר, אבד"ק בריסק ופינסק, בנו של הג"מ אבא מרי, אבד"ק נאוואהרדוק, בן הגאון המקובל מו"ה יעקב מירליש מווילנא [5].

ה. הג"מ אברהם בהג"מ דובער יהושע הלוי, בן הג"מ שמואל הלוי אבד"ק ריישא, בן בתו של בעל "מגיני שלמה". היה מן החותמים על החרם נגד המתועב יעקב פראנק, שניתן ביום השוק בבראד בכ"ו אייר תקט"ז עם שאר גאוני הדור וחתם: "הקטן אברהם הלוי מקראקא חונה בק' אליק".

1 ירחון משנת 1921.

2 נדפס ביעסניץ תפ"ב.

3 ראה הסכמתו על הספר "זרע ישראל", לר' ישראל ב"ר בנימין אבד"ק הרימלוב, (ווילהלמסדורף, ת"ץ): "נאום דוד בא"מ הרב הגאון מוהר"ר שאול גינצבורג שליט"א חונה בק' אליק".

4 ראה הסכמתו על ספר "מגיד משנה" זאלקווא תק"ה חתום: "דוד הוא הקטן בהגאון המפורסם מו"ה שאול גינצבורג חופ"ק פינסק". ראה אנציקלופדיה "האשכול", ח"א, ערך "אליק".

5 ראה ב"דעת קדושים", עמ' 73.

ו. הג״מ [משה] זאב וואלף*[5], בן הג״מ זאב וואלף (חתן הגאון המהרש״ל). מקודם היה ר״מ בלובלין, אחר־כך אבד״ק פראג, ובסוף ימיו אבד״ק פוזנא.

בני הג״מ זאב וואלף אבד״ק אליק: א) הג״מ שלמה חריף; ב) הג״מ אלחנן אבד״ק בוטשאטש[6] ואחר־כך אבד״ק סטריא. הוא היה חתן הקצין ר׳ יצחק איציק מזאלקווא, בן הגאון המקובל מו״ה יעקב טעמערליש מווינא.

ז. הג״מ ישראל חריף [אחי הג״מ פנחס משה חריף אבד״ק לבוב], בן הגאון ר׳ ישראל חריף*[6], בן הגאון ר׳ משה חריף מקרעמעניץ[7].

ח. הג״מ דוד בהג״מ יוסף ג״ב, מחבר ספר ״לקט יוסף״[8].

ט. הג״מ ישראל בהג״מ יצחק אייזיק[9].

י. הג״מ צבי ארי׳[10].

*5 נולד אחר פטירת אביו ונקרא על שמו. וראה מ״ש אודותיו לקמן במאמרי על עיר פוזנא.

6 ראה הסכמתו על הספר ״דת יקותיאל״, זאלקווא תנ״ו: ״אלחנן בן משה זאב״.

*6 נולד אחר פטירת אביו.

7 ראה הסכמתו שניתנה בועד יערוסלאב בד׳ תשרי תמ״ח על ספר ״צנצנת מנחם״, ברלין ת״פ.

8 ראה גם הסכמתו על ספר ״עולת אהרן״, אופינבאך תצ״ג.

9 ראה הסכמתו על הספר ״צפנת פענח החדש״, פפד״א תנ״ד: ״נאום הצעיר ישראל באא״מ ה״ה מהר״ר אייזיק החונה בק״ק אליק״ וגם הסכמותיו על הספרים ״כתונת פסים״, לובלין תס״ה ו״חלוקא דרבנן״, אמ״ד תנ״ה.

10 ראה הסכמתו על ספר ״אור החכמה״, לבוב תקנ״ה ועל מהדורת הספר השנייה בלאשטשוב תקע״ה.

אלעסק

על העיר אלעסק ידוע לנו ממקור היסטורי שבשנת 1628 היו שם י"ב בתים, שהיו שייכים לתושבים יהודים ושם ראש הקהל ר' ליב[1]. בשנת ת"ח נהרגו כל האזרחים היהודים ע"י צוררי חמי"ל הרשע ימ"ש.

רשימת רבני אלעסק:

א. ר' שאול חריף, נכד ר' משה חריף מלבוב. הוא היה בן הג"מ יעקב חריף אבד"ק לעשנוב. הגאון ר' יעקב היה חתן החכם צבי. הג"מ שאול בנה בית מדרש בעיר בראד שנקרא על שמו עד היום[2].

ב. ר' נתן נטע ב"ר יקותיאל זלמן הלוי. אחר־כך היה מורה צדק בלבוב[3].

ג. ר' יעקב הלוי שור בן ר' אהרן ר' אברמש, היה אבד"ק אלעסק עד שנת תק"ח.

ד. אחיו ה"ר משה בלוי, אבד"ק באלחוב[4].

ה. ר' יוסף יעקב, מחבר הספר "אהל יעקב", חידושים על הלכות פסח.

1 ראה בספרו של באלאבאן עמ' 250—249.
2 ראה "דור ישרים", הערה 64.
3 עיין מ"ש לקמן על "אפטא".
4 עיין זכרונות דוב בר בוליחובר, עמ' 59.

אלעקסעניץ

אלעקסעניץ (חדש) עיר במדינת וואהלין לא רחוקה מבראדי. בשנת תק"ד נתייסד שם בית דפוס שנתקיים עד תקכ"ו, ואח"כ יסד ר' צבי הירש ב"ר ליב מרגליות בשותפות עם חתנו ר' שמואל ב"ר ישכר בער הלוי, דפוס חדש שהועבר בשנת תקל"ו לעיר קארעץ ומשם הועבר הדפוס לשקלאוו [1].

בין הרבנים ששימשו שם בקודש:

א. הגאון מרדכי ב"ר שבתי הכהן ראפאפארט, מחבר הספר "אמרי נועם", דברי מוסר דרך וויכוח בין רב לתלמידו ובסופו "רפואות לילדים", כתובים בכתב לשון רומני. על שער הספר נרשם "הרב החקרן הבקי בחכמת הרפואה" [2]. מאלעקסעניץ נתקבל לאב"ד באומין [3].

ב. הרה"ג מו"ה אפרים רוקח, בן הרה"ג ר' נפתלי הירץ רוקח מבראדי, בן הגאון ר' משה אבד"ק זלאטשוב, בן הגאון המפורסם ר' אלעזר רוקח אבד"ק אמשטרדם. בצעירותו היה אבד"ק אלעקסעניץ ואח"כ אב"ד בעיר ראדוויל ואחרי פטירת הגאון מו"ה ישראל איסר בעל "שער המשפט" מילא מקומו בעיר וויניצא בפודוליה. נפטר בן שבעים ושמונה [4].

ג. הרה"ג מו"ה יעקב יוסף הלוי בן הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי מהמבורג [5]. לעת זקנתו קבע מושבו בעיר בראדי ונפטר שם בהיותו זקן ושבע ימים כבן מאה בט"ז לחודש טבת שנת תר"א.

ד. הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ דוד אויערבך [6].

1 עיין "קרית ספר" שנה א' עמוד 302.
2 ראה שער הספר "אמרי נועם", אלעקסעניץ תקכ"ח.
3 ראה הסכמתו על הספר "מחנה ארי", אלעקסעניץ תקכ"ח.
4 עיין ספרי "כתבי הגאונים" עמ' סא.
5 ראה הסכמתו על הספר "מנחת יצחק", זאלקווא תקס"ה.
6 תשובה אליו בספר יהושע (זאלקווא תקפ"ו) סימן כ"ג, מאת הגאון מו"ה יהושע העשיל באב"ד, אבד"ק טרניפול.

אמדור

עיר בליטא שהיתה מקום הוועד של מדינת ליטא, אחרי שנפרדה מוועד ארבע הארצות בו' שבט ת"פ[1].

שמות רבניה:

א. ר' דוד ב"ר ישראל ז"ק, שהיה אבד"ק זאבלודאווי ובירז. ר' ישראל היה חתן הדרשן המקובל ר' יוסף יאסקה אבד"ק דובנה. ר' דוד חתם על התקנות של ועד אמדור בו' שבט ת"פ[2].

ב. ר' שמואל, מחבר הספר "תשובת שמואל"[3]. אביו ר' יוסף, בן הגאון בעל "בית שמואל" על שו"ע אבן העזר (נפטר בי"ז אייר תקל"ז בעיר ראקוב, הסמוכה למינסק).

ג. ר' טוביי', שאחרי עזבו את אמדור נתמנה לאב"ד ומו"ץ בטיקטין[4].

1 ראה "דעת קדושים", עמ' 12.
2 ראה גם הסכמתו על הספר "דברי הברית", זאלקווא תפ"ט.
3 נדפס בווילנא תרי"ט, וראה "שם הגדולים החדש", סימן צ"ז.
4 "דעת קדושים", עמ' 35 ו"קהלת משה", מספר 3899.

אפאטשנא

אפאטשנא, עיירה במדינת פולין מימים קדמוניות. בשנת רס"ג לאלף הששי דר שם יהודי אחד סוכן מלך פולין [1].

הרבנים אשר שרתו במשרת הקודש שם:

א. הרה"ג ר' מרדכי ב"ר צבי הירש, שהגין על הגאון ר' דוד לידא, אבד"ק אמ"ד, שחשדוהו כנוטה לכת ש"ץ ימ"ש וגאוני ועד ד"א הטילו חרם על כל המטילים בו דופי [2].

ב. הרה"ג מו"ה יוסף, שימש בצעירותו כאב"ד אפאטשנא ונפטר בלובלין בשנת תצ"ו, ושמ"כ. חתנו הוא הרב הגדול נגיד ומצוה לעמו מו"ה אברהם ר' חיימש מלובלין, ראש מנהיגי הועד דד"א פולין. נפטר שם בשיבה טובה בשנת תקכ"ג ושמנ"כ [3].

ג. הרה"ג מו"ה צבי הירש בן הגאון מו"ה אביגדור מרגליות אבד"ק חענטשין. בצעירותו היה אבד"ק אפאטשנא [4].

ד. הרה"ג מו"ה יהודה ליב ב"ר צבי הירש ליפשיץ, שימש בצעירותו כאב"ד בעיר בלאשע ואח"כ נתמנה כאב"ד בעיר אפאטשנא והוא אבי הרה"ג ר' שמואל נח ליפשיץ אבד"ק טורבין וביזין. ר' יהודה ליב נפטר בי"ט תשרי תקס"ג [5].

ה. הרה"ג ר' יצחק ליסקא, נקרא על שם עיר מולדתו ליסקא וחוטר מגזע הגאון ר' יהושע חריף בעל "פני יהושע" ו"מגיני שלמה" [6]. נכדו הוא הרב הגאון מו"ה אברהם יענער ראב"ד בעיר קראקא, מח"ס צלותא דאברהם וברכת אברהם [7].

1 באלאבאן, חלק א' עמ' סה.
2 ראה הספר "באר עשק" ושם חתם "מרדכי במוהר"ר צבי הירש חונה בק"ק אופטשנה".
3 ראה מ"ש במאמרי על העיר גרידיץ.
4 ראה הסכמתו על הדפסת הש"ס באמ"ד בתור אב"ד אפאטשנא.
5 ראה בספר "מפתח ההספדים" ח"ב, עמ' יח.
6 ראה הסכמתו על ספר "גאון צבי" על מס' ב"מ, ווארשא תקס"א.
7 ראה ההקדמה בספר צלותא דאברהם.

אפטא[1]

אפטא, אשר היא כעת עירה במדינת פולין הקטנה, היתה במאה הרביעית לאלף הששי קהלה גדולה וחשובה, אחת מן הששׁ קהלות הראשיות שבמדינה, והקהלה היותר גדולה והיותר נכבדה מכל קהלות הראשיות שבמדינה, לבד עיר קראקא הבירה. בעת ההיא היו במדינת פולין הקטנה, הנקראת "גליל קראקא", רק שׁש קהילות ראשיות, ואלו הן: קראקא, אפטא, פינטשוב, חענטשין, שידלוב, וואדיסלאב. במאה החמישית נתוספו עוד שלוש ערים, ותהיינה ג"כ לקהילות ראשיות שבמדינה, ואלו הן: ווישניצא, שעברשין וצאזמיר, ואז היו למדינת פולין הקטנה תשע קהלות ראשיות[2]. במאה ההיא תופיע לפנינו אפטא בתור עיר מרכזית העומדת בראש הגליל אשר הרבה קהלות קטנות וישובים מסביבה היו שייכים וכפופים לה. ואלה הן: קאלבושוב, טארלא, קלימנטוב, אזירוב, ברנוב, מיעליץ, סאקולאב, אוסטראווצי, דזיקוב, טשאחוב, רידניק, איוואניסק וצמיעלוב.

מתי נתישבו היהודים שם מכוסה בצעיף. כנראה כבר במאה השלישית לאלף הששי, דהיינו בשנת רע"ח, בעת אשר באה העיר הזאת לידי האדון שידלאוויעצקי ונעשית אחוזתו, היו שם יהודים הרבה. בתחילה היו דרים בין שכניהם הנוצרים בלי שום הבדל ופדות, רק בשנת שצ"ד, כאשר נהרו אליה הרבה יהודים מכל מקומות מושבותיהם, אז הוקצה להם רחוב מיוחד (גיטו) אשר לא היה אפשר להם להרחיב גבולו, ותחלק העיר לשתים, לעיר מושב היהודים ולעיר של הנוצרים. בראשית המאה הרביעית נתרבתה הקהילה וחיו בה יותר ממאתיים משפחות ומהם עשירים גדולים בעלי הון[3], ובהיותה עיר מרכולת באו הרבה יהודים מבחוץ לדור

1 מקור הדברים אודות עיר אפטא הוא הפנקס דק"ק אפטא, אשר קצת ממנו נעתק בהאסיף שנה ששית עמוד קל"ז, ובהשלח כרך ב' עמוד רמ"א ע"ש. ודע כי כבר נדפס ממני אודות עיר אפטא ורבניה בגרמנית בירחון (מאנאטסשריפט) היו"ל בעיר ברסלא, שנת תר"ץ, אבל פה נכתב בהוספות רבות ושינוים גדולים ופנים חדשות באו לכאן, ע"ש.

2 ראה בהסכמת רבני הועד של ד' ארצות על ספר עמודיה שבעה (פרג, תל"ד) דרשות להרב בצלאל ב"ר שלמה מקאברין דרשן בסלוצק ופרעמיסלא שחתם שם הרב אבד"ק שעברשין "ונאום הצעיר באלפי יהודה חונה בק"ק שעברשין, מבורר תשע קהלות". וראה ג"כ במגילת יוחסין שכתב ההי"צ מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק אפטא, שאביו היה "חתן הרב הנגיד המפורסם מו"ה משה, פרנס ד"תשע קהלות" (בסוף ס' אבות עטרה לבנים).

3 ראה בסוף ספר "טיט היון", שחיבר ה"ר שמואל פייבש בן הרב הגאון מו"ה נתן פייטל מווינא (עיין מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" דורות הראשונים, הנדפס

שם ולהשתקע בתוכה וצר היה הרחוב מהכיל את כולם, אז ערכו ראשי ומנהיגי העדה בקשה אל הועד של ארבע הארצות לתת גם להם "חזקת הקהילה", הייגו הזכות והשלטון והכוח, כארבע הקהילות הראשיות שבארצות פולין, כמו קראקא, פוזנא, לבוב ולודמיר, באופן שאין רשות לשום איש לבוא שמה ולהשתקע בתוכה, בלתי רשות ראשי ומנהיגי העדה הזאת[4]. בועד הארצות אשר היה ביום ה' כ"ו לחודש אלול שנת תמ"ז, נמנו וגמרו מנהיגי הועד לתת גם לעיר אפטא את "חזקת הקהלה" כמו ד' הקהלות הראשיות שבארצות פולין, "שלא יבא שום איש לדור שמה או להשתקע בתוכה שאינו מתושבי ק"ק הנ"ל שלא ברצון המנהיגים, ורשות להם לגרש משם את כל איש אשר יבא שמה שלא ברצונם. ומעתה יש להם בנידון הנ"ל דין ותוקף ארבע הקהילות הראשיות דד' ארצות". ונתנו טעם לדבר, יען "הרבה אנשים באים לגור שמה ולהשתקע ומכבידים על הקהלה וגורמים להם תלונה גדולה ורשעות מהמקום הרשע". "ובשגם ידוע ומפורסם שאין לק"ק הנ"ל רק רחוב אחד, ואי אפשר להרחיב גבולם. והלואי שיפקיעו את עצמם בדירתם, ולא יהא יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא" (פנקס דק"ק אפטא).

בעת מלחמות השבדים בשנות תט"ז, תי"ז, עברו גם על היהודים אשר באפטא צרות רבות ורעות. מאתים המשפחות אשר בתוכה נהרגו כמעט כולן[5]. והנמלטים מחרב מרצחיהם הלכו בגולה. אחרי עבור קול תרועת מלחמה והסדרים הישנים חזרו למקומם, אז שבו גם היהודים לגור שם, ונתייסדה שוב קהילה חדשה. אבל מצב הקהילה הלזו היה נורא ואיום. הכסף תם מקופת הקהילה, חובותיה עלו למעלה ראש, וכל מוסדותיה מטו לנפול. אך ברבות הימים התפתחה שוב הקהילה במלוא מובן המלה, בנוי ועושר וכבוד, לעיר מרובה באוכלוסין, לאכסניה של תורה, לעיר שכולה בני תורה בעלי תריסין במשנה ובגמרא, לעיר ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים.

אחרי מות המלך יאן סאביעסקי, נתנו ראשי ורבי המלוכה את עיניהם בפרידריך אויגוסט דוכס זאכסן, ובשנת תנ"ז נתנו את כתר המלכות בראשו. אולם קארל הי"ב מלך שבדיה יצא לריב עמו ובחיל גדול וכבד מאד בא למדינת פולין להדיח אותו מעל כסא מלכותו. בסערת מלחמה לכד את ערי הבירה ווארשא, קראקא, ויאסוף את כל ערי פולין כאסוף ביצים עזובות, וכאשר ראו הזאכסים כי כלתה

בסוף ספר "טוב עין" שחיבר אחי הג"מ אלעזר משה הלוי נר"ו, קראקא, תרצ"ה, וכן בחוברת מיוחדת עמ' נ"ה) שכתב: "ומשם הלך לקהל קדוש אפט ושם שנ' מאות בעלי בתים עשירים גדולים, ונהרגו כמעט כולם בתועבה אחת".

4 ובזה תבין מה שכתוב בפנקס הקהלה בפוזנא, אשר היתה אחת מן הד' קהלות הראשיות של ארבע ארצות בפולניא (נעתק בספר קריה נשגבה, סי' קס"ד) שנתנו הורמן ורשותא להרב הגאון מו"ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל בן הגאון בעל "קיקיון דיונה", אשר היה אח"כ אבד"ק זאלקווא, סלוצק ופרעמישלא, לקבוע דירתו שמה.

5 בסוף ספר טיט היון הנ"ל.

אליהם הרעה מאת השבדים, בטרם יצאו מפולין, השחיתו והתעיבו את כל הערים אשר היו נאלצים לעזוב אותן, גזלו חמסו וטרפו את כל הבא לידם. ומי היה השה לעולה בראשונה? רק היהודים העזובים והחלשים. גם על העיר אפטא עברה הכוס, והרבה מיהודי אפטא נדדו ממקומם להימלט על נפשם. ובתוך אלו הגולים היה גם כן הרב הדיין האלוף מו"ה חנוך זונדל מו"ץ דק"ק אפטא, אשר בחוה"מ פסח שנת תנ"ה נמצא עוד חתימתו בפנקס הקהל שם בתור דיין ומו"ץ. אולם ע"י הרדיפות והתלאות אשר מצאו את יהודי אפטא ע"י חיל הזאכסים, עבר את הגבול וברח ונס לו עירה פפרשא אשר בארץ אשכנז, ושם מצא מנוח לכף רגלו העמלה, כי הפרנס ומנהיג הקהילה משם קבע לו בית מדרש לתורה ולתעודה. שם סידר את ספרו "לקט שכחה ופאה" עה"ת הנשאר בכתובים ונמצא כעת באוצר הספרים באוקספורד.

בשנת תס"ג, כאשר ראו עיני וראשי העדה כי חובותיה עלו למעלה ראש, על ידי המשא הכבד שהיה עמוס עליהם מן הרשות, ומן הכומרים ושרי ואצילי המדינה, ובפרט כי בכל פעם היו נאלצים לתת מנות ומתנות להכומרים ותלמידיהם, שלא לקצץ בהם ולבזז את הונם ורכושם, ובראותם כי רעה נגד פני הקהילה, אז חגרו ראשי ומנהיגי העדה כוחם ועשו תקנות חדשות, כי בעת הזאת צריכים העשירים לתת מעשר מהונם ורכושם לקופת הקהילה, ואף העניים יביאו את פרוטתם האחרונה לחזק את מעמד הקהילה למען תוכל עמוד.

ע"ד המאורעות האלו מצאנו בפנקס דק' אפטא מיום ד' י"א ניסן תס"ג נרשמים הדברים האלה: "אחר סמוך אשר נהיתה השמה והשערוריה פה קהלתנו יצ"ו, מעשק השודדים אשר עשקו וחמסו האשכנזים פה מן כלל הקהלה יצ"ו סך מסוים ורב, וגם נלכדו במצודתם האלופים המנהיגים... שהיו במאסר כמה ימים, ואחר זה בעינוי ברזל באה נפשם, והוכרחו ליתן כופר נפשם סך מסויים כפי הקויטין, מלבד שחדים אשר נתנו אז, כדי להצמיד הפשר של כופר נפש" (גן פרחים ח"ג צד 41).

בזמן קצר הוטב מצבם מאד ועשו חיל ויעשירו ויצליחו מחדש, כי היתה עיר מרכולת בארץ. בעבור זה פנו אליה כל עני ודכא רוח. והרבה משולחים מקהלות רחוקות באו שמה לבקש נדבות לצרכי הכלל ולפדיון נפש בפרט, מלבד נדבות לעניים מגורשים ולאורחים הנעים ונדים מעיר לעיר ומדינה למדינה, למחברים ותלמידי חכמים והנוסעים לארץ ישראל, לכולם נתנו תמיכות הגונות מקופת הקהילה, מלבד מה שהיו נותנים להם העשירים כפי נדבת לבם.

אח"כ היו שם שני מאורעות. בשנת תע"ד "נתלו שני אנשים טובים, לומדים מופלגים בעלי צורה, ר"י דייכש ורעהו על ידי עלילת שקר על לא חמס עשו"[6].

6 לשון דו"ז הגאון יעב"ץ בספרו "מגילת ספר" עמוד מ"ד.

בשנה ההיא היתה אפטא ג"כ למאכולת אש, ונשרפה כל העיר כולה, והיהודים אשר בתוכה היו נאלצים לגור בכפרים הסמוכים, עד אשר יבנו שוב את בתיהם. גם זקני הגאון בעל "חכם צבי", אשר עזב בעת ההיא את משרת הרבנות אשר היתה לו בקהל עדת אשכנזים בעיר אמ"ד, ובא לו לגור בעיר אפטא המעטירה, היה דר בעת ההיא באחת הכפרים אשר סביבות אפטא [7].

כאמור, היתה אפטא בעת ההיא קהילה גדולה וחשובה בעושר וכבוד, עיר מלאה חכמים וסופרים, מקום תורה אשר רוב אנשי העיר ההיא היו לומדים מופלגים בהליכות התלמוד. גם יצאו ממנה רבנים גדולים, גאונים מצוינים אנשי השם, אשר שימשו ברבנות בקהילות היותר גדולות והיותר חשובות בישראל. לדוגמא: הגאון מו"ה יוסף קלמנקש אבד"ק פראג, וימת שם יוסף בשנת שצ"ז, אחיו הגאון מו"ה אליהו ר"מ בעיר לבוב, הנפטר שם בשנת שצ"ו, הגאון מו"ה אברהם חיים מאפטא אבד"ק ווינא [8], הגאון מו"ה יצחק לנדא, אשר היה בסוף ימיו אבד"ק קראקא, ובן אחיו הגאון מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא אבד"ק פראג, בעל "נודע ביהודה", וכן הרב הגאון מו"ה אליעזר אבד"ק צילץ, הבא בהסכמה ביום ה' ב' אלול שנת תק"ז על הדפסת ספר תבנית אות יוסף [פפד"א תקי"ב] וחותם שם

7 שם עמוד מ' ונ"ט.

8 הרב הגאון מו"ה (אברהם) חיים ב"ר אברהם פרנס מאפטא היה מילידי עיר אפטא וחכמיה. הוא היה מרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה במקומות שונים. בשנת שע"ח מצאנו אותו בעיר ניקלשפורג אשר במדינת מעהרין, ובשנה שלאחריה, היא שנת שע"ט, בעת אשר שללו ובזזו אנשי המלחמה בימי מלחמות השלשים שנה את רחוב היהודים אשר בנ"ש, אז הספיק הוא בעוד מועד לנוס משם, ויבא עירה ווינא וישב שמה. וימת שם אברהם חיים ביום ועש"ק כ' לחודש אלול שנת שפ"ג ושם מנ"כ. כנראה פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו מלכה היתה בת ה"ר אלעזר מקראקא (אחי רבינו הרמ"א) אשר אשתו מרים היתה בת הגאון מהרש"ל, והיא ילדה לו בנים ובנות. ותמת מלכה בעיר ווינא ביום ב' כ"ג לחודש טבת שנת ש"פ לפ"ק. אחריה לקח לו לאשה את מרים בת משה, ומתה היא בשנת שצ"ט בעיר פרג ושם קבורתה. מתולדותיו ידענו כי בן היה לו והוא האלוף ר' שלמה ספרא דמתא ונאמן הקהלה בעיר פרג, חותנו של הרב הדיין ודרשן בעיר פרג מו"ה מתתיה ליברמן מח"ס "מתת יה" עה"ת (פפד"א, תנ"ו). כדיין הסכים בתוך בי דינא רבה דעיר פרג ע"ס משנת ר' אליעזר על אגדת התלמוד להג"מ אליעזר במהור"ר יהודא מפינטשוב (אמ"ד, תפ"ה) ביום ועש"ק י"ג לחודש אלול שנת תס"א. כן הסכים ג"כ ביום ג' א"ך לחודש אדר שנת תס"ד ע"ס שו"ת אבן השהם להרב הגאון ר' אליקים געץ ב"ר מאיר (דיהרנפורט, תצ"ג) ובשניהם חתם עצמו בשמו ושם אביו "מתתיה ליברמן בלא"א האלוף מו"ה אשר לעמיל זצ"ל". וזה האחרון היה דיין ומו"צ בעיר קראקא כמו אחיו הדיין ר' אורי שרגא המכונה פייבש. וימת שם אורי שרגא, אור ליום ה' ז' לחודש מנחם אב שנת תנ"ז. ועל לוח מצבתו בקראקא חרותים עליו אלה הדברים: "האלוף בתורה הרב המופלג מו"ה אורי שרגא ה"ה המכונה ר' פייבש דיין, יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה, אור ליום ה' ז' אב תבנ"ה".

בשמו ושם אביו ועירו "אליעזר במהר"ש מאפטא חפק"ק צילץ יע"א". גם הרבה מחברי ספרים יצאו מקרבה, לדוגמה: הרה"ג שמואל בן הר"ר אלעזר מאפטא, חיבר ספר חדושי הלכות על מס' כתובות וקידושין [פראסטיץ, שע"ח], מתלמידי הגאון מהר"ל מפראג, כעדות עצמו בהקדמתו שם "שבאתי לחסות תחת כנפי מ"ץ ארי' דבי עילאי האלוף המופלג בתורה ומפורסם בחסידות מוהר"ר יהודה לוואי אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשפורג".

אפטא בהיותה קהילה גדולה וחשובה ועשירה, נתנה להרב אב"ד שלה פרס סך עשרה זהובים לשבוע, כמו העיר לבוב הגדולה. לא כן קהילת וויטעפסק נתנה להאב"ד שלה רק חמישה זהובים, ופינגטשוב רק ד' זהובים[9].

ועד המדינה של פולין הקטנה היה על פי רוב בערי וואדיסלאב, סטאבניץ, חענטשין, ורק פעם אחת מצאנו כי היה בעיר אפטא בשנת תקי"ד. פרנס המדינה, היינו היושב ראש בועד המדינה, קיבל מאת קופת הועד סך שש מאות זהובים עבור הוצאות. לא כן המנהיגים קיבלו רק מאה זהובים עבור ההוצאות. בועד אשר היה בעיר סטאבניץ בשנת תקי"ד נמנו וגמרו כי הרבנים וכן מי שאינו משלם מס לקופת הקהילה אינו יכול להיות נבחר למנהיג המדינה, ובכן נדחו בשנה ההיא הרבנים מערי פינטשוב, חענטשין ואפאטשנא, מלהיות עוד מנהיגי המדינה. גם תיקנו שם כי למקום הועד של ארבע הארצות ישלחו ממדינת פולין הקטנה רק שני אנשים, את פרנס המדינה דהיינו היושב ראש ועוד מנהיג אחד ולא יותר, שלא להרבות בהוצאות. גם תיקנו שוב כי רק המנהיגים יבחרו את הפרנס, דהיינו את היושב ראש, והבחירה תהיה בדעה אחת בלי שום חולק, והמשרה הלזו תהיה עליו רק שתי שנים ולא יותר, ולא יקח שום פרס מקופת המדינה בעבור זה (ירחון מברעסלא שנת תרע"ב עמוד תס"א, ת"ע — תע"א).

אפטא, בהיותה אחת הקהילות הראשיות שבמדינה, בחרה מקרבה מנהיג אחד לועד המדינה אשר איזה פעמים היה ג"כ "הנאמן דבית ישראל", היינו הגזבר הסופר והמזכיר של ועד המדינה, אשר אצלו היו מונחים פנקסי המדינה של "גליל קראקא" היא מדינת פולין הקטנה. ממנהיגי המדינה אשר בחרה אפטא מקרבה למקום הועד, נודעים לנו איזה מהם כמו: הרב ר' אברהם קלמנקש[10], אבי האחים הרבנים הגאונים מו"ה יוסף ומו"ה אליהו קלמנקש הנזכרים למעלה. הרה"ג ר' יהודה סג"ל לנדא, אבי הגאון בעל "נודע ביהודה", אשר בשנת תפ"ד היו פנקסי המדינה מונחים אלו[11], הרה"ג מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא, הוא היה חתן הג"מ מאיר אבד"ק אפטא

9 ראה בקובץ "רשומות", כרך ב' במאמר "לקורות הרבנות", ע"ש.

10 במצבת בנו הגאון מו"ה אלי' קלמנקש ר"מ בלבוב נמצא חרות "בן הראש הרב המנהיג ר' אברהם קלמנקש זצ"ל (מצבת קודש ח"א סי' כ"ד).

11 הגאון בעל נודע ביהודה בתשובותיו (קמא אהע"ז סי' פ"ז) כתב: "כד הוינא טליא כבר תשע או כבר עשר ראיתי אצל א"א הרב ז"ל פנקסאות של הגליל קראקא, וראיתי

(עיין לקמן סימן י״א), שהיה ג״כ אב״ד בהקלויז באפטא[12], ובנו הג׳ מו״ה יוסף הלוי לנדא[13], ה״ר בנימיז זאב הכהן שהיה נקרא בשם ר׳ וואלף טובי מדינה[14],

פנקסאות משנים קדמוניות היו חתומים בו גאוני עולם, זקיני הגאון רשכבה״ג מוה״ר העשיל זצ״ל, ואחריו דודי זקיני גאון המפורסם מוהרר״ל, וגם ראיתי חתימת הגאון בעל תוספות יו״ט שמה״. כנודע נולד הגאון בעל נודע ביהודה בשנת תע״ד, א״כ בהיותו בן עשר שנים דהיינו בשנת תפ״ד, היו הפנקסאות של גליל קראקא, דהיינו של פולניא הקטנה, מונחים אצל אביו בהיותו מנהיג המדינה ונאמן דבית ישראל בפולניא הקטנה. — כמנהיג המדינה חתם בין מנהיגי המדינה ביום י״ח אלול שנת תפ״א בהסכמה ע״ס דמשק אליעזר פי׳ על המסרה להרה״ג ר׳ אליעזר ב״ר יהודה מפינטשוב ראש ב״ד דק״ק פיורדא (יעסניץ תפ״ג) ״הק׳ יהודה בהמנוח הנגיד המפורסם מוהר״ר צבי הירש סג״ל לנדא מאפטא״. גם נכדו הרה״ג מו״ה [יעקב] יעקובק׳ סג״ל לנדא מבראדי, כותב עליו בהקדמתו לנודע ביהודה מהדו״ת, שהיה ״שר ונגיד המדינה״. ויותר מה שכתב כאן כתבתי ״בתולדות אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אב״ד אה״ו וצ״ל״, הנדפסה בסוף ספר ״ברכה משולשת״ (בילגורייא תרצ״ה) עמוד רנ״ה, משמע כי הרה״ג ר׳ יהודה לנדא היה זמן מה אבד״ק רישא, ועדיין הדבר צריך ביאור וליבון.

12 מוזכר בפנקס אפטא מן שנת תע״א עד שנת תצ״א. כפרנס המדינה הסכים ע״ס תבנית אות יוסף חדו׳ על מסכתות להרה״ג מו״ה יוסף אבד״ק חענטשין בהגאון ר׳ אביגדור (פפד״א תקי״ב) בשנת תק״ז, וחתם ״יחזקאל בהמנוח המפורסם מ׳ צבי סג״ל לנדא, פרנס הועד בגליל עליון [כי בשנת תק״ד נחלק גליל קראקא לשני גלילים נפרדים, גליל עליון וגליל תחתון, ואפטא היתה שייכה לגליל עליון] בקראקא יצ״ו לע״ע גיסו של הגאון מ׳ אביגדור ודודו של המחבר״. נוסף על שני בניו אשר הבאתי אותם ב״תולדות אא״ז הגאון מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו״, הנדפסה בסוף ספר ברכה משולשת (בילגורייא תרצ״ה) עמוד קכ״ג, יש להוסיף עוד בֵן אחד אשר היה לו, והוא המנהיג ופרנס המדינה ר׳ יהודה סג״ל לנדא מאפטא. כמנהיג המדינה מצאנו אותו בשנת תק״ב בועד המדינה, אשר היה בעיר וואדיסלאב, בין שאר מנהיגי המדינה של מדינת פוליניא הקטנה.

13 מוזכר בפנקס אפטא מן שנת תע״ו עד שנת תקט״ז. כפרנס ומנהיג המדינה הסכים ביום ה׳ כ״ד שבט תקי״א בועד קאנסטנטין על הדפסת הש״ס דפוס אמ״ד (תק״ב) וחתם ״הק׳ יוסף סג״ל לנדא מאפטא פרנס הועד דגליל קראקא״, ועליה רשום ״הסכמת הרב הנגיד המאוה״ג פרנס הועד דגליל קראקא״. בשנת תקי״ב הסכים ע״ס שו״ת בית אברהם להרה״ג מו״ה אברהם כהן מק״ק זאמאשטש נאמן דד״א ואבד״ק טרלא (ברלין תקי״ג) וחתם ״יוסף בהרב המפורסם מו״ה יחזקאל סג״ל לנדא״. כנראה היה זמן מה אב״ד דקלויז בעיר סלוצק, וכן בעיר מעזריטש דליטא. בהיותו אבד״ק מעזריטש הסכים ע״ס שו״ת הר הכרמל להרה״ג מו״ה אלי׳ בהגאון ר׳ יחזקאל אב״ד בילגוריי (פפד״א תקמ״ב) מאת נכד דודו, וחתם שם ״יוסף סג״ל לנדא מאפטא אבד״ק מעזריטש חותם פה ק״ק קורבא״. (כנודע היה הג״מ אליה בעל הר הכרמל בנו של הגאון מו״ה יחזקאל אבד״ק אוסטראווצי אשר אביו הגאון מו״ה אביגדור אבד״ק חענטשין לקח לו לאשה את רעכלא בת הנגיד הקציז בעל בעמיו מו״ה צבי הירש סג״ל לנדא מאפטא, הידוע בשם ר׳ הירש וויטש, זקיני של הג״מ יוסף הנזכר, וא״כ היה המחבר ספר הר הכרמל

נכד דודו). גם דודי זקיני הגאון מו"ה יצחק אבד"ק זאמושטש מביא בסוף ספרו זכרון יצחק ח"א דבר חדוש בשם חותנו "הרב המאוה"ג המופלג המפורסם שלשלת היוחסין מוהר"ר אלעזר הלוי לנדא זצלה"ה אב"ד דק"ק טורבין בהרב המאוה"ג המפורסם מו' יוסף זצללה"ה פו"מ דגליל קראקא, אשר מנוחתם כבוד עם אבותם יחוסי ארץ בק"ק אפטא יע"א". כפי עדותו נח נפשיה דרב יוסף בעיר מולדתו אפטא ויקברו אותו בקבורת אבותיו. כאמור, היה לו בן יחיד והוא הרה"ג מו"ה אלעזר הלוי אבד"ק טורבין אשר לקח לו לאשה את הדסה בת זקיני הגאון המפורסם מו"ה יעקב יצחק הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש והיא נשרפה באחת השריפות אשר היתה אחר שנת תקפ"ב בעיר טרניגראד. להג"מ אלעזר הלוי לנדא שתי בנות: שם האחת רבקה ברייגדיל אשת דו"ר הגאון מו"ה יצחק אבד"ק זאמושטש בעל זכרון יצחק, והיא מתה בעיר בראדי, אשר קבעה דירתה שם [אחרי מות אישה הנפטר בזאמושטש ביום כ' לחודש כסלו שנת תקפ"ז], אצל בתה מרת דינה וחתנה הרב החריף הנגיד ר' ישכר בעריש בן הגביר נגיד ונדיב ר' יעקב מאיר הכהן קלארפעלד. — והשנית היתה אשת הרה"ג מו"ה אברהם יעקב גילעהרטער אבד"ק טישוויץ, אשר אביו הרה"ג מו"ה משה אבד"ק טאמשוב היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה צבי מזאמושטש אבד"ק אה"ו מח"ס שו"ת תפארת צבי, וחתן זקיני הגאון המפורסם מו"ה יוסף הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש מח"ס "משנת חכמים", ונח נפשיה דרב משה בהיותו זקן ושבע ימים בן פ"ד שנים בעיר בראדי ושם מנ"כ. והרה"ג מו"ה אברהם יעקב היה אבי הרב הגדול מו"ה יוסף גילעהרטער אבד"ק הרובשוב הנפטר שם בשנת תרכ"ד (ראה מ"ש אודותיו במאמרי "עיר הרובשוב ורבניה", הנדפס בהצופה לחכמת ישראל, שנה ט"ו עמוד צ"ט). כנודע הוא היה חותן הגאון המפורסם מו"ה גרשון חנוך העניך לייגער מראדזין מח"ס סדרי טהרות על מס' כלים ואהלות ועוד שאר ספרים.

14 יליד מדינת ליטא מגזע הרמ"א ונשא אשה באפטא את בת הרה"ג מו"ה נתן נטע שפירא, אשר אביו הרב הגאון מו"ה שלמה אבד"ק סאטנוב היה בנו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע בעל מגלה עמוקות מקראקא. לרב בנימין זאב וואלף טובי מדינה היה לו בת אשת הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק הלוי אבד"ק דוקלא. הסכים שם ביום ז' שבט תקמ"ב ע"ס נעימה קדושה הנהגות 'ישרות להג"מ יוסף יאסקי אבד"ק דובנא, וימת שם יצחק בשנת תקס"ד, והוא היה בנו של הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי ברייטבארט מגדולי חכמי מיץ, תלמיד דודו הרב הגאון מו"ה משה הלוי ברנדס אבד"ק מגנצא (ראה מ"ש אודותיו ביחוסן "אוצר החיים" שנה ח' עמוד כ"ד). — ולהג"מ יצחק אייזיק הלוי אבד"ק דוקלא היו לו ארבעה בנים גדולים רבנים מובהקים יושבי על מדין בערי יהודה אשר במדינת פולניא. ואלה הם: האחד היה הרב הגאון מו"ה נתן נטע סג"ל לנדא אבד"ק אושפצין אשר תשובות אליו נדפסו בשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' ג') ובשו"ת פרשת מרדכי (יו"ד סי' כ' ואה"ע סי' י"א) ובשו"ת עטרת חכמים (אה"ע סי' י"ט כ"ט) ובשו"ת שמן רוקח ח"ג (אה"ע סי' י"ב). והוא אבי ה"ר אלעזר סג"ל לנדא מקראקא חתן זקיני הגביר הנדיב ובעל בעמיו ר' אליקום געציל ראקובר מקראקא (ראה מ"ש אודותיו בהצופה לחכמת ישראל, שנה ט"ו עמוד ק"ז). — השני הרה"ג מו"ה אלעזר סג"ל לנדא אבד"ק יאנאוע. והשלישי הרה"ג מו"ה משה דוד סג"ל לנדא אבד"ק צאנז והוא שמש ברבנות כארבעים שנה, אבי הרה"ג מו"ה ברוך סג"ל לנדא אבד"ק צאנז הנפטר שם בשנת תר"ח ביום י"ז לחודש כסלו (וראה מ"ש אודותיו בתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו עמוד קט"ז). ועל משפחת אמם שהיתה מבית הלוי לנדא היו מכנים עצמם בשם "לנדא". והרביעי אבד"ק פריסטיק בעת אשר הי' דר שם ההי"צ מו"ה מנחם מעדניל מרימנוב.

ה״ר מנחם מענדיל שהיה נקרא בשם ר׳ מעני פרנס [15] וה״ר אביגדור ראש מדינה באפטא (ראה ספר תורת הקנאות לדו״ז הגאון יעב״ץ, ד׳ לבוב עמוד קכ״ט ע״ש).

15 כפרנס (דהיינו היושב ראש בהועד) ומנהיג המדינה והארצות, הסכים בועד יערסלאב ביום כ׳ לחודש תשרי שנת תנ״ג ע״ס בית יעקב שו״ת להרה״ג ר׳ יעקב בהגאון מוהר״ר שמואל ר״מ ואב״ד דק׳ צויזמיר (דיהרנפורט תנ״ו) וחתם בראש מנהיגי הארצות ״אהרן מנחם מענדל מאפטא״. ואולי הוא האיש מנחם מענדל מאפטא, המוזכר בהקדמת ספר הלכה אדם מישראל (זאלקווא תצ״ט) שכתב שם: ״אבי אמי הרב הגאון החסיד מו״ה אהרן ז״ל שהיה אב״ד דק״ק טרעבוולי וזלאטשוב, שהיה חתן הרב הנגיד מו״ה מענדל מאפטא״. וזה האחרון היה בנו של הרב הגאון מו״ה יוסף יאסקי אבד״ק שידלוב שהיה בתחילה אבד״ק וואידיסלב, כמבואר ממעל להסכמתו ע״ס מגן אברהם (דיהרנפורט תנ״ב). בשנת תמ״ג נתמנה שוב לאבד״ק שידלוב, שמה הסכים על ספרים שונים מן שנת תמ״ג עד שנת תמ״ח. כנראה, בשנת תפ״ט הי׳ עוד בחיים, כי באותה שנה נסע בנו הרב הגדול קנקן חדש מלא ישן מו״ה פייביש למדינת לועז לקבץ כסף עבור קהל עיר לובלין (עי׳ בס׳ ״תולדות משפחת הורוויץ״ עמ׳ כ״ו). ואביו של זה האחרון היה הרה״ג מו״ה נפתלי הירץ דיין ומו״ץ בלבוב הנפטר שם בשנת תכ״ט, בנו של הרב הגאון מו״ה יהודה זעלקלי מזי״א אשכנזי דיין ומו״ץ בעיר קראקא חתן הב״ח כי לקח לו את בתו הבכירה מרת אסתר לו לאשה. ודע כי הגאון מו״ה יהודה זעלקלי מזי״א אשכנזי היה דיין הגדול בבי דינא רבה של הגאון מו״ה יהושע חריף בעל מגיני שלמה ושו״ת פני יהושע בקראקא, ונמצא חתימתו בתור דיין על גביית עדות ביום א׳ מ״ג למבנ״י שנת ת״ג לפ״ק (שו״ת פני יהושע ח״ב סי׳ ס׳). וגם נמצא הסכמתו ע״ס נחלת צבי על אבות להרה״ג ר׳ צבי הירש ב״ר שמשון הכהן טוכפירד מקראקא תלמיד הב״ח (וויניציאה ת״ך) מן שנת תי״א וחתם שם ״נאם יודא בן הר״ר יצחק ז״ל המכונה זעלקיל מזי״א אשכנזי״.

ודע כי הפרנס ה״ר מנחם מענדל מאפטא היה אביו של זקיני הרב המופלג בתורה ומופלג בעשירות ר׳ יוסף יוזפ מענדלסבורג מעיר קאזמיר, אשר היו אומדין את רכושו על אלף אלפים זהובים. הוא היה קבלן גדול אצל הרשות וקראו אותו על שם אביו ״יוסף מענדלאוויטש״. בניו וזרעו אחריו היו מכנים שם משפחתם על שם אבי אביהם, בשם מענדלסבורג עד היום. בילדותו למד יוסף יחד עם הרב המגיד מקאזיניץ אצל הגאון מו״ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ בהיותו אבד״ק ריטשיוואהל והיה מתלמידיו המובהקים, ואח״כ כאשר נשא אשה ושלח במסחר ידו נתעשר מאד. ודירתו היתה קבועה בעיר קאזמיר, ועל שם העיר ההיא הוא נודע ג״כ בשם ר׳ יוזפ קאזמיר. קושיא אחת נדפסה ממנו בספר בית מאיר (או״ח סי׳ תר״ל סק״ז). כאמור היה הוא מופלג בעשירות וסוחר גדול אשר מסחרו פרץ בכל מדינת פולניא וד׳ מאות אנשים היו עוסקים במסחריו ומנהלים עסקיו. לעת זקנתו היה רוצה להניח מעמלו ומרוב טרדותיו בעסקיו ולעזוב אותם. אז שאל את ידידו מנעוריו הרה״צ מו״ה ישראל זצ״ל המגיד מקאזיניץ אם יעשה כן. הוא השיב לו, כי לפרנס ד׳ מאות משפחות הוא חשוב ומרוצה לפני הקב״ה יותר מלימוד התורה, וכדאי הוא לבטל דברי תלמוד תורה מלעזוב את עסקיו אשר מהם יתפרנסו ארבע מאות משפחות. הוא היה רחים ומוקיר רבנן ונדבן גדול עד מאד. גם היה נהוג בביתו כאחד העשירים הגדולים, ברוב פאר והדר, כמו אצילי הפולנים. לו היה כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הרבה מאד. גם כלי האכילה אשר היו לו בביתו, דהיינו הכפות המזלגות והסכינים היו משובצים באבנים

אפטא

אפטא, בהיותה קהילה עשירה, נתנה את חלקה להועד ארבע הארצות אשר היה ביערסלאב בשנת תכ״ט עבור הוצאות על עניני הכלל, סך חמש מאות זהובים, ובועד לובלין שנה הנזכרת סך שלוש מאות וחמישים זהובים. כנראה נתנה אפטא את הסכומים הנזכרים מדי שנה בשנה למקום הועד של ארבע הארצות אשר בפולין.

ראשי העדה אשר באפטא היו שלושה, ובאופן זה נבחרו שם. את שמות בעלי סכומים הגבוהים נתנו בקלפי והוציאו משם על פי גורל שמות חמישה אנשים אשר היו נקראים ״בוררים ראשונים״ והם בחרו שלושה ראשי העדה שהיו נקראים ״בוררים שניים״. לראשי העדה לא היו יכולים להיבחר אלא תלמידי חכמים אשר היה להם התואר ״מורינו״, ולא אנשים פשוטים. כל איש אשר שילם מס להקהילה היה יכול לבחור את ראשי העדה. אחד מאנשי העיר כאשר פרץ את גדר המוסר בזנות, בגניבה, בזיוף מטבעות וכדומה, אז שללו ממנו את חזקת הקהילה וגרשו אותו מן העיר.

כאמור היתה אפטא עיר מרכולת אשר אנשיה היו סוחרים גדולים ומסחרם פרץ בארץ. הם הביאו סחורות ממינים שונים אשר קנו אותן מחוץ לגבול

טובות ומרגליות. התחתן עם רבנ׳ גדולי הדור, את בנותיו נתן לנשים לרבנים מובהקים. בתו גנענדיל היתה אשת הגאון מו״ה משולם זלמן אשכנזי, אשר בשחרותו נתמנה לאב״ד בעיר מגורי חותנו ק״ק קאזמיר, משם נתמנה שוב לאבד״ק נאשעלסק, וביום ז׳עש״ק ט״ו לחודש כסלו שנת תקפ״ד נתקבל לאבד״ק לובלין המעוטרה, ושמש שם ברבנות שבע עשרה שנה, ונח נפשיה דרב האי גאון ביום א׳ דר״ח אייר שנת תר״ג בעיר לובלין ושם מנוחתו כבוד. — אחרי מותו נתמנה אחריו בנו הרב הגאון מו״ה יהושע העשיל אשכנזי, חתן הגאון מו״ה בנימין ברודא מהורדנא, וימת שם יהושע ביום ב׳ אדר ראשון שנת תרכ״ז לפ״ק (וראה מ״ש בספרי ״כתבי הגאונים״ עמוד נ״ו בסופו). — עם בנו המופלג ר׳ צבי הירש היה רוצה להתחתן עם זקיני הגאון האדיר רבנו משולם איגרא אבד״ק פרעשבורג, אבל הגאון רבנו משולם מיאן בדבר יען היה רוצה לתת בתו לצורבא מדרבנן בן של רבנים גדולי הדור (ראה מ״ש בספרי ״כתבי הגאונים״ עמוד ק״ד), ע״כ השיב פני השדכנים ריקם, אולם בזמן קצר נח נפשיה דרבי משולם איגרא, ואז אשתו האלמנה התחתנה עמו בנתנה את בתה שרה חוואלש לבנו ר׳ צבי הירש לאשה. ר׳ צבי הירש מענדלסבורג מקאזמיר היה ג״כ עשיר גדול כ׳ ירש את רוב רכושו של אביו הקצין, אך בשנת תקצ״א, בימי מרידת הפולנים נגד מלכות רוסיה, אבד כל הונו ורכושו. כי כל הכסף אשר היה לו אצל שרי המדינה ואצילי הפולנים ירד לטמיון וגם שטרות המדינה של הפולנים נפסלו, ובכן לא נשאר לו מכל הונו ורכושו רק הכסף והזהב והתכשיטין של אבנים טובות ומרגליות אשר היה לו. את בתו רייזיל נתן ה״ר צבי הירש מענדלסבורג להגאון מו״ה משולם יששכר הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלב לאשה, והיא ילדה לו גם כן את הגאון ר׳ שאול הלוי אבד״ק טיסמניץ אבי אבא הגאון המפורסם מו״ה חיים אריה הלוי אבד״ק קראקא והגליל זצ״ל, הנפטר שם בדמי ימיו בהיותו בן שלש וחמשים שנה ביום י״ב לחודש כסלו שנת הסת״ר לפ״ק, ושם חלקת מחוקק ספון.

ארצם דהיינו במדינות אשכנז ביריד (מעסטע) ערי לייפציג, ברעסלא ופפד"א, ומכרו אותם להסוחרים הקטנים אשר סביבות קהילתם. בשנת תקכ"ג מצאנו יהודי אחד מעיר אפטא ושמו אלכסנדר בן משה, אשר קיבל תעודת מסע (רייזע פאסס) הוא ושני משרתיו עמו מאת המלך אויגוסט, שיכולין לבוא לעיר לייפציג ולהתעכב שם שנה אחת, לעסוק במסחר וקנין, ולקנות שם את סחורתם הדרושה להם לבית מסחרם. בהיות אפטא עיר גדולה ומרובה באוכלוסין, היו היהודים לא רק סוחרים גדולים ובעלי הון, אלא אף בעלי מלאכות שונות היו נמצאים שם, אשר מחיתם היתה ממלאכתם ונהנו מיגיע כפם. בין בעלי מלאכות שהיו שם בעת ההיא מצאנו: חייטים, עושי כובעים, צובעים, אופים, בעלי רחיים, צורפים, טבחים, מנגנים בכלי שיר, וחובשי פצעים.

כמו בכל הקהילות הראשיות שבמדינות פולין, היה גם לקהילת עיר אפטא רופא ורוקח מבני ישראל עבור קהל עדתם, והם קיבלו פרס מקופת הקהילה לרפא את חולי היהודים חינם. מרופאי היהודים אשר היו נמצאים שם נודעים לנו רק שנים. האחד הרופא ר' יוסף כ"ץ, ונזכר בפנקס הקהל באפטא בתארים "האלוף המרומם מורנו ר' יוסף כ"ץ". כנראה היה הוא מופלג בתורה, כי נתנו לו התואר מורנו. והשני הרופא ר' שמואל מאפטא, אשר חיבר הרבה ספרים בחכמת הרפואה. וימת שמואל ביום כ"ז לחודש יוני שנת תס"ה ושם נקבר.

אפטא, בהיותה קהילה גדולה וחשובה עד מאד, היו נמצאים בקרבה איזה בתי דינים, ולכל אחד ראש בית דין העומד בראש בית דינו. כמו הרה"ג מו"ה אריה ליב בן הגאון המפורסם מו"ה יצחק חריף אבד"ק קראקא, ככתוב בשער ספר "יפה מראה" להרה"ג ר' שמואל יפה אשכנזי אב"ד קאשטאנדינא פי' על האגדות שבתלמוד ירושלמי (אמ"ד, תפ"ז) אשר הובא לבית הדפוס על ידי "ה"ה האלוף התורני הרבני מהור"ר יצחק בן הרבני המופלג מהור"ר אריה ליב שליט"א, חד מראשי ב"ד דק"ק אפטא', בן הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר יצחק אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל יצ"ו".

אפטא היתה עיר מלאה חכמים וסופרים במלא מובן המלה, מקום תורה, אשר רוב אנשיה היו בעלי תריסין במשנה ובגמרא. המה יסדו שם בית אולפנא רבתי הנקראת "קלויז", אשר שמה התאספו חכמיה גדולי התורה ותופסי התלמוד, ללמוד כל ימי המעשה לרבות הלילות בהליכות התלמוד, ולהם רב מיוחד — מלבד המרא דאתרא רב העיר — אשר היה לו התואר "אב"ד דקלויז אפטא". כמו הרה"ג פרנס המדינה ר' יחזקאל סג"ל לנדא ובנו הרה"ג מו"ה יוסף סג"ל (ראה מה שכתבתי אודותם בהערה 12 ו־13), וזה האחרון היה רב בהקלויז מן שנת תע"ז עד שנת תקט"ז. נוסף על זה היתה לקהילת אפטא גם דרשן מיוחד אשר בשם "מגיד מישרים" היה נקרא, אשר דרש לפני הקהל מדי שבת בשבתו בהלכה ואגדה. לדוגמה: הדרשן ר' יצחק ב"ר בן ציון מח"ס מכלל יופי דרשות ומוסר (פפד"א

תקל״ח), אשר בנו ר׳ בן ציון מעיר טרנופול היה בשנת תקכ״ח בעיר הומין (האמיל) בעת ההריגה והשחיטה הגדולה שהיתה שם בעת ההיא על ידי צורר היהודים רב הטבחים, איוואן גאנטי שר״י, ונהרגו שם לערך מאת אלפים יהודים, והוא ניצל בדרך נס, ככתוב בהקדמת הס׳ מכלל יופי[16]. הרב הגאון מו״ה יוסף תאומים, אשר בסוף ימיו היה דרשן וראש ב״ד בעיר לובלין[17], והרב הגאון

16 המאורע הלזה דהייבו ההריגות והשחיטות אשר היו באוקריינא בשנת תקכ״ח, נזכרים גם כן בהקדמת ספר רביד הזהב עה״ת לה״ר ישראל דובער גילערנטר אבד״ק יאשיניצא (לבוב תרכ״ט), אשר העתיק מכת״י שהיה לו מזקינו המגיד מסאטנוב הוא הרב החריף מו״ה ישראל מגדולי תלמידיו של הבעש״ט, אשר העיד בכתב ידו מה שראה בעיניו, ״כי בשנת תקכ״ח לאלף הששי היתה הריגה באקלים האקריינא בחודש הרביעי ובחודש החמישי, יה״ר שיהפוך לנו לששון ולשמחה, ונהרגו לאלפים ורבבות כמעט כי חדל לספור ערך קרוב ׳מאה אלפים׳, כמה וכמה ספרים לערך המשים פרסאות אורך ועשרים רוחב בעירות וביערות, היאומן כי יסופר אי אפשר להעלות על הכתב״. והדברים הכתובים למעלה נעלמו מכל חוקרי ודורשי קדמוניות.

17 הרב הגאון מו״ה יוסף תאומים היה בן משפחה מיוחסת למשפחת תאומים הכבודה, אשר העמידה הרבה רבנים יושבי על מדין בקהלות שונות ומהם רבני גאוני וגדולי הדור. אביו הרה״ג מו״ה אריה ליב תאומים אבד״ק קרעשוב, היה בנו של הגאון מו״ה יהושע יחזקאל פייביל תאומים אבד״ק פרעמישלא, בנו הצעיר של הגאון מו״ה יונה תאומים, בעל ״קיקיון דיונה״ חי׳ על כמה מסכתות, (ראה מ״ש אודותיו בספרי ״תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״ עמ׳ ס׳). — בשחרותו נתמנה לאבד״ק אסטראבצי, ערך שנת תצ״ז נתקבל לדרשן ודיין הגדול בעיר אפטא, משם נתעלה שוב להיות דרשן ור״מ בעיר פוזנא, ובסוף ימיו נתמנה להיות ראש ב״ד בעיר לובלין. וימת שם יוסף בהיותו זקן ושבע ימים ביום ח״י לחודש תשרי שנת תקמ״ב, ושם מנ״כ. ואלה תולדות יוסף: בנו האחד היה הרה״ג מו״ה שאול יהושע פייביל תאומים־פרענקיל אבד״ק אסטראבצי, וימת שם שאול בשנת תקל״א, והוא זכה לדור ישרים יבורך בנים ובני בנים גדולים בתורה אנשי השם. ולו שלשה בנים ובת. בתו שרה היתה אשת הרה״ג דובער אבד״ק שדה לבן, הנולד לאביו הרב הגאון מו״ה מאיר אבד״ק קראשניק ביום ה׳ י״א לחודש מרחשון שנת תקמ״ו. וימת דובער בשנת תק״ץ בערך. ושלשת בני שאול יהושע פייביל תאומים־פרענקיל היו: א) הרב הגאון מו״ה יצחק תאומים־פרענקיל אבד״ק טיקטין. ב) הרב הגדול ר׳ אהרן יהודה ליבש תאומים מעיר זאוויכוואסט, והוא שינה את שם משפחתו תאומים על שם ווייגבערג, והוא אבי משפחת ווייגבערג במדינת פוליניא בכלל ובעיר דוקלא בפרט עד היום. ג) הכי נכבד מכולם היה הגאון המפורסם מופת הדור והדרו מו״ה ברוך תאומים־פרענקיל בעל ברוך טעם. — בנעוריו לקח לו לאשה את בת נגיד ושוע ר׳ יהודה פרנס מווישניצא שהיה מנהיג המדינה דגליל קראקא, אשר אביו ר׳ ברוך פרנס היה חתנו של הגאון מו״ה יצחק סג״ל לנדא אבד״ק קראקא (ראה מ״ש אודותיו בתולדות זקיני הגאון מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו עמוד קכ״ב). בשנת תקל״ח, כי נח נפשיה דרב האי גאון מופת הדור מו״ה נפתלי הירץ לנדא (מרגליות) אבד״ק ווישניצא (ראה מ״ש אודותיו בתולדות זקיני הנזכר עמוד קי״ז), אז חותנו אשר היה ראש ומנהיג העיר והמדינה ומתקיפי העיר, השיבו על כסא הרבנות בווישניצא בטרם מלאו לו

י"ט שנים. אך הרבה מגדולי חכמי העיר ההיא נתקנאו בו ויצאו לריב עמו ושלחו וקראו להגאון מו"ה אלעזר קאליר בעל אור חדש, ונתנו את כתר הרבנות עלי ראשו. וזו כוונת בעל אור חדש בספרו חקר הלכה (סי' י"ד) שכתב, כי "בסוף חורף תקל"ט, בין גאולה לגאולה שלחו אלי אלופי ראשי רוזני קציני מנהיגים דעיר ווישניצא, וקבלו אותי "לאב"ד נרצה". איזה ירחים שמשו שניהם יחד בעיר ווישניצא. אח"כ עזב הגאון בעל אור חדש את העיר ההיא וחזר לו לעירו, והגאון מו"ה ברוך פרענקיל נשאר לאב"ד בעיר ההיא באין מפריע. משם יצא טיבו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור. ערך שנת תק"ס נתנו עיני וראשי העדה דעיר לייפניק את עיניהם בו, וישימו אותו אלוף לראשם. שמה נהג את ישיבתו ברמה והרביץ תורה ברבים, ובחורי חמד היו עוטרים את שלחנו הטהור אשר הרבה מהם היו אח"כ למאורות לבית ישראל. ונה נפשיה דרב האי גאון ושר התורה ביום ז' תמוז שנת תקפ"ח, ושם חלקת מחוקק ספון. והוא שלש פעמים נשא אשה. כאמור אשת נעוריו היתה בת הפרנס ר' יהודה מעיר ווישניצא. אחרי מותה לקח לו לאשה את בת ר' יהודה ליב הלוי מעיר ליסא, ותמת גם היא בלייפניק בשנת תקס"ט לפ"ק. אחריה נשא אשה, אלמנה מכהן מיוחס אשת הנגיד ר' משה הכהן ראפאפורט מבראדי (ראה מ"ש עליו בספרי "כתבי הגאונים" דף ל"ד), והיא בת לוי למשפחת הורוויץ, בת הגאון החריף מו"ה צבי יהושע הלוי איש הורוויץ אבד"ק טריביטש, בנו של הגאון הקדוש מו"ה שמואל שמעלקא הלוי אבד"ק ניקאלשפורג והמדינה.

בנו השני (של הגאון מו"ה יוסף תאומים מלובלין) היה הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב תאומים, מח"ס שו"ת גור אריה יהודה (זאלקווא תקפ"ז) אילת אהבים חי' על מס' הש"ס (שם תקס"ב) ויעלת חן עה"ת (שם תקס"ב). בילדותו, בהיותו בן חמש עשרה שנה, נתמנה לאבד"ק ליזענסק, בעת אשר היה דר שמה הה"צ מו"ה אלימלך בעל נועם אלימלך זצ"ל. אולם שני הת"ח האלו לא היו נוחים זה את זה, כי דרכי החסידות, היא שיטת הבעש"ט, לא ישרו בעיניו. בעבור זה יצא לריב עמו בכל עת ובכל שעה. כאשר מתה עליו אשתו אשת נעוריו, ונשא אשה אחרת את מיכלי בת העשיר המפורסם ר' שמואל ביק מבראדי, והיא היתה גרושה מאישה הראשון בעל נעוריה הוא זקיני הגאון האדיר רבנו משולם איגרא זצ"ל (ראה בספרי "כתבי הגאונים" דף נ"ב), אז עזב הוא את עיר ליזענסק וכל המונה ואת כס הרבנות אשר היה לו שמה, וקבע דירתו בעיר ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים מקום תורה שאין כמותה, עיר בראדי המעטירה, וישב שם באהלה של תורה באין מפריע, כי חותנו הגביר העניק לו מכל טוב, ועליו היה די מחסורו אשר יחסר לו, והיה מן גדולי חכמי העיר ההיא, ונחשב בין רבני גדולי הדור. וכי נח נפשיה דרב מאיר הוא הגאון המפורסם מו"ה מאיר קריסטינפוליר אבד"ק בראדי מח"ס "יד המאיר" בשנת תקע"ה, אז מנהיגי וראשי העדה נתנו את כתר הרבנות של עיר בראדי המעטירה על ראשו ונתקבל לאבד"ק בראדי והגליל, לשמחת לב כל אנשי העיר ההיא. ערך שנת תקפ"ז אישתקל מילוליה וניטל ממנו כח הדיבור ונעשה אלם. אז נמנו וגמרו מנהלי וראשי העדה לתת את כתר הרבנות של עיר בראדי על ראש הגאון מו"ה אלעזר סג"ל לנדא בעל יד המלך (בן בנו של הגאון בעל נודע ביהודה) אשר היה ג"כ מגדולי חכמי העיר ההיא, וגמרו לבלתי להודיע זאת להרב הזקן שלא תהיה לו חלישת דעת מזה. כאשר דרש הגאון מו"ה אלעזר סג"ל לנדא את דרשתו הראשונה בבית הכנסת בעיר בראדי בתור רב ואב"ד מצא חן בעיני כל שומעיו, כי מדברתו היה נעים והוצק חן בשפתותיו. בתוך הנאספים הבאים לשמוע את דרשתו היה ג"כ

אפטא

הרב הגאון מו"ה יחיאל מיכל קריסטינפולר (בנו של הגאון מו"ה מאיר בעל יד המאיר) אשר היה עדיין צעיר לימים ורך בשנים (הוא נתמנה אחריו לאבד"ק בראדי), וכאשר שאלו אותו אודות הרב החדש אם דבריו הפיקו ג"כ נועם וחן בעיניו כמו אצל שאר השומעים, אז השיב להם בנועם מליצתו כדברים האלה: כעת יש לנו רב ואב"ד במלא מובן המלא אשר צריך להיות לרב ואב"ד בקהלה גדולה כזו. הלא הרב הזקן שלנו הוא גאון גדול בתורה ואחד מגדולי הדור, אך חסר לו כח הדיבור כי אלם הוא, ועתה אצל הרב החדש מה שחסר להרב הזקן נמצא אתו, כי יש לו פה מפיק מרגליות אשר הוצק חן בשפתותיו ומדברתו נאה, א"כ שנים כאחד הם רב שלם בכל המדות שמנו חכמים באב"ד. ובזה רמז להם כי הרב החדש אין כחו גדול כ"כ בתורה ובהליכות התלמוד, בחריפות ובבקיאות כמו הרב הזקן, רק קולו ודיבורו נעים. כשלש שנים שימש הג"מ אלעזר סג"ל לנדא ברבנות בעיר בראדי, ובשנת תק"ץ, בעת אשר שררה המגפה היא מחלת חולי־הרע בארץ, דבקה המחלה האיומה גם בו, ונח נפשיה דרב אלעזר ביום י"א לחודש תמוז שנת תק"ץ. כמובן נתנו לו כל אנשי העיר ההיא את כבודו האחרון, וכל העם מקצה אנשים ונשים וטף הלכו ללוותו לבית עולמו. כאשר נשאו את מטתו ועברו את הרחוב אשר הרב הזקן הגאון מו"ה אריה ליב תאומים היה דר שם, והביט בעד החלון וראה את המון האנשים אשר הלכו אחרי מטתו של מת אחד, שאל בתמהון את המשרתת שלו מי הוא המת? והיא אשר לא ידעה כי העלימו הדבר ממנו כי נתקבל רב אחר במקומו, השיבה בתם לבבה: הלא הרב האב"ד שלנו נח נפשו. מיד הבין כי ראשי ומנהיגי העיר קבלו להם רב ואב"ד אחר במקומו בלי ידיעתו, ויתעצב אל לבו, ומיד חלה את חליו אשר מת בה, ויגוע ויאסף אל עמיו בחודש אלול שנת תק"ץ בעיר בראדי ושם חלקת מחוקק ספון.

בנו השלישי (של הג"מ יוסף תאומים) היה הרה"ג מו"ה שמואל תאומים. בשחרותו היה דיין ומו"ץ בעיר גלוגא רבתי, וביום י"א לחודש תמוז שנת תקי"ט חתום שם בתוך בי דינא רבה. אח"כ נתמנה לאבד"ק לובזענץ. בשנת תקמ"ג הסכים שם ע"ס תהלות יעקב, באור על ס' תהלים להרה"ג ר' יעקב א"ש פייבוש אבד"ק זליוטווע (האמבורג תקמ"ד). בשנת תקמ"ד היה לו ריב ומדון עם איש אחד אשר חלק על הוראותיו, ואז ביקש מאת הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין שיעמוד לימינו, כמבואר במכתבו הנדפס בספר יכבד אב (סי' רכ"ב), והוא אבי הרה"ג מו"ה אריה יהודה ליב תאומים אשר בשחרותו היתה דירתו בעיר ליסא, ובשנת תקמ"ה היה עוד דר שם. משם נתקבל זה האחרון לאבד"ק העלישויא, וימת שם ביום י"ד לחודש אדר שני (פורים) שנת תקנ"ד. תשובה אליו נדפסה בשו"ת נודע ביהודה תניינא חיו"ד (סי' ק"ל). ולו שלשה בנים א) הרב הדיין מו"ה יהושע פייביל תאומים, דיין ומו"ץ בעיר קאלמאר, אשר תשובות אליו נדפסו בשו"ת רעק"א ח"א (סי' קנ"ג) ובח"ב (סי' צ"ז, קכ"ט). ב) הרב הגדול מו"ה יעקב תאומים אבד"ק צעמפלין מן שנת תקע"ח עד יום פקודתו היא שנת תר"י לפ"ק. ג) הרב הדיין ר' יוסף דוד האלישויער. נולד בליסא בשנת תקמ"ה. בשנת תקס"ט קבע דירתו בעיר אסטראווא, ובשנת תקצ"ג נתמנה שם לדיין ומו"ץ, וימת שם בשנת תרכ"ב.

בנו הרביעי (של הג"מ יוסף תאומים מלובלין) היה ה"ר יעקב תאומים מעיר טיסמניץ ומנ"כ בעיר פאדהייץ, ועל שם עירו היה נקרא בשם ר' יעקל טיסמניצר. אשתו חיה היתה בת ר' שלמה מפאדהייץ, שמתה שמה ביום כ"ו טבת תקע"ט לפ"ק (וראה מ"ש בזה בירחון רבני "אוצר החיים", שנה שמינית עמוד קנ"ו ע"ש). כל אלה בית יוסף הוא הגאון מו"ה יוסף תאומים אשר בסוף ימיו היה ראב"ד בעיר לובלין.

המפורסם מו"ה דוב בעריש הכהן, אשר אביו הרב הגדול מו"ה יצחק כ"ץ, היה בנו של הרב הגאון מו"ה משה כ"ץ בן הרב בעל הש"ך[18].

הרבה משפחות חשובות ונכבדות ומיוחסות היו בעיר אפטא, כמו משפחות: קלמנקש, פרענקיל, פרץ, אשר הם נקראים על שם הנגיד הקצין ר' פרץ מאפטא, והוא אבי משפחה הנכבדה "פרץ" במדינת פולין עד היום (וראה מ"ש אודותה בתולדה השני' לתולדות משפחת הורוויץ עמוד קסה), שפירא, ואבי משפחת שפירא

18 הרב הגאון מו"ה משה כ"ץ בנו של רבנו בעל הש"ך זצ"ל, היה עוד נער בצאת ישראל בגולה מעיר ווילנא בשנת תט"ו לפ"ק. יחד עם אביו ואמו היה נע ונד בארץ עד אשר מצאו מנוחה בעיר העלישויא אשר במדינת מעהרין. כנודע נתמנה הגאון בעל הש"ך שמה לאב"ד, ונח נפשיה דרבנו בעל הש"ך בשנת תכ"ג, בהיותו בן מ"ב שנים, ושם חלקת מחוקק ספון. כמנהג הימים ההם שידך אביו אותו, בהיותו עוד נער, עם בת הרב הגאון מוהר"מ [מו"ה מנחם מענדיל] מרגליות אשר היה עשיר, וחתן הגאון המופלג בדורו מו"ה יעקב אליהו. וזה האחרון שמש ברבנות בערי שאריגראד, בוטשאטש, טיסמניץ וזלאטשוב בזה אחר זה, ושם מנ"כ. החתן והכלה אשר היו עוד ילדים קטנים לא ראו זה את זה עד קודם החופה, וגם הנשים אמותיהם של החתן והכלה ג"כ לא ראו אותם ואת עצמן עד הנשואין. וכאשר הגיעה עת דודים, זמן הנשואין, כבר לא היה הגאון בעל הש"ך בין החיים, ונסעה אמו עמו על הנשואין לבית הכלה. אשת הג' מהר"ם מרגליות, אם הכלה, בראותה את החתן פעם ראשונה, לא מצא חן בעיניה, ולא נתרצתה להעמיד את החופה ולעשות הנשואין. אשת הגאון בעל הש"ך כאשר הרגישה זאת, באתה לפני הגאון מו"ה יעקב אליהו, אבי אם הכלה, ואמרה לו הדברים האלו: בעלי הגאון המנוח עשה את השידוך עם כ"ת באשר הכיר אותו לרב וגאון בהליכות התלמוד על ידי התשובות אשר היו לכם בהלכה עמו, ועתה אני רואה כי בתו מסרבת לקיים השידוך ורוצה לנתק את מוסרות האהבה, אם גם כ"ת מסכים לזה הנני נכונה לחזור לביתי עם בני החתן. הגאון מו"ה יעקב אליהו, כאשר שמע זאת, אמר לה: איך אשא פני מחותני הגאון בעל הש"ך בעלמא דקשוט? והוכיח את בתו אשת מהר"ם מרגליות על זאת, וצוה לה להכניס את בתה לחופה עם החתן הלזה. ובכן נשאו זה את זו בחופה וקידושין כדת משה וישראל. אולם זווגם לא עלה יפה, כי אחרי אשר הולידה לו שני בנים נשתטתה ולא היה יכול לדור עמה (ראה במגילת יוחסין אשר כתב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול, ונדפס בזמננו אלה בס' שלומי אמוני ישראל ח"ב עמוד מ"ה). — בשחרותו היה הג"מ משה כ"ץ דר בעיר קאליש אשר במדינת פולניא הגדולה, שם למד בצוותא חדא עם הרב הדרשן ר' אבי עזרי המכונה זעליג מרגליות מח"ס כסף נבחר דרשות עה"ת (אמ"ד תע"ב), בן ה"ר יצחק מרגליות (כנראה היה הוא קרוב וש"ב של אשת משה בת מהר"ם מרגליות) ועם הרב הדרשן ר' יחיאל מיכל ב"ר אריה ליב סג"ל מח"ס שערי שמים (דרושים, פרג תל"ח) ועם ה"ר עוזיאל, ועם האלוף המרומם ר' אליקים מקאליש (ראה כל זאת בהקדמת ספר חבורי לקוטים להר"ר אבי עזרי זעליג ב"ר יצחק אייזיק מרגליות, חי' גפ"ת וקצת שו"ת). — מבן עשרים שנה ומעלה הרביץ תורה ברבים בעיר פאדהייץ, אשר היתה בעת ההיא קהלה גדולה וחשובה מלאה חכמים וסופרים. בשנת תל"ב, כאשר התפרצו התוגרים במדינת פודוליא ועשו שמות בארץ, ובשנת תל"ג כאשר לכדו את העיר סאטנוב הוליכו משם שנים עשר יהודים שבי, והשאר הרגו בחרב, וכן בשנת תל"ו כאשר נחרבה ג"כ העיר פאדהייץ

אפטא

אשר בעיר אפטא הי׳ ה״ר נתן נטע שפירא אשר אביו הגאון המקובל מו״ה שלמה שפירא אבד״ק סאטנוב הי׳ בנו של הגאון המפורסם מו״ה נתן נטע שפירא ר״מ בקראקא. ושם אשת נתן נטע רעכיש בת האלוף ה״ר יחזקאל סג״ל לנדא, דיין הקהילה בעיר אפטא. ועל שם העיר הזאת הי׳ נקרא בשם ר׳ נטעל אפטער (ראה

על ידם, אז הספיק הג״מ משה כ״ץ בעוד מועד להמלט משם ולהציל את נפשו, ובא לו עירה פפד״א אשר בארץ אשכנז וישב שם. בשנת תל״ז הדפיס שם את ספר נקודות הכסף אשר השאיר אחריו ברכה אביו הגאון בעל הש״ך, והוא הוסיף מדיליה איזה חדושים בתוך דברי אביו, והמה נדפסים בכל הוצאות הש״ע יו״ד עד היום. וימת משה בטרם מלאו לו שלשים שנה, בשנת ת״מ בערך.

כאשר אשת נעוריו נשתטית ויקח לו משה אשה אחרת, את נכדת הגאון מו״ה מאיר וואהל אב״ד דק״ק בריסק דליטא, והיא ילדה לו את הרה״ג מו״ה יצחק כ״ץ, אשר נתגדל ונתחנך אצל אביו חורגו הגאון מו״ה משה אבד״ק מינסק (כי אמו נשאת לו אחרי מות בעלה) והוא האציל מחכמתו עליו. בשנת תנ״ו נאסף משה רבו ובעל אמו אל עמיו. מני אז היה נע ונד בארץ עד אשר בא לעיר ניקאלשפורג אשר במדינת מעהרין, במקום אשר שמש שם ברבנות הגאון מו״ה דוד אופענהיים, ומצא חן בעיניו ולמד שם בישיבתו. אח״כ נשא אשה את בתו היחידה של הרה״ג מו״ה משה סג״ל איטינגא אבד״ק זבאריז הסמוכה לטרניפול, בנו של הקצין ר׳ (אשר) לעמיל סג״ל איטינגא, מגדולי ונכבדי עיר ווינא, וזה האחרון היה בנו של הרב המופלג בתורה ובחסידות ר׳ מרדכי מודיל סג״ל מאיטינגין, בן הגאון הגדול מו״ה אליהו סג״ל מאיטינגין. — הספר גבורות אנשים שחיבר זקינו בעל הש״ך, אשר היה נמצא אתו בכתובים, הדפיס הוא בעיר דעסויא בשנת תנ״ז, ובסוף הקדמתו חתם עצמו בשמו ובשם אביו ושם זקינו ושם חותנו ״יצחק בהרב הגדול כמוהר״ר משה כ״ץ ז״ל, בן הגאון הגדול כמוהר״ר שבתי בעל שפתי כהן, וחתן הרב המובהק כמוהר״ר משה סג״ל ז״ל בן הקצין כמוהר״ר לעמיל אטינגער מווינא ז״ל״. גם הוא הסכים על הדפסת ספר פועל צדק (יעסניץ ת״ם) שחיבר זקינו הגאון בעל הש״ך, וחתם עצמו שם ״יצחק בן המאה״ג מ׳ משה כ״ץ בן הרב הש״ך, נין ונכד להגאון מ׳ מאיר ז״ל בן הקצין הטפסר שאול וואלש מבריסק דליטא״. ונח נפשיה דרב יצחק כ״ץ בעיר ריישא. וזה נוסח מצבתו שם, אשר נשארו לנו היום רק הטורים הראשונים:

״כהן צדק אשר לקח . . . לעולמו, ה״ה האלוף בתורה
ובחסידות מו״ה יצחק בהרב הגאון מוה״ר משה
בהרב מו״ה שבתי כ״ץ בעל המחבר שפתי כהן״

יצחק זכה לדור ישרים יבורך, בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בקהלות שונות, ומהם רבני גדולי הדור ומחברי ספרים בהלכה עד ימינו אלה. ואלה תולדות יצחק כ״ץ: בנו היה ״הרב הגאון המפורסם מוהר״ר דוב בער זצ״ל מגיד משרים דק״ק אפטא״ (לשון הרב הגאון מו״ה אהרן בעל הגהות מנחת אהרן על ספר הארוך מש״ך בהקדמתו שם), אשר באוצרו היה נמצא הספר הארוך מש״ך על טור יו״ד, והוא נתנו ליד ש״ב הג״מ אהרן אבד״ק דעסא (ראה מ״ש אודותיו בירחון רבני ״אוצר החיים״, שנה ששית עמוד קפ״ח סי׳ ו׳) להדפיס אותו, וזה האחרון הדפיסו בהגהותיו ״מנחת אהרן״ (ברלין תקכ״ז). ושם אשת הג״מ דובערייש, פיגא בת הנגיד ר׳ אברהם אבלי, נכדו של הגאון מו״ה יחזקאל הלוי אבד״ק קראטשין (ראה בהקדמת ס׳ שו״ת כתר כהונה), אשר אביו הגאון מו״ה מאיר הלוי אבד״ק זאמושטש

בס׳ מעלות היוחסין, ובמגה״י הנדפסה בראש ס׳ עורה שחר). — ובת ה״ר נטעל אפטער היתה אשת ר׳ וואלף טובי מדינה מאפטא. ולנדא. זו האחרונה היתה משפחה גדולה וחשובה עד מאד ומתקיפי העיר, אשר העמידה אנשים מצוינים ונכבדים, מהם רבנים גדולי וגאוני הדור ואנשי השם. הראשון מן המשפחה הנכבדה

היה בנו של הגאון מו״ה משה הלוי אבד״ק מינסק (ראה מ״ש בספרי ״כתבי הגאונים״ עמוד ק״מ סי׳ ג׳). הג״מ דוב בעריש כ״ץ היה חריף עצום בהליכות התלמוד ובנעוריו למד בישיבת הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ אבד״ק אה״ו, ובימי חורפו התוכח ג״כ בהלכה עם דודי זקיני הגאון יעב״ץ, כמבואר בשו״ת שאילת יעב״ץ (ח״ב סי׳ י״ב). כאמור היה מגיד מישרים בעיר אפטא ושם שקעה שמשו שלא בעונתה ונפטר בחצי ימיו. סנסן אחד מחדושיו הדפיס בנו הגאון מו״ה אברהם כ״ץ בספרו שו״ת כתר כהונה (סי׳ ע״ט). ולו שני בנים גדולים רבנים סמוכים מגדולי הדור. בנו הראשון היה הרב הגאון המפורסם מו״ה יצחק כ״ץ אבד״ק סטאבניץ. בהיותו אב״ד שם הסכים ביום ד׳ כ״ב לחודש אייר שנת תקכ״ו ע״ס גנת ורדים שחיבר הגאון בעל פרי מגדים (פפד״א תקט״ז), וכן על ספר הארוך מש״ך (ברלין תקכ״ז), ותשובה אליו נדפסת בשו״ת גבעת פנחס להרה״ג מוה״ר פנחס הלוי הורוויץ (סי׳ מ״ד). ובר״ח חשון שנת תקל״ד נתמנה שוב לאבד״ק פינטשוב, אך לא ישב על כסא שם רק שבועות אחדים, כי פגעה בו מדת הדין ונפטר שם בקוצר שנים ביום א׳ כ״ה לחודש שבט שנת תקל״ד, ושם מנ״כ. וכי גת נפשיה דרב יצחק נתחמם עליו בהספידו הגאון מו״ה אריה ליב אבד״ק הנובר והמדינה, שעשה מספד גדול וכבד על שבעה נרות ישראל שכבו בזמן אחד, ובתוכם ״תפארת החכמה שארי הרב המאוה״ג מוהר״י בעריש הלוי ז״ל שהיה אבד״ק טשעכנאוויצ׳ (הוא בנו של הג״מ יהושע הלוי אשר דברתי אודותיו בספרי ״כתבי הגאונים״ עמוד ח׳), והרב המאוה״ג מוהר״ר ישעיה יפה ז״ל ראש ב״ד דק״ק האמבורג, ושארי הרב המאוה״ג המפורסם מו״ה יצחק הכהן שהיה אבד״ק פינטשוב ושארי ב״ג הרב המאור הגדול המפורסם מו״ה יעקב ז״ל ובני המופלג ז״ל שנהרג בעו״ה״. ועוד שלשה רבנים אשר אין רשומם עוד ניכר, והוא נמצא עוד בכתובים חתום באוצרותי.

להגאון מו״ה יצחק כ״ץ היה לו בן ובת. בתו מאליע היתה אשת נעוריו של ר׳ משה פיאסקער (?). אחרי מות משה, לקח אותה הרה״ג מו״ה יצחק מייזעלס אבד״ק קאמניץ (במדינת פולניא) בעל חוסן ישועות לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו, והיא ילדה לו את הרב הגאון מו״ה דובעריש מייזעלס אבד״ק קראקא ווארשא. — ובנו היה הרה״ג מו״ה זאב וואלף ראפאפורט אשר בשחרותו היה אבד״ק שטעקטשין המוזכר בשו״ת ברית אברהם (חאה״ע סי׳ צ״ג). ובשנת תקע״ג נתמנה שוב לאבד״ק פינטשוב ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו יום ח׳ לחודש תשרי שנת תקצ״ג.

בנו השני (של הג״מ דובעריש כ״ץ הנ״ל) היה הגאון המפורסם מו״ה אברהם אבלי הכהן ראפאפורט מח״ס שו״ת כתר כהונה (זאלקווא תקס״ה). בשחרותו שמש ברבנות בעיר ראקוב, ואחרי נסיעת אחיו הגאון מו״ה יצחק מעיר סטאבניץ לשבת על כס הרבנות בעיר פינטשוב, נתמנה הוא על מקום אחיו בעיר סטאבניץ. משם נתקבל שוב לאבד״ק פינטשוב, שם הסכים בשנת תקנ״ה ע״ס מעשה חושב, חדושים על מס׳ ב״ק ושבועות להרה״ג יוסף נכד בעל ס׳ תורת חיים (לבוב תקנ״ו) וימת שם אברהם בר״ה שנת תקס״ט, ושם מנ״כ, והניח אחריו בנים ובני בנים יושבי על מדין בקהלות שונות עד ימינו אלה.

הלזו אשר היה דר באפטא, הוא הרב הנגיד וקצין בעל בעמיו ר' בנימין זאב סג"ל לנדא[19].

פעמים היתה אפטא עיר מושב של הרב המדינה שהיה נקרא בשם "אב"ד דגליל קראקא", בחצי השניה למאה הרביעית, בעת אשר שימש ברבנות בעיר קראקא

19 הראשון למשפחת הלוי לנדא אשר היה דר באפטא היה הנגיד ר' בנימין וואלף סג"ל לנדא (דעת קדושים עמוד ק"ד). ולו בן, הוא הרב האלוף דיין בעיר מולדתו אפטא ר' יחזקאל הלוי, אשר לקח לו לאשה את וויטא בת הגאון המפורסם מו"ה יצחק חריף אשר היה בסוף ימיו אבד"ק קראקא, הנודע בשם "ר' איציק שפיצקאפף" (במגילת יוחסין שסידר הרה"ג מו"ה אהרן מירלש אבד"ק וורעשנא מח"ס בית אהרן על דיני ספרים תפילין ומזוזות, ברלין תקפ"ט, הנדפס בזמננו אלה בלי שום סדר ומישור ובשגיאות רבות וגדולות, משמע שאבי אביו של האלוף ר' יחזקאל סג"ל לנדא מאפטא היה ר' צבי הירש סג"ל לנדא אשר לקח לו לאשה את בת הרב הגאון מו"ה אליהו הלוי. ומשער אני כי זה האחרון הוא הג"מ אליהו הלוי איטינגא אבד"ק וועגראב מח"ס ברית הלוי על תפלת מרע"ה שבראש פרשת ואתחנן, לובלין ת"ח). — להאלוף ר' יחזקאל הלוי לנדא היו לו שלשה בנים גדולים ובת אחת ושמה רעכיש, נשואה להרב המופלג ר' נתן נטע שפירא שהיה נקרא בשם ר' נטעל אפטער, אשר אביו הגאון מו"ה שלמה שפירא היה בנו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות (ראה מ"ש לעיל הערה 14). — ושלשת בני יחזקאל היו: הראשון הרב הנגיד המפורסם קצין עם, בעל בעמיו ר' צבי הירש סג"ל לנדא הידוע בשם ר' הירש וויטש (ראה מ"ש אודותיו בארוכה בתולדות אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, בהערה שם). — השני היה "האלוף התורני המופלא ומופלג הראש ומנהיג הרבני מו"ה יוסף וויטיס" (לשון המחבר בעל שמנה לחמו עה"ת הוא הרה"ג אשר אנשיל בר' יצחק דרשן ורב בפרעמסלא, דעסא תס"א, בסוף ספרו ח"א), אשר לקח לו לאשה את פריווא בת ר' נתן בן ר' יצחק מפרעמישלא. — השלישי היה הנגיד ר' בנימין וואלף סג"ל לנדא מנהיג המדינה מעיר טארנא, ועל שם העיר ההיא היה נקרא בשם ר' וואלף טארנער. כמנהיג המדינה חתום בין מנהיגי הארצות בועד יערסלאב ביום ה' ב' חשון תע"ח נגד הג"מ שמואל מסלאנים אודות הרבנות דעיר פרעמישלא, וחתום שם "ונאום זאב וואלף לנדא מטארני" (תקע שופר). ולו בן ובנות שתים: בנו ר' יחזקאל סג"ל לנדא, כמו אביו ג"כ היה מנהיג המדינה בעיר טארנא, והוא אבי ר' בנימין זאב וואלף לנדא מטארנא מנהיג המדינה. כמנהיג המדינה מצאנו אותו בשנת תקל"ב בועד המדינה אשר היה בעיר וואידיסלאב (ירחון מברעסלא). — ושתי בנותיו של ר' וואלף טארנער (בן האלוף ר' יחזקאל מאפטא) היו נשואות לאנשי שם. האחת היתה אשת הרב הגאון מו"ה שלום רוקח אבד"ק טיקטין בן הגאון המפורסם מו"ה אלעזר רוקח אבד"ק אמ"ד. — והשניה היתה אשת הנגיד המנהיג המדינה ר' יהושע הלוי מרישא, וימת שם בשנת תקי"א (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד מ"ו). והנה ראיתי בהקדמת ספר סמיכת משה על סוגיות הש"ס להרה"ג צבי יהושע הלוי הורוויץ אבד"ק טארני (פרעמישלא תרמ"ז) שכתב שר' יהושע הנזכר היה חתן הרב הגדול מו"ה יצחק כ"ץ בן הג"מ משה כ"ץ ובן בנו של הש"ך. ואולי פעמיים נשא אשה, ואחרי מות אשת נעוריו בת ר' וואלף טורנער לקח את בת יצחק לו לאשה. ויצחק בא לגור בעיר רישא אצל בתו וחתנו, ושמה מת ונקבר.

הגאון מו"ה משולם פייביש (רבו של הב"ח), מצאנו רב אחר שהיה אב"ד בגליל קראקא, והוא הגאון מו"ה משה אשר גם לפניו הציע הגאון מהר"ם מלובלין את שאלתו הנדפסה בתשובותיו (בסי' פ"ח) ומזכירו בשם "הגאון המופלא מו"ה משה האב"ד דגליל קראקא". בעת ההיא לא היה האבד"ק קראקא הרב הכולל על המדינה כולה, רק הי' אבד"ק קראקא בלבד, ורב המדינה דהיינו על ערי הגליל היה בעת ההיא הגאון מו"ה משה. אם הוא שמש ג"כ ברבנות שם או לא, לא אוכל לברר כעת. הקרע אשר נעשה בין ערי הגליל ובין עיר הבירה קראקא, כי כל אחת היה לה רב מיוחד, לא נתאחה עד שנת ת"ד לפ"ק, כי בשנה ההיא, כאשר נתקבל הגאון בעל תוס' יו"ט לאב"ד בעיר קראקא, אז נתאחדו שוב ערי הגליל עם העיר קראקא, ושמו להם רב אחד הוא הגאון בעל תוס' יו"ט, אשר היה אבד"ק קראקא והגליל כולו, דהיינו רב המדינה גם כן של מדינת פולין הקטנה. ושלשה ראשי העדה מקראקא ושלשה ראשי הגליל בחרו את הגאון בעל תוס' יו"ט להיות אבד"ק קראקא והגליל. וזה כוונת הגאון בעל תוס' יו"ט בספרו מגילת איבה שכתב שם "בו ביום (ב' דר"ח אדר שנת ת"ד) חזרה העטרה ליושנה להיות אב"ד ור"מ בקהלה קדושה הגדולה קראקא עם הגליל שלה ועל כל סביבותיה".

פעם שנית נתפרדה שוב החבילה ונפרדו ערי הגליל מעיר קראקא הבירה ושמו להם אלוף מיוחד בתור "אב"ד דגליל קראקא", אשר איתן מושבו היה ג"כ בעיר אפטא, בהיותה הקהילה היותר גדולה והיותר חשובה מכל ערי הגליל. וזה היה בעת אשר נתקבל הגאון מו"ה אריה ליב (בנו חורגו של הגאון בעל הטורי זהב, ובן בנו של רבנו בעל הב"ח) לאבד"ק קראקא, אשר שימש שם ברבנות מאמצע שנת תנ"ו עד סוף שנת ת"ס לפ"ק, אז ערי הגליל לא קיבלו את מרותו, ויפרדו מעיר הבירה קראקא, ושמו להם רב אחר אשר "אב"ד דגליל קראקא" היה נקרא, והוא זקיני הגאון מו"ה שאול, בנו של רבנו הגדול מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק קראקא[20], והקרע (אשר נעשה בעת שהי' הרה"ג מוהר"ר ארי' ליב הנזכר אבד"ק קראקא), לא נתאחה שוב עד שנת תס"א, כי אז נתמנה הגאון מו"ה שאול

20 ראיתי במגילת יוחסין שסידר הגאון הגדול בדורו מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול (ונדפס בזמננו אלה בשלומי אמוני ישראל ח"ב סי' כ"ו) שכתב, כי אחרי מות הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ אבד"ק לובלין, ותנשא אשתו דינה, בת הנגיד ר' יהודה וואהל בן הקציו המפורסם שר וגדול ליהודים ר' שאול וואהל מבריסק דליטא, להגאון רבנו אברהם יהושע העשיל הידוע בשם רבי ר' העשיל שהיה בעת ההיא עוד ר"מ בלובלין, והיא ילדה לו שני בנים ושתי בנות: את הנגיד מו' בעריש פרנס דד"א בק' קראקא, ואת הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא. והבנות היו, האחת הרבנית מרת גרונא, והשניה הרבנית מרת העסי' אשר נולדה אחר פטירת הגאון מו"ה העשיל, והיא היתה רבנית בק' חעלם, עכ"ד. ואנן מאי נענה אחריו פלגינן דבוריה, רק בנו הגאון מו"ה שאול ילדה לו אשתו השניה מרת דינה, ונקרא ע"ש זקינה ר' שאול וואהל מבריסק, אבל בנו הראשון ר' ישכר בעריש פרנס הועד דד"א בקראקא, ע"כ צ"ל כי אותו ילדה לו אשת נעוריו בת ר' משה ר' ליזרש מבריסק, יען הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ אבד"ק

לאבד"ק קראקא, אז חזרה העטרה ליושנה והתאחדו שוב ערי המדינה עם עיר הבירה קראקא, ורב אחד בראשם, הוא הגר"ש אשר שימש ברבנות לא רק בעיר קראקא בלבד, אלא אף בתור רב המדינה, דהיינו על כל מדינת פולין הקטנה. פעם

לובלין נתבקש בישיבה של מעלה בשנת ת"י בלובלין, ואף אם פשטה אשתו את בגדי אלמנותה מעליה ובאותה שנה היתה לאשה לרבנו רבי ר' העשיל, א"כ הפרנס ר' יששכר בעריש נולד בשנת תי"א, והלא בשנת תל"ז מצאנו אותו יושב בראש מנהיגי הועד דד"א בהסכימם על הדפסת התנ"ך בהעתקת אשכנזית באמ"ד, וכן עוד קודם לזה בשנת תל"ב כבר ישב בראש פרנסי הועד של ארבע הארצות, ואיך יעלה על הדעת לומר, כי אברך בן כ"א שנים יהיה ראש מנהיגי הועד דד"א ויושב וחותם בראש כולם, אתמהה! ועוד. בשנת תמ"ט היה בנו הגאון מו"ה יצחק אבד"ק ברעזאן, והסכים שם ע"ס צנצנת מנחם באור מאמרים תמוהים בדרך חורפא להרה"ג מו"ה מענדל תלמיד רבינו ר' העשיל (ברלין ת"פ), ובטח היה בעת ההיא לכל הפחות בן כ"ה שנים, ונולד בשנת תכ"ד לפ"ק, א"כ אביו הפרנס ר' יששכר בעריש היה בן י"ג שנה בנולד לו בנו הג"מ יצחק, וזה רחוק מן השכל ואין הדעת סובלתו וקשה להאמין. ע"כ משער אני כי ה"ר יששכר בעריש מקראקא נולד לו מאשתו הראשונה בת הקצין ר' משה ר' ליזרש מבריסק.

ואודות שתי בנותיו הלא הודיע לנו כי בתו העסי' היתה רבנית בק' חעלם, דהיינו אשת הגאון מו"ה מאיר הייליפרין אשר שמש ברבנות בערי חעלם, אפטא, ובסוף ימיו בעיר לובלין, ויבואר אודותיו במקומו. אך מי היה בעלה של הרבנית גרונא כי נדע, ותולדות בניה וזרעה אחריה לא הודיע לנו. אולם אחר החיפוש מצאתי מי היה בעלה וזרעה אחריה. ודבר זה לאו בפירוש איתמר רק מכללא איתמר, כי בהקדמת ספר מנחת זכרון על מס' עירובין להרב מוהר"ר וואלף בער שיף מזאמושטש (קראקא תרנ"ד) כתוב, כי לרבנו רבי ר' העשיל היה לו חתן אחד הרב ר' שמשון הכהן אבי הרב החסיד מו"ה אהרן צבי הכהן חותן ה"צ מו"ה יואל בעל שם מזאמושט, ע"כ. גם הרב הגאון מו"ה אברהם הכהן מזאמושטש בהקדמת ספרו ש"ת בית אברהם (ברלין תקנ"ג) כותב, כי אמו "הגבירה המפורסמת מרת בלומא, בת הארוך בדורו הרב החסיד המפורסם ה"ה מוהר"ר צבי כ"ץ ז"ל שהיה נאמן ב"י דד"א יצ"ו, בת בתו של זקיני הגאון המפורסם ממורח שמש עד מבואו רבן של כל בני הגולה מוהר"ר העשיל ז"ל מקראקא". וכן איתא ג"כ בשער ספר אסיפת הכהן על התורה (אמ"ד תצ"ב) שחיבר ה"ר משה יהושע העשיל הכהן, שאביו ה"ר אהרן צבי הירש הכהן מקראקא, היה נכד להגאון רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא זצ"ל. ובשער השני הנדבק על דף השער הוסיף לאמר "נכד לה"ה המפורסם שלשלת היוחסין כמוהר"ר שאול וואל". ואם אביו ה"ר צבי הירש הכהן היה נכד הגאון רבי ר' העשיל מקראקא ונכד הנגיד שר וגדול ליהודים ר' שאול ואהל מבריסק, ע"כ צ"ל כי אמו היתה הרבנית גרונא בת רבנו ר' העשיל אשר ילדה לו אשתו השניה דינה בת ר' יהודה וואהל בן ר' שאול וואהל, ובכן היה נכד הגאון מו"ה העשיל ונכד הגביר ר' שאול וואהל. ובזה תבין ג"כ מה שהגאון מו"ה אברהם הכהן מזאמושטש קורא בספרו בית אברהם להגאון מהר"ם פאדואה בשם "זקיני", יען זקינו הנאמן דב"י מו"ה אהרן צבי הכהן היה בנה של הרבנית גרונא בת רבנו רבי ר' העשיל שילדה אותה לו אשתו השניה מרת דינה נכד ה"ר שאול וואהל נכד מהר"ם מפאדואה. — ודע כי הרב החסיד ארוך בדורו ר' אהרן צבי הכהן היה יליד עיר קראקא ונשא אשה מעיר זאמושטש, ושם היה נקרא

שלישית מצאנו שוב כי נתפרדה החבילה ונפרדו ערי הגליל מעיר הבירה קראקא, וזה היה בראשית המאה הששית לאלף הששי (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ע"ג אות ג' ע"ש. ומ"ש להלאה בתוך הערה 24 אצל הגאון יצחק יוסף תאומים).

בשם "ר' הירש ר' מענדלש", בטח ע"ש חותנו אשר היה שמו מענדל. שמה נחל כבוד מאנשי העיר ההיא ונעשה נאמן דבית ישראל בועד הארצות (ראה כל זאת בהקדמת ספר "אסיפת הכהן" הנ"ל).

מתולדות ה"ר אהרן צבי הכהן ידענו כי שלשה בנים גדולים ובנות שתים היו לו, ואלו הם: בנו האחד היה הרה"ג משה הכהן מתלמידי הגאון מו"ה אברהם ברודא זצ"ל, חיבר ספר "אסיפת הכהן", פשטים עה"ת (אמ"ד תצ"ב), והוא אבי ה"ר יהושע העשיל הכהן אשר איזה חדושים נדפסו ממנו בספרו של אביו הנזכר. — בנו השני היה הרב הגדול ר' יצחק יהושע העשיל הכהן, אשר גם ממנו נדפסו איזה חדושים בהלכה בספרו של אחיו הנזכר. — בנו השלישי היה הרב הגדול ר' נתן נטע הכהן, אשר גם ממנו הובאו איזה חדושים בספרו של אחיו הנזכר. — ושתי בנותיו היו: האחת מרת בלומא אשת הנגיד ר' יצחק הכהן מזאמושטש בן "הרב המאוה"ג החסיד המנוח מוהר"ר אברהם כ"ץ זצ"ל" (לשון בעל בית אברהם בהקדמת ספרו שם). והיא ילדה ליצחק את הרב הגאון החכם הכולל מו"ה אברהם הכהן מזאמושטש, אשר בבחרותו שמש ברבנות שנים אחדות בעיר טארלא, ובהיותו עשיר פרק מעליו את עול הרבנות וחזר ושב לעיר מולדתו זאמושטש, וישב שם עד יום פקודתו. שם חיבר את ספרו שו"ת "בית אברהם" (ברלין תקי"ג). והנה מלבד רוחב ידיעתו בהליכות התלמוד כאחד מרבני הדור, רכש לו ג"כ ידיעה גדולה בחכמות החיצוניות, ההנדסה והחשבון, וידע שפת רומי הישנה, כעדות עצמו בספרו שם (דף פ"ח ע"ד) שכתב "וגם יש לי סעד וסמך מלשון לטיין משמות הנגזרים, ואין כאן מקומו". הסכים ביום ב' ר"ח אב תק"י ע"ס מרכבת המשנה חי' על הרמב"ם (פפד"א תקי"א) שחיבר גיסו הגאון מו"ה שלמה מהעלמא, וגם נמצא ממנו הסכמה על הדפסת הש"ס באמ"ד (תקי"א—תקכ"ד). — והוא פעמיים נשא אשה, אשת נעוריו שיינדיל היתה בת "הרב הנגיד חריף ובקי מו"ה משה מזאמושטש" (אבי הגאון בעל מרכבת המשנה שהיה נקרא בשם "ר' משה חר"ח" (ר"ת חתן ר' חיים), יען אשתו שפרינצא היתה "בת הרב המובהק המאוה"ג מו"ה חיים סג"ל אבד"ק יאברוב" (לשון חתנו הגאון מו"ה אברהם כ"ץ בהקדמת ספרו שו"ת בית אברהם). להגאון בעל בית אברהם יולד בן והוא הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק לאדמיר, הסכים על הדפסת סדר הדורות וקורא להמחבר "בן דודי". — חתנו השני (של ה"ר אהרן צבי הכהן) היה הרב המקובל המפורסם, תהלתו בקהל חסידים לאיש קדוש מו"ה יואל בעל שם מזאמושטש מח"ס מפעלות אלקים (זאלקווא תפ"ב) (בהקדמת ספר מנחת זכרון), אשר אביו הרב ר' אורי הייליפרין היה בנו של המקובל הגדול מו"ה יואל ב"ר יצחק הייליפרין שהיה נקרא בשם ר' יואל בעל שם (הראשון) מזאמושטש המובא בספר קב הישר סי' ס"ט ע"ש. — ודע כי המקובל ר' יואל בעל שם (השני) מזאמושטש מלבד תורת ד' וחכמת הקבלה אשר היתה בקרבו התנהג ג"כ בחסידות ובפרישות יתירה, ויצא טיבו לפועל ישועות ולאיש מופת, ונהרו אליו אנשים ונשים וטף לקבל ברכתו ולשאול מזור ותרופה למכתם. הוא היה יודע ג"כ איזו שפות, והגה בחכמת הרפואה מספרי חכמי הנוצרים בימיו. בעבור זה לא הוקירו ולא כבדוהו ולא העריצו ולא הקדישו אותו תלמידי וחסידי הבעש"ט ולא קבלו מרותו בתור בעל שם להיות צדיק לחסידים,

אפטא

מסיבה לא ידענו שחרה, ירד קהל עדת ישראל בעיר אפטא מראשית המאה הששית אחורנית בחומר ובחוסר הפרנסה, וירד מטה מטה בעושר ובכבוד ובמספר אנשיו, ונעשה קהילה קטנה ואי חשובה עד ימינו אלה. בשנת תקל"ד, אחרי נסיעת הרב הגאון מו"ה חנניא ליפמן מייזעלש מעיר אפטא לשבת על כס הרבנות בעיר פיעטרקוב, אז ביקש הגאון מו"ה אלעזר הקאליר בעל אור חדש מאת הגאון בעל נודע ביהודה שיכתוב לבני משפחתו בית הלוי לנדא אשר באפטא, אשר היו מחשובי העיר ונכבדיה, שיקבלו אותו לאב"ד בקהילתם. הגאון בעל נודע ביהודה השיב לו את אלה הדברים: "וע"ד אשר שאל עצה בנדון ק"ק פלונית (אפטא) אין אני מייעצו לחזור למדינת פולין בשביל עיר בינונית כזו. ועוד שהרב הזה שהיה שם הוא חשוכי בנים והוצאותיו מועטים, ולכן לא דקדק אחר הכנסות, וכבר הורגלו בני העיר בזה, ויהיה קשה להרב שימלא מקומו להביא טרף לביתו. זאת היא עצתי. ואם אעפ"כ דעת רום מעלתו להתאמץ בזה, יודיעני ואכתוב לקרובייי שמה, ואף שאין לי עד הנה שום היכרות עמהם, לא אמנע מלכתוב שמה עבורו" (נוב"י קמא או"ח סי' ט"ו). הרי דעתו שלא להחליף את עירו עם אפטא אשר היתה בעת ההיא רק קהילה בינונית ואי חשובה ולא כאשר היתה לפנים.

ואלה הם הרבנים הנודעים לנו, אשר שימשו שם ברבנות מאמצע המאה הרביעית עד סוף המאה הששית לאלף הששי.

א. הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה יעקב ב"ר אליקים היילפרין.

ובהלצה היו קוראים אותו הזאמושטשער לאמר, כי אצלו מעורבת חכמת הקבלה והחסידות עם חכמה חיצונית. ונח נפשיה דרב חסידא בעיר זאמושטש בשנת תק"ה בערך. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו הנשארת לנו עוד לפליטה:

"לכו וראו מפעלות אלקים, אשר שם שמות בארץ,
ה"ה המה"ג המקובל המפורסם איש אלקים קדוש,
מו' יואל ב"ש ז"ל, תהלתו מקצה הארץ,
בהנגיד המפורסם מ' אורי'.
נפטר יום ג' כ"ד לחודש אייר שנת..."

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו והוא הרב המקובל הגדול מו"ה ישעיה היילפרין בעיר זאמושטש, אשר גם אליו הגיש דו"ז הגאון יעב"ץ העתקת הקמיעות מן הג"מ יונתן אייבשיץ זצ"ל לחוות דעתו, והוא הסכים להגאון יעב"ץ בדבר הזה, כעדות הגאון יעב"ץ בסוף ספרו התאבקות שכתב "וזה דבר המקובל הגדול כמוהר"ר ישעי' נר"ו בן להמקובל האמתי המפורסם מוהר"ר יואל בעל שם זצ"ל בק"ק זאמושטש. שאין זה דרך כותבי הקמיעות לכתוב אותיות מנצפ"ך הסתומות באמצע התיבות והפתוחות בסופיהן". והוא אבי הרב הנגיד ונדיב קצין עם, אבי יתומים ודיין אלמנות ר' צבי הירש היילפרין מזאמושטש, אביו של הרב הגדול החכם הכולל חכם ונבון מו"ה זאב וואלף בער שיף מקראקא מח"ס מגחת זכרון על מס' עירובין (קראקא תרנ"ד). אלה הם צאצאי רבנו הגדול מו"ה יהושע העשיל אבד"ק קראקא, אשר ילדה בתו הרבנית גרונא אשת ר' שמשון הכהן מקראקא.

עוד בחיי הגאון מו"ה יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף מקראקא (הוא נפטר בקראקא בשנת שנ"א) היה הוא דר באפטא, ושאל מאתו שאלה בנידון מקוה אשר באפטא (שו"ת שארית יוסף סי' ס'). גם שלח משם ספיקותיו לפני הגאון מהר"ם מלובלין, וזה האחרון פיזר לו מלא חפנים כבוד והדר (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' ט"ו) וזה יכתוב ידו שם: "וענותך תרבני אהובי ר"ג ור"מ פ"ה נ"י מהר"ר יעקב יצ"ו, בצירוף האלוף מדברנא דאומתי' התורני הר"ר בונם יצ"ו, ויתר ראשי ומנהיגי עם קדוש דק"ק אפטא יצ"ו, כל אחד לפי רום הדרת מעלתו". "הגם שכל רז לא אניס ממכ"ת, ומה אדע אשר לא תדעו בדינים פשוטים כאלו, מ"מ משום אין מסרבין לגדול, אמרתי להשיב על דבריכם". חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דגברא רבה. אחרי כן נתמנה לר"מ בעיר לבוב. בשנת שע"ב, כאשר יצא הגאון מהר"ם מלובלין לערער על הגט הניתן בווינא על ידי הגאון בעל הסמ"ע ואתו עמו הגאון מו"ה חנוך העגדיל (ראה מ"ש אודות דברי הריבות בנידון הגט מווינא בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", הנדפס בסוף ספרו של מר אחי הרב הגאון מו"ה אלעזר משה נר"ו הנקוב בשם "טוב עין", קראקא תרצ"ה, עמוד נ"ה), אז פנה הגאון מהר"ם מלובלין לרבני גדולי הדור שיעמדו לימינו ובתוכם הגאון מו"ה יעקב היילפרין, והוא הסכים עמו להלכה וחתום שם: "נאם יעקב ב"ר אליקים היילפרין זלה"ה" (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' קכ"ב). ונח נפשיה דרב יעקב שם ביום ש"ק ח"י לחודש אלול שנת ת"ה ושם מנ"כ (אנשי שם סי' רנ"ב).

ב. הגאון המפורסם מו"ה משה מת בן הקדוש מו"ה אברהם הי"ד מפרעמישלא. היה אחד מרבני גדולי הדור, ומגדולי תלמידיו של הגאון מהרש"ל ז"ל. עליו העיד הגאון מו"ה אהרן בנימין סלניק אבד"ק פאדהייץ[21] בעל משאת

21 הגאון בעל "שאגת אריה" בהסכמתו ע"ס שו"ת משאת בנימין (מיץ תקל"ו) קורא להמחבר "האשל הגדול איש גבור חיל, אבי זקיני ז"ל". ועדיין לא מצאתי לשום חוקר ודורש קדמוניות, שיודיע לנו איך הי' הגאון בעל שאגת ארי' נכדו. אי לזאת אמרתי בזה לשלשל יחוסו (של הגאון בעל שאג"א) עד הגאון בעל משאת בנימין ז"ל. דע כי להגאון מו"ה בנימין אהרן סלניק אבד"ק פאדהייץ בעל שו"ת משאת בנימין היו לו שלשה בנים גדולים, ואלה הם: הראשון היה הרב הגאון מו"ה יעקב יעקל מח"ס נחלת יעקב עה"ת (קראקא ת"ב). — השני היה הרב הגאון מו"ה אברהם, אשר בתחילה הרביץ תורה והי' ראש ישיבה בעיר טרנופול ובסוף ימיו אבד"ק בריסק דליטא. — והשלישי הי' הג"מ בצלאל, חותנו של הרב הגדול מו"ה אברהם קאצינלפ־וגין דיין ומו"צ בעיר בריסק דליטא, אבי הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל ק"פ אבד"ק אח"ו מח"ס שו"ת כנסת יחזקאל (ראה כל זאת בהקדמת ס' כנסת יחזקאל). ואחותו של זה האחרון היתה אשת הרב הגאון מו"ה אשר, שמש ברבנות בגליל העליון דק' מינסק, מח"ס מעונות אריות על ש"ע חו"מ הנשאר בכתובים, שנפטר בסוף שנת תקי"א או בראשית תקי"ב, והוא אבי הגאון בעל השאג"א ז"ל, ובעבור זה הוא קורא להגאון בעל כנסת יחזקאל "דודי אחי אמי הגאון מו"ה יחזקאל ז"ל" (שו"ת שאג"א חדשות דף כ"ז ע"ג), ובכן היה בעל שאג"א דור חמישי להגאון בעל משאת בנימין.

בנימין בתשובותיו (סי׳ מ״ו) ״שזה משה האיש גדול מאד בדורנו״. כאמור היה הוא יליד עיר פרעמישלא, שם נהרג אביו בשנת שכ״א. וכנראה אח היה לו למשה ושמו בנימין, ונזכר בפנקס אפטא בשם ״בנימין בהקדוש ר׳ אברהם מפרעמישלא״. בשחרותו הרביץ תורה ברבים בעיר בעלזא, ותלמידים הרבה היו עוטרים את שלחנו איזו שנים. אולם מפני טרדות רבות ותלאות הזמן עזב את העיר הזאת וקבע דירתו במקום חותנו הקצין ״נדיב ויועץ, נשוא פנים וראש בישראל כמר שמואל״ בעיר לודמיר. שם התחיל לסדר את ספרו ״מטה משה״ בשנת שמ״ה (ראה בהקדמתו שם) והדפיסו בקראקא בשנת שנ״א בהיותו כבר אב״ד בעיר מולדתו פרעמישלא. לעת זקנתו הי׳ דר באפטא, וכנראה שימש שם ג״כ ברבנות, וימת שם משה בשנת שס״ו (שו״ת משאת בנימין סי׳ מ״ו).

ג. הגאון מו״ה ישראל איסר ב״ר שמחה בונם [מייזעלש] מקראקא. למד בילדותו בישיבתו של הב״ח והיה מגדולי תלמידיו. תשובות ממנו נדפסו בשו״ת ב״ח החדשות (סי׳ כ״ה) ובשו״ת גאוני בתראי (סי׳ ל״ט) וחתום שם ״ישראל איסר בהגאון מו״ה שמחה בונם מקראקא, חותם פה אפטא״. מחתימתו זאת נראה כי הי׳ מגדולי חכמי העיר ההיא ואולי שימש שם ג״כ ברבנות. משער אני כי הוא הי׳ בן בתו של רבנו הרמ״א ז״ל. כנודע היתה לו לרבנו הרמ״א בת ושמה דרעזיל אשר ילדה לו אשת נעוריו גולדה בת הגאון מו״ה שלום שכנא מלובלין שמתה בקראקא ביום ב׳ ל׳ כסלו א׳ דר״ח טבת שנת ש״ב, והיא היתה אשת ה״ר שמחה בונם מייזעלש הנפטר שם ביום ט׳ אדר שנת שפ״ד. וקרוב הדבר, כי על שם הקצין ר׳ ישראל איסרל מקראקא (אבי הרמ״א) נקרא הוא ישראל איסר (ואף שחתם עצמו ״בהגאון מו׳ שמחה בונם מקראקא״, וכנודע חתנו של הרמ״א לא הי׳ רב וגאון, יוכל היות כי טעות הדפוס היא בחתימתו שם). בלבוב נפטר ביום ב׳ דחג הסוכות שנת ת״ה לפ״ק הגאון מו״ה ישראל איסר בהגאון מו״ה שמחה בונם (ראה במצבת קודש ח״ג סי׳ כ״ו), ואולי הוא זה. שם נחרת עליו כי הי׳ ריש מתיבתא ודיין הגדול בלבוב. אך כנודע אין לסמוך על בעל מצבת קודש כי חשוד הוא לזייף ולהוסיף תוארים.

ד. הגאון המפורסם מו״ה אליעזר אשכנזי, הנקרא ג״כ ״איש צבי״. בן למשפחת רבנים גדולים הן מצד אביו והן מצד אמו. אביו המופלג בחסידות הרב הגאון מו״ה שמואל ז״ל היה בנו של הרב הגאון מו״ה צבי העלמאן, ואביו של זה האחרון הרב ר׳ חיים מתושבי עיר ווירמייזא, היה בן בנו של הגאון המופלג

— ודע כי הגאון בעל שאג״א גם מצד אביו היה בן רבנים גדולים למשפחת בית גינצבורג החשובה, כי אבי אביו הגאון מו״ה אריה ליב ממינסק הידוע בשם ר׳ ליב בעל התוספות, ונח נפשיה שם בשנת תס״ח בערך, היה בנו של הגאון מו״ה יהודה יודל אבד״ק קלעצק ומשם נתקבל לאבד״ק מיציט. וזה האחרון לקח לו לאשה את אידל בת הגאון מו״ה נפתלי גינצבורג אבד״ק פינסק ובסוף ימיו אבד״ק סלוצק.

בדורו מו"ה יהודה ליוואי (הזקן) הנפטר בפרג בשנת ר' לפ"ק (מגילת יוחסין למהר"ל מפרג), וחרות על לוח מצבתו כי היה בקי בש"ס התלמוד, ולא נמצא כמותו בכל העולם בחריפות ובקיאות ובזכרון, והוא מגזע הגאונים המיוחסים לדוד המלך בן ישי[22]. אמו (של הג"מ אליעזר אשכנזי) מרת מיכלה (טיב גיטין ש"נ אות ג') היתה בת הגאון המקובל מו"ה נפתלי הירץ טריוש מפפד"מ[23]. בשחרותו

22 משער אני כי עליו כוון בעל שלשלת הקבלה, שהביא שם הרבנים גדולי הדור אשר היו בארצות אשכנז במאה השניה לאלף הששי, ומונה שם "ר' יצחק מרגליות" (הוא בנו של הגאון מו"ה יעקב מרגליות מנירנבערג). והוא שמש ברבנות בעיר פרג בעת אשר הגאון מו"ה יעקב פולק היה ר"מ שם. בעת תבערת המחלוקת בין הגאון מו"ה יעקב פולק ובין זקיני הגאון מו"ה אברהם מינץ אבד"ק פדואה בשנת רע"ח (ראה מ"ש אודות דברי ריבות האלו בירחון רבני "אוצר החיים" שנה ז' עמוד ע"ט באורך), עמד הוא לימין הגאון מו"ה יעקב פולק, וחתם "הקטן (יצחק) אייזק היתום בן לא"א הגאון מה"ר יעקב מרגליות זלה"ה, רועה צאן בק"ק פראג הבירה". ונח נפשיה דרב יצחק בפרג ביום כ"ד אדר שנת רפ"ה (גל עד סי' ע"ו). "ר' משה פיפילא, ר' מנחם המכונה מענדל פראנק" (הוא הגאון מו"ה מענדל ורנק, שמש ברבנות בפוזנא באמצע מאה השלישית לאלף הששי, ונזכר בתשובת הגאון מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, נדפס מכת"י ביחד עם חי' הרא"ה על מס' קידושין ע"י ח' דובבי שפתי ישנים, הוסיאטין תרס"ד, דף כ' ע"ב, "שמעשה אירע בימי חורפי כשהייתי שואב מים ממעייני הישועה בק' פוזנא, זכורני שהיה מעשה בסבלונות, והצריכה מהר"ם מענדל ורנק שהלך לירושלים, גט לבתולה עניה, ובודאי הרבה אנשים יודעים כי זה עשרים שנה או מעט היתה זאת", ועיין בחלקת מחוקק סי' מ"ח סקי"א. בשנת רצ"א מצאנו אותו לרב ואבד"ק בריסק דליטא, ולעת זקנתו הלך לירושלים לדור שמה, ובטח שם מת ונקבר). "ר' יצחק המכונה איזק שטיין שחיבר פי' על הסמ"ג ור' ליב" (לדעתי הוא הג"מ יהודה ליוואי [הזקן] מפראג). "כל אלה היו חכמים גדולים בארצות אשכנז", עכ"ל.

23 הגאון המקובל מו"ה נפתלי הירץ טריוש היה בן משפחה מיוחסת המתיחסת עצמה עד רש"י ז"ל. איתן מושבו היה בעיר פפד"מ, ושם שמש בתור ש"ץ, אשר בימים ההם היו ממנים לש"ץ רק רב גדול בתורה ומופלג בחסידות ומיודעי ח"ן. בשנת רצ"א היה עוד בחיים ונזכר בפנקס הקהלה בעיר פפד"מ, אולם בשנת ש"ו כבר הלך לו לעולמו. בניו הגאון מו"ה אליעזר טריוש אבד"ק קראקא ופפד"מ, והג"מ יוסף טריוש, הדפיסו את ספריו אשר הניח אחריו, ואלה: א) נפתולי אלקים, באור בעניני קבלה ע"ס רבנו בחיי עה"ת (הידרנום ש"ו), ב) דקדוק התפלה, פי' בקבלה ע"ס התפלה (טהינגען ש"ך), ג) יסוד שירים, פירוש על מגילת רות בדרך קבלה (שם). בכת"י נמצא עוד ממנו פי' על רש"י עה"ת הנשאר בכתובים ונמצא כעת באוקספארד. גם השאיר אחריו ס' שמות גיטין אשר היה נמצא עוד תחת ידי נכדו (בן בתו) הגאון מו"ה אליעזר אבד"ק אפטא בעל דמשק אליעזר, אשר הגאון מו"מ שמחה הכהן ראפאפורט אבד"ק בעלגראד השתמש בו הרבה מאד. — כאמור היה הגאון מו"ה נפתלי הירץ טריוש רב גדול בתורה ובחכמת הקבלה. בעל יוסף אומץ (פפד"מ תפ"ג) העיד עליו שהיה "גדול בדורו ומקובל גדול" (סי' תתקע"ב), "שהיה חסיד ודקדק מאד בדקדוקי התפלה ע"י זה קבלוהו עליהם פה עירנו לש"ץ" (סי' רצ"ה). — בספרו

למד הג״מ אליעזר בישיבתו של הגאון מו״ה משולם פייביש אבד״ק קראקא, ואח״כ הרביץ תורה בהרבה קהילות אשר במדינת פולין ובסוף ימיו בעיר אפטא. בסוף המאה הרביעית כבר שימש שם ברבנות. שם הסכים יחד עם אחיו הג״מ חיים אבד״ק קרעמניץ ע״ס עבודת הלוי דרשות ע״ס בראשית שחיבר ה״ר אלכסנדר בענדט ב״ר יוסף סגל (קראקא שצ״ט) וחתום שם ״אליעזר ב״ר שמואל אבד״ק אפטא״. חיבר ספר דמשק אליעזר על מס׳ חולין (לובלין ת״ו) וגם ספר שיח השדה מאמר ע״ס מעמדות וסדר התפלות (שם ת״ה). בהיותו אבד״ק אפטא, אחת מן הקהילות הראשיות שבמדינת פולין הקטנה, היה ג״כ אחד מרבני גאוני הועד של המדינה. בשנת ת״ט, בהיותו בועד המדינה בעיר פינטשוב, הסכים שם בתוך שאר רבני גאוני הועד ע״ס טעמי התורה להגאון מו״ה יעקב אבד״ק צויזמיר (אמ״ד ת״י). אח״כ העיר ד׳ את רוחו לעלות לא״י כאשר עשו אביו ואמו לעת זקנתם. בשנת תי״א בהיותו באמצע הדרך לעלות לארץ הקדושה בהיותו בווינא, הסכים שם ע״ס נחלת צבי על אבות להגאון המקובל צבי הירש טוך פירר מחכמי קראקא, וחתם ביום ג׳ לסדר ״הנני נותן לו את בריתי שלום״ בשנת ״טב״ת״ לפ״ק פה ק״ק ווינא. וכאשר עבר עיר בעלגראד אשר במדינת סערביא, התראה עם הגאון מו״ה שמחה הכהן ראפאפורט אבד״ק דשם, ונתן לו הכת״י של זקינו הגאון מו״ה נפתלי הירץ טריוש מפפד״מ הנקרא בשם ״ספר שמות״ על שמות גיטין, אשר השתמש בו הרבה מאד.

ה. הרב הגאון מו״ה אביגדור קרא. מילידי עיר ווינא הבירה. אביו הקצין הרב החסיד ר׳ שניאור המכונה פייביש בן ה״ר אביגדור מעיר ברודא (אונגאריש בראד) היה ראש ומנהיג בווינא, וימת שם בליל ג׳ לחודש טבת שנת ת״ג לפ״ק. הוא היה רחים ומוקיר רבנן וזכה ג״כ לבנין וחתנין רבנן. ואלה חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון היה הרה״ג מו״ה משה בן החסיד ר׳ יהודה ליב כ״ץ דיין ומו״ץ בווינא. ושם אשתו שרה, ותמת שם שרה בליל ו׳ כ״ח חשון שנת ת״ו לפ״ק. וגם הוא מת שם ביום י״א טבת שנת תט״ו — חתנו השני היה הגאון המקובל מו״ה שלמה שפירא, בנו של הגאון בעל ״מגלה עמוקות״, אשר בשחרותו הוציא לאור יחד עם אחיו הג״מ משה שפירא את הספר מגלה עמוקות על פרשת ואתחנן (קראקא שצ״ז), ובסוף הקדמתו חתם עצמו שם ״חתן החסיד הקציץ והראש כמהר״ר פייביש מק״ק ווינא״. כנודע שימש הוא ברבנות בעיר צויזמר, לקאטש, סאטנוב בזה אחר זה. ונח נפשיה דרב האי גאון וקדוש במבחר שנותיו, בהיותו בן ל״ג שנים בשנת ת״ט לפ״ק. ונתחמם עליו רבנו בעל הש״ך בהספידו אשר עשה על הרוגי שנות ת״ח ות״ט, וכה דבריו: ״ושארי הגאון הגדול ה׳ שלמה אב״ד דק״ק

נפתולי אלקים בדף י״ט ע״א כתב: ״קבלתי מפי זקן הרב ר׳ נתן ז״ק, שקיבל ושמע מפי ברוך בחור משנייטוך שקיבל מהר״י פולק זצ״ל״ (ר׳ ברוך זה הוא ר׳ ברוך ב״ר יוסף החתום בסוף תשובת הגאון מו״ה יעקב פולק, הנדפסה בזמננו אלה בדעת קדושים, פטרסבורג תרנ״ח, ח״ג עמוד י״ז).

סטנאווה, יניק וחכים, דבריו בוקעים רקיע ותהום נוקבות, בן הגאון מ' נתן שפירא איש אלקים". — בנו הגאון מו"ה אביגדור קרא, היה חתניה דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה יונה תאומים בעל "קיקיון דיונה". ונדפס ממנו דבר אגדה בעין יעקב מס' שבת (דף י' ע"א) "בשם המאור הגדול מוהר"ר אביגדור זצוק"ל, חתן הגאון בעל קיקיון דיונה"[24]. כפי עדות חתנו הרב הגדול מו"ה יעקב

24 הגאון המפורסם מופת הדור והדרו מו"ה יונה תאומים, בעל קיקיון דיונה, נולד בפרג, בשנת שנ"ו לפ"ק, לאביו ה"ר ישעיה תאומים. מתי הלך לו לעולמו ה"ר ישעיה תאומים לא נודע לנו בדיוק, רק מן חתימת בנו הגאון בעל קיקיון דיונה נוכל לשער בערך באיזה זמן נפטר בפרג. בהסכמתו ע"ס "עבודת הלוי" (קראקא שצ"ט) חותם הוא בשמו ושם אביו "יונה ב"ר ישעי' תאומים מפראג אבד"ק לובלמא", ואין כותב ז"ל, א"כ הי' אביו בעת ההיא עוד בחיים, לא כן בועד הארצות אשר הי' ביום ב' ה' ניסן תי"ד, חותם "ונאום יונה בן מהר"ר ישעי' ז"ל תאומים מפראג", א"כ בשנה ההיא כבר הלך לו לעולמו. מן התואר "מהר"ר" אשר כותב על אביו, נראה שהי' מופלג בתורה כי כותב עליו מורנו הרב ר' ישעי' ז"ל. (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ דורות הראשונים" עמוד ס'). לזה האחרון היו לו שני בנים רבנים וגם בת ושמה עלקלא אשת "האלוף מו' יוחנן בכ"ה טעביל ווייל אשכנז" מפרג. ותמת עלקלא במבצר ברייטענשטיין ביום א' כ"א לחודש מנחם אב שפ"ד ונקברה בפרג ביום ה' י"א אייר שנת שפ"ו (גל עד סי' כ"ז). ובעלה ה"ר יוחנן ווייל נפטר בפרג ביום ו' לחודש טבת שנת תל"ח לפ"ק. — ומשער אני כי עוד בת אחת היתה לו לה"ר ישעיה תאומים ושמה חיה אשת ה"ר יוסף תאומים, אשר בפנקס דבית הכנסת דרב פנחס בפרג נרשמו עליהם אלה הדברים: "ונשמת מו"ה יוסף תאומים, ונשמת אשתו חיה בת מ' ישעיה תאומים". ותמת היא בחודש חשון שנת תכ"ב בפרג. וה"ר יוסף היה נקרא תאומים ע"ש משפחת חותנו כמנהג הימים ההם. ולבי אומר לי כי הוא זה "הגאון מופת הדור מוהר"ר יאסקי זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק קראקא" (לשון הגאון בעל פרי מגדים בשער ספרו "גנת וורדים"), אשר בנו הגאון מוהר"ר שמואל תאומים מפרג היה אבי ה"ר יוסף תאומים הנפטר בקוצר שנים, והניח אחריו בן, ילד בן ד' שנים (בהקדמת ספר ברכת יוסף ואליה רבה) הרה"ג מו"ה מאיר תאומים מגיד ודרשן בלבוב מח"ס "ברכת יוסף ואליה רבה" עה"ת (זאלקווא תק"ו), ונח נפשיה דרבי מאיר ביום ב' י"ט לחודש תמוז שנת תקל"א, והוא אבי הגאון הנודע מו"ה יוסף תאומים בעל פרי מגדים, הנולד בשנת תפ"ז. בהיות עוד טל ילדות עליו, בן י"ט שנים, הדפיס את חדושיו הנקובים בשם "ברכת יוסף" בתוך ספרו של אביו אליה רבה. בשחרותו היה דרשן בעיר לבוב, אח"כ הלך לבערלין והיה מיושבי בית המדרש אשר יסד שם הקציו ר' דניאל יפה. בשנת תקל"ד חזר לו למדינת פולניא ונתמנה לדיין ומו"ץ בעיר לבוב, ובשנת תקמ"ב נתמנה שוב לאבד"ק פפד"א, אחרי נסיעת הרב הגאון מו"ה שאול בעל כסא דהרסנא. וימת שם יוסף ביום ד' לחודש אייר שנת תקנ"ב, ושם חלקת מחוקק ספון. — ואלה בני ה"ר ישעיה תאומים מפרג: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה מנחם מניס תאומים אבד"ק קאסטיל במדינת מעהרין, ונח נפשיה בעיר מולדתו פרג בחודש אייר שנת תמ"ד ושם מנ"כ. — בנו השני היה הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה יונה תאומים אבד"ק מיץ, בעל "קיקיון דיונה". בילדותו כבר עזב את פרג עיר מולדתו ויט אהלו בעיר קראקא לקחת לקח מפי גדולי חכמי העיר ההיא, אשר בעת ההיא היתה אכסניה

במו"ה נפתלי (הירש) הנקרא ר' הירש ר' יעקב ר' איסרלש ז"ל מווילנא, הי' בישחרותו מרביץ תורה בעיר אפטא, כמבואר בסוף ס' עין יעקב (אמ"ד תמ"ד), וכה דבריו שם: "חמי אבי רכב ישראל, ראש גולת אריאל, המאור הגדול כמהר"ר

של תורה במדינת פולניא. שמה זכה לראות את אחי אם אביו הוא ניהו אא"ז הגאון מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ (גיסו של הרמ"א), ומזכירו בסוף חדושיו למס' מגילה בשם "דודי הזקן". מבן עשרים שנה ומעלה "הרביץ תורה ברבים בכמה קהלות קדושות במדינת פולין" (לשון בנו בהקדמתו לס' קיקיון דיונה). בסוף המאה הרביעית לאלף הששי שמש ברבנות בעיר לובלמא, שם הסכים ע"ס עבודת הלוי שחיבר ה"ר אלכסנדר בינדט ב"ר יוסף סג"ל, דרשות ע"ס בראשית (קראקא שצ"ט), וחתום שם "יונה ב"ר ישעי' תאומים מפראג אבד"ק לובלמא". בשנת ת"ג כי נח נפשיה דר' יצחק אייזיק שהיה אבד"ק הורדנא (ראה בס' איתן האזרחי פ' בהעלותך להג"מ אברהם הכהן ראפאפורט, אסטראה תקנ"ו) נתמנה הוא על מקומו שם. בעת ההיא כבר היה נחשב לאחד מרבני גדולי הדור. היו לו חלופי שו"ת עם הגאון בעל תו"ד ותשובת זה האחרון אליו נדפסה בחלקת מחוקק סי' קס"ט סק"א. שם הסכים על הדפסת הש"ך יו"ד (קראקא ת"ו), ובשנת תי"ד על הדפסת הש"ך חו"מ (אמ"ד תכ"ג). בועד הארצות אשר היה ביום ב' ה' לחודש ניסן תי"ד חתום הוא שלישי אחרי הגאון רבנו בעל טו"ז, ובראשם אא"ז הגאון רבנו רבי ר' העשיל, בשמו ושם אביו ושם עיר מולדתו "ונאום יונה בן מהר"ר ישעי' ז"ל תאומים מפראג". בשנות תט"ו—תי"ז בצאת ישראל בגולה ממדינת ליטא ע"י תרועת מלחמה, נס גם הוא להמלט על נפשו, וכמו יתר חבריו עזב גם הוא את מדינת פולניא, ובא לו עירה ניקאלשפורג אשר במדינת מעהרין וישב שם. (הגאון חיד"א בספרו שה"ג כתב כי היה אבד"ק ניקאלשפורג, אבל הדבר אינו כן, רק התעכב שמה איזה זמן). משם הלך עירה ווינא הבירה, אשר היתה בעת ההיא עיר מקלט להרבה רבנים וגאונים גדולי הדור מארץ פולניא, וקבע דירתו שמה. — בעת ההיא נזרקה שאלה בבית המדרש אשר בווינא אודות מינקת חבירו, אם מותרת להנשא תוך כ"ד חודש. הגאון מו"ה אהרן שמואל קאידנובר, בעל ברכת הזבח, אשר היה ג"כ שם בעת ההיא התירה, אולם זקיני הגאון רבנו העשיל אבד"ק קראקא ואתו עמו בעל קיקיון דיונה, לא רצו להסכים עמו, באמרם כי סכנה גדולה היא להמורה להקל בגזירה זו (ראה בשו"ת אמונת שמואל סי' ב' ד', ובסוף ספר תפארת למשה על יו"ד, ובשו"ת חכם צבי סי' ס"ה). — ויהי אחרי מות משה, הוא הגאון מו"ה משה כ"ץ אבד"ק מיץ (אבי הרופא המומחה לרבים בעל מעשי טוביה) וימת שם משה במוצש"ק ונקבר שם ביום א' ל"ג בעומר שנת תי"ט. אז נתמנה הוא למלאות מקומו, והוא שמש שם ברבנות כעשר שנים. וימת בהיותו בן שבעים ושלש שנים, ביום ג' ט"ו לחודש ניסן שנת תכ"ט במיץ, ושם חלקת מחוקק ספון. אחרי מותו הדפיסו בניו ה"ר ישראל וה"ר יהושע יחזקאל פייביל תאומים את ספרו "קיקיון דיונה" (אמ"ד ת"ל). — בפנקס הזכרות נשמות במיץ נרשמו עליו אלה הדברים: יזכור אלקים את נשמת הגאון הגדול והחסיד מפורסם ובעל כנפים יגיד דבר מספרים הרבה אשר חיבר, על אופניו דבר דבר, איש אלקי האב"ד מוהר"ר יונה תאומים מפראגא, אשר היה תופס ישיבה יותר מני' שנים בכמה קהלות גדולות, בנעמירוב, לובלמא, בעלז, הורדנא, פינסק זולו' שנתקבל בשאר קהלות והעמיד הרבה תלמידים שהם עתה גאוני עולם, ובכנפיו מטפס ועולה מטפס ויורד ועוקר הרים וטוחנן זה בזה. ויהי כאשר התעו ד' את אנשי מדינת פולין

לתולדות הקהילות בפולין

אביגדור זצלה"ה מילידי ווין, הרביץ תורה בכמה קהלות תהלות, ובראשם ק"ק אפטא, ובק"ק קוסנטין, ובסוף ימיו תפס ישיבה בישיבה מרבה חכמה בק"ק גלוגא רבתי". בהיותו דר בעיר גלוגא רבתי הסכים שם ע"ס שפתי ישנים (אמ"ד ת"מ)

בצרות תכופות זו לזו, ונהפך עליהם צירי גלגל השמים בגזירות ובלבולים, ויעף היונ"ה לק' ווינא, ושם עדרים רובצים, הלא המה גאוני עולם אנש' שם: הגאון הגדול החסיד המפורסם מהר"ר שעפטיל סג"ל בהגאון נשיא שבא"י מוהר"ר ישעי', והשני לו הגאון הגדול החריף והבקי מוהר"ר העשיל, וגם שם הט'בו לראות עיני היונ"ם, ומי ראה אלו יוצאים ולא יצא. ומשם נתקבל לכאן ק' מרצע ומצא יונה מנוח לכף רגלה רגל ישרה אחר עצבון ודאבון לבנו בפולין וקיבץ וריבץ כעפר גרנה, נחפה בכסף יונה תמה, ונתקבל מכאן לק' פוזנאה ולא רצה ליסע אצלה מחמת שלמודו היה כאן במנוחה, והניח אחריו ברכות בחבורו הנחמד אשר זה שמו קיקיון דיונה, אשר שם הראה פלפול וחריפותו, יהא שכר מצוה מצוה ששפתו יהי' דובבת בקבר... נפטר בשם טוב ביום א' של פסח תכ"ט. — מגדולי תלמידיו של בעל קיקיון דיונה הי' הגאון מופת הדור הארוך בדורו בנגלה ונסתר גם יחד מו"ה יצחק ב"ר אברהם שהי' נקרא בזמנו בשם ר' יצחק הגדול, רבו של בעל מגן אברהם, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר פוזנא וימת שם יצחק בשנת תמ"ה.

ודע כי הגאון בעל קיקיון דיונה פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו שלוש בנות ובן (עי' אודותם בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד ס'), ואחרי מותה לקח לו לאשה את בילא בת זקיני הגאון מו"ה מאיר וואהל אבד"ק בריסק דליטא, והיא ילדה לו שלשה בנים גדולים וגם בת, אשר מהם יצא דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות עד ימינו אלה. ואלו הם: בנו הראשון היה הרב הגאון החכם הכולל הרופא מומחה לרבים מו"ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל, ויבואר אודותיו להלאה. בנו השני היה הרב הגאון מו"ה יהושע יחזקאל פייביל תאומים אבד"ק פרעמישלא, ויבואר גם כן אודותיו להלאה. בנו השלישי היה ה"ר יעקב שולהויף מפראג, כי נשא משם אשה את יוטה בת הקציז ר' אנטשיל שולהויף, ועל שם משפחת חותנו היה נקרא בשם שולהויף. ותמת יוטה בחודש העשירי הוא חודש טבת שנת ת"ע בפרג. ובעלה יעקב מת שם בשנת תפ"ג, ובנם ר' יונה תאומים מת שם ביום כ' לחודש אלול שנת תע"ט. בתו שרה היתה עוד ילדה קטנה במות אבי"ה הגאון בעל קיקיון דיונה, ונתגדלה אצל אחיה ר' יעקב בפרג, והיא נשאת לה"ר מרדכי בן זקיני הגאון רבנו רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, שנפטר בקוצר ימים אחרי חתונתו. אחרי מותו ותלקח שרה ביתה הגאון מו"ה שמואל אבד"ק פרעמישלא, בן הגאון המפורסם מו"ה משה ר' מענדילש אבד"ק קראקא, אחרי מות אשת נעוריו. וכי נח נפשיה דרב שמואל, ויקח אותה הרב הגאון מו"ה אהרן תאומים בעל "בגדי אהרן" לו לאשה, אחרי מות אשתו השניה אסתר בת הגביר שר וגדול ליהודים ר' אברהם הלוי ליכטענשטיין ממשפחת איט'נגא. ותמת שרה בחודש תמוז שנת תע"ט בעיר פרג, ושם קבורתה.

ועתה נדבר מתולדות שני בניו הגדולים של הגאון בעל קיקיון דיונה, אשר בנו בתים בישראל, מהם רבנים גדולי הדור יושבי על מדין במדינות שונות עד ימינו אלה. בנו הראשון הרב הגאון החכם הכולל הרופא המומחה לרבים מו"ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל, נולד בשנת תי"א בהיות אביו הגאון אבד"ק הורדנא. מלבד ידו הגדולה בהליכות התלמוד כאחד מגדולי הדור, למד ג"כ את חכמת הרפואה,

וחותם בשמו ושם אביו ועירו "נאם הטרוד אביגדור בן לא"א החסיד מהר"ר שניאור נקרא וויביש זצללה"ה, לע"ע פה ק"ק גלוגא". נח נפשיה ביום ש"ק כ"ד אדר שנת תל"ח ושם מנ"כ (ראה בהקדמת ס' שו"ת השיב ר' אליעזר (נייאוויט

בטח בעיר פדואה אשר במדינת איטליא, אשר רק שם היו נותנים רשות להיהודים ללמוד בבתי ספר הגבוהים את חכמת הרפואה, ואחר אשר גמר את חוק למודיו, קיבל את התואר דאקטאר לחכמת הרפואה. בהיותו בן ח"י שנים נשא אשה את שרה בת הנגיד הקציו ר' משה סג"ל מירלש, מגדולי נכבדי ווינא הבירה. בשנת ת"ל בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא, היה הוא ג"כ מאלו הן הגולין, ויבוא עירה טריביטש אשר במדינת מעהרין יחד עם חותנו ועם משפחת אשתו וישבו שם. בשנת תל"ב מתה עליו שרה אשתו בהיותה בת שלש ועשרים שנה, אשר לא ראה עמה חיים אף שלש שנים תמימות, והוא העיד עליה "כי אשה בכל אלו המעלות לא מצאתי כהנה" (בהקדמתו לעין יעקב דפוס אמ"ד תמ"ד). אח"כ נשא אשה את בת גיסו ר' אברהם מירלש ראש ומנהיג בטריביטש, אשר ילדה לו בנים ובנות. בעת ההיא עלה בדעתו להו"ל איזה ספר בעניני חכמה ומדע, בחשבון ותשבורת וכוכבי לכת, אך לא עלתה בידו. בשנת תמ"ג נתמנה לאבד"ק זאלקווא. שמה היה גם כן רופא בחצר המלך יאן סאביעסקי "עם הרופא מומחה המפורסם ר' שמחה המכונה ר' שמחה דאקטער", במעוני הקיץ אשר היה להמלך שם (נודע ביהודה תנייגא, אה"ע סי' פ"א). בשנת תמ"ד הדפיס מחדש את העין יעקב עם כל המפרשים בקראו אותו בשם "כתנות אור" (אמ"ד תמ"ד). בשנת תנ"א נתמנה לאבד"ק סלוצק וערך שנת תנ"ד שוב לאבד"ק פינסק. בשנת תס"ב, אחרי מות הגאון החסיד מו"ה יוסף סג"ל חריף שהיה אבד"ק פרעמישלא ונפטר שם ביום ועש"ק א' דר"ח אייר תס"ב (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ט בהערה ב' שם), נתקבל הוא למלאות מקומו שמה, אך לא בא למחוז חפצו כי בינתיים פגעה בו מדת הדין ונפטר בשנה ההיא. איפה מת ונקבר לא נודע לנו. ממעל להסכמתו ע"ס כבוד חכמים להג"מ ר' יהודא ליב פוחוויצר ב"ר יוסף מפינסק דרושים (אמ"ד תס"ג) נרשם עליו "הגאון אבד"ק פינסק ז"ל". את יתר תולדות יצחק, בניו ובני בניו וזרעו אחריו, הלא הם כתובים על ספר "תולדות משפחות הורוויץ" אשר אתי בכתובים. איזה דבר חדוש נדפס ממנו בס' לקוטי שושנים להג"מ מאיר בר לוי חידושי הגאונים כסדר התורה (יעסניץ ת"פ) בשם "הגאון המפורסם בדורו מו"ה מאיר פרענקיל ז"ל". — אחיו הצעיר הרב הגאון מו"ה יהושע יחזקאל פייביל האומים היה עוד בחור בימי עלומיו במות עליו אביו הגאון זצ"ל. בשנת ת"ל הו"ל יחד עם אחיו הגדול ה"ר ישראל תאומים את הספר "קיקיון דיונה" (אמ"ד ת"ל) מן אביו הגאון זצ"ל, והרבנים הגאונים המסכימים מתארים אותו "הבחור החשוב והנעלה, יניק וחכים כמהר"ר יהושע פייבילמן". אח"כ נשא אשה את פעריל בת זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב אבד"ק קראקא, הידוע בשם ר' אריה ליב הגבוה. בשחרותו נתמנה לאבד"ק צילץ. וביום א' כ"ג לחודש מנחם אב שנת תס"ג נתקבל לאבד"ק פרעמישלא, במקום אשר נתמנה אחיו ז"ל, בתנאי שישלם לגיסתו אלמנת אחיו הרב ז"ל את הסך שמגיע לה מאת קהל עיר פרעמישלא (ראה בספרו תקע שופר). אח"כ הדפיס את מחברתו "פנים מסבירות" (ברלין תע"ה), והוא השגות על ספר שו"ת פנים מאירות, בדרך גנאי ובזיון, בחרופים וגדופים. כנראה איזה טינא היה בלבו על הגאון מו"ה מאיר אייזענשטאדט בעל פנים מאירות.

תק"ט). כאמור היה חתנו ה"ר יעקב מווילנא, אבל עוד בת אחרת היתה לו ושמה שרה מעיר שדה לבן אשר בנה היה חותן הרב הגאון מו"ה אליעזר ליפשיץ אבד"ק אוסטראבצא, מח"ס שו"ת השיב ר' אליעזר (ראה בהקדמתו ובסי' ב' שם).

כחמש עשרה שנה שמש ברבנות בעיר פרעמישלא מן שנת תס"ג עד שנת תע"ח. אח"כ יצאו ראשי ומנהיגי העיר לריב עמו, ודחו אותו ממשמרתו וקבלו רב אחר לאב"ד במקומו, הוא ניהו הרב הגאון מו"ה שמואל שהיה לפנים אבד"ק סלאנימא, אשר אביו הרה"ג מו"ה מנחם מענדיל פאטיקער אבד"ק בערזאן הנפטר בלבוב ביום ג' טבת תע"ז ושם נקבר, היה בנו של הרב החסיד ר' יחיאל מיכל פאטיקר, וזה האחרון היה בן אחיו של הגאון הקדוש מו"ה יחיאל מיכל הי"ד מגעמרוב. — הג"מ פייביל תאומים ערער על הדבר הזה לפני רבני גאוני הועד אשר היה ביערסלאב ביום ב' ח' מרחשון שנת תע"ח, והמה באו לידי החלטה כי יציע טענותיו לפני שלשה עמודי הגולה במדינה הזאת, דהיינו לפני זקיני הגאון בעל חכם צבי, אשר היה בעת ההיא אבד"ק לבוב, ולפני הגאון מו"ה אברהם אבלי אבד"ק זאלקווא, ולפני הגאון מו"ה יוסף הוליש אבד"ק טיסמניץ, והמה ידונו במשפטו. כנראה יצא חייב בדין, והיה נאלץ לעזוב את פרעמישלא וכס הרבנות שמה, ומרוב שיחו וכעסו עבר את הגבול ובא לו עירה ברעסלא אשר בשלעזיא המדינה וקבע דירתו שם. שמה הדפיס את ספרו "תקע שופר, קול תרועת חרם אודות ק"ק פרעמישלא ואיש הידוע מק"ק סלאנימא אשר במדינת ליטא", אשר בו יספר את כל אשר קרה אותו בדבר הזה, ועל חבירו אשר השיג גבולו ונפל בפח החרם. שמה מתה עליו אשתו ביום שבת קודש י"ד לחודש סיון שנת תפ"ב, ותקבר בעיר קראטשין (כי בעת ההיא עדיין לא היו רשאים היהודים לקבור את מתיהם בברעסלא). בועד הארצות אשר היה ביערסלב ביום ה' ג' תשרי שנת תצ"א, היה הוא ג"כ בתוך אותה האסיפה וחתום שלישי "הצעיר יחזקאל יפ"ת החונה בק"ק פ' [פרעמישלא] והגליל יצ"ו" (קריה נשגבה סי' קע"ג). כנראה נח נפשיה דר' יהושע פייביל סמוך לעת ההיא. מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים אדירי התורה וגם בת נשואה לרב וגאון ה'ו לו. חתנו הרב הגאון מו"ה שלמה היה אבד"ק פינטשוב מח"ס ויקהל שלמה עה"ת (ליוורנא תקמ"ו) (וראה מה שכתבתי אודותיו למטה, הערה 25). עוד בת היתה לו, אשת נעוריו של הג"מ יואל היילפרין אבד"ק אוסטרא (דור ישרים ס"ד) הנפטר שם ביום ג' ד' תשרי תע"ד. ואחריה לקח לו לאשה את עלקלע בת הג"מ יעקובקא אבד"ק נ"ש. לעת זקנתה היתה דרה אצל חתנה הגאבד"ק דובנא, ותמת שם עלקלע ביום כ"ד שבט תק"ח לפ"ק. מנשואיו אלה היו לו להג"מ יואל היילפרין אלה הבנים: א) ר' מרדכי היילפרין פו"מ באוסטרהא, ב) מנוחה אשת הג"מ בצלאל כ"ץ אבד"ק אוסטרהא בנו של הג"מ נפתלי כ"ץ אב"ד בפד"מ, ג) חוה אשת הגאון מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק קראטשין, ד) אשת הג"מ נתן אבד"ק פולנאה [מג"י היילפרין].

בנו הראשון של הג"מ פייביל היה הגאון המפורסם מו"ה חיים יונה תאומים, אשר עשה לו שם גדול וכבוד בקונטרסו הנקוב בשם "קונטרס דר' חיים יונה" הנדפס בסוף ספר ים של שלמה על ב"ק (יעסניץ תפ"ג). בן שש עשרה שנה היה בהלקח את שרה בת הגאון המפורסם מו"ה דוד אופנהיים לו לאשה. בן ח"י שנים היה כאשר חיבר את הקונטרס הנזכר, אשר בו בא להשיג על הש"ך בסוגי' דשיקול הדעת ועוד בשאר ענינים, אשר בו הראה נפלאות בהליכות התלמוד. ואף בהיותו בעת ההיא "בר שיבסר או תמניסר" (לשון הכתוב על שער ספרו), בכל זאת נמצא

ו. הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק חריף, שהיה נקרא בזמנו ר' איצק שפיצקאפף ע"ש חריפותו בהליכות התלמוד, היה רבו של הגאון המפורסם מו"ה אברהם ברודא אבד"ק פפד"מ. אביו ה"ר זאב וואלף היה פרנס ומנהיג בעיר

בו טעם זקנים כחכם זקן ורגיל היודע לשחות בים התלמוד כאחד מגדולי הדור. בקונטרסו זה הראה לדעת איך היה תקיף בדעתו ולא חת מפני כל, כי בא להכריע בין גדולי הפוסקים הראשונים ולומר דין הניין לי ודין לא הניין לי. הקונטרס הלזה עשה רושם גדול בין חכמי הדור וכולם היו משתמשים בו. הגאון האדיר מו"ה יונתן אייבשיץ כתב קונטרס מיוחד נגדו, ובא ליישב דעת הש"ך ולהסיר מעליו השגותיו, והוא נדפס בספרו אורים ותומים סי' כ"ה, וזה יכתוב ידו שם: "ובזמני חיבר שארי הגאון מוהר"ר חיים יונה תאומים ז"ל קונטרס מיוחד על סי' זה והשיג בכמה דברים על הש"ך, ואמת שבכמה דברים היטב אשר דיבר, אלא להיותו אב בחכמה ורך בשנים והרחיב פיו בלשון מדברת גדולות על רבנו הש"ך, ולא חס על כבודו אשר באורו נראה אור לכל בני הגולה ומטובו חיינו, וכמו כן שם ידו להכריע בין הרים הגדולים רבותינו הקדמונים, והרחיב פיו על הרי"ף ורמב"ן והרא"ש, שמועה זו נאה וזו אינה נאה". "ובאמת החרשתי כי היה חכם גדול והלך למנוחתו כבוד, רק שלא ילמדו ממנו אחרים לעשות במתכונתו, ואין פתח זה פתוח לחכמי זמננו להכריע", עכ"ל. — ביום ב' כ' לחודש אלול שנת תע"ג מתה עליו שרה אשתו בדמי ימיה בהיותה בת שמונה עשרה שנה בעיר איגר בבית הקצין ר' אברהם איגר, ונקברה בעיר קעניגסוואַרט אשר במדינת ביהם. היא היתה אשה גדולה מלומדת בתלמוד כגברא, וביותר היתה מצטיינת ביופי כתב ידה, וכתבה בעצמה "מגילת אסתר" בכתב אשורית יפה בכל דקדוקיה ופרטיה כאחד מסופרי סת"ם. הניחה אחריה בת ילדה קטנה ושמה גענענדיל על שם זקינתה אשת הגאון מו"ה דוד אופענהיים זצ"ל. אחרי מות אשתו זאת לקח לו את רייזיל בת הקצין מו"ה נפתלי הירש מירלש מברלין לו לאשה. וכי נח נפשיה דרב שמואל שמעלקא כ"ץ בן הגאון המקובל מו"ה נפתלי כ"ץ בעל סמיכת חכמים, בשנת תפ"ב בעיר ברעסלא, אז נתקבל הגאון מו"ה חיים יונה להיות ממלא מקומו שם. אך לדאבון כל בית ישראל נפטר והלך לו לעולמו בהיותו בן שלשים שנה, ביום ג' י"ז טבת שנת תפ"ח, ויקברו אותו בעיר קראטשין ביום ה' בו. בפנקס עיר קראטשין נרשמו עליו אלה הדברים:

"חבל על האי שופרא דבלי בארעא, ה"ה הרב המאור הגדול המפורסם הגאון מ' חיים יונה זצ"ל אב"ד ור"מ מברעסלא. בהגאון המפורסם מ' פייביל תאומים. נפטר בברעסלא יום ג' י"ז טבת תפ"ח, ונקבר פה קהלתינו יום ה' י"ט טבת".

אחרי מותו ותלקח אשתו רייזיל ביתה הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק ווילנא, ותהי לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו בת הקצין ר' שמחה מנחם ב"ר יוחנן מיונה, הידוע בשם ר' שמחה דאקטער מלבוב. ויהי אחרי מות יהושע הנפטר בווילנא ביום כ"ו אלול תק"ט, אז שבה היא לעיר מולדתה ברלין, ומתה שמה ביום כ"ח אייר תקכ"ד. ואלה תולדות הגאון מו"ה חיים יונה תאומים ז"ל. אשת נעוריו ילדה לו בת ושמה גענענדיל אשת הרה"ג ר' שמעון ב"ר יצחק באנדי מפרג, והיא ילדה חמשה בנים ובת. בשנת תק"ה, כאשר נגרשו היהודים מפרג, עזב גם הוא את עיר מולדתו וקבע דירתו בדרעזדן ומת שם. — אשתו השניה ילדה לו שתי בנות ובן. האחת

קראטשין במדינת פולין הגדולה, ואבי אביו הגאון מו"ה דוד היה אבד"ק פוזנא. זה האחרון היה מגדולי חכמי פוזנא עוד בחיי הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל "הלבושים" (אשר שימש שם ברבנות מן שנת שנ"ט עד יום פקודתו יום ג' אדר

חיה, היתה אשת בן דודה הרב הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק זבאריז, אשר אביו הגאון מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב היה חתן הגאון מו"ה יחזקאל יהושע פייביל תאומים, כאשר כתבתי למעלה. והשנית ושמה אדיל, היתה אשתו השניה של הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק הנובר מח"ס פני אריה, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו רחל בת הגאון מו"ה יחיאל מיכל הילפרין אבד"ק ברעזאן, והיא לא ילדה לו בנים כי עקרה היתה, ותמת היא ביום א' כ"ז אייר תקנ"ח בהנובר (ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ט הערה א'). — בנו יחידו של הגאון מו"ה חיים יונה תאומים היה הגאון המפורסם מו"ה יצחק יוסף תאומים. בהיותו בן עשרים שנה נתקבל לאבד"ק סלוצק, ובשנת תק"ד נתמנה שוב לאבד"ק קראקא. בשנת תק"א, כאשר נדחה הג"מ דוד שמואל שמעלקא מכס רבנותו בעיר קראקא, אז השתדל בכל עוז הנגיד הקציז ר' שמואל בר סלוצק להושיב את חתנו הג"מ יצחק יוסף תאומים על כס הרבנות בקראקא, אף בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים בהיותו בן חמש ועשרים שנה. ר' שמואל בהיותו עשיר וקבלן אצל הנסיך ראד־זיווילאב, פיזר ממון הרבה אודות הדבר הזה, ונתן כסף רב למנהיגי המדינה שיחוו דעתם על חתנו הנזכר. גם למנהיג המדינה ה"ר יחזקאל סג"ל לנדא מטארנא נתן סך מסוים אם חתנו יתמנה לאבד"ק קראקא והמדינה. ריב ומצה פרצו בעיר ובמדינה אודות הדבר הזה. ערי המדינה דהיינו ערי הגליל נחלקו לשני מחנות: לגליל העליון וגליל התחתון. גליל העליון עמדו לימין הג"מ דוד שמעלקא, וקיבל מרותו אף שלא הי' עוד אבד"ק קראקא, רק אוה למושב לו את העיר זאלאשיץ. לא כן גליל התחתון עמד תחת מרותו של הגאבד"ק קראקא, להיות רב הכולל בערי הגליל שלהם. ובזה תבין מה שמנהיג המדינה בעיר אפטא הרה"ג מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא חתם בהסכמתו על ס' תבנית אות יוסף (ספד"א תקי"ב), וחתם שם בשמו ושם אביו "יהודה יחזקאל בהמנוח המפורסם ה"ה מ' צבי הירש סג"ל לנדא, פרנס הועד [יושב ראש] דגליל עליון בגליל קראקא יצ"ו לע"ע", כי העיר אפטא היתה שייכה לגליל העליון. (בהס־כמתו הוא כותב שם על המחבר: "ה"ה כבוד ב"א הרב המאור הגדול המפורסם בעל כנפי' ארך הנוצה כבוד מוהר"ר יוסף נרו, בן כבוד גיסי הרב הגאון המפורסם בדורו מהר"ר אביגדור נר"ו" — הוא כותב עליו ב"א, בן אחותי, ובן גיסי, יען הגאון מו"ה אביגדור היה חתן ר' הירש וויטש מאפטא). וכן חקקו ג"כ בראש הסכמת הג"מ דוד שמואל שמעלקא ע"ס מרכבת המשנה על הרמב"ם "אבד"ק קראקא וגליל העליון". כשלש שנים שמש שם ברבנות ואח"כ עזב את העיר וכל המונה ועבר את הגבול ובא לו עירה ברעסלא לדור שם, ונחשב שם מגדולי סוחרי הארץ ומסחרו פרץ בארץ. והיה מופלג בעשירות וחוסה בצל החכמה ובצל הכסף, כי היו אומדין את רכושו על מאת אלף טאהלר. בשנת תקי"ד, אחרי מות הג"מ ברוך וויזל מח"ס שו"ת מקור ברוך (אמ"ד תקל"ז), נתקבל הוא לאבד"ק ברעסלא והמדינה, ונהג שם את נשיאותו ברמה עד יום מותו, הוא יום ט"ז מרחשון תקנ"ד.

בנו השני (של הג"מ פייביל תאומים) היה הרה"ג מו"ה אריה ליב תאומים אבד"ק קרעשוב, חתן הג"מ יצחק אייזיק דיין ומו"ץ מפרעמישלא. וזה האחרון היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה יהושע חריף בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. ולהג"מ

שני שנת שע"ב). בתוך שאר גדולי חכמי עיר פוזנא הסכים גם הוא על הדפסת הראב"ן (פראג ש"ע) וחתם רביעי אחר חתימת המהרש"א "דוד במוהר"ר יצחק ז"ל". כנראה אחרי מות הגאון בעל הלבושים נתמנה הוא למלאות מקומו בתור אבד"ק פוזנא, וישב על כסא שם שמונה שנים בערך, ויגוע שם דוד ויאסף אל עמיו בשנת ש"פ בערך. ביום א' בר"ח אייר שנת ש"פ באתה אשתו "הרבנית מרת רבקה בת דוד צ"ן, אלמנת הגאון מוהר"ר דוד ז"ל, אשר נדבה רוחה לעלות לארץ הקדושה, ובקשה מהקהל יצ"ו שיתנו לה בידה כתב ראיה, שאם יתעכב המעות אשר ישלח לה מדי שנה, שיגמלו עמה, להלוות לה כפי צרכה. וכדי שלא יגיע להקהל מזה שום נזק העמידה ערבים קבלנים להקהל, את כהר"ר אברהם אברל בר חנוך, ושני בניה דהיינו כהר"ר זאב וואלף וכ' יצחק בני הגאון כמוהרר"ד ז"ל. גם הס"ת שיש להם פה מאביהם הגאון כמוהרר"ד יהיה לאחריות הע"ק הנ"ל עם עץ חיים של כסף למעלה, ולמטה מוזהב" (לשון הפנקס בעיר פוזנא). ודע כי אחרי מות מו"ה דוד ז"ל לא נתקבל רב אחר במקומו, רק ביום ה' י"ג אלול ש"פ התאספו ראשי ומנהיגי העדה ונמנו וגמרו כי הגאון מו"ה אהרן בנימין ב"ר חיים מארפטשיק[25], אשר היה דיין ומו"ץ בפוזנא עוד בחיי הגאון בעל הלבושים,

אריה ליב תאומים בן והוא הג"מ יוסף תאומים (ראה מ"ש אודותיו למעלה בהערה 17), אשר חותנו הג"מ נתן נטע אבד"ק טורבין היה חתן הגאון מו"ה ברוך כהנא ראפאפורט אבד"ק פיורדא, אשר אביו הגאון מו"ה משה מאיר הכהן ר"פ היה בן הגאון מו"ה נחמן הכהן ר"פ, הידוע בשם ר' נחמן ליפשס, חתן הגאון מו"ה יוסף ב"ר אליקים אבד"ק לבוב, חתן זקיני מהר"ם מלובלין.

25 שם המשפחה "מארפטשיק" אשר מצאנו אותה בעיר קראקא במאה הרביעית לאלף הששי, מקורה מן מדינה מורביא (מעהרין). כנודע גורשו היהודים במאה השלישית והרביעית מן מדינת מעהרין וביהם, ואלו הגולין שמו פניהם למדינת פולניא בכלל, ולעיר הבירה קראקא בפרט, אשר היתה בעת ההיא עיר מקלט להנרדפים האלו, ועל שם ארץ מולדתם היו נקראים שמה בשם "מארפטשיק" או "ביהם", כמו הנגיד הקצין ר' אליעזר ליפמן מארפטשיק פרנס בקראקא והמדינה (מחותנו של הגאון יצחק חיות, בעל אפי רברבי). וימת שם אליעזר ביום כ"ו כסלו שנת שנ"א (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד ע'). וכן הנגיד ר' יעקב מארפטשיק אשר נתמנה מאת המלך זיגמונד להיות גובה המסים מהיהודים בקראקא (ראה מ"ש אודותיו בספרי הנזכר, עמוד מ"ב). וימת שם יעקב בשנת שפ"ג. כן הגאון מו"ה אהרן בנימין מארפטשיק, הוא או אביו ה"ר חיים או זקיניו באו למדינת פולניא מן מדינת מעהרין, ועל שם ארץ מולדתם היו נקראים שמה בשם מארפטשיק. משער אני כי הג"מ אהרן בנימין מארפטשיק היה יליד עיר קראקא, כי לפי המסורת לקח משם אשה את בת הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות (שהגה"ח אות ש' סי' נ"ו). בשחרות רבנותו נמנה בין רבני הועד, וביום ג' כ"ז סיון שנ"ז הסכים בין שאר הרבנים שהיו שם באסיפה על ספר חג הפסח, שיר על סדר חג הפסח שחיבר הר' יעקב ב"ר יוסף קיצינגען, וחתום שם "בנימין ב"ר חיים מארפטשיק". בתחילה היה דיין ומו"ץ בפוזנא בחיי הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים, והיה נקרא שם "ר' בנימין דיין". בשנת שע"א, כאשר סידר הגאון בעל הסמ"ע ואתו

יהיה מהיום והלאה ר״מ וריש מתא בעיר הזאת אשר כל צרכי ציבור יהיו נעשים על ידו, ומעתה יהיה הוא במקום אב״ד לכל דבר, אבל התואר אב״ד נמנע ממנו.

עמו הגאון מו״ה חנוך העניך ר״מ בווינא גט שכיב מרע, והגאון מהר״ם מלובלין יצא לערער עליו כי אשתו אסורה להנשא לאיש אחר, והציע הדבר לפני הרבנים גדולי הדור ובראשם הגאון המפורסם זקן ויושב בישיבה מו״ה מרדכי יפה בעל הלבושים אשר היה בעת ההיא אבד״ק פוזנא, והוא הסכים לדבריו, וכתב ע״ז שתי תשובות והמה נדפסים בשו״ת מהר״ם מלובלין (סי׳ קכ״ד, קכ״ה), אז הציע הגאון בעל הלבוש את הדברים האלו לפני הגאון מו״ה בנימין דיין, יען הוא היה מוטל על ערש דוי בחולי אשר מת בה וכתב שם (בסי׳ קכ״ד) : ״גם שמתי כל הדברים בפי מאהבי, חכם השלם פאר התורה הודה והדרה האלוף מוהר״ר בנימין דיין מפוזנן נרו״. ובתשובה שאחריה כותב עליו את אלה הדברים : ״מסרתי ביד מאהבי ידיד ד׳ נשיא אלקים, פאר התורה, האלוף מהר״ר בנימין דיין יצ״ו״. חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דגברא רבה. אחרי מות דוד אבד״ק פוזנא הנפטר שמה בשנת ש״פ, אז נתקבל הוא לאבד״ק קרעמניץ על משך חמש שנים. אך ראשי ומנהיגי העדה בקשו ממנו לבלתי עזבם. בעבור זה התאספו כל גדולי העיר ביום ה׳ י״ג לחודש אלול שנת ש״פ, ונמנו וגמרו לקבל אותו לר״מ בעירם ולהיות במקום אב״ד, אשר כל צרכי ציבור שבעיר הזאת יהיו נעשים על ידו, אבל התואר אב״ד נמנע ממנו, וקצבו לו שכר מקופת הקהלה סך ד׳ מאות ועשרים וחמשה זהובים לשנה מלבד דירה לצורכו על משך חמש שנים. הג״מ בנימין התרצה לזה ונשאר במקומו. בתור ר״מ וריש מתא שמש הג״מ אהרן בנימין מארפטשיק מן שנת ש״פ עד שנת שפ״ג. ועל אותה העת כוון הגאון בעל ״טורי זהב״ בתשובתו הנדפסה בשו״ת ב״ח החדשות (סי׳ י״ז) שכתב שם : ״ועתה בהיותי בק״ק פוזנא בין מלכא למלכא, ישבתי בדין עם מו״ר בנימין דיין יצ״ו״. בשנת שפ״ג, כאשר נתמנה הגאון מו״ה שמעון וואלף ב״ר טעבלי אויערבאך לאבד״ק פוזנא, אז פתחו לו מן משכורתו ע״ס שתי מאות ושלשים ושנים זהובים. בחודש תמוז שנת שפ״ט, כאשר נסע משם הג״מ שמעון וואלף אויערבאך לשבת על כס הרבנות בעיר ווינא, אז ביום ב׳ י״א תמוז שפ״ט התאספו גדולי העיר, ל״ב במספר, והסכימו יחד בלב אחד למנות את הג״מ בנימין אשר היה עד הנה רק ר״מ בעיר הזאת, להיות מהיום והלאה ג״כ אבד״ק פוזנא והמדינה. בועד הארצות אשר היה ביום ג׳ י״ט אדר שני שנת שצ״ג [צ״ל שפ״ג] בלובלין, היה הוא מן שלשה הרבנים הגאונים אשר נבחרו לדון בין מדינת ליטא ומדינות פולניא אודות הסכסוכים אשר היו ביניהם (העתיק הח׳ א״א הרכבי מפנקס המדינה דליטא, נעתק בס׳ האסיף לסאקלוב שנת תרנ״ד עמוד 155), ועל הפסק דין חתום שם ראשון ״נאום שמשון במוהר״ר יצחק ז״ל (הוא הג״מ שמשון בוכנער אבד״ק אוסטרא הנפטר שם ביום י״א תמוז שנת שצ״ו) ונאום אהרן בנימין במוהר״ר חיים ז״ל מארפציג, ונאום מאיר הק׳ לבית קצינליבוגין״ (הוא זקיני הגאון מו״ה מאיר ק״ב, אבד״ק בריסק דליטא, בן הנגיד הידוע ר׳ שאול וואהל מבריסק). והנה הזמן הנזכר למעלה הוא טעות סופר, כי שנת שצ״ג לא היתה שנה מעוברת, ועוד כי ביום כ״א לחודש מנחם אב שנת שצ״ב לא היה כבר הג״מ בנימין בין החיים (ראה קרית ספר שנה ט׳ ס״ד, עמוד תק״ב). — התוס׳ על מס׳ כריתות שנדפסו בפעם ראשונה בש״ס דפוס פפד״מ (תפ״ב־תפ״ד) נעתקו מן כתב ידו של הג״מ אהרן בנימין אשר היה בהגמרא שלו והוא העתיק אותם מכתב ישן נושן, ככתוב על השער למסכתא

כאמור, היה הגאון מו"ה יצחק חריף בן בנו של הגאון מו"ה דוד אבד"ק פוזנא. עוד בנעוריו ע"י שכלו הכביר והמהיר אשר לו יצא טיבו בעולם היהדות לכבוד ולתפארת. בעבור זה התחתן עמו הרב הגביר שר ונגיד בישראל ר' נחום מצוזמיר

זו "עם תוס' חדשים אשר עדיין לא היו, ונמצאו בגמרא של הרב המובהק מו"ה בנימין זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק פוזנן, אשר העתיק אותן מכתב ישן נושן ועליהם בנויים הפסקי תוס' שכבר היו".

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו, והוא הרה"ג מו"ה צבי הירש מצוזמר ראש ב"ד בעיר פינטשוב, אבי הרב הגאון בנימין וואלף בוכנער אבד"ק שטעקטשין, אשר זכה לבן גדול בתורה הוא ניהו הרב הגאון מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב, חתן הגאון מו"ה יחזקאל יהושע פייביל תאומים אבד"ק פרעמישלא (ראה למעלה בהערה 24) מח"ס ויקהל שלמה (ליווארנא תקמ"ו). וימת שלמה בעיר פינטשוב ביום כ"ב אלול שנת תקכ"א, ונתחמם עליו בהספידו הג"מ יונתן אייבשיץ, בהספידא רבה שעשה על ששה רבנים גדולי הדור שמתו בזמן אחד, ובתוכם "הרב המאה"ג מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב, שהיה מרבני קדמאי בעל תורה ויראה והגיע להוראה ומורה" (יערות דבש ח"ב). — מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים ושתי בנות היו לו ואלה הם: בנו האחד הוא הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ ראש ב"ד בעיר פינטשוב, אשר הו"ל את הספר ויקהל שלמה מן מר אביו הגאון זצ"ל. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הרב הגאון מו"ה שאול הלוי אבד"ק סימיאטיץ, אשר אביו הגאון מו"ה יהושע הלוי, אבד"ק דאברמיל, טשעכנאווצי וסימיאטיץ, היה בנו של הגאון הוא זקיני מו"ה שמואל הלוי אבד"ק רישא (חתן הגאון ר' יצחק הגדול אבד"ק פוזנא והמדינה), אשר אביו הנגיד מנהיג דד"א ר' אברהם ב"ר נתן הלוי היה חתן הגאון מו"ה יהושע חריף מקראקא בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. ושם אשת נפתלי הירץ, שיינדיל, אשר נהרגה עלי דרך עם נפשות רבות מישראל, ונלקח ממנה כל הונה ורכושה אשר עלה לאיזה אלפים זהובים. אח"כ נשא אשה אחרת את שרה בת ה"ר שלמה הכהן ראפאפורט, נכד של הגאון מו"ה שמואל הכהן אבד"ק שעברשין. — בנו השני היה הרב הגאון מו"ה בנימין וואלף אבד"ק פיעטרקוב ונדפס ממנו ספר בשם "שער בנימין". — בנו השלישי היה ה"ר צבי הירש אבד"ק זבאריז, ואף הוא חתום על החרם נגד פראנק ועדתו בשנת תקט"ו, וחתום שם בשמו ושם אביו "הק' צבי הירש בן הג"מ שלמה אבד"ק פינטשוב ז"ל חוב"ק זבארז". בשנת תצ"ו נשא אשה. חתנו הג"מ אלכסנדר סנדר מרגליות הי' אבד"ק סאטנוב. — ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הג"מ שלמה אבד"ק פינטשוב. חתנו הראשון היה הרה"ג מו"ה יהודה ליב אבד"ק קאריב בן הג"מ יעקב חריף אבד"ק לעשנוב, אשר ילדה לו אשתו פריידא בת זקיני הגאון בעל "חכם צבי" (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד כ"ה, בהערה שם). וליהודה ליב בת ושמה חנה, אשת הנגיד הפרנס ר' יצחק באב"ד מבוליחוב שהיה נקרא בשם ר' איצק ראש מדינה, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו. — חתנו השני היה הרה"ג מו"ה אריה ליבש הכהן אבד"ק שדה חדש, ותשובה אליו נדפסה בשו"ת ברית אברהם (חאו"ח סי' י"ח), אשר אביו הרב הגאון מו"ה אלעזר הכהן אבד"ק וואידיסלב, הנפטר שם ביום א' דחג השבועות שנת תק"ן לפ"ק, היה חתן הגאון הגדול מו"ה אריי' ליב מלובלין שהיה אבד"ק זאמושטש מן ערך שנת ת"פ עד שנת ת"ק (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ק"מ), גיסו של הגאון מו"ה יוסף מרגליות בעל תבנית

ונתן לו את בתו לאשה[26]. בשחרותו שימש ברבנות בעיר חענטשין, משם נתקבל שוב לאבד"ק אפטא. בשנת תל"א הסכים שם על הדפסת תנ"ך עם העתקה אשכנזית (אמ"ד תל"ז), וביום י"ח סיון תל"ג ע"ס דברי שמואל, דרושים על התורה להרה"ג שמואל זנוויל מלובלין אבד"ק יאס (אמ"ד תל"ח), ובשנת תל"ד ע"ס מגדל דוד פי' על מגילת רות עפ"י קבלה להג"מ דוד לידא (שם ת"מ). משם נתמנה שוב לאבד"ק ור"מ דק"ק קראקא והגליל. ביום ג' כ"ב סיון שנת תל"ז, בהיותו בועד המדינה בעיר וואידיסלאב, הסכים שם ע"ס ארבע חרשים פי' על נביאים הראשונים להרה"ג ר' ישכר בער אבד"ק פפד"א (פפד"א תמ"א). וכן נמצאה הסכמתו בהיותו אבד"ק קראקא על ספרים שונים. בשנת ת"מ כאשר זקן יצחק ותש כוחו ולא יכול עוד לנהל את הישיבה הגדולה בעיר קראקא, התאספו ראשי ומנהיגי העדה לקבל רב אחד בתור ר"מ אשר ינהל את הישיבה הגדולה ברוב עוז ותעצומות, ונתנו עיניהם בהגאון מו"ה משה מגזע צבי, בן בתו של זקיני רבינו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא זצ"ל, ושלחו לו כתב התמנות בתור ר"מ, כתוב וחתום מגדולי העיר וחכמיה. אבל לדאבון לב כל אנשי העיר ההיא לא בא הגאון מו"ה משה בעל תפארת למשה למחוז חפצו כי בינתיים פגעה בו מדת הדין, וימת משה עבד ד' בעיר הורדנא במקום אשר שימש שם ברבנות ביום י'

אות יוסף (חדושים על כמה מסכתות) ואבי הרב הגאון מו"ה דובעריש, אשר חתם עצמו תמיד בשמו ובשם אביו "דוב בער בהגאון אבד"ק זאמושטש". והג"מ דובעריש היה בשנת תק"ה אבד"ק קאזניץ, ובשנת תקי"ד כבר היה אבד"ק קראשניק, ובשנת תקי"ח היה אבד"ק רישא, ואחרי מות הכהן הגאון מו"ה אריה ליב הכהן ר"פ, שהיה ר"מ בלבוב, נתמנה הוא על מקומו להיות ר"מ בלבוב. ונח נפשיה שם בשנת תקל"ז בערך. כל אלה בני בנימין, הוא הגאון מו"ה אהרן בנימין מארפטשיק אבד"ק פוזנא והמדינה.

26 "הרב הגביר שר ונגיד בישראל מו"ה נחום מצוזמיר, אילנא רבה אשר צלו נאה ופירותיו מתוקים, ואמת המים של תורת אצליהם, בכל מדינות פולניא וכל הגלילות יהודה וישראל" (לשון הרה"ג מו"ה שמריה זלמן בספרו אבני שהם המחובר לס' אביו נחלת יעקב, בפ' נח סימן י"ג) היה רחים ומוקיר רבנן, ולו בנין וחתנין רבנן. חתנו האחד כאמור היה הגאון המפורסם מו"ה יצחק חריף אבד"ק קראקא. חתנו השני היה הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק פינטשוב, בנו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה משה יצחק יהודה ליב אבד"ק העלישויא במדינת מעהרין ואח"כ אבד"ק פינטשוב, ונח נפשיה דרב יצחק שם בשנת תמ"ד (ראה מ"ש אודותם בירחון רבני "אוצר החיים" שנה שמינית עמוד קנ"ב-קנ"ד). ובנו של הנגיד ר' נחום מצוזמיר, היה הרב הדיין מו"ה וואלף מו"ץ דק"ק פינטשוב, ושם אשתו שרה בת הרב הגאון אבד"ק פינטשוב (נכד הקצין ה"ר אייזיק ר' יעקילש מקראקא), ושם אשת הגאון אבד"ק פינטשוב ברייגדיל בת הגביר המפורסם שר וגדול ליהודים ר' אברהם סג"ל איטינגא מווינא, שנפטר שם בשנת תצ"ד (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", עמוד נ"ז), ונכדו של ה"ר נחום היה הרב המופלג ר' יחזקאל ז"ל, אשר נדפס ממנו דבר חדוש בס' פלפולא חריפתא במס' פסחים.

לחודש אייר שנת תמ"א לפ"ק ושם מנ"כ. גם הגאון מו"ה יצחק חריף לא האריך ימים אח"כ. ונח נפשיה דרב יצחק בהיותו זקן ושבע ימים, אחרי אשר שימש ברבנות חמישים שנה, ביום הושענא רבה שנת תמ"ג בעיר קראקא ושם חלקת מחוקק ספון.

ואלה תולדות יצחק: בנו הראשון היה הרב הגדול מו"ה אריה ליב, אחד מראשי ב"ד בעיר אפטא, גיסו של הרב הגאון מו"ה יעקב משה העלין מח"ס ידי משה פי' על המדרש רבה, והוא מזכירו בפירושו על שה"ש רבה סוף פרשה א' בזה"ל: "שמעתי מפי גיסי האלוף המרומם מו"ה אריה ליב בן הגאון מוהר"ר יצחק אב"ד בק"ק קראקא". ולו בן ושמו יצחק אשר הדפיס מחדש את הספר יפה מראה על אגדות הירושלמי (אמ"ד תפ"ז). ועל שער הספר נמצא כתוב שם הובא לבית הדפוס ע"י "ה"ה האלוף התורני הרבני מהור"ר יצחק בן הרבני המופלג מהור"ר אריה ליב שלי"ט חד מראשי ב"ד דק"ק אפטא בן הגאון הגדול המפורסם מהור"ר יצחק אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל יצ"ו". בנו השני הוא דוד הקטן. הנגיד ר' דוד הי' ראש מדינה מעיר וואדיסלאב בגליל קראקא, הי' חותן הרב הגדול ר' שמרי' זלמן מח"ס אבני שהם עה"ת שהדפיס יחד עם ס' נחלת יעקב שחיבר אביו הגאון אבד"ק לייפניק (ראה בהקדמת ספרו שם). בנו של ר' דוד, ה"ר יחזקאל, היה מעתיק את הס' "שער המצוות" שחיבר המקובל ה"ר חיים וויטאל ז"ל, ונמצא עוד בכתובים באוצר הספרים אשר בעיר אמ"ד, וחתם עצמו שם בסוף הס': "יום ה' ער"ח אב תס"ד לפ"ק. הק' יחזקאל בה"ר דוד, בהמפורסם הגאון המנוח מו"ה יצחק חריף אב"ד ור"מ דק' קראקא, ב"ר וואלף פרנס מקראטשין, בהמנוח הגאון הגדול מו"ה דוד אב"ד ור"מ דק' פוזנא". גם שתי בנות היו לו להג"מ יצחק חריף ז"ל, שם האחת וויטא אשת הרב הפרנס ודיין הקהילה מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא מאפטא (ראה מ"ש אודותיו בארוכה בתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, שנדפסו בסוף ס' ברכה משולשת, בילגורייא תרצ"ה, עמוד קי"ז, בהערה שם), והשנית היתה אמו של הרב הגאון מו"ה יצחק איצק ראש בית דין בעיר קראקא (מעלות היוחסין עמוד ס"ח).

ז. אחרי נסיעת הג"מ יצחק חריף מאפטא לשבת על כס הרבנות בקראקא, כנראה נבחר על מקומו שם הרב הגאון מו"ה יהודה ליב יאלש מקראקא, שהיה בעת ההיא אב"ד ראהטין ומוזכר בספר דרש שמואל ולקט שמואל (וויניציא תנ"ד) בפרשת נצבים בזו הלשון: "עפ"ז הגיד הרב ר' ליבש יאליס מקראקא". אך לדאבון אנשי עיר אפטא, נפטר הג"מ יהודה ליב יאלש בראהטין אחרי אשר קיבל את כתב הרבנות (ראה בהקדמת ספר שו"ת השיב ר' אליעזר, נייאוויט תק"ט, ובסי' ב'). דבר אגדה נדפס ממנו בס' דרש שמואל וכו'. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. בתו היתה חותנתו של הג"מ אליעזר ליפשיץ בעל השיב ר' אליעזר. ובנו היה הרב הגדול מו"ה שמעון יאליש, מנהיג העיר והמדינה ודיין גבוה בקראקא,

אשר חתן אחותו בעל השיב ר' אליעזר בהקדמת ספרו מפליג מאד בשבחו וכותב עליו אלה הדברים "המפורסם אבי החכמים ואבי החוזים, הרב הנגיד התייר הגדול, פ"ה דד"א, כבוד מהור"ר שמעון יאליש זצ"ל". ונח נפשיה דרב שמעון בעיר קראקא, ביום הכפורים שחל להיות בשבת, בתפילת מוסף בעת אמירת העבודה בשנת תפ"ז לפ"ק. ובפנקס הזכרות נשמות בעיר קראקא נרשמו עליו אלה הדברים: "את נשמת הטפסר ושר הבירה, מנהיג המדינה, תל שהכל אליו פונה, המופלא ומופלג, חריף ובקי בכל חדרי תורה ומושלם בכל המעלות ומדות שמנו חכמים, ה"ה מוהר"ר שמעון חתן הראש ומנהיג מוהר"ר שמואל יאליש, שיצאה נשמתו הקדושה והטהורה בי"כ שחל בשבת במוסף בשעה שהיה החזן עוסק בעבודה, בקדושה ובטהרה, ונקבר ביום א' מחרת י"כ תפ"זיין לפ"ק".

כאמור היה הוא חתן המנהיג ר' שמואל יאלש שנפטר בקראקא, ועליו נרשם בפנקס שם "את נשמת התורני מוהר"ר שמואל ב"ר נפתלי יאלש, שהיה מנהיג וקצין כל ימיו, אדם חשוב, אחד משלשה מטיבי צעד, מת ונקבר ביום ד' כ"ו סיון תפ"דלית לפ"ק". ואביו ה"ר נפתלי יאלש שנפטר בקראקא ביום ד' כ"ד חשון תכ"ה היה נקרא הוא וזרעו אחריו בשם "יאלש" על שם משפחת חותנו ה"ר משה הלוי יאלש מקראקא, אשר בתו פיגל שמתה בקראקא ביום ב' י"א תמוז שנת ת"מ, היתה אשת הגאון מו"ה שבתי שעפטיל סג"ל הורוויץ בן השל"ה, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו, בת הג"מ משה חריף הראשון (ראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", עמוד כ"ה).

ח. הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל, בנו של הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קרעמניץ מגזע רש"י (ראה בהקדמת ס' מצמיח ישועה על המרדכי, נאווידוואהר תקמ"ב). ולו בן ושמו מאיר, אבי הרב הגדול מו"ה יהושע העשיל מח"ס מצמיח ישועה הנזכר. והג"מ יהושע העשיל אבד"ק אפטא היה חתנא דבי נשיאה, כי לקח לו לאשה את בת יעקב, הוא הרב הגאון מו"ה יעקב ב"ר שמואל אבד"ק צויזמיר מח"ס שו"ת בית יעקב (דיהרנפורט תנ"ו). וזה האחרון היה חתן הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק היילפרין אבד"ק טיקטין, אשר הסכים בשנת תל"ג ע"ס שערי שמים, דרושים להרה"ג מו"ה יחיאל מיכל סג"ל (פרג תל"ה) וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו "אייזיק בלאאמ"ו מ' אליעזר ליפמן היילפרין חב"ק טיקטין". ושם אשת יצחק אסתר בת הקצין ר' הירץ מסאטנוב (גדולת שאול).

ט. הרב הגאון מו"ה מרדכי כהנא, בן הגאון מו"ה נתן נטע כהנא אבד"ק אוסטרא, ובן בנו של הגאון מו"ה משה מרדכי ב"ר נתן הכהן. וימת משה בלבוב ביום כ"א תשרי שנת שצ"א ושם מנ"כ (אנשי שם סי' שס"ז). להג"מ נתן נטע כהנא אבד"ק אוסטרא, מלבד בנו הג"מ מרדכי אבד"ק אפטא, היה לו ג"כ בת אשת הגאון מו"ה משה סג"ל חריף אבד"ק פולנאה, בנו של הגאון מו"ה שלמה סג"ל חריף אבד"ק לבוב, חתן הגאון מו"ה יוסף כ"ץ בעל שו"ת שארית יוסף (גיסו

של הרמ"א). הג"מ מרדכי כהנא היה לפנים אבד"ק אמסטיבווא, שם הסכים בשנת תל"ג ע"ס מגדל דוד. אח"כ נתמנה לאבד"ק מאהליב. בהיותו אבד"ק מאהליב כתב תשובה שנדפסה בשו"ת מהר"ם זיסקינד רוטענבערג וחתום שם "נאם הצעיר מרדכי בן א"א מרנא ורבנא הגאון מו"ה נתן נטע כהנא זללה"ה חונה על צבא רוסיא היום יום ד' טבת תמ"ד לפ"ק פה מאהליב". ובשנת תמ"ד נתקבל שוב לאבד"ק אפטא. בשנת תמ"ו בא משם בהסכמה ע"ס חלק שמעון על מדרשים תמוהים להג"מ שמעון בר' אפרים יודא מזאלקווא (פרג תמ"ו) ועל שאר ספרים, והסכמתו האחרונה בהיותו אבד"ק אפטא היא מן יום ו' כ"ב סיון תנ"ג ע"ס עלה דיונה, חידושים על מסכתות, וחתום שם: "נאם הצעיר מרדכי בא"א מרנא ורבנא הגאון מוהר"ר נתן נטע כהנא חונה פה ק"ק אפטא" (פיורדא תנ"ד), וכנראה שם מנ"כ.

7. זקיני הגאון המפורסם מו"ה שאול, שנולד לאביו רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, מאשתו השניה דינה בת הנגיד ר' יהודה וואהל מבריסק בן הגביר שר ונגיד בישראל ר' שאול וואהל מבריסק דליטא (ראה מגילת יוחסין אשר כתב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול, ונדפס בזמנינו אלה בס' שלמי אמוני ישראל ח"ב סי' כ"ו). הוא היה עוד צעיר לימים במות עליו אביו הגאון זצ"ל. ותקח אותו אמו עירה בריסק עיר מולדתה, ונתגדל ונתחנך על ברכי גדולי חכמי העיר ההיא. הוא נשא אשה את אסתר (מתה בפרג בחודש כסלו שנת תע"ג) בת הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב אבד"ק קראקא הידוע בשם "הרבי ר' ליב הגבוה" (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד נ"ז-ס"ח). בשנת ת"מ נתמנה לאב"ד בהקלויז אשר יסד זקינו הגביר ר' שאול וואהל בבריסק, במקום אשר שימש שם לפנים דו"ז הגאון מו"ה אברהם אבראשקי וואהל (ראה מ"ש בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", עמוד ע"א). שם שימש ברבנות כחמש שנים. בשנת תמ"ד עמד גם הוא לימין הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד בעל עיר דוד, וחתם על החרם על כל הדוברים עליו עתק, אשר נדפס בס' "באר עשק" להגאון מו"ה דוד לידא הנ"ל (פפד"א תמ"ד, ונדפס שנית בס' היובל לכ' סאקולוב שנת תרס"ד ע"י הח' אהרן פריימאן), וחתום שם: "שאול בן הגאון מו"ה העשיל, חונה בקלויז דבריסק". בשנת תמ"ה כבר שימש ברבנות בעיר קידאן, וחתום בעת ההיא בועד המדינה על תקנות הגליל "הקטן שאול בהרב המופלא כמהור"ר אברהם יושע העשיל חוב"ק קידאן והגליל". משם נתקבל שוב לאבד"ק לקאטש (בהקדמת ספר בנין אריאל), שם שימש ברבנות בטח רק שלש שנים, כמנהג הימים ההם אשר היו ממנים לרב ואב"ד לזמן קצוב, לשלש שנים או לכל היותר שש שנים, ואחרי כלות הזמן או התפטר ממשמרתו וקיבלו רב אחר במקומו או הרויחו לו זמנו. אחרי מות הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג שנפטר בבריסק בשנת תמ"ח, נתמנה הוא למלאות מקומו. בשנת תנ"א בועד דחמש קהילות של מדינות ליטא אשר היה בעיר חאמסק הסכים שם ע"ס דעת חכמה, הנקרא

ג"כ דברי חכמים להרה"ג המקובל מוה"ר יהודה ליב פוחאוויצער מוסר ועל ש"ע או"ח עד סי' ר"מ (המבורג תנ"ג) כרב ואבד"ק בריסק. גם בא שם בהסכמה על ספרים שונים, והסכמתו האחרונה היא ע"ס שם שמואל עה"ת להג"מ ר' שמואל ב"ר משה אבד"ק שווישלוויטץ (פפד"א תנ"ט) וחתום "יום ד' כ"א תמוז תנ"ה לפ"ק. הק' שאול החופ"ק בריסק דליטא והגליל".

אולם עיניו ולבו כל הימים היה למאחז פני כסא אביו בעיר קראקא. אחיו הרב ר' ישכר בעריש היה פרנס הועד דד"א וראש ומנהיג בקראקא, וגם גיסיו דהיינו לוקחי בנותיו של הגאון רבי ר' העשיל זצ"ל היתה להם השפעה גדולה בקהל עדת ישראל בעיר הזאת והמה היו בתומכי נפשו להושיבו על כס הרבנות בעירם. אבל המפלגה שהתנגדה לבני משפחתו שם, וביניהם ר' צדוק ור' שמעון בר זרח ועוד אחרים, לא הסכימו שהוא ישב על כס רבנות שם. בשנת תנ"ו, כאשר עלתה שאלת הרבנות דק"ק קראקא על הפרק, אז גבר הצד שכנגדו וקיבלו עליהם לאבד"ק קראקא את הגאון מו"ה אריה ליב, בנו חורגו של הט"ז ובן בנו של הב"ח (ראה בספרי "כתבי הגאונים", עמוד ע"ג). ואז נתפרדה החבילה, ערי הגליל לא רצו לקבלו לרב המדינה, דהיינו על כל הגליל כולו, ולא קיבלו מרותו, והוא היה אבד"ק קראקא לבד, ומצודתו לא היתה פרושה על הגליל, כי ערי הגליל קיבלו עליהם לרב המדינה את הגאון מו"ה שאול להיות אב"ד דגליל קראקא, כחקוק ממעל להסכמתו ע"ס שם שמואל הנזכר: "הסכמת הגאון מו"ה שאול אב"ד דק"ק בריסק דליטא, ולעת עתה נתקבל בהוד תפארתו לאב"ד לגליל קראקא". ויען כי אפטא היתה הקהילה היותר גדולה והיותר חשובה מכל ערי הגליל איזה אותה שאול למושב לו, וגם ראשי ומנהיגי העדה באפטא נתנו את כתר הרבנות בעירם עלי ראשו. בשנת תנ"ח וכן אח"כ הסכים שם על ספרים שונים וגם בשנת ת"ס ביום א' ר"ח אלול הסכים על הדפסת ש"ע או"ח עם הטו"ז ומג"א, ובכולם חתם עצמו "אבד"ק אפטא וגליל קראקא".

בשנת תס"א, כאשר התפטר הגאון מו"ה אריה יהודה ליב ממשמרתו בעיר קראקא, אז עלתה בידו למאחז פני כסא אביו, ונתקבל בשנה ההיא לאבד"ק קראקא והגליל כולו. ואנשי קהל עדת עיר אפטא נתנו לו כתב רבנות על עוד ג' שנים אחרות אף בהיותו אבד"ק קראקא. ורק שלש שנים שימש הגר"ש ברבנות בקראקא, וברביעית התפטר ממשמרתו זאת אחרי כלות זמנו, דהיינו בשנת תס"ה, בגלל מתנגדיו אשר היו לו שם. ביום ג' ר"ח אדר שנת תס"ה עדיין הסכים על מד"ר עם פי' ידי משה, וחתום הק' שאול חונה בק"ק קראקא והגליל יצ"ו. בשנה ההיא עבר את הגבול וקבע דירתו בעיר ברעסלא אשר במדינת שלעזיען בתור איש פרטי, על פי רשיון שניתן לו מאת הקיסר יוסף ע"י השתדלותו של השר ונגיד בישראל ר' שמשון ווערטהיימער מווינא, סרסור הקיסר וקבלן הממשלה של מלכות אוסטריא. גם ציוה הקיסר יוסף שהרשות אשר בעיר ברעסלא תעזור להג"מ

שאול אודות התביעות שיש לו על קהל עדת עיר בריסק דליטא, שישלמו לו את חובם בעגלא ובזמן קריב. ע"פ הפקודה הזאת נעשה פשר עם שלוחי קהילת עיר בריסק, שמיד צריכים לתת לו שתי מאות טאלער, ובמשך שלוש שנים אחרות בכל שנה מאה טאלער.

בשנת תס"ז נתמנה שוב לאבד"ק אמ"ד, אך לא הגיע למחוז חפצו, כי בהיותו עלי דרך חלה בעיר גלוגא רבתי את חליו אשר מת בו, ויגוע שם שאול ויאסף אל עמיו עיף ועמל מן הרפתקאות והתלאות אשר היו לו בימיו, ביום י"ז לחודש אייר שנת תס"ז, ושם נקבר.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים אדירי התורה מן הרבנים גדולי הדור היו לו, וזכה שמהם יצאה שלשלת גדולה של רבנים וגאונים הנודעים לשם ולתהילה עד ימינו אלה. גם שלוש בנות נשואות למרנן ורבנן ותלמידיהן. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו האחד היה הרה"ג מו"ה יהושע פלק, מגדולי חכמי עיר פוזנא, הסכים על הדפסת עין יעקב (ברלין תס"ט), וחתום ביום ט"ו שבט תס"ח "נאם הק' פלק בלא"א מ' מאיר דרשן ז"ל, חתן הגאון המפורסם מו"ה שאול האב"ד דק"ק קראקא יצ"ו". חתנו השני היה הרב הדיין מו"ה יצחק מו"ץ בבי דינא רבה בפרג. וימת שם יצחק ביום ועש"ק ט"ו לחודש טבת תע"ג (מק"פ עמוד ל"א). הוא היה בנו של הקצין הנעלה ר' יששכר בומסלא מטובי העיר בפרג. ושם אשת יששכר יטלא בת האלוף ר' אליקים לוריא, שמתה בפרג ביום א' ב' דר"ח אלול תע"ז. חתנו השלישי היה הרב הפרנס נגיד ומצוה לעמו מנהיג העיר והמדינה ר' משה אויערבאך מקראטשין, בנו של הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל בעל עטרת זקנים[27], אשר לקח את בתו פריידיל לו לאשה,

27 הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל אויערבאך בעל "עטרת זקנים" היה יליד עיר ווינא. אביו הרב הגדול בתורה ובחסידות הנגיד ר' משולם זלמן ב"ר שמעון אויערבאך הנקרא ר' זלמן פישהויף, היה חוסה בצל החכמה ובצל הכסף, ומגדולי נכבדי עיר ווינא. אמו מרים היתה בת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב מאור קטן, רופא מומחה בעיר ווינא (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד ס"ג). ר' זלמן פישהויף היה ראש מנהיג בווינא, עד צאת ישראל בגולה בשנת ת"ל, ואז היה הוא ג"כ בתוך אלו הן הגולין אשר התישב במדינת מעהרין וקבע דירתו בעיר ניקאלשפורג, וימת שם בשנת תל"ז לפ"ק. ולו ארבעה בנים גדולים בתורה אנשי השם, וגם בת אחת נשואה לרב וגאון, הוא ניהו הרב הגאון הדרשן מו"ה אורי ליפמן ב"ר אהרן ז"ל הנקרא ר' אהרן דרשן, שהיה דיין ומו"ץ בווינא, מבי דינו של הגאון מו"ה גרשון אשכנזי בעל עבודת הגרשוני, בהיותו אבד"ק ווינא. עם שאר הדיינים ועם האב"ד בראשם הסכים גם הוא ע"ס אור חדש מאת ה"ר חיים בוכנער בשנת תכ"ט, וממעל להסכמתו נרשם עליו "הגאון הדרשן הגדול, ולפנים בישראל הרביץ תורה בישראל, והיה ר"מ ואב"ד בכמה קהלות קדושות, נקרא מוהר"ר ליפמן דרשן מווינא". — חתנו היה הגביר ר' קאפיל סג"ל ריז מברלין, בנו של הרה"ג מו"ה מרדכי מאדיל סג"ל איטינגא שהיה דיין בווינא.

ולה בן מאישה הראשון שהיה נקרא ר' הירשל פרעגר אבד"ק שווערין (מגיוח"ס של משפחת מירלש), אחרי מות אשת נעוריו אסתר (מתה בקראטשין ד' אלול תע"ה), נכדת הרב הגאון מו"ה אפרים זלמן שור אבד"ק לובלין מח"ס תבואות

ואלה הם ד' בניו: בנו האחד היה הרב הגדול מו"ה שמעון, אשר בילדותו למד בישיבתו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות בעיר קראקא, והקשיב לקח ג"כ מפי הגאון ר' משה ר' מענדל"ש ז"ל. בהיותו בן כ"ג שנים חיבר סליחה הנקראת "משעון לילדים" על שנת המגפה אשר היתה בתינוקות בשנת שצ"ד (קראקא שצ"ט) בהסכמת הגאון בעל הב"ח המפלג"ג בשבתו ובשבח אביו, וכותב עליו שהוא בן "האלוף המרומם התורני, איש חי, החסיד ה"ר משולם זלמן אויערבאך נרו, אחד מגדולי ק"ק ווינא". ונח נפשיה דר' שמעון בהיותו עוד רך בשנים ערך שנת ת' לפ"ק, בטרם מלאו לו שלשים שנה. — בנו השני היה הרב הגאון מו"ה בנימין זאב המכונה ר' וואלף פישהויף, אשר יחד עם אביו עזב בשנת ת"ל את העיר ווינא, וקבע דירתו בק"ק ניקאלשפורג. שם נתמנה לראש ב"ד. בשנת תס"ה הסכים שם ע"ס מאזני צדק, פי' על תהלים (דיהרנפורט תס"ו) ועליה נרשם "הישיש הגאון מוהר"ר וואלף פישהויף ראש ב"ד דק"ק נ"ש". הצוואה אשר עשה קודם מותו נדפסה בסוף ס' מקור חכמה להרב המקובל מו"ה ישכר בער על ס' הזהר בחלק הפשט (ברלין תע"א). ולו שלשה בנים ובת, ואלה בני בנימין: בנו האחד היה הרב הגדול מו"ה משולם זלמן, דרשן בעיר מולדתו נ"ש. — בנו השני ה"ר חיים פישהויף, ובנו השלישי ה"ר שמעון פישהויף. — בתו (של הג"מ וואלף פישהויף) היתה אשת הרב הגאון מו"ה נתן נטע פייטיל ב"ר אברהם מונק מילידי עיר ווינא. עשרים ושבע שנים שמש ברבנות בעיר אויסטרליץ אשר במדינת מעהרין, מן שנת תמ"ו עד שנת תע"ג. משם נתקבל שוב לאב"ד בעיר האצענפלאץ, וימת שם ביום ט' לחודש אלול שנת תפ"ד. אחרי אשר שמש שם ברבנות י"א שנים. — בנו השלישי (של ר' זלמן פישהויף) היה הרב הדיין מו"ה חיים אויערבאך מו"ץ בווינא, שנפטר שם בשנת תכ"ז ביום ד' כ"ח לחודש תשרי על פני אביו. — בנו הרביעי הכי נכבד והגדול שבכולם, היה הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל אויערבאך, בעל "עטרת זקנים". בשחרותו למד אצל אבי אמו הגאון מו"ה יהודה ליב מאור קטן, אשר התימר בכבודו בהקדמת ספרו, כי הוא "המאור הגדול לממשלת היום, וחתם עצמו מאור קטן, ובתורה היה בכור, שמו גדול בענקים, בהיר ה'ה בשחקים, הגאון הגדול מוהר"ר יהודה ליב רופא ר"מ ואב"ד בק"ק ווינא". בהיותו מופלא הסמוך לאיש נשא את רבקה בת הרב הנגיד מנהיג המדינה בועד ד"א בפולין מו"ה יהודה ליב כ"ץ מקראקא, אשר בועד הארצות אשר היה ביום ג' י"ד טבת שנת שפ"ח בלובלין חתם בתוך שאר המנהיגים "יהודה בן הר"ר אהרן משה ר"י (ר' יאסקיש) מקראקא". ונח נפשיה דרב יהודה שם ביום י"ט סיון שנת ת"ה. כאמור היה אביו של זה האחרון הרב הנגיד ר' אהרן משה כ"ץ מקראקא, בנו של הגאון מו"ה יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף. ועל שם אביו וזקינו היה חותם עצמו תמיד "יהודה בן הר"ר אהרן משה ר"י (ר' יוסקיש)". וימת אהרן משה בקראקא ביום ט' לחודש אדר שנת שע"ו לפ"ק. ובזה תבין מה שהגאון בעל עטרת זקנים קורא (בסי' תרע"ז) להגאון בעל שארית יוסף בשם חו"ז (חותני זקיני), יען אבי חותנו היה בנו של בעל שארית יוסף. ושם אשת יהודה ליב כ"ץ, היסה, בת הגאון מו"ה אפרים זלמן שור אבד"ק לובלין מח"ס תבואות שור קיצור ב"י על הטורים (חתן הקצין הידוע ר' שאול וואהל מבריסק דליטא), בן הגאון מו"ה נפתלי

שור, קיצור בית יוסף מד' טורים (לובלין שע"ה). פריידיל היתה אשה גדולה וחכמה מלומדת כגברא בגפ"ת, וגם היא ילדה למשה בת אחת ושמה אסתר,

הירש שור תלמיד הרמ"א כנודע. בעבור זה מכנה אותו בעל עטרת זקנים (בסי' תנ"א) "חמי זקיני הגאון מהר"ר הירש שור", יען חותנתו היתה בת בן בנו כאמור.

בבואו עירה קראקא למד שם בישיבתו של הגאון בעל הב"ח (עט"ז סי' תקע"ב), אשר היה אב"ד ור"מ בעת ההיא. אח"כ למד בישיבתו של הגאון מו"ה יהושע בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע (עט"ז סי' מ"ו), אשר היה ר"מ בקראקא אחרי מות הב"ח. אחרי מות חותנו בשנת ת"ה כבר היה הוא דיין ומו"ץ בקראקא והיה נקרא בשם "ר' מענדיל דיין". אחרי מות חותנתו שמתה שמה ביום ו' כ"ז לחודש אלול שנת ת"י, מכר את כל נכסיו דלא ניידי אשר היו לו שם, כי נתקבל בעת ההיא לאבד"ק רויזניץ אשר במדינת מעהרין. משם נתפרסם שמו בעולם היהדות לגאון ולתפארת והיה נחשב בין רבני גדולי הדור, אליו פנו חכמי ישראל מכל מקומות מושבותיהם בשאלותיהם וספיקותיהם כאשר ישאל איש בדבר אלקים. משם השיב תשובה לאנשי עיר מנטובה אשר בארץ לועז היא מדינת איטליא, והיא מן יום א' כ"ו לחודש כסלו תי"ט, וחתם עצמו בשמו ושם אביו ועירו "הקטן מנחם מענדיל בלא"א הקציז כמוהר"ר משולם זלמן יצ"ו אויערבאך פה ק"ק רויסטיץ [רויזניץ] לע"ע". גם הסכים ע"ס קטרת הסמים להרה"ג מו"ה מרדכי פי' לתרגום יונתן בן עוזיאל עה"ת (אמ"ד תל"א), ועל שאר ספרים שונים, והסכמתו האחרונה שם היא משנת תל"ב לפ"ק. משם נתקבל שוב לאבד"ק קראטשין אשר בפולניא הגדולה. ביום י"ג לחודש ניסן הסכים שם ע"ס לב אריה עה"ת להרה"ג מו"ה אריה ליב אבד"ק בוסק (ווילמהרשדארף תל"ד), ושם נהג את ישיבתו הגדולה עם תלמידים הגונים וחשובים בשקידה גדולה מבוקר עד הערב, כעדות עצמו בתשובתו שנדפסה בשו"ת אבן השהם (סי' ס"א). ונח נפשיה דרבנו מנחם מענדיל ביום ועש"ק כ' לחודש תמוז שנת תמ"ט ושם מנ"כ. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שם:

"פ"נ. חמדה גנוזה אהבה עזה צדקת ד' עשה ומשפטיו עם ישראל, איש חי רב פעלים מקבציאל, והעמיד תלמידים הרבה חכמים, חריף ובקי בחדרי תורה ה"ה מ"ר (מורנו רבנו) מ"ע (מאור עינינו) הגאון אב"ד ור"מ דקהלתינו מ' מנחם מענדיל במהור"ר משולם זלמן זצ"ל אויערבאך. השלים נפשו ליוצר בורא, אור יום ו' כ' תמוז תמ"ט לפ"ק".

בפנקס ח"ק שם נרשמו עליו אלה הדברים: "הרב המאור הגדול המפורסם מו"ה מנחם מענדיל בן מ' זלמן ז"ל שהיה אב"ד ור"מ פה ק"ק קראטשין. נפטר ליל ה' נגהי ליל ו' כ' תמוז, ונקבר ביום ו' תמ"ט לפ"ק". והנה מלבד ספרו עטרת זקנים שנתפשט בכל תפוצות ישראל ונדפס בגליון הש"ע או"ח (כנראה הוא רק קיצור מספרו הגדול אשר חיבר על או"ח) חיבר גם כן ספר "עקרת הבית", חידושים על סוגיות הש"ס והפוסקים (ראה בתשובתו בס' אבן השהם סי' ס"א) הנשאר בכתובים. כשבע עשרה שנה האריכה אשתו אחריו, ותמת גם היא שם ביום ה' ד' לחודש מרחשון שנת תס"ו.

אשת הרה"ג מו"ה צבי הירש מרגליות, אשר בשחרותו היה אבד"ק אפאטשני, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק צעמפעלבורג, ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר הילדעסהיים, ונפטר שם בשנת תקכ"ו. הוא היה בנו של הרב הגאון מו"ה

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו ואלו הם: בתו טאנע נתן לגיסו ה"ר זלמן כ"ץ לאשה. וימת גם הוא שם ביום א' י"ד אייר שנת תנ"ז. ובפנקס ח"ק דק"ק קראטשין נרשמו עליו אלה הדברים: "ר' זלמן בן מ' ליב כץ (בן) [נכד] הגאון מו"ה יוסף אבד"ק קראקא בעל המחבר ספר שארית יוסף, חתן הגאון אב"ד דקהלתינו, נפטר יום א' י"ד אייר תנ"ז לפ"ק". הניח אחריו בן ושמו משה, אשר אשתו ריינא היתה בת ר' שמואל קאצינלבויגין פרנס בפוזנא, אשר אביו הקדוש ה"ר יעקב ק"ב, הי"ד, היה בנו של הרב הגאון מו"ה שאול ק"ב, אבד"ק פינטשוב, אשר ילדה לו אשתו השניה יענטא בת הרב הגאון מו"ה יעקב שור אבד"ק בריסק דליטא. וימת ה"ר משה כ"ץ בקראטשין בשנת תס"ח, וגם אשתו מתה שמה בשנת תס"א, וקבורתו סמוכה לקבר זקינו הגאון בעל עטרת זקנים (גדולת שאול). — ובנו (של הג"מ מנחם מענדיל בעל עטרת זקנים) היה הרב הפרנס נגיד ומצוה לעמו מו"ה משה אויערבאך ראש ומנהיג בקראטשין ובמדינת פולניא הגדולה. בשנת תע"ג כבר היה מנהיג המדינה, ותהי המשרה הזאת עליו יותר מעשרים שנה. בועד המדינה אשר היה ביום ג' כ"ה שבט שנת תצ"ג בעיר קאבלין, חתום הוא בראש מנהיגי המדינה, בהסכמה ע"ס שו"ת אבן השהם (דיהרנפורט תצ"ג) "הקטן משה בא"א הרב ה"ה מוהרר"ם זצ"ל אויערבאך". וימת שם משה זקן ושבע ימים בשיבה טובה, בתורה וגדולה גם יחד, ביום ש"ק ב' דר"ח אייר שנת תצ"ט ושם נקבר. וזה נוסח מצבתו שם:

"פ"ב. הרב הנגיד המפורסם הראש פרנס דק"ק קראטשין
יצ"ו והגליל פוזנן, כבוד מ' משה בהרב הגאון מו"
מנחם מענדיל זצ"ל אבד"ק הנ"ל, שהלך לעולמו וחיים
לנו שבק בשבת ק' ב' דר"ח אייר תצ"ט לפ"ק".

בהקדמת ס' לחם הפנים על ש"ע יו"ד להרה"ג מו"ה יקותיאל קויפמן חתן הגאון בעל מגן אברהם (אמ"ד תצ"ב) ח"ב, מזכירו לשבח בזה"ל: "האלוף התורני הרבני עירני הנגיד רישא דעמא ומדברנא, בוצינא דנהורא, שלשלת היוחסין, ועניו מאד".

הוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו אסתר (מתה שם ביום ד' אלול שנת תע"ה) היתה נכדת הגאון מו"ה אפרים זלמן שור אבד"ק לובלין מח"ס תבואות שור קיצור הב"י על הטורים (מעלות היוחסין עמוד ס"ד). ואחרי מותה לקח לו לאשה את פריידיל בת זקיני הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא כמבואר בפנים. — ואשת נעוריו גם היא ילדה לו בן ובת: בתו מרים היתה אשת הרב הגאון המקובל מו"ה משה יצחק הלוי אבד"ק זלאטאווי (בן בתו של הגאון המפורסם מו"ה יצחק הגדול אבד"ק פוזנא והמדינה), אשר אביו הרב הגאון מו"ה יחזקאל הלוי אבד"ק זלאטאווי וקראטשין היה בנו של הרב הגאון מו"ה מאיר הלוי אב"ד בשלש גלילות בזאמאשטש (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ק"מ סי' ג', ובמאמרי "עיר בומסלא ורבניה" שנדפס בירחון רבני "אוצר החיים" שנת תרצ"ב סי' י"ז, ובדעת קדושים עמוד מ"ה). — ודע כי הג"מ משה יצחק הלוי היה מקובל גדול אשר אליו פנה הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ זצ"ל לחוות דעתו אודות הקמיעות אם נמצא בהם שמץ פסול, כמבואר בספרו לוחות העדות, וז"ל שם: "אח"ז שמעתי כי הרב הגדול מופלג בחכמה ובמדע,

אפטא

אביגדור מרגליות אבד"ק חענטשין, אשר אביו הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק קראטשין (נפטר שם ביום י"ד אדר ראשון שנת תפ"ט) היה

זקן ונשוא פנים ומקובל אלקי, נכד הגאון הגדול המקובל מ' יצחק מפוזין רבו של המגי"א מו"ה משה יצחק יצ"ו יושב בשבת תחכמוני בק"ק זלאטאוי' עוסק בחכמה זו, ולו יד ושם טוב וכו' ולזאת מהרתי לשלוח לו", עכ"ד. ונח נפשיה דרב יצחק בהיותו זקן ושבע ימים ביום ג' שמחת תורה שנת תקנ"ז לפ"ק. — בנו של הפרנס ה"ר משה אויערבאך היה הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל אויערבאך (הוא נקרא על שם אבי אביו בעל עטרת זקנים), אשר לקח לו לאשה את בת הרב הגביר ר' יצחק איצק מנהיג העיר והמדינה בקראטשין, וימת שם יצחק בשנת תצ"ג, אשר אביו הנגיד ר' שמואל פרנס בעיר פוזנא היה בנו של הגאון הקדוש מו"ה יעקב קאצינלבויגין הי"ד, בן הגאון מו"ה שאול ק"ב, אשר היה בסוף ימיו אבד"ק פינטשוב, ושם מצ"ב (גדולת שאול). — ויהי אחרי מות מנחם הוא הגאון מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק קראטשין, שנפטר שמה ביום ב' י"ד אדר א' שנת תפ"ט, אז נתקבל הוא למלאות מקומו, למאחז פנ' כסא אבי אביו הגאון בעל עטרת זקנים. בועד המדינה אשר היה בעיר קאבלין ביום ד' כ"ו לחודש שבט תצ"ג בא שם בהסכמה על הדפסת ספר שו"ת אבן השהם (דיהרנפורט תצ"ג) וחתום "נאום מנחם מענדיל חונה ק"ק קראטשיץ". תשובה אחת קטנה נדפסה ממנו בס' שו"ת שתי הלחם (וואנזיבעק תצ"ג) סי' ל"א, מן יום א' כ"ו לחודש כסלו תצ"ג, וחתם עצמו שם בשמו ובשם אביו ועירו "מנחם מענדיל בן הנגיד מוהר"ר משה נרו אויערבאך, חונה ק"ק קראטשין". גם נמצאו ממנו הסכמות ע"ס חקי דרך (פפד"א תק"ז), אור לחכמים (שם תקי"ב), מאמר קידושין (פרג תקכ"ד). עוד תשובה אחת קטנה מן יום ה' כ"ג אלול שנת תצ"ז נמצאת אתי חתום באוצרותי בעצם כת"י, אודות "אשת הר"ר זלמן כהן בת הגאון בעל פנים מאירות", אשר נחבשה ע"י עכו"ם, וסיים להתירה. והדפסנו תשובה זו לקמן בסוף פרק זה על קהילת אפטא ורבניה. ונח נפשיה של הרב "הגאון החסיד הצדיק תמים במעשיו מו"ה מנחם מענדיל, בשחרית של יום ג' י"ט טבת תק"כ ונקבר בו ביום" (לשון פנקס חברא קדישא דק"ק קראטשין). מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו. בתו באשי' היתה אשת הרב הגאון מו"ה יוסף מרגליות אבד"ק חענטשין מח"ס תבנית אות יוסף, ונמצאת שם הסכמה גם מן חותנו מן יום א' כ"א כסלו תק"ז, ועליה רשום "הסכמת חותן המחבר הגאון מ' מנחם מענדיל אבד"ק קראטשין". והוא בהסכמתו שם כותב: "ה"ה חתני הרב המאור הגדול המופלג מוהר"ר יוסף נ"י, בהרב המאור הגדול המפורסם מוהר"ר אביגדור נרו". ואולי עוד חתן אחד היה לו להג"מ מנחם מענדיל אויערבאך, והוא הגאון מו"ה אריה ליב ב"ר יחיאל אבד"ק זאמושטש (ראה מה שכתבתי אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" ע' ק"מ, אות ח') ובעבור זה קורא אותו הגאון בעל תבנית אות יוסף "גיסי". — ושני בניו של הג"מ מנחם מענדיל אבד"ק קראטשין היו: הראשון הוא הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אויערבאך אבד"ק לונטשיץ ושם אשתו ציוא בת הרב הגאון מו"ה חיים קרא אבד"ק לונטשיץ (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" ע' קל"ב). בנו השני היה "הישיש הזקן ושבע ימים ה"ה המרומם הנגיד המפורסם התורני מו"ה משה בן לאותו צדיק הרב המאור הגאון הגדול מוהר"ר מנחם מענדיל זצ"ל. נפטר ב' דר"ח אלול תקס"ג" (לשון פנקס ח"ק בעיר קראטשין). אלה הם צאצאי הגאון בעל עטרת זקנים מזמן ראשון עד זמן אחרון.

בנו של הגאון מו"ה משה מרגליות אבד"ק טרניגראד, בן הגאון המפורסם פאר דורו מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא.

להג"מ צבי הירש מרגליות הנזכר היתה לו בת אחת, אשת הרה"ג מו"ה צבי הירש מירלש, אשר בשחרותו היה אבד"ק שוועריז ואח"כ שימש ברבנות בעיר וורעשנא מח"ס מספר צבאם, חידושים על כמה מסכתות (ברלין תקמ"ט). נח נפשיה שם בשנת תקע"ד. היא ילדה לו שתי בנות ובן חכם, והוא הרה"ג מו"ה אהרן מירלש, מח"ס בית אהרן על דיני סת"ם ושו"ת (ברלין תקפ"ט), אשר היה רב ואב"ד בערי חענטשין, קארוב, אזירוב בזה אחר זה, ובסוף ימיו נתמנה לשבת על כסא אביו בעיר וורעשנא, ושם מנ"כ. ושתי בנותיו (של הג"מ צבי הירש מירלש) היו: האחת, אסתר מרים, היתה אשת נעוריו של הרב הגאון מו"ה יחיאל מיכל שפייער אבד"ק דעסויא (ראה מ"ש אודותיו במאמרי "עיר דעסויא ורבניה", שנדפס בירחון רבני "אוצר החיים", שנה ששית סי' ט'), והשנית היתה כלתו של הנגיד ר' וואלף ראוויר (מעלות היוחסין, עמוד ס"ד).

ואלה בני שאול אבד"ק קראקא:

בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל (הוא נקרא על שם זקינו רבי ר' העשיל מקראקא), חתן הרופא המומחה ר' שמחה מנחם ב"ר יוחנן מיונה הידוע בשם ר' שמחה דאקטער מלבוב (דעת קדושים עמוד ק"ח). כמו אביו היה בשחרותו אב"ד בהקלויז בעיר בריסק. בשנת תס"ז, אחרי מות אביו הגאון זצ"ל, קבע דירתו בעיר ברעסלא, במקום אשר היה דר שם אביו טרם מותו. שם התארח אצלו הרב הדרשן ר' יוסף ב"ר מרדכי הכהן, מח"ס דברי יוסף, דרושים והספדים (וויניציא תע"ד), המזכירו בספרו (דף ד' ע"ב) בזה"ל: "בהיותי בברעסלא מתארח בבית הרב הגדול אב"ד ור"מ דק"ק בריסק דליטא כמוהר"ר יהושע העשיל בן הרב הגדול כמוהר"ר שאול אב"ד ור"מ דק"ק קראקא". בשנת תע"ב נתמנה לאבד"ק ווילנא. בשנה ההיא הסכים ע"ס מרי דכיא (פפד"א תצ"ד) וחתום שם ביום ה' ר"ח אלול תע"ב "חונה בק"ק ברעסלא ומצ"פ בק"ק ווילנא". שם שימש ברבנות עד יום פקודתו, בהיותו זקן ושבע ביום כ"ו לחודש אלול שנת תק"ט בעיר ווילנא ושם חלקת מחוקק ספון. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה, כאמור, בת ה"ר שמחה מנחם מיונה רופא בחצר המלך יאן סאביעסקי במעוני הקיץ אשר היו לו בעיר זאלקווא (נוב"י תניינא אה"ע סי' פ"א). אחרי מות אשתו זאת לקח לו לאשה את רייזיל בת הנגיד ה"ר נפתלי הירש מירלש מברלין, אחות הגאון מו"ה דוד פרענקיל אבד"ק ברלין, מחבר פי' קרבן העדה על הירושלמי, אלמנת הגאון מו"ה חיים יונה תאומים אבד"ק ברעסלא, שנפטר בימי עלומיו בשנת תפ"ח (עיין עליו לעיל הערה 24), והיא לא ילדה לו בנים. בשנת תק"ב הסכים על הספר קרבן העדה וקורא להמחבר בשם "גיסי", כי בעת ההיא כבר לקח את אחותו לו לאשה. אחרי מות יהושע שבה אשתו רייזיל לעיר מולדתה ברלין, ותמת שם ביום כ"ו לחודש אייר שנת תקכ"ד.

מתולדותיו ידענו כי בת היתה לו ושמה חיה, אשת הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאנימא, והיא ילדה לו בן ובת. בתם עכסה (מתה בבריסק ביום א' ב' אדר ראשון שנת תקל"ב) היתה אשת הרב הגאון מו"ה יוסף קצינלבויגין אבד"ק בריסק דליטא (ד"ק עמוד קכ"א), ובנם היה הרב הגאון מו"ה שאול הלוי אבד"ק אפטא, ויבואר אודותיו להלאה במקומו.

בנו השני של הגר"ש אבד"ק קראקא היה זקיני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אריה ליב (חתן הח"ץ) והוא היה עוד בחור בימי עלומיו במות עליו אביו, ונתגדל על ברכי חותנו הגאון בעל חכם צבי. הוא היה אחד מרבני גדולי הדור אשר זכה לשם ולתהילה בקרב כל ישראל, וגם זכה לבנין וחתנין רבנן גאונים מצויני ואדירי התורה, יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות עד ימינו אלה, ויבואר אודותיו במקום אחר.

יא. הרב הגאון מופת דורו מו"ה מאיר למשפחה החשובה היילפרין, מרבני גדולי הדור. אביו ה"ר בנימין וואלף היילפרין מלובלין היה פרנס הועד דד"א. כפרנס דד"א הסכים בין מנהיגי הארצות בועד יערסלאב בשנת תנ"ג ע"ס שו"ת בית יעקב, שחיבר הג"מ יעקב ב"ר שמואל אבד"ק צוזמיר, וחתם שם "בנימין וואלף ב"מ אברהם ר"ל (ר' ליפמנש) זצ"ל היילפרין מלובלין". אביו הוא זקיני ה"ר אברהם נקרא בשם ה"ר אברהם גבאי בלובלין, היה ג"כ פרנס הועד דד"א. כפרנס חתום בועד לובלין בשנת תט"ו בין מנהיגי הארצות "אברהם בה"ר אליעזר ליפמן היילפרין". הוא היה חתניה דבי נשיאה של הגאון מהר"ם מלובלין ובנו של ה"ר אליעזר ליפמן היילפרין, אשר אשתו מרגלא היתה בת הגאון מו"ה נפתלי הירש שור הידוע בשם ה"ר הירש עלזאסער תלמיד הרמ"א (דעת קדושים ע' נ"ח בשם גדולת שאול).

ראשית משרת הרבנות שלו היה בעיר חעלם. שם הסכים בשנת תס"ט ע"כ נתיב הישר עה"ת מאת ה"ר נפתלי הירש ב"ר יהונתן מפינסק (דיהרנפורט תע"ב). משם נתקבל שוב לאבד"ק אפטא. בועד יערסלאב שהיה ביום ה' ב' חשון תע"ח חתום בין רבני הועד "הצעיר מאיר מלובלין חו"ק אפטא" (תקע שופר). שם הסכים ע"ס אהל יעקב על אגדות הש"ס שחיבר "הרב המאור הגדול מוהר"ר יעקב כהנא שפירא" שהיה אב"ד דק"ק טיטשין (פפד"א תע"ט) וחותם שם יום ג' י"ז כסלו תע"ז "הקטן מאיר בלא"א האלוף המפורסם מוהר"ר בנימין וואלף זצ"ל מלובלין חונה בק"ק אפט". משם בא בהסכמה ע"ס ברית שלום עה"ת. שחיבר הג"מ פינחס ב"ר פילטא אבד"ק וולאדאווי (פפד"מ תע"ח). באפטא שימש ברבנות עד שנת תפ"א ובאותה שנה הסכים שם ע"ס קרן עור, דרושים מאת ה"ר משה ב"ר ישעיה כ"ץ (זאלקווא תפ"א). בשנה ההיא נתמנה שוב לאב"ד בלובלין. הסכים שם בשנת תפ"א ע"ס דרש משה עה"ת מאת ה"ר משה דרשן מקראקא (לבוב תרל"א), ונח נפשיה דרב מאיר שם ביום ה' מרחשון שנת תפ"ג וראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים", עמוד נ' הערה ד').

הוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת רבנו בעל הטו"ז. והיא ילדה לו בן ובת. בנו ה"ר דוד מלובלין היה חתן הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק האלברשטאדט, ונדפס ממנו דבר חידוש בספר אהל יוסף שחיבר הג"מ יוסף אבד"ק פאדקאמין חידושים על הש"ס (אלעקסניץ תקכ"ז), והוא היה אבי הרה"ג ר' מאיר, ספרא ודיינא בלובלין ואח"כ מ"מ ומו"ץ בעיר מאהליב אשר במדינת רוסיא. ובפנקס הקהל שם נמצאת חתימתו משנת תק"א עד שנת תקכ"ב, וחידושיו נדפסו בסוף ספר עטרת צבי, חידושים על הש"ס שחיבר זקינו הג"מ צבי אבד"ק הלברשטאדט (דעת קדושים עמוד ס"ו) ובתו (של הג"מ מאיר) היתה אשת הרב הגדול מו"ה יחזקאל סג"ל אב"ד בהקלויז באפטא ומנהיג המדינה משם (ע"ע לעיל עמ' 15-16, מג"י ישן הנדפס בסוף ס' תולדות משפחות גינצבורג ע' רנ"ה, וראה מ"ש למעלה בהערה 12).

אחרי מות אשת נעוריו ויקח לו הג"מ מאיר את העסע בת זקיני רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, שנולדה אחרי מותו ונקראת על שמו (ראה מג"י שכתב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין שנדפסה בספר שלמי אמוני ישראל, ח"ב סי' כ"ו, ומה שחרות על לוח מצבתו של ר' מאיר בעיר לובלין). היא ילדה לו ארבעה בנים גדולים אנשי השם, ואלה הם:

הראשון היה הרב הגאון מו"ה ישכר בעריש (על שם דודו הפרנס ה"ר ישכר בעריש מקראקא) אבד"ק לובלמא. אף הוא היה מרבני גאוני הועד של ד"א אשר הי' ביום ד' לחודש אלול שנת תפ"ד בעיר יערסלאב אשר עמדו לימין הגאון בעל פנ"י אודות הרבנות של עיר לבוב, וחתום שם אחרון "ונאום הצעיר יששכר בער מלובלין החונה בק"ק לובלמא יצ"ו" (כתבי הגאונים עמוד נ'). כרב ואב"ד בעיר הזאת הסכים שם בשנת תפ"ט ע"ס בית לחם יהודה על יו"ד, שחיבר הג"מ צבי הירש אבד"ק אליק (זאלקווא תצ"א) וחתם שם בשמו ובשם אביו "הק' ישכר בער בן לא"א הגאון מו"ה מאיר מלובלין".

השני היה הרב המנהיג ר' יהושע העשיל מחעלמא (ע"ש זקינו הג"מ העשיל מקראקא). בשנת תצ"ט נתמנה לפרנס (ליושב ראש הועד) דארבע הארצות של מדינות פולין (אנציקלופדיא יודאיקא כרך ד' ע' מ"ד). כמנהיג הארצות ונאמן דבית ישראל דד"א בועד אשר היה ביום ו' ה' אלול שנת תק"ב בעיר טילשיץ, חתום שני, אחרי חתימת הפרנס "אברהם בהרב ה"ה מוהר"ר יקותיאל זלמן מליסא פ"ה דד"א". "הצעיר יהושע העשיל נב"י [נאמן בית ישראל] דד"א" (האסיף ח"ו ע' קכ"ו). הוא היה חתן ה"ר משולם זלמן מווילנא, בנו של הגאון מו"ה בנימין וואלף מח"ס עיר בנימין ח"א על אגדות הש"ס (פפד"א תנ"ח), אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר דעסויא (ראה מה שכתבתי אודותיו במאמרי "עיר דעסויא ורבניה" שנדפס בירחון רבני "אוצר החיים" שנה ששית סי' ב', ובהגרן ח"א עמוד מ"ח).

השלישי היה מנהיג המדינה ופרנס דתשעה קהילות של מדינת פולין הקטנה ר' משה פרנס מחעלמא. ומשער אני כי זה האיש משה היה נקרא ר' משה דאבריש על שם אשתו דאבריש בת הרב הפרנס ר' יששכר בעריש מקראקא בן זקיני רבנו הגדול מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק קראקא[28]. חתנו של ר' משה פרנס, היה הרה"ג מו"ה שמואל אבד"ק עיר חדש (בן הג"מ אריה ליב אב"ד דק"ק עיר חדש שנפטר שם בהיותו בן ל"ד שנים ביום כ"ו כסלו שנת תצ"ד), אבי הרב הצדיק המפורסם מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק אפטא, הנודע למשגב בשם "הרב מאפטא". בן אחד היה לו לר' משה פרנס, והוא הרה"ג מו"ה זאב וואלף אבד"ק ראחמנוב. הג"מ בנימין זאב וואלף היה לפנים אבד"ק פיאסק (מג"י בראש ס' שפתי צדיקים). הוא היה חתן המנהיג ר' יצחק הקטן (חתן הג"מ שמואל כהנא אבד"ק דובנא) תאומים בן הג"מ פנחס תאומים אבד"ק ווישניצא בנו של הג"מ יצחק מאיר תאומים פרענקיל אבד"ק זאלקווא. להג"מ בנימין זאב וואלף היה בן, והוא הגאון מו"ה אריה ליבש אבד"ק אפטא, הידוע בשם ר' ליבש חריף, ויבואר אודותיו במקומו. מלבד בנו הג"מ אריה ליב, היתה לו להג"מ וואלף עוד בת ושמה פעסיא שמתה בדובנא ביום י"ט שבט תקע"ה (עיר דובנא, מרגליות).

הרביעי היה ר' אברהם מק"ק בורשטין, חתן הג"מ מנחם מענדיל אבד"ק פרעמישלא (מג"י בראש ס' שפתי צדיקים).

יב. הגאון המפורסם מו"ה יצחק סג"ל לנדא. יליד עיר אפטא, בנו של הקצין המפורסם רחים ומוקיר רבנן ה"ר צבי הירש סג"ל לנדא הידוע בשם ר' הירש וויטש, ע"ש אמו וויטא בת הגאון מו"ה יצחק חריף אבד"ק אפטא (ראה למעלה סי' ו'). עוד בשחרותו כבר נודע שמו למשגב, כי הוא אחד מרבני גדולי הדור. הוא היה חתן הרופא המומחה לרבים ר' שמחה מנחם מיונה מלבוב (ראה במג"י של המו"ל ספר מגן דוד עה"ת מאת הה"צ מו"ה דוד מטאלנא, לבוב תר"מ, שנדפסה בראש הספר). הוא שהיה בראשונה רופא בחצר השולטן

28 "הרב הצדיק מאפטא" משלשל יחוסו עד רבנו הגדול ר' העשיל אבד"ק קראקא (ראה בסוף ספר אבות עטרה לבנים) בזה"ל: "ואדוני אבי הנ"ל הי' חתן הרב הנגיד המפורסם מו"ה משה פרנס דט' קהלות, בהגאון הגדול מו"ה מאיר אבד"ק לובלין והגליל". "ואמו של הרב משה הנ"ל היא בת הרב הגאון הגדול, הנשר הגדול בעל כנפים מו"ה העשיל אבד"ק קראקא והגליל, הנקרא בפי כל אדם רבי ר' העשיל". ובמג"י של הג"מ שלמה יצחק היילפרין ז"ל אבד"ק טרניפול בסי' כ' כתוב, כי "הרב הפרנס מו"ה משה דאברישיש מחעלם, גיסו של הגאון מו"ה איציק אב"ד דק' בראד". והנה זה האחרון הוא זקיני הגאון מו"ה יצחק מקראקא אבד"ק בראדי שהיה בנו של הפרנס ה"ר יששכר בעריש מקראקא, בנו הראשון של רבי ר' העשיל זצ"ל (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" ע' ל"ה בהערה שם).

התוגרמי, ואח"כ רופא בחצר המלך יאן סאביעסקי במעוני הקיץ אשר היו לו בעיר זאלקווא (ראה נוב"י תניינא אה"ע סי' פ"א). ראשית משרת הרבנות של הג"מ יצחק לנדא היתה בעיר טארלא. ביום י"ב לחודש שבט תע"ט נתמנה שוב לאב"ד בעיר מולדתו אפטא, אבל אחיו הגדול ממנו בשנים הוא הרה"ג מו"ה יהודה סג"ל לנדא (אבי בעל נודע ביהודה) לא הודה לו ברבנותו, כי הוא רצה להשתמש בכתר הרבנות בעירו (ראה לדו"ז הגאון יעב"ץ בספרו שבירת לוחות האון דף מ"ט ע"ב) והיה לו ריב ומדון עמו אודות הדבר הזה. כנראה שימש הג"מ יהודה סג"ל לנדא ברבנות זמן מה בעיר רישא (תולדות משפחות ג"ב עמוד רנ"ה). בחורף שנת תפ"ט נתמנה שוב לאבד"ק זאלקווא (קריה נשגבה סי' קע"ג). ביום א' אדר ראשון תפ"ט הסכים שם ע"ס גור אריה עה"ת, שחיבר ה"ר יהודה ב"ר דוד (אמ"ד תצ"ג), ובשנת תצ"ו על הדפסת הש"ס (דפוס ברלין־פפד"א, ונדפסה הסכמתו בראש מס' חולין), בהיותו עוד אבד"ק זאלקווא.

בשנת תצ"ה, כאשר נתקבל זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב (חתן הח"ץ) לאבד"ק לבוב, אז נפרדו ערי הגליל מעיר הבירה לבוב, ולא רצו לקבלו לרב המדינה, דהיינו לאב"ד דגליל לבוב (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ע"ב), רק נתנו את כתר הרבנות דגליל לבוב על ראש הג"מ יצחק סג"ל לנדא. באופן זה נבחר רב המדינה, דהיינו על גליל לבוב: ארבעה ראשי העדה מעיר לבוב התאספו יחד בעיר לבוב עם שבעה מנהיגים מערי המדינה לבחור את רב המדינה. ואם ראשי הקהילה דלבוב עם עוד ארבעה מנהיגים שוו לדעה אחת, אז נתמנה לרב המדינה עם שמונה דעות האלו. ואם לא עלתה בידו להשיג דעות האלו אז הבחירה היתה בטילה (ירחון משנת 1912 ע' 472). כנראה שזקיני הג"מ ארי' ליב, אף כי הד' ראשי העדה של קהל עיר לבוב נתנו דעתם כי הוא יהיה לרב המדינה, בכל זאת לא קיבל ממנהיגי המדינה עוד ארבע הדעות הנצרכות, ובכן לא נתקבל לרב המדינה דגליל לבוב. ארבעה רבנים צריכים היו לעמוד על המנין להיות אחד מהם נבחר לרב המדינה (ירחון הנ"ל שם). מנהיגי וראשי העדה דק"ק לבוב עשו מחאה על זאת לפני המלך אויגוסט השלישי, וביום כ"ז לחודש נאוועמבר שנת תצ"ו נתן פתשגן כתב הדת כי אין רשות לערי הגליל של מדינת רייסין דהיינו רוסיא האדומה (גליל לבוב) להפריד עצמם מעיר הבירה ולקבל רב מיוחד עליהם, רק הרב אבד"ק לבוב צריך להיות ג"כ רב המדינה, דהיינו על הגליל כולו כמו עד עתה. אבל דברי המלך היו ללא הועיל, כי כנודע לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד המדינה (סיים) משנת רצ"ט לאלף הששי, היו מלכי פולין מוגבלים בשלטונם מצד האצילים, ובערים וכן במחוזות שהיו שייכים להם, היה רק להאצילים הכוח והעוז לשלוט שם, ולא היה ביד המלך או פקודיו רשות להתערב במה שנעשה בחלק אחוזתם וכל שכן לבטל החלטתם ומשפטם. וכך נשאר הג"מ יצחק סג"ל לנדא "רב המדינה" דגליל לבוב מאושר ומקויים משר ומושל המדינה, ולא הג"מ אריה ליב, אף שהמלך עמד לימינו. ובעבור זה תמצא בכל הסכמותיו מן העת ההיא

הוא חותם עצמו "חונה בגליל לבוב" או "אב"ד דגליל לבוב" (ראה בספרי "כתבי הגאונים" הנ"ל).

על ידי זה ויען כי נתפרדה החבילה, והיה הציבור חלוק, עזב זקיני הגאון מו"ה אריה ליב את העיר לבוב והיה מוותר על הרבנות דשם, והלך לו עירה גלוגא רבתי אשר נתמנה שם לאב"ד בשנת תצ"ט. בר"ח חשון שנת ת"ק הסכים ע"ס נצח ישראל (פפד"א תק"א) מאת הרה"ג ר' ישראל הלוי מזאמושטש וחתום שם "הק' אריה ליב חונה ק"ק לבוב והגליל יצ"ו ומצ"פ בק"ק גלוגא רבתי". אבל גם שם לא שימש ברבנות רק שנה תמימה, כי בשנת ת"ק נתקבל שוב לאב"ד בקהל אשכנזים אשר באמסטרדם, ושם נהג את נשיאותו ברמה עד יום פקודתו הוא יום ז' של חג הפסח שנת תקט"ו, ושם חלקת מחוקק ספון.

ויהי בנסוע זקיני הגאון מו"ה אריה ליב מלבוב, רצה הג"מ יצחק לנדא למאחז גם פני כסא הרבנות של ק"ק לבוב, אך ראשי ומנהיגי העדה לא הסכימו לזה, רק קיבלו עליהם לאב"ד בעירם את הגאון מו"ה חיים כהן ראפאפורט אשר נתמנה שם לאב"ד בשנת תק"א לפ"ק. הג"מ חיים כהן ר"פ היה אבד"ק לבוב בלבד, ומצודתו לא היתה פרושה על המדינה כולה דהיינו על גליל לבוב, כי הגליל עמד עדיין תחת חסותו של הג"מ יצחק לנדא עד שנת תקי"ד, כי בשנה ההיא נתקבל הג"מ יצחק לנדא לאבד"ק קראקא, אז חזרה העטרה ליושנה ונתאחדו שוב ערי הגליל עם עיר הבירה לבוב, ומעתה היה הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ רב הכולל על כל המדינה כולה, כמו שהיתה לפנים והיה אבד"ק לבוב והגליל.

בעת המחלוקת הידועה בין דו"ז הגאון יעב"ץ ובין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ אודות הקמיעות, עמד הג"מ יצחק לנדא לימין האחרון, כמבואר במכתבו הנדפס בלוחות העדות, והג"מ יונתן אייבשיץ זצ"ל פיזר לו מלא חפנים כבוד, וכותב עליו "כי הוא ראשון שבראשון לגאוני הזמן שאין למעלה הימנו, ונשיא הלוים שיש בדור, כליל מחמדים, הגאון מו"ה יצחק סג"ל שהיה אב"ד בגליל לבוב וכעת אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל". ויגוע שם יצחק ויאסף אל עמיו ביום שמחת תורה שנת תקכ"ח, ושם מנ"כ. — (תולדות יצחק בניו ניניו ונכדיו וזרעו אחריו כבר נדפסו ממני ב"תולדות אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו". שנדפסו בסוף ספר ברכה משולשת עה"ת, בילגורייא תרצ"ה, עמוד קכ"א ע"ש).

יג. הגאון המפורסם מו"ה (אהרן) משה יעקב בן מהרר"ש מקראקא. היה אחד המיוחד מגאוני הזמן, שימש לפנים ברבנות בעיר חענטשין. הסכים שם בשנת תע"א ע"ס מסגרת השלחן על חו"מ שחיבר הג"מ בנימין זאב וואלף דיין מפינטשוב (ברלין תע"ג). ערך שנת ת"ץ נתקבל שוב לאבד"ק אפטא. בבואו בפעם הראשונה לחון את פני העיר, היתה זאת אחרי ימי חג הסוכות, כעדות הגאון בעל נודע ביהודה בספרו צל"ח על פסחים (דף ע' ע"ב בד"ה אלא) וזה יכתוב

ידו שם: "שמעתי מפי כבוד המנוח הגאון המפורסם מוהר"ר משה יעקב זצלה"ה רב ור"מ דק"ק אפטא בהיותי טליא". "ואמנם עתה בסדרי הדברים להביאם לדפוס נתתי אל לבי, ונזכרתי היטב בפלפול שהי' לי בהיותי טליא ביני ובין הגאון מו"ה משה יעקב זצ"ל, וגופא דעובדא כאשר נתקבל הגאון הנ"ל לרב ור"מ בק"ק אפטא, כאשר בא בפעם ראשונה לחון את פני העיר, היה אחר חג הסוכות, ובא בעש"ק וכל גדולי הדור הלכו לקבל פני הרב ולעתות ערב, ואני הייתי רך בשנים מתגדל על ברכי אדוני אבי הרב הגדול זצ"ל, צוה עלי אדוני אבי ז"ל לך עתה שבודאי הרב פנוי בביתו, וקבל פניו והראה חזותך לפני הרב. והלכתי אל הרב ופלפלנו וחזרנו מענין לענין עד שהגענו לסוגיא זו". — כאמור היה הג"מ משה יעקב אחד מרבני גאוני הדור אשר תורה יבקשו מפיהו ושמו נודע בשערים המצוינים בהלכה. הרבה הסכמות נמצאים ממנו בהיותו יושב על כס הרבנות באפטא. הראשונה משנת תצ"ב ע"ס יזמרך כבוד שחיבר ה"ר אליעזר ב"ר יצחק על מס' מגילה (זאלקווא, תק"ב), והאחרונה הוא מן יום י"ז אלול תקי"ח ע"ס תפארת צבי, פשטים עה"ת, שחיבר הג"מ צבי הירש ליפשיץ אבד"ק ראקוב (זאלקווא תקי"ט) ונח נפשיה דרב האי גאון סמוך לעת ההיא. בס' מופת הדור דף א' ע"ב הערה ז' מביא בשם הרב מסעראצק כי בשחרותו שימש ברבנות בעיר לינסק. אח"כ שימש בעיר חענטשין וערך ת"פ נתקבל לאבד"ק אפטא, וימת שם י"ז אלול תקי"ח לפ"ק.

יד. הרב הגאון מו"ה שאול הלוי, למשפחת "סג"ל חריף" החשובה אשר העמידה מקרבה הרבה רבנים ומהם גדולי הדור וגאונים מצוינים יושבי על מדין בערי יהודה אשר במדינת פולין[29] משך איזה דורות. אביו הרב

29 שתי משפחות גדולות וחשובות היו בישראל אשר היו נקרא'ם בשם "חריף", האחת מבית לוי והיו קוראים אותה "סג"ל חריף", והשניה אשר לא ממטה לוי מוצאה, היתה נקראת בשם "חריף" סתם. אודות משפחת "חריף" סתם כבר כתבתי קצת בארוכה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" בהערה מ"א ע"ש. ועתה באתי לדבר בכאן אודות משפחת "סג"ל חריף", אשר גם היא העמידה הרבה רבנים וגאונים מצוינים מהם גדולי הדור יושבי על מדין בערי יהודה במדינת פולניא. ואתה הסכת ושמע! אבי משפחת "סג"ל חריף" הוא הגאון הגדול בדורו מו"ה שלמה ב"ר יצחק הלוי, שהיה נקרא בימיו בשם "ר' שלמה חריף". הוא היה יליד עיר פרעמישלא (מעלות היוחסין עמוד ל"ד) וחתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה יוסף כ"ץ מקראקא בעל שו"ת שארית יוסף גיסו של הרמ"א, כי נתן את בתו גיטל לו לאשה. הוא היה מגדולי תלמידיו של הגאון בעל הסמ"ע, כעדות עצמו בהסכמתו על הסמ"ע דפוס ראשון (פרג שע"ד) שחתם עצמו שם "נאם הצעיר שבתלמידיו שלמה בן לא"א ה"ר יצחק אברהם סג"ל חונה פה יערסלאב על היריד, פרשת לעברך בברית". שמש ברבנות בעיר לבוב בתוך העיר, בעת אשר זקיני הגאון מהר"ם מלובלין הי' אבד"ק לבוב מחוץ לעיר (כנודע היה מרכז של היהודים בלבוב בחוץ לעיר, דהיינו מחוץ לחומת העיר היה מושב היהודים, גיטו. אבל בתוך העיר דהיינו במקום מושב הנכרים

הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאנימא היה חתן הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק ווילנא (עיין לעיל סוף סי' י') ובנו של הרב הגאון מו"ה יקותיאל זלמן הלוי אבד"ק דראהביטש, בן הגאון מופת דורו מו"ה יוסף סג"ל חריף אבד"ק

היתה דירתם מעט, ושם היתה רק עדה קטנה ורב ואב"ד מיוחד בראשה, שהיה נקרא אב"ד דתוך העיר או תוך החומה). — אף הוא היה מן הרבנים גאוני הועד בירי"ד לובלין בשנת שצ"ו אשר הסכימו על הדפסת הספר אור חדש על ברכות הנהנין מאת ה"ר חיים בוכנער (אמ"ד תל"א) וחתום שני אחרי הב"ח "נאם שלמה בלא"א מו"ה יצחק ז"ל סג"ל בירי"ד לובלין". הוא היה מרביץ תורה ברבים יותר "מארבעים שנה והעמיד תלמידים ותיקים אשר הרבה מהם היו תופשי ישיבות, וגם היה מופלג בחסידות ובמדות חמודות" (לשון החרות על לוח מצבתו בלבוב). וימת שם שלמה ביום כ"ו מרחשון שנת שצ"ח. — מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים היו לו, אשר מהם נשתלשלה משפחת "סג"ל חריף", אשר העמידה רבנים גדולים וגאונים מצוינים משך איזה דורות. ואלה תולדות שלמה: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה יצחק סג"ל חריף (חתן מהרש"א), אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר רימנוב (מג"י של הגאון מו"ה משה טייטעלבוים זצ"ל, הנדפסה בראש ספרו ישמח משה עה"ת בח"ב), ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר לבוב, ושם מנ"כ. ולו בן ובת, בנו ה"ר משה הלוי חתם עצמו בשמו ובשם אביו "נאם משה בן הגאון הגדול ר"מ ור"ג מו"ה יצחק סג"ל מלבוב בתוך העיר" (מעלות היוחסין עמוד ל"ד). ובתו היתה אשת הרב הגדול מו"ה אליעזר בן הגאון מו"ה אברהם ר' הירצקיס מלבוב.

ולאליעזר יולד שני בנים חשובים. שם האחד ה"ר יעקב משעברשין מנהיג דגליל לבוב (ראה מ"ש עליו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מ"ב, הערה ז'). ושם השני ר' שמואל לפאטינער מנכבדי עיר בראדי (גם הגאון מו"ה משה טייטעלבוים היה מנכדיו של ר' שמואל לפאטינער, כמבואר במג"י שלו הנ"ל). ואשת ר' שמואל אשר לקח אותה לאשה אחרי מות אשת נעוריו, היתה שמה ציזיא בת ה"ר משה בן הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק בוסק מח"ס לב אריה עה"ת (ווילמרשדארף תל"ד). והיא ילדה לו בת, אשת הרב הגדול מו"ה מרדכי מרגליות שהיה נקרא בשם "ר' מרדכי חסיד", יען כל ימיו לא אכל דבר מן החי. וימת מרדכי בעיר דובנא בהיותו עוד צעיר לימים בן כ"ב שנים. הוא היה חבירו של הגאון בעל נודע ביהודה בהליכות התלמוד ועמיתו של המקובל ר' משה אסטריר בחכמת הקבלה. הניח אחריו שני בנים ילדים קטנים, אשר נתגדלו אחרי מות אמם בבית דודם אחי אמם הרב החריף מו"ה צבי הירש מבראדי, ונעשו אח"כ רבנים גדולים אדירי התורה, שיצאו מהם דור ישרים יבורך משך איזה דורות, ואלה הם: בנו הראשון היה הגאון המפורסם מאור הגולה פאר הדור מו"ה אלכסנדר סענדר מרגליות מח"ס שו"ת הרא"ם חאה"ע (ווארשא תרי"ט). בשחרותו שמש ברבנות מן ערך שנת תקכ"ב ארבע שנים בעיר דאברמיל. שמה מתה עליו אשת נעוריו. בעבור זה עזב את העיר וכס הרבנות אשר היה לו שמה, והלך לו לעיר פשעווארסק ונתמנה שם לאב"ד. אחרי מות חותנו הרב הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק זבאריז, אשר בשנת תקל"א היה עוד בחיים (ראה מ"ש אודותיו למעלה הערה 25), נתמנה הוא למלאות מקומו שמה. בהיותו אבד"ק זבאריז הסכים ביום י' לחודש אדר שנת תקל"ד ע"ס מנחה חדשה שחיבר ר' יצחק אייזיק מרגליות, שו"ת וחדושים (אלעקסניץ תקל"ד), וכן ביום ט"ו לחודש אב שנת תקמ"א על סידור התפלה עם כוונת האר"י, שהדפיס ה"ר מרדכי אריה מזאלקווא. משם נתקבל

פרעמישלא (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ט, הערה ב'), אשר אביו הרב הגאון מו' משה חריף אבד"ק פולנאה היה בנו של הגאון המפורסם בדורו מו"ה שלמה סג"ל חריף אבד"ק לבוב, חתן הגאון מו"ה יוסף כ"ץ מקראקא מח"ס שו"ת שארית יוסף גיסו של הרמ"א.

שוב לאבד"ק סאטנוב. שם הסכים ביום י"א לחודש סיון תקמ"ח ע"ס מודע לבינה מאת המשכיל מנחם מענדיל מסאטנוב (ברלין תקמ"ט). ונח נפשיה דרב האי גאון עצום ורב ביום א' ער"ח שבט תקס"ב בעיר סאטנוב ושם חלקת מחוקק ספון (נוסח מצבתו תמצא בד"ק ח"ב עמ' כ"ה). כאמור היה הוא אחד מרבני גדולי הדור אשר בית ישראל היו נשענים עליו, וכולם הוקירוהו ויכבדוהו וינשאוהו עד למעלה ראש, ועמדו לפניו ביראת הרוממות. הגאון בעל נודע ביהודה העיד עליו "שלבו כלב הארי, שהרבה להראות חריפות ובקיאות, ונתגבר כארי" (תניינא אה"ע סי' נ"ד). הגאון מו"ה יהושע העשיל באב"ד אבד"ק טרניפול (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ל"ט) כותב עליו אלה הדברים: "אהובי אדוני, להיות לעיין בדברי כבודו צריך בושש לעמוד על כוונתו העמוקה, ואין עתה עמדי פנאי, אמרתי עוד היום בגוב לעמוד על דבריו, ולא באתי עתה כי אם להציל עצמי מפי הארי הגדול כבודו דמר נ"י". "אף ידעתי כי אין להשיב את הארי ניהו מר, מ"מ לאשר חביב עלי במאד לבוא עמו בדבריו ולפלפל עמו, אם לא אוכל להשיב (על דבריו) אבוא לסייע בדבריו כיהודה ועוד לקרא כדי לישא וליתן עם אדוני באהבה לאמתה של תורה אשר חביבין עלי דבריו כאילו ניתנו מסיני" (שו"ת ספר יהושע חאו"ח סי' ט"ז, דף ט"ז ע"א). גם הוא בעצמו ידע את רוב גדלו וחילו באורייתא באמרו: "שגם לקראת הגאון החריף הנורא רבינו יהונתן מפראג ז"ל עצר כח לערוך מלחמה במלחמתה של תורה, לא כן עם הגאון ר' משולם איגרא" (לשון הגאון מו"ה יוסף שאול הלוי נ"ז בהסכמתו על ספר איגרא רמה ח"א, לבוב תרל"ג, שחיבר זקיני הגאון הנורא מרן משולם איגרא זצ"ל. וראה מ"ש אודותיו בארוכה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ק"א הערה ב' ע"ש). גם הגאון מו"ה אריה ליבש ליפשיץ אבד"ק ווישניצא כתב "כי יכולין לסמוך על דבריו כעל עמוד הברזל, כי אתמחי גברא טובא, והוא גאון הגאונים, ובפרט בדורנו זה" (שו"ת אריה דבי עילאי חיו"ד סי' י').

מתולדותיו ידענו כי ארבעה בנים גדולים בתורה וגם איזו בנות היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה מרדכי מרגליות, אשר מילא אחרי אביו בעיר סאטנוב ושם מנ"כ. בנו השני היה הרב הגאון מו"ה שמואל מרגליות, אשר הוא עם בן דודו הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראדי למדו שניהם יחד אצל הגאון מו"ה אלכסנדר סענדר אבד"ק סאטנוב, ושניהם הציעו את שאלותיהם וספקו־תיהם לפני הגאון בעל נודע ביהודה (ראה בנוב"י תניינא אה"ע סי' נ"ד). בשחרותו נתמנה הג"מ שמואל לאבד"ק מקילניץ. שמה למד אצלו הרב הגאון מו"ה יוסף מאיר היילפרין, בנו של הרב הגאון מו"ה מרדכי היילפרין אבד"ק זורווניא, אשר אביו הג"מ יעקב היילפרין אבד"ק סקאלי היה בנו של הגאון מו"ה חנניא יוסף אבד"ק ברעזאן (וגם תשובה אליו נדפסה בהיותו אב"ד שם בשו"ת סי' יהושע אה"ע סי' ע"ב). משם נתקבל שוב לאבד"ק סטריא, כנראה אחרי מות הכהן הוא הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב הכהן בעל קצות החושן, שנפטר שמה ביום י"ט לחודש טבת שנת תקע"ג, ונח נפשיה דרב שמואל אחרי אשר שמש שם ברבנות איזו שנים.

אפטא

אם שימש הג״מ שאול הלוי ברבנות בטרם נתקבל לאבד״ק אפטא אין אנו יודעין. בשנת תקס״ח כבר מצאנו אותו יושב על כס הרבנות בעיר אפטא, וביום ט״ז לחודש אלול שנה זו הסכים שם על הדפסת סדר הדורות (קארלסרוהע תקכ״ט),

— בנו השלישי היה הרב הגאון מו״ה אריה ליבש מרגליות אבד״ק זמיגראד. — והרביעי היה הרב הגדול מו״ה נפתלי צבי מרגליות מלבוב, ונדפס ממנו דבר חדוש בשו״ת הרא״ם למר אביו הגאון זצ״ל בחאה״ע סוף סי׳ נ״ב. — מבנותיו של הגאון מו״ה אלכסנדר מרגליות ידענו רק אחת בשם ושמה דבורה. ואחת היתה אמו של הרב הגאון מו״ה דוד סג״ל לנדא אבד״ק צאנז (ראה למעלה הערה 14, ומ״ש אודותיו בתולדות אא״ז הגאון מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, שנדפסה בסוף ס׳ ברכה משולשת בהערה שם). וגם זקינתי אם אבי הגאון המפורסם מו״ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ״ל אבד״ק קראקא והגליל, הרבנית מרת רבקה, אמה מרת הינדא היתה נכדת הגאון מו״ה אלכסנדר סענדר אבד״ק סאטנוב. ועוד אחת מבנותיו היתה אשת ר׳ אורי שרגא פייביש בלאך מווילנא (אבות עטרה לבנים ע׳ קע״א). בנו השני של ר׳ מרדכי חסיד היה הרב הגאון מנחם מאניש מרגליות, אשר שימש ברבנות בארבע קהילות זא״ז בוויטקוב, דיניוויץ, לעכוויץ, גריידינג, וכנודע הוא אבי הגאון המפורסם מו״ה אפרים זלמן מרגליות מבראדי, בעל ספרים שונים.

להרב הגדול מו״ה אליעזר (חתן הג״מ יצחק סג״ל חריף) היתה לו ג״כ בת ושמה חנה, אשת הנגיד הקצין הגביר והנכבד ר׳ אליקים געציל מלעברטוב. ״הרבני המופלג הנכבד מו״ה אליקים געציל ז״ל היה מפורסם בעולם בצדקתו ובכשרון מעשיו״ (לשון נכדו הגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות בספרו מעלות היוחסין ע׳ ל״ו). מלבד אשר ידו היתה פתוחה לכל והוא על נדיבות יקום, היה ג״כ רחים ומוקיר רבנן, וזכה ג״כ לבנין וחתנין רבנן, דור ישרים יבורך דור אחר דור, מהם רבנים גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה עד ימינו אלה, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה אהרן רבינאוויץ אבד״ק לעברטוב אבי אמו של הגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות מבראדי (שם עמוד ל״ו). — בנו השני היה הרב הגאון מו״ה צבי הירש רבינאוויץ (בהקדמת ס׳ שפתי צדיקים כתב כי בנו ה״ר יהושע העשיל היה אבד״ק מעזריטש) אבד״ק מעזריטש, אשר חתניו לוקחי בנותיו היו רבנים גדולים. האחד הוא הרב הגאון מו״ה יהודא ליב ב״ר יוסף הלוי אבד״ק שידלוב. כרב ואב״ד בעיר הזאת בא בהסכמה ביום ה׳ כסלו תקנ״ח ע״ס אור המאיר שחיבר ה״ר זאב וואלף מזיטאמיר (קאריץ תקנ״ח). — והשני הוא הגאון המפורסם חסיד שבכהונה מו״ה יצחק אייזיק כ״ץ אבד״ק קאריץ, מח״ס שו״ת זכרון כהונה, וס׳ ברית כהונת עולם ג״ח על קבלה. ונח נפשיה דרב יצחק במבחר שנותיו ביום א׳ דחג הסוכות תקנ״ג, ובן חמש ושלשים שנה היה במותו (בהקדמת ספרו זכרון כהונה). בזה תבין מה שהגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות קורא אותו בשם ״חד״ז״ (ראה בפי׳ זרע אפרים על הפסיקתא דעשרת הדברות), יען אבי אמו ה״ר אהרן ראבינאוויץ היה אח אבי אשתו של בעל ברית כהונת עולם. — ושני חתניו לוקחי בנותיו של הקצין ר׳ אליקים געציל מלעברטוב היו ג״כ רבנים גדולים. הראשון הוא הרב הגאון מו״ה יעקב משה אבד״ק זבארוב (בגאליציא), אשר אביו הרה״ג מו״ה נתן אשכנזי מבראדי היה בנו של זקיני הגאון הח״ץ זצ״ל. ונח נפשיה דרב יעקב משה במבחר שנותיו בשנת תק״ל לפ״ק בעיר זבארוב ושם מנ״כ. הניח אחריו יתומים קטנים את הגאון המפורסם מו״ה יעקב מליסא בעל חות דעת, וגם בת גדולה ממנו בשנים, אשר

והסכמתו האחרונה משם היא משנת תקל"ג ע"ס כוכב מיעקב על אה"ע עד סי' ח' שחיבר הג"מ יעקב אבד"ק לויצק (זאלקווא תקל"ד). מתי מת ונפטר שם נעלם ממני.

גידלה אותו, וכל מחסורו היה עליה. הוא היה מספר בשבח אחותו זו, כי היתה צדיקת גדולה והיתה מפרנסת אותו למען יוכל ללמוד בהתמדה עד אשר 'שא אשה. ולה בת אשת ה"ר גרשון אשכנזי אשר ילדה לו את הרב הגאון מו"ה נתן יהודה ליב אשכנזי, וזה האחרון נתגדל ונתחנך אצל דו"ז הגאון בעל חות דעת, והיה מתלמידיו המובהקים (יען אמו נתגרשה מבעלה זה, ובעלה ה"ר גרשון נשא אשה אחרת בארץ רוסיא, וגם היא הלכה והיתה לאיש אחר). בשחרותו נתקבל הג"מ נתן ליב לאבד"ק פאטיק (גאליציא) בהשתדלות דו"ז ומו"ר הגאון בעל חות דעת. משם נשא ונתן עם רבני גדולי הדור ותשובות אליו נדפסו בשו"ת חת"ס, ובשו"ת מהר"י ענזיל צאזמיר אבד"ק סטריא (בסי' כ"ח כ"ט), ובשו"ת מהר"י כהן להגאון מו"ה ישראל כהן ראפאפורט אבד"ק טארנא (מהדו"ק חיו"ד סי' ח'), ובשו"ת יד יוסף מאת הג"מ יוסף יואל דייטש אבד"ק מאניסטרישץ (סי' קט"ו). וכי גם נפשיה דרב יעקב הוא הרב הגאון מו"ה יעקב הכהן גוטווירטה אבד"ק דוקלא (אביו ה"ר אליעזר ליזר גוטווירטה מעיר מאשטשיסק היה בנו של הרב הגדול מו"ה משה רפאל כ"ץ אבד"ק באביב אשר אביו ר' מרדכי כ"ץ מקראקא היה בנו של ר' זלמן כ"ץ מעיר טארניגראד, בן ר' משה זאב כ"ץ מעיר סטריא. וזה האחרון היה בנו של הג"מ יהודה ליב כ"ץ בן הגאון מו"ה אפרים כ"ץ בעל שו"ת שער אפרים זקינו של הח"ץ) שנפטר שמה בשנת תר"ח, אז נתמנה הוא על מקומו להיות אבד"ק דוקלא. אך לדאבון לבו לא מצא שם מנוחה שלימה שהיה רוצה בה, כי בעת ההיא התפשטה החסידות בעיר ההיא, וכל חשובי העיר ונכבדיה היו חסידים ההולכים בשיטת הבעש"ט, וזאת היתה למורת רוחו, כי גם הוא אמר חדש אסור מה"ת, והם רבו אתו ומררו את חייו. והיה חי שמה חיי צער ולומד מתוך הדחק, עד אשר הרחיב ד' את גבולו ונתקבל שוב לאבד"ק טיסמניץ. שמה ישב במנוחה ובכבוד גדול עד יום פטירתו הוא יום כ"ט לחודש טבת שנת תר"ך ושם מנ"כ. אחרי מותו נדפס ממנו ספר קטן על דרושים נקוב בשם מאורות נתן (דראהביטש תרס"ד).

חתנו השני של הקצין ר' אליקום געציל מלעברטוב היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין אבד"ק לבוב, ואשתו ילדה לו את הגאון מו"ה יהושע העשיל בעל ים התלמוד על ב"ק, ואת ה"ר אליקום אריה ליב (ראה מ"ש אודותם בספרי "כתבי הגאונים" עמוד נ"ח). בזה תבין מה שקורא הגאון מליסא בהסכמתו ע"ס הים התלמוד את המחבר בשם "בן דודי", יען אמותיהם אחיות היו, בנות הקצין ר' אליקום געציל מלעברטוב. וכן הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות בהסכמתו שם קורא להמחבר בשם "בן דודי זקיני", יען אבי אמו הג"מ אהרן ראבינאוויץ אבד"ק לעברטוב היה אחי אמו של הגאון בעל הים התלמוד. כל אלה הם צאצאי הקצין ר' אליקום געציל מלעברטוב הנודעים לנו. —

ומשער אני כי עוד נין ונכד היה לו להגאון מו"ה יצחק סג"ל חריף אבד"ק רימנוב ולבוב, והוא הרב הגאון מו"ה שמואל קאמניצר אשר בנו הרב הגאון מו"ה דוד קאמניצר היה אבי הרב הגאון מו"ה יצחק מגריידינג, זקינו של הרב הגדול מו"ה יצחק אייזיק סג"ל מלבוב אבד"ק לאבין סמוך לקונסטאנטין ישן, מח"ס שיח יצחק עה"ת (סדילקאב תקפ"ה). ובזה תבין מה שכתוב שם בשער הספר כי הג"מ

מתולדות שאול הלוי ידענו, כי בן ובת היו לו ואלה הם: בנו ה"ר שמחה הלוי מדאברמיל היה חתן הרב הגאון מו"ה נתן אבד"ק דאברמיל (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ע' הערה ב'). ולהרה"ג מו"ה שמחה מדאברמיל היתה לו בת אשת

שמואל קאמניצר היה נכד להגאון מהרש"א ולהגאון מו"ה שלמה אבד"ק לבוב, יען הגאון מו"ה יצחק סג"ל חריף היה חתן מהרש"א ובנו של הגאון מו"ה שלמה חריף הלוי אבד"ק לבוב. ודע כי ה"ר יצחק אייזיק הלוי מח"ס שיח יצחק היה חותנו של ר' אלקנה בן הרב ר' ליבש אבד"ק ניימעגין במדינת הולנד. וזה האחרון היה אחיו של ה"ר אהרן משה ב"ר צבי מח"ס אהל משה על דקדוק (זאלקווא תקכ"ה). כל אלה תולדות מו"ה יצחק סג"ל חריף, בנו הראשון של הגאון מו"ה שלמה סג"ל חריף אבד"ק לבוב.

בנו השני של הגאון מו"ה שלמה סג"ל חריף היה הרב הגאון מו"ה משה סג"ל חריף אבד"ק פולנאה, אשר זכה כי גם ממנו יצא דור ישרים יבורך בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות עד ימינו אלה. ואלה תולדות משה סג"ל חריף: הוא היה חתן הגאון מו"ה נתן נטע כהנא אבד"ק אוסטרא (ראה למעלה סי' ט') ואבי הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף סג"ל חריף, אשר עליו העיד זקיני הגאון בעל חכם צבי שלא היה בו שום דופי רק מה שעבר על דברי חז"ל (כתובות נ' ע"א) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. ויוסף הצדיק הלזה, היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה אריה יהודה ליב חסיד אבד"ק לבוב ופרעמישלא (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ט, הערה ב'). עוד בחיי חותנו הג"מ ליב חסיד בהיותו אבד"ק לבוב תוך העיר היה הוא ג"כ ר"מ שמה, ובאו שניהם יחד בהסכמה על הדפסת הירושלמי סדר זרעים עם פי' מהר"א פולדא (אמ"ד ת"ע) ועליה רשום "הסכמת הגאונים המופלגים מאד, כבוד הגאון מו"ה ליב חסיד זצ"ל, וכבוד הגאון מו"ה משה חריף זצ"ל (הוא זקיני הג"מ משה חריף סתם, ע"ע בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", בהערה מ"א מ"ש בארוכה אודותיו) וחתניהם". ובאו שם עה"ח "אור ליום ה' י"ב טבת תנ"א לפ"ק, פה ק"ק לבוב, אריה יהודה מלודמיר (הוא הג"מ ליב חסיד), נאם פנחס משה (הוא זקיני הג"מ משה חריף אבד"ק לבוב מחוץ לעיר), ונאם יוסף סג"ל מלבוב (הוא ה"ר יוסף סג"ל חריף שהיה בעת ההיא ר"מ בתוך העיר), ונאם הצעיר יהודה ליב ר"מ דק"ק לבוב מחוץ לעיר" (הוא חתנו של זקיני מהר"ם חריף). בשנת תנ"ב נתמנה הגאון מו"ה ליב חסיד לאבד"ק פרעמישלא, כמבואר בראש הסכמתו על הדפסת המדרש רבה עם פי' נפתלי אילה שלוחה (פפד"א תנ"ב) ועליה רשום "ה"ה הגאון הגדול המקובל החסיד כמוהר"ר ליב חסיד אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא". ונח נפשיה דרב חסידא שמה ביום ש"ק י"ג אייר תנ"ד (שמנה לחמו ח"ב פ"ו). וכי נח נפשיה דרב יהודה ליב חסיד נתקבל על מקומו חתנו הגאון מו"ה יוסף סג"ל חריף. וימת שם יוסף ביום ועש"ק א' דר"ח אייר שנת תס"ב, וקבורתו אצל חותנו הגאון זצ"ל (אנשי שם סי' רכ"ה). בס' כתונת פסים (אמ"ד תנ"ה) מזכירו בזה"ל: "כוונתי בזה לדעת הגאון אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא מוהר"ר יוסף במו"ה משה ז"ל". ובתשובה לחכם אחד שנדפסה בסוף ספר שו"ת ר"ח כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב (לבוב תרכ"א) בדף קי"א, מזכירו ג"כ וכתב שם: "ושמעתי פי' נאה בשם בן דודי ה"ה הגאון המפורסם כבוד מו"ה יוסף סג"ל אבד"ק פרעמישלא, חתן הגאון החסיד מו"ה ליב חסיד ז"ל".

וליוסף יולד שני בנים גדולים מובהקים, וגם בת ושמה מרים אשת הרב הגאון מ' שמחה אבד"ק סטריא, ואח"כ ר"מ בלבוב, בנו של הגאון המפורסם מאור הגולה

לתולדות הקהילות בפולין

הרב הגדול מו"ה יהושע אפרים באמבאך אבד"ק ליזענסק, בן הרב הגאון מו"ה יהודה צבי באמבאך מח"ס שו"ת מנחת יהודה ב"ח (זאלקווא תקצ"ה, תקצ"ח),

מו"ה משה יצחק יהודה ליב צונץ אבד"ק פינטשוב (ראה מ"ש אודותיו בארוכה במאמרי "עיר העלישויא ורבניה" בירחון רבני "אוצר החיים" שנה ח' בסי' ג' ע"ש). — ואלה בני יוסף: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה יצחק הלוי אשר עוד בחיי אביו בשנת תס"א כבר שמש ברבנות בעיר בעלזיץ, ונזכר בס' שמנה לחמו (דעסויא תס"א) שחיבר ה"ר אשר אנטשיל ב"ר יצחק מפרעמישלא, תלמידו של אביו הג"מ יוסף סג"ל חריף, דרוש להספד סוף פי"א. משם נתקבל שוב לדיין ומו"ץ ור"מ בעיר לבוב. ובשנת תס"ד נמצאת חתימתו בפנקס דבי דינא שם, וכן חתום שם בראש בי דינא רבה דעיר לבוב, ביום א' כ"ט ניסן תס"ז "נאום הק' יצחק בהרב ה"ה המפורסם מו"ה יוסף סג"ל חופ"ק לבוב יצ"ו" (אנשי שם בהוספה סי' י"ב). גם הסכים שם בשנת תע"א ע"ס מכתב אליהו מאת ה"ר אליהו ב"ר אריה ל"ב מקאברין (האמבורג תע"ה) וחותם כנ"ל, ועליה רשום "הסכמת הגאון הגדול המפורסם אב"ד ור"מ דק"ק לבוב והגליל יצ"ו". כנראה שם מת ונקבר.

בנו השני (של הג"מ יוסף חריף) היה הרב הגאון מו"ה יקותיאל זלמן הלוי הרב הראשון אשר שמש ברבנות בעיר דראהביטש ונח נפשיה ביום י"ז מרחשון שנת תצ"א ושם מנ"כ. הוא זכה לששה בנים גדולים רבנים מובהקים, אשר יצאו מהם בנים ובני בנים רבנים יושבי על מדין משך איזה דורות. — ודע כי הג"מ יקותיאל הלוי היה חתן הגביר הקצין המפורסם מו"ה יצחק איציק מזאלקווא בן הגאון אבד"ק ווין (מג"י של הג"מ שלמה יצחק היילפרין בפ"ב סי' י' ובפ"ה סי' כ"ז) אשר מהם השתלשלה שלשלת גדולה של רבנים עד זמן אחרון, ואלה הם: בנו הראשון במעלה היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הלוי אשר שמש בשלש קהלות בזה אחר זה בדוקלא אשר במדינת פולניא, בצילץ אשר במדינת שלעזיא, ובסוף ימיו בק"ק פרשבורג, ושם חלקת מחוקק ספון. בזמננו אלה נדפסו ממנו ספר אמרי רבבי על ג' בבות, וספר מעיני הישועה, דרושים, ויבואר אודותיו במקום אחר (וראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד מ"ח). — בנו השני היה הרב הגאון מו"ה נתן נטע הלוי, אשר בשחרותו היה אבד"ק אלעסק, ומשם נתקבל שוב לראש ב"ד בעיר לבוב דתוך העיר (כי בעת ההיא לא היה נקרא עוד אב"ד בתוך העיר, רק נתנו לו התואר ראש ב"ד ור"מ), ונמצא חתימתו בפנקס הב"ד דשם מן שנת תפ"א, ונח נפשיה דרב נתן שם ביום ש"ק ו' שבט תקל"ו (אנשי שם סי' תנ"ט) ולו בת אשת הרב הגאון מו"ה חנניא יוסף היילפרין אבד"ק ברעזאן וימת שם יוסף ביום כ"ב לחודש אייר שנת תקכ"ד, וזה נוסח מצבתו שם:

> "כ"ב אייר תקכ"ד לפ"ק. נלקח ארזא רמא דראשו מטו עד צית שמיא, ברם ענפין דעבדין פירין דאורייתא שהניח אחריו חדושים פר"ו וניקב בשמותם "צפנת פענח" ו"מגילה עפה". והוכח מסור וילן על האש, רישא דבלי בארעא, ה"ה הגאון המפורסם סיני ועוקר הרים אור נערב... נ"י ע"ה פ"ה מו"ה חנניא יוסף צדיק וטוב לו, והיה צדיק בן צדיק, ה"ה הרב הגאון מלך שלם בכל המעלות המפ' בתורה ובחס'דות בן קדושים ועניו וחסיד נ"י ע"ה פ"ה מו"ה טוביה יחיאל מיכל דנהגו שניהם והיו אבד"ק בערזאן, ועליו נאמר, טוב שם משמן טוב. תנצב"ה".

בן ה"ר חיים זאב באמבאך מלבוב (ראה כל זאת בהקדמת ספר מנחת יהודה). וזה האחרון היה חתן ה"ר דוד, בן הרה"ג מו"ה פתחיה לידא אשר שימש ברבנות ביאסי, לקאטש, וולאדווי וסלאוויטש מחוז חעלם, בנו של הגאון המפורסם מו"ה

ולו שלשה בנים רבנים: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה אברהם זרח אריה יהודה ליב אשר מילא מקום אביו בעיר ברעזאן, וימת שם אברהם ביום ש"ק ט"ז לחודש טבת תקס"ח. וזה נוסח מצבתו שם:

"ש"ק ט"ז טבת תקס"ח. הלא תדעון כי שר וגדול נפל היום בישראל, צדקתו הי' כהררי אל, ועשה משפט וצדקה בישראל, מראש שלשלת היוחסין, בן ישראל ה"ה אדומ"ו הגאון החסיד ועניו מתלמידיו של א"א מו"ה אברהם זרח יהודה ליב שהי' אבדפ"ק בן הרה"ג החריף מופת הדור מו"ה חנניא יוסף היילפרין זצ"ל. תנצב"ה זיע"א וכי"ר".

ואלה תולדות ה"ר אברהם זרח היילפרין: א) ה"ר אלחנן אבד"ק פרעמישלאן, ב) ה"ר טוביה יחיאל מיכל מברעזאן, ג) ה"ר יוסף מברעזאן. וימת שם יוסף ביום כ' שבט שנת תקע"ט.

בנו השני (של הג"מ חנניא יוסף) היה הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל אבד"ק סקאליט, ונח נפשיה ביום ח' אלול תק"ס בעיר ברעזאן ושם מנ"כ.

בנו השלישי (של הג"מ חנניא יוסף) היה הרב הגדול מו"ה יעקב אבד"ק סקאלי אבי הרה"ג מו"ה מרדכי היילפרין אבד"ק זוראוונע, חתן הרב הגדול מו"ה אריה ליבש ברודא אבד"ק קריווטוש (חתן הרב הגאון מו"ה שמואל מרגליות אבד"ק זאלישטשיק), בנו של הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ ברודא אבד"ק מקיליניץ, חתן הרב הגאון המפורסם מו"ה ליבש אויערבאך אבד"ק סטאניסלאב (ראה מ"ש עליו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד צ"ה סי' ב'). — וה"ר יעקב אבד"ק סקאלי הנ"ל היה חתן דודו הנגיד ר' יצחק איציק, חתן הרב הגאון מו"ה נתן נטע הלוי אבד"ק אלעסק וראש ב"ד בלבוב, הנ"ל.

בנו השלישי (של הג"מ יקותיאל זלמן הלוי) היה הרב הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאנימא, כמבואר בפנים.

בנו הרביעי היה הרב הגאון מו"ה משה מאיר הלוי אבד"ק דאברמיל. הסכים שם בשנת תק"ב ע"ס באר היטב על ש"ע יו"ד שחיבר ה"ר משה ב"ר ברוך (זאלקווא תק"ב), וימת שם משה ערך שנת תק"י. חתנו הרב הגאון מו"ה נתן בן הגאון בעל פני יהושע נתקבל אחריו שמה לאב"ד ונח נפשיה דרב נתן בעיר דאברמיל ביום שמחת תורה תקכ"ב (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ט הערה ב').

בנו החמישי היה הרב הגאון מו"ה מרדכי הלוי אבד"ק קאצק, חותן הרב הגדול מו"ה אליעזר חיות ר"מ דק"ק פשעווארסק ומנ"כ בעיר בראדי, שהדפיס את הספר זרע יצחק על משניות (פפד"א תצ"ב) שחיבר אביו הרב הגאון מו"ה יצחק חיות אבד"ק סקאלי, וימת שם יצחק ביום כ"ז אלול שנת תפ"ו, בן הרב הגאון מו"ה מנחם מאניש חיות אבד"ק ווילנא, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יצחק חיות בעל אפי רבבי (קראקא שנ"א). וה"ר אליעזר חיות התימר עצמו בכבוד חותנו זה וחתם בהקדמת הספר הנזכר "אליעזר בהגאון המחבר ז"ל, חתן הה"ג מ' מרדכי סג"ל ז"ל, בהה"ג מ' יקותיאל זלמן סג"ל ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק דראהביטש, חתן הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זצ"ל אבד"ק בריסק דליטא והמדינה (כוונתו כי הג"מ מרדכי סג"ל

דוד לידא אבד"ק אמ"ד מח"ס עיר דוד, דרושים (אמ"ד תע"ט). בתו של הג"מ שאול הלוי היתה שמה חייקא אשת הרב החריף מו"ה אברהם נחמן, בן הרב הגאון מו"ה יעקב משה לעוועניטאם אבד"ק אמ"ד (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" ע' ע"ו הערה ג'). וימת אברהם נחמן בעיר אפטא בהיותו עוד רך בשנים בשנת תקנ"ב, בלי השאיר אחריו זרע [30].

טו. הרב הגאון המפורסם מו"ה חנינא ליפא מייזלש. בהיותו אבד"ק אפטא הסכים שם ביום כ' טבת תקל"ב ע"ס חובת הלבבות. בשנת תקמ"ו נתקבל לאב"ד דק"ק פיעטרקוב, שם הסכים ביום ג' י"ד אלול תקס"ח ע"ס המכריע עם פי' זר זהב ומנחת יהודה שחיבר הג"מ נח שמואל ליפשיץ אבד"ק טורבין (לובלין תרנ"ז) וחתום "נאום הק' חנינא ליפא מייזלש חונה בק"ק פיעטרקוב". הוא קורא להמחבר "נד"ז". הגאון מו"ה אברהם צבי בעל שו"ת ברית אברהם קורא אותו (חאה"ע סי' צ"ה) "כבוד חד"ז הרב הישיש הגאון המפורסם מוהר"ח ליפמאן

היה חתן הג"מ מרדכי ג"ב אבד"ק בריסק דליטא, כי אביו הג"מ יקותיאל זלמן היה חתן הקציץ ר' יצחק מזאלקווא, כמבואר במג"י של הג"מ שלמה יצחק אבד"ק טארניפ(ל).

בנו הששי היה הרב הה"ג מו"ה יעקב הלוי אבד"ק פולנאי (ראה בראש ס' ישמח משה עה"ת בח"ב הערה ב). — כל אלה מטה בית הלוי חריף מצאצאי הגאון מו"ה שלמה סג"ל חריף אבד"ק לבוב תוך העיר.

30 הרב החריף ומושלם מו"ה אברהם נחמן היה בנו הראשון של דו"ז הגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק אמ"ד. ליום חתונת אחותו הגדולה ממנו בשנים מרת רייזיל עם הגאון מו"ה שמואל בערנשטיין אבד"ק אמ"ד, עשה שיר ידידות בחרוזים יפים ונעימים הנמצא תחת ידי. אח"כ נשא אשה את חייקא בת הרה"ג מו"ה שאול הלוי אבד"ק אפטא, וגם אחר חתונתו נתגדל על ברכי זקינו הוא אא"ז הגאון המפורסם מוהר"ר שאול אבד"ק אמ"ד, והיה מאוכלי שלחנו. בפקודת זקינו חתם בהסכמה על הדפסת המשנה למלך (האמבורג תק"ן) "הק' אברהם נחמן בן הגאון מו"ה יעקב משה אב"ד דק"ק קאליף והמדינות יצ"ו, נכד הגאון המפורסם מו"ה שאול נ"י אב"ד דאשכנזים בעיר אמסטרדאם הכותב וחותם בפקודתו". גם חותנתו הרבנית מאפטא היתה דרה עמו שמה. ואחרי מות זקינו הג"מ שאול שנפטר ביום ש"ק ז' תמוז תק"ן, אז עזב הוא עם אשתו וחותנתו את אמ"ד, ויבואו עירה אפטא לדור שם. ביום עש"ק פרשת וירא שנת תקנ"א כתב משם מכתב להוריו, הנמצא תחת ידי, וכותב שם את הדברים האלה: "פה העירה יושבת העמק בארץ הנגב, עיר מושב אויתי למושב לי, כי היא נבנתה במעלות ובמידות יותר מכל ערי פולניא, והיא החלקה הטובה בכל הארצות האל בכל מושבותיה". ואף כי משבח את העיר הזאת מ"מ הוא מתגעגע מאד על העיר אמ"ד אשר היה נאלץ לעזוב אותה, וכותב שם ג"כ את אלה הדברים: "כי כמו רגע נדחתי אני והגלוים אלי אל ארץ אחרת אשר דתיהם שונות, וערבוב הלשונות ובלבול נימוסי המדינות אשר לא ידעתי מתמול שלשום". (וראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ע"ה הערה ב', ומה שנדפס בשמי בספר "פינות הבית" לידידי הג"מ צבי יחזקאל מיכלזאהן נרו בראש הר הבית עמוד צ"ד ע"ש). וימת שם אברהם נחמן בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים בטרם מלאה לו שמה שנה תמימה, בשנת תקנ"ב בלא בנים.

נ״י אבד״ק פיעטרקוב הש״י יאריך ימיו ושנותיו ויחדש כנשר נעוריו״. וגם הוא קורא לבעל ברית אברהם שם ״נד״ז״ וחותם ״יום ד׳ כ״ד אדר ראשון דהאי שתא תק״ע לפ״ק פיעטרקוב נאום הק׳ חנניא ליפמן מייזל״. ונח נפשיה בשנת תקע״ו, ושם חלקת מחוקק ספוז.

טז. הרב הגאון מו״ה יעקב שמחה הלוי לנדא, בן משפחה מיוחסת לבית הלוי איטינגא. אביו הרב הגאון מו״ה יוסף הלוי לנדא אבד״ק חמעלניק (וליוסף הלוי עוד בן, והוא הג״מ ישראל יונה הלוי לנדא, מח״ס מעון הברכות על ברכות, דיהרנפורט תקע״ו, חתן הקדוש ר׳ שמואל למשפחת פרץ הי״ד מעיר לברטוב שנהרג יחד עם אשתו בנסעם יחד עלי דרך ביער סמוך לעיר חמעלניק ונקברו בחמעלניק), שנפטר שם י״ז חשון תקמ״ג [תקי״ז ?] היה בנו של הגאון המפורסם מו״ה חיים יהודה הלוי איטינגא אבד״ק לבוב[31]. אמו היתה בת הגאון

31 אחת המשפחות העתיקות בישראל אשר העמידה מקרבה רבנים יושבי על מדין ומהם גדולי הדור ואנשי השם, היא משפחת בית הלוי איטינגא. מקור המשפחה הלזו היא עיר איטינגען במדינת בייערן אשר בארץ אשכנז. כנודע גורשו היהודים משם הרבה פעמים, ובאחת הרדיפות וילך איש מבית לוי ויקח את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו ללכת עירה ווינא ולישב שם. על שם העיר ההיא היה נקרא בווינא בשם איטינגין, והוא אבי משפחת בית הלוי איטינגא עד היום (בזמן האחרון חתמו הרבה מהם בשם ״עטינגער״ או ״אייטינגען״ וכולם בני איש אחד לבית הלוי איטינגא). הראשון הנודע לנו מן המשפחה החשובה הלזו הוא הרב הגאון מו״ה אליהו הלוי מאיטינגין, חתן הגביר המפורסם, נגיד ונדיב שר וגדול ליהודים אשר אושר ועושר יחדיו בו נצמדו ר׳ שמעון גינצבורג, אשר בעל צמח דוד בסוף ח״א העיד עליו מפי הראיה ומפי השמועה ״כי הרוזן ר׳ שמעון גינצבורג היה חכם חרשים ועבון דעת, גדול בתורה ובנדיבות, גם חסיד ועניו, ומרוב חסדי ד׳ שהיה עליו התעשר עושר גדול ורב אשר כמוהו לא היה בדורותינו באחד מבני עמנו באשכנז, גם אבותינו לא ספרו לנו, והוא עלה אל האלקים זקן ושבע ימים קרוב לשמונים שנה בשנת שמ״ו לפ״ק, והניח אחריו ברכה בנים הממלאים את מקומו אנשי אמת חכמים ונדיבים ומביני מדע״. ולו בן ובת: בתו היתה אשת האלוף ר׳ יהודה ליב אבי הנגיד הקצין מ׳ אליה מפרג שנפטר שמה ביום ו׳ תשרי שנת ת״ט, ועל לוח מצבתו חרותים גם הדברים האלו ״האלוף המרומם הקצין מו״ה אליה בן האלוף מו׳ יהודה ליב ז״ל, חתן הגאון מו״ה אליה סג״ל ז״ל מאיטינגא״ (מק״פ, עמוד שפ״ח). ובנו של הג״מ אליה הלוי היה הרב החסיד נגיד ונדיב ר׳ מרדכי המכונה מודל הלוי מאיטינגין. וימת שם ר׳ מרדכי בשנת ש״ע בערך. בפנקס הזכרות נשמות נרשמו עליו הדברים האלה: ״נשמת החסיד השלם במעשיו ומופלג בדורו מוהר״ר מודל מרדכי במוהר״ר ר׳ אליה הלוי וכו׳ עבור שעסק בצרכי בני המדינה באמונה והשתדל לישובים עניים, וגמל חסד עם עניים ועשירים והיה מכניס אורחים״. ולו ששה בנים גדולים (מג״י ישן הנדפס בסוף ס׳ תולדות משפחות גינצבורג) אנשי השם, אשר מהם יצאו משפחות נכבדות ונשאות, ואלה הם: בנו הראשון היה ״האלוף הנדיב הגדול, גבר חכם מחוכם, חובר חבר וסבר״ (לשון החרות על לוח מצבתו בווינא) ר׳ אברהם סג״ל איטינגין בווינא, כי נשא משם אשה את פיגלא בת הקצין

המפורסם מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא (ע"ע למעלה בסי' י"ב). ועל שם משפחת חותנו היה הג"מ יוסף וזרעו אחריו נקראים בשם לנדא. ויעקב שמחה נשא את שרה (מתה בלבוב ושם קבורתה עד היום) "בת הראש המנהיג מדינה המפורסם מו"ה אלכסנדר זיסקינד זצ"ל" (לשון החרות על לוח מצבתה בלבוב. ראה

ר' שמואל פייביש גוטרידש תאומים, בנו של הרה"ג מו"ה אהרן משה תאומים, חתן זקיני הנגיד ר' ישראל הלוי איש הורוויץ מפרג (ע"ע בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד נ"ז). הוא היה עשיר גדול ומגדולי נכבדי עיר ווינא, נגיד ונדיב, בעל בעמי"ו ראש ומנהיג בעירו וראש המדברים בכל מקום, קרוב אל המלכות וסוכן בחצר המלך ונודע בשם ר' אברהם ריז. הוא יסד בית המדרש לתורה ולתעודה "והחזיק תלמידי חכמים הלומדים שמה יומם ולילה" (לשון ר' מנחם פורטא בספרו עובר אורח בחכמת החשבון, ווינציא שפ"ז). שמו הי"ה נודע בשערים על ידי צדקת פזרונו, וגם על ידי השתדלותו אצל הרשות, כי נכנס בעובי הקורה להציל נפשות רבות מישראל. ביום ח"י לחודש יולי שנת ש"ץ, כאשר נלכדה העיר מנטואה אשר במדינת איטליא ע"י גייסות מלכות אוסטריא, ושללו ובזזו את רחוב היהודים (גיטו) והרבה מהם נלקחו בשביה והשאר גורשו מן קרית העיר וחוצה לה, אז חגר ר' אברהם סג"ל איטינגא עוז ונסע עירה רעגנסבורג, מקום מושב הקיסר בעת ההיא, והתנפל לפני המלך והמלכה לחוס על היהודים להשיבם אל מקומם. על ידי השתדלותו יצא דבר המלכות אל שר צבאו במנטואה, לשלוח את היהודים אשר נלקחו בשביה חפשי ולהשיב להם כל הונם ורכושם אשר נגזלו מאתם על ידי אנשי הצבא, ולהחזירם למקומם (גולי ווינא ע' כ"ג). וימת אברהם בשיבה טובה וכתר שם טוב העולה על כלנה ביום ב' ב' לחודש סיון שצ"ז בווינא ושם מנ"כ.

ולו שלשה בנים גדולים ושתי בנות גבירות שאננות. ואלה תולדות אברהם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אליה סג"ל איטינגא אבד"ק וועגנרוב (משער אני כי הוא היה אח"כ אבד"ק טריר אשר בארץ אשכנז, ולו בן ושמו משה שהיה נקרא בשם ר' משה קאבלענץ. וימת משה ביום ועש"ק כ"ב אב תפ"א בהיותו זקן ושבע ימים. ובפנקס הקהל נרשם עליו "נשמת הזקן ר' משה בהרב הגדול מ' אלי' איטינגין סגל אבד"ק טריר, נקרא בפי כל ר' משה קאבלענץ"), מח"ס ברית הלוי, פי' על תפלת משה בפרשת ואתחנן בשס"ה אופנים (לובלין ת"ה). גם היו נמצאים אצלו תוס' על מס' הוריות ונדפסו בפעם ראשונה (דיהרנפורט) בסוף מס' סוכה אחר הלכות הרא"ש ואח"כ במקומן בש"ס דפוס פפד"מ ואמ"ד (תע"א-תפ"ג) וכן בכל הוצאות הש"ס. בהקדמת ספרו ברית הלוי הוא חותם עצמו בשמו ושם אביו וזקיניו "אליהו לבית לוי בלא"א הגביר והנדיב מוהר"ר אברהם בן החסיד מוהר"ר מרדכי מודל הלוי ז"ל, בן הגאון מוהר"ר אליהו ז"ל". ולו בן ושמו אברהם מוישניצא, מנהיג המדינה דגליל קראקא, דהיינו של מדינת פולניא הקטנה. ובתו של בעל ברית הלוי היתה אשת הנגיד ר' שמואל ר' איסרלש מלובלין (ע"ע בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמ' כ"ז).

בנו השני (של ה"ר אברהם סג"ל איטינגא מווינא) היה שמו ר' ליב, חתן זקיני הרב הגאון מו"ה מאיר וואהל אבד"ק בריסק דליטא, בנו של הקצין שר וגדול ליהודים ר' שאול וואהל, וחתן זקיני הרב הגאון מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא (ע"ע בספרי הנזכר עמ' ע'). ולה"ר ליב יולד בן ושמו מאיר (ע"ש זקינו הג"מ מאיר וואהל) שהיה אבד"ק ראקוב.

במעלות היוחסין עמוד ע"ו). ומשער אני כי אביה הוא מנהיג העיר והמדינה בעיר בראדי, שהיה נקרא בשם ר' זיסקינד לעכאוויצער, שמת שם י"ב אייר שנת ת"ס. בת הג"מ יעקב שמחה היתה שמה טאַבא אשת הרב הנגיד ר' יצחק אהרן

בנו השלישי (של ה"ר אברהם הלוי איטינגא) היה הרופא ר' נפתלי הירץ הלוי איטינגא מפרעמישלא, ויבואר אודותיו להלאה. — ובתו (של ה"ר אברהם סג"ל איטינגא) מרת ברייַנדיל היתה אשת הרב הגאון אבד"ק פינטשוב (נכד הקצין ר' יצחק אייזיק הנודע בשם ר' אייזיק ר' יעקליש מקראקא) ולה בת ושמה שרה אשת הרב הדיין ר' וואלף צוויזמיר מו"ץ בעיר פינטשוב (ראה מ"ש אודותיו למעלה בהערה 26). ולשרה יולד בן ושמו ר' יחזקאל מעיר קשונס גדול, ולו בן חתן ה"ר שלמה סופר מקראקא. וימת שם שלמה ביום ד' ט' לחודש ניסן תקי"ז, ושם אשתו פעריל בת זקיני הרב הפרנס מו"ה יששכר בעריש מקראקא בן רבנו הגדול רבי ר' העשיל זצ"ל. ותמת גם היא שם ביום ב' ג' ניסן תפ"ד. ודע כי לר' שלמה סופר מקראקא יולד שני בנים, שם האחד הרה"ג מו"ה יששכר בעריש (ע"ש זקינו) אבד"ק זאבני, ושם השני הוא מנהיג המדינה ר' יחיאל מיכל (מג"י הנדפס בראש ספר שפתי צדיקים).

ומשער אני כי ה"ר שלמה סופר מקראקא היה בנו של ה"ר יחיאל מיכל חתן הרב הגאון מו"ה אברהם לבוב (חתן הגאון המקובל מו"ה נתן נטע בעל מגלה עמוקות), בן הגאון מו"ה משה לבוב (ראה בהקדמת שו"ת ברית אברהם להג"מ אברהם צבי אבד"ק פיעטרקוב). ודע כי הג"מ יששכר בעריש אבד"ק זאבני היה חתן הרה"ג מו"ה שמעון וואלף בר' יעקילש דיין בעיר פינטשוב, מח"ס כבוד הבית על אגדות עין יעקב ח"א (האמבורג תס"ז) וספר כבוד חכמים על אגדות הירושלמי (שם תס"ג) ונזכר לשבח בבית שמואל על אה"ע (סי' ט"ז סק"ו) בזה"ל: "והעירני לזה ארי שבחבורה, גדול בתורה התורני מהר"ר וואלף ר"י (ר' יעקילש) דיין מק"ק פינטשוב". ולהג' מ' יששכר אבד"ק זאבני היה בן והוא הגביר המפורסם רחים ומוקיר רבנן ר' צבי הירש מפיעטרקוב, חותנו של הרה"ג מו"ה שלמה, אשר בנו הנגיד ר' אלעזר היה אבי הגאון מו"ה אברהם צבי אבד"ק פיעטרקוב מח"ס שו"ת ברית אברהם (ראה בהקדמת שו"ת ברית אברהם מאבי המחבר).

ועתה שוב נשוב לדבר מתולדות בניו ובני בניו של הרופא ר' נפתלי הירץ סג"ל איטינגא מפרעמישלא (בנו השלישי של ה"ר אברהם איטינגא), אשר זכה כי גם ממנו יצא דור ישרים יבורך אנשים מצוינים וגם רבנים מובהקים אנשי השם. לו היו חמשה בנים גדולים וגם בת ושמה שרה אשת הקצין המפורסם מו"ה צבי הירש סג"ל לנדא מאפטא, הידוע בשם ר' הירש וויטש (ראה מ"ש אודותיו בארוכה בתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ע, שנדפסו בסוף ס' ברכה משולשת בהערה שם). וחמשת בני נפתלי, שנים מהם אחזו מעשי אביהם והיו ג"כ רופאים, דהיינו בנו ר' משה הלוי היה רופא בעיר פינטשוב, והשני ר' זעליג הלוי היה רופא בעיר סלוצק. והשלישי ר' ליב הלוי היה חתן ה"ר מרדכי קמנצר מלובלין. והרביעי היה הרב הדיין מו"ה מרדכי מאדיל הלוי איטינגא מו"ץ דק' טורבין, מח"ס לבוש מרדכי עה"ת, וגם הוא הביא לבית הדפוס את השו"ת מהר"י בן לב ח"ד (פיורדא תנ"ב), והגאון בעל בית שמואל על אה"ע בהסכמתו הגיד עליו שהוא "איש קדוש בנן של קדושים". ובנו החמישי הגדול שבכלם והוא הבכור היה הרב הפרנס הגביר המפורסם נגיד ונדיב, קצין עם, בעל בעמיו ר' אברהם סג"ל איטינגא הידוע בשם ר' אברהם ליכטענשטאדט פרימוס בעיר פרג, דהיינו

איטינגא מלבוב (בכתבי הגאונים עמ' נ"ו כתבתי, כי שם אשת יצחק אהרן אסתר בת הג"מ מרדכי זאב אורינשטיין אבד"ק לבוב, וכן בעמוד מ"ה כתבתי שם כי אביו של הג"מ מרדכי זאב היה שמו נפתלי הירץ בן הג"מ יהודה ליב,

פרנס ומנהיג על מדינת ביהם מטעם הרשות (פרימאטאר), אשר היה לו הכוח לערוך המסים לפי הגולגלות על יהודי ביהם. ואלה דברי ימי חיי אברהם הלוי ליכטענשטאדט מפרג. כנראה היה ר' אברהם ליכטענשטאדט עוד ילד קטן במות עליו אביו הרופא ר' נפתלי הירץ, ונתגדל ונתחנך אצל אבי חורגו ר' יעקב ליכטענשטאדט פרנס המדינה במדינת ביהם, וע"ש אביו חורגו היה הוא ג"כ נקרא בשם ר' אברהם ליכטענשטאדט. אחרי אשר נשא אשה את דינה בת הנעלה כהר"ר שלמה (היא מתה בחיי בעלה בפרג יום ג' כ"ד אלול תנ"ז) קבע דירתו ג"כ בעיר ליכטענשטאדט אצל קארלסבאד, והיו לו מסחרים גדולים אשר נתעשר מהם. הוא היה סוכן בחצר המלך של מדינת זאכסן, ונעשה ג"כ פרימוס המדינה ושתדלן עבור אחיו היהודים אצל הרשות, ועשה טובות לעמו והציל נפשות רבות מישראל, כעדות נכדו הרה"ג מו"ה יוסף הלוי איטינגא בהקדמת ספרו עדות ביהוסף עה"ת (זולצבאך תס"א). בשנת ת"מ, כאשר רצתה הרשות בעיר פלאן אצל מאריענבאד לגרש את היהודים משם, אז לא נח ולא שקט ר' אברהם ליכטענשטאדט והגיש בקשה ערוכה אל הקיסר לעפאלד הראשון וכן אל הממשלה, שיתנו צו אל הרשות במקום ההוא שאין לגרש את היהודים משם. ביום ח"י לחודש אוקטובר שנת תמ"א יצאה פקודה מאת שרי המדינה אל הרשות במקום ההוא להחזיר היהודים למקומם. הוא היה סוכן אצל הקורפירסט של מלכות זאכסן בקשה אל הקורפירסט מזאכסן, ליתן צו לעושי רצונו, כי אסור לשלוח יד ביהודים הבאים מביהם לעיר לייפציג על הירידּ (מעססע) לשם. ע"י השתדלותו נתמנה הגאון מו"ה אברהם ברודא (עיין מ"ש עליו בירחון רבני "אוצר החיים" שנת תרצ"ז עמ' מ"ה) בשנת תמ"ט לרב המדינה על כל מדינת ביהם. אח"כ כאשר התחתן ה"ר אברהם ליכטענשטאדט עם הגאון מו"ה שמעון וואלף שפירא, בהלקח לבנו ר' שלמה את שפרה בת הג"מ שמעון וואלף שפירא לו לאשה, אז השתדל גם עבורו שיהיה אב"ד דמדינת ביהם, ובכן נתחלקה המשרה הזאת לשנים, חצי מדינה עמדה תחת חסות הגאון מ' אברהם ברודא וחציה השניה תחת הגאון מ' שמעון וואלף שפירא, נגד רצון מ' אברהם ברודא זצ"ל. כעשרים שנה היה ה"ר אברהם הלוי לאב ולפטרון דהיינו פרימוס (פרימאטאר) לבני ישראל במדינת ביהם, אולם לעת זקנתו נתקנאו בו אחיו, שני פרנסי המדינה ר' בעריל טאבאר ור' אלייהו בקאובין (הוא היה גיסו של הגאון מו"ה יעקב רישר בעל שו"ת שבות יעקב, כי זה האחרון לקח לו לאשה את אחותו שרה, בת "הראש והקצין האלוף כ"ה הירש בלאך בקאובין ראש הקהל בפראג" — לשון הגאון הנ"ל בהקדמת ספרו מנחת יעקב, ושרה מתה בפרג בשנת תנ"ו), והלשינו עליו לפני הרשות, כי העלים הרבה שמות היהודים במדינת ביהם לפטרם מן המס. ובכן יצאה פקודה מן הרשות ביום כ"ב לחודש אויגוסט שנת תנ"ב לקחת אותו לבית הסוהר. ביום כ' לחודש אפריל שנת תנ"ג ניטלה ממנו המשרה הכבודה של פרימוס דמדינת ביהם. בינתיים שמו גם את שני המלשינים הנזכרים בבית הסוהר. ביום כ' לחודש נאוועמבר שנת תס"א יצא דבר מלכות מן הקיסר לעפאלד הראשון להוציא לחפשי את ה"ר אברהם ליכטענשטאדט, יען חף הוא מפשע, אולם המלשינים ישבו עוד שנה אחת בבית הסוהר, ואחר כלות

שלא כמו שכתוב כאן), אבי הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זאב סג"ל איטינגא מלבוב בעל מפרשי הים ושו"ת מאמר מרדכי, וחותנו של הגאון המפורסם מו"ה יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן אבד"ק לבוב והגליל (וראה מ"ש בתולדות אא"ז

השנה ההיא יגרשו אותם מן מדינת ביהם. ביום י"ד דיצמבר שנת תס"ב יצא צו מאת הקיסר לעפאלד להושיב את ה"ר אברהם הלוי על כנו להיות פרימוס על כל מדינת ביהם כלפנים. אבל הוא שמש בהמשרה הזאת רק שנה אחת, כי על ידי הרפתקאות והיסורים אשר היו לו במשך הימים אשר ישב בבית הסוהר עזבוהו כחותיו ונחלש מאד. וימת אברהם בפרג ביום א' י"ג לחודש כסלו שנת תס"ג ושם מנ"כ.

הוא זכה כי יצאו ממנו בנים ובני בנים אנשי השם ומהם רבנים מובהקים יושבי על מדין במדינות שונות עד ימינו אלה. ואלה תולדות אברהם הלוי איטינגא: כאמור היה בנו ה"ר שלמה חתן הג"מ שמעון וואלף שפירא רב המדינה בפרג, ולו בן ובת. בנו ה"ר שמואל הלוי היה רב ואב"ד בהקלויז בעיר פרג. ובתו בילא היתה אשת הנגיד ר' יצחק באנדי מפרג, וימת יצחק בשנת תק"י בפרג, ואחרי מותו נדבה היא ושני בניה ר' שמעון ור' מרדכי באנדי פרוכת יקרה לבית הכנסת הגבוה בפרג. ושם אשת ר' שמעון באנדי גינענדל בת הגאון מו"ה חיים יונה תאומים אבד"ק ברעסלא (ראה למעלה בהערה 24).

בנו השני (של ה"ר אברהם ליכטנשטאדט) והוא הבכור היה הרב הגאון מו"ה אליעזר הלוי איטינגא, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר לונדנבורג אשר במדינת מעהרין. ביום י"א טבת שנת תנ"ח אירע דבר, כאשר התאספו האנשים להתפלל בבית הכנסת נפלה כיפת בית הכנסת ארצה והיתה לרסיסים ולא ניזק שום איש. על המאורע והנס הלזה תיקן הוא שם להתענות מדי שנה בשנה ביום ההוא ולומר סליחות. גם חיבר סליחה אודות הדבר הזה אשר שמו ושם עירו נרשם בראשי החרוזים "אני אליעזר הלוי אב"ד ל"ב (לונדנבורג) חז"ק". בשנת ת"ס בערך נתמנה שוב לאבד"ק העלישויא, וימת ביום ב' כ"ו תשרי ת"ע לפ"ק ושם מנ"כ (ראה מ"ש אודותיו במאמרי "עיר העלישויא ורבניה" בירחון רבני "אוצר החיים" שנה ח, סימן ז'). מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים ושלש בנות היו לו. חתנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה צבי הירש ב"ר יוחנן ניקולשפורג אשר שמש ברבנות בהרבה קהלות במדינת מעהרין בזה אחר זה בק"ק איוואניץ, ביזענץ, אייבשיץ, קרומינא, ובשנת תפ"ט נתמנה שוב לאבד"ק טריביטש. בשנת תצ"ג, אחרי נסיעת הגאון מו"ה מרדכי כ"ץ (חותנו של דו"ז הגאון יעב"ץ) מעיר ברודא לשבת על כס הרבנות בעיר פוזנא, אז נתקבל הוא על מקומו שמה, ושמש שם ברבנות כעשר שנים, וימת ביום ג' כ"א מרחשון תק"ב ושם מנ"כ. — חתנו השני היה הרב הגדול מו"ה ליב וויזיל, חותנו של הרב ר' יוסף וויזיל בק"ק הלברשטאדט (ראה כל זאת בספר עדות ביהוסף עה"ת סי' קע"א, ש"ו וש"ז).

חתנו של ה"ר אברהם ל"ש היה הרב הגדול מו"ה פייביש ליכטנשטאדט אשר בשחרותו שמש ברבנות זמן מה בעיר קעלין (קאללין) ואח"כ בעיר בומסלא אשר במדינת ביהם, ושם אשתו רעכיל שמתה בפרג שנת ת"ן.

בנו הראשון של הגאון מו"ה אליעזר סג"ל איטינגא היה הרב הגאון מ' חיים יהודה ליב סג"ל איטינגא שהיה בסוף ימיו אבד"ק לבוב, ויבואר אודותיו להלאה. — בנו השני היה הרה"ג מו"ה יוסף הלוי, אשר היה עוד רך בשנים במות עליו אביו, ויקחהו אחיו הגדול לביתו והיה מאוכלי שלחנו ולמד בישיבתו עד יום חתונתו

לתולדות הקהילות בפולין

הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ן, בסוף ס' ברכה משולשת עמ' קכ"ג).

היא שנת תע"ז, כי בשנה ההיא נשא אשה את בת הרה"ג מ"ה אייזיק פרעגער דיין ומו"ץ בעיר גלוגא רבתי, חותנו של הרב הגאון מו"ה יחיאל מיכל בעל נזר הקודש על המדרש רבה, והוא היה ג"כ נאה דורש ברבים במקומות שונים, ובהיותו בן שבע שנים דרש על הפסוק מה טבו אהליך יעקב, ואביו קלסיה מאד. חיבר ספר עדות ביהוסף עה"ת (זולצבאך תק"א) וספר יפה מראה על אגדות הש"ס וספר חדושי הלכות על ששה מסכתות ובתוכם גם מס' יבמות (ראה כ"ז בהקדמתו שם).

ועתה שוב נשוב לדבר מדברי חיי יהודה, הוא הגאון מו"ה חיים יהודה סג"ל איטינגא, בנו בכורו של הגאון מו"ה אליעזר הלוי אבד"ק העלישויא. עוד בחיי אביו היה הוא נחשב לאחד מרבני גדולי הדור. וכמו אביו היה הוא ג"כ מופלג בחסידות וצדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. הוא נשא אשה את מיכלא (מתה בלבוב ביום ג' ה' כסלו תפ"ב) בת הנגיד ר' אליעזר שהיה נקרא בשם "ר' ליזר ר' מענדל פאטיגירש מלבוב" (מג"י ישן הנדפס בסוף ס' תולדות משפחות ג"ב). משער אני כי חותנו ר' ליזר ר' מענדלש בלבוב הוא אבי זקיני הגאון מו"ה משה חיים אבד"ק לבוב (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' כ"ט ועמוד ס'). ובכן היה גיסו של זקיני הגאון מו"ה משה חיים אבד"ק לבוב, כי אשת נעוריו מיכלא היתה אחות משה. בשחרותו נתמנה הגאון מו"ה חיים יהודה ליב סג"ל איטינגא לאבד"ק קאליש, הסמוכה לסטאניסלאב. משם נתקבל שוב לר"מ ודיין הגדול בעיר לבוב, ונמצא חתימתו בפנקס הקהל דשם משנת תס"ב על קיום פרעון חוב של זוזי דיתמי. משם יצא טבעו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור, וגדולי המחברים שחרו את פניו להדר את ספריהם בנועם זיו הסכמתו, ונמצאו ממנו הסכמות שונות בהיותו שוכן בעיר לבוב. ואחרי אשר עזב זקיני הג"מ משה חיים את עיר לבוב מפני חמת המציק, אז נתמנה הוא על מקומו להיות אבד"ק לבוב, כמבואר בראש הסכמתו ע"ס טעמי המסורה (אמ"ד תפ"ח) שנרשם עליו "אב"ד בק"ק לבוב" (ראה בספרי הנ"ל עמוד ל"א). כשתים עשרה שנה שמש ברבנות בעיר לבוב מן שנת תפ"ח עד יום פקודתו שנת ת"ק לפ"ק, ונח נפשיה דרב יהודה הלוי ביום ב' ג' שבט ת"ק בעיר יארטשוב ושם מנ"כ. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו, כאמור, היתה בת הקצין ר' ליזר ר' מענדל פאטגירש מלבוב, ואחרי מותה נשא את בת הגאון המפורסם מו"ה שמחה כהן ר"פ, אחות הג"מ חיים כהן ראפאפורט שהיה אחריו אבד"ק לבוב והגליל. תשובות אליו נדפסו בשו"ת ר"ח כהן ר"פ, חיו"ד סי' ז', חו"מ סי' ז'. ותשובותיו נדפסו ג"כ שמה בחלק חו"מ סי' ו' ובשו"ת מים חיים (זיטאמיר תרי"ז) סי' י"א. ויהודה גבר באחיו כי זכה ג"כ לבנים ולבני בנים גדולים בתורה עד זמן אחרון. וגם חתניו לוקחי בנותיו היו גאונים מצוינים אדירי התורה הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אהרן סג"ל איטינגא חתן הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ, אבד"ק לבוב. בתחילה שמש ברבנות בעיר יאברוב, ותשובה אליו נדפסה בתשובות חותנו חיו"ד סי' מ' והיא מן יום י"ט מנחם אב שנת תק"י בהיותו עוד ביאברוב. ויהי בנסוע הגאון מו"ה דובער בן הגאון מו"ה אריה ליבש אבד"ק זאמושטש מעיר רישא להיות ר"מ בעיר לבוב, אז נתמנה הוא על מקומו שם לאב"ד ור"מ בעיר ההיא. הסכמתו הראשונה משם היא משנת תקכ"ג ע"ס שו"ת גאוני בתראי

יז. הרב הגאון מו"ה ארי'ה ליב ש, שהיו קוראים אותו ר' ליבש חריף. אביו הרה"ג מו"ה זאב וואלף היה אבד"ק ראחמנוב, ואבי אביו היה הפרנס ר' משה בן הגאון מו"ה מאיר אבד"ק לובלין (ע"ע למעלה סי' י"א ובהערה 28)

(טורקא תקכ"ד) והאחרונה ע"ס שו"ת הר הכרמל (פפד"א תקמ"ב). ויגוע אהרן ויאסף אל עמיו ביום ג' י"ט סיון תקמ"א בעיר לבוב ושם מנ"כ.

בנו השני היה הרב הגאון מו"ה יוסף סג"ל לנדא אבד"ק חמעלניק, כמבואר בפנים. — בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל הלוי אבד"ק מעזריטש, חתן הרב הגאון מו"ה שמואל אבד"ק קרעמניץ. עיין בספרי "כתבי הגאונים" עמוד מ"ג. — בנו הרביעי היה הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל אבד"ק טישוויץ הנקבר בעיר לעברטוב. — בנו החמישי היה עוד רך בשנים וצעיר לימים במותו. הוא ה"ר נפתלי הירץ הנקבר בעיר בראדי. אלה הם חמשת בניו של הגאון מו"ה חיים יהודה ליב סג"ל איטינגא, אשר ילדו לו נשיו. — וגם חמש בנות היו לו נשואות לגאונים מצוינים אדירי התורה ואלו הן: בתו הראשונה היתה אשת הרב הגאון מו"ה אברהם אבד"ק טיסמניץ (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" ע' מ"ה). השניה היתה אשת הגאון המפורסם מו"ה יעקב יצחק הלוי אבד"ק פרעסבורג (ראה למעלה הערה 29). השלישית אשת הגאון מו"ה שמואל האב"ד האחרון בווילנא. הרביעית חנה היתה אשת הרב הגאון מו"ה דובער אבד"ק טשארטקוב (ראה אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" ע' מ"ה). החמישית היתה אשת הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק כהן צדק ר"מ באוסטרהא (מעלות היוחסין עמ' ע"ד). כל אלה אלופי יהודה ליב לבית הלוי איטינגא אבד"ק לבוב בן הגאון מו"ה אליעזר הלוי אבד"ק העלישוי'א, בנו בכורו של ה"ר אברהם ליכטנשטאדט מפרג, בן בנו של ה"ר אברהם סג"ל איטינגא מווינא, בנו הראשון של ה"ר מרדכי מודל סג"ל (הראשון) מאיטינגין.

בנו השני (של ה"ר מרדכי מודל הראשון מאיטינגין) היה הגגיד ר' שמעון הלוי מאיטינגא, ובפנקס הזכרות נשמות בשם נרשם עליו "את נשמת העניו החסיד המושלם מוהר"ר שמעון בן מוהר"ר דוד מרדכי מודל מבית הלוי וכו' עבור שעסק בצרכי בני המדינה וגמל חסד עם עניים ועשירים והיה מכניס אורחים והניח ברכה אחריו".

בנו השלישי היה הרב "החסיד השלם מופלג בדורו מוהר"ר דוד טעבלי", אשר השיג רשיון מאת הרשות של מדינת עללוואנגען עבור איזו משפחות של יהודים לגור שם, כי עד הזמן ההוא היתה המדינה הזאת מוסגרת לפני בני ישראל. ובפנקס שם נרשם עליו "נשמת החסיד השלם מופלג בדורו מוהר"ר דוד טעבלי במוהר"ר מרדכי מודל הלוי וכו' עבור שעסק בצרכי בני המדינה באמונה והשתדל במדינת עללוואנגין שהיתה סגורה כמה שנים, וגמל חסד עם עניים ועם עשירים וכיבד לומדי תורה". וימת דוד טעבלי בעיר ווינא בשנת תכ"ה ושם קבורתו עד היום. ולו בן יחיד והוא הרה"ג מו"ה מרדכי מודל (השני) שהיה נקרא בשם ר' מאדיל ריז. בשחרותו היה אבד"ק שנייטוך ואח"כ היה דיין ומו"ץ בווינא בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה גרשן אשכנזי בעל שו"ת עבודת הגרשוני. אף הוא הסכים בשנת תכ"ט ע"ס אור חדש על ברכות הנהנין מאת הרב המקובל ר' בנימין זאב בוכנער מקראקא. בצאת ישראל בגולה בשנת ת"ל מעיר ווינא היה גם הוא בתוך אלו הן הגולין וקבע דירתו בעיר ברלין ומצא חן ע"י שכלו הטוב והישר בעיני הקורפירסט הגדול משם. הוא היה נכה רגלים, והקורפירסט אמר עליו, אילו היו לו רגלים ישרות

אשר ילדה לו אשתו השניה העסע בת הגאון האדיר הוא זקיני רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. בשחרותו למד תורה מפי הגאון מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ בעל הפלאה. בהיותו אבד"ק אפטא הסכים שם בשנת תקנ"א ע"ס ברכת אברהם, ביאור על מגילת קהלת להרה"ק אברהם אבוש קאצינאלינבוגן מלאסק

וטובות כמו שיש לו שכל טוב וישר חד וחרוץ לא היה נמצא דוגמתו בארץ הזאת. אף הוא היה מראשי מיסדי הקהלה שמה, ובכן נתמלאה ברלין מחורבנה של ווינא. בשנת תל"ב השיג רשיון לקנות כברת ארץ עבור בית הקברות של הקהלה החדשה. וימת שם מרדכי מודל ביום א' י' לחודש אלול שנת תל"ה. — ושם אשתו פעסיל בת הרב הגדול מו"ה יעקב דוד מירלש "ראש חריפי ווינא" (זקינו של בעל קרבן העדה על הירושלמי) ודיין הגדול בשם. וימת דוד בעיר ווינא ביום א' כ"ח לחודש טבת שנת תי"ז. ותמת גם היא בברלין ביום ב' כ"ה ניסן תל"ח לפ"ק, והיא ילדה לו ארבעה בנים נגידים וקצינים, הלא המה: א) הנגיד ר' אברהם הלוי ריז, אשר הוא השתדל אצל הקורפירסט שיתן רשיון להיהודים גולי ווינא לדור בברלין, וגם הוא היה מראשי מיסדי הקהלה שמה. וימת שם אברהם בשנת תל"ז. אחד מחתניו לוקחי בנותיו היה הרה"ג מו"ה מרדכי טאקלעס ראש ב"ד בעיר ברלין. ב) האלוף המרומם ר' אליהו מנהיג בעיר אלטונא, וימת שם בשנת תע"ג. ג) הגביר ר' יעקב קאפיל הנקרא בשם ר' קאפיל ריז, חתן הרב הגאון מו"ה אורי ליפמן דרשן מווינא. הוא קיבל רשיון מאת הקורפירסט פרידריך השלישי לבנות בית הכנסת בברלין. וימת שם יעקב קאפיל בשנת תס"ט. ד) ה"ר צבי הירש ריז, אשר היה נקרא על שם עיר מולדתו בשם ר' הירש ווינר. יהד עם אביו בא בשנת תל"א עירה ברלין, וימת שם בשנת תע"ה. בתו רעכיל היתה אשת הנגיד ר' שמואל זנוויל הלברשטאדט מברלין. וימת שם שמואל בשנת תק"ב, והוא אבי ה"ר אברהם מאיר ברלין (היה נקרא כן ע"ש עיר מולדתו ברלין). וימת אברהם בעיר פיורדא בשנת תק"מ, אשר זכה לבן גדול בתורה והוא הגאון המפורסם מו"ה נח חיים צבי ברלין מח"ס עצי ארזים על ש"ע אה"ע (פיורדא תק"ן), ועצי אלמוגים על הלכות נט"י, עירובי חצרות, ושניות לעריות (זולצבאך תקל"ט).

בנו הרביעי (של ה"ר מרדכי מודל הראשון) היה שמו ר' אליה מפד"מ, שנפטר שם ביום ט' ניסן שנת תי"ז לפ"ק, ולו בן ושמו ר' אברהם אבריל מפפד"מ, אבי ר' אהרן חיים הלוי איטינגא משם, אשר לקח לו לאשה את חוה בת הרב הגאון מו"ה אהרן תאומים אבד"ק קראקא מח"ס בגדי אהרן עה"ת.

בנו החמישי היה הנגיד הקציו ר' אשר לעמיל הלוי איטינגא מווינא. וימת שם ביום ג' כ"א אלול שנת תכ"ב. ולו בן ובת: בנו הרב הגאון מו"ה משה הלוי איטינגא היה אבד"ק זבאריז (ע"ע למעלה הערה 18), והוא בשנת תנ"ז לא היה עוד בין בחיים. ובתו (של ר' אשר לעמיל) בולנא היתה אשת הרופא ר' יצחק איציק ווינקלער (ד"ר ווינקלער) מפרעמישלא, בנו של הרופא המומחה (ד"ר לעא ווינקלער) ר' יהודה ליב ב"ר יצחק רופא בקהל עדת ישורון בעיר ווינא. הרופא ר' יצחק איציק ווינקלער למד את חכמת הרפואה והפילוסופיא בעיר פדואה אשר במדינת איטליא, כי רק שם נתנו רשות ליהודים ללמוד את חכמת הרפואה בבתי ספר הגבוהים (אוניווערזיטעט) שלהם. בשנת תכ"ט נכתר שמה בתור דאקטאר לחכמת הרפואה והפילוסופיא. בשחרותו היה עוסק ברפואת הגוף על יד אביו בעיר ווינא והיה שם רופא מהולל גם אצל הנכרים. בשנת ת"ל בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא הלך גם הוא בגולה

(ווארשא תקע"ה). באותה שנה נתמנה שוב לאבד"ק סאַכטשוב, שם הסכים בשנת תקנ"ב ע"ס גאון צבי על ב"מ (ווארשא תקס"א). לעת זקנתו קבע דירתו בעיר ווארשא, ומנ"כ בעיר סאַכאטשוב. אחרי מותו נדפסו חידושיו על מס' גיטין בשם "חדושי מהר"א" (ווארשא תרכ"ו). הוא היה רבו של הה"צ מו"ה יעקב יצחק

יחד עם אביו, וקבעו דירתם בעיר פוזנא. בשנת תמ"ב קיבל רשיון מאת המלך יאן סאביעסקי לגור בעיר פרעמישלא ולהיות שם רופא באין מעצור לו.

בנו הששי (של ה"ר מרדכי מודל הראשון) היה הרב הגדול בתורה מו"ה משה הלוי מנהיג העיר במיץ, חותן ה"ר יוזיל ממיץ. משער אני כי זה האחרון הוא הרב הגאון מו"ה יוסף יוזיל בן הרב הגאון החסיד מו"ה אברהם מווירמייזא. בשחרותו נתמנה יוסף בעיר מגורי חותנו לדיין ומו"ץ בעיר מיץ. אח"כ נתקבל לאבד"ק טריר ומשם נתמנה שוב לאבד"ק בינגא. בשנת תמ"א הסכים שם ע"ס שו"ת חות יאיר (היא נדפסה בסוף הספר) מאת הגאון מו"ה יאיר חיים בכרך, וחתם עצמו בשמו ושם אביו ושם עירו "נאם הק' יוסף יוזיל בלא"א כמהר"ר אברהם זצלה"ה החונה בק"ק בינגא וחותם פה ווירמש, לסדר "ובחרת בחיים שנת אמ"ת". וימת שם יוסף בליל א' דר"ה שנת תמ"ה. והוא אבי הרב הגאון מו"ה יצחק אהרן ווירמיזא אשר נתמנה אחרי אביו לאבד"ק טריר. משם שלח שאלותיו וספיקותיו לפני הגאון מו"ה גרשון אשכנזי בעל שו"ת עבודת הגרשוני (ראה עבודת הגרשוני סי' י"ח). אחרי כן נתקבל שוב לאבד"ק ברייזך אשר במדינת עלזאס. שם הסכים ביום ה' כ"ו תשרי תמ"ב על ספרו של הגאון בעל חות יאיר (והיא נדפסה שמה בסוף הספר), וחתום "הצעיר הקטן יצחק אהרן בלא"א הרב הגדול החסיד כמוהר"ר יוסף יוזיל שלי"ט ווירמייזא, חונה פה ק"ק ברייזך במדינות עלזוס והגלילות". בשנת תמ"ה נתקבל שוב לאבד"ק מנהיים ושמש שם ברבנות עד שנת תנ"ג, וכאשר נשרפה העיר הזאת הלך לו לגור בעיר מולדתו מיץ. ביום ב' כ"ב אדר שני שנת תנ"ג הסכים שם ע"ס שם שמואל עה"ת (פפד"א תנ"ט) ומזכיר בה את העיר "מנהיים השרופה", ועליה נרשם "הסכמת הרב הגדול המובהק מוהר"ר אהרן שהיה אבד"ק מנהיים ואח"כ איתן מושבו בעיר ואם בישראל קהלה מפוארה ק"ק מיץ". ונח נפשיה דרב יצחק אהרן שם בשנת תפ"ב. בתו מערלא היתה אשת הרב הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יהושע העשיל לבוב, שנולד בשנת תנ"ג לאביו הוא זקיני הרב הגאון מו"ה אהרן לבוב אבד"ק טריר ואח"כ בעיר וועסהויבין אשר במדינת עלזאס (וימת שם אהרן בליל ש"ק ז"ך מרחשון שנת תע"ג), אשר ילדה לו אשת נעוריו בת הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה יוסף שמואל ב"ר חיים ישעיה אבד"ק פפד"מ (בעל מסורת הש"ס). בהיות יהושע העשיל בן כ"א שנים נתמנה לדיין בעיר מיץ וישב שם על מדין תשע שנים. בן שלשים שנה היה כאשר נתמנה לאבד"ק טריר. בשנת תצ"ג בערך נתקבל שוב לאבד"ק שוואבך וכל מדינת אנשבאך. משם יצא טבעו בעולם ההדות כי הוא אחד מרבני גדולי הדור, וגם הוא היה מן הרבנים הגאונים אשר קמו בעזרת ישראל הוא הגאון מו"ה ישראל ליפשיץ אודות הגט אשר סודר בעיר קליווא, וערערו עליו הבד"צ של ק"ק פפד"מ שהוא פסול, והג"מ ישראל פנה עצמו אל הרבנים גדולי הדור, ובתוכם הגאון מו"ה יהושע העשיל לבוב, ותשובתו היא נדפסה בשו"ת אור הישר סי' ל"ב. הניח אחריו ספר שו"ת פני לבנה הנשאר בכתובים, ונמצא כעת באוקספארד. וימת יהושע בהיותו זקן ושבע ימים ביום א' כ"ח טבת שנת תקל"א, ויקברו אותו בעיר גמינד ושם חלקת מחוקק ספון. גם אשתו

מפרשיסחא הנקרא בקהל חסידים בשם "היהודי הקדוש" אצלו למד הליכות התלמוד וחכמת הקבלה ושיטת הבעש"ט זצ"ל.

יח. הרה"צ המפורסם הנערץ והנקדש בקהל חסידים מו"ה אברהם יהושע העשיל, הידוע בשם "הרב מאפטא". הוא נולד ערך שנת תק"ה כנראה בעיר זמיגראד אשר במדינת גאליציא, במקום אשר אביו היה דר שם בעת ההיא, כי התם בהסכמה ע"ס אור עולם (הדרך הישר והטוב) שחיבר הגאון בעל מאיר נתיבים, כל שרשי הדינים מארבעה חלקי הש"ע בחרוזים על סדר א"ב (פולנאה תקנ"ה) "אברהם יהושע העשיל מזמיגראד החב"ק קאלבשוב". אביו הרה"ג מו"ה שמואל כבר היה דר בזמיגראד בשנת תצ"ד. ואח"כ שימש ברבנות בק' עיר חדש.

מתה שמה ביום ש"ק ה' תשרי שנת תקל"ג וקבורתה ג"כ בעיר גמינד. ואלה הדברים נרשמים עליהם בפנקס הקהל בעיר שוואבאך:

"יזכור אלקים את נשמת מורנו ורבנו הגאון אב"ד מוהר"ר יהושע העשיל בן הגאון מוהר"ר אהרן משה יחזקאל זצ"ל. ונשמת אשתו מרת מערלא ז"ל, בת הגאון המנוח מוהר"ר יצחק אהרן ווירמישא ממיץ זצ"ל, בעבור שהרביץ תורה בישראל ועשה משפט וצדקה, ופעל כל טוב ביתרון הכשר דעת וחוקה, והזוג היו מחזיקים ידי לומדי תורה ושאר עניים ודלים, ועסקו ביראת ד' כל הימים בצדקה וחסד ורדיפת שלום".

כי נח נפשיה דרב יהושע נתחמם עלי'ו בהספידו הגאון מו"ה יוסף שטיינהארט אבד"ק פיורדא בספרו משביר בר דף נ"א ע"ב (פרג תקפ"ח). וכן הגאון מו"ה טיאה ווייל אבד"ק קארלסרוהע, אשר עשה מספד גדול וכבד על שלשת הרועים שמתו בשנה אחת, הלא המה הגאונים מו"ה יהושע העשיל לבוב, ומו"ה יוסף (שצקיש) אבד"ק בראדי, ומו"ה דוד (ברלין) אבד"ק אה"ו. — מתולדותיו ידענו כי בן היה לו והוא הרב הגאון מו"ה משה לבוב אשר שמש ברבנות בעיר טריר כ"ב שנים, וימת שם משה ביום א' ונקבר ביום ב' ר"ח מנחם אב שנת תקמ"ח. ולו בת ושמה חיה אשת הרה"ג מו"ה מרדכי הלוי שנולד בבאסענבערג אצל באכהיים בשנת תק"ב לאביו שמואל הלוי ולאמו מלכה. אחרי מות חותנו נתמנה הוא להיות ממלא מקומו בעיר טריר ושמש שם ברבנות ארבע עשרה שנה, וימת שם בשנת תקס"ב בהיותו כבן ששים שנה. אחרי כן נשאת אשתו חיה להרב הגאון מו"ה יעקב משה לעווענשטאם אבד"ק אמ"ד, בנו של זקיני הגאון המפורסם מו"ה שאול אבד"ק הנזכר בעל בנין אריאל, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו שרה (שמתה באמ"ד ביום ח' אלול תקנ"ז), בת דודו הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין. — הג"מ מרדכי הלוי הניח אחריו ששה בנים ובת אשר היו מכנים עצמם על שם אביהם מרדכי, בשם "מארקוס", ואח"כ בשם "מארקס". ואחד מבניו, הוא הרה"ג מו"ה שמואל הלוי מארקוס שנולד בשנת תקמ"ב, נתמנה אחרי מות אביו לאבד"ק טריר ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו (ויתר דברי הגאון מו"ה יהושע העשיל מלבוב, ותולדות משפחת לבוב מזמן ראשון עד זמן אחרון כתבתי בגרמנית והם נדפסו בירחון הי"ל בברסלא שנת תרפ"ח, עמ' תפ"ז—תצ"ט). כל אלה מטה בני לוי איטינגא למשפחותם לבית אבותם מזמן ראשון עד זמן אחרון.

הוא היה חותר מגזע הגאון הנודע רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, ונקרא על שמו, יען אמו היתה בת הפרנס ר' משה מחעלמא בן הגאון מו"ה מאיר אבד"ק לובלין, אשר ילדה לו אשתו השניה מרת העסע בת זקיני הגאון האדיר רבי ר' העשיל מקראקא (ראה למעלה בסי' י"א ובהערה 28).

כאמור שימש בשחרותו בעיר קאַלבשוב, ובערך שנת תק"ס נתמנה לאבד"ק אפטא, ועל שם העיר ההיא אשר היתה חביבה עליו ביותר מכל הקהילות אשר שימש בהן ברבנות הוא נקרא בשם "הרב מאפטא" עד היום הזה. ודע כי בטרם בואו שמה כבר התפשטה החסידות, היא שיטת הבעש"ט, בעיר הזאת ולה עדה קטנה אשר בשם "חברה חסידים" היתה נקראת, ולהם בית המדרש מיוחד לתורה ולתפלה שהתפללו שמה על פי נוסח ספרד, וה"חברותא קדישא" שהיו מתפללים שמה היו מתנהגים בדרך החסידות, דרך הבעש"ט. איש אחד מהם הקציע חדר אחד מביתו עבור בית המדרש הלזה שהיה נקרא "שטיבל", וגם נתן שם ספרים להנות מהם בני החבורה.

אלוף בראשם היה בעת ההיא הרב הצדיק המפורסם מו"ה משה יהודה ליב מסאסוב[32]. ויהי בנסוע הה"צ מו"ה משה ליב מסאסוב מאפטא, וכאשר נתקבל

32 הרה"צ מו"ה משה יהודה ליב היה בן משפחה של רבנים גדולים אנשי השם הנודעים לשם ולתהלה בקרב ישראל, מהם מחברי ספרים, דור שמיני להגאון הגדול בדורו מו"ה מאיר ב"ר אברהם אבד"ק לבוב תוך העיר, למשפחת ז"ק (זרע קודש) היקרה. הם היו מכנים שם משפחתם בשם ז"ק (זרע קודש) כי מסורת היתה בידם כי הם מבני בניהם של רבנו הרא"ש ז"ל אשר משבט יהודה קאתי (מגילת יוחסין למהר"ל מפרג) אשר היו "נקראים קדושים, כי בכל השמדות קדשו את ד' ברבים" (לשון היוחסין שנת ה"א כ"ח). כנראה הרב הגאון מו"ה בנימין זאב וואלף אשכנזי ז"ק מווילנא (אבי אביו של זקיני הגאון "חכם צבי") היה ג"כ מאותה משפחה, כי דו"ז הגאון יעב"ץ בראש ספרו מגלת ספר כתב עליו "וכך היו נהוגין לחתום שם משפחתם (ז"ק), כי היו זרע קודש, בני בחונים וצרופים בימי הגזרות ושמדות והמה נשארים נאמנים לד' מכמה דורות מגדולי חסידי אשכנז הקדמונים". כאמור היה הה"צ המפורסם מו"ה משה יהודה ליב מסאסוב דור שמיני להגאון מו"ה מאיר ז"ק אבד"ק לבוב. וזה האחרון הי"ה מגדולי תלמידיו של זקיני הגאון מהר"ם מלובלין (ראה בסוף ספר שו"ת איתן האזרחי) ואחד הגאונים המצוינים בדורו מגאוני פולניא בועד דד"א. בועד לובלין שנת שצ"ט הסכים בשריותא דעגונה עם הגאון מו"ה יהושע חריף בעל מגיני שלמה כמבואר בשו"ת פני יהושע (ח"ב ס' ס"ג). גם נדפסו ממנו שתי תשובות בשו"ת איתן האזרחי להג"מ אברהם שרענציל (בסי' כ"ג וסי' מ"ה). הסכים ביום כ"ח מנחם אב שנת שצ"ט בועד לובלין יחד עם הגאון בעל מגיני שלמה ע"ס אהבת השם, דרשות שחיבר ה"ר ידידיה גאטליב ב"ר אברהם ישראל מלבוב (לובלין ת"ה), ונח נפשיה דר' מאיר בהיותי זקן ושבע ימים ביום כ' לחודש כסלו שנת תי"ד בעיר לבוב ושם חלקת מחוקק ספון. ולו ז' בנים גדולים כוכבים מאירים, מהם חמשה אשר שמשו ברבנות בקהלות שונות אשר במדינת פולניא, ושנים מהם היו נגידים וקציגים אנשי השם, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אברהם ז"ק אשר

הרב הגאון מו"ה אברהם יהושע העשיל לאבד"ק אפטא, אז כל החסידים שהיו מתפללים שם, נמנו וגמרו "בעצה אחת להיות כולם חוסים בצל כנפיו של הגאון

בשחרותו שמש ברבנות בעיר באר, וערך שנת ת"ד נתמנה לר"מ בעיר לבוב במקום אשר שמש שם אביו הגאון מהר"ם ברבנות בתוך העיר. אך לא עלתה לו שנה תמימה, וימת אברהם על פני אביו ביום א' ט"ז לחודש תשרי שנת ת"ה ושם מנ"כ. הספידו הג"מ ישראל אבד"ק בעלזיץ בעל ילקוט חדש בספרו "תפארת ישראל" עה"ת אשר עדיין הוא בכתובים ומונח כעת באוצר הספרים אשר באוקספארד. ובפרשת נח כותב עליו שם "זאת דרשתי לפום ריהטא שלא להתעצל בהספדו של חכם הגאון יניק וחכים מוהר"ר אברהם ז"ל, אשר היה אב"ד ור"מ דק"ק באר, חתן אדוני מ"ו הגאון ר' שמואל ר' פייבש ז"ל בשנת ת"ה בחודש חשון". ודע כי הג"מ אברהם ז"ק פעמיים נשא אשה. כאמור היתה אשת נעוריו בת הגאון מו"ה שמואל אבד"ק פרעמישלא, בנו של הגאון המפורסם בדורו מו"ה משולם פייבש אבד"ק קראקא (רבו של הב"ח). אחריה לקח לו לאשה את חוואליש בת הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות מקראקא, אלמנת הרב הגאון מו"ה צבי הירש שור, בנו של הגאון מו"ה חיים שור בעל תורת חיים חדושים על הש"ס, והיא ילדה לאברהם בת אחת ושמה רוזא (כלילת יופי ח"א דף מ"ד ע"ב).

בנו השני (של הגאון מהר"ם ז"ק) היה הגאון המפורסם בדורו מו"ה שמואל שמעלקא ז"ק, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו"ה חיים איש צבי אבד"ק קרעמניץ. הספידו בעל איתן האזרחי בפ' יתרו "דרשתי על הספד הגאון מהו' מ"ו חיים שהי' ר"מ ואב"ד בקרעמניץ יצ"ו שנת ת"ט". הג"מ חיים איש צבי היה בנו של הרב החסיד מו"ה שמואל (חתן המקובל הגדול מו"ה נפתלי הירץ טריווש מפפד"מ) בן הרב הגאון מו"ה צבי הילמן, אשר על שמו היו בניו וזרעו אחריו מכנים עצמם בשם "איש צבי", אחי ה"ר בצלאל אבי הגאון מהר"ל מפרג (מגיו"ח למהר"ל מפרג). בחודש שבט שנת ת"ה בא הוא עם אחיו הג"מ מרדכי עירה קראקא להתפשר עם אלמנת אחיהם אשת אברהם. האלמנה מרת חוואליש אם הילדה רוזא התחייבה להניק אותה בלי שכר ולגדלה בביתה עד מלאות לה חמש שנים, ואז התחייבו הם עצמם לקחת את הילדה לביתם לגדלה עד שתנשא לאיש, וגם התחייבו עצמם לתת חמש מאות זהובים על רווחים לטובת הילדה היתומה (כלילת יופי ח"א דף מ"ה). בשנת ת"ח ות"ט, כאשר נחרבה עיר אוסטרהא ע"י גייסות חמיל שר"י, וגם "בית המדרש הגדול הקלויז" נהרס, אז אחרי שנים מועטות נבנה מחדש ע"י הגאון מו"ה שמואל שמעלקא ז"ק, ומאז הוא נקרא על שמו. הוא היה אב"ד ור"מ שמה עד יום פקודתו הוא יום ג' י' לחודש ניסן שנת תמ"ז לפ"ק (בקונטרס אוצרות חיים הנדפס בסוף ספר שו"ת מים חיים, שחיבר הגאון מו"ה חיים כהן ראפאפורט אבד"ק אוסטרהא, זיטאמיר תרי"ז). מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים היו לו, אשר שם האחד ה"ר מאיר ושם השני ה"ר נפתלי הירץ ובנו השלישי הג"מ יצחק אייזיק מפרעמישלא חתן בעל מג"ש (מזכרת גדולי אוסטרהא סי' יח, עמ' 60), וגם שלש בנות נשואות לרבנים מובהקים ומהם גדולי הדור. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון הוא הגאון המקובל המפורסם מו"ה נפתלי כ"ץ מחס"ס "סמיכת חכמים", אשר אחרי מות שמואל חותנו נתמנה אחריו שמה להיות אב"ד ור"מ בהקלויז דק"ק אוסטרהא. כנודע בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר פפד"מ ומנ"כ בעיר קאנסטנטינופל, בהיותו עלי דרך לארץ הקדושה.

האב"ד", ובכן נתבטל בית המדרש של קהל החסידים שהתפללו שם מקדם. ואף כי המיסד של השטיבל אשר נדב אותו מהונו עם כלי הקודש וס"ת ושאר ספרים הנדפסים ביקש מאתם להיות מתפללים שם כלפנים ולא להניח את הבית ריקם,

חתנו השני היה הרה"ג מו"ה מאיר הכהן ראפאפורט פו"מ בלבוב, אחי הגאון המפורסם מו"ה שמחה הכהן ר"פ, אבד"ק הורדנא. וזכור לטוב בספר זכר החיים. דרושים (לבוב תרכ"ו) לבן אחיו הגאון הנודע מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב בדרוש ו' ע"ש. ושם אשתו לאה, מתה באוסטרהא ו' כסלו ת"ס (ביבר שם, עמ' 61). הג"מ משה מאיר הכהן ר"פ היה אבי הג"מ יצחק הכהן ר"פ אב"ד בהקלויז בעיר אוסטרהא, חתן המנהיג ר' מרדכי ר' ליבש מזאלקווא. ונח נפשיה דר' יצחק כ"ץ ביום ה' ער"ח חשון תס"ז בעיר אוסטרהא. ולו בת, אשת הג"מ אשר ענזיל אבד"ק פינטשוב, אביו של הג"מ יהודה ליב, שהיה לפנים אב"ד ור"מ בהקלויז הנ"ל ואח"כ אבד"ק פינסק, וימת שם יהודה. הספידו בס' דברי רב משולם דף ל"ב. וליהודה שלשה בנים ובת: א. הג"מ אשר ענזיל מח"ס ברוך מבנים אשר. ב. ה"ר דוד בעל אותות למועדים. ג. הנגיד ר' מרדכי חתן הקצין ר' יוזפא מעיר אוסטרהא. בתו של יהודה היתה אשת הג"מ יצחק אייזיק הכהן רב בהקלויז (שם ושארית הערה 22). להנגיד ר' מרדכי הנ"ל בת ושמה רבקה גיטל, אשת הגאון החסיד ר' נפתלי הירץ הכהן רב בהקלויז ואח"כ אבד"ק שדה לבן אשר נתקבל שם בערך תקל"ח. ונח נפשיה דרב נפתלי שם ביום כ"ד טבת תקנ"ו. בנו ה"ר יצחק הכהן היה רב בעיר יאמפלי ובאר. וימת ג"כ בשדה לבן ביום א' כ"ח חשון תק"פ לפ"ק (ביבר). הג"מ יצחק כ"ץ ר"פ אבד"ק בהקלויז הנ"ל היה נין ונכד ומיוצאי חלציו של הג"מ יצחק הכהן שפירא אבד"ק קראקא, כעדות עצמו בהסכמתו ע"ס אהל יעקב על אגדות הש"ס (פפד"א תע"ט). וכתב שם "תאבה נפשי לשמוע דברי ש"ב נין ונכד אדוני אבי זקיני הרב הגאון מוהר"ר יצחק כ"ץ זצ"ל, אמרתי מבשרך אל תתעלם וכהנא מסייע כהנא". וחתם שם יום ג' ח"י מנחם אב שנת תנ"ד לפ"ק, "הצעיר יצחק בהרב הגדול מוהר"ר משה מאיר כ"ץ זצ"ל ראפאפורט חונה פק"ק אוסטרא". וקורא להג"מ יצחק ב"ר דוד שפירא אבד"ק קראקא אא"ז, יען אבי אביו הג"מ נחמן כ"ץ ר"פ אבד"ק דובנא היה חתן מו"ה יוסף ב"ר אליקים געץ אבד"ק לבוב, אשר חותנו של זה האחרון הגאון מהר"ם מלובלין היה חתן הג"מ יצחק הכהן שפירא כנודע.

חתנו השלישי (של ר' שמואל שמעלקא ז"ק) היה הרב הגאון מו"ה יוסף גינצבורג בנו של הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג אבד"ק בריסק דליטא (מג"י למשפחת הייליפרין שנדפס בשלומי אמוני ישראל ח"ב עמוד ס"ה). בשחרותו חיבר ספר לקט יוסף, דרושים על מאמרים שונים (פרג תמ"ט) וס' חדושי תורה על מסכתות (אמ"ד תס"ג). ונח נפשיה דרב יוסף א' דר"ח כסלו שנת תע"ו בעיר אוסטרהא. וליוסף יולד בן שנעשה ברבות הימים אבד"ק אליק בשם ר' מרדכי ר' אייזיקש מזאריז. ולזה האחרון היה לו בן ובת. בתו היתה אשת הרה"ג מו"ה זאב וואלף אבד"ק מאלי'באזיש (הסמוכה לקראשניק מחוץ לובלין). ובנו היה הנגיד ר' חיים גינצבורג מבראדי, כי לקח משם אשה את בת הנגיד ר' אברהם אבלי בן הנגיד ר' יוסף קרעסליש מבראדי. וימת חיים ביום ב' כסלו שנת תקנ"ג בעיר בראדי ושם נקבר. בפנקס ח"ק דק"ק בראדי נרשם עליו: "הרבני המופ' שלשלת היוחסין מ' חיים ב' המופלג מ' מרדכי גינצבורג, נכד בעמ"ח לקט יוסף". משער אני כי הוא היה אבי הרב הגאון מו"ה

אבל כל דבריו היו ללא הועיל. וכאשר מת מיסד בית המדרש הלזה בלא זרע של קיימא מצאו צוואה בתוך כתביו איך הוא מחלק את נכסיו אחרי מותו "חוץ מהשטיבל והספרים יהי' נקדש לשמים לבהמ"ד". ואחרי מותו באו יורשי המנוח

יוסף גינצבורג אבד"ק סניאטין אשר תשובתו נדפסה בשו"ת זקיני הגאון רבנו משולם איגרא (חלק אה"ע סי' ל"ב) והיה נקרא יוסף על שם זקינו הנגיד ר' יוסף קרעסליש מבראדי. הסכים ע"ס אהבת דודים על שיר השירים (לבוב תקנ"ה) שחיבר הרב המגיד דק' זלאזיץ ה"ר בנימין ב"ר אהרן ז"ל, וחתום שם ביום א' י"א לחודש תמוז שנת תקנ"ב "יוסף גינצבורג מזאלקווא דמיתקרי דן אבד"ק סניטין". גם בת היתה לו להג"מ יוסף גינצבורג בעל לקט יוסף, אשת הג"מ אברהם אבד"ק זוועהל, ונדפס ממנו דבר חדוש בס' גורל יהושע עה"ת (זאלקווא תקי"ג). וימת אברהם בעיר מולדתו אוסטרא ביום ד' ח' אייר תקכ"ד לפ"ק. אביו ר' אהרן היה בנו של הקצין ר' יוזפא גינצבורג מאוסטרא (ביבר).

בנו השלישי (של הגאון מהר"ם ז"ק) היה הרב הגאון מו"ה מרדכי ז"ק אבד"ק ברעזאן, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא, כי נתן לו את בתו לאשה, אשר ילדה לו אשתו השניה בת זקיני הגאון מו"ה משה חריף מקרעמניץ (ראה מה שכתבתי אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" הערה מ"א). בהיותו אבד"ק ברעזאן חיבר יחד עם חבירו ועמיתו הרב הגאון מו"ה חיים שור בעל תורת חיים, את הספר "צאן קדשים" על סדר קדשים כמבואר בשער הספר הנזכר. הסכים בועד יער'אסלב בשנת תל"א ע"ס לב אריה עה"ת (ווילמרשדארף) וחתום "הצעיר מרדכי בלא"א מוהר"מ ז"ל" ועליה נרשם "אבד"ק ברעזאן". דבר חדוש מובא ממנו בספר הנזכר בפרשת בחקותי "ושמעתי מפי ש"ב הרב הגדול כמוהר"ר מרדכי בן הרב הגדול מוהר"ר מאיר אבד"ק לבוב". בנו הג"מ חיים ז"ק היה אבד"ק שעברשין ונפטר שם במוצאי יו"כ תנ"ט.

בנו הרביע' (של הג"מ מאיר ז"ק) היה הרב הגאון מו"ה יהושע אהרן ז"ק, אשר שמש ברבנות בעיר טולטשין. בשנת ת"ח ות"ט, כאשר הגיעו גייסות חמיל שר"י שמה, אסרו עשרה ת"ח מגדולי חכמי העיר ההיא באזיקים ובתוכם את האב"ד "רבי אהרן בהגאון מהר"מ מלבוב", לקחת "עשרת אלפים זהובים" דמי פדיון נפשם. אנשי העיר ההיא בקשו מאת העריצים האלו, שיניחו לכל הפחות את האב"ד שלהם לחפשי, אבל הזדים הארורים הללו לא הסכימו לזה באמרם, אדרבה, ממנו אנו רוצים דמי פדיון נפשו סך מסוים, יען אביו הוא עשיר ויפדהו בכל ממון שיופסק עליו. אחרי אשר נפדה מידם בא לו לארץ מגורי אביו עירה לבוב לדור שם, אך על ידי עמל רב והרפתקאות ותלאות שעברו עליו בימים האלו, מת שם אהרן על פני אביו במבחר שנותיו, ויגוע אהרן ויאסף אל עמיו ביום י"ד לחודש העשירי הוא חודש טבת שנת תי"א לפ"ק ושם מנ"כ (אנשי שם סי' מ"ו). דבר אגדה נדפס ממנו בס' ענף עץ אבות על מס' אבות שחיבר בן בנו הרה"ג מו"ה בנימין וואלף אבד"ק הרדלא (אפינבאך תס"ט) בדף כ' ע"א, כ"א ע"ב, בשם אא"ז הג"מ יהושע אהרן זצ"ל אבד"ק טולטשינא. ולו בן והוא הרב הגאון מו"ה יקותיאל ז"ק, אשר בשחרותו הרביץ תורה בעיר חעלמא, שמה הסכים על ס' לב אריה עה"ת (ווילמרשדארף תל"ד), וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו ועירו יקותיאל בלא"א הרב הגדול מו"ה יהושע אהרן ז"ל מלובלין חוב"ק חעלמא. בשנת תל"ח היה עדיין דר שם, כי בשנה ההיא בא בהסכמה על

בטענה, שבודאי נשאל המנוח על זאת וכבר יצא החדר הלזה לחולין ואין בו קדושת בית המדרש כלל. ואז נזרקה השאלה בפי כל חכמי העיר הזאת, אם מותר להשתמש בחדר הלזה תשמיש של חול. הרב הצדיק מו"ה אברהם יהושע העשיל

ס' דברי שמואל, דרושים על התורה שחיבר הג"מ שמואל זנוויל מלובלין אבד"ק יאסי (אמ"ד תל"ח) וחתם עצמו "יקותיאל בה"ר אהרן ז"ל חוב"ק חעלמא". אחרי כן היה תופס ישיבה בעיר לודמיר, והיה מרבני הועד דד"א פולניא. בועד לובלין אשר היה ביריד גראמניץ שנת תל"ח הסכים שם ע"ס אדרת אליהו, דרשות על מאמרים תמוהים מהרב הדרשן אלי' בן מוהר"ר קלונימוס מלובלין (פפד"א תנ"ד) וחתם: "יקותיאל בה"ר יהושע אהרן מחעלמא וכעת בלאדמיר". וכן הסכים בועד יעראסלאב ביום ד' כ"ה אלול תמ"ז על כתבי ר' חיים סג"ל הורביץ (נחלת חיים, מים חיים ועוד), וחתם שם: "נאם הצעיר יקותיאל בלא"א הרב הגדול מוהר"ר יהושע אהרן זלה"ה חונה בק"ק לאדמיר יע"א ואגפיה". ולו בן ושמו אליעזר אבי הנגיד ר' יעקב מנכבדי אוסטרהא. וימת שם יעקב ביום ב' ט"ז אלול תקי"ט (ביבר סי' ק"א). ולו עוד בן והוא הרב הדרשן ר' בנימין וואלף אבד"ק הרדלא מחבר ספר ענף עץ אבות על מסכת אבות (אפינבך תס"ט). על שער ספרו כתוב שם שחיברו הג"מ בנימין וואלף אבד"ק הרדלא בהג"מ יקותיאל ז"ל, זרע קודש (ז"ק) מחצבתו שהיה תופס ישיבה בלאדמיר. בנו בכורו של הג"מ בנימין וואלף היה הר' מאיר אבד"ק דרישקאפליע, אשר נדפס ממנו דבר אגדה בספרו של אביו הנזכר בדף י"ח ע"א, כ' ע"ב, מן "בני בכורי מו"ה מאיר אבד"ק דרישקאפליע". ולזה האחרון בן, והוא הרה"ג מו"ה אברהם ז"ק אבד"ק לעחוויץ. שמה הסכים ע"ס בית פרץ וחתום הק' אברהם בהרב מו"ה מאיר אבד"ק לעחוויץ. אח"כ שמש ברבנות בעיר שדה לבן, ונמצאת חתימתו בס' שו"ת רב משולם שחיבר הגאון מו"ה אברהם משולם זלמן בן הגאון הח"ץ בסי' כ"ב וחתם עצמו שם: הק' אברהם ז"ק חופ"ק שדה לבן.

בנו החמישי היה הרב הגאון מו"ה בנימין בונם אשר יבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה.

בנו הששי היה הנגיד ה"ר משה ז"ק, ובנו השביעי היה שמו אברהם, שנולד לאחר מיתת אחיו הגדול הג"מ אברהם ר"מ דק"ק לבוב, ונקרא על שמו להקים לאחיו שם בישראל. והיה בעיר אוסטרהא, ולו ב' בנים. א) ה"ר מאיר חתן הג"מ יעקב אבד"ק פוזנא. ב) הרב הגדול ר' יעקב שמחה בונם. וימת יעקב ביום י' אב תנ"ח באוסטרהא. ולזה האחרון בן, הוא הרב המופלג בתורה חריף ושנון ר' שמעלקי אשר בשנת תפ"ה נזכר בפנקס ק"ק אוסטרהא (מזכרת לגדולי אוסטרהא סי' כ"ח).

ועתה נחזור לדבר מתולדות הג"מ בנימין בונם ז"ק, בנו החמישי של הגאון מהר"ם ז"ק זצ"ל, אשר זכה כי יצא ממנו דור ישרים יבורך בנים ובני בנים רבנים מובהקים מהם מחברי ספרים משך איזה דורות. ואלה בני בנימין בונם ז"ק. הוא היה אבי הרב הגאון מו"ה אברהם אבלי ז"ק, אשר בשחרותו היה ר"מ בעיר לאדמיר, בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה ישראל ב"ר שמואל מטרניפול. ובאו שניהם בהסכמה על הדפסת ספר לב אריה עה"ת (ווילמרשדארף תל"ד), האחד בתור אב"ד והשני בתור ר"מ, וחתם עצמו שם "אברהם בהרב מו"ה בנימין בונם ז"ל". אח"כ נתמנה לאבד"ק הרובשוב. מתי איפה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו, רק זאת ידענו בבירור, כי בשנת תס"א לא היה כבר בין החיים, כי מובא ממנו דבר חדוש בספר שמנה לחמו (דעסויא תס"א) שחיבר ה"ר אשר אנשיל ב"ר יצחק דרשן מפרעמישלא

מרא דאתרא בעת ההיא חשך עצמו מלדון בדבר הזה, באמרו שהוא דבר הנוגע לכל אנשי העיר ההיא ואין דנין אותו בדייני אותה העיר, כמבואר בש"ע (חו"מ סי' ז'). ע"כ שאלו הדיינים מאפטא הלא המה הרה"ג "בנש"ק מו"ה אהרן ראב"ד

בח"ב בהספדים פ"ג "בשם ה"ר אברהם אבד"ק הרובשוב ז"ל". וכן נדפס ממנו דבר חידוש בספר "הלכה אדם מישראל" שחיבר בן בנו הג"מ ישראל ז"ל (זאלקווא תצ"ט), וכן פלפול ארוך בסוגיא דנשר, בספר אהל יוסף (אלעקסניץ תקכ"ז) שחיבר נכדו הג"מ יוסף יאסקי אבד"ק פודקאמין. מתולדותיו של הג"מ אברהם אבלי ידענו כי בן היה לו ושמו ר' יעקב מלאדמיר אשר שמש ברבנות בעיר הוסיאטין. ושם אשת יעקב ליפשא בת הרב הגאון מו"ה גרשון הכהן ראפאפורט אבד"ק בעלזא, אחי הגאון המפורסם מו"ה שמחה כהן ראפאפורט אבד"ק הורדנא, לובלין. והיא ילדה ליעקב את הרב הגאון מו"ה ישראל אבד"ק לאקאטש, מח"ס הלכה אדם מישראל, חדושים עה"ת (זאלקווא תצ"ט). ושם אשתו מלכה בת הרב הגאון מו"ה אהרן, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר טרעבוולא ואח"כ בעיר זלאטשוב. ותמת מלכה בשנת תקי"א. והיא ילדה לישראל שלשה בנים. שם האחד גרשון (ע"ש זקינו הג"מ גרשון הכהן ר"פ), ונדפס ממנו דבר פלפול בספר אהל יוסף שחיבר אחיו הג"מ יוסף יאסקי אבד"ק פודקאמין בחלק הליקוטים. ושם השני שמחה, הוא הרה"ג מו"ה שמחה אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר קאמינקא, אשר גם ממנו נדפס איזה דבר חדוש בס' אהל יוסף מן מר אחיו הג"מ יוסף יאסקי בחלק הליקוטים. בשנת תקכ"א בטרם שמש ברבנות כבר נשא ונתן בעניני הלכה למעשה עם הגאון בעל נודע ביהודה, ותשובה אליו נדפסה שמה (קמא, אה"ע סי' פ"ט). הוא היה חתן הנגיד ר' עזריאל מלבוב. ושם השלישי הכי נכבד וגדול שבכלם היה שמו יוסף, הוא הרב הגאון מו"ה יוסף יאסקי אבד"ק פאדקאמין מח"ס אהל יוסף ח"ה על מסכתות (אלעקסניץ תקכ"ז). שם אשתו העניא בת הג"מ שמואל אשר בשחרותו היה אבד"ק טשארטקוב ואח"כ בעיר זוואניץ בגליל פודוליא בן ה"ר הגאון מו"ה משה אבד"ק סאטנוב (ראה כל זאת בהקדמת ס' אהל יוסף).

בשנת תקכ"א בהיותו אבד"ק פודקאמין אירע דבר בגט שנכתב בו בת ישראל הכהן ואח"כ נודע הדבר שאבי המגורשת לא היה כהן. הוא כתב תשובה להתיר אותה בגט הזה, ושאל את רבני גדולי הדור לחוות דעתם, את זקיני הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ שהיה בעת ההיא בבראדי וכן את הגאון המפורסם מו"ה חיים כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב. הראשון היה חוכך להחמיר, ומסיים תשובתו: "ומיראי הוראה אני בדין זה להעמיד על דברי יחיד באיסור ערוה החמורה, בכן אין דעתי להצטרף להיתר זה" (שו"ת מטעמי יצחק סי' ט"ו). השני היה בדעתו להיתר מחמת מקום עיגון, רק בתנאי שיסכימו עמו "שני רבנים מומחים בהוראה גדולי הדור, מלבד דעת השואל". אחי השואל הוא הג"מ שמחה שאל שאלה זו גם את הגאון בעל נודע ביהודה, וזה האחרון לא הסכים להתיר (נוב"י קמא אה"ע סי' פ"ט). משלשה הרבנים גדולי הדור אשר שדר שאלתו לפניהם בדבר הזה, היה רק הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב אשר היה בדעתו להתירה לעלמא. לא כן שני בני יצהר זקיני הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ והגאון בעל נוב"י לא הסכימו לדבריו.

ואלה תולדות יוסף יאסקי אבד"ק פודקאמין. בנו הראשון היה הרב הגדול מו"ה ישראל אבד"ק חאדרוב, ונדפס ממנו דבר הלכה בספר אהל יוסף שחיבר אביו הגאון

ומו"ץ באפטא" והשני בדומה לו הרב הגדול בתורה ובחסידות "זקן זה שקנה חכמה" מו"ה שלום הכהן את פי הכהן הוא הרב הגאון הגדול מו"ה דובער הכהן

ז"ל. — בנו השני היה הרה"ג מו"ה אברהם אבלי, אשר בשנת תקכ"א הסכים ע"ס מנחה חדשה שחיבר ה"ר יצחק אייזיק ב"ר ישראל מגזע צבי ומרגליות, ח"ה בסוגיות הש"ס (אלעקסניץ תקל"ד), וחתם שם "אברהם אבלי בהג"מ יוסקי אבד"ק פודקאמין". — בנו השלישי היה הרה"ג מו"ה יעקב אשר בשחרותו שמש ברבנות זמן מה בעיר פאריצק, ואח"כ היה איתן מושבו בעיר בראדי, והוא אבי הרב הצדיק המפורסם מו"ה משה יהודה ליב מסאסוב. בסוף ימיו היה דר בסאסוב אצל בנו הרה"ק זצ"ל. ונח נפשיה דרב יעקב שם ביום ז' ניסן שנת תקע"א. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שמה:

"ביום ז' ניסן תקע"א לפ"ק. נפטר הרב הישיש המופלג בתורה הבקי והחריף המפורסם, שנה התורה בכמה פנים, עסק בתורה כל הימים, אב לחכמים מו"ה יעקב בהרב הגאון הגדול מו"ה יוסף זצ"ל תנצב"ה".

וגם בת היתה לו להגאון בעל אהל יוסף, אשת הרה"ג מו"ה שלמה מבוטשאטש אבד"ק בילקאמין הסמוכה לבראדי.

כאמור היה הרה"ק מו"ה משה יהודה ליב מסאסוב בנו של הרה"ג מו"ה יעקב מגדולי חכמי עיר בראדי. הוא נולד שם בשנת תק"ה, ויען כי היה מילידי בראדי הוא חתם עצמו בכל חתימותיו "משה יהודה ליב מבראדי". בשחרותו למד אצל הגאון הקדוש מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד"ק ניקאלשפורג והיה מגדולי תלמידיו המובהקים. עוד בשחר טל ילדותו היה מתנהג בחסידות ובפרישות יתירה אשר כל רואה אותו ניבא עליו כי יהיה לגפן אדרת לכבוד ולתפארת לבית ישראל מצדיקי הדור. בכל משך ימי חייו היתה מגמתו לקיים מצות פדיון שבויים. בכל עת כאשר ראה כי איש אחד מבני ישראל היה אסור בבית הסוהר, כתת את רגליו לקבץ את הכסף הנצרך לזה לפדות את השבוי מבית הסוהר. כאמור ערך תק"ס בא לגור בעיר אפטא וקבע דירתו שם והתנהג בחסידות ובדעתו היה שתתפשט החסידות היינו שיטת הבעש"ט שמה על ידו. וקצין אחד הקדיש חדר אחד לחסידים למען יוכלו להתפלל בנוסח ספרד, אך כאשר נתקבל הגאון מו"ה אברהם יהושע העשיל לאבד"ק אפטא, עזב הוא את העיר הזאת ובא לו לשכון עירה סאסוב ועל שם העיר ההיא הוא נקרא עד היום בשם "ר' משה ליב סאסובר". וימת שם משה עבד ד' על פני יעקב אביו ביום ד' שבט שנת תקס"ז לפ"ק. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שם:

"ביום ד' שבט תקס"ז לפ"ק. נפטר הרב המאוה"ג החריף ובקי בו"ק חסו"פ, קדוש יאמר לו, משים לילות כימים בעבודת ד' ובתורתו ובעשיית מצוותיו, ורבים השיב מעון אדמו"ר מו"ה משה יהודה ליב זלה"ה בהרב הגדול המפורסם מו"ה יעקב מבראד נ"ר".

את ענותנותו וגודל צדקתו אנו רואים ממכתבו אשר כתב אל הרב הגאון מו"ה שמחה אבד"ק בוברקא (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נג ובספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", עמוד כ"ד) וז"ל:

"שלום שלום שלום לאהובי חי רוחי, נר נשמתי, הרב המאור הגדול חריף ובקי החסיד ועניו, בוצינא קדישא, נר ישראל, עמוד העולם פה"ח מ' שמחה נ"י.

ר״פ אבד״ק צאָזמיר [33] את חות דעתו בדבר הזה. הוא כתב תשובה להיתר ומסיק להלכה כי אין כאן נדנוד הקדש כלל ומותר להשתמש בו בחולין. אח״כ הציעו הדברים לפני זקיני הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה יוסף הויכגעלעהרטער אבד״ק זאמושטש זצ״ל הוא כתוב תשובה להחמיר, וחותם ״יום ג׳ ח׳ תמוז תקס״ג לפ״ק, הק׳ יוסף בהגאון אמתי מו״ה יעקב יצחק זלה״ה נקרא בלשונם הויך גילערנטר״. הדבר הזה נתן איזו שנים להרבנים ענין לענות בו, ובשנת תקס״ה ביקש הרב

קבלתי אמרותיו ושמחתי. והנה אשר שלח אלי, מי אנכי השפל והנבזה, אוי לי על אשר אני גוזל הבריות. אני לוקח ממון שלא ביושר (כוונתו על הפדיונות). ובקשתי להתפלל עלי שאזכה לעבוד להש״י באמת. דברי הק׳ משה יודא ליב מבראד״ (נדפס בראש ס׳ מעון אריה על דרושים מאת הג״מ מנחם אריה צאזמיר אבד״ק זאלישטשיק, קראקא תרנ״ז).

33 הרב הגאון החריף מו״ה דובעריש הכהן היה מיחוסי כהונה, דור ששי לרבנו בעל הש״ך, יען אביו הגאון המפורסם מו״ה אברהם אבלי הכהן אבד״ק פינטשוב מח״ס שו״ת כתר כהונה (זאלקווא תקס״ה) היה בנו של הרב הגאון מו״ה דובעריש הכהן דרשן באפטא, אשר אביו הרב הגדול מו״ה יצחק הכהן מרישא היה בנו של הרב הגאון מו״ה משה כ״ץ בן רבנו בעל הש״ך (ראה למעלה עמ׳ 24 ובהערה 18). בשחרותו נתמנה לאבד״ק ראקוב, במקום אשר שמש שם לפנים אביו הגאון בעל כתר כהונה ז״ל (שו״ת כתר כהונה סי׳ ס״א). משם נתקבל שוב לאבד״ק פאטשנוב (שם סי׳ ל״ז). משם ערך שאלתו בענין עגונה לפני הגאון מו״ה יצחק הלוי אבד״ק קראקא (ראה מ״ש אודותיו בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ קכא הערה ח). וזה האחרון השיב לו תשובה ארוכה והיא מיום א׳ א׳ דר״ח אדר שנת תקמ״ד, והיא עוד בכתובים, ונמצא תחת ידי חתום באוצרותי. בשנת תקס״ג כבר שמש ברבנות בעיר צויזמיר, ובעת ההיא היה נחשב מרבני גדולי הדור, ושאלו את פיו איך דעתו נוטה אודות בית המדרש של החסידים באפטא אם יצא לחולין או לא. ביום ה׳ תמוז שנת תקס״ח הסכים ע״ס המכריע עם פי׳ זר זהב ומנחת יהודה שחיבר הג״מ נח שמואל ליפשיץ (לובלין תרנ״ז) וחתום ״הק׳ דובער הכהן חונה בק״ק צויזמער יע״א״. ויהי אחרי מות אברהם אביו נתמנה הוא למלאות מקומו בעיר פינטשוב בשנת תקס״ט, אך לדאבון כל בית ישראל מת בחצי ימיו, כי חלה את חליו, ובא לעיר קראקא לשאול ברופאים, ונח נפשיה שמה ביום ג׳ ב׳ לחודש אדר שנת תקע״ח ושם מנ״כ. שתי תשובות נדפסו ממנו בספר שו״ת שמן רוקח ח״ג (סי׳ י״ח, כ״ב, בחלק אה״ע) שחיבר גיסו הגאון המפורסם מו״ה אלעזר בעל ספרים שונים.

בן אחיו הרב הגדול מו״ה אלכסנדר יעקב הכהן אבד״ק האלאש ואח״כ בעיר שאמשאן, בהקדמתו אשר כתב לספר שערי חיים על מסכתות (פרעסבורג תרי״ט) שחיבר אביו הרב הגאון החריף מו״ה חיים מאיר זאב הכהן אבד״ק סוליש, כותב עליו את אלה הדברים: ״כבוד דודי פארי והודי, אח אבי ה״ה הגאון הגדול מופת דורנו, נזר ראשינו ראש לכל החריפים צדיק תמים המנוח מו״ה דובעריש הכהן האב״ד דכמה קהלות קדושות, ואח״כ מילא מקום אביו הוא אבי אבי הגאון מאור הגולה בעהמ״ס כתר כהונה בק״ק פינטשוב והגליל, ושקעה שמשו שלא בעונתה, ולא זכה להביא לדפוס את חיבורו הגדול על הח״מ״. בזמננו אלה נדפס קצת חדושיו מן חיבורו זה על חו״מ בשם ״דרך חכמה״ (וואַרשא תרנ״ד).

מאפטא עוד הפעם את הרב הגאון מו"ה דובער הכהן ר"פ אבד"ק צאַזמיר וכן את הרה"ג אבד"ק אַזאַרוב שהם ידונו בדבר. ואז כתב הג"מ דובער תשובה שניה להתיר ובה השיג על תשובת זקיני הגאון המפורסם מו"ה יוסף אבד"ק זאמושטש בעל "משנת חכמים" והיא מן יום ג' ח' אייר תקס"ה לפ"ק צויזמר. כנראה יצא הדבר בהיתר ונתבטל שם הבית המדרש הישן של קהל חסידים.

כתשע שנים שימש ברבנות בעיר אפטא. משם נתקבל שוב לאבד"ק יאסי אשר במדינת וואלאחיי, ולעת זקנתו קבע דירתו בעיר מעזיבוש. ונח נפשיה דהאי סבא קדישא ביום ה' לחודש ניסן שנת תקפ"ח ושם חלקת מחוקק ספון. בנו ה"ר יצחק היה חתן הג"מ חיים יעקב שטרום אב"ד דוקלא.

הה"צ מאפטא היה אחד מגדולי רועי החסידים אשר תהילתו מלאה הארץ. הוא התפאר בעצמו כי גם לפני ב"ד של מעלה יוכל לומר כי אהבת ישראל היתה תקועה בלבו כל הימים. וכן ציוה קודם מותו שלא לחרות שום שבח על לוח מצבתו, רק בשם "אוהב ישראל". ובעבור זה נכדו הה"צ מו"ה משולם זושא קרא לדרושיו אשר הניח אחריו עה"ת בשם "אוהב ישראל". הה"צ מאפטא בכל מקום בואו דרש לפני העם הבאים לשמוע דברו את שיטת הבעש"ט, והיה מעורר את הציבור לתורה ולעבודה ולמעשים טובים בכלל ולאהבת ישראל ולאחדות האומה בפרט. הוא היה אומר כי כעת הוא בגלגול עשירי, וכבר היה לפנים כהן גדול, מלך ונשיא וכיוצא בהם, על כן נהג לומר בעבודה של יוה"כ "וכך הייתי אומר" תחת "וכך היה אומר".

יט. הרב הגאון מו"ה מאיר הלוי. מגדולי תלמידיו של הרב הגאון מו"ה יצחק אברהם אבלי הכהן ר"פ, אבד"ק פינטשוב בעל שו"ת כתר כהונה בהליכות התלמוד, ובחסידות תלמיד הה"צ המפורסם מו"ה יעקב יצחק הלוי הורוויץ "החוזה מלובלין". ויהי בנסוע רבו מעיר סטאַבניץ לישב על כס הרבנות בעיר פינטשוב, נתמנה הוא למלאות מקומו שם בתור אב"ד ור"מ. אחר כך נתקבל לאבד"ק אפטא, ואחרי מות רבו "החוזה מלובלין" נהרו אליו חסידים לשמוע בקול דברו, ושמו אותו אלוף לראשם, תחת הרבי מלובלין. ונח נפשיה דרב מאיר הלוי יום כ"ה תמוז שנת תקפ"ז ושם מנ"כ. אחרי מותו נדפס ספרו אור לשמים עה"ת (לבוב תר"י). בנו הה"צ ר' פנחס מילא מקומו שם, וגם אליו נהרו חסידים ושמו אותו אלוף לראשם להורות להם את דרכי החסידות. ונח נפשיה דרב פנחס שם בשנת תקצ"ג.

כ. הרה"ג מו"ה שמואל למשפחת אייבשיץ. אביו הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק וואַרקי היה בנו של הרה"ג מו"ה יהונתן אייבשיץ אבד"ק דראַבניץ, ואביו של זה האחרון היה הרב הגאון מ' אהרן אייבשיץ שהיה נקרא בשם ר' אהרן פירד, היה בנו של הרב הגאון המקובל מו"ה נתן נטע אבד"ק

אייבשיץ[34], נכד הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא מקראקא בעל מגלה עמוקות.

גם הוא היה מגדולי חסידיו של החוזה מלובלין. ואחרי מות אביו נתמנה לאבד"ק ווארקי למלאות מקומו שם, ואח"כ נתקבל לאבד"ק אפטא. שם נהרו אליו חסידים

34 הרב הגאון מו"ה נתן נטע בן ה"ר אשר זעליג היה מילידי עיר קראקא ומנכדי הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות, ועדיין לא נתברר אם מצד אביו או מצד אמו. עוד בימי חורפו היה מרביץ תורה ברבים בכמה קהלות בישראל, והעמיד תלמידים הרבה ומהם מורי הוראה ואיזה מהם היו ג"כ גדולי הדור (כן הרות על לוח מצבתו באייבשיץ). כבר בהיותו בימי ילדותו יניק וחכים טובא התחתן עמו הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה משה יצחק יהודה ליב צונץ אבד"ק פינטשוב, ונתן לו את בתו שיינדיל לאשה (ראה מאמרי "עיר העלישויא ורבניה" שנדפס בירחון רבני "אוצר החיים" שנה ח, סי' ג'). אחרי מות יוסף הוא הרב הגאון מו"ה יוסף בן מו"ה דוד טעביל מרקוב, אשר שמש ברבנות בעיר אייבשיץ ערך ט"ו שנים, וימת יוסף ביום ג' לחודש שבט שנת תס"ז, אז נתמנה הוא על מקומו להיות אב"ד ור"מ בעיר הזאת. אבל לדאבון כל בית ישראל בכלל ולקהל עיר אייבשיץ בפרט, נח נפשיה דרב נתן בהיותו "רך בימים ואב לחכמים" (לשון החרות על לוח מצבתו), בטרם עלתה לו שנה תמימה, ביום ב' י"ב מרחשון שנת תס"ח, ושם מנ"כ. על שם העיר ההיא היו בניו וזרעו אחריו מכנים עצמם בשם אייבשיץ, והוא אבי בני משפחת אייבשיץ עד היום. ולו שלשה בנים גדולים: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אהרן אייבשיץ, שהיה נקרא בשם ר' אהרן פירד, חתן הרב הנגיד פרנס ומנהיג בעיר פינטשוב ר' מאיר שהיה נקרא בשם ר' מאיר רחלס (ראה בהקדמת ס' שו"ת צלותא דאברהם, שחיבר הג"מ אברהם יעגר ראש ב"ד דק' קראקא, לבוב תרכ"ח, שמיחס עצמו עד ה"ר מאיר רחלס הנזכר). ולו שני בנים רבנים. האחד הוא הרב הגאון מו"ה נתן נטע אבד"ק פשעדבורז, אשר בא בהסכמה ביום ה' מרחשון שנת תקמ"ג על הדפסת הש"ס בנאווידוואהר. והשני הוא הרב הגאון מו"ה יהונתן אבד"ק דראבנין, אבי הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק ווארקי. ולזה האחרון בן ובת: בנו הרה"ג מו"ה שמואל אבד"ק אפטא המוזכר בפנים. ובתו היתה אשת הרה"ג מו"ה ישראל ראטענבערג אשר בתחילה שמש ברבנות בעיר מאגנישוב, ואח"כ בעיר גור, וכנודע הוא אבי הגאון המפורסם חסידא ופרישא, נערץ ונקדש בקהל חסידים מו"ה יצחק מאיר אלטר זצ"ל בעל חדושי הרי"ם.

בנו השני (של הג"מ נתן נטע אבד"ק אייבשיץ) היה הרב הגדול מו"ה יהודה ליב, אשר בנו הרב החריף מו"ה יעקב מוואדיסלוב, למד בילדותו בישיבת דודו הגאון האדיר מו"ה יהונתן אייבשיץ זצ"ל, והוא הוציא לאור את הס' יערות דבש מאת דודו הגאון זצ"ל.

בנו השלישי (של הגאון מוהר"ר נתן נטע) הוא הגאון המפורסם רבן של ישראל מוהר"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל אבד"ק אה"ע, אשר במות אביו היה נער בן י"ב שנים. ובתו של הג"מ נתן נטע זצ"ל היתה אשת ר' חיים, אשר בנו ר' משה מפינטשוב זכה לבן גדול בתורה הוא הגאון המפורסם מוה"ר אריה ליב צונץ אבד"ק פלאצק, אשר חיבר כשלשים ספרים יקרים. הראשון שבהם הוא הספר יעלת חן. ונח נפשיה דרב האי גאון ביום ג' אייר תקצ"ג בעיר ורשה, ושם מנח"כ.

ליהנות מנועם דבריו בדברי חסידות, ותהילתו בקהל חסידים. ונח נפשיה דרב שמואל בשנת תר״ד, ושם מנ״כ. נדפס ממנו ספר תורת שמואל עה״ת.

העתק תשובת הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל אויערבאך אבד״ק קראַטשין נכד הרב הגאון בעל עטרת זקנים על ש״ע או״ח

(נזכרה למעלה בתולדות קהילת אפטא ורבניה הערה 27, ומפני יקרת ערכה הדפסנו אותה כולה)

ב״ה

מעשה שהיה ששת הר״ר זלמן כהן חתן המאור מו׳ מאיר אב״ד מאיזן־שטאדט החזיק הראנדי בכפר, ובלילה יצא אש ונשרף הבית עם הכלים ונתפס הוא ואשתו, ואח״כ התפשר עם הפריץ על סך מסוים, והחזיק הפריץ לזוגתו עד שיביא הוא המעות כפי הפשר, וישבה בחדר בלא שומר סגור ומסוגר והמפתח היה בחצר, רק ערלים היו עומדים לפני החדר לשמרה, וחלון של חדר היה לר״ה. ולפעמים נסעו לכפר יהודים לדבר עמה דרך החלון. והיתה שאלה אצל הרב המאור הגדול אב״ד דק״ק קראַטשין כדת מה לעשות, ותשובתו נכתבה בצדו.

ע״ד המעשה בלתי טהור שהקרה ה׳ לפני הר״ר זלמן כהן האיך שאשתו נחבשה בידי גוים על ידי ממון והוא כהן, וכהיום הוא בוכה על אשת נעורים והיא ג״כ תבכה על בעל נעוריה. ומה מאד קשה גירושין, ומהראוי לצדד בכל צד האפשרי כדי למצוא היתר, וכמאמר חז״ל דבשבויה הקילו. לכן דעתי נוטה להיתר, אף שפשט דברי הב״י הוא לאיסור דכתב דסוף האי אוקימתא בד״א כשיד ישראל תקיפה וכו׳, אבל בהצטרפות הטעמים נ״ל להתיר. א. שלשיטת הרא״ש שכ׳ שאוקימתא דרבינא היא אמת, א״כ בדיעבד מותר, ועיין בחלקת מחוקק. ואף לדברי שאר הפוסקים יש להתיר מהאי דהגהות מרדכי והובא בב״י היכא שישראל יוכל לירד למשפט לפני ערכאות שלהם הוי כמו יד ישראל תקיפה. ואף שהרב ב״י כ׳ שלא נראה כן מדברי שאר הפוסקים, מ״מ אין מחליט לאיסור, ועיקר ההיתר לפי דברי בעל הנ״ל דהא ישראל יוצא ונכנס, כי בודאי מבואר להמעיין שאין פירוש של יוצא ונכנס שתמיד יהא ישראל יוצא ונכנס, נתת דבריך לשיעורין, אלא פירושו שבכל עת רשות לישראל ליצא וליכנס. ובנדון הנ״ל לפי דברי הבעל הנ״ל שיכול לברר שבכל שני או ג׳ ימים היו ישראל באים אצלה והם רשאים לבא בכל שעה אצל החלון לתפיסה, א״כ הוא היתר גמור ע״פ דברי הגה׳ מיימ׳ באם שישראל יוצא ונכנס מותר. ואף שהרב רמ״א בהג״ה סדרו קודם האי בד״א שיד ישראל תקיפה, ונוכל לומר שקאי רק על האי בבא על נפשות אסורה לבעלה, אבל האמת אינו כן, כי בד״מ סידר האי דברי הגה׳ מיימונ׳ אחר האי בד״א בממון שיד ישראל תקיפה. וספר הגה׳ מיימו׳ אין אתי. ולפ״ד יותר יש לפרש דקאי על האי בבא בד״א שיד ישראל תקיפה וכו׳ ולא קאי כלל האי בבא על נפשות שאסורה לבעלה, כי על ידי נפשות אסורה בכל ענין... לפ״ד הפוסקים שפסקו על נפשות

וכו׳ לא קאי רק על אשת כהן... ביאר קושיות ר״ת והובא במרדכי, והיא קושי׳ חזקה לכל רואה, ל״ל ע״י נפשות אסורה, אפילו בסתמא אסורה כל שאין מתיירא להפסיד ממון, אלא ע״כ פי׳ המשנה הוא כך, ע״י ממון מותרת בכל ענין וע״י נפשות אסורה בכל ענין, ובסתמא שאין ממון ואין נפשות יש מקום לאיסור ולהיתר היכא שיוצא ונכנס מותר והיכא שאין יוצא ונכנס אסור. דבר זה הוא ישוב הגון. ס״ד בהצטרפות הטעמים יש להתיר האשה הנ״ל, אבל לא מלאתי לבי לבד אם לא שיסכימו עמי שני בעלי הוראות המפורסמים. ועיין במהרי״ק שורש ק״ס איך מיקל בענין זה. גם הרב בעל תרומת הדשן מיקל ג״כ בענין זה.

יש עוד סברא להיתר, כי חילוק בין יד ישראל תקיפה או יד אומות תקיפה פרושו מבואר כשיד ישראל תקיפה א״כ מתיירא הגוי באם שיטמא לאשה אזי ע״כ יפסיד ממונו, ובזמן שידם תקיפה אינו מתיירא. אבל בנדון זה שבעלה הרהינוה אצל האדון ואמר לאדון שהוא הולך להמציא לו מעות כדי לפדות אשתו ובודאי גם לגוים נודע זה מסברא באם שיטמא לאשה אזי לא ירצה הבעל לפדות אותה אחרי אשר הוטמאה, בכן בודאי מתיירא להפסיד ממונו שבעלה לא ירצה לפדותה.

כ״ד הכותב בחפזון ברפיון ידים, יום ה׳ כ״ג אלול תצ״ז ל׳.

מנחם מענדל חונה בקראטשין

באר

העיר באר, הקטנה עתה, היתה במאה הרביעית לאלף הששי קהילה גדולה וחשובה, אשר היתה מחזקת כשלושת אלפים נפשות יהודיות. ראשית התישבות היהודים בעיר הזאת משוקעה בערפל. במאה השלישית כבר היו יהודים דרים בתוכה. בשנת ש״א מת בעיר קראקא איש אחד מעיר באר ונקבר שם (פנקס ח״ק בעיר קראקא). בשנת ת״ח היה שם טבח גדול ואיום מאד ע״י גייסות חמיל שר״י, אשר היו צמאים לדם היהודים בכל מקום שהם. כשלושת אלפים יהודים נהרגו שמה באכזריות נוראות ע״י הקוזאקים וההידמקים הפראים זובחי אדם. ע״י המאורעות האלו נתדלדלה הקהילה ונתמעט מספר תושביה מאד, ונעשתה לקהילה קטנה ואי־חשובה עד היום.

כמו בכל הקהילות הגדולות והחשובות שבמדינת פולין, כן היה גם לעיר באר דרשן ומגיד מישרים, נוסף על האב״ד בעיר ההיא. מן המגידים האלו נודעים לנו רק שנים. האחד הוא הרב המגיד מו״ה אברהם ב״ר ברוך מעיר זאמושטש, אשר היה דרשן ומ״מ בכמה קהילות פודוליה שנמנו לגליל לבוב ובאחרונה בעיר באר. חיבר ספר בדרך אלשיך (דיהרנפורט תפ״ז), פשטים על תנ״ך (חוץ מתהלים, משלי, איוב) על דרך דרושי הג״מ משה אלשיך בקצרה. השאיר אחריו בכתובים: ס׳ חדודי דאבא, על מאמרים תמוהים אשר בעין יעקב, ס׳ מרכבת המשנה על משניות, ופירוש על המדרש רבה. מתי מת ואיפה נקבר אין אנו יודעים. השני היה הרב מגיד מישרים מו״ה מנחם מענדיל דרשן ומ״מ בעיר באר. הוא היה זקינו של הרב הגאון מו״ה מנחם מענדל לנדא אבד״ק באַהסלאב, אשר בנו הגאון המפורסם מו״ה יוסף לנדא שימש בשחרותו ברבנות בעיר ליטין אשר במדינת בעסרביא, ומשם נתקבל שוב לרב ואב״ד דקהל חסידים בעיר יאססי במדינת רומניא, בחיי הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה אהרן משה טויבש אבד״ק יאס. שם שימש ברבנות כעשרים שנה, וימת יוסף ביום כ״ד מרחשון שנת תרי״ד, ושם מנוחתו כבוד. אחרי מותו נדפס ממנו ספר שו״ת ברכת יוסף (לבוב תרכ״ט) על ד׳ חלקי שו״ע (ראה כל זה בהקדמה שם).

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שמשו שם ברבנות:

א. הרב הגאון מו״ה א ב ר ה ם בן הגאון הגדול בדורו מו״ה מאיר ז״ק [זרע קודש] אבד״ק לבוב תוך העיר. בשחרותו שימש ברבנות בעיר באר, ובערך שנת ת״ד נתמנה לר״מ בעיר לבוב, אך לא עלתה לו שם שנה תמימה, וימת אברהם על פני אביו, בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, ביום א׳ ט״ז לחודש תשרי

שנת ת"ה, ושם מנ"כ. ונתחמם עליו בהספידו הרה"ג מו"ה ישראל בעלזיץ, מח"ס ילקוט חדש, בספרו תפארת ישראל עה"ת, אשר הוא עדיין בכתובים באוצר הספרים אשר באוקספורד, ושם בדרוש לפרשת נח מביא שם הספידו אשר דרש עליו, וזה יכתוב ידו שם: "זאת דרשתי לפום ריהטא שלא להתעצל בהספדו של חכם, הגאון יניק וחחכים מוהר"ר אברהם ז"ל, אשר היה אב"ד ור"מ בק"ק באר, חתן אדוני מו"ר הגאון ר' שמואל ר' פייביש ז"ל, בשנת ת"ה בחודש חשון".

הוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו, כאמור, היתה בת הגאון מו"ה שמואל אבד"ק פרעמישלא, בנו של הגאון מו"ה משולם פייביש אבד"ק קראקא [רבו של הב"ח]. אחריה לקח לו לאשה את חוואליש בת הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא ר"מ מקראקא, בעל מגלה עמוקות, אלמנת הרב הגאון מו"ה צבי הירש בן הגאון המפורסם מו"ה חיים שור בעל תורת חיים (ראה מ"ש אודות זה האחרון אצל בעלזא סי' ג'), והיא ילדה לאברהם בת אחת ושמה רוזא (ראה מ"ש אצל אפטא בהערה 32).

ב. הרב הגאון מו"ה נחמן ב"ר אברהם הלוי עפשטיין, מגזע הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים. כנראה היה אביו בנו של הרופא ה"ר יחיאל מיכל סג"ל עפשטיין, חתן בעל הלבושים (ראה בהקדמת ס' גנזי יוסף על הפתיחה הכוללת מבעל פרי מגדים). ונח נפשיה דרב נחמן בשנת תצ"ה, ונתחמם עליו בהספידו הגאון המפורסם מו"ה חיים הכהן ראפאפורט אבד"ק לבוב, אשר עשה מספד גדול וכבד על שבעה נרות ישראל שכבו בזמן אחד ובתוכם "הרב המאוה"ג המפורסם בתורה ובחסידות כבוד מו"ה נחמן הלוי אשר היה אור תורתו זורח(ת) בק' באר". (בספרו זכר החיים דרוש כ"ג).

מתולדותיו ידענו כי בן גדול בתורה היה לו, והוא הרב הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק קאלימייא, חתנא דבי נשיאה של זקיני הגאון מו"ה משולם אבד"ק קאלימייא, שנפטר שם ביום ד' דחג הסוכות שנת תק"ו, ושם מנ"כ. משער אני כי הג"מ יצחק הלוי נתמנה לאבד"ק קאלימייא אחרי מות גיסו הגאון מו"ה אפרים פישל (חתן או בנו של הג"מ משולם הנזכר) שנפטר שם ביום י"ג לחודש תשרי שנת תקמ"ג, ושם מנ"כ. וימת שם הג"מ יצחק הנ"ל ביום ג' לחודש אדר שנת תקנ"ה, ושם מנ"כ. עוד בן היה לו להג"מ נחמן הלוי, ושמו ר' חיים שמחה מעיר זאלקווא, חתן הג"מ שלמה אבד"ק קאַבְרין, אשר אביו הג"מ אברהם אבא מרי היה אבד"ק נוואהרדאק (מגיו"ח היילפרין).

ואלה תולדות יצחק: בנו הרב הגאון מו"ה נחמן צבי הלוי נתמנה אחרי מות אביו לאבד"ק קאַלימייא, ונח נפשיה שם ביום כ"ח לחודש תשרי שנת תק"ץ. בשחרותו היה חבירו ועמיתו של הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב הכהן, בעל קצות החושן. הסכמות נמצאות מאתו ע"ס אבן פנה מאת הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק סטריזוב (לבוב תקס"ד), וע"ס מעין החכמה על מס' ב"מ (שם תקצ"ד)

שחיבר הגאון מו"ה משה יוסף אבד"ק זאלישטשיק. וזכור לטוב ג"כ בס' אשל אברהם על או"ח (סי' ס"ז סקי"ז, ובסוף סי' תרכ"ד) מאת הגאון המפורסם מו"ה אברהם דוד אבד"ק בוטשאטש. מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים בתורה ושתים בנות נשואות למרנן ורבנן היו לו, ואלה הם: בנו הראשן היה הרה"ג מו"ה יצחק הלוי עפשטיין, אשר אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר קאלימייא, ושימש שם ברבנות כעשרים שנה. וימת שם יצחק הלוי ביום ט"ו לחודש מרחשון שנת תר"ט, ושם מנ"כ. תשובות אליו נדפסו: בשו"ת ברכת יוסף (חיו"ד סי' ו' וחלק חו"מ סי' ס"ג) שחיבר הגאון מו"ה יוסף לנדא אבד"ק יאססי (לבוב תרכ"ט), ובשו"ת חסד לאברהם ח"א, מאת הגאון מו"ה אברהם תאומים אבד"ק בוטשאטש. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: הראשון היה הרה"ג מו"ה יוסף אבד"ק קיטיב, זקינו של בעל המחבר ס' גנזי יוסף על פתיחה הכוללת של בעל פרי מגדים (ראה בהקדמה שם), ושם השני הרב ר' מנחם מענדל דיין ומו"ץ בעיר יאססי.

ג. הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל בן משפחה מיוחסת לרבני גדולי הדור. אביו הנגיד ר' מרדכי מבראדי היה בנו של הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק טאראלי. זה האחרון היה בנו של הרב הפרנס דד"א ה"ר יששכר בעריש מקראקא, בן הגאון המפורסם רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. כרב ואב"ד בעיר באר הסכים שם ביום י"ד טבת שנת תק"ז ע"ס ברכת יוסף (זאלקווא תק"ז). נין ונכד לו, הוא הרה"ג החסיד המפורסם מו"ה שלום הלוי ראזענפעלד, אשר בשחרותו שימש ברבנות בעיר יארטשוב ואח"כ בקאמינקא, ומנ"כ בעיר בעלזא (מגיוח"ס אשר בראש ס' שפתי צדיקים עה"ת), אשר הסכים ביום י"א כסלו שנת תקצ"ו על הדפסת הש"ס בבלי דפוס סלאוויטא.

ד. הרב הגאון מו"ה זאב וואלף מיחוסי כהונה למשפחת ראפאפורט החשובה (ד"ק). אביו הגאון המפורסם מו"ה שמחה הכהן ר"פ היה בנו של הרב הגאון מו"ה נחמן הכהן ר"פ אבד"ק דובנא ואח"כ בעיר בעלזא (ראה מ"ש אצל בעלזא סי' ו'), שהיה נקרא שם ר' נחמן ליפשיס ע"ש אשתו ליפשא בת הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף ב"ר אליקים געץ אבד"ק לבוב, חתן מהר"ם מלובלין.

ה. הרב הגאון הישיש מו"ה יוסף אבד"ק בארדיטשוב. משם נתמנה לאבד"ק באר. תשובה אליו נדפסה בשו"ת מאיר נתיבים (סי' ע"ד).

ו. הרב הגאון הגדול מו"ה שלמה יצחק היילפרין. נולד לאביו הגאון החריף מו"ה יעקב בשנת תפ"ט, בעת אשר שימש אביו ברבנות בעיר פמארין. בן תשע שנים היה במות עליו אביו במבחר שנותיו בהיותו בן ארבעים שנה. בעבור זה נתגדל ונתחנך על ברכי אבי אביו הגאון המפורסם מו"ה טוביה מיכל היילפרין, אשר היה בסוף ימיו אבד"ק ברעזאן (ראה מ"ש אצל בעלזא סי' י"ג). בשחרותו נתמנה לאבד"ק בראדשין. בשנת תקי"ט, כאשר ביקשו הפראנקיסטים ובראשם יעקב פראנק ועדתו מאת הסוכן הארכי־הגמוניה בלבוב, מורה הכנסיה

הקאתולית מיקולסקי, שיערוך ויכוח דתי ביניהם ובין הרבנים אודות שיטות אמונתם ודתם, אז יצא צו מאת מיקולסקי, כי כל רבני ההגמוניה שלו, דהיינו של גליל לבוב, צריכים לבוא עירה לבוב אל מקום הויכוח אשר יהיה ביום ששה עשר לחודש יולי שנת תקי"ט, להתוכח עם הפראנקיסטים לעין כל, אם אמת נכון הדבר כי היהודים משתמשים בדם נוצרים לצרכי דתם, וכי ע"פ התלמוד מצוה ליהודים לרמות את הנוצרים ולהכותם נפש. וכל מי שלא יבוא ליום הנועד יענש עונש כסף. ביום המיועד באו ארבעים רבנים במספר, אשר עמדו בראשי הקהילות שבמדינה עירה לבוב להתוכח עם עדת פראנק שר"י, מיראתם את עונש הכסף, ובתוכם היה גם הג"מ שלמה יצחק אבד"ק בראדשין, אשר היתה בעת ההיא אחת הקהילות החשובות שבמדינה. רובם של הרבנים לא היו יכולים לדבר בשפת המדינה. בעבור זה בחרו מקרבם שלושה רבנים אשר יכולים היו לדבר קצת פולנית ומיודעי חכמת הקבלה, למען יוכלו להשיב למנגדיהם, אשר עיקר הוכחתם היתה נשענת על ספר הזהר וספרי הקבלה.

ובכן בחרו מקרבם את שלושת האנשים האלו להיות עומדים בראשם: ה"ה הגאון המפורסם מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב ורב המדינה; הרב הגאון המפורסם מו"ה יצחק דובער מרגליות אבד"ק יאזלאוויץ; ואת הבעש"ט. כולם היו מיודעי ח"ן ויודעים לדבר קצת לשון הארץ. הויכוח נמשך שלושה ימים בלא שום בירור כלל, וע"י זה היו נאלצים הפראנקיסטים להתנצר, כי הרשות וכהני הכנסיה לא היה ברצונם ליתן רשות להיות בארצם כיתה חדשה ואמונה חדשה מה שלא היה עד כה. ויען כי הפראנקיסטים הראו בויכוח שלהם, כי הם כבר הפכו עורף ליהדות, ע"כ נאלצים היו להמיר דתם בדת השלטת, כי אמונה חדשה או כיתה דתית לא יתן הרשות להיות בארץ הזאת. בשנה ההיא התנצרו לערך אלף נפשות. יעקב פראנק וכל עדתו חיו בתחילה רק ככיתה מיוחדת אשר התחתנו רק בינם לבין עצמם. בגלוי היו נוצרים והלכו בכל יום ראשון בשבוע וביום אידם לבית תפילתם, ובסתר נטו עוד אחרי היהדות, כפי אשר הורה להם מנהיגם יעקב פראנק שר"י. אח"כ נטמעו בין הגוים ונעשו נוצרים גמורים. עוד כיום נודעות המשפחות הפולניות אשר יצאו מהם, כמו המשפחות: וואלבסקי (לפנים משפחת שור, של אלישע שור מראהטין, מראשי ומנהלי עדת פראנק), דמבובסקי, דזלינסקי. גם אמו של המשורר הכי גדול אצל הפולנים, אדם מיצקעוויץ, היתה מגזע הפראנקיסטים.

בעת אשר שימש ר' שלמה יצחק היילפרין ברבנות בעיר בראדשין, יצא טבעו לגאון ולתפארת כי הוא מגדולי הרבנים שבמדינה. ובכן נתמנה לאב"ד בקהילה גדולה עיר טרניפול. בשנת תקכ"ז הסכים כרב ואבד"ק טרניפול ע"ס מקלו של אהרן (אלעקסניץ תקכ"ח), וביום ל"ג בעומר שנת תקל"א ע"ס חדושי הרז"ה (זאלקווווא תקל"א), ובשנת תקל"ד ע"ס מנחה חדשה (אלעקסניץ תקל"ד). משם

נתקבל לאבד"ק באר. כאב"ד בעיר ההיא הסכים ביום ב' י"א לחודש מרחשון שנת תקל"ז ע"ס תקוני זהר עם פי' באר יצחק (זאלקווא תקל"ח) שחיבר "נכד של דודי הרב הגאון המפורסם מו' איסר שהיה אב"ד דק"ק בריסק וק"ק פינסק והגליל, בן לאא"ז הגאון המקובל אלקי מהו' אברהם הנקרא אבא מרי ז"ל" (לשונו בהסכמתו שם), וחתם שם: "שלמה יצחק בהרב מ' יעקב היילפרין אבד"ק באר". ביום ה' לחודש מנחם אב שנת תקמ"ה הסכים שם ע"ס אהבת דודים, פי' על שה"ש (לבוב תקנ"ב). בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר קראסטשוב. ביום ה' כ"ז לחודש מרחשון שנת תקמ"ח כתב שם תשובתו שנדפסה בסוף ס' שו"ת ר' חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב בשם "שאלת חכם". ותשובה אליו נדפסה בשו"ת נוב"י. ונח נפשיה דרב יצחק ביום ד' לחודש מרחשון שנת תקנ"ב לפ"ק.

ז. הרה"ג מו"ה דוד בן ה"ר ישראל. כאבד"ק באר הסכים ביום ל' לחודש סיון שנת תקנ"ח, ע"ס תנא דבי אליהו.

ח. הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא הורוויץ בן הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל רובין אבד"ק לינסק, וע"ש משפחת אמו בילא בת הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, היו בניו של הג"מ מנחם מענדיל מכנים עצמם בשם הורוויץ עד היום. בהיות הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא צעיר לימים נתמנה לאבד"ק באר, ושימש שם ברבנות רק איזו שנים, כי היה איש חלוש מאד וראה כי קרוב יום קצו, ע"כ חזר לו לעיר מולדתו לינסק (ליסקא) להיות קבור בקבורת אבותיו. וימת שם שמואל בהיותו כבן שלשים שנה, ונקבר אצל אביו ז"ל.

ט. הרב הגאון מו"ה יצחק בן הגאון החסיד מו"ה נפתלי הירץ הכהן. ושם אשת נפתלי רבקה גיטל בת הנגיד ר' מרדכי מעיר אוסטרא (חתן הקציץ ר' יוסף יוזפא מאוסטרא), אשר אביו הרב הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק פינסק היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה אשר ענזיל אבד"ק פינטשוב. בשחרותו היה הג"מ נפתלי הירץ הכהן רב ואב"ד בקלויז רבתי בעיר אוסטרא. בערך שנת תקל"ח נתמנה לאבד"ק שדה לבן, וימת שם ביום כ"ד טבת תקנ"ו לפ"ק. בנו הג"מ יצחק היה בתחילה אב"ד בעיד יאמפלא. משם נתקבל לאבד"ק באר, ונח נפשיה דרב יצחק ביום א' כ"ח חשון שנת תק"פ לפ"ק בעיר שדה לבן, ונקבר שם (ביבר).

י. הרה"ג מו"ה יקותיאל זלמן, אשר בתו פעריל היתה אשה גדולה וחכמה, אשת חיל, הנודעת לשם ולתהלה, והיא פעמיים היתה לאיש. בעלה הראשון היה הרה"ג מנחם מאניש מרגליות, והיא ילדה את הרה"ג מו"ה נפתלי מרגליות (מגדולי חכמי הקלויז בעיר בראדי. בענף עץ אבות, סי' פ"א, כתב, כי שם בעלה היה מנחם מאניש מרגליות, והיא ילדה לו את ה"ר נפתלי מרגליות, הבא בהסכמה על סידור התפילה עם פי' האריז"ל, זאלקווא תקמ"ד, וחתום שם "נפתלי ב"ר

מניש מרגליות", והיה נקרא ע"ש אמו נפתלי פּעריליש). בניו וזרעו אחריו היו נקראים "ברנ"פ" (ר"ת בן ר' נפתלי פּעריל). לה"ר נפתלי פּערילש יולד בן ושמו ה"ר מרדכי צבי מרגליות, חתנא דבי נשיאה הגאון המפורסם המופלג בחסידות מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד"ק ניקולשפורג והמדינה, כי לקח לו את בתו באבא בילא לאשה, והיא ילדה לו את הנגיד ר' שמואל שמעלקא מעיר אומין.

ואלה בני שמואל שמעלקא: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל, אשר בשחרותו שימש ברבנות בעיר קאטירקארג, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק טשעמערא־ויץ. בשנת תר"ט. ויהי כי זקן היה הרה"ג מו"ה שאול ישכר בעריש ביק אבד"ק מעזיבוש, ולא היה יכול עוד לנהל את עדתו לבדו, אז קבלו את הג"מ יחיאל מיכל להיות לו לעזר בקהל עדתו. ואחרי מות שאול, שנפטר שם ביום כ"ד ניסן שנת תרי"ד לפ"ק, אז נשאר הוא לבדו להיות אבד"ק מעזיבוש, ונח נפשיה שם ביום א' דר"ה שנת תרכ"ג, ושם מנ"כ. ולו בן ובת: בנו הרב הגדול מו"ה צבי שימש ברבנות בעיר טערגיווקא. ובתו פרומט היתה אשתו השניה של הרב הגדול מו"ה צבי אריה ביק אבד"ק מעזיבוז. — בנו השני (של ה"ר שמואל שמעלקא) היה ר' פנחס מעיר יעליזאוועטגראד, אשר מנ"כ בא"י.

אחרי מות בעלה ה"ר מנחם מאניש מרגליות, ותלקח פּעריל ביתה ה"ר מאיר הכהן מבראדי (בנו של הג"מ משה הכהן ר"פ, אבד"ק טרניפול) ותהי לו לאשה, והוא כבר היה בעת ההיא איש זקן, וגם היא כבת חמשים שנה, ואחרי בלותה היתה לה עדנה, ותלד לו בן אחד והוא הרב המופלג בתורה ובגדיבות ה"ר אברהם יקותיאל זלמן הכהן ר"פ, מגדולי נכבדי עיר בראדי, שהיה נקרא ע"ש אמו בשם "ר' זלמן פּעריליס" (ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ל"ט).

בוברקא

במאה השבע עשרה היתה בוברקא קהילה קטנה והשתייכה לעיר לבוב.
אלה שמות רבניה:

א. הג"מ שמחה ב"ר יעקב, תלמידו של הגאון בעל "פרי מגדים"[1].

ב. בנו הג"מ חיים מילא את מקומו. היה חתן הג"מ יעקב יוקיל הורוויץ אבד"ק באליחוב.

ג. בנו הג"מ דוד, שמילא את מקומו. בתו חי' היתה אשת הג"מ יעקב הלוי איש הורוויץ, אבד"ק אוסציא[2].

ד. ר' אפרים פישל ב"ר משה יחזקאל, נכדו של ר' סענדר מסאטנוב, חתן ר' אפרים פישל אבד"ק ברעסטישקא, אחי הגאון בעל "תפארת צבי". מבוברקא נתקבל ר' אפרים פישל לאבד"ק פרעמישלאן ושמנ"כ[3].

1 עיין "פרי מגדים", יורה דעה, "משבצות זהב", סקט"ז, וראה הסכמתו על הספר "אור פני משה" על התורה ועיין "אנשי שם" סימן תקמ"ו.

2 עיין בסוף ספר "עשר קדושות".

3 עיין בספרי "כתבי הגאונים", עמ' 66.

בוזאנוב

עיירה בפולין הקטנה, מחוז לבוב. ידועים שמות רבנים אלו ששימשו בקודש בבוזאנוב:

א. הרה"ג ר' אברהם. אולי היה אח"כ אבד"ק טרנופול[1].

ב. הרה"ג ר' יהושע העשיל באב"ד, מחבר ספר שו"ת ס' יהושע. קודם היה אבד"ק פודקאמין ואח"כ אבד"ק טארנופול.

ג. הרה"ג ר' יהודה ליב מרגליות, מחבר ספר פרי תבואה. בנעוריו היה אבד"ק בשעבערשין ואח"כ בבוזאנוב, נפטר בכ"ב סיון תקע"א[2].

ד. הרה"ג ר' חיים זאב וואלף. אח"כ נתקבל לאבד"ק זלאטשוב[3].

ה. הרה"ג ר' יצחק פנחס דוד, בנו של הנ"ל[4].

1 ראה תשובה אליו בשו"ת הג"מ אלכסנדר סנדר מרגליות אהע"ז סימנים כ"א־כ"ב, ותשובה ממנו בספר הנ"ל סי' י"א.

2 ראה כנסת ישראל לרש"י פין, שם הגדולים החדש אות י' סי' סז.

3 ראה מ"ש להלן במאמרי על העיר "זלאטשוב".

4 ראה מ"ש להלן במאמרי על העיר "בורשטין".

בוטשאטש

בוטשאטש — אחת הקהילות העתיקות ביותר במדינת פולין. בראשית המאה השלישית היתה בוטשאטש אחת הקהילות הראשיות שבמדינת פודוליה יחד עם הקהילות קאמיניץ ומעזיבז. באמצע המאה החמישית נהיתה העיר לקנין כספם של הגראפים פוטוצקי, ובשנת תנ"ט רכשה הרוזן סטפן פוטוצקי. בשנת תפ"ד כבר היתה אחוזתו ונחלתו של האדון קינובסקי [1]. בהיותה קהילה גדולה וחשובה, בחרה מקרבה מנהיג לועד המדינה של "גליל לבוב". ממנהיגי בוטשאטש שהשתתפו כמנהיגי ועד ד' ארצות ידועים לנו שנים: א) הרה"ג מו"ה אריה ליב, ראש מדינה בבוטשאטש [2]. ב) ר' דוד פרעגער, נין למהר"ל מפראג [3].

ואלה הרבנים אשר שימשו ברבנות בוטשאטש:

א. הרב הגאון הגדול מו"ה יעקב אליהו, בן הגאון מו"ה משה מאך אבד"ק שאריגראד, קהילה גדולה וחשובה שהכילה למעלה מאלף בתי אבות. הוא היה גיסו של הגאון מופת הדור מו"ה יהושע חריף, ר"מ בעיר קראקא, מח"ס "מגיני שלמה" ושו"ת "פני יהושע". בהיותו נער בן חמש עשרה שנה שלחוהו אביו ללמוד בישיבת גיסו. כשנה ומחצה למד אצלו נגלה ונסתר, והוסמך על ידו בסמיכות חכמים. בבואו לבית הוריו עם תעודת הרבנות בידו, שמוהו אנשי עירו לר"מ בעיר הגדולה עוד בחיי אביו. ואחרי מות משה אביו נתמנה למלאות מקומו לאבד"ק ור"מ בעיר שאריגראד. בשנות ת"ח ות"ט ברח מפני גייסות חמיל, ובא עירה בוטשאטש ונתמנה שם לאב"ד. משם נתמנה לאבד"ק טיסמאניץ. בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר זלאטשוב [4]

ב. הרב הגאון מו"ה אלחנן בן הגאון מו"ה זאב וואלף, אבד"ק אליק. בן הגאון ר' זאב וואלף (נולד לאחר פטירת אביו), חתן המהרש"ל [5]. מבוטשאטש נתקבל לאבד"ק סטריא וכנראה שם נפטר [6].

1 ראה ב"אנציקלופדיה היהודית", ערך "בוצאץ", עמ' 460. ועיין בספרי "כתבי הגאונים" עמ' כט בהערה.
2 ראה שם עמ' סו.
3 ראה מאמרו של יוסף כהן צדק בספר אנשי שם סימן קל"ו ובאנציקלופדיה יודאיקה ערך "בוטשאטש".
4 ראה מ"ש עליו במאמרי על ערי בעלזא וטיסמניץ.
5 ראה הסכמתו על הספר "דת יקותיאל", זאלקווא תנ"ו.
6 ראה מ"ש במאמרי על בעלזא סימן י"ב.

ג. הרב הגאון מו"ה אברהם אבלי, בן הגאון מו"ה אלחנן הנזכר למעלה. חתן הרב הפרנס ומנהיג המדינה ה"ר צבי הירש מייזעלש מעיר בעלזא. מקודם היה ראב"ד בעיר סווירש אשר במדינת ליטא, משם נתקבל לאבד"ק בעלזא, עיר מגורי חותנו. אחרי נסיעת אביו הג"מ אלחנן מעיר בוטשאטש לשבת על כס הרבנות בעיר סטריא, נתמנה הוא למלאות מקום אביו.

ד. הרה"ג מו"ה משה מזאלקווא. אחרי אשר שימש מספר שנים ברבנות בעיר בוטשאטש נתמנה לראש ב"ד בעיר מולדתו זאלקווא[7]. בנו ר' דוד היה מנכבדי עיר אוסטרהא[8]. הוא אבי הרב החסיד המפורסם מו"ה אשר צבי, מגדולי תלמידיו של המגיד הגדול מו"ה דובער ממעזריטש. בצעירותו היה מגיד מישרים בעיר קאריץ, ואחר־כך בעיר אוסטרהא. נפטר בט"ז לחודש שבט שנת תקע"ז בעיר קאריץ, והוא בעל מחבר ספר "מעין החכמה" על התורה.

ה. הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אריי' ליב ב"ר מרדכי אויערבאך מקרעמניץ, בן הגאון ר' דוד אויערבאך, בן אחותו של הג"מ דוד בעל "טורי זהב". שימש ברבנות בעיר בוטשאטש בשנת תצ"ט[9]. בשנה שלאחריה נתקבל לאבד"ק סטאניסלאב ושימש שם ברבנות כעשרים שנה, ונח נפשי' דרב האי גאון במבחר שנותיו בשנת תק"כ[10].

ו. הרב הגאון מו"ה צבי הירש, בן הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה משה יצחק יהודה ליב, אבד"ק העלישויא ואחר־כך בעיר פינטשוב, הידוע בשם "ר' ליב צונץ". נפטר בהיותו כבן חמשים שנה, בשנת תמ"ד בעיר פינטשוב[11].

ז. הרה"ג נפתלי הירץ שימש ברבנות בוטשאטש בראשית המאה הששית לאלף הששי. יסד תקנה לחברה משניות. נפטר בשנת תקנ"ו[12].

ח. הגאון המפורסם פאר הדור מו"ה צבי הירש בן ה"ר יעקב קרא, מחבר ספר שו"ת "נטע שעשועים". נפטר שם ביום ש"ק ח' לחודש שבט שנת תקע"ד[13].

ט. הגאון המפורסם חסידא ופרישא נזר הזמן וכתרו, מו"ה אברהם דוד בן הר' אשר, חתנו של ר' צבי הירש הנ"ל, מח"ס "דעת קדושים". אחרי מות חותנו נתמנה למלא מקומו. וימת שם אברהם בחודש תשרי שנת תר"א ושמנ"כ[14].

7 ראה הסכמתו על השו"ע יו"ד עם "באר היטב" מאת ר' משה ב"ר ברוך, זאלקווא תק"ב.
8 נפטר באוסטרה ו' ניסן תקל"ה. עיין "מזכרת לגדולי אוסטרה" עמ' עג.
9 ראה הסכמתו על הספר "דברי חכמים", זאלקווא תקי"ז.
10 עיין מ"ש אודותיו ב"כתבי הגאונים" עמ' צה, אות ב.
11 עיין מ"ש אודותיו במאמרי על העיר העלישוי, בירחון "אוצר החיים" אות ב.
12 ראה בספר שו"ת "פרי תבואה", סימן ל"ו.
13 עיין "אנציקלופדיה יודאיקה" בערכו וב"כתבי הגאונים" עמ' קנ.
14 עיין מאמרי אודותיו ב"האשכול" כרך א.

י. הגאון הגדול מו"ה אברהם תאומים, מח"ס שו"ת "חסד לאברהם" מהדו"ק ותניינא. נולד בעיר קאליש בשנת תקע"ד לאביו הר' אפרים תאומים, בן הג"מ יוסף תאומים אבד"ק בורשטין, ולאמו בת הג"מ יעקב מליסא בעל "חות דעת"[15]. בהיותו י"ג שנים כבר למד אצל אבי אמו בעל "חות דעת", ובהיותו בן שש עשרה נתמנה לאבד"ק זבארוב. בטרם מלאו לו כ"ה שנים היה נודע בשערים לרב וגאון[16]. אחר־כך נתקבל לאבד"ק בוטשאטש, ומשם נתקבל לאבד"ק קאמיניץ פאדולסקי. אחרי עבור איזה שנים חזר ושב לו עירה בוטשאטש, מקום אשר היה לו שם אהלו בתחילה. וימת שם אברהם במבחר שנותיו ביום ט' שבט תרכ"ג.

יא. הגאון מו"ה מאיר אריק[17].

15 ראה הגהותיו ותשובותיו בספר "נחלת יעקב", ברעסלא תר"ט.
16 כאשר כתב עליו פאר הדור רבינו משה בעל ה"חתם־סופר" בחלק יורה דעה סימן ח'.
17 ראה מה שכתבתי אודותיו במאמרי על העיר יאזלאוויץ.

בוכניא

עיר במדינת פולין הקטנה בגליל קראקוב. בסוף המאה השניה ובראשית המאה השלישית נמצאו בבוכניא אבנים ועל ידם נודע כי במעמקי שכבות האדמה נמצאות אבני מלח. כן מצאו מכרות מלח גם בעיר הסמוכה וויעליטשקי. בעת ההיא התחילו היהודים להתיישב בבוכניא ואולי חכרו מאת הרשות את הזכות על המלח. מאז נעשתה בוכניא לקהילה חשובה במחוז קראקוב. משערים ששם העיר בשפת אידיש היא על שום "בוך" (ספר), וזה שורש שם המשפחה "בוך" או "בוכנער".

שם המשפחה בוכנער אנו מוצאים בשו"ת גאוני הדור כגון: "הרב הגאון מו"ה שמשון ב"ר יצחק בוך"[1], אבד"ק אוסטרא (נפטר בי"א תמוז שצ"ו), הרה"ג מו"ה חיים בוכנער[2], מחבר ספר "אור חדש" על ברכת הנהנין[3]. עם התפתחות הקהילה נתרבו בבוכניא יהודים אמידים שמסחרם פרץ בארץ. ההתעשרות גרמה כמובן קנאה ושנאה אצל השכנים הנוצרים שהעלילו עליהם עלילות שוא לגרשם מנחלתם. בשנת שס"ב הלשינו הנוצרים על היהודים שביזו את "לחם הקודש", ואז החליטה מועצת העיר לגרש את היהודים מבלי להשאיר להם שריד. גזרו גם שאסור ליהודי לגור בעיר זו עד עולם. בשנת שס"ה גירשו את יהודי בוכניא ורובם התיישבו בווישניצה הסמוכה, ומאז התפתחה הקהילה בווישניצה. מקצת יהודי בוכניא התיישבו בקראקוב. עד שנת תרכ"ח היתה בוכניא סגורה ומסוגרת לפני היהודים. בשנה זו נתן הקיסר פראנץ יוסף הראשון, מלך מדינת אוסטריה, זכויות אזרח ליהודים בכל מדינת מלכותו, ומאז נשתקעו בבוכניא הרבה מיהודי ווישניצא. בענייני צרכי ציבור השתייכו לווישניצא, אבל היה להם דיין ומו"צ בפ"ע.

1 שו"ת מהר"ם מלובלין סי' קכ"ב—קכ"ו.
2 נפטר בעיר פיורדא ביום ד' י"ז שבט תמ"ד.
3 נדפס באמ"ד תל"א.

בוליחוב

העיר בוליחוב נתיסדה בשנת שע"ב ע"י ניקולאי גידזינסקי, כי מצאו שם אגמים, בארות ונהרות של מי מלח, שמהם עשו מלח. כנראה, מיד התישבו היהודים בתוכה לסחור אותה, ובפרט לקנות שם את המלח, או חכרו את האגמים להוציא מהם מלח ולמכרו למקומות אחרים. ניקולאי גידזינסקי, שאליו השתייכה העיר, היה גם שר ומושל העיר ההיא, והיה לו הכוח והעוז לתת לתושבי העיר זכויות או לשלול אותן מהם, והיו עומדים תחת חסותו לכל דבר, אף בדבר חוק ומשפט. כי לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד המדינה (סיים) של אצילי פולין משנת רצ"ט לאלף הששי, היו מלכי פולין מוגבלים בשלטונם, והערים, המחוזות והכפרים אשר היו שייכים להאצילים, הם בלבד היו מושלים על התושבים שם ודנו את דינם, ולא היה ביד המלך ושריו או פקידיו רשות להתערב בדבר במה שנעשה באחוזתם, וכל שכן לבטל החלטתם ומשפטם.

בעיר בוליחוב גרו שלוש אומות מדתות שונות, יהודים, פולנים ורותנים (רוסים). גידזינסקי, בהיותו איש טוב וישר לכל, והיה אוהב את המין האנושי בלי שום הבדל דת ומאין מוצאו, נתן לתושבי העיר ההיא שווי זכויות בלי שום הבדל ופדות בין עם ולשון, ולא ניכר אצלו בין יהודי לנוצרי, כי כולם היו שווים אצלו לטובה, ולכולם היתה זכות אזרח בלי שום גרעון כלל. גם שם דבר חוק ומשפט, כי בכל עת ובכל שעה אף לאחר זמן, כאשר יועצי העיר ההיא והבאים אחריהם יבחרו להם ראש למועצת העיר הזאת, צריך להישבע שבועת אמון שלא ישנה את כל הדברים האלו כאשר הם חקוקים כעת בספרי העיר, ולא יגרע שום זכות מתושבי העיר ההיא, בלי הבדל של עם ודת.

ברבע הראשון למאה החמישית של האלף הששי, כאשר אש יצאה בעיר ותאכל את רוב בתי היהודים ונשארו בעירום ובחוסר כל, נתן להם שר ומושל העיר כסף בהלוואה לבנות את בתיהם מחדש ולעסוק במסחר וקנין כמלפנים.

יהודי המקום היו חוכרי מלח. מן הימים, האגמים והנהרות שהיו סביבות העיר בישלו את מי המלח בבתי הבישול אשר העמידו לכך, ועשו מהם מלח ומכרוהו בכל המדינה. גם הרבה מהם היה מסחרם ביין אשר הביאו מארץ הגר עבור האצילים ותושבי העיר ההיא. כבכל ערי פולין היה מסחר היהודים ביבול הארץ, בחליבה, בבהמות וסוסים, בצמר רחלים וכבשים, וכן בפשתן. עבור רשיון לסחור בצמר רחלים עזים וכבשים נאלצים היו לשלם לשר ומושל העיר שמונה מאות

זהובים לשנה. עבור מסחר יין־שרף שילמו מס חמש מאות זהובים לשנה. עבור רשיון לבחור להם רב ואב״ד היו משלמים לו סך שמונים אדומים זהוב (דוקאטין). עבור רשיון לבנות שם ביהכנ״ס היה צריך לשלם להגמון מעיר לבוב, והוא קיבל עבור זה איזה סך מדי שנה בשנה. בשנת תק״ך, כאשר לא שילמו היהודים את הסך אשר היה מגיע לו, ציוה לסגור את ביהכנ״ס ולא יתפללו בו עד אשר ישלמו מה שמגיע לו. וכן עמד בביהכנ״ס סגור מחג הפסח עד חג העצרת, עד אשר נתנו לו סך עשרים אדומים זהוב. מס כסף הגולגולת היו משלמים סך שני אלפים ומאה זהובים לשנה. בשנת תקכ״ג היה מספרם שם יותר מאלף ושלוש מאות נפש. בשנה ההיא יצאה פקודה מאת המלך פוניאטובסקי — הוא המלך האחרון של מלכות פולין — כי המסים והארנוניות, דהיינו כסף הגולגולת, אשר נאלצים היהודים לשלם להרשות, לא יקבלו יותר הועד של ד׳ ארצות מן היהודים בעצמם לתתנם לאוצר המלוכה, רק כל איש יהודי צריך לשלם כסף גולגולת סך שני זהובים לשנה, וזה לחצאין, זהוב אחד בחודש מרץ והשני בחודש ספטמבר, לפקידי הממשלה, כל עיר ועיר בפני עצמה, ולא ישלמו זאת יותר למנהיגי המדינה. בעת ההיא העלימו ראשי הקהילה של העיר בוליחוב את מספרם האמיתי לפני פקידי הרשות ונתנו להם רשימה רק על שמונה מאות ושמונים ושלוש נפש (דובער בוליחובר בזכרונותיו).

בשנת תקכ״ה נעשית בוליחוב קנין כספו של הגראף פוטוצקי. בשנה ההיא עלה בדעתו לעשות עיר חדשה בכפר פודוויסאקי הסמוך לעיר ברעזאן, שהיתה מאחוזותיו. הוא ציוה להרבה יהודי בוליחוב לעזוב את מקומם ולהשתקע במקום ההוא, כי ברצונו לבנות שם עיירה חדשה. ויען כי כל היהודים מאנו מלעזוב את עירם ואהלם, ציוה כמה מהם לשים בבית הסוהר והיו מענים אותם קשה, וביד חזקה נגד רצונם שלח אותם לקבוע שם את דירתם. הכפר הזה לא התפתח להיות עיר על ידי השערוריות והמהומות ששררו במדינת פולין, עד אשר נקרעה המלכות לגזרים, בין שלוש מלכויות, אוסטריא, פרוסיא ורוסיא, כנודע.

כאמור, היה ברבע הראשון למאה החמישית שריפה גדולה בבוליחוב, ורוב בתי היהודים עלו במוקד ואבדו כל הונם ורכושם, ולא נשאר להם בלתי אם גווייתם. ע״כ שר ומושל העיר הלווה להם את כל הכסף הנצרך להם לבנות בתיהם מחדש, וגם לעסוק עוד במסחר וקנין כלפנים. בשנת תפ״ט נשרפו שוב חמישה בתים גדולים של היהודים, וגם אשה נשרפה בלהבות אש. אחרי עבור איזו שנים היתה שוב שם שריפה גדולה ונשרפו רוב בתי היהודים, וגם ביתו של הרב אב״ד בעת ההיא, הוא אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ, אשר עמד אצל בית המדרש הישן נשרף כולו. ויען כי זה האחרון עשיר היה, בנה לו אח״כ בית גדול, יפה ונהדר.

ביום א׳ י״ג לחודש תמוז שנת תקי״ט, באו עשרים ושמונה שודדים מן הכפרים

אשר סביבות בוליחוב — רותנים — וקרדומות בידם, וישללו וחמסו וגזלו את בתי היהודים, ומי שעמד כנגדם הרגו אותו באכזריות נוראה בלי רחם, כי בקרדומות אשר בידם בקעו את גופם כמו שבוקעים עצים. גם אשה אחת נהרגה על ידם, וגם רב אחד הוא הרב ר' אברהם אבד"ק דאלינא שהזדמן כאורח ללון בלילה ההוא. משער אני כי הוא הרב הצדיק ר' אברהם סג"ל העליר אבד"ק דאלינא, אחי הה"צ מו"ה משולם פייביש סג"ל העליר מזבאריז, בני הה"צ מו"ה אלחנן סג"ל העליר מטרנופול, אשר היה דר בסוף ימיו בעיר באר (שהגה"ח אות א' סי' צ"ב). גם שלחו איזה בתים יהודיים באש. ההיזק אשר עשו השודדים האלו ליהודים עלה על סך שלוש מאות אלף זהובים. הרשות עשתה הנחה ליהודים מן המסים והארנוניות לשלוש שנים, למען יוכלו עמוד ולהחיות את נפשם.

במאה הששית לאלף הששי היו שם יהודים עשירים ובעלי הון, ומקום תורה. עיר מלאה חכמים וסופרים ובעלי כשרון בחכמה ובתבונה ובשפת עבר, וההשכלה התחילה גם שם להתפתח. ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו, אשר שימשו שם ברבנות מזמן ראשון עד זמן אחרון:

א. הרב הגאון מו"ה יעקב בן ה"ר ישראל שלמה. כרב ואב"ד בעיר ההיא הסכים על ספר דת יקותיאל (זאלקווא תנ"ו) מאת ה"ר יקותיאל זיסקינד ב"ר שלמה הלוי.

ב. אא"ז הגאון המפורסם מופת הדור סבא קדישא, מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר טיקטין. בהיותו אב"ד בעיר ההיא נמצאת חתימתו בפנקס הקהל משנת תנ"ו עד סוף שנת ת"ע, ומשם עבר לאבד"ק זלאטשוב, וביום א' כ"ח תשרי תע"ט לאבד"ק טיקטין, ושם חלקת מחוקק ספון.

ג. אחרי נסיעת הגאון מהר"ם מטיקטין, נתמנה למלאות מקומו בנו הגדול, הוא אא"ז הגאון המפורסם פאר הדור מו"ה יעקב יוקיל הלוי, אשר שימש שם ברבנות משנת תע"א עד שנת תצ"ה, כי אז נתמנה שוב לאבד"ק ברַאדי, ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר גלוגא רבתי עד יום פקודתו הוא ר"ח אייר שנת תקט"ו לפ"ק.

ד. ויהי בנסוע אא"ז מו"ה יעקב יוקיל הלוי עירה ברַאדי, נתקבל לאב"ד שם בנו הגדול הרה"ג מו"ה מרדכי הלוי למלאות מקום אביו, חתן הרב הגאון אבד"ק סנאטין. אבל לא ארכו לו שם הימים, כי היה איש חלוש ידוע חולי ומדוה, ושימש שם ברבנות רק שלוש שנים, ונפטר שם בהיותו עוד רך בשנים ביום כ"ז לחודש אדר ראשון שנת תצ"ז, ושם מנוחתו כבוד.

ה. הרה"ג מו"ה משה ב"ר אהרן הלוי, בן למשפחת רבנים. אבי אביו הרה"ג מו"ה משה הלוי אבד"ק טורבין היה בנו של הרב הגאון מו"ה שמואל הלוי אבד"ק פַאדהייץ, חותר מגזע הגאון הנודע למשגב בשם ר' שכנא אבד"ק לובלין

(ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד מ"ד). אביו ה"ר אהרן הלוי היה מנכבדי עיר בראדי והיה נקרא בשם "ר' אהרן ר' אברמש", בטח ע"ש חותנו שהיה שמו אברהם. הרה"ג ר' משה נשא אשה את בת הרה"ג מו"ה דובעריש חריף אבד"ק סטריא, בנו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה פנחס משה חריף אבד"ק לבוב (ראה מ"ש בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" עמוד כ"ד). כעשר שנים שימש ברבנות בעיר בוליחוב, ואח"כ נתקבל שוב לאבד"ק אלעסק, במקום אשר ישב על כס הרבנות שם אחיו הצעיר הרה"ג מו"ה יעקב הלוי שור, אשר ויתר על כס הרבנות שם נגד אחיו הגדול ממנו בשנים. ויעקב קבע דירתו בעיר מולדתו בראַדי, ושם נבחר למנהיג המדינה דגליל לבוב (בוליחובר עמוד נ"ט).

ו. הרב הגאון מו"ה נ ת ן, חתנא דבי נשיאה של הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף הוליש אבד"ק טיסמניץ (שהגה"ח אות ל' סי' פ"ו).

ז. הרב הגאון מו"ה משה (?) בן הגאון מו"ה אריה ליב הכהן מיחוסי כהונה למשפחת ר א פ א פ ו ר ט, ובן בנו של הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב. בשנת תקי"ג כבר שימש ברבנות בעיר בוליחוב (בוליחובר ע' נ"ט), ואח"כ בעיר יארטשוב. תשובה אליו נדפסה בשו"ת ר"ח כהן ר"פ (אה"ע סי' ס"א) וכותב עליו "לנכדי חביבי המאוה"ג וכו' מ' משה כ"ץ". ולו בן ובת. בנו ה"ר שמחה הכהן ר"פ מלבוב, שהיו קוראים אותו ר' "שמחה הגדול". היה אבי הרב החריף ר' שמואל הכהן ר"פ מלבוב, אבי הרב הגאון מו"ה דובעריש הכהן ר"פ אבד"ק ראוויא־רוסקא, מח"ס דרך המלך על הרמב"ם ב"ח (בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ג נדפס שם טעות, כי נמשכתי אחרי בעל דעת קדושים). בתו חוה היתה אשת הנגיד ר' פישל מיזיש מלבוב (בלבן ע' ל"ח).

ח. הרב הגאון מו"ה יעקב נתן בן ה"ר שלמה זלמן הכהן. הוא חתום בפנקס העיר פּינטשוב ביום א' י"א לחודש תמוז שנת תע"ד (אנשי שם עמוד 248). בהיותו אבד"ק בוליחוב, נדפסה אליו תשובה משנת תקי"ח, בשו"ת מאיר נתיבים (סי' ע"ט), בהיותו כבר איש זקן וישיש ובא בימים. ביום ב' לחודש תמוז שנת תקכ"ו הסכים שם ע"ס אהל מועד (פפד"א תקכ"ז) מאת הג"מ יוסף יאסקי ב"ר מיכל אולינוב. כנראה נח נפשיה דרב יעקב בשנה ההיא.

ט. הרב הגאון הגדול מו"ה צבי הירש רוזאניש, בן הרב הגאון החריף מו"ה יששכר דובעריש אבד"ק פאַדהייץ, ובן בנו של הגאון מו"ה יעקב יהושע בעל פני יהושע. בשנת תקכ"ז כבר שימש ברבנות בעיר בוליחוב (בוליחובר ע' קכ"ז). ביום ב' מ"א למבנ"י (לספירה) שנת תק"ל לפ"ק הסכים שם ע"ס גבולת בנימין (לבוב תקמ"ט) מאת הרה"ג מו"ה בנימין בהרב ר' שמחה הכהן ר"פ (אנ"ש סי' תפ"ט). ויהי אחרי מות הגאון המקובל מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין אבד"ק לבוב, שנפטר שם ביום ב' שבט תקמ"ז, נתמנה הוא על מקומו לאבד"ק לבוב והגליל. כשבע עשרה שנה שימש שם ברבנות, ונח נפשיה בהיותו בן שבעים

ושתים שנה יום ו׳ לחודש כסלו שנת תקס״ה, ושם מנוחתו כבוד. חיבר ס׳ תשע שיטות, חדושים ופלפולים על תשע שיטות בסוגיות הש״ס (לבוב תק״ס).

י. הרב הגאון מו״ה יהודה ליב בן הרב הגאון מו״ה יואל כ״ץ (ראה מ״ש בספרי ״כתבי הגאונים״ ע׳ צ״ה) נולד בשנת תקכ״א. בהיותו בן שש עשרה שנה נתמנה לאבד״ק בוליחוב, שימש שם ברבנות עד שנת תקמ״ה, כי אז נתקבל שוב לאבד״ק סטריא, ונח נפשיה דרב יהודה הכהן במבחר שנותיו בהיותו בן ארבעים ואחת שנים, ומנ״כ בעיר מונקאטש, ושם אשתו מרים בת הנגיד ר׳ מאיר חיות מנכבדי עיר טיסמניץ, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו״ה שמואל הלוי אבד״ק טיסמניץ (ראה בספרי הנזכר ע׳ מ״ד).

יא. הרב הגאון מו״ה דוד יעקב היילפרין. כרב ואבד״ק בוליחוב הסכים על הדפסת פירוש בעל הטורים עה״ת (זאלקווא תקס״ו). בתו חיה רייזיל היתה אשת נעוריו של הרה״ג מו״ה מנחם אריה צויזמר־רייכענבערג, שנולד לאביו הרה״ג מו״ה שלמה נפתלי צויזמיר אב״ד דגליל טשארטקוב בשנת תקס״ו לפ״ק. בשחרותו היה מן תלמידיו של אא״ז הגאון המפורסם אריה דבי עילאי מו״ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב. בשנת תקצ״ב נתמנה לאבד״ק זאלישטשיק. משם נשא ונתן בהיותו עדיין רך בשנים, בן כ״ו שנה, עם הגאון בעל הת״ס, ותשובה אליו נדפסה בחלק ששי, והמליץ עליו ״הרב הגאון המופלג החרוץ ושנון בעל פיפיות המפואר המיוחס״. כשלושים שנה שימש שם ברבנות, ועל ידי פירוד הלבבות והמחלוקת אשר היו לו שם, עזב את עירו וקבע דירתו בעיר קראקא, בתור צדיק ופועל ישועות וימת שם ביום ו׳ לחודש אלול שנת תרמ״ו, בהיותו בן שמונים שנה. נדפס ממנו ס׳ מעון אריה בהלכה ואגדה (קראקא תרנ״ז).

יב. הרב הגאון מו״ה יעקב יקיל הורוויץ, בן הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל ראבין אבד״ק לינסק, ושם אמו בילא בת אא״ז הגאון המפורסם מאור הגולה מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, וע״ש משפחת אמו היו הוא וזרעו אחריו נקראים הורוויץ עד היום. בשנת תקפ״ד נתמנה הוא לאב״ד דשם, וימת שם יעקב בהיותו בן חמישים ותשע שנים בשנת תקצ״ב, ושם מנ״כ. והוא שלוש פעמים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הנגיד ר׳ מנחם נחום צויזמיר מסטריא, אחות הרב הגאון המושלם מו״ה יקותיאל אשר ענזיל אבד״ק פרעמישלא וסטריא, והיא ילדה לו בן גדול בתורה והוא הרב הגאון המוסמך בהוראה מו״ה אפרים פישל הורוויץ, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר מונקאטש ושם מנ״כ. אח״כ לקח אשה אחרת, אשר ילדה לו שלושה בנים רבנים יושבי על מדין, וגם בת ושמה קלעריל, אשת הרה״ג חיים אבד״ק בוברקא, אבי הרה״ג מו״ה דוד, אשר ישב על כסא בעיר בוברקא, חותן דו״ז הרה״ג מו״ה יוסף הלוי איש הורוויץ אבד״ק אוסציא, בן אא״ז הגאון המפורסם מו״ה משולם הלוי אבד״ק סטאניסלאב

זצ״ל (ראה מ״ש בספרי תולדות משפחת הורוויץ עמוד כד). אחרי מותה לקח לו לאשה את הינדא בת הגגיד ר׳ יהודה אהרן פרענקיל מבראַדי, והיא ילדה לו שלושה בנים גדולים יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות: את הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל הורוויץ אבד״ק בוליחוב, מח״ס שושנת יעקב על חו״מ ג״ח (לבוב תרי״ט, זאלקווא תרכ״ג); את הרה״ג מו״ה צבי הירש הורוויץ אבד״ק באשקעוויץ; ואת הרב הגדול מו״ה יהודא אהרן הורוויץ אבד״ק סאנדאַוויץ (סאכוויטץ) במדינת בוקאווינא, אשר תשובה אליו נדפסה בשו״ת שואל ומשיב מהדורא תנינא (ח״ב סי׳ ל״ד).

יג. הרה״ג מו״ה ישראל, אשר נתקבל לאבד״ק יאנוב הסמוכה ללבוב בשנת ת״ץ בערך, ומשם נתמנה שוב בשנת תר״ח לאבד״ק בוליחוב (מן נכדו).

יד. הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל הורוויץ. נתמנה במקום אביו הג״מ יעקב יוקיל הנזכר בסי׳ י״ב, ואותו ילדה לו אשתו השלישית הינדא בת ר׳ יהודא אהרן פרענקיל מבראַדי. הוא נודע על ידי ספרו שושנת יעקב על חו״מ ג״ח (לבוב תרי״ט, זאלקווא תרכ״ג), ונח נפשיה שם בהיותו בן ששים שנה בשנת תרכ״ד, ושם כבודו מונח ונקבר.

טו. הרה״ג מו״ה אהרן מאיר אבד״ק וואלאווע (ע״ע בשה״ג מארץ הגר א׳ סי׳ קכ״ד). הוא שימש ברבנות בעיר בוליחוב שמונה שנים, ואח״כ נתמנה לאבד״ק וואלאווע אשר בארץ הגר, ושם מת ונקבר.

טז. הרב הגאון מו״ה לוי הורוויץ בן הג״מ מנחם מענדיל, בעל שושנת יעקב. שימש שם ברבנות שלשים שנה בערך, וימת שם בהיותו זקן ושבע ימים כי הגיע לגבורות בחודש תמוז תרס״ב, ושם נקבר. בהיותו עשיר ובעל הון לא היה רוצה בשחרותו לקבל עליו עול רבנות ולמלאות מקום אביו מיד אחר מותו. אחרי מותו לא נתמנה שם אב״ד עד היום.

בומסט

בומסט הנקראת בשפה הפולנית באבי־מאסט היא עיירה במחוז פוזנא אשר בפולין הגדולה. בסוף המאה החמישית לאלף הששי כבר גרו שם יהודים. בשנת תקנ"ג היה מספרם מאה וחמישים נפש. בשנת תקנ"ט חיו בה מאתים וחמשה. בשנת תקפ"ז עלה מספרם על ארבע מאות נפש. אך מן העת ההיא היה מספרם הלוך וחסור. בשנת תרי"ז היו שם רק שלש מאות נפש יהודים, ובשנת תרס"ג נתמעטו עד כדי חמישים ושבעה נפש. בתחילה, כאשר היתה רק עדה קטנה, היתה שייכת לכל צרכי ציבור לעיר מעזריטש הסמוכה לה, והרב אבד"ק מעזריטש היה ג"כ רב הקהילה הלזו. ובכן תבין מה שחותם עצמו הרב ר' יוסף ב"ר ברוך מארץ יון בשנת תקנ"ח "אבד"ק מעזריטש ובומסט וגרידץ ואגפיה". אולם אח"כ כאשר נתרבו היהודים בתוכה, עד כי בשנת תקפ"ז עלה מספרם על ארבע מאות נפש, אז קיבלו עליהם רב ואב"ד מיוחד אשר היה משמש ברבנות בעיר זו בלבד, ומן העת ההיא לא היתה עוד מצודתו של האבד"ק מעזריטש פרוסה על קהל ישראל אשר בעיר באבי־מאסט.

ואלו רבני בומסט:

א. הרב הראשון אשר שימש שם ברבנות היה הרב הגדול מו"ה יצחק לעווי מתלמידי הגאון ר' אברהם טיקטין (ראה עליו אצל גרידץ סימן י"ז) אשר למד אצלו בשנות תקע"א—תקע"ב, בעת אשר שימש ברבנות בעיר גלוגא רבתי. הר' יצחק לעווי היה יליד עיר קראטשין. בשנת תקפ"ו כבר שימש שם ברבנות, משם נתמנה לאבד"ק דברזיצה, ואח"כ בעיר פין, ובסוף ימיו נתקבל לאבד"ק שילדבערג, וימת שם בשנת תרי"ח.

ב. אחריו נתמנה שם לאב"ד הרב ר' יהודה ליבש אשר תשובה אליו נדפסה בספר שו"ת מהר"ם יפה (האמבורג תרי"ב) בסי' צ"ח.

ג. הרב השלישי וגם האחרון אשר שימש שם ברבנות היה הרב מו"ה יוסף לאבאשינסקי מתלמידי הגאון רעק"א זצ"ל, אשר תשובה אליו נדפסה בשו"ת רעק"א מהדו"ת סי' ק' בהיותו עוד אבד"ק באריק. הוא יליד עיר גנעזין, ומעיר בומסט נתמנה שוב לאבד"ק צירקא, ארנסוואלדע ובאריק, וימת שם בשנת תרנ"ד. אלה הם רבני בומסט מזמן ראשון עד זמן אחרון.

בוסק

בוסק היא אחת הערים הכי עתיקות אשר במדינת רייסין, היא רוסיא האדומה, הנקראת בספרות הרבנית בשם "גליל לבוב". היא היתה מחזקת בסוף מאה השניה, דהיינו בשנת 1440 את הערים האלה: בוסק, בעלזא, גאליגורא, גלינא, גריידינג, דאלינא, דראהביטש, הרובשוב, וייסלאוויץ, זידיטשוב, חעלם, יערסלאב, לובאטשוב, לבוב, פרעמישלא, קאמינקא (בלבן, היהודים בקראקא — קאזמיר ח"א עמוד ע'). כנראה בעת אשר נתעלו המקומות האלו לערים היו יהודים דרים שם, ובמאה השניה לאלף הששי כבר היו קהילות ישראל עם כל צרכי ציבור. איזו מן הערים האלו התפתחו במשך הזמן ונעשו לערים גדולות ובתוכן קהילות גדולות וראשיות שבמדינה עד ימינו אלה, ורובן עמדו על עמדתן כימי קדם. ואולם גם נסוגו אחור, והן עיירות עם קהילות קטנות גם בזמן הזה, כמו: בוסק, בעלזא, גאליגורא, גלינא, גריידינג, דאַלינא, וויסלאַוויץ, זידיטשוב, לובאטשוב קאמינקא. כבר בראשית מאה השלישית דהיינו בשנת רי"ד לאלף הששי, היו יהודים דרים בבוסק, ולהם עדה קטנה אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכת לקהל עדת ישורון בעיר לבוב. יהודי בוסק שילמו להרשות מס סך שתים עשרה גז'ביות לשנה (בלבן, דברי ימי היהודים בקראקא, עמוד 83, 264).

ע"י מלחמות הטרטרים נתדלדלו היהודים מאד ובעבור זה פטרם המלך זיגמונד הראשון בשנת רע"ח מן המס אשר היו צריכים לשלם לאוצר המלוכה. וכן פטרם פעם שנית בשנת רפ"ו למשך שלוש שנים. הוא נתן להם זכויות הרבה, למען יוכלו להחיות את נפשם, אשר בנו זיגמונד אויגוסט אישר וקיים אותן גם כן (אנציקלו־פדיא יודאיקא כרך 4 עמוד 1229). בשנת ת"ח היה מספרם מאתים בעלי בתים (משפחות) אשר נהרגו כמעט כולם ע"י גייסות חמיל (טיט היון).

כנודע, בקיץ שנת תכ"ו, אחרי אשר שבתי צבי הפך עורף להיהדות והמיר דתו בדת המחמדית והרבה מתלמידיו הנאמנים באו ג"כ בברית האיסלם, בכל זאת הרבה יהודים כמו לפנים היו עוד מוכים בסנוורים, ורוח שכרון של שגעונם לא סר מהם והאמינו גם אח"כ במשיחיותו, ורוח עוועים התעם גם אחר כך באמרם כי הוא לא המיר דתו כלל, רק איש אחר בדמותו ובצלמו, ושבתי צבי עלה השמימה ובמהרה יופיע מחדש למען הביא את הגאולה השלימה, כמו שאמרו הנוצרים על אותו האיש מיסד דתם. ופתגם יצא מאתם, כי המרת הדת המדומה מוכרחה להיות כך, כמו שהגואל הראשון משה רבנו ע"ה היה נאלץ להתגדל ולהתחנך זמן ידוע בארמונו של פרעה ולהיות מצרי למראית עין, כן הגואל

האחרון — המלך המשיח — הוכרח להיות ממאמיני מחמד לעין כל, "רע מלבר וזך מלגו". וכן הכיתה הלזו כת ש"ץ שר"י היתה נמשכת והולכת בתוך היהודים זמן רב גם אחרי מות ש"ץ (הוא מת בשנת תל"ז, בעיירה דולצינו אשר במדינת אלבאניא), והוסיפו להאמין במשיחיותו, כי היה הוה ויהיה הגואל האמתי, ואמרו עליו כי שמו "צבי" הוא ר"ת "צדיק באמונתו יחיה". לא רק במדינת טורקי שרר השגעון הלזה אצל הרבה יהודים, כי אם גם במדינת פולין בכלל ובכל מדינת פודוליא בפרט. במשך זמן רב עשו במחשך את מעשיהם הנתעבים ולא היתה קריה — קהילה גדולה או קטנה — שלא היה שם מכת הלזו, והם השתדלו בכל עוז לעשות נפשות לכת שלהם, הסירו מעליהם מעט את המסוה של יראת שמים והתחילו לעשות מעשיהם המלאים פריצות ומזימות בעזות מצח לעין כל. אז הכריז זקיני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה משה חריף זצ"ל אבד"ק לבוב עם בי דינא רבה שלו חרם חרום בעיר לבוב בפני כל עם ועדה להפרישם מתוך קהל הגולה. וימת משה עבד ד' ביום כ"ד אלול שנת תס"ב בעיר לבוב, ושם מנ"כ (ראה מ"ש בספרי "תולדות משפחת הורוויץ", עמ' כ"ג). ואף כי בכל עיר ועיר רדפו הרבנים יושבי על מדין אותם בכל מיני רדיפות בחרמות בנידוי ושמתא, בכל זאת לא הועילו לעקור אותם לגמרי ולשרשם מכל שלא יהיו נראים עוד בארץ. שגעון משיחיותו של ש"ץ לא עזב אותם זמן רב, פעם בגלוי פעם בהסתר. רוח השכרון ההוא של משיח השקר לא עבר כליל עם הכרזת החרם ורדיפת הרבנים אחר כת הלזו, ולא עקרו אותה משרשה להכחיד אותה מן הארץ, כי הכיתה הלזו היתה נמשכת והולכת בחשאי זמן רב בתוך בני ישראל עד סוף מאה הששית לאלף הששי.

השבתאים אשר במדינת פודוליא וגאליציא המזרחית לא היו יכולים להתארגן ולעשות אגודה אחת לחיות ע"פ דרכם ושיטתם, כי חסר היה להם ראש ומנהיג העומד בראש הכיתה להורות להם את הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון. אולם פתאום בא יעקב פראנק מארץ טורקיא למדינת פולין ונעשה להם לראש. הוא הגבר אשר עוד בימי נעוריו ידע לרמות אנשים ולהוליך אותם שולל. הוא עצמו התפאר אח"כ כי רימה גם את אביו הרבה פעמים. הוא היה אחד הנוכלים והערומים הגדולים ביותר בדורו, אבל לא רק בדורו בלבד, כי גם איזה דורות לפניו ולאחריו לא היו כמוהו איש נוכל ובליעל, אשר עלה בערמתו ובמעשיו על כל הנוכלים והערומים אשר עמדו לישראל במאות האחרונות. הוא ידע להוליך שולל אף את הפקחים ביותר ולהסתיר את נכליו ומזימותיו הנתעבות בזהירות כזו, עד כי רבים מתוך אמונה טפילה העריצוהו והקדישוהו לאיש מאד נעלה, אשר קדוש יאמר לו, והאמינו בו כי יודע עתידות ויש בכוחו לעשת נסים ונפלאות כרצונו בכל עת ובכל שעה. לפי אמונת מעריציו עשה פראנק מעשי פלאים. הוא היה יליד מדינת פודוליא בה נולד בשנת ת"פ לפ"ק. בלכתו למסעיו לרגל מסחרו בארץ תוגרמה בא בחוגי השבתאים אשר היו שם, אשר קיבלו את דת

מחמד אחרי אשר החליף שבתי צבי את דתו בדת האיסלאם ונעשו למוסלמים למחצה. מבחוץ היו מוסלמים כשאר מאמיני מחמד והלכו למסגד להתפלל שם, ובצנעה היו מאמינים בשבתי צבי שהוא משיחם וגואלם אשר ערכו אליו תפילות מלאות מסתורין בלשון הזהר ובאותו הנוסח. יעקב פראנק המיר את דתו בדת האיסלאם ונעשה לאחד ממאמיני מחמד כשאר רעיו וידידיו שם, הם השבתאים בארץ טורקיא הנקראים "דנמי". הוא נעשה למחמדי, כמו שנהיה אח"כ לנוצרי [בתחילה לקתולי רומי ואח"כ לקתולי יווני], ככל אשר היה דרוש למטרתו. יעקב פראנק היה מבין אלה האנשים הגאים הרוצים לעשות להם שם בארץ להיות חי בכבוד מלכים חיי עונג ברוב פאר והדר בכסף רב אשר לא עמל בו כלל, רק להיות נהנה משל אחרים אשר ישלחו לו ביד רחבה וברוח נדיבה מכבדיו ומעריציו ומקדישיו העשירים. הוא היה עני מנוער ובעל תשוקה עזה להגיע למעלה רמה ולחיות חיי עונג מכסף של אחרים ברוב פאר והדר אף ע"י עול ומרמה, וגם להשתרר על אחרים להיות להם למנהיג ולרמות את כל האנשים באונאת דברים ובדברי פקחות וגם בתרמית.

בהיותו בארץ תוגרמה וראה כי השבתאים שם מעריצים ומקדישים לא את שבתי צבי בלבד אף אחר המרת דתו, אלא גם את הבאים אחריו, את יעקב צבי, אשר אלמנתו של שבתי צבי אמרה על אחיה יעקב שהוא בנה אשר ילדה לשבתי צבי, ע"כ קראו אותו בשם יעקב צבי, והשבתאים העריצו אותו הערצה יתירה וקראו לו בשם "קירידו" (האהוב), והאמינו כי נתגלגלה בו לא רק נשמתו של שבתי צבי אלא נשמותיהם של שני המשיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד אשר התאחדו יחד אצלו, ואף הוא היה חי כמחמדי מבחוץ וכיהודי לפי דרכו לפנים, דו פרצופים — אז עלתה במחשבתו של יעקב פראנק מדוע לא יהיה אף הוא עצמו כמותם לראש ומנהיג אצל השבתאים ויאמר כי גם אצלו נתגלגלה נשמתו של משיח בן דוד, ובפרט כי ידע להתעטר זאת ע"פ דרך וסתרי חכמת הקבלה בגמטריאות ודברי הזיה, וגם תנאי הזמן היו רצויים לו מאד. ויען כי במלכות תוגרמה לא היו לו מעריצים ומקדישים אשר ישימו אותו לאדון עליהם, כי שם בטח הכירו וידעו את נכליו ותרמיותיו, בעבור זה פנה לו למדינת פודוליא ולגאליציא המזרחית לאסוף לו את השבתאים הנמצאים שם, למען ינחל שם כבוד גדול ביניהם ועל ידם.

בחודש נובמבר 1755 בא לפולין, היינו לגאליציא המזרחית, ויעבור שם הרבה ערים אשר שם הרבה יהודים מכת ש"ץ, שנטו אחריו גם אחר מותו. הוא אסף סביביו סיעה קטנה של יהודים שנטו בסתר אחרי ש"ץ שר"י. הם נפלו במדה ידועה איש בזרועות רעהו. פראנק ביקש לו חבורה שתעריץ ותקדיש אותו לאיש אלקים, אשר יש בכחו לעשות נסים ונפלאות חוץ לדרך הטבע, והם ביקשו להם מנהיג כפי שיטתם למלאות מקום ש"ץ והבאים אחריו. כמובן שמחו הם בו כי

מצאו אשר לבם חפץ זה כמה, ונעשה להם לראש, וקראו אותו רבנו הקדוש אשר רוח אלקים בו, אשר בו נתגלגלה נשמת משיח בן דוד, והוא יהיה הגואל האמתי. ויען כי האמינו בו כי הוא מלך המשיח, בעבור זה צריך הוא לחיות ברוב פאר והדר במלבושים נהדרים, במרכבה רתומה לששה סוסים, וחיילים בתלבושת נהדרה יהיו סובבים אותו כמלך בגדוד להרהיב את עין כל רואיו בהליכותיו, אף את עיני אצילי הפולנים. לזה היו צריכים סכום עצום מדי חודש בחדשו, להתנהג כך ברוב פאר והדר. השבתאים, היינו מעריציו ומקדישיו, התחייבו עצמם לתת כל אחד זהוב אדום (דוקאט) אחד מדי שנה בשנה — סכום עצום לפי מושגי הימים ההם — למען יוכל לחיות כאחד האצילים להרהיב עין כל רואיו, ואף הנכרים ושרי המדינה בכלל, למען יכירו וידעו כי הוא ראש וראשון ליהודים ועליון על כל עם בני ישראל. מטבעו היה הוא מארגן טוב מאד, אשר ע״י פקחותו ותרמיתו היה יודע לאחד ולארגן את כל אבריהם הנפרדים המה השבתאים אשר דרו במדינת גאליציא המזרחית בערי בוסק, נדבורנא, רוהטין בכלל ובמדינת פודוליא בפרט. במדינות האלו יסד כתה מיוחדת במינה הנקראת על שמו בשם ״פראנקיסטים״. הוא רכש לו מעריצים ומקדישים לא רק אצל פשוטי העם ע״י טפשותם והאמונה טפילה שהיתה שוררת בקרבם, כי אם גם אצל איזה רבנים יושבי על מדין אשר שימשו ברבנות בעיירות ואצל אנשים חשובים מגזע היחס בישראל. לדוגמה: יהודה ליב קריזא היה רב בעיר נדבורנא, נחמן בן שמואל הלוי היה רב בעיר בוסק, ואלישע שור, איש נכבד בא בימים, מקובל, חוטר מגזע המשפחה המיוחסת בישראל, בן רבנים גדולים למשפחת שור החשובה מעיר רוהטין, הוא ובניו וחתניו לוקחי בנותיו ניניו ונכדיו היו שבתאים גמורים במלוא מובן המלה. למודם כל הימים היה בספר הזהר ובספרי קבלה של האר״י זצ״ל, ואמרו כי בתו חיה ידעה את הזהר על פה, בכל זאת ע״י דבקותם באמונתו של ש״ץ שר״י, היתה כל פעולה קלה עלולה להטות את לבם, לבזות את דיני היהדות ואת התלמוד בבלי וספרות הרבנית, ולא רק את התורה שבעל פה ופסקי הדינים של חז״ל, אלא גם תורה שבכתב, באמרם כי בימות המשיח בטלה התורה לגמרי ואין לקיים מצותיה רק מה שאדונם הקדוש, הוא מלך המשיח, יצוה אותם.

היהודים עם גדולי הרבנים שבארץ הזאת הכירו מיד את גודל הסכנה המרחפת על היהדות במדינות האלו ע״י הכיתה הנשחתה והנתעבה הלזו. הם התחילו לרדוף אותם בכל מיני רדיפות בחרמות ושמתות. ומסרו אותם לרשות כי הם יסדו כיתה חדשה בארץ ורוצים לצוד נפשות לדתם החדשה גם במדינה זו בלי רשיון השלטונות והמלך ופקידיו. אבל ערמתו של פראנק עמדה לו שלא יאונה לו ולבני סיעתו שום דבר, כי הוא הצטדק לפני הרשות שהם מאמינים בשילוש ומנאצים את התלמוד אשר היהודים מקדישים אותו ביתר שאת והוא מלא דעות נפסדות נשחתות ונתעבות ביותר, בעבור זה היהודים רודפים אותם בלי רחם. ע״כ הוא מבקש מאת המלך ופקידיו ליתן להם רשיון לחיות במדינה זו כפי דרכם ודתם הקרובה מאד לדת

הנוצרית. המלך אויגוסט השלישי נתן לו ולסיעתו רשיון להתנהג כפי רצונם ומנהגם ואין לרשות רשות לעכב על ידם. פראנק איזה למושב לו את העיר בוסק, יען רוב אנשי העיר ההיא, וגם הרב בתוכם, היו שבתאים גמורים, ושם היו יכולים להתנהג כפי שיטתם ואמונתם באין מפריע. מכיון שבוסק היתה עיר מרכזית של הכיתה הנתעבה הלזו, היו שאר היהודים אשר במדינה קוראים אותם "בוסקר שבתי צביניקס".

באחד הימים ביומא דשוקא, בעת היריד אשר היה בעיר לנצקורין, נתפס פראנק עם עשרים אנשים ממעריציו באסיפה חשאית באכסניא של אחד מבני סיעתם. וינעלו את השער למען יוכלו לעשות את מעשיהם באין מפריע ובאין רואה. הדבר הזה הטיל איזה חשד משאר היהודים אשר היו שם על היריד. מסביב לאכסניא נקבצו יהודים רבים לחדור פנימה לראות מה מעשיהם, ויען כי הדלת היתה סגורה, הודיעו כל זאת להמשטרה, באמרם כי איש טורקי התגנב לבוא לפודוליה למען הטות את לב היהודים כי ימירו את דתם בדת מחמד ולצאת לארץ תוגרמה, וכי כל אלה אשר נספחו אליו עושים מעשי זימה ופריצות. השוטרים באו, שברו את הדלת הנעולה ויאסרו את הפראנקיסטים הנאספים. פראנק כנתין חוץ־לארץ יצא לחפשי, אך הפראנקיסטים הפודוליים נשארו בבית הכלא. הם אמרו כי לא עשו כל דבר בלתי אם שרו שירים ידועים בלשון הזהר, אולם מתנגדיהם העידו, כי רקדו ריקוד של הוללות מסביב לאשה ערומה למחצה עד בטנה וינשקו אותה ואת כל אבריה. המאורע הזה עשה רושם גדול אצל היהודים. במהירות הבזק עברה שמועה זו בכל קהילות המדינה בדבר פריצת גדרי הדת והצניעות אצל השבתאים. פלצות אחזה את הרבנים בכל הקהילות ורבני גדולי הדור על ירידת הדת והמוסר והצניעות בחוגי השבתאים, המה הפראנקיסטים במדינות פודוליא וגאליציא המזרחית, וכי נלוו עמהם הרבה אנשים חשובים ממשפחות מיוחסות בישראל ועשו ג"כ דברים נתעבים ונשחתים. בעיר סאטנוב קבלו גביית עדות לפני בי דינא רבה ולעיני כל הקהל אשר סיפרו הרבה אנשים ובפרט הצעירים ואברכים ונשים על אודות עצמם ועל אודות בני סיעתם, כי עשו מעשה זימה, הפרו ברית הנשואים גילוי עריות ועשו מעשי פריצות אחרים וכל זה עשו ע"פ רזי חכמה הנסתרה לקרב הגאולה ולהביא ימות המשיח, כפי אשר הורה להם פראנק הנקרא אצלם "רבם הקדוש". בשמוע זאת הרבנים גדולי הדור שבמדינה, פלצות אחזה אותם, ובחודש אייר תקט"ז התאספו גדולי הרבנים ביומא דשוקא בעיר בראדי והטילו חרם חמור על הפראנקיסטים, כי אסור להתחתן עמהם, בניהם ובנותיהם נחשבים כממזרים, ואלה החשודים כי נוטים הם לפראנקיסטים לא יתנו להם שום משרה דתית ואף לא למלמדי תינוקות, וחוב קדוש מוטל על כל איש אשר בשם ישראל יכונה להסיר את המסוה מעל פני השבתאים המתחפשים ולהודיע לפני ראשי העדה ורב ואב"ד בעירם אודותם. גם תיקנו שם כי כל איש פחות מבן שלושים לא יעסוק בחכמת הקבלה. את נוסח החרם הדפיסו והפיצו אותו ברבים והכריזו בהרבה קהילות ותיקנו כי מדי חודש

בחדשו יהיה נקרא בכל בתי הכנסת בכל עיר ועיר באזני כל הקהל, למען יזכרו לקיימו.

ע"י החרם הלזה באו הפראנקיסטים במשעול צר שאין דרך לנטות ימין ושמאל, כי מן קהל עדת ישראל כבר נדחו, והם היו מתי מספר לערוך עוד מלחמה עם היהודים, אבל ערמתו של הנוכל והרמאי ואיש בליעל יעקב פראנק עמדה להם כי לא באו לידי יאוש עדיין וגם לא חזרו בתשובה להסתפח שוב לקהל עדת ישראל ולהשליך את שקוציהם ותועבותיהם. היהודים ובראשם שני שרי ישראל, הלא המה האחד הוא זקיני הקציז המפורסם ה"ר אברהם ר' חיימש מלובלין שהיה פרנס (יושב ראש) הועד דד"א מאושר ומקויים מן רבי המלוכה וחשוב אצל הרשות, והשני הוא הנגיד ר' ברוך מארץ יון, אשר היה חשוב וגדול אצל האדון שידלוניצקי, סגן שר בית האוצר של מלכות פולין, הודיעו לפני השלטונות וכהני הכנסיה כי פראנק ועדתו יסדו להם כיתה חדשה עם דת אחרת מן היהודים בלי רשיון הממשלה, אשר זו האחרונה אין ברצונה להיות עוד דת אחרת שולטת בארץ בלי הסכמתה. ההגמון ניקולאוס דמבובסקי מקאמניץ פודולסק, אשר בתחום שלטונו היו רוב הפראנקיסטים דרים שם, שמח מאד בלבו לערוך להם מוקדי אש ככופרים אשר מאמינים באיזו דת הנודע להרשות בארצם. פראנק, בראותו כי כלתה אליו הרעה מאת כהני הכנסיה והאינקוויזיציה הקתולית, חשב להשיב אחור את החץ אשר ירו אויביו אל בני סיעתו ולכוון אותו אל לבם, ויעץ לאנשי קהל עדתו כי יצטדקו לפני הרשות בשני נימוקים, כי הם מאמינים בשילוש ומתנגדים להתלמוד אשר היהודים מעריצים ומקדישים אותו, המלא דעות נפסדות ומכיל בקרבו דברים נתעבים. עשרים או שלושים מבני סיעתו ימהרו וימירו את דתם למען יתנו יתר תוקף להוכחה זו. המרת הדת היתה נחשבת בעיני פראנק לדבר קל הערך, כאדם הפושט את בגדיו ולובש בגדים אחרים.

היהודים ובראשם שני שרי ישראל הנזכרים, ע"י מתנות בסכומים גדולים הטו את לב בעלי השלטון ורבי המלוכה כי יעמדו לימינם ויעזרו על ידם בכל תוקף ברדיפות אחרי הכופרים האלו. פעם אחת הגיעה להם השמועה, כי פראנק בא להיועד בסתר עם בני סיעתו, אז נקבצו יחד קהל גדול, התנפלו עליהם ויובילום בחרפה אל בית הכלא. הדבר הזה הגדיל מאד בלב הפראנקיסטים התשוקה להינקם מאויביהם. הם הודיעו גלוי לפני הכומרים של ההגמון דמבובסקי כי קרובים הם לנצרות, וכי הם מאמינים בשילוש, ע"כ הם נרדפים על אמיתת אמונתם זאת. למען הינקם ממתנגדיהם בחמת רשע, העלילו על היהודים עלילות שוא, כי לצרכי דתם דרוש להם דם נוצרים ללוש בהם את המצות לחג הפסח, וכי על פי התלמוד מצוה היא לרצות נוצרים. ההגמון דמבובסקי וחבר כהניו בגלל מלשינות זאת נטו חסד להפראנקיסטים, הוציאו אותם לחפשי מבתי הכלא ונתנו להם רשיון להתישב במחוז ההגמון קאמיניץ, לחיות ע"פ דרכם וחיזק את שנאתם

לשאר היהודים. ובכן נהיתה הכיתה הקטנה והצעירה הלזו להיות רודפת את שאר היהודים בכלל ואת הרבנים בפרט.

למען תהיה להם היכולת לרדוף את אויביהם ביתר עז ותעצומות פנו הפראנקיסטים בשנת תקי"ז בבקשה אל ההגמון דמבובסקי לערוך ויכוח דתי ביניהם ובין שאר היהודים, והם קיבלו על עצמם להוכיח אמיתת תורתם בדבר השילוש המאחד בראיות מן התנ"ך והזהר מצד אחד ולהוכיח מצד שני כי התלמוד מכיל בקרבו דעות נפסדות ודברים נתעבים, "כי מותר ליהודים לרמות את הנוצרים ולהכותם נפש". אז הוציא ההגמון דמבובסקי פקודה, כי היהודים מאמיני התלמוד ישלחו צירים לקאמיניץ אל הויכוח, ואם יעברו על פקודתו יטיל עליהם עונשים ויצוה לשרוף את התלמוד וספרותו כספר המלא שנאה לנצרות. בעת ההיא עת צרה היתה ליעקב כי לא ידעו מה לעשות. הם ביקשו להם מנוס בצל האצילים והרשות, בתתם להם סכומים גדולים לבטל את הפקודה הלזו, אבל כל עמלם היה ללא הועיל. הם נאלצו לשלוח צירים להתוכח עם אויביהם הנוראים והנתעבים ולהשיב על טענותיהם. הם שלחו איזה צירים למקום הועד ובתוכם את הרב הגאון המקובל מו"ה יצחק דובער מרגליות אבד"ק יאזלאָוויץ ואת ה"ר ישראל בעש"ט אשר היה יודע לדבר פולנית יותר מכל אחיו הצירים. ההאשמות המלאות חוצפה של הפראנקיסטים עשו רושם על לב הנוצרים בכלל ואצל הכומרים בפרט, בחשבם כי ע"י זה יתנצרו היהודים למאות ולאלפים, אצל הנוצרים והכומרים נחשבו היהודים בשעת הויכוח למנוצחים. בעבור זה צוה ההגמון דמבובסקי לחפש בעזרת שוטרים בערים הנמצאות במחוז שלטונו אחרי ספרי התלמוד, להשליכם לבור ולשרפם בידי תלין. הרבנים קבעו את היום לצום "על שרפת התורה".

ההגמון דמבובסקי מת פתאום מות אי־טבעי בי"ז לחודש נובמבר 1757, היא שנת תקי"ח, וע"י מותו בא שינוי במהלך הענינים האלו. הרדיפה אחרי התלמוד חדלה תיכף, והחלו הרדיפות אחרי הפראנקיסטים. פראנק בראותו כי לא נעשתה עצתו, והיהודים התחילו מחדש לרדוף אותו ובני סיעתו, יעץ לאנשי עדתו כי ששה מהפיקחים והערומים שבהם ילכו אל ההגמון הגדול מלבוב, בשם כל סיעתם, כי ע"פ תנאים ידועים יאותו כולם להתנצר, אם יתנו להם לערוך ויכוח חדש עם היהודים, וקיבלו על עצמם להוכיח כי היהודים מעריצי התלמוד ומקדישיו הרבו לשפוך דם של נוצרים חפים מפשע יותר מעובדי אלילים בזמנם. בינתיים נתמנה ההגמון מלבוב להיות הגמון בעיר גניזן בפולניא הגדולה, וסוכן ההגמוניא לבוב מיקולסקי הבטיח מיד לפראנקיסטים לערוך ויכוח דתי ביניהם ובין הרבנים של היהודים אם יראו נטיה אמיתית להתנצרות. הצירים ליב קריזא, שהיה לפנים רב בנדבורנא, ואלישע שור מרוהטין נשבעו לו בשם כל בני סיעתם להיות נאמנים לאמונה הקאתולית, אם ירשו להם לערוך ויכוח דתי כרצונם. מיקולסקי עשה את ההכנות הדרושות לויכוח שני בלבוב. הרבנים של מדינת רייסין, הייגו

של גליל לבוב שהיא שייכה להגמוניא שלו, קיבלו דרישה לבוא אל מקום הויכוח ביום ט״ז לחודש יולי תקי״ט עירה לבוב, וכל מי שלא יבוא יענש עונש כסף. האצילים והכומרים נתבקשו כי אם יהיה צורך בדבר יכריחו את הרבנים למלא את הפקודה הזאת. הויכוח הדתי, שבו שמו הכומרים את התקוה להכניס יהודים רבים בברית הנצרות, החל לעורר ענין אצל הפולנים. האצילים אנשים ונשים קנו כרטיסי כניסה אל ישיבות הויכוח בסכומים אשר היו מוקדשים לטובת המומרים הפראנקיסטים העניים. ביום המיועד הובילו אל בית הכנסיה הראשי אשר בלבוב את הרבנים ארבעים במספר, ובראשם הגאון ר״ח כהן ר״פ אבד״ק לבוב ורב המדינה על כל מדינת רייסין, באי כח של כל היהודים אשר במדינה, הפראנקיסטים, אשר התהללו כי אל הויכוח יבואו איזו מאות אנשים מבני סיעתם, באו רק כמו עשרה, ובראשם אלישע שור מרוהטין, הזקן שבהם ובעל מקובל גדול, אשר גם בתו חיה היתה יודעת את הזהר בע״פ. הרבנים באי כח היהדות באו באי־רצון להאסיפה הלזו להתוכח עם המלשינים והמוסרים אודות התלמוד והיהדות לפני הנוצרים והכומרים, המדברים בעזות ובחוצפה יתירה, והם נחשבו לבזויי אדם, נוכלים ורמאים, אבל מה היה להם לעשות מיראתם את העונש אשר יטילו עליהם, ותוצאות הדבר, אם יצאו שונאיהם זכאים בדין והכומרים יאמרו כי עם הפראנקיסטים הצדק והמשפט, והתלמוד הוא ספר מלא דברים נתעבים נגד הנוצרים ואמונת הנצרות, ע״כ נגד רצונש באו ליום המיועד עירה לבוב.

פראנק בעצמו לא לקח חבל בהויכוח, רק הוא בא מעירו בוסק ללבוב בלבוש טורקי נהדר, במרכבה רתומה לששה סוסים, כמו האצילים הגדולים ביותר בפולין, וחיילים בתלבושת טורקים סובבים אותו, להרהיב את עיני האצילים בהליכותיו, למען דעת איך יפול הדבר ומה יהיה בסופו. הויכוח והישיבה ארכו שלושה ימים והיושב ראש באסיפה היה הסוכן מיקולסקי. בעזות גדולה ובחוצפה יתירה האשימו הפראנקיסטים את היהודים כי לצורך דתם דרוש להם דם נוצרים ללוש בהם את המצות לחג הפסח, ע״כ מצוה גדולה היא ע״פ התלמוד לרצוח נוצרים. וכאשר שאל הגאון ר״ח כהן ר״פ את אלישע שור, איך נועז לבו לדבר עלילת שוא כזו שלא היתה לעולמים בשום פעם, השיב הוא לו ״דם תחת דם״. אתם שפכתם את דמנו בקצף ובזיון ע״י חרמות ושמתות ונידוי והרחקתם אותנו מקהל עדת ישראל, הא לכם תשלומין מדה כנגד מדה ״דם תחת דם״. אחרי אשר התוכחו משך שלושה ימים, שבו הרבנים לביתם במבוכה גדולה, כי לא יכלו להשיב לחורפיהם דבר, מבלי אשר יעליבו ג״כ את הנוצרים בדבר השילוש המאוחד, וכי אחד מהשלושה באלהות התלבש בבשר, ולכן חזרו לביתם בלי דבר ברור בזה, בצער עמוק ובבושת פנים. הכומרים החלו להאיץ להפראנקיסטים שימירו את דתם בדת הקאתולית, כאשר נשבעו הצירים שלהם בתחילה. אם יתנו להם שוב רשיון לערוך ויכוח דתי עם הרבנים, ויען הויכוח כבר נהיה, צריכים הם לקיים את מוצא שפתם ולא יהיו מחללי שבועה. בתחילה סירבו הם לעשות זאת להתנצר, אך כאשר ציוה

אותם פראנק לעשות זאת, הסכימו כולם להמיר דתם בדת הקאתולית. ערך אלף פראנקיסטים התנצרו אז. פראנק בעצמו לא התנצר בלבוב, כי אם הופיע ברוב פאר כדרכו בעיר המלוכה ווארשא, בחודש אוקטובר שנת 1759 (תק"ך) לפ"ק, וזכה כי נאות המלך להיות אבי הטבילה שלו. כן סופם של כל האנשים המאמינים באמונה טפילה, וע"י טפשותם הם מעריצים ומקדישים את בו"ד ומגביהים אותו למעלה ראש.

אח"כ חקרו ודרשו הכומרים בסתר את מעריציו בדבר מעשיו ופעולותיו, בדבר עברו ובדבר מטרתו לימים הבאים, ואחד מהם הגיד להם כי האמונה הנוצרית הנה כצחוק בעיניו, וכמו לפנים הוא לבני סיעתו משיח לישראל וגואלם בלי שום שינוי כלל. הוא הובא לפני השופטים הכומרים כנוכל ומחלל באמונה. גביות העדות הוכיחו יותר את מעשי תרמיתו. וכן הובא למבצר צ'ינסטוחוב והושם במגזר. פראנק ניצל ממות על המוקד ככופר ובוגד בכנסיה רק באשר המלך היה אבי הטבילה שלו. חלק מבני סיעתו לוקח לעבודת הסוללות במבצר צ'ינסטוחוב והרבה מהם הושבו למקום מולדתם, וקצתם אולצו לקבץ נדבות על פתחי בתי הכנסיה ותיפלתם. אצל הפולנים היו נחשבים לבזויי אדם ונוכלים. אך הם נשארו נאמנים ל"משיחם הקדוש". את כל המקרים הרעים שעברו עליהם ביארו להם ע"פ הקבלה, כי כן היה צריך להיות. את בית מקלט הנזירים אשר בצ'ינסטוחוב קראו בשם המסתורי "שער רומי". למראית עין היו דבקים בדת הקאתולית, אך בכל זאת חיו רק ככיתה מיוחדת, התחתנו רק בינם לבין עצמם ולא עם הנוצרים. עוד כיום נודעות המשפחות הפולניות אשר יצאו מהם, כמו המשפחות וולובסקי (תרגומו של משפחת שור), דמבובסקי, דזלינסקי ועוד אחרות כמוהן. גם אם זקיניתו של המשורר היותר נעלה בספרות הפולנית, אדם מיצקעוויץ, היתה מן הפראנקיסטים. שלוש עשרה שנה ישב פראנק במבצר צ'ינסטוחוב, אח"כ הוציאו אותו הרוסים לחפשי. אז בא פראנק בברית הדת היונית־קאתולית. ובכן החליף את דתו שלוש פעמים, ככל אשר היה דרוש למטרתו: בתחילה נעשה מחמדי, אח"כ לקתולי, ובאחרונה לקתולי יוני. הוא רימה את העולם, וברצותו לחיות חיי אציל שקוע בחובות גדולים. הוא רקם את נכליו במקומות אחרים בווינא, בברין ובפפד"מ עד יומו האחרון, וביותר את נושיו ומאמיניו, הנתעים להאמין בשוא ובהבל וריק. הוא מת — או יותר נכון, הוא נפגר — בעיר אופינבאך אשר באשכנז בתור בארון בשנת תקס"א.

לפי מיפקד הרשות משנת תקכ"ה היה מספר היהודים בבוסק 401 נפש. בשנת תרס"ט לערך שני אלפים. על ידי מלחמת העולם (תרע"ד—תרע"ח) נתמעט מספרם בשנת תרפ"א עד כי 1460 בתוך 3950 תושבים. מן הרבנים אשר שימשו ברבנות והרביצו שם תורה ברבים נודעים לנו רק איזה מהם:

א. הגאון הגדול מופת דורו מו"ה אליעזר, מרבני גדולי הדור ומגאוני

קשישאי במדינת פולין בימי הגאון מהרש"ל ז"ל, כעדות בעל צמח דוד בסוף ספרו ח"א (שנת של"ג), וזה יכתוב ידו שם: "בימיו [של מהרש"ל] הרביצו תורה [במדינת פולין] ר' יצחק ב"ר בצלאל ר"י (ראש ישיבה) בלודמיר (זקינו של הגאון בעל טו"ז), ר' הירש בלובלמא (עיין שו"ת ב"ח החדשות סי' ע"ד), ר' ישראל בן הג"מ שכנא מלובלין (תשובה אחת ממנו נדפסה בשו"ת הרמ"א סי' כ"ה), ר' הירצקי בלבוב (ע"ע באנשי שם אות נ' סי' תמ"ה), ר' אליעזר בבוסק". מתי הלך לו לעולמו ואיה מנ"כ נעלם מאתנו.

ב. הגאון המפורסם מו"ה יצחק ב"ר אברהם בעל "אפי רברבי", חותר מגזע חסידי פרובנציא וגיסו של הגאון מהר"ל מפרג (הגאון בעל חוות יאיר בכתביו). נולד בשנת רצ"ח כנראה בעיר פוזנא. בהיותו בן שלושים שנה נתמנה לאב"ד ור"מ בעיר בוסק (בהקדמת ספרו). משם נתמנה שוב לאבד"ק פראסניץ אשר במדינת מעהרין, ובשנת דש"ם כבר שימש ברבנות בעיר פראג. מתי מת ואיפה נקבר אין אנו יודעים, רק זאת ידענו בבירור כי בשנת שע"ה כבר לא היה בין החיים, כי בשנה ההיא הסכים בנו הגאון מו"ה מנחם מאַניש חיות אבד"ק ווילנא ע"ס גדולת מרדכי (האנויא שע"ה), וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו, וכותב עליו תיבת "ז"ל". ספרו "פני יצחק" (קראקא שנ"א) כולל דיני ש"ץ חיו"ד בחרוזים בשם "אפי רברבי" עם פירוש ארוך בפלפול ובסברא בשם "אפי זוטא". הוא היה מפלפל גדול ולקח לו לקו את החילוקים אשר המציא הגאון רבנו יעקב פולק בעל החילוקים, אשר רבים מגאוני וגדולי הדור ערערו על הלימוד הזה כנודע. הש"ך ביו"ד מביא את ספרו הנזכר איזו פעמים.

מתולדותיו ידענו כי שלושה בנים גדולים היו לו:

בנו האחד היה הרב הגאון מו"ה מנחם מאַניש חיות אבד"ק ווילנא, נח נפשיה שמה ביום ח' לחודש אייר שנת שצ"ו. לזה האחרון היו ג"כ שלושה בנים ובת: בתו היתה אשת ה"ר יוסף יוזפא הלוי הורוויץ, אשר אביו הג"מ משה הלוי אשר בסוף ימיו נסע לא"י ושם מת ונקבר היה בנו של הרב יעקב הלוי מגדולי חכמי עיר שעברשין, אחי רבנו הקדוש בעל השל"ה (ראה מ"ש בספרי "תולדות משפחת הורוויץ", עמוד י"ז). ושלושת בניו היו: א) ה"ר שמשון אשר לעת זקנתו נסע ג"כ לא"י ומת שם, והוא אבי ה"ר מאיר חיות אשר בנו הרב הנגיד הקציז ר' מנחם מאַניש חיות מווילנא היה חתן הגאון בעל הש"ך, אשר הו"ל את הס' "שפתי כהן" על חו"מ מאת חותנו כמבואר בהקדמתו. ב) ה"ר פנחס חיות, אבי ה"ר מנחם מאַניש חיות אשר בסוף ימיו נסע ג"כ לא"י וימת שם. ולזה האחרון בת, אשת הרה"ג מו"ה יצחק מרגליות מגדולי חכמי עיר יאברוב, הבא בהסכמה ע"ס זרע בירך שלישי (פפד"א אחרי תצ"ה?), זקינו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה אלכסנדר סנדר מרגליות אבד"ק סאטנוב (ראה מ"ש אצל אפטא הערה 29).

ג) ה"ר יעקב חיות, אבי הרב הגאון מו"ה יצחק חיות ר"מ בעיר סקאליע. וימת

יצחק בעיר דראָהביטש ביום ב׳ כ״ז לחודש אלול שנת תפ״ו, ושם נקבר. ספרו ״זרע יצחק״ על משניות (ספד״א תצ״ב) הדפיס בנו ה״ר אליעזר חיות אחרי מותו. זה האחרון היה אבי מנהיג הארצות ה״ר יצחק חיות שנפטר בארץ הקדושה. ולו בן ה״ר מאיר חיות מעיר טיסמניץ, אבי הנגיד ר׳ יצחק חיות ראש הקהל בעיר בראדי. ולזה האחרון בן ושמו מנחם מאַניש חיות אבי העשיר ר׳ מאיר חיות מעיר בראדי, אשר זכה לבן גדול בתורה הוא הגאון הנודע מו״ה צבי הירש חיות אבד״ק זאלקווא, אבי הרב הגאון מו״ה יצחק חיות אבד״ק בראדי.

בני השני (של בעל אפי רבבי) היה הרה״ג מו״ה אברהם חיות, מח״ס הולך תמים (קראקא שצ״ד).

בנו השלישי היה ה״ר אליעזר חיות מגדולי חכמי עיר קראקא, שנפטר שם יום ועש״ק כ״ז סיון שפ״ג. ולו בן ובת. בנו הרב ר׳ יעקב יצחק חיות היה דיין ומו״צ בעיר פראג. אשתו אידל היתה בת הגאון המפורסם מו״ה אברהם קצינלבויגין אבד״ק לבוב. וימת יעקב יצחק ביום ו׳ לחודש כסלו שנת תמ״ח בעיר פרג, ושם נקבר. ובתו של ר׳ אליעזר ושרה שמה היתה אשת הרב הגדול מו״ה יעקב הלוי הורוויץ מקראקא בן רבנו הקדוש בעל השל״ה. ונח נפשיה דרב יעקב שם בזאת חנוכה שנת ת״ג, בטרם מלאו לו ארבעים שנה, והוא אבי הרה״ג מו״ה ישעיה הלוי, מח״ס בית הלוי על חו״מ (ויניציא תכ״ו) שנפטר בשנת תנ״ה לפ״ק (ראה מ״ש אודותם בספרי ״תולדות משפחת הורוויץ״, עמ׳ ל״א, ל״ב). כל אלה זרע יצחק הגאון מו״ה יצחק חיות אבד״ק בוסק בעל אפי רבבי.

ג. הרב הגאון מו״ה יהודה אריה ליב בן ה״ר יהושע האשקע, מח״ס לב אריה, דרושים עה״ת וחמש מגילות ועל הגדה של פסח, שנדפס אחרי מותו ע״י בנו (ווילמרשדאָרף תל״ד). בנו זה הוא ״הרב המופלג המפורסם מו״ה משה״, אבי האשה הגבירה אשת חיל עטרת בעלה מרת ציזיא, אשתו השניה של הנדיב בעל צדקות ר׳ שמואל לאַפטינר מעיר בראַדי, בנו של הרב הגדול מו״ה אליעזר ובן בנו של הג״מ אברהם ר׳ הירצקיס מלבוב (ראה מ״ש אצל אפטא הערה 29, ובמעלות היוחסין עמוד ל״ה).

ד. הרב הגאון מו״ה צבי הירש ב״ר משה מעיר זאלקווא. בשחרותו היה מנהיג המדינה דגליל לבוב בעיר מולדתו זאלקווא. כמנהיג חתום בין מנהיגי המדינה בועד המדינה שהיה ביום ח׳ לחודש אדר שנת תקי״ב, בהסכמה ע״ס אותות למועדים (זאלקווא תקי״ב). אח״כ שימש ברבנות איזה זמן בעיר בוסק, וכאשר התפטר ממשרתו זאת חזר לו לעיר מולדתו זאלקווא ושם היה איתן מושבו. ביום ועש״ק כ״ה לחודש תמוז שנת תקכ״ב הסכים שם ע״ס שער המלך (זאלקווא תק״ל) וחתם שם ״צבי הירש בהרב מוהר״ר משה״, ועליה חקוק ״הגאון החסיד מו״ה צבי הירש מזאלקווא אבד״ק בוסק, שהיה חתן הגאון מו״ה זאב וואַלף בעל ׳אור יקרות׳ ״.

ה. הרב הגאון מו"ה דוד פנחס. אף הוא היה בתוך המניין בין ארבעים הרבנים של "גליל לבוב" שבאו עירה לבוב להתוכח עם הפראנקיסטים לפני ההגמון והאצילים, כמבואר למעלה (השלח, כרך ל"ג עמוד של"ב). מעיר בוסק נתמנה שוב לאבד"ק לוצק אשר במדינת וואהלין, וכנראה שם מנ"כ.

ו. הרה"ג מו"ה בערי ש, חתן הרב הגאון מו"ה יחזקאל מרגליות אבד"ק אסטראבצי ואח"כ בעיר גריידינג. אביו הרב הגאון מו"ה אביגדור מרגליות אבד"ק חענטשין היה בנו של הרב הגאון מו"ה מנחם מענדל מרגליות אבד"ק קראַטשין. זה האחרון היה בן הגאון הגדול בדורו מו"ה משה אבד"ק טרניגראַד ובן בנו של הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדל מרגליות אבד"ק פרעמישלא (מעלות היוחסין עמוד ס"ד).

ז. הרה"ג הישיש מו"ה צבי הירש, ושם אשתו שרה, בת הרב הגאון מו"ה יששכר בעריש אבד"ק פאַדהייץ, בנו הראשון של הגאון בעל "פני יהושע" זצ"ל. בתו (של ר' צבי הירש) היה שמה טויבא רייזיל, אשת ה"ר שרגא פייבש הכהן, אשר בנו הרב הגדול ר' מרדכי הכהן יאללעס מלבוב היה אבי הרה"ג החריף המושלם בחכמה ובמדע ובביקורת הנגיד העשיר ר' זכריה ישעיה הכהן יאַללעס מגדולי נכבדי עיר מינסק, מח"ס זכר ישעיהו ב"ח (ווילנא תרמ"ב).

בשנת תקכ"ג ביטל סטאניסלאב אויגוסט פאַניאטובסקי, המלך האחרון למלכות פולין, את הועד של ארבע הארצות, אשר עד כה הם היו מחויבים להביא את המסים והארנוניות וכסף הגלגולת לאוצר המלוכה, כי המלך והמשרה לא הטילו ישר על כל איש יהודי את המסים וכסף הגלגולת להביא אותם להרשות, רק גביית הסכומים המרובים האלו נעשו ע"י פרנסי ומנהיגי המדינה והועד של ד"א פולין, והם העריכו את הקהילות כפי מכסת בתי אבות ולפי ערך מעמדם ורכושם. מטעם הממשלה היה הכוח מאת ראשי הקהילה לעשות הערכה על כל יחיד ויחיד ולגבות הסכומים וכסף הגלגולת כרצונם ולפי אומד דעתם. המלך החדש הלזה, ברצותו להרחיב את ההכנסות לאוצר הממשלה, הוציא פקודה כי כסף הגלגולת אשר כל איש מבני ישראל אנשים נשים וטף צריכים לשלם, שני זהובים לשנה, לא תהיה גביית הסכומים האלו ע"י ראשי הקהילות ופרנסי ומנהיגי המדינה, רק כל איש ואיש צריך לשלם אותו ישר לפקידי המלך ומשרתיו, וזאת לחצאין, זהוב אחד בסוף ימי החודש מארץ וזהוב אחד בסוף ימי הקיץ הוא חודש אלול. ועל ראשי הקהילות ניתן להביא להרשות רשימה מכל היהודים הנמצאים בתוכה לדעת כמה הם חייבים לשלם לאוצר הממשלה. על רשימתם כי נאמנה מאד בלי שום חיסור כלל, צריכים לישבע שני אנשים כשרים ונאמנים, זקנים וישישים, נכבדי ארץ, כי הרשימה אשר נתנו להרשות היא אמיתית וצדקה מאד.

בעת ההיא נבחרו מגליל לבוב "שני אנשים זקנים, האחד היה הרב המאה"ג מו"ה צבי הירש ז"ל, אבד"ק בוסק, והשני כהר"ר שלמה בהר"ר גרשון, איש זקן ונשוא

פנים, ונסעו לעיר זידיטשוב לישבע שבועת אומן" (לשונו של ר' דובער בוליחובר בזכרונותיו). כאמור, נבחר הרב ר' צבי הירש אבד"ק בוסק מגליל לבוב לישבע שבועת אומן על רשימת הנפקדים. מתי מת ואיפה נקבר נעלם מאתנו.

חותנו הג"מ יששכר בעריש אבד"ק פאדהייץ לקח לו לאשה את שפרה בת הרב הגדול ר' אריה ליבש ראש מדינה מעיר בוטשאטש, ויגוע הארי שם בשנת תקל"ה. אשתו יוכבד היתה בת הנגיד ר' דוד מעיר זאמושטש בן הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק קראקא ובריסק דליטא, ושם מנ"כ (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ס"ו).

ח. הרב הגאון מו"ה יהושע בן הגאון המפורסם מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טיקטין הידוע בשם "מהר"ם מטיקטין" (שמן הטוב). הוא היה אחד מן השנים עשר נשיאים אשר היו לו להגאון מהר"ם מטיקטין, רבנים גדולים ומהם מופתי הדור וגאוני ארץ. מתי שימש ברבנות בעיר בוסק לא נודע לנו בדיוק, רק כנראה היה זה בסוף המאה החמישית לאלף הששי. בערך שנת תצ"ז נתמנה שוב לאבד"ק יערסלאב, ושם ישב על כס הרבנות כשלוש שנים עד שנת תק"א בערך. בשנת תקי"ג, בעברו עיר יערסלאב במקום אשר שימש לפנים ברבנות, הסכים שם ע"ס שו"ת בית אברהם (ברלין) מאת הרב הגאון מו"ה אברהם הכהן אבד"ק טרלי, וחתום "ביום ועש"ק י"ז כסלו שנת תקי"ג, מדי עברי פה ק"ק הנ"ל. הק' יהושע הלוי איש הורוויץ המתגורר בק"ק יערסלאב". ועליה רשום: "הסכמת הרב המאה"ג הגאון מו' יהושע הלוי שהיה אב"ד בק"ק יערסלאב. לעת זקנתו קבע דירתו בעיר זאלקווא, מקום אשר היו דרים שם בתו וחתנו ר' ליבש זיסלש מנכבדי העיר ההיא. נח נפשיה דרב יהושע שם ביום ד' ה' טבת שנת תקכ"ז, ושם מנ"כ.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו. בנו האחד היה ה"ר משה הלוי, חתן הנגיד "ראש מדינה" מעיר טיסמניץ ר' מרדכי הלוי. וזה האחרון היה חתן הקציץ ר' קלונימוס קלמן "ראש מדינה" מעיר טיסמניץ ובנו של הנגיד ר' אהרן הלוי מעיר בראדי שהיה נקרא שם בשם "ר' ארון ר' אברמש" (מעלות היוחסין עמוד ע"א). ואהרן היה אחי הנגיד הקציץ ר' מרדכי סג"ל "ראש מדינה" מטיסמניץ. ה"ר משה הלוי היה אבד"ק טורבין. השני היה הרה"ג מו"ה יעקב חיים הלוי הורוויץ אבד"ק נאווייפאלי, אבי הרבנים האחים מו"ה מאיר הלוי אבד"ק שעפס, ומו"ה ראובן הלוי אבד"ק זארנאווצי, מח"ס דודאים בשדה עה"ת (לבוב תרי"ט). ולזה האחרון בת, אשת הרב ר' אריה ליב הלוי עפשטיין אבד"ק אוזערוב, חותן יהושע, הוא הרב ר' מאיר יהושע אבד"ק קלימנטוב. כאמור, היתה בתו של הג"מ יהושע הלוי אשת ר' ליבש זיסלש מעיר זאלקווא, ולהם בן ושמו יעקב, חתן הנגיד ר' שאול מבראדי, וימת שם שאול ביום ה' כסלו שנת תקס"ו, בן הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק הרובשוב וחתנא דבי נשיאה של אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק

הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד קי"ז, ומ"ש בתולדות זקיני הנזכר, שנדפסו בסוף ס' ברכה משולשת).

אין זה הגאון מו"ה משה יהושע הלוי הורוויץ, אשר שימש ג"כ ברבנות בעיר יערסלב, וכנראה אחריו, דהיינו משנת תק"י בערך עד שנת תקי"ד, ואז נתמנה שוב לאבד"ק הורדנא, זה האחרון היה דודו אחי אביו (מאב אחד), וחתם עצמו תמיד בכל ההסכמות "משה יהושע הלוי הורוויץ" (בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" עמוד פ'), לא כן הראשון חתם עצמו רק בשם יהושע בלבד ונוסף ע"ש משפחתו "איש הורוויץ".

בורשטין

העיירה בורשטין בפולין הקטנה, גליל לבוב והסמוכה לדראהביץ׳ היא אחת הקהילות הקדושות שהשתייכה לחבל הקהילות טארנופול, טשורטקוב, פאטיק זלאטי ומיקולוניץ. משערים כי כבר בשנות ת״ח—ת״ט, ברצח חמי״ל הרשע ימ״ש, דרו בה כחמישים משפחות מבני ישראל. בשנת תקט״ו השתתף אחד מפרנסי הקהילה במושב ועד ד׳ ארצות ביערוסלאב, בה דנו על קיטרוג הגריעב״ץ זצ״ל על הגאון ריי״א זצ״ל בעניין הקמיעות הידועות.

ואלה הם רבני בורשטין במאה האחרונה עד ימינו.

א. הג״מ צבי הירש בן הג״מ ר׳ נתן אשכנזי מבראדי, בנו של הגאון שר התורה יחיד ומיוחד, מרן צבי הירש ה״חכם צבי״ זצ״ל. הג״מ צבי הירש נתמנה לאבד״ק בורשטין בשנת תקכ״א ושימש ברבנות העיר ט״ו שנה ונפטר שם בי״ז טבת שנת תקל״ו. בתו שיינדל נישאה להג״מ יוסף תאומים בן הג״מ יהודה ליב תאומים אבד״ק טשארטקוב, נין הגאון הגדול בעל ״ככיון דיונה״ שאשתו היתה בת הגאון מו״ה מאיר וואל אבד״ק בריסק דליטא.

ב. הרה״ג ר׳ דוד נתן גינצבורג[1].

ג. הג״מ יוסף תאומים, חתן הג״מ צבי הירש אשכנזי הנ״ל. נפטר בש״ק ב׳ תמוז תקפ״ה. ואלה תולדות יוסף: א) הרב הנגיד ר׳ צבי הירש תאומים מקאליש, חתנו של הג״מ מו״ה יעקב מליסא בעל חוות דעת. ב) מו״ה ישכר תאומים, אבי הרה״ג ר׳ צבי הירש תאומים אבד״ק וולאדאווי[2].

ד. הג״מ מרדכי זיסקינד הלוי, חתן הנ״ל, ממשפחה הכבודה והמיוחסת סג״ל לנדא. אביו היה הג״מ יואל משה הלוי אבד״ק גליגא, בן הג״מ נפתלי הירץ אבד״ק זוואליען[3] ונין להגאון מו״ה צבי הירש סג״ל אבד״ק אפטא[4].

1 ראה הסכמתו על הספר ״הדרת אליהו״ (פראג תקמ״ה).

2 ראה ספר ״יכבד אב״ סימן ס׳.

3 חתן הרה״ג ר׳ משה הלוי איש הורוויץ. ר׳ משה נפטר בהיותו צעיר לימים ורך בשנים על פני יעקב אביו, הוא אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד״ק גלוגא רבתי (ראה מ״ש להלן במאמרי על העיר ״גלוגא רבתי״ ולעיל במאמרי על העיר ״בוליחוב״ אות ג׳). מתי נתמנה לאבד״ק זוואליען לא ידוע לי. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. בתו סאשי היתה אשת הרה״ג מו״ה יהודה ליבש אבד״ק

ה. הרה"ג מו"ה משה יוסף, בן הגאון מו"ה צבי הירש ששימש ברבנות ארבע קהילות בפולין: בראדי, ברעזאן, ליסקא ודראהביטש. הג"מ צבי הירש היה בן הגאון מו"ה חיים אבד"ק קאלאמיא, בן הגאון הנודע מו"ה יהושע חריף אבד"ק קראקא, מחבר שו"ת "פני יהושע" ב"ח ומגיני שלמה. מלוח מצבתו שנשארה למחצה נודע, כי הג"מ מוה"ה משה עלה למרום ביום ד' שבט שנת תקס"ג. וזה נוסח מצבתו שם:

"בית ישראל תלמדנה בנותכם נהי, ואשה רעותה קינה על שלקח מאתנו ארון אלקים הוא איש צדיק תמים משים לילות כימים, חבל על דאבדין, זקן שקנה חכמה מו"ה משה האבד"פ. ומשה עלה אל אלקים ביום ד' שבט תקס"ג".

בניו וזרעו אחריו היו נקראים בשם בורשטין ע"ש העיר והוא אבי משפחת בורשטין עד היום. בנו היה הנגיד מו"ה צבי הירש בורשטין מזלאטשוב והוא זכה לבן גדול בתורה הגאון מו"ה חיים ז"ל. בצעירותו שימש כאב"ד בעיר בוזאנוב[5], ואח"כ נתמנה כאבד"ק זלאטשוב[6], ונפטר שם בשנת תר"ג ושמנ"כ[7].

ו. הרה"ג מו"ה מאיר הלוי ב"ר יעקב יוקל הירש מילידי העיר לבוב. נתמנה לאבד"ק בורשטין בשנת תרכ"ד ונפטר שם בשנת תרס"ז. היה חתן הרה"ג מו"ה מרדכי אשכנזי[8] אבד"ק בעיר סטאניסלאב.

ז. הרה"ג מו"ה משה דוד הלוי לנדא, בנו של הנ"ל, שימש שם ברבנות כעשרים שנה ונפטר שם בשנת תרפ"ז.

לעווירטוב, נפטרה בבורשטין ביום ועש"ק כ"א אדר ראשון שנת תקע"ח, ועל לוח מצבתה חרותים דברים אלו:

"פ"נ יום ועש"ק כ"א אדר ראשון תקע"ח, הרבנית מלעבר טוב מ' סאשי בת הרב מו"ה נפתלי הירץ הלוי..."

והיא ילדה ליהודה את הרה"ג מו"ה יונה לנדא (ע"ש משפחת אמו הי' מכנה עצמו בשם לנדא), אבד"ק גראבניץ, אבי הה"ג מו"ה יהודה ליבש לנדא אבד"ק סאדיגורא מח"ס יד יהודה על יו"ד ד"ח. בנו היה הרה"ג מו"ה יואל משה סג"ל לנדא אבד"ק גאליגא.

4 עיין מ"ש עליו לעיל במאמרי על העיר "אפטא" סימן ו'.

5 ראה תשובה אליו מיום ג' אייר תקע"ה בס' שו"ת "ספר יהושע" חיו"ד ס' ל"ז.

6 ראה הסכמתו משנת תקע"ז על ספר "עטרת זקנים" מאת הגאון מו"ה אריה ליב קאנטשיגער (לבוב תרל"א).

7 אחרי מותו נתמנה למלאות מקומו שם בנו הרה"ג מו"ה יצחק פנחס דוד, גם הוא כאביו שימש לפני זה ברבנות בעיר בוזאנוב, נפטר בזלאטשוב ושמנ"כ.

8 לעת זקנתו נסע לא"י ושם נפטר, בנו היה הרה"ג מו"ה אשר אנטשיל אשכנזי דיין ומו"צ בסטאניסלאב, מח"ס "שמן ראש". נפטר בג' שבט תרס"ב.

בילגוריי

אחת מהערים במחוז קראקוב שהשתייכו לעיר שידלוב, היתה בילגוריי הקרובה לזאמושטש, הקהילה הראשית במרכז הגליל. בשנת ת"ח ות"ט נהרגו רוב תושביה היהודים על ידי צבאות חמי"ל הרשע ימ"ש והעיר נשרפה כליל [1].

ואלה הם רבני בילגוריי הידועים לנו:

א. הגאון המפורסם מו"ה שמואל, בן הרב הג' ר' פנחס משה, מחבר הספר שו"ת "בית שמואל" האחרון. נולד בזאלקווא בערך שנת ת"ק לאביו הג"מ פנחס משה אבד"ק סוירז, בן הקציץ ר' אברהם ר' חיימש, פרנס ועד ארבע ארצות. מצד אמו רבקה, בת הפרנס של ועד גליל לבוב ר' ישראל איסרל מזאלקווא, היה נכד אבי ההוראה והמנהג האשכנזי רבנו הרמ"א. הרה"ג ר' שמואל היה התן דודו אחי אביו הרה"ג ר' צבי הירש, אבד"ק לוקוב והיה בן כ"ג בעלותו על כסא הרבנות דק"ק בילגוריי [2], ואח"כ נתקבל לאבד"ק פשעווארסקי [3]. בשנת תקנ"ב החליף תשובות בהלכה עם הגאון מרן משה טייטלבוים, בעל "השיב משה" [4]. באותה שנה נתקבל לראב"ד בפרשבורג [5], אבל מסיבות שונות לא הגיע לפרשבורג ונתקבל לראב"ד בטארנופול אחרי שהג"מ אברהם ב"ר צבי הירש מבראדי נפטר שם בי' שבט תקנ"ב [6].

בשנת תקנ"ה נאלץ לעזוב את העיר לתקופה קצרה מסיבת שריפה, שהחריבה כמעט את כל העיר ודר תקופה קצרה בעיר זבארוב הסמוכה. בשנת תקס"א נקרא

1 עיין בספר "צוק העתים", הובא ב"אוצר הספרות", מאת חיים יונה גורלאנד, ח"ג, עמ' 125, תיאור מזעזע: "הרגו את היהודים בתער השכירה, נשים וטף במיתה חמורה, ובטרם שיצאו מהם נשמתם, בקשו מהצוררים שעמדו לקראתם, שיהרגו אותם כפי גבורתם, וגם ערלים נהרגו בצרה, ונתבוססו בדמם ומחמימות התבערה נתבשלו בשרם כבשר הקדירה".

2 עיין "פינות הבית" להרה"ג ר' צבי יחזקאל מיכלזון, עמ' צב. וראה הסכמותיו על הספרים "בחינות עולם" עם הפירוש "כתר אהרן", זאלקווא תקמ"ב.

3 ראה הסכמתו משנת תקמ"ג על ספר "ברכת יעקב".

4 עיין שו"ת "השיב משה", דף כה.

5 ראה הסכמתו על ספר "שערי בינה" (ווינא תקנ"ב) מאת הרה"ג ר' יואב אבד"ק מאטערסדארף ותחם: יום ב' י"ב אייר תקנ"ב לפ"ק פשעווארסקי נאם שמואל הקטן בהרב המגוה המפורסם מו"ה משה פנחס זלה"ה. כעת נתקבל לאב"ד ור"מ דק"ק פרעשבורג".

6 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' לז.

לשמש בקודש בקהילה העתיקה פוזנא ושימש שם כראב"ד שש שנים. נפטר בי"ד כסלו תקס"ז[7].

ב. הגאון ר' משה צבי הירש ב"ר שמשון מייזעלש. שימש ברבנות בבילגוריי, לאנצוט וזאלקווא, ונפטר בח"י כסלו שנת תקס"א[8].

ג. הרה"ג מו"ה אליהו מרגליות, נולד לאביו הרה"ג ר' יחזקאל, אבד"ק אוסטרובצה, בשנת תקי"ח נתמנה לאבד"ק גריידינג והחליף תשובות עם שארו הגאון מרן מאיר מרגליות, אבד"ק אוסטרא, בעל "מאיר נתיבים"[9].

ד. הרה"ג מו"ה אביגדור מייזעלש, בנו של הגאון ר' משה צבי הירש מייזעלש הנ"ל. בן ח"י היה כשנתמנה לאבד"ק בילגוריי ושימש ברבנות שם קרוב לחמישים שנה.

ה. הרה"ג מו"ה יצחק נתן נטע ברלינר, בן הגגיד ר' דוד טעבלי מפיעטרקוב, בן הגאון ר' צבי הירש, אבד"ק ברלין, בן הגאון ר' אריה ליבוש, אבד"ק אמסטרדאם, חתנו וממלא מקומו של הגאון ראש גולת אריאל, רבי צבי אשכנזי ה"חכם צבי". הוא היה חתנו של הגאון ר' אביגדור הנ"ל, ואחרי פטירת חותנו מילא מקומו בבילגוריי לערך חמישים שנה. נפטר בט' לחודש אדר תרכ"ד.

ו. הרה"ג מו"ה אריה ליב היילפרין, היה ראב"ד בבילגוריי בשנת תקע"ו[10].

7 עיין מ"ש אודותיו במאמרי על "גרידיץ", הערה ה.

8 עיין במאמרי על "בעלזא", הערה ו.

9 עיין שו"ת "מאיר נתיבים", סימן ע"ט, ורבנו מו"ה מאיר מרגליות היה בן הגאון ראה בפרק "חענטשין".

10 ראה הסכמתו על ספר "שם משמואל", לבוב תקע"ז, מאת הרב הגאון מו"ה שמואל סאליר ראב"ד לבוב.

בילקאמין

עיירה הסמוכה לבראד. קהילה עתיקה וקדמוניה, ובמאה הרביעית כבר היתה קהילה מאורגנת ועוסקת בכל צרכי ציבור.

ואלה רבניה:

א. ר' אלימלך ב"ר אליעזר ליברמן הלוי, נפטר בלבוב י"א אדר תי"צ[1].

ב. ר' אברהם בן ר' שמרי, נפטר בלבוב ה' כסלו תנ"ז[2].

ג. ר' צבי הירש בן ר' משה, נפטר בלבוב תקנ"ג[3].

ד. ר' יחיאל מיכל ב"ר מרדכי, שהיה אבד"ק בראד[4].

ה. ר' יצחק, בן המופלג ר' בנימין בינוש מטארניגרוד, נפטר ז' אייר תקכ"ג בלובלין[5].

ו. ר' שלמה מבוטשאטש, חתן בעל "אהל יוסף"[6].

1 "אנשי שם" סימן סד.
2 שם סימן י"ט.
3 שם סימן תצ"ב.
4 ראה "דור ישרים", עמ' 32 ו"אנשי שם", סימן תל"ד.
5 ראה "לקורות היהודים בלובלין".
6 ראה "דעת קדושים" עמ' 172 וראה גם לקמן במאמרי על לקאטש.

בירז

עיר במדינת זאמוט.

ואלה רבניה:

א. ר' שלום בהקדוש ישראל הי"ד, חתן הג"מ משולם זלמן מירליש־ניימארק, אב"ד ג' קהילות אה"ו (אלטונה, המבורג ונדסבק), חותנו של גאון ישראל בעל ה"חכם צבי". ר' שלום נפטר בערך שנת תפ"ה[1].

ב. ר' ישראל ז"ק, בנו של ר' שלום הנ"ל וחתן הג"מ יוסף יאסקי אבד"ק דובנא[2].

ג. ר' חיים ז"ק, אחיו של ר' ישראל, מילא מקומו לאחר פטירתו[3].

ד. ר' ישראל, בן ר' חיים הנ"ל. נפטר שנת תקל"ח[4].

ה. ר' נחום קאצנלבויגן, חתן הג"מ ר' יצחק הלוי איש הורוויץ ובן הגאון ר' אברהם קאצנלבויגן אבד"ק בריסק דליטא, בן הג"מ דוד אבד"ק קיידאן, בן הגאון ר' יחזקאל קאצנלבויגן בעל שו"ת "כנסת יחזקאל". נפטר לערך שנת תצ"ה[5].

1 "דעת קדושים", עמ' 9.
2 שם עמ' 11.
3 התימתו בפנקס הקהלה שם, וראה שם.
4 ראה הסכמתו על הספר "עמודי יהודה" וב"דעת קדושים", עמ' 13.
5 ראה הספד עליו בספר "זכר החיים" מאת הגאון ר' חיים כהן ראפאפורט, אבד"ק לבוב: "הרב המאוה"ג, גדול בתורה ממש בחריפות ובקיאות, ביודעי ומכירי קא אמינא, כבוד מו"ה נחום, שהי' אור תורתו זורחת בק"ק בירז והגלילי".

בעלזא

העיר בעלזא, הקטנה עתה ונמצאת קרובה כעשר פרסאות מלבוב, היתה במאה השלישית לאלף הששי עיר חשובה, עיר מרכז עומדת בראש הגליל, אשר נקרא גליל בעלזא, והקהילה היהודית בה אשר מנתה שתי מאות וארבע נפש, היתה נחשבת למקום ראשי במדינת רייסין היא רוסיה האדומה הנקראת "גליל לבוב". הרב אבד"ק בעלז לא היה אב"ד בעירו בלבד, אלא ממשלתו היתה בכל הגליל כולו, והרבנים והדיינים והשוחטים שבערים והקהילות והישובים השונים סביב לה היו כפופים לו, והיו נאלצים לקבל רשות והורמנא מאתו, אם ראויים הם לדון ולהורות ולישב על כס הרבנות, כי בלי רשותו והסכמתו לא היו רשאים לשמש בתור רב ואב"ד או מו"ץ באחת הקהילות מערי הגליל שלו.

כנודע היתה לפנים מדינת פולין נחלקת להרבה ארצות: למדינת פולין הגדולה והקטנה, מדינת רייסין היא רוסיא האדומה הנקראת אח"כ בספרות הרבנית בשם "גליל לבוב", מדינת וואַהלין, אוקריינא ופודוליא, ומדינת מזייא (מאַזאוויען) ובתוכן גלילות הרבה עם קהילות ראשיות העומדות בראש הגליל, כמו: גליל קראקא, גליל לבוב, גליל פוזנא, גליל לובלין, גליל פרעמישלא, גליל חעלמא וגליל בעלזא, ועוד כמוהם הרבה.

באמצע המאה השלישית לאלף הששי היו שלושה גלילות, לובלין, חעלמא ובעלזא, מרובים באוכלוסין עם קהילות גדולות וקטנות וישובים הרבה הסמוכים להם. בעת ההיא התחברו שלושה הגלילות האלו ושמו להם ראש אחד, רב הכולל, רב ראשי על שלושה גלילות האלו. הרב המדינה, רב הכולל הראשון שנודע לנו אשר שימש ברבנות על שלשה גלילות האלו, היה הרב הגאון ר' יהודה אהרן אבד"ק חעלמא, אשר בשנת ר"פ נתמנה ע"י המלך זיגמונד הראשון לגובה המסים מאת היהודים בגלילות האלו, ואחרי כן ביום כ"א לחודש יולי שנת רפ"ב מינה אותו המלך לרב הכולל רב ראשי על שלושה גלילות הנזכרים, דהיינו גליל לובלין, גליל חעלמא, גליל בעלזא[1]. ביום י"ב לחודש יאנואר שנת ש"ב (כנראה אחרי מות אהרן) מינה המלך זיגמונד הראשון שני רבנים כוללים, רבני המדינה, את הגאון המפורסם מו"ה ש ל ו ם ש כ נ א אבד"ק לובלין, ואת הרופא ה"ר מ ש ה פ י ש ל ש

1 ראה מ"ש ברבעון "הצופה לחכמת ישראל", שנה ט"ו עמוד פ"ז. ובאנציקלופדיא יודאיקא (בגרמנית), כרך ה' עמוד ר"ו, ובספר השנתי "האשכול" (קראקא תרס"ט) לתולדות ישראל וחכמיו בפולין, פ"א; בלבן, בדברי ימי היהודים בקראקא וקאזמיר (בפולנית) ע' ע"ש.

מקראקא[2]. ממשלתו של זה האחרון היתה רק על שני הגלילות קראקא וצאזמיר, לא כן הראשון, אשר היה רבן של ישראל בהליכות התלמוד במדינת פולין בימים ההם ובזמן ההוא. אותו מינה המלך לרב הכולל להיות מושל בשאר גלילות, דהיינו: גליל לובלין, גליל חעלמא, גליל בעלזא, גליל לבוב וגם על מדינת פודוליא, אשר בעת ההיא היתה מחזקת את שלוש הקהילות הגדולות והחשובות האלו: בוטשאטש, קאמניץ פודאלסקי ומעזיבוז[3]. במשך הזמן התחברו שני הגלילות בעלז וחעלמא למדינה אחת והיה להם ועד מדינה בפני עצמו, ועל פי רוב היה הועד שלהם באחת מערי המדינה: טישוויץ, לאשצוב וקראסניסטאב[4].

ראשית התישבות היהודים בעיר בעלזא משוקע באופל. בכתבי הרשות הישנים נזכרים המה בפעם ראשונה בשנת קצ"ט לאלף הששי. בשנת ר' לאלף הששי (1440) היתה בעלזא שייכת למדינת רייסין בעת ההיא: בוסק, בעלז, גאליגורא, גלינא, גריידינג, דאלינא, דראהביטש, העליטש, הרובשוב, ווייסלאוויץ, זדיטשוב, חעלמא, יערסלאב, לובאטשוב, לבוב, פרעמישלא, קאמינקא (בלבן, היהודים בקראקא וקאזמיר ח"א עמוד ע'). בשנת רע"ז היה ריב בין הסוחרים היהודים והנוצרים, כי האחרונים מיחו בסוחרי היהודים למכור את סחורתם בשוק (מארקט) העיר. הסוחרים היהודיים הגישו בקשה לפני המלך על זאת, וזיגמונד הראשון שהגן בכל עת על היהודים מפני שכניהם הנוצרים, נתן צו כי אין למחות ביהודים של עיר בעלזא למכור את סחורתם אף בשוק העיר, ורשות להם לעמוד עם סחורתם ברחובה של עיר כמו שכניהם הנוצרים, ובעניני מסחר דין אחד להם ולנוצרים. בשנת שי"ז הגישו מוגזי יין שרוף של הנוצרים בקשה אל הממשלה שלא ליתן רשות ליהודים למכור יין שרוף לשכניהם הנוצרים, רק להם לבדם. אם הרשות אסרו ליהודים למכור יין שרוף בעיר הזאת, לא נודע על נכון. בעלזא בהיותה עיר בצורה היו היהודים מחויבים לשלם מדי שנה בשנה איזה סך, לחיזוק הסוללות וחומות העיר להיות עיר בצורה מפני האויב.

מקום מושב היהודים שם היה ברחוב מיוחד (גיטו). בשנת ש"י עלה מספרם למאתים וארבע נפש, ול"ב בתים היו שייכים להם. בשנת ת"ח ות"ט היה מספרם כמאתים בעלי בתים (משפחות), מלבד אלה אשר נמלטו לשם משאר הקהילות כאלף בעלי בתים (משפחות) להציל את נפשם. בעלזא, בהיותה עיר בצורה מאד, לא יכלו גייסות חמיל לנגוע אליה, אבל הרבה מהם מתו שם מפני זלעפות רעב (טיט היון). בימי מלחמות השבדים בשנות תט"ו־תט"ז נחרבה העיר לגמרי. אחרי עבור תרועת המלחמה נמנו וגמרו מועצות העיר הזאת, לתת גם ליהודים רשות

2 ראה מה שכתבתי אודותיו בירחון רבני "אוצר החיים" שנת תרצ"א עמוד קי"ח.
3 בלבן, דברי ימי היהודים בקראקא ח"א (בפולנית), עמוד ע'.
4 אנציקלופדיא יודאיקא כרך ד', עמוד מ"ג־מ"ה.

לגור בכל מרחבי העיר ויכולים לבנות בתיהם בכל מקום שהם רוצים בלי מעכב על ידם, בתנאי שהמסים אשר המה מחויבים לתת להרשות ישלמו כשאר אנשי העיר ההיא, ואם יהיה להם איזה סכסוך אודות הדבר הזה, אז מחויבים המה לציית דינא במקום המשפט של העיר הזאת כמו שכניהם הנוצרים, ולא יבואו עוד כלפנים אל המלך שידין אותם. בשנת תקכ"ה היה מספרם בבעלזא עם הגליל שלו שבע מאות ושש עשרה נפש, ובשנת תרפ"א, שני אלפים וארבע נפשות.

כאמור היתה בעלזא במאה השלישית והרביעית אחת הקהילות הגדולות והחשובות שבמדינת פולין, ורבניה אשר ישבו לכסא לה היו גאונים מצוינים ואדירי התורה הנודעים לשם ולתהילה בקרב כל ישראל. אולם במאה החמישית ירדה מטה מטה במספר אנשיה ובעושר וכבוד, ונעשתה לקהילה קטנה ואי־חשובה עד ימינו אלה.

האגדה מספרת לנו, כי בהיות הגאון מו"ה יואל סירקיש מח"ס "בית חדש" (ב"ח) אבד"ק בעלזא, משנת שס"ו עד שע"ז בערך, הציקוהו אנשי עירו עד מאד וימררו את חייו ולא יכלו דברו לשלום. ראש ומנהיג העיר ההוא, אשר היה בעל זרוע גדול ותקיף בעירו, הדיח אותו מעל כסא רבנותו, והיה נאלץ לעזוב את העיר הזאת ביום ועש"ק פניא דמעלי שבתא. הדבר הזה נגע עד נפשו, ולא יכול עוד לתת מעצור לרוחו, ואיררם וקיללם מעומקא דליבא, כי בכל דור ודור תלך הקהילה אחורנית במספר אנשיה ובתהילתה וכבודה. את מנהיג העיר ההיא קילל, כי בני ביתו ימותו אנשים ולא יחצו ימיהם. קללת אותו צדיק נתקיימה בהם, ומני אז ירדה העיר פלאים במספר אנשים ונדלדלה עד מאד, עד כי בשנת תקכ"ה, היה מספר היהודים בבעלזא רק שבע מאות ושש עשרה נפש. לא כן העיר סקאַהל, אשר היתה רק אחת מערי הגליל שלה, בה חיו אלף ושלש מאות ותשעים נפש יהודים[5].

בעלזא, בהיותה אחת הקהילות הראשיות שבמדינת פולין, בחרה מקרבה מנהיג אחד לועד של ארבע הארצות, בין כ"ה מנהיגים שנבחרו מכל ארצות פולין. כן שלחה נאמן אחד דבית ישראל להועד של ד"א, בין כ"ב נאמנים (נדב"י) משאר המדינות. ממנהיגי המדינה אשר שלחה בעלזא למקום הועד של ד"א נודעים לנו רק איזה מהם, ואלה שמותם: א) ר' ליב, נבחר בשנת שנ"ה להיות יושב בתור מנהיג דעיר בעלזא בתוך הועד של ד"א פולניא. ב) ר' צבי הירש ב"ר שמשון מייזעלש[6]. ג) בשנת תע"ג היה מנהיג המדינה מעיר בעלזא ושמו אריה ליב

5 שם.

6 "הרב הפרנס דד"א מו"ה צבי הירש מייזלש מק' בעלז, בהרב החסיד המפורסם מו"ה שמשון" (לשון הרב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול, במג"י שלו, שנדפסה בס' "שלומי אמוני ישראל" ח"ב סי' ט') היה בן למשפחה החשובה מייזלש אשר מקורה מעיר פרג, ואיזה אנשים מצוינים באו ממנה עירה קראקא וישבו

ב״ר נתן, בועד יערסלאב, אשר היה ביום ה׳ כ״ח תשרי תע״ג. הוא חתום בין המנהיגים העומדים לימין הג׳ פייביל תאומים, אודות הרבנות דק״ק פרעמישלא, וחתום שם ״ונאום אריה ליב ב״ר נתן מבעלזא״ (תקע שופר). ד) ר׳ (יצחק)

שם. לדוגמה: ה״ר יוסף מייזעלש (מפלת עיר הצדק), אבי הרב הגאון מו״ה אברהם מייזעלש, מגדולי חכמי קראקא, ונמצאת חתימתו בתשובת חכמי קראקא, מה שהשיבו למדינת איטליא, בדבר המחלוקת וריב ומדון שהיה שם בין הר״נ פואה ובין משפחת גרשון אודות ביהכנ״ס בעיר ריגיו, וחתום שם ראשון הגאון מו״ה יוסף כ״ץ בעל שו״ת שארית יוסף, ואחריו הגאון מו״ה מאיר בר׳ יעקב מטרופה, ואחריו שלישי הגאון מו״ה אברהם מייזעלש. וימת שם אברהם בשנת ש״ס לפ״ק. בנו ה״ר שמחה בונם לקח לו לאשה את דרעזיל בת רבנו הרמ״א ז״ל, והיא ילדה לו את ה״ר יצחק מייזעלש שהיה נקרא ע״ש אביו, בשם ״ר׳ יצחק ר׳ בונמש״. ויצחק ילד את משה, הוא הגאון מו״ה משה אבד״ק לובלין מח״ס מהדורא בתרא, חתן מהרש״א כנודע. ולמשה יולד בן והוא הג״מ ישראל איסרל אבד״ק לובלין. כנודע היה ה״ר שמחה בונם מייזלש מקראקא חתן רבנו הרמ״א ז״ל, ואביו ה״ר אברהם מייזלש מחותנו של הרמ״א מהם נשתלשלה משפחת מייזלש במדינת פולניא, אשר העמידה מקרבה רבנים וגאונים מהם גדולי הדור מחברי ספרים, דור אחר דור עד זמננו זה. — משער אני כי גם הפרנס ר׳ צבי הירש מייזלש מבעלזא היה נין ונכד לר׳ שמחה בונם מקראקא חתן הרמ״א ז״ל, או לאביו הג״מ אברהם מייזלש מקראקא. כאמור היה ה״ר צבי הירש אחד ממנהיגי הועד של ארבע ארצות וזכה ג״כ לבנין וחתנין רבנן גדולי הדור. חתנו הרב הגאון מו״ה אברהם אבלי שמש ברבנות בעיר בעלז, כמבואר להלן בסי׳ י״ב. — בנו ה״ר יעקב מייזלש זכה לבן גדול בתורה הוא ניהו הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה שמשון מייזלש. ערך שנת תפ״ט נתקבל לאבד״ק צעשינוב, משם נתמנה בשנת תקי״ח שוב לאבד״ק זאלקווא ושמש שם ברבנות עד שנת תקכ״ו. בשנה ההיא עזב את זאלקווא וחזר לצעשינוב, במקום אשר שמש ברבנות בתחילה, כי נפשה אותה להיות קבור בקבורת אבותיו. ונח נפשיה דרב האי גאון ביום ד׳ ט׳ לחודש סיון שנת תקכ״ט. על לוח מצבתו מפליגין בשבחו כי היה ״רבן של כל בני הגולה״. בס׳ ״שער המלך״, דרושים שחיבר ה״ר מרדכי ב״ר שמואל אבד״ק ווילקאטש (זאלקווא תקל״ד) נדפס עליו הספד גדול וכבד וגם קינה בדרך שיר, וקורא אותו שם ״מורנו הרב הגאון הגדול מופת הדור כבוד מו״ה שמשון מייזלש אבד״ק צעשנוב, ומלפנים היה אב״ד ור״מ בקהלה מפוארה ק״ק זאלקווא יצ״ו. ומרוב ענותנותו לא רצה להשתמש בתגא וחזר למקומו הראשון לשכב עם אבותיו״ (שם בשער הספד הצדיקים פ״ז).

הניח אחריו שני בנים רבנים יושבי על מדין, האחד היה הרב הגאון מו״ה חנניה ליפמן מייזלש, אשר אחרי מות אביו נתקבל למלאות מקומו בעיר צעשינוב, וימת שם ביום ד׳ חוהמ״פ שנת תקמ״א (קריה נשגבה סי׳ ש״ז). — בנו השני היה הגאון המפורסם מופת הדור והדרו נזר הזמן וכתרו מו״ה משה צבי הירש מייזלש, אשר בשחרותו שמש ברבנות איזו שנים בעיר בילגורייא, ואח״כ נתקבל לאבד״ק לנצהוט. ויהי בנסוע אביו הגאון מעיר זאלקווא לשבת על כס הרבנות בעיר צעשינוב, נתמנה הוא למלא מקומו שמה להיות אב״ד ור״מ בעיר מפוארה זאלקווא. משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא מרבני גדולי הדור, וקהלות חשובות בישראל שחרו את פניו שיבא לכהן פאר בקהלתם, אך הוא מיאן בדבר כי לא היה רוצה לעזוב את העיר

אייזיק בן ר׳ יוסף, הנבחר למנהיג המדינה על ג׳ שנים, מן שנת תקכ״ב עד תקכ״ה. בועד המדינה של ״גליל בעלזא״ מצאנו אותו יושב שם בתור מנהיג (אציקלופדיא יודאיקא, כרך ד׳ עמוד מ״ה).

זאלקווא אשר היתה חביבה עליו עד מאד, יען היא היתה בעת ההיא עיר מלאה חכמים וסופרים ומקום תורה אין דוגמתה.

כאמור היה הוא אחד מהרבנים גדולי הדור אשר בית ישראל היה נשען עליו. הגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות בשו״ת בית אפרים (חאה״ע סי׳ כ״ב) העיד שלא רצו חכמי הדור להתיר עגונה אחת אם לא בהסכמת שני גדולי גאוני הזמן, וביותר ״הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה צבי הירש אב״ד דק״ק זאלקווא והקרייז״. הוא שמש ברבנות יותר מחמשים שנה, ונח נפשיה בעיר זאלקווא בהיותו זקן ושבע ימים ביום ועש״ק ח״י כסלו שנת תקס״א, ושם חלקת מחוקק ספון. אחרי מותו נדפסו ממנו ד׳ תשובות בספר שאלות ותשובות גאוני בתראי (טשערנאוויץ תר״ך) וספר שאלות ותשובות חמדה גנוזה (לבוב תרל״ה). ולו בן ובת. בנו הרה״ג מו״ה אביגדור מייזלש שמש ברבנות כחמשים שנה בעיר בילגורייא במקום אשר שמש שם לפנים אביו הגאון זצ״ל, ואחרי מותו מילא מקומו שם חתנו הרב הגדול מו״ה יצחק נתן נטע ברלינר (אביו ה״ר דוד טעבלי מפיעטרקוב היה בנו של דו״ז הגאון המפורסם מו״ה צבי הירש אבד״ק ברלין). ונח נפשיה דרב יצחק נתן שם בשנת תרכ״ד לפ״ק. — ופריידא בת הגאון מו״ה צבי הירש מייזלש מזאלקווא היתה אשת הרב הגדול מו״ה אביגדור הורוויץ אבד״ק קאמינקא, אשר אביו הג״מ אברהם אבד״ק לויצק היה חתן הרב הגאון מו״ה אשר אבד״ק נראל, חתנא דבי נשיאה של אא״ז הגאון המפורסם מו״ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד״ק טיקטין, ועל שם משפחת זקינו זה היה מכנה עצמו בשם ״הורוויץ״, והוא אבי הרה״ג מו״ה יצחק שמשון מייזלש־הורוויץ, אשר בשחרותו היה ראש ב״ד בעיר זאלקווא ואח״כ שמש ברבנות בעיר טשערנאוויץ, ובשנת תרכ״ה נתמנה שוב לאבד״ק זאלקווא למלאות מקום אבי אמו הגאון המפורסם מו״ה משה צבי הירש מייזלש. וימת שם יצחק שמשון בהיותו כבן תשעים שנה ביום ב׳ דחנוכה שנת תרל״ט (ראה כל זאת בהקדמת ספר ״חמדה גנוזה״ הנ״ל, ובספר ״קריה נשגבה״ סי׳ רל״ח). כשתי שנים היה כס הרבנות בעיר זאלקווא פנוי, ובחודש תשרי שנת תרמ״א פרשת בראשית נתקבל אאמו״ר הגאון המפורסם מו״ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ״ל לאבד״ק זאלקווא, ושמש שם ברבנות עד חודש טבת שנת תרמ״ה, כי בעת ההיא נתמנה שוב במקום אשר היה שם אהלו בתחילה להיות ״במקום אב״ד״ בעיר קראקא, אחרי מות ה״ר שמעון סופר אשר אחרי מותו לא היה שם אב״ד קבוע. בקיץ שנת תרנ״ט נתקבל שוב לאבד״ק קראקא והגליל, ונח נפשיה שמה במבחר שנותיו בהיותו בן חמשים ושלש ומחצה שנים, ביום י״ב לחודש כסלו שנת הסת״ר לפ״ק, ושם חלקת מחוקק ספון.

והנה אמרתי בל אמנע מלהציג פה עוד שלשלת אחת מן המשפחה הכבודה הלזו, מנכדי ה״ר שמחה בונם מייזלש חתן הרמ״א, אשר גם היא העמידה מקרבה רבנים מובהקים יושבי על מדין בקהלות שונות משך איזה דורות, והיא תולדות הגאון המפורסם מופת דורו מו״ה (משה) אריה ליב מלודמיר, שהיה נקרא בזמנו בשם ״ר׳ ליב חסיד״. הוא היה אחד מהרבנים גדולי הדור ומגאוני הועד של ארבע ארצות פוליניא. הוא נולד ערך שנת ת׳ כנראה בעיר לודמיר אשר במדינת וואהליין, כי בכל חתימותיו הוא חותם עצמו ״אריה יהודה ליב מלודמיר״. אביו ה״ר משה

בעלזא

בשנת תקע"ז, כאשר נתמנה הרב הה"צ מו"ה שלום רוקח לאבד"ק בעלזא, מן העת ההיא נעשתה בעלזא לעיר מרכזית של קהל חסידים, כי יצא טבעו לצדיק כביר ופועל ישועות, ונהרו אליו חסידים מכל ערי הגליל לשמוע בקול דברו ולהנות

מייזלש כנראה היה בן בנו של ה"ר שמחה בונם מקראקא חתן הרמ"א ז"ל (בעבור זה תבין כי על שער ספרי נכדיו מיחסים עצמם לנכדי הרמ"א). בשנת תל"ז מצאנו אותו בעיר לבוב (כנראה לא היה שם אב"ד, כי בכל הסכמותיו מעת ההיא לא חתם עצמו בשם אבד"ק לבוב או חופ"ק לבוב, רק "הדר בלבוב דחוץ לעיר"). בועד יערסלב אשר היה ביום ג' כ"ב אלול תל"ז, הסכים שם על הדפסת תנ"ך עם העתקה אשכנזית (אמ"ד תל"ח) וחתום "אריה יהודה ב"ר משה מלודמיר הדר בלבוב דחוץ לעיר". גם נמצאת ממנו הסכמה על הדפסת הירושלמי סדר זרעים עם פי' מהר"א פולדא (אמ"ד ת"ע) ועליה רשום "הסכמת הגאונים המופלגים מאד כבוד הגאון מו"ה ליב חסיד זצ"ל וכבוד הגאון מו"ה משה חריף זצ"ל וחתניהם", ובאו שם עה"ח "אור ליום ה' י"ב טבת תנ"א לפ"ק פה ק"ק לבוב. אריה יהודה מלודמיר, נאם הצעיר פנחס משה" (הוא זקיני הגאון מו"ה משה חריף השני אבד"ק לבוב. וראה מה שכתבתי אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" שנדפס בסוף ספר "טוב עין" שחיבר אחי הרב הגאון נרו, קראקא תרצ"ה, על הירושלמי יבמות, עמוד כ"ב ע"ש). בזמן ההוא נתמנה לאבד"ק פרעמישלא. הסכים בתור אבד"ק פרעמישלא בועד יערסלב מן ה' תשרי תנ"ב על המדרש רבה עם פי' נפתלי אילה שלוחה (פפד"א תנ"ב) ועליה רשום "הסכמות הגאונ'ם הרבנים דד' ארצות ה"ה הגאון הגדול המקובל החסיד כמוהר"ר ליב חסיד אב"ד דק"ק פרעמישלא" וחתום שם "ונאום אריה יהודה מלודמיר". ונח נפשיה דרב חסידא בפרעמישלא ביום ש"ק י"ג אייר שנת תנ"ד, ונדפס עליו הספד בספר שמנה לחמו, דרושים, שחיבר ה"ר אשר אנשיל מפרעמישלא (דעסויא תס"א) ח"ב פ"ו. — ולו שני בנים גדולים מנהיגי הארצות במדינת פולניא. האחד הוא המנהיג ר' זלמן החתום בועד יערסלב ביום ה' כ"ז תשרי תע"ג בין מנהיגי הארצות "זלמן בהגאון החסיד המפורסם כמוהר"ר משה אריה יהודה ליב זללה"ה מק"ק לבוב". והשני הוא מנהיג המדינה ר' חיים מייזעלש, אשר בנו ה"ר משה מייזעלש לקח לו לאשה את בריינדל בת הרב הגאון מו"ה שמואל צבי הירש אבד"ק בריסק דליטא, וזה האחרון היה בנו של הרב הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק קראקא ובריסק דליטא, מח"ס שו"ת שאגת אריה (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמוד קל"ט), אשר אביו הרב הגאון מו"ה שמואל צבי הירש אבד"ק פינטשוב היה בנו של רבנו הגדול בעל הב"ח (ראה בהקדמת ס' הליכות עולם ח"ה שחיבר הג"מ מאיר מייזעלש, זולצבאך תקט"ז).

ה"ר משה מייזעלש הניח אחריו שלשה בנים גדולים. בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה מאיר מייזעלש מח"ס הליכות עולם ח"ה על איזה מסכתות (זולצבאך תקט"ז).

בנו השני היה הרה"ג מו"ה אברהם נתן נטע מייזעלש אבד"ק ווישניץ דליטא, מח"ס נטע שעשועים, ח"ה על מס' (נייאוויט תצ"ה) ושו"ת קול שחל, שנדפסו יחד עם שו"ת שאגת אריה שחיבר זקינו הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק בריסק דליטא הנזכר (שם תצ"ו). ובסוף ימיו נסע לארץ הצבי, ומת שם. והוא אבי הרה"ג מרדכי מייזעלש מזאלקווא, הבא בהסכמה על ספר המדות לר' יצחק סאטאנוב (ברלין תקמ"ד).

בנו השלישי היה הרב ר' יצחק מייזעלש שהיה נקרא בשם ר' יצחק וולאדאוואר, אשר בנו ר' צבי לקח את בת דודו אחי אביו הג"מ אברהם נתן נטע הנזכר לו לאשה,

מגועם זיו חכמתו וחסידותו, ונאספו אליו כל נכה רוח וכל איש ידוע חולי ומדוה לבקש ממנו עזר ותרופה, ומני אז נעשתה בעלזא לעיר של קהל חסידים, ועל ידי השפעתו נתפשטה החסידות, היא שיטת הבעש"ט, ביתר שאת ויתר עז בעיר

והיא ילדה לו שני בנים גדולים רבנים מובהקים: הראשון הוא הרב הגאון החסיד מו"ה עוזיאל מייזעלש, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר ריטשוואהל, ואח"כ בעיר אסטראבצי ובסוף ימיו נתקבל לאבד"ק עיר חדש בגליל קראקא. ונח נפשיה שמה במבחר שנותיו בטרם מלאו לו ארבעים שנה בשנת תקמ"ו (שגה"ח אות ע' סי' א'). אחרי מותו נדפסו ממנו הספרים האלו: תפארת צבי וכרם שלמה על מס' ביצה (זאלקווא תקס"ג), עץ הדעת טוב על מס' כתובות, ודרושים עה"ת הנקובים בשם תפארת עוזיאל (ווארשא תרכ"ג), עץ הדעת טוב על מס' שבת (לבוב תרמ"ד), וספר מגורה הטהורה על הלכות שבת (שם). — השני היה הרב הגאון מו"ה יצחק מייזעלש אבד"ק צויזמיר, ואחרי מות אחיו הנזכר נתמנה למלא מקומו לשבת על כס הרבנות בעיר חדש, והוא הו"ל את הס' תפארת צבי על מס' ביצה שחיבר אחיו הנזכר והוסיף מדיליה הגהות הנקובים בשם "זר זהב", והוא אבי הרה"ג מו"ה צבי מנחם מייזעלש אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר פילעב ואח"כ פארצאוו, ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר חדש. וימת שם ביום כ"ח תשרי תרי"ט. אחרי מותו נדפסו תשובותיו וחדושיו בשם "זכרון צבי מנחם" (פרעמישלא תרל"ג). — ונין ונכד היה לו להג"מ אברהם נתן נטע אב"ד ווישניץ דליטא הנזכר, והוא הרב הגאון מו"ה יצחק מייזעלש מח"ס חוסן ישועות על מס' יבמות, בבא בתרא (תקס"ח), אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר קאמניץ ואח"כ בעיר שטעקטשין ובסוף ימיו קבע דירתו בעיר קראקא במקום אשר שימש שם ברבנות בנו הרב הגאון המפורסם מו"ה דובעריש מייזעלש אשר ילדה לו אשתו השניה מאליע בת הרב הגאון הגדול מו"ה יצחק הכהן ראפאפורט אבד"ק פינטשוב, אחי הגאון המפורסם בעל שו"ת כתר כהונה.

משער אני כי להר"ר משה מייזעלש בן בנו של הגאון מו"ה ליב חסיד, וחתן הגאון מו"ה שמואל צבי הירש אבד"ק בריסק דליטא, היה לו עוד בן רביעי, והוא הרב המופלג ר' חיים מייזעלש, אשר זכה לבן גדול בתורה והוא הגאון המפורסם מו"ה רפאל מייזעלש מח"ס תוס' שבת על הלכות שבת (ובזה תבין מ"ש בשער ספרו כי הוא נכד הגאון בעל הב"ח, ודור עשירי לרבנו הרמ"א ז"ל). ודע כי בשחרותו היה הגאון בעל תוס' שבת דיין ומו"ץ בעיר הורחוב, בעת אשר שמש שם ברבנות אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו (ראה מ"ש בתולדות אא"ז הנזכר שנדפסו בסוף ס' ברכה משולשת, בילגורייא תרצ"ה עמוד ק"ב ע"ש). אח"כ שמש ברבנות בעיר פאריצק וכנראה שם מנ"כ. הניח אחריו שלשה בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אלכסנדר סענדר מייזעלש, אשר בשחרותו היה דיין ומו"ץ בעיר זאבלטוב אשר במדינת גאליציא. הוא הביא לבית הדפוס את הס' תוס' שבת על הלכות שבת, שחיבר אביו הגאון והוסיף מדיליה ג"כ הגהות יקרות (פפד"א תקל"א). מחמת איזו מלשינות אשר הוציאו עליו שונאיו לפני הרשות, היה נאלץ לעזוב את המדינה הזאת, והלך לו לארץ הגר (אונגארן), שמה נתמנה לאבד"ק סערדהעלי. משם שלח שאלותיו וספיקותיו לפני הגאון בעל נודע ביהודה. ותשובות אליו נדפסו בשו"ת נוב"י תנייגא (או"ח סי' י"ט, אה"ע סי' קכ"ד).

הזאת בפרט והוא נערץ ונקדש בקהל חסידים לאחד המיוחד שבהם. ומן העת ההיא תופיע לנו בעלזא לעיר מרכזית של חסידים עם רבה בראשה, והוא מיסדה של שלשלת הצדיקים חסידי בעלזא עד היום הזה.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שימשו שם ברבנות מן הזמן הראשון עד ימינו אלה:

א. הרב הגאון מו"ה זעליג, הבא על החתום בתוך שאר הרבנים גדולי הדור על התקנה שנעשתה בועד הארצות שנת שמ"ז ביריד גראַמניץ בעיר לובלין, שלא ישתדל שום רב בישראל להשיג משרת הרבנות ע"י כסף וזהב, חתום שם "הק' זעליג מבעלז" (הלבנון, שנת תרכ"ז גליון ל"ד). כנראה שם הקודש שלו היה יצחק, ובשנת של"ב כבר שימש שם ברבנות, כי ביום ד' ב' סיון של"ב נמצאת חתימתו על גביית עדות, וחתום "דברי יצחק החונה על יד דגלו בק"ק בעלזא" (שו"ת מהרש"ל סי' ק"א).

ב. הגאון מו"ה משה מפרעמישלא, מח"ס מטה משה. מגדולי תלמידיו של מהרש"ל, כעדות עצמו בהקדמת ספרו שם. בשחרותו הרביץ תורה בעיר בעלזא. אם שימש שם ברבנות בתור אב"ד או רק בתור ר"מ בלבד לא אוכל לברר. וראה מ"ש אודותיו למעלה אצל עיר אפטא סי' ב'.

ג. הגאון מו"ה אברהם חיים בן הגאון מו"ה נפתלי הירש למשפחת שור הנכבדה, אשר מסורת היתה בידם שהמה מצאצאי רבנו יוסף ב"ר יצחק בכור שור מאורליניש מתלמידי הר"ת (מעלות היוחסין עמ' ל"ח). חיבר ספר "תורת

שם שמש ברבנות עד שנת תקנ"ט בכלל. בשנה ההיא נתעוררה עליו מחלוקת גדולה, כי אנשי העיר ההיא רצו להדיח אותו מכסאו ולקבל רב אחר במקומו. הוא פנה תיכף לרבני גדולי הדור שיעמדו לימינו להזהיר לבני קהלתו לבל יהינו לקבל רב אחר במקומו. דו"ז הגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק אמ"ד כתב מכתב תוכחה לקהל עדת עיר סערדהעלי, כי ע"פ דין אסור להם להדיח את רבם ולקבל רב אחר במקומו, כי לא יעשה כן בישראל שלא יאמרו רבם דחפו. העתק מן מכתב הנזכר נמצא תח"י בעצם כת"י של הגאון מאמ"ד חתום באוצרותי. אבל כל זאת היה ללא הועיל, כי נאלץ היה הגאון מו"ה אלכסנדר לעזוב את העיר ואת כס הרבנות אשר היה לו שמה, ועל מקומו שם נתמנה הרב הגאון מו"ה דוד דייטש בעל "אהל דוד", אשר בשנת תק"ס כבר ישב על כס הרבנות שם (ראה בחת"ס חיו"ד סי' קס"ז). הוא נתמנה שוב לאבד"ק רעכניץ, ונח נפשיה שמה בשנת תקע"ט.

בנו השני (של הג"מ רפאל מייזעלש) היה הרה"ג מו"ה משה מייזעלש אבד"ק סערעד, אשר לקח את בת אחותו של הגאון בעל הפלאה לו לאשה, והיא היתה ילדה קטנה במות אמה, ולקח אותה דודה הגאון הקדוש מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד"ק נ"ש לביתו, והשיאה לאותו האיש משה הנזכר.

בנו השלישי היה הדיין המצוין מו"ה חיים מייזעלס מו"ץ דק"ק לבוב, אשר הו"ל פעם שנית את הספר "תוס' שבת" מאת אביו הגאון זצ"ל עם הוספות "קונטרס מהדורא בתרא" (זאלקווא תקנ"ה).

חיים", חידושים על מסכתות, ח"א (לובלין שפ"ד) וח"ב (קראקא שצ"ו) ושניהם ביחד (פרג תנ"ב). אחרי מותו הדפיס נכדו הג"מ חיים ב"ר עוזר אבד"ק הילדסהיים את ספרו צאן קדשים, חידושיו על סדר קדשים (וואנזיבעק תפ"ט) שחיבר יחד עם חבירו ועמיתו הגאון מו"ה מרדכי ז"ק אבד"ק ברעזאן (ראה מ"ש אודותיו ב"הצופה לחכמת ישראל", שנה ט"ו עמוד צ"א). גם נדפס ממנו קונטרס על הטור וב"י בהלכות גיטין וחליצה (אמ"ד שצ"ג) ע"י נכדו ה"ר דוד בן הרב הגאון מו"ה אריה יהודה ליב אבד"ק אמ"ד. הג"מ אברהם חיים שימש ברבנות בעיר בעלזא (אנשי שם סי' ד') סאטנוב וקרעמניץ (מעלות היוחסין עמוד ב'), ונח נפשיה בחודש טבת שנת שצ"ב בעיר לבוב (אנשי שם סי' ד'), ושם חלקת מחוקק ספון.

ד. הגאון מו"ה יואל סירקיש (הב"ח). בשחרותו היה אבד"ק פרוזנה אשר במדינת ליטא, ואח"כ בעיר לוקאבי בפולין הקטנה, וגם שימש ברבנות בערים לובמלא, שידלוב, מעזיבוש, בריסק־דליטא ובעלזא. שם הסכים בין שבעה עמודי הגולה ע"ס יש נוחלין (פרג שע"ו), וחתום "ונאם הק' יואל בן לא"א כמו"ה שמואל זללה"ה, אב"ד ור"מ דק"ק בעלזא". בשנת שע"ט נתמנה לאבד"ק קראקא הבירה, ונח נפשיה דרב האי גאון ביום כ' לחודש אדר שנת ת' לפ"ק, ושם חלקת מחוקק ספון.

ד*. הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יונה תאומים, בעל "קיקיון דיונה", עיין עליו אצל אפטא הערה 24.

ה. הגאון מו"ה משה מאך, גיסו של הגאון מו"ה יהושע חריף, בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע, כי זה האחרון לקח לו את אחותו לאשה. והמה היו בני הנגיד ר' שמואל מבריסק דליטא שהיה נקרא בשם "ר' שמואל ר' משה ר' הלליש" (לשון שער ספר בית הלל). בנו של ר' שמואל הנזכר היה אבי ה"ר נפתלי הירץ, אביו של הגאון מו"ה הלל אבד"ק זאלקווא מח"ס בית הלל על ש"ע יו"ד ואה"ע (דיהרנפורט תנ"א). ובכן תבין מה שהגאון בעל בית הלל קורא בספרו (חיו"ד סי' ס"ד סק"ד) את הגאון בעל מגיני שלמה "בעל דודתי". בתחילה שימש הגאון מו"ה משה מאך ברבנות בעיר שאריגראד, אשר היתה בעת ההיא אחת הקהילות הגדולות והראשיות אשר בפולין, ובסוף המאה השלישית היו דרים שם יותר מאלף משפחות יהודים שלומי אמוני ישראל ח"ב עמוד מ"ח), ונהרגו ונשחטו רובם ככולם בשנת ת"ח ות"ט ע"י גייסות חמיל שר"י. אח"כ נתמנה לאבד"ק בעלזא, אך מתי הלך לו לעולמו ואיה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו.

ולו בן גדול בתורה מגדולי הדור והוא הרב הגאון מו"ה יעקב אליהו (חתן הקצין ר' אליעזר מפרג, חתנו של הג"מ חיים אבד"ק קעלין ומדינת ביהם בן הג"מ סיני אבד"ק פוזנא [מג"י היילפרין סי' ט"ז], חתן הג"מ אליעזר ר' טודרס מפרג, חתן הג"מ סיני ב"ר בצלאל, אחי מהר"ל מפרג), אשר בשנת ט"ו לימי חייו שלחוהו

אביו ללמוד בישיבתו של גיסו הגאון בעל מגיני שלמה, ולשאוב מים חיים ממעייני יהושע. כשנה ומחצה למד בישיבתו הרמה בנגלה ובנסתר, ואח"כ סמך את ידו עליו כי ראוי להיות רב ואב"ד בישראל, ונתן לו מכתב תהילה ויקר כי בהליכות התלמוד לבו כפתחו של אולם ובחכמת הקבלה כמוהו כמוני. ובבואו לבית אביו עם מכתב כזה קיבלוהו אנשי עירו לר"מ ולראש ישיבה בעיר גדולה הלזו. בשחרותו שימש ברבנות בעיר שאריגראד על מקום אביו ז"ל, ובשנת ת"ח ות"ט ברח משם מפני גייסות חמיל שר"י, ונתקבל אח"כ לאבד"ק בוטשאטש ומשם לעיר הגדולה טיסמניץ, ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר זלאַטשוב, ושם מנ"כ. הוא היה אחד מרבני גדולי הדור ונשא ונתן בשו"ת עם הגאון בעל הש"ך (ראה למעלה אצל אפטא הערה 18), וכחא דהיתרא עדיף ליה. בבואו עירה בוטשאטש התיר שאין צריך לנקר את חלק הפנים שנקרא "שפאַנדירעס". בשנת תל"ח חיבר ספר "אהל יעקב", חידושים על ארבעה טורים, וספר "אדרת אליהו", דרושים על התורה, והמה עוד בכתובים ונמצאים באוצר הספרים אשר באוקספאַרד.

מתולדותיו ידענו כי שתי בנות היו לו, ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון היה ה"ר מנחם מענדיל בן הרב הגדול כמוהר"ר אליהו בן הגאון הגדול המפורסם כמוהר"ר מנחם מענדיל מרגליות זצ"ל אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא, אשר ילדה לו אשת נעוריו שינדיל בת הג"מ מרדכי מרגליות מקראקא. השני היה הרב הגאון מו"ה ישראל היילפרין, אשר אביו הג"מ אברהם היילפרין אבד"ק קאוולי היה חתן הרב הגאון הרופא מומחה לרבים מו"ה יחיאל מיכל הלוי עפשטיין, חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים. בשחרותו בהיות הג"מ ישראל בן שמונה עשרה שנה נתמנה לדרשן בעיר רישא. אח"כ שימש ברבנות בעיר סווירז, והיה ג"כ רב המדינה על כל מדינת רייסין הנקראת "גליל לבוב" יחד עם הגאון בעל טורי זהב, אשר היה אבד"ק לבוב בעת ההיא. ושניהם היו רבנים כוללים רבני המדינה בארץ הזאת בעת ההיא. ויגוע ישראל ויאסף אל עמיו בעיר סטרעליסק, ושם מנ"כ.

ואלה תולדות ישראל: בתו היתה אשת הג"מ ישעיה, אשר בשחרותו שימש ברבנות בעיר וויטקוב, ולעת זקנתו קבע דירתו בעיר בראדי (הג"מ ישעיה היה בן דודתו של הג"מ יחזקאל בן הגאון בעל ברית שלום עה"ת, ראה בהקדמה שם), ונח נפשיה שם ביום י"א כסלו שנת תפ"ד, ושם מנ"כ. והוא אבי הג"מ משה אבד"ק סלאַטווינא. ולמשה יולד ארבעה בנים גדולים ובת: בנו הראשון היה הג"מ יוסף אבד"ק בארדיטשוב. השני היה שמו שמואל. השלישי היה הג"מ שאול אבד"ק לושטשין, אבי הג"מ יחיאל מיכל אבד"ק ראחאוו. הרביעי ה"ר ישראל פינילש מלבוב. ובת משה ושמה רייזיל היתה אשת ר' יצחק איציק מעיר האַראַדענקא אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו. לעת זקנתו נסע הוא עם אשתו רייזיל לארץ ישראל וקבע דירתו בעיר צפת, ושם מתו שניהם.

בנו של הג״מ ישראל היילפרין אבד״ק סווירז היה הגאון מו״ה יחיאל מיכל היילפרין אבד״ק ברעזאן, אשר זכה שיצאה ממנו שלשלת גדולה של רבנים מובהקים אדירי התורה דור אחר דור עד ימינו אלה, ויבואר אודותיו להלאה בסי׳ י״ג.

ו. הרב הגאון מו״ה נחמן בן הגאון מו״ה מאיר הכהן, מיחוסי כהונה למשפחת ראפאפורט, הנודע בשם ר׳ נחמן ליפשיס ע״ש אשתו ליפשא בת הגאון הגדול מו״ה יוסף ב״ר אליקום געץ[7] שישב על כסא חותנו הגאון מהר״ם

7 הגאון מו״ה יוסף בן מו״ה אליקום געץ היה אחד מרבני גדולי הדור וחתנא דבי נשיאה של זקיני הגאון מהר״ם מלובלין. בראשית מאה החמישית לאלף הששי כבר שמש ברבנות בלבוב בחוץ לעיר. בשנת ת״ו הסכים על הדפסת הש״ך על יו״ד (דפוס ראשון), וגם נדפסה ממנו תשובה אשר השיב בשנת ת״ח למחותנו הגאון מו״ה דוד סג״ל אבד״ק מאנסטריטש (שו״ת איתן האזרחי סי׳ מ״ד). גם נדפסה ממנו שמה תשובה משנת ת״ט (שם בסי׳ כ״ב), אשר בה מזכיר את חותנו וכותב עליו ״וחמי הגאון הגדול מוהר״מ ז״ל בתשובותיו סי׳ קל״ב פוסק להיתר״. ונח נפשיה דרב יוסף ביום ב׳ לחודש תשרי שנת תי״ב בעיר לבוב, ושם מנ״כ. נתחמם עליו בהספידו הגאון בעל איתן האזרחי (בספרו פ׳ אמור) וכן הג״מ ישראל אבד״ק בעלזיץ, ואח״כ ראש ב״ד בלובלין בספרו ״תפארת ישראל״ (המונח עוד בכת״י בעיר אוקספארד) פרשת לך לך.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים ושתי בנות היו לו. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה נחמן הכהן ראפאפורט כמבואר בפנים. חתנו השני היה ה״ר משה ב״ר דוד סג״ל (אביו כנראה הוא הגאון מו״ה דוד בן מוהר״י סג״ל אבד״ק מאניסטריץ), אשר הוא ואשתו ליבא נאספו בבית הסוהר בלבוב. הוא הצליח לברוח משם ולהמלט על נפשו, ואשתו ליבא נשארה עוד נחבשה בבית האסורים. בעבור זה מכרו אחיה בהסכמת גיסה הג״מ נחמן כ״ץ את המקום שהיה להם בבית הכנסת שם, לפדותה מבית האסורים. כנראה היה זה בשנת תכ״א, אחרי מות אביה הגאון ז״ל.

ואלה בני יוסף: האחד היה ר׳ אריה ליב, והוא נזכר בפנקס הקהל בעיר לבוב ביום כ״ג אדר שני שנת תכ״א, והשני ר׳ זאב וואלף הנזכר ג״כ שם.

ומשער אני כי זה האחרון הוא ״הישיש האלוף ר׳ וואלף ר׳ יוזפש מלבוב״, אשר בתו מרים היתה אשת הגאון מו״ה דוד לידא אבד״ק אמ״ד מח״ס ״עיר דוד״, אשר מתימר בכבוד חותנו זה בהסכמתו ע״ס ״עיר דוד״ (לובלין תל״א), וחתם שם ״חונה כעת בק״ק לידא, חתן הישיש האלוף ר׳ וואלף ר׳ יוזפש מלבוב״. ותמת מרים במוצש״ק פרשת כי תבא שנת תע״א בעיר לקאטש בהיות בנה הג״מ פתחיה אב״ד שמה. על לוח מצבתה חרות שם ״מרים בת ר׳ וואלף ר׳ יוזיפש מלבוב״.

ואם כנים הדברים האלו, יש להוסיף כי בנה הגאון מו״ה פתחיה לידא היה בשחרותו אבד״ק יאס, וערך שנת ת״ע נתמנה שוב לאבד״ק לקאטש במדינת וואהלין. אח״כ שמש ברבנות בעיר וולאדאווי אשר במדינת פולניא הקטנה, ומשם נתקבל לאבד״ק סלאוויטץ. בשנת תפ״ז הביא לדפוס את הספר ״עיר דוד״ מאת אביו הגאון ז״ל והוסיף מדיליה איזה חדושים (בפד״מ תפ״ז). ונח נפשיה בעיר בפד״מ ביום ב׳ י״ט אייר תקי״א (אנ״ש סי׳ תע״א). הוא היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מ׳ בנימין

מלובלין בעיר לבוב. וימת שם יוסף ביום ב׳ לחודש תשרי שנת תי״ב. עוד בחיי חותנו הגאון מו״ה יוסף בעת אשר שימש ברבנות בעיר לבוב, היה הוא דיין ומו״ץ בעיר הזאת, ונמצאת חתימתו בפנקס הקהל שם בין חתימות הדיינים ביום ז׳ לחודש תמוז שנת ת״ט. וכן בשנת תי״ב אחרי מות חותנו חתום ג״כ בפנקס הקהל שם. ערך שנת ת״ך נמנה לאבד״ק קרעמניץ אשד במדינת וואהלין. ביום י״ד לחודש כסלו שנת תכ״ב הסכים על הדפסת ספר ״שערי ציון״, תקוני תפילות להר׳ נתן נטע הנובר (פראג תכ״ב), ועליה רשום ״אב״ד ור״מ דק״ק קרעמניץ״. משם

זאב וואלף בעל ״עיר בנימין״ על אגדות הש״ס, בבלי וירושלמי ב״ח (ח״א פפד״א תנ״ח, ח״ב פיורדא תפ״ב) (בהערות לאנ״ש ס׳ תע״א). וכנראה אחרי נסיעת חותנו מעיר לקאטש להיות אבד״ק זמיגראד, נתמנה הוא על מקומו שם. ולו בן ושמו דוד, ונדפס ממנו איזה דבר חדוש בספר ״עיר דוד״ (דף כ״א ע״ב) ועליו כתב הדברים האלה: ״בשם בני חביבי הנחמד יניק וחכים התורני המופלג מוהר״ר דוד נרו, חתן הרב המאור הגדול מו״ה ישראל נרו אב״ד ור״מ דק״ק זסלאב, חתן הרב הגאון הגדול מוהר״ר יצחק ז״ל אב״ד דק״ק בראדי״ (ראה מ״ש בספרי ״כתבי הגאונים״ דף י״ט). ולדוד היתה לו בת אשת ה״ר חיים זאב באמבאך מלבוב (אבי הגאון מו״ה יהודה צבי מלבוב, מח״ס ״מנחת יהודה״ ב״ח זאלקווא תקצ״ה, תקצ״ח). ומשער אני כי עוד בן היה לו להר׳ דוד בן הג״מ פתחיה לידא ושמו פתחיה ע״ש אבי אביו, אשר היה ״צורבא מרבנן״, ונפטר בלבוב בהיותו עוד רך בשנים בערב ר״ח שבט שנת [תקפ״א] (תפ״א). ובעל מצבת קודש לא העתיק יפה שנת מיתתו, בעבור זה בא לכלל טעות והחליפו עם זקינו אשר שמו בקרבו הוא הג״מ פתחיה אבד״ק יאס אשר נקבר בפפד״מ.

ודע כי הג״מ יוסף ב״ר אליקום געץ, בטרם שנתקבל לאבד״ק לבוב שמש ברבנות בעיר לויצק אשר במדינת וואהלין. בשנת ת׳ כבר ישב על כס הרבנות שמה, כי בעת ההיא רצו ראשי ומנהיגי העדה של העיר לקאטש לדחות את האב״ד שלהם הוא הג״מ יוזל ולקבל את הגאון בעל תויו״ט על מקומו אשר היה בעת ההיא אבד״ק לאדמיר (בסוף מאה הרביעית לאלף הששי כבר שמש שם ברבנות, כי בעת ההיא הסכים ע״ס עבודת הלוי, דרשות ע״ס בראשית, קראקא שצ״ט, וחתום ״יוסף ב״ר אליקום געץ אבד״ק לויצק״). הג״מ יוזל בא לפני הרבנים וגאוני הועד דד״א אשר היה ביריד גראמניץ בעיר לובלין, וכן אח״כ לפני רבנו הועד של מדינת וואהלין אשר היה בעיר ווישנצו אשר בגליל לויצק, וטען לפניהם כי אנשי קהלתו כבר הרויחו לו זמנו עוד על ב׳ שנים אחרות, יען יש לו שמה חובות אצל אנשים שונים, ואם יעזוב את העיר בתוך הזמן ההוא יהיה לו היזק רב. רק הגאון בעל תוספת יו״ט במגילת סתרים הוא כותב למנהיגי וראשי העדה לדחות אותו בתוך הזמן, למען יוכל הוא לשמש שם ברבנות מיד, ולישב על מקומו. רבני הועד אשר ה׳ו בעת ההיא בעיר ווישנצו פסקו כי הג״מ יוזל ישאר על כסא הרבנות בעיר לקאטש עוד חצי שנה עד אשר יבואו הדברים לפני מקום המשפט. ביום ד׳ ז״ך לחודש מנחם אב הסכימו לפסקא דא בי דינא רבה של ק״ק לויצק, ועל זה באו עה״ח ״נאם הצעיר יוסף בלא״א מ״ו אליקים הנקרא געץ זלה״ה״, נאום ישראל, ונאום יעקב, ונאום ישראל ברוך, ונאום משה נחום. משם נתמנה שוב לאבד״ק לבוב מחוץ לעיר במקום אשר שמש שם לפנים ברבנות חותנו הגאון מהר״ם מלובלין.

נתמנה שוב לאבד"ק דובנא רבתי, ובועד הארצות אשר היה ביריד יערסלב, ביום ב' ט"ו לחודש אלול שנת תכ"ג בא בהסכמה בתוך שאר רבני וגאוני הועד על הדפסת הש"ע עם באר הגולה (אמ"ד תכ"א—תכ"ו) וחתום חמישי "נחמן בלא"א מוהר"ר מאיר כ"ץ זצלה"ה ראפאפאָרט החונה בק"ק דובנא הגדולה". משם נתקבל לאבד"ק בעלזא, ובועד הארצות אשר היה בשנת תל"א בעיר יערַאסלב הסכים שם ע"ס "לב אריה" עה"ת להרה"ג אריה ליב בהר"ר יהושע האשקע אבד"ק בוסק (ווילמהרשדאָרף תל"ד) וחתום "חונה בק"ק בעלזא לע"ע, פה יערסלב תל"א". בועד יערסלב אשר היה ביום ג' י"א לחודש תשרי שנת תל"ב הסכים ע"ס "נחמות ציון", דרושים על המועדות להרה"ג מנחם ציון גבאיש מקראקא אבד"ק בוסק (פפד"מ תל"ז), וחתום "נחמן ב"ר מאיר כץ ר"פ מבעלזא". (לפי וועטשטיין, לתולדות גדולי ישראל סימן י"ד, היה מחבר נחמות ציון אב"ד וואדיסלאב ולא של בוסק). מתי הלך לו לעולמו ואיה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו. רק זאת ידענו בבירור, כי בשנת תמ"ט לא היה כבר בין החיים, כי בשנה ההיא בא בנו הגאון מו"ה שמחה כ"ץ ר"פ בהסכמה ע"ס "צפנת פענח חדש", דרושים והקדמות על מאמרים תמוהים להרה"ג ר' יוסף ב"ר משה מפרעמיסלא (פפד"א תנ"ד), וחתום שמחה בא"א הרב הגדול מוהר"ר נחמן זללה"ה ראפאפאָרט החונה בק"ק דובנא".

מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים גדולים היו לו: הרב הגאון גרשון הכהן ראפאפורט, ששימש גם כן בעיר בעלזא (עיין למטה סימן ט), הרה"ג שמחה הכהן ראפאפורט, והרה"ג מאיר ראפאפורט (ועיין למעלה אצל אפטא הערה 32), אשר יצא מהם דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים רבנים מובהקים אדירי התורה גדולי הדור עד ימינו אלה. וגם שתי בנות נשואות לרבנים מובהקים, אשר שם האחת מיכלא אשת הרב הגאון מו"ה אברהם סג"ל עפשטיין אבד"ק ראוונא, ואח"כ אבד"ק רעכניץ אשר במדינת הגר, אשר בתו מרת בילה היתה אשת ה"ר ראובן והיא ילדה לו את הרב הגדול מו"ה מרדכי גימפיל, אשר בשחרותו היה אבד"ק ווינקאוויץ ואח"כ נתמנה לדיין ומו"ץ בעיר לבוב מח"ס "מפלגי ראובן" על ש"ס (זאלקווא תקל"ה). בתו השניה היתה אשת הרב הגאון מו"ה שמואל צבי הירץ אבד"ק בריסק דליטא, אשר אביו הגאון מו"ה אריה ליב מח"ס שו"ת "שאגת אריה וקול שחל" היה בנו של הגאון שמואל צבי אבד"ק פינטשוב, בן הגאון בעל הב"ח.

הג"מ שמואל צבי הירץ אבד"ק בריסק דליטא, הוא אבי משפחת סירקין אשר במדינת ליטא על ידי ד' בנים אשר היו לו שם, ואלה הם: א) הגאון מו"ה נחמן סירקין אבד"ק בריסק דליטא, ונח נפשיה שם בשנת תקי"ז, אשר בנו הרב הגאון מי"ה מרדכי סירקין מח"ס "מים עמוקים" (זאלקווא תק"ד) היה אבי הג"מ ישראל אבד"ק פשעווארסק. ב) ה"ר יואל. ג) ה"ר נתן נטע. ד) ה"ר משה סירקין. ובריינדיל אחותם היתה אשת ר' משה מייזעלש בן הפרנס ר' חיים מייזעלש, בנו של הגאון מי"ה (משה) אריה ליב יהודה הידוע בשם ר' ליב חסיד מלודמיר נכד הרמ"א

ז"ל, אשר שימש ברבנות בעיר לבוב בחוץ לעיר מן ערך תל"ה עד תנ"ב, ובאותה שנה נתמנה שוב לאבד"ק פרעמישלא. ונח נפשיה דרב יהודה חסידא שם ביום י"ג שנת תנ"ד לפ"ק.

ז. הרב הגאון מו"ה א ש ר בן הנגיד הקדוש ר' יצחק מנהיג המדינה מחענטשין הי"ד. הוא שימש בשחרותו ברבנות בעיר שעברשין, שם הסכים בשנת תל"ג ע"ס "לקט שמואל" להר' מוה"ר שמואל פייבוש כ"ץ נכד בעל הסמ"ע, הקדמות יקרות ודרושים (וויניציא תנ"ד). אח"כ נתמנה לאבד"ק לודמיר. בתור אב"ד בעיר הזאת הסכים בועד דד"א אשר היה בעיר יערסלאב בשנת תל"ז על הדפסת התנ"ך עם העתקה אשכנזית (אמ"ד תל"ז—תל"ט). משם נתמנה שוב לאבד"ק בעלזא. ביום ב' סיון תל"ח הסכים שם ע"ס "אדרת אליהו", דרשות על מאמרים תמוהים להרב הדרשן מוהר"ר אליהו בן מוהר"ר קלונימוס מלובלין (פפד"א תנ"ד), וכן בשנת ת"ן על הגש"פ עם פי' "חלוקא דרבנן" (אמ"ד תנ"ה) וע"ס "כסף נבחר", דרושים על התורה להרה"ג אבי עזרא זעליג מרגליות, מו"ץ בק"ק קאליש ופרג (אמ"ד תע"ב) וכנראה שם מנ"כ.

ח. הרב הגאון מו"ה ג ר ש ו ן ה כ ה ן ר א פ א פ ו ר ט. לו היתה חזקת אבהתא מאביו הגאון מו"ה נחמן הכהן ר"פ, אשר שימש ג"כ ברבנות בעיר בעלזא כמבואר למעלה בסימן ו'. בועד הארצות אשר היה בעיר יערסלאב בשנת תמ"ז חתם בין רבני וגאוני הועד בתור אבד"ק בעלזא (אנשי שם סי' קכ"ז). וכאשר זכרתי אצל אפטא בתוך הערה 32, היתה בתו ליפשא אשת ה"ר יעקב מלודמיר אשר ילדה לו את הרה"ג מו"ה ישראל אבד"ק לאָקטש, אשר יצא ממנו דור ישרים יבורך בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין ומהם מחברי ספרים. וכבר הארכתי בזה במאמרי "עיר הרובשוב ורבניה", שנדפס ב"הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו עמוד צ"ב, ע"ש.

ט. הרב הגאון מו"ה ז כ ר י ה מ ע נ ד י ל הנודע ע"י ספרו באר היטב על ש"ע יו"ד וחו"מ, בנו של הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב (הגבוה) אבד"ק קראקא. ואודות זה האחרון כבר כתבתי בארוכה בספרי "כתבי הגאונים" מעמוד נ"ז עד ס"ג. ובמאמרי "עיר הרובשוב ורבניה", שנדפס ב"הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו עמוד צ"ב. בשחרותו נתמנה הגאון בעל באר היטב לרב בבית הכנסת הגבוה בעיר קראקא, אשר לפנים היה להם רב מיוחד נוסף על הרב אשר שימש בכתר הרבנות בקראקא. ודבר זה היה נמשך עוד מימי קדם, בעת אשר היו בקראקא שתי קהילות נפרדות, אשר שם האחת קהל עדת אנשי פולין, ושם השנית קהל עדת אנשי ביהם, ולכל אחת רב ואב"ד בראשה. בשנת רע"ט היה הגאון המקובל מו"ה אשר לעמיל (זקינו של הגאון מהר"ם מלובלין) אבד"ק אנשי פולין, והגאון מו"ה פרץ ((כנראה, אליו כיוון הרמ"א בנוספות בסוף ספר "היוחסין", אשר מינה אותו בין הגאונים המצוינים גדולי הדור) היה אבד"ק אנשי ביהם. ברבות הימים

התאחדו שתי הקהילות יחד ושמו להם ראש אחד ואב"ד לכולם הוא אבד"ק קראקא. אולם בית הכנסת הגבוה, אשר בזמן קודם היה שייך לקהל עדת אנשי ביהם (ובית הכנסת הישן לקהל עדת אנשי פולין) קיבלו עליהם רב מיוחד אשר בשם "הרב דבית הכנסת הגבוה" היה נקרא. אחרי אשר שימש שם בתור רב ד"בית הכנסת הגבוה" איזו שנים, נתמנה אהר זה לאבד"ק טורבין, שם הסכים בשנת תמ"ז ע"ס "חלק שמעון" להר' שמעון ב"ר אפרים יהודה מזאלקווא, על מדרשים תמיהים (פרג תמ"ז). אף הוא היה אחד מרבני גאוני הועד של ארבע הארצות. בועד הארצות אשר היה בשנת תמ"ט הסכים בין רבני וגאוני הועד ע"ס "צפנת פענח חדש" (פראג תנ"ד) וחתם שם בשמו ושם אביו ועירו "ונאם זכריה מענדיל בא"א המאור הגדול מוהר"ר אריה ליב זצ"ל החונה בק"ק טורבין ולע"ע בק"ק בעלזא". מחתימתו זאת אנו רואים כי בשנה ההיא, היא שנת תמ"ט, נתקבל שוב לאבד"ק בעלזא. בשנת תנ"ה הסכים שם על הגדה של פסח עם פי' "חלוקא דרבנן" (אמ"ד תנ"ה), וכן בשנת ת"ס נמצאת חתימתו יחד עם גיסו, הוא זקיני הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא, בפנקס הקהל בעיר טיקטין, וחתום "חוב"ק בעלזא". כנראה שם מת ונקבר. את שנת מיתתו אין אנו יודעים בדיוק, רק זאת ידענו בבירור כי בשנת תס"ז לא היה כבר בין החיים, כי בשנה ההיא נולד בן בתו הרב הגאון מו"ה זכריה מענדיל אבד"ק הורדנא, הנקרא בשמו. ותולדות בניו ובני בניו וזרעו אחריו הלא המה כתובים על ספרי "כתבי הגאונים" מעמוד נ"ח עד ס"ג, ע"ש.

י. ויהי אחרי מות זכריה נתמנה למלאות מקומו שמה, בנו הרב הגאון מו"ה מ ש ה ז"ל. פרטי קורות ימי חייו, ומתי הלך לו לעולמו ואיה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו.

יא. הרב הגאון מו"ה א ש ר (אנ"ש סי' תע"ט), בנו של הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש. זה האחרון שימש בתחילה ברבנות בעיר לבוב, ובסוף ימיו היה אבד"ק לובלין, ונח נפשיה שם ביום י"ז לחודש סיון שנת תנ"א. הוא היה חותנו של הג"מ אלעזר אבד"ק דובנא, זקינו של בעל נוב"י, וגם חותנו של הג"מ שאול אבד"ק פרעשבורג (ראה מ"ש בפינות הבית וכתבי הגאונים עמ' מ"א). ובנו של הג"מ צבי הירש היה הג"מ מרדכי אבד"ק לויצק, אשר בתו מלכה היתה אשת הג"מ צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק טשאַרטקוב.

יב. הרב הגאון מו"ה א ב ר ה ם א ב ל י, בנו של הגאון מו"ה אלחנן אבד"ק בוטשאטש וסטריא. אביו של זה האחרון היה הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק אליק, בנו של הגאון מו"ה זאב וואלף ר"מ בלובלין חתן מהרש"ל.

להגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק אליק היו שני בנים: שם האחד אברהם, הוא הנגיד הקציו ר' אברהם פרנס ומנהיג במדינת וואַהלין, וכן בנו ר' דוד ובן בנו ר' משה כולם היו פרנסי מדינת וואַהלין. בעבור זה היו קוראים שם משפחתם בשם "פרנס". ור' משה פרנס היה אבי הנגיד נדיב לב ר' דוד פרנס בעיר דובנא,

בעלזא

אשר בנו הגביר הנגיד הנדבן הגדול ר' צדוק היה פרנס בדובנא. ויען כי הוא ובית אבותיו היו פרנסי המדינה בוואהלין ימים רבים, היו הפולנים קוראים אותם בשם "מארשאלעק", הוא אבי משפחת "מארשאלקאוויץ" בעיר דובנא עד היום. הנדיב ר' צדוק מארשאלקאוויץ בדובנא היה חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון החריף הוא דו"ז מו"ה מרדכי הלוי איש הורוויץ אבד"ק הורחוב[8] ושם אשתו נעכע בריינדיל.

8 הרב הגאון החריף מו"ה מרדכי צבי הלוי אבד"ק הורחוב היה בנו הראשון לאא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, אשר ילדה לו אשת נעוריו רייצא בת מנהיג המדינה ה"ר יעקב יעקל באב"ד מבראדי (ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ל"ח ובתולדות אא"ז הגאון הנזכר, שנדפסה ממני בסוף ס' ברכה משולשת עה"ת). בילדותו כבר היה נודע שהוא אחד מבני עליה אשר יהיה לגפן אדרת לכבוד ולתפארת לבית ישראל. לו היה שכל חד וחריף אשר ידע לשכל את ידיו בהליכות התלמוד כאחד מגדולי החריפים בפלפול ובסברא. בעוד טל ילדות עליו נשא אשה את דינה בת הרה"ג מו"ה יוסף סג"ל לנדא מאפטא (ע"ע למעלה אצל אפטא ע' 16 הערה 13), אשר ילדה לו חמש בנות גבירות שאננות. ואלה שמות בנותיו: רייצא, דבורה, העסע, שרה, נעכע בריינדיל אשת הנגיד ונדיב ר' צדוק מארשלקאוויץ מדובנא. — בשחרותו נתקבל לאבד"ק הורחוב במקום אשר שמש שם לפנים ברבנות אביו הגאון זצ"ל. ביום כ"ח לחודש כסלו שנת תקנ"ו הסכים בתור אבד"ק הורחוב ע"ס "תוקף הנס", פירוש על מגילת אסתר לה"ר פנחס מבראד (לבוב תקנ"ז), וכן ע"ס "בית האוצר", חדושים על יו"ד להרה"ג אלי' צבי ב"ר יעקב מו"ץ בפרידבורג (לבוב תקס"ב). תשובות אליו נדפסו בשו"ת "נוב"י תניינא" (אה"ע סי' ק"ב) ובשו"ת "גבעת פנחס" (סי' ל') אשר בא להציל את דברי אביו הגאון זצ"ל מן השגות בעל נודע ביהודה.

אחרי מות אשת נעוריו נשא בשנת תקנ"ה לערך את הרבנית טאבא בת הג"מ משה אבד"ק סאטנוב, אשר אביו הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק דובנא רבתי היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק הלברשטאט, אשר היתה אלמנה מאישה הראשון הרה"ג מו"ה מנחם מענדיל אבד"ק לענטשנא ודירתה היתה בעיר בראדי. ע"י הנשואין האלו קבע דירתו בעיר בראדי, והיה מגדולי חכמי העיר ההיא. ונח נפשיה שם ביום ד' כ"ה לחודש כסלו שנת תק"ע לפ"ק. ואלה הטורים חרותים על מצבתו שמה:

"כן צוה מרדכי אשר לא תגיד עליו שום תואר ושבח.
מרדכי צבי בן הגאון מו"ה יצחק סג"ל ז"ל איש הורוויץ
אב"ד דפה (הג"מ יצחק היה אבד"ק בראדי) וש"ק (ושלש
קהלות) אה"ו (אלטונא, המבורג, ואנדזבעק) תנצב"ה".

הניח אחריו בכתובים שו"ת וחדושי הלכות על מסכתות, ובזמננו אלה נדפס סנסן אחד מחדושיו על מס' פסחים וביצה בשם "לחם מצה". וכי נח נפשיה נתחממו עליו כל גדולי הדור ובתוכם בן אחותו הגאון המפורסם שר התורה החכם הכולל בכל חכמה ומדע, ובלשונות שונים, אוצר בלום מו"ה שמואל בערנשטיין אבד"ק אמ"ד, ונשא קינה ונהי על שלשת הרועים שמתו בשנה אחת, הלא המה הרבנים הגאונים מו"ה דוד זינצהיים (בעל "יד דוד" על מסכתות) אבד"ק שטראסבורג, ומו"ה יהודה ליב מרגליות אבד"ק פפד"א (מח"ס שו"ת "פרי תבואה"), ומו"ה מרדכי צבי

בנו השני (של הג״מ זאב וואלף) היה הרב הגאון מו״ה אלחנן, אשר בתחילה שימש ברבנות בעיר בוטשאטש ואח״כ בעיר סטריא, וכנראה שם מנ״כ. הוא היה חתן הגביר המפורסם ר׳ יצחק איצק מעיר זאלקווא, בנו של הגאון אבד״ק ווינא (מג״י למשפחת היילפרין שנדפסה בס׳ ״שלומי אמוני ישראל״ ח״ב). ולו שני בנים גדולים ובת. בתו היתה אשת הרב הגדול ר׳ נפתלי הירש ב״ר יונתן הלוי מגדולי חכמי עיר פינסק, מח״ס ״נתיב הישר״ עה״ת (דיהרנפורט תע״ב). ואלה בני אלחנן: בנו האחד היה הגאון המפורסם מו״ה שלמה חריף, אשר שימש ברבנות בעיר ראזינאי אשר במדינת ליטא מן שנת תמ״ו עד תנ״ב. אח״כ היה אבד״ק סלוצק, וימת שם שלמה ביום ד׳ כ״ח לחודש תמוז שנת תס״ו. לפי עדות הג״מ שלמה יצחק היילפרין במגילת יוחסין שלו (סי׳ י״ב) נתקבל הגאון מו״ה שלמה חריף לאבד״ק לבוב, אך הוא מיאן בדבר ולא רצה לקבל המשרה הזאת וישאר בעירו עיר סלוצק עד יום פקודתו. ולו שני בנים: שם האחד ה״ר ליב שנפטר אחר חודש ימים למיתת אביו ביום ב׳ ו׳ לחודש אלול שנת תס״ו בעיר סלוצק. ושם השני אברהם, הוא הרב הגדול מו״ה אברהם אב״ד בהקלויז בעיר בריסק דליטא, אבי הרב הגדול מו״ה שלמה, אשר אשתו דרעזיל היתה בת הרה״ג מו״ה זאב וואלף אבד״ק לאמאז, בן הנגיד הגביר ר׳ אריה ליב, אשר אביו הרב הגאון מו״ה משה כ״ץ אבד״ק לוצק היה חתן הקציץ הידוע שר וגדול ליהודים ר׳ שאול וואהל מבריסק דליטא (מג״י הנ״ל). בנו השני (של הג״מ אלחנן) היה הגאון מו״ה אברהם אבלי, חתן הפרנס ר׳ צבי הירש מייזעלש מבעלזא. בשחרותו שימש ברבנות בעיר סווינש אשר במדינת ליטא, אח״כ היה אבד״ק בעלזא. ויהי בנסוע אביו הג״מ אלחנן מעיר

הלוי איש הורוויץ אבד״ק הורחוב, והוא עדיין בכתובים, ונמצאה תחת ידי. ועל דודו זה הוא כותב שם את אלה הדברים:

״ואיככה אוכל להגיד צרתי וכאבי, כי דודי נסתר, הצדיק אבד ואנחנו נשארנו כמלונה במקשה כסוכה בכרם. מי יורה לנו דעה, מי יבין שמועה, מי יתנה צדקות ד׳, ישמיע גבורותיו ישמיע תהלתו, ומי יגיד כל תעלומה. קול כשופר הולך וחזק ויחרד כל עם בית ישראל, כי ממרום שלח אש ותאכל בקצה המחנה... אנה הלך דודי, מי יחזור עטרה ליושנה, כי דודי חמק עבר, הוא האיש קדוש וטהור הגאון הגדול עטרת תפארת ישראל, החריף ושנון מורג חרוץ קולע אל השערה ולא יחטיא, עוקר הרים, החכם הכולל, דודי אחי אמי חמדת ישראל, הודם והדרם, צבי עדים כמוהר״ר מרדכי צבי הלוי איש הורוויץ זצללה״ה אב״ד דק״ק הארחוב. פה מפיק מרגליות, המפורסם בכל קצוי ארץ, וחבר חבור, נפלא בפלפולא דאורייתא, אליו ידרשו כל החכמים, מפיו תצא תורת ודבר ד׳, אליו נגלו כל תעלומות חכמה, כל דבר הקשה יביאון אליו, תורת אמת יבקשו מפיהו. נקיט בידיה חומרי מתניתא ויקח עמו דברים קשים אשר אין סותר אותם. וילן קידש עצמו במותר לו קדושת הגוף בטהרה ובפרישות, בבכי יבא ובתחנונים לערוך תחנונים לפני ד׳ על האי שופרא דבלי בארעא״.

בוטשאטש לשבת על כס הרבנות בעיר סטריא, נתקבל הוא למלאות מקום אביו בעיר בוטשאטש, ושם מנ"כ. אחרי נסיעתו לעיר בוטשאטש נתקבל לאב"ד בעיר בעלזא חתנו, הרב הגאון מו"ה טוביה יחיאל מיכל למשפחת היילפרין המיוחסת.

יג. הגאון החסיד מו"ה טוביה יחיאל מיכל היה אחד מרבני גדולי הדור ובן משפחה מיוחסת, למשפחת היילפרין החשובה, אשר העמידה הרבה רבנים ומהם גדולי הדור משך איזה דורות. אביו הגאון מו"ה ישראל היילפרין אבד"ק סווירז היה (השאר חסר).

בענדין

קהילת בענדין היתה שייכת לגליל קראקוב מהמאה השש עשרה.
מהרבנים אשר שימשו בקודש בקהילת בענדין ידועים לנו:

א. הגאון המקובל מו"ה ישכר בער ב"ר עובדיה. בנעוריו שימש ברבנות בענדין ואחר־כך בערי האצנפלאץ וצילץ ומשם נתקבל לאב"ד ראשי בעיר גלוגא [1] ושימש שם עד שנת תנ"ז. משם נתקבל לאבד"ק קרעזמיר אשר במדינת מעהרין ונפטר שם בח' סיון תס"א אחרי ששימש ברבנות ל"ח שנה [2].

ב. הגמ"מ ש ה, אח אביו היה הגמ"מ אלעזר רוקח אבד"ק אמסטרדאם [3].

1 ראה הסכמתו על הספר "בית יהודה", שולחן ערוך או"ח, דפוס דעסוי תנ"ח: "ישכר בער ב"ר עובדיה מגלוגא". ראה גם הסכמתו על השולחן ערוך א"ח, דפוס דיהרנפורט תנ"ב, חתום בשמו ובשם אביו: "ישכר בער בהקדוש החבר ר' עובדיה הי"ד, ראבד"ק גלוגא ולע"ע אבד"ק זאלקווי".

2 עיין "קריה נשגבה" סימן קפ"א.

3 ראה בספר "נוצר חסד" על פרקי אבות, פרק ד' ז': "והצדיק החסיד ר' משה אבד"ק בענדין, בן אחיו של הגאון מו"ה אלעזר אבד"ק אמ"ד, גיסו של הר' אלימלך מליזענסק". כידוע היה הצדיק ר' אלימלך מליזנסק חתן הגמ"מ אהרן רוקח מלבוב, אחי הגמ"מ אליעזר רוקח, אבד"ק אמסטרדם. נמצא שאביו של הגמ"מ אבד"ק בענדין היה ר' אהרן רוקח מלבוב. בנו ר' זאב וואלף היה אבד"ק ווישניצא והוא אבי הרב החסיד ר' יוסף, מגיד מישרים בעיר זמיגראד, שבסוף ימיו עלה לארץ הקודש וקבע דירתו בחברון עיר האבות תובב"א.

בראדשין

עיר בגאליציה המזרחית הסמוכה לסטאניסלאב. במאה החמישית היתה קהילה חשובה ואחת מתשע הקהילות הראשיות במדינה בגליל לבוב, ובחרה במנהיג אחד לועד המדינה. בועד המדינה בשנת תפ"ד בעיר קילקוב נזכר שם מנהיג המדינה מעיר בראדשין: "משה מבראדשין"[1].

בין הרבנים ששימשו בקודש בעיר זו:

א. הרב הגאון מו"ה מאיר הלוי העליר, דור רביעי להגאון ר' יום טוב ליפמן העליר בעל "תוספות יום טוב", בנו של ר' שמשון, בן הרה"ג ר' אברהם הנזכר בתוספות יום טוב[2]. ר' אברהם היה חתנו של ר' יחיאל לוריא בן הרופא ר' שלמה לוריא מלובלין[3]. רבי מאיר היה חתנו של הרה"ג ר' משה יעקב העלין מחבר "ידי משה" על מדרש רבה[4].

לרבי מאיר שני בנים: א) הרב הדרשן מו"ה אהרן משה הלוי מגיד מישרים בעיר סניאטין, חתן הגאון ר' ישראל אבד"ק טיסמניץ[5]. ב) הנגיד ר' נתן נטע הלוי מבראד והיה נקרא על שם עירו ר' נטע בראדאטשינער. בנו של ר' אהרן משה הנ"ל היה הצדיק המפורסם מו"ה משולם פייביש הלוי העליר מעיר זבאריז הסמוכה לטרנופול[6].

ב. הרה"ג מו"ה שלמה יצחק מהמשפחה המיוחסת היילפרין. הוא היה בן הגאון החריף מופת הדור מו"ה יעקב אשר ששימש ברבנות בזוואניץ ובפמארין. נולד בשנת תפ"ט בפומארין והיה כבן תשע במות אביו ונתחנך על ברכי זקנו הגאון מו"ה טוביה יחיאל מיכל. בצעירותו היה אב"ד בראדשין והיה בין הרבנים שהשתתפו בוויכוח עם כת הפראנקיסטים ימ"ש לפני הרשות בעיר המדינה לבוב[7]. משם נתקבל לאבד"ק טארניפול[8] ומשם נתקבל לאבד"ק באר[9] ובסוף ימיו בעיר

1 עיין ספרי "כתבי הגאונים" עמ' מב.
2 מסכת פאה פרק ו' משנה ב' ובמס' כלאים פ"ג מ"א.
3 ראה במגילת יוחסין בראש ספר שם הגדולים מארץ הגר, ח"ג אות ח', ובמגילת איבה לבעל תוי"ט, גל־עד בהערות לסי' ס'.
4 נדפס בפרנקפורט דאדר תס"ה.
5 שם בראש ספר שם הגדולים מארץ הגר.
6 ראה שם הגדולים החדש לר' אהרן וואלדען, ח"א אות א' סימן צ"ד.
7 ראה שא"נ ח"ב עמ' לח.
8 ראה הסכמתו מטרנופול על הספר "מקלו של אהרן", אלעקסניץ תקכ"ח.
9 ראה הסכמתו על ספר תיקוני הזוהר עם פירוש "באר יצחק", זאלקווא תקל"ח.

קריסטיש ונפטר ביום ד׳ מרחשון תקנ״ד. ולרבי יצחק שלשה בנים ובת אחת. בנו הראשון הרה״ג מו״ה דוד היילפרין (ווייגנארטען) אבד״ק ליזענסק[10], השני הרה״ג מו״ה יחיאל מיכל היילפערין אבד״ק מראחיווע, והשלישי מו״ה יעקב היילפרין. בתו היחידה נישאה להרה״ג מו״ה יחיאל מיכל היילפרין אבד״ק ברעזאן שנפטר שם בכ׳ שבט תקע״ט.

ג. הרה״ג מו״ה יצחק פרענקיל מגדולי תלמידיו של הגאון מו״ה אלכסנדר סענדר מרגליות אבד״ק סאטנוב. בצעירותו דר בלבוב ושם סידר והגיה את הספר שנות אליהו להגר״א זצ״ל על סדר זרעים והוסיף עליהם חידושיו. רבנותו הראשונה היתה בבראדשין ואח״כ נתמנה לממלא מקומו של הגאון המפורסם מו״ה משולם איגרא אבד״ק טיסמניץ. הוא עמד בחילופי שו״ת וחידושי תורה עם הגאון בעל ישועות יעקב ונזכר כמה פעמים בספרו.

ד. הרב הצדיק ר׳ יהודה צבי בן הצדיק ר׳ משה מסמבור. בילדותו למד תורה אצל דודו אחי אביו הצדיק המקובל המפורסם מו״ה צבי הירש מזידיטשוב ונשא את בתו של הצדיק מזידיטשוב לאשה. אחרי בראדשין נתקבל לאבד״ק רוזדאל ונתפרסם שם למנהיג עדה חסידית ונערץ ונקדש בקהל חסידים עד היום. נפטר בז׳ חשון תר״ח ובן חמישים ושבע היה במותו.

ה. הגאון הגדול המפורסם מו״ה יוסף באב״ד, מחבר הספר הנודע ״מנחת חינוך״, בן הרב הגאון מו״ה משה אב״ד פשעווארסקי, ונכד הגאון המפורסם מו״ה יהושע העשיל באב״ד אבד״ק טארניפול[11]. רבנותו הראשונה היתה בבראדשין, אח״כ היה אבד״ק סניאטין ובשנת תר״א נתקבל לאבד״ק טארנופול. ונפטר הגאון הצדיק ר׳ יוסף בשנת תרל״ה. אשתו השניה היתה אחות הגאון הקדוש ר׳ חיים האלברשטם מצאנז.

ו. הרה״ג מו״ה שאול הכהן אדעלסבערג ב״ר מענדיל מבראדשין, ממשפחת הגאון בעל ברכת הזבח[12]. הוא החליף שו״ת עם הגאון מו״ה יעקב אורינשטיין מלבוב[13]. הרה״ג מו״ה שאול נפטר בערך בשנת תרי״ז.

ז. הגאון מו״ה שרגא [אורי] פייבל שריעיר. יליד בראדשין. הוא נשא אשה מעיר בוטשאטש והיה תלמידו של הגאון הקדוש ר׳ אברהם דוד בעל ״דעת קדושים״. בהיותו צעיר נתמנה לדיין ומורה צדק בקאלאמיי. רבי שרגא פייבל קיבל

10 ראה תשובתו בשאלות ותשובות ״השיב משה״ להגאון הקדוש ר׳ משה טייטלבוים, חלק אה״ע סימן מ״ד.

11 עיין ספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ לט.

12 ראה מגילת יוחסין בהקדמת הספר ״מחזה אברהם״ מאת הג״מ מו״ה מנחם מענדל שטיינבערג מבראד.

13 ראה ״ישועות יעקב״ חלק חו״מ סימן פ״א.

מאת בניו של רא"ד בעל דעת קדושים אלפי גליונות כתבי יד וסידר מהם את הספר הנודע דעת קדושים על הלכות טריפות והוסיף להם הערותיו וחידושיו בשם "גידולי קודש" ו"מקדש מעט" [14]. בשנת תרל"ח נתקבל לאבד"ק עיר מולדתו. בעיר זו הדפיס גם את הספר דעת קדושים של רבו על הלכות סת"ם והלכות אבילות עם חידושיו והערותיו [15]. הג"מ שרגא פייבל נפטר בה' כסלו תרנ"ט.

ח. אחריו נתמנה לרב ואב"ד בראדשין, דודי הרה"ג מו"ה פנחס הלוי הורוויץ.

14 נדפס בלבוב תר"א.
15 שם תרמ"ח.

בריגיל

כבר במאה השלישית לאלף הששי היתה בעיר בריגיל עדה קטנה אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכת לעיר ווישניצא הסמוכה לה. האבד"ק ווישניצא היה רודה ומושל גם על העדה הקטנה הלזו. באמצע המאה הששית, כאשר נתרבה מספר תושביה ויכלה לקבל רב ואב"ד מיוחד שינהל את עדתה, אז נפרדה מקהילת עיר ווישניצא ונעשית לקהילה בפני עצמה עם אלוף בראשה. בשנת תקכ"ה היו מספר היהודים שם קפ"א נפש, בשנת תר"ם — 1974 נפש.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שימשו שם ברבנות:

א. הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש העליר, מח"ס "טיב גיטין" על מס' גיטין, מילידי עיר זאמושטש. בהשתדלות הרב הגדול החכם הכולל מו"ה זאב דוד שיף אשר היה ידידו מנעוריו בעיר מולדתם זאמושטש, נתמנה הוא לאבד"ק בריגיל, בעת אשר שימש ברבנות בעיר ווישניצא הגאון מופת הדור מו"ה ברוך פרענקיל, בעל "ברוך טעם" (בהקדמת ס' מנחת זכרון על עירובין).

ב. הגאון הגדול מו"ה אריה ליב, מח"ס "שו"ת אריה דבי עילאי". בעת אשר נתמנה לאבד"ק ווישניצא נתחברה שוב עיר בריגיל לעיר ווישניצא, והוא שימש ברבנות בשתי הקהילות גם יחד. בשנת תקצ"ה הסכים על ס' אמרות טהורות על תהלים (ווארשא תקצ"ט), וחתם עצמו שם "אריה ליב ליפשיץ מיערסלאב, אבד"ק ווישניצא ובריגיל". לעת זקנתו קבע דירתו שם, וימת האר"י החי ביום י"ז טבת תר"ו, ושם מנ"כ.

ג. אחרי מותו נתמנה בנו הרה"ג מו"ה אשר למלאות מקומו שם. וימת ביום ב' דר"ח אלול תרט"ו, ושם נקבר.

ברעזאן

בסוף המאה השש עשרה ובתחילת השבע עשרה היתה ברעזאן קהילה קטנה שהשתייכה ללבוב.

ואלה רבני ברעזאן:

א. ר' דוב בעריש בן ר' אברהם שלמה הלפרין[1], חתן ר' מרדכי זאב, אבד"ק לבוב. מקודם היה אבד"ק ראהטין.

ב. הג"מ מרדכי, חברו של בעל "צאן קדשים"[2].

ג. הג"מ מרדכי ז"ק בהג"מ מאיר ז"ק אבד"ק לבוב[3].

ד. ר' מנחם מנדל פאטיקר ב"ר יחיאל מיכל. נפטר בלבוב בג' טבת תע"ז[4].

ה. ר' משה ב"ר אברהם. אחר־כך היה אבד"ק לבוב ונפטר שם בכ"ט אב תכ"ד[5].

ו. ר' יצחק ב"ר ישכר בעריש מקראקוב[6]. אחר־כך נתקבל לאבד"ק בראד. נפטר בשנת תס"ה.

ז. ר' צבי הירש ב"ר חיים[7].

ח. ר' חנניי' יוסף ב"ר טובי'. נפטר שם בכ"ב אייר תקכ"ד[8].

ט. בנו ר' אברהם זאב[9], נפטר ביום ש"ק ט"ז טבת תקס"ח.

י. בנו ר' יוסף[10], ומנו"כ בליברטוב.

1 ראה הסכמתו על הספר "אור פני משה", תק"ע.
2 עיין "אנשי שם" סימן שס"ז, עמ' קמ"ע.
3 ראה הסכמתו על הספר "לב ארי' " על התורה ועיין "אנשי שם" סימן שמ"ז.
4 ראה הסכמתו על הספר "דת יקותיאל", תנ"ו.
5 "אנשי שם", סימן ת'.
6 ראה הסכמתו על הספר "צנצנת מנחם" תמ"ט.
7 "אנשי שם", סימן קנ"ט.
8 ראה הסכמתו על הספר "דברי חכמים", זאלקווא תקי"ז.
9 ראה הסכמתו על הספר "אהבת דוד ויהונתן" שנת תק"ס.
10 ראה הסכמתו על הספר "מנחת יצחק", תקס"ה.

לתולדות הקהילות בפולין

יא. ר' יחיאל מיכל הלפרין, נפטר שם בכ"א אדר שנת ת"ק[11].

יב. ר' יחיאל מיכל ב"ר אברהם זאב הנ"ל, נפטר בכ' שבט תקע"ט[12].

יג. ר' משולם פייביש ב"ר נפתלי הירץ, חתן מו"ה אשר ישעי' רובין, חתן הצדיק ר' נפתלי צבי הורוויץ מרופשיץ. נפטר י"ט אלול תרל"ה[12].

יד. הג"מ שלום מרדכי הכהן שבדרון.

טו. הג"מ צבי הירש בן הג"מ חיים אבד"ק קאלאמיי[13].

11 עיין "אנשי שם", סימן רנ"ה וספר "מעלות היוחסין".
12 ראה הערה הקודמת.
13 ראה מ"ש לקמן במאמרי על "לינסק".

ברעסטעצקי

אלו רבני ברעסטעצקי הידועים לנו:

א. הג"מ שאול בן מו"ה ר' יעקב[1]. אחרי מות אביו נתקבל לאבד"ק לאדמיר[2]. השתתף בועד קאנסטאנטין ישן וחתם: "הק' שאול בהמגוח הרב המאוה"ג מו' יעקב זצ"ל החונה בק"ק לאדמיר והגליל ונאמן בי' דד"א יצ"ו"[3].

ב. הג"מ שניאור[4].

ג. הרה"ג ר' אפרים פישל בהרה"ג ר' בנימין בושקא מזאמושטש, אחי הגאון בעל תפארת צבי.

ד. הרה"ג ר' חיים מרדכי מרגליות מחבר ספר "שערי תשובה" על או"ח, שאחיו הג"מ אפרים זלמן מרגליות הוציאו לאור. אח"כ היה אבד"ק דובנא[5]. הוא הקים בית דפוס בדובנא. נפטר בדינוויץ מחוז פודוליה בשנת תקע"ח ונמנה במלאכות רבנים אל הממשלה להשתדל בענייני חיזוק היהדות[6].

ה. הג"מ זלמן[7].

ו. הג"מ אברהם אבלי בן הרה"ג ר' מרדכי[8]. בשנת תנ"ט נתקבל לאבד"ק זאלקווא.

ז. הרה"ג ר' ליפמן. נפטר בבראדי בכ"ד אדר שני שנת תקכ"ז.

ח. הרה"ג ר' יהושע יהודה בן הג"מ משה אבד"ק סאטנוב[9]. היה חותנו של הג"מ אשר ענזיל אבד"ק סטריא[10], תלמידו של הגאון ר' אריה ליב העליר מחבר קצות החושן.

1 ראה הסכמתו על הספר "עטרת צבי" על חו"מ, יעסניץ תפ"ב.
2 ראה הסכמתו על הספר "מרי צבי" תק"ב.
3 ראה הסכמתו על הספר שו"ת "בית אברהם" ט"ו אב תקי"ב.
4 ראה הסכמתו על ספר "דת יקותיאל", זאלקווא תנ"ו.
5 ראה הסכמתו מיום ד' ט"ו שבט תקע"ו, על הספר "מחצית השקל" (פאריצק תקע"ט): "הק' חיים מרדכי מרגליות חונה בק"ק דובנא רבתי ובק"ק ברעסטצי". וראה גם הסכמותיו על ספר "השל"ה" (פאריצק תקע"ז) ועל פי' "זרע אברהם" על הספרי ח"ב י"א אלול תקע"ט (ראדוויל).
6 ראה ספר "עיר דובנא" סימן כ"ב. 7 ראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' 64.
8 ראה ספר "קריה נשגבה" סימן ט"ז.
9 ראה מה שכתבתי במאמרי להלן על העיר "גלוגא רבתי" בסופו.
10 מג"י שנדפס בראש ספר "מגן דוד" עה"ת, לבוב תר"ם.

גלוגא רבתי

העיר גלוגא רבתי היא אחת הקהילות שבמדינת שלעזיא. מתי נתישבו היהודים שם שקוע בערפל. בשנת נ"ט לאלף הששי (1299) נתן להם היינריך השלישי זכויות ורשיון לגור בתחילה. מקום משכנם היה אצל השער ברעסלויא. בשנת קס"ז (1407) נתן להם ההערצאג יאהאן זכויות ורשיון לגור שם, ולמועצת ראשי העיר נתן צו, שאין להם רשות לגרוע זכותם אשר נתן ליהודים. במאה השלישית לאלף הששי היתה גלוגא עיר מרכזית העומדת בראש הגליל, אשר הרבה ערים מסביבה היו שייכות אליה וכפופות לה, כמו פראסניץ, מיליטש, טראכענבערג ועוד. היא היתה עיר מרכולת אשר כל הסחורות מירכתי צפון עברו מן העיר פוזנא דרך עיר גלוגא ומשם לעיר לייפציג. בעת ההיא היתה העיר הזאת אחוזתם של שני שרים אשר משלו שם. חצי העיר היתה שייכת לשר ומושל העיר טעשען, וחציה השניה להאדון אשר היה דר בגלוגא. כאשר הציק אחד מהם את היהודים, עזבו הם את חצי העיר שהיתה שייכת לו ובאו לגור בחצי העיר השנית, אשר האדון ומושל העיר קיבלם בשתי ידים. בשנת ר"מ (1480), כאשר לקח יאהאן השני, הנקרא בשם האנס האכזר, את חלק העיר שהיתה אחוזתו של שר ומושל העיר טעשען בחזקה ע"י מלחמה, וכאשר נלכד חלק העיר הזאת, אז שרפו את כל בתי היהודים, ואת כל המקומות אשר עמדו בתיהם נתן במתנה למועצת העיר ההיא. בשנת רמ"ד (1484) גירש את כל היהודים משם ואת הככר אשר היתה שייכת להם מכר לראש מועצת העיר בעד 600 גולדען.

כנודע בכל ערי המדינות שבארץ אשכנז, אף כי היהודים עמדו תחת חסות המלך ושריו, בֶּכל זאת בית המועצות שבכל עיר ועיר היו שונאים אותם, והיו מציקים להם בכל זמן ועידן, כי היהודים היו להם לנגף במסחרם, כי האחרונים מכרו את סחורתם ברווח מצומצם למען החיות את נפשם בדוחק גדול וחיו חיי צער ומסתפקים במועט, והנוצרים ראו בזה השגת גבולם. בעבור זה ערכו בכל פעם בקשה אל המלך שיתן להם רשות לגרש את היהודים מעירם. גם בגלוגא ביקשו הנכרים מערי גלוגא ואפעלן בשנת שכ"א, לגרש את היהודים מעריהם. ביום 18 לחודש אפריל שנת 1564 אישר וקיים המלך את בקשת מועצת העיר ונתן צו לגרש את היהודים מערי גלוגא ואֶפעלן (באנדי־דווארסקי, צור געשיכטה דר יודן אין בהמן, מאהרן אונד שלזיאן, סי׳ 670). כנראה, לא יצאה פקודתו לפועל ממש והיהודים נשארו במקומם.

בשנת שמ"ב (1582) גירשו את היהודים מכל מדינת שלעזיא, רק היהודים

בערי גלוגא, צילץ [והאצענפלאץ] נשארו במקומם. הראשונים, יען גלוגא עומדת על אדמה השייכת להמלך והם עומדים תחת חסותו, ע"כ אין להם ליועצי העיר רשות לגרש אותם, ועבור האחרונים נכנס בעדם בעובי הקורה הגראף פאן פראסקא, ובכל כוחו המליץ בעדם לטובה ולא נתן לנגוע להם רע. בטח היה זה ע"י ריצוי כסף אשר נתנו לו קהילות צילץ והאצענפלאץ, אשר אודות מי מחויב לתת יותר פנו הקהילות אל הגאון מהר"ם מלובלין שידין אותם (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' מ'). בשנת שמ"ה גורשו גם היהודים מעיר גלוגא, רק שתי משפחות, משפחת ישראל [בן ברוך] בענידיקט, ומשפחת מרדכי בן אברהם זכס, קיבלו אח"כ רשיון לגור שם, הם ונשיהם ובניהם ואת כל אשר להם. בשנת שפ"ב (1622) כבר היו דרים שם שתי המשפחות האלו, ובכן נתיסדה שוב קהילה חדשה עם כל צרכי ציבור, העומדת עד היום.

לפי המיפקד מן יום 6 לחודש אוקטובר שנת שפ"ב היו לו לישראל בענידיקט ובני משפחתו ס"ה 75 נפש, אנשים ונשים וגם שש אלמנות. בשנת ש"ץ היה מספר היהודים שם מאתים נפש, אשר גרו בעשרים בתים אשר היו שייכים להם, מלבד אשר דרו בבתי הנכרים. בשנת שצ"ו בנו להם בית הכנסת, אשר בשנת תל"ח עלה על המוקד ונשרף כולו, ולא נבנה שוב עד שנת תע"ד. בית הקברות היה להם עוד בשנת שפ"ב. בשנת תע"ד היה מספרם מאתים ושמונים ושתים משפחות, אשר דרו בתוך 141 חדרים. בעת ההיא היה ביכולתם לבנות מחדש את בית הכנסת שנשרף בשנת תל"ח. בשנת תפ"א נתמעטו עד 269 משפחות. בשנת תפ"ה נתרבו שוב עד 278 משפחות, בס"ה 1564 נפש אשר דרו בתוך 141 חדרים אשר היו בל"ו בתים. בשנת תק"ב היה מספרם 284 משפחות, ובשנת תק"נ נתמעטו על 976 נפש. בשנת תקנ"ד היה מספרם 320 משפחות, מאה ואחת מהן דרו בבתיהן אשר היו כסף מקנתן, והשאר בבתים של נכרים.

מסחר היהודים היה ביבול הארץ וסחורות ממינים שונים של פשתן ומשי ומוכרי אבנים טובות וצמר כבשים ומוכרי בשר (קצבים). מן בעלי מלאכה היו נמצאים שם: חייטים, בורסקים, תופרי מנעלים, כורכי ספרים, צורפי זהב וטבחים. בכפרים אשר בסביבה היו נמצאים יהודים עושי שכר ויין שרף ואופים.

[מסים וארנוניות]. כסף גלגולת היו משלמים ע"פ ציווי הרשות משנת של"א כל איש ואשה מעשרים שנה ומעלה סך שני גולדען לשנה. פחות מעשרים עד עשר שנים — 1 גולדען, פחות מכאן היו פטורים מהמס. מי שהיה הולך על היריד (יאהרמארקט) היה צריך לתת מס להרשות גולדען אחד מדי פעם בפעם. עבור רשיון להיות להם בית הקברות היו משלמים בתחילה 60 גולדען לשנה. בשנת שפ"ב הוסיפו והגדילו המס על 60 טאלר, ואח"כ על 60 זהובים אדומים (דוקאטין) לשנה מכל בית אשר יש להם צריכים לשלם מס 4 טאלר לשנה.

בשנת תפ"ו יצאה פקודה כי יותר מן 282 משפחות אינם רשאים לדור בגלוגא,

ויותר מאיש אחד ממשפחה אחת לא יוכל לישא אשה, והעובר על זה יענש בסך אלף אדומים (דוקאטין). בשנת תקל״ב היו ההכנסות של הקהילה סך 8000 טאלר, ובשנת תקנ״ח היו הוצאות שלה 6000 טאלר. בשנת תפ״א היו עובדי הקהילה אשר קיבלו פרס ממנה י״א משפחות, ואלה הן: הרב אב״ד, ב׳ חזנים ומשורר (באס) אחד, שלושה שמשים, ב׳ שוחטים, סופר סת״ם אחד וגם קברן — קובר מתים — אחד. ראשי העדה העבירו בקשה אל הרשות בעת ההיא, שלא לחשוב את הרב אב״ד אשר הוא כעת בן שמונים שנה עם שני בניו, וכן שאר משמשי הקהילה הנזכרים, אשר צריכים להיות בכל קהל ישראל, בין מספר הנפשות אשר מותרים לגור בתוכה ע״פ פקודת רשיון מאת הרשות, והם לא יהיו בתוך אותו המנין, ועל ידם לא יגרע מספר הנפשות מן העיר הזאת. אם הרשות מילאה בקשתם אין אנו יודעים. בשנת תק״ב עלה מספר העובדים של הקהילה על ל״ה משפחות, ובתוכן: האב״ד, 2 שוחטים, 2 חזנים, מנקר בשר אחד, 2 קברנים, שומר בית הקברות, 5 שומרי העיר, 7 קצבים, 5 משמשים את החולים. סכום קצוב נתנה הרשות להקצבים לשחוט בהמות גסות ודקות בכל שנה, דהיינו: 500 גסות, 300 כבשים, 300 עגלים, אבל לא יותר. ואם צריכים להם בשר יותר מזה הסכום, אסור להם לשחוט בהמות אשר קנו להם בעצמם, רק יקנו מן הנכרים.

ביום ששה עשר לחודש מאי שנת תס״ב יצאה פקודה מאת הרשות להעביר את האב״ד ליב בן משה ממשרתו ולגרשו מן העיר, כי החרים את מנהיג הקהילה שמואל בן גד, וגם היה כופה את אנשי עדתו שיבחרו לראשי העדה את מרדכי בן אברהם זכס, ואת האיש פראגער. ע״כ הבחירה בטילה והם נדחים מלהיות מנהיגי העדה.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שימשו ברבנות מן זמן ראשון עד זמן אחרון:

א. הרב הגאון מו״ה יהודה ליב בן כ״ה קלונימוס. שימש בתחילה ברבנות בעיר גלוגא, ואח״כ נתמנה לדיין מו״ש בעיר פראג, וימת שם בשנת ת׳ לפ״ק (מק״פ עמ׳ שצ״ג).

ב. הרב הגאון מו״ה אביגדור קרא. (ראה מ״ש אודותיו אצל אפטא בסי׳ ה׳). וימת בגלוגא ביום ש״ק כ״ה אדר שנת תל״ח.

ג. הרב הגאון המקובל מו״ה יששכר בער ב״ר עובדיה הי״ד. לפנים שימש ברבנות בערי בעגדין, צילק, האצענפלאָץ ואח״כ בעיר גלוגא רבתי. שם הסכים בשנת תמ״ג על ספר בית יהודה (דעסויא תנ״ח) וחתום ״יששכר בער ב״ר עובדיה מגלוגא״. כן הסכים שם בשנת תנ״ב על הדפסת שו״ע או״ח (דיהרנפורט תנ״ב), ובאותה שנה הסכים ג״כ ביום ד׳ ח״י לחודש סיון תנ״ב ״ישכר בער בהקדוש החבר ר׳ עובדיה הי״ד אבד״ק גלוגא ולע״ע אבד״ק זאלקווי״. כאמור נתמנה

בעת ההיא לאבד"ק זאלקווא, שם שימש ברבנות עד שנת תנ"ז, משם נתקבל שוב לאבד"ק קרעמזיר אשר במדינת מעהרין, וימת שם ביום ח' לחודש סיון שנת תס"א, אחרי אשר שימש ברבנות שלושים ושמונה שנים (ע"ע בס' קריה נשגבה סי' קפ"א).

ד. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב בן מו"ה משה. ביום כ"ו לחודש תמוז שנת תנ"ז הסכים על ספר עיר בנימין (ספד"א תנ"ח) וביום ג' ר"ח אדר שנת תס"ה על המדרש רבה עם פי' ידי משה, וחתום שם "יהודה ליב חונה פה ק"ק גלוגא רבתי", וביום ט"ו למבנ"י שנת תס"ח על הדפסת עין יעקב (ברלין תס"ט), וחתם עצמו בשמו ושם אביו ועירו "נאם יהודה ליב במהר"ר משה זלה"ה חונה פק"ק גלוגא רבתי". גם נמצאה ממנו הסכמה ע"ס רפדוני בתפוחים (ברלין תע"ב), וביום ד' ח' לחודש מרחשון שנת תע"ה הסכים שם ע"ס שו"ת פני יהושע, וחתום "הקטן יהודה ליב חונה בק"ק גלוגא רבתי לע"ע". תשובה אליו נדפסה בשו"ת ח"ץ (סי' קל"ב) והיא משנת תס"ו לפ"ק. בשנת תס"ב יצאה פקודה מאת הרשות לגרש אותו משם משום שהחרים את מנהיג הקהילה שמואל בן גד, והיה כופה את קהל עדתו לבחור למנהיג הקהילה את מרדכי בן אברהם זכס. הוא לא עזב את העיר ונשאר במקומו, ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו. ביום ג' ז"ך תמוז תע"ז הסכים ע"ס פני יצחק זוטא (אמ"ד תצ"א), וחתום שם "הק' יהודה ליב חונה בק"ק גלוגא רבתי". בשנת תפ"א כבר היה זקן ושבע ימים כבן שמונים שנה. כנראה נח נפשיה דרב יהודה בשנה ההיא. הוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף סג"ל הורוויץ אבד"ק פרעמישלא, נדפס ממנו איזה דבר אגדה בס' שמנה לחמו (דעסויא תס"א) בדרוש לר"ה "בשם הרב המאור הגדול כבוד מו"ה יהודה ליב נר"ו אבד"ק גלוגא, חתן הגאון הגדול המנוח מו"ה יוסף סג"ל צ"ל הורוויץ, שהיה אב"ד ור"מ דק"ק המפוארה פרעמישלא יצ"ו". אחרי מותה לקח לו לאשה את אלמנתו של הרה"ג הקדוש מו"ה פנחס קאציגלבוגין הי"ד, אשר נשרף ע"י עלילת שוא בשנת תל"ו.

ה. הרב הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ, מיחוסי כהונה. אביו ה"ר חיים כ"ץ מפראג היה בנו של הגאון הגדול בדורו מו"ה יצחק כ"ץ אבד"ק לובלין שנפטר שם בשנת ת"ט. בשחרותו היה דיין מו"ש בעיר מולדתו פראג, שם מתה עליו רחל אשתו בחודש ניסן שנת תנ"ד. בשנת תפ"א נתמנה לאבד"ק גלוגא כרב ואב"ד בעיר ההיא. ביום ב' ב' כסלו תפ"א הסכים ע"ס פני יצחק זוטא (אמ"ד תצ"א) "נאם נפתלי בא"א המנוח כמוהר"ר חיים כ"ץ זלה"ה החונה פה ק"ק גלוגא רבתי והמדינה". כן הסכים ע"ס זבח שמואל (ספד"א תקי"ג), וימת שם בשנת תצ"ג. דבר אגדה נדפס ממנו בס' עדות ביהוסף (סי' מה) ובשאר מקומות.

ו. זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב, אשר אביו הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא היה בנו של רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. לפנים שימש

ברבנות בערי דוקלא, טרניפול, רישא אשר במדינת פולין. משנת תצ"ד נתמנה לאבד"ק גלוגא. שם הסכים ביום י"ד לחודש אייר שנת תצ"ד ע"ס קנה בשם (פפד"א תצ"ד), וכן על הדפסת הש"ס דפוס פפד"א־ברלין והיא נדפסה בראש מס' שבת. ביום ג' י"ב טבת תצ"ט הסכים שם ע"ס בית שמואל עה"ת (זאלקווא תצ"ט), ובחודש תמוז שנת ת"ק נתמנה שוב לאבד"ק אמ"ד, וימת שם ביום ז' של חג הפסח שנת תקט"ו ושם חלקת מחוקק ספון (ראה מ"ש אודותיו בארוכה אצל דוקלא סי' א').

ז. אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ (עיין אצל בוליחוב סימן ג'). ויגוע שם יעקב ויאסף אל עמיו ביום ר"ח אייר שנת תקט"ו, ושם חלקת מחוקק ספון.

ח. אא"ז הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ. אחרי מות אביו הנזכר נתמנה הוא לאבד"ק גלוגא. ביום כ"ו אייר שנת תקט"ו, כאשר החרימו ביומא דשוקא את יעקב פראנק ועדתו, כת של ש"ץ בעיר בראדי, הוא היה ג"כ באותה האסיפה, וחתום שני אחרי חתימת הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב "יצחק הלוי איש הורוויץ אב"ד ור"מ דק"ק גלוגא". שם שימש ברבנות עד שנת תקכ"א ואז חזר לו עירה בראדי, מקום אשר היה לו שם אהלו בתחילה (וראה מה שכתבתי בתולדתו בארוכה והיא נדפסה בסוף ס' ברכה משולשת).

ט. הרה"ק מו"ה יצחק בן ה"ר יהודה. הסכים שם ביום י"ב לחודש מנחם אב שנת תקכ"ב על ספר אסיפת יהודה (פפד"א תקכ"ג).

י. הגאון המפורסם מו"ה שלמה דובעריש, בן משפחת רבנים גדולי הדור הן מצד אביו הן מצד אמו. אביו היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה צבי הירש חריף אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר הלברשטאדט, בנו של הגאון המובהק בדורו מו"ה נפתלי הירץ אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר לבוב, ושם מנוחתו כבוד. זה האחרון היה מגדולי עיר ווינא הבירה. בשנת ת"ל, בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא, היה הוא ג"כ בתוך אלו הן הגולין, ויחד עם בן דודו הגאון מו"ה אברהם אבא מרי, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר נאוויהרדאק, הלכו למרכזה של התורה למדינת פולין וישבו שם. משער אני כי אביו של הג"מ נפתלי הירץ, הג"מ ישראל אשכנזי, ואביו של הג"מ אברהם, דהיינו הג"מ יעקב טוינא, אשר נעלה הוא מעל כל ספק שהוא הגאון המקובל מו"ה יעקב טעמרילש שנפטר בווינא ביום א' ו' לחודש ניסן שנת תכ"ו, אחים היו בני איש אחד ושמו אליעזר מעיר ווירמייזא, ובעבור זה כותב הג"מ שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול במגילת יוחסין שהגאון נפתלי הירץ היה ב"ד (בן דודו) של הג"מ אברהם אבא. ואביו של הג"מ נפתלי הירץ היה נקרא בשם ר' ישראל אשכנזי, יען היה יליד עיר ווירמייזא אשר בארץ אשכנז. אמו של הג"מ שלמה דובעריש היתה בת הגאון

המפורסם מו"ה שמחה הכהן רפאפורט אבד"ק הורדנא, ומנוחתו כבוד בעיר שעברשין.

ודע כי להג"מ צבי הירש חריף אבד"ק האלברשטאדט, מלבד בנו הג"מ שלמה דובעריש, היו לו עוד ארבעה בנים גדולים יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות, ואלו הם:

א) הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ (ע"ש זקנו הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק לבוב הנפטר שם בש"ק ח"י לחודש מרחשון שנת תע"ד) אשר לקח לו לאשה את פראדיל בת זקני הנגיד וקציו רחים ומוקיר רבנן מנהיג המדינה ר' יעקב יעקיל באב"ד מעיר בראדי (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד מ'). בשחרותו שימש ברבנות בעיר קאוולי אשר במדינת וואהלין. אף הוא בא עה"ח בין גדולי חכמי הקלויז בעיר בראדי על החרם שנתנו שם נגד הקמיעות [של הג"מ יונתן אייבשיץ] בחודש אלול שנת תקי"ב, וחתום שני אחרי גיסו הוא זקני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הלוי הורוויץ אבד"ק אה"ו, וחתום שם בשמו ושם אביו ועירו "הק' נפתלי הירץ באמ"ו הגאון המפורסם כמ"ו צבי הירש ז"ל החונה בק"ק קאוולא ואגפיה יצ"ו". אף הוא היה מן הרבנים הגאונים אשר קמו בעזרת ישראל הוא הג"מ ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא בנידון הגט אשר סידר בשנת תקכ"ו, וערערו עליו הגאון החסיד מו"ה אברהם אביש אבד"ק פפד"מ ובי דינו הצדק שאין ממש בגירושין האלו, כי המגרש בעת נתינתו לא היה שפוי בדעתו, וכל גדולי הדור עמדו לימין ישראל, כי זך וישר היה פעלו. בעשרה בטבת שנת תקכ"ח היה הוא ג"כ בין העשרה שליטים חכמי הקלויז בעיר בראדי אשר עמדו לימין צדקו ותשובתו היא נדפסה בס' אור ישראל (סי' י"ב), וראה בס' אור הישר. ביום כ"ו לחודש אייר שנת תקט"ז בהתאסף ראשי עם גדולי הדור וגאוניה בידיד בראדי, להחרים ולנדות את יעקב פראנק ועדתו, הם מאמיני ש"ץ שר"י ולהפרישם מתוך קהל הגולה, היה הוא ג"כ בתוך אותו המנין, וחתום שם "הק' נפתלי הירץ חוב"ק קאוולע ומצ"פ לדובנא". כאמור נתמנה בעת ההיא לאבד"ק דובנא, ושם מנוחתו כבוד. הסכים ע"ס כוכבי יעקב (זאלקווא תקל"ד) ביום י"ג סיון תקכ"א ע"ס עמוד העבודה מאת המקובל מו"ה ברוך בן מו"ה אברהם מקאסוב, וע"ס תוספות שבת (פפד"א תקל"א). תשובות נדפסו ממנו, אחת ארוכה בשו"ת מים חיים חאה"ע (סי' כ"ו), ואחת קצרה בס' אור ישראל (סי' י"ב). זכור לטוב בשו"ת נוב"י קמא חיו"ד (סוף סי' מ"ג), בשו"ת תפארת צבי חאה"ע דיני מינקת (סי' א' וסי' ט'), ובשו"ת פרי תבואה. לו שני בנים רבנים יושבי על מדין. בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אשר בשחרותו היה אבד"ק ראדוויל (שו"ת תפארת צבי חאה"ע סי' ע"ט, ודיני מינקת חבירו סי' א'), ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר דובנא, ושם מנוחתו כבוד. בנו השני היה הרה"ג מו"ה משה אבד"ק סאטנוב, חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא

(וזכור לטוב בישועות יעקב חיו"ד סי' י"א), אבי הרב הגדול מו"ה יהושע יהודה אבד"ק ברעסטיצקא, אשר בנו הרב הגדול מו"ה משה חיים הלברטאהל היה אבד"ק חראסקוב (מגילת יוחסין הנדפסה בראש ס' מגן דוד עה"ת, לבוב תר"ם). בנו השלישי הג"מ יהושע העשיל אבד"ק זמיגראד. בנו הרביעי הג"מ דובעריש אבד"ק טוטשין. בנו החמישי הג"מ יעקב צבי הירש אבד"ק פודקאמין. אשת נעוריו היתה בת יצחק באב"ד אחות בעל ספר יהושע. אשתו השניה היתה בת הנגיד ר' עוזר ביק מבראדי.

ב) בנו השני (של הג"מ מהר"ץ מהלברשטאדט) היה הרב הגאון מו"ה שמחה אבד"ק דעסויא (ראה מ"ש אודותיו אצל העיר דעסויא ורבניה, הנדפס ב"אוצר החיים" שנה ששית עמ' קפ"ז), אבי הרב הגאון מו"ה מרדכי הלברשטאם אבד"ק קאמרני, אשר בנו הרב הגדול מו"ה חיים הלברשטאם מבראדי היה חתנא דבי נשיאה של אא"ז הגאון המובהק בדורו מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב, ואבי הרב הגדול מו"ה יצחק הלברשטאם מקראקא מח"ס שיח יצחק, חידושים עה"ת (לבוב תרמ"ב), אביו של החכם שזח"ה מעיר ביעליטץ (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד צ').

ג) בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה אריה ליבש אבד"ק דובענקא, אשר בתו היתה אשת נעוריו של הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק אה"ו, מח"ס שו"ת תפארת צבי (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ה).

ד) בנו הרביעי היה הרה"ג מו"ה יוסף ר"מ בעיר ליסא ומגדולי חכמיה (מגלת יוחסין הנדפסה בראש ס' מגן דוד עה"ת).

ה) בנו החמישי היה כאמור הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה שלמה דובעריש, חתנא דבי נשיאה של הגאון בעל פני יהושע, ולפנים שימש ברבנות בערי: ביאלי, במדינת ליטא, ואח"כ בעיר לקאטש במדינת ווַאהלין, ושוב נתמנה לאבד"ק לאביטש אשר במדינת פולין, ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר גלוגא רבתי כעשרים שנה מן שנת תקכ"ה עד יום פקודתו יום ג' תמוז תקמ"ה, ושם מנוחתו כבוד. השאיר לקרן קימת לת"ת שם סך מאה וחמשים טאלר. תשובה אחת נדפסה ממנו בסוף ספר בית מאיר חאה"ע בקונטרס צלעות הבית. וראה מ"ש אודותיו ותולדות בניו וזרעו אחריו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ט"ו.

יא. הרב הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש בן הנגיד ר' ישראל בנימין בוקשא מזאמושטש, מח"ס שו"ת תפארת צבי חאו"ח יו"ד ואה"ע. לפנים שימש ברבנות בערים: טישוויץ, האַצענפלאַץ, גרידץ, בראדי, ובשנת תקמ"ו נתמנה לאבד"ק גלוגא רבתי, ושימש שם ברבנות עד שנת תקס"ב, כי אז נתמנה שוב לאב"ד בערי אה"ו, וימת שם ביום י"ז אלול תקס"ז בהיותו בן ששים ושבע שנים, ושם מנוחתו כבוד. הוא היה האב"ד האחרון של שלש קהילות אה"ו. ראה מ"ש אודותיו בארוכה אצל גרידץ, ובספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ה).

יב. הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אברהם בן הרב הגאון מו"ה גדליה אבד"ק לינטשיץ, מח"ס פתח הבית חלק אה"ע ויו"ד. בן שבע שנים היה במות עליו אביו הגאון ז"ל, ולקחהו גיסו בעל אחותו הרב הגאון מו"ה מרדכי אבד"ק גרידץ לביתו והיה מגדלו לתורה ולמעשים טובים והיה רבו המובהק עד אשר נשא אשה. בשחרותו נתמנה לאבד"ק לינטשיץ במקום אשר שימש לפנים אביו הגאון ז"ל. אחרי נסיעת הג"מ צבי הירש בעל תפארת צבי מעיר גלוגא נתמנה הוא למלאות מקומו שם. כרב ואב"ד שם הסכים ביום י"ד טבת תקס"ה על הדפסת המחזור עם ביאור קרואי מועד. בשנת תקע"ו נתקבל שוב לאבד"ק ברעסלא והמדינה, וימת שם אברהם בהיותו זקן ושבע ימים ביום כ"ב לחודש טבת שנת תקפ"א, ושם מנוחתו כבוד. בנו הרב הגאון מו"ה שלמה זלמן טיקטין נתמנה בשנת תקפ"ד למלאות מקומו בעיר ברעסלא, וימת שם שלמה ביום ח"י לחודש אדר שני שנת תר"ג לפ"ק. הסכמה נמצאה ממנו ע"ס מאור ושמש עה"ת מאת הה"צ ר' קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין מקראקא. ויהי אחרי מות שלמה נתמנה בנו הרה"ג המושלם מו"ה גדליה טיקטין למלאות מקום אביו לאבד"ק ברעסלא והמדינה, ושימש שם ברבנות ארבעים ושלוש שנים. וימת שם ביום ז' לחודש מנחם אב שנת תרמ"ו לפ"ק, ושם מנוחתו כבוד.

יג. הרה"ג מו"ה יוסף אליעזר אפלער. כרב ואבד"ק גלוגא הסכים בשנת תקפ"ג ע"ס ימין משה (ברעסלא תקפ"ד).

אלה הם רבני גלוגא מזמן ראשון עד זמן אחרון הנודעים לנו.

גלוגוב (גאליגורא)

במאה השש עשרה היתה גאליגורא, היא גלאגוב, קהילה יהודית קטנה שהשתייכה לגליל לבוב. אחת העיירות העתיקות שבסוף המאה הששית השתייכו למדינת רייסן.

ואלה רבניה:

א. ר' צבי הירש בן ר' זאב וואלף מואלקוואה. בערך שנת תצ"ה היה אבד"ק אוסציא ואחר כך נתקבל לאבד"ק גלוגוב[1]. בשנת תקכ"ג נתקבל לראש ישיבה בבראד[2]. נפטר שם בשנת תקכ"ו.

ב. ר' אשר אנטשל ב"ר משה מטיסמניץ, אחר־כך היה דיין הגדול בלבוב[3].

ג. הג"מ יואל משה סג"ל לנדא, בן המשפחה המיוחסת לנדא. אביו היה הג"מ נפתלי הירץ הלוי אבד"ק זוואלין, בן הג"מ יעקב הלוי אבד"ק לעברטוב. מצד אמו פעסיל היה נכד הג"מ משה הלוי איש הורוויץ, בן הג"מ יעקב יוקל הלוי אבד"ק גלוגא. הג"מ משה יואל שימש אחרי גלוגוב כאבד"ק לינסק[4].

בנו של הג"מ יואל משה, מו"ה מרדכי זיסקינד סג"ל לנדא, היה מגדולי תלמידיו של הג"מ מו"ה יעקב, אבד"ק ליסא, בעל "חוות דעת". הוא היה חתן הג"מ יוסף תאומים, אבד"ק בורשטין, ונפטר בש"ק ב' תמוז תקפ"ה, וזה נוסח מצבתו:

"פה נטמן הרב דפה מו"ה אברהם יוסף, בהרב מו"ה יהודה ארי' תאומים. נפטר ביום ש"ק ב' תמוז שנת תקפ"ה לפ"ק".

הג"מ אברהם יוסף היה חתן הג"מ צבי הירש אשכנזי, אבד"ק בורשטין, בן הג"מ נתן אשכנזי מעיר בראד, בנו השלישי של גאון הדור החכם צבי. ונח נפשי' דר' נתן בבראד בי' לחודש שבט תקל"ח בהיותו בן שמונים.

1 ראה הסכמתו על ספר "לב שמחה", זאלקווא תקי"ז.
2 ראה הסכמתו על ספר "הלכה פסוקה", תקכ"ה. וראה גם במאמרי לעיל על "אוסציא".
3 עיין "אנשי שם", סימן ק"ג.
4 ראה דור דעה ח"ב עמוד קפז.

גרידץ

קהל עדת ישראל בעיר גרידץ מחוז פוזנא אינגו עתיק ימים. בשנת שצ"ד קיבלו שני יהודים חייטים רשות לגור ולעסוק במלאכתם. במשך הזמן נתרבו תושביה ובראשית המאה החמישית כבר היתה שם עדה קטנה עם כל צרכי ציבור, אשר בשנות תט"ו—ת"ך על ידי מלחמות השבדים נחרבה כמעט כולה. אחרי עבור תרועת המלחמה התישבו שוב היהודים בתוכה, ומספרם הלך וגדל עד שנעשית לאחת הקהילות החשובות במדינת פולין הגדולה. בשנת תקכ"ה היה מספר היהודים שמונה מאות ושתים עשרה נפש. בשנת תקנ"ג היה מספרם כמספר שכניהם הנוצרים מחצה על מחצה ומספר בני ישראל היה אלף ומאה וחמישים ושש נפש. בשנת תק"ס היה מספרם 1135 נפש בין 1446 נכרים, ס"ה 2581 נפשות. בשנת תק"פ נפל בית הכנסת בנין של עץ שהיה להם שם, ונבנה תחתיו בשנת תקפ"ב בנין של אבנים. בראשית מאה השביעית לאלף הששי היה הלוך וחסור מספר היהודים, עד כי בשנת תרפ"א נמצאו בה רק 61 נפשות יהודיות. בשנת תרפ"ב בטלה הקהילה לגמרי.

מן הרבנים אשר שימשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב מונק, בן משפחה מיוחסת למשפחת תאומים וחוטר מגזע בית הלוי איש הורוויץ. אביו הרב הגאון מו"ה צבי הירש מונק אבד"ק פּלאָצק היה בנו של הרב הגאון מו"ה נתן פייטיל מונק מווינא, אשר אביו של זה האחרון, הנגיד הקצין ר' שמואל פייביש תאומים מווינא היה בנו של הרב הגדול החסיד מו"ה אהרן משה תאומים למשפחת לעמלין מפראג. ושם אשת אהרן משה רבקה שטערין, בת זקיני הנגיד הקצין ר' ישראל הלוי איש הורוויץ מפראג, שנפטר שם בשנת של"ג (ראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמ' נ"ח). בשחרותו שימש ברבנות בעיר גרידיץ ואחרי כן בעיר קראָטשין, וכנראה שם מנ"כ.

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו ושמו ר' בער מונק מעיר מעזריטש בפולין הגדולה, אשר זכה לבן גדול והוא הרה"ג ר' צבי הירש מונק, אשר היה עד שנת תצ"ה אבד"ק שווערין, ובשנת תצ"ו נתמנה שוב לאב"ד בעיר מולדתו מעזריטש, ושם מנ"כ. לזה האחרון היו בן ובת: בתו מיכלא היתה אשת הרה"ג מו"ה אליה אבד"ק לאנצבורג, בנו של הרב הקדוש מו"ה אריה ליב דרשן בעיר פוזנא, אשר על ידי עלילת דם שהיתה בפוזנא בערב ר"ה שנת תצ"ו נתנו אותו ועוד כמה אנשים לבית הסוהר (רוב אנשי העיר הזאת ברחו משם למלט את נפשם), והיו

מענים אותם בעינויים קשים מאד עד אשר יצאה נשמתם, ונח נפשיה דרב הקדוש הלזה בשנת תצ"ז, הי"ד. ה"ר אליה נולד בשנת ת"ע בעיר פוזנא. בשנת תע"ץ, כאשר היה הרג רב ורדיפה גדולה על היהודים, מלטו הרבה מהם לבית הכנסת להתחבא שם מן האויבים, ובתוכם גם כן הנער אליה בהיותו בן שש שנים. הוא התחבא תחת הפרוכת אצל ארון הקודש, וכאשר זרקו הנכרים אבנים וחיצים מול תריסי הברזל הנסגרים בעד החלונות, נפלו חתיכות זכוכית על ראשו ופצעו את מוחו, אבל ברחמי ד' נתרפא והיה לנס. אח"כ נשא לאשה את בת הרה"ג מו"ה צבי הירש אבד"ק שוערין, ושוב נסע לאמ"ד ולמד שם בחברת ידיד נעוריו הרב הנגיד מו"ה אליה גארדאן, והתמהמה שם שתי שנים. שם ראה את הגאון בעל שאגת אריה אשר בא לשם בהתנכרות, ולקח עמו דברים בהליכות התלמוד, ועל ידי פלפולו הכיר הוא כי הוא הגאון בעל שאגת אריה. אח"כ שב לארץ מולדתו ובמשך הזמן נתקבל לאבד"ק וורעשנא. אך על ידי עלילות דם שנתעוררו בימיו פעם כה ופעם כה במדינה זאת מאס לשבת עוד בארץ פולין, ונתקבל משם לאבד"ק לאנצבורג אשר במדינת מרק. שם הסכים בשנת תקמ"ו על הטורים שנדפסו בדיהרנפורט, וחתם "הצעיר אליה מפוזן חונה בק' לנצבורג יע"א". ונח נפשיה בהיותו זקן ושבע ימים כבן תשעים שנה, ושם מנ"כ. בנו ר' יוסף לאנדסבערג שנולד בפוזנא בשנת תק"י היה חתן ר' יצחק, ואביו של זה האחרון הרב הגדול מו"ה יעקב אבד"ק מייזלינג היה בנו של הרב הקדוש מו"ה אריה ליב הי"ד דרשן ודיינא בפוזנא הנזכר למעלה. ונח נפשיה דרב יוסף בשנת תקפ"ה בעיר מולדתו פוזנא, והוא אבי הגביר המפורסם בעל בעמיו והוא על נדיבות יקום ר' שלמה זלמן פוזנר מלובאראנץ שנפטר ביום ח' אייר שנת תרכ"ג, הנודע למשגב בצדקת פזרונו בישראל (ראה כל זה בס' תואר פני שלמה).

בנו (של ה"ר צבי הירש מונק) היה הגאון המפורסם מו"ה מאיר, הנודע למשגב על ידי ספרו "בית מאיר" על ש"ע אה"ע. בהיותו בן י"ג שנה נשא אשה מעיר פוזנא, ועל שם העיר ההיא היה נקרא בשם ר' מאיר פוזנר. בשנת עשרים לימי חייו, לערך שנת תק"ט, מתה עליו אשתו. אחריה נשא את בת הרב הדיין מו"ה חיים ויינר מו"ץ בעיר ליסא לו לאשה. שם למד ולימד בפלפול התלמידים ובדיבוק חברים (בתוכם היה הרב הגאון מו"ה מאיר ווייל, שהיה בסוף ימיו ראש ב"ד בעיר ברלין, בעת אשר שימש שם ברבנות דו"ז הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין) י"ד שנים שלימות בשקידה רבה ובהתמדה מופלאת, עד שנת תקכ"ג, כי בשנה ההיא נתקבל לאבד"ק מעזריטש בפולין הגדולה, במקום אשר לפנים שימש שם ברבנות אביו הרה"ג זצ"ל. משם יצא טבעו בעולם כי הוא מרבני גדולי הדור, ולא נעשה דבר גדול או קטן בעולם היהדות אשר לא שאלו את חוות דעתו כאשר ישאל איש בדבר אלקים. אף הוא עמד לימין המדפיס ר' זלמן פרענקיל מזולצבאך אודות הדפסת הש"ס שהחרימו אותו הגאונים גדולי הדור ובראשם זקיני הגאון מו"ה שאול אבד"ק אמ"ד (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ק"ך הערה ב'), וחתם

שם י״א לחודש כסלו שנת תקכ״ג. הסכמתו האחרונה משם היא ע״ס גנת ורדים מבעל פרי מגדים מיום ל׳ מרחשון תקכ״ז. בשנה ההיא נתמנה שוב לאבד״ק קעניגסבערג. בשנת תקל״ו כתב משם תשובתו אודות הגט הניתן בעיר פין הסמוכה לליסא (ראה בנוב״י קמא אה״ע סי׳ ס״ו), אשר נתנה לרבני גדולי הדור ענין לענות בו. ביום צום גדליה שנת תקמ״ב נתקבל שוב לאבד״ק דנציג ושו״ב (ר״ת: שאטלנד, לאנגפור, ווינבערג) למלאות מקום הגאון מו״ה אלחנן, בעל ״סדרי טהרה״ על הלכות נדה (ברלין תקמ״ג). ביום י״ט אלול שנת תקמ״ג הסכים שם על הדפסת החומשים בפפד״א, ובשנת תקמ״ז הו״ל את ספרו בית מאיר חלק אה״ע (פפד״א תקמ״ז), ונח נפשיה דרב מאיר שם ביום ג׳ כ״ה שבט שנת תקס״ו. הספידו הגאון בעל מחנה לוי. בנו יחידו של ר׳ מאיר הרה״ג מו״ה חיים מילא מקומו בעיר דנציג, וימת שם בלא בנים זכרים. בזמן האחרון נדפס ספרו בית מאיר חלק או״ח (יוזעפוף תרל״ו) וחלק יו״ד (ווארשא תר״ל) וחידושיו על מסכתות (שם ת״ר).

אחד מחתניו של הגאון בעל בית מאיר היה הרה״ג מו״ה יהודה ליב נוימבורג ראש ב״ד דק׳ ראוויטש. וימת שם יהודה ביום א׳ לחודש אדר שנת תקצ״א. ושם אשתו פריידיל, מתה שם ביום א׳ שבט תקפ״ח. ולהם בן אחד והוא הרב הגאון מו״ה יחזקאל אבד״ק לאדז, וגם שלוש בנות נשואות למרנן ורבנן ותלמידיהן. ואלה הם חתניו לוקחי בנות יהודה. חתנו האחד היה הרה״ג יעקב יהודה פאלק שהיה לפנים אבד״ק דיהרנפורט, ואח״כ נתקבל לדיין ומו״ץ בעיר ברעסלא, חותן הרב הגדול ר׳ יעקב יהודה קראַך מח״ס חזקה רבה ט״ח. חתנו השני היה הרב הגאון מו״ה אליעזר ליפמן ב״ר אביגדור מעיר ראוויטש, אשר הגאון המפורסם מו״ה עקיבא איגר אבד״ק פוזנא אמר עליו שהוא צנא מלא ספרי. ולאליעזר היו לו בנין וחתנין רבנן. האחד הוא הרב הדיין מו״ה משה מו״ץ דק׳ ברעסלא. השני הרב ר׳ מענדיל אבד״ק דונסקע וואַלא. וחתניו לוקחי בנותיו של הרה״ג מו״ה יעקב יהודה פאלק אבד״ק דיהרנפורט היו: האחד הרב הדיין ר׳ יהושע ושם אשתו גיטל. השני הוא הרב הגדול מו״ה צבי הירש אויערבוך אבד״ק קאַנין. השלישי הוא הרב הגדול ר׳ צבי הירש לעווענטהאל אבד״ק זאקראטשין. חתנו השלישי (של הג״מ יהודה ליב נוימבורג) היה הרה״ג מו״ה בנימין שרייבער אבד״ק גרידץ, ויבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה. כל אלה בית מאיר, מצאצאי הרב הגאון מו״ה יהודה ליב מונק, הרב הראשון בעיר גרידץ.

ב. הרב הגאון מו״ה שמעון ב״ר ישראל אשכנזי. הסכים שם בשנת תל״ז ע״ס בשרתי צדק עה״ת מאת ה״ר משה ב״ר אליעזר מארפטשיק מליסא (אמ״ד תמ״ו), ונח נפשיה דרב שמעון בעיר קראַטשין לערך שנת תנ״ד.

ג. הרב הגאון מו״ה אברהם בנימין וואַלף ב״ר יוסף יאסקא. הסכים שם ביום כ״ד ניסן שנת תמ״ט ע״ס בית אהרן מ״מ בתנ״ך (פפד״א ת״ן), וחתום

שם בשמו ושם אביו ועירו "אברהם בנימין וואלף ב"ר יוסף יאסקא אבד"ק גרידץ".

ד. הרב הגאון מו"ה זעליג, [חתן ר' מאיר ריפש מפוזנא], אחי הרב הגאון מו"ה מונא אבד"ק שווערזענץ. מוזכר בהקדמת ספר נצוצי זהר (תקכ"א) מאת ה"ר אליעזר ליזר "נכד הגאון מ' מונא ז"ל אב"ד דק"ק סווערזענץ". נפטר בפוזנא יום כ"ה כסלו תנ"ה לפ"ק.

ה. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב ב"ר שלמה, יליד עיר פראג. בשחרותו היה דרשן בעיר מולדתו פראג, ואח"כ שימש ברבנות בעיר שטרים. אף הוא עמד לימין הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד, כשקמו שם איזה אנשים וערערו עליו שהוא מכת ש"ץ שר"י. הגאון מו"ה דוד לידא הציע הדבר הזה לפני רבני וגדולי הדור ומנהיגי הארצות של מדינת פולין, והם הטילו חרם חמור וגזירת נח"ש על כל הדוברים על צדיק זה עתק, וחתמו בשנת תמ"ד על שמתא זו. בתוכם מצאנו גם חתימתו "יהודה ליב במו"ה שלמה חונה בק"ק שטרים". בשנת תנ"א נתמנה שוב לאבד"ק פילא הנקראת שניידעמיהל, ובשנת תנ"ט לאבד"ק גרידץ. בחודש תמוז שנת תס"ז הסכים שם ע"ס משנת ר' אליעזר, דרושים עה"ת מאת ה"ר אליעזר ב"ר יוסף יוזפא טרילינגר (פפד"א תס"ח) וכן ע"ס רפדוני בתפוחים מאת הג"מ אליקים געץ על מאמרי רבה בב"ח (ברלין תע"ב). כן חתום בהסכמה על הדפסת מד"ר (פפד"א תצ"ב) ביום ועש"ק ל"ו למבנ"י שנת תע"ב לפ"ק וחתום שם "הצעיר יהודה ליב מפראג החונה בק"ק גרידיץ". וכן על ס' לקט הקמח על ש"ע יו"ד מאת הג"מ משה חגיז (אמ"ד תס"ח), אך הסכמתו נאבדה לפי שעה מן המחבר, ע"כ כתב שם את אלה הדברים: "הסכמת הישיש הגאון אב"ד ור"מ של ק"ק ברלין מו"ה שמעיה נרו, והרבנים המופלגים מחותניו מהור"ר יהודה נרו החונה בק"ק גרידץ ובנו הרבני החסיד המופלא מוהר"ר יחיאל מיכל נר"ו... תורף כתב ידם נאבד לפי שעה". מכאן סתירה למה שמצאתי כתוב כי אשת הג"מ יהודה ליב היה שמה הענדיל בת הג"מ שמעיה ב"ר אברהם יששכר בער אבד"ק ברלין, ואחרי מות יהודה בעלה שבה היא עירה ברלין לגור אצל בנה הג"מ מיכל חסיד, ותמת שם ביום ד' ניסן שנת תצ"א אחרי מות בנה הג"מ מיכל חסיד.

אח"כ התפטר הג"מ יהודה ליב ממשרתו ועזב את גרידץ וקבע דירתו בעיר פפד"א, בעת אשר שימש שם ברבנות הרב הגאון מו"ה אהרן גיסו של בנו הגאון מו"ה יחיאל מיכל חסיד. בשבתו בעיר פפד"א הסכים שם בשנת תע"ד ע"ס אורי וישעי מאת ה"ר אברהם ב"ר אליעזר בעניני מוסר (ברלין תע"ד) וחתום שם "יהודה ליב ב"ר שלמה מפראג שהיה אבד"ק גרידץ וכעת בפ"פ דאדר". גם הסכים שם ביום ג' י"א אייר תע"ה על הדפסת הש"ס דפוס פפד"א, והיא נדפסה בראש מס' עירובין. לעת זקנתו קבע דירתו בעיר מולדתו פראג, וימת שם יהודה בשנת תפ"א או בראשית תפ"ב, כנראה מהתימת בנו הגאון מו"ה יחיאל מיכל

גרידז

חסיד בהסכמתו ע"ס אורח מישור על מס' נזיר, והיא מיום כ"א חשון תפ"ב, וחתום שם "נאם יחיאל מיכל בלא"א מוה"ר ... יהודה ליב זצ"ל הכ"מ".

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היה לו. כאמור היה בנו הרב הגאון המפורסם מו"ה יחיאל מיכל, שהיה נקרא בשם ר' מיכל חסיד, כי מופלג בחסידות היה וגם בחכמת הקבלה ידו הדה. הוא נשא אשה את הינדא בת הרב הגאון מו"ה יצחק בנימין וואלף בעל נחלת בנימין[1]. בשחרותו שימש ברבנות בעיר זלאטאווי

1 הרב הגאון מו"ה יצחק בנימין וואלף בעל נחלת בנימין, דרושים על טעמי המצוות (אמ"ד תמ"ב) היה בנו של הקצין "המנהיג הגדול כמו"ה אליעזר ז"ל ממשפחת בן עם רם, מיחוס אשכנזים" (לשון הרב הדיין מו"ה יוסף ב"ר שלמה מפוזנא, בהסכמתו ע"ס נחלת בנימין) הידוע בשם ר' אליעזר ליפמן געטינגען, על שם עיר מולדתו גיטינגין אשר בארץ אשכנז. — לאליעזר ליפמן יולד שני בנים וגם בנות שתים. בנו האחד הוא הרב הגאון מו"ה יצחק בנימין וואלף מח"ס נחלת בנימין, ויבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה. בנו השני היה הנגיד הקצין בעל בעמיו ר' יהודה, פרנס ומנהיג בעיר ברלין וממיסדי הקהלה החדשה שמה, ועל שם העיר ההיא היה נקרא בשם ר' יהודה ברלין, אשר מצא חן בעיני הקורפירסט, ודבריו היו נשמעים אצלו. בכתבי הרשות הישנים הוא מכונה בשם "יאסט ליעבמן".

הקהלה החדשה של עדת בני ישראל בעיר ברלין נתיסדה בשנת תל"א ע"י איזו משפחות של גולי ווינא, אשר גורשו משם בשנת ת"ל לפ"ק. הקורפירסט הגדול נתן להם רשיון לגור שם משך עשרים שנה, וכולם היו עשירים ואמידים בעלי הון אשר עמדו תחת חסותו. עבור חסותו היתה כל משפחה צריכה לשלם שמונה טהלר לשנה, עבור רשיון לנשואין גולדען אחד זהב, וסכום כזה מכל הלוית המת (סכום עצום לפי מושגי הימים ההם).

הקורפירסט הגדול למלכות פרוסאית ברנדנבורגית פרידריך ווילהעלם, אשר הניח את היסוד האיתן לגדלה של הממלכה הפרוסית בימים ההם ודאג מאד להרמת מצב ארצו, הכיר לדעת כי הכסף יעבה את הכל, וכי הוא ערך גדול להתפתחותה של המדינה. ויען היהודים היו נודעים כמומחים גדולים לנהל ענייני כספים ולהרים את המסחר, הגיע דבר זה את לבו לסבול יהודים אחדים במדינתו, נגד המשפט הקדום אשר אסר על היהודים לשבת שם זה כמאה שנה. בשנת ת"ל גרשו את היהודים מעיר ווינא בירת אוסטריא, אשר רובם שמו פניהם למדינת ביהם ומעהרין, ושנים עשר איש מהם הלכו לברלין לנהל משא ומתן עם הקורפירסט בדבר התישבות היהודים בארצו. הוא בא לידי החלטה כי נכון הוא לתת רשות לחמשים משפחות יהודיות עשירות להתישב במדינת ברנדנבורג ולסחור את הארץ בכל מקום כרצונם באין מפריע. התנאים היו קשים מאד, בכל זאת היו נוחים משאר המדינות אשר בארץ אשכנז. כל אחד קבל כתב הגנה כי הוא עומד תחת חסותו, ומעתה יהיו הם נקראים בשם "יהודי־הגנה" (שוץ־יודען). על כל משפחה ומשפחה חובה לשלם כסף הגנה כנזכר לעיל. מותר להם לקנות ולבנות בתים, אך בתנאי כי כעבור זמן ידוע ימכרו אותם לנוצרים, אבל נאסר להם להחזיק בית הכנסת וכל שכן לבנותו, אך מותר להם להתפלל בחדרים מיוחדים במושבותם ולהחזיק רב ושו"ב ומלמד. כתב הגנה הלזה יהיה כחו יפה על זמן עשרים שנה, ואחרי כלות הזמן הזה יכול לגרשם מן הארץ. היהודים האומללים הסכימו לכל זה, ואיזו משפחות מווינא אשר

(Flatow) ועוד איזו קהילות שבמדינת פולין. בשנת תע״ג, כאשר גיסו אחי אשתו הרב הגאון מו״ה אהרן שהיה אבד״ק ברלין וק״ק פפד״א נאלץ היה לעזוב את ברלין מטעם המלך, וקבע דירתו בעיר פפד״א, שם שימש ג״כ ברבנות, אז

היו עשירים ואמידים בעלי הון, רובם סוחרי אבנים טובות, קבעו דירתם בברלין. כשבע משפחות יהודיות התישבו בברלין ובתוכם המשפחות ריז־ריס, לאצרוס ופייט. אבי משפחת פייט בברלין היה הנגיד ר׳ אפרים המכונה פייטל היינע, אשר אשתו עלקא היתה אחות הג״מ זלמן מירלש אבד״ק אה״ו, בן הג״מ דוד יעקב קאפל מירלש מווינא. כמו גיסו הג״מ זלמן מירלש קבע הוא ג״כ דירתו בברלין והיה מגדולי היהודים האמידים שמה. הוא נעשה אח״כ סוכן להמלך פרידריך הגדול בברלין, וניתן לו רשות לקנות כסף בכל מקום שהוא, ולמכרו לאוצר הממשלה לעשות מטבעות. ועל שמו בניו וזרעו אחריו היו נקראים בשם פייט ונעשה שם משפחתם עד היום. אף הוא היה אחד ממיסדי הקהלה החדשה בברלין בשנת תל״א. — אבי משפחת ריז בברלין היה הרה״ג מו״ה מרדכי מודל הלוי איטינגין, שהיה נקרא אצל הרשות בווינא בשם ״ריז״. בשחרותו שמש ברבנות בעיר שנייטוך ואח״כ היה דיין ומו״ץ בווינא בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו״ה גרשון אשכנזי בעל עבודת הגרשוני. בשנת ת״ל היה הוא ג״כ מאלו הן הגולין אשר קבעו דירתם בעיר ברלין. ע״י שכלו החריף והמהיר מצא חן בעיני הקורפירסט. הוא היה נכה רגלים, והמושל הנזכר אמר עליו: אילו היו לו רגלים ישרות וטובות כמו שיש לו שכל חד וטוב ומהיר לא היה נמצא דוגמתו בארצו. אף הוא היה ממיסדי הקהלה. בשנת תל״ב קבל רשיון לקנות כברת ארץ עבור בית הקברות ליהודים, והוא אבי משפחת ריז בברלין. גם איזו משפחות יהודיות משאר המדינות אשר בארץ אשכנז, עשירים מערי האמבורג וגלוגא באו לגור שמה. וכן נתיסדה בברלין קהילה חדשה, אשר אסור היה ליהודים לשבת שם זה כמאה שנה. ונתמלאה ברלין מחורבנה של ווינא. ואלה המשפחות היו היסוד להקהלה הברלינית, אשר בימים הבאים עלתה כפורחת וגדלה והצליחה בנוי ועושר וכבוד ושגשגה ככה כי תפשה את המקום הראשי בין יתר הקהלות אשר בארץ הזאת. צעד אחר צעד הכניס הקורפירסט לתוך ארצו יהודים עשירים משאר מדינות אשר בארץ אשכנז, וכן קמו עוד איזו קהלות במדינתו, בלנדסבערג ובפפד״א. במשך שלשים שנה, דהיינו מן שנת ת״ל עד שנת ת״ס, נתרבתה קהלת ברלין עד אלף נפשות.

היו שם שתי משפחות חשובות ונכבדות ביותר אשר היו יוצאות ובאות בחצר המלכות, והיו צוררות אשה את אחותה. האחת של בני יהודה ברלין שהיה נקרא בשם ״יאסט ליעבמאן״, והשניה של מרקוס מאגנוס, העשיר ר׳ יהודה ברלין המכונה ״יאסט ליעבמן״ פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת ר׳ שמואל הלוי מהילדעסהיים, חתן הג״מ משולם אשכנזי אבד״ק לבוב, שמתה בשנת תל״ה. אחריה לקח לו לאשה את אסתר בת ר׳ שמואל שולהויף מפרג. היא היתה אשה גדולה וחכמה אשר מצאה חן בעיני המלך פרידריך הראשון. שנאה פרטית וכבושה היתה שוררת בין שתי המשפחות, כי כל אחת היתה רוצה לקבל רשיון מאת הרשות לבנות בית הכנסת חדש. ר׳ יהודה ברלין היה מופלג בעשירות יותר מכל היהודים אשר בארץ אשכנז, כעדות האשה גליקל העמלין בזכרונותיה. בשנת תע״ג, אחרי מות יהודה רצתה אשתו האלמנה לקבל רשיון מאת המלך להקים בית כנסת חדש, למען יוכל חתנה הג״מ אהרן בן הג״מ יצחק בנימין וואלף לדרוש שמה בכל עת שירצה ואש המחלוקת בעיר ההיא הגיע למרום קצה, נתן פרידריך ווילהעלם הראשון צו, כי

נתמנה הגאון מו״ה מיכל חסיד על מקומו בעיר ברלין, ונתאשרה בחירתו גם מאת המלך ביום כ״ח לחודש מאי תע״ד. אולם הוא היה רק רב ואב״ד בעיר ברלין בלבד, אבל הרבנות דק״ק פפד״א היתה עומדת עוד תחת יד גיסו הרב הגאון

אסתר אלמנת יהודה עם חתנה הרב ר׳ אהרן צריכים לעזוב את ברלין בזמן קרוב, יען על ידיהם הבערה ללהב יצאה בעיר הזאת, ונחלקו היהודים לשתי מפלגות צוררות זו את זו. אלמנת יהודה יחד עם חתנה הרב ר׳ אהרן אשר כבר שמש ברבנות בברלין משנת תס״ט, היו נאלצים לעזוב את העיר וקבעו דירתם בעיר פפד״א הסמוכה לה, בהיות הג״מ אהרן אב״ד ור״מ גם בעיר ההיא.

בעת המחלוקת של שתי המפלגות האלו בא הנוכל נחמיה חיון מכת שבתי צבי מארצות המזרח עירה ברלין, והוא התיצב על צד המפלגה של משפחת ליעבמאן, בהיותה עשירה וגם יותר נדיבה, ובפרט כי האב״ד בעת ההיא היה הג״מ אהרן חתנה של אלמנת יהודה ליעבמן. הוא נחל שם כבוד רב מן המשפחה הנדיבה הלזו, והרב אב״ד כיבד אותו עד מאד. על ידי הכסף הרב אשר קיבץ שמה היה ביכלתו להדפיס בברלין את ספרו ״מהימנותא דכלא״, אשר ע״י ספרו זה פרצה מריבה גדולה בעיר אמ״ד, כי זקיני הגאון הח״ץ אשר היה אבד״ק אשכנזים בעיר אמ״ד בעת ההיא, ואתו עמו הג״מ משה חגיז, העבירו קול באמ״ד כי הספר טעון גניזה, ומחברו הוא כופר ומין, כי נמצאים בספרו דברי מינות שדומה לאמונת הנוצרים, שצריך להאמין בדבר שילוש־המאוחד. הרב דקהל הפורטוגיזים בעת ההיא ה״ר שלמה אאילון ואתו עמו פרנסי ומנהיגי קהלתו עמדו לימין חיון בהיותו איש ספרדי, וע״י המצה והמריבה הלזו היה נאלץ זקיני הח״ץ לעזוב את העיר אמ״ד ולוותר על כס הרבנות שמה, והלך בגולה עד אשר בא ארצה פולניא. זמן מה ישב בעיר אפטא ואח״כ בכפר אחד סמוך לעיר יערסלאב, ומשם נתקבל שוב לאבד״ק לבוב והגליל. שם שמש ברבנות רק שלשה חדשים, ונח נפשיה דרב האי גאון במבחר שנותיו בהיותו בן נ״ר שנים, ושם חלקת מחוקק ספון.

בנו של ר׳ יהודה ברלין הרה״ג מו״ה אברהם ברלין שמש בשחרותו כאבד״ק הלברשטאדט, ומשם נתמנה שוב לאבד״ק אמ״ד קהל אשכנזים, וימת שם אברהם בשנת ת״ץ.

לאה בן ה״ר אליעזר ליפמן היתה אשת הנגיד ונדיב בעל בעמיו קצין עם, השתדלן הידוע, העשיר המפורסם רחים ומוקיר רבנן ר׳ אליעזר ליפמן בן ה״ר יששכר הכהן ראש, מנהיג ופרנס הדור בעיר הגובר, שנפטר שם בכתר ש״ט בהיותו בן שמונים שנה ביום ג׳ י״ד שבט תע״ד. ולו בת ושמה גנענדיל, אשת נעוריו של הגאון המפורסם מו״ה דוד אופנהיים אבד״ק פרג, אשר בתה שרה היתה אשת נעוריו של הרה״ג מו״ה חיים יונה תאומים אבד״ק ברעסלא (ראה למעלה אצל אפטא הערה 24).

ומה שנוגע לתולדות הגאון מו״ה יצחק בנימין וואלף, בעל נחלת בנימין, דע כי הוא היה מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה יצחק הגדול אבד״ק פוזנא (שהיה ג״כ רבי של בעל מגן אברהם). לו היה שכל חד וחריף והיה גדול בהליכות התלמוד. כבר בילדותו בהיותו יוצק מים על ידי רבו הנזכר, ״היו הוויות דאביי ורבא זקוקין דנורא, וכידורי אש ולהבה יצאו מפי׳ כחריפי דפומבדיתא״ (לשון רבו בהסכמת ספרו שם). בהיותו צעיר לימים ורך בשנים נתמנה לאבד״ק סמטור. בשנת תמ״א, אחרי מות שלמה, הוא הרה״ג מו״ה שלמה קים קדיש, הרב הראשון בעיר לאנדסבערג, וימת שם שלמה בשנת ת״מ או בראשית תמ״א, אחרי

מו״ה אהרן אשר שימש לפנים בשתי הקהילות גם יחד. בכתב הניתן לו מאת המלך נמצא כתוב כי אחרי מות גיסו הרב אהרן אבד״ק פפד״א, יחזירו לו ג״כ את רבנות דקהל פ״פ דאדר, וישמש ברבנות בשתי הקהילות גם יחד כמו שהיה

אשר שמש שם ברבנות הרבה שנים, אז נתקבל הוא למלאות מקומו להיות אב״ד ור״מ שם ועל כל מדינת מרק (ניימארק). בשנת תמ״ב הדפיס את ספרו נחלת בנימין, דרושים על טעמי המצוות (אמ״ד תמ״ב), ״ומרגלא בפומייהו דרבנן קשישאי, דהקדמות המחבר צריכים חקירה דזמנין דמשכחת דאין דמיונו עולה יפה כל כך״ (לשון הגאון אזולאי בספרו שה״ג ח״ב אות ט׳ סי׳ כ״ו). בהיות הרב הגאון מו״ה נפתלי הירץ גינצבורג אבד״ק סלוצק זקן ושבע ימים ותש כוחו ולא היה יכול להנהיג את הישיבה הגדולה שם, אז נמנו ראשי ומנהיגי העדה דעיר סלוצק לתת את משרת הר״מ על איש צעיר לימים אשר יכול להנהיג את הישיבה והקהלה ברוב עוז ותעצומות, ונתנו עיניהם בהגאון בעל נחלת בנימין אשר עשה לו שם גדול בעולם בחריפותו. אך הוא מיאן בדבר עד אשר ישיג מכתב רשיון מן הרב הזקן אב״ד בעירם. אישי ומנהיגי העדה דק״ק סלוצק השתדלו להשיג מכתב מן האב״ד שלהם הוא הג״מ נפתלי הירץ גינצבורג, ויעתר להם בעל נחלת בנימין לקבל משרת הרבנות בעירם. בבואו עירה סלוצק, כאשר ביקר את הרב אב״ד אמר אליו כי רק על מכתב הרשיון שלו בא הנה לקבל המשרה הזאת, כי בלתי הסכמתו לא היה בא לכאן. אז השיב לו הרב הזקן: אם למכתבי התבוננתם, הלא ראיתם כי נקוד היה, למעט את הכתב. ויענהו בעל נחלת בנימין כי לא שת לבו אל הנקודים. ובכן נתקבל שם לר״מ ואב״ד בעוד הרב הזקן היה חי. הקפדה גדולה היתה לו להגאון מו״ה נפתלי הירץ ג״ב על בעל נחלת בנימין כי בא בגבולו ולא הבין הרמז שלו. לשניהם לא עלתה שמה שנה תמימה, ומתו בשנה אחת, הגאון בעל נחלת בנימין ביום ועש״ק כ״ח מרחשון, והגאון מו״ה נפתלי הירץ ג״ב ביום כ״ב תמוז היא שנת תמ״ז, ונקברו שניהם אצל הגאון מו״ה נחום קאציגלבויגין, הג״מ נפתלי הירץ ג״ב לימינו, והג״מ יצחק בנימין בעל נחלת בנימין לשמאלו (ד״ק עמ׳ מ״ז).

מתולדותיו ידענו כי שני בנים רבנים יושבי על מדין ושני חתנים רבנים מובהקים היו לו. ואלה תולדות יצחק בנימין: בנו האחד היה הרב הגאון מו״ה אליעזר ליפמן אבד״ק קובלענץ והמדינה. כרב ואב״ד בעיר הזאת הסכים ביום ט״ו לחודש אלול שנת תפ״ה ע״ס יפה מראה על אגדות הירושלמי עם הוספות יופי מכלל שחיבר גיסו בעל אחותו הגאון מו״ה יחיאל מיכל חסיד אבד״ק ברלין (ברלין תרפ״ה—תרפ״ו). וכן הסכים שם ביום י״ז לחודש מרחשון תפ״ז על הדפסת ספר יד כל בו, שחיבר הג״מ דוד לידא (פפד״מ תפ״ז). וכן בא בהסכמה ע״ס משנת חיים (אמ״ד תצ״א), ובכולם חתם עצמו בשמו ושם אבי׳ו ועירו ״אליעזר ליפמן בה״ה מו׳ יצחק בנימין וואלף זצללה״ה, בעל נחלת בנימין החונה בק״ק קובלענץ״. בנו השני היה הג״ר אהרן. ואהרן נשא את רייזיל בת דודו אחי אביו, הנגיד הקציו המפורסם ר׳ יהודה ברלין. בשחרותו היה ר״מ בביהמ״ד בברלין. כר״מ שמה הסכים על הדפסת ס׳ מהרש״א (ברלין תס״ו). העשיר ר׳ יהודה ברלין יסד שם בית המדרש לתורה ולעבודה, והושיב שם את חתנו לר״מ להרביץ תורה ברבים. בשנת תס״ט נתמנה לאבד״ק ברלין והמדינה. אז כנראה נתמנה על מקומו להיות ר״מ בבית המדרש שם גיסו הגאון החסיד ר׳ יחיאל מיכל חסיד. כאשר גורשו הג״מ אהרן וחותנתו אסתר בפקודת המלך פרידריך הראשון מברלין, וישבו בפפד״א, אז נתקבל הג״מ יחיאל מיכל חסיד לאבד״ק ברלין

לפנים. בשנת תפ״א, אחרי מות אהרן גיסו, נתמנה הוא ג״כ לאבד״ק פפד״א, שהיתה שייכת גם לפנים לתחום הרבנות הברלינית. בשנת תפ״ו ישב ראש באספת הרבנים אשר היתה בפפד״א להחרים ולנדות את כת מאמיני ש״ץ שר״י, ולבער את

בלבד, ורבנות פפד״א נשארה תחת יד גיסו הג״מ אהרן. בחודש מאי שנת תע״ד, יצאה פקודה מאת המלך, שאם ימות הרב ר׳ אהרן בחיי גיסו ה״ר יחיאל מיכל, אז תחזור אליו גם הרבנות של העיר פפד״א ויהיה משמש בשתי הקהלות גם יחד, כמו שהיה לפנים. בשנת תפ״א מת אהרן בעיר פפד״א, ואז חזרה העטרה ליושנה, ונתאחדו שוב שתי הקהלות יחד, ורב אחד בראשם הוא הג״מ יחיאל מיכל חסיד שנפטר בברלין ביום י״א אדר שנת תפ״ח (לאנדסהוט, תולדות אנשי שם).

לפני הג״מ ר׳ אהרן שימש אב״ד בברלין הרב הגאון מו״ה שמעיה ב״ר אברהם יששכר בער. בשנת תמ״ז, כאשר הרב הגאון מו״ה שמעיה היה כבר זקן ולא יכול עוד לצאת ולבוא, ודגלו פרוסה גם על עיר פפד״א (ביום ג׳ ר״ח אדר שנת תס״ה הסכים על המד״ר עם פי׳ ידי משה, וחתום שם ״שמעיה בלא״א הר״ר אברהם יששכר בער ז״ל חונה פה ק״ק ברלין והמדינה יצ״ו״), אשר שימש שם בתור אב״ד ור״מ, ולא היה יכול עוד לנהל את שתי הקהלות גם יחד, או ויתר הוא מרצונו הטוב על הרבנות דק״ק פפד״א, ועל מקומו שם נתמנה הג״מ אהרן לאבד״ק פפד״א, והוא נשאר לאבד״ק ברלין בלבד. ביום ד׳ כ״ג ניסן שנת תס״ט, כי נח נפשיה של הרב הגאון מו״ה שמעיה בעיר ברלין, אז נתמנה הוא על מקומו שם, ושמש ברבנות בשתי קהלות (ברלין ופפד״א) גם יחד, כמו שהיה לפנים. בשנת תע״ב הסכים ע״ס רפדוני בתפוחים (ברלין תע״ב) שחיבר הג״מ אליקים געץ אבד״ק הילדעסהיים ועליו רשום ״הסכמת הרב המאור הגדול מו״ה אהרן נ״י, אב״ד ור״מ דכל קהלות וגלילות החונים במדינת ניימארק ומיטלמארק ופאמרין יע״א״. גם הסכים שם ביום ועש״ק ל״ו למבנ״י שנת תע״ב על הדפסת מד״ר (פפד״א תצ״ב) וחתום שם ״נאם אהרן בה״ה מוהר״ר יצחק בנימין וואלף זלה״ה החונה תוך עדת ישורון קהילות וגלילות ניי מרק ומיטל מרק ופאמרין״. לאחר שגורש, כאמור, מברלין היה רב ואב״ד בפפד״א בלבד, ורבנות דעיר הבירה ברלין ניתנה לגיסו בעל אחותו, הוא הגאון מו״ה יחיאל מיכל חסיד, ובכן נתפרדה שוב החבילה של שתי הקהלות עם שני רבנים מיוחדים. בשנת תע״ט הסכים ר׳ אהרן בפפד״א ע״ס אהל יעקב (פפד״א תע״ט) וחתום ״אהרן אבד״ק פפד״א והגלילות״ ואינו מזכיר עוד את עיר הבירה ברלין. וימת אהרן בר״ח מנחם אב שנת תפ״א, וכנראה שם מנ״כ. אחרי מותו שבה אשתו עירה ברלין, ותמת שם בשנת תק״ו.

ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הג״מ יצחק בנימין בעל נחלת בנימין. חתנו האחד הוא הרב הגאון החסיד מו״ה יחיאל מיכל חסיד אבד״ק ברלין, ושם אשתו הינדא. חתנו השני היה הרב הגאון מו״ה יעקב אבד״ק אליק, אחי הרב הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק אליק, מחבר ספר בית לחם יהודה על יו״ד (זאלקווא, תצ״ג), וזה האחרון מזכירו בספרו (סי׳ פ״ז סק״ח) וזה יכתוב ידו שם: ״אחי המ׳ הג׳ מוהר״ר יעקב ז״ל חתן הגאון הגדול מו״ה בנימין בעל המחבר נחלת בנימין, אב״ד דק״ק אליק״. וליעקב נולדה בת ושמה אסתר אשת פרנס המדינה של רוסיא האדומה הנקראת גליל לבוב, ר׳ יששכר בעריש מבראדי, בנו של הרב הגאון מו״ה זאב וואלף אבד״ק סקאליט (ראה מ״ש אודותיו בספרי ״תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״, עמ׳ כ״ח בהערה שם). כל אלה בני בנימין בעל נחלת בנימין.

כל ספרי הקבלה שנדפסו אחרי שנת תכ"ו מן הארץ, יען חשודים המה כי נתערבו בהם דעות נפסדות של אותה הכת.

חידושיו על מס' מגילה נדפסו בברלין (תע"ד), וכן הובאו ממנו איזה חידושים ופלפולים בספרי בעלי האסופות, בס' קול יהודה (אמ"ד תפ"ט) ואסיפת חכמים (אופינבאך תפ"ב). הוא הדפיס מחדש את הס' יפה מראה על אגדות הירושלמי שחיבר הגאון מו"ה שמואל יפה בעל יפה תואר, עם הוספות משלו שנקראים בשם יופי מכלל (ברלין תפ"ה־ו'), ולקח הסכמות מן רבני גדולי הדור וגם מן הגאבד"ק ספרדים אשר באמ"ד עוד בשנת תפ"א, אשר הטילו גודא רבה שאסור לשום אדם להדפיס ספר הלזה במשך עשר שנים. והנה באותו זמן עלה בדעת הרה"ג מו"ה אברהם ראש ב"ד בעיר גלוגא רבתי להדפיס הספר יפה מראה עם הוספותיו, אך בינתים הלך לו לעולמו, והתחילו להדפיסו בנו של הג"מ אברהם הנזכר וחד דעימיה האלוף ה"ר יצחק בן בנו של הגאון מו"ה יצחק חריף אבד"ק קראקא. אז יצא הגאון מו"ה מיכל חסיד לעורר עליהם כי המה משיגים גבולו, והרעיש את כל העולם כולו ע"ז. אך המה לא השגיחו עליו באמרם בהקדמתם שם, כי הצדק אתם והוא אשם בדבר, יען המה היו המתחילים בראשונה להדפיס את היפה מראה מחדש. ובכן נדפס היפה מראה באותו זמן שתי פעמים, בברלין בהוצאת הג"מ מיכל חסיד עם הוספותיו בשם מכלל יופי (תפ"ה־ו') ובאמ"ד עם הוספות כבוד חכמים (תפ"ז). מה היה אחרית הדבר לא נודע לנו. בטח התפשרו שניהם אודות מכירות הספרים. בראש חודש מנ"א שנת תפ"ו הסכים על הדפסת מד"ר עם ידי משה (פפד"א תצ"ב) וחתום שם "נאם יחיאל מיכל חונה פה ק"ק ברלין וק"ק פפד"א עם כל המדינות", ועליה נרשם: "הסכמת הרב הגאון הגדול המופלא אב"ד ור"מ דק"ק ברלין ופדד"א וגלילות דמדינות נייאמרק ומיטלמרק ופאמרין". ונח נפשיה דרב חסידא הגאון מו"ה יחיאל מיכל ביום י"א אדר שנת תפ"ח בעיר ברלין, ושם מנ"כ. בתו (של הג"מ יהודה ליב אבד"ק גרידץ) ושמה לאה היתה אשת הרב הנגיד ר' נפתלי הירש מירלש־ניימרק, מגדולי נכבדי עיר ברלין, בנו של זקיני הגאון המפורסם מו"ה משולם זלמן מירלש אבד"ק אה"ו[2]. וימת שם נפתלי ביום

2 משפחת מירלש או מירלש־ניימארק היתה אחת המשפחות החשובות בארץ אשכנז בכלל ובעיר ווינא בפרט. היא העמידה מקרבה אנשים מצוינים אנשי השם, ומהם גם רבנים גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל. משפחה זו היתה נקראת "מירלש" ע"ש אשה גדולה וחשובה, אשר שמה היה מירל, ממשפחת בית העליר־ואלרשטיין. מקור משפחת העליר וואלרשטיין היא העיר וואלערשטיין במדינת בייערן אשר בארץ אשכנז. הראשון הנודע לנו מן המשפחה הכבודה הלזו הוא ה"ר אהרן העליר מעיר וואלערשטיין [במגיו"ח כתב עליו: הגאון העליר וואלער־שטיין]. ולו בן והוא [הגאון מו"ה קאפיל, כ"כ במגיוח"ס] ה"ר יעקב קאפיל (העליר־וואלע־שטיין), אבי הנגיד ר' אהרן מירלש מווינא [במגיוח"ס כתב עליו: הגאון מו"ה אהרן מירעלש מווינא]. וזה האחרון היה נקרא בשם מירלש על שם אשתו מירל בת

ו' לחודש אייר שנת ת"פ, ואשתו לאה האריכה כי"ד שנים אחריו, ותמת גם היא שם ביום י"א לחודש אדר שני שנת תצ"ד (לאנדסהוט ע' 21).

ו. הרב הגאון מו"ה י ש ר א ל, שנפטר בפוזנא. מתי גוע ישראל והלך לו לעולמו אין אנו יודעים בדיוק, אך זאת נודע לנו כי בחודש אדר שנת תע"ח

החסיד מו"ה אברהם הלוי העליר־וואלערשטיין, בן חכם ושלם מו"ה יעקב קאפיל סג"ל העליר וואלערשטיין מפראג (מג"י אשר סידר הג"מ אהרן מירלש אבד"ק וורעשנא, מח"ס בית אהרן דיני סת"מ, ברלין תקפ"ח, ונדפס בזמננו אלה בלי שום סדר ומישור). משער אני כי זה האחרון הוא הנגיד "הקצין והנדיב אשר ביתו היה פתוח לרווחה, ר' יעקב הלוי זצ"ל המכונה קאפא וואלרשטיין, בן הגאון מוהר"ר משה לוי העלר וואלרשטיין" (לשון הכתוב בראש ספר "פסקים בדבר חליצה פסולה", פראג שס"ט). והאיש משה הוא "האלוף המרומם שמו נודע בישראל וביהודה מוהר"ר משה וואלערשטיין לוי העליר זלה"ה" (לשון נכדו הגאון בעל תוס' יו"ט בהקדמת ספרו מעדני יו"ט ודברי חמודות על הרא"ש). והוא "הגאון האשל הגדול כמוהר"ר משה הלוי העליר ווילרשטיין זצ"ל מנוחתו כבוד בק"ק וולירשטיין, וכתוב על מצבתו שהיה רב על כל מדינת אשכנז" (לשון נכדו ה"ר אברהם ישראל הלוי מירלש העליר בהקדמתו לילקוט השמעוני, פפד"א תס"ט, הנדפס על ידו). ובהקדמתו למד"ר עם פי' ידי משה משנת תע"א הוסיף שם לאמר, כי מסורת היא בידם, כי משפחה כבדה הלזו מבני הקהתי, וז"ל שם "שקדושי אבותי כי בטחו הם מבני הקהתי עבודת... בכתף ישאו". לר' אהרן מירלש מווינא היה לו בן ושמו נפתלי הירש, אשר לפי עדות הג"מ אהרן מירלש במג"י הנזכרת, שמש ברבנות בעיר פולדא, אבי "הרב המאה"ג החריף" (לשון נכדו הגאון מו"ה דוד פרענקיל בהקדמת ספרו קרבן העדה על ירושלמי מועד), ראש ומנהיג ודיין מצוין בעיר ווינא מו"ה יעקב דוד מירלש־נייטרק מווינא. וימת שם דוד ביום א' כ"ח שבט שנת תי"ז. ושם אשתו רחל הנקראת רעכלא (במגיוח"ס כתב: רעכלא בת הרב מהו' יעקב קאפיל הלוי מפראג, והיא היתה אחות של הרב מהו' אהרן חתן תיו"ט, ושל הרב הקצין מהו' משה מירלש מווינא, ואחות של הרבנית דבעריל, אשת הגאון מהו' משה ר' מענדלס אב"ד דק"ק פוזנא וק"ק פראג) מתה שמה ביום כ"ח טבת תכ"ד, בת האלוף הקצין החסיד (במגיו"ח כ': הרב יעקב קאפיל מפראג) מו"ה יעקב קאפיל הלוי העליר וואלרשטיין מווינא. וימת שם יעקב קאפיל הלוי ביום ו' י"ז אלול שנת שע"ב. ושם אשת יעקב מרים שרה מירל [מתה בווינא בשנת שצ"ט] בת הרב הגדול מו"ה משולם זלמן תאומים, בן בתו של זקיני הקצין ר' ישראל הלוי איש הורוויץ מפרג (ראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמ' נ"ד). ובפנקס הזכרות נשמות דעיר ווינא נרשמו עליהם "ואת נשמת החסיד האלוף הח"ר יעקב קאפל במהר"ר אברהם הלוי, בעבור שאשתו מרת מירל ובניו נתנו צדקה בעדו". ואת נשמת הרבנית הצנועה וחסידה מרת מרים שרה מירל בת מהר"ר משולם זלמן ז"ל, אלמנת כהר"ר קאפל סג"ל ז"ל וולירשטיין". — להרה"ג מו"ה יעקב דוד מירלש־נייטרק דיין מווינא היו לו שלשה בנים ובנות שתים. שם האחת אסתר (מתה בשנת תנ"ב), היתה אשת הרה"ג מו"ה שמואל זנוויל אולמא מעיר פפערשויא, אשר בתו מרת רעכלא (מתה בשנת תק"ז) היתה אשת הגאון המפורסם מו"ה אברהם ברודא אבד"ק פפד"מ, שנפטר שם לפתע פתאום אור ליום א' דר"ח אייר שנת תע"ז (ראה מ"ש אודותיו בארוכה בירחון רבני "אוצר החיים"

כבר לא היה בין החיים (פנקס פוזנא ח"ב). מתי שימש ברבנות בגרידץ לא נודע בדיוק.

תרצ"ז עמ' מ"ד-מ"ז), ושם השנית פעסיל אשת הרה"ג מו"ה מרדכי מודל הלוי איטינגא דיין ומו"ץ בעיר ווינא (ראה מ"ש אודותיו למעלה אצל אפטא הערה 31).

ואלה בני יעקב דוד מירלש ניימארק מווינא. בנו הראשון היה זקיני הגאון המפורסם בדורו מו"ה משולם זלמן מירלש שהיה בסוף ימיו אבד"ק אה"ו ויבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה. בנו השני היה הרב החסיד ר' אברהם מירלש. והשלישי היה הרב החסיד ר' בנימין מירלש פרענקיל מברלין. לזה האחרון בן ובת: בתו נחמה (מתה בהורדנא ביום כ"ד אדר ראשון ... תאריך השנה נמחק במצבה. עיין עיר גבורים עמ' 43) היתה אשת הרה"ג הגדול מו"ה משה מגזע צבי אבד"ק הורדנא, מח"ס תפארת למשה על יו"ד. וימת משה ביום י' אייר שנת תמ"א, ושם מנ"כ. בנו (של ה"ר בנימין פרענקיל) היה הנגיד ר' נפתלי הירש מברלין, וימת שם נפתלי בשנת תק"ב, אשר זכה לבן גדול בתורה והוא הגאון המפורסם מו"ה דוד פרענקיל אבד"ק ברלין מח"ס קרבן העדה על הירושלמי. בסוף הקדמתו השלישית לספרו שם חתם עצמו בשמו ושם אביו וזקיניו, ביום י"ג תשרי תק"ג, "הקטן דוד בהרב מהר"ר נפתלי הירש זצ"ל הכ"מ, בהחסיד מהר"ר בנימין, בהרב המאה"ג החריף מהר"ר דוד מירלש זצלה"ה". ויוסף, בנו השני של הג"מ נפתלי הירש מירלש-פרענקיל, היה חתן הרה"ג מו"ה גרשון לנדסבערג אבד"ק פפד"א (ד"ק עמ' ג"ב). ובתו (של ה"ר נפתלי הירש מירלש-פרענקיל) רייזיל היתה אשתו השניה של הרה"ג מו"ה חיים יונה תאומים אבד"ק ברעסלא (כמבואר למעלה אצל אפטא הערה 24).

ועתה שוב נשוב לדבר מתולדות בנו הגדול של הרה"ג החריף הגדול ראש חריפי ווינא מו"ה יעקב דוד מירלש ניימארק ז"ל, הוא זקיני הגאון המפורסם מו"ה משולם זלמן מירלש שהיה בסוף ימיו אבד"ק אה"ו. כאמור משפחת מירלש נגזר משם אשה מרים (מירל). המשפחה הלזו היתה "מגזע היחס ממשפחת רם שבמשפחות המיוחסות שבאשכנז" (לשון זקיני הגאון בעל חכם צבי בהקדמת ספרו) "מחסידי ווינא הישנה המלאה לה אנשים נכבדים נכבדי ארץ, אנשי מעשה חסידים גדולים ובעלי תורה מופלגים", "וגדלה מאד מעלתם בתורה וביראה ובמעשים טובים בעושר וגדולה בשם טוב וביוחסים" (לשון דו"ז הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר, עמ' י). בעיר הלזו נולד הגאון מו"ה משולם זלמן מירלש בשנת שפ"ד, ונתגדל שמה על ברכי התורה והיראה וחסידות מופלאת, עד אשר יצא טבעו בעולם כאחד מגדולי הדור. בשנת ת"ל לפ"ק, בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא, היה הוא ג"כ בתוך אלו הן הגולין, וקבע גם הוא עם יתר המשפחות העשירות מווינא את דירתו בעיר ברלין, ויסדו שמה קהלה חדשה, ונתמלאה ברלין מחורבנה של ווינא. שמה עסק במסחר אבנים טובות ומרגליות, כי הון ועושר היה בביתו וזכה לשתי שלחנות. גם עסק הרבה בעסקי הלואות להרשות בכלל ולהנסיך מן בראנדענבורג בפרט. בשנת תל"ח השתדל עבורו הנסיך מן ברלין אצל הרשות בווינא, ליתן להג"מ משולם זלמן מירלש רשות לבוא ולהתעכב שמה איזה ירחים, למען יוכל להביא את ההלואה אשר הבטיח להנסיך לידי גמר. גם עסק שם הרבה בצרכי ציבור ליסד הקהלה החדשה. בשנת תל"ו יסד שם חברת קברנים והיה להם לראש. הוא היה מרבני גדולי הדור, אדם "גדול בענקים דברו וותיקין, עתיק יומין, הישיש כאבני שיש טהור" (לשון הגאון מו"ה משה רוטנברג, בשו"ת מהר"ם זיסקינד סי' י"ז) "חריף ובקי ב"ם התלמוד

ז. הרב הגאון מו"ה שמואל זנוויל כ"ץ שפירא, מילידי עיר לבוב. מיחוסי כהונה מבני בניו של הגאון מו"ה יצחק ב"ר דוד שפירא אבד"ק קראקא, חותן הגאון מהר"ם מלובלין המתימר בכבוד חותנו ברוב תעודותיו "חתן המלך".

והפוסקים" (לשון הכתובה בצמח דוד בסוף ח"א). נוסף על זה היה ג"כ מופלג בחסידות צדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. יסופר ממנו, כי פעם אחת כאשר הלך בבוקר להתפלל לבית הכנסת מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין כדרכו, פגע בו איש אחד אשר היה רוצה למכור לו אבנים טובות ומרגליות במחיר מצער מאד. וענהו הגאון מו"ה משולם זלמן, כי נכון הוא לתת לו את הסך אשר הוא מבקש עבורם, רק ימתין עד שובו מבית הכנסת אחרי התפלה לביתו. האיש היה נאלץ לדרכו ולא רצה להמתין עליו רק מכר אותם לאיש אחר שהרוויח בהם כמה אלפים טאליר. כששמע זאת שמח מאד ואמר: "כדי הסך שאבדתי למען אבי שבשמים שעבדתי" (בהקדמת ס' שם יעקב, דרושים, מאת ה"ר יעקב מזלאטאווע. פפד"א תע"ו). ויהי בנסוע הרב הגאון מו"ה הלל בעל בית הלל בשנת ת"מ, מערי אה"ו לשבת על כס הרבנות בעיר קידאן אשר במדינת ליטא (ראה שו"ת באר יצחק סי' ז'), אז ביום ו' לחודש אייר שנת ת"מ נתמנה הוא על מקומו להיות אב"ד ור"מ בשלש קהלות אה"ו. ואף כי בשנת תנ"ב רצו לקבלו לאבד"ק זאלקווא וכן את"כ לאבד"ק טיקטין, קהלות גדולות וחשובות במדינת פולניא, לא רצה לעזוב את ערי אה"ו כי נתן היתרון להם על מדינת פולניא, כי בימיו עלו ערי אה"ו למרום קץ ההשתלמות, "כי רבו למעלה ראש בעשירות ובכבוד" (לשון הגאון יעב"ץ בספרו הנזכר, עמ' י'). ונשאר במקומו עד יום פקודתו, ונח נפשיה דרב האי גאון חסידא וקדישא בהיותו בן פ"ד שנים ביום א' כ"ב כסלו שנת תס"ז בעיר אלטונא, ושם חלקת מחוקק ספון. במגי"ח אשר כתב ר' חיים מירלש בן הג"מ אהרן מירלש אבד"ק וורעשנא מח"ס "בית אהרן" (אשר ראיתי אצל אחד מנכדיו) כתוב, כי היו לו כ"ה בנים, וקודם מותו היו לו ד' מאות יוצאי חלציו. ["קודם מותו זכה לראות מאה וחמשים יוצאי חלציו, וגם דור חמישי יולדו לו במדינת ליטא, ומהם אנשים גדולים בתורה ובמעשים טובים מהם רבנים ומהם קצינים במדינת פולין וליטא, אשר מלאו פני תבל, והארץ האירה מכבודם"] (לשון הגאון יעב"ץ בספרו שם).

והוא שלש פעמים נשא אשה. אשת נעוריו, כנראה, היתה בת יעקב, הוא הרב הגאון המקובל מו"ה יעקב טעמירלש מווינא מחבר ספרא צניעותא דיעקב עה"ת בדרך הקבלה (אמ"ד תכ"ט), אחות אברהם הוא הרב הגאון מו"ה אברהם אבא מרי אשר שמש ברבנות בכמה קהלות במדינת ליטא ובסוף ימיו היה אבד"ק נאוורהדאק ההגליל [ראה בהקדמת ספר שו"ת קדושת יו"ט (ווילנא תרכ"ה) שחיבר הג"מ יו"ט ליפמאן אבד"ק קאפוליא, שכתב שם כי הג"מ זלמן מירלש היה גיסו של הג"מ אברהם אבא מרי, ע"כ משער אני כי אשת נעוריו היתה אחות אברהם ובת יעקב]. אחריה לקח לו לאשה את מרים בת הנגיד ר' נתן פריעדלנדער (מתה באלטונא בשנת תמ"ח) והיא ילדה לו רוב בניו. אחרי מותה בהיותו כבר זקן וישיש בן ס"ד שנים לקח לו לאשה את גנענדל בת הנגיד המפורסם ר' ברוך קרפלס ראש ומנהיג בגלוגא רבתי. מנשואיו אלה נודעו לנו שמונה בנים ושש בנות נשואות למרנן ורבנן ותל־מידיהם ואלה הם: האחד הוא אברהם דיין ומו"ץ בפוזנא, אבי הרה"ג מו"ה משולם זלמן אבד"ק חסלאוויץ. בנו השני היה הנגיד ה"ר זאב וואלף מנכבדי עיר ברלין, אשר התקשר עם זקיני הגאון הח"ץ לתת לו את אחותו שרה לאשה. בשנת תס"ג

כאב"ד בעיר גרידז הסכים ביום א' טבת שנת תע"ו ע"ס אהל יעקב, שחיבר ה"ר יעקב כ"ץ שפירא ב"ר דוד אבד"ק טיטשין על אגדות עין יעקב (פפד"א תע"ט) וחתם "שמואל זנוויל כהן שפירא מלבוב חונה ק"ק גרידז". מחתימתו זאת נראה

הדפיס מחדש את ספרי הטורים עם הב"י ודרכי משה ובדק הבית. גם הו"ל יחד עם אחיו ה"ר דובער, ספרי המשניות עם פי' עץ חיים שחיבר הגאון מו"ה יעקב חגיז, מח"ס שו"ת הלכות קטנות. ולר' דובער בת אשת הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק אבד"ק טארנא (עיר הצדק עמ' ק"ס), אשר אביו הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק קראקא היה בנו של הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק מו"ץ דק"ק פרעמישלא. וזה האחרון היה חתן הגאון מו"ה יהושע חריף ר"מ בקראקא בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. (ודע כי הג"מ יצחק אייזיק נתמנה לאבד"ק טארנא אחרי מות הרב הגאון מו"ה אריה ליב שנפטר שם ביום ד' ר"ח אלול שנת תע"ג. בשנת תפ"ז כבר ישב על כס הרבנות בטארנא וחתם שם על פסק דין עם בית דינו הצדק ביום ד' ערב ר"ח שבט תפ"ז (כלילת יופי ח"ב דף ל"א). ונח נפשיה דרב יצחק שם ביום י' לחודש תמוז שנת תקט"ז. אחריו נתקבל שם לאב"ד הרב הגאון מו"ה אלעזר, הבא בהסכמה ע"ס לשון הזהב על מסכת ברכות שחיבר הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק ליזענסק, שנפטר שמה בהיותו בן ק"ג שנים, ושם מנ"כ. ונח נפשיה דרב אלעזר בעיר טארנא ביום כ"ד אדר תקע"א). בנו הרביעי היה הרב הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק וואלפא בגליל הורדנא, אחד מרבני גאוני הועד של מדינת ליטא. בועד חאמסק אשר היה בשנת תנ"א נמצאת חתימתו בפנקס הורדנא. בשנת תפ"ח נבחר להיות לשליש בין נבחרי עיר בריסק ובין נבחרי עיר ראזינאי בנידון דין ודברים שהיה ביניהם (ד"ק, עמ' מ"ט). בנו החמישי היה ה"ר נפתלי הירש מירלש־נייטרק, חתן הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק גרידיץ כמבואר בפנים. בנו הששי היה הרב המופלג ר' משה, חתן הרה"ג מו"ה פתחיה בן הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד. חותנו הדפיס ממנו דבר חדוש בספר עיר דוד שחיבר אביו הגאון מו"ה דוד לידא, אשר הוא הוציא אותו לאור, בדרוש בית ישראל חדר ג' (דף ע"ד ע"א) "מפי חתני חביבי הנחמד התורני המופלג מו"ה משה נרו בהרב הגאון הגדול המנוח מו"ה זלמן מירלש אב"ד ור"מ בק"ק האמבורג ואלטונא". ואף הוא הי' לעזר להוציא לאור את הס' יד כל בו (פפד"מ תפ"ז) מאת אבי חותנו הגאון מו"ה דוד לידא, ככתוב בשער הספר "הובא לבית הדפוס ע"י הרב הגדול ה"ה מוהר"ר פתחיה נרו בהרב הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר דוד לידא זי"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק אמשטרדם יצ"ו וע"י חתנו הרב המופלא מוהר"ר משה יצ"ו בהרב הגאון הגדול המפורסם מוה"ר זלמן מירלש זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק אה"ו יע"א וע"י בנו הרב המופלג מו"ה דוד יצ"ו חתן הרב הגאון הגדול מוהר"ר ישראל נרו בהגאון הגדול מוה"ר ליפמאן היילפרין זצ"ל. בנו השביעי היה ה"ר בנימין מעיר הורדנא, ומזכירו דו"ז הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר עמ' ק"ח בזה"ל "בא אלי דודי אחי אמי הרבנית ע"ה מאב, והי' מארץ ליטא מן הורודני שמו ר' בנימין". בנו השמיני היה הרב מו"ה אהרן מירלש מלונדון, אשר אשתו מרים היתה בת ה"ר שלמה הלוי (מג"י של הג"מ אהרן מירלש מח"ס בית אהרן), ואותו ילדה לו אשתו השלישית מרת גענעדל, והוא אבי הרה"ג מו"ה צבי הירש מירלש מח"ס מספר צבאם חדושים על מסכתות (ברלין תקמ"ט), אשר בשנה ההיא כבר הי' אבד"ק שוורין, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק וורעשנא, שנפטר בשנת תקע"ד, והוא אבי הרה"ג מו"ה אהרן מירלש

כי בעת ההיא שימש שם ברבנות. בפנים הספר בדף פ״ה ע״א הביא בן המחבר שם קצת חידושי תורה ממנו. משם נתמנה שוב לאבד״ק זלאטאווי. שם הסכים ביום ט״ו מנחם אב תפ״ג ע״ס נחמות ציון, פי׳ על ישעיה עד סוף סימן מ׳ (ברלין

אשר שמש ברבנות בערי חענטשין, אזורב, קארוב, ובסוף ימיו בעיר וורעשנא, מח״ס בית אהרן על דיני סת״ם (ברלין תקפ״ט).

ואלה הם חתניו לוקחי בנות הגאון מו״ה משולם זלמן מירלש זצ״ל. הראשון במעלה ובזמן הוא זקיני הגאון המפורסם ״חכם צבי״, אשר לקח את בתו שרה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו בעיר שעריי״א (סאריעווא) אשר במדינת באסניען והיא ילדה לו עשרה בנים, כנודע. חתנו השני היה הרב הגאון מו״ה יצחק אייזיק גינצבורג, בנו של הרב הגאון מו״ה שאול ג״ב אבד״ק פינסק. בשחרותו נתמנה הג״מ יצחק אייזיק ג״ב לאבד״ק דובנא רבתי, ושמש שם ברבנות שלש שנים מן שנת תע״ב עד שנת תע״ה. משם נתקבל שוב לאבד״ק מאהליב על נהר דניפער, שם חתם בפנקס הקהל ביום י״ד סיון תפ״ז על פסק דין ״הק׳ יצחק אייזיק החופ״ק מאהליב״ (ד״ק עמ׳ ק״ב). ערך שנת ת״ץ נתמנה לאב״ד דמדינת רוסיא דהיינו רוסיא הלבנה, ואיתן מושבו היה בעיר דריבין בגליל מאהליב אשר בין מטשיסלאב ובין הארקי. שם הסכים ע״ס אלף המגן מאת ה״ר יצחק שפירא על ש״ע (זאלקווא תצ״ב) וחתום ״יום ג׳ לחודש טבת תצ״א, פה דריבין במדינת רוסיא המהוללה והמעטירה יצ״ו, יצחק אייזיק בלאאמ״ו הרב הגדול כמוהר״ר שאול גינצבורג זלה״ה, החונה במדינות רוסי״א״. בשנת תצ״ה היה עוד בחיים כי נמצאת חתימתו בשנה ההיא בפנקס עיר פעטראוויץ מחוז מאהליב. אולם בשנת תק״א כבר הלך לו לעולמו כי בשנה ההיא הסכים בנו הגאון מו״ה משולם ג״ב ע״ס קבוצת כסף על דקדוק (זאלקווא תק״א) וכותב על אביו ז״ל. איזה ח״ת נדפסו ממנו בספר תקנתא דמשה עה״ת (אלעקסניץ תקכ״ח) שחיבר בן גיסו ה״ר משה ב״ר אלחנן ברלינר, וקורא אותו ״בעל דודתי״, יען אביו הג״מ אלחנן ברלינר וכן הג״מ יצחק אייזיק ג״ב, שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הגאון מו״ה זלמן מירלש אבד״ק אה״ו. גם נדפס שמה קונטרס שביל הישור, דברי אגדה מן זקיני הגאון הח״ץ, וקורא אותו ״בעל דודתי״, יען גם הוא היה חתן הג״מ זלמן מירלש. בעבור זה קורא הרב הגאון מו״ה מאיר ג״ב, בנו של הג״מ יצחק אייזיק ג״ב, בהסכמתו ע״ס תקנתא דמשה הנזכר את הח״ץ בשם ״בעל דודתי״. — חתנו השלישי היה הרב הגאון מו״ה אלחנן ברלינר ראש ב״ד בעיר הורדנא, ויען כי הוא בא מעיר ברלין, במקום אשר חותנו היה דר שם בעת ההיא, ונשא משם אשה, היה נקרא בארץ ליטא בשם ברלינר. גם היה נקרא בשם ר׳ אלחנן בעל התוספות, יען מסורת היתה בידו כי הוא חוטר מגזע רבנו אלחנן בעל התוספות. משם ערך שאלה לגיסו הגאון הח״ץ בנידון מינוי הרב אב״ד בעירו, והיא נדפסה בתשובות הח״ץ הנדפסים בסוף ספר בית אהרן בסי׳ א׳. הח״ץ המליץ עליו בתשובתו שם ״גיסי האלוף הראש החכם המופלג רבא דעמיה כמהר״ר אלחנן נ״י. אני איני כדאי ששלחת אלי אודות דברי ריבות בשעריכם, כי מר לא לגמרא דידי ולא לסברא דידי צריך״. מתולדותיו ידענו כי שני בנים רבנים היו לו. בנו האחד הוא הרה״ג מו״ה אברהם נתן ברלין אבד״ק סמילא, אבי הרה״ג מו״ה יעקב ברלין אבד״ק ראמאנוב. בנו השני היה הרה״ג מו״ה משה ברלין אבד״ק רודניא מח״ס תקנתא דמשה, דרושים עה״ת, אשר הו״ל בנו הרה״ג מו״ה שמריה ברלין עם הוספותיו הנקראות בשם ״תקנתא לתקנתא״ (אלעקסניץ תקכ״ח). והג״מ אלחנן

תקל"ב), ובשנת ת"ץ ע"ס פני יצחק זוטא, חידושים על סדר זרעים ומועד (אמ"ד תצ"א) ובכולם חתום "שמואל זנוויל הכהן שפירא מלבוב חונה בק"ק זלאטאווי".

ח. הרב הגאון מו"ה גרשון ב"ר יחיאל לנדסבערגער. שימש שם ברבנות מן לערך שנת תפ"ו עד לערך שנת ת"ק, כי בשנה ההיא מצאנו אותו שוב משמש ברבנות בעיר פרידבערג. ביום כ"ב לחודש מנחם אב שנת ת"ק הסכים כבר שם על הדפסת ספרי הרמב"ם ז"ל, וביום כ"ד אדר תק"ב הסכים ע"ס קרבן העדה, פירוש על הירושלמי שחיבר הגאון מו"ה דוד פרענקיל אבד"ק ברלין. כאשר עזב הגאון בעל קרבן העדה הנזכר את פפד"א וקבע דירתו בעיר ברלין, כי היה משמש ברבנות בשתי הקהילות פפד"א וברלין גם יחד, אז נתמנה הג"מ גרשון לראש ב"ד העיר פפד"א, כי כתר הרבנות דק"ק פפד"א היה שייך עוד להג"מ דוד פרענקיל אף בהיותו שוכן בעיר ברלין. בתור ראש ב"ד דק' פפד"א הסכים שם בשנת תק"ה ע"ס משחת אהרן, חידושים על מסכתות (פפד"א תק"ו) וכן ע"ס מרכבת המשנה על הרמב"ם (פפד"א תקי"א) שחיבר הגאון מו"ה שלמה אבד"ק חעלמא, וחתום שם "יום ו' עש"ק י"ג תמוז תק"י לפ"ק, נאום הק' גרשון רב"ד פ"ק פפד"א יע"א". וכן רשום עליה "הסכמת הרב המאור הגדול המופלא רב"ד ומ"צ דק"ק פפד"א". ויהי אחרי מות דוד הוא הגאון מו"ה דוד פרענקיל בעיר ברלין ביום ב' כ"ב סיון שנת תקכ"ב, אז נפרדה העיר מן קהל עדת ישראל ברלין, ושמו את כתר הרבנות דעירם על ראש הרה"ג מו"ה גרשון שהיה עד עתה רק רב"ד בעירם, ונעשה הוא לאבד"ק פפד"א והגליל. בתור אבד"ק פפד"א הסכים שם ביום ו' עש"ק י"ז טבת תקכ"ז ע"ס גנת ורדים שחיבר הגאון מו"ה יוסף תאומים בעל פרי מגדים, וחתום "נאום הקטן גרשון חופק"ק פפד"א והמדינה

ברלינר הוא אבי משפחת "ברלין" במדינת ליטא עד היום. ונין ונכד לו הוא הגאון המפורסם מו"ה נפתלי צבי ברלין, מח"ס העמק שאלה על השאילתות ושו"ת משיב דבר. — חתנו הרביעי היה הגאון מו"ה שלום ז"ק (זרע קודש), בנו של הקדוש ה"ר ישראל אשר מסר עצמו על קידוש השם על ידי עלילת דם, ונהרג על ידי זדים ארורים ביום ו' ב' דר"ה שנת ת"ך בעיר ראזנאי יחד עם רעו הקדוש ה"ר טוביה הי"ד. הגאון מו"ה שלום ז"ק היה מרבני גדולי הדור והגאון מו"ה יחזקאל קאציגלפויגין בספרו שו"ת כנסת ישראל סי' ס"ז המליץ עליו "אשרי יולדתו". איזו מתשובותיו נדפסו בספרי חכמי זמנו, בשו"ת כנסת יחזקאל סי' ס"ד, וכן הוא מוזכר איזו פעמים בשו"ת מקום שמואל מאת ה"ר שמואל מאלטונא (אלטונא תצ"ח). ונח נפשיה בשנת תפ"ה בערך (ד"ק עמ' ט'). — חתנו החמישי הי"ה הרה"ג מו"ה יהודה ליב כ"ק, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יעקב הכהן פאפרש אבד"ק פפד"מ מח"ס שו"ת שב יעקב. ושם אשתו פעסיל (מתה בפפד"מ ביום ח' כסלו שנת תקט"ו), ונח נפשיה דרב יהודה שמה ביום י"ח מנחם אב שנת תקי"ד. — חתנו הששי היה ה"ר שמואל זנוויל מקראקא (ראה בהקדמת ספר שאגת אריה על מס' מכות (ביאליסטאק תקס"ה) שחיבר הג"מ אריה ליב ב"ר ברוך בענדיט). כל אלה בית משולם זלמן מירלש אבד"ק אה"ו.

יע״א״, ועליה רשום: ״הסכמת הרב הגאון המפורסם בדורו זקן ויושב בישיבה אב״ד דק״ק פפ״ד והמדינה״. ונח נפשיה שם בשנה ההיא בהיותו זקן ושבע ימים כי הגיע לגבורות, והספידו הרב הגאון מו״ה יוסף שטייניהארט אבד״ק פיורדא ביום ד׳ כ״ז לחודש סיון שנת תקכ״ז, כמבואר בספרו משביר בר דף נ״ג ע״א. וכן נתחמם עליו בהספידו דו״ז הגאון מו״ה אברהם משלם זלמן אבד״ק אוסטרא (בן זקיני הח״צ), כמבואר בספרו שו״ת דברי רב משלם דף ל״ח ע״ב.

ט. הרה״ג מו״ה שלמה זלמן ב״ר אברהם מקרעמניץ. (בעיר תהילה על רבני בריסק עמודים 118, 155, 195, וכן בפנקס ליטא הוצאת דובנאב, ברלין תרפ״ה, עמודים 81, 140, 280, 355, נזכר רב ואב״ד בעיר גרידץ בשם שלמה זלמן ב״ר ירמי׳ יעקב. משער אני כי יש שם ט״ס, וצריך להיות: שלמה זלמן ב״ר אברהם יעקבש, והוא הוא הנזכר בערך זה, ואביו אברהם היה בנו של הג״מ יעקב אבד״ק פוזנא, בנו של הג״מ יצחק הגדול אבד״ק הנ״ל). אביו של זה האחרון היה הרב הגאון מו״ה יעקב אבד״ק פוזנא, בנו של הגאון המפורסם מו״ה יצחק אבד״ק פוזנא הידוע בשם ר׳ יצחק הגדול. בערך שנת תפ״ג כבר שימש ברבנות בעיר שטרים, ואח״כ נתמנה לאבד״ק גרידץ. בשנת ת״ק הוציא באלטונא את הספר ים של שלמה על יבמות. בהקדמתו לספר הוא חותם ״הצופה לק״ק גרידץ ואגפיה״. הכת״י היה בירושה מאבותיו והיה מונח אצל הגאון מו״ה יצחק הגדול זקינו. כנודע היה זקינו אבי אביו הגאון מו״ה יעקב אבד״ק פוזנא חתן הגאון המקובל מו״ה נפתלי הכהן אבד״ק פוזנא מח״ס סמיכת חכמים על מס׳ ברכות (וראה בספרי ״כתבי הגאונים״ עמוד מ״ט בהערה ג׳, וע״ע בייטרעגע צור געשיכטע דער יודען אין קאליש עמ׳ 148 הערה א׳, נדפס בס׳ היובל לכבוד אברהם הרכבי).

י. הרב הגאון מו״ה משה יהושע בן הגאון מו״ה יעקב אבד״ק לויצק, מח״ס כוכבי יעקב (ע״ע בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ מ״ז הערה ב׳ ועמ׳ ס״ב), ושם אשתו אידל בת הרב הגאון מו״ה צבי הלוי איש הורוויץ אבד״ק טשאַרטקוב (יכבד אב דף כ״א). בשחרותו נתמנה לאבד״ק טוטשין. משם נתקבל שוב לאבד״ק שטרים, ואח״כ שימש ברבנות בעיר גרידץ, אך לא נודע לנו בדיוק מתי היה שמה אב״ד. בסוף ימיו היה רב״ד בעיר ראוויטש, וכנראה שם מנ״כ. ולמשה יולד שני בנים, שם האחד הוא הרה״ג מו״ה נתן נטע אבד״ק שטרים, ואח״כ שימש ברבנות בק׳ ליטימירסק, אשר חתם עצמו בהרי״ר (ר״ת בן הרב ר׳ יהושע ראוויטשער) והוא אבי משפחת בהריער במדינת פולין עד היום. ושם השני הרב החסיד ר׳ זכריה מענדיל מיערסלאב, תלמידו של הה״צ מו״ה אלימלך בעל נועם אלימלך. נדפס ממנו ספר דרכי צדק, הנהגות טובות של ר׳ זכריה מענדיל תלמיד ר׳ אלימלך מליזענסק (לבוב תקנ״ו). גם מכתב אחד נדפס ממנו בסוף ס׳ נועם אלימלך מרבו הנזכר (יכבד אב דף כ״א).

יא. הרב הגאון מו"ה יעקב המכונה יאקב בן הקדוש מו"ה צבי הירש מפינטשוב. בהיותו אבד"ק גרידץ הסכים ביום כ"ט סיון שנת תק"ג ע"ס טוב טעם מאת המדקדק ר' אליהו בחור (דיהרנפורט תק"ג). אח"כ נתמנה לראש ב"ד בעיר גלוגא רבתי. ביום א' ט"ו לחודש סיון שנת תקי"ג הסכים שם ע"ס זבח שמואל, דיני שו"ב (פפד"א תקי"ג) וחתום "הקטן יעקב בהקדוש מו"ה צבי הירש ז"ל הי"ד מפינטשוב, שהיה חונה בק"ק גרידץ ולע"ע על עבודת עם ד' פה ק"ק גלוגא רבתי", ועליה רשום: "מהרב המאה"ג מוהר"ר יאקב נרו, שהיה איתן מושבו בק"ק גרידץ ואגפיה לאב"ד, וכעת תקע אהלו בק"ק גלוגא רבתי לרב"ד". בעת תבערת המחלוקת בין דו"ז הגאון יעב"ץ ובין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ אודות הקמיעות, ודו"ז הגאון מו"ה צבי הירש שהיה בסוף ימיו אב"ק ברלין היה דר בעת ההיא בעיר גלוגא רבתי סמוך על שולחן חותנו הנגיד הקצין ר' דוד טעבלי הכהן ראש ומנהיג בגלוגא. וימת שם דוד בערב יוה"כ שנת תקי"א. אז אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ זצ"ל שהיה בעת ההיא אבד"ק גלוגא וכן הג"מ יעקב יאקב הנזכר בקשו ושחרו את פני הג"מ צבי שיכתוב לאביו הוא זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב אבד"ק אמ"ד, להשקיט את המדורה, כי כבוד לאיש שבת מריב ולעשות שלום בארץ (ראה עדות ביעקב לדו"ז הגאון יעקב דף נ"ט ע"ב). תשובה אחת נדפסה ממנו בשו"ת שתי הלחם (וואנזבעק תצ"ג) מאת הג"מ משה חגיז סי' ל"א, ועליה רשום: "וזה מ"ש הרב הגדול בקי וחריף המאור הגדול אב"ד מוהר"ר יעקב נרו, בן הקדוש מהר"ר צבי הירש זצוק"ל הי"ד מפינטשוב". גם שתי תשובות בעצם כתב ידו נמצאות אתי חתום באוצרותי (ע"ע לנדסהוט, תולדות אנשי שם ופעולתם בברלין ע' ע"ה, קי"ט).

יב. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב הלוי, יליד עיר אלטונא, נתמנה לאב"ד שם בשנת תקי"ו. הסכים ע"ס מנחת יהודה, חידושים על מסכתות (אלטונא תקכ"ח), וכן על הדפסת הש"ס בזולצבאך בשנת תקכ"ד. אחרי אשר עזב את כס הרבנות אשר בעיר גרידץ תקע אהלו בעיר ברלין, וישב בבית מדרשו של הקצין ר' דניאל יפה, ונח נפשיה דרב יהודה בשנת תקכ"ו, ונתחמם עליו בהספידו הג"מ אריה ליב אבד"ק הנובר (קרית ספר שנה ט', ע' תק"א).

יג. הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש בן הנגיד ר' בנימין בושקא מזאמושטש (ונח נפשיה דר' ישראל בנימין בושקא שם י"ט טבת תקמ"א). מח"ס שו"ת תפארת צבי (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ס"ה). הוא ז"ל נולד בשנת ת"ק בעיר זאמושטש. שם הקשיב לקח מפי גדולי חכמי העיר ההיא, אשר היתה בעיר הזאת עיר מלאה חכמים וסופרים אין דוגמתה. גם היה הוא מגדולי תלמידיו של זקיני הגאון המפורסם החריף העצום מו"ה יעקב יצחק הויכגעלעהרטער אשר היה אב"ד בזאמושטש בעת ההיא. בהיותו עוד צעיר לימים בעוד טל ילדות עליו כבר נשא אשה את בת הרה"ג מו"ה אריה ליב אבד"ק

דובענקא, בנו של הגאון המפורסם מו״ה צבי הירש חריף אבד״ק הלברשטאדט. בהיותו בן שבע עשרה שנה נדפס ממנו דבר חידוש בספר זרע אהרן, חידושים על ש״ס שחיבר ה״ר עזריאל ז״ל (זאַלקווא תקי״ז), ורשום עליו: ״מן האברך המופלג החריף וכו׳ מו״ה צבי הירש בהרבני הנגיד וכו׳ מו״ה בנימין בושקא, חתן המאוה״ג מו״ה אריה ליב אבד״ק דובענקי״. אולם לא נשא אותם הארץ לשבת יחד. בעבור זה נתן לה גט פטורין ושלחה לביתה. אחרי כן נשא אשה אחרת מעיר ליסא ושמה שרה רחל, אשר מתה בעיר אלטונא ביום ט״ז ניסן תק״ץ בהיותה בת פ״ז שנים. ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר טישוויץ. בשנת תקכ״ו כתב משם תשובותיו אודות הגט הניתן בע״כ על ידי שליח אשר רבו עליו אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו והגאון בעל נודע ביהודה (ראה מ״ש ע״ז בארוכה בתולדות אא״ז הנזכר, שנדפסו בסוף ספר ברכה משולשת עה״ת, בילגורייא תרצ״ה, עמ׳ ק״ו־ק״ח), אשר מצאו חן בעיני הגאון בעל נודע ביהודה, והדפיסם בספרו מהדו״ק חאה״ע סי׳ ע״ח, פ״א, והוא חתם שם: ״יום ג׳ כ״ג אדר שנת תקכ״ו לפ״ק, נאם צבי הירש בה״ה מ׳ בנימין בישקא יצ״ו, אב״ד דק״ק טישוויץ״. בעת ההיא אף בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, בן כ״ו שנים, כבר יצאו לו שם גדול וכבוד בעולם היהדות בין רבני גדולי הדור לגאון ולתפארת. משם נתמנה שוב לאבד״ק גרידץ. שמה הסכים ע״ס ארבע שיטות, חדושי מס׳ פסחים (פפד״א תקל״א) וחתום שם ביום א׳ ד׳ תמוז תקכ״ט פה ק״ק גרידץ, ״הק׳ צבי הירש בהרבני הנגיד מוהר״ר בנימין בישקא מזאמושטש, חונה לע״ע פה ק״ק הנ״ל ואגפיה ומצודתו פרושה לק״ק האַצינפלאַץ״[3]. כאמור נתמנה בעת ההיא שוב לאבד״ק האצינפלאץ, ותשובה אליו נדפסה לשם בנודע ביהודה קמא אבן העזר סי׳ נ״ז. אחרי מות יוסף הוא הגאון מו״ה יוסף שצקס אבד״ק בראַדי שנפטר שם בשנת תקל״ב, אז נתקבל הוא לאבד״ק בראַדי. ביום ג׳ כ״ב תמוז תקל״ג הסכים שם ע״ס תפארת ישראל זוטא (פפד״א תקל״ד) וחתם: ״הק׳ צבי הירש מזאמושטש החונה פה ק״ק בראַד יע״א״. ותשובות אליו נדפסו בהיותו שמה בנודע ביהודה תנייגא חיו״ד סי׳ קפ״ו וחאה״ע סי׳ קל״ד.

ויהי אחרי מות שלמה הוא הגאון המפורסם מו״ה שלמה דובעריש אבד״ק גלוגא רבתי, וימת שם שלמה ביום ג׳ לחודש תמוז שנת תקמ״ה (ראה מ״ש אודותיו בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ט״ו הערה ו׳) נתקבל הוא על מקומו שם להיות אב״ד ור״מ בעיר הזאת. שם הסכים ע״ס מעיני הישועה (ווארשא תרנ״ב) שחיבר הגאון מו״ה יצחק הלוי אבד״ק פרעשבורג, וחתום שם: ״יום ד׳ טו״ב מנחם אב תקמ״ז לפ״ק פה גלוגא יע״א, הק׳ צבי הירש מזאמושטש״. בשנת תקס״ב עלה לשבת עלי גפי מרומי קרת ערי אה״ו, וימת שם ביום ב׳ ח״י לחודש אלול שנת תקס״ז, בהיותו בן ס״ז שנים, ומנ״כ בקבורת הרבנים בעיר אלטונא,

3 ראה מה שכתבתי להלן במאמרי על העיר ״האצינפלאץ״.

והניח אחריו שלושה בנים ובת תחילה מרת גיטל (שילדה לו אשתו הראשונה), שהיתה אשת הרב הגאון מו"ה אליעזר ליפמן ב"ר שמשון מליסא שהיה אבד"ק צילץ, הבא בהסכמה על הספרי עם פי' זרע אברהם (דיהרנפורט תקע"א), ותשובות אליו נדפסו בשו"ת תפארת צבי חיו"ד סי' ס"ח, וכן מוזכר שם בחאו"ח סי' ז', ובחאה"ע סי' י' ובשו"ת בגדי כהונה חו"מ סי' ג'. ותמת גיטל בשנת תר"ו בעיר טיסמניץ וקבורתה אצל קבורת אמי זקינתי אם אבי הגאון זצ"ל מרת רבקה, בת הגגיד ר' נפתלי הירץ לונדן מבראַדי, אשר אשתו מרת הינדא סאטנובר היתה נכדת הגאון המפורסם מו"ה אלכסנדר סענדר מרגליות אבד"ק סאטנוב זצ"ל. ושלושת בניו (של בעל תפארת צבי) היו הרה"ג משה אבד"ק טאַמשוב, חתן זקיני הגאון המפורסם מו"ה יוסף אבד"ק זאמושטש, מח"ס משנת חכמים על הרמ"ם, והרב הגדול מו"ה אריה ליב וואהל אבד"ק קאמארנא[4], ור' בנימין בושקא סוחר בעיר האמבורג. כל אלה בני הגאון מהר"צ אבד"ק אה"ו.

יד. הרה"ג מו"ה י ש ר א ל בן הרב הגאון מו"ה זלמן. בשחרותו שימש ברבנות בעיר שטרים ואח"כ בגרידץ. וימת ישראל ביום י"ז אלול שנת תק"מ בעיר קראַטשין, ושם נקבר (פנקס הקהל משם).

טו. הרה"ג מו"ה י ו ס ף בן ה"ר ברוך מארץ יון. שימש ברבנות בעיר מעזריטש וכן בעיר בומסט[5] שלכל צרכי ציבור היתה שייכת העיר הזאת בעת ההיא לעיר מעזריטש. ובעת אשר בעיר גרידץ לא היה אב"ד קבוע, דהיינו בין מלכא למלכא, שימש הוא ג"כ ברבנות בעיר הזאת. בעת אשר שימש בשלוש קהילות הנזכרות יחד, הסכים בחודש מרחשון שנת תקנ"ח ע"ס זרע קודש, שחיבר ה"ר משה ב"ר אליעזר פייביש מזלאַטווא (ברלין תקנ"ח), וחתום שם: "יוסף בה"ר ברוך זלה"ל מארץ יון אבד"ק מעזריטש, בומסט וגרידץ ואגפיה". אביו הוא הקציו הידוע הגביר ר' ברוך בן הרב המאוה"ג מו"ה דוד, אשר היה דר בעיר ביאלי. בשחרותו למד ר' ברוך בישיבתו של הגאון בעל פני יהושע בהיותו אבד"ק ברלין. כאשר נתעשר היה חשוב גדול אצל שר האוצרות של מלכות פולין האדון שידלוניצקי וכן אצל המיניסטר ברליל של מלכות זאכסן. בעת המחלוקת הידועה אודות הקמיעות אשר נתן הגאון מו"ה יהונתן אייבשיץ זצ"ל, עמד הוא לימין רבו בעל פני יהושע. כאשר החרים זקיני הגאון מו"ה יעקב חיים אבד"ק לובלין ואתו עמו אביו הרב הגדול הפרנס ויושב בראש ועד ד"א של מלכות פולין הגביר ר' אברהם ר' חיים מלובלין, השתדל הוא אצל הרשות לשים את זקיני ה"ר אברהם ר' חיימש בבית הסוהר ולהדיח את בנו הוא זקיני הג"מ יעקב חיים ממשרתו בתור אב"ד בעיר לובלין על זמן מה, כעדות עצמו במכתבו מן יום י"ז אלול תקי"א, אשר כתב לזקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב אבד"ק אמ"ד (תורת קנאות לדו"ז הגאון יעב"ץ

4 ראה מה שכתבתי להלן במאמרי על העיר "קאמרני".
5 ראה מה שכתבתי לעיל במאמרי על העיר "בומסט".

עמ' קכ"ג, קכ"ו). בשנת תקי"ט עשו שני האנשים המצוינים האלו שלום ביניהם, וזקיני הפרנס הועד דד"א ה"ר אברהם ר' חיימש מלובלין[6] כרת עמו ברית להחרים, לנדות ולרדוף את הכת ש"ץ שר"י עם יעקב פראנק בראשם ועדתו. ויען

6 זקיני "הרב הגדול המופלג המפורסם, שר וגדול ליהודים, פרנס (היינו יושב ראש) ורועה נאמן דד"א" (לשון החרות על לוח מצבתו) הר"ר אברהם בן "האלוף הגדול ר' חיים, בן האלוף מוהר"ר שמואל זי"ל בהאלוף מו"ה וואלף זי"ל" (לשון החרות על מצבת אביו ה"ר חיים בלובלין), הנודע בשם ר' אברהם ר' חיימש מלובלין, היה חוסה בצל החכמה ובצל הכסף, וזכה לבנין וחתנין רבנן מהם גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה עד ימינו אלה, כי יצא ממנו דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים רבנים גדולים יושבי על מדין בקהלות חשובות ונכבדות במדינת פולניא משך אי'זה דורות. אביו "האלוף הגדול" מוהר"ר חיים נפטר בלובלין ביום ש"ק עשרה ימים לחודש שבט שנת תס"ז לפ"ק, ושם מנ"כ. — ושם אשת האלוף ה"ר חיים מלובלין, הדסה בת הפרנס ומנהיג המדינה ה"ר בנימין וואלף היילפרין מלובלין. כפרנס הסכים בין מנהיגי הארצות בשנת תנ"ג בועד יערסלאב ע"ס בית יעקב, שחיבר הרב הגאון מו"ה יעקב ב"ר שמואל אבד"ק צויזמר (דיהרנפורט תנ"ו) וחתם "בנימין וואלף ב"מ אברהם ר"ל (ר' ליפמנש) זצ"ל היילפרין מלובלין". ואברהם היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מהר"ם מלובלין, ובעבור זה כותב הגאון בעל בית שמואל אחרון בשער ספרו, שהוא "דור שביעי להגאון מהר"ם מלובלין", יען אם אביו מרת הדסה היתה בת ה"ר בנימין וואלף בן ה"ר אברהם חתן מהר"ם מלובלין. כאמור, היה הפרנס ה"ר אברהם ר' חיימש מופלג בעשירות, נגיד ונדיב, אוהב צדקות, אשר צדקת פזרונו נודעה בשער בת רבים, רחים ומוקיר רבנן ועסקן צבורי במדינת פולניא בימים ההם ובזמן ההוא. הוא יסד בעיר לובלין בית המדרש לתורה ולתפלה, בית אולפנא רבתי, שם ישבו ת"ח מובהקים ללמוד תורה יומם ולילה, והוא היה מחזיק אותם למען יוכלו להגות בתורה באין מפריע. גם הרה"ג מו"ה צבי הירש אבד"ק אליק ואח"כ ראש ב"ד בעיר לובלין, היה ג"כ מלומדי בית מדרשו, כעדות עצמו בשער ספרו "בית לחם יהודה" על יו"ד (זאלקווא תצ"ג) שהיה "אחד המיוחד בבית מותבא רבא של הראש והטפסר הנגיד הקצין מוהר"ר אברהם בהקצין מוהר"ר חיים יצ"ו". הבית המדרש הזה גם היום על תלו בגוי, ונקרא בשם "פרנס בית המדרש". — ושם אשת אברהם פיגלא בת הרה"ג מו"ה יוסף אבד"ק אפאטשנא. וימת יוסף בעיר לובלין בשנת תצ"ו. אביו של ר' יוסף ר' צבי הירש מזאלקווא היה מנהיג העיר, החתום בין ראשי העדה ביום ב' ט' תמוז שנת תי"ט בפנקס הקהל שם, "ונאום הקטן צבי הירש ר' פישלש מלבוב" (קריה נשגבה סי' רס"ג). וזה האחרון הוא הרה"ג מו"ה אפרים פישל אבד"ק לוקאב ופרנס המדינה דגליל לבוב (דור ישרים, מאת החכם יוסף כהן צדק, עמוד כ"ז. וראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ז). ומשער אני כי אשת הרה"ג מו"ה יוסף אבד"ק אפאטשנא או אשת ר' צבי הירש מזאלקווא היתה נכדת הגאון מו"ה אריה ליב הגבוה אבד"ק קראקא. ובעבור זה תבין מה שקורא הגאון בעל בית שמואל אחרון בספרו עה"ת פרשת שמות את הגאון מו' אריה ליב בשם "מורי זקיני".

כמו אביו הקצין ה"ר חיים אשר היה פרנס הועד דד"א בפולניא, נתמנה הוא ג"כ לאחד ממנהיגי הועד דד"א. בשנת תצ"ב השתתף באספת הקהלות של מחוז לובלין, ובשנת תצ"ט היה אחד מן מנהיגי הועד ביערסלאב בא כח עיר מולדתו

ששניהם היו חשובים מאד אצל הממשלה השתדלו אצלם, שהכת הלזו היתה נאלצת להתנצר ולהיפרד מתוך קהל עדת בני ישראל, ולא יהיו עוד אבן נגף לבית ישראל (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' קכ"ד בהערה שם). מלבד בנו הנזכר היה לו

לובלין. כאמור, היה הוא עסקן צבורי במשך רוב ימי חייו, ובהיותו מופלג בעשירות, רבה השפעתו אצל שרי המדינה בכלל והרשות בפרט. הוא היה מתאמץ למאחז פני כסא של היושב ראש בועד ד' ארצות של מדינת פולניא, אבל כל זמן ש'דו של הפרנס דגליל פוזנא דהיינו פולניא הגדולה הוא ה"ר אברהם בן הרה"ג מו"ה יוסף יאסקא אבד"ק זלאטוי, מליסא, היתה תקיפה אצל הממשלה, לא עלה בידו לקבל המשרה החשובה היותר גדולה אצל היהודים בפולניא, להיות נשיא ישראל, היינו יושב ראש בועד ארבע הארצות אשר בפולניא, כי הפרנס ה"ר אברהם ב"ר יאסקי מליסא התנגד לו בדבר זה בגלל נטיתו אחר הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ בשעת המחלוקת בנידון הקמיעות. וכן הקצין ה"ר ברוך מארץ יון סוכן החצר של המיניסטר ברליל של מלכות זאכסן אשר היה מחותנו של דו"ז הגאון יעב"ץ (ראה בפנים ובספרי "כתבי הגאונים" עמ' קכ"ד) התנגד בדבר הזה אודות הסכסוך שבין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ ובין הגאון יעב"ץ, שהוא עמד לימין מחותנו הגאון יעב"ץ, ואחד היה אברהם אשר עמד לימין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ זצ"ל. כי בר"ח אייר שנת תקי"א הוכרז חרם חמור על הדוברים על הגאון מו"ה יונתן עתק, מאת הגאון הוא זקיני מו"ה יעקב חיים אבד"ק לובלין, ואתו עמו אביו הפרנס ה"ר אברהם ר' חיימש. אודות הדבר הזה ואודות החרם אשר הוטל על הגאון יעב"ץ ואתו עמו הרב הגדול מו"ה נחמיה רישר ור' משה מאי ממיץ, השתדלו מנגדיו הנזכרים אצל הרשות להדיח אותו ממשרתו ושמו אותו בבית הסוהר על כמה ימים, וכן את בנו הג"מ מו"ה חיים הדיחו מן כסא רבנותו בלובלין (ראה בספרי שם). אולם כעבור שנתים ימים היתה ידו על העליונה אצל הרשות, ותפס המשרה הכבודה הלזו להיות נשיא ישראל וליושב ראש בועד ד"א במדינת פולניא. בהיותו היושב ראש בועד הארצות פעל בועד יערסלאב, אשר היה ביום ב' מרחשון שנת תקי"ד, להחרים ולנדות את כל האנשים הדוברים על הג"מ יונתן אייבשיץ עתק, וגזר לשרוף בפומבי את כל כתבי מתנגדיו בדבר הזה. והסכימו לדבריו ראשי ומנהיגי הועד דד"א, ובאו שם עה"ח "כ"ד רוזני נגידים רבנים מפורסמים ראשי ב"י ומנהיגי ד"א יצ"ו בצירוף כבוד הרב התייר הגדול הנגיד והנדיב הקצין המפורסם אביר הרועים, פ"ה (פרנס הועד) דד"א יצ"ו", והוא חתום שם ראשון "נאום הק' אברהם ר"ח מלובלין פ"ה דד"א יצ"ו" (לוחות העדות).

בשעת נשיאותו בתור פרנס הועד דד"א חלה תקופה קשה ליהודי פולניא. בשנת תק"ג היתה עלילת דם בעיר זיטומיר, בשנת תקט"ז שוב בעיר יאמפלא, וצמיחת כת יעקב פראנק שר"י, הם כת מאמיני ש"ץ אשר עשו את כל הקהלות אשר בפולניא כמרקחה ונחלק העם לשני מחנות, אשר קצתם נטו אחרי כת ש"ץ שר"י, ובזדון לבם הרע התחילו בשאט נפש לעבור על כל מצוות התורה, ומעמד ומצב היהדות היה ברעה. אז היו ידיו של ה"ר אברהם ר' חיימש מלאות עבודה, לעמוד בפני הרעה הנשקפה על היהודים אשר בפולניא. בעת ההיא עשה שלום עם הקצין ר' ברוך מארץ יון אשר היה מנגדו לפנים, ושניהם יחד השתדלו אצל הממשלה לדרוש מאת יעקב פראנק ועדתו שימירו את דתם, כי דת וכת חדשה לא תתן הרשות להיות עוד בארץ. ובכן היו המה נאלצים להמיר דתם בדת השולטת, דת הנוצרים, למען

גרידץ

לה״ר ברוך מארץ יון עוד בן אחר ושמו אלעזר אשר לקח לו לאשה את נחמה בת דו״ז הגאון יעב״ץ, אשר ילדה לו אשתו השניה שרה בת הראש ומנהיג ר׳ נפתלי הירץ מעיר הלברשטאדט. ותמת נחמה בחיי אביה ביום ג׳ י׳ לחודש אלול שנת תקל״ה בעיר אלטונא.

לא יהיו עוד לנגף ולמכשול לבית ישראל. אחרי הדברים האלה משך ה״ר אברהם ר״ח את ידו מעבודת הציבור, והקדיש את שארית ימיו לתורה ולתעודה בבית המדרש אשר יסד בלובלין שקיים עד היום. ויגוע אברהם וימת זקן ושבע ימים ובשם טוב העולה על כולנה ביום ב׳ ט״ו מרחשון שנת תקכ״ג בעיר מולדתו לובלין. כשלש שנים לפניו מתה עליו אשתו בשנת תק״ך. על מצבתו חקוקה צורת אשה, מחזיקה חץ וקשת, סמל כי כל ימיו יצא בחרב ובחנית ובחץ וקשת לקראת אויבי ישראל ולהגן בעד עמו בכל עת ושעה. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו בלובלין:

> ״עטרת מלך וקשת בראשה! ט״ו מרחשון תקכ״ג ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה לפ״ק. היום הזה נפל שר וגדול ליהודים, כל מרי נפש ישבעו נדודים, שמו נודע בשער בת רבים, שם ושבח אחודים. הוא אברהם בצדקו הלך למנוחה, יעמוד בגורלו לקץ הימין בין העומדים. ה״ה הרב הגדול המופלג המפורסם מוהר״ר אברהם בן האלוף ר׳ חיים, ר״ש ר״ו, ד״א פרנס רועה נאמן, צדקת ד׳ עשה ומשפטיו עם ישראל. וד׳ ברך את אברהם בכל נפטר ונקבר ביום ה׳ תנצב״ה (דעת קדושים ״אבני קודש״ סי׳ 38).

כאמור, וד׳ ברך את אברהם בכל, בעושר וכבוד ובבנים גדולים אדירי התורה יושבי על מדין וחתנין רבנן אשר שמשו ברבנות בקהלות היותר גדולות והיותר חשובות בישראל. כפי המסורת היו לו שמונה בנים, ואנכי מצאתי שהיו לו ששה בנים ושלושה חתנים לוקחי בנותיו, ואולי אחת מבנותיו היתה נשואה פעמיים לאנשים נפרדים, בעבור זה היו לו ג׳ חתנים לוקחי בנותיו. ואלה תולדות אברהם: בנו הראשון היה הרב הגאון הגדול בדורו מו״ה (יעקב) חיים אבד״ק לובלין. הוא היה נקרא חיים על שם אבי אביו הקציץ הפרנס ר׳ חיים מלובלין שנפטר בשנת תס״ז. בהיותו עדיין נער ניכר כי לגדולות נוצר כי חונן היה מאת ההשגחה בכשרונות נעלים בשכל כביר חד וחריף ויודע היה להש״ב על אתר על דבר קשה בלי שום עמל ויגיעה כלל. בהיותו ילד בן תשע שנים כבר נכבדות מדובר בו עם בת הגאון המפורסם מו״ה יונתן אייבשיץ אשר היה בעת ההיא דרשן בפרג, וכן עם בת הקציץ הרופא המומחה פרנס הועד דד״א ר׳ אברהם יצחק חז״ק שהיה נקרא בשם ״פורטיז דאקטיר״. אביו ואמו לא היו יכולים לשית עצה בנפשם מה לרחק ומה לקרב. בעבור זה נמנו וגמרו לשאול את פי הנער, ואת אשר יבחר בו הוא יהיה לו לחותן. המה שאלו את בנם הקטן למי יותן היתרון להתחתן עמו? והוא השיב כי חפץ בבת אברהם יצחק הוא פורטיז דאקטיר. וכאשר שאל אותו אביו, וכי עינך נתת בממון? כלום חסר לך בבית אביך כסף או זהב! הלא הרב ר׳ יונתן אייבשיץ הוא אחד מן הגאונים האדירים ואביר החריפים בדור הזה! ואצלו תוכל להשתלם עצמך ביתר שאת ויתר עז בהליכות התלמוד. אז השיב לו בנו הקטן תוך כדי דיבור תשובה נצחת: ר׳ פורטיז דאקטיר הוא מופלג כל כך בעשירות, כי יוכל לשכור לי את ר׳ יונתן פרעגיר (אייבשיץ) למלמד עבורי. ובכן נתחתן עם הקציץ ר׳ פורטיז דאקטיר אשר נתן לו את בתו חיה

טז. הרב הגאון מו"ה מאיר בן ה"ר אהרן.

יז. "הרב הגאון הצדיק האמתי" (לשון גיסו הגאון בהקדמת ספרו פתח הבית על חו"מ, דיהרנפורט תק"פ) מו"ה יצחק מרדכי בן הרב מו"ה ברוך ז"ל.

לאשה. חותנו שלח אותו עירה פרג ללמוד בישיבתו של הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ, אצלו השתלם בהליכות התלמוד איזו שנים והיה מגדולי תלמידיו המובהקים, עד אשר נעשה לאחד מרבני גדולי הזמן. בשחרותו נתמנה לאבד"ק יערסלאב, במקום אשר היה דר שם לפנים חותנו הקצין ר' פורטיז דאקטיר (ראה מ"ש בזה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמ' ע"ט), שהיתה לו שמה השפעה גדולה אצל הרשות, בעבור זה נתקבל שמה לאב"ד אף בהיות טל ילדות עליו, והוא שמש שם ברבנות עד שנת תצ"ז. כי נח נפשיה דרב יצחק הוא פורטיז דאקטיר, אז אביו הקצין אשר כבר היה בעת ההיא פרנס הועד דארבע הארצות של מדינת פולניא, השתדל עבורו להשיבו על כס הרבנות של עיר המהוללה קהלה הראשית שבמדינה עיר לובלין. בשנת תקי"א, כאשר יצא דו"ז הגאון יעב"ץ לערער על הקמיעות שנתן הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ שנמצא בהם שמץ פסול, וכן הרה"ג מו"ה נחמיה רישר אב"ד דמדינת לוטרינגען ודיין בעיר מיץ, ואתו עמו הנגיד ר' משה מאי פו"מ דק' מיץ, אשר הוציאו ג"כ קמיעות שנתן הגאון מו"ה יונתן בהיותו אב"ד שמה, והמה מצאו בהם שמץ פסול. אז קם הגאון מו"ה (יעקב) חיים אבד"ק לובלין לקנאות קנאת רבו, והוא עם בית דינו הצדק יחד עם גדולי וחכמי העיר ההיא ובראשם אביו הפרנס ר' אברהם ר"ח, הטילו חרם חמור על דו"ז הג' יעב"ץ וה"ר נחמיה רישר ור' משה מאי, יען הוציאו לעז על גאון ישראל וחשדוהו על דבר מה שאין בו. הדבר הזה עשה רושם גדול במחנה העברים, ואוהבי ומעריצי הגאון יעב"ץ, ומנגדי הגאון מו"ה יונתן יצאו לריב עמו, וגם הגאון המפורסם מו"ה יהושע העשיל לבוב אבד"ק שוואבאך וכל מדינת אנשבאך כתב לאחיו הצעיר הוא זקיני הגאון מו"ה משה לבוב שהיה בעת ההיא משנה לרב המדינה היינו במקום אב"ד דמדינת מעהרין ואיתן מושבו היה בעיר ניקולשפורק, להזהיר את קרובו הגאון מו"ה יעקב חיים לבטל החרם ויחזור מדיבורו ולבקש מחילה מהם, ואם לאו יצאו עליו ביד רמה להחרימו ולנדותו. גם הפרנס דד"א ה"ר אברהם בן ה"ר יוסף יאסקי השתדל אצל הרשות לדחות לפי שעה את הג"מ חיים מן רבנותו מעיר לובלין, וגם שמו את אביו בבית הסוהר על ימים אחדים. ויעקב חיים הלך כדרכו בדרך כל הארץ ביום א' ר"ח אלול שנת תקכ"ט בעיר לובלין, ושם מנ"כ. וזה נוסח מצבתו שם:

צנצנת המן פה נטמן. על זה יבכו כל ב"ת ישראל, שנפל הכותרת, שר גדול הדור בישראל, ראש גולת אריאל, שהרביץ תורה בישראל, שמו נודע ומפורסם ערוגת הבושם, לשבח בכל תפוצות ישראל מו"ר הרב הגאון מו"ה יעקב חיים זצלה"ה אב"ד ור"מ דק"ק לובלין והגליל יצ"ו, בהרב הטפסר פני הדור מו"ר אברהם זצ"ל, ושבק חיים לנו, ונפטר ביום א' ר"ח אלול תקכ"ט לפ"ק.
(מעבר השני) פה נטמן הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יעקב חיים אב"ד ור"מ דק"ק לובלין, בהרב הפרנס דד"א מוהר"ר אברהם ר"ח, נפטר ר"ח אלול, תקכ"ט.

הוא היה מילידי עיר קראַטשין. בשחרותו למד בישיבת הגאון האדיר מו"ה יהונתן אייבשיץ זצ"ל, ונשא אשה את יוטא בת הגאון ר' גדליה טיקטין אבד"ק לונטשיץ. בראשית שנת תקנ"ה נתמנה לאבד"ק גרידץ, ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו

והוא פעמיים נשא אשה. כאמור היתה אשת נעוריו בת הרופא פורטיז דאקטיר, והיא ילדה לו בן ובנות שתים, ותמת היא ביום ט"ו אייר תקי"ב בלובלין. אחריה לקח את בת אחותו בת גיסו הוא זקיני הגאון מו"ה יעקב יצחק הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש, ושמה חיה, אבל היא לא ילדה לו בנים. אחרי מותו ותלקח חיה ביתה שאול הוא זקיני הגאון מופת הדור מו"ה שאול אבד"ק אמ"ד, ותהי לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו הינדא בת הגאון ר' אברהם כהנא אבד"ק אוסטרא, והיא ילדה לשאול בת ושמה נחמה אשת הרה"ג מו"ה יעקב מאיר הלוי א"ש הורוויץ בנו של הגאון מו"ה פינחס הלוי אבד"ק פפד"מ בעל הפלאה. וימת יעקב מאיר בהיותו עוד רך בשנים בשנת תקמ"ב בהיותו בן כ"ו שנים.

— ואלה תולדות יעקב חיים אבד"ק לובלין. בנו הרב הגאון מו"ה יצחק אבד"ק טארנא, היה חתן הרב הגאון מו"ה משה לבוב רב המדינה של מדינת מעהרין. וליצחק בת ושמה פיגלא אשת זקיני הרב הגאון מו"ה חיים הויכגעלעהרטער ז"ל אבד"ק הרובשוב, ומתו שניהם בירח אחד הוא חודש אדר שנת תקס"ט בעיר גראבאוויץ (תולדתו כתבתי בארוכה במאמרי "עיר הרובשוב ורבניה" הנדפס בהצופה לחכמת ישראל שנה ט"ו סי' י"א עמ' צ"ו), והניחו אחריהם בן יחיד והוא הרב הגדול מו"ה משה יעקב הויכגעלעהרטער מקראקא, אשר בתו הבכירה מרת אסתר פיגל ציפערס היתה אם אמי הרבנית מרת צפורה ע"ה שמתה בקראקא ביום ש"ק א' דר"ח טבת שנת תרפ"ח לפ"ק. חתניו לוקחי בנותיו (של הג"מ יעקב חיים אבד"ק לובלין) היו: זקיני הגאון המפורסם מו"ה יוסף הוכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש מח"ס משנת חכמים על הרמב"ם, ושם אשתו צפורה. — הרב הגאון מו"ה אברהם הכהן מזאמושטש אבד"ק טארלא, מח"ס שו"ת בית אברהם (ברלין תקנ"ג) אשר לקח את בתו לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו שינדל בת הרב הנגיד רחים ומוקיר רבנן ר' משה מזאמושטש (אבי הגאון מו"ה שלמה אבד"ק חעלמא־לבוב, מח"ס מרכבת המשנה על הרמב"ם). אם ילדה לו בנים או בנות לא נודע לי. כל אלה בית יעקב חיים אבד"ק לובלין זצ"ל.

בנו השני (של הפרנס ר' אברהם ר"ח מלובלין) היה הרב הגאון מו"ה משה פנחס אבד"ק סווירז. הוא נשא אשה את רבקה בת פרנס המדינה היינו היושב ראש בועד דגליל לבוב, מו"ה ישראל איסרל מזאלקווא, אשר אביו הרב הנגיד ר' מרדכי (הי' נקרא ר' מרדכי ר' ליבשס, ע"ש חותנו ר' אריה ליב הכהן) היה בנו של הרב הגאון מו"ה ישראל איסרל אבד"ק לובלין, בן הגאון מו"ה משה בעל מהדורא בתרא חתן מהרש"א. כאמור, שמש בשחרותו ברבנות בעיר סווירז. שמה הסכים ביום ב' י"ד אייר שנת תק"ז ע"ס ברכת יוסף ואליהו רבה עה"ת (זאלקווא תק"ז) וחתם "הצעיר משה פנחס החונה בק"ק סווירז ואגפיה". ביום ה' טבת תק"ח נתמנה שוב לראש ב"ד בעיר זאלקווא. בתור ראש ב"ד בזאלקווא הסכים שם ביום ב' ט' אלול תק"ח ע"ס נטע שעשועים על מסכתות (זאלקווא תק"ח) ועוד על ספרים שונים. אחרי מות חותנו הפרנס דגליל לבוב ה"ר ישראל איסרל שנפטר בשנת תק"ט בערך, אז נתמנה על מקומו לפרנס המדינה היינו ליושב ראש בועד המדינה של גליל לבוב. בתור ה"ר ישכר בעריש מבראדי, והוא נתמנה לנאמן דבית ישראל בגליל לבוב. בתור

הוא יום ו׳ לחודש אלול שנת תקע״ג. באסיפה, אשר היתה ביום ד׳ ח׳ אלול תקנ״ז, הוא היה ג״כ באותו הועד בעיר קלעטשאווא, וחתום שם: ״יצחק מרדכי חונה בק״ק גרידיץ״ (ירחון 1915 ע׳ 296). נמצא אתי פסק דין בכת״י משנת תקנ״ט והוא חתום שם יחד עם בית דינו ״נאם יצחק מרדכי חופ״ק גרידץ יע״א, ונאום הצעיר יששכר בער ממעזריטש, ונאום הק׳ אריה ליב בהרב הגאון מו״ה אהרן זצ״ל, ונאום הק׳ יעקב שמואל מליסא״. אצלו נתחנך גיסו אחי אשתו הגאון המפורסם מו״ה אברהם בן הגאון מו״ה גדליה טיקטין, שהיה ילד קטן בן שבע שנים במות עליו אביו הגאון זצ״ל, וזה האחרון ביקש מאתו קודם מותו לקבל את בנו יחידו לביתו ולשים עין פקוחה עליו, לגדלו ולחנכו על ברכי התורה והיראה. הוא קיים את צוואת חותנו ולקח אותו לביתו והושיב אותו בין ברכיו עד אשר נעשה לגפן אדרת לכבוד ולתפארת מגדולי הרבנים בזמנו. בשחרותו נתמנה אברהם לאבד״ק לוטשיץ במקום אשר שימש לפנים אביו הגאון זצ״ל. לאחר מכן נתמנה שוב לאבד״ק גלוגא רבתי, ובשנת תקע״ו לאבד״ק ברעסלא והמדינה. ונח נפשיה דרב האי גאון שם ביום ד׳ כ״ב טבת שנת תקפ״א, ושם חלקת מחוקק ספון. חיבר ספר פתח הבית, חלק אחד נדפס בדירהנפורט בשנת תק״פ ועל חיו״ד בקראקא בשנת תרנ״א. הספידו הגאון מו״ה יעקב מליסא ושאר גדולי הדור.

בנו הרב הגאון מו״ה שלמה זלמן טיקטין נתמנה אחריו בשנת תקפ״ד לאבד״ק ברעסלא והמדינה. תשובה אליו נדפסה בשאלות ותשובות חתם סופר. הסכים שם בשנת תר״ב על ספר מאור ושמש עה״ת שחיבר הה״צ מו״ה קלונימוס קלמן עפשטיין זצ״ל. וימת שם שלמה ביום ח״י אדר שני שנת תר״ג. בנו הרה״ג מו״ה גדליה הנולד בשנת תקס״ח נתמנה אחרי אביו לאבד״ק ברעסלא והמדינה, וימת שם ביום ז׳ לחודש מנחם אב שנת תרמ״ו לפ״ק.

יח. הרה״ג מו״ה בנימין בן ה״ר משה שריבער. תשובה אליו נדפסה בשו״ת רעק״א מהדו״ת סי׳ ל״ה. הוא היה חתן הרה״ג מו״ה יהודה ליב גוימבורג ראש ב״ד בעיר ראוויטש, חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו״ה מאיר פוזנר

כזה חתום על החרם הניתן בעיר זאלקווא בשנת תק״א על הדוברים על צדיק עתק הוא הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ אודות הקמיעות, וחתם שם ״נאם הק׳ משה פנחס בר״א ר״ח מלובלין נדב״י דד״א״ (לוחות העדות). ביום י״ח חשון תקי״ז הסכים ע״ס מצנפת בד (זאלקווא תקי״ז) וחתם ״משה פנחס מלובלין אבד״ק סווירז ונב״י דד״א ופרנס הועד דגליל לבוב״. והנה בשנת תקי״ד, כאשר נתמנה הגאון מו״ה יצחק סג״ל לאבד״ק קראקא, אשר היה לפנים רב המדינה על חצי גליל לבוב (ראה מ״ש בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ע״ב) ועל החצי השני היה הגאון מו״ה חיים כהן ראפאפורט אבד״ק לבוב, אז ראשי ומנהיגי קהל לבוב ערכו בקשה לפני הרשות למנות את רב עירם לרב המדינה ג״כ ולאחד את שתי המשרות גם יחד כמו שהיה לפנים טרם נתפרדה החבילה ונחלק הגליל לשנים. אולם הפרנס ה״ר יששכר בעריש וכן הג״מ משה פנחס הנאמן דבית ישראל לא הסכימו לזאת, רק נתנו (ההמשך חסר).

בעל בית מאיר (ראה למעלה סי׳ א׳). נדפס ממנו ספר אם לבינה (ווארשא תרל״ב) על דיני טריפות. בשחרותו שימש ברבנות בעיר שטרים. משם נתקבל לאבד״ק גרידץ, וימת שם ביום כ״ט לחודש שבט תקצ״ט בהיותו בן נ״ז שנים. הניח אחריו בן והוא הרב הגדול מו״ה שלמה שרייבער אבד״ק שילדבערג.

יט. הרה״ג מו״ה יקותיאל לאזיל בן ה״ר משה אריה. תשובה אליו נדפסה בשו״ת רעק״א מהדו״ת סי׳ מ״ג.

כ. הרב הגאון הצדיק המקובל מו״ה אליהו ב״ר שלמה גוטמאכער. נולד בשנת תקנ״ו בעיר באַריק מחוז פוזנא. בילדותו למד בישיבתו של הגאון מו״ה יעקב, בעל חוות דעת, בהיותו אבד״ק ליסא, והיה מגדולי תלמידיו אשר העמיד לעת זקנתו. נסמך להוראה מאת הגאון רעק״א, ועל ידי השתדלותו נתמנה ונתקבל לאבד״ק פלעשא היא פלעשען. תשובה אליו נדפסה בשו״ת רעק״א מהדו״ת סי׳ ל״ז. שם שימש ברבנות עשרים שנה. אח״כ נתקבל שוב לאבד״ק גרידץ. בשנת תרי״ח כבר שימש שם ברבנות. משם יצא טבען בעולם היהדות לצדיק כביר ופועל ישועות ועושה נפלאות, ונהרו אליו כל יודע חולי ומדוה וכל מרי נפש, להתפלל בעדם. בסוף ימיו היה נודע למשגב ונקרא בשם ״הצדיק מגרידץ״. הוא היה מן הרבנים הראשונים — כמו הרב הגאון מו״ה צבי הירש קאלישער אבד״ק טהאַרן — אשר ראה גאולת ישראל רק בשוב עם ישראל לארצו לעבוד אדמתו כימי קדם. בצדק נוכל לאמר כי הוא היה מן הראשונים אשר חיבת הארץ היתה נוגעת עד לבם הרבה מאד. בועד הרבנים אשר היה בשנת תר״ך בעיר טהאַרן אודות ישוב א״י לקח חבל גדול בדבר הזה ליסד מושבות בא״י על ידי היהודים. הגהותיו על הש״ס נדפסו בש״ס דפוס ווילנא. ואליהו נפטר ועלה השמימה שם בחודש תשרי שנת תרל״ד.

גריידינג

אחת העיירות העתיקות בפולין. בסוף המאה השניה לאלף הששי, היינו בשנת ר', היתה אחת העיירות הקהילות החשובות של רוסיה האדומה, גליל לבוב. בשנת רי"ב (1452) אנו מוצאים בפנקסי העיר שם יהודי בשם נטע.

מרבני גריידינג:

א. ר' יחזקאל, בנו של הגאון ר' אביגדור מרגלית אבד"ק חענטשין, ואבי הגאון בעל שו"ת "הר הכרמל". מקודם היה אבד"ק אוסטרובצי, נפטר בשנת תקכ"א[1].

ב. ר' יוסף ב"ר יצחק סג"ל לנדוי, חתן הפרנס ר' ישראל איסר מזאלקווא. נפטר בזאלקווא בה' טבת תקכ"ו[2].

ג. ר' מאיר ב"ר אברהם ר' חיימש מלובלין. נפטר בלובלין בכ"ו תמוז תקמ"ג[3].

ד. ר' מנחם מאניש מרגלית, אבי הגאון ר' אפרים זלמן מבראדי. בנעוריו היה אבד"ק וויטקיב, אח"כ אבד"ק דינוויץ ולעחוויץ ובסוף ימיו אבד"ק גריידינג. הוא היה חתן הקצין ר' אליקום געצל מלובערטוב, אבי אמו של הגאון בעל "חוות דעת".

ה. ר' יוסף קלוגר, אבד"ק גריידינג (לערך תקכ"ט—תקמ"ט). היה בן הגאון מו"ה דוד, אבד"ק דראהביטש, נין להגאון בעל הטו"ז, אבד"ק לבוב. לכן נקרא על שם זקנו דוד, וכנראה נולד סמוך לפטירת הטו"ז.

ו. בנו ר' אברהם צבי קלוגר, תקמ"ט—תקצ"א.

ז. בנו ר' חיים דוד קלוגר, תקצ"א—תר"י.

ח. בנו ר' יהושע קלוגר, חתן הג"מ משולם ישכר הלוי איש הורוויץ, אבד"ק סטאניסלאו, תר"י—תרמ"ה. אחריו בנו הר' יוסף.

ט. הג"מ חיים בן ר' אברהם, היה מהרבנים אשר התווכחו בהוויכוח הידוע עם הפראנקיסטים ימ"ש בשנת תקי"ז בעיר קאמניץ[4].

1 ראה "מעלות היוחסין", סימן סד, והספד עליו בס' דרושי ר"ח כהן רפפורט, דרוש כ"ה.
2 "קריה נאמנה", סימן קכ"א.
3 לקורות היהודים בלובלין, עמ' 104.
4 ראה השלח חלק ל"ז עמ' 323—333.

דאברמיל

דאַברמיל הסמוכה לפרעמישלא היתה במאה הרביעית לאלף הששי אחת משש הקהילות הראשיות שבגליל פרעמישלא, וזו האחרונה היתה עיר מרכזית העומדת בראש הגליל, אשר קהילות גדולות וקטנות וישובים הרבה היו שייכים וכפופים לה. ואלה הן שש הקהילות הראשיות שבגליל ההוא: דאַברמיל, דראַהביטש, יערסלאב, סטריא, ריישא, שינאווע. באמצע המאה הרביעית היתה שם קהילה חשובה עם כל צרכי ציבור. בשנת שפ״ט לפ״ק נבנה שם בית הכנסת בנין של אבנים, אשר היום על תלה בנויה. בשנת תקכ״ה היה מספר היהודים אלף ומאה וחמישים ושלוש נפש.

מן הרבנים אשר שימשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א. הרב הגאון מו״ה יהושע הלוי. אביו הרב הגאון מו״ה שמואל הלוי אבד״ק ריישא שנפטר שם בער״ח טבת שנת תע״ט, היה בנו של הפרנס דד׳ ארצות ר׳ אברהם ב״ר נתן הלוי מעיר קראקא, חתן הגאון המפורסם מו״ה יהושע חריף, מח״ס מגיני שלמה ושו״ת פני יהושע (עי׳ בס׳ ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ח׳ הע׳ ח׳). כרב ואב״ד בדאַברמיל הסכים בועד יערסלאב ביום כ״ד תשרי שנת תע״ג ע״ס ברית שלום עה״ת (פפד״מ תע״ח). משם נתמנה שוב לאבד״ק טשעכנאוצי ודק״ק סעמייטש ושימש ברבנות בשתי הקהילות גם יחד. ביום ט״ו שבט שנת תפ״ח הסכים ע״ס חקי דרך, וחתום שם ״יהושע הלוי מקראקא אבד״ק סעמייטש ובק״ק טשעכנאוצי נאמן ב״י (בית ישראל) דד״א״. כאמור, כבר היה בעת ההיא נאמן דד״א ואב״ד בערים סעמייטש וטשעכנאוצי. ביום ו׳ לחודש אלול שנת תצ״ב הסכים ע״ס יזמרך כבוד, וחתם עצמו בשמו ושם אביו ועיריו ״יהושע בהרב שמואל סג״ל זצ״ל מקראקא, החוב״ק טשעכנאוצי וק״ק שעמייטץ, ונאמן ב״י דד״א״. וימת יהושע הלוי סמוך לעת ההיא. הוא היה חתנא דבי ריש גלותא, כי לקח לו לאשה את בת הפרנס דד״א הרב הגדול ר׳ ישכר בעריש מקראקא, בנו של רבנו הגדול רבי ר׳ העשיל אבד״ק קראקא.

ואלה תולדות יהושע הלוי: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה ישכר בעריש אבד״ק טשעכנאוצי ונאמן דב״י דד״א. ביום כ״ו לחודש אייר שנת תקט״ז, בהתאסף ראשי עם יחד רבני גדולי הדור ביומא דשוקא בעיר בראדי להחרים ולנדות את יעקב פראנק ועדתו, כת מאמיני ש״ץ, ולהפריש מקהל הגולה, היה הוא ג״כ בתוך אותה האסיפה וחתום עשירי ״הק׳ בעריש בן הג״מ יהושע אבד״ק

טשעכנאב". גם נמצא אתי מכתב אשר כתב לזקני הגאון המפורסם מו"ה שאול אבד"ק אמ"ד והוא מר"ח אדר שני שנת תקט"ז, וחתום שם "הכ"ד נכ"ז (נכד זקנו) המעתיר בעדו הד"ש כל הימים, הק' ישכר בעריש סג"ל החופ"ק טשעכנאווצי נב"ר דד"א יצ"ו". גם חתום בהסכמה על הש"ס ד' אמ"ד. בנו השני היה הרה"ג מו"ה שאול הלוי שנתמנה אחרי מות יהושע אביו לאבד"ק סעמייטש. בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה אברהם הלוי אבד"ק אליק, ואף הוא היה בתוך המנין אשר החרימו את יעקב פראנק ביומא דשוקא בעיר בראדי וחתום שם "הק' אברהם הלוי מקראקא חוב"ק אליק והגלי"ל". בנו הרביעי היה הרב הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק דאברמיל. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: הראשון היה הרב הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק קארלסבורג (קאטלבורג). השני היה הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק הוסקוב, בנו של הגאון מנחם מענדל אבד"ק פרעמישלא (מגלת יוחסין בראש ס' שפתי צדיקים עה"ת, ובספרי "כתבי הגאונים" עמוד מ"ט).

ב. הרב הגאון החסיד מו"ה יצחק הלוי. נתמנה לאב"ד שם אחרי נסיעת אביו הגאון מו"ה יהושע סג"ל. כנראה נח נפשיה דרב יצחק שם ערך שנת ת"ק לפ"ק. הניח אחריו שני בנים רבנים יושבים על מדין: בנו הראשון היה הרב הגאון הגדול המופלג בחסידות מו"ה שאול הלוי, חתנא דבי נשיאה כי לקח לו לאשה את דינה, בת זקני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אריה ליב אבד"ק אמ"ד, בעת אשר היה משמש ברבנות בעיר רישא (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ח' הערה ח'). בנו השני היה הרה"ג מו"ה אהרן הלוי אבד"ק הובנוב. וימת אהרן על פני שאול אחיו, וזה האחרון הספידו (שם עמ' י"א).

ג. הרב הגאון מו"ה משה מאיר הלוי בן הרב הגאון מו"ה יקותיאל זלמן סג"ל אבד"ק דראַהביטש למשפחת "סג"ל חריף" (ע"ע אצל אפטא הערה 29 סמוך לסוף). כרב ואב"ד בעיר דאַברמיל הסכים ע"ס באר היטב על ש"ע יו"ד מאת ה"ר משה ב"ר ברוך (זאלקווא תק"ב). בחזרתו מן הועד אשר היה בעיר קאנסטנטין בשנת תק"ו, נהרג ע"י שודדים עלי דרך סמוך לעיר לוקאווי ביום ה' כ"ג אלול שנת תק"ו וישם נקבר (עטרת יהושע, תולדות הגאון בעל פנ"י, עמוד ל').

ד. הרב הגאון מו"ה נתן בן הגאון המפורסם מו"ה יעקב יהושע מקראקא בעל פני יהושע, וחתנו של הגאון מו"ה מאיר הלוי הי"ד. אחרי מות משה חותנו נתמנה הוא למלאות מקומו שם. הוא הביא לדפוס הס' פני יהושע ח"ד (פפד"מ תקט"ז). בזמנינו אלה נדפסו ממנו איזה תשובות הנקראים בשם שארית נתן (ווארשא תרנ"ז). בעת אשר שימש ברבנות בעיר דאברמיל הסכים ביום ט"ו לחודש מנ"א שנת תקי"ב ע"ס שו"ת בית אברהם, ביום י"ב ניסן תקט"ז ע"ס המצות להרמב"ם ז"ל, בשנת תקכ"א ע"ס עמוד העבודה מאת ה"ר ברוך קאסובר. ונח נפשיה דרב נתן בעיר דאַברמיל ביום שמחת תורה שנת תקכ"ב, ושם מנוחתו כבוד (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ט הערה ב').

ה. הרב הגאון מו"ה אברהם, אשר בתו מרת בילא היתה אשת הרב הגאון מו"ה צבי הירש, מח"ס גאון צבי על מס' ב"מ. זה האחרון בשחרותו שימש ברבנות בעיר ראדמישלא, ואח"כ היה ר"מ בעיר רישא, ונח נפשיה שמה בשנת תק"ס בערך.

ו. הרה"ג מו"ה צבי הירש, אשר אביו הרב הגאון מו"ה מאיר חז"ק אבד"ק קאמרני ואח"כ מאשטשיסק היה בנו של זקני הפרנס דד"א ר' אברהם יצחק חז"ק הידוע בשם פורטיז דוקטיר (ע"ע בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" עמוד ע"ט הערה א').

ז. זקני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אלכסנדר סנדר מרגליות. ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר דאַברמיל. שם שימש ברבנות רק ג' שנים, ואח"כ עזב את העיר וכס הרבנות אשר היה לו שם, יען מתה עליו שם אשת נעוריו בדמי ימיה. משם נתקבל שוב לאבד"ק פשעווארסק, ואח"כ לאבד"ק זבאריז. בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר סאטנוב, ונח נפשיה דרב האי גאון ביום א' ערב ר"ח שבט שנת תקס"ב במבחר שנותיו, ושם חלקת מחוקק ספון (ראה מ"ש אודותיו בארוכה אצל אפטא הערה 29).

ח. הרה"ג מו"ה צבי הירש ראבנער. אחרי נסיעת הג"מ סנדר מרגליות, נתמנה הוא לאבד"ק שם, והרה"ג שמעון ב"ר אברהם אשכנזי [דייטש] היה דיין ומו"ץ אצלו. אחרי מותו נתמנה לאב"ד שם.

ט. הרב הה"ג מו"ה שמעון [דייטש] ב"ר אברהם אשכנזי. כרב ואבד"ק דאַברמיל הסכים ביום כ"ז אב שנת תקנ"ג על ספר אהבת דודים (לבוב תקנ"ג), וביום ט"ז שבט תק"ס ע"ס שלשלת הקבלה, ונח נפשיה דרב שמעון בשנת תקס"ב. אחרי מותו נדפס ממנו ס' נחלת שמעון עה"ת על פי קבלה (זאלקווא תקע"ה).

י. הרה"ג מו"ה יצחק בן ה"ר צבי הירש. הסכים שם ביום ו' לחודש טבת שנת תקע"ה ע"ס נחלת שמעון הנזכר, וכנראה הוא ר' יצחק הערצאג שהיה נקרא בשם ר' איציקל קיניעניטשער.

יא. הרה"ג מו"ה אברהם מרדכי רימאלט. אביו הרב המגיד ר' צבי הירש היה מ"מ בעיר חירוב, ואמו רחל היתה בת הרב הגאון החסיד מו"ה מנחם מענדיל אבד"ק לינסק. וימת שם אברהם בשנת תרי"ד ושם נקבר.

יב. הרה"ג מו"ה ברוך בן הרה"ג מו"ה יעקב אבד"ק הרובשוב. ונח נפשיה דרב ברוך ביום ו' לחודש שבט שנת תר"א בעיר לבוב, ושם מנוחתו כבוד (אנ"ש סי' קכ"ד).

יג. הרה"ג מו"ה אלימלך מנחם רימאלט. נתמנה לאב"ד אחרי מות אברהם מרדכי אביו בשנת תרי"ד. וימת שם אלימלך בשנת תרכ"ז.

יד. הרה"ג מו"ה יהושע העשיל גראספעלד. נתמנה לאב"ד אחרי מות אלימלך בשנת תרכ"ז. תשובה אליו נדפסה בשו"ת רמ"ץ (פרעמישלא תרל"ב) חיו"ד (סימן ע"ב). ונח נפשיה דרב יהושע שם בשנת תרמ"ה.

טו. הרב הגדול מו"ה אברהם מרדכי רימאלט, בן הגאון מו"ה אלימלך מנחם הנזכר באות יג. וימת שם אברהם בשנת תרפ"ב. אחרי מותו נתקבל חתנו הרב ר' שלמה טייטלבוים למלאות מקומו כרב ואב"ד, אשר בשנת תרצ"ב היה עוד בחיים.

דוקלא

דוקלא, עיירה בין קראַסנא ובין רימאנוב במדינת פולין הקטנה, היתה במאה הרביעית לאלף הששי אחת משבע עשרה העיירות השייכות לגליל שידלוב. זו האחרונה היתה בעת ההיא עיר מרכזית העומדת בראש הגליל של הערים האלו. ואלה הן הערים אשר היו שייכות וכפופות לה: אלישניצא, בילגורייא, דאַמבראַווי, דוקלא, ווישליצא, זאבני, זמיגראד, חמעלניק, טארנא, סטאַבניץ, סטאשוב, פאטשנוב, פאליניץ, קארטשין, קראסוועניקי, ראקוב, רימנוב. באמצע המאה החמישית היתה דוקלא עוד קהילה קטנה, אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכת לעיר זמיגראד הסמוכה לה, וזו האחרונה כבר היתה בעת ההיא קהילה חשובה ורב ואב"ד בראשה. הרב אבד"ק זמיגראַד היה רודה ומושל גם על קהל עיר דוקלא, אשר היתה כפופה לה.

כנודע, היו בעת ההיא למדינת פולין הקטנה הנקראת "גליל קראקא" שש קהילות ראשיות במדינה, אשר לכל אחת היו שייכים וכפופים קהילות קטנות וישובים מסביב (ראה למעלה אצל אפטא בהתחלה). הרב אבד"ק קראקא היה גם רב הכולל על כל המדינה כולה, דהיינו על "גליל קראקא", וממשלתו הגיעה עד קצה מדינת פולין הקטנה, היינו על הקהילות והישובים של ערי רימנוב, דוקלא, זמיגראַד וכדומה. בזה תבין מ"ש זקיני הגאון מהר"ם מלובלין, בהיותו אבד"ק קראקא והמדינה "ועל פי הדברים האלה שלחתי פתקא דהזמנתא ליושבי ק"ק רימנוב, שהיא אחת מן הקהילות השייכות לאגפנו, שיבואו לכאן ק"ק קראקא להזהיר על ככה" (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' נ'). כי העיר רימנוב היתה אחת מי"ז הקהילות של גליל שידלוב, אשר זו האחרונה היתה אחת משש הקהילות הראשיות של מדינת פולין הקטנה.

דוקלא היתה לפנים עיר מן הערים הפרטיות שאחוזתה היתה שייכת לאחת המשפחות של אצילי פולין. כנודע, היו להם להאצילים אחוזות ונחלאות, כפרים ויערות הרבה מאד, והאיכרים אשר ישבו בכפרים ההם היו כמו עבדי עולם לאדוניהם, והיו נאלצים לעבוד לחָרוש ולזרוע בשדותיהם של האצילים האלו חינם אין כסף, כי גם גופם הם ונשיהם ובניהם היו משועבדים לאדוניהם. האצל היה גם מקום משפט הגבוה בכל המחוזות אשר היו שייכים לו והיו קנין כספו. יוצא מן הכלל היו היהודים. הם עמדו תחת חסות המלך ובכל דבר משפט וסיכסוך אשר היה ביניהם ובין שכניהם הנוצרים היו נתונים רק ברשות היוריסדיקציא של המלך או פקידיו, ורק המלך או פקידיו היו יכולים לדון אותם, ורק בידו היה לתת להם

זכויות או לשלול אותן מהם, והרשות המקומית או של האצילים לא היתה יכולה להתערב בדבר הזה. אולם לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד (סיים) מדינת פולין משנת רצ"ט לפ"ק נחלקו הערים אשר בפולין לשני סוגים נפרדים: למלכותיים ולפרטיים, וממילא גם קהילות היהודים נחלקו לשני סוגים אלו. והקהילות אשר עמדו עד עתה תחת המלך והיוריסדיקציא שלו לבד, אלו הקהילות אשר היו שייכות להאצילים, נכנסו גם בעניני דין ומשפט תחת היוריסדיקציא של אדוניהם, ובידם היה הכוח לשלול מהיהודים גם את זכויותיהם שהיו להם לפנים מאת המלך ופקידיו.

מן העת ההיא היו גם המלכים מוגבלים בשלטונם מצד האצילים ולא יכלו להגן על היהודים מפני זדון לבם של בעלי הזרוע האלו, גם אם היו רוצים זאת בכל לבבם. בעבור זה הרבה ישובים באו בלחץ זה הדחק אשר האדונים היו לוחצים אותם ומצצו את דמיהם, דמים תרתי משמע, במסים וארנונות שונים אשר לא היו יכולים נשוא. יהודי הערים והישובים, אשר היו קנין כספם של האצילים ממשפחת פוטוצקי ופוניאטובסקי, חיו בטוב ובנעימים, כי הם היו אנשים טובים וישרים, ונתנו ליהודים שנמצאו תחת חסותם זכויותיהם, למען יוכלו לפרנס עצמם עם בני ביתם כראוי להם. רובם של היהודים שהיו יושבים בערים הפרטיות היו עוסקים בחליבה או ביערנות אשר שכרו מאת אדוניהם, וביבול הארץ אשר קנו מאת האיכרים, להביא אותם לערים הגדולות, וגם במסחר שלחו ידם להביא סחורות ממינים שונים אשר הביאו מחוץ למדינה עבור העירונים ואדוני הארץ. על פי רוב היה מושב היהודים בערים הפרטיות לא רחוק מארמון של שר ומושל העיר, להיות חוסים בצילו, למען לא יבואו העירונים ושכניהם הנוצרים לקצץ בהם ולשלול שלל ולבוז בז.

כאמור, היתה דוקלא אחת הקהילות הפרטיות שהיתה שייכת למשפחת האצילים של מדינת פולין. מתי התישבו שם שקוע בערפל. בראשית המאה הרביעית היתה שם עדה יהודית קטנה, אשר משכנה היתה עומדת ברחוב אחד תחת הארמון סמוך לכפר צערגאָוויי, וכעת הוא נקרא "רחוב צערגאָוויי". שם היה להם בית הכנסת בנין של עץ, בית המדרש, וההקדש שהיה מקום ללון עבור עניים הנעים והנדים מעיר לעיר שנקראו אורחי ופרחי, ועבור חולים עניים. לא הרחק מרחוב היהודים היה נמצא גן של האדון וסמוך לו בית הקברות של היהודים. באמצע המאה החמישית, בעת אשר היתה דוקלא קנין כספה של איזה אדונית, ורצתה להרחיב גנה, ציותה להרוס את בית קברות היהודים ולספח אותו לגן שלה. היהודים באו לפניה בבכיה שלא תעשה כן, ותניח את המתים בשלום על משכבם, אבל היא החזירה את בקשתם ריקם וכל הפצרותיהם היו ללא הועיל. האגדה מספרת לנו כי מן העת ההיא נחלתה האדונית במחלה אנושה, והיתה חולה שנים הרבה ביסורים גדולים ועינויים קשים עד מאד. היהודים ראו בזה ענשה, יען השליכה את עצמות

המתים מקבריהם. את בית הקברות העבירו היהודים לקצה השני של העיר סמוך לדרך העולה למדינת הגר (אונגארן) ובמשך הזמן הרחיבו אותו, כי קנו הרבה שדות אשר סביב לו, והוא בית הקברות שמשתמשים בו עד היום.

רוב מסחר היהודים בעיר ההיא היה עם יין אשר הביאו ממדינת הגר למדינת פולין עבור אציליה, כמו יהודי עיר רימנוב הסמוכה לה (ראה זכרונות של דובער באַליחובר עמוד 58) סוחרי עיר רימנוב קנו יין נסך במדינת הגר, והיה מסחרם גם עם סתם יינם, ולא שעו שדבר זה אסור ע"פ דין. בעבור זה כתב הגאון מהר"ם מלובלין, שהיה בעת ההיא אבד"ק קראקא וכל מדינת פולין הקטנה, פתקא דהזמנתא להיהודים סוחרי היין שבעיר רימנוב לבוא לפניו להזהיר ככה, כי אסור לבר ישראל לסחור עם יי"נ, היינו סתם יינם, אם לא רק באקראי בעלמא (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' נ').

באמצע המאה החמישית התפתחה הקהילה בכמות ובאיכות ונפרדה מקהל עיר זמיגראד הסמוכה לה, בעניני צרכי ציבור. בעת ההיא כבר היה לה בית קברות מיוחד, וחברא קדישא בשם "חבורת קברנים". בשנת תע"ח נדבו אנשי החבורה הלזו יד של כסף לס"ת לבית הכנסת. בשנת תע"ו כבר היה להם רב ואב"ד אשר שימש ברבנות שם, הוא זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב (חתן החכם צבי) שישמש בסוף ימיו ברבנות בעיר אמ"ד, כנודע. כנראה, היה הוא הרב הראשון אשר ישב על כס הרבנות שם. בשנת תקל"ב, כאשר נתחלקה מלכות פולין לשלושה חלקים, ומלכות אוסטריא קיבלה את מדינת גאליציא, עשתה מלכות אוסטריא דרך המלך ממדינת גאליצא למדינת הגר (אונגארן) שהיתה שייכת לה מכבר, לצרף שתי המדינות האלו יחד במסילה העולה דרך עיר דוקלא. מני אז עלתה עיר דוקלא כפורחת והתפתחה במלוא מובן המלה בעושר, כי כל הסחורות והיבול שהביאו ממדינת הגר לגאליציא, וכן להיפך, עברו דרך דוקלא, והשיירות הגדולות אשר הלכו בעגלות רבות טעונות סחורות ממינים שונים מהגר לגאליציא או להיפך, עמדו בכל פעם לפוש בעיר דוקלא שעמדה על הגבול, ולכן היו שם בתי מרזח, מלונים ובתי תבשיל הרבה מאד שאיפשרו להנוסעים דרך שם להינפש מדרך העמלה ולהחיות את נפשם מרעב. שפע רב היה ליושבי העיר הזאת מן העוברים והשבים דרך עירם והיתה להם פרנסה בנקל. הרבה מיהודי העיר ההיא היו אנשים אמידים בעלי הון ועשירים, ועל ידי זה הלך וגדל שם מספר היהודים. בשנת תקכ"ה, בהיותה עוד תחת ממשלת הפולנים, היה מספר היהודים רק שלוש מאות וארבעים ושבע נפשות. בשנת תר"ס היה מספרם שני אלפים ושלוש מאות וחמישים ותשע, בין שלושת אלפים ושתי מאות ושלושה עשר תושבים, זאת אומרת שמספר היהודים עלה יותר משני שליש התושבים. ע"י מלחמת העולם ירד מספר היהודים, ובשנת תרפ"א גרו בדוקלא רק אלף וחמש מאות נפשות יהודיות.

בראשית המאה השביעית לאלף הששי, כאשר התחילה מלכות אוסטריא לבנות

מסילת הברזל בכל מדינת גאליציא שתחבר את שתי המדינות הגר וגאליציא יחד, וכל הסחורות והיבול שהובאו עד הנה בעגלות דרך עיר דוקלא היו מובילים במסילת הברזל, התחילה העיר להתמוטט וללכת אחורנית, ופרנסת היהודים לא היתה עוד בנקל ותדירה כימי קדם. אבל מיד צמח לה ספיח וענף של פרנסה ממקום אחר, כי מצאו בארות של נפט סביבות העיר, ועל ידי זה נתעשרו הרבה יהודים, בפרט ע"י שהעמידו בתי חרושת לזקק את הנפט. וארבעה בתי זיקוק של בישול הנפט היו להם שם. גם היו ליהודים שם בתי חרושת לגפרורים ונרות, ובתי בישול לשכר, ורוב מסחרם היה כמקדם ביין שהביאו ממדינת הגר, ורוב היין הכשר בגאליציא קנו אותו בדוקלא. גם היו שם סוחרים גדולים, אשר קנו יערות סביבות העיר. ועל ידי שהרבה מהיהודים היו אמידים ובעלי הון, היו ג"כ מלווי בריבית אף חוץ לגבול קהילתם, ודוקלא היתה נודעת כעיר עשירה לפי ערכה בכל מדינת גאליציא.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו, אשר שימשו ברבנות בעיר דוקלא מזמן ראשון עד זמן אחרון.

א. זקיני הגאון המפורסם, מאור הגולה, מו"ה ארי ה ליב (חתן החכם צבי), אשר שימש ברבנות בסוף ימיו בקהל אשכנזים בעיר אמסטרדאם. הוא היה דור שלישי להגאון הגדול בדורו אשר שמו בקרבו מו"ה אריה ליב [הגבוה] אבד"ק קראקא. זה האחרון היה מצד אמו נכד הגאון מהר"ל מפרג (כן ראיתי במגיוח"ס של משפחת מירלש שכתב ר' חיים מירלש מפי אביו) ונקרא על שמו ר' ליב הגבוה. ורביעי בקודש להגאון המפורסם החריף העצום מו"ה יעקב אבד"ק לובלין, אשר בדורו אמרו עליו מיעקב (פולק) עד יעקב (מלובלין) לא קם כיעקב בחריפות נשגבה בהליכות התלמוד. אביו הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא (ע"ע למעלה אצל עיר אפטא בסי' י') היה בנו של רבנו רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, ובן בנו של הג"מ יעקב מלובלין, מבני בניו של הגאון רבנו יעקב ווייל הנודע בספרי הפוסקים בשם מהרי"ו[1]. הג"מ אריה ליב נולד לאביו הג"מ שאול ולאמו אסתר

1 ע"פ שנים או שלשה עדים יקום דבר, כי הגאון רבי ר' העשיל מקראקא היה נכד הגאון ר' יעקב בר' יהודה ווייל, הנודע בספרי הפוסקים בשם מהרי"ו. הראשון הוא הגאון מו"ה טיאה ווייל אבד"ק קארלסרוהע. במגילת יוחסין אשר התיחס עצמו עד הגאון מהרי"ו כתב שם ג"כ בזה"ל: "ואגב אזכיר כי הגאון מו"ה (הירץ) [הירש] היה נכד של מהרי"ו, אבל נשכח היחוס אם מצד אב או מצד אם. ובנו של הגאון הנ"ל הוא הגאון מהר"ר יעקב אב"ד דק"ק לובלין. ובנו הגאון ממלא מקום אבותיו הוא החריף המפורסם מו"ה העשיל אב"ד דק"ק לובלין בימי הב"ח, ורבו של הש"ך. ובנו הי"ה הגאון מהר"ר שאול אב"ד דק"ק קראקא, ובנו הגאון מו"ה ליב אב"ד דק"ק אמשטרדם. והניח אחריו ברכה זרע קודש, הראשון ממלא מקום אבותיו הגאון מו"ה שאול נר"ו, ואחיו הגאון המושלם מו"ה צבי הירש נר"ו אב"ד דק"ק ברלין". — השני הוא אא"ז הג"מ ליב אבד"ק אמ"ד, שקורא להגאון מהרי"ו

דוקלא

(ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד נ"ח), בת הגאון מו"ה אריה ליב [הגבוה] בשנת ת"ן לפ"ק, בעת אשר שימש אביו ברבנות בעיר בריסק דליטא. כאשר הגיע לפרק הנשואין בא בקשר החיתון עם בתו הבכירה של הגאון בעל חכם צבי, אשר

בשם "זקיני הגאון מהרי"ו" בתשובותיו בכת"י סי' ד'. ואחריו בנו הוא הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין, אשר רשם על ספר גופי הלכות שהיה באוצר ספריו את אלה הדברים: "שייך לה"ה מ' צבי הירש בהגאון מוהר"ר אריה ליב נרו אב"ד דק"ק אמשטרדם יע"א, בן הגאון מוהר"ר שאול אב"ד דק"ק קראקא, בן הגאון מו' העשיל ז"ל אב"ד דק"ק קראקא, בן הגאון מו' יעקב אב"ד דק"ק לובלין, בן המאור הגדול מוהר"ר הירש ז"ל שהיה ראש ב"ד בק"ק לובלין בימי מהר"ם ז"ל, נכד הגאון מהרי"ו". — ועוד עד הוא הרה"ג זכריה מענדיל מפאדהייץ, אשר כתב בהקדמת ספרו זכריה משלם (פפד"א תקל"ו) את אלה הדברים: "הגאון הגדול מו"ה יעקב מלובלין (אביו של הגאון מו"ה העשיל), בן הרב הגדול מו"ה צבי הירש מלודמיר, מבני בניו של הגאון מהרי"ו". אך שלשלת יחוסו של הג"מ העשיל עד מהר"י ווייל דור אחר דור נעלם מן הג"מ טיאה ווייל, ואיך נדע אנחנו. וראיתי לכותבי מג"י שמשלשלים כן יחוסו של הג"מ העשיל עד מהרי"ו בלא הפסק כלל, אבל זיוף פשוט ניכר מתוכם, ואין לסמוך על דבריהם כלל. גם כתב שם כי מסורת היא בידו כי הגאון מהרי"ו ווייל היה מבני בניו של הגאון מהר"ם מרוטנבורג, רבו של הרא"ש, כמבואר בשו"ת מהר"ם פדוואה (סי' ט"ו) שכתב בזה"ל: "שמעתי שמהרי"ו ז"ל הלך אחר דעת מהר"ם, לפי שהיה מתייחס אחריו שהיה קרובו", ע"כ.

והנה אמרתי בל אמנע מלהצ'ג פה את תולדות הגאון מהרי"ו וביתו אחריו כפי אשר ידי משגת. הגאון מו"ה יעקב ב"ר יהודה ווייל היה מן הרבנים גדולי הדור, יחיד בזמנו ורבן של ישראל, אשר כל חכמי דורו היו כפופים לו ועמדו לפניו ביראת הכבוד ושאלו ממנו דבר הלכה כאשר ישאל איש בדבר אלקים. הגאון מו"ה ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן אשר היה אחריו ראש גאוני דורו, כאשר שאלו ממנו דבר בענין עגונא דאיתתא בעוד אשר הגאון מהרי"ו היה בחיים, השיב אל שואלו: "מה מאד תמיהני עליכון שבאתם להטיל עלי שריותא דחומרת ערי"ות, מדוע לא שלחתם אל הגאון מהר"ר יעקב יצ"ו אשר עמו תושיה וגמרא וסברא, ואנכי איש בער בחכמה ודעת מנוער" (שו"ת מהר"י ברונא סי' נ"ג). גם המליץ עליו שהוא "מופת הדור" (פסקים וכתבים סי' קכ"ח). במקום אחר הוא כותב עליו: "כל זמן שהוא קיים אין הדור יתום" (שו"ת מהר"י ברונא סי' ל"ג). הגאון מו"ה ישראל מברונא כותב פעם: "ושלחתי הדברים לאדוננו גאוננו ר"ג מהו' מהר"י ווייל יצ"ו" (שם). ופעם אחרת מכנה אותו בשם "אשלי רבבי" (בסי' כ"ח). הגאון מו"ה דוד טעבלי שפרינץ אבד"ק נירענבערג מכנה אותו "גאוננו מהר"י ווייל" (פו"כ סי' קכ"ז). מהרש"ל בספרו ים של שלמה על גיטין (פ"ב סי' כ"ד) כותב עליו שהוא "היה ראש בין האחרונים ומימיו שתו כל הבאים אחריו". גם אחד מגאוני חכמי הספרדיים הוא הגאון מהרשד"ם נותן לו כבוד ויקר וכותב עליו: "כיון שיש ראיה מפי קדוש מהר"י ווייל ז"ל, ששמענו עליו שהיה גברא רבא" (שו"ת הרשד"ם חיו"ד סוף סי' קט"ו).

הגאון מהרי"ו נולד ערך שנת ק"מ לאלף הששי, והיה מגדולי תלמידיו של הגאון מהרי"ל ז"ל, אשר יצק מים על ידו בעיר מגנצא (שו"ת מהרי"ו סי' קע"ב). אח"כ למד בישיבתו של הגאון ר' זלמן רונקיל אשר שמש שם ברבנות אחרי מהרי"ל

פיזר לו שבע מאות רייכסטאהלער לנדוניא ומזונות על שלחנו איזו שנים. ואביו הגר"ש לא התחייב לתת לבנו הצעיר הלזה רק מלבושים לבנו ומתנות להכלה. זמן החתונה הגבילו על ימות הקיץ שנת תס"ז. ויהי בהיותם בדרך לבוא על

יחד עם הגאון ר' תודרוס (שם סי' קנ"א, ובתרומת הדשן, פו"כ סי' קכ"ו). אח"כ נשא אשה בעיר נירענבערג. ואף כי היה עוד צעיר לימים ורך בשנים סמך רבו הגאון מהרי"ל את ידו עליו והתיר לו להתנהג ברבנות ולהיות תופס ישיבה, אך הוא מענות צדקתו סירב בדבר, יען כי זה ימים רבים ישב שם הגאון מו"ה שלמה זלמן כ"ץ (מהר"ז כהן), ונהג שם ברבנות והרביץ שמה תורה ברבים והורה הוראות לאנשי העיר ההיא (שם). אולם הגאון מהרז"ך צירף אותו הרבה פעמים להוראה וישב עמו בדין (שם סי' קכ"ו, קס"ג). ערך שנת קע"ב נתמנה בעיר אויגשפורג ושמש שם ברבנות עד ערך שנת קצ"ח (שו"ת מהר"ו סי' פ"ה, קכ"ח. פו"כ סי' קמ"ב. מהרי"ל הלכות גיטין). משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא רבן של ישראל וראש גאוני זמנו אשר בית ישראל נשען עליו. וכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא גם ענותנותו, ולא היה משתרר על עם קודש ולא היה מתקנא בירך חבירו. ומאד חרה אפו על אותם הרבנים אשר דימו בנפשם אם באו לאיזו עיר והתנהגו ברבנות אז אין רשאי איש אחר לבוא שמה לתפוס ישיבה ולסדר גיטין וחליצות ולהשיג גבולם. הוא היה אומר כי רשות נתונה לכל ת"ח הבא לעיר להתנהג ברבנות לסדר גיטין וחליצות ולהושיב ישיבה ולהרביץ תורה ברבים, ואין בזה שום הסגת גבול לחבירו הקודם לו, יען התורה לכל נתונה וכל מי שירצה יוכל ללמד (פסקים וכתבים סי' קכ"ו). והביא ראיה לדבריו כי גם לפנים מצאנו שתי ת"ח משמשים ברבנות בעיר אחת ואין מוחה בידם. בווינא שמש ברבנות מהר"ם הלוי יחד עם מהר"י קלויזנר, בקרימזא ה"ר יהושע איגרא עם ה"ר נחליפא, בנירענבערג ה"ר ישראל עם ה"ר קופילמן, במגנצא ה"ה מהר"ז רונקיל עם מהר"ר תודרוס, וגם לו התיר רבו הרב מהרי"ל להתנהג ברבנות בנירענבערג בעת אשר כבר שמש שם ברבנות ימים רבים ה"ר שלמה זלמן כ"ץ, אך הוא מיאן בדבר ולא רצה לקבל עליו המשרה הזאת (פו"כ סי' קכ"ו). שם למד אצלו הגאון מו"ה אברהם קאצינלבוגין, ושם נסמך ממנו להוראה הגאון מו"ה ישראל מברונא (פו"כ סי' קכ"ח). מאויגשפורג הלך שוב לעיר באמבערג, ומשם נתמנה שוב לרב ור"מ בעיר ערפורט אשר בשנת ר"ד כבר היתה דירתו שמה. עיר ערפורט היתה בימיו קהלה גדולה וחשובה, אשר אנשיה היו עשירים ובעלי הון. לכל עשיר היו אומדין את רכושו ע"ס מאת אלפים זהובים. גם לר' יעקב ווייל היו לו שמונים אלפים זהובים (ירחון 1898 עמ' 428). שם יצק מים על ידו הגאון מו"ה אייזיק סג"ל, ונח נפשיה דרב יעקב שם ערך שנת ר"י לפ"ק. חיבר ספר שו"ת מהרי"ו ובסופו ספר שחיטות ובדיקות (ויניציאה ר"פ). וספרו האחרון היה איזו מאות שנים לספר הדינים בעניני שו"ב לכל רב ושו"ב אשר הורו ממנו כמו מספרי פסקי הגאונים הקדמונים.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו, שם האחד ה"ר (יוסף) יוזל אשר העיד הרבה פעמים לפני הגאון מהר"י מברונא מפסקי אביו הגאון זצ"ל ומזכירו הרבה פעמים בתשובותיו (סי' י"ב, י"ג, קי"ד). — שם השני הוא הגאון מהר"ם ווייל אשר היה אבד"ק אולמא והמדינה. ולו בן והוא הרב הגאון מו"ה יעקב יוקיל ווייל אבד"ק דונא־וועהרט וכל מדינת באיירען. והוא אבי הרב הגאון מו"ה יונה ווייל אבד"ק נירלינגין, אשר בנו הגאון מו"ה יעקב ווייל היה אבד"ק בורגה ושוואבין

הנשואין, וימת שאול בחיר ד׳ ביום ה׳ י״ז לחודש אייר שנת תס״ז, במבחר שנותיו, בטרם הגיע לימי ששים שנה בעיר גלוגא, ושם מנ״כ. הג״מ אריה ליב בא על הנשואין רק עם אמו ועם אחיו הגדול בשנים מו״ה יהושע העשיל וגיסו

וכל מדינת שווייץ. ולזה האחרון בן ושמו שמואל אורי שרגא מבורגה, אבי ה״ר משה מאיר ווייל הידוע בשם מהר״ם משטעלינגען, אשר בשחרותו למד אצל הגאון מהר״ם מלובלין ומרוב חביבותו היה קורא אותו ״מר ינוקא״. אח״כ שב לארצו ולמולדתו וקבע דירתו בעיר שטעלינגען. שמה בנה בית הכנסת מהונו, ויען כי עשיר היה צוה לגבל את הסיד ביין. ולו שלשה בנים: א) הרב הקדוש מו״ה נפתלי הירש ווייל הי״ד. ב) הקדוש ה״ר אייזיק אשר נהרג יחד עם אחיו הנזכר בשנת תנ״ב. ג) הרה״ג מו״ה אליעזר ליפמן ווייל מפרג אשר היה מופלג בתורה ובחסידות ובקי בש״ס ובפרט בסדר קדשים, ונח נפשיה שמה בהיותו זקן ושבע ימים ביום ט״ז אדר ראשון שנת תפ״ז בהיותו בן שמונים ושלש שנים.

הרב הקדוש ר׳ נפתלי הירש ווייל הי״ד (שנהרג יחד עם אחיו בשנת תנ״ב), פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו שני בנים ובת, את מהר״ם ואת אחיו ר׳ אליעזר ווייל מקיפנהיים, ואת אחותם ברייגדיל. אחר מותה נשא את אחותה הצעירה ממנה לימים וגם היא ילדה לו שני בנים ובת: את הגאון מו״ה נתנאל ווייל בעל קרבן נתנאל מפרג, ואת אחיו הקצין ר׳ משה מזלצבורג, ואחותם פעסלי מראפשוויר. — והנה הגאון מו״ה נתנאל ווייל בעל קרבן נתנאל היה בן חמש שנים כאשר נהרג אביו בשנת תנ״ב. בן תשע שנים היה כאשר הביאה אותו אמו עירה פרג, שמה נתגדל ונתחנך אצל דודו אחי אביו ה״ר ליפמן. אח״כ למד שם בישיבתו של הגאון האדיר מו״ה אברהם ברודא אשר היה ר״מ בעיר פרג בעת ההיא והיה מגדולי תלמידיו המובהקים והיה חביב עליו מאד ונתן לו את אחותו לאשה. כאשר נתמנה הג״מ אברהם ברודא לאבד״ק מיץ הלך הוא אחריו ושמש גם שם לפניו, וגם אח״כ כאשר נתקבל הג״מ אברהם ברודא לאבד״ק פפד״מ הלך אחריו ג״כ שמה ולמד בישיבה לפניו גם שמה, כי נפשו היתה קשורה בנפשו. כי נח נפשיה דרב האי גאון מו״ה אברהם ברודא ביום א׳ דר״ח אייר שנת תע״ז אז חזר ושב לו לארץ מולדתו עיר פרג וקבע דירתו שמה. שמה הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה ונעשה דיין ומו״ש בפרג. משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא רב וגאון מן רבני גדולי הדור. בשנת תק״ה נתמנה לאבד״ק מיהרינגען וכל המחוז שווארצוואלד. בשנת תק״י נתמנה שוב לאבד״ק קארלסרוהע והמדינה. שם שמש ברבנות כעשרים שנה. ביום אסרו חג של פסח שנת תקכ״ט היתה אסיפה בעיר ראסשטאדט הסמוכה אשר שמה נקבצו מנהיגי וראשי הקהלות של כל המדינה להתיעץ בצרכי ציבור, שמה חלה את חליו ונפטר שם ביום א׳ א׳ דר״ח אייר שנת תקכ״ט בהיותו בן שמונים ושתים שנה, והובילוהו עירה קארלסרוהע ושם נקבר בכבוד גדול ובמספד רב. כנודע הדפיס בחייו את ספרו קרבן נתנאל פי׳ על הרא״ש (קארלסרוהע תקט״ו), ואחר מותו נדפס ממנו ספר נתיב חיים על ש״ע או״ח (פיורדא תקל״ט) וספר תורת נתנאל, ב״ח, כולל שו״ת וחדושים עה״ת (שם תקנ״ה). ספרו קרבן נתנאל נתקבל באהבה ובחיבה יתירה בכל תפוצות הגולה, ונדפס אח״כ עם פסקי הרא״ש בכל הוצאות הש״ס עד ימינו אלה.

מתולדותיו ידענו כי הניח אחריו ארבעה בנים חכמים בתורה ושלש בנות: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה ידידיה המכונה טיאה ווייל אשר מילא מקומו

ברבנות בקארלסרוהע. הוא נולד בליל יום הכפורים שחל להיות ביום ד' אחר חצות הלילה בשנת תפ"ב בעיר פרג. בשנת תק"ח נשא אשה את גיטל בת הנגיד ר' יעקב איגר מפרג. בחודש סיון תקי"ד נתמנה לאבד"ק אוטיץ והגליל אשר במדינת ביהם, ואחרי מות אביו נתקבל ביום א' לחודש סיון שנת תק"ל למלאות מקום אביו בעיר קארלסרוהע, ושמש שם ברבנות שלשים ושבע שנים, ונח נפשיה שם אור ליום א' דחוהמ"ס שנת תקס"ז. תשובה אחת נדפסה ממנו בשו"ת נוב"י קמא חלק או"ח. הניח אחריו שלשה בנים ושתי בנות: בנו ה"ר אריה ליב היה דר בקארלסרוהע. בנו השני היה הרה"ג מו"ה אברהם ווייל הנולד בשנת תקי"ד בפרג. נתמנה בשנת תקל"ח לאבד"ק מיהרינגען, במקום אשר ישב שם לפנים זקינו בעל קרבן נתנאל. תשובה אליו נדפסה בהיותו אב"ד שמה בשו"ת בגדי כהונה סי' ה'. בשנת תקנ"ח נתקבל שוב לאבד"ק זולצבורג, וימת שם בשנת תקצ"ב בן שבעים ושבע שנים. בנו השלישי של הג"מ טיאה ווייל היה ר' נתנאל ווייל מקארלסרוהע.

בנו השני של הגאון בעל קרבן נתנאל היה הרה"ג מו"ה שמעון נפתלי הירש. נולד בפרג ערך שנת תפ"ט. בשנת תקי"ז נשא אשה מעיר פיורדא וקבע דירתו שמה. בשנת תקל"ט הו"ל שם את הספר נת"ב חיים מאת אביו, וכן בשנת תקנ"ה את ספרו של אביו הנקוב בשם תורת נתנאל. הניח אחריו הרבה חדושים בפלפול ובסברא, שבילדותי ראיתי אותם אצל איש אחד מלבוב. — בנו השלישי היה ה"ר אליעזר ליפמן מפרג. — בנו הרביעי היה הרה"ג אברהם דיין ומו"ץ בליסא. וימת שם אברהם בשנת תקי"ח. — מן שלש בנותיו של בעל קרבן נתנאל היתה רק הראשונה אשת רב יושב על מדין, והוא הרה"ג מו"ה שלמה קאסוויץ אבד"ק שמיהיים. אלה בני הגאון בעל קרבן נתנאל לתולדותם ולמשפחותם.

כאמור, היה הג"מ אפרים נפתלי הירש מלודמיר גם כן מיוצאי חלציו של הגאון מהרי"ו, אך לא נודע אם מצד אב או מצד אם (לשון הג"מ טיאה ווייל במגיוה"ס שלו). בימי חורפו היה ראש ב"ד בלובלין בימי הגאון מהר"ם (הג"מ מאיר ב"ר גדליה) אשר היה אב"ד שמה. אח"כ הרביץ תורה בעיר בריסק, ואח"כ היה שוב דר בעיר לודמיר והיה ג"כ פרנס המדינה. וימת שם נפתלי ביום א' כ"ה תמוז שנת שפ"ב. ולו שני בנים גדולים: בנו הראשון הוא הגאון המפורסם מו"ה יעקב, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר לובלין, אבי רבנו רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. ושם השני אליעזר, הוא הרב הגדול ר' אליעזר מלודמיר אשר בנו הרב הגאון מו"ה יצחק אבד"ק לודמיר היה אבי האשה מ' אסתר אשת הפרנס ומנהיג הדור ר' יצחק מיברוב אשר אביו ה"ר אלעזר היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב הגבוה אבד"ק קראקא (ראה בהקדמת ספר זכריה משלם). ליצחק מיברוב יולד שני בנים, שם האחד ה"ר אריה ליבש מבוטשאטש שהיה נקרא בשם ר' ליבוש ראש מדינה, יען היה ראש מדינה דגליל לבוב, היא מדינת רוסיא הנקראת רייסין (ראה מש"כ אודותיו בארוכה בספרי "כתבי הגאונים", עמ' ס"ו). וימת שם בשנת תקל"ה בהגיעו לגבורות. — ושם השני ר' מרדכי מפאדהייץ שנפטר שם בשנת תק"ה, אשר בנו ר' זכריה מענדיל נפטר ג"כ שמה בשנת תקל"ח. ולו בת ושמה לאה, אשת ר' יששכר בער חזן דק"ק פאדהייץ. וימת שם יששכר ביום ח' לחודש מרחשון שנת תקע"א, ואשתו לאה מתה כשנה לפניו בשנת תק"ע לפ"ק בעיר פאדהייץ. ר' יששכר בער היה בנו של ר' אברהם ובן בנו של המקובל הרב המגיד דק"ק פאדהייץ ה"ר יששכר בער שנפטר שם בשנת תפ"ט, המובא בספר מנחת קנאות להגאון יעב"ץ (דפוס לבוב, עמ' קכ"ז). כל אלה צאצאי הגאון מהרי"ו הנודעים לנו, מלבד אשר נעלם מאתנו כי לא בא זכרם בספרים הנדפסים, אשר בטח היו כהנה רבות.

בעל אחותו. בהיותו בן שבע עשרה שנה בא לבית חותנו הגאון "חכם צבי"[2], נתגדל ונתחנך על ברכיו ויצק מים על ידיו. חותנו העניק לו מכל חכמתו לא רק בהליכות התלמוד לבד, כי למד עמו ג"כ לשון וספר ודקדוק שפת עבר, "בכל

כעדות ביעקב, הוא הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר, היו לו לאביו הגאון "חכם צבי" חמשה בנים וחמש בנות אשר ילדה לו אשתו השניה שרה בת הגאון מו"ה משולם זלמן ניימרק־מירלש אבד"ק אה"ו. ואלה הם חמשת בניו: בנו הראשון היה הגאון הנודע למשגב בשם יעב"ץ, נולד ביום ט"ו סיון שנת תנ"ח, אחרי שקדמו לו שלש בנות. ונח נפשיה דרב יעקב זקן ושבע רוגז ביום ועש"ק א' דר"ח אייר שנת תקל"ו בעיר אלטונא, ושם מנ"כ. ואלה בני יעקב: בנו בכורו היה הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קאסטאנטין שנולד בשנת תע"ז בעיר ברודא, בעת היות אביו הגאון סמוך על שלחן חותנו הג"מ יעקב מרדכי כ"ץ אבד"ק ברודא במדינת מעהרין, אשר כבר נכתב אודותיו בארוכה בספרי "כתבי הגאונים" סי' י"ד הערה ג', ולא באתי בזה רק להוסיף ולתקן איזה דברים הכתובים שמה ללא נכון. דע כי הג"מ מאיר בשחרותו היה תופס ישיבה במדינת פולניא (עדות ביעקב דף לט). בשנת תק"נ נתמנה לאבד"ק קאנסטנטין, וימת שם ביום י"ג אדר תקנ"ח. לחתנו הגאון מו"ה דובעריש הכהן ר"פ אבד"ק מעזיבוז היו לו ארבעה בנים ובנות שתים, ואלה הם: א) הג"מ צבי אריה הכהן אשר אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר מעזיבוז. וכי נח נפשיה דרב צבי אריה הכהן נתמנה אחריו הג"מ מו"ה ישכר שאול ביק (בנו של הרה"ג מנחם מענדיל ביק מח"ס חקת הפסח). ב) ה"ר מאיר הכהן ר"פ. ג) הגאון מו"ה חיים הכהן ר"פ אבד"ק אוסטרהא, מח"ס שו"ת מים חיים. ד) הנגיד ר' שמחה הכהן ר"פ מלבוב, שהיה נקרא בשם ר' שמחה הקטן, כי לבן דודו הקציו ר' שמחה הכהן ר"פ מלבוב בנו של הג"מ משה הכהן ר"פ אבד"ק יארטשוב (אחי הג"מ דובעריש אבד"ק מעזיבוז הנ"ל) היו קורין בשם ר' שמחה הגדול, למען דעת מי המה. ודע כי זה האחרון, הוא ר' שמחה הגדול, היה חותנו של הרב הנגיד ר' שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ מלבוב, בנו של הגאון מו"ה צבי הלוי אב"ד דק"ק פפד"מ, מח"ס מחנה לוי, כי לקח את בתו מרים לו לאשה. ותלד לו ארבעה בנים מהם נגידים וקצינים אנשי השם בעיר לבוב, וגם אחד מהם היה רב וגאון הוא הרב הגאון מו"ה מאיר הלוי אשר בימי חורפו היה אבד"ק לעברטוב ואח"כ אוה למושב לו את עיר מולדתו לבוב בהיותו עשיר. ונח נפשיה דרב מאיר שמה בשנת תר"א. — ושתי בנותיו של הג"מ דובעריש הכהן ר"פ היו: א) גיטל אשת ה"ר יעקב הכהן ר"פ מבראדי, שהיה נקרא בשם ר' יעקב ברז"פ על שם אביו הרב הגדול הקצין המפורסם מו"ה אברהם יקותיאל הכהן ר"פ מבראדי, הידוע בשם ר' זלמן פערילש. ב) אשת הגביר המפורסם ר' שלמה זלמן הכהן מאוסטרהא, אבי משפחת זוסמן בארץ רוסיא עד היום. להגביר המפורסם המופלג בעשירות ר' שלמה זלמן הכהן מאוסטרהא היו לו שני בנים ובת, נגידים וקצינים פארי עדת ישורון, ואלה תולדות שלמה הכהן: בנו הראשון היה הגביר הנודע בשערים ר' מאיר הכהן זוסמן באוסטרהא, ונדפסה ממנו הקדמה קטנה על ספר שאלות ותשובות מים חיים שחיבר דודו הגאון ר' חיים כהן ר"פ אבד"ק אוסטרהא (זיטאמיר תרי"ז). ולו ארבעה בנים נגידים וקצינים באוסטרהא: א) הגביר ר' יונה זוסמן הכהן, אשר בתו פייגל היתה בת הרב הגאון הגביר יקותיאל זיסל הכהן ר"פ ממינסק בנו של הג"מ חיים הכהן ר"פ אבד"ק

זאת לא עלתה בידו להיות בעל צח לשון ומליצה טובה בעברית, אך בסברא ובהוראה הרויח אצלו דבר מה. שם למד בשקידה גדולה מתוך רחבת הלב ומתוך טובה הרבה, מתוקף חבת הורי, לפי שהיה חתנם הראשון לבתם האהובה" (לשון גיסו הגאון יעב"ץ בספרו "מגילת ספר" עמוד ס"ה). ויען כי היתה לו כתיבה תמה יפה ונהדרה, בעבור זה לקח אותו חותנו "להיות סופרו", והיה כותב חידושיו עלי ספר. כאמור, היה סמוך על שולחן חותנו ימים רבים, וגם אח"כ כאשר נתמנה החכם צבי להיות אב"ד בקהל אשכנזים בעיר אמ"ד, וילך אתו חתנו לקבוע

אוסטרהא. ב) הגביר ר' בעריש זוסמן הכהן חתן הנגיד ר' שמעון זיסל הלוי עפשטיין מווארשא. ג) הגביר ר' אברהם אבא. ד) הגביר ר' שלמה זלמן הכהן (ד"ק עמ' 178). — אודות חתנו השני של הג"מ מאיר אבד"ק קאסטנטין, אשר כתבתי שמה שהיה הג"מ צבי הירש בן הג"מ משה אבד"ק סאטנוב, ונמשכתי בזה אחרי מג"י שנדפסה בראש ספר שו"ת חסד לאברהם מהדו"ת (לבוב תרנ"ח), הנה הודיעני ה"ר יחזקאל שרגא פאפרש חתן הרב הג' אבד"ק פודוואלאטשיסק נרו, כי לא כן הדבר, רק חתנו הי' הג"מ משה בערנבלום, אשר מילא אחריו שמה לאב"ד ור"מ בעיר קאסטנטין והוא בא בהסכמה על הדפסת ספר היראים, ובסוף ימיו היתה דירתו בעיר בראדי, כי לקח משם את אשתו השניה בת הרב דמוכרי הקמח מבראדי. — בנו השני של הגאון יעב"ץ היה הג"מ משולם זלמן אשר בשחרותו ישב על כס הוראה בעיר פאדהייץ, ובשנת תקכ"ה נתמנה לאבד"ק לונדון בבית הכנסת של אנשי עיר האמבורג, בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה דוד טעבלי שיף הכהן אבד"ק אשכנזים בעיר לונדון. לעת זקנתו חלה במחלת המרה שחורה, והובא לעיר האמבורג לבית החפשית, וימת באלטונא במוצש"ק כ"ח לחודש כסלו שנת תקנ"ח, ושם מנ"ש, בלי השאיר אחריו בנים. — בנו השלישי של הגאון יעב"ץ היה הרב ר' אריה יהודה ליב (שנולד בטח אחרי שנת תקט"ו והיה נקרא על שם דודו הג"מ אריה ליב אבד"ק אמ"ד), והובא בספר מור וקציעה בסוף ח"ב שחיבר אב"ו הגאון זצ"ל.

בנו השני של החכם צבי היה הרה"ג החסיד המפורסם מו"ה אפרים אשכנזי מלבוב, אשר נדפס ממנו דבר אגדה בספר שכל טוב (דיהרנפורט תצ"ה) בפרשת פקודי. וימת אפרים ביום ב' ג' לחודש ניסן שנת תקל"ב (אנ"ש סי' פ"ז) בעיר לבוב. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו: בנו הג"מ צבי הירש אבד"ק רימנוב היה חתן הגאון הקדוש מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק סאניק שנהרג על קידוש השם ויצאה נשמתו באחד (בהקדמת ספר סמיכת משה). בתו היה שמה צביה, אשתו השלישית של דודה הג' יעב"ץ, ומנוחתה כבוד אצל בעלה בעיר אלטונא. — עוד בן היה לו ושמו נפתלי צבי, אשר בתו אסתר עטל היתה אשת הרב ר' יעקב הכהן קאנגער, תלמיד מהר"ש איגרא, אבי ה"ר מיכל הכהן קאנגער מטיסמניץ (עיין גרם המעלות עמ' 16).

בנו השלישי של החכם צבי היה הרה"ג מו"ה נתן אשכנזי אשר "נשתדך לבה רב מופלג" (לשון הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר עמ' ס"ט) ושמו מרדכי מבראדי בן הרב הגדול מו"ה מן מגזע הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים (מג"י שנדפסד בראש ס' שו"ת דבר משה מהדו"ת). ונח נפשיה דרב נתן בעיר בראדי ביום י' לחודש שבט שנת תקל"ח בהיותו זקן ושבע ימים כבן שמונים שנה (יאהרבוך י"ג עמ' 132) מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים גדולים היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה אפרים מגיד מישרים בעיר בראדי. הסכים על ספר עמוד העבודה שחיבר המקובל

דירתו שמה. בשנת תע"ד הדפיס שם מחדש את הס' שו"ת הרמ"א והוסיף מדיליה קונטרס אחרון בפלפול ובסברא והערות על דברי רבנו הרמ"א בתשובות אלו.

ר' ברוך קאסובר. וימת אפרים ביום ועש"ק ד' אייר שנת תקס"ה בעיר בראדי. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שמה:

"כתר שם טוב. נפטר עש"ק ד' אייר תקס"ה לפ"ק. היום ההוא יום עברה וחשכו בו המאורות, שניטל בו חמדת ועטרת ישראל ע"ר, הרב הגדול ומופלג בתורה וביראה, הרב הג' החסיד המקובל, נ"י, ע"ה, פ"ה, איש אלקי שר התורה מופת הדור, בנש"ק מחצב סנפירין מו"ה אפרים ז"ל בן הרב הג' הקדוש מו"ה נתן ז"ל, בן הגאון הגדול חכם צבי ז"ל".

בנו השני של הג"מ נתן מבראדי היה הרה"ג מו"ה צבי הירש אשכנזי אבד"ק בורשטיין. חתן מי היה לא נודע לי בבירור. בהקדמת ספר דבר משה מהדו"ת (זאלקווא תרל"ב) כתב כי הג"מ צבי הירש אבד"ק בורשטיין היה חתן הג"מ משה אבד"ק זוראוני, בנו של הג"מ שאול אבד"ק קאליש אשר אשתו רוזא היתה בת הגאון מו"ה יצחק אבד"ק בראדי (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל"ז). אולם בס' דורש שלום (עמ' 171) כתב, כי הג"מ צבי הירש היה חתן דודו אחי אביו הגאון מו"ה משולם זלמן אבד"ק אוסטרהא. ואולי פעמיים נשא אשה. ונח נפשיה דר' צבי הירש בעיר בורשטיין ביום י"ז לחודש טבת שנת תקל"ו, ושם מנ"כ. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שמה:

"זרע קודש מצבתו. עטרת צבי. שנת תקל"ו.
מכנף הארץ שמענו צבי לצדיק, צבי חמיד ורגיג ולעי באורייתא,
ה"ה החריף הגדול מו"ה צבי בהרב מו"ה משה נתן. נפטר
י"ז טבת. היה אב"ד ומו"ץ ט"ו שנים פ"ק".

מתולדותיו ידענו כי בת היתה לו ושמה שינדיל אשת הרב הגאון מו"ה יוסף תאומים, בנו של הרב הגאון מו"ה יהודה אריה ליבש תאומים אבד"ק טשארטקוב, אשר אביו ה"ר יצחק פרענקיל היה בנו של ר' אברהם פרענקיל, בן הגאון מו"ה יצחק מאיר פרענקיל תאומים, בנו של בעל קיקיון דיונה (ע"ע לעיל הערה 24). ותמת שינדל ביום ש"ק ח"י לחודש אדר שנת תק"ס בעיר בורשטיין. וזה נוסח מצבתה שמה:

"יום ש"ק ח"י אדר תק"ס.
זרע קודש מצבתה של חכמה וצדיקת הרבנית מ' שיינדיל בת הרב
הגאון מו"ה צבי הירש ז"ל, נכד להגאון חכם צבי ז"ל. תנצב"ה".

כנראה פעמיים נשא אשה. כאמור היתה אשת נעוריו בת הג"מ צבי הירש אשכנזי אבד"ק בורשטיין. אחרי מותה נשא את מאלטשא בת הג"מ פנחס משה אבד"ק סווירז. ותמת גם היא שמה בחיי בעלה ביום ט"ז לחודש כסלו שנת תקפ"ב. וזה נוסח מצבתה שמה:

"פ"נ האשה הצדיקת הרבנית מאלטשא בת הרב מו"ה משה פנחס זצ"ל.
נפטרה ט"ז כסלו שנת תקפ"ב".

וימת שם יוסף בש"ק ב' לחודש תמוז שנת תקפ"ה. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו:

ויהי בנסוע הגאון חכם צבי למדינת פולין, וילך אתו חתנו הג״מ אריה ליב עם אשתו וילדיו. הגאון ר׳ אריה ליב נתמנה לאבד״ק דוקלא, ״וכל הימים שהיה יושב ברבנות ראשונה שלו בק״ק דוקלא עיר קטנה היה שוקד על למודו ומצליח״.

״פ״נ הרב דפה מו״ה אברהם יוסף בהרב מו״ה אריה יהודה תאומים, תנצב״ה״.
(ומעבר השני חרות:) ״נפטר ביום שבת קודש ב׳ תמוז שנת תקפ״ה לפ״ק״.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו להג״מ יוסף תאומים. הבן האחד היה שמו יששכר והוא אבי הרה״ג מו״ה צבי הירש תאומים אבד״ק וולאדאווי (יכבד אב סי׳ ס׳). בנו השני היה הרב הנגיד ר׳ צבי הירש תאומים מקאליש, חתן הגאון מו״ה יעקב מליסא בעל חוות דעת. ועתה נדבר פה מתולדות חתנו הוא הרב הגאון מו״ה מרדכי זיסקינד לנדא הלוי, אשר כנראה אחרי מות חותנו נתמנה שמה לאב״ד למלאות מקום חותנו, ואח״כ נתקבל לראש ב״ד בעיר סטריא, ושם מנ״כ. תשובות אליו נדפסו בשו״ת מהריא״ז ענזיל מסטריא (סי׳ ע״ד, ע״ה). ולבי אומר לי כי הוא היה בנו של הרב הגאון מו״ה נפתלי הירץ אבד״ק זוואלין במדינת פולין, בנו של הג״מ יעקב סג״ל אבד״ק לעברטוב, חתן הגאון מו״ה משה אבד״ק האמבורג, ובן בנו של הקצין הרב הנגיד מו״ה אברהם סג״ל לנדא מאפטא אשר שמו וזכרו נמצא בפנקס קהל אפטא מן שנת תע״א עד שנת תק״ז (דעת קדושים, עמ׳ 111).

ה״ר ישראל לנדא ז״ל בן בעל יד יהודה כתב לי בשנת תר״ס כי ר׳ מרדכי זיסקינד סג״ל לנדא רבד״ץ סטרי היה בנו של הג״מ יואל משה סג״ל לנדא אבד״ק גאליגורא בן הג״מ נפתלי הירץ סג״ל אבד״ק זוואלין, בן הג״מ יעקב סג״ל אבד״ק לעברטוב, בן הפרנס ר׳ אברהם סג״ל מאפטא, בנו של ר׳ הירש וויטיז משם. ושם אשת הג״מ נפתלי הירץ אבד״ק זוואלין פעסיל בת הג״מ מרדכי הלוי שנפטר על פני יעקב אביו הוא הג״מ יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד״ק גלוגא, והיא נתגדלה על ברכי זקינה הנ״ל והשיאה להג״מ נפתלי הירץ סג״ל הנ״ל והיה מאוכלי שלחנו. וכך כתב גם בס׳ דור דעה דף קע״ו—קע״ז כי הג״מ מרדכי זיסקינד רבד״ק סטרי היה בנו של הג״מ יואל משה סג״ל לנדא אבד״ק גאליגורא שמנ״כ בעיר לינסק. ונח נפשיה דרב מרדכי ביום ש״ק י״ב ניסן תרט״ו בסטרי ושמנ״כ. ומלבד בנו הג״מ יואל משה הנ״ל היתה לו להג״מ נפתלי הירץ עוד בת ושמה סאשי אשת הג״מ יהודה ליבש אבד״ק לעברטוב. והנה הרבנית סאשי נפטרה בבורשטין ביום ועש״ק כ״א אדר ראשון תקע״ח, ועל לוח מצבתה חרותים אלה הדברים: ״פ״נ, יום ו׳ עש״ק כ״א אדר ראשון תקע״ח הרבנית מלעווערטוב מ׳ סאשי בת הרב מו״ה נפתלי הירץ הלוי...״ א״כ לפ״ז כנים הדברים הנ״ל. ובאבני בית היוצר סוף סי׳ ג׳ כתב, כי הג״מ מרדכי זיסקינד אבד״ק בורשטין היה אבי הג״מ יונה לנדא אבד״ק גראבאוויץ אבי בעל המחבר ס׳ יד יהודה. ולהנ״ל נראה שזה טעות, רק הג״מ יונה לנדא אבד״ק גראבאוויץ היה בן הג״מ יהודה ליבש אבד״ק לעברטוב הנ״ל אשר אשתו סאשי היתה בת הג״מ נפתלי הירץ הלוי לנדא אבד״ק זוואלין, וע״ש משפחת אמם הם נקראים לנדא ואינם לוים מן בית הלוי לנדא מבית אב רק מבית אם. הוא, הג״מ מרדכי היה מגדולי תלמידיו של בעל חוות דעת.

להגאון מו״ה מרדכי זיסקינד היו לו ג׳ או ד׳ בנים גדולים: בנו אחד, אולי היה, כנ״ל, הרה״ג מו״ה יונה סג״ל לנדא אבד״ק גראבאוויץ. בן שני היה הרה״ג מו״ה מאיר סג״ל לנדא, אשר בשנת תרכ״ד נתמנה לאבד״ק בורשטין, ונח נפשיה דרב מאיר שמה בשנת תרס״ז. הוא היה חתנא דבי נשיאה כי לקח לו לאשה את

בשנת תע״ט, כאשר מתה חותנתו, כבר ישב על כסא שם (שם, עמ׳ ס״ה). ולאחר מכן רצה לשבת על כסא הרבנות בק״ק לבוב. רבים היו נותנים עיניהם בו להושיבו על כס הרבנות בעיר לבוב למלאות מקום חותנו החכם צבי, אבל גבר הצד שכנגדו,

בת הרב הגאון מו״ה מרדכי אשכנזי שהיה בשחרותו אבד״ק פוסטין, ואח״כ נתמנה לראש ב״ד בעיר סטאניסלאב בעת אשר שמש שמה ברבנות הגאון המפורסם מו״ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ זצ״ל. בסוף ימיו נסע לארץ ישראל ושם נפטר. ובנו של הג״מ מרדכי היה הרב הגדול מ׳ אשר אנשיל אשכנזי רבד״ק סטאניסלאב, מח״ס שו״ת שמן ראש. וימת שם אשר ביום ג׳ שבט תרס״ב (זכרון לראשונים עמ׳ 44). וכן עלה לא״י אביו של הג״מ מרדכי הרה״ג מו״ה משה דוד אשכנזי אשר היה אבד״ק טאלטשווא מח״ס תולדות אדם (ירושלים תר״ה). הוא שמש ברבנות בעיר טאלטשווא ערך ארבעים שנה, ומשם עלה לארץ הקדושה וקבע ד׳רתו בעיר צפת תובב״א ונפטר שם ביום י״ח לחודש תמוז שנת תרט״ז. אביו של הג״ר משה דוד היה אבד״ק ראזדיל (שה״ג הגר אות מ׳ סי׳ ק״ץ). וכי נח נפשיה דרב מאיר הלוי נתמנה למלאות מקומו שמה בנו הרה״ג מו״ה משה דוד הלוי, אשר שמש ברבנות כעשרים שנה, וימת שם משה בשנת תרפ״ז. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הרב הגאון מו״ה יהודה לנדא אבד״ק סאדיגורא, מחבר ספר יד יהודה על יורה דעה ד׳ חלקים. אחרי מותה לקח לו לאשה את בת הרב הגאון החריף מו״ה נפתלי הירץ סג״ל לנדא (בן דודו) אבד״ק סטרעליסק, מח״ס חקר הלכה ב״ח על סוגיות הש״ס. — בנו השלישי היה הרב הגאון מו״ה יואל משה סג״ל לנדא אבד״ק יאברוב, אבי הרב הגאון מו״ה נפתלי הירץ אבד״ק סטרעליסק זצ״ל. (ויען כי הגאונים הנזכרים בני לוי לנדא מיחסים עצמם לנכדי הגאון מו״ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד״ק טיקטין, בעבור זה אני דן כי זקינם הג״מ מרדכי זיסקינד סג״ל לנדא הנ״ל היה בן (או נכד) הג״מ נפתלי הירץ אבד״ק זוואלין, יען אשת זה האחרון היתה בת הגאון מו״ה מרדכי הלוי איש הורוויץ אבד״ק באליחוב שנפטר שמה בשנת תצ״ז עוד בחיי אביו הגאון מו״ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד״ק גלוגא בנו של הגאון מהר״ם מטיקטין הנ״ל). — בנו הרביעי היה הרב הדיין מו״ה נפתלי הלוי לנדא, וימת נפתלי כ״ב חשון תקפ״ז בלובלין (לקורות היהודים בלובלין עמ׳ קכג).

בנו השלישי של הג״מ נתן אשכנזי מבראדי (בן החכם צבי) היה הרב הגאון מו״ה יעקב משה אשכנזי אבד״ק זבארוב. וימת שם משה בשנת תק״ל לפ״ק. והוא היה גיסו של הגאון המפורסם מו״ה מרדכי זאב אבד״ק לבוב, יען שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הנגיד הקציו המפורסם ״בצדקתו ובכשרון מעשיו״ (לשון הגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות מבראדי בספרו מעלות היוחסין סי׳ ל״ו) אליקים געציל מעיר לעברטוב. — ודע כי הגאון ר׳ יעקב משה השאיר אחריו הרבה חדושים על כמה מסכתות, ורק סנסן אחד מחדושיו על מס׳ כריתות נדפס בסוף ספר מקור חיים על הלכות פסח שחיבר בנו הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה יעקב אבד״ק ליסא. (ובעבור זה תבין מה שקורא הגאון מליסא את הגאון בעל הים התלמוד בספרו בשם ״בן דודתי״, יען אמותיהם אחיות היו בנות הנגיד ר׳ אליקים געציל מלעברטוב).

כאמור, היה הג״מ יעקב מליסא (ראה תולדותיו בדור דעה ע׳ קפ״א) בן בנו של הג״מ נתן אשכנזי מבראדי ורביעי בקודש להגאון החכם צבי. ואלה תולדות יעקב: הוא ז״ל נולד בשנת תק״ח לפ״ק. אשת נעוריו היתה בת הנגיד הגביר מו״ה נפתלי הירץ מגדולי נכבדי ועשירי עיר סטאניסלאב (כתבי הגאונים עמ׳ ס״ז). חותנו

אוהביו ומעריציו של הגאון מו"ה יעקב יהושע בעל פנ"י, ובפרט משפחת חותנו אשר היו מגדולי העיר ונכבדיה רצו בכבודו והתהדרו בו. ובכן נתמנה הגאון בעל פנ"י בשנת תע"ט לאבד"ק לבוב והגליל, היינו על מדינת רייסין היא

העניק לו מכל טוב ולמד שמה מתוך רחבת הדעת כי זכה לשני שלחנות, כי הון ועושר בביתו, והיה מגדולי חכמי העיר ההיא. בשנת תקכ"ז, כאשר נתמנה הגאון האדיר רבנו משולם איגרא לאבד"ק טיסמניץ, אשר היא רק פרסה אחת מעיר סטאניסלאב, אז פעמיים בשבוע בא לו עירה טיסמניץ להגות מנועם זיו תורתו של רב האי גאון האדיר הלזה, ולשאוב מי בארו באר מים חיים של תורה, אף כי היה גדול מרבו הלזה איזו שנים. כל פלפוליו וחדושיו ושאלותיו וספיקותיו אשר היו לו במשך השבוע הציע בכל פעם לפני רבו הנזכר להורות לו את הדרך ילך בו. ורבו זיכך וליבן את חדושיו, ואת כל אשר לא מצא חן בעיני רבו זרה הלאה. וכן יצאו חדושיו ופלפוליו מזוקקים מתחת יד רבו הגאון מהר"ם איגרא. ככה נהג עצמו כל הימים בעת אשר היה רבו מתנהג ברבנות בעיר טיסמניץ. כאשר אבד הג"מ יעקב את הונו ורכושו, בא לו עירה טיסמניץ וביקש מרבו שיתן לו הורמנא ורשותא — היתר הוראה — לדון ולהורות כדת של תורה. רבו הגאון אשר מעודו לא נתן שום הורמנא יצא בזה חוץ מגדרו, ואמר אליו בטח כבר אבדת את רכושך כי רוצה אתה להיות רב ואב"ד בישראל. הוא כתב לו הורמנא ביתר שאת ויתר עז ופיזר לו מלא חפנים כבוד, וככה נתמנה לאבד"ק קאליש, אשר היתה בעת ההיא אחת מערי הגליל של עיר טיסמניץ. בשנת תקנ"ב כבר ישב על כסא שם (ראה שו"ת רבנו משולם איגרא חלק אה"ע סי' ח'). ויהי בנסוע רבו הגאון עירה פרעשבורג בשנת תקנ"ז, אז הו"ל את ספרו חות דעת בעילום שמו (לבוב תקנ"ט), אשר הרבה מחכמי הדור חשבו שמחברו הוא הגאון מהר"ם איגרא, אשר היה נודע בין גדולי הדור ע"י עומק שכלו ופלפולו החרוץ. ובאמת ההעמקה הנפלאה הנמצאת בספרו חות דעת, המה הפרורים אשר דלה מתורת משה רבו הגאון רבנו משה משולם איגרא ז"ל. שתים עשרה שנים עבד עבודת אב"ד בעיר קאליש. אח"כ הדפיס את ספרו מקור חיים על הלכות פסח (זאלקווא תקס"ז), ובראשית שנת תקס"ט הו"ל את ספרו נתיבות המשפט ח"א (שם תקס"ט). שלשת הספרים האלו עשו רושם גדול בעולם היהדות ונתקבלו באהבה רבה וחיבה יתירה בכל תפוצות ישראל, ולא זזו מעל שלחן חכמי ישראל ואדירי התורה עד ימ"נו אלה. ביום כ"ז לחודש סיון נתמנה לאבד"ק ליסא, ועל שם העיר ההיא הוא נקרא ר' יעקב מליסא. שתים עשרה שנה שמש שם ברבנות, ובשנת תקפ"א עזב את העיר ואת כל המונה ואת כס הרבנות שמה, בראותו כי הדור החדש צעדו צעדי ענק לפרוק מעליהם את עול התורה והיראה, ובפרט כי נתמעטו שמה השאלות בהוראות או"ה בכלל ובשאלת דיני נדה בפרט. בעבור זה גמר בדעתו, ולא הודיע לשום אדם שרש דבר, לעזוב את העיר בכלל ואת מדינת אשכנז בפרט. כאמור, עזב בשנת תקפ"א את מדינת אשכנז והלך ושב לו למדינת גאליציא, מקום שהיה לו שם תחילה היא עיר קאליש אשר שמש שם ברבנות בתחילה, ושמש שם שוב ברבנות ערך שמונה שנים. ביום ג' י"ד מנחם אב שנת תקפ"ז הסכים שם על הדפסת ספר הים התלמוד שחיבר בן דודתו הגאון מו"ה משה יהושע העשיל אבד"ק ראהטין (לבוב תקפ"ז). ערך תקפ"ח, בהיותו כבר בן שמונים שנה בשמעו כי העיר סטרי מבקשים להם רב ואב"ד בעירם, אז נסע עירה סטרי, ושלח לקרוא לראשי העיר ההיא ומנהיגיה, וביקש מאתם שיקבלו אותו לאב"ד

רוסיא האדומה הנקראת גליל לבוב. הג״מ אריה ליב התאמץ להיות ״רב ואב״ד

בעירם, אף בהיותו כבר זקן ושבע ימים. אנשי העיר ההיא לא יכלו להעיז פניו, כתבו לו כתב רבנות ונתנו את כתר הרבנות של עירם על ראשו, ובכן נתמנה שוב לאב״ד סטרי בהיותו כבן שמונים שנה. ביום כ״ג לחודש סיון שנת תקפ״ט הסכים שם ע״ס אהל יעקב (יוזעפוף תק״ץ), וביום כ״ו לחודש תשרי שנת תקצ״ב על ספר בית אריה (זאלקווא תקצ״ד). ויגוע יעקב ויאסף אל עמיו בהיותו זקן ושבע ימים ביום ועש״ק כ״ה לחודש אייר שנת תקצ״ב בעיר סטרי, ובן פ״ד שנים היה במותו, ושם חלקת מחוקק ספון. — מתולדותיו ידענו כי שני בנים ושתי בנות היו לו. בנו ר׳ נתן נטע מת בלא בנים. והשני ה״ר מרדכי ליבש מקאליש, אשר בסוף ימיו נסע לא״י וימת שם בעיר צפת בחודש תמוז שנת תרל״ד, היה אבי הדיין ר׳ קלמן לארבערבוים מזאלקווא. — ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון ה״ר צבי הירש תאומים מקאליש לקח את בתו חיה לו לאשה (בהקדמת ספר שו״ת דבר משה מהדו״ת, זאלקווא תרל״ב), ותלד לו בנים ובני בנים רבנים מובהקים מהם מחברי ספרים יקרים. חתנו השני היה הרה״ג מו״ה אלעזר הכהן בן הנגיד ר׳ זאב וואלף בר״מ הכהן מווארשא שהיה נקרא בשם ר׳ וואלף לייפציגער (אבות עטרה לבנים, הוספה דף ז׳ בהערה שם). והג״מ אלעזר הכהן היה בשחרותו אבד״ק מאקאווי, ובשנת תקצ״ז כתב משם שאלותיו להגאון מו״ה שמואל בערנשטיין אבד״ק אמ״ד והמה תחת ידי. משם נתקבל שוב לאבד״ק פולטוסק. שמה הסכים ביום א׳ י״ט לחודש מנחם אב שנת תרכ״ד ע״ס שם הגדולים החדש. לעת זקנתו נתמנה שוב לאבד״ק סאכאטשוב, ושם מנ״כ. חיבר ספר מספד תמרורים, הספד על הגאון מו״ה שלמה זלמן מווארשא (ווארשא תקצ״ט) וס׳ זכר צדיק ויסוד עולם, הספד על הגאון מו״ה יצחק מאיר אלטר מגור, וספר זכרון נפלאות, פי׳ על הגדה של פסח, וס׳ נחל בכי, הספד על הג׳ מו״ה אברהם אבד״ק טשעכנוב. ולו שני בנים ובת: בנו הראשון הרה״ג מו״ה (חסר) הכהן, ה״ה דיין ומו״ץ בעיר ווארשא, אבי ה״ר יחיאל מיכל אבד״ק זאקראטשין. בנו השני הי׳ ה״ר צבי הירש הכהן אבד״ק פולטוסק ואח״כ בעיר זגיערז. חתנו היה הרה״ג מו״ה דוד דובעריש מייזעלש אבד״ק לאסק, מח״ס אהבת דוד (ב״ח) על קונטרס הספיקות, בנו של הרב הגאון מו״ה אריה יהודה יעקב מייזעלש אבד״ק פיעטרקוב, ובן בנו של הרב הגאון הגדול מו״ה נפתלי הירץ אבד״ק ראווי המובא בישועות יעקב (או״ח סי׳ י״ד סק״ח), בן הגאון מו״ה חנניא ליפא מייזעלש. — להג״מ דוד דובעריש מייזעלש היו לו שני בנים רבנים: הראשון הוא הרב הגאון מו״ה צבי אריה יהודה יעקב מייזעלש אשר ישב על כסא אביו בעיר לאסק, מח״ס שו״ת חדות יעקב (פיעטרקוב תרס״ג). והשני ה״ר פנחס מאיר מייזעלש אבד״ק וויערושוב במדינת פולין.

ועוד נין ונכד היה לו להגאון מו״ה יעקב משה אבד״ק זבארוב בן הג״מ נתן מבראדי בן החכם צבי, והוא הרב הגאון מו״ה נתן יהודה ליב אשכנזי, יען אמו היתה בתה של אחות הגאון מליסא (דור דעה קפ״ו). (בעבור זה תבין מה שקורא בספרו מאורות נתן, דף ו׳ ע״ב, את הגאון מו״ה יעקב מליסא בשם ״דודי זקיני״, יען אם אמו היתה אחות הגאון מהר״י מליסא). ואף הוא היה בשחרותו מגדולי תלמידיו של דו״ז הגאון מליסא. במשך הזמן נתמנה לאבד״ק פאטיק. משם נשא ונתן עם הרבנים גאוני זמנו וכולם נתנו כבוד לשמו כי הוא מגדולי הדור (ראה בשו״ת חת״ס, שו״ת יד יוסף סי׳ קט״ו, סיגעט תרל״ד, ושו״ת מהר״י הכהן מהדו״ק

חיו"ד סי' ח', ובשנת תר"ה שלח שאלותיו לפני הגאון מו"ה אברהם יקותיאל זלמן ענזיל צוזמר מסטרי, כמבואר בשו"ת סי' כ"ח, כ"ט). אח"כ נתמנה שוב לאבד"ק דוקלא, אך שמה לא מצא מנוחה שלימה שהיה רוצה בה, כי שמה נתפשטה החסידות אשר היתה לו למורת רוח, והמה מררוהו את חייו וישטמוהו החסידים שמה והיה לומד שם מתוך הדחק מתוך עוני והיה חי חיי צער, עד אשר הרחיב ד' גבולו ונתקבל שוב לאבד"ק טיסמניץ, ושם ישב בכבוד ובמנוחה עד אשר עלתה נשמתו הטהורה ביום כ"ט לחודש טבת שנת תר"ך לפ"ק. בזמננו אלה נדפס ממנו ספר מאורות נתן עה"ת (דראהביטש תרס"ד).

בנו הרביעי של הגאון החכם צבי היה הרה"ג מו"ה דוד, אשר היה עוד ילד קטן במות עליו אביו. וגיסו הגאון מו"ה אריה ליב עשה עמו שידוך עם הנגיד הקציו ר' גרשון נתן מזאלקווא (מגילת ספר להגאון יעב"ץ עמ' ס"ג, ס"ד) וזה האחרון היה איזה זמן רב ואבד"ק בעיר יארטשוב (מג"י להגאון מו"ה שלמה יצחק הייליפרין אבד"ק טרניפול עמוד 54). ובשחרותו היה הג"מ דוד ג"כ אבד"ק יארטשוב במקום אשר שמש שם לפנים חותנו הקציו הנ"ל. וימת דוד ויגוע אל עמ"ו בשנת תק"ז בעיר לעשנוב (ראה אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל"ד).

בנו החמישי של החכם צבי היה הרב הגאון מו"ה אברהם משולם זלמן אשכנזי אבד"ק אוסטרהא אשר במדינת וואהלין. גם הוא היה עוד ילד קטן במות עליו אביו. גיסו הגאון מו"ה אריה ליב עשה עמו שידוך עם הנגיד ר' אהרן בן הקציו המפורסם מו"ה יוזפ מעיר אוסטרהא אשר היה פרנס דמדינת וואהלין, אשר נתן את בתו יוטא לו לאשה. בשנת תצ"ה נתמנה שמה לר"מ ולאב"ד בקלויז רבתי בעיר אוסטרהא בעת אשר שמש ברבנות הגאון מו"ה דוד הייליפרין בן הגאון מו"ה ישראל חריף. אולם לא נשא אותם העיר לשבת יחד, כי הג"מ דוד היה נוטה לחסידות היא שיטת הבעש"ט אשר התפשטה שמה בעת ההיא, והגאון מו"ה זלמן לא היתה דעתו נוחה מזה, כי מטבעו היה שונא חדשות ומתנגד גדול לחסידות, בעבור זה נעשה איש ריבו להאב"ד בעירו ונטר לו שנאה על זאת עד אשר הגאון מו"ה דוד היה נאלץ לעזוב את העיר ולהתפטר ממשרתו ולהניח את כתר הרבנות אשר היה לו שמה. ויהי בנסוע הגאון מו"ה דוד מעיר אוסטרהא נתמנה על מקומו הג"מ זלמן אשכנזי לאבד"ק אוסטרהא ושמש שם ברבנות ארבעים שנה, והנהיג את קהל עדתו בחכמה ובתבונה ודעת ועשה תקנות רבות ומועילות במנהגי בית הכנסת ועסק בצרכי ציבור באמונה כרצון איש ואיש. בשנת תקל"ז, כאשר עבר את ערי הגליל לפקח על עסקיה ולעשות בהם תקנות ישרות על פי חוקי הדת והתורה להעמיד הדת על תלה, ובא לו עירה פאסטבה אשר במחוז קיעב, חלה שם את חליו אשר מת בו, וימת שם אברהם ביום ר"ח שבט שנת תקל"ז, ושם מנ"כ. הספידו חתן גיסו הוא הגאון החסיד מו"ה שאול הלוי אבד"ק האג. הספדו עוד בכתובים ונמצא תחת ידי. אשתו האריכה כעשר שנים אחריו, ותמת גם היא ביום י"ז לחודש ניסן שנת תקמ"ז בעיר אוסטרהא.

— מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים ושתי בנות היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה צבי הירש אשכנזי אשר בערך שנת תקכ"ה נתמנה לאבד"ק ברדיטשוב, ואחרי מות אביו נתמנה שוב לאב"ד ור"מ בהקלויז רבתי של עיר מולדתו אוסטרהא במקום אשר שמש לפנים אביו הגאון זצ"ל. בשנת תקמ"ג הו"ל את ספרו של אביו הנקוב בשם שו"ת דברי רב משולם (קאריץ תקמ"ג), והוסיף שמה גם איזה חדושיו ואיזו תשובותיו בדבר הלכה. השני היה הי"ר אהרן ראש ומנהיג באוסטרהא. והשלישי ר' חיים אשכנזי מנכבדי עיר אוסטרהא (מזכרת גדולי אוסטרהא).

ושתי בנותיו היו: הראשונה אשת הרה"ג אברהם צבי אבד"ק הוסטין, חותן הנגיד ר' משה מאשיל וואהל מלבוב. לזה האחרון היתה בת ושמה מירל אשת הנגיד ר' שמואל שמעלקא מלבוב אבי הגאון מו"ה יצחק יהודה שמעלקיס אשר שמש ברבנות בשחרותו בעיר זוראוונא ואח"כ בברעזאן, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק פרעמישלא, ובסוף ימיו נתמנה שוב לעיר מולדתו לבוב, אשר בילדותו היה מגדולי תלמידי הרב הגאון מו"ה נתן שטערין אבד"ק ראווי, בנו של הגאון מו"ה יוסף יוזפא שטערין מזאלקווא, מח"ס יד יוסף על ב"מ ועל ש"ע יו"ד, וגם מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה מרדכי זאב איטינגא מלבוב. ונח נפשיה דרב יצחק בהיותו זקן ושבע ימים בליל יוהכ"פ בעת אמירת כל נדרי בשנת תרס"ו, מח"ס שו"ת בית יצחק על ד"ח הש"ע בששה כרכים (בהקדמת ספרו חלק או"ח). והשניה היתה רבקה, אשת הג"מ נפתלי הירץ רוקח מבראדי, בנו של הרב הגאון מו"ה משה רוקח אבד"ק זלאטשוב אשר ילדה לו אשתו השניה לאה בת הגאון החכם צבי, והוא היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה אלעזר רוקח אבד"ק אמ"ד.

ועתה נחזור לדבר מתולדות חמשת בנותיו של הגאון החכם צבי. בתו הבכירה מרת מרים היתה אשת הגאון המפורסם מו"ה אריה ל"ב אבד"ק אמ"ד, אשר לקח אותה לו לאשה בשנת תס"ז אחרי מות אביו. בתו השניה רחל היתה אשת הרב הגאון מו"ה יצחק בן הגאון בעל פנים מאירות. בשחרותו שמש ברבנות בעיר נעשוויז. בהיותו אב"ד שמה כתב את תשובתו שנדפסה בסוף ספר שו"ת ר"ח כהן ראפאפורט בשם קונטרס שאלת חכם. משם נתמנה שוב לאבד"ק סלאוויטץ ובאחרונה בק"ק ביאלי. תשובה אליו נדפסה בשו"ת ר"ח ראפאפורט חלק יו"ד ס' י"ב ואה"ע ס' ס"ט, ובשו"ת פנים מאירות למר אביו הגאון בסי' קכ"ב ובחלק השלישי סי' י"ד. השלישית מרת נחמה היתה אשת הרה"ג הקדוש מו"ה נפתלי הירץ סג"ל לנדא (עמה עשה שידוך זה החכם צבי בהיותו דר באפטא — מגילת ספר) מאפטא שהיה אבד"ק פשעדבורז, ונהרג בהיותו עוד רך בשנים וצעיר לימים בהיותו עלי דרך בין עיר פשעדבורז ובין חענטשין בלי השאיר אחריו בנים. הוא היה בנו של הנגיד ר' אברהם הלוי לנדא מאפטא, בנו של הקצין הידוע הפרנס ר' צבי הלוי לנדא הידוע בשם ר' הירש וויטש מאפטא. אחרי אשר נתאלמנה מאישה זה לא רצתה להיות עוד לאיש ובחרה להיות אלמנה כל ימי חייה, אף שכמה רבנים ומהם גדולי הדור רצו לקחת אותה לאשה. היא ישבה באלמנותה בית גיסה הגאון מו"ה אריה ליב, ותמת היא בעיר אמ"ד ביום ה' ו' לחודש ניסן שנת תקל"א, במקום אשר שמשו שמה ברבנות גיסה ובן אחותה הגאון מו"ה שאול בעל בנין אריאל. — הרביעית מרת לאה נשתדכה לבנו של הרב הקצין ר"ח ליזרל (מלבוב) שהיה לו בן נחמד והפריז לו ג"כ איזה סך ממון. (והה"צ) הפריז לה נדן אלף ר"ט. והנשואין היו אחרי מות החכם צבי. היא ילדה לו בן נחמד, אך בעלה לא האריך ימים (מגילת ספר עמ' ס"ז, ס"ט). אח"כ לקח אותה לו לאשה הרה"ג מו"ה משה רוקח אבד"ק זלאטשוב (בנו של הגאון מו"ה אליעזר רוקח אבד"ק אמ"ד שנפטר בצפת בשבת חוהמ"ס שנת תק"ב) אחרי מות אשת נעוריו בת הגאון וחסיד מו"ה נפתלי הכהן. וגם לאה ילדה לו בן יקר נטע שעשועים מו"ה נפתלי הירץ רוקח. והנה לעת זקנתו קבע משה את דירתו בעיר בראדי, וימת שם משה ביום כ"ב לחודש כסלו שנת תקי"ד, ושם מנ"כ. הוא לא ישב עמה הרבה שנים כי הלך לו לעולמו בהיותה עודנה רכה בשנים. ותמת גם לאה שם ביום ג' לחודש אד"ש שנת תקמ"ו. כאמור, ילדה היא למשה בן אחד והוא הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ רוקח אשר הו"ל את הספר ארבעה

טורי אבן (לבוב תקמ"ט), ועל שער הספר כתוב לאמר: "הובא לדפוס ע"י הרב המאה"ג המופלג המפורי מו"ה נפתלי הירץ נ"י מבראדי". ובסוף הקדמתו חתם עצמו שם בשמו ושם אביו וזקינו "נפתלי הירץ רוקח בהגאון המנוח מו"ה משה זלה"ה בהגאון החסיד האמתי המנוח מו"ה אלעזר זלה"ה בעלי מחברים ספר הנ"ל". כאמור, לקח לו הג"מ נפתלי הירץ את רבקה בת דודו אחי אמו לו לאשה, ותלד לו שני בנים: א) הרב הגאון מו"ה שלום צבי רוקח אבד"ק קרעמניץ, והוא אבי האחים המופלגים מו"ה אפרים רוקח אשר לקח לו לאשה את בת הנגיד ר' מיכל הכהן קאנגער מטיסמניץ (עיין עליו גרם המעלות עמ' 16). בשחרותו נתמנה לאבד"ק אלעקסניץ, משם נתקבל שוב לאבד"ק ראדוויל. ויהי אחרי מות ישראל הוא הרה"ג מו"ה ישראל איסר אבד"ק וויניצא, מח"ס שער המשפט על חו"מ, אז הוא נתמנה על מקומו שמה להיות אב"ד ור"מ. וימת שם אפרים בהיותו זקן ושבע ימים בן שבעים ושמונה שנים. ומו"ה יהושע העשיל רוקח אשר הוא ואחיו הרה"ג אפרים מסרו להדפיס את מעשה רוקח עה"ת (לבוב ת"ר) שחיבר זקינם הגאון מו"ה אלעזר רוקח אבד"ק אמ"ד. והרב הגדול מו"ה יהודה ליבש רוקח אשר סנסן אחד מחדושיו נדפס בסוף ס' חוות דעת על יו"ד (לבוב תקנ"ז), והוא היה חתן הרה"ג מו"ה משה אבד"ק קאנסטנטין ישן שישב על כסא חותנו הגאון המפורסם מו"ה מאיר בן הגאון יעב"ץ, הסכים על ספר יראים (זאלקווא תקע"ג), אשר בסוף ימיו אזה למושב לז' את עיר בראדי המעטירה אחרי אשר מתה עליו אשתו ולקח משם אשה בת הרב דחבורה של מוכרי קמח (מיטשניקער רב) ושם משפחתו של הג"מ משה היה "בערבלום". ב) ה"ר משה רוקח אשר אשתו עטקא היתה בת ר' אליעזר ב"ר חיים שבתיל"ס מווילנא (תמ"ג, עמ' 163).

בתו החמישית של החכם צבי היתה שמה פריידא, אשת הרב הגאון מו"ה יעקב חריף אבד"ק לעשנוב, בנו של הגאון המפורסם מו"ה פנחס משה חריף אבד"ק לבוב. — עוד בת אחת היתה לו להגאון החכם צבי והיא הצעירה בבנות ושמה דבורה אשר היתה נשאת לנכד הרב הגאון מו"ה יואל אבד"ק אוסטרהא (הוא הג"מ יואל היילפרין אבד"ק אוסטרהא), אשר בעלה וכן חמיה היו רבנים יושבי על מדין במדינת וואהלין (מגילת ספר עמ' ס"ט). וביום ג' כ' לחודש תמוז שנת תק"מ שלח בן אחותה הוא הג"מ צבי הירש אבד"ק ברלין ליד בנו ה"ר דוד טעבלי מפיעטרקוב סך שמונה ושבעים ר"ט וט"ו גדולים קוראנט, על מנת שישלח לדודתו הרבנית מ' דבורה בת מרן זקיני הגאון חכם צבי ז"ל, סך ששים ושמה ר"ט וט"ו גדולים ליד הרב הגדול אב"ד דק"ק פאדקאמין אשר הוא בבראד (כוונתו על הג"מ חיים לנדא שהיה אבד"ק פאדקאמין ולעת זקנתו היה דר בבראדי). מזה אנו רואים כי בשנת תק"מ היתה עוד בחיים, אולי אחרי מות בעלה הרב ז"ל (ראה במכתב הג"מ צבי הירש אבד"ק ברלין שנדפס בס' יכבד אב דף כ"ח ס' ט"ו). מי היה בעלה וחמיה לא אוכל לברר כעת.

עוד נין ונכד היה לו להגאון החכם צבי והוא הרב הגאון המפורסם מו"ה דובעריש אשכנזי, אשר בשחרותו היה אבד"ק סלאנים, ובשנת תר"ד נתמנה שוב לאבד"ק לובלין, וימת שם על פני משה אביו בהיותו בן חמשים שנה ביום י"ד לחודש אדר שנת תרי"ב. על לוח מצבתו חרות "בן הרב הגדול מו"ה משה נ"י, נין ונכד להרב הגאון בעל מחבר ס' חכם צבי". לפי דעת בעל דור ישרים (32) היה נכד הרב הגאון משולם זלמן אשכנזי אבד"ק פאמרין (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ו). אחרי מותו נדפסו תשובותיו בשם "נודע בשערים" (ווארשא תרי"ט) וספרו "שערי

בעיר טרנפול, שהיה יושב שם רב אחד מקרוביו [הוא הג״מ יהושע העשיל[3] בן הג״מ יצחק אבד״ק בראדי] ונדחה מפניו בהשתדלות מחו׳ ר׳ נתן מזאלקווא[4] שהיתה ידו תקיפה שם באותו מקום אצל השררה, ולכן הועבר הרב הקודם״ והושב הוא במקומו. ״דבר זה סיבב לו שונאים הרבה, אשר לא נחו ולא שקטו עד שהוציאו אותו גם כן מן הרבנות הנזכר״ (לשון יעב״ץ שם עמ׳ ס״ח). אח״כ נתקבל לאבד״ק ריישא. משם יצא טבעו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור, והיה תופש מקום חשוב בועד דד״א. ביום ד׳ אלול תפ״ד הסכים שם על הדפסת ספר יפה מראה (אמ״ד תפ״ז) וחתום ״הק׳ אריה ליב חונה בק״ק ריישא״. גם שם לא מצא מנוחה שלימה שהיה רוצה בה ״ולא ישב בשלוה״ (עדות ביעקב גיסו הגאון יעב״ץ בספרו עמ׳ ס״ח). ביום י״ד אלול תפ״ח הסכים שם על ספר חקי דרך (דיהרנפורט תק״ז).

בשנת ת״ץ בערך נתמנה לאבד״ק גלוגא רבתי. ביום ועש״ק י״ז סיון תצ״ד הסכים שם על הדפסת הש״ס דפוס ברלין שנדפסה בראש מס׳ שבת וחתום שם: אריה ליב חונה בק״ק גלוגא רבתי ואגפיה יצ״ו ומצ״פ בק״ק לבוב והגליל, חתן הגאון האמיתי המפורסם ״חכם צבי״ אשכנזי זצ״ל. מחתימתו זאת אנו רואים כי בעת ההיא נתמנה לאבד״ק לבוב והגליל. אבל ערי הגליל לא נחה דעתם מזה ולא הסיכמו על בחירתו להיות רב המדינה על ״גליל לבוב״, ויפרדו ערי הגליל מעיר הבירה לבוב, וקיבלו עליהם רב בפ״ע על ערי הגליל, היינו על גליל לבוב, את הרב הגאון מו״ה יצחק סג״ל לנדא שהיה אבד״ק זאלקווא. ומן העת ההיא חתם האחרון עצמו בכל הסכמותיו ״אבד״ק דגליל לבוב״ או ״חונה בגליל לבוב״. ובכן נתפרדה החבילה, הג״מ יצחק סג״ל לנדא נתמנה ״לאב״ד דגליל לבוב״ והג״מ אריה ליב לאבד״ק לבוב בלבד. ראשי ומנהיגי העדה של קהילת לבוב ערכו מחאה לפני המלך על הדבר הזה, והמלך אויגוסט השלישי כתב פקודה אל מושל מדינת רייסין, הוא הנסיך אויגוסט טשארטוריסקי ונתן צו לבל יהיו ראשי ומנהיגי המדינה להיפרד עצמם מעיר הבירה לבוב ולעשות ציבור חלוק, רק המה מחויבים להיות כפופים תחת הרב אבד״ק לבוב, אשר הוא ולא אחר צריך להיות רב המדינה, וממשלתו לא רק על עיר לבוב בלבד, כי גם על כל המדינה כולה. פקודת המלך היתה ללא הועיל ודבריו לא עשו שליחותם, כי הנסיך טשארטוריסקי עמד לימין מנהיגי המדינה, ואישר וקיים את בחירת הג״מ יצחק סג״ל לנדא לרב המדינה דגליל לבוב, וממשלת המלך היתה מוגבלת בדבר הזה, כי מדינת רייסין היתה אחוזתו של האציל טשארטאריסקי בעת ההיא, והוא היה אדון בדבר הזה ולא

ירושלים״ על הירושלמי (שם תרכ״ו). כל אלה הם צאצאי הגאון בעל חכם צבי כפי אשר נודע לנו מפי סופרים וספרים עד ימינו אלה.

3 ראה מ״ש אודותיו בספרי ״כתבי הגאונים״, עמוד ל״ז.

4 ראה מ״ש אודותיו בספרי הנזכר עמוד ל״ג.

המלך, כי לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד המדינה (סיים) משנת רצ"ט לאלף ששי היו מלכי פולין מוגבלים בשלטונם מצד האצילים והערים, וכן הערים והמחוזות שהיו שייכים להם, רק להם לבד היה הכח והעוז לשלוט בהם, ולא היתה ביד המלך או פקידיו רשות להתערב במה שנעשה בחלק אחוזתם, וכל שכן לבטל החלטתם ומשפטם. כך נשאר הג"מ יצחק הלוי לנדא לאב"ד דגליל לבוב, דהיינו לרב המדינה על כל מדינת רייסין היא רוסיא האדומה, ובכל הסכמותיו אשר נתן מן העת ההיא עד שנת תקי"ד, כי בשנה הזאת נתמנה שוב לאב"ד קראקא והמדינה, הוא חותם "אב"ד דגליל לבוב" או "החונה בגליל לבוב".

בראות הג"מ אריה ליב כי לא יעלה בידו להיות אב"ד גליל לבוב, על כן לא בא עירה לבוב לישב על כס הרבנות דשם, רק נשאר במקומו בעיר גלוגא רבתי. בכל זאת לא ויתר על כס הרבנות של קהל לבוב והגליל. הסכמותיו מן העת ההיא הוא חותם "נאם אריה ליב חונה בק"ק גלוגא ומצודתו פרוסה בק"ק לבוב והגליל יצ"ו". ראה לדוגמא בהסכמתו על ספר בית שמואל עה"ת (זאלקווא תצ"ט) והיא מיום ג' י"ב טבת שנת תצ"ט. כעדות ביעקב, גיסו הגאון יעב"ץ, לא מצא גם שם את המנוחה שלימה שהיה רוצה בה, "אבל לעת זקנתו הצליח נתקבל לרב דק"ק אשכנזים באמ"ד בלי קטרוג" (מגילת ספר עמ' ס"ח), כי בחודש תמוז שנת ת"ק נתמנה לאבד"ק אמסטרדם ברוב פאר והדר ובכבוד גדול כראוי לו. טרם נסע שמה הסכים על הדפסת "עין יעקב" (אמ"ד ת"ק), והיא מיום כ"ד תמוז שנת ת"ק וחתום שם "אריה ליב חוב"ק גלוגא ומצ"פ בלבוב ועומד לשרת בק"ק אמסטרדם". בשנה הראשונה לשבתו שם כתב ביום ו' ח' מנחם אב שנת תק"א את תשובתו אודות הדג הנקרא תרבוט אם הוא טהור, וחתם שם "הק' אריה ליב חונה בק"ק אמ"ד יע"א, ושאנן כזית רענן", כי רק שם נתקבל לאב"ד בלי חולק עליו.

בבואו עירה אמ"ד שם עינו ולבו להרמת קרן התורה, ויסד שם בית המדרש לתורה ולתעודה ללמוד שם תמידין כסדרן בכל יום איזו שעות עם בעלי בתים טור וב"י, הושיב שם כמה ת"ח הנקראים "חכמי בית המדרש" ללמוד שם ליל ויום, ודאג עבורם שיתנו להם פרס קצוב מדי שבוע בשבוע די מחסורם למען יוכלו ללמוד בלי מעצור בעיון רב ובשקידה עצומה בהליכות התלמוד והפוסקים. ובכן נתרבתה הדעת בעיר הזאת בתבונה ובחכמה, ויבקע כשחר אור התלמוד במלוא רוחב העיר, והתפתחה והשתלמה עד מאד לעיר שכולה בני אוריין בעלי תריסין במשנה ובגמרא, לעיר כלילת יופי משוש כל הארץ. בתחילה הוא בעצמו למד עמהם השיעורים בטור עם הב"י, אולם אח"כ מסר הדבר לאחד מחובשי בית המדרש, "כי נחלש היה בסוף ימיו והוכח במכאובים", ולא היה יכול להרביץ תורה הרבה (לשון גיסו יעב"ץ במגילת ספר, עמ' ס"ח).

מן העת אשר עלה על גפי מרומי קרת לישב על כס הרבנות של קהילת עיר אמ"ד המעטירה, לא נעשה דבר גדול או קטן בישראל, שלא לשאול את פיו ולחוות

דעתו. הוא היה ג״כ עסקן ציבורי וטרח ועמל עבור בנ״י בכל מקום שהם. בשנת תק״ה, כאשר גזרה הקיסרית של מלכות אוסטריא מאריא טהערעזא, לגרש את היהודים ממדינת ביהם ומעהרין בכלל ומעיר הגדולה פראג בפרט, פנו ראשי ומנהיגי העיר הזאת אל הקהילות הגדולות בישראל שבמדינות אחרות להפיל תחינתם לפני שרי הרשות שבמדינתם, להשתדל אצל הקיסרית להשיב את הספרים אשר בהם נגזרה הגזירה האיומה לגרש את היהודים ממדינתם. גם להג״מ אריה ליב כתבו כדברים האלה, והוא ומנהיגי עיר אמ״ד השתדלו במרץ גדול אצל שרי המדינה ורבי המלוכה, שיבקשו מאת הקיסרית לבטל גזירתה. מלכות הולנד נתנה צו לציר שלה היושב בווינא, במדינת אוסטריא, להשתדל בכל עוז אצל המלכה מטעם מלכות הולנד לטובת היהודים, להשיב מחשבת הרעה אשר חשבה לגרש היהודים מארצה. מלכות הולנד נתנה לראשי ומנהיגי קהילת אמ״ד כתבי מליצה אל שרי המדינה של מלכות אנגליא, לדבר על לב המלך שם, להיות סניגור עבור האומללים יהודי ביהם אצל הקיסרית שתתן להם רחמים. הג״מ אריה ליב עם ראשי ומנהיגי עירו שלחו אגרות גם לראשי קהל עדת ווינציאה, שישתדלו אצל הרשות של מדינתם וכן אצל האפיפיור שברומי לטובת אחיהם האומללים. על ידי השתדלותם של צירי הולנד ואנגליא וממלכות אחרות נתבטלה הגזירה וניתן להם רשיון לשבת בארץ משך עשר שנים, ובכן נשארו על מקומם עד היום (ראה כ״ז בירחון שנת 1885, עמ׳ 49—62).

בשנת תקי״א דבר נפל ביעקב אשר שם קהילות ישראל בכל מקומות מושבותיהם כמרקחה, כי אש המחלוקת יצאה מעיר אלטונא ולהבה מקרית הארץ ותאחז בכל קצווי קהילות ישראל, אודות הקמיעות אשר נתן הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ, ודו״ז הגאון יעב״ץ בדק אחריהם ומצא בהם שמץ פסול, כי ריח מאמיני ש״ץ שר״י נודף מהם. הוא שלח העתקות רבות מהם לרבני גדולי הדור ובתוכם גם לגיסו הג״מ אריה ליב אבד״ק אמ״ד, וזה האחרון וכן הג״מ יהושע בעל ״פני יהושע״ והג״מ שמואל הלמן אבד״ק מץ, והג״מ יהושע העשיל לבוב אבד״ק שוואבך וכל מדינת אנשבאך וכן הג״מ יצחק זעליג קרא אבד״ק הנובר הסכימו על ידו כי כנים דבריו כי הכותבם הוא מאמין בש״ץ שר״י כי היה משיח אלקי יעקב. הדבר הזה רגזה מנוחתו, כי היה נטרד במי מריבה הזאת שנים הרבה, והרבה אוהביו מלפנים נעשו לו לשונאים, הם מעריציו ומקדישיו של הג״מ יונתן אייבשיץ זצ״ל, ולא היתה עוד מנוחה שלימה שהיה רוצה בהעיר הזאת כלפנים. בשנת תקי״ז כאשר נתעוררה שאלת הרבנות בעיר פראג המעטירה, הרבה ראשי ומנהיגי העדה רצו לתת את כתר הרבנות דעירם עלי ראשו, ולקימו לאב ב״ד ופטרון בעיר הזאת. אך אוהבי ומעריצי הג״מ יונתן אייבשיץ חתרו חתירה תחת כסא כבודו זה, והשתדלו בכל עוז שלא יבחרו אותו לאב״ד בעיר, ובכן נתמנה הגאון בעל נודע ביהודה לאב״ד שם ולא הוא.

כאמור מי המריבה הזאת הרגיזו אותו ממנוחתו, ואוהבי ומעריצי הג״מ יונתן אייבשיץ אשר היו מעריצים ומקדישים ומנשאים אותו לכל עד למעלה ראש,

דקרו אותו בחרב לשונם בכל עת ובכל שעה, כי הג״מ יונתן אייבשיץ הוא רבן של ישראל בתורה ושמעתתא מתבדרין בעלמא ע״י פלפוליו החריפים והשנונים וגדל מאד מספר תלמידיו משנה לשנה, צעירים לאלפים נוהרים אליו וצעירים אחרים לאלפים יוצאים מתחת ידיו, ואור תורתו זורח בכל קצוי ארץ ואיים רחוקים, לא כן שמו לא נודע בשערים בשער התורה כמוהו, ואיך הרהיב בנפשו עוז לדמות אליו וכ״ש להיות חולק עליו. וישא משלו ויאמר בנועם מליצתו מדוגמת משלו: דעו אם מדליקין ומאחיזין את האור בקש ובגבבא, אז ההבערה ללהב יצאת ותאחז אותם מיד, והלהב מהר הולך וגדול עד לב השמים, אבל מיד תשקע האש ונעשה אפר ולא יודע עוד ברגעים אחדים אם היה בזה להב. לא כן אם מאחיזין אור בעצים עבים וגדולים מאד ובקורות גדולות, אף כי האש אוחז בכולם, מ״מ לא נראה אורם למרחוק וההבערה אינה יוצאת ללהב גדול הרבה מאד, אבל ההבערה מתקיימת זמן רב. כן חילוק הזה ביני ובינו. אור תורתו דומה להעברת קש וגבבא הנראית למרחוק לאור גדול הרבה מאד וההבערה ללהב יצאת, אבל ברגעים אחדים תשקע האש ולא יזכר עוד. אצלו תשקע אור התורה ומשרת הרבנות מיד אחר מותו, ואצל בניו ובני בניו לא תהיה התורה חוזרת על אכסניה שלה, לא כן אצלי וכן אצל הגאון בעל פני יהושע, כי כוונתנו לשם שמים בלי שום פניה, יעמוד עמוד האש של התורה, ולא יסור שבט הרבנות ומחוקק מבין זרעינו אחרינו משך זמן רב, דור אחר דור, ואור התורה שלהם יאיר לבני ישראל בכל מקומות מושבותיהם ימים רבים. הג״מ אריה ליב זכה לדור ישרים יבורך בנים ובני בנים וזרעם אחריו, רבנים גדולים, גאונים מצויינים אדירי התורה אשר ישבו כסאות למשפט בקהילות הגדולות והראשיות בישראל ונודעים לשם ולתהילה בקרב כל ישראל עד ימינו אלה.

ואלה שמות בניו ובני בניו וחתניו לוקחי בנותיו ניניו ונכדיו, אשר שימשו ברבנות בקהילות שונות, עד ימינו אלה:

הדור הראשון: א) הג״מ שאול אבד״ק אמ״ד בעל בנין אריאל. ב) הג״מ צבי הירש אבד״ק ברלין. חתניו ג) ה״ר משה מזאלקווא. ד) הג״מ שאול הלוי אבד״ק האג. ה) הג״מ יצחק הלוי אב״ד דק״ק קראקא והגליל.

הדור השני: ו) הג״מ יעקב משה אבד״ק אמ״ד (בן סי׳ א׳). ז) הג״מ אברהם כהנא אבד״ק ברעסטיץ (חתן סי׳ א׳). ח) הג״מ אלעזר הלוי איש הורוויץ אבד״ק זלאזיץ (חתן סי׳ א׳. ט) הג״מ יעקב מאיר הלוי בן הג״מ בעל הפלאה (חתן סי׳ א׳). י) הג״מ שאול אבד״ק ספד״א בעל כסא דהרסנא (בן סי׳ ב׳). יא) הג״מ שלמה אבד״ק לונדון (בן סי׳ ב׳). יג) הג״מ מרדכי זאב אורינשטיין אבד״ק לבוב (בן סי׳ ג׳). יד) הג״מ משולם זלמן אשכנזי אבד״ק פאמרין (בן סי׳ ג׳). טו) הג״מ מרדכי הלוי אבד״ק טיקטין (בן סי׳ ה׳). טז) הג״מ צבי הירש דוד אבד״ק קראקא (בן סי׳ ה׳).

הדור השלישי: יז) הג״מ יחיאל אריה ליב אבד״ק לעווערדען (בן סי׳ ו׳). יח) הג״מ שמואל בערנשטיין אבד״ק אמ״ד (חתן סי׳ ו׳). יט) הג״מ נפתלי צבי אבד״ק שוואל (חתן סי׳ ו׳). כ) הג״מ יעקב כהנא מווילנא, מח״ס גאון יעקב (בן סי׳ ז׳). כא) הג״מ אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב (בן סי׳ ח׳). כב) הג״מ שאול הלוי איש הורוויץ (בן סי׳ ח׳). כג) הג״מ אברהם יעקב יוקיל הלוי אבד״ק זלאזין (בן סי׳ ח׳). כד) הג״מ יעקב משולם אירינשטיין אבד״ק לבוב, בעל ישועות יעקב (בן סי׳ י״ג). כה) הג״מ משה יהושע העשיל אבד״ק ראהטין, מח״ס הים התלמוד (בן סי׳ י״ג). כו) הג״מ אריה ליב קאצינלבוגין אבד״ק בריסק דליטא (חתן סי׳ י״ג). כז) הג״מ יהודה יודל ברודא, מח״ס זכרון יהודה (חתן סי׳ י״ג). כח) ה״ר יצחק אהרן הלוי איטינגא מלבוב (חתן סי׳ י״ג). כט) ז״ר דובעריש היילפרין מברעזאן (חתן סי׳ י״ג). ל) הג״מ משולם זלמן אשכנזי אבד״ק לובלין (בן סי׳ י״ד). לא) הג״מ אריה ליב הלוי אבד״ק טיקטין (בן סי׳ ט״ו).

הדור הרביעי: לב) הג״מ ישעכר בער בערנשטיין אבד״ק האג ((בן סי׳ י״ח). לג) ה״ר צבי הירש הלוי איש הורוויץ מעיר שקלאב (בן סי׳ כ״א). לד) הג״מ יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ דיין ומו״ץ בעיר בראדי (בן סי׳ כ״א). לה) הג״מ משולם ישעכר הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס בר ליואי (בן סי׳ כ״א. לו) הג״מ מרדכי זאב אורינשטיין מלבוב (בן סי׳ כ״ד). לז) הג״מ מרדכי זאב הלוי איטינגא מלבוב, בעל מפרשי הים (בן סי׳ כ״ח). לח) הג״מ יוסף שאול הלוי נ״ז אבד״ק לבוב, בעל שואל ומשיב (חתן סי׳ כ״ח). לט) הג״מ אריה ליבש הלוי נ״ז מברעזאן, מח״ס בית אל (חתן סי׳ כ״ט).

הדור החמישי: מ) הג״מ אלעזר משה הלוי איש הורוויץ אבד״ק פינסק (בן סי׳ ל״ג). מא) הג״מ יהושע הלוי איש הורוויץ אבד״ק שקלאב (בן סי׳ ל״ג). מב) הג״מ אברהם ישכר הלוי איש הורוויץ אבד״ק צעשינוב (בן סי׳ ל״ד). מג) הג״מ ברוך הלוי אבד״ק שעברשין (בן סי׳ ל״ד). מד) הג״מ אלעזר הלוי דיין ומו״ץ דק׳ זלאזין (בן סי׳ ל״ד). מה) הג״מ אלעזר הלוי אבד״ק ראהטין, מח״ס דבר הלכה (בן סי׳ ל״ה). מו) הג״מ יצחק הלוי אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס מאה שערים (בן סי׳ ל״ה). מז) הג״מ שאול הלוי אבד״ק טיסמניץ, מח״ס שו״ת בשמים ראש (בן סי׳ ל״ה). מח) הג״מ יעקב יוקיל הלוי אבד״ק דעלאטין, מח״ס שו״ת ריב״ם וס׳ אבני שהם (בן סי׳ ל״ה). מט) הג״מ יוסף הלוי אבד״ק אוסציא (בן סי׳ ל״ה). נ) הג״מ יהושע קלוגער אבד״ק גריידינג (חתן סי׳ ל״ה). נא) הג״מ צבי הירש אורינשטיין אבד״ק לבוב, מח״ס ברכת רצ״ה (בן סי׳ ל״ו). נב) הג״מ יצחק אהרן הלוי איטינגא אבד״ק לבוב (בן סי׳ ל״ז). נג) הג״מ יוסף שאול הלוי נ״ז אבד״ק לבוב, בעל שואל ומשיב, המוזכר בסי׳ ל״ח (בן סי׳ ל״ט).

הדור הששי: נד) הג״מ ברוך הלוי עפשטיין, מח״ס תורה תמימה (חתן סי׳ מ׳). נה) הג״מ מאיר שווארץ אבד״ק שקלאב (חתן סי׳ מ״א). נו) הג״מ שלום

אלטר הלוי איש הורוויץ טויסט (בן סי׳ מ״ה). נז) הג״מ דוד הלוי אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס שו״ת אמרי דוד (בן סי׳ מ״ה). נח) הג״מ אפרים פישל הלוי אבד״ק מראמפוליע (בן סי׳ מ״ה). נט) הג״מ יהושע העשיל תאומים־פרענקיל אבד״ק לובטשוב (חתן סי׳ מ״ה). ס) הג״מ אריה ליבש הלוי אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס הרי בשמים (בן סי׳ מ״ו). סא) הג״מ פנחס הלוי איש הורוויץ אבד״ק זורווגא (חתן סי׳ מ״ו). סב) הג״מ לוי לעמבסקי אבד״ק סמילע (חתן סי׳ מ״ו). סג) אאמו״ר הג״מ אריה הלוי אבד״ק קראקא והגליל, מח״ס חיי אריה (בן סי׳ מ״ז). סד) הג״מ פינחס הלוי אבד״ק בראדשין ((בן סי׳ מ״ח). סה) ה״ר יוסף קלוגער אבד״ק גריידינג (בן סי׳ נ׳). סו) ה״ר מאיר קלוגער אבד״ק קראקוויץ (בן סי׳ נ׳). סז) הג״מ אריה ליב ברודא אבד״ק לבוב, מח״ס מצפה אריה (חתן סי׳ נ״א).

הדור השביעי: סח) הג״מ אליהו פרענקיל אבד״ק פשעווארסק (בן סי׳ נ״ט). סט) הרב ר׳ נחמן הלוי אבד״ק העליטש (בן סי׳ נ״ז). ע) הרב ר׳ משה הלוי אבד״ק סטאניסלאב (בן סי׳ נ״ז). עא) הרב אבד״ק ליסעץ (בן סי׳ נ״ז). עב) אחי הבכור הג״מ מיכאל הלוי מקראקא, מח״ס עבודת הלוים. עג) אחי הגדול הג״מ משה הלוי, מח״ס טוב עין. עד) אני הצעיר שבאחים, צבי הלוי איש הורוויץ אבד״ק דרעזדן (בניו של סי׳ ס״ג).

כל אלה הם בניו ניניו ויוצאי חלציו של הג״מ אריה ליב אבד״ק אמ״ד, והא לך שבעה דורות, למעלה משבעים זקנים אשר שימשו ברבנות וישבו על מדין בקהילות שונות, ומהם מחברי ספרים. אשרי האיש שככה לו וזכה לכך, לשבעה קני המנורה (ז׳ דורות) יוצאי ירכו, אשר יאירו באור תורתם וחכמתם על שמי הליכות התלמוד, והיו לבנ״י בתוך הגולה נר לרגלם ואור לנתיבתם עד ימיני אלה.

גם הגאון בעל פנ״י זכה לדור ישרים יבורך, לבנים ולבני בנים רבנים גדולים וגאונים מצוינים יושבי על מדין בקהילות הראשיות בישראל משך ארבעה דורות. יאלה שמות בניו ובני בניו וזרעו אחריו של הגאון בעל פנ״י אשר שימשו ברבנות במדינות שונית.

הדור הראשון: א) הג״מ ישכר בעריש אבד״ק פאדהייץ. ב) הג״מ אריה ליב אבד״ק הנובר והמדינה, מח״ס פני אריה. ג) הג״מ נתן אבד״ק דאברמיל, מח״ס מאורות נתן. — חתניו ד) שלמה דובעריש אבד״ק גלוגא רבתי. ה) הג״מ נפתלי הירץ היילפרין בן הג״מ משה אלחנן היילפרין אבד״ק זלאטשוב.

הדור השני: ו) הג״מ צבי הירש רוזניש אבד״ק לבוב, מח״ס תשע שיטות (בן סי׳ א׳). ז) הג״מ צבי הירש אבד״ק בוסק (חתן סי׳ א׳) ושם אשתו שרה. ח) הג״מ ישכר דובעריש אבד״ק הנובר והמדינה (בן סי׳ ב׳). ט) ה״ר שמחה הלוי מדאברמיל (חתן סי׳ ג׳). י) הג״מ משה אבד״ק טשארטקוב (בן סי׳ ד׳).

יא) הג״מ שלמה אבד״ק ראוויטש (בן סי׳ ד׳). יב) הג״מ נתן אריה דיין ומ״ץ בעיר הרובשוב (בן סי׳ ד׳). יג) הג״מ אהרן יהושע אליהו אבד״ק ראוויטש (בן סי׳ ו׳) וחתן הג״מ שלמה אבד״ק לבוב, מח״ס מרכבת המשנה על הרמב״ם.

הדור השלישי: יד) ה״ר שרגא פייביש הכהן (חתן סי׳ ז׳) ושם אשתו טאבא רייזל. טו) הג״מ שמואל בערנשטיין אבד״ק אמ״ד (בן סי׳ ח׳). טז) הג״מ נתן לעווינשטיין (בן סי׳ ח׳). יז) הג״מ אפרים באמבאך אבד״ק ליזענסק (חתן סי׳ ט׳). יח) הג״מ יהושע יהודה אבד״ק טשאַרטקוב (בן סי׳ י׳). יט) הג״מ שאול אבד״ק טאַמשוב (בן סי׳ י״ג). כ) נפתלי צבי הירש אבד״ק שוואל היא זוואַלע אשר במדינת הולנד (בן סי׳ י״ג).

הדור הרביעי: כא) הרב הגדול מו״ה מרדכי צבי הכהן יאַללעס מלבוב (בן סי׳ י״ד) אבי הרה״ג מו״ה זכריה ישעיה יאללעס ממינסק, מח״ס זכר ישעיהו ב״ח. כב) הג״מ יששכר בעריש אבד״ק האג (בן סי׳ ט״ו). כג) הג״מ יעקב אבד״ק ניימעגען במדינת הולנד (חתן סי׳ ט״ו). כד) ה״ר אברהם אביש לעווינשטיין מלובלין (בן סי׳ ט״ז) אבי הג״מ יוסף לעווינשטיין אבד״ק סעראצק. כה) הג״מ יצחק אליהו היילפרין אבד״ק זלאַזיץ (בן סי׳ י״ח).

אלה הם ארבעה הדורות, אשר הניח אחריו הגאון בעל פנ״י, במספר כ״ה תברכו את בני ישראל, מהם רבנים גדולים אדירי התורה אשר ישבו כסאות למשפט בקהילות גדולות ושימשו ברבנות בערי יהודה במדינות שונות, ומהם מחברי חבורים יקרים, אשר עמדו לנס עמם ולתפארת עדתם. כל אלה הם יו״ח של הג״מ יעקב יהושע הוא הגאון בעל פנ״י. והמחפש ימצא עוד כמה מהם.

*

כאמור, על ידי המחלוקת הגדולה ופירוד הלבבות שהיה שורר בעולם היהדות אודות הקמיעות, לא היה לו להג״מ אריה ליב לעת זקנתו מנוחה שלימה ושלום ושלוה כרצונו, ועל ידי זה נחלש מאד ורפה כחו והיה מדוכא ביסורים הרבה שנים. בראותו כי הגיע זמן קצו כתב את צוואתו בשנת תקי״ד, ה״ה נדפסה ע״י בראש ס׳ פינות הבית. ויגוע האריי החי ויאסף אל עמיו, ונפשו הטהורה עלתה השמימה ביום שביעי של פסח, ונקבר למחרתו ביום אחרון של חג הפסח שנת תקט״ו, בהיותו בן ששים וחמש שנים, ושם חלקת מחוקק ספון.

ב. הרב הגאון מו״ה צבי הירש בן הנגיד ר׳ אליעזר ליפמן, ראש ומנהיג בעיר זאלקווא. ונח נפשיה דר׳ אליעזר שם ביום ג׳ י״ט סיון שנת תע״ו. על לוח מצבתו המליצו בשבחיו, ״הפרנס הגדול רישא דעמא מדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא״ (ק״נ סי׳ ל״ב). זה האחרון היה חתן הנגיד ר׳ מרדכי, מגדולי עיר זאלקווא, שהיה נקרא ע״ש חותנו ה״ר אריה הכהן בשם ״ר׳ מרדכי ר׳ ליבשס״ (במגיוה״ס שנדפסה בראש ס׳ שפתי צדיקים). ר׳ מרדכי היה בן משפחה של

רבנים מצוינים גדולי הדור אנשי השם. אביו הרב הגדול מו"ה ישראל איסרל פרנס דד"א מעיר לובלין, היה בנו של הגאון מו"ה משה ר' יצחק ר' בונמש בעל מהדורא בתרא, חתן הגאון מהרש"א ונכד הגאון רבנו הרמ"א זצ"ל. (בזה תבין מה שמייחס עצמו בעל ספר "דבר המלך" (עיין עליו להלן) לנכד הגאון בעל מהדורא בתרא והמהרש"א ז"ל).

הג"מ צבי הירש היתה לו בת אשת הנגיד המופלג ר' יוסף ישראל מבאליחוב, אשר ילדה לו בן גדול בתורה ומופלג בחסידות, הוא הרב הגאון המקובל מו"ה אברהם מבראדי, אשר לקח לו לאשה את בת הרב הגאון מו"ה מרדכי מארדיש אבד"ק פאריצק אשר כתב ביאור על הספר מהר"ם שיף ונדפס יחד במקומו בכל הוצאות הש"ס. ונח נפשיה דרב מרדכי בעיר פאריצק בשנת תקע"ז, ושם מב"כ. — עוד בשחרות ימיו ויסע אברהם מבראדי ארץ מולדתו הלוך ונסוע הנגבה למדינת איטליא וקבע דירתו בעיר ליוורנא. שמה הדפיס את ספרו דבר המלך, ב"ח על הרי"ג מצוות בדרך פרד"ס ורובו ע"פ קבלה וגם איזה פלפולים בלשונות הרמב"ם להבין פסקיו (ליוורנא תקס"ה). אח"כ קבע דירתו בעיר פירארא וישב שם ערך שלושים שנה על התורה ועל העבודה יומם ולילה, והיה מתענה כל ימי השבוע הרבה שנים רצופות, והיה מופלג בזקנה ובחכמת הקבלה. וימת שם אברהם זקן ושבע ימים בהיותו בן שמונים ושמונה שנים סמוך לימי חנוכה בשנת תקצ"ז, ושם מנ"כ (כנ"י פין עמ' ח').

ג. הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה (יעקב) יצחק בן הרה"ג מו"ה יקותיאל זלמן הלוי, למשפחת סג"ל חריף (עיין למעלה אצל אפטא הערה 29), אשר העמידה לישראל הרבה רבנים ומהם גדולי הדור הנודעים לשם ולתהילה. ואלה תולדות יצחק: יצחק נולד בשנת תע"ה בערך, כנראה בעיר דרהביטש, במקום אשר שימש שם אביו ברבנות, ונקרא יצחק ע"ש אבי אמו הקצין ר' יצחק איצק מזאלקווא, בן הנגיד ר' שמואל זנוויל, בן הקצין ר' יצחק מזאלקווא, בן הגאון אבד"ק ווין[5]. בהיות עוד הנער נער ניכר כי לגדולות נוצר, כי חונן היה מאת ההשגחה בכשרונות נעלים, בשכל חד וחריף ותפיסה מהירה עד מאד. בהיותו מופלא הסמוך לאיש נשא אשה את בת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב סג"ל איטינגא אבד"ק לבוב (עי' למעלה אצל אפטא הערה 31). בן י"ז שנה היה בעת אשר נתקבל לאבד"ק דוקלא, ושם יצא טבעו בעולם לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור. ויהי אחרי מות הכהן הגאון מו"ה ברוך כהנא ר"פ אבד"ק פיורדא, ובשנת תק"ז כאשר עלתה שאלת הרבנות של עיר זו על הפרק, אז היה הוא ג"כ בין העומדים להיבחר בתור רב ואציל, בין הגאונים מו"ה יהונתן אייבשיץ אבד"ק אה"ו, מו"ה

5 משער אני כי הוא הג"מ מרדכי גומפרך, ולא הג"מ יעקב טעמרילש, בעבור קרא הקצין ר' יצחק מזאלקווא לבנו בשם גומפרך ע"ש אביו ז"ל (ראה מגיו"ח אודות משפחת היילפרין, מאת הג"מ שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול).

יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק הורחוב, ומו"ה דוד הלוי שטרויס. רוב דעות מכולם היה לו להג"מ יהונתן אייבשיץ, אבל יען כי הוא מיאן בדבר ולא רצה לעזוב את כס הרבנות של ערי אה"ו, בעבור זה נבחר הג"מ דוד שטרויס אב"ד שהיה השני לו במנין רוב דעות. וכן אחרי מות הגאון בעל פנ"י בעיר פפד"מ היה ג"כ בתוך מנין הרבנים אשר עמדו להבחר בתור אב בית דין ור"מ שם. בעת המחלוקת הגדולה בין הגאון יעב"ץ ובין הגאון מהר"י אייבשיץ אודות הקמיעות, עמד בתחילה לימין הגאון יעב"ץ, כי ריח של ש"ץ היה נודף מן הקמיעות. אולם אח"כ כאשר כתב אליו הגאון מהר"י אייבשיץ ארוכות בהתנצלות כי היה כותבם, ונתן פירוש עליהם, אז חזר מדעתו ועמד לימין צדקו, ואדרבה, הטיל חרם חמור על הדוברים על הצדיק מהר"י אייבשיץ עתק, כאשר נדפס בלוחות העדות, ועליו נרשם "הרב הגאון המובהק בחכמה מהר"י אב"ד דק"ק דוקלא". בשנת תקי"ט נתמנה לאבד"ק צילץ אשר במדינת שלעזיא, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק פרעשבורג, ונח נפשיה דרב יצחק שם במבחר שנותיו בהיותו כבן חמישים שנה בשנת תקכ"ה לפ"ק, ושם חלקת מחוקק ספון. הניח אחריו חידושים על ג' בבות בשם אמרי רבבי, וספר מעיני ישועה דרושים בדרך פלפול חריף ועצום מאד. סידר אותם בן בתו הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא יהודה ליב אבד"ק דעמביץ, בומסלא, והוא הוסיף חידושים ודרושים מדיליה. נדפסו ספרים אלה רק בזמננו אלה (עיין למעלה אצל אפטא הערה 29 ובספרי כתבי הגאונים עמ' מ"ח).

ד. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב הלוי, בן ה"ר זאב וואלף העליר מדאברין, למשפחה המיוחסה "סג"ל העליר וואלירשטיין", נין ונכד להגאון מ"ה יום טוב ליפמן העליר בעל תי"ט. מתי נתמנה לאבד"ק דוקלא וכמה שנים שימש שם ברבנות אין אנו יודעים. משם נתקבל שוב לאבד"ק יערסלאב. בשנת תקל"ח, בשבתו על כס הרבנות שם, נשא ונתן עם הרב הגאון מו"ה אהרן הלוי איטינגא אבד"ק רישא ותשובותיו אלו נדפסו בזמנינו אלה בס' שדה יהושע סי' ס"ג, שחיבר אחד מנכדיו הרה"ג ר' יהושע העשיל וואלרשטיין ראש ב"ד בעיר רישא (ראה במגיוה"ס שנדפס בראש ס' כרם יהושע מאת הנ"ל, אות א').

ה. הרב הגאון מו"ה חיים יעקב שטרום, בן הרה"ג מו"ה אברהם אבד"ק טישטין. זה האחרון היו לו שני אחים רבנים, ה"ה הרה"ג מו"ה שמואל אבד"ק דינוב, ומו"ה מאיר אבד"ק חירוב, והם היו מיוצאי חלציו של הגאון מו"ה יוסף כ"ץ מקראקא, מח"ס שו"ת שארית יוסף, ונצר משרשי הגאון בעל תוס' יו"ט ושל רבנו בעל "טורי זהב". ונח נפשיה דרב חיים יעקב בשנת תקל"ו (תקע"ג ?) בעיר דוקלא, ושם מנ"כ. מתולדותיו ידענו כי ארבע בנות היו לו, ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: האחד הוא ה"ר פנחס מעיר סטאַבניץ. השני ה"ר מרדכי מהרנ"ספאַלי. השלישי ה"ר יצחק מאיר בן הרב הגאון הנערץ והנקדש בקהל חסידים מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק אפטא (ע"ע אצל אפטא סי' י"ח). הרביעי הנגיד ר' מרדכי

יהושע ווינבערג מדוקלא, אשר אביו ר' משה ווינבערג מעיר פלאנטשע [וימת משה ביום כ' אדר ראשון שנת תר"ה בעיר דוקלא, ושם נקבר] היה בנו של ר' מאיר ווינבערג למשפחת תאומים-פרענקיל, אשר אביו שינה שם משפחת תאומים על שם ווינבערג (ראה למעלה אצל אפטא הערה 17). ה"ר מרדכי יהושע זכה לבן גדול בתורה, הוא הרב הגאון מו"ה אברהם יצחק ווינבערג, שנולד בשנת תקס"ה בעיר דוקלא, מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה צבי הירש העליר אבד"ק אובין ישן, מח"ס טיב גיטין, אשר מצא חן בעיניו. בעבור זה נתן לו את בתו לאשה. אחרי מות חותנו נתמנה בהשתדלות הגאון בעל חת"ס לאבד"ק פריישטאדט. בשנת תר"ד נתמנה שוב לאבד"ק קליינווארדיין. ונח נפשיה שם ביום י"ב חשון שנת תרמ"ה לפ"ק. אחרי מותו נדפס ממנו ס' פני יצחק, חדושים על הש"ס (מונקאטש תרנ"ב).

ו. הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק הלוי וויסמאן, בן הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי ברייטבארט אבד"ק מיץ, נין ונכד להגאון מהר"ל מפראג, יען דודו של הג"מ יעקב היה הרב הגאון מו"ה משה הלוי חריף למשפחת ברנדיס (ראה מ"ש אודותיו במאמרי "עיר בומסלא ורבניה" שנדפס באוצר החיים, שנה ח, עמ' כ"ד), בנו של הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי אבד"ק זאריק במדינת פולין, וזה האחרון היה בנו של הרב הגדול מו"ה שמעון הלוי ברנדס מפראג בן ה"ר שמואל הלוי ברנדס ראש ומנהיג בפראג, אשר אביו הקצין ר' שמעון הלוי ברנדס פרימוס בעיר פראג לקח לו לאשה את גיטל בת הגאון מהר"ל מפראג (מגיוח"ס שנדפס בראש ס' עורה שחר, ובהקדמת ספר אגרת מחלת, ומג"י למהר"ל מפראג). הג"מ יצחק אייזיק הלוי לקח לו לאשה את בת ה"ר בנימין זאב הכהן מעיר אפטא (ע"ע אצל עיר אפטא ורבניה הערה 14). ויען אשתו היתה ממשפחת "לנדא", בעבור זה חתמו עצמם בניו ע"ש משפחת אמם בשם "לנדא". בשנת תקמ"ב כבר ישב על כס הרבנות בעיר דוקלא, כי בשנה ההיא ביום ז' לחודש שבט שנת תקמ"ב הסכים שם ע"ס נעימה קדושה הנהגות ישרות שחיבר הרב הגאון מו"ה יוסף יאסקי אבד"ק דובנא (לבוב תק"ס), וביום ה' תשרי תקנ"ה ע"ס פני יצחק (לבוב תקנ"ה). וימת שם יצחק אייזיק הלוי בשנת תקס"ד בעיר דוקלא, ושם מנ"כ.

ז. הרב הגאון מו"ה יהושע יצחק יאיר-הורוויץ. אביו ה"ר יעקב מבראדי היה בנו של ה"ר שאול משם (בן הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק הרובשוב), אשר לקח לו לאשה את טאבא בת אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, ועל שם משפחת זקינו זה היה חותם שם משפחתו "הורוויץ". בשחרותו שימש ברבנות זמן מה בעיר דוקלא. אח"כ נתמנה לאבד"ק לבוב תוך העיר. ובסוף ימיו נתקבל שוב לאבד"ק זוראוונא. וימת שם יהושע ביום ה' ט"ז לחודש כסלו שנת תרי"א. אחרי מותו נדפס ממנו ספר אמונות ודעות (לבוב תרי"ח).

ח. הרב הגאון החריף מו"ה יעקב הכהן גוטווירט, מיחוסי כהונה. אביו

ז״ר אליעזר ליזר הכהן, מנכבדי עיר מאַשטשיסק הסמוכה לפרעמישלא, היה בן הרב הגדול מו״ה משה רפאל כ״ץ אבד״ק באָבוב, ואביו של זה האחרון היה ה״ר מרדכי כ״ץ מעיר קראקא, בנו של ה״ר יקותיאל זלמן כ״ץ מטרנינגראד, בן ה״ר משה זאב כ״ץ מעיר סטריא, אשר אביו הרב הגאון ״חסיד שבכהונה״ (לשון אזולאי בשה״ג אות ל׳ סי׳ ט״ז) מו״ה יהודה ליב כ״ץ היה בנו של הגאון המפורסם מו״ה אפרים כ״ץ, מח״ס שו״ת ״שער אפרים״, אבי אמו של זקיני הגאון בעל ״חכם צבי״. הג״מ יעקב כ״ץ היה מגדולי תלמידיו של הגאון מו״ה יעקב מליסא בעל ״חוות דעת״ אשר האציל מחכמתו עליו, ונתן לו הורמן ורשותא לדון ולהורות בדת של תורה, ולשמש ברבנות באחת הקהילות. ונח נפשיה דרב יעקב במבחר שנותיו בשנת תר״ח בעיר דוקלא, ושם מנ״כ. הספידו הגאון מו״ה אברהם יקותיאל ענזיל אבד״ק סטריא, ונדפס בספרו ״שו״ת מהרי״א ענזיל״ (לבוב תרמ״ב) דף צ״ט. דבר חידוש מובא ממנו בשו״ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה (ראה מ״ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 29).

ט. הרב הגאון מו״ה נתן יהודה ליב אשכנזי, מנכדי הגאון בעל ״חכם צבי״. אביו ה״ר גרשון אשכנזי לקח לו לאשה את בת בתו של הרב הגאון מו״ה יעקב משה אבד״ק זברוב (אבי הגאון מליסא בעל ״חוות דעת״), אשר אביו הרה״ג מו״ה נתן אשכנזי מבראדי היה בנו של זקיני הגאון ״חכם צבי״[6]. ה״ר גרשון אשכנזי גירש את אשת נעוריו אחרי אשר ילדה לו את הג״מ נתן יהודה ליב, והוא נשאר אצל אמו, ואחרי אשר הלכה והיתה לאיש אחר נתגדל בנה הג״מ נתן יהודה ליב אצל דודו זקינו הגאון בעל חוות דעת, והיה מתלמידיו המובהקים אשר העמיד בילדותו, והאציל מחכמתו עליו וסמך את ידיו עליו כי ראוי לדון ולהורות ולסמיכת חכמים ולהשתמש ברבנות באחת מערי יהודה במדינות שונות. בשחרותו נתמנה יהודה ליב לאבד״ק פאַטיק אשר במדינת גאליציא בהשתדלות דו״ז הגאון מליסא, והוא נסע עמו בפעם ראשונה לחנכו ברבנות שם. משם נשא ונתן עם רבני גדולי הדור בעניינים הנוגעים להלכה למעשה, ותשובות אליו נדפסו בשו״ת חת״ס ובשו״ת מהר״י ענזיל אבד״ק סטריא (לבוב תרמ״ד, סי׳ כ״ח, כ״ט), בשו״ת מהר״י כהן ח״א (חיו״ד סי׳ ח׳), ובשו״ת יד יוסף (סיגעט תרל״ד, סי׳ קט״ז). בשנת תר״ה כבר ישב על כסאו שם, כי בשנה ההיא החליף משם שו״ת עם הג״מ ענזיל אבד״ק סטריא. ואחרי אשר שימש ברבנות זמן מה נתקבל שוב לאבד״ק דוקלא. אולם שם לא מצא המנוחה שהיה רוצה בה, כי בעת ההיא נתפשטה שמה החסידות שהיתה למורת רוחו, כי חדשות שנאה נפשו, והם מררו את חייו, ויריבו אתו כל זמן שבתו שם. וכאשר היה כס הרבנות של עיר טיסמניץ פנוי נתמנה שם לאבד״ק ור״מ, ושם ישב בהשקט ובבטח עד יום פקודתו הוא יום כ״ט לחודש טבת שנת תר״ך. אחרי מותו נדפס ממנו ס׳ מאורות נתן,

6 ראה למעלה בהערה 2.

דרושים על תנ"ך (דראַהביטש תרס"ד) (ראה מ"ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 29 שם).

י. אחרי נסיעתו של הרב יהודה ליב הנ"ל מדוקלא וכס הרבנות נשאר פנוי בלי רב ואב"ד, בא הגאון המפורסם מו"ה חיים הלברשטאם אבד"ק צאנז עם אחיו הרה"ג מו"ה אביגדור אשר היה בעת ההיא אבד"ק באבוב, וצוה לחסידיו אנשי בריתו שיקבלו את אחיו לאב"ד בעירם. אף שרוב אנשי העיר ההיא לא נחה דעתם מזה, כי בדעתם היה לקבל עליהם את הרה"ג מו"ה בנימין וואלף אבד"ק זמיגראד לאב"ד בעירם, אבל מי הקשה אליו וישלם, ולא יהין שום איש להעיז פניו ולעשות איזה דבר נגד רצונו. ובכן נתקבל הג"מ אביגדור לאבד"ק דוקלא בפקודת אחיו הגאון מצאנז. וימת שם אביגדור בשנת תרל"ז שנה אחת אחרי מות אחיו הנזכר.

הרב ר' אביגדור היתה לו בת אחת יחידה אשר היתה לאשה לבן הרב ר' דוד ה"ש אבד"ק קשאנוב, בנו של דודה הגאון מצאנז. בהשתדלות בן דודה הה"צ מו"ה יחזקאל שרגא ה"ש אבד"ק שינאווי נתמנה בעלה לאבד"ק דוקלא, למרות רצון רוב אנשי העיר ההיא, רק בכפיה של דודו משינאַווי. ויען כי לא היה ראוי לאותה איצטלא, נתמנה הרב הגאון מו"ה שמואל ענגיל, אשר היה לפנים אבד"ק בילגורייא, לראש מתא דיין ומו"ץ שם לדון ולהורות כדת של תורה. וכאשר נתקבל לאבד"ק ראדאמישלא, אז גידלו את הרב הגאון מו"ה דוד טעבלי זעהמאן לריש מתא לדיין ומו"ץ במקומו עד היום הזה.

אלה הם רבני עיר דוקלא הנודעים לנו אשר שימשו שם ברבנות מזמן ראשון עד זמן אחרון.

דראהביטש

דראהאביטש היא אחת הערים העתיקות בפולין שהשתייכו לגליל רייסין, וסיה האדומה. בשנת קס"ד לאלף הששי כבר התיישבו בדראהאביטש כמה משפחות הודים, ונחשבה לאחת הקהילות הראשיות אשר בגליל פרעמישלא שמנתה שש הילות[1]. בשנת תקכ"ה דרו בדראהאביטש קרוב לאלפיים יהודים[2]. בשנת שע"ה תקיים שם בית דין שהתירו אשה מכבלי עגינותה[3].

ואלה רבני דראהאביטש:

א. הרה"ג ר' צבי הירש, בהרה"ג ר' חיים מקאלאמיי, נכדו של הגאון ' יהושע חריף מקראקוב. בנעוריו שימש הג"מ צבי הירש כאב"ד ברעזאן ואח"כ דראהביטש, משם נתקבל לאבד"ק בראדי, ובסוף ימיו נתקבל לראב"ד בלינסק.

ב. הרה"ג ר' יהודה ליב ב"ר יעקב[4], שבסוף ימיו כיהן כראב"ד וולאדובי[5].

ג. הרה"ג מו"ה דוד, נכד — דור רביעי — להגאון מרן בעל ה"טורי זהב". נו הרה"ג מו"ה יוסף שימש כראב"ד גריידינג משנת תקכ"ט עד שנת תקמ"ט, חרי מותו נתמנה בנו הג"מ אברהם צבי למלאות מקומו. בשנת תק"ן ירה אבן ינה לבית הכנסת המפואר שם. הרה"ג ר' אברהם נפטר בשנת תקצ"א, אחרי רבעים ושתים שנה של ישיבה על כס הרבנות. מילא מקומו בנו הרה"ג ר' חיים נפטר י"ד טבת תר"י), ואחרי מותו מילא מקומו בנו הרה"ג מו"ה יצחק יהושע לוגר, חתנו של הגאון המפורסם מרן משולם ישכר הלוי איש הורוויץ, אבד"ק טאניסלאוו. הרה"ג ר' יצחק יהושע נפטר בשנת תרס"ה והשאיר אחריו שני בנים: ' יוסף, אבד"ק גריידינג, ור' מאיר, אבד"ק קראקאוויץ.

ד. הרה"ג ר' יקותיאל זלמן הלוי, בהגאון מו"ה יוסף חריף, אבד"ק רעמישלא. נפטר בדראהאביטש בשנת תצ"ה. מילא את מקומו בדראהאביטש נו —

ה. הרה"ג מו"ה יהודה ליב הלוי.

ראה שור, היהודים בפרעמישלא עמ' מד.
שם. 3 ראה שו"ת משאת בנימין סי' פ"ח.
ראה הסכמתו על הספר "דת יקותיאל", זאלקווא תנ"ו.
ראה הסכמתו על הספר "לקח טוב", פפד"א תס"ד.

ו. הרה"ג ר' שמואל לייבוביץ. נתמנה לראב"ד בשנת תק"י ונאל לעזוב את העיר "מחמת המציק"[6].

ז. הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ[7].

ח. הרה"ג מו"ה יוסף צבי בהרה"ג ר' יעקב[8].

ט. הרה"ג מו"ה אברהם יעקב הורשאבסקי, נפטר בכ"ז לחודש טבת שנת תר"א[9].

י. הגאון מו"ה אליעזר ניסן, בנו יחידו של הגאון הקדוש מרן משה טייטלבוים, אבד"ק אוהלי, מחבר ספר שו"ת "השיב משה" ו"ישמח משה" עה"ר בנעוריו שימש כראב"ד בסיגעט במדינת הונגריה ואחר־כך נתמנה לאבד"ק דראהא ביטש. נפטר ט' תשרי תרט"ז.

יא. הרה"ג מו"ה אליהו, בהרה"ג ר' אברהם יעקב הורשאבסקי הנ"ל. מילז מקומו של הגאון ר' אליעזר ניסן טייטלבוים הנ"ל. נפטר בג' מרחשון תרמ"ד חיבר שני ספרים: "איזור אליהו" ו"פני אליהו", דרשות על התורה ומועדים.

אחריו לא היו ראב"ד קבועים בדראהאביטש אלא דיינים בלבד.

6 ראה מ. באלאבאן לקורות היהודים בפולניה, עמ' קלה.

7 ראה הסכמתו על הספר "אוהל מועד" פפד"א תקכ"ז ועיין בספר שו"ת "פרי תבואה" סימן לו.

8 ראה הסכמתו על הספר "יסוד עולם", זאלקווא תק"ע, וחתם: "יוסף צבי בהגאון מו יעקב נ"ו חופ"ק דראהאביטש". וראה גם הסכמתו משנת תקפ"ה על הספר "תולדות אברהם" מאבד"ק אולינוב, פרעמישלא תרמ"א.

9 ראה תשובה אליו בשו"ת "שואל ומשיב" להגאון מרן יוסף שאול נאטנזון, מהדורא קמא ח"א סימן ט"ו. וראה גם בהקדמת ספר "קול יהודה" מאת הדיין ר' יהודה יודל כ"ץ מסאניק.

האצענפלאץ

העיר האצענפלאץ היתה אחת מן הקהילות העתיקות אשר במדינת שלעזיא. ראשית התישבות היהודים בתוכה משוקע בערפל. כנודע, גורשו היהודים בימי הבינים מן מדינת שלעזיא הרבה פעמים, וכן עברה כוס התרעלה גם על קהילת האצענפלאץ לא פעם אחת ושתים רק הרבה פעמים. ביום כ״ד לחודש מארץ שנת שמ״ב יצאה פקודה מעיר ווינא הבירה לגרש את כל היהודים משלעזיא בכלל ומן ערי האצענפלאץ וצילץ בפרט. הגראף פראסקויא, שר ומושל העיר צילץ, היה איש טוב וישר, אליו פנו היהודים כי ישתדל בכל עז ובחמימות הלב אצל הממשלה בווינא, שתבטל את הגזירה הרעה הלזו, ולקחת מהם עול גליות ויתנום שם לשבת כלפנים. הוא הבטיח להם למלאות בקשתם בעד שני אלפים גולדען, והשתדל בכל מאמצי כחו שישארו במקומם כמו עד עתה. הקהילות האלו היו דלים ורשים ואין ידם משגת לקבץ הסכום הלזה מן קהילתם. בעבור זה פנו להועד של שלש ארצות של מדינות פולניא, וכן לראשי הקהילות של מדינות ביהם ומעהרין שיעמדו לימינם בעת צרה לשלוח להם הסך הנדרש, לשכך כעס חמה ולבטל מהם עול גליות. הועד של ג׳ הארצות של מדינת פולניא התחייב לתת להם חומש מן הסך הנצרך. גם הקהילות של מדינות ביהם ומעהרין התחייבו לתת כל אחת מהן חומש מן הכסף הנצרך להן, ושאר שני חומשים היו נאלצים שתי הקהילות האצענפלאץ וצילץ לשלם מכיסם. אודות שני החומשים איך לחלק אותם בין שתי קהילות האלו, מי מהן צריכה לשלם יותר מחברתה, ומי צריכה לשאת בעול יותר מהשניה, פנו ראשי העדה של הקהילות האלו אל הגאון מהר״ם מלובלין שהיה בעת ההיא אבד״ק קראקא והמדינה, שיחוה דעתו וכאשר יגזור כן יקום (שו״ת מהר״ם מלובלין סי׳ מ׳). על ידי השתדלותו העצומה של הגראף פראסקויא ביטלה הממשלה את הגירוש לעת עתה, אך כעבור שתי שנים, היינו בשנת ד״ש״ם׳ גורשו היהודים מכל מדינת שלעזיא.

מן הרבנים ששימשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א. הרב הגאון מו״ה י ע ק ב, אשר תשובה אליו נדפסה בשו״ת משאת בנימין (סי׳ ג׳) שחיבר הגאון מו״ה בנימין אהרן סלניק אבד״ק פאדהייץ, ראה מ״ש אודות זה האחרון אצל אפטא הערה 21.

ב. ה״ר י ש ש כ ר ב ע ר ב״ר עובדיה (ע״ע אצל גלוגא סי׳ ג׳).

ג. הרה"ג מו"ה יהודה אריה ליב בן המקובל הגדול בדורו מו"ה אלחנן[1]. כאב"ד בעיר הזאת הסכים בשנת תס"א על ספר שלשה שריגים (ווניציאה תס"א) מאת אחיו המקובל מו"ה יששכר בער אבד"ק פפד"א. משם נתמנה שוב לדיין ומו"ץ בעיר ניקאלשפורג. ביום י"ג אייר תס"ז בא שם בהסכמה ע"ס מאזני צדק פי' על תהלים (דיהרנפורט תס"ז) ועליה חקוק "הסכמת הרב הגדול הישיש מוהר"ר ליב אב"ד ור"מ דק"ק האציפלאץ, ולע"ע דיין בק' נ"ש". והוא חתום שם בשמו ובשם אביו "הצעיר באלפי יהודה אריה ליב בן ה"ה המקובל האלקי כמוהר"ר אלחנן זלה"ה". הניח אחריו בן ושמו חנגאל אבי ר' אריה ליב אשר בנו ר' מנחם מענדיל היה אבי הרה"ג ר' משה קוניץ מח"ס בן יוחאי (ראה בהקדמת ספרו).

ד. הרב הגאון מו"ה ברוך בענדיט בן ר' שלמה. כרב ואב"ד בעיר הזאת הסכים ביום ד' סיון שנת תע"ב ע"ס פרח לבנון (ברלין תע"ב). כנראה הוא הג"מ ברוך בענדיט ווייזיל אשר היה אח"כ אבד"ק ברעסלא והמדינה מח"ס מקור ברוך.

ה. הרה"ג מו"ה נתן פיטל ב"ר אברהם מונק, יליד עיר ווינא. הוא נשא אשה את בת הרב הגאון מו"ה בנימין זאב המכונה ר' וואלף פישהויף אשר בסוף ימיו היה ראש ב"ד בעיר נ"ש (ראה מ"ש אצל "אפטא" הערה 27). בשחרותו שימש ברבנות בעיר אויסטיליץ אשר במדינת מעהרין דהיינו משנת תמ"ו עד שנת תע"ג. כנראה, אחרי נסיעת הגאון מו"ה ברוך בענדיט נתמנה הוא על מקומו ושם שימש ברבנות י"א שנים, דהיינו משנת תע"ג עד יום מותו הוא יום ט' לחודש אלול שנת תפ"ד לפ"ק.

ו. הרב הגאון מו"ה גרשון ב"ר אברהם חיות. בשנת תקי"א כבר שימש ברבנות האצינפלאץ. בעת תבערת המחלוקת בנידון הקמיעות אשר ההבערה ללהב יוצאת ותאחז את כל הקהילות אשר בארצות אירופה, אז עמד הוא עם אנשי

1 נולד ערך ש"ע (1610) ומת בווינה י"ד טבת תי"א (1651). הוא היה גדול בחכמת הקבלה, ביחוד בקבלת האר"י, ובני דורו ראו בו איש אלהים קדוש (עי' הסכמת בנו ר' יוסף יששכר בר לס' "משתה יין", פיורדה תנ"ז). בדרכו לארץ ישראל חלה בווינה ושם מת כבן ארבעים. נוסח מצבתו מפליג מאד בשבחו: "גברא רבה כרבה (בר נחמני), מתנאי ומקראי ורזאי כר' שמעון בן יוחאי ומרא דבי עילאי". הוא כתב הרבה ספרים בחכמת הקבלה, וגם פירוש לס' עשרה מאמרות, אבל קדם מותו צוה לגנוז את כל כתביו בקברו. במותו הניח אחריו חמשה ילדים קטנים, שנים מהם נעשו אח"כ רבנים במורביה והם: א. ר' יהודה אריה לייב הנ"ל; ב. ר' יוסף יששכר בר, שימש ברבנות בשנות ת"מ—תמ"ו בערך בפרנקפורט דאדר, ובשנות תמ"ו—תנ"ו בקרמזיר של מורביה; זמן מה היה גם "רב המדינה" במורביה. גם הוא כאביו עסק בקבלה וגם הוא החליט לעלות לארץ ישראל ובדרכו לשם עשה שנים אחדות בניקולס־בורג, בווינה (בביתו של ר' שמשון ורטהיימר) ובמדינת איטליה, ועקבותיו לא נודעו עוד. חיבר: "ארבע חרשים", דרשות על דרך הקבלה (פפד"א תמ"א), ו"שלשה שריגים", דרשות על הפטרות ומנהגים (ווניציה תס"א).

קהילתו לימין הגאון מו״ה יהונתן אייבשיץ, וביום ב׳ ז׳ מרחשון שנת תקי״ב נתן שם חרם גמור על כל הדוברים על צדיק עתק בנידון הקמיעות, וחתום שם בראש בי דינו וחכמי עירו ״הק׳ גרשון במוהר״ר אברהם חיות חפ״ק האציפלאץ יע״א״ (לוחות העדות). משם נתקבל שוב לאבד״ק מאטערסדארף. בחורף שנת תקל״ה, כאשר היתה בחירה לרב המדינה של כל מדינת מעהרין, אז עמדו על המנין אל הבחירה הזאת שלשה רבנים, הגאון מו״ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ, אשר כבר היה בעת ההיא אבד״ק נ״ש, הג״מ גרשון חיות אבד״ק מאטערסדארף, והג״מ יצחק הכהן ר״פ אבד״ק לייפניק. הראשון אשר היו לו רוב דעות נבחר לרב המדינה. בשנת תקל״ח, כי נח נפשיה דרב שמואל שמעלקא הלוי בעיר נ״ש, נתמנה הוא למלאות מקומו שמה להיות אב״ד ור״מ דק״ק נ״ש וכל מדינת מעהרין, ותהי המשרה הזאת עליו עד יום פקודתו.

ז. הגאון מו״ה צבי הירש מזאמושטש מח״ס שו״ת תפארת צבי[2].

ח. הרה״ג מו״ה אריה ליב בן ר׳ דוד. כרב ואב״ד בעיר הזאת הסכים ביום כ״ד סיון תקמ״ו ע״ס בנין שלמה.

ט. הרה״ג מו״ה בערישׁ מרקבריישטער בן ר׳ גבריאל מרקברייטער, אשר אביו של זה האחרון היה הג״מ פנחס קאצנלנבויגן אבד״ק לייפניק, באסקוויץ, שנפטר בשנת תקכ״ו, היה בנו של הג״מ משה ק״ב אבד״ק שוואבאך וכל מדינת אנשבאך. הוא נולד בשנת תקכ״א לאביו ר׳ גבריאל ז״ל. בשנת תקנ״ג נתקבל לאבד״ק האצענפלאץ, שם שימש ברבנות ארבעים שנה, ונח נפשיה בהיותו בן ע״ב שנים ביום כ״ד תמוז תקצ״ג. תשובות אליו נדפסו בשו״ת הר המור (סי׳ י״ג), עטרת לחכמים (סי׳ ח׳), שמן רוקח (סי׳ נ״ה).

2 ראה מ״ש לעיל אודותיו בארוכה במאמרי על העיר ״גרידיץ״, ובמאמרי על העיר ״גלוגא רבתי״ אות יא.

הורחוב

עיירה בגליל לודמיר הסמוכה לבראד. כבר במאה הרביעית לאלף הששי התקיימה שם קהילה קטנה ובשנת ת"ח נהרגו שם קרוב לחמשים משפחות על קידוש השם[1].

ואלו רבני הורחוב הידועים לנו:

א. הרה"ג מו"ה אברהם הלוי בן ראש המדינה ר' מרדכי סג"ל מטיסמניץ[2]. הוא נתקבל לאבד"ק הורחוב ברבע האחרון למאה החמישית[3] ואח"כ נתקבל לראש בית דין בלבוב[4]. אחרי פטירת אחיו הג"מ מו"ה שמואל אבד"ק טיסמניץ בערך בשנת תק"ו[5], נתמנה לממלא מקומו. הוא השתתף באסיפת ועד ארבע ארצות בעיר יעראסלאב בשנת תקי"ד ועמד למנין עם מצדדי הגאון ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל אודות מחלוקת הקמיעות הידועות[6]. הג"מ אברהם הלוי נפטר בערך שנת תקכ"ה[7]. הוא היה חתנו של הגאון מו"ה חיים יהודה סג"ל איטינגא אבד"ק לבוב והיו לו ששה בנים רבנים גדולי תורה ויראה.

ב. זקיני הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ, הידוע בשם ר' יצחק מהמבורג. בשנת תק"ו שימש ברבנות בהורחוב[8] ושם חתם גם על החרם נגד הג"מ יהונתן אייבשיץ זצ"ל במחלוקת עם הגאון יעב"ץ זצ"ל[9]. הוא שימש כאב"ד הורחוב לערך עשר שנים. בשנת תקט"ו, כשנפטר אביו רבי יעקב בעיר גלוגא, נתמנה הוא לאב"ד שם למלאות מקום אביו.

ג. הגאון מו"ה דוד טעבלי בן הגאון מו"ה נתן נטע אבד"ק בראדי[10]. הוא

1 ראה בספר "טיט היון", מאורעות גזירות ת"ח.

2 ראה בספרי "כתבי הגאונים" דף כג. 3 ראה "אנשי שם" סימן כ"ז עמ' 234

4 בר"ח אדר שני תצ"ט חתום בלבוב על פסק דין בנידון תיקון דרך לבית הכנסת וחתם בראש חכמי עירו: "הקטן אברהם סג"ל מטיסמיניץ הופ"ק לבוב", וראה גם הסכמתו על ספר "ברכת יוסף ואלי' רבה", זאלקווא תקי"א.

5 ראה בספר "מענה אלי'", זאלקווא תקי"ב.

6 ראה ב"לוחות העדות" מ"ש: כאשר ידוע לי בבירור מכבוד יראת ד' מהגאון הג"ל מעודו ואסור לחלוק על הגאון הנ"ל. הק' אברהם סגל חונה ק"ק טיסמניץ ואגפיה".

7 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' כג.

8 ראה הסכמתו על הדפסת הש"ס של האחים פרופס באמשטרדם ושם חתום בין גאוני ווּאלין: הק' יצחק הלוי איש הורוויץ חונה בק' הורחוב בגליל לודמיר".

9 ראה בספר "שפת אמת", אטונא תקי"ב במכתבי החרם של גאוני חכמי הקלויז דבראד.

10 ראה הסכמתו על ספר תוספות שבת מאת הג"מ רפאל מייזעלש פפד"א תקל"א ועל הספר "מצמיח ישועה" על המרדכי נאוויהדוואהר תקמ"ב מאת הג"מ יהושע העשיל נכד הג"מ יהושע העשיל אבד"ק אפטא בן הג"מ מאיר אבד"ק קרעמניץ.

השתתף במחלוקת הגדולה אודות הגט מקליווא וקם בעזרת ישראל הג"מ מו"ה ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא ותשובתו בעניין הגט הידוע נדפס בספר "אור ישראל"[11]. בסוף ימיו שימש הג"מ דוד טעבלי כאב"ד ליסא ונפטר שם בט"ז טבת תקנ"ב. בנו היה הגאון המפורסם מו"ה זכריה מענדל אבד"ק לעסלא, חברו ועמיתו של הגאון הנודע רבי עקיבא אייגר זצ"ל[12].

ד. הגאון החריף מו"ה מרדכי צבי הלוי איש הורוויץ, בן הגאון ר' יצחק הלוי הנ"ל[13]. בשנת תקנ"ה גר בעיר בראד. הוא היה חתן הגאון מו"ה משה אבד"ק סאטנוב. ונפטר הג"מ מו"ה מ"צ בבראד בכ"ה כסלו תק"ע[14].

ה. הרה"ג מו"ה מרדכי יפה מבראד[15].

ו. הרה"ג מו"ה אלכסנדר סנדר שמואל בן הרה"ג מו"ה פנחס אבד"ק קאלק. אמו היתה אחות הגאון מו"ה אלכסנדר סנדר מרגליות אבד"ק סאטנוב[16].

ז. הרה"ג מו"ה מנחם מאניש בן הרה"ג מו"ה חיים מרדכי מרגליות אבד"ק דובנא רבתי, מחבר ספר "שערי תשובה"[17]. הוא היה חתן הג"מ יעקב ארי' ליב אבד"ק קאוולי.

ח. הרה"ג מו"ה אפרים זלמן מרגליות, בנו של הג"מ מו"ה מנחם מאניש הנ"ל ממלא מקומו[18].

וכן שימש בשנת תק"ו הרב הגאון מו"ה רפאל מייזעלש, מחבר ספר "תוספות שבת על הלכות שבת, כדיין ומו"ץ בהורחוב ומשם נתקבל לאבד"ק פאריצק[19], וכמ"מ היה הרה"צ מו"ה יצחק הנודע בשם ר' איציקל דרוהביטשער, נפטר בהורחוב בשנת תק"ד.

11 אור ישראל, אמשטרדם תקכ"ט, סימן ל"ד.
12 עיין ספר "תולדות אנשי שם" מאת הרה"ג ר' דוד טעבעלי אפרתי.
13 ראה הסכמתו משנת תקנ"ו על ספר "תוקף הגס" פי' על מגילת אסתר מאת ה"ר פנחס מבראד, לבוב תקנ"ז. וכן הסכמתו על ספר "בית האוצר" חידושים על שו"ע יורה דעה מאת הרה"ג מו"ה אלי' צבי ב"ר יעקב מו"ץ דק"ק פרידבורג, לבוב תקס"ב.
14 ראה מאמרי על העיר "בעלזא".
15 ראה הסכמתו על "חידושי מהר"ם שיק", פאריצק תקע"ג, והסכמתו על ספר "טורי אבן" מאת הג"מ אליעזר אויערבאך, תקע"ח.
16 ראה מאמרי על העיר "אפטא".
17 ראה "מעלות היוחסין" עמ' נט.
18 ראה שם עמ' ס'.
19 ראה מאמרי על העיר "בעלזא".

הרובשוב

הרובשוב[1], עיר במדינת פולין הקטנה במחוז לובלין, היא אחת הקהילות העתיקות אשר בפולין הקטנה. כבר בראשית המאה השלישית לאלף הששי היו יהודים גרים שם, וכנראה, כבר היתה להם בעת ההיא קהילה מיוחדת עם כל צרכי ציבור. בשנת רט"ז נתן המלך קאזמירז רשות ליהודי מיכאל מהרובשוב לסחור ביין ושאר מיני סחורות, ופטרו מן מס הגבול. בשנת רנ"ג השכיר המלך יאן אלברעכט להיהודי שכנא שכנאוויץ את מס הגבול (צאלל) מן העיר הזאת למשך שלוש שנים. המומר והעוכר ישראל (יוסף) יאהאן פפעפערקאָרן[2], הנודע על ידי

1 נדפס ברבעון "הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו (תרצ"א) עמוד פ"ז-ק"י, אבל פה בא בהוספות ותיקונים וגם באיזו השמטות עם שנויים.

2 משפחת פפעפערקארן היתה משפחה נכבדה ומיוחסת במדינת ביהן ומעהרין בכלל ובעיר פרג בפרט. על לוח מצבתו של ר' יונה ב"ר מאיר פוריא פפעפערקארן חרות שהוא "ממשפחה מיוחסת" (גל עד סי' ע'). המומר העוכר ישראל, אשר בגיותו היה נקרא בשם יאהאן פפעפערקארן, היה בן אחיו או בן דודו של הרב הגאון מו"ה מאיר פפעפערקארן, מגדולי חכמי פרג באמצע מאה השלישית לאלף הששי. כעדות עצמו בספרו הנזכר (דף י"ו) כתב, כי בילדותו נתגדל ונתחנך ולמד אצל דודו או בן דודו הגאון שר התורה בהליכות התלמוד אין דוגמתו בישראל מו"ה מאיר פפעפערקארן. הגאון מו"ה מאיר פפעפערקארן היה מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה יוסף קולון (מהרי"ק) ז"ל באמצע המאה השלישית, ואח"כ היה מגדולי חכמי פרג, בעת אשר הגאון הנודע מו"ה יעקב פולק, בעל החילוקים, ראש החריפים בזמנו, היה ר"מ שמה. בשנת רנ"ב אירע דבר בפרג אשר שם את כל חכמי העיר הזאת וגם רבני גדולי הדור כמרקחה, אודות המיאון אשר התיר הגאון ר' יעקב פולק לאחות אשתו סול"ק, ונחלקו עליו כל חכמי עירו ורבני גדולי הדור. וזה הדבר: הרב הגאון ר' דוד סענדרש מפרג אירס לו לאשה ע"י חופה וקידושין ילדה קטנה יתומה מאב, בטרם מלאו לה י"ב שנים כדת משה וישראל. חותנתו אם היתומה התחרטה אח"כ על הדבר הזה, ורצתה לנתק את האירוסין והנשואין ולתת את בתה לאיש אחר. אך ה"ר דוד לא רצה לפוטרה בגט כריתות, ע"כ התחכם הגאון ר' יעקב פולק ולימד את היתומה שהיתה אחות אשתו שתמאן בבעלה זה, יען בעת האירוסין היתה עוד ילדה קטנה ויתומה, ועל ידי מיאון הלזה התיר הגאון ר' יעקב פולק לאחות אשתו להינשא לעלמא בלי גט כריתות. הדבר הזה עשה רושם גדול אצל כל גדולי חכמי עיר פרג, ובראשם הגאון הגדול מו"ה פנחס מפרג (הגאון מהר"י מינץ בתשובותיו סי' י"ב המליץ עליו "פטיש החזק עמוד הימיני, ה"ה ר"ג מהר"ר פינחס יצ"ו... אחר מי רודף מלך ישראל אחר פרעוש אחד, אחר כלב המת". ונח נפשיה דרב פנחס שם ביום ועש"ק ט' לחודש תשרי שנת רנ"ה) אשר יצא לעורר

ספריו בהם כתב שטנה על היהודים במלשינות ועלילות שונות, כותב בספרו "האנדשפיעגעל" (נדפס בשנת ר"ע) את אלה הדברים: כומר אחד וכן הד"ר טאמאש עם נשיהם וילדיהם ברחו (ממדינת אשכנז) לפראג להתיהד, יען שם נמצאת קהילה גדולה וחשובה עד מאד. רב אחד מפראג נסע עם הכומר משם

על פסקו, כי היא אשת איש לכל דבריה, יען זה כמה גזר הגאון מו"ה מנחם ממרזבורג הידוע בשם "מעיל צדק" שלא למאן בזמן הזה, ובכן המיאון הוא בטל, ואם לא תתגרש מבעלה זה בגט פשורין ובספר כריתות כראוי כדת משה וישראל אסורה היא להינשא לאיש אחר. הדבר הובא לפני רבני גדולי הדור, לפני הגאון הגדול רבן של ישראל במדינת אשכנז בעת ההיא, הוא ניהו הגאון המפורסם מו"ה יעקב מרגליות מגירנבערג (רבו של הגאון ר' יעקב פולק) ולפני הגאון הנודע מו"ה יהודה מינץ מפאדואה, והם פסקו נגד הג"מ יעקב פולק כי האשה ההיא אסורה להינשא במיאון הלזה, ואם לא יחזור מהוראתו יפרשו עליו גזירת נח"ש. הגאון מו"ה יעקב פולק היה מבקש לו עזר מאת הרבנים חכמי דורו שיעמדו לימינו, אבל לא מצא, רק רב אחד הוא ניהו הגאון מו"ה מאיר פפעפערקארן מפרג אשר הסכים לפסקו. את יתר דברי ימי חיי הג"מ מו"ה מאיר פפעפערקארן נעלמו מאתנו, וגם מתי הלך לעולמו אין אנו יודעים. כנראה נח נפשיה דר' מאיר בפרג ושם נקבר.

על רבנו יעקב פולק, ראש החריפים בזמנו, אשר לפי עדות בעל צמח דוד (ה"א שנ"ב) היה הוא הראשון אשר המציא את הפלפולים החריפים "החלוקים" שנוהגים בהם ראשי הישיבות לחדד בהם את התלמידים. כבר נכבדות מדובר בו הרבה בספרי בעלי האסופות בזמננו אלה וכולם מגששים באפילה והרכיבו בזה איזה אנשים נפרדים ועשו מהם איש אחד ללא אמת וללא נכון. איזה מהם הרכיבו אותו עם ר' יעקב קופלמן סג"ל שנפטר בלובלין שנת ש"א (אוצר ישראל בערכו) וזה שגיאה גדולה עד מאד, כי ר' יעקב פולק לא היה שמו קופלמן וגם לא היה לוי, ור' יעקב קופלמן לא היה שמו פולק. הגאון חיד"א בשם הגדולים ח"א אות י' סי' ר"ן, מחליפו עם ר' יעקב פלק ב"ר יצחק הלוי, אשר בשנת שמ"ג כתב תשובה בענין עגונה נגד הגאון מהר"ל מפראג. וגם זה שגיאה גדולה, יען ר' יעקב פולק לא היה לוי, וגם נפטר בערך שנת ר"ץ כעדות הבעל צמח דוד ובעל שלשלת הקבלה. איזה מהם באו לידי החלטה, כי לעת זקנתו עזב ר' יעקב פולק את אירופה והלך לו לארץ הצבי, ובשנת רפ"ב בא בהסכמה ע"ס ברכת אבי"הם (וויניציא שי"ב) וחתום "איש ירושלים". וגם זה טעות כי בעת ההיא מצאנו אותו עוד בעיר קראקא ומתנהג ברבנות. ע"כ דע כי ארבעה אנשים נפרדים המה, בשינוי השם ובשינוי מקום ובשינוי הזמן קצת. ואלה הם:

א) ר' יעקב קופלמן סג"ל אבד"ק לובלין שנפטר שם בשנת ש"א.

ב) ר' יעקב המכונה פלק ב"ר יצחק הלוי, אשר בשנת שמ"ג כתב תשובה נגד פסקו של מהר"ל מפראג בדין עגונה (פראג שנ"ד, פפד"מ תע"ט) ועל השער נדפסו אלה הדברים: "ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. תשובת הגאון מוהר"ר יעקב פלק בר יצחק הלוי זצ"ל".

ג) "הרב ר' יעקב פלק חכם ורופא במצרים" (לשון בעל שלשלת הקבלה) אשר לדעתי הוא אשר הסכים על ספר "ברכת אברהם" וחתום "איש ירושלים".

ד) רבנו יעקב פולק ראש המפלפלים ואבי החריפים אשר ע"י שכלו החד והחרוץ המציא את "החלוקים" אשר נתפשטו בכל תפוצות הגולה ונהגו בהם ראשי הישיבות בכל מדינת אשכנז פולין וליטא, אשר בשבילו באנו לדבר בזה.

ועתה הסכת ושמע: "המאור הגדול מוה"ר יעקב פולק" (לשון הרמ"א בסוף ספר היוחסין) היה יליד ארץ פולין, ואולי מילידי עיר קראקא הבירה אשר שימש שם ברבנות והרביץ תורה ברבים בערך שלושים שנה, ועל שם ארץ מולדתו היה נקרא "פולק". בשחרותו עזב את ארץ מולדתו והלך עירה נירנבערג אשר באשכנז המדינה, ללמוד בישיבתו של הגאון ר' יעקב מרגליות, אשר היה אחד מן הרבנים הגדולים גדולי הדור בימים ההם ובזמן ההוא. אצלו השתלם עצמו בלמודים בדרך החריפות ובפלפולים העמוקים אשר היו נקראים "נירנבערגער ואוספרעננער" (ע"ש העיר, נירנבערג, ואויספורג), והוא הוסיף מדעתו ע"י שכלו החד והחרוץ עוד את דרך הפלפול, לבנות ולהרוס על פי שיטתם של בעלי מימרות, ולהתבונן במה פליגי, ולתרץ כי כל אחד לשיטתו אזל, והוא "החלוקים" אשר הנהיגו אחריו בבתי הישיבות. ערך ר"ן כבר מצאנו אותו יושב ראש, בתור ר"מ בעיר פראג בעת אשר שימש שם ברבנות הגאון ר' יצחק אייזיק מרגליות בן רבו הגאון ר' יעקב מרגליות, וימת שם יצחק ביום כ"ד לחודש אדר שני שנת רפ"ה.

ושם אשת יעקב, אסתר בת הגביר הקצין ר' משה בן ר' אפרים פישל מקראקא שהיה נקרא בשם ר' משה פישלש.

הרופא ר' משה פישלש הי"ד, נולד בקראקא ערך שנת רס"ה, ונשרף שם על קידוש השם ערך שנת ש"ב. הוא ואבותיו היו מגדולי נכבדי עיר קראקא ומן מנהיגיה. זקינו אפרים פישל בן משה בא בראשית המאה השניה לאלף הששי ממדינת אשכנז עירה קראקא וישב שם. הוא היה עתיר נכסין, מנטילי כסף ואילי הזהב אשר בקראקא. לו היה שם מסחרים גדולים, ראש ומנהיג בעירו וקצין עם. ולו ארבעה בנים, אשר שם האחד יעקב, ושם השני יהושע, השלישי משה, והרביעי אשר התנצר והיה נקרא בשם מומרותו סטעפאן, ויען כי היה חשוב אל המלכות ומגדולי היהודים אשר בקראקא, בעבור זה עמדה בשעת טבילתו (טויפפאטין) אליזאבעט חותנתו של המלך. וימת אפרים פישל בן משה בעיר קראקא ערך שנת ר"ל לפ"ק. מכל בניו היה בנו השלישי משה הגדול והנכבד מכולם, אשר ירש את שררתו וכבודו ורוב עושרו, הוא משה, המכונה על שם אביו משה פישלש. כמו אביו הוא היה ג"כ ראש ומנהיג בקראקא, וחתום בראש מנהיגי העדה על התעודה אשר נתנה להרשות בשנת רמ"ה (1485) שאין לשום יהודי מקראקא לעסוק בשום מיני סחורות ופרקמטיא למען למכרם לנוצרים. כמו אביו היה הוא ג"כ עתיר נכסין, מלוה בריבית למלכי פולין קאזימיר הרביעי, ויאן אלברעכט ומוכסין מאת המלך והשרים לנכות את מסי היהודים מן מדינת פולין הגדולה. בשנת רנ"ט (1499) התלוננו יהודי פולין הגדולה לפני החשמון (קארדינל) פרידריך, ארכיהגמון (ערצבישאף) של עיר גניזין, וגם לפני ההגמון (בישאף) של עיר קראקא, כי משה פישלש לקח מהם ארבעים פלורין יותר מן מה שהיה מגיע מהם. בשנת רס"ג (1503) חבר יחד עם אחיו יעקב את גביית המסים מגליל לונטשיץ ואת מכס הגבול של עיר סאַכאטשוב. וימת משה פישלש בקראקא ערך שנת רס"ה לפ"ק. ולו אשה גדולה וחכמה עד מאד וקרובה אל המלכות, ושמה רחל (או רעכיל) אשר גם אחרי מות בעלה עסקה יחד עם בנה יחידה אפרים פישל בעסקי הלואות לבית המלך ורוזני המדינה. בשנת רנ"ט כאשר גורשו היהודים מעיר קראקא, וניתן להם רשות לגור רק במגרש קאזימיר הסמוך לקראקא אז קיבלה היא רשיון מאת המלך קאזימיר הרביעי לגור בקראקא כבראשונה עם בני ביתה באין מפריע. והיא ילדה למשה שתי בנות ובן. בתה הראשונה מרת אסתר היתה כאמור אשת הגאון ר' יעקב פולק. בשנת רס"ה (1505) נתנה לבתה ולחתנה ר' יעקב פולק בית הסמוך לביתה במתנה, בתנאי שלא ימכרו אותו לשום אציל ולא לכומר. בתה השניה מרת הענדיל היתה אשת הרב

הגאון המקובל מו"ה אשר אבד"ק קראקא (זקינו של הגאון מהר"ם מלובלין). בשנת רע"ט כאשר נתעוררה שאלת הרבנות בעיר קראקא, אז נחלקו הדעות קצתם נטו אחרי רבם הראשון ר' פרץ (אולי הוא המובא בסוף ספר היוחסין מן הרמ"א) אשר כבר שימש שם ברבנות כשלוש שנים, ואחרים נטו אחרי ר' אשר חתנו של משה פישלש מקראקא ושל אשתו הגבירה המקורבת למלכות מרת רחל (או רעכיל) וכן נפלגה העדה לשתי מחנות. הדבר הובא לפני המלך זיגמונד הראשון, וביום 25.5 שנת 1519 (רע"ט) יצא דבר מלכות כי יכולים למנות שני רבנים בקראקא, ובכן נפרדה העדה לשתי קהילות עם שני רבנים בראשם, לקהל עדת אנשי ביהם ור' פרץ אב"ד בראשה, ולקהל אנשי פולין ור' אשר לעמיל חתנה של רחל אב"ד בראשה. על ידי חלוקת הציבור הזה פרצה שוב מריבה ומדון אודות בית הכנסת בקראקא לאיזה עדה הוא שייך, ומי יש לו רשות להשתמש בו ולבא להתפלל בתוכו. ויגישו את עצמותיהם לפני המלך זיגמונד הראשון, וביום 5.11 שנת 1519 יצא שוב דבר מלכות כי לעדה של בני פולין אשר הרב ר' אשר חתן רחל עומד בראשה, לה משפט הבכורה לבא להתפלל בתוכו, ואין לבני קהל עדת אנשי ביהם אשר הרב ר' פרץ עומד בראשה, רשות לבוא שם להתפלל בלתי רשות הרב ר' אשר וקהל עדתו, יען נודע ע"פ עדים נאמנים, כי בני הקהילה הפולנית הקימו מכספם את הבית הזה, עוד בטרם באו אנשי קהל עדת אנשי ביהם לקראקא וגם כי רק הם מתקנים אותו בכל פעם מהונם. השתי הקהילות הנפרדות עם שני רבנים בראשם היו בקראקא עד ראשית המאה הרביעית לאלף הששי. בנו של משה פישלש היה אפרים פישל מקראקא, שנולד שם בערך בשנת ר"ל וימת שם בערך בשנת ר"ץ. כמו אביו היה הוא ג"כ מוכסן, וחוכר, וגובה המסים מן היהודים של מדינת פולין הקטנה חוץ מעיר קראקא הבירה. בשנת רע"ב (1512) חכר את גביית המסים מן מדינת פולין הקטנה מאת המלך זיגמונד הראשון. אולם היהודים היושבים במדינת פולין הקטנה לא היו נוחים מזה, וסרבו למסור בידו את המסים המגיעים מהם, בעבור זה פשט את הרגל, כי לא היה יכול לשלם להמלך הסך שהתחייב לתת להמלך עבור מסי היהודים. הוא רצה לעבור דירתו וללכת חוץ למדינה, אך ע"י השתדלותה של אשתו חוולה אשר היתה מקורבת להמלכה בונה אשת המלך זיגמונד הראשון נשאר במקומו, והוא ואשתו חוולה קיבלו שטר חירות מאת המלך, ששחרר אותו המלך מכל בתי הדינין של היהודים ושאינם יהודים ואין לשום אדם רשות לתבוע אותם לדין לפני בתי המשפט אשר בארץ. והעמיד אותם ברשות דינו של המלך והמלכה בלבד.

כאמור היה לו לאפרים פישל בן ושמו משה אשר היה נקרא ע"ש אביו בשם משה פישלש, שנולד בקראקא ערך רס"ה ונשרף שם על קידוש השם, בטח ע"י עלילה כי ביזו לחם קדשם או דתם ערך שנת ש"ב. הוא למד את חכמת הרפואה באחת בתי האוניברסיטאות אשר באיטליא ונכתר בתור רופא. הוא היה רופא אצל אצילי מדינת פולין, וביחוד אצל הארכיהגמון פטר מעיר פוזנא. אשתו אסתר בת ר' מנחם הכהן היתה מקורבת להמלכה בונה אשת המלך זיגמונד הראשון, בעבור זה פטר אותו המלך בשנת רפ"ג (1523) מכל מסים וארנונות עבור הצטינותו בחכמת הרפואה. ויען כי אין פרנסתו רק מחכמה זו בלבד, בשנת ר"פ נמצא חתימתו יחד עם הדיין ר' שמואל ב"ר פנחס הלוי על פסק דין והחרם אשר כתב דודו הגאון ר' יעקב פולק נגד הגאון ר' אברהם מינץ מפדואה (ראה בסוף ספר דעת קדושים). ואחרי מות דודו ר' אשר לעמיל אבד"ק קראקא שנפטר שם ערך רצ"א, נתמנה הוא למלאות מקומו, ונתאשר בחירתו גם מאת המלך ביום 30.7 שנת 1532 (רצ"ב) להיות רב לקהל עדת אנשי פולין בקראקא. ביום 12.12 שנת ש"ב (1541) מינו אותו המלך יחד עם הגאון ר' שלום

לתולדות הקהילות בפולין

שכנא אבד"ק לובלין לרבני כוללים לרבני המדינה על מדינת פולין הקטנה ומדינ
רוסיא ופודוליה היא גליל לבוב, והוא היה רב הכולל רק על שני גלילות דהיינו גלי
קראקא וצוויזמיר. ונשרף על קידוש השם סמוך לעת ההיא בעיר מולדתו קראקא (ראד
כל זאת בהאשכול שנה ה' 251 ובשנה ששית 211־216, ובירחון היו"ל בברסלא שנ
1913 עמודים 59־73, 196־210).

דברי ריבות האלו (דבר המיאון הנ"ל) הגיעו עד שערי עיר פאדואה באיטליא
אל הגאון מהר"י מינץ, ראש חכמי דורו במדינה הזאת, וגם הוא עמד לימין האוסרים
וגם הוא גזר על ר' יעקב פולק גזירת נח"ש, ואז פירשו ממנו חכמי עירו, ובעבור
זה היה נאלץ לעזוב את פראג ואת משרת הרבנות אשר היה לו שם בתור ר"מ, וחזר
לארץ מולדתו ולעיר מגורי חותנתו עירה קראקא, וישב שם. ערך רס"ג נתמנה שם
לרב ואב"ד, וביום 21.6 שנת 1503 נתאשרה רבנותו גם מאת המלך "ע"י רוב ידיעותי
בלמודי העברים, בעבור זה מחויבים כל קהל עיר קראקא להיות סרים למשמעת
ולכבדו בתור אב"ד ור"מ".

בערך בשנת רע"ח, אש המחלוקת יצאה מעיר בולוניה ולהבה מקרית פיראר
אשר במדינת איטליא, אודות אברהם רפאל איש בולוניה אשר הפקיד אצל חבירו
עמנואל מגורצי איש פיראראה סך י"ב אלף זהב להיות שומר חנם עליהם, אח"כ כאשר
בא בעל הפקדון לבקש מעותיו, התל בו הנפקד ולא החזיר לו מעותיו. ר' אברהם
רפאל מבולוניה לא רצה לתובעו בעירו פיראראה, כדין תובע הולך אחר הנתבע, יע
הוא אלם בעירו ומבעית חכמי עירו בגלל עושרו ורוב גדלו וידו החזקה אשר לו שם.
הנתבע עמנואל מגורצי לא רצה לילך לדון במקום אחר רק בעירו פיראראה, והגאון
מו"ה אברהם הלוי מינץ אבד"ק פאדובה עמד לימינו כי אינו צריך לילך לדון למקום
אחר, רק בעירו כפי הדין. רבני וגדולי חכמי מדינת איטליא, נחלקו לשתי מחנות.
הללו עמדו לימין הראשון, ואחרים כנגדם עמדו לימין השני. דברי ריבות האלו הגיעו
גם לעיר קראקא לפני הגאון ר' יעקב פולק והוא פסק (תשובתו נדפסה בזמננו אלה
בסוף ספר דעת קדושים, פטרסבורג, תרנ"ח) כי עמנואל גורצי מחוייב לדון עם התובע
בעיר אחרת, מפני שהוא גבר אלם בעירו, והוציא את כלי זעמו על הגאון מו"ה אברהם
הלוי מינץ (בנו של הגאון מהר"י מינץ), וגזר עליו גזירת נח"ש אם לא יחזור
מהוראתו זאת, והנרדף לפנים מן הגאון מהר"י מינץ, נעשה עתה רודף בנו, ודברי ריבוח
האלו העלו ג"כ אבק לשון הרע, וכתבו על זה מרירות, והחרימו זא"ז, ויותר מן מאד
רבנים לקחו חבל בדברי ריבות האלו, וכל אחד היה לו מערכה בפני עצמו, ולפי
המסורת מתו שניהם (ר' יעקב פולק ור' אברהם מינץ) בשנת אחת (שלשלת הקבלה)
בערך בשנת ר"ץ לפ"ק.

אחרי הדברים האלה ביקש יעקב לישב בשלוה בעירו קראקא, אולם בשנת רפ"נ
קפץ עליו רוגזו של הרופא שמואל אשר היה נכבד בעיר קראקא, ורופא בחצר המלך
וקרוב למלכות. וזה דבר המאורע: בחורף שנה הנזכרת באו עדים לפני ר' יעקב
פולק ולפני בית דינו, כי הרופא שמואל היה מזנה את האשה קלארא אשת משו
מקראקא. ר' יעקב פולק אסרה על בעלה. האיש והאשה והרופא שמואל הגישו הדבריב
לפני הרשות, כי הוציא עליהם שם רע, והרב ר' יעקב פולק הבאיש אותם לפני קהי
עם ועדה על לא דבר, וביקשו מאת המלך לענוש קשה את הרב ר' יעקב פולק. ר
יעקב פולק הצטדק בתחילה לפני הרשות, כי לא פגע בכבוד האשה ובעלה וכבודו
של רופא המלך שמואל ולא הוציא מפיו את הדברים אשר הלשינו עליו האיש ואשת
והרופא. הקציץ הידוע ר' אברהם מביהם, סוכן וקבלן בחצר המלך פולין בקראקא
אשר היה שר וגדול ליהודים וחשוב בחצר המלך, השתדל בכל עת לפני הרשות שלא

לעיר ריבישאַב (הרובשוב) אשר במדינת רייסין[3], ושם מלו אותו ונתגייר, כי רק במדינה הלזו פולין יכולין להתיהד כמו במדינת טירקייא (ראה בדף ב' ע"א, ודף

יאונה לר' יעקב פולק כל רעה, אך כל דבריו היו ללא הועיל, כי מנגדיו רשמו שמות האנשים הרבנים הדיינים אשר היו באותו מעמד, בעת אשר אסר את קלארא על אישה משה יען אשר זינתה תחת בעלה, הלא המה: הרב ר' אשר (שהיה אח"כ אבד"ק קראקא, זקינו של מהר"ם מלובלין), הרב ר' איסר, ר' מרדכי, ר' ברוך, ר' זישא. הדבר יצא מלפני הרשות כי ביום 5.5 שנה זו צריך ר' יעקב פולק לישבע בנקיטת ספר תורה כי לא אמר את אלה הדברים אשר מנגדיו מלשינים עליו. מה היה אחרית דבר לא נודע לנו וגם יתר קורות ימי חייו נעלמה מאתנו.

בצמח דוד ח"א שנת שנ"ב, כותב עליו אלה הדברים: "רבי יעקב פולק הוא הרב הגדול אשר שמעו הולך מסוף העולם ועד סופו. כבר היה ראש ישיבה ואב"ד עם רבי אייזיק מרגליות פה ק"ק פראג, ונתבקש בישיבה של מעלה גם הוא סביב לשנת ר"ץ. ואומרים שהוא, רבי יעקב פולק, היה הראשון אשר המציא ברוב שינון חידודו וחריפתו את המצאת פלפול החלוקים שנוהגים בו ראשי ישיבות במדינות אלו לחדד בהם את התלמידים מזמנו עד היום הזה".

הגאון ר' יעקב פולק לא כתב שום ספר, ואף איזה העתק מן תשובותיו הרבות אשר שלח על פני חוץ לא הניח לעצמו, יען כוונתו היתה שלא לעשות שום ספר למען דורות הבאים אחריו לא יפסקו כמותו. וכן נהג אחריו כדבר הזה תלמידו המובהק הגאון ר' שלום שכנא מלובלין (שו"ת הרמ"א סי' כ"ה). בזמננו אלה נדפס ממנו תשובה אחת אשר כתב לחכמי לוּעז היא מדינת איטליא, נגד הגאון ר' אברהם מינץ מפדואה, אשר על ידי ריבות האלו החרימו זה את זה כאמור למעלה. רק איזה פסקי דינים מובאים ממנו להלכה למעשה בספרי דורות הבאים אחריו אשר נהגו כמותו להקל. כמו בדין בשר ששהו ג' ימים בלי מליחה שאסרו הגאונים, גאוני בבל, ור' יעקב התיר הבשר אם שפכו עליו מים בתוך ג' ימים (תורת חטאת כלל ד' דין ג'), וכן נוהגין אחריו עד היום הזה. גם התיר לכתוב גט פטורין על נייר שקורין פאפיער (ולא צריך דוקא קלף) בניגוד למנהג שנהגו אז, וכן נוהגין אחריו עד היום הזה (אה"ע סי' קכ"ד בדרכי משה ובט"ז שם). גם פסק שאין להפך הלולב לצד מטה (דרכי משה או"ח סי' תרנ"ג בשם רבו הגאון ר' שלום שכנא, שראה כן אצל רבו הגאון ר' יעקב פולק). גם השל"ה מס' שבועות מביא ממנו דין אחד שצריכין להמתין בליל א' של חג השבועות עד הלילה ממש, משום דבעינן תמימות. גם בטו"ז או"ח סי' קל"ב סק"ב מביא ממנו דין אחד, ע"ש. הרש"ל בתשובותיו סי' מ"ח כתב "וכן נמצא במרדכי כת"י, שהגיה גדול בדורו מוהר"ר יעקב פולק ז"ל". וכן בספר שו"ת באר שבע מביא "מכתיבת יד מוהר"ר יעקב פולק ז"ל מסמ"ג שלו".

אלה הם דברי ימי חייו של יעקב פולק מקראקא. איך גדול ומהולל מאד היה רבנו יעקב פולק, אצל דורות שבאו אחריו, אנו רואים מן מכתב רבני פפד"מ אשר כתבו לר' יצחק אייזיק הלוי אבד"ק גינצבורג, ביום כ"ט לספירה שנת שכ"ד לפ"ק, וז"ל: "אם יעמוד משה ושמואל ע"ה, או גדול הדור ה"ה כמהר"ר יאקב פולק ז"ל שהיה יחיד בעולם". (הורוויץ, רבני פפד"מ ח"א).

3 לפנים, דהיינו בשנת 1440, היתה הרובשוב שייכת למדינת רייסין היא רוסיא האדומה הנקראת גליל לבוב. ואלה שמות הקהלות אשר במאה הט"ו למספרם, דהיינו בשנת ר' לאלף הששי היו שייכות למדינת רייסין: בוסק, בעלזא, גלינא, גאליגורא,

ט"ז ע"ב). בשנת של"ח נתן המלך סטעפאן באטאָרי ליהודים אשר בהרובשוב רשיון כי יכולים לגור בכל מרחבי העיר הזאת בלי שום הבדל ופדות ובלי שום גבול, ולסחור בכל מיני סחורות בלי שום מעצור וגם יכולים לבנות להם, בית הכנסת. היהודים בעיר הזאת היו בעת ההיא אמידים ועשירים, וגם בחמישים כפרים וישובים אשר היו שייכים לעיר הזאת היו יהודים דרים שם ומצאו את פרנסתם ומחיתם בנקל. רובם היו בעלי הון. הכומרים נתקנאו בהם על זאת. בעבור זה היו היהודים נאלצים לתת להם מדי שנה בשנה סכום קצוב מלבד מתנות ומנות מדי פעם בפעם, שלא יבואו הנכרים לקצץ בהם ולבוז הונם ורכושם.

בשנת ת"ח ות"ט היה מספרם כשתי מאות בעלי בתים (משפחות), אשר נהרגו כמעט כולם ע"י גייסות חמיל שר"י (טיט היון). בשנת תצ"ו הבערה ללהב יוצאת ותאכל עשרים ושבעה בתי יהודים. גם בית הכנסת עם המרחץ עלו על המוקד. הרובשוב היתה אחת מארבע הקהילות הראשיות של גליל חעלמא, ואח"כ נתרבו הקהילות הראשיות שבגליל ההוא לתשע (שו"ת חוות יאיר סי' צ"ב בסופו). בתור הקהילה הראשית שבגליל חעלמא בחרה מקרבה מנהיג אחד לועד הגליל לטכס עצה בעניינים הפנימיים מה שהיה נוגע לגליל חעלמא. במאה החמישית התחברו שני הגלילות חעלמא ובעלזא למדינה אחת, והיה להם ועד בפני עצמם, אשר על פי רוב היה באחת מערי המדינה, כמו: טישוויץ, לאשצוב, קראסניסטאב ועוד. מנהיגי המדינה של גלילות חעלמא ובעלזא קיבלו פרס מדי שנה בשנה סך שתי מאות זהובים עבור הוצאות, רבני הועד של ארבע הקהילות הראשיות קיבלו פרס משלש מאות עד ארבע מאות וחמישים זהובים לשנה, הסופר והמזכיר הוא "הנאמן דבית ישראל" קיבל סך מאה וחמשים זהובים לשנה. כסף הגולגולת שילמו היהודים אשר בהרובשוב להרשות: בשנת תפ"ה שני אלפים ושתי מאות וששים זהובים; בשנת תפ"ח שלושת אלפים זהובים לשנה, ובשנת תקי"ח רק שמונה מאות ושבעים ושנים זהובים. בשנת תקכ"ח היה מספר היהודים בעיר שבע מאות ותשעה, ובגליל שלה, היינו בחמישים כפרים וישובים סביב לה, שלוש מאות וארבעה עשר, ס"ה אלף ועשרים ושלשה. בשנת תרט"ז היה מספרם שם שלושת אלפים ושתי מאות ושבעים ושש, ובשנת תרנ"ז חמשת אלפים ושלוש מאות וחמישים ושתים נפש. בשנת תרפ"א היה מספרם חמשת אלפים ושש מאות ושבעים ותשע בין תשעת אלפים וחמש מאות ושישים ושמונה נפש[4].

במאה הששית לאלף הששי נתפשטה החסידות, דהיינו שיטת הבעש"ט, גם שמה ע"י הרב הצדיק מו"ה יוסף קאצינלבוגין בן הצדיק המפורסם מו"ה

גריידינג, דאלינא, דרוהביטש, האליטש, הרובשוב, ווייסלאוויץ, זידיטשוב, חעלם, יערסלאב, לובאטשוב, לבוב, פרעמישלא, קאמינקא (בלבן, היהודים בקראקא ח"א עמוד ע').

4 אנציקלופדיא יודאיקא, כרך ח', עמוד רס"ג.

מרדכי שפירא הנודע בשם ר' מרדכי מנשיחיז[5], אשר בא לגור שם באמצע המאה הששית לאלף הששי. במאה ההיא נתיסד שם בית דפוס עברי ונדפסו שם הרבה ספרים בתכלית היופי, ובפרט ספרי "עין יעקב" עם המפרשים. אך לא עמד שם אלא שנים אחדות ושבתה המלאכה. כידוע היתה הרובשוב עיר מולדת של התוכן הגדול והחכם בחכמת השיעורים ר' אברהם יעקב שטערן (נולד שם בשנת תקכ"ב ומת בשנת תר"ב) אשר המציא מכונה למלאכת החשבון שנתפשטה בכל העולם כולו עד היום הזה. הה"צ מו"ה יוסף ק"ב הסכים בשנת תקמ"ה על ספר הלכה פסוקה (טורקא תקמ"ז) ובשנת תקע"ה ע"ס מאור עינים. בשחרותו שימש ברבנות בעיר לוצק, ואח"כ בהרובשוב ובסוף ימיו בעיר אוסטילא. כאשר בא עירה אוסטרהא לנישואיו של בנו ר' ברוך אשר לקח לו לאשה את בת הה"צ ר' יעקב יוסף נכדו של הרה"צ ר' ייב"ל, חלה שם את חוליו אשר מת בו, וימת שם יוסף בי"ח לחודש אלול שנת תק"ץ, ושם מנ"כ (ביבר, מזכרת גדולי אוסטרהא, סי' רמ"ו).

ואלה שמות הרבנים אשר שימשו שם ברבנות מן זמן ראשון עד זמן אחרון, ואלה הם:

א. הרב הגאון המובהק בדורו מו"ה חיים חייקא הלוי הורוויץ. אביו הרב הגאון החסיד מו"ה שמואל שווארציר (שחור) הלוי, היה גיסו וש"ב של הגאון

5 הה"צ מו"ה מרדכי אבד"ק נישחיז שנפטר שם ביום ה' לחודש ניסן שנת תק"ס, בהיותו בן נ"ד שנים, היה חתן הרה"ג מו"ה יוסף קאצנלבוגין אבד"ק לעשנוב ועל שם משפחת חותנו חתם עצמו בנו הה"צ מו"ה יוסף בשם משפחתו ק"ב. באמת היה שם משפחתו שפירא, כי היה חוטר מגזע הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא ר"מ מקראקא בעל "מגלה עמוקות". אחרי מות חותנו הג"מ יוסף ק"ב, נתמנה הוא למלאות מקומו בעיר לעשנוב. משם נתקבל שוב לאבד"ק נישחיז ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו שנת תק"ס לפ"ק. הוא היה מגדולי רועי החסידים אשר גם על ידו נתפשטה החסידות היא שיטת הבעש"ט בעירו ובגליל. אביו הרב ר' דובער היה "ספרא ודיינא דארבע ארצות" (לשון החרות על לוח מצבתו), וימת הוא במבחר שנותיו בעיר נישחיז ושם נקבר. וזה האחרון היה בנו של הרב "הגאון מופת הדור" (לשון החרות על לוח מצבתו) מו"ה אריה ליב אבד"ק נישחיז הידוע בשם ר' ליבש הזקן, ושם מנ"כ. הוא היה חתן הרב הגאון מו"ה ישעיה מהילדסהיים אבד"ק קאולע, חתנו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא מקראקא, בעל "מגלה עמוקות", ועל שם משפחתו נקראים הם "שפירא" עד היום. — ואלה תולדות הה"צ מו"ה מרדכי מנישחיז. בנו האחד היה הה"צ מו"ה יוסף ק"ב, אבד"ק הרובשוב. בנו השני הרב הגדול מו"ה יעקב אריה אבד"ק קאולע. וימת יעקב ביום כ"ז אלול תקצ"ז בעיר נישחיז, ולו שתי בנית, ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: א) הרב הגדול מו"ה מנחם מאניש מרגליות אבד"ק הורחוב, בנו של הרב הגאון מו"ה חיים מרדכי מרגליות (מעלות היוחסין) אב"ד דובנא, בעל שערי תשובה על או"ח. ב) הה"צ מו"ה אברהם הרב המגיד מטריסק. — בנו השלישי הרב ר' יצחק היה חתן הה"צ ר' לוי יצחק מברדיטשוב. וימת יצחק ביום כ"א שבט תרכ"ח לפ"ק. וראה מ"ש להלן בפנים.

החריף מו"ה יהושע מקראקא מח"ס מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע, ואולי הוא האיש שמואל אשר נמנה בין רבני וגאוני הועד של ארבע הארצות אשר היה בחודש תמוז שנת שפ"א בעיר יעראסלב וחתום אחרון "ונאם שמואל ב"ר יהושע סג"ל איש הורוויץ".

מתולדותיו של שמואל ידענו כי שלושה בנים גדולים היו לו. בנו הראשון היה ה"ר (אריה) ליב בוסקר, אשר בתו רחל היתה אשת ר' הירש בוסקר מעיר דובנא, אבי הרבנית נחמה אשת הרב הגאון מו"ה אליעזר היילפרין אבד"ק פיורדא הותן הרב הגאון מו"ה משה קאצינלבוגין אבד"ק שוואבך וכל מדינת אנשבאך [6].

בנו השני היה הרב הגאון מו"ה יהושע משה אהרן הלוי הורוויץ, אשר איזה מחדושיו נדפסו בספר גאון צבי (פראג תצ"ז), שחיבר בנו הגאון החריף מו"ה צבי הלוי הורוויץ אבד"ק זאבלודוויו. וימת יהושע הוא הג"מ יהושע משה אהרן הלוי ביום ג' לחודש טבת שנת ת"ט בעיר קאזניץ אצל קוראב הסמוכה ללובלין [7].

כאמור היה לו להגאון ר' יהושע משה אהרן, בן גדול בתורה, הוא הגאון המקובל החריף העצום מו"ה צבי הירש הלוי, מגדולי הרבנים בזמנו. חונן היה מאת ההשגחה בשכל חד ושנון ובתשוקה גדולה ללימוד. מעודו "לא מש מתוך האהל של שם טוב יומם ולילה, תמיד כולה כליל כעולה, מופלא ומופלג בתורה ובחסידות" [8]. עוד בהיותו רך בשנים כבר היה מרביץ תורה לרבים ותופס ישיבה והעמיד תלמידים, והיה מחדש חדושים נפלאים לאמיתה של תורה. וכל חדושיו המה "מעשי חידודים בחריפות ובקיאות ופלפול, עוקר הרים וטוחנן זה בזה להוציא תורת אמת לאמיתו" [9].

בתחילה שימש ברבנות בשלושה גלילות של מדינת זאמוט: קידאן, וויזון, ובירז, אך מפני טרדות הרבנות אשר היה לו שם, לא היה יכול לתפוס ישיבה ולהושיב תלמידים בין ברכיו כאות נפשו, בעבור זה עזב את קהילות הגדולות וכל הכבוד אשר היה לו שם ובחר לשבת על כס הרבנות בעיר הקטנה זאבלודאווי, אשר היתה בעת ההיא עיר מלאה חכמים וסופרים ולומדים מופלגים [10], ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו ערך שנת ת"ץ. ביום ב' ניסן שנת ת"ח חתום בין שאר הרבנים גאוני דורו "צבי הירש בלאאמו"ר הגאון מוהר"ר יהושע משה אהרן סג"ל" [11].

אחרי מותו נדפס ממנו ספר "גאון צבי" חדושי הלכות על איזה מסכתות ובראשו קצת שו"ת (פראג תצ"ז) בהסכמות רבני גדולי הדור, אשר כולם מהללים ומשבחים ומעריצים אותו לאחד הגאונים המצוינים בזמנו. גם נדפס ממנו ספר "אספקלריה

6 גדולת שאול בשם יש מנחילין כת"י.
7 ש' ווינער, רשימת קהלת משה סי' 1830.
8 לשון הגאון ר' אשר גינצבורג אבד"ק פינסק, בהסכמתו לספר "גאון צבי".
9 לשון הגאון ר' ישראל איסר אבד"ק בריסק דליטא, בהסכמתו לס' גאון צבי הנזכר.
10 ראה כל זאת בהקדמת ספר גאון צבי.
11 דברי חפץ עמוד 9.

מאירה" פירוש על הזהר (פיורדא תקל"ו). מתולדותיו ידענו כי בן ובת היה לו. זתנו היה הרב הגדול ר' יהודה ליב, אשר סנסן אחד מן חדושיו נדפס בספר גאון צבי למר חותנו הגאון במס' חולין דף קי"ג ע"ב. בנו של הג"מ צבי הלוי היה הרה"ג מו"ה יהודה הלוי, הנולד ערך שנת ת"ד בעיר הורדנא, עיר מגורת אבי אמו הנגיד וקצין ר' יצחק סג"ל הידוע בשם ר' איציק מאסטר[12]. ויהודה לקח לו לאשה את בת הנגיד פרנס ומנהיג הגליל ר' נפתלי הירש מעיר ווילקאָמיר. בשחרותו נתמנה לאבד"ק לידא, ואח"כ לאבד"ק וואסילישק[13]. ומשם נתקבל שוב לאב"ד בכמה קהילות בגליל העליון של עיר הורדנא. ואחרי אשר שימש שם ברבנות איזה שנים היה נאלץ לעזוב את רבנותו מחמת קול תרועת מלחמה אשר היה שם בעת ההיא, וקבע דירתו בעיר ווילקאמיר אשר בגליל וויזון עיר מגורי חותנו. שם סידר את כתבי אביו הגאון אשר היה בדעתו לקבעם בדפוס ועשה ג"כ הקדמה בראשם ויחתום "יום ג' לסדר אני אעביר כל טובי על פניך שנת תצ"א", אך לא עלתה בידו כי נטרפה לו השעה והלך לו לעולמו קודם שנת תצ"ז[14].

אחרי מותו באו כל כתבי אביו הגאון, הן בהלכה ושו"ת והן בחכמת הקבלה, ליד בנו הרב הגדול מו"ה דובער הלוי מקאמניץ, מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טיקטין[15]. והוא הוציא לאור את הספר "גאון צבי" ח"ה על ש"ס (פראג תצ"ז) מן זקינו הגאון מהר"ק, ועשה הקדמה בראשו

12 בהקדמת ספר גאון צבי.

13 בהסכמת הגאון ר' ישראל איסר לס' גאון צבי.

14 ראה הקדמתו בראש ספר גאון צבי.

15 ראה בהקדמתו לספר גאון צבי אשר הו"ל. ודע כי הגאון הקדוש מהר"ם מטיקטין, היה אחד מרבני גדולי הדור אשר קדוש יאמר לו, כי מלבד רב גדלו וחכמתו בהליכות התלמוד, היה ג"כ מופלג בחסידות, נערץ ונקדש אצל בני דורו לצדיק כביר ולפועל ישועות. הוא נולד לאביו הרב הגאון ר' שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד"ק טארנא (בנו של הגאון ר' יהושע ארוך מפרעמישלא, ובן בנו של הפרנס מן ארבע ארצות פולין ר' פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא, גיסו של הרמ"א) ערך שנת ת' לאלף הששי. ערך ת"ן נתמנה לאבד"ק באליחוב, ובשנת תנ"ו כבר נמצא חתימתו בפנקס הקהל שם, ושימש שם ברבנות עד סוף שנת ת"ע. בשנת תע"א נתקבל שוב לאבד"ק זלאָטשוב למלאות מקום הגאון המקובל ר' יעקב אליהו בן הגאון ר' משה מאך אבד"ק שאריגראד, אשר בילדותו נתמנה לאבד"ק שאריגראד למלאות מקום אביו, ואחרי כן שימש ברבנות בערי בוטשאטש, טיסמניץ, ובסוף ימיו היה אבד"ק זלאָטשוב ושמנ"כ. (מגילת יוחסין להגאון ר' שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרנופול הנדפס בס' שלומי אמוני ישראל ח"ב). כשבע שנים שימש הגאון מהר"ם הלוי איש הורוויץ בעיר זלאָטשוב, בשנת תע"ט נתמנה שוב לאבד"ק טיקטין והגליל, אשר היתה בעת ההיא אחת מן הקהילות הראשיות שבמדינת פולין. כעשרים וחמש שנים ישב על כס הרבנות בעיר טיקטין, ונח נפשיה דר' מאיר שם, בהיותו זקן ושבע ימים יותר ממאה שנה, ויאסף אל עמיו ביום י"ז להודש סיון שנת תק"נ ושם חלקת מחוקק ספון. הספידו הגאון ר' חיים כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב, והוא העיד עליו כי הניח אחריו י"ב בנים רבנים מובהקים גדולי הדור כמותו (בספרו זכר חיים דרוש כ"ו). בנו הראשון

אשר בה יתנה את גודל יקר תפארת גדולתו וקדושתו של זקינו הנזכר, וגם החל
לסדר את הספר "אספקלריה המאירה" פי' על הזהר מן זקינו הנ"ל, אך בטרם
הביאו לדפוס מת והלך לו לעולמו, וגמרו חתנו ה"ר מרדכי מאדיל הלוי משוואבך
והוסיף נופך משלו ס' "מנחת עני" והדפיסם יחד בהסכמת הרבנים גדולי הדור
(פיורדא תקל"ו).

בנו השלישי של ר' שמואל שווארציר הלוי היה הגאון המפורסם מופת דורו
ר' חיים חייקא הלוי מגדולי תלמידיו של הגאון המצוין ר' יעקב אבד"ק לובלין
(אבי רבנו רבי ר' העשיל מקראקא) שנפטר שם ביום ו' עש"ק ט"ז כסלו שנת ת"ד.
עוד בחיי רבו הנזכר כבר היה הג"מ חיים חייקא הלוי אבד"ק הרובשוב, משם נשא
ונתן עם רבו בדין ספק גרושה לכהן, ותשובתו נדפסה בספר גאון צבי מבן
אחיו ה"ר צבי הירש הלוי הורוויץ, בחלק התשובות סי' ב'. ורבו הנזכר השיב לו
תשובה באהבה מגולה וחיבה יתירה וקשר קשרים עלי ראשו בזה"ל: "יהא שלמא
רבא לאהובי התורני המרומם עדני העצני ה"ה ר"מ ואב"ד המאור הגדול, גדול מרב
שמו מו"ה חיים סג"ל יצ"ו". משם יצאה טבעו בעולם היהדות לגאון ולתפארת, כי
הוא אחד מן הגאונים המצוינים בדור. בערך בשנת תכ"ה נתמנה שוב לאבד"ק
הורדנא אשר במדינת ליטא. שם שימש ברבנות ערך עשר שנים, וימת שם סביב
לשנת תל"ה. בנו הרה"ג מו"ה שמואל הלוי נשא ונתן עם ב"ד הג"מ צבי הלוי,
ושאלתו אליו היא נדפסה בס' גאון צבי חלק התשובות, וחתום "יום א' טו"ב כסלו
תל"א לפ"ק שמואל בן דודו הגאון המפורסם מו"ה חיים הלוי".

ב. הרב הגאון מו"ה משולם פייביש בן ה"ר מנחם גינצבורג אשכנזי.
הסכים בהיותו אבד"ק הרובשוב בועד יעראסלב ביום כ"ב לחודש אלול שנת תל"ז
על הדפסת התנ"ך עם העתקת אשכנזית (אמ"ד תל"ז).

ג. הרב הגאון מו"ה יעקב. כעדות תלמידו ה"ר מנחם מענדל בסוף ספרו
צנצנת מנחם (ברלין ת"פ) שכ' וז"ל: "ואח"כ שלח אותי חמי זצ"ל ללמוד אצל
הרב מ' יעקב שהיה אח"כ אבד"ק הרובשוב".

היה הגאון המפורסם ר' יעקב יוקיל הלוי, אשר מילא מקום אביו בעיר באַליחוב. בשנת תצ"ה נתקבל שוב לאבד"ק בראדי והגליל, ובשנת תק"ץ נתמנה שוב לאבד"ק גלוגא רבתי, ויגוע שם יעקב ויאסף אל עמיו בהיותו זקן ושבע ימים בהגיעו לגבורות בשנת תקט"ז. אחד מן בניו היה הגאון המפורסם מופת הדור ר' יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" סי' י"ג הערה ג' 116) אשר בנו הרב הגאון ר' אלעזר הלוי (חתן הגאון ר' שאול אבד"ק אמ"ד) אבד"ק זלאָזיץ היה אבי הגאון ר' אריה ליבש הלוי אבד"ק סטאניסלאב (ע"ע בספרי הנזכר סי' י' הערה ב' 82-94) אשר בנו הגאון ר' משולם יששכר הלוי אבד"ק סטאניסלאב היה אבי הרב הגאון ר' שאול הלוי אבד"ק טיסמניץ, מח"ס שו"ת בשמים ראש החדשות. אשר בנו בכורו הגאון המפורסם כליל המדעים ר' חיים אריה הלוי אבד"ק קראקא מח"ס שו"ת חיי אריה ב"ח, היה אבי כותב טורים אלו.

ד. הרב הגאון מוה אברהם אבלי למשפחת ז"ק. אביו הרב הגאון מו"ה בונם היה בנו של הגאון מ' מאיר ב"ר אברהם ז"ק אבד"ק לבוב תוך העיר, והיו נקראים ז"ק (זרע קודש) יען מסורת היתה בידם כי המה מבני בניהם של הרא"ש ז"ל, אשר היו "נקראים קדושים, כי בכל השמדות קדשו ה' "[16] אשר משבט יהודה קאתי[17]. הגאון מהר"ם ז"ק אבד"ק לבוב היה מגדולי תלמידיו של הגאון מהר"ם מלובלין[18] ומן הגאונים המצוינים בדורו.

בשנת שצ"ט בועד הארצות אשר היה בלובלין, ביקש מאתו הגאון ר' יהושע חריף מקראקא בעל "מגיני שלמה" שיסכים עמו בשריותא דעגונה (שו"ת פנ"י ח"ב סי' ס"ג). ונח נפשיה דרב מאיר ביום ד' לחודש כסלו שנת תי"ד בעיר לבוב, בהיותו זקן ושבע ימים[19]. ולו שבעה בנים גדולים, מהם חמשה גאוני ארץ ואדירי התורה, אשר שימשו ברבנות בקהילות שונות במדינת פולין, ושנים מהם היו נגידים וקצינים אנשי השם. ואלה הם:

בנו הראשון היה הרב הגאון ר' אברהם ז"ק אבד"ק באר, ואח"כ ר"מ בעיר לבוב, וימת שם אברהם בהיותו עוד רך בשנים על פני אביו ביום א' ט"ז לחודש תשרי שנת ת"ה לפ"ק[20] והספידו הרב ר' ישראל אבד"ק בעלזיץ בעל ילקוט חדש, כמבואר בספרו "תפארת ישראל" דרושים עה"ת כת"י, המונח באוצר הספרים בעיר אוקספארט ובפרשת נח כתב שם "זאת דרשתי לפום ריהטא, שלא להתעצל בהספדו של חכם הגאון יניק וחכים מוהר"ר אברהם ז"ל, אשר היה אב"ד ור"מ דק"ק באר, חתן אדוני מ"ו הגאון ר' שמואל ר' (הייבש) [פייביש] ז"ל, בשנת ת"ה בחודש חשון"[21]. ואברהם פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו כאמור היתה בת הגאון מו"ה שמואל אבד"ק פרעמישלא, בנו של הגאון מו"ה משולם פייביש אבד"ק קראקא (רבו של הב"ח). ואחרי מות אשתו זאת לקח לו לאשה את חוואליש בת הגאון המקובל בעל "מגלה עמוקות" מקראקא, אשר היתה לפנים אשת הרב הגאון ר' צבי הירש בנו של הגאון ר' חיים שור בעל "תורת חיים" והיא ילדה לו בת אחת ושמה רוזא[22].

בנו השני של הגאון מהר"ם ז"ק היה הגאון המפורסם מו"ה שמואל שמעלקא ז"ק אבד"ק אוסטראה אשר במדינת וואהלין, אשר יסד שם את הקלויז מהונו לתורה ולתעודה, וימת שם שמואל בשנת ת"מ לפ"ק.

16 יוחסין שנת ה' אלפים כ"ח.
17 מגילת יוחסין למהר"ל מפראג.
18 ראה בקונטרס ארצות החיים הנדפס בסוף ספר שו"ת מים חיים (זיטאמיר תרי"ז).
19 בובר, אנשי שם סי' שמ"ז.
20 שם סי' ז'.
21 רשימת קהלת משה סי' 4825.
22 כלילת יופי ח"א דף מ"ד ע"ב, אנשי שם, ז'.

בנו השלישי של מהר"ם ז"ק היה הרב הגאון מו"ה מרדכי אבד"ק ברעזאן, חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה מנחם מענדל מרגליות אבד"ק פרעמישלא, אשר ילדה לו אשתו השניה בת הגאון מו"ה משה חריף מקרעמניץ[23]. בהיותו אבד"ק ברעזאן חיבר יחד עם חבירו ועמיתו הגאון מו"ה חיים שור בעל תורת חיים, את הספר "צאן קדשים" כמבואר בשער הספר. הסכים בועד יערסלב שנת תל"א ע"ס לב אריה עה"ת (ווילמרשטאַרף תל"ד) וחתום "הצעיר מרדכי בלא"א מוהר"מ ז"ל" ובראשה גרשם "אבד"ק ברעזאן". והרב המחבר מביא דבר חידוש ממנו בפרשת בחקותי "ושמעתי מפי ש"ב הרב הגדול כמוהר"ר מרדכי בן הרב הגדול מוהר"ר מאיר אבד"ק לבוב".

בנו הרביעי היה הרב הגאון מו"ה יהושע אהרן ז"ק, וימת אהרן בהיותו עוד רך בשנים על פני אביו הגאון מהר"ם, ביום י"ב לחודש טבת שנת תי"א בעיר לבוב[24].

בנו החמשי היה הרב הגאון החסיד מו"ה בונם, אבי הרב הגאון מו"ה אברהם אבלי אבד"ק הרובשוב, ולפנים היה ר"מ בעיר לאדמיר בעת שהיה הגאון מו"ה ישראל ב"ר שמואל מטרניפול אב"ד בשם, ובאו שניהם בהסכמה על הדפסת ספר לב אריה עה"ת (ווילמרשטאַרף תל"ד) הראשון בתור אב"ד, והשני בתור ר"מ וחתום "אברהם בהרב מו"ה בנימין בונם ז"ל"[25]. ונדפס ממנו דבר חידוש בסוגיא דתגרי לוד בספר הלכה אדם מישראל (זאלקווא תצ"ט) שחיבר בן בנו הג"מ ישראל ז"ל, וכן פלפול ארוך בסוגיא דנשר בספר אהל יוסף (אלעקסניץ תקכ"ז) שחיבר נכדו הג"מ יוסף יאַסקי אבד"ק פודקאמין.

מתולדותיו של הג"מ אברהם אבלי ידענו כי בן היה לו ושמו ר' יעקב מלאדמיר, אשר אשתו ליפשא היתה בת הרב הגאון מו"ה גרשון כהן ראפאפורט אבד"ק בעלזא, אחי הגאון ר' שמחה כהן ר"פ אבד"ק לובלין. והיא ילדה לו את הרב הגאון מו"ה ישראל אבד"ק לאקאטש. ושם אשתו מלכה בת הג"מ אהרן אבד"ק טרעבוולא וזלאטשוב, ותמת מלכה בשנת תקי"א. אחרי מותו נדפס ממנו ס' הלכה אדם מישראל (זאלקווא תצ"ט) חדושים בחריפות ובפלפול עה"ת. ולו שלושה בנים: שם האחד גרשון אשר נדפס ממנו איזה דבר חידוש בליקוטים ע"ס אהל יוסף (אלעקסניץ תקל"ח) שחיבר אחיו הג"מ יוסף יאַסקי אבד"ק פודקאמין. ושם השני שמחה אבד"ק קאמינקא, אשר נדפס גם ממנו איזה דבר הלכה בספר אהל יוסף. והוא לקח לו לאשה את בת הנגיד ר' עזריאל מעיר לבוב. ושם השלישי הכי נכבד מכולם הוא הרב הגאון מו"ה יוסף יאַסקי אבד"ק פודקאמין הסמוכה לבראדי, אשר בשנת תק"ל

23 מגילת יוחסין למהר"ל מפראג.

24 אנשי שם סי' מ"ו

25 ח. נ. דמביצר במאמרו מכתבי בקורת הנדפס באוצר הספרות שנה ד' 45 בהערה טעה בזה, ועשה ממנו שני אנשים נפרדים.

הסכים ע"ס שבט מישראל (זאלקווא תקל"ב) וחתום "יוסף יאסקי בהה"ג בדורו מ' ישראל חוב"ק פודקאמין". חיבר ספר "אהל יוסף" (אלעקסניץ תקכ"ח) חידושים על הש"ס. בשנת תקל"ח הסכים על ספר "עטרת יוסף" (זאלקווא תקל"ח) וחתום: "יוסף יאסקי בעל המחבר ס' אהל יוסף אבד"ק פודקאמין". ושם אשת יוסף העניא בת הג"מ שמואל אשר שימש לפנים ברבנות בעיר טשאַרטקוב ומשם נתמנה שוב לאבד"ק זוואניץ אשר במדינת פודוליה, בן הרה"ג מ' משה אבד"ק סאטנוב. והיא ילדה ליוסף שלושה בנים ובת. בנו הראשון היה ה"ר יצחק יעקב אבד"ק פאריצק, אשר איזה מחדושיו נדפסו בס' אהל יוסף שחיבר אביו הגאון ז"ל. בנו השני היה ה"ר ישראל אבד"ק האדרוב, וגם ממנו נדפס איזה דבר הלכה בס' אהל יוסף הנזכר. בנו השלישי היה ה"ר אברהם אבלי, אשר בשנת תקכ"א בא בהסכמה ע"ס מנחה חדשה (אלעקסניץ תקל"ד) וחתם "אברהם אבלי בהג"מ יוסקי אבד"ק פודקאמין". ובתם היתה אשת הרה"ג מ' שלמה מבוטשאטש אבד"ק בילקאמין הסמוכה לבראד. כל אלה בני אברהם אבלי אבד"ק הרובשוב, למשפחותם לבית אבותם[26].

ה. הרב הגאון מו"ה יצחק בן ה"ר יהודה, הידוע בזמנו בשם ר' יצחק חריף, גיסו של הדרשן המפורסם ר' יוסף ב"ר משה דיין בעיר פרעמישלא. כנראה היו נשותיהן שתי אחיות בנות הראש המנהיג ר' נפתלי מפרעמישלא. הסכים בהיותו אבד"ק הרובשוב ע"ס חלוקי דרבנן (אמ"ד תנ"ה). נדפס ממנו דבר אגדה בס' כתונת פסים (לובלין תמ"ה) שחיבר גיסו הנזכר, וכותב עליו שם "מפי גיסי המאור הגדול כמ' יצחק נ"י אבד"ק הרובשוב". גם נדפס ממנו דבר חידוש בס' ליקוטי שושנים (יעסניץ תפ"ב) בפ' יתרו. בתו בילא היתה אשר הנגיד ר' לעמיל קאַוולער מבראדי, בנו של הנגיד וקציו ר' מאיר קאַוולער מנהיג העדה בעיר בראדי בהיות הגאון מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד"ק בראדי. ותמת בילה ביום א' דר"ח טבת שנת תקל"א בעיר בראדי[27].

ו. הרב הגאון מו"ה שמואל שמעלקא בן ה"ר מרדכי מרגליות מקראקא. הסכים בתוך רבני הועד של ארבע ארצות פולין אשר היה ביום כ"ד לחודש תשרי שנת תע"ג בעיר יעראסלב, ע"ס ברית שלום על התורה (פפד"מ תע"ח) וחתם "שמואל באאמ"ו ה"ה מוהר"ר מרדכי מרגליות אבד"ק הרובשוב". בשנת תפ"ח הסכים על ספר בית לחם יהודה על יו"ד (זאלקווא תצ"ג) וחתום "נאום שמואל באאמ"ו הרב מו"ה מרדכי מרגליות חונה בק"ק הרובשוב ומצ"פ בק"ק קאוולי והגלילי". ונח נפשיה דרב שמואל שם ערך תצ"ה, והספידו הג"מ חיים כהן ר"פ, בין שאר הרבנים הגאונים שמתו בזמן ההוא ובתוכם "הרב המאה"ג המופלג בתורה וביראת ה' מו"ה שמואל שהי' אור תורתו זורחת בק' קאוולע[28].

26 ראה כל זאת בהקדמת ספר "אהל יוסף", ובהקדמת ספר "הלכה אדם מישראל".
27 מעלות היוחסין 72, 76.
28 לבי אומר לי כי שני רבנים היו בזמן ההוא, אשר שמותיהם ושם משפחתם היו שווין.

ז. הרב הגאון מו"ה אריה ליב ש בן ר' מאיר קאנטשינר. בן משפחה של רבנים גדולים אדירי התורה אשר טבעם יצא בעולם היהדות לגאון ולתפארת. אבי אביו הרב הגאון מו"ה יעקב אבד"ק סקאלי, היה בנו של הרב הגאון החסיד מו"ה זכריה מענדיל מקראקא, שהי' נקרא בשם ר' מענדיל קלויזנר, יען כל ימיו ישב באהלה של תורה ומתנהג בחסידות ובפרישות יתירה, וינזר מכל חמודות התבל ומנעימה ולעת זקנתו נסע לא"י ונעשה ל"נשיא בירושלים" ויען כי נערץ ונקדש הי' בזמנו לאיש קדוש וצדיק כביר בעבור זה היה נקרא ג"כ בשם "זכריה הנביא". וארבעה בנים גדולים גאונים מצוינים היו לו.

בנו הראשון היה הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב הגבוה אבד"ק קראקא. וכבר הארכתי עליו בספרי "כתבי הגאונים" (פיעטרקוב תרפ"ח) סי' ז' הערה ג'. ולא באתי בזה רק להוסיף איזה דבר מה שחסר שם. אחד מבניו של הגאון ר' אריה ליב הגבוה מקראקא היה ה"ר אלעזר אבי הרב הנגיד פרנס ומנהיג המדינה ר' יצחק מיאברוב אשר לקח לו לאשה את אסתר בת הרב הגאון מו"ה יצחק מלאדמיר אשר אביו הרב הגדול ר' אליעזר מלאדמיר היה אחי הגאון המפורסם מו"ה יעקב אבד"ק לובלין, בני הרב הגדול ר' אפרים נפתלי הירש מלאדמיר, שהי' בשחרותו דיין ומו"ץ בעיר לובלין בימי הגאון מהר"ם מלובלין ז"ל, מבני בניו של הגאון מהר"י ווייל ז"ל[29]. ולר' יצחק מיאברוב יולד שני בנים שם: שם האחד מרדכי מעיר פאדהייץ שנפטר שם בשנת תק"ה, אשר בנו ר' זכריה מענדל (מת שם בשנת תקל"ח) היה אבי האשה לאה (מתה שם ביום כ"ה לחודש אלול שנת תק"ע) אשת ר' ישכר בער חזן דק"ק פאדהייץ (וימת שם ישכר ביום ח' לחודש מרחשון שנת תקע"א) אשר אביו ר' אברהם היה בנו של הרב המגיד המקובל ר' יששכר מגיד דקהל פאדהייץ, שנפטר שם בשנת תפ"ט. ושם השני אריה ליבוש, הוא הרב הגדול מו"ה אריה ליבוש ראש מדינה בגליל לבוב, ואיתן מושבו היה בעיר בוטשאטש, ונח נפשיה שם בשנת תקל"ה (וראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" סי' ז' הערה ג' עמוד ס"ו).

בנו השני של הגאון החסיד מו"ה זכריה מענדיל קלויזנר היה הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש אשר בתחילה שימש ברבנות בעיר לבוב תוך העיר, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק לובלין, ונח נפשיה שם ביום י"ז לחודש תשרי שנת תנ"א ושם מנוחתו כבוד.

בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה דוד טעביל מבריסק, שהיה נקרא בשם ר' טעבלי בריסקר, וקצת מן חדושיו נדפסו בס' אסיפת יהודה (פפד"מ תקכ"ג) שהוציא לאור נכדו הרב הגדול ר' יוסף יהודה ליב בן ה"ר ישראל איסר הלוי מעיר שערשאב.

שם האחד הנזכר בפנים, והשני הגאון ר' שמואל שמעלקא אבד"ק עלקוש אבי הגאון ר' אלעזר רוקח אבד"ק אמ"ד ובספרי בעלי האסופות בזמננו אלה ראיתי כי עשו מהם איש אחד ללא אמת ולא נכון.

29 ראה כל זאת בהקדמת ספר זכריה משלם (פפד"א תקל"ב).

בנו הרביעי היה הרב הגאון ר' יעקב אבד"ק סקאלי, אשר בנו ר' מאיר קאנטשינר היה אבי הרב הגאון החריף מו"ה אריה ליבוש אשר בשבילו באנו לדבר בזה. הגאון ר' אריה ליבש נולד בשנת תנ"ח בעיר קאַנטשונא אשר במדינת גאליציען. חונן הַיה הג"מ אריה ליב מאת ההשגחה בכשרונות נעלים בשכל חד ושנון ותשוקה גדולה ללימוד. ומיום עמדו על דעתו היה מתנהג בחסידות ובפרישות יתירה. כל ימות השבוע לא בא בשר אל פיו, ובכל יום טבל במים קרים אף בהיות הקור גדול עד מאד, ואף בהיותו זקן ושבע ימים בן שמונים שנה ויותר. לו היה לב אמיץ בגבורים, כי כל דברי התלמוד עם פרש"י ותוס' וכן כל פסקי הרמב"ם ונושאי כליו היו חרותים על לוח לבו, חכמי דורו שאלו ממנו בדבר הלכה כאשר איש בדבר אלקים והוא השיב לכולם בחריפות גדולה ובסברה ישרה, ולקח לב כולם והיה לאור עולם. הגאון מו"ה יעקב יהושע אבד"ק פפד"מ בעל "פני יהושע" העיד עליו "כי הוא יותר גדול בש"ס ותוספות מכל בני דורו".

בהיותו עוד רך בשנים נתמנה לאב"ד בעיר מולדתו קאנטשונא, משם נתמנה שוב לאבד"ק הרובשוב, אך מחמת גודל תשוקתו בלימוד התורה פרק מעליו את עול הרבנות, וישב לו בעיר זלאטשוב בתור איש פרטי, שם הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה, ובתוכם בניו ניניו ונכדיו אשר היו אחרי כן מופתי לרבים. בערך בשנת ת"ץ כבר הי' איתן מושבו בזלאַטשוב, ואף כי בשנה ההיא היו רוצים לקבלו לאבד"ק דובנא רבתי אחרי מות הגאון מו"ה יהושע העשיל הנח נפשיה שם בער"ח מנחם אב שנת תפ"ט, אך הוא סירב בדבר שלא לבטל מלימודו, ובכן ישב בזלאטשוב על התורה ועל העבודה עד ימי זקנה ושיבה ונח נפשיה שם בהיותו זקן ושבע ימים בשנת תקמ"ו לפ"ק. אחרי מותו נדפסו קצת מחדושיו על הש"ס בשם "עטרת זקנים" (לבוב תרל"א).

מתולדותיו ידענו כי שני בנים רבנים יושבי על מדין היו לו ואלה הם: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה מאיר אבד"ק ראַמאן. בנו השני היה הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל אבד"ק מאציב, ושם אשתו שרה בת ה"ר יוסף קאלישער. רק איזה שנים שימש ברבנות בעיר מאציב, כי אח"כ כאשר ההעברה ללהב יצאת ותאכל את כל העיר מקצה, בא לו לשכון עירה זלאטשוב מקום משכן כבוד אביו הגאון. ולו בן ושתי בנות. בתו הראשונה היתה אמו של הרב הגאון החריף העצום מו"ה נפתלי הירץ הכהן, מגדולי חכמי עיר טיסמניץ המעוטרה, הידוע בשם ר' הירצלי קאנסטשינר.

בשחרותו למד אצל זקינו הגאון ר' אריה ליב קאנטשינר בזלאטשוב, ואחרי כן נכנס לפני ולפנים ללמוד בישיבתו הרמתה של הגאון האדיר רבנו משולם איגרא אבד"ק טיסמניץ[30]. גם למד בשחרותו אצל הגאון מו"ה יעקב אורינשטיין אבד"ק לבוב ומזכירו לשבח בספרו "ישועות יעקב" חלק או"ח סי' רנ"ג ס"ק ו' בזה"ל:

30 ראה בספרי "כתבי הגאונים" סי' י"א הערה ב' דף נ"ג.

"אח"ז הראה לי אחד מתלמידי החריף הגדול החסיד מ' הירצל מטיסמניץ זללה"ה". גם תשובה אליו נדפסה בשו"ת ר' משולם איגרא חלק חו"מ סי' כ"ד, וכותב עליו תוארים גדולים בזה"ל: "לרב גובריו משלשלת היוחסין, לית דין צריך קילוסין, ה"ה א"ה או"נ ש"ב חביבי וידידי ידיד ה' הרב המאה"ג חריף ובקי המפורסם נ"י ע"ה ה"ה כש"ת מו"ה נפתלי הירץ הכהן". ונח נפשיה דרב האי גאון הלזה ערך תק"פ בעיר טיסמניץ ושם מנוחתו כבוד.

בתו השניה היתה אשת הרה"ג דובער הלוי איש הורוויץ מגדולי חכמי זאמושטש ונכבדיה, אבי הגאון המפורסם מופת הדור והדרו נזר הזמן וכתרו מו"ה עזריאל הלוי איש הורוויץ (חתן הנגיד הקצין ר' בנימין בושקא מזאמושטש) הידוע בשם "דער אייזענער קאָפף". הוא נולד בשנת תקי"ז בעיר זאמושטש. בילדותו למד אצל זקינו הגאון ר' אריה ליבוש קאנטשינר בעיר זלאטשוב, אח"כ ישב בין ברכי הגאון החריף ר' יעקב יצחק הויכגעלעהטער אבד"ק זאמושטש בעת ההיא.

בהיותו עוד רך בשנים נתמנה לאבד"ק קראשניק, משם יצאה טבעו בעולם לגאון אדיר מרבני גדולי הדור, וחכמי הדור שלחו שאלותיהם וספקותיהם לפניו. אחת מתשובותיו מן העת ההיא נדפסה בשו"ת פרי תבואה סי' ג'. משם נשא ונתן עם גיסו אחי אשתו הגאון מו"ה צבי הירש מזאמושטש אבד"ק אה"ו, כמבואר בספרו שו"ת תפארת צבי. בשנת תקס"ו נתמנה לאבד"ק לובלין, שם שימש ברבנות כשלוש עשרה שנה, וימת לפתע פתאום ביום ש"ק כ"ב לחודש חשון שנת תקע"ט בשנת ששים ושתים לימי חייו. קושיה אחת נדפסה ממנו בספר שו"ת בית אפרים או"ח סי' ה', וכן בס' שו"ת ברית אברהם או"ח סי' א', ובס' שו"ת זכרון יצחק סי' כ"ו. ובנו של ה"ר מיכל אבד"ק מאציב היה הרה"ג מו"ה אברהם, מגדולי חכמי עיר בראדי, וימת שם אברהם ביום י"ח לחודש תשרי שנת תקצ"ג, ונדפסו חדושיו פשטים עה"ת בס' עטרת זקנים מן זקינו הנזכר [31].

ח. הרב הגאון מו"ה יואל בן הגאון דוד למשפחת קאצינלבויגין. אביו היה אבד"ק קידאן והגליל, וימת שם דוד ערך שנת תקט"ז, ואבי אביו היה הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל ק"פ אבד"ק אה"ו מח"ס כנסת יחזקאל [32]. ושם אשתו יאָרית בת הגאון המפורסם מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב. בשחרותו היה ה"ר יואל אבד"ק יארטשוב הסמוכה ללבוב, שם הסכים ביום כ"ג לחודש תמוז שנת תקי"א ע"ס משנה לחם וע"ס אהל משה עה"ת (זאלקווא תקי"ד) וגם נדפסו ממנו שתי תשובות בספרו של חותנו הגאון מהר"ח כהן ר"פ, בחיו"ד סי' כ"ג כ"ד, וחתם שם יום א' כ"ג כסלו שנת תקט"ז "נאם הק' יואל לבית קאצינלבויגן חונה פה ק"ק יאריטשוב". משם נתמנה שוב לאבד"ק שינאווי, שם הסכים ע"ס אסיפת יהודה (פפד"מ תקכ"ג) ובסוף ימיו היה אבד"ק הרובשוב, וימת ערך תק"ל ולו בן ושמו

31 ראה כל זאת בהקדמת ספר "עטרת זקנים" (לבוב תרל"א).

32 כלילת יופי ח"א דף ק"מ ע"א, אנשי שם סי' ר"ט, דעת קדושים 15.

דובעריש אשר הוציא את הספר מים יחזקאל עה"ת (פאריצק תקמ"ו) שחיבר זקנו הגאון ר' יחזקאל ק"פ אבד"ק אה"ו. אחרי מותו ותנשא אשתו יארית להגאון מו"ה זאב וואלף, אשר נתמנה אחריו לאבד"ק הרובשוב, והוא לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו[33].

ט. הרב הגאון מו"ה זאב וואלף. הסכים שם ביום ג' לחודש סיון שנת תק"ל ע"ס שבט מישראל (זאלקווא תקל"ב) וביום ב' לחודש כסליו שנת תקמ"ו ע"ס מים יחזקאל עה"ת (פאריצק תקמ"ו). ואשת נעוריו ילדה לו בן ושמו שאול, אשר לקח לו לאשה את טאבא בת הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, והיא ילדה לו בן ובנות שתים. ותמת טאבא ביום ד' ז' לחודש ניסן שנת תקנ"ו בעיר בראדי, ובעלה האריך כעשר שנים אחריה וימות גם הוא שם ביום ה' לחודש כסלו שנת תקס"ו.

ואלה תולדות שאול: בנו הרב הגאון מו"ה חיים אריה אבד"ק טרעבאוולי (נפטר בבראדי ביום ש"ק י"ב לחודש אייר שנת תקנ"ח) היה אבי הרב הגאון מו"ה יצחק יעקב הורוויץ מח"ס "באר יצחק" עה"ת (לבוב תרל"ג) אשר בשחרותו היה אבד"ק צעשאנוב, וערך שנת תרי"ד נתמנה שוב לאבד"ק יעראסלב וימת שם יצחק אור ליום ב' כ"ד לחודש שבט שנת תרכ"ד.

וחתניו לוקחי בנותיו של ר' שאול מבראדי היו: א) ר' יעקב מזאלקווא, אשר אביו ר' ליבש ר' זיסלש מזאלקווא היה חתן הרב הגאון מו"ה יהושע הלוי איש הורוויץ (נפטר בזאלקווא ביום ד' ה' לחודש טבת שנת תקכ"ז) בנו של הגאון המפורסם מו"ה מאיר הלוי אבד"ק טיקטין. ב) ר' יעקב מבראדי אשר זכה לבן גדול בתורה, הוא הרב הגאון מו"ה יצחק יהושע יאיר הורוויץ, מח"ס "אמונות ודעות" (לבוב תרי"ח) אשר בשחרותו היה אבד"ק דוקלא ואח"כ נתמנה לאבד"ק לבוב תוך העיר, ולעת זקנתו נתקבל שוב לאבד"ק זוראוונא, וימת שם ביום ה' ט"ז לחודש כסלו שנת תרי"א. ובת יעקב אחות הג"מ יהושע יצחק הורוויץ, היתה הרבנית איידיל רבקה (ותמת רבקה בעיר צאנז בשנת תר"ך) אשת הרב הגאון מו"ה ברוך סג"ל לנדא אבד"ק צאנז והגליל (נפטר בצאנז יום י"ז לחודש כסלו שנת תר"ח) אשר אביו הרב הגאון מו"ה משה דוד סג"ל לנדא, אשר שימש ברבנות בעיר צאנז כארבעים שנה, היה בנו של הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק הלוי וויימן אבד"ק דוקלא, אשר שימש ברבנות ערך ג"ז שנים, וימת יצחק בעיר דוקלא בשנת תקס"ד. בן הרה"ג ר' יעקב הלוי ברייטבארט ראש ב"ד בעיר מיץ, אשר יצק מים על ידי דודו הרב הגאון ר' משה חריף סג"ל אבד"ק מגנצא למשפחת בראנדס, מצאצאי הגאון מהר"ל מפראג[34].

33 בהקדמת ספר מים יחזקאל עה"ת (פאריצק תקמ"ו).

34 ראה בספרי "כתבי הגאונים" סי' י"ג הערה ב' דף נ"ט, אנשי שם סי' ר"ה, ובמאמרי Die jüdische Gemeinde Opatow und ihre Rabbiner, in M. G. W. J. Jahrgang 74 S. 15 Anmerkung.

י. הרב הגאון מו״ה משה יצחק, אבי האלוף ר׳ צבי הירש פרנס ומנהיג המדינה בזאמושטש אשר בא בהסכמה בתוך מנהיגי המדינה על הדפסת הש״ס ד׳ אמ״ד בשנת תקי״ב.

יא. הרב הגאון ר׳ חיים האָכגעלעהרטער, בן משפחה מיוחסה למשפחת חריף ונצר משרשי הגאון מהר״ם מלובלין. נולד בשנת תקכ״ט לאביו הגאון מו״ה יוסף אבד״ק זאמושטש מח״ס ״משנת חכמים״ על הרמב״ם (לבוב תק״ן־נ״ב) ולאמו מרת צפורה בת הגאון הגדול ר׳ יעקב חיים אבד״ק לובלין (נפטר שם ביום א׳ ר״ח אלול שנת תקכ״ט בן הפרנס הידוע הרב הגדול ר׳ אברהם ר׳ חיימש מלובלין. וימת שם אברהם בהיותו זקן ושבע ימים ביום ה׳ ט״ו לחודש מרחשון שנת תקכ״ג ושם מנוחתו כבוד).

בהיות הג״מ חיים עוד צעיר לימים בטרם מלאו לו ט״ו שנים, כבר נשא אשה את פיגלה בת דודו אחי אמו הרב הגאון מו״ה יצחק אבד״ק טארנא (חתן הגאון מו״ה משה לבוב אב״ד דמדינת מעהרין). בהיותו בן י״ט שנים נתקבל שוב לאבד״ק אוסטראָבצי ואח״כ לאבד״ק הרובשוב[35]. ואחר אשר שימש שם ברבנות איזה שנים פרק מעליו את המשרה הזאת וחזר ושב לו לעיר מולדתו זאמושטש, כי שם ביתו בנוי לתלפיות, כי היה חוסה גם בצל הכסף.

בשנת תקס״ט ע״י מלחמות הצרפתים כאשר באה העיר זאמושטש במצור, עזב הוא ובני ביתו וגם אמו הרבנית, אשר אחרי מות בעלה הגאון בעל ״משנת חכמים״ (נפטר בזאמושטש בר״ח ניסן שנת תקס״ז בשנת הששים ושבע לימי חייו) היתה דירתה אצלו, את העיר זאמושטש וכל המונה וקבע דירתו בעיר גראבאָוויץ הסמוכה ונתקבל שם לאב״ד, אך לא ארכו לו שם הימים כי ע״י המגפה אשר היתה שוררת בארץ ההיא, מתו כולם הוא ובני ביתו בירח אחד הוא חודש אדר. וימת שם חיים ביום כ״ד לחודש אדר שנת תקס״ט בטרם מלאו לו ארבעים שנה, ושני ימים אחריו מתה שם אשתו ביום כ״ו בו, ואחריה חמותה ביום כ״ח לחודש אדר, וגם על כל ילדיה עלה הכורת ולא נשאר מהם רק בן אחד הוא הרב הגדול מו״ה משה יעקב הויכ־געלעהרטער מקראקא, אשר היה ילד בן תשע שנים במות עליו הוריו, ויקחהו דודו אחי אביו הגאון מו״ה יצחק אבד״ק זאמושטש לו לבן, ונתגדל על ברכיו, והיה מגדולי תלמידיו המובהקים.

בשנת תק״ע כבר בא בקשר החיתון עם הבתולה איידיל פעסיל (מתה בקראקא ביום י״ג לחודש מרחשון שנת תר״ז) בת הנגיד הגביר הנדבן ר׳ אליקים געציל ראקובער מגדולי נכבדי עיר קראקא[36] אשר הרבה לו מוהר ומתן, ונתן לו די

35 ראה בראש חדושיו שנדפסו בסוף ספר זכרון יצחק ח״א, מן מר אחיו הגאון אבד״ק זאמושטש.

36 ר׳ אליקים געציל ראקובר היה נגיד ונדיב בעל בעמיו מגדולי נכבדי עיר קראקא הנודע בצדקת פזרונו, נין ונכד להרב הגאון החסיד ר׳ אליקים געציל אבד״ק ראקוב.

מחסורו אשר יחסר לו, למען יוכל להשתלם עצמו בלימודים. בשנת תק"ע, בשנת ד"ד לימי חייו, טרם נסע על הנשואין עירה קראקא, נתנו לו ח"ק דג"ח של אמת

זה האחרון היה ג"כ מילידי עיר קראקא, כי אביו ר' מנשה יהושע (שנפטר שם ביום א' ה' אדר שנת תפ"ב) היה בנו של ר' מרדכי מקראקא. ושם אשת מנשה יהושע, דבורה בת ר' חיים ר' יואלש מקראקא. הגאון ר' אליקים געציל לקח לו לאשה את רחל בת ר' יצחק בן ר' יששכר בעריש מעיר ראקוב, ובמשך הזמן נתקבל שם לאב"ד, ואח"כ חזר לו לעיר מולדתו קראקא, ונתקבל שם לדיין דחבורה פ"מ ולמו"ץ בבי דינא רבה בעיר מולדתו קראקא, ונמצא חתימתו בפנקס הקהל שם מן יום ב' י"ד תשרי שנת תצ"ח, וחתום בין הדיינים הגבוהים "ונאום אליקים געציל במהרמ"י ז"ל מקראקא". בהיותו אבד"ק ראקוב, כאשר בא לפניו הרב הדרשן ר' ברכיה בירך אבד"ק קלימנטוב מח"ס זרע בירך שלישי והראה לו מה שכתב בספרו כי אסור ליטול שכר דיינות ובפרט מן גיטין וחליצות, התחרט מאד על אשר נטל שכר לדון, ומן היום הזה קיבל עליו שלא לקבל שום שכר דיינות הן מגיטין וחליצות הן מפסק דין ושכר פשר (זרע בירך שלישי דף ט' ע"א). בשנת תצ"ז ביום א' דר"ח אייר מתה עליו רחל אשתו בקראקא ותקבר שם. בשעת המחלוקת הגדולה בין הגאון יעב"ץ עם הגאון ר' יונתן אייבשיץ אודות הקמיעות, וכאשר הרב אבד"ק קראקא עם בית דינו כתבו מכתב מלא תהלה ויקר להגאון ר' יונתן אייבשיץ כי חף הוא מפשע, הוא לא רצה לבוא על החתום על מכתב הזה, ולא רצה להתערב בדבר. בעבור זה הגאון יעב"ץ מזכירו לשבח ולתהלה (שבירת לוחת האון דף ג' ע"א). ונח נפשיה של הגאון ר' אליקים געציל בליל ש"ק ו' לחודש שבט שנת תקי"ח בעיר קראקא ושמנ"כ.

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היה לו. בנו היה הנגיד ר' חיים מרגליות מנכבדי עיר לבוב (במגילת יוחסין הנדפס בראש ספר "מגן דוד" (לבוב תרל"ט) נדפס בטעות כי הגאון ר' געציל אבד"ק ראקוב היה בנו של הגאון הח"ץ), אשר בתו רבקה היתה אשת הרב הגדול ר' יהושע אבד"ק ברעסטיצקי, בנו של הרב הגאון ר' משה אבד"ק סאטנוב אשר אביו הרב הגאון ר' נפתלי הירץ אבד"ק דובנא היה בנו של הגאון המפורסם ר' צבי הירש חריף אבד"ק הלברשטאט. והיא ילדה ליהושע ארבעה בנים גדולים וב' בנות, ואלה הם: א) ה"ר דובעריש אבד"ק לאנצהוט. ב) ה"ר משה חיים אבד"ק הראסקוב. ג) ה"ר יוסף הלברטהאל מעיר טיסמניץ. ד) ר' זאב וואלף הלברטהאל מעיר רישא. ה) אסתר אשת ה"ר אפרים תאומים אבד"ק קריסנופאלי, אשר אביו ה"ר צבי הירש תאומים מעיר קאליש היה חתן הגאון ר' יעקב מליסא בעל חות דעת. ו) חיה שרה אשת הגאון ר' יקותיאל אשר ענזיל צאזמיר אבד"ק סטריא, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו בת הגאון החסיד ר' יוסף אשר אבד"ק פרעמישלא.

ובתו של הרב הגאון ר' אליקים געציל אבד"ק ראקוב היתה אשת הנגיד ר' יהודה ליב בן ר' אליהו מעיר ראקוב. וימת יהודה ביום ב' י' לחודש ניסן שנת תקמ"ב בעיר קראקא, ונקבר על קבורת חותנו הגאון ר' אליקים געציל אבד"ק ראקוב. והוא אבי הנגיד ונדיב הקציץ המפורסם הנודע בצדקת פזרונו ר' אליקים געציל ראקובר מגדולי נכבדי עיר מולדתו קראקא, מראשי מנהיגיה. אשתו הינדא היתה בת הקציץ ראש ומנהיג בקראקא ר' שמשון ר' פסח. והיא ילדה לו ג' בנות נשואות לבני רבנים וגם בן יחיד ושמו יהושע ראקובר. ותמת הינדא בעיר קראקא בשנת ת"ר. ובעלה הנגיד ושוע

מזאמושטש, סך שלשה טאליר קוראנט מתנת דרשה, ומכתב תהלה ויקר אשר בו יתנו את כשרונותיו כי הוא נאה דורש לעמו[37].

בבואו עירה קראקא רחש לו את לב אנשי העיר וחכמיה ע"י חכמתו ותורתו אשר בקרבו כי היה אחד המיוחד מגדולי חכמי העיר ההיא, והרבה פעמים דרש דרש משה לפני קהל ועדה בח"ק "שומרים לבוקר" וח"ק "העשירי יהי' קודש"

ר' געציל ראקובר נפטר לפניה בהיותו זקן ושבע ימים ביום י"ב לחודש שבט שנת תקצ"ח. וזה נוסח מצבתו שם:

"פ"נ. איש יקר ונכבד זקן ושוע. לא חדל צדקה וחסד לזרוע.
ידו השיגה אושר ועושר. קו משבט אכן נטתה ידו.
ימין ושמאל בל תטע רגלהו. מאורת סלולה חקקו היושר.
גם תורה ומצות את משמחת. עת בשחק נאמן תת לו למשמרת.
צל שדי, לכן חן נפשו תנות. למקום אל מות עת תשיב הרוח.
ה"ה הרבני הנגיד הגביר המפורסם אי"א (איש אלקים) מו"ה אליקים געציל בהרבני המופל' מו"ה יהודה ליב ראקובר זצ"ל. נכד הרב המאור הגאון מו' געציל זצ"ל אב"ד דק"ק ראקוב י"ג, י"ב שבט תקצ"ח ל', תנצב"ה".

כאמור היה לו לר' געציל ראקובר ג' בנות והתגיו לוקחי בנותיו בניהם של רבנים יושבי על מדין בערים שונות, ואלה הם: א) ה"ר משה יעקב הויגילעהרטר כמבואר בפנים. ב) ר' אברהם ראבינאוויץ בנו של הרב ר' אהרן אבד"ק איוניץ אשר במדינת ליטא, ושם אשתו רוזא. ג) ר' אלעזר סג"ל לנדא שנפטר בארץ ישראל, ושם אשתו רעלע. והוא היה בנו של הרה"ג ר' יצחק אייזיק הלוי אבד"ק דוקלא.

37 לא אמנע מלהעתיק בזה את המכתב אשר נתנו מנהלי החבורה הקדושה של גומלי חסד של אמת בעיר זאמאשטש לר' משה יעקב בשנת תק"ע טרם נסע משם לחתונתו עירה קראקא.

ב"ה היום יום ו' עש"ק ואתחנן התק"ע לפ"ג זאמושטש יצ"ו.

הניצנים נראה בארץ, זמירות שמענו מכנף קצה הארץ, עת הזמיר הגיע באזנינו, וקול התור נשמע בארצנו. היות החתן האברך המופלא, בכתמים לא יסולה, מנורת זהב כולה, ועל ראשה גולה, הוא ניהו בן פורת לידידנו האפרת הרב הגאון המ' כבוד מו' החיים ז"ל האבדק"ק הרובשוב, נושא לב"ג הכלה המהוללה בת אביגיוס כבוד מו' אליקים מק"ק קראקא נ"י. ואחרי שמענו שמע החתן המופ' הנ"ל, שמן תורק שמו, נבון דבר וד' עמו, דין רפיש מדבית אבא כי ידרוש טוב לעמו, ברוך הוא וברוך טעמו, יהי' נועם אלקיו עמו. אף אנחנו הח"מ מאשרים אותו במתנה הגונה לדרשה נאה תשורה זו תורה וזו שכרה. להיותנו הח"מ מכבדים אותו בסך שלשה טאליר קוראנט. ואולם ביום אשר ירצה האברך החתן המופל' הנ"ל לבא אל תוך הח"ק דג"ח שלנו, ינוכה לו זה הסך ממעות קדימה. ובלבד שיקבל עליו האברך המופל' הנ"ל לאשר ולקיים כל תוקף תקנות החרותים על לוח הפנקס דח"ק דג"ח דפק"ק זאמושטש יצ"ו, אז יהיה כאחד מאתנו. ולראיה באנו עה"ח היום ו' עש"ק ואתחנן תק"ע לפ"ק.

נאום הק' מנלי כהנא מזאמושטש. נאום הק' ישראל רעגענבויגין הלוי.
ונאום הק' מאיר וועלישר. הק' חיים הירש הכהן.
ונאום הק' אברהם משולם עהרליך מזאמושטש. הק' יהודה ליב בהמנוח מ' יונה ז"ל.
הק' יצחק ואלף. מקום החותם

בהלכה ואגדה, ופעם אחת בביהכנ"ס הישן בשבתא דריגלא למלאות מקום האב"ד. ומשם יצא טבעו על פני חוץ, כי הוא מן הרבנים חכמי הזמן, ואחרי מות משה הוא הגאון מו"ה משה מינץ אבד"ק אובין ישן, וימת שם משה ביום י' לחודש אלול תקצ"א, אז מנהלי וראשי העדה ביקשו לקבלו לאב"ד בעירם, אך הוא לא נענה למבוקשם, כי לא רצה לעזוב את העיר קראקא המעוטרה. וימת משה יעקב בעיר קראקא בחצי שנותיו בהיותו בן ארבעים וארבע שנים ביום א' י"ג לחודש סיון שנת ת"ר לפ"ק ושמנ"כ. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שם:

ציון לנפש איש חי רב פעלים, ה"ה הרב המפורסם, הנגיד נדיב לב ומרבה להטיב, כ"ש מו"ה משה יעקב זצ"ל. בהרב הגאון מו"ה חיים זצ"ל אב"ד דק"ק הרובשוב, ולמעלה בקודש גאוני ישראל אנשי השם. י"נ בש"ט יום א' י"ג סיון ת"ר.

אל תבכו למת בכו בכה לנו, כי בחצי ימיו מהר עזבני, בעוד ידו נכונה לאחיו להושיע, ואור חכמתו בקהל עם הופיע, אך גויתו לבד דומה יורדת, לזכר עולם צדקתו עומדת, תנצב"ה.

הניח אחריו שלוש בנות ובן יחיד, אשר לא היו לו בנים כי אם בנות, והוא היה הנצר האחרון מן הזכרים למשפחות הויכגעלעהרטער. ובתו הבכירה של ה"ר משה יעקב היתה האשה החשובה והיקרה אשת חיל המפורסמת בטוב לבה ובנדבת ידיה, אהובה לכל ונכבדת אצל כל אנשי עירה, מרת אסתר פיגל ציפרעס מקראקא, אשר בנעוריה לקח אותה לו לאשה הרבני המופלג ר' מנחם מענדיל למשפחת בהרב מעיר בראדי, אשר אביו הנגיד ר' שאול יהושע העשיל בהרב מבראדי היה בנו של הרה"ג מו"ה משה אבד"ק טאַמשוב, בן הגאון מו"ה צבי הירש מזאמושטש אבד"ק אה"ו, מח"ס "תפארת צבי" וחתן הגאון מו"ה יוסף הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמאשטש מח"ס "משנת חכמים" על הרמב"ם, והיא ילדה לו בן יחיד הוא הרבני הנגיד המושלם ר' חיים אליקים געציל בהרב מבראדי, גיסו של הרב הגאון מו"ה יצחק חיות אבד"ק בראדי, יען שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הנגיד הקציו רחים ומוקיר רבנן ר' פרץ שפירא מבראדי. וימת מנחם מענדיל בהיותו עוד רך בשנים וצעיר לימים, ותנשא אשתו אסתר פיגל להנגיד הנדבן הגדול ר' מיכאל צבי ציפרעס הכהן ראש ומנהיג בעיר קראקא[38], אחרי מות אשת נעוריו, והיא ילדה

38 הנגיד הקציו הנדיב הידוע ר' מיכאל צבי בן ר' אשר אנשיל הכהן ציפרעס מילידי עיר קראקא, היה ראש ומנהיג בעירו עד יום מותו. הוא היה נדבן גדול, והניח מעזבונו סך עשרת אלפים פלאָרין למוסדי הצדקה לחבורות שונות, וגם יסד בית המדרש גדול לתורה ולתפלה הנקרא על שמו, בנין גדול ומפואר בנוי לתלפיות, וגם נדב שמה ספרי תורות מן סופרים מובהקים ומומחים עם כל כלי קודש מכסף יקר, ופרוכת ומעילים מן משי יקרים, וגם הרבה ספרים נדפסים יקירי הערך, אשר היה לו מן חותנו הרה"ג

לו רק בת אחת, היא אמי מורתי הרבנית המשכלת ומושלמת בכל חכמה ומדע ובלשונות שונים מרת צפורה ז"ל (נפטרה ביום ש"ק א' דר"ח טבת שנת תרפ"ח בעיר קראקא) אשת חיל לאאמו"ר הגאון המפורסם כליל המדעים מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ"ל, שנפטר במבחר שנותיו בדמי ימיו בהיותו כבן חמשים וארבע שנה, ביום א, י"ב לחודש כסלו שנת הסתר (תרס"ה) בעיר קראקא ושם מנוחתו כבוד, מח"ס שו"ת "חיי אריה" ו"תיקון עירובין".

יב. הרב הגאון מו"ה יעקב, אשר בנו הרב הגאון מו"ה ברוך (חתן הרב ר' מאַשיל מלבוב), היה ערך שנת תק"ף אבד"ק דאַברימיל ונח נפשיה בעיר לבוב ביום השבת ו' לחודש שבט שנת תר"א, ושמנ"כ [39].

יג. הרה"ג צדיק לחסידים מו"ה יוסף בן הצדיק המפורסם מגדולי רועי החסידים מו"ה מרדכי מן עיר נשחיז, לבית קאצינלבויגין. הוא היה לפנים אבד"ק אוסטיליא, ומשם בא לעיר הרובשוב, שם הסכים ביום ג' י"ב לחודש מרחשון שנת תקע"ח ע"ס מאור עינים (הרובשוב תקע"ח) ועליה נרשם "הסכמת אדמו"ר ההה"ג החסיד המפורסם וכו' מרא דאתרא מפה ק"ק הרובשוב ואב"ד דק"ק אוסטיליא והגליל" והוא חתום "הק' יוסף בהרב המפורסם בן איש חי איש אלוקים אב"ד מסחיזש והגליל זצוקללה"ה קאצינעלבויגן" [40], ונח נפשיה דרב יוסף ביום י"ח לחודש אלול שנת תק"ץ בעיר אוסטרהא ושמנ"כ.

הוא היה מתנהג בחסידות והיה צדיק לחסידים, וידיו רב לו בנסתרות ורבים היו מסתופפים בצילו ושתו בצמא את דבריו. בעת הזאת הנהיגו את הרבנות הדיינים ב"ד צדק של העת ההיא, ובראשם הרב הגאון ר' דוד בן ר' אהרן שלי"ט, אשר תשובה אליו נדפסה בספר שו"ת פרי תבואה (נאַוויידוואהר תקנ"ו) סי' נ"ה, וגם נמצא ממנו הסכמות על ספרים שונים שנדפסו שם בעת ההיא. וימת שם דוד ביום ד'

מו"ה משה יעקב ז"ל. וימת שם ביום הוש"ר שנת תרכ"ז בהיותו בן שבעים שנה. ופעמים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו ג' בנים וגם ג' בנות נשואות למרנן ורבנן ותלמידיהם. בתה הבכירה חנה בילה היתה אשת ה"ר שמואל חנגאל דמשק, בנו של הרה"ג ר' אלעזר דיין ומו"ץ בעיר קראקא, מח"ס אבני קודש (וואַרשא תקע"ט), וימת שמואל בהיותו עוד רך בשנים, ותנשא אשתו להרב הגדול ר' נפתלי מאיר שרענציל דיין ומו"ץ בעיר קראקא. בתו השני' מלכה היתה לאשה לר' משה שאול וואהל (מגזע השר ר' שאול וואהל מבריסק) וגם הוא נקטף באבו, ותנשא אשתו אחריו להרבני המופלג ר' ישראל קראסוצקי מח"ס מצות ישראל, ותורת ישראל ב"ח, והיא לא ילדה לו בנים. בתו השלישית פעסיל היתה אשת הרב הגאון מו"ה שמואל הלוי נאטנזאהן אבד"ק פאַדקאמין הסמוך אצל בראדי, אשר אביו ה"ר יעקב הלוי נ"ז, היה אחי הרב הגאון ר' אריה ליבש נ"ז מברעזאן, אבי הגאון ר' יוסף שאול נ"ז אבד"ק לבוב, כל אלה ילדה לו אשת נעוריו.

39 ע"ע באנשי שם סי' קכ"ד.

40 ע"ע בשם הגדולים החדש אות מ' סי' פ"ט.

לחודש אייר שנת תק״ץ. ומזכירו לשבח הרב הגדול החכם הכולל איש מדעים ר׳ זאב דוב שיף בספרו ״מנחת זכרון״ (קראקא תרנ״ד) על מס׳ עירובין דף ל״ב ע״א ד״ה וזכור, וזה יכתוב ידו שם ״וזכור אני בעברי לפני ערך עשרים שנים דרך הרובשוב עיר ואם בישראל, הצעתי דבר זה לפני המנוח הרב הגדול הצדיק המפורסם איש כלבבי מוהר״ר דוד שלי״ט זצלה״ע עה״ש וייטב בעיניו מאד. זכותו יעמוד לי ולזרעי עד עולם א״ס. לא לחנם נקרא שלי״ט ז״ל כי שליט ברוחו הי׳ מעודו עד בא שמשו לחיי עולם, ע״ד מאמר חכז״ל הצדיקים לבם בידם״.

יד. הרה״ג מו״ה יוסף אלעזר גילערנטר, נולד לאביו הרה״ג מו״ה אברהם יעקב גילערנטר אבד״ק טישוויץ (גיסו של הג״מ יצחק הויכגעלעהרטער אבד״ק זאמושטש, יען שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הג״מ אלעזר סג״ל לנדא אבד״ק טורבין). בשנת תקע״ב בהיותו עוד רך בשנים כבר היה אבד״ק לאשצוב, ומשם נתמנה שוב לאבד״ק הרובשוב, וימת שם יוסף בשנת תרכ״ד. והוא היה חותנו של הגאון המפורסם מו״ה גרשון חנוך העניך ליינר מראדזין מח״ס ״סדרי טהרות״ על מס׳ כלים ואהלות. וגם בן היה לו ליוסף והוא הרב הגדול מו״ה יקותיאל אשר הי׳ אבד״ק הראדלע הסמוכה להרובשוב.

אלה הם רבני עיר הרובשוב מזמן ראשון עד זמן אחרון.

וואדיסלאב

עיר בפולין הקטנה שהיתה כבר במאה הרביעית לששי אחת הקהלות הראשיות בפולין ועמדה בראש הקהלות הקטנות הסמוכות לה. וואדיסלאב בחרה מנהיג אחד לועד ארבע ארצות של פולין.

הרבנים אשר שמשו בוואדיסלאב:

א) ר' ישראל כהנא בן הג"מ נתן נטע בן הג"מ ישעי' הכהן שפירא, אבד"ק שעבערשין. זקנו, אבי אמו היה הג"מ שאול הלוי, אבד"ק סעמיאטיטש, בן הג"מ יהושע הלוי, אבד"ק דאבראמיל.

ב) הגאון מו"ה בנימין זאב הלוי הורוויץ, שהיה נקרא בשם "ר' וואלף סירקיש מקראקא". הוא נשא אשה מקראקוב ועל שם חמותו, סירקא, נקרא בשם "סירקיש". בהיותו צעיר לימים נתמנה לדיין ומו"ץ בקראקוב[1]. זמן מה שימש כראב"ד בקראקוב במקום אחי אמו הג"מ יהודה ליב, אבד"ק שידלוב[2]. בין מנהיגי העיר קראקוב בימיו ידועים שמות ר' דוד מוואדיסלאוו, בן הג"מ יצחק חריף אבד"ק קראקוב[3].

ג) הגאון מו"ה יוסף יאסקי, בן הג"מ נפתלי הירץ, דיין ומו"ץ בלבוב, בן הג"מ יהודה זעלקעלי מזיא אשכנזי, מו"ץ בקראקוב, חתן הגאון בעל בית חדש. הג"מ יוסף יאסקי היה אבד"ק וואדיסלאב עד שנת תמ"ג ובשנה זו נתמנה לאבד"ק שידלוב[4].

1 ראה הסכמתו בתור "בית דינא רבא" על הספר "מקור חכמה", פיורדא תנ"ז: "בנימין זאב סג"ל הנקרא ר' וואלאף סירקיש מקראקא." ראה גם הסכמותיו על ספר "לקח טוב", פפד"א תס"ח ו"תולדות יעקב" על התורה, פיורדא תפ"ו וחותם: "בנימין זאב סג"ל הורוויץ מקראקא אבד"ק וואדיסלאב" והסכמתו האחרונה על ספר שו"ת "השיב ר' אליעזר", ניוואוט תק"ט.

2 ראה הסכמתו על ספר "מסגרת השולחן" על חושן משפט, ברלין תע"ג: "הצעיר בנימין סג"ל הורוויץ, הנקרא ר' וואלף סירקיש מבורר מקראקא לאסיפת רוזני ועד ד"א יצ"ר". גם בישיבת ועד ד' ארצות שהתקיים בכ"ד תשרי שנת תק"י בעיר יעראסלאב חתם בהסכמה על הספר "ברית שלום" (פראנקפורט דמיין תק"ח): "הצעיר באלפי בנימין זאב סג"ל הורוויץ".

3 עיין מ"ש לעיל על "אפטא".

4 עיין שם הערה ט"ו ובמאמרי על "שידלוב" סימן ע.

ד) הרה"ג מו"ה יצחק אייזיק בן הג"מ דוד שמואל שמעלקא אבד"ק קראקא [5]. בנו היה הג"מ אלעזר, אבד"ק טומאשוב. חתן הג"מ שלמה חעלמא, אבד"ק לבוב בעל "מרכבת המשנה" על הרמב"ם. ור' אלעזר שימש ברבנות יותר משש שנה ונפטר בער"ח חשון תקפ"ה.

ה' הג"מ אלעזר הכהן, חתן הגאון הגדול מו"ה ארי' ליב, אבד"ק זאמושטש. נפטר בא' שבועות שנת תק"ן. בנו היה ר' ארי' ליב אבד"ק שדה חדש, אבי ר' צבי הירש הכהן מוולאשצובה, אבי הצדיק ר' שלמה הכהן מראדומסק, בעל "תפארת שלמה" [6].

ו) הג"מ מנחם ציון גדאי"ש מקראקא מחבר ספר "נחמות ציון" על המועדים [7].

5 עיין אודותיו בספרי "כתבי הגאונים", עמ' מח.
6 ראה מ"ש בספרי "תולדות משפחת הורוויץ", עמ' 112 ב, הערה ב.
7 נדפס בפפד"מ תל"ן.

ווייסלאוויץ

עירה במדינת פולין הקטנה, בה קהלה עתיקה וקדמוניה מסוף המאה השניה לששי. השתייכה לגליל לבוב. ידוע שיהודים ישבו בה בשנת ר"ה לששי[1].

ידועים הרבנים אשר שמשו בווייסלאוויץ:

א) הג"מ דוד מחבר ספר "דברי דוד". מצד אמו נכד הרב החסיד מו"ה שמואל גרשון, איש ירושלים[2]. בן הרב הגאון החסיד כמוהר"ר [ארי' יהודה] ליב ז"ל אבד"ק חענטשין ור"מ דק"ק קראקא. בן הג"מ מוהר"ר יואל, אב"ד ור"מ בקראקוב בעל הב"ח. הוא נאלץ לברוח מווייסלאוויץ מסיבת עלילת דם והשתקע בלבוב ושם נפטר. בעל אחותו חנה, כלת הג"מ זכרי' מענדל, אבד"ק בעלזא מחבר "באר היטב" על שולחן ערוך יו"ד וחו"מ[3].

ב) הג"מ צבי הירש הכהן, בן הרב הגאון מו"ה זאב וואלף הכהן, שבצעירותו היה אבד"ק לאמזא ואח"כ נתקבל לאבד"ק בריסק דליטא, שהיה חתן הגאון מו"ה אברהם אבא אבד"ק נאווהרדאק בן הקצין ר' ארי' ליב בן הגאון מו"ה משה כ"ץ אבד"ק לויצק. ולהג"מ ר' צבי הירש בן ובת: בנו הר"ר זאב וואלף אבד"ק מאדל באזוש (מחוז לובלין), חתן מו"ה ר' מרדכי מזבארוב, בן הגאון ר' יוסף גינצבורג בעל לקט יוסף. חתנו אבד"ק פולנא, בן הגאון ר' ארי' ליב אבד"ק דובענקי. הג"מ ר' צבי הירש היה חתן הפרנס ר' משה דאבריש[4].

1 ראה מ. באלאבאן היהודים בקראקא—קאזימירז, ח"א עמ' ע.
2 עיין שער ספר "אור יקרות ולוית חן".
3 עיין מ"ש במאמרי על "חענטשין".
4 ראה מה שכתבתי במאמרי על "אפטא" הערה כח.

וולאדאווי

עיירה בפולין הקטנה שהיתה שייכת במאה הרביעית לאלף הששי לגליל חענטשין ודרו בה אז ערך מאה משפחות מבני ישראל[1]. בשנת ת"ח נמלטו שמה כעשרת אלפי איש מבני ישראל מפני חמת המציק ורובם נהרגו ע"י הצוררים של חמי"ל ימ"ש[2].

מן הרבנים הידועים לנו ששימשו ברבנות וולאדאווי:

א. הג"מ מו"ה פ נ ח ס מחבר ספר "ברית שלום"[3], בן הג"מ פילטא, נולד בשנת ש"פ לערך והתחתן עם בתו של הנגיד ר' שמשון מעיר וולאדאווי. בצעירותו שימש כאב"ד בעיר מגורי חותנו ואח"כ היה דיין מבני הישיבה[4]. נפטר במבחר שנותיו, בן ארבעים ושלוש, ביום י' אדר תר"ג. הוא היה אבי הרה"ג ר' יחזקאל שדר בעיר זאמושטש ואח"כ נדד לארץ אשכנז להדפיס ספרי אביו זצ"ל. נפטר ביום כ"ה אדר שנת תפ"א בעיר ברעסלא, ונקבר למחרתו בעיר קראטשין.

ב. הרה"ג מו"ה י ה ו ד ה ל י ב ב"ר יעקב מלבוב[4] וקודם שימש ברבנות בעיר דראהביטש.

ג. הרה"ג ר' פ ת ח י ה, בן הגאון המפורסם ר' דוד לידא אבד"ק אמסטרדאם, מחבר ספר "עיר דוד". ר' פתחיה היה מקודם דיין בעיר לבוב ואח"כ אבד"ק יאסי במדינת רומניה, ובשנת ת"ע נתקבל כראב"ד לאקאטש בוואלין, משם עבר לוולא־דאווי ומשם לעיר סלאוויטץ. נפטר בי"ט אייר שנת תקי"א, וקודם פטירתו הדפיס ספרו של אביו "יד כל בו" עם הרבה הוספות מפרי עטו[5].

בנו היה הרה"ג ר' דוד חתן הגאון ר' ישראל חריף למשפחת היילפרין, אבד"ק זאסלאב, חתן הגאון ר' יצחק מקראקא אב"ד בראדי[6]. כשהיה עוד הרה"ג ר' דוד צעיר לימים כבר נדפס ממנו דבר חידוש בספר "עיר דוד" מסבו זצ"ל שהו"ל אביו[7].

1 ראה בספר "טיט היון", קורות גזירות ת"ח־ת"ט.
2 ראה "צוק העתים". 3 נדפס בפראנקפורט דמיין תע"ח.
4 ראה הקדמה לספר הנ"ל.
5 נדפס בפרנקפורט דמיין תפ"ז, וראה בספרי "כתבי הגאונים", עמ' לז.
6 ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמוד לז.
7 וכתב שם עליו בדף כ"א ע"ב: "בשם בני חביבי הנחמד יניק וחכים התורני המופלג מוהר"ר דוד נרו, חתן הרב המאור הגדול מו"ה ישראל נרו אב"ד ור"מ דק"ק זסלאב, חתן הרב הגאון הגדול מוהר"ר יצחק ז"ל אב"ד דק"ק בראדי".

ד. הרה"ג מו"ה יהודה לאנדוי, מחבר ספר "בית יהודה", בן הגאון מו"ה יוסף מזאלקווא, שהיה נקרא בשם "יוסף הצדיק", חתן הגאון המפורסם מרן יחזקאל לאנדוי, ה"נודע ביהודה". הרה"ג ר' יהודה היה חתן הרב הגאון מו"ה נפתלי הורוויץ אבד"ק טארניגרוד, ובזיווג שני חתן הרה"ג ר' משה אבד"ק סאטאנוב.

ה. הרה"ג ר' יצחק לאנדוי, בן הרה"ג ר' יהודה הנ"ל, חתן הרה"ג ר' אפרים פישל, אבד"ק ברעסטיצקא, אחי הגאון מו"ה צבי הירש בעל "תפארת צבי מזאמושטש"[8]. בצעירותו שימש ברבנות בעיר לוצק. הרה"ג רבי יצחק עלה לעת זקנתו לירושלים ונפטר שם בד' אלול תקפ"ב. חיבר ספר "מנחת יצחק" על חושן משפט.

ה. הרה"ג מו"ה צבי הירש תאומים, בן הר"ר ישכר תאומים מלבוב ונכד הגאון ר' יוסף תאומים, אבד"ק בורשטין, מגזע הגאון המפורסם מו"ה יונה תאומים, מחבר "קיקיון דיונה"[9]. סבו ר' יוסף תאומים הנ"ל היה חתן הגאון ר' צבי הירש אשכנזי אב"ד בבורשטין, בן־בנו של הגאון המפורסם ה"חכם צבי".

8 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמור סו.
9 ראה מ"ש למעלה במאמרי על העיר "אפטא".

ווישניצא

העיר ווישניצא הסמוכה לבוכניא (בשפת יידיש היתה בוכניא נקראת בשם "בוך", ועל שם העיר ההיא היו הרבה מתושביה נקראים בשם "בוך" כמו הג"מ שמשון ב"ר יצחק בוך אבד"ק אוסטרהא, או בוכנער כמו בעל אור חדש על ברכת הנהנין), היתה בראשית המאה הרביעית אחת מערי הגליל של עיר קראקא, העומדת בראש הגליל של קהילות שונות וישובים, ואלה הם: אלקוש, קשאנוב, ווישניצא עם בריגיל, צאנז עם גריבוב, באבוב, פילץ, בענדין, אושפצין, וואלברום[1]. בשנת שס"ה, כאשר העלילו הנוצרים אשר בעיר בוכניא על היהודים אשר בתוכה כי ביזו לחם קדשם, גורשו היהודים מהעיר, וגזרו שאסור לו לשום איש מבני ישראל לגור שם כל הימים. המלך ופקידיו אישרו וקיימו הגזירה הלזו, ומן העת ההיא היתה בוכניא עיר סוגרת ומסוגרת לפני בני ישראל, עד שנת תרכ"ח לאלף הששי. אז נתן פראנץ יוסף הראשון, קיסר למלכות אוסטריא, שווי זכויות וזכות אזרח לכל היהודים אשר בכל מדינות מלכותו. מן העת ההיא התחילו היהודים להשתקע בעיר הזאת ונעשתה לקהילה קטנה אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכת לעיר ווישניצא הסמוכה, כי לא היה לה אלא דיין ומו"ץ העומד בראש הקהילה עד זמנינו אלה.

בצאת ישראל בגולה מעיר בוכניא, בשנת שס"ה שמו קצתם פניהם לעיר קראקא ורובם קבעו דירתם בעיר ווישניצא הסמוכה לה, ובכן נתמלאה ווישניצא מחורבנה של בוכניא. כנודע, היתה למדינת פולין הקטנה, הנקראת גליל קראקא, במאה השלישית וכן במאה הרביעית רק שש קהילות ראשיות העומדות בראש הגליל שלהם, ואלו הן: קראקא, אפטא, שידלוב, חענטשין, פינטשוב וואדיסלוב. בראשית המאה החמישית לאלף הששי נתוספו להן עוד שלוש קהילות אחרות העומדות בראש הגליל שלהן, והן קהילות: ווישניצא, צויזמיר ושעברשין. מן העת ההיא היתה מדינת פולין הקטנה מחזקת תשע קהילות ראשיות, העומדות בראש הגליל שלהן. ובזה תבין מה שהרב אבד"ק שעברשין חתם עצמו בהסכמתו ע"ס עמודיה שבעה (פראג תל"ד) "ונאום הצעיר באלפי יהודה חונה בק"ק שעברשין, מבורר תשע קהילות". כאמור, נתרבה מספר היהודים בעיר ווישניצא ע"י פליטי עיר בוכניא, ונעשתה לקהילה גדולה וחשובה ולעיר מרכזית העומדת בראש הגליל.

1 בלבן, דברי ימי היהודים בעיר קראקא וקאזמירז (בפולנית), ח"א עמוד ע', רס"ד.

בימי מלחמות השבדים (בשנות תט"ז-י"ז)[2] היו שם כשתי מאות משפחות. אשר הרבה מהם נהרגו ונשחטו ע"י גייסות של צורר היהודים טשארניעצקי, והנמלטים מחרב מרצחיהם קבעו דירתם בעיר קראקא הבירה. בפנקסי קהילות קראקא (המאסף, תרמ"ב, במאמרו של וועטשטיין עמוד ט"ו) ופינטשוב (לקורות היהודים בלובלין, עמוד קמ"א) חקקו א־ל מלא רחמים על הרוגי ערי מדינת פולין הקטנה בעת ההיא, הלא הם: לובלין, קורב, ווישניצא, חענטשין, זוואלין, צויזמר, אפטא, טרלא, קלימנטוב, פינטשוב, ראקוב, חמעלניק, לונטשיץ.

כקהילה גדולה וחשובה לעיר מרכזית העומדת בראש הגליל ואחת מתשע הקהילות שבמדינה, בחרה ווישניצא מקרבה מנהיג מדינה אחד שנשלח למקום הועד לטכס עצה על עסקי הקהילות והישובים שבמדינה ולעשות הערכה ושומא בעניני המס וכסף הגלגולת. ועדי המדינה היו באחת הערים של מדינת פולין הקטנה. ע"פ רוב היו בערי סטאבניץ, וואַדיסלאַב, חענטשין. בשנת תקי"ד היה פעם אחת בעיר פינטשוב ואחר זה בעיר דאַמבראָווע, ובחודש אלול שנה זו שוב בעיר סטאבניץ, ובשנת תקי"ח בעיר ראדום (ירחון משנת תרע"ב, עמוד תס"א). ממנהיגי המדינה אשר בחרה ווישניצא מקרבה ושלחה למקום הועד, נודעים לנו רק איזה מהם: א) מנהיג המדינה ה"ר אברהם סג"ל איטינגא בן הרה"ג מו"ה אליהו הלוי איטינגא, מח"ס ברית הלוי (לובלין ת"ה), אשר היו ברשותו תוספות על מס' הוריות בכת"י והדפיסו אותן בפעם ראשונה בעיר דיהרנפורט במס' סוכה אחרי הלכות הרא"ש, ואח"כ בכל הוצאות הש"ס במקומם (ראה מ"ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 31, ובמגילת יוחסין של משפחת איטינגא שנדפסה בסוף ס' תולדות משפחות גינצבורג). ב) המנהיג ה"ר ברוך פרנס, חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא (ראה מ"ש אודותיו אצל עיר אפטא סי' י"ב, ובתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, בהערה שם). ג) המנהיג ה"ר יהודה פרנס, בנו של הנזכר, וחותנו של מאור הגולה הגאון המפורסם, החריף והמפולפל הנפלא מו"ה ברוך פרענקיל אבד"ק לייפניק, בעל "ברוך טעם" (יכבד אב).

ווישניצא היתה מקום תורה, ויצאו מקרבה רבנים גדולים וגאונים מצוינים ומהם מחברי ספרים הנודעים לשם ולתהלה, כמו, לדוגמה: הרב הגאון מו"ה אליהו

2 בשנות תט"ו-י"ז ע"י מלחמות השבדים בימי קארל העשירי שתו ומצו את כוס התרעלה עד הטיפה האחרונה, גם הקהלות אשר בפולניא הגדולה והקטנה, אשר לא נגעה בהם יד הקוזקים לרעה וגייסות חמיל ע"י חמיל שר"י. וזאת היתה ע"י שר צבא למלכות פולניא צורר היהודים טשארניעצקי, אשר עשה את כל הקהלות שבמדינה פולניא הגדולה והקטנה לשדה קטל ושפוך דם היהודים כנהר שוטף. כדי לעשקם ולבוז ממונם ורכושם ולרצחם נפש מצא לו תואנה, כי הם בגדו במולדת ארצם ובאו בדברי בגידה עם השבדים וחיו עמהם בשלום. הרג רב עשה טשארניעצקי במדינות אלו, כמו לפנים גייסות חמיל אשר היו צמאים לדם היהודים.

בן ה״ר יהודה ליב מעיר ווישניצא, אשר שימש ברבנות בעיר פולדא, הנודע בשם ״מהר״א פולדא״, אשר עשה לו שם גדול וכבוד בפי׳ על הירושלמי שנדפס על כל סדר זרעים (אמ״ד ת״ע) ועל מס׳ שקלים (פפד״א תמ״ט) ועל שלוש בבות מסדר נזיקין. בסוף הקדמתו לסדר זרעים הוא חותם שם בשמו ושם אביו ועירו ״אליהו בן לא״א מהור״ר יהודה ליב ז״ל מק״ק ווישניצא, מתגורר בארץ אשכנז במדינת פולדא״.

כמו לכל הקהילות הגדולות והחשובות היה גם לעיר ווישניצא דרשן ומגיד מישרים מיוחד, מלבד המרא דאתרא הרב אב״ד, אשר דרש בכל עת בתוכחת מוסר ובדברי אגדה. מן המגידים האלו נודע לנו רק אחד מהם, והוא הרב החסיד המקובל מו״ה משה בן ה״ר ישראל [בן] ר׳ משה ליברלש מקראקא. זקינו ה״ר משה ליברלש היה ספרא דמתא בעיר קראקא, וימת שם משה בן ה״ר משולם שור ביום ב׳ כ״ט אדר שנת שצ״ט, ועל שמו נקרא בן בנו שנולד בשנת ת״ד בשם משה ליברלש [השני], שהיה ג״כ כמו זקינו ספרא דמתא בעיר מולדתו קראקא. בשנת תס״ז, כאשר שררה מגפה בעיר הזאת, עזב הוא אותה, והלך לו לכפר קאשטשלניק לשאוף אויר צח, ומשם קיבלו אותו אנשי קהל עדת ווישניצא להיות דרשן ומגיד מישרים בעירם. הוא קיבל את ההצעה הזאת. ותהי המשרה הזאת עליו עד יום פקודתו, וימת שם משה בליל ג׳ י״ט לחודש סיון שנת תע״ט ונקבר שם בלילה ההוא. כשהגיעה השמועה לעיר קראקא כי מת משה, חקק עליו בן אחותו בפנקס ח״ק בקראקא את אלה הדברים: ״ע״ז דוה לבי וחשכו עיני על עטרת שנפלה מעל ראשי, על החסיד שאבד מן הארץ, האיש המקובל איש קדוש, שלא הניח כמותו בישראל, המפורסם, דודי אחי אמי המופלג בתורה ובחסידות מוהר״ר משה בן ר׳ ישראל [בן] ר׳ משה ליברלש, ספרא רבה דישראל, היה סופר דמתא דקהלתנו ק״ק קראקא יצ״ו, ופיזר רגליו בשעת המגפה שהיתה בכאן בשנת תס״ז לכפר קאַשטשלניק, ומשם קיבלו אותו אנשי ק״ק ווישניצא בכבוד גדול, להיות להם למגן ולמחסה לשמוע תורתו הקדושה מפי קדוש. ומת שם בק״ק ווישניצא בן ע״ה שנים, בליל ג׳ י״ט סיון תע״ט לפ״ק, ונקבר תיכף בלילה״ (לתולדות גדולי ישראל, עמוד י״ז הערה ה׳).

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שימשו שם ברבנות מזמן ראשון עד סוף המאה הששית לאלף הששי:

א. הרב הגאון מו״ה פנחס תאומים, אשר אביו הגאון מו״ה יצחק מאיר תאומים־פרענקיל היה בנו של הגאון המפורסם מו״ה יונה תאומים, מח״ס ״קיקיון דיונה״ (ראה מ״ש למעלה אצל עיר אפטא בהערה 24). בשנת תע״ז כבר ישב על כס הרבנות שם, כי ביום ג׳ כ״ד אלול תע״ז חתום בנו מאיר בפנקס הקהל בעיר קראקא ״בהרב המופלג מו״ה פנחס תאומים נ״י האבד״ק ווישניצא״ (כלילת יופי ח״ב דף ל׳ ע״ב). בועד הארצות אשר היה ביום ה׳ ג׳ לחודש תשרי שנת

תצ״א, נמצאת חתימתו בתור מבורר של ארבע ארצות, וחתום שם ״הצעיר פנחס תאומים הח׳ בק״ק ווישניצא, מבורר ד״א יצ״ו. (קריה נשגבה סי׳ קע״ג). מתי מת ואיפה נקבר אין אנו יודעים. מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו. שם האחד מאיר, החתום בפנקס הקהל בקראקא כנזכר למעלה. ושם השני יצחק, שהיה נקרא ״יצחק הקטן״, והוא היה חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו״ה שמואל כהנא (רש״ך) אבד״ק דובנא. וליצחק הקטן בת, אשת הרה״ג מו״ה בנימין זאב וואלף, אשר שימש ברבנות בתחילה בעיר פיאסק (מגיו״ח שנדפסה בראש ספר שפתי צדיקים), ואח״כ בעיר ראחמנוב, והיא ילדה לו בן ובת. בנם היה הרב הגאון החריף מו״ה אריה ליבש אבד״ק אפטא (ראה מ״ש למעלה אצל עיר אפטא, סוף סי׳ י״א (סי׳ י״ז), ובתם פעסיא מתה בדובנא ביום י״ט לחודש שבט שנת תקע״ה (מרגליות, עיר דובנא).

ב. הגאון המפורסם החריף הגדול מו״ה נפתלי הירץ [לנדא], מרבני גדולי הדור וחוטר מגזע היחס בישראל למשפחת מרגליות הכבודה. אביו הרב הגאון מו״ה אביגדור מרגליות היה אבד״ק חענטשין (ראה מ״ש אודותיו אצל עיר חענטשין סי׳ ז׳), ואמו רעכלה היתה בת הנגיד המפורסם בעל בעמיו רחים ומוקיר רבנן מו״ה צבי הירש סג״ל לנדא מאפטא, הידוע בשם ר׳ הירש וויטיש (ראה מ״ש אודותיו למעלה אצל עיר אפטא), ועל שם משפחת אמו היה נקרא שם משפחתו: לנדא. עוד בשחרותו היה נמנה בין רבני ומנהיגי הועד דארבע ארצות. בועד יערסלאב אשר היה ביום ג׳ ב׳ מרחשון שנת תקי״ד, אשר שם דנו את כל כתבי פלסתר שנדפסו נגד הגאון מהר״י אייבשיץ אודות הקמיעות, היה הוא ג״כ בתוך אותו הועד, וחתום שם ״ונאום הק׳ נפתלי מכונה הירץ בהרב הגאון מהור״ר אביגדור ז״ל״ (לוחות העדות). אח״כ נתמנה לאבד״ק זעלחוב. בשנת תקי״ט הסכים שם על ספר בית פרץ (זאלקווא תקי״ט), ומשם נתקבל שוב לאבד״ק ווישניצא. ביום כ״ד אדר תקכ״ג הסכים שם ע״ס הלכה פסוקה (טורקא תקכ״ה), וביום א׳ ל״ג בעומר שנת תקכ״ז ע״ס אבן השהם, דרושים מאת הדרשן ר׳ משה ב״ר יהודה ממינסק (לונדון תקל״ד), ונדפסה הסכמתו בראש הסכמות רבני דורו. ביום י״א לחודש אלול תקל״ג הסכים שם ע״ס מכלל יופי (ברלין תקל״ה), ובר״ח שבט תקל״ז ע״ס שו״ת הר הכרמל (פפד״א תקמ״ב) מאת בן אחיו הרה״ג מו״ה אליהו ז״ל. נשא ונתן בהליכות התלמוד ובענינים הנוגעים להלכה ולמעשה עם בן דודו הגאון המפורסם מו״ה יחזקאל סג״ל אבד״ק פראג, וזה האחרון פיזר לו מלא חפנים כבוד ויקר, וזה יכתוב ידו שם: ״נשאלתי מכבוד בן דודתי הרב הגאון המפורסם מוהר״ר הירץ אב״ד ור״מ דק״ק ווישניצא. ידעתי דרכו רעותא דיליה באורחא חריפתא, בצירוף בקיאותו הרבה, ולעומק המושג הייתי צריך לזה זמן מה״, ״ולכן הנחתי קונטריסו הנחמד אתי עמי עד אקח מועד, ולא עיינתי בדבריו החריפים, ועיינתי רק בפוסקים״ (נוב״י קמא אה״ע סי׳ ס״א). חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דגברא רבה. ונח נפשיה דרב האי גאון בשנת תקל״ח. הספידו אותו

בכל תפוצות ישראל, וגם ה״ר צבי הירש אבד״ק א׳ סאנטוו נשא עליו ועל הגאון החסיד מו״ה שמואל שמעלקי הלוי איש הורוויץ אבד״ק ניקלשפורג קינה ונהי ועשה להם מספד רב, כמבואר בספרו ״ארץ צבי״ (מונקאטש תרמ״ז), דף מ״ג.

כנראה פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו את הרה״ג מו״ה אביגדור אבד״ק חוואסטוב, ואח״כ נשא אשה את בת הרב הגאון המקובל החסיד המפורסם מו״ה חיים צאנזיר מגדולי חכמי הקלויז בעיר בראדי[3], והיא ילדה לו את ה״ר יוסף (מעלות היוחסין ס״ד). וימת יוסף ביום ועש״ק ז׳ אייר תקס״ו בעיר זאלאַשיץ, ושם נקבר (לוח״ז עמוד פ״ט). בזמנינו אלה נדפסו איזו מתשובותיו של הג״מ נפתלי הירץ ז״ל, הנקראים בשם ״אמרי שפר״ (לבוב תרמ״ג).

ג. הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה ברוך פרענקיל, למשפחת תאומים המיוחסה. אחרי מות הגאון מו״ה נפתלי הירץ, רצה ה״ר יהודה פרנס, ראש ומנהיג בעירו במדינה, להושיב את חתנו הגאון הנזכר על כס הרבנות בעיר ווישניצא, בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, בטרם מלאו לו תשע עשרה שנים. גדולי חכמי העיר ההיא יצאו לריב עמו, כי הוא אינו ראוי עוד לאותה איצטלא, כי עדיין לא הגיע לגדולי חקרי לב, אשר ראוי לישב על כסא כבוד מרום מראשון כזה כעיר ווישניצא אשר היא קהילה מפוארה, מקום תורה ככהילות הגדולות והחשובות בישראל. הם שלחו וקראו להגאון מו״ה אלעזר הקאליר שיבוא לכהן פאר בעירם לשמש ברבנות. כבוא אלעזר עירה ווישניצא לחון את פני העיר, בראותו כי נחלק העם לשני מחנות, ובפרט כי ראש ומנהיג העיר הוא תקיף בעירו ובעל זרוע גדול ולא יוותר אף זיז כ״ש מכל אשר עולה על רוחו, ולא ישקוט ולא ינוח עד אשר יעלה בידו להרבות רעים וידידים לחתנו הג״מ ברוך פרענקיל, אז אחרי עבור כמשלש חדשים עזב את העיר וכל המונה וחזר ושב לו עירה רעכניץ מקום אשר היה שם אהלו בתחילה, והניח את הרבנות להג״מ ברוך פרענקיל להיות שם לאב״ד ור״מ בלי צרתו בצדו, וזוהי כוונתו שכתב בספרו חקר הלכה (סי׳ י״ד): ״בסוף חורף תקל״ט, בין גאולה לגאולה, שלחו אלי אלופי ורוזני קציני מנהיגים דעיר ווישניצא וקבלו אותי **לאב״ד נרצה״**. אחרי נסיעת הגאון בעל אור חדש לביתו, שימש הג״מ ברוך פרענקיל שם ברבנות באין מוחה בידו, וגם שונאיו השלימו אתו. משם יצא טבעו בעולם היהדות לאחד מרבני גדולי הדור ע״י פלפוליו החריפים והשנונים, ונהרו אליו תלמידים הגונים להנות מנועם זיו תורתו הגדולה חריפותו הנפלאה בהליכות התלמוד, והרביץ שם תורה ברבים, וישיבתו הגדולה היתה נודעת למרחוק אף חוץ לגבולי ארצו. בשנת תקנ״ה הסכים שם ע״ס צמח לאברהם (וארשא תקנ״ה). ואח״כ נתמנה לאבד״ק לייפניק אשר במדינת מעהרין, ושם יסד ישיבה גדולה עם בחורי חמד אשר עטרו את שלחנו הטהור הנודע לשם ולתהלה בקרב כל

3 ראה מ״ש אודותיו באנציקלופדיא יודאיקא בערכו (כרך 5, עמוד 179).

ישראל. ונח נפשיה דרב הגאון שם ביום ג׳ לחודש תמוז שנת תקפ״ח, ושם חלקת מחוקק ספון (וראה מ״ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 17).

ד. הרה״ג מו״ה [בנימין זאב] וואלף, בן הרה״ג החסיד מו״ה משה אבד״ק בענדין. וזה האחרון היה בן אחיו של הגאון המפורסם מו״ה אלעזר רוקח אבד״ק אמ״ד, כעדות בעל נוצר חסד על פרקי אבות (פ״ד מ״ז) שכתב שם: ״והצדיק החסיד מ׳ משה אבד״ק בענדין בן אחיו של הגאון מו״ה אלעזר אבד״ק אמ״ד, גיסו של ה״ר אלימלך מליזענסק״. ויען כי חותנו של הה״צ מו״ה אלימלך מליזענסק היה ה״ר אהרן רוקח מלבוב (ראה בשהגה״ח ובס׳ דובר שלום), לפ״ז היה אביו של הג״מ משה אבד״ק בענדין ה״ר אהרן רוקח מלבוב. להרב ר׳ בנימין זאב וואלף היה בן, והוא הרב החסיד המפורסם מו״ה יוסף מגיד מישרים בעיר זמיגראד, ולעת זקנתו נסע לארץ הקדושה וקבע דירתו בעיר חברון ת״ו, ושם מנ״כ.

ה. הרה״ג מו״ה צבי הירש הורוויץ. אביו הרב הגאון מו״ה יעקב היה אבד״ק קאטעלבורג (קארלסבורג), ואמו טויבא היתה בת הגאון המפורסם אשר קדוש יאמר לו, מו״ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד״ק נ״ש, הידוע בשם ״רבי ר׳ שמעלקא״. וע״ש משפחת אמו היה מכנה עצמו בשם ״הורוויץ״. אף הוא חתנא דבי נשיאה, כי לקח את בת הגאון המפורסם מוה שמואל פאלקנפעלד אבד״ק פוזנא לו לאשה. בילדותו נתגדל ונתחנך על ברכי זקנו אבי אמו הגאון הקדוש רבי ר׳ שמעלקא. מתי נתקבל לאבד״ק ווישניצא ומתי הלך לעולמו אין אנו יודעים, רק נודע לנו כי שם נקבר. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. שם בנו ר׳ אברהם אבלי הורוויץ מעיר סאמבור, חתן הגאון המפורסם מו״ה יצחק חריף אבד״ק סאמבור (ע״ע בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ק״ד, ק״ט). בתו היתה אשת הנגיד ר׳ יונה מעיר יערסלאב, אשר אביו הרב הנגיד ר׳ יהודה ליבש מעיר זאוויכוואסט היה בנו של הרה״ג מו״ה שאול פייביל תאומים־פרענקיל אבד״ק אסטראווצי (ע״ע למעלה אצל עיר אפטא הערה 17). לה״ר יונה מיערסלאב היתה בת, אשת הרב הגדול מו״ה דוב בעריש ת״פ, אבד״ק צעשנוב, אשר אביו הרה״ג מו״ה יהושע העשיל ת״פ מעיר קאמרנא היה בנו של הגאון מו״ה ברוך פרענקיל אבד״ק לייפניק הנזכר למעלה באות ג׳ (יכבד אב סי׳ ג׳).

ו. הרב הגאון הגדול חסידא ופרישא מו״ה אריה ליבש ליפשיץ בן הרב החסיד מו״ה חיים, מילידי עיר יערסלאב. בשחרותו היה מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם מו״ה יצחק חריף אבד״ק סאמבור, כעדות עצמו בהסכמתו ע״ס תולדות אברהם (פרעמישלא תרמ״א). אח״כ ישב בין ברכי הגאון מו״ה אריה ליב הכהן בעל ״קצות החשן״ ושאב מי בארו. הוא היה חתנא דבי נשיאה, כי לקח את בת הגאון מו״ה משה טייטלבוים לו לאשה. ראשית משרת הרבנות שלו היה בעיר קרעשוב. ויהי בנסוע משה חותנו מעיר שינאווי לשבת על כס הרבנות בעיר

והעלי אשר במדינת הגר, נתמנה הוא למלאות מקומו להיות אבד"ק שינאווי. יום ב' פרשת שמות שנת תק"ע כתב שם תשובתו שנדפסה בספר "הר סיני" פרעמישלא תרמ"ג). וביום ג' י"ד מרחשון שנת תקפ"ג הסכים שם ע"ס תולדות ברהם (פרעמישלא תרמ"א) שחיבר הג"מ אברהם אבד"ק אולינוב, בן רבו הג"מ צחק חריף ז"ל. בשנת תק"ץ בערך נתמנה שוב לאבד"ק ווישניצא, שם הסכים יום י"ט אייר תקצ"ה ע"ס אמרות טהורות על תהלים (וואַרשא תקצ"ט) שחיבר ג"מ אליעזר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טארניגראַד, וביום כ"ט אדר ראשין שנת ר"ר על ספר מאור ושמש עה"ת (תר"ב) מאת הה"צ מו"ה קלונימוס קלמן הלוי. עת זקנתו תקע אהלו בעיר בריגיל הסמוכה, אחת מערי הגליל שלו, ושימש ם ברבנות עד יום פקודתו, הוא יום י"ז טבת שנת תר"ו, ויגוע ויאסף שם אל מיו בהיותו זקן ושבע ימים. וזה נוסח מצבתו שם:

> פ"נ כבוד אדמו"ר הרב הגאון האמיתי בנגלה ונסתר, אריה דבי עילאי, רבה דעמא מדברנא דאומתא, בוצינא דנהורא, רשכבה"ג, איש אלקים צדיק יסוד עולם, באור חכמתו הופיע כל נעלם, מו"ה אריה ליבש בן הצדיק מו"ה חיים זצ"ל. עלה למרום יום ה' טו"ב טבת תר"ו לפ"ק.

מתולדותיו ידענו כי שלושה בנים ובת היו לו. האחד היה הרב הגדול מו"ה שר. אחרי מותו מילא מקומו כאבד"ק בריגיל, וימת שם ביום ב' דר"ח אלול רט"ו. השני ה"ר אהרן היה דר בעיר ווישניצא, והוא הביא לבית הדפוס ספרי ביו אשר הניח אחריו בכתובים. ואלה שמות הספרים שנדפסו ממנו: ספר "ארי בחבורה", חידושים על מס' כתובות (לבוב תרי"ב), שו"ת אריה דבי עילאי פרעמישלא תרל"ד), ספר אריה דבי עילאי, חידושים על איזה מסכתות (שם ר"ם). חתנו היה הרב הגאון מו"ה צבי הירש הכהן גלאנץ אשר מילא מקום יתנו בעיר שינאווי אחרי נסיעתו לעיר ווישניצא בשנת תק"ץ בערך. תשובה ליו נדפסה משנת תקצ"ג, בהיותו כבר אבד"ק שינאווי, בשו"ת אריה דבי עילאי אהע"ז סי' י"ד). ביום כ"ט ניסן תקצ"ד הסכים שם ע"ס "אמרות טהורות" על הלים (וואַרשא תקצ"ט) מאת הרב הגאון מו"ה אליעזר הלוי איש הורוויץ אבד"ק רניגראַד. עוד בן אחד היה לו לבעל אריה דבי עילאי, והוא הרב הגדול מו"ה ד אבד"ק יאנוב, חתן הרה"ג מו"ה אריה ליבש נייהויז אבד"ק חעלמא. משם נקבל שוב לאבד"ק טאמאשוב, ונח נפשיה ביום שמחת תורה שנת תר"י, ושם נ"כ. זה האחרון היה חתן הרה"ג מו"ה מאיר אבד"ק אפטא, מח"ס אור לשמים י"ע למעלה אצל אפטא סי' י"ט), ובנו של הרה"ג מו"ה יוסף קעזיס אבד"ק נוב ואבד"ק טאמאשוב, אשר אביו הרה"ג מו"ה ישראל קעזיס אבד"ק שעווארסק היה חתן הרב הגאון מו"ה זכריה פרענקיל אבד"ק יערסלאב (ראה "ש במאמרי עיר יערסלאב ורבניה, שנדפס באוצר החיים שנה ה').

זאמושטש

העיר הפולנית זאמושטש, מחוז לובלין, נתייסדה ב־3 לחודש פברואר, לפי ספירתם, בשנת ש"ם (1580) על ידי השר האדון יוהאן זאמויסקי קאשטעלן, אחד מהאצילים במלכות פולין, ולכן נקראת העיר על שמו — זאמושטש [1].

אצילי מדינת פולין היו בעלי אחוזות ולהם שטחי אדמה באורך ורוחב של אלפי מילים. איכרי הכפרים, נשיהם ובניהם, היו עבדי עולם של האדונים ונאלצו לחרוש ולזרוע את השדות במחיר הלחם — מנה לגולגולת — שקיבלו מאת אדוניהם. הרבה כפרים ועיירות היו קניינם של האצילים. כאשר עלה בדעתו של אציל לייסד ישוב חדש במקום אחוזתו, או להפוך שדה או יער לכפר ומושב, היה כופה את האכרים, הנכנעים לו, לעזוב מקומם ולהתיישב במקום החדש, וכך קמו ישובים חדשים.

אצילי פולין היו כופים גם את היהודים שחסו בצילם לעזוב מקומם ולנדוד למקומות אחרים. אחד מאלו האצילים שהחליט לייסד עיר מושב חדש באחת האחוזות שהיו לו על גבול ארץ רייסין, או רוסיה האדומה, היה יוהאן זאמויסקי. אז נוסדה זאמושטש בסמוך לנהר ווייכסיל, הזורם משטחי פולין הקטנה לעיר הבירה ווארשה, משם הוא יורד לעיר הנמל דאנציג ונופל לים הגדול הנקרא "באלטיק".

בראשונה היתה זאמושטש עיר נוצרית טהורה. יהודים לא הורשו לגור בה. אחר־כך בנה זאמויסקי על יד העיר פרבר מיוחד והושיב בו יהודים. שם המושב היה "נאווא אסאדה" (עיר חדשה). בשנת 1567 למספרם כרת זיגמונד אויגוסט, מלך פולין, ברית ידידות עם הנשיא יוסף נאקסאס, אחד משרי השולטן (מושל או קיסר), מלך תוגרמה (תורכיה). המלך החליף מכתבים עם הנשיא היהודי והעניק לו זכויות להביא יינות ופירות מארצות המזרח לפולין בלי תשלומי מס ומכס. הנשיא יוסף נאקסאס שלח גם שני יהודים ספרדיים שקבעו דירתם בלבוב: האחים הכהנים דימאסטע, סוחרים גדולים ומופלגים בחכמה ומדע. שני האחים הרימו את קשרי־המסחר של שתי הארצות — פולין ותורכיה — למדרגה גבוהה.

יאן זאמויסקי הזמין את היהודי האמיד ר' משה הכהן די מאסטע ואת אחיו להתיישב בעירו החדשה והבטיח להעניק להם כל הזכויות. ואמנם על ידי שני האחים היהודים מתורכיה נהייתה זאמושטש לעיר מסחרית ממדריגה ראשונה.

1 עיין תולדות העיר באנציקלופדיה הכללית ובגיאוגראפיה לערי פולין.

סוחרים שלחו את סחורותיהם, פרי ארצות המזרח, לשווקי פולין, ומכל קצווי המדינה נהרו לזאמושטש לקנות פירות המזרח.

היהודים הספרדיים שהתיישבו בעיר החדשה של זאמויסקי גדלו והצליחו ועשו פרי. זכות ישיבה בעיר ניתנה רק ליהודים ספרדיים והיתה מסוגרת בפני יהודי רייסין, רוסיה האדומה ומחוז לבוב, מדינת פולין הגדולה והקטנה. אבל כאשר היהודים האשכנזים ראו בהצלחת אחיהם הספרדיים, איך שבמשך תקופה קצרה עלה בידם לקבוץ הון־תועפות, ערכו מכתב־בקשה לאדון העיר, זאמויסקי, ביקשו ממנו שיועניק גם להם זכות ישיבה ורשיון למסחר כמו ליהודים הספרדיים. בין השאר כתבו האשכנזים:

"ידוע להוד מעלתו, כי יש לזאמושטש יתרון על העיר לבוב, יען כי היא שוכנת בלב מדינת פולין, והיא נמצאת במרחק ארבעה מילין מהנהר הגדול של פולין, הווייכסיל. כאן שטחי אדמה פוריים ויש מקום לנטיעת גנים וכרמים מלבד בניית בתים. לא כן בלבוב, שם המקום צר ומחיר הקרקע יקר מאוד. לכן בקשתנו שטוחה: למה ימנע אדונינו את הטוב מן היהודים, דרי המדינה הזאת זה מאות בשנים; למה נתן רשות ישיבה וזכויות מסחר רק ליהודים ספרדיים; וכי נופלים אנחנו מהם? בשכר מצער של ארבע מאות זהובים יעלה בידינו לבנות בית יפה ונהדר לכל משפחה. לכן אנו פונים אל מעלתו, בידענו שאדוננו הוא אב רחמן לכל הסרים למשמעתו, יעשה עמנו חסד ויותן לנו רשות לגור בעירו זאמושטש ולסחור את העיר כאחינו היהודים הספרדיים"[2].

כנראה שמכתבם פעל על לבו של האציל ולא יצאו ימים רבים והוא נתן רשות גם ליהודי העיירות הסמוכות, ובעיקר ליהודי לבוב, לבוא ולהשתקע בזאמושטש באין מפריע. אז התיישבו בזאמושטש יהודים אשכנזים וגם הם גדלו והצליחו. על ידי היהודים נהפכה זאמושטש לעיר מסחר גדולה. לאט לאט גדלה הקהילה היהודית בזאמושטש עד שנחשבה לקהילה גדולה ומפוארה; עיר מרובה באוכלוסין ועיר מלאה חכמים וסופרים.

בזאמושטש התקיימה אקאדמיה ללימודים מדעיים, ואליה נהרו חכמים ומלומדים וכל שוחר חכמה ותושיה. יהודי העיר, ביניהם תלמידי חכמים, היו להם שיח ושיג עם הנוצרים, ביחוד עם המשכילים ושוחרי החופש, וגם הם הושפעו מרוח החופש והשתדלו ללמד את בניהם ובנותיהם חכמה ומדע וביחוד שפות לועזיות. ביחוד הצטיינו בלימודי השפה הצרפתית שהיתה שפת הדיבור של אצילי האקאדמיה. כך קמה בזאמושטש שכבה נאורה של יהודים חובבי מדע שלמדו לדעת את שלוש הלשונות הנבחרות בתקופה: עברית, לאטינית ויוונית. יהודי זאמושטש הצטיינו בידיעת חכמת החשבון ומערכת צבא השמים, בחכמת השיעורים (גיאומטריה) וגם

2 עיין פנקס ועד ד' ארצות, על אסיפת הועד שבה דנו בענין המסים של גליל חעלם, וראה "אנציקלופדיה יודאיקה" (בגרמנית) כרך ד, עמ' מד־מה וכו'.

ברפואה. הם רכשו להם חכמות אלו מקריאה בספרים וגם מהנסיון, במגעם עם הנוצרים המלומדים. כך שגשגה הקהילה היהודית בזאמושטש עד שנחשבה לתפארת קהילות ישורון בפולין.

זאמושטש היתה גם מרכז לתורה. היא גידלה שעשועיה: לומדים חריפים ובקיאים. ממנה יצאו גאוני הדור, המה אנשי השם אשר במשך הזמן ישבו כסאות למשפט ושימשו ברבנות בקהילות חשובות ומפוארות במדינת פולין. אבל כאמור בעיקר הצטיינה העיר בזה שבין תושביה היהודים נמצאו לא רק גאוני הלכה, פוסקים ומשיבים, אלא גם גדולי חכמה ומדע. התורה והמדע לא צררו אשה לאחותה, אלא היו צמודים לתורה וליראה. בצדק כתבו על זאמושטש: "עיר מלאה חכמים וסופרים אשר אין על עפר משלה"[3].

זאמושטש היתה עיר של תורה, חכמה וגדולה במקום אחד. כדי למצוא חן בעיני גדולי חכמי הנוצרים התחילו היהודים האמידים לנהוג בעשירות. נשיהם לבשו בגדי צבעונים כדי להידמות לנשי האצילים. על דבר זה התמרמר הדרשן המוכיח והמקובל רבי צבי הירש קיידינובר בספרו "קב הישר". הדרשן מתאונן בספרו: "וחדשים מקרוב באו, שמרגילים לקטנים בלשון צרפת ובשאר לשונות, וכי יגדל הנער אין אב שם על לב שילך לבית המדרש כי אם השגחתו הוא רק על לימוד לשון צרפת ושאר הלשונות. אף דקיימא לן דסנהדרין היו יכולים לדבר בשבעים לשון, מכל מקום היו לומדים הלשונות רק עראי והתורה קבע, מה שאין כן עכשיו, עושין הלשון צרפת עיקר הלימוד והתורה עראי. ובפרט הנשים רצו להתדמות הרבה לנשי הנכרים השרים הגדולים והלכו בבגדי צבעונים יפים מאוד וגם נגד חוקי המוסר כי הולכות נטויות גרון וערום עד בית דדיהון"[4].

הגרצ"ה קיידינובר קורא תגר גם על הנשים, "כי הן גורמות לבעליהן רעה, למי שאין ידו משגת ללבוש את אשתו כמו חברתה שלה, האשה מקללת ומיללת את בעלה, עד שנצרך בעלה לקחת בהקפה או לעשות איסור בממון, עד שהוכרח לעשות לאשתו ג"כ בגדים נאים כמו לאחרת, ואח"כ כשאין ידו משגת לשלם אז נתפש בעלה בבית האסורים ע"י הנושים או בא לידי שאר חרפות ובזיונות"[5].

בראשיתה, בהיות עוד זאמושטש קהילה קטנה, השתייכה לגליל של העיר חעלמא ומוטלת תחתה בענייני מיסים וארנוניות. אבל בשנת ת"ם לאלף הששי נפרדה מארבע הקהילות הראשיות שבמדינת בעלזא־חעלמא (שאליה השתייכו גם קהילות

3 ראה בהקדמות הספרים "ברית שלום" (פפד"א תע"ה), דרושים על התורה: "עיר מלאה חכמים וסופרים", "מחנה ראובן" (ליוואַרנה תקל"ז): "קהילה מפוארה מלאה חכמים וסופרים"; "מנחת זכרון": "עיר מלאה חכמים וסופרים אשר אין על עפר משלה".

4 קב הישר פרק כ"ב.

5 שם, שם.

ראווא והרובשוב). בועד המדינה, שהתקיים ב־24 לדצמבר בשנת 1713 (תע״ד), שנקראו בשם ״גליל אורדנציא״, אולם עדיין קיבלה זאמושטש את מרות ״רב המדינה״ או רב הגליל של האב״ד בבעלזא שהיה רב הגליל כולו, ובכלל נפרדה זאמושטש מערי הגליל הנ״ל ועמדה ברשות עצמה, כאחת מערי המחוז כל הערים גם זאמושטש. אבל בשנת ת״ץ נתפרדה החבילה לגמרי. באותה שנה התאספה בעיר לאשטשוב אסיפת ועד ערי הגליל ואז באסיפה זו התפשרו עם ראשי קהילות העלמא ובעלזא וקבעו מספר קהילות שהשתייכו לגליל העלמא, בעלזא ומספר קהילות שהשתייכו לגליל בפני עצמו, שבראשיתו תעמוד קהילת זאמושטש. באסיפה ההיא נמנו וגמרו שהקהילות בילגורייי, פראמפל, קראסנוברוד, אוליאנוב, רוזבאדוב (ובראשית המאה הששית נוספו עליהן גם מודליבראז ממחוז לובלין וקרעשוב וטומאשוב ממחוז פרעמישלא) — ישתייכו לגליל זאמושטש[6]. תשע קהילות הללו בחרו להם בשנת תקט״ו (1755) רב הכולל שנקרא מאז ״רב דגליל אורדינציה זאמושטש״.

תפקידו של ראש קהילת זאמושטש היה לכנס בכל שנה אסיפה מיוחדת של כל תשע הקהילות הנ״ל ולקבוע ראש אחד לכל הקהילות שעל פיו יעשו את השומא בענייני גביית המסים וכו׳. אז נבחר גם פרנס מיוחד לגליל זאמושטש, שעמד בראש הצירים לועד ארבע ארצות מכל ארץ פולין, וגם גליל בעלזא־חעלמא בחרו להם פרנס שעמד בראש הערים שהשתייכו לגליל שלהם. ידועים לנו שמות גליל זאמושטש: רבי צבי הירש בן הגאון ר׳ יצחק אב״ד הרובושוב ורבי יוסף בן אריה ליב. הם היו נאמני הגליל בועד ארבע ארצות האחרון של קהילות פולין בשנות תקכ״ב־תקכ״ד. בין מעריכי סכומי המסים שהוטלו על הקהילות לפי מכסת הנפשות, המעמד והרכוש, ידועים לנו גם כן שמות של שני נאמנים, ואחד מהם הוא הרב הגאון מו״ה אריה ליב אב״ד דק״ק טרניגרוד, שזכה על הספר ״ברכת אברהם״ על התורה (זאלקווא תקי״א). בראש ההסכמה כתוב: ״אריה ליב מזאמושטש אב״ד דק״ק טרניגרוד ונאמן דגליל אורדינציא. גם הוא חתום בהסכמה על ספר ״צרור החיים״ על הרמב״ם (זאלקווא תקי״ג): ״הסכמת הגאון הגדול וכו׳ החכם השלם שר ונגיד בישראל מורנו ארי׳ ליב אב״ד ור״מ בק״ק טרניגרוד ונאמן דבית ישראל ד״א (דגליל אורדיניציא). את שמו אנו מוצאים גם בין הללו שהטילו חרם על המדברים על צדיק עתק, ה״ה הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ במחלוקת הידועה[7].

במשך הזמן היתה זאמושטש לעיר מלאה חכמים וסופרים ככלוב מלא עוף. ממנה יצאו גאונים, אדירי התורה שנודעו לתהלה בכל תפוצות ישראל. נזכיר כמה מהם: הגאון המפורסם מרא דכולא תלמודא מו״ה שלמה העלמא, מחבר ספר ״מרכבת המשנה״, אשר בימי נעוריו שימש ברבנות העלמא, ואחרי כן נתמנה לרב

6 עיין בפנקס ועד ד׳ ארצות על הערים הנ״ל.
7 עיין ״לוחות העדות״ באותו ענין ושם אגרת הקנאות.

הכולל לגליל אורדיניצא זאמושטש ובסוף ימיו היה אבד"ק לבוב והגליל. הגאון מופת הדור מו"ה צבי הירש מזאמושטש, מחבר ספר שו"ת "תפארת צבי", אשר בסוף ימיו היה ראב"ד שלוש הקהילות אה"ו (אלטונא, המבורג וונדסבק). אחיו הגאונים: מו"ה שלמה זלמן, שהיה בסוף ימיו ראב"ד קרקוב ומנוחתו כבוד בעיר וואַרשה[9]. הגאון מו"ה אפרים פישל אבד"ק בערסטישקא. הגאון החריף העצום והנפלא מו"ה עזריאל הלוי איש הורוויץ מלובלין, הידוע בשם "ראש הברזל". הגאון החריף מו"ה צבי הירש חריף העללער מחבר ספר "טיב גיטין", אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בוניהאד במדינת הונגריה ושם מנ"כ. אחיו הצעיר מו"ה שמואל זנוויל העלליר אבד"ק פרעמישלא מחבר הספר "זכרון שמואל".

ועוד בדור אחריהם: הגאון המפורסם מאור הגולה מרן שלמה קלוגער זצ"ל, הרב הגאון המפורסם חכם ורבי יתקרי מו"ה יהודה ליב מרגליות, מחבר שו"ת "פרי תבואה". הגאון מו"ה מרדכי בן ר' שמעון ראבין, חתן ר' ליב שיפרעס מזאמושטש, רבו של הגאון ר' שלמה קלוגער[10]. הרב הגדול בתורה ובחכמה נגיד ונדיב מו"ה זאב דוב שיף, מחבר ספר "מנחת זכרון" על מסכת עירובין, אשר בסוף ימיו קבע דירתו בעיר קראקוב ונפטר שם בשנת תר"ב[11]. הרב הגאון מו"ה פנחס בן החסיד מו"ה פילטא, מחבר ספר "ברית שלום" על התורה וחמש מגילות, שימש גם ברבנות בעיר וולודאבי ונפטר שם בשנת תפ"ג. הרב הגאון מושלם במדע ויודע שפות מו"ה אברהם הכהן, ששימש ברבנות בטארלא וחיבר ספר שו"ת "ברית אברהם", נפטר ביום ו' עש"ק י' לחודש מנחם אב תקכ"ב[12]. בזאמושטש קבעו מושבם גם המקובלים רבי יואל בעל שם הראשון ונכדו רבי יואל בעל שם השני[13].

ב

מגידולי וגדולי חכמי עיר זאמושטש, מחברי ספרים בכל מקצועות התורה והחכמה ונודעים לשם ולתהלה:

א. הרב הגדול החכם הכולל, חוקר ופילוסוף מו"ה ישראל ב"ר משה הלוי, ידוע בספריו "נצח ישראל" חידושים על הש"ס, "אוצר נחמד", ביאור על ספר הכוזרי. רבי ישראל נולד בעיר בוברקא בערך שנת ת"ם ונתחנך בזאמושטש. הוא היה אחד מראשי הישיבה ונאספו אליו הרבה תלמידים ששאבו ממי תורתו.

9 עיין בספר "אוה למושב" לר"י דוקקעס, תולדות חכמי אה"ו, המבורג תר"ס.
10 ראה "תולדות שלמה", תולדות הגאון ר' שלמה קלוגער, עמ' ג.
11 עיין ספרי "כתבי הגאונים", פיעטרקוב תרפ"ח עמ' עד, בתולדות זקני הגאון ר' יוסף הויכגילרנטר זצ"ל.
12 עיין בהקדמה לספר "ברכת אברהם".
13 עיין על הגאונים הרא"ל מאמשטרדם ור"מ לבוב בספרי "כתבי הגאונים" הנ"ל דף לא, עמ' כ.

בימי חורפו שקד הרבה על החכמה והמדע, הצטיין בחכמת השיעורים (גיאומטריה) ותכונה (מערכת כוכבי הלכת). בזאמושטש חיבר את ספרו "ארובות השמים" (נשאר בכתב יד) על חכמת התכונה. בשנת תק"א עזב את עירו ונסע לעיר פרנקפורט על נהר אודר. שם הוציא לאור את ספרו "נצח ישראל" על סוגיות הש"ס בהסכמות הגאון ר' אריה ליב ב"ר יחיאל מלובלין והגאון ר' יעקב יצחק הויכגלרנטר. בהסכמותיהם מעידים הגאונים על המחבר: "כל ימיו היתה תורתו אמונתו ולא מש מאהלה של תורה". גם המקובל ר' יואל היילפרין, הידוע כהבעל שם מזאמושטש, מפליג בשבחו ומתארהו בשם "התוכן הגדול"... "עלה שמים וירד מים עד ים, מים התלמוד לים החכמות, רמות ונעלות". עם מסכימיו נמנו גם עוד גדולי דורו כגון הגאון מו"ה אריה ליב שהיה בסוף ימיו ראב"ד בק"ק אשכנזים דאמשטרדם והגאון מו"ה משה לבוב, ראבד"ק פ"פ דאדר [13].

בספרו הנ"ל, המכיל חידושים על מסכתות הש"ס בפלפול וסברא ישרה אנו מוצאים גם קונטרס שלם בדרך המחקר והדעת לבאר דרכי דרשות חז"ל בהלכה ואגדה וכללי הסוגיות. מפראנקפורט עבר המחבר לברלין ושם התחבר לחכמי הדור המשכילים. עד מהרה נתפרסם כמלומד תורני ומשכיל. ר' ישראל הלוי נתמנה למורה ראשי בבית התלמוד תורה בברלין. הוא נתקרב גם להחכם משה בן מנחם ויחד הגו בספר "מורה נבוכים" ועסקו בפילוסופיה דתית. כמו כן היה ידיד ורע להמשורר הנעלה הנוצרי תיאודור לעסינג אשר כתב עליו: "חד השכל ולו הבנה עמוקה ובקיא גדול בכל החכמות".

הנגיד הקציו ר' דניאל יפה הכניס את בעל "נצח ישראל" לבית מדרשו, סיפק לו די מחסורו, כדי שיוכל לשבת על התורה ולחבר ספרים. בברלין הדפיס גם את הספר "רוח חן" לרבי יהודה אבן תיבון עם פירושו [14].

לעת זקנותו עזב את ארץ אשכנז וחזר לפולין והשתקע בעיר בראד שהיתה אז עיר מלאה חכמים וסופרים. כאן מצא את מינו. כי לא כברלין היתה העיר בראד. בעוד שמשכילי ברלין פנו עורף ליהדות, היו אנשי בראד כולם יראים ושלמים, מושלמים בתורה וחכמה גם יחד. ר' ישראל היה איש השלם. הוא יצא נגד אנשים שהשליכו את ההשכלה אחרי גיום וגם נגד המתחדשים אשר "הפרו חק". שניהם היו לו למורת רוח. בספריו יצא לבקר גם את מומי הדור. בשירי חרוז הוכיח את בני ישראל שאינם נותנים ונושאים באמונה, אוהבים מותרות ועוברים בשאט נפש על עבירות שבין אדם לחבירו.

בספרו "נזד הדמע", שהופיע לאחר מותו [15] יצא נגד שרידי הכת השבתאית וכת חסידים חדשה שקמה בפולין [16]. מלבד ספריו הנ"ל חיבר גם פירוש "טוב

14 נדפס ביעסניץ תק"ד.
15 נדפס בדיהרנפורט תקל"ג.
16 ראה שם דבריו "אשר עדיין השטן מקטרג בינינו", וכוונתו על כת ש"ץ.

הלבנון" על ספר חובות הלבבות [17], פירוש על ספר "יסוד עולם" להחכם ר' יצחק הישראלי ופירוש על "ספר האלים" לרבי יש"ר מקנדיא; ספר שאלות ותשובות "אבן ישראל". רבי ישראל הלוי מזאמושטש נפטר בי"ז לחודש ניסן שנת תקל"ב בבראדי.

ואלה הטורים החרותים על מצבתו:

"פ"נ, שר התורה, מקור הבינות, שמעו הולך בכל המדינות, לא הניח תורה ומשנה ותלמוד, ספרא וספרי ותוספתא וירושלמי, שלא הניף כקמח בכברה, ולקח הסולת הברה, והכין מאכל מזומן, בכל ממתק ושמן, בחדושיו המחודדות, ובתשובותיו הנחמדות, ופירושיו הנכבדות, מופת הלימודים והתוכנים והפילוסופים האלהים, אבי המליצים, וטבעיים מובהקים, הרב הגאון חריף ובקי, החכם המפורסם מוהר"ר ישראל בעהמ"ח "נצח ישראל" בהרבני מו"ה משה סג"ל. נפטר י"ז ניסן תקל"ב, תנצב"ה".

ב. הרה"ג מו"ה חייקא ב"ר אהרן שהיה נקרא בשם ר' ארן טארניגראדער, מגדולי חכמי זאמושטש. נולד בשנת ת"ץ ונפטר שם ביום ערב ראש חודש מרחשון תקכ"ה. חיבר ספר "צרור החיים" בענייני מוסר ומדות האדם [17], שיצא לאור לאחרי פטירתו. נשארו ממנו בכתובים ספר "אגרת פורים", דברי הלצה על כת שבתי צבי שם רשעים ירקב, ספר "אורחות ימים", פירוש על ספר הישר לרבנו תם, "מנחת בכורים", ענייני מוסר השכל, "עסיס רמונים", פירוש על "בחינות עולם" לרבי ידעיה הפניני.

ג. הרה"ג מו"ה אברהם ב"ר ברוך מזאמושטש, שימש קודם ברבנות בעיר באר ועוד קהילות בפודוליה שנמנו אז על גליל לבוב. חיבר ספר פשטים על תנ"ך על דרך האלשיך [18]. השאיר בכ"י "חידודי דאבא", פירושים על מאמרים תמוהים בעין יעקב וספר "מרכבת המשנה" על משניות, ופירוש על מדרש רבה.

ד. ה"ר אליעזר ליפמן ב"ר מנחם מנלי מזאמושטש. חיבר ספר "לקח טוב", פירושי אגדות לפי ערכים*[18], פירוש על אבות דרבי נתן [19] וספר "לקט טוב" דרשות.

ה. הרב נתן נטע ב"ר אלכסנדר הכהן מזאמושטש, חיבר פירוש על בקשת הממי"ן שנדפס יחד עם ספר "בחינת עולם"*[19].

ו. הרב הגדול מו"ה עזריאל ב"ר אהרן ב"ר נתן מזאמושטש, מחבר ספר "זרע אהרן"**[19], חידושים ופלפולים על ש"ס, ליקוטים על משלי, בראש הספר

17 נדפס בווינא תקס"ט.
18 דיהרנפורט תפ"ז.
19 זאלקווא תפ"ג.
*19 דיהרנפורט תקי"ה.
*18 פפד"א תס"ה.
**19 זאלקווא תקי"ז.

נדפסו חידושים מאת זקני הגאון מו"ה יוסף הויכגילרנטר, בהיותו אברך בן שבע־עשרה וגם חידושים מאת הגאון ר' צבי הירש אבד"ק אה"ו, בעל שו"ת "תפארת צבי". הג' רצ"ה מכונה בראש הספר: "האברך המופלג החריף", כנראה היה אז עוד צעיר לימים. בספר נמצאים גם חידושים מהרב בנימין בושקא, חתן הגאון ר' אריה ליב אב"ד דובענקא.

ז. הרב הגדול מו"ה ראובן זעליג ב"ר ישראל אליעזר מזאמושטש, מחבר ספר "מחנה ראובן" חידושים על מסכתות[20].

ח. הרב הדרשן מו"ה אריה ליב ב"ר אברהם קארדווירא־טארטשינר. מוצאו מעיר טארטשין וישב זמן מה בזאמושטש. בזמן המלחמה שהיתה בין מלכה של פולין יאהאן סאביעסקי עם מדינת שבדיה, עזב ר' אריה ליב את פולין ונדד במדינות אשכנז וביהם, שם התיישב בעיר אייגר ויסד שם בית מדרש לתורה ולתעודה. לבסוף עזב גם את ביהם והגיע לעיר ווילמרשדורף, ושם הדפיס את ספרו "פני אריה" זוטא, דרושים על התורה, חלק מספרו הגדול "פני אריה", שנשאר בכתובים. נפטר בעיר טאכוי במדינת ביהם.

ט. הרב הגדול חכם הכולל נגיד ונדיב ומגזע היחס והמעלה מו"ה זאב דוב היילפרין. נולד בזאמושטש בראש חודש טבת תקכ"ח לאביו הקצין ר' צבי הירש היילפרין, בן המקובל ר' ישעיה היילפרין, בנו של המקובל הנודע ר' יואל בעל שם (השני) מזאמושטש וגיו להבעל שם הראשון זצ"ל. בנעוריו למד תורה מפי הגאון ר' שלמה, מחבר "מרכבת המשנה" וגם מפי הגאון ר' יהודה ליב מרגליות, בעל שו"ת "פני תבואה". הוא שקד גם על לימודים חיצוניים והצטיין בידיעותיו בחכמת החשבון וההנדסה. בשנת תקס"ט, כאשר באה זאמושטש במצור מלחמת השבדים, עזב ר' זאב דוב את עירו ועבר ללבוב ושם נתמנה למנהל בית מסחר של הנגיד ר' יצחק הכהן ראפאפארט. הוא היה בעל חשבון נפלא ואחרי כמה שנות ישיבה בלבוב יצא לקראקוב לנהל את בית מסחרו של הגאון ר' דוב בער מייזליש. אף שהיה טרוד בעסקים לא פסק פיו מגירסא והיה קובע שיעורין בכל יום, וחידש חידושים בש"ס ופוסקים. אחרי פטירת אשת נעוריו נשא לאשה את אחותו של הגאון ר' זלמן מרגליות מבראד.

ר' זאב דוב היה מכובד בין כל המעמדות. גם המשכילים העריצוהו. אחרי פטירתו הופיע ספרו "מנחת זכרון" על מסכת עירובין. ובהקדמה לספרו כתב אבי מורי הגאון מו"ה חיים הלוי אבד"ק קראקא: "מהשרידים אשר ה' קורא, בו היו התורה והחכמה נצמדות, הדעת והיראה אחוזות, לא צוררום כי אם זו את זו מקיימות ומעמידות, מדות תרומיות ונעלות התנוססו בקרבו, יקרת הרוח ונדיבת הלב ענדוהו לו זר תפארה, ושלהבת האמת והתמימות בערה על מזבח לבו הטהור".

20 ליוואַרנא תקל"ז.

יוצאי העיר זאמושטש היו גם דיינים ומו"צ חשובים בקהילות ישראל בתפוצות פולין ואשכנז, כגון הרב הדיין מו"ה יצחק בן הקדוש ר' שלמה, שימש בדיינות הבית דין בעיר אמשטרדם בהולאנד[21]. הוא היה אבי הגאון ר' מאיר אבד"ק הוסקוב, אביו של האוהב ישראל רבי לוי יצחק הקדוש מברדיצוב.

ג

כברוב קהילות ישראל היו גם בזאמושטש מלבד רב וראש בית דין, גם "מגיד מישרים" אשר דרש לפני הקהילה בשבתות ויו"ט בתוכחה ומוסר ועוררם לתקן פרצות הדור. מגידי ודרשני זאמושטש לא היו רק דרשנים בעלי כשרון, גדולים בתורה ויראי שמים. הם הצטיינו גם במחקר ופילוסופיה וספריהם נחשבים עד היום לפנינים בספרות המחקרית והעיונית. ואלו הם מגידי מישרים ודרשני קהילת זאמושטש הידועים.

א. הרב מו"ה אברהם ב"ר דוד, מילידי זבאריז על יד טרנופול, שנקרא גם ר' אברהם זאלקאווער. בשער ספרו "ברכת אברהם" שיצא לאור בשנת תקי"א, כתובים שמות הערים ששימש שם במגידות וביניהם זבאריז וזאלקווא. הספר הופיע בהסכמת גדולי הדור: רבי יעקב הלוי מעיר גלוגא, אבי הגאון ר' יצחק הלוי מהמבורג, והגאון ר' צבי הירש אבד"ק טשארטקוב, אבי הגאון בעל "הפלאה".

ב. אחרי פטירת ר' אברהם הדרשן בשנת תקט"ו, מילא מקומו הרב הדרשן הנודע רבי דוד הכהן, שתואר בשם "מגיד מישרים בק"ק זאמושטש".

ג. הדרשן הנודע ר' יהודה ליב ב"ר משה הלוי עדעל, מחבר הספרים הידועים "אפיקי יהודה", ממקורביו של הגר"א מווילנא זצ"ל. ר' יהודה ליב נולד בזאמושטש בערך שנת ת"ץ ונפטר בי"ב לאדר בשנת תק"ס[22] בעיר ברישד בפודוליה. ספריו מצטיינים בעמקות נפלאה וכתובים במליצה צחה. הוא היה בקיא בספרות המחקר של ימי הבינים, וקבע בספריו כל רעיון טוב שנשאר בזכרונו, עשה מהם מטעמים לדרוש. מלבד כשרונו בדרוש היה גם גדול בהלכה. הוא למד שיעור תמידי עם החברא קדישא בעירו בסדר טהרות וחידש חידושים נפלאים בעניני טהרות וכלים. בזאמושטש שימש בתור מגיד מישרים לערך חמש שנים, ואח"כ נתמנה למגיד בעיר בראד ומשם עבר לסלונים ומאז הוכתר בשם "המגיד מסלונים". מלבד דרשותיו, שבהם משתמשים גדולי הדרשנים עד היום, היה כאמור גם סופר מהיר ופייטן. בראש דרשותיו הציב שירים חרוזיים כיד המליצה הטובה עליו.

21 ראה שם הגדולים החדש, סימן א' אות ל'.
22 עיין בהקדמת בנו ל"אפיקי יהודה" ובדרוש ח, שם.

מלבד ספריו "אפיקי יהודה", קובץ דרושים לשבתות וימים טובים, חיבר גם ספרים בהלכה: "מי נפתוח", ביאור על פתיחת הרמב"ם בפירוש המשניות לסדר טהרות. "מים טהורים" על מסכת כלים, ובכתובים השאיר ספר "ים התלמוד", חידושים על מסכתות. הוא השאיר ארבעה בנים שהוציאו ספריו בהקדמותיהם, ובנו השני ר' יוסף אלייעזר ליבר הלוי נתמנה גם הוא לדרשן בקהילת סלונים.

ד. גם אבי הדרשנים וממשלי משלים, רבי יעקב ב"ר זאב קראנץ, הנודע בשם "המגיד מדובנא", שימש כמגיד מישרים בזאמושטש. מגיד זה שלפניו לא היה כמוהו בין בעלי האגדה והדרוש וספריו, אמרותיו ובעיקר משליו, שגורים עד היום בפי העם — הקסים את לבות שומעיו בדרשותיו וכבר בזאמושטש הוכתר בתואר "אבי הדרשנים ואבי ממשלי המשלים בישראל".

רבי יעקב נולד בשנת ת"ק בעיר זעטיל מחוז ווילנא, לאביו ר' זאב וואלף ולאמו בת הגאון ר' נחום אבד"ק קוברין. בילדותו הצטיין בכשרונותיו והפליא את רבותיו בהמצאותיו. בהיותו בן שמונה עשרה נשא אשה מעיר מוריטש ומהרה התרשמו אנשי העיר מכשרונו במשל ודרוש ומיבו אותו למגיד. בעיר זו שימש במגידות כשנתיים, ושמו נתפרסם בכל מדינת ליטא וגם מחוץ לגבולותיה. גדולים גאונים וחכמים, משכילים וחוקרים התפלאו מדרשותיו, אבל ביחוד פעל על לבות המוני העם. כאשר יצא שמו למרחוק הוזמן לשמש כמגיד מישרים בעיר זאלקווא, ואחרי שנתיים עבר משם לעיר דובנא אשר על שמה נקרא "המגיד מדובנא" וזה זכרו עד היום הזה. אחרי דובנה שימש כמה שנים (מערך שנת תק"ן) בעיר הגליל חעלמא ואחר כך בזאמושטש. ראשי הקהילה קצבו לו משכורתו מקופת הקהל והוא נתמך גם על ידי נגידי הקהל. בזאמושטש ישב המגיד ט"ו שנה עד פטירתו בי"ז לחודש טבת תקס"ה ושם מנוחתו כבוד. אחרי פטירתו הוציא תלמידו הדרשן ר' אברהם דובעריש פלאהם את ספריו "קול יעקב" על חמש מגילות, "אהל יעקב" על פרשיות התורה, "משלי יעקב" ו"ספר המדות", ערכים במוסר, כעין חובת הלבבות.

שנות ישיבתו של המגיד מדובנא בזאמושטש נחשבו לתקופת "תור הזהב" של פולין. מלבד שעיר זו היתה לאכסניה קבועה לתורה ולחכמה, היתה ידועה לברכה גם כעיר נדיבת לב שתמכה כמרכז הקהילות שאליה נמשכו בעלי כשרון ועילויים מכל המינים ומכל השדרות. בימי כהונת זקני הגאון ר' יעקב יצחק הויכגלרנטר ובנו הגאון בעל "משנת חכמים" בזאמושטש, הופיע העילוי הצעיר, שברבות הימים נחשב לפוסק הדור ונזר הרבנים, הגאון רבי שלמה קלוגער זצ"ל. הגר"ש קלוגער שנתייתם מאביו בהיותו ילד, בא ללמוד תורה אצל גאון זאמושטש ר' יוסף, והוא הכניסו לביתו והיה לו כאב וכרב גם יחד. השפעתו על הגרש"ק היתה גדולה מאוד. המהרש"ק הזכיר בגעגועים את ימי נעוריו בבית בעל "משנת חכמים", וכתב ש"הימים האלה טובים היו לי מכל מחמדי תבל על פני האדמה".

בימי גזירות ת"ח־ת"ט שימשה זאמושטש עיר מקלט לאלפי יהודים מכל הסביבה. הצורר חמי"ל הרשע שם מצור על העיר, ורבים מתושביה היהודים לחמו יחד עם הפולנים נגד חייליו והגינו על העיר. ויען שגייסות חמי"ל רבו על הפולנים יראו האחרונים לצאת נגדם בקרב גלוי וסגרו את חומות העיר. רבים מהיהודים מתו ברעב ובמחלות בעת המצור. וכך כותב עד חי על המצור בספרו "צוק העתים" [23]:

"ויסעו המורדים בכל המרכבה, / וגם קדרים (טאטארים) לאלפי רבבה / לק"ק זאמושטש הבצורה / והעיר ההיא מאוד חזקה / והחומה טובה ועמוקה, / לא במצא אחד כחוקה. / ויקבצו פריצים בעלי מלחמה / ויהודים רבים היו שמה, / עמדו במשמר על החומה... / לכן לא קרבו המונים לחומה ומרחוק היו חונים, / סביב לעיר מכל פנים. / הפריצים פחדו לצאת אליהם בכלי מלחמתם / לחלק עמהם / כי רבים היו שונאיהם, / והמורדים פחדו גם המה, / לגשת לעיר ולערוך מלחמה, / מפני המורדים מעל החומה... בתוך משך אותם הזמנים / ארבו המורדים בכל ההמונים, / לחלקם בזאמושטש היו מוכנים / ופחדו לגשת אל החומה. / והפריצים יראו לגשת למלחמה, / כי המורדים רבו מהמה. / וימותו בעיר עשירים ואביונים, / ברעב ובצמא בפחים וצינים / כי הפריצים היו לצנינים... / וישלחו דברי שלום העירה / מדוע תמותו כולכם בצרה / בואו ותעשו פשרה / נתרצו העירונים והיהודים האהובים / חלשים ועיפי כוח כזובים, / ליתן כ"ד אלפים זהובים... / ויביאו הקדרים אל החומה, / את השבויים ששבו במלחמה / ויפדום אנשי זאמושטש הנדיבים / ויכמרו על השבויים החביבים / בחורים ובתולות עלמים ושבים / והרבה נשארו בעוונותינו הרבים בידם / והרגו בדרך לאלפים מהם / ורבים לקחו הקדרים עמהם / יהודים רבים מתו ברעב וצמא / גם ערלים ובעלי מלחמה / לאין מספר מתו במהומה".

בערך שנת תקכ"ה פרצה בעיר שריפה גדולה ותאכל הרבה בתים ורכוש היהודים, ואחרי השריפה לא היה ביכולת היהודים להעמיד את בתיהם על תילם כבימי קדם.

בשנת תקס"ט, בימי מלחמת הפולנים והצרפתים, עברו על היהודים צרות ופורעניות. הצרפתים לכדו את העיר בערב חג השבועות ושללו את רוב תושבי העיר ובתוכם היהודים. אז יצאו רבים מבני ישראל מתוך העיר והלכו לערים אחרות. בין הגולים היה גם זקני הגאון מו"ה חיים הויכגילרנטר, אשר ביתו נפגע מכלי תותח. הרב ברח עם משפחתו לעיר גראבוביץ ושם נאסף במגיפה עם כל משפחתו.

אחרי מלחמת צרפת־פולין ירדה העיר ממרום גדולתה ופנה הודה וזיווה.

ד

ואלה שמות הרבנים אשר ישבו על כסא ההוראה והדין בזאמושטש מיום הוסדה עד סוף המאה הששית לאלף הששי.

23 עמ' כ.

א. הגאון מו"ה שלמה היה הראב"ד הראשון של זאמושטש בראשית המאה החמישית לאלף הששי. תולדותיו נעלמים. את מקומו מילא חתנו הגאון ר' אברהם, בן הגאון מו"ה יעקב ז"ק ר"מ בווינא, שהוא בלי ספק המקובל הידוע ר' יעקב טעמערליש[24].

הגאון ר' אברהם נולד בערך שנת ת"ב בווינא ובנעוריו היה תלמידו של הגאון המפורסם ר' יהושע השיל מקראקוב, הוא ר' השיל מקראקוב שנחשב לגדול דורו. הרבי ר' העשיל סמכו בסמיכת חכמים והעיד עליו שהוא ראוי לשבת על כסא הרבנות פאר בישראל. בשנת תר"ל, כאשר הוגלו יהודי ווינא מטעם גזירת המלך, עבר הגאון ר' אברהם עם חברו הגאון מו"ה נפתלי הירץ אשכנזי לפולין, שהיתה אז אכסניה לתורה ושם התחתן עם בת ראב"ד זאמושטש ר' שלמה הנ"ל. בישבו על כס הרבנות בזאמושטש נפטרה עליו אשתו הראשונה ונשא לאשה את מרת דרעזיל בת הגאון מו"ה ישראל איסרל אבד"ק לובלין, בן הגאון מו"ה משה בונמש, נכד הרמ"א ובעל מהדורא בתרא על מהרש"א.

הגאון ר' אברהם השאיר אחריו שלשה בנים ושתי בנות. בנו בכורו היה הרב ר' שלמה אבד"ק קוברין, חותנו של הגאון ר' שמחה הכהן רפפורט מזאלקווא ונכדו של הגאון המפורסם ר' שמחה כהן ראפפורט מהורודנה. בנו השני הרב הגדול ר' שמשון, ששימש בקודש בערי זאלקווא ופלוצק ונחשב גם כמנהיג המדינה בגליל לבוב שחתם על תעודות ועד ארבע ארצות[25]. בנו השלישי היה הרה"ג ר' ישראל איסרל, רב ואבד"ק בריסק דליטא משנת תפ"ד, ואח"כ בעיר פינסק, ושם חתם על קול קורא של ועד ד' ארצות (בשנת תקכ"א). רבי ישראל איסר היה גיסו של הגאון המפורסם מו"ה זלמן מירלש, חותנו של הגאון בעל "חכם צבי".

חתניו של הגר"א היו הגאונים ר' זאב וואלף אבד"ק לאמאז ור' משולם זלמן גינצבורג, רב המדינה ברוסיה הלבנה.

רבי ישראל איסר השאיר אחריו עשרה בנים, ויוצאי חלציו היו דורות ישרים מבורכים. מעשרת בניו ידועים ביותר שלשה מפורסמים: א) הגאון ר' אשר אבד"ק אליק, מחוז ווילנא[26]; ב) הגאון ר' שמואל, שהיה רב בערי שטאוואס, מאהליב על נהר דניעפר, וטשערטקאוו. נפטר שנת תקמ"ג; ג) הרה"ג ר' יעקב אהרן מעיר זעלווי[27].

מיוצאי חלציו של הגאון ר' אברהם, הראב"ד הראשון של זאמושטש, היה המקובל ר' משה אוסטרר, שהיה מגיד מישרים בעיר אוסטרא ואח"כ היה אחד

24 עיין שא"י ח"ב, עמ' ל"ו.

25 עיין עליו בספרי "כתבי הגאונים", עמ' מא.

26 עיין בהסכמתו על ספר "מצנפת בד", ווילנא תקמ"ז. ועיין גם בספר "דעת קדושים", עמ' 73-70.

27 ראה הסכמתו משנת תקכ"ח על סידור התפלה מהגאון ר' ארי' ליב עפשטיין, אבד"ק קעניגסבערג.

מחכמי הקלויז בבראד. הוא היה אחד החתומים על הקול קורא מחכמי בראד נגד הקמיעות הידועות של הגאון ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל[28]. הוא השאיר אחריו שני ספרים בקבלה: "ערוגת הבושם" על שיר השירים ובסופו פירוש על זמר "לכה דודי", וספר "דרש משה" על תהלים.

ב. הגאון מו"ה אריה ליב, בן הגאון ר' שמואל צבי הירש אבד"ק פינטשוב, בן הגאון הפוסק ר' יואל סירקיש בעל "בית חדש". אחרי מות אביו הגאון נישאה אמו להגאון ר' דוד הלוי בעל הטו"ז, ובנו חורגו ר' אריה ליב יצק מים על ידיו ונחשב לתלמיד מובהק של הטו"ז. הוא למד גם בישיבת הגאון הנודע רבי ר' העשל מקראקוב וגם נשלח על ידי אביו חורגו הטו"ז לאיסטאמבול בתוגרמה לראות פניו ולתהות על קנקנו של המשיח השקר, שבתי צבי שר"י. רבי אריה ליב ובן הטורי זהב ר' ישעי' הלוי אבד"ק קומארנה הם שהביאו להטו"ז אגרת שלומים מאת הש"ץ ימ"ש[29].

בשחרותו היה הגאון ר' אריה ליב אבד"ק סווירז בגליל לבוב, משם עבר לקאמארני ובשנת תל"ז שימש ברבנות בסטאבניץ עד שנת תמ"ב, שאז נתמנה לראב"ד בזאמושטש. בשנת תמ"ט נתמנה לראב"ד בטיקטין ובשנת תנ"ו ישב על כסא זקנו הב"ח בקראקוב. הוא היה רב העיר קראקוב ורב הגליל היה הגאון ר' שאול בן הרבי ר' העשיל. בשנת ת"ס נתמנה לראב"ד בעיר בריסק דליטא.

ולרבי אריה ליב שני בנים. הבכור הרב הגאון מו"ה שמואל צבי שמילא מקומו בבריסק (הוא אבי הגאון ר' נחמן ועליו להלן), ור' דוד מנכבדי העיר זאמושטש. בנו של ר' דוד מזאמושטש ר' צבי הירש מבראדי נשא את התואר "נאמן דבית ישראל בגליל לבוב", היינו ברוסיה האדומה, ובתו יוכבד היתה אשת הרב הנגיד ר' אריה ליב מבוטשאטש שהיה נקרא ר' ליבוש ראש המדינה[30]. רבי ליבוש היה אבי הגאון ר' זכריה מענדל מפאדהיץ, מחבר ספרי "מנורת זכריה" ו"זכריה משולם" ואבי ראש קהלת סטאניסלאב. ר' נפתלי הירץ היה חותנו של הגאון הנודע רבי יעקב מליסא בעל "חוות דעת".

חתניו לוקחי בנותיו של ראש המדינה ר' ליבוש הנ"ל היו הרה"ג ר' ישכר בעריש אבד"ק פאדהיץ, הרה"ג צבי הירש אבד"ק מונסטרישץ. ר' ישכר בעריש היה בנו של הגאון ר' יעקב יהושע בעל "פני יהושע".

בנו של ר' ישכר בעריש היה הגאון ר' צבי הירש רוזאניס, מקודם רב בבוליחוב ואחרי כן בלבוב. נפטר בשנת תקס"ד. חתנו של הגאון מו"ה ישכר בעריש היה הרב הגדול מו"ה צבי הירש אבד"ק בוסק, שנבחר על ידי המלך האחרון במדינת

28 ראה "שפת אמת" להגאון יעב"ץ זצ"ל, אלטונא תקי"ב.
29 עיין "תורת הקנאות" להגאון הנ"ל, אמשטרדם תקט"ו, לשון המכתב. ועיין בספר "ציצת נובל צבי", להגאון ר' יעקב ששפורט זצ"ל.
30 לשון בנו הרה"ג ר' זכריה מענדל מפודהייץ בשער ספרו "זכריה משולם".

פולין, כאחד מגובי המס השנתי של כל קהילות ישראל אשר השתייכו לועד ד' ארצות. הוא היה אחד מממוני המלך שקיבלו בשבועה את רשימת מסי הקהלות "שכל מה שכתוב בה אמת וצדק"[31]. חתנו היה הרב החריף ר' מרדכי צבי יאללעס מלבוב, אבי הרה"ג כליל המדעים, הבלשן ר' זכרי' ישעי' הכהן יאללעס מגדולי ונכבדי העיר מינסק, מחבר ספר "זכר ישעי'"[32].

ג. הגאון ר' מאיר הלוי, ב"ר משה ממינסק. הוא היה חתן הרופא הידוע ר' שלמה רופא מלובלין ונפטר בזאמושטש בשנת תנ"א. בנו היה הגדול בדורו ר' יחזקאל הלוי, חתן הגאון ר' יצחק אבד"ק פוזנא, רבו של ה"מגן אברהם". מקודם שימש ברבנות בפוזנא ואח"כ בעיר לובזעניץ. הוא לחם להציל את כבוד הגאון ר' דוד לידא, שהטילו בו לעז כי הוא נוטה לכת שבתי צבי ימ"ש. רבי יחזקאל ניקה אותו מכל חשד. הוא הסכים על שני ספרים: "ויכתוב משה" מאת ר' משה ב"ר שמעי', ועל ספר "חוקי חיים". ההסכמות ניתנו בעיר קראטשין בשנת ת"ג וכנראה שימש גם ברבנות קראטשין.

ר' יחזקאל השאיר אחריו שני בנים, הגאון המקובל ר' משה יצחק הלוי שהגאון ר' יהונתן אייבשיץ שלח אליו קמיעותיו כדי שהוא יעיד על טיב כשרותם[33]. בסוף ימיו היה אבד"ק זלאטאווי, ונפטר שם בשנת תקנ"ז זקן ושבע ימים. בנו השני של ר' יחזקאל הלוי היה הרה"ג ר' יעקב הלוי דיין ומורה צדק בעיר לובזעניץ, מחבר "שם יעקב", דרושים על דרך הקבלה. הוא היה גיסו של הגאון ר' מרדכי אבד"ק זאלקווא.

חתנו של הגאון ר' יחזקאל הנ"ל, הרב הג' ר' שמואל דיין היה מו"ץ בגלוגא, אבי הרב בעל המחבר "מראה יחזקאל" חידושים על מסכת חולין. הוא שימש ברבנות בעיר פראג לערך ארבעים שנה, ובסוף ימיו היה אבד"ק בומסלא ונפטר שם בי"א שבט תקס"ה. הוא הניח אחריו שלשה בנים: ר' מאיר דיין ומו"ץ בגלוגה, מחבר הספרים "דברי מאיר", חידושים על ש"ס, "שמן המאור" על הלכות ציצית ותפילין. בנו השני היה הרב ר' יהודה ליב, מנכבדי גלוגא שהוציא לאור ספר הספדים על אביו. בנו השלישי היה איש סוחר.

ד. הגאון ר' נחמן בן הגאון ר' שמואל צבי אבד"ק בריסק ונכדו של הגאון אביר הפוסקים ר' יואל סירקיש הב"ח, ולכן לקח לשם משפחתו את השם סירקין, וממנו נסתעפה המשפחה הנכבדה סירקין בליטא וברוסיה הלבנה. בהיותו עוד צעיר לימים ישב על כסא הרבנות בזאמושטש, כממלא מקומו של סבו הגאון ר' אריה ליב מחבר "שאגת אריה וקול שחל". אחרי פטירת אביו הג' ר' שמואל צבי מבריסק

31 לשון החכם דוב בער בוליחובר בזכרונותיו.
32 ראה בהקדמה לספר.
33 עיין "לוחות העדות" להגרי"א באגרות גאוני פולין אודות החרם על מוציאי לעז הקמיעות.

מילא מקומו ונפטר בשנת תקי"ז. בנו היה הגאון החריף ר' מרדכי סירקין, מחבר "מים עמוקים" על הש"ס, אבד"ק פומארין בגליל לבוב, נפטר בכ"ד שבט תקכ"ה.

ה. הרב הגאון ר' אריה ליב ב"ר יחיאל מלובלין, גיסו של הגאון ר' יוסף מרגלית מזאמושטש, מחבר ספר "תבנית אות יוסף". הוא מילא מקומו של הג' ר' נחמן סירקין הנ"ל. הוא היה ידיד ורע להגאון גזר התורה והמדע, ר' ישראל מזאמושטש והסכים על ספרו "נצח ישראל" בשנת תקי"א.

ו. הגאון ר' יעקב יצחק הויכגלערנטער, בן הגאון ר' משה חיים מלבוב ודור שלישי להגאון ר' משה חריף מלבוב, ודור רביעי להגאון ר' אריה ליב, שנקרא ר' אריה ליב הגבוה מקראקוב.

רבי יעקב יצחק נולד בערך שנת ת"ע לאביו הגאון ר' משה חיים ולאמו שרה גיטל בת הג' ר' יהודה ליב מזאמושטש. בעודו ילד נתפרסם כעילוי, בעל שכל חריף וזכרון נפלא. בעודו צעיר לימים לקח לאשה את בינה בת הקציו המפורסם ר' אברהם חיימש מלובלין, פרנס ועד ארבע ארצות. במהרה יצא טיבו בקהילות ישראל ובשנת ת"ק נתמה לאבד"ק זאמושטש הקדומה לתורה ולתעודה. תקופת רבנותו היתה עת הפריחה והצמיחה של העיר. רוב אזרחיה היהודים היו סוחרים אמידים שסחרו את הארץ והם גם הפכו את זאמושטש למרכז של תורה ומדע. בחריפותו וחכמתו רכש את לב כל שכבות הקהילה ועל ידו היתה העיר אכסניה של תורה ועיר ואם בישראל, מלאה חכמים וסופרים. מאז כהונתו שוב לא פסקה תורה מזאמושטש. בצדק אמרו שתקופת רבנותו של הגאון ר' יעקב יצחק היתה "תור הזהב" של זאמושטש.

בתחילת המאה הששית לאלף הששי, כנזכר למעלה, נפרדה זאמושטש מגליל חעלמא ועמדה בראש שמונה קהילות חשובות תחת פיקוחו של הג' ר' יעקב יצחק שהיה אבד"ק זאמושטש ורב הגליל, כלומר, הרב הכולל של שמונה הקהילות שהשתייכו לה. בתקופת סערת המחלוקת הידועה בין הגאונים המפורסמים ר' יהונתן אייבשיץ ורבי יעקב עמדין זצ"ל, שעשתה את כל הגולה למדורת אש, עמד הגרי"י ליימין הגאון ר' יהונתן, והחרים את כל הדוברים סרה על הצדיק. הוא השתתף בועד ארבע ארצות של יארוסלאב בג' מרחשון תקי"ד ושם חתם על גילוי דעת של הועד שהטילו נידוי על מוציאי לעז נגד הגרי"א.

ולא רק במחלוקת זו סרו למשמעתו, גם בשאר דברים שעמדו ברומו של עולם היהדות בתפוצות התחשבו בדבריו וסרו למשמעתו. הוא השתתף גם במחלוקת הידועה בין האחים זולצבאך והאחים פרופס באמשטרדם בענין הדפסת הש"ס בשנת תקכ"ד ויצא נגד הגאון ר' שאול, אבד"ק אשכנזים באמשטרדם שהטיל חרם על מדפיסי הש"ס בזולצבאך כמשיגי גבול. הגר"י כתב שחרמו של הגר"ש "בטל ומבוטל כחרמו של ים"[34].

34 עיין מ"ש בזה בספרי "כתבי הגאונים", עמ' קלו.

הרבה מחברים שלחו אליו ספריהם וביקשו הסכמותיו. בשנת תקכ"ז הסכים על הספר "גינת וורדים" מאת הגאון ר' יוסף תאומים בעל "פרי מגדים", על הספרים "הליכות עולם" ו"נצח ישראל". יותר משלושים שנה שימש הגר"י כאבד"ק זאמושטש. נפטר בד' ניסן תקל"ב, וזה נוסח מצבתו:

פ"נ אדוננו מורנו ורבינו אב"ד ור"מ בקהלתנו ה"ה הרב הגאון המפורסם מו"ה יעקב יצחק, בהרב הגאון מו"ה משה חיים ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק לבוב. נפטר שנת תקכל ברחמים (תקל"ב).

ואלה תולדות יצחק: בן יחיד הגאון ר' יוסף, ממלא מקום אביו בזאמושטש, ושלוש בנות. חתניו היו הגאונים ר"א אבד"ק רובנה, העשיר ר' אליעזר הכהן לנדוי אבד"ק טורבין והרה"ג ר' יעקב חיים אב"ד דק"ק לובלין.

ז. הגאון ר' יוסף הויכגעלערענטער מחבר "משנת חכמים", חידושים על הרמב"ם.

ח. בנו הגאון ר' יצחק הויכגעלערענטער, שנפטר בשנת תקפ"ז. הוא חיבר את נוסח מצבתו ושמו רשום בראשי החרוזים:

ידידים זרע קדושים / צעקתי הקשיבו נערים וישישים / חלו נא בעדי שפל אנשים / קדוש יצילנו מדינים קשים / זכרונינו יעלה כקרבן כליל ואישים / להעלות נשמתי במעלות אלים ותרשישים".

וזה נוסח מצבת אביו הגאון בעל "משנת חכמים":

פ"נ כבוד אדוננו ומורנו הרב הגאון המפורסם מו"ה יוסף, בעל ספר "משנת חכמים" אשר שמש בכתר הרבנות פה ל"ה שנים, והיה ביתו פתוח לרווחה להשיב לשואליו דבר, ומילא מקום אביו אדמו"ר הגאון המפורסם מ' יעקב יצחק זללה"ה.

בהיותו עוד צעיר לימים שימש ברבנות בעיר טארניגראד ואחר כך כאבד"ק חעלמא, ואחרי פטירת אביו מילא מקומו בעיר זאמושטש. בשנת תקפ"ב הוציא לאור את ספרו בשני חלקים "זכרון יצחק", חידושי אגדה ופלפולים ושאלות ותשובות ופירושים על התורה ועל חמש מגילות. הוא נפטר בגיל חמישים וארבע ולא השאיר אחריו בנים כי אם בנות.

ט. הגאון החכם הכולל כליל התורה והמדע מו"ה שלמה בן הקציו ר' משה מחבר "מרכבת המשנה" על הרמב"ם. הוא היה יליד זאמושטש ונשא שם זקנו הגאון מו"ה שלמה היילפרין, אבי סדר הדורות, אבד"ק לעבערטוב ואח"כ בעיר סאקאלוב (נפטר בראשית שנת תע"א). אביו של ר' שלמה היה מראשי הקהילה בזאמושטש, ונשא את בתו של הגאון ר' חיים הלוי אבד"ק יאברוב, ולכן כינו אותו בשם ר' משה חר"ח, כלומר חתן ר' חיים. ר' חיים היה אחד מראשי הגליל דלבוב

וממנהיגי ועד ארבע ארצות פולין[35]. חתנו ר' משה היה גם חריף ובקיא וכמה מחידושיו נדפסו בספרו של חתנו הגאון ר' אברהם אבד"ק טארלי, "בית אברהם"[36].

כבר מילדותו הכירו כי הילד שלמה בר' משה חר"ח, נוצר לגדולות. כל רואיו הכירו כי הצטיין בזכרון עצום בשכל זך וישר ובצמאון לדעת ולתבונה. אביו העשיר חינך אותו בתורה ובחכמה. הנער שלמה למד גם שפות לועזיות, שקד על חכמת הטבע ומה שמאחר הטבע, הצטיין בכשרון סופרים בשירה ובפיוט.

כאשר יצא שמו לתהילה בחר בו הקצין ר' משה יוסקיס, פרנס המדינה בפולין וראש קהילת ליסא לחתן בתו פעסיא. שנים אחדות היה חתנו הגר"ש סמוך על שולחן חותנו בליסא ובעודו צעיר לימים כבר יצא שמו כמושלם בכל המעלות, והרבה קהילות הציעו לו את כסא הרבנות. לראשונה נתמנה לרב בעיר העתיקה חעלם, שהרבה גאונים שימשו בקודש בעיר זו מאז ומקדם. בעיר זו התחיל לחבר את ספרו הידוע "מרכבת המשנה" ותיכף אחרי הדפסתו יצא לו מוניטין בין שדרות הלומדים. הספר הופיע בפרנקפורט על נהר אודר בהסכמות שבעה גאוני ארץ, שלא גמרו עליו את ההלל.

בשנת ת"ץ, כאשר קהילת זאמושטש נפרדה מגליל חעלם־בעלזא והיתה לעיר הראשית של שמונה קהילות נבחר הגאון ר' שלמה כרב הכולל של זאמושטש, ושמונת הערים שעמדו למשמעתה. הגר"ש היה הרב הכולל הראשון וגם האחרון של הגליל זאמושטש והוכתר כרב המדינה. בשנת תקכ"ה פנה בשאלה להגאון ר' חיים הכהן רפפורט, אבד"ק לבוב בענין כתיבת שם העיר זאמושטש בגט. ועל שאלתו חתם א"ע: "הק' שלמה בעהמ"ס מרכבת המשנה הרב הכולל דגליל אורדינאציה".

בשנת תקכ"ה ביטל המלך האחרון של קיסרות פולין את הועד לארבע ארצות, שינה את הסדרים השונים ואז הוסרה המשרה הכבודה מעל שכם שלמה ושוב לא חתם א"ע כרב הכולל.

אחרי מות הכהן הגדול ר' חיים כהן רפפורט (בשנת תקל"א) שמו ראשי הקהל בלבוב את העטרה על ראש שלמה, והוא שימש ברבנות וכראב"ד של לבוב שש שנים. בשנת תקל"ט התפטר הגר"ש מרבנותו ושם פעמיו לארץ הקדושה, כי אדיר חפצו לבלות שארית חייו בארץ הצבי. זמן מה ישב בטורקיא, בעיר שאלוניקי ושם הכין לדפוס את החלקים האחרונים מספרו "מרכבת המשנה". הוא נפטר במגיפה שהיתה בשאלוניקי בשנת תקמ"א ושם חלקת מחוקק ספון.

ואלו הם יוצאי חלציו של הגאון ר' שלמה בעל "מרכבת המשנה". הוא השאיר אחריו שני בנים וארבע בנות. בנו הראשון היה הרה"ג ר' חיים, אבד"ק ראזדאל

35 בספר "כלילת יופי" לרח"נ דעמביצער תולדות גאוני קראקוב, דף קמ ע"ב.
36 שו"ת "בית אברהם", ברלין תקי"ג.

שנפטר בצעירותו, חתן הגאון ר' יצחק הלוי הורוויץ מהמבורג, ובנו השני הרב הג' ר' יהודה מזאמושטש. רבי יהודה היה חתן הגאון ר' יהודה ליב, אבד"ק שוועזניץ בן הגאון המקובל ר' נפתלי כץ מפוזנא, בעל "סמיכת חכמים".

ואלו הן בנותיו של הגאון ר' שלמה חעלמא: א) אסתר, אשת הגאון ר' אליעזר פערליש אבד"ק טאמאשוב (נפטר ער"ח חשון תקפ"ה), שהיה נכד הגאון הרבי ר' העשיל והסכים על הספר "סייעתא דשמיא" (עיין בספרי המאמר על קהילת טומאשוב). ב) פעסיל אשת הגאון ר' העשיל אבד"ק טארלי, בנו של הגאון ר' אברהם אבד"ק טארלוי, מאשתו השניה אחרי פטירת אשתו הראשונה, אחות גיסו ר' שלמה. כלומר שני הגיסים הגאונים התחתנו זב"ז ורבי יהושע השיל מילא מקומו של אביו בטארלוי. ג) יודית, אשת הגאון ר' יעקב צבי האלברשטט, אבד"ק ראדוויל, בן הגאון ר' נפתלי הירץ אבד"ק דובנא רבתי. ד) שיינדל אשת הגאון ר' אהרן יהושע אבד"ק ראוויטש, עד שנת תקנ"ד ואח"כ, בשנת תק"ס נתמנה לרב הכולל בעיר קעניגסבערג ונפטר בג' אלול שנת תר"ו.

בתו של הרה"ג ר' יהודה בן הגר"ש חעלמא פיגה, נישאה להגאון ר' צבי אריה הכהן רפפורט, בן הגאון ר' דובעריש הכהן רפפורט אבד"ק מעזיבוז, בזמן הבעש"ט וחתן הגאון ר' מאיר מקונסטנטין, "גדול הדור בוואלין", ובנו של הגאון ר' יעקב עמדין זצ"ל. רבי צבי אריה הכהן רפפורט, חתן רבי יהודה מזאמושטש, נפטר במעזביז בח' טבת שנת תק"ץ. בתו נישאה להגאון ר' שאול ישכר בעריש ביק, בן הגאון ר' מנחם מענדל אבד"ק ראוונא, בן הגאון ר' משולם פייביש, אבד"ק לעגטשנא, בן הגביר רחים ומוקיר רבנן ר' שמואל ביק מבראד[37].

רבי שאול ישכר בעריש ביק ממעזביז, השאיר אחריו שלושה בנים: א) הגאון ר' מאיר מנחם ביק, מחבר ספר "חוקת הפסח". ב) הרב הג' ר' צבי אריה, אבד"ק מעזביז. ג) הגאון ר' שמחה ביק, אבד"ק מעזביז ואח"כ אבד"ק מוהליב בפודוליה. בנו של הגאון ר' שמחה היה הרב הג' ר' יצחק ביק, אבד"ק מאהליב. בסוף ימיו היגר לארצות הברית ונפטר בעיר פרובידנס בשנת תרצ"ב.

הרב הגאון והמליץ המפואר ר' יהודה ליב בן הרה"ג ר' אשר מרגליות מגדולי וגידולי זאמושטש. אביו ר' אשר זעליג היה בא מעיר זבארז מחוז טרנופול, שהיתה אז מרכז לתורה לחכמה ולמדע. הוא התישב בעיר זאמושטש ושם נולד לו בנו ר' יהודה ליב שבצעירותו יצא לו שם כעילוי מצוין ובהיותו בן ט"ו חיבר ספר "טוב ויפה"[38] בהסכמות הגאונים ר' שאול, אבד"ק פראנקפורט דאדר, בעל ספר "כסא דהרסנא" ובשמים ראש, והגאון ר' בנימין אבד"ק לבוב.

37 עיין בספרי תולדות משפחת הורוויץ ובספרי "כתבי הגאונים" בתולדות הגאון ר"מ איגרא, שהיה חתנו; ראה שם עמ' קא, ע"ב.

38 נדפס בפראנקפורט דאודר תק"ץ.

רבי יהודה ליב היה מקודם רב בעיר בוזאנוב, אח"כ רב בשעבערשין הסמוכה לזאמושטש ואח"כ התישב בעיר מולדתו. הוא היה מחבר פורה והיה לו יד ושם בחכמת הפילוסופיה והיה קרוב גם למשכילי הדור. הגר"יל מרגליות נפטר בפרנקפורט דאודר בכ"ב סיון תקע"א. ספריו "פרי תבואה", שאלות ותשובות וחידושים, "בית מדות" על מוסרי הפילוסופים, "קרבן ראשית", חידושים ושו"ת על מסכת ראש השנה, "עצי עדן", דרושים והשגות על ספר ירושלים של החכם משה בן מנחם, "וטל אורות", הערות לספרי אביו.

נספח

תולדות זקיני הגאון מו"ה יוסף זצ"ל אבד"ק זאמושטש בעל "משנת חכמים"

הגאון מו"ה יוסף הויכגעלערנטער נולד לאביו הגאון מו"ה יעקב יצחק אבד"ק מושטש ולאמו בונה בת הנגיד הקצין ר' אברהם ר' חיימ'ס מלובלין, פרנס ועד ארצות, בשנת ת"ק. עוד בהיותו נער ניכר כי לגדולות נוצר. הוא חונן מאת שם בשכל צח, בתפיסה מהירה ובזכרון נפלא. עוד בהיותו ילד בחדר למד אצל יו הגאון.

סיפרו שבהיותו כבן י"ב ראה והנה הכין לו אביו דרשה בכתב לשבת הגדול. אשר הלך אביו לבית המרחץ בערב שבת, נכנס יוסף הבן זקונים לחדרו ועבר קירה אחת על הדרשה וכתב בשולי הגליון השגותיו, ממש לא הניח דבר גדול טן והרס כל הפלפול של אביו שיגע בו ימים הרבה.

כאשר שב אביו הביתה התחבא הילד מפניו. האב ראה מה שעשה לו בנו הקטן מר לאשתו הרבנית: "ראי מה שעשה לי בנך התכשיט. הוא הרס כל מבצרי פלפול שלי ולי לא גילה דבר, מחר עלי לדרוש ברבים ואין לי זמן להכין פלפול חר". האם הביאה את הבן לפני אביו והאב נשקו על ראשו ואמר: 'חכם בני וישמח בי גם אני'.

בהיות יוסף בן י"ד נעשה לחתן בתו של דודו הגאון מו"ה יעקב חיים אבד"ק בלין, היא הרבנית צפורה. יוסף היה בן שבע עשרה כאשר הדפיס חידושים ראש הספר "זרע אהרן"[1] בשם "חידושי מהרר"י". חידושיו העידו כי יתעבד אשל רבבי ויצא טבעו בעולם. בשנת י"ח לימי חייו נתמנה לרב ואב"ד בימפולי. א היה חשוך בנים. קרה אז שהבעש"ט זצ"ל עבר את יאמפולי ואשת הר"י תחננה שילך אל הבעש"ט שיבקש רחמים על הזוג הצעיר ויפקד כאשר ידוע הוא פוקד עקרות. לראשונה סירב הר"י להופיע בפני הבעש"ט אולם לבסוף נתרצה נה אך דרך על מפתן הבעש"ט מיד קם לפניו ואמר לו: ברוך הבא הרב מיאמפלי, ה שאלתך ובקשתך — ותעש. ענה לו ר' יוסף: אמת נכון הדבר כי לא הי' בדעתי וא אליו, כי אנכי אינני מן מעריציו ומקדישיו, אך אשתי הרבנית הציקתני ר מאד ולא יכולתי לסרב ובאתי אליו ולבקש מלפניו כי יתפלל בעדה שתפקוד רכת בנים חיים וקיימים. הבעש"ט הבטיח לו כי אשתו תלד לו שני בנים ולים בתורה (את זקיני הגאון מו"ה חיים אבד"ק הרובשוב, ואת הגאון מו"ה

[1] נדפס בזאלקווא תקי"ז.

יצחק אבד"ק זאמושטש מח"ס "זכרון יצחק" ב"ח[2] וגם בת תחילה שהיא הרבני
מרת פיגלא, אשת הרב הג' ר' משה, אבד"ק טאמשוב בנו של הגאון מו"ה צב
הירש מזאמושטש, אבד"ק אה"ו מח"ס שו"ת "תפארת צבי".

ויהי כי זקן יצחק אביו ויקרא לבנו ליוסף עירה זאמושטש לשאת עמו בעו
הרבנות כי כבד מנשוא לבדו כי כבר תשש כחו, ויבא יוסף לעיר מולדתו לשמח
לב כל אנשי העיר ההיא, ויגוע יצחק ויאסף אל עמיו ביום ג' ד' לחודש ניס
שנת תקל"ב. אז שמו את כתר הרבנות על ראש יוסף למלאות מקום אביו הגא
זצ"ל. — בשבתו על כסאו שם נתפרסם שמו בקרב ישראל לגאון ולתפארה
כי הוא מן רבני גדולי הדור. חכמי דורו היו משכימים לפתחו לשאול ממנו בד
ד' זו הלכה ברורה. גם הגאון מו"ה ישעיה פיק (ברלין) שאל ממנו שאלות בהליכו
התלמוד. וחכמי דורו בקשו ממנו לפאר את ספריהם עם הסכמתו. בשנת תקל"
הסכים ע"ס "ככב יעקב", "עבודת השיר". תקל"ו: ע"ס "מחנה ראובן". תקל"ז
ע"ס "תולדות יוסף", "עטרת יוסף". תקמ"א: ע"ס "מאיר נתיב". תקמ"ג: ע"
"בחינת עולם". תק"ן: ע"ס "נפש דוד", "מחוקק יהודה". תקנ"ב: ע"ס "מגיד דבר
ליעקב" (לקוטי אמרים). תקנ"ד: ע"ס "תוחלת צדיקים". תקנ"ח: ע"ס שו"
הרשב"א המיוחסת להרמב"ן, "גאון צבי" על ב"מ. תקנ"ט: ע"ס "תלמוד תורה"
תקס"ג: ע"ס "אפיקי יהודה", ספר היראים. תקס"ה: על הדפסת הש"ס ד' ווינא
תקס"ז: ע"ס "נתיבות עולם", קונטרס ר' חיים יונה.

כאמור יצא טיבו בעולם היהדות לאחד מגאוני הזמן, ואחרי מות גיסו הגאו
מו"ה שאול, אבד"ק אמ"ד בעל בנין אריאל שנפטר שם בשנת תק"ן[3] בקשו מנהל
וראשי העדה של קהל אשכנזים דק"ק אמ"ד למנותו את הגר"י לאב"ד בעירם, וכ
אחרי מות יצחק הוא הגאון מו"ה יצחק הלוי, אבד"ק קראקא, נקרא ג"כ לכה
פאר בעדתם בתור אב"ד ור"מ, אך הוא מיאן כי מעודו לא רצה לעזוב את עי
מולדתו וכן נשאר על מקומו שם עד יום פקודתו בר"ח ניסן שנת תקס"ז, בהיות
בן ס"ז שנים.

והנה מלבד בניו וחתנו וילדי עירו וחכמיה אשר כולם היו תלמידיו המובהקי
הי' לו תלמידים גאונים ביניהם הגאון המפורסם מו"ה שלמה קלוגער, הרב המגי
מבראדי, משנת תקנ"ט עד שנת תקס"ז שנחשב לאחד מתלמידיו המובהקים, ויע
כי יתום היה בהיותו בן י"ג שנים לקח אותו הגר"י לביתו מפתו אכל ובביתו
ישן כל ימי חיי הגאון בעל "משנת חכמים". הגאון מהרש"ק אמר כי הימי
האלו שהיה בביתו טובים היו לו מכל מחמדי תבל ומכל הימים אשר חי על פנ
האדמה.

2 לבוב תקע"ז.

3 אשתו השניה של זקיני הג"מ שאול מרת חיה היתה אחותו, והיא ילדה לשאול ב
אחת נחמה, אשת הג"מ יעקב מאיר הלוי איש הורוויץ בן הגאון הפלא"ה מפפד"ץ
שנפטר שם בקיצור ימים ושנים בהיותו בן כ"ר שנים.

כאמור הי׳ לו להג״מ יוסף שכל צח וישר ונוסף על זה חונן בתפיסה מהירה זכרון נפלא, וכל מה שקרא ושנה פעם אחת הי׳ מונח בזכרונו. כאשר יצא לאור ספר הנחמד ״שער המלך״, ומוכר ספרים אחד הביאו לזאמשוטש, והציע לו שיקנה את הספר הנחמד אשר כל רואיו מפליאים אותו עד מאד, אמר לו הג״מ יוסף כי ניח את הספר אצלו לילה אחד, למען יעיין בו אם אמת נכון הדבר שהוא כן. המו״ס הניח אצלו הספר שער המלך על לילה אחד. בלילה ההוא הי׳ נעור כל הלילה וקרא ושנה בו מתחילתו עד סופו, וכל חדושיו הנפלאים היו מונחים במוחו. בבוקר שאל הג״מ יוסף את המו״ס מה מחירו והוא השיב לו אדום זהב אחד (דוקאטען). הג״מ יוסף לא רצה לתת לו סך עצום כזה רק קצת פחות, המוכר לא רצה בפחות מן זהב אדום אחד יען שזה היה מחירו, ולא רצה לקחת פחות מזה. כאשר ראה הג״מ יוסף כי מיאן לקחת את הסך אשר רצה לתת לו, אמר לו אף אם תרצה פחות מן הסך אשר הבטחתי לך, לא אקנה אותו יען כל הספר כולו בבר מונח בזכרוני. אך יען לא רציתי להנות מאתך בחנם ע״כ אמרתי לקנות אותו, אבל אם אתה רוצה לקחת הסכום שאני מציע ונוקיתי מזה. תלמידו הגאון מהרש״ק מבראדי העיד עליו כי כל החידושים בספר ״משנת חכמים״ שהובאו מאת השער המלך הם מאותו הלילה אשר הי׳ לומד בו בפעם הראשונה.

הוא הי׳ כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק בפלפול ובסברה, בכל עת ובכל שעה ובכל רגע הי׳ חולל ומוליד פלפולים עריבים ונחמדים בלי שום עמל ויגיעה כלל. כל הקורא בספרו רואה כי כתב את פלפוליו בהשקפה הראשונה בלי שום ליאות, בכל זאת המה נחמדים וטובים עד להפליא. פעם אחת בהיותו באם הדרך בכנס לבית המדרש בעיר אחת וראה שם אנשים שונים לומדים כל אחד שיעורו, וזה בתלמוד וזה בפוסקים. אז הלך מן הראשון עד האחרון, ואמר לכל אחד ואחד פלפול יקר ונחמד באותו הענין ובאותה סוגיא אשר למד בה. כן הי׳ מחדש פלפולים עריבים בהשקפה הראשונה בסקירה אחת בלי שום עיון כלל.

הוא הי׳ יפה תואר ויפה מראה מאד, זקנו מגודל יורד על פי מדותיו, משכמו ומעלה גבוה מכל העם. איש בריא אולם ובעל בשר ואיש שמן, ולכן למד רק בעמידה כי מאד הי׳ קשה לו הישיבה. פעם אחת בהיותו בעיר בראדי על אתונת נכדו ה״ר שאול יהושע העשיל[4] כאשר הלך לחצר בית הכנסת לסדר החופה, אז כל אנשי העיר ההיא הלכו ללוותו לראות את הדר כבודו ואת תואר פניו אשר הי׳ כמלאך אלקים. גם בנות צעדה עלי שור לראות את פני יוסף ולא רק מכל הבתים והחלונות גם על הגגות עמדו אנשים ונשים וטף לראות את הדר כבוד הגאון מזאמושטש, ואף כי נהרו אחריו אנשים לאלפים, הי׳ הוא נראה לעין כל כי משכמו הי׳ גבוה מכל העם. בהיותו בבראדי באו אליו כל חכמי העיר

4 בן חתנו הג״מ משה אבד״ק טאמאשאב חתן הנגיד מו״ה יקותיאל זלמן מרגאשעס מבראד.

ההיא לפלפל עמו ובתוכם הגאון מו"ה זלמן מרגליות זצ"ל, ומביאו בספרו "ביו
אפרים" מה שדיבר עמו בענין בהמות הנמכרים על חג הפסח ואוכלים חמץ בפסד
שהגאון בעל "תבואות שור" אסר הדבר הזה, אולם הג"מ יוסף הראה שכוחו
דהיתרא עדיף, ומטבעו הי' דרכו להתיר מה שלא נמצא בפי' לאיסור, ופסק גם בז
להיתר.

הוא הי' איש אמיד ועשיר, והי' חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אשר ירש מהוריו
מזקינו הקצין ר' אברהם ר' חיים, פרנס הועד דד"א מלובלין [5], ומזקינו הקצין הרופ
המומחה לרבים, פרנס הועד דד"א מו"ה אברהם יצחק חז"ק, הידוע בשם "פארטי
דאקטיר". ואף כי לא הי' נצרך לפרס הקהל בכל זאת לא ויתר על שכר הרבנו
וכל הכסף אשר קיבל בשכר הרבנות הי' מחלק לעניים ותלמידי חכמים. מנה
הנהיגו אז בעירו כי כל טבח הי' מוכרח לתת מדי שבוע בשבוע ליטרא אחת ש
בשר להרב אב"ד חנם אין כסף. היה שם קצב אחד עני מאד, ולא רצה לתת להר
את המנה, וטען כי הרב הוא עשיר ואינו צריך לאותה ליטרא של בשר. אול
הג"מ יוסף שאל מדי שבוע בשבוע אם הטבח ההוא כבר נתן הליטרא של בשר
וכאשר שאלה אותו אשתו מדוע אתה רוצה לגבות את המנה מאיש עני האמ
חסרה לך מנת בשר? ענה לה: אני תלי"ת איני נצרך לזאת, אולם יוכל להיות
כי אחרי יבוא רב אחר ויהי' נצרך, ואם הטבחים ירגילו עצמם לא לתת עוד להרב
הליטרא הזאת, אז ימות הרב האב"ד ברעב, ע"כ אנכי מצוה אותך שלא לותר
על הליטרא הזאת גם לטובת עני זה.

בשנת תק"ן החל להדפיס את ספרו הנחמד, "משנת חכמים" בלבוב וגמר
בשנת תקנ"ב. והוא רק חלק אחד מן המון חדושיו אשר כתב על הרמב"ם ז"ל. כ
הניח אחריו ארגז מלא חדושים על כל חלקי הרמב"ם, מלבד שו"ת להלכה ולמעשה
ודרושים עה"ת, והרבה מהם עוד היו נמצאים תחת יד זקיני (אבי אמי רבתא)
הרה"ג מו"ה משה יעקב הויכגעלעהרנטער מקראקא, ובאורך הזמן נאבדו ורבים
גנבו אותם ושמו בכליהם והתלבשו בטלית שאינו שלהם. גם אצל בנו הגאון
בעל "זכרוז יצחק" הי' נמצא ספר אחד כבר מסודר לדפוס הנקוב בשם "אותות
למועדים" והוא ח"ב על ספר זמנים להרמב"ם, אבל גם הספר הלזה אבד ואינני
כי שלטו בו ידי זרים.

התקופה, משך של שלשים וחמש שנה, אשר שמש ברבנות בעיר זאמושטש
היתה התור הזהב של קהל עדת ישורון בעיר. אז היתה "עיר מלאה חכמים וסופרים
אשר אין על עפר משלה", קהלה מפוארה ולאכסניה של תורה במדינת פולניה.
כל קהילות נתקנאו בקהל עיר זאמושטש, וביחוד ברבה שהי' ליש ולביא בהכמה
התורה, מגזע היחס מדור דור בעל הדרת פנים ותוארו מלאך אלקים ואף כי הי

5 עיין מ"ש עליו לעיל במאמרי על העיר "אפטא".

גם עשיר נכסים. כל הקהילות בפולין קנאו בזאמושטש, בדרשן המפואר, הוא המגיד, הממשל משלים שלא קם כמוהו, הרב המגיד ר' יעקב קראנץ, הידוע בשם "המגיד מדובנא" אשר שמש שם בתור דרשן ומגיד במשך ט"ז שנים, ונח נפשיה דרב יעקב שמה ביום י"ז טבת שנת תקס"ח. ובש"ץ המשובח והמפואר ר' שלמה הידוע בשם "קאשטאן חזן", אשר הי' חזן דבית הכנסת של עיר זאמושטש, שלא הי' דוגמתו בכל הארץ בזמנו. שני אנשים האלה המגיד והחזן לא היו נוחים זע"ז, פעם אחת דרש המגיד מדובנא דרשה והמשיל משל על חזן אחד ונתן אותו לשנינה, לכן הי' החזן עוין את המגיד ולא יכלו לדברו לשלום וכאשר דרש המגיד בבית הכנסת אז יצא החזן לחוץ והתפלל בביהמד"ר, וכן להיפך. גם בכל זמן כאשר החזן התפלל לפני התיבה בביהכנ"ס התפלל המגיד בבהמ"ד ולא רצה להיות עמו בחדר אחד. אולם ביום הושענא רבה, ציווה מנהיג העדה שהחזן יתפלל לפני התיבה בביהכנ"ס וקודם אמירת הושענות צריך המגיד לדרוש בתוכחת מוסר ולומר לפני העם דברי כבושים לרכך הלבבות לאביהם שבשמים ונגד רצונם נאלצים היו להתפלל שניהם יחד בביהכנ"ס. ועל דבר הזה אמר זקיני הגאון בעל משנת חכמים בהלצה את אלה הדברים: "בכל ימי החול כשאומרים מזמור לתודה אין אומרים למנצח, בשבת ויו"ט כשאומרים למנצח אין אומרים מזמור לתודה. רק בהושענא רבה אומרים גם למנצח וגם מזמור לתודה. הוא הדין עם המגיד והחזן שלנו, כאשר המגיד דורש אין החזן כאן וכן להיפך, אולם בהושענא רבה, שניהם במדור אחד, זה דורש וזה מתפלל".

לפני פטירתו, כאשר ראה כי קרב קצו, התחיל לאמר שירות ותשבחות וימלא שחוק פיו, עד אשר גם אשתו ובניו לא יכלו לעצור בנפשם מבלי לשחוק, וכל הבא אל החדר הי' נאלץ לשחוק עמו (לקיים מה שאמרו חז"ל: "מת מתוך שחוק סימן יפה לו"). אח"כ הרים את קולו בקול אדיר וחזק, אשר לא נשמע ממנו כזאת בכל משך ימי חייו ואמר המזמור (תהלים כ') וסיים בקול אדיר וחזק "אלה ברכב ואלה בסוסים, ואנחנו בשם ד' אלקינו נזכיר, המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד". ואח"כ אמר את המזמור נ' וכאשר סיים את הכתובים: "ושם דרך אראנו בישע אלקים" יצאה נשמתו הטהורה ושבה אל אלקים. וכבוד גדול עשו לו במותו כי אנשי עירו מאד אהבו אותו, ואחרי טהרתו, לחשו באזנו כי בנו הצעיר ינחל כסא כבודו[6] ואמרו האנשים אשר עמדו בעת ההיא כי ראו והנה צחוק קל עבר על פניו.

אלה קצות דרכי האיש הדגול מרבבה הזה. כאמור הניח אחריו שני בנים רבנים וגם בת אחת, אשת רב וחבר, הוא הרה"ג מו"ה משה אבד"ק טאמשוב בן הגאון בעל תפארת צבי אבד"ק אה"ו. — חתנו אשר למד אחרי התונתו אצל חותנו יחד עם גיסיו, לא הי' יכול ללמוד עמהם בצוותא אצל החותן יען לא הי' לו תפיסה

6 ראה בהקדמת "זכרון יצחק" הנ"ל.

נמהרה כ״כ כמו בניו. והגאון בעל משנת חכמים הי׳ רגיל ללמוד השיעור במרוצה גדולה עד מאד. אז אמר הג״מ משה לחותנו: כאשר למדתי אצל אבי הגאון הייתי לומד בנחת ובהסברה ויכולתי להבין, אבל כאן לומדים במרוצה, ולא אוכל לכוין הדבר על נכון. והשיב לו חותנו: אביך הוא בן בעל־בית הלומדים בנחת, ואין שכלם משגת להבין דבר על בוריו, אם לא למדו אותו פעמים ושלש, לא כן אנכי, רב בן רב מכמה דורות, מרבני גדולי הדור, ע״כ רגילים אנו ללמוד במרוצה, כי יש לנו לב להבין כל דבר במעוף קל.

מיום התונתו נתגדל הג״מ משה אצל חותנו בעיר זאמושטש, ובשנת תקנ״ב כאשר הדפיס חותנו את ספרו ״משנת חכמים״ הביא גם הוא מפרי ילדי שכלו בכורי עשתונותיו בשם ״חוט המשולש״. אח״כ נתמנה לאבד״ק טאמשוב ושמש שם ברבנות איזה שנים ואח״כ הי׳ דר בעיר בראדי אצל בנו ר׳ שאול יהושע העשיל, וימת שם משה בהיותו זקן ושבע ימים בשנת תר״ט בהיותו בן פ״ד שנים.

בשנת תקע״ו בהיותו אבד״ק טאמשוב הו״ל קצת מתשובות אביו הגאון חלק או״ח יו״ד הנקובים בשם ״שו״ת תפארת צבי״ והוסיף מדלי׳ איזה חדושים. מלבד בנו הגאון הנזכר הי׳ לו עוד בן, והוא הרה״ג מו״ה אברהם יעקב גילעהרטער אבד״ק טישוויץ (חתן הג״מ אלעזר סג״ל לנדא, אבד״ק טורבין), אשר למד בילדותו אצל זקינו אבי אביו הגאון בעל ״תפארת צבי״, ומזכירו בספרו האו״ח סי׳ ט״ו וזה יכתוב ידו שם ״נשאלתי מנכדי חביבי ותלמידי הרב המאה״ג החריף המופלג בתורה וביראה ד׳ כש״ת מו״ה אברהם יעקב נ״י בהיותו לומד אצלי בק״ק האמבורג וכעת אב״ד דק״ק טישוויץ״ ולו בן והוא הרה״ג מו״ה יוסף אלעזר גילעהרטער, אשר בשנת תקע״ב בהיותו עוד רך בשנים כבר שמש ברבנות בעיר לאשצוב, ומשם נתמנה שוב לאבד״ק הרובשוב וימת שם יוסף בשנת תרכ״ד. ולו בן ובת. בנו הרב הגדול מו״ה יקותיאל זלמן הי׳ אבד״ק הראדלע הסמוכה להרובשוב. ובתו היתה אשת הגאון המפורסם מו״ה גרשון חנוך העניך מראדזין מח״ס סדרי טהרות מס׳ כלים ואהלות.

בנו הראשון של הגאון בעל ״משנת חכמים״ היה זקיני הרב הגאון מו״ה חיים, הנולד לו בשנת תקכ״ט, והי׳ נקרא חיים ע״ש זקינו אבי אמו הג״מ חיים, אבד״ק לובלין. בטרם מלאו לו ט״ו שנים נשא אשה את פיגלא בת דודו אחי אמו הרב הגאון מו״ה יצחק אבד״ק טארנא[7]. בהיותו בן י״ט נתמנה לאבד״ק אוסטראבצי ומשם לאבד״ק הרובשוב, ואחרי אשר שמש שם ברבנות איזה שנים פרק מעליו את עול הרבנות, כי הי׳ חוסה בצל החכמה וגם בצל הכסף והי׳ לו שם בית בנוי לתלפיות, בשנת תקס״ט כאשר זאמושטש באה במצור ע״י מלחמות הצרפתים אז עזב את עיר מולדתו והלך לו עירה גראבוויץ, ונתמנה שמה לאב״ד. אך לא

7 ראה בספרי ״כתבי הגאונים״ סימן יז, הערה א.

רכו לו שם הימים כי נאסף במגפה אשר היתה שוררת בארץ בעת ההיא, יחד עם שתו ואמו וכל בני ביתו בירח אדר, ולא נשאר לו מכל בניו רק אחד והוא הרב גדול בתורה מו' משה יעקב הויכגעלעהרטער מקראקא (אבי אמי רבתי). ונח פשיה דרב חיים ביום כ"ד לחודש אדר שנת תקס"ט בעיר גראבאוויץ, ביום כ"ו בו מתה אחריו אשתו הרבנית, וביום כ"ח מתה אמו הרבנית (אשת הגאון בעל משנת חכמים) וגם על כל בני ביתו עלה הכורת, מלבד בנו הג"מ משה יעקב אשר נשאר בחיים ונתגדל אצל דודו אחי אביו הגאון בעל זכרון יצחק[8].

בנו השני (של בעל משנת חכמים) הי' הרב הגאון מו"ה יצחק בעל "זכרון יצחק". נולד בשנת תקל"ג בזאמושטש. ויקח יצחק את רבקה בת דודו הוא הג"מ אלעזר סג"ל לנדא אבד"ק טורבין (חתן הג"מ יעקב יצחק אבד"ק זאמושטש) לו לאשה. בימי חרפו נתמנה לאבד"ק טרניגראד, שמה נשרפה באחת השריפות בודתו, היא חותנתו הרבנית הדסה בת זקינו אבי אביו. משם נתמנה שוב לאבד"ק ועלמא, ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר זאמושטש עיר מולדתו. בשנת תקפ"ב הדפיס את ספרו "זכרון יצחק" ב"ח ונח נפשיה דרב יצחק שם ביום כ"ו כסלו שנת תקפ"ז[9] בהיותו בן נ"ד שנים. ולא הי' לו בנים כי אם שתי בנות, שם האחת דינה אשת ה"ר יששכר בעריש קלאהרפעלד מבראדי, ושם השנית גיטל אשת הרב הגדול מו"ה ישראל איסר וואהל מזאמושטש, בנו של הרה"ג מו"ה שאול וואהל, אבד"ק טורבין. וימת שאול בעיר זאמושטש ביום ג' מנחם אב שנת תקצ"א שמנ"כ[10]. כל אלה בית יוסף, הוא הגאון המפורסם מו"ה יוסף, אבד"ק זאמושטש ח"ס הנחמד "משנת חכמים" על הרמב"ם.

ראה מ"ש אודותיו ברבעון "הצופה לחכמת ישראל" שנה טו ובמאמרי לעיל על העיר "הרובושוב".

עיין "כתבי הגאונים" עמ' סב.

1 עיין שם, עמ' סר.

זבאריז

זבאריז היא עיר סמוכה לטארנופול, ואלו רבניה:

א. ר' משה הלוי ב"ר אשר לעמיל סג"ל מווינא, בן ר' מאד
הזקן מאיטינגא. הוא היה חותנו של ר' יצחק כ"ץ, בן ר' משה כ"ץ, בן הגאון מ
הש"ך[1].

ב. ר' צבי הירש בן ר' שלמה, אבד"ק פינטשוב וחתן ר' חיים יונ
תאומים[2].

ג. ר' אלכסנדר סנדר מרגליות[3].

ד. ר' שאול מרגליות בן הגאון ר' מאיר בעל "מאיר נתיבים"
נתמנה לאבד"ק זבאריז בשנת תקי"ב.

ה. ר' אליעזר ליפמן היילפרין[4].

ו. ר' ישעי' שור ב"ר שלום שכנא מבראד וחתן ר' אברהם אב
ברודשינר[5].

ז. ר' ארי' ליבוש בערנשטיין[6].

ח. ר' נחום הלוי הורוויץ[7].

ט. הגאון ר' יוסף באבד בעל "מנחת חנוך".

1 ראה בהקדמה לספר "גבורות אנשים" ובספר "דעת קדושים", עמ' 191.
2 ראה תשובה אליו בספר שו"ת הרא"ם סימן י"א ותאריכה ג' תמוז תקל"א, ועיין בספ
"אבות עטרה לבנים".
3 ראה הסכמתו על ספר "מנחה חדשה", ועיין "שם הגדולים החדש" בערכו.
4 ראה הסכמתו על הספר "גנזי יוסף", תקנ"א.
5 ראה ספר "מעלות היוחסין".
6 ראה הסכמתו על הספר "אגודת אזוב", זאלקווא תקמ"ב, ותשובה אליו בנוב"י קמ
חלק יו"ד סי' מ"ב.
7 ראה תשובה אליו בספר יהושע, חלק אבן העזר סימן סח. וראה גם הסכמתו על ספ
"יסוד יוסף", זאלקווא תק"ע.

זבורוב

עיר קטנה בפולין הקטנה, גאליציה המזרחית, סמוכה לטרנופול. כבר לפני ארבע מאות שנה גרו בה יהודים. בימי פרעות הצורר חמי"ל ימ"ש בשנות ת"ח־ת"ט עברו עליה צרות ורבים מאחב"י נאספו. בעיר נמצאו מצבות מלפני מאתים שנה ובי"ב טבת אין אומרים שם "תחנון", כי בו ביום, לפני כמה מאות שנה, התרחש שם נס והיהודים ניצלו מעלילת־דם שאיימה בהרג רב לבני העיר.

ואלה הרבנים אשר שימשו ברבנות בעיר זבורוב:

א. הג"מ אהרן שהיה נקרא בזמנו בשם "ר' אהרן בעל המופת". הוא שימש ברבנות זאלאזיץ וגם בזבורוב יחד[1].

ב. הג"מ אליעזר ליפא בהרה"ג ר' אברהם מרדכי אבד"ק זאלקווא. היה אב"ד בזבורוב בהיותו עוד צעיר לימים ואח"כ היה אבד"ק טרעמבוואלי[2].

ג. הג"מ יעקב משה בן הגאון מו"ה נתן אשכנזי, בן הגאון רבן של ישראל מרן החכם צבי, נפטר בשנת תק"ץ[3].

ד. הג"מ אברהם חיים בן המה"ג מו"ה גדליה, אבד"ק זבורוב[4], אח"כ נתמנה לאב"ד זלאטשוב, נפטר שם בכ"ו שבט תקע"ו ושמנ"כ.

ה. הג"מ אברהם תאומים, מחבר שו"ת "חסד לאברהם"[5]. נתמנה לאבד"ק זבורוב[6] בהיותו בן שש עשרה.

1 ראה הסכמתו על הספר "פני ארי' זוטא", ווילמהרשדורף ת"פ. והתם: אהרן חונה בק"ק זלאזיץ ובק"ק זבארב.
2 עיין מג"י בראש ספר "שפתי צדיקים".
3 ראה מ"ש לעיל במאמרי על העיר "אפטא".
4 ראה הסכמתו על הספר "לקוטי יקרים" לבוב תקנ"ב.
5 עיין מ"ש לעיל בתולדות החכם צבי במאמרי על העיר "דוקלא".
6 ראה הסכמתו מט' ניסן תר"ט על הספר "נחלת יעקב".

זוראוונע

עיר בפולין הקטנה, גאליציה המזרחית, סמוכה לברודי.

ואלה שמות רבניה:

א. הג"מ שאול חתן הג"מ יצחק אבד"ק בראדי, מקודם שימש ברבנות בקאליש [1].

ב. הג"מ יהודה ליב בהג"מ משה אבד"ק טומשוב, מחבר ספר "שבט מיהודה" [2]. אחרי כן היה אבד"ק סקאלי [3]. הוא היה חתן ר' דובער מבוליחוב, בעל ספר הזכרונות.

ג. הג"מ אברהם משה, אח"כ שימש ברבנות בק"ק קאליש [4].

ד. הג"מ משולם כהן צדק [5].

ה. הג"מ מרדכי היילפרין, חתן הג"מ ר' ארי' ליבוש ברודא אבד"ק קריוטש.

ו. הג"מ יהושע יצחק יאיר הורוויץ [6].

ז. הג"מ אליעזר ליפא ששמו נזכר בשו"ת שואל ומשיב [7].

ח. הג"מ יצחק הלוי איש הורוויץ, היה אבד"ק זוראוונא ואח"כ עבר לסטאניסלב.

ט. חתנו של הנ"ל הג"מ פנחס הלוי איש הורוויץ. נתמנה לאבד"ק זוראוונע בשנת תרח"ם.

י. הגאון מו"ה יצחק שמלקיש, מחבר שו"ת "בית יצחק". בנעוריו היה אבד"ק זוראוונע ואח"כ אבד"ק פשעמישל ובערזאן, ולעת זקנתו אבד"ק לבוב.

1 ראה ק"נ סי' מ"א, עע"א, סימן ז'.
2 נדפס בזאלקווא בשנת תקס"ד.
3 ראה ההקדמה לספר "שבט מיהודה" הנ"ל.
4 ראה עע"א סימן מ"ט.
5 ראה בספר אנשי שם לר"ש בובער, סי' תל"ד. ועיין בספרי "כתבי הגאונים" עמ' צו.
6 ראה אנ"ש סימן כה, וב"כתבי הגאונים" עמ' 117.
7 מהדורא תנינא חלק ג' סימן קי"ח.

זלאזיץ

עיר בפולין הקטנה הסמוכה ללבוב והיתה שייכת למחוז בראד. במאה הרביעית לאלף הששי דרו בה יהודים. בשנת ת"ח הי' מספר בני ישראל בזלאזיץ לערך מאה משפחות שרובם נהרגו ע"י גייסות חמי"ל ימ"ש [1]. בזלאזיץ נאסף כמה פעמים הועד של מדינת רייסין שהי' נקרא גליל לבוב. בט"ו לחודש יאנואר 1724 [תפ"ה], התקיים שם ועד המדינה. בשנת ת"ס נזכר אחד ממנהיגי ועד המדינה ליטמאן מעיר זלאזיץ [2].

רבה של זלאזיץ שימש כנראה ג"כ ברבנות זבארוב הסמוכה [3].

ואלה הרבנים הידועים לנו אשר שימשו ברבנות זלאזיץ מיום היווסדה:

א. הרב הגאון מו"ה אהרן שהי' נקרא בזמנו "ר' אהרן בעל מופת", כאמור היה רבן של שתי קהילות ביחד [4].

ב. הרב הגאון מו"ה ישראל למשפחת ז"ק [5], אשר היה אח"כ אבד"ק לקאטש ומחבר הספר "הלכה אדם מישראל", חידושים על התורה [6].

ג. הרה"ג מו"ה משה מנחם מענדיל ב"ר שלום שכנא הכהן, מיחוסי כהונה, נכד מנהיג הדור הגאון ר' שלום שכנא מקראקא, חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מרן יהושע חריף מחבר שו"ת "פני יהושע". הגרמ"ם לקח את נכדתו של הג"מ אהרן בעל מופת הנ"ל לאשה ואחרי פטירת חותנו זקנו ירש מקום כבודו בזלאזיץ [7].

ד. הרה"ג מו"ה אהרן הכהן. גם הוא מנכדי הגאון ר' שלום שכנא הנ"ל, שימש שם ברבנות כמה שנים ושמנ"כ.

1 ראה בספר "טיט היון" עמ' תכ"א.

2 ראה מ. בלבן עמ' 6, 22.

3 ראה הסכמת אבד"ק זלאזיץ מט"ו לחודש חשון תס"ט על הספר "פני ארי' זוטא", ווילהרשדאַרף ת"פ: "אהרן חונה בק"ק זלאזיץ ובק"ק זבארוב". ומעל להסכמתו נדפס: אבד"ק זלאזיץ וק"ק זבארוב.

4 ראה הערה 3 הנ"ל.

5 ראה מג"י אשר בסוף ספר עשר קדושות, להרב ישראל בערגער עמ' ק"י.

6 נדפס בזאלקווא תצ"ט. וראה מה שכתבתי עליו במאמרי על העיר "אפטא".

7 ראה הסכמתו על הספר "לב שמחה", זאלקווא תקי"ז.

ה. הרה"ג מו"ה ישכר בעריש הכהן, כנראה בנו של הנ"ל.

ו. הרה"ג מו"ה מרדכי הלוי, בן הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק קראקא, חתן הגאון ארי דבי עלאה מו"ה אריה ליב אבד"ק אמשטרדם, חתנו של החכם צבי. הגאון מו"ה יצחק הלוי הנ"ל היה בן הרה"ג מו"ה מרדכי הלוי אבד"ק קאמינקא, בן הגאון הקדוש ר' יהושע רייצעס הי"ד, ר"מ בלבוב, שנשרף על קידוש השם בעלילה בערב חג השבועות שנת תפ"ח בלבוב[8]. כמה מחידושיו של הג"מ מרדכי הלוי נדפסו בספר גבעת שאול[9]. הג"מ מרדכי נפטר בז' אייר תקע"ז.

הג"מ ר' מרדכי הלוי היה חתן הנגיד מיחוסי כהונה הר"ר יעקב כהנא שפירא, שנקרא ר' יעקב לאגירנר, בן הגביר בעל בעמיו ר' יצחק כהנא שפירא, ראש ומנהיג בעיר סטרעסספאלי הסמוכה לבריסק דליטא, אביו של ר' יצחק היה הרב הגאון מו"ה יעקב כהנא שפירא מח"ס אהל יעקב על אגדות הש"ס (פפד"א תע"ט) אבד"ק טולטשין, בן הרב ר' מו"ה דוד כהנא שפירא, ונכד הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה יצחק ב"ר דוד הכהן שפירא אבד"ק קראקא, שבצעירותו שימש ר"מ בעיר קרעמניץ, בשנת של"ג נמנה בין רבני גדולי הדור, וזה מה שכתב בעל "צמח דוד" בסוף ח"א מספרו: "בימי הרמ"א ומהרש"ל הרביצו תורה בישראל בארץ פולין, ר' יצחק ב"ר בצלאל ראש ישיבה בלודמיר [הוא היה זקינו של הגאון בעל "טורי זהב"], ר' יצחק הכהן [שפירא] ראש ישיבה בקרעמניץ, ר' מרדכי רייס ראש ישיבה בבריסק, ר' מרדכי זינגער ראש ישיבה בקראקא". ואח"כ נתקבל לאבד"ק קראקא.

ז. הרב הגאון מו"ה אליעזר הלוי איש הורוויץ, בן הגאון הגדול מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ מהמבורג, נתמנה לאבד"ק זלאזיץ בשנת תקט"ז ושימש ברבנות העיר עד פטירתו בט' אדר שנת תקע"ג.

ח. הרה"ג מו"ה אברהם יעקב יוקל הלוי איש הורוויץ בן הג"מ אליעזר הנ"ל. בשנת תקנ"ט שימש ברבנות בעיר לבוב בתור ראש ב"ד[10] ואחרי פטירת אביו מילא מקומו.

ט. הרה"ג מו"ה יצחק אלי' הלפרין בן הרה"ג מו"ה יהושע אבד"ק טשארטקוב, בן הגאון מו"ה משה אבד"ק טשארטקוב, חתן הגאון מו"ה יצחק הלוי מהמבורג[11].

י. הרה"ג מו"ה יעקב יהושע הלוי איש הורוויץ, בן הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש הלוי איש הורוויץ אבד"ק פראנקפורט דמיין מחבר "מחנה

8 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל', עמ' קי"ט, הערה ו' ועמ' קכ"א, הערה ח'.

9 נדפס בזאלקווא תקל"ד.

10 ראה הסכמתו על הספר "מנחת יצחק", זאלקווא תקס"ה.

11 ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמ' י"ז.

ר" ו"לחמי תודה". ר' יעקב יהושע שימש ברבנות זלאזיץ רק ירחים אחדים ואח"כ
ר לעיר מגורי חותנו הגאון ר' אפרים זלמן מרגלית בבראד.

יא. הגאון מו"ה משולם ישכר הלוי איש הורוויץ, שימש בזלאזיץ
רבנות ט"ו שנה.

יב. הרה"ג מו"ה ארי ליבוש הלוי איש הורוויץ, בן בנו של הנ"ל,
ימש ברבנות זלאזיץ לערך שנה ומחצה, משנת תרל"א עד תרל"ג.

יג. הרה"ג מו"ה שמשון חמיידש[12].

תשובות אליו בס' שו"ת בר ליוואי, חלק אהע"ז ובספר שו"ת "שואל ומשיב" במקומות
שונים.

זלאטשוב

עיר בפולין הקטנה הסמוכה ללבוב. היתה אחת הקהילות הקדושות בגליל לבו
שעברה עליה כוס היגונים של גזירות חמי"ל ימ"ש.

ואלה שמות הרבנים הידועים לנו ששרתו בקודש בעיר זלאטשוב:

א. הגאון מו"ה אליעזר, אחי הגאון המקובל שנהרג על קידוש השם בימ
גזירות ת"ח מרן יחיאל מיכל מירוב. לא ידוע אם השאיר אחריו בנים. חותנ
היה הרה"ג ר' יהודה מרגליות, אבד"ק פאטיק הסמוכה לזלאטשוב.

ב. הגאון ר' יעקב אליהו מאק, בן הגאון ר' משה אבד"ק שארגורו
בפודוליה, מפליטי גזירת ת"ח ות"ט לפראג. שם התחתן עם בת אחי המהר"
מפראג. כאשר מלאו לר' יעקב אליהו חמש עשרה שנה שלחו אביו מפראג לגיסו —
אחי אשתו — הגאון הנודע מרן יהושע חריף, מחבר ה"מגיני שלמה", לקראקו
והוא למד בישיבת דודו שנה וחצי והשתלם בתורת הנגלה והנסתר ונתמנה לאבד"
שארגורוד הנ"ל עוד בחיי אביו. אחרי הפרעות של חמיל הרשע ימ"ש נדד ע
פליטי ישראל לפולין הגדולה ונתקבל לרב בעיר בוטשאטש, משם עבר לטיסמני
ובסוף ימיו שימש בקודש בעיר זלאטשוב [1].

ג. הגאון מו"ה אהרן, מפורסם בדורו כצדיק וקדוש. מקודם היה אבד"
טרעבוואלא ומשם עבר לזלאטשוב ושם מנוחתו כבוד. חתנו היה הרה"ג ר' ישרא
ז"ק, אבד"ק לקאטש בוואלין, מחבר ספר "הלכה אדם מישראל" [3]. בן הג"מ יעק
מלודמיר אבד"ק הוסיטין.

ד. זקני הגאון המפורסם ר' מאיר הלוי איש הורוויץ, אבד"ק טיקטי
זקנו של מאור הגולה רבי יצחק הלוי מהמבורג. הוא שימש ברבנות בזלאטשו
בשנות תע"א־תע"ט ומשם עבר לטיקטין.

ה. הגאון מו"ה משה חיים בן הקצין ר' אליעזר מלבוב, מקודם היה ר
בקומרני ובשנת תע"ט נתמנה לאבד"ק זלאטשוב [4]. בשנת תפ"ד נתמנה לרב ור"

1 עיין לעיל במאמרי על "בעלז", ובמגילת היוחסין של משפחת היילפרין, סימן טז.
3 נדפס בזאלקווא תצ"ט.
4 בכ"ג אדר תע"ט הסכים על הספר "מאמר מרדכי" (דיהרנפורט תע"ט) וחתימתו
"נאם הקטן משה חיים בן המנוח הקצין המפורסם מו"ה אליעזר מלבוב חונה בק"
קומרני ומצודתו פרוסה לק"ק זלאטשוב".

בלבוב. מהתקוממות רשעי הגוים שהיתה אז בלבוב נאלץ לברוח עם משפחתו לעיר חאטין על גבול ביסראביה־פודוליה ושמנ"כ [5].

ו. הרב הגדול, ראש ועד ארבע ארצות בפולין ורופא מובהק ר' אברהם יצחק חז"ק, היה ידוע בשם "פורטיז דוקטור", כלומר, רופא הנסיכים [6]. מקודם שימש שם ברבנות, ואחרי שנבחר ליושב ראש הועד בי"ז מרחשון שנת תק"א במושב יארוסלאב, התפטר מרבנותו, אבל בפנקסים נזכר בתור "הרב דק"ק זלאטשוב". נפטר שנת תצ"א.

ז. הרה"ג ר' משה אלחנן בן הג"מ יחיאל מיכל אבד"ק בעלזא, שימש שלוש שנים ברבנות זלאטשוב ונפטר בשנת תקי"ז. השאיר שלושה בנים, שנתפרסמו כגדולי ישראל. א. הרה"ג ר' נתן, אבד"ק יארמלינץ. ב. הגאון המקובל ר' נפתלי הירץ היילפרין, חתנו של מרן בעל "פני יהושע". ג. הרה"ג ר' אברהם היילפרין, אבד"ק פומארין. חתניו: א. הרה"ג ר' מנחם מנדל, אבד"ק וויטקוב ובעלזיץ, אבי הרב הגדול מו"ה יחיאל מיכל אבד"ק קאזמיר. ב. הרה"ג ר' שמאי, בן האבד"ק מראווני. ג. הר' אליעזר בן הגאון מו"ה צבי אבד"ק טאסט ופרעמישלאן.

ח. הרב הגאון מו"ה משה רוקח בן הגאון המפורסם מו"ה אלעזר רוקח אבד"ק אמסטרדם. בשחרותו שימש ברבנות בעיר זבאריז ואח"כ בזלאטשוב על מקום אביו [7]. יחד עם אחיו הגדול הג"מ שלום רוקח הדפיס את הספר "מעשה רוקח" על משניות בדרך הנסתר מאת אביו הגאון [8]. כאשר נסע אביו הגאון לעיר הקודש צפת, ליווה את אביו ואח"כ חזר לפולין. וימת משה בכ"ב לחודש כסלו שנת תקי"ד בעיר בראדי. כמה חידושים ושו"ת נדפסו ממנו בספרו של אביו "ארבעה טורי אבן" [9]. הוא השאיר אחריו שלושה בנים: א. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב, נולד בשנת תפ"ה ושימש ברבנות זבארוב. ב. הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא רוקח, רב דחייטים בעיר בראדי ונפטר שם בא' דפסח תקנ"ג [10]. ג. בן שלישי נולד לו מזיווג שני והוא הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ מבראדי, שהו"ל את הספר "ארבעה טורי אבן" הנ"ל [11].

5 ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" ע' כח, נט, ס.

6 בספר "מפעלות אלקים" להמקובל ר' יואל בעל שם מזאמושטש מביא סגולה לכאב שיניים "מה ששמע מפי הרופא המפורסם מו"ה יצחק חז"ק מרישא".

7 ראה הסכמתו על הספר "זרע ישראל" אמשטרדם תצ"ו: "כאורח נטה ללון פה אמ"ד כ"א כסלו תצ"ו". ועיין גם הסכמתו על שו"ת "תשב"ץ" ג"ח, אמשטרדם תצ"ח.

8 נדפס באמשטרדם ת"ק.

9 נדפס בלבוב תקמ"ט.

10 ראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל"ט.

11 על שער הספר כתוב: "הובא לדפוס ע"י הרב המאה"ג המופלג המפורסם מו"ה נפתלי הירץ נ"י מבראד" וחתם שמו בהקדמתו שם בראש הספר "נפתלי הירץ רוקח בהגאון המנוח מו"ה משה זלה"ה בהגאון החסיד האמיתי המנוח מו"ה אליעזר זלה"ה".

ט. הגאון החסיד המפורסם מו"ה ישכר דובער מגזע צבי, שימש ברבנות זלאטשוב משנת תק"ה[12] ולעת זקנתו עלה לארץ הקודש. אחרי הסתלקותו הדפיסו בנו וחתנו קצת מתשובותיו וחידושיו על התורה בשם "בת עיני" עם קונטרס "מבשר צדק"[13].

י. הרה"ג מו"ה חיים זאב וואלף הכהן, נפטר בבראדי בב' שבט תקע"א.

יא. הרה"ג מו"ה משה אהרן, מורו ורבו של הצדיק ר' יצחק מווארקי. הופיע ממנו דרוש לשבת הגדול שדרש בשנת תקע"א[14] והספד על הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין בשם "תפארת צבי"[15].

יב. הרה"ג מו"ה שלמה, בנו של הנ"ל[16].

יג. הרב הגאון החסיד מו"ה אברהם חיים בן הרה"ג מו"ה גדליה ראש ב"ד בעיר זאלקווא. היה חתנו של הגאון הקדוש מו"ה פנחס הלוי הורוויץ בעל "הפלאה" ו"המקנה", ובסוף ספר "הפלאה" נדפסו ממנו כמה מחידושיו. ראשית רבנותו בעיר זבארוב[17]. הרה"ג ר' אברהם חיים נפטר בכ"ו שבט תקע"ו בזלאטשוב, ואחרי פטירתו נדפס ספרו "אורח לחיים", דרושים על התורה[18].

בהקדמת הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראד מפליג בשבחו: "כי הי' אדם גדול בתורה ובחסידות והיה שוהה בתפילתו כמעט רובו של יום, והיה עסקן גדול בצדקות ובגמילות חסדים, ורבים השיב מעון, והיה יודע בתעלומות חכמה וסתרי תורה, והרבה קיבל מרבו הגאון החסיד מו"ה שמואל שמעלקא ז"ל, ואחיו מחותני הגאון החסיד מו"ה פנחס ז"ל שהי' חותנו הראשון".

יד. הרה"ג מו"ה חיים זאב וואלף בורשטין בן הנגיד ר' צבי הירש מזלאטשוב ונכד הגאון מו"ה צבי הירש ששימש ברבנות בערי ברעזאן, דראהביטש, ליסקא ובראד, נכדו של הגאון מו"ה יהושע בעל "מגיני שלמה"[19]. הרה"ג מו"ה חיים זאב וואלף נפטר בשנת תר"ג אחרי שישב על כסא הרבנות יותר מעשרים וחמש שנה.

טו. הרה"ג מו"ה יצחק פנחס דוד בנו של הנ"ל. בנעוריו היה אבד"ק בוזאנוב במקום אביו הגאון הנ"ל ואחרי הסתלקות אביו מילא מקומו בזלאטשוב.

טז. הרה"ג מו"ה יואל אשכנזי, מחבר ספר שו"ת מהר"י אשכנזי.

12 ראה הקדמת הספר "עטרת זקנים" לבוב תרל"א.
13 נדפס בדובנא בשנת תקנ"ח.
14 עיין סוף ספר "רנת דודים" על שיר השירים, לאדז תרע"ג.
15 נדפס בווארשא תרצ"א.
16 ראה ספר "יכבד אב" סימן קע"ו.
17 ראה הסכמתו על הספר "לקוטים יקרים" מאת המגיד ממזריטש, לבוב תקנ"ב.
18 נדפס בזאלקווא תקע"ז.
19 ראה בספר "אנשי שם" סימן קנ"ט.

זמיגראד

זמיגראד היא עיירה קטנה ועתיקה במרכז פולין. במאה הרביעית לאלף הששי היתה אחת משש עשרה הערים שהשתייכו לעיר שידלוב, עיר מרכזית שעמדה בראש הט"ז הערים בפולין הקטנה. במאה החמישית היתה עוד זמיגראד קהילה קטנה אבל חשובה שהיה לה רב ואב"ד ועסקה בכל צרכי ציבור, והקהילות הסמוכות אליה, דוקלא וקארטשין, היו כפופות לה.

ואלה הרבנים אשר שימשו ברבנות מיום היווסדה עד הזמן האחרון הנודעים לנו:

א. הרה"ג מו"ה מ נ ח ם מ נ ד ל בן ר' צבי הירש מחבר הספר "צנצנת מנחם"[1]. לפנים היה אבד"ק העלישוי במדינת מעהרין[2], משם נתמנה לאבד"ק זמיגראד[3], ואח"כ נתקבל לאבד"ק ווינגראב[4]. בנו הנגיד ר' צבי הירש היה חתן הגאון מו"ה אברהם הכהן שרענזיל־ראפאפורט מלבוב, מחבר ספר שו"ת "איתן האזרחי"[5].

ב. הרה"ג מו"ה בנימין זאב וואלף בן הדרשן מו"ה שאול ראמאנר מלובלין וחתן הפרנס ועד ד' ארצות ר' אברהם הלוי מקראקא, חתן הגאון הנודע ר' יהושע חריף, בעל "מגיני שלמה". בשנת תמ"ד נתמנה בלוקאטש ובתמ"ח לאבד"ק זמיגראד, ושם הוציא את ספרו "עיר בנימין"[6]. באותה שנה נתקבל לראב"ד דעסוי באשכנז ובשנת תס"ח לראב"ד העיר העתיקה באלזס מיץ[7]. בתו נישאה להרה"ג ר' פתחיה בן הגאון ר' דוד לידא.

ג. הרה"ג מו"ה צ ב י ב"ר ש א ו ל לאנדוי ממשפחת קיקיניש, שלפי המסורת היו מגזע יונה הנביא ועל שם כך נקראו קיקיניש מלשון "קיקיון דיונה". ואח"כ נתמנה דיין בלבוב. נפטר א' דר"ח תמוז שנת תפ"ב[8].

ד. הרה"ג מו"ה א ב ר ה ם, אבי הג"מ יעקב, שנפטר בקראקא ביום כ"ז שבט תפ"ז.

1 ברלין תע"ט־פ'.
2 ראה מ"ש עליו במאמרי על "העלישויא"; אוצר החיים שנה ח'.
3 ראה הסכמתו משנת תנ"ד על הספר מג"א על שו"ע או"ח.
4 ראה הסכמתו על ספר "חקי דרך" מאת חתן בעל מג"א, תמוז תע"ח. דעת קדושים, עמ' קל"ט. וראה גם במאמרי על "לוקאטש" ובמאמרי על "דעסוי" באוצר החיים ובאנשי שם עמ' 274.
5 דעת קדושים ע' קל"ט. 6 נדפס פפד"א תנ"ח.
7 ראה הסכמתו על הספר "מאה ברכות", פרושניץ ת"ע.
8 עיין "אנשי שם" סימן תפ"א.

ה. הרה"ג מו"ה צבי הירש מלאדמיר. נתמנה לאב"ד זמיגראד בשנת תקט"ז[9].

ו. הרה"ג מו"ה מנחם מאניש בהגאון ר' יעקב יוקל הלוי איש הורוויץ[10].

ז. הרה"ג מו"ה יהושע העשיל בהגאון ר' נפתלי הירץ מדובנא, בנו של הגאון ר' צבי הירש מהלברשטאט. בצעירותו שימש כראב"ד בשינובה, ומשנת תקנ"א אב"ד בזמיגראד[11].

ח. הרה"ג מו"ה אריה ליב, בהגאון ר' אלכסנדר סנדר מרגליות, אבד"ק סאטנוב[12]

ט. הגאון מו"ה יוסף מרגליות, אחי הנ"ל, חתן הנגיד ר' יהושע ראש הקהל מדראהביטש[13].

י. הרה"ג מו"ה צבי הירש סג"ל לנדא, בן הגאון מו"ה יוסף אבד"ק גריידינג. נפטר בעיר זאלקווא בשנת תקכ"ו, והוא היה בן הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא. הרה"ג ר' צבי הירש סג"ל היה מקודם אב"ד צאנז[14].

יא. הרה"ג מו"ה יוסף משה שמחה הכהן, מיחוסי כהונה למשפחת ראפאפורט, בן הרה"ג ר' צבי הירש הכהן אבד"ק מיר, חתן הגאון ר' שמואל גינצבורג אבד"ק וויזין, בן הגאון ר' שלמה הכהן ראפאפורט אבד"ק חעלם, בן הגאון ר' שמחה הכהן ראפאפורט אבד"ק הורודנא שמנוחתו כבוד בשעבערשין.

הג"מ יוסף משה שמחה שימש קודם כאב"ד בלובץ' במדינת ליטא ומשם נתמנה לאב"ד בזמיגראד ואח"כ שימש ברבנות לענטשנא ובסוף ימיו באונסדורף במדינת הונגריה. נפטר שם בשנת תק"ס. הוא היה חתן הגאון מו"ה יעקב הלוי שור אבד"ק

9 ראה הסכמתו על הספר "הליכות עולם", זולצבאך תקט"ז.

10 ראה הסכמותיו על הספרים "מענה אליהו", זאלקווא תקי"ח ו"מעיל חכמה", שם תקכ"א, ועיין "כתבי הגאונים" עמ' צ"ט, בתולדות זקני הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק אה"ו.

11 ראה הסכמתו על הספר "ויפרש משה", פירוש על "בחינת עולם", ווינא תקנ"א ובמאמרי על העיר "אפטא".

12 הוא הסכים על הוצאת ספרי הרמב"ם דפוס ברדיטשוב תקצ"ג, ועיין גם בהקדמת הספר "מעשה צדקה", פרעמישלא תרל"ד.

13 ראה הקדמת ספר "תולדות אברהם" ובספר "מעלות היוחסין" עמ' 10.

14 הוא היה נכד הפרנס, יושב ראש גליל לבוב בועד ארבע ארצות, ר' ישראל איסר'ל, מגדולי נכבדי זאלקווא, ועיין בראש ספר "כרם יהושע" סימן מ"א ובספר "מעלות היוחסין" עמ' ס"ו.

קראז בזאמוט והיה חתן הגאון ר' יחזקאל קאצנלנבויגן בעל שו"ת "כנסת יחזקאל". בנו של ר' יוסף משה שמחה היה הנגיד ר' אברהם צבי הירש ר"פ מלבוב ובתו היתה אשת הרה"ג מו"ה ישראל מנחם מענדל ב"ר חיים מבראדי, שהיה אח"כ אבד"ק טרעמבוולי. אחר פטירת חותנו הנ"ל הוציא לאור את ספריו "בגדי משי" ו"בגדי כבוד" על פרקי אבות[15].

יב. הרה"ג מו"ה יואל משה, מיוצאי חלציו של אא"ז הגאון מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טיקטין. הוא לקח לאשה את מרת בילה בת הנגיד הקציו רחים ומוקיר רבנן ר' קלונימוס קלמן רייזנהאלד מקראקא מילידי העיר גארליץ. הוא היה ממשפחת הגאון בעל מאיר נתיבים.

15 נדפס בלבוב בשנת תקס"ו.

חמעלניק

חמעלניק, עיירה במדינת פולין הקטנה, אשר במאה הרביעית לאלף הששי היתה אחת משבע עשרה הקהילות הקטנות אשר היתה שייכת לגליל שידלוב שעמדה בראש הגליל בתור עיר מרכזית (ראה אנציקלופדיא יודאיקא בערכה). בעיר הזאת היה הרבה פעמים ועד המדינה של מדינת פולין הקטנה הנקראת גליל קראקא. במלחמות השבדים בשנות תט"ז־י"ז היו שם כמה מאות משפחות אשר נהרגו כמעט כולן ע"י גייסות טשארניעצקי (טיט היוון).

מן הרבנים אשר שימשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א. הג"מ אליעזר ב"ר יהודה, מח"ס דמשק אליעזר, פשטים על המסורה (יעסניץ תפ"ג), שימש בשחרותו בעיר חמעלניק והסכים שם ביום י' לחודש שבט שנת תס"ה על הדפסת מדרש רבה עם פי' ידי משה, וחתום שם "ונאום הק' אליעזר במוהר"ר יודא חונה בק"ק חמעלניק, חתן אחות בעל המחבר ידי משה ז"ל". בשנת תפ"ג כבר שימש ברבנות בעיר פינטשוב.

ב. הג"מ שמעון וואלף מפינטשוב, מח"ס כבוד חכמים. בשחרותו היה דיין בעיר פינטשוב, ומזכירו לשבח הגאון בעל בית שמואל באה"ע סי' ט"ז. אח"כ שימש ברבנות בעיר חמעלניק, והגאון בעל שו"ת ברית אברהם מתיחס אחריו (ראה בהקדמת אבי המחבר).

ג. הג"מ דוד שמואל שמעלקא בן הג"מ יהודה ליב אבד"ק קראקא, רביעי בקודש להג"מ יהושע חריף ר"מ בקראקא, מח"ס מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. בשחרותו שימש ברבנות בעיר חמעלניק. שם הסכים בר"ח חשון תפ"ט ע"ס זרע בירך שלישי, ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר. וימת דוד ביום ג' מנחם אב תקי"א בעיר זאלאשיץ, ושם מנ"כ (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים", עמוד מ"ח, ע"ג).

ד. הג"מ יוסף הלוי לנדא, בן הגאון המפורסם מו"ה חיים יהודה הלוי איטינגא אבד"ק לבוב, וחתן הגאון המפורסם מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא, ועל שם חותנו הוא נקרא בשם לנדא. בתחילה נתמנה לאבד"ק ראהאטין, הסכים שם ביום י"א לחודש מרחשון שנת תק"א ע"ס תורה אור (ברלין תק"ה), ובשנת תקט"ו ע"ס אמרי צרופה (ברלין תקט"ז). משם נתקבל שוב לאבד"ק חמעלניק. וימת שם יוסף ביום י"ז חשון תקמ"ג (?), ושם נקבר.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים רבנים יושבי על מדין היו לו. בנו האחד היה

הרב הגאון מו"ה שמחה הלוי לנדא אבד"ק אפטא (ראה מ"ש אודותיו למעלה אצל "אפטא" סי' ט"ז). בנו השני היה הרב הגאון מו"ה ישראל יונה הלוי אבד"ק קעמפנא, מח"ס מעון הברכות על ברכות (דיהרנפורט תקע"ו), ושם אשתו גיטל (מתה ביום כ"ה אב תקפ"ח) בת ה"ר שמואל פרץ מלברטוב הי"ד, שנהרג יחד עם אשתו בנסעם עלי דרך ביער סמוך לעיר חמעלניק ונקברו שם. אביו הנגיד הקצין בעל בעמיו נודע בשערים פעלו ה"ר פרץ היה מגדולי ונכבדי עיר אפטא, והוא אבי משפחת פרץ במדינת פולין עד היום. וזה האחרון היה בנו של ה"ר אריה ליבש מעיר אפטא, אשר אביו הרה"ג יונה אבד"ק טרלא, מח"ס עלה דיונה, חדושים על מס' (פיורדא תנ"ד) היה בנו של ה"ר משה בנימין זאב, אשר אביו ה"ר יונה מעיר קראקא, שנזכר שם בפנקס הקהל בשנת שצ"ח, היה בנו של ה"ר חיים ז"ל. הגאון בעל מעון הברכות נתמנה בשנת תקמ"ו לאבד"ק קעמפנא, ויגוע שם ישראל ויאסף אל עמיו ביום ש"ק י"ז שבט תקפ"ד. הניח אחריו שלושה בנים ושלוש בנות. בנו הראשון היה ה"ר אריה ליב סג"ל לנדא, חתן הרה"ג מו"ה יצחק מייזעלש אבד"ק קאמניץ, מח"ס חוסן ישועות על מס' ב"ק, שבועות, יבמות, ב"ב (ב"ח), ומנ"כ בעיר קראקא. בנו השני היה הרה"ג מו"ה יוסף שמואל הלוי לנדא, מח"ס משכן שילה, אשר אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר קעמפנא. הוא היה חתן דודו אחי אמו הנגיד ר' יהושע יונה פרץ מלברטוב. בנו השלישי היה ה"ר אברהם אהרן משה הלוי לנדא. ואלה הם שלושה חתניו לוקחי בנותיו: ה"ר אברהם אריה מעיר קעמפנא, הרה"ג מו"ה יצחק נתן ליפשיץ אבד"ק סאנטוב במדינת הגר, וה"ר מרדכי זאב אשכנזי בן הגאון מו"ה משולם זלמן אשכנזי אבד"ק לובלין, ושם אשתו חנה שנולדה יחד תאומים עם אחיה הגאון בעל משכן שילה (וראה מ"ש בתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ שנדפסו בסוף ס' ברכה משולשת עמוד קכ"ג בהערה שם).

ה. הג"מ אברהם בן ה"ר דובער אויערבאך (?). בתחילה שימש ברבנות בעיר פולנאה. בהיותו אב"ד שם נמצאו ממנו הסכמות על ספרים שונים מן שנת תקנ"ד עד תק"ס. משם נתקבל לאבד"ק חמעלניק. שם הסכים ביום י' לחודש מנחם אב שנת תקע"ז ע"ס לבוש התכלת.

חעלמא (חעלם)

חעלמא היתה קהילה יהודית גדולה בפולין עוד בשנת 1551 ובשנת 1492 נמצאו שם 264 יהודים. בשנת 1522 מנה מלך פולין זיגמונד הראשון את הרב ר' יהודה אהרן לרב הכולל על שלוש הגלילות: לובלין, חעלם, בעלזא. בשנת ת"ט צרו חיילות חמ"ל הרשע על חעלם[1].

בהיותה קהילה ראשית של יהודי פולין בחרה חעלם מנהיג מדינה. מנהיג זה שימש גם כפרנס ועד ארבע ארצות.

ואלה שמות פרנסי חעלם ומנהיגי ועד ארבע ארצות: הפרנס ר' זעליג, חותנו של המאור הגדול מו"ה יוסף, אבד"ק קרעשוב ובנו יחידו של הפרנס ר' משה הינדיש מקרעמעניץ היה מיוצאי חעלם. כמו כן הפרנס יהושע העשיל והפרנס ר' משה דאבריש מחעלם. ר' יהושע העשיל, דיין ומו"צ בחעלם, בן הג"מ מאיר, אבד"ק לובלין, נבחר בשנת תצ"ט ליושב ראש ועד ארבע ארצות[2]. בשנת תקכ"ה היו מספר היהודים בחעלם 1468.

לגליל חעלמא השתייכו תשע קהילות ראשיות בפולין. הקהילות בחרו מנהיג מדינה ראשי. בין מנהיגי המדינה היה ר' משה ב"ר שלום פרידמן, בצעירותו תלמידו של הגאון ר' שמשון בכרך (אבי בעל "חוות יאיר"). הוא היה גם דיין בלבוב[3] וחתן הג"מ משה נאראל, אבד"ק קרעמניץ ומיץ. גם ר' צבי הירש ב"ר פנחס זעליג מחעלמא היה ממנהיגי ועד ארבע ארצות.

ואלה רבני חעלמא[4]:

א. הג"מ שמעון (עיין "צמח דוד" ו"סדר הדורות").

ב. הגאון ר' שלמה זלמן (נזכר בתשובות המהרש"ל סימן ק"א: "שלח אלי נ"י ראש ישיבה אשר שמי בקרבו מזה בן מזה ר' שלמה מחעלם").

ג. הגאון הקדוש מו"ה אליהו בעל שם, זקנו של רבן של ישראל מרן החכם צבי זצ"ל (עיין "חכם צבי סימן צ"ג "דברא גברא" על ידי ספר יצירה).

1 "דעת קדושים", עמ' 220.

2 "אשכול" כרך ד' בגרמנית עמ' 44.

3 אחת מתשובותיו נדפסה בשו"ת "חוות יאיר", סימן צ"ב. הוא עשה מפתחות לספר "ברכת טוב" של חותנו הנ"ל.

4 הדברים לקוחים ככתבם וכלשונם מספר "לוחות זכרון" לרח"ד פריעדבערג (פפד"מ תרס"ד) עמ' 38, הערה 29.

ד. הרה"ג מו"ה אליעזר פערלס שנסע משם לעיר פראג (ראה "המזכיר" ח"ט ע' 113).

ה. הגאון רבנו שמואל אידליש בעל המהרש"א, ששימש ברבנות בחעלם משנת שס"ה עד שע"ה.

ו. הג"מ יצחק הלוי, אחיו ורבו של הטורי זהב ומחבר שו"ת ר"י הלוי (נייוויט תצ"ג).

ז. הג"מ מו"ה משה בהג"מ מאיר קאצנלנבויגן (עיין בהסכמתו על הש"ך, קראקא ת"ו).

ח. הג"מ מו"ה מאיר ראפאפורט (עיין "דור ישרים" עמ' 27).

ט. הג"מ מו"ה מרדכי גינצבורג (עיין הסכמתו על שולחן ערוך עם באר הגולה, אמשטרדם תכ"א).

י. הג"מ יקותיאל בהג"מ יהושע אהרן מלובלין (עיין הסכמתו על הספר "לב אריה", ווילהלמשדורף תל"ז, והסכמתו על הספר "דברי שמואל", אמשטרדם תל"ח וחתם: יקותיאל בה"ר אהרן ז"ל חופ"ק חעלמא).

יא. הג"מ שאול בהג"מ משה קאצנלנבויגן (עיין הסכמתו על הספר "לקט שמואל", ווינציאה תנ"ד).

יב. הג"מ הלל הלוי, נין ונכד להגאון ר' אליעזר בעל מעשי ה' (עיין הסכמתו על הספר "נחלת חיים", ווילהלמשדורף תע"ד).

יג. הג"מ אליעזר ליפמן היילפרין מקראטשין (עיין "דעת קדושים" עמ' 10).

יד. הג"מ מאיר ב"ר בנימין וואלף (עיין הסכמתו על הספר "נתיב הישר", דיהרנפורט תע"ב).

טו. הג"מ ישראל בהג"מ אליעזר ליפמאן היילפרין (עיין ספר "מים עמוקים", זאלקווא תק"ד).

טז. הג"מ שלמה שמחה הכהן ראפאפורט (עיין הסכמתו על הספר "זרע ישראל", ווילהלמשדורף ת"ץ).

יז. הג"מ שאול מרגליות (עיין הסכמתו על הספר "קרן אור", זאלקווא תפ"א).

יט. הג"מ שלמה, מחבר ספר "מרכבת המשנה".

כ. הג"מ יצחק הלוי.

כא. הרה"ג מו"ה הירש ב"ר יוסף שהו"ל בשנת תקמ"ט מחברת "רעיונות ע"ד תקון מצב היהודים בפולין" (עיין "קריה נאמנה" עמ' 303).

כב. הג"מ יצחק בן הג"מ יוסף, מחבר "משנת חכמים" (עיין הקדמתו לספר שו"ת "זכרון יצחק", לבוב תק"ס). נפטר בשנת תקפ"ה.

כג. הג"מ יוסף קעזיס.

כד. בנו הג"מ אריה ליבוש נייאהויז (עיין הסכמתו על הספר "אור לשמים", לבוב תרי"א מאת חתנו הצדיק ר' מאיר אבד"ק סטאבניץ ואפטא)".

חענטשין

העיירה הקטנה חענטשין היתה במאה הרביעית לאלף הששי אחת משם הקהילות הראשיות במדינת פולין הקטנה והשתייכה לגליל קראקוב. חענטשין היתה הקהילה הראשית של כל גליל קראקוב ועמדה בראש הקהילות: אפאטשנה, גווארצ'וב, וולאדוביה, יאנוב, סאבקוב, פרעדבורז, קונס וקאנציאפאל. בראשית המאה החמישית דרו בחענטשין מאה וחמשים משפחות יהודים.

בפרוץ מלחמת פולין שבדיה, בשנות תט"ז—י"ז, נחרבה הקהילה כליל[1]. אחד מקרבנות המלחמה הנוראה היה גם ראש הקהל ואחד ממנהיגי ערי הגליל ר ב י י צ ח ק, אבי הגאון ר' א ש ר אבד"ק בעלזא[2].

ואלו רבניה של קהילת חענטשין:

א. הגאון החסיד מו"ה א ר י ה י ה ו ד ה ל י ב, בנו של הפוסק הנודע ר' יואל בעל ה"בית חדש"[3]. הוא נשא את בתו של הנגיד ר' זנוויל האמערשלאג מפראג, שנתן לו כסף נדוניא שני אלפים וחמש מאות זהובים — סכום ענקי לפי מושגי הזמן ההוא, — באשר רצה להשתדך עם בנו של הגאון הב"ח[4]. הנישואין התקיימו בשנת ש"פ. אחרי נישואיו שימש כדיין ומורה צדק בקראקוב ואח"כ נתקבל לראב"ד. בנו היה החסיד ר' שמואל גרשון, שעלה לירושלים. בנו של ר' שמואל גרשון, ר' אריה יהודה ליב, על שם זקנו, היה אבד"ק סקאלא, ובסוף ימיו קבע מושבו בזאלקווא ונפטר בכ"ג לאדר ראשון תפ"ט. הוא חיבר ספר "לוית חן", חידושים על פרשות התורה, שיצא לאור על ידי בנו יורשו, הרב הגאון החריף מו"ה יוסף בנימין, בהוספת קונטרס "אור יקרות" מהבן המו"ל[5].

אחרי פטירת רבי אריה יהודה ליב מילא את מקומו בנו החריף ר' יוסף בנימין, תלמיד מובהק להגאון ר' עוזר, אבד"ק קלימנטוב, בעל "אבן העוזר", שבסוף ימיו התיישב בזאלקווא. ר' יוסף בנימין שימש ברבנות בשינובה ובסקוהל, אח"כ היה "מגיד חלוקי דרבנן לבני הישיבה" בזאלקווא[6]. שם הוציא את ספרו של אביו

1 עיין לעיל במאמרי על העיר "ווישניצא".
2 ראה לעיל במאמרי על העיר "בעלזא".
3 ראה בהקדמה לספר "לוית חן" ו"אור יקרות" על התורה, זאלקווא תצ"ב.
4 עיין "יודישע פריוואט בריוו" (גרמנית) מאת וואכשטיין. מכתבו להגאון המקובל ר' נתן שפירא בעל "מגלה עמוקות" שישתדל להביא לידי גמר את השידוך.
5 ראה הערה 3 הנ"ל.
6 עיין לעיל במאמרי על העיר "אפטא".

הנ"ל שמצא חן בעיני הקוראים וזכה להוצאה שניה. ר' יוסף בנימין השאיר בן אחד ר' נפתלי הירץ, שנחשב לאחד מחכמי זאלקווא. נפטר בשנת תקכ"ז.

ב. הגאון רבי יצחק חריף היה אבד"ק חענטשין ואח"כ ראב"ד באפטא, ואח"כ היה הרב הראשי לגליל קראקוב. הוא הסכים על התרגום הראשון של התנ"ך באשכנזית של אמסטרדאם [7]. נפטר בתמ"ג בקראקוב. רבי יצחק חריף השאיר שני בנים ושתי בנות. בנו בכורו היה הגאון ר' אריה ליב, ראש בית דין באפטא, ובנו השני הרב הנגיד ר' דוד, ראש המדינה בוואדיסלאב, מחוז מרכזי בפולין הקטנה. בן ר' דוד, ה"ר יחזקאל, העתיק את כתב יד הספר "שער המצוות". בתו של ר' דוד נישאה להגאון ר' שמרי' זלמן, בעל "אבני שהם".

ג. הרה"ג ר' אשר ענזיל, מחשובי בעלי הוראה שהחליף תשובות עם הגאון בעל "שבות יעקב" [8]. ראי"ע שימש ברבנות בפינטשוב והיה חתנו של הגאון ר' יצחק הכהן רפפורט, רב הקלויז באוסטרה (נפטר בתס"ז), בן רבי משה הכהן רפפורט, אחי הגאון רבי שמחה רפפורט, אב"ד בהורודנה, ואח"כ נתקבל לראב"ד בחענטשין, שכאמור נחשבה אז לעיר ואם בישראל. ר' אשר ענזיל נפטר בי"א אדר תע"ו, כנרשם בפנקס הקהל של חענטשין.

בנו של ר' אשר ענזיל, מו"ה יהודה ליב, מילא מקומו של זקנו בקלויז של אוסטרה, עיר מלאה חכמים וספרים שקראו לה "אות־תורה" [9]. בשנת ת"ץ נתמנה לראב"ד בעיר סלוצק, ובשנת ת"ק לראב"ד בעיר פינסק ונפטר בערך בשנת תק"י [9*]. רבי יהודה ליב השאיר שלושה בנים: א. הרה"ג ר' אשר ענזיל, גם הוא רב הקלויז באוסטרה ואח"כ ראב"ד בסלאנים, מח"ס "ברוך מבנים אשר". ב. הרה"ג ר' דוד, חיבר ספר "אותות למועדים", חידושים על הלכות פסח שני. נפטר בי"א אדר תקל"ז באוסטרה. ג. הנגיד ר' מרדכי, חתן הנגיד ר' יוסף יוזפא מאוסטרהא.

ד. הרה"ג ר' יעקב ב"ר שלום מקראקוב [10].

ה. הרה"ג מו"ה חיים הענדליש [11].

ו. הגאון מופת הדור מו"ה משה יעקב ב"ר שלום מקראקוב [12]. היה בצעירותו ראב"ד בחענטשין [13] ואח"כ שימש שלושים שנה כראב"ד באפטא [14].

7 נדפס באמסטרדאם תל"ז.

8 ראה "שבות יעקב", ח"א, סימן קז.

9 עיין ספר "מזכרת לגדולי אוסטרהא" באריכות.

9* "מגילת היוחסין" בראש ספר "שפתי צדיקים" וב"שם הגדולים החדש" לר"א וולדן.

10 תולדותיו ראה ב"מגילת יוחסין", הנדפס בראש "ספר המכריע".

11 ראה אודותיו במאסף "האשכול" כרך ז', עמוד רכ"ה.

12 ראה מאמרי ב„הצופה לחכמת ישראל", שנה ח, עמוד 76־72.

13 ראה הסכמתו על ספר "מסגרת השולחן", ברלין תע"ג.

14 ראה הסכמתו על הספר "זמרך כבוד", זאלקווא תק"ב. והסכמתו על הספר "תפארת צבי" עה"ת, שם תקי"ט.

ז. הגאון מו"ה אביגדור מרגליות, מגזע היחס של שושלת שהעמידה גאוני הדור כמה מאות שנים. הוא היה בן הגאון המפורסם ר' מנחם מענדל מקראטשין, מחבר ספר "עטרת זקנים" (נפטר י"ד אדר ראשון תפ"ט), חתן הגאון ר' יואל היילפרין, אבד"ק אוסטרהא, חתנו של הגאון ר' משה, בעל מהדורא בתרא על חידושי המהרש"א — חותנו.

אשת הגאון ר' אביגדור, רעכלא, היתה בת הקצין רבי צבי הירש סגל לנדוי, מגדולי נכבדי עיר אפטא, שהיה נקרא בשם ר' הירש וויטש, על שם אמו וויטא בת הגאון ר' יצחק חריף מקראקוב, ואבי משפחת לנדוי המיוחסת באפטא וזקנו של הגאון רבי יחזקאל לאנדוי בעל ה"נודע ביהודה".

רבי אביגדור השאיר אחריו ארבעה בנים גדולים בתורה ובחכמה. א) הגאון ר' נפתלי הירץ לאנדוי (על שם משפחת אמו), ממנהיגי ועד ארבע ארצות [15], ששימש כראב"ד בערי ווישניצא וזעליחוב. הוא היה מחריפי הדור, כעדותו של ה"נודע ביהודה" [16].

אחרי פטירת אשתו הראשונה לקח לאשה את בת הגאון המקובל רבי חיים צאנזער הראשון, מגדולי חכמי הקלויז בבראד בזמן הבעש"ט הקדוש, והוליד ממנה בן. ב) הרב הגאון ר' יוסף, מח"ס "תבנית אות יוסף". ג) הרה"ג ר' יחזקאל, אב"ד בגריידינג, שהחליף תשובות עם בן דודו הגאון ר' מאיר מרגלית, אבד"ק אוסטרהא, מחבר "מאיר נתיבים", מראשוני תלמידי הבעש"ט. ר' יחזקאל נפטר בשנת תקכ"א. ד) רבי צבי הירש מרגליות, ראב"ד באפאטשני, טעמפלבורג, ובסוף ימיו בעיר הילדסהיים באשכנז. ר' צבי הירש השתתף בישיבות חשובות של ועד ארבע ארצות [17].

ואלה ענפי משפחת הגאון ר' אביגדור מחענטשין:

א. נכדו ר' אליהו מרגליות, אבד"ק בילגוריי, מחבר ספר שאלות ותשובות הכרמל" [18]. ב. הגאון המפורסם בדורו, נכדו, בנו של הגאון ר' יוסף, בעל "תבנית אות יוסף" הנ"ל, הרה"ג ר' אפרים זלמן מרגליות בלובלין, אשר כתב את מגילת היחס של משפחתו [19]. גם הוא שימש ברבנות חענטשין. ג. הרה"ג ר' אביגדור, אבד"ק יאברוב.

15 ראה מ"ש עליו באריכות בהערה לתולדות זקני הגר"י הורוויץ אבד"ק אה"ו, הנדפס בסוף ספר "ברכה משולשת".

16 ראה בשו"ת "נודע ביהודה", מה"ק, סימן ס"ז: "נשאלתי מכבוד בן דודתי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר הירץ אב"ד דק"ק ווישניצא. ידעתי דרכו רעותא דילי' באורחא חריפתא בצירוף בקיאותו הרב. ולעומק המושג הייתי צריך לזה זמן מה . . . ".

17 ראה "כתבי הגאונים", עמ' לז.

18 נדפס בפפד"א תקמ"ב.

19 עיין "מעלות היוחסין", לבוב תר"ן.

ואלה חתני הרה"ג ר' יחזקאל הנ"ל: א. ר' דוב בעריש, אבד"ק בוסק. ב. הרה"ג ר' שמחה אבד"ק דאבראמיל, נכד הגאון בעל "פני יהושע".

ח. הרב הגאון מו"ה יוסף בן הגאון מו"ה אביגדור מרגליות, מח"ס "תבנית אות יוסף" חידושים על הש"ס[20], התן הרב הגאון מו"ה מנחם מענדל אויערבאך אבד"ק קראטשין, נפטר שם בי"ט טבת תק"ך. בצעירותו היה אבד"ק אוסטראבצי ואח"כ אבד"ק טרניגראד[21], ואחרי פטירת אביו מילא מקומו בחענטשין[22].

ט. הרה"ג ר' יחיאל מיכל בן הגאון ר' צבי הירש אבד"ק ראקוב, מחבר ספר "תפארת צבי" על התורה, תלמידו של הגאון ר' אליעזר טרייביטש, מחבר שו"ת "שמן רוקח"[23].

י. הרה"ג מו"ה שאול[24], שהיה ראב"ד בחענטשין בשנת תקמ"ח.

יא. הרה"ג מו"ה אהרן מגזע המשפחה המיוחסת מירלש, "מגדולי חסידי אשכנז"[25], מחבר ספר "בית אהרן" על סת"ם, בן הרה"ג רבי צבי הירש מירלש, מחבר הספר "מספר צבאם", חידושים על ש"ס, היה בנערותו ראב"ד בשוועריין ואח"כ בוורשנא, ונפטר בשנת תקע"ד. ר' אהרן היה בצעירותו רב בחענטשין, משם נתקבל לראב"ד אוזירוב וקאריב, מחוז לובלין, ובסוף ימיו מילא מקום אביו בוורשנא. ר' אהרן היה חתן ר' יצחק הלוי מקאריב, בן הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ הלוי אבד"ק טרניגראד[26].

20 נדפס בפפד"א תקי"ב. וראה שם יחוסו מ"ש בסוף ההקדמה לספרו: "יוסף באמו"ר הרב הגאון מו"ה אביגדור... נכד הרב הגאון המפורסם מוהר"ר משה זלה"ה, בק"ק טרניגראד, נין ונכד להרב הגאון הגדול המפורסם פאר הגולה המנוח מ' מענדל מרגליות שהי' אב"ד בק"ק פרעמישלא והגליל, וחתן הרב הגאון המפורסם בדורו המנוח מוהר"ר יואל זצ"ל שהי' אב"ד אוסטרהא וק"ק לבוב והגליל".

21 ראה הסכמתו על הספר "נצח ישראל" שחיבר הג"מ ישראל מזאמושטש, פפד"א תק"א, והסכמתו על הספר "תבנית הבית", פפד"א תק"ז.

22 ראה הסכמתו על הדפסת הש"ס באמסטרדם וחתם: הק' יוסף בלאאמו"ר הרב המנוח הגאון מו"ה אביגדור ז"ל הכ"מ החונה בק' חענטשין והגליל מח"ס "תבנית אות יוסף".

23 עיין "שם הגדולים" לגאוני הגר אות י', סימן רל"ו בהערה שם, ושו"ת "שמן רוקח", ח"א סימן א'.

24 ראה הסכמתו על ספר "נעימה קדושה", לבוב תק"ס.

25 לשון הגאון יעב"ץ בספרו "מגילת ספר", ווארשה תרנ"ז, הוצ' דוד כהנא, עמ' 23.

26 עיין בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ס"ו. ובתולדות משפחת הורוויץ שנדפס בסוף ספר "טוב עין" לאחי הרב הגאון נרו עמ' ע"ה.

טאמאשוב

עיר במחוז לובלין, מהקהילות החשובות בימי ועד ארבע ארצות ומרכז לתורה עד הדור האחרון. יחד עם שאר קהילות ישראל בפולין הקטנה, בילגוריי, זאמושטש ושברשין עברה גם על טאמאשוב כוס הפורעניות של הצורר חמיל הרשע ימ"ש, ורבים מבני הקהילה נאספו בגזירות ת"ח־ת"ט[1].

ואלה שמות רבניה הידועים לנו:

א. הרה"ג ר' ראובן זעליג במו"ה יעקב[2].

ב. הרה"ג ר' יצחק אייזיק בן ה"ר יחיאל מלובלין, מגזע שפירא[3].

ג. הרה"ג ר' משה בן הג"מ צבי הירש בעל "תפארת צבי", וחתן הגאון בעל "משנת חכמים".

ד. הרה"ג ר' יהושע, אבי הגאונים האחים ר' יצחק אייזיק אבד"ק טארני־גראד והג"מ חיים ראב"ד בזאלקווא. מחבר ספר "עבודת השיר"[4].

ה. הרה"ג ר' אליעזר בן הג"מ יצחק אייזיק, בן הגאון מו"ה שמואל שמעלקא אבד"ק קראקא. הרה"ג ר' אליעזר שימש בטאמאשוב בהוראה יותר ממשים שנה ונח נפשו בער"ח חשון שנת תקפ"ה. ר' אליעזר היה חתנו של הגאון ר' שלמה מזאמושטש מחבר ספר "מרכבת המשנה".

ו. הרה"ג ר' ארי' ליבוש נייהויז, מקודם אבד"ק חעלמא ואח"כ בעיר טאמאשוב. הוא היה בנו של הג"מ יוסף קעזיס אבד"ק יאנוב וחתנו של הג"מ מאיר הלוי, מגדולי החסידות בפולין ומחבר ספר "אור לשמים". חתן ר' ארי' ליבוש הוא הרה"ג ר' דוד אבד"ק יאנוב, בנו של הגאון בעל "ארי' דבי עלאה".

ז. הרה"ג ר' דובערש, בנו של ר"א הנ"ל ונכדו של ר' מאיר מאפטא. בנעוריו היה אבד"ק גוריי ואח"כ בטאמאשוב. נפטר בי"ד אלול תרל"ג.

ח. הרה"ג יצחק אלי', בן הג"מ משה מנחם אבד"ק לוביטש[5].

1 ראה לקורות הגזירות בישראל לח"י גורלאנד, עמ' 67.
2 ראה חתימתו בס' "באר עשק" משנת תמ"ג שהיה אז אבד"ק טאמאשוב.
3 ראה הסכמתו על הספר "דברי שמואל", אמ"ד תל"ח וחתימתו בספר "באר עשק" להג"מ דוד לידא.
4 נדפס בזאלקווא תקל"ג, ובפנקס זאלקווא רשום על התקנות מיום ט"ז אב תק"מ.
5 ראה ספר "בן יכבד אב" סימן ק"צ.

ט. הרה"ג ר' יעקב שהיה אבד"ק חמעלניק ואח"כ בטאמאשוב[6].

י. הרה"ג ר' משה ב"ר יהודה ליב, מקודם מו"ץ בלבוב[7].

יא. הרה"ג ר' אליעזר ב"ר מרדכי הלפרין[8].

יב. הרה"ג ר' שאול, בן הג"מ אהרן יהושע אבד"ק ראוויטש, ונכדו של הג"מ שלמה בעל "מרכבת המשנה"[9].

6 נזכר בשו"ת הרי"ם.

7 ראה אנשי שם ס' תכ"ו.

8 ראה הסכמתו בהיותו בעיר ברעסלא על השולחן ערוך או"ח, דיהרנפורט תס"ד מכ"ה אדר ת"ס: "אליעזר בהג"מ מרדכי אבד"ק טאמאשוב נוטה על דרך לק"ק פיורדא". ועיין ספרי תולדות משפחת הורוויץ.

9 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 18.

טארנא (טרנוב)

בימינו העיר טארנוב (טארנא) גדולה בכמות ובאיכות, עיר ואם בישראל ומרכז לתורה וחכמה[1]. אבל לפנים, במאה הרביעית עד אמצע המאה החמישית, היתה קהילה יהודית קטנה, אחת משש עשרה הקהילות שהשתייכו לעיר המרכזית שידלוב, עיר הגליל, שעליה נמנו העיירות: אלשיניצא, דאמרובה, זאבנה, סטאבניץ, סטאשוב, פאליניץ, ראקוב ובילגוריי וטארנוב. בימי מלחמת פולין ושבדיה היו בטארנוב חמישים משפחות יהודים וכמעט כולם נהרגו בידי גייסות טשערניצקי[2].

בסוף המאה החמישית השתייכה טארנוב לגליל קראקוב ושלושה ממנהיגי המדינה היו נבחרי טארנוב: ה"ר בנימין סג"ל לנדא שנקרא על שם עירו "ר' וואלף טארנער", ובנו ה"ר יחזקאל ונכדו הר"ר בנימין וואלף. בכתבי הרשות הישנים של העיר, משנת 1145 למספרם, נרשם שבשנה זו שימש כראב"ד העיר הרב ר' א ל י ה ו. באותם כתבי הרשות נרשם גם שט"ו משפחות יוצאי העיר קאזימירז רצו לעזוב את העיר, אולם מושל טארנוב הזהירם באזהרה חמורה לבל יהין אחד מהם לעקור דירתו בלי רשות ואף לקח מהם ערובה אלף כסף[3]. בין החתומים על כתב הערבות הנ"ל אנו מוצאים גם את חתימת הרה"ג ר' אליהו, רב בטארנוב, שכנראה גר אז בקראקוב ואולי היה שם רב ומו"ץ[4]

בסוף המאה החמישית לאלף הששי התפתחה הקהילה לעיר מסחרית חשובה ואז בנתה מלכות אוסטריה את מסילת הברזל מקראקוב ללבוב העוברת דרך טארנוב וגם נעשתה למרכז תורה חשוב. ובשנת 1890 היה כבר מספר תושביה היהודים שנים עשר אלף. ועד החורבן בימי המלחמה העולמית השניה, בשנת ת"ש, מנתה יותר מעשרים אלף.

ברבע הראשון למאה החמישית הרביץ שם תורה ברבים במשך שתים עשרה שנה, הגאון הגדול בדורו הנקרא בשם מהר"י ר"ן, הוא ר' יהודה ב"ר ניסן, שנודע בחיבורו "בית יהודה", חידושים על רוב הש"ס (זולצבאך תמ"ז, דעסוי תנ"ח). בהקדמת ספרו כותב הגאון: "בהרבצת תורה בישראל בכמה קהילות קדושות במדינת ליטא ובתשע קהילות ובמדינת פולין הקטנה בעיר טארנוב גליל קראקה, ושם הרביץ תורה שתים עשרה שנה".

1 עיין תולדות היהודים בטרנוב למ. באלאבאן, ח"א, עמ' רסד.
2 ראה בספר "טיט היון".
3 ראה בספר "עיר הצדק" ובספר "לוחות זכרון".
4 ראה ב"עיר הצדק" עמ' 14.

בסוף ימיו היה ה"בית יהודה" רב ואב"ד בקאליש בחיי הגאון בעל ה"מגן אברהם", "שהיה כאחד מדייני העיר". את שם הרב הנזכר למעלה ר' אליהו לא מצאנו בשום מקום אחר. אין לנו גם ידיעות מדוייקות על שלשלת הרבנים יושבי על מדין בטארנוב במשך יותר ממאה שנה, עד אמצע המאה הרביעית.

ואלה שמות הרבנים הידועים לנו ששימשו ברבנות טארנוב מן הזמן ההוא עד ימינו:

א. הרב הגדול מו"ה אורי שרגא פייבוש, מקודם אב"ד טארנוב ואח"כ ראש בית דין בקראקוב בבית דינו של הגאון מוהר"ן. הוא היה אחיו של הגאון מו"ה יונתן בלאך מילידי קראקוב. בשנת תכ"ד עבר לגור בעיר לנגרדורף בשלזיה ויסד שם את הקהילה היהודית. רבי יונתן נפטר בח' אייר שנת תפ"ב.

ב. הגאון המפורסם מו"ה אלעזר רוקח, בן הגאון מו"ה שמואל שמעלקא למשפחת מרגליות. בשנת תס"ט נתמנה לאב"ד בטארנוב, בשנת תע"ח לאבד"ק בראדי ובשנת תצ"ח לאבד"ק אמסטרדם. משם עלה לארץ ישראל וקבע דירתו בעיר צפת ושם נפטר בכ"ז תשרי תק"ב. בנו הוא הג"מ משה רוקח, אבד"ק זלאטשוב [5].

ג. הגאון המפורסם בדורו מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ, בן הגאון מו"ה יהושע הארוך הלוי מפרעמישלא [6]. לא ידוע מתי שימש כאב"ד בטארנוב, אך בפנקס הקהל של קראקא מיום ט' אלול תמ"ז חתם: "נאום שמואל בקראו שמו שמעלקא סג"ל איש הורוויץ חונה בק"ק טארנא". כמו כן חתם על הספר שם משמואל על התורה [7] מאת המקובל ר' שמואל ב"ר משה. ובפנקס דחברה קדישא של העיר טארנוב נרשם: "ביום ד' א' דר"ח אלול שנת תע"ג לפ"ק נפטר המאור הגדול האב"ד דפה, שמואל שמעלקא". וזה נוסח מצבתו, שחודשה על ידי אחד מניניו הגאון הצדיק ר' נפתלי מרופשיץ זצ"ל:

> "פה נטמן. אוי לנו כי נפלה עטרת ראשינו, מורנו ורבנו, הרב המאוה"ג הזקן זה שקנה חכמה, מ' שמואל שמעלקא סג"ל, בהרב המאוה"ג מו"ה יהושע ארוך זצקל"ה איש הורוויץ, שהלך לעולמו ביום ד' א' אלול לפרט, וישפוט שמואל זה העם ארבעים שנה וימות, תנצב"ה".

ותולדות משפחתו ויוצאי חלציו, הלא הם כתובים בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" [8].

5 ראה מ"ש אודותיו לעיל במאמרי על העיר "בעלזא" סי' י"ז.
6 ראה בספרי תולדות משפחת הורוויץ, דורות ראשונים עמ' עז.
7 נדפס בפפד"א תנ"ט.
8 ועיין גם במאמר להלן על העיר "יעוסלאב".

ד. הגאון מו"ה יצחק אייזיק, דור רביעי להגאון מו"ה יהושע חריף בעל "מגיני שלמה", והוא בן הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק קראקא[9]. הוא היה חתן הרב הנגיד ר' דובערישׁ מירלש בן הגאון המפורסם מו"ה משולם זלמן מירלש אבד"ק אה"ו, חותנו של החכם צבי. כבר בשנת תפ"ז שימש ברבנות בק"ק טארנוב[10]. נפטר בי' תמוז תקט"ז[11].

ה. הגאון מו"ה יצחק בן הגאון מו"ה יעקב חיים אבד"ק יערסלאב וחתן הגאון מו"ה משה לבוב, רב המדינה של מעהרין. לא ידוע מתי שימש ברבנות טארנוב.

ו. הגאון מו"ה אלעזר בן הג"מ יצחק[12]. נפטר בטארנוב בכ"ד אדר שנת תקע"א[13]. הוא היה אבי הגאונים מו"ה שאול אבד"ק רישא והגאון מו"ה יוסף מרישא.

ז. הרב הגאון מו"ה אברהם אבלי הכהן ראפאפורט, דור שביעי להגאון רבינו הש"ך. הג' מ' אברהם נפטר בטארנוב בי"ד מנחם אב תרל"ד והשאיר אחריו שלושה בנים גאונים בתורה וגדולים ביראה.

ח. הרה"ג המושלם, יודע ומטיב נגן ויודע גם שפות מו"ה ישראל הכהן ראפאפורט, בנו של הנ"ל, מחבר ספר שו"ת מהר"י כהן, בשני חלקים. נפטר בטארנוב בי"ח סיון תרמ"ח, ואחרי הסתלקותו, כעשרים שנה, היה כסא הרבנות בטארנוב פנוי.

ט. הג"מ אברהם אבלי ב"ר יוסף שמואל שנור, נכד מו"ה ישראל הכהן הנ"ל, מקודם רב באושפיצין ואח"כ ממלא מקומו של זקנו בטארנוב. הוא ידע לדבר צחות בשפה הגרמנית. נפטר ט' ניסן תרע"ז.

י. הגאון המפורסם מו"ה מאיר אריק, מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה יעקב ווידנפלד אבד"ק הרומליב. בנעוריו היה אבד"ק יאזלוביץ ואח"כ בעיר בוטשאטש, ובשנת תר"פ, אחרי מלחמת העולם הראשונה, נתמנה לאבד"ק טארנוב. נפטר ביום א' סוכות תרפ"ו.

9 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מז.

10 ראה ב"כלילת יופי" ח"ב עמ' ל"א. ובפנקס החברה קדישא גרשם: "ביום י' תמוז תקט"ז נפטר הרה"ג אב"ד דפה מו"ה יצחק אייזיק".

11 עיין בפנקס הנ"ל.

12 ראה הסכמתו על הספר "לשון הזהב" מאת הגאון מו"ה וואלף אבד"ק ליזענסק.

13 בפנקס הח"ק דטארנוב רשום: כ"ד אדר תקע"א נפטר הרב המאה"ג אב"ד דפה מו"ה אלעזר בן הרב המה"ג מו"ה יצחק ז"ל".

טארנופול

טארנופול נוסדה באמצע המאה השלישית לאלף הששי על ידי הרוזן יאן טארנובסקי קאשטילאן מקראקוב, ונקראת טארנופול על שמו. זמן קצר לאחר התיסדות העיר התישבו שם כמה מאחינו בני ישראל, ובשנת ת"ח מנתה הקהילה היהודית בטארנופול בערך שלוש מאות משפחות. רובם נספו בימי הגזירות הנוראות, כעדות בעל הספר "טיט היון"[1].

בין אנשי העיר שניצלו מתוך ההפיכה היה הרה"ג ר' מאיר ב"ר יצחק טארני־פולר, מקודם רב בעיר איטינגן באשכנז ומחבר ספר "המאור הקטן", דרושים על התורה[2]. בספרו זה הוא מזכיר עיר מולדתו וכותב עליה "קהלתנו טרנופול הבירה". בשנת ת"ק בנתה קהילת טארנופול בית הכנסת, בנין מפואר "שלא נמצא כמוהו בכל מדינת פולין"[3].

בשנת תקל"ד, עם חלוקת פולין בין אוסטריה לרוסיה, נספחה טארנופול למדינת אוסטריה, ואז התפתחה העיר ותהי לעיר מרכולת ודרכה עבר המסחר הגדול בין ממלכות רוסיה ואוסטריה. רוב תושביה היהודים היו סוחרים גדולים, מכירים בלשונות אשכנז וצרפת, והיו להם קשרים מסחריים עם סוחרי ויינא בירת אוסטריה. עם ראשית תקופת ההשכלה בגאליציה היתה טארנופול מרכז למשכילי גאליציה. בשנת תקמ"ב הטיל מלך אוסטריה, הקיסר יוסף השני, חובה על כל היהודים ללמד את בניהם את השפה האשכנזית, ואז יסדו המשכילים בטארנופול בתי־ספר יסודיים ותיכוניים (נורמאל שולעס). אנשי העיר היראים והחרדים ראו בגזירה זו מעין גזירת מלכות להעבירם על דתם, ולכן לחמו בעוז נגד ארגון בתי־הספר החדשים.

בשנת תקע"ג יסד מנהיג המשכילים יוסף פעריל, לוחם נגד החסידים ומחבר "מגלה טמירין", בית־ספר כללי ללימוד השפות וההשכלה על פי תכנית הממשלה יחד עם לימודי קודש, מהתחלת לימודי החדר עד גמרא, תשובות ופוסקים. כדי להראות להחרדים שאין ההשכלה צוררת לתורה ומסורה הזמין לכהן כראש ישיבה את הגאון החסיד מרן דוד שלמה אייבשיץ, אבד"ק סארוקה. אולם כעבור כמה חדשים נוכח הגאב"ד דסארוקה, מחבר "לבושי שרד", שכל מגמת המשכיל יוסף

1 וזה לשונו: "ומשם הלך (חמי"ל) לק"ק טרנופול ושם שלוש מאות בעלי בתים ונהרגו כמעט כולם".

2 נדפס בפיורדא תנ"ז.

3 כך כותב סופר פולני נכרי.

פערל הוא למשוך את בני החרדים למען ילמדו לימודי חול ושפות העמים, ולימודי הקודש אינם אלא אמצעי ומסווה להשכלה, לכן ויתר על משרתו ופרנסתו ועזב את טארנופול.

באותה תקופה יסדו יוסף פערל ושאר משכילי טארנופול את בית התפילה המתקדם (טעמפל) הראשון על אדמת גאליציה, כדוגמת המתקנים (ריפורמים) באשכנז. בביכ"נ זה התפללו והטיפו בשפת אשכנז ובמקהלו שרו גם נערים נוצרים לבושים ככומרים הקאתוליים. במשך הזמן רבו היהודים החרדים על המשכילים, ואז נפרדו המשכילים פורקי עול התורה והיראה ויסדו קהילה לעצמם.

ואלה הם רבני טארנופול מיום היוסדה עד הזמן האחרון:

א. הגאון מו"ה אברהם, בנו של הגאון הפוסק הנודע ר' אהרן בנימין סאלניק, אבד"ק פאדהייץ, בעל "משאת בנימין". ר' אברהם שימש קודם כראב"ד בריסק דליטא[4] ואח"כ בטארנופול.

ב. הרה"ג מו"ה צבי הירש, אבי האלוף ר' זונדל מפראג[5].

ג. הגאון ר' משה, בן הגאון ר' מאיר הכהן ראפאפורט, אחי הגאון ר' נחמן הכהן ליפשיץ מבעלזא, נפטר בשנת תמ"ג. בנו היה הנגיד ר' מאיר הכהן, פרנס העיר בראד, ולו בן והוא הרב הנגיד המפורסם מו"ה אברהם יקותיאל זלמן הכהן ר"פ, התחתן עם נכדת הגאון ר' זלמן שור, בעל "תבואת שור", בת הנגיד ר' צבי הירש מזאמושטש שהיה בין החותמים על הדפסת הש"ס באמ"ד[6].

ד. הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל, בן הגאון ר' יצחק קראקאווער אבד"ק בראדי, דור רביעי להגאון ר' העשיל מקראקוב, שימש כראב"ד טארנופול משנת תע"א ואילך[7]. בשנת תע"ט סולק מרבנותו על-ידי מושל העיר ובמקומו נתמנה זקני הגאון מו"ה אריה ליב, חתן ה„חכם צבי"[8]. אחרי שהגאון ראל"ל הנ"ל

4 עיין מ"ש להלן על העיר "פאדהייץ". תשובותיו נדפסו בשו"ת ב"ח החדשות, סימנים מה, סו, פה, ובספר שו"ת מהר"ם כ"ץ לאביו של בעל הש"ך בסוף ספר "גבורות אנשים", סימן ו.

5 נפטר בפראג בשנת ת"ם, ועיין בספרי "כתבי הגאונים", עמ' פד.

6 על אודות מחלוקת הדפסת הש"ס בעיר אמסטרדאם עיין כ"תבי הגאונים", עמ' קלו, באריכות.

7 ראה בהסכמתו על הספר "מכתב מאליהו", על פרקי אבות, האמבורג תע"ה: "הק' יהושע העשיל בהגאון מו"ה יצחק ז"ל החונה בק"ק טארניפול".

8 ראה עדותו של הגאון היעב"ץ זצ"ל, ב"מגילת ספר" (עמ' סח): "ואח"כ התאמץ גיסי הנ"ל להיות רב בעיר טרנופול שהיה יושב שם רב אחד מקרוביו, והוצרך להיות נדחה מפניו בהשתדלות מחו' ר' נתן שהיתה ידו תקיפה שם באותו מקום אצל השררה, לכן הועבר שם הרב הקודם והושיב שם את גיסי ושמעתי שהיה להם אמתלא בעסק זה, שהיו אומרים שאינו למדן ואינו ראוי לישב על כס ההוראה, איך שיהיה דבר זה סיבב לו שונאים הרבה, לכן לא נחו ולא שקטו עד שהוציאוהו ג"כ מהרבנות הנ"ל וכאשר עשה כן עשו לו".

הודח אף הוא ממשרתו שב הגאון ר' יהושע העשיל למקומו הראשון וישב שם עד פטירתו בשנת תצ"א.

ה. זקני הגאון ר' אריה ליב הנ"ל, שימש ברבנות טארנופול מתע"ט עד תפ"ד, ואח"כ היה אב"ד ברישא.

ו. הגאון מו"ה יעקב הלוי, בן הגאון ר' יצחק סגל לנדא מקראקוב. מקודם היה אב"ד בעיר טארלוי ובשנת תק"ה נתמנה לאבד"ק טארנופול. הוא לקח חבל ביומא דשוקא בשנת תקט"ז בעיר בראד, באסיפה הגדולה שהחרימה את הנוכל והצורר יעקב פראנק שר"י. הגרי"ה החליף תשובות עם הגאון ר' חיים הכהן רפפורט אבד"ק לבוב, והיה בזיווג ראשון חתן הגאון ר' יחזקאל, אבד"ק אה"ו, בעל "כנסת יחזקאל". הוא השאיר בן אחד, הגאון ר' גרשון סג"ל לנדא, אבד"ק ראספשין.

ז. הרב הגאון ר' שלמה היילפרין, שימש כראב"ד בטארנופול מתקכ"ז עד תקל"ה. הוא נולד לאביו הרה"ג ר' יעקב היילפרין, אבד"ק זוואניץ בפודוליה, ואחרי פטירת אביו, בהיות בנו כבן תשע, נתגדל ונתחנך בבית סבו הגאון ר' טובי' יחיאל, אבד"ק ברעזא. מקודם שימש כראב"ד בבראדשין, ולערך בתקכ"ז נתמנה לראב"ד טארנופול. בסוף ימיו עזב את טארנופול ושימש כראב"ד בעיר קראסטישוב ונפטר שם בד' מרחשון תקנ"ב.

ח. הגאון המקובל, מתלמידיו הראשונים של הבעש"ט, ר' מאיר מרגליות, מחבר שו"ת "מאיר נתיבים", בן הגאון ר' צבי הירש, אבד"ק יאזלוביץ[9]. הגר"מ ישב מקודם על כסא אביו ביאזלוביץ, אח"כ היה רב הגליל בלבוב (לערך שנת תקט"ו), ובשנת תק"כ, לאחר הסתלקות הבעש"ט זי"ע, נתקבל לרב ואב"ד בטארנופול. בשנת תק"מ נתקבל לראב"ד באוסטרה ושם מנוחתו כבוד. נפטר בעשירי לאדר שני שנת תק"ז.

ט. הרב הגאון מו"ה אברהם[10], בן הג"מ צבי הירש מגדולי חכמי בראד, חתן הנגיד ר' שלום שכנא[11]. הוא היה חתן הג"מ מו"ה ארי' ליבוש בערנשטיין, רב המדינה של גאליציאה, לודמיר וזלאטשוב. הג"מ אברהם נפטר ביום ו' עש"ק י' שבט תקנ"ב בטארנופול[12].

9 עיין מה שכתבתי אודותיו במאמרי להלן על "יאזלוביץ". עיין גם בהסכמתו על הספר "מים עמוקים", זאלקווא תקי"ד ובספר "אהל שלמה", עמ' מד.

10 ראה הסכמותיו על הספרים: "תולדות יוסף", תקל"ז; "עטרת צבי", תקל"ח; סידור תפילה עם פי' האר"י ז"ל, זאלקווא תקמ"ד. וראה גם תשובה אליו בשו"ת "נטע שעשועים" סי' רכ"ח.

11 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מ"ב ובמגילת היוחסין של משפחת היילפרין.

12 נוסח מצבתו ראה ב"כתבי הגאונים" עמ' ל"ז.

י. הגאון המפורסם מו"ה שמואל פלקענפעלד, מחבר ספר שו"ת בית שמואל האחרון[13]. נולד בזאלקווא בשנת תצ"ז לאביו הג"מ מו"ה משה פנחס אבד"ק סווירז. בשנת תק"ד נתמנה לראש בית דין בעיר מולדתו והיה גם כן הנאמן במדינת רייסין, היא גליל לבוב, הוא היה הפרנס האחרון דגליל לבוב, שכידוע ביטל המלך האחרון של מלכות פולין, בשנת תקכ"ה, את כל הועדים והפרנסים. אמו רבקה היתה בת הקצין ר' ישראל איסר מזאלקווא, פרנס המדינה של גליל לבוב. הג"מ שמואל היה חתן דודו, אחי אביו הרה"ג מו"ה צבי הירש אבד"ק לוקאווא, בנו של הרב הגדול פרנס ועד ארבע ארצות ר' אברהם ר' חיימש מלובלין.

בהיותו בן כ"ג נתמנה לאבד"ק בילגוריי[14] ומשם לאבד"ק פשעווארסק[15]. שם יצא טיבו בעולם כאחד מגאוני הזמן[16]. אחרי הסתלקות הגאון האדיר מו"ה מאיר ברבי אבד"ק פרעסבורג, שמו את כתר הרבנות של פרעסבורג על ראשו[17], אבל לא קיבל את הרבנות, כי העדיף את טארנופול[18] שנתקבל שם לאב"ד באותה תקופה.

בח' שבט תקנ"ה פרצה שריפה בעיר ונשרף גם ביתו של האב"ד ונאלץ לגור זמן מה בעיר זבאריז הסמוכה, ואח"כ שב לטארנופול[19]. מטארנופול נתקבל לאבד"ק פוזנא ושימש שם בקודש חמש שנים. הג"מ שמואל נפטר בד' כסלו תקס"ז בהיותו בן שבעים[20].

יא. הגאון המפורסם מו"ה יהושע השיל באבד, נכד הפרנס הנגיד ר' אברהם חיימש מלובלין ובן הגאון ר' יצחק מבראד. בצעירותו שימש כראב"ד בעיר פודקאמין, אח"כ בעיר בוזאנוב. בשנת תקפ"ח היה ראב"ד לובלין, ובאותה שנה עזב את לובלין ונקרא לשבת על כסא הרבנות בטארנופול[21]. כנראה עזב את לובלין מפאת מחלוקת גדולה שהיתה לו עם פרנס החדש ר' הירש מלובלין[22].

13 נדפס בנאווידווער בשנת תקס"א.
14 ראה הסכמתו על הספר "כתר אהרן", פירוש על הספר בחינת עולם, זאלקווא תקמ"ד.
15 ראה הסכמתו על הספר "ברכת יעקב".
16 ראה תשובתו בספר שו"ת "השיב משה" להגאון הקדוש מו"ה משה טייטלבוים עמ' כה.
17 ראה הסכמתו ע"ס "שערי בינה": "נאום שמואל הקטן בהרב המנוח המפורסם מו"ה משה פנחס זלה"ה, כעת נתקבל לאבד"ק ור"מ בפרעסבורג".
18 ראה הסכמתו על הספר "אהבת דודים", לבוב תקנ"ג.
19 עיין על זה בהקדמת ספרו.
20 ראה בספר לחמי תודה עמ' כ"ה, הספד עליו מאת הגאון הגדול מו"ה צבי הירש הורוויץ אבד"ק פפד"מ.
21 ראה ספרו שו"ת "ספר יהושע", חלק או"ח סימן כז, ועיין בספרי "כתבי הגאונים" עמ' לה.
22 ראה הסכמתו על ספר "עצי לבונה" על יורה דעה, סדילקוב תקצ"ה, ועיין ב"כתבי הגאונים", שם.

הוא נפטר זקן ושבע ימים כבן פ״ד, וקודם פטירתו הוציא לאור את ספרו שו״ת ספר יהושע על ארבעת חלקי השולחן ערוך[23].

ושני בנים השאיר אחריו הג״מ יהושע העשיל באב״ד: הג״מ אברהם ארי׳ אבד״ק מיקולינץ, אבי הרה״ג מו״ה יצחק באב״ד אבד״ק קאליש. והג״מ משה באב״ד אבד״ק פשעווארסק[24], אביהם של הגאונים מו״ה יוסף באב״ד אבד״ק טארנופול מחבר הספר המפורסם ״מנחת חינוך״ ומו״ה חיים באב״ד, אבד״ק מיקוליזיץ. ולמו״ה ר׳ חיים שלשה בנים רבנים: הרה״ג מו״ה משה באב״ד, שמילא אחרי מות אביו, מקומו במיקוליזיץ; הרה״ג מו״ה יהושע העשיל באב״ד אבד״ק סטריזוב; והרה״ג מו״ה שמואל באב״ד אבד״ק סאנדאויא הסמוכה ללבוב.

בימי הגאון ריי״ה התחילו המשכילים, ובראשם יוסף פעריל הנ״ל, להכות שרשים בקהילה. הם סובבו בכחש את הראב״ד וקיבלו חתימתו והסכמתו לייסד בית ספר ללימודי חול. אולם אחר־כך התחרט על הסכמתו. כאשר מת יוסף פעריל התחכמו המשכילים ופעלו אצל מושל העיר לתת פקודה להגאב״ד להספיד את מנהיגם. הוא אמנם נאלץ להספיד את ראש המשכילים, אבל בהספדו שפך את חמתו על ראשם, וכה אמר: ״וימת יוסף אמת נכון הדבר כי יוסף פערילש כבר מת ואינו עוד בחיים, ולא יוסיף עוד לעשות שמות בעיר הזאת, וכל אחיו וכל הדור ההוא, הרוצים לנתק את הקשר של קיימא מבנ״י ולילך בחקות הגוי ילכו ג״כ לאבדון ולא יוסיפו עוד בני עולה לעשות כמוהו״. ומאז נעשו לשונאיו.

יב. הרה״ג ר׳ שלמה יהודה הכהן ראפאפארט, ידוע כמליץ ומבקר חריף. נולד י״ט סיון שנת תק״ן לאביו הנגיד ר׳ אהרן חיים הכהן ראפאפארט בלבוב, ונכד הגאון המפורסם בדורו ר׳ שמחה הכהן ראפאפארט, אבד״ק הורודנה ושעבערשין, אבי הגאון ר׳ שלמה הכהן ראפאפארט אבד״ק חעלמא.

הרה״ג ר׳ שלמה יהודה הכהן ראפאפארט היה חתן הגאון המפורסם ר׳ אריה ליב הכהן העליר, בעל ״קצות החושן״ ו״אבני מילואים״. הוא הצטיין בשכל זך בפלפול ישר ובהבנה עמוקה, ואחרי פטירת חותנו הגאון בעל ה״קצות״ הוציא לאור את ספרו ״אבני מילואים״ עם מפתחות והערות. בשנת תקצ״ז נתמנה לאב״ד בטארנופול נגד רצונם של החרדים שהיו רוב בקהילה. בטארנופול שימש שלוש שנים כראב״ד ואח״כ נתמנה לראב״ד בפראג ומת שם בשנת תרכ״ח.

יג. הגאון המפורסם מופת הדור, צדיק בכל דרכיו מו״ה יוסף באב״ד, שנקרא בשם ״יוסף הצדיק״, בן הצדיק ר׳ משה אבד״ק פשרבורסק. בנעוריו היה אב״ד בבראדשין, אח״כ אבד״ק סניאטין, ואחרי נסיעת הרש״י ראפאפארט הנ״ל

23 נדפס בזאלקווא תקפ״ט.
24 ראה הסכמתו על הספר ״תולדות אברהם״ מאת הג״מ אברהם אבד״ק אולינוב, פרעמישלא תרמ״ב.

לפראג נתמנה הגר"י לראב"ד טארנופול. הוא נתפרסם כגאון הדור אחרי שהוציא לאור את ספרו שהתקבל בכל תפוצות ישראל, "מנחת חנוך", בשנת תרכ"ט. הגר"י באב"ד נפטר בכ"ד אלול תרל"ד.

הגאון בעל "מנחת חינוך" השאיר אחריו שני בנים: הרה"ג ר' משה, אב"ד בעיר סניאטין, והרב ר' שמעון באב"ד, שמקודם היה רב ביאנוב ואחרי הסתלקות אביו מילא מקומו בטארנופול. נפטר ט"ו סיון תרס"ט.

יד. הרב הגאון מו"ה מנחם מאניש באב"ד, מח"ס שו"ת "חבצלת השרון" ב"ח.

כברוב ערי פולין היו גם בטארנופול, נוסף על הראב"ד, מגידים מישרים, שדרשו בהלכה ובאגדה. אחד ממגידי טארנופול היה הגאון ר' זאב וואלף, מגדולי חכמי בראד. הוא נולד בערך שנת ת"ס באלעסק, וע"ש כך קראו לו ר' וואלף אלעסקער, והיה רעם וידידם של גאוני בראד ר' יצחק הלוי מהמבורג ור' יחזקאל הלוי, בעל ה"נודע ביהודה"[25]. בתחילה היה מגיד בעיר זאלקווא ואח"כ בטארנופול. לעת זקנתו הדפיס את ספרו "חדושי וכללות הרז"ה", זאלקווא. ואח"כ עלה לארץ הקודש ושם גמר את ספרו "דרשת הזאב" עה"ת שעודנו בכתובים, וכן הניח אחריו ספר על שו"ע או"ח. נפטר בשנת תקל"ח ונספד על ידי גאוני ירושלים[26].

25 ראה תשובה בנוב"י תניינא חאו"ח סי' לח: "זאב יטרף ויאכל עד ויחלק שלל, גבורותיו בש"ס ופוסקים מי ימלל, אין גומרין עליו ההלל, ה"ה כבוד אהובי ידידי וחביבי הרבני המופלא ומופלג החריף ובקי, עמר נקי, נ"י פ"ה ע"ה כבוד מוהר"ר זאב וואלף סג"ל נר"ו". ובהמשך התשובה שם כותב הנוב"י: "לבו כלב הארי, לבו לב חריף עוקר הרים בפלפולו, וקושיא קשה כברזל, הוא בשכלו מפעפע ויעשה רקועים". ובתניינא חיו"ד סי' צ"ו כותב: "כי היה מופלג גדול ועצום בתורה, עוצם התמדתו היה דבר פלא, בצירוף גודל חריפותו ובקיאתו... צדיק יסוד עולם וחסיד ופרוש גדול, מעולם לא מש מאהל התורה להגות יומם ולילה בעיון רב ובעומק הלכה".

26 עיין בספר "קרבן אליצור", הספד עליו, וב"תולדות חכמי ירושלים", ח"ג, פ"ב, סימן כח: "שקדן בתורה עד זיבולא בתרייתא ולא בטל מחשבתו מדברי תורה ראוי להתאבל על חכם כמותו שמת ואין לנו תמורתו".

טולטשין

בראשית המאה החמישית היתה טולטשין קהילה יהודית חשובה בפודוליה שמנתה בערך אלפיים יהודים. בשנת ת"ח[1] נהפכה לעיר בצורה עם חומה ומצודה. כאשר גדודי חמי"ל צרו על העיר לכדו את המצודה וצרו על ששת אלפים תושבי העיר, וביניהם אלפיים יהודים. יהודי טולטשין קיימו וקיבלו עליהם בשבועה להתגונן ולעמוד על נפשם. כאשר ראו הצוררים שהיהודים נלחמים נגדם בעוז פנו להנוצרים, הם, האצילים הפולניים, וביקשו מהם לפתוח להם שערי העיר וטענו שאין כוונתם להינקם בפולנים אלא ביהודים אויביהם. האצילים, שכרתו ברית־שבועה עם היהודים, הפרו שבועתם וביקשו מהיהודים למסור להם את נשקם. היהודים מסרו להם את הנשק והקוזאקים הצוררים נכנסו לעיר. אחרי אשר שדדו ובזזו כל רכושם, הציעו לפניהם לבחור בין מוות והמרת הדת. אף אחד מאלפי יהודי טולטשין לא רצה להציל את חייו על ידי המרת הדת. אז נהרגו ונטבחו על קידוש השם ובאכזריות נוראה אלף וחמש מאות יהודי טולטשין[2].

אחרי הטבח האכזרי התנפלו הקוזאקים גם על האצילים הבוגדים ואמרו להם בלעג, שבהיותם מפירי שבועה וכריתת ברית אל להם לקוות לחנינה. אז התחרטו האצילים הפולנים על אשר סמכו על הבטחת הקוזאקים ולחמו יחד עם שארית היהודים בטולטשין בלגיונות חמי"ל.

ואלה רבני טולטשין:

א. הג"מ יהושע אהרן ב"ר מאיר ז"ק[3].

ב. הג"מ יעקב כהנא שפירא. נולד ערך שנת ת"א לאביו הרב החסיד ר' דוד כהנא. הוא היה בן שבע בעת ההריגה בנעמרוב. לפי עדותם של רושמי הגזירות נהרגו ונשחטו שם "כששת אלפים יהודים, אנשים, נשים וטף, באכזריות נוראה על ידי הפראים זובחי אדם גייסות חמי"ל שר"י. דם היהודים נשפך כמים / נהפכו לדם נהרות ואגמים". והוא ניצל בחמלת ה' ונתמנה לאבד"ק טולטשין. שם חיבר את ספרו "אוהל יעקב"[4] על אגדות הש"ס[5]. נפטר בקיץ שנת תנ"ט.

1 ראה בספר "יון מצולה" להמקובל ר' נטע שפירא על גזירות ת"ח.
2 ראה "צוק העתים", תיאורי הטבח בטולטשין.
3 ראה מ"ש אודותיו לעיל במאמרי על העיר "אפטא".
4 ראה שער הספר שם כתוב "טיטשין".
5 נדפס בפפד"א בשנת תע"ט.

ואלה בני יעקב הכהן שפירא: א. הג"מ משה מעשיל הכהן, דיין ומו"ץ בהראדישטש. ב. הקצין ר' יצחק כהנא שפירא, מנהיג הקהילה בטרעספאלי הסמוכה לבריסק דליטא. הוא פדה את אחיו הרב ר' משה מעשיל הנ"ל, שנאסר מחמת עלילת שקר, מבית האסורים. בנו של ר' יצחק היה הנגיד ר' יעקב כהנא שפירא מטעראספאלי [6]. חתנו היה הרה"ח ר' משה שזכה לשני בנים גדולים בתורה, האחד הוא הרב הגאון מו"ה יעקב אבד"ק הראדשיץ [7], והשני הג"מ שאול מחבר ספר שו"ת "גבעת שאול" אבד"ק לאמזא.

6 הוא הדפיס את הספר שאלות ותשובות "גבעת שאול", זאלקווא תקל"ד מאת בן אחותו, הג"מ שאול, אבד"ק לאמזה בליטא.

7 ראה הסכמתו על הספר שו"ת "גבעת שאול" הנ"ל.

טיסמניץ

טיסמניץ, עיר בינונית הסמוכה לסטאניסלאב בגאליציה המזרחית, נחשבה במאה החמישית וששית לאלף הששי לאחת הקהלות הגדולות של תשע הקהלות הראשיות והחשובות של רוסיא האדומה, מדינת רייסין והיתה מפורסמת לשם ולתהלה בקרב קהלות ישראל.

טיסמניץ עמדה בראש קהלות שונות, גדולות וקטנות וישובים כפריים שסרו למשמעתה. גם סטאניסלאב המרובה באוכלוסין, והמונה עתה יותר משלשים אלף נפשות יהודים, היתה אז, במאה הנ"ל, קהלה קטנה, עיר מצער, אחת מערי הגליל שהשתייכו למחוז טיסמניץ. השאר היו: בראדשין, מאנאסטרישץ, פאדהייץ ועוד.

טיסמניץ היתה אחת הערים שהיתה נחלת בעלי אחוזות, אדונים אצילים, שהיה להם כוח ועוז להטיל מסים על תושבי העיירות והכפרים ולרדות בהם כרצונם. לאדון או אציל זה היה גם רשות לדין דיני ממונות ונפשות. הוא היה הדיין הראשי בארץ אחוזתו ואין מי שימחה בידו. אפילו המלך בעצמו לא יכול היה לעשות כרצונו במחוזות שהשתייכו לאצילים, ולהם לבד הממשלה על אזרחיהם, גרי גבולות אחוזתם.

כל זה בנוגע להתושבים הלא יהודיים, אבל התושבים היהודיים שגרו באחוזות סרו למשמעת המלך. והיה כאשר פרץ סכסוך בין היהודים להנכרים הביאו משפטם בפני המלך ולא לבית המשפט המקומי, והיה להם הזכות לסרב להישפט בבית משפט של אצילי המחוז.

בשנת רצ"ט לאלף הששי חל שינוי בחוקי הועד, שנקרא "סיים" המדינה, וכל הערים נחלקו אז לשני סוגים נפרדים. אז נכנסו גם קהלות היהודים כחלק בלתי נפרד של אחוזות האצילים ונחשבו לקנין כספו ורכושו. מאז והלאה היה מוטל על היהודים להישפט בבתי משפט האדונים האצילים ובידם היה הכוח גם לשלול זכויות יהודים שקיבלו מאת פקידי המלך. זה גרם שהמלכים נעשו יותר ויותר מוגבלים בשלטונם ושוב לא יכלו להגן על היהודים מרוע לבם וזדון בעלי הזרוע, שהיו שליטי הערים והכפרים של אחוזות האצילים.

היהודים שהשתייכו למחוזות האדונים: פוטוצקי, סאבייסקי, פאניטובסקי וכדומה חיו בעושר ואושר, כי האדונים האלו היו אצילים באמת ולא הכבידו עולם במסים וארנוניות, לכן גדלו והצליחו ועשו פרי כל קהלות ישראל שהשתייכו לחבל נחלתם של האדונים הנ"ל, גדלו בחומר וברוח ונעשו מרכזי התורה. לא

כן גורלם של הקהלות שהשתייכו לאחוזות של אדונים קשים. הם ירדו לשפל המדרגה ובמשך הזמן נתמוטטו ויהודיהם עזבו את העיר ועברו למחוז אחר.

היהודים תושבי האחוזות הנ"ל היו עוסקים ביערנות ובמקנה והביאו את פרי תנובתם שקנו מאת האיכרים העירה. חלק מהם עסק גם במסחר ויבוא מחוץ לפולין והזמינו סחורות שונות בשביל אדוניהם. רבים מהיהודים התפרנסו גם מבתי בישול למי־דבש (מעד) וכמה מהם היו מוזגי יין־שרף. היו ביניהם גם סוחרי עורות חרוצים שהביאו ממדינת וואלאכייא וזיבינבורגן עורות כבשים עבור תוצרת כובעים ובגדי־חורף. יהודי טיסמניץ היו גם סוחרי בהמה גסה ודקה.

ידוע שהרה"ג מו"ה שמשון ווערטהיים מווינא, קבלן קיסר עסטרייך, נשא ונתן במסחר עם קהלת טיסמניץ. הוא קנה באמצעות היהודים, סוסים, פרות ומספוא, תירוש ודגן עבור מדינת עסטרייך. על ידי מסחר זה החליף מכתבים עם בני הקהילה והם, יהודי טיסמניץ חשבוהו כאחד מבני קהלתם. נשארו תעודות שנרשמו בפנקסי הקהילה שר' שמשון ווערטהיים נדב סכום כסף לבנין בית הכנסת של אבנים (הוא בית הכנסת הגדול שעמד לתפארת עד מלחמת העולם השניה).

ר' שמשון ווערטהיימער השאיר גם שטר־צוואה ובה הניח מעזבונו אצל ממשל עיר הבירה ווינא, פקודה לתת אלף טהאלער, קרן קימת לקהל הקודש, קהל עדת ישורון בעיר טיסמניץ. מאז קיבלה הקהילה שנה בשנה מאוצר המלוכה של עסטרייך סכום ידוע עד תום מלחמת העולם הראשונה (תרע"ד—תרע"ח) שאז נקרעה מלכות אוסטריה לגזרים וטיסמניץ עברה לפולין.

במאה החמישית לששי התפתחה קהלת טיסמניץ לעיר של תורה וגדולה במקום אחד וניהלה מסחרים עם שאר מדינות. אנשי העיר מכירים היו בלשונות לועזיות והיו בקיאים במדע. רבים מתושבי העיר היהודים הגו בחכמת הפילוסופיה הדתית של חכמי ספרד והיו בקיאים לא רק בספרי מורה נבוכים, כוזרי, עקרים ועוד, אלא גם בספרי חכמת החשבון, שעורים ותשבורת. רבים מהם ידעו גם לכתוב בתפארת המליצה והשיר בשפת עבר צחה. בשנת תק"ב אנו מוצאים בין אמידי העיר יהודי אחד ר' יוסף חתנו של הג"מ יצחק אבד"ק מאנאסטרישץ, ובנו של הנגיד ר' יעקב קאפיל מטיסמניץ [1] "סופר מהיר בשפת עבר וכתב הרבה ספרים במליצה ושיר הנשארים בכתובים" [2].

קהלת עדת ישראל בטיסמניץ היתה שניה בגדלה לעיר בראדי ועיר זאלקווא אשר בגליל לבוב. אולם ברבות הימים נתהווה שינוי במעמדי הערים האלו, בעוד אשר בראדי עלתה כפורחת ירדה אחותה טיסמניץ ממעמדה ונתמעטה מתושביה. הסיבה היתה שבשנת תק"ב לפ"ק נשרפה העיר בראדי על תלה וכל בתי היהודים

1 עיין ספרי "כתבי הגאונים" עמ' פד, הערה טו.
2 ראה זכרונות דובער בוליחוב, עמ' 101.

עלו על המוקד והדרים נשארו בערום ובחוסר כל. אז קיבלו יהודי בראדי מאת הגרף פוטוצקי הלוואה על סך אלף אלפים זהובים על שבע אחוז ממאה לשנה — רווחים מועטים, ריבית קטנה לפי מושגי הימים ההם, ומאז התחילה הפריחה אצל קהל ברודי.

אבל טיסמניץ, שבסוף המאה החמישית וראשית המאה הששית השתייכה לאחוזת האדון יאבלונסקי, אשר מצץ את דמי התושבים במסים וארנוניות הלכה אחורנית במצבה הכלכלי משנה לשנה. הרבה מתושביה היהודים עזבו את העיר למען החיות נפשם והלכו למקומות אחרים למצוא להם פרנסה והנשארים נתדלדלו מאוד. רוב התושבים היהודים נתפרנסו ממכירת מי הדבש לכל הסביבה, אולם בשנת תק"ג נתן שר ומושל העיר יאבלונסקי פקודה שהיהודים צריכים לקנות אצלו מידי שנה בשנה 350 חביות דבש הבאים לאחוזתו ממדינת אוקראינה, וקבע מחיר יקר של שמונה אדומים (דוקאטן) לכל חבית, ועל ידי זה שנאלצו לשלם מחיר גבוה כזה הפסידו יהודי טיסמניץ 700 אדומים בכל שנה ושנה, וזה גרם שעזבו את העיר ומאז יצאה הדרה ונעשית לקהילה בינונית.

המאה הששית לששי היתה "תור זהב" לקהל עדת ישראל בטיסמניץ. היא הגיעה למדרגה של הקהילה הראשית שבמדינת רייסין "גליל לבוב". וישבו בה גאונים אדירים ואנשי השם. בין המצוינים בהם היה הגאון "החריף הגדול איש פלוני וכהן", הוא מו"ה נפתלי הירץ הכהן, אשר היה נקרא בשם ר' הירצלי קאנטישגער, על שם העיר קאנטשוגא אשר שם שימש זקנו הגאון הגדול מופת הדור מו"ה ארי ליב ברבנות קודם שנתמנה לאב"ד בהרובושוב[3]. הג"מ נפתלי הירץ היה יליד בראדי ונכדו של הג"מ יעקב אבד"ק סקאלי, אחי הגאון ר' ליב הגבוה, אבד"ק קראקא[4]. הגאון המפורסם החריף העצום ובעל הפלפול הנפלא זקני הגאון ר' משולם איגרא זצ"ל, העיד עליו כי כל חכמי דורו לא יכלו לרדת לסוף דעתו הגדולה ולהבין עמקותו בפלפוליו החריפים והשנונים, לבד הג"מ נפתלי הירץ ירד לתוך עומק מחשבותיו והשיג את תעלומותיו.

הגאון מו"ה יעקב מליסא בעל "חוות דעת" שגר בעיר סטאניסלאב הסמוכה מיום כלולתו עד אשר נתמנה לרבנות בעיר קאליש. כל פעם שהיו לו ספיקות בסוגיות הלכה היה מציגם לפני המהר"ם איגרא טרם שכתבם על הגליון והלז העביר אותם תחת שבט הביקורת והוציא עליהם משפט לשבט או לחסד. ויהי בנסוע הגאון ר' משולם איגרא, בשנת תקנ"ד, לעיר פרשבורג היה הג"מ יעקב בעל ה"חוות דעת", נוסע מדי פעם בפעם לעיר טיסמניץ אל הגאון ר' הרצלי והראה לפניו חידושיו[5].

3 עיין לעיל במאמרי על העיר "הרובושוב" ובמאמרי ב"הצופה לחכמת ישראל" שנה טז, עמ' 92.

4 אודותיו ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נז.

5 שם עמ' נד.

אחרי הסתלקות הבעש"ט זצ"ל (נפטר בחג השבועות שנת תקי"ט) התחילה החסידות להתפשט בכל הקהילות החשובות בפולניה ומנהיגיהם קבעו דירתם בקהלות האמידות כדי להורות לתושביה את דרכי החסידות לפי אמרת מיסדם: אין בן דוד בא עד שתתפשט שיטת הבעש"ט בכל תפוצות ישראל. אז הגיע לעיר טיסמניץ אחד מתלמידי הבעש"ט, הוא הה"צ מו"ה יעקב קאפיל, שהיה נקרא בשם "ר' קאפיל חסיד"[6]. הוא הנהיג שיתפללו בנוסח ספרד לפי שיטת הבעש"ט, שיתפללו בהתלהבות ובשמחה, הורה לאחר זמן קריאת שמע ושיהיו החסידים טובלים שחרית לפני התפילה. הוא הרגיל גם את השובי"ם שישחיזו את סכיניהם משני הצדדים, חד וחלק על צד היותר טוב.

השינויים האלה היו בראשונה למורת רוח לרבני גדולי הדור ולתלמידי חכמים שבעיר טיסמניץ. ר' קאפיל הגיע שם בערך שנת תק"מ והמשיך אליו עדה קטנה אשר התפללו בביתו במנין מיוחד לפי נוסח הבעש"ט וגם כמה שובי"ם סרו למשמעתו והתחילו להשחיז סכיניהם כאשר הורו להם רועי החסידים. דבר זה היה למורת רוח לזקני הגאון הנורא מרן משולם איגרא זצ"ל שהיה אבד"ק טיסמניץ בעת ההיא. ומסיבה זו עזב זקני את טיסמניץ, עיר ואם בישראל, והלך ארצה הגר ונתמנה לאבד"ק פרעסבורג, אף שלא היתה אז עדיין מקום תורה.
ואלה שמות הרבנים אשר שמשו ברבנות בעיר טיסמניץ.

א. הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה יעקב אליהו, בן הגאון מו"ה משה מאך. היה חתן הנגיד ר' אליעזר מפרג, והוא הי' חתן הגאון מו"ה חיים אבד"ק קעלין במדינת בוהמיה, ואביו הגאון מו"ה סיני אבד"ק פוזנא הי' אחי מהר"ל מפרג. בהיותו בן ט"ו שנים שלחו אביו לגיסו בעל אחותו, הג"מ מו"ה יהושע חריף, בעל "מגיני שלמה" ושו"ת "פני יהושע", כשנה ומחצה למד אצלו ואח"כ שלח אותו לבית אביו עם תעודה כתב סמיכה, הורמן ורשותא, כי ראוי להיות רב ואב"ד בישראל, "כי בחידושי תורה לבו כפתחו של אולם ובחכמת הקבלה כמוהו כמוני". בבואו לבית אביו מינוהו אנשי עירו לראש ישיבה בעירם אפע"י שהיה עוד צעיר לימים ורך בשנים. אחרי מות אביו נתמנה לאבד"ק שאריגראד על מקום אביו. בשנת ת"ח ות"ט ברח משם מפני גייסות חמי"ל שר"י, להימלט על נפשו, ונתמנה אח"כ לאבד"ק בוטשאטש, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק טיסמניץ, ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר זלאטשוב ושם מנ"כ.

היו לו שתי בנות, וחתניו לוקחי בנותיו היו: ר' מנחם מענדיל בן הרב הגדול כמוהר"ר אליהו, בן הגאון הגדול המפורסם כמוהר"ר מנחם מענדיל מרגליות, אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא, אשר ילדה לו אשת נעוריו שייבדיל בת הגאון מו"ה מרדכי מרגליות ר"מ דק"ק קראקא. חתנו השני היה הרב הגאון מו"ה ישראל היילפרין, בן הרב הגאון מו"ה אברהם היילפרין אבד"ק קאוולי, חתן הרופא המומחה לרבים

6 המקובל ר' יעקב נפטר בטיסמניץ בט"ו אלול תקמ"ז.

מו"ה אברהם הלוי עפשטיין, חתנא דבי נשיאה של הגאון רבן של ישראל מו"ה מרדכי יפה, בעל "עשרה הלבושים". בהיותו בן שמונה עשרה שנה נתמנה לדרשן בעיר רישא, ואח"כ נתקבל לאבד"ק סווירז, שהיתה בעת ההיא קהילה גדולה וחשובה מאוד, ו"שני לארץ", דהיינו במקום "רב המדינה" בגליל לבוב, בזמנו של הגאון מו"ה דוד הלוי, בעל "טורי זהב" אבד"ק לבוב ועל המדינה כולה. ויגוע ישראל ויאסף אל עמיו בעיר סטרעליסק.

ב. הרב הגאון ר' יצחק ליפשיץ. שימש ברבנות טיסמניץ לערך שנת ת"מ[7], ולעת זקנותו נתמנה לאבד"ק ווארזא. בנו הרה"ג ר' יהודה ליב, אבד"ק איידלץ, יענקוי, מעסטיץ, חיבר ספר "וזאת ליהודה" על דיני שחיטה ובדיקה[8].

ג. הגאון המפורסם ר' יוסף ב"ר צבי מלבוב, שהיה נקרא ר' יוסף הוליס, על שם חותנו ר' זעליג הוליס, חתן הגאון ר' יצחק הלוי אבד"ק לודמיר, אחי הגאון בעל "טורי זהב". בנערותו הרביץ תורה בעיר לבוב והעמיד תלמידים הרבה, וביניהם הגאון בעל "פני יהושע". אח"כ שימש ברבנות בעיר סקאלי, ומשם נתקבל לראב"ד בטיסמניץ ושם נתפרסם כאחד מגאוני הדור. הוא היה אחד מראשי המדברים בוועד ארבע ארצות, וכל ענין חמור בדיני ממונות, סכסוכי רבנות וכל דבר הקשה הביאו אליו. הוא ישב בצוותא אחת עם גאוני הדור: הגאון ר' אברהם אבלי, אבד"ק זאלקווא והגאון בעל "חכם צבי" אבד"ק לבוב, בענין מחלוקת הרבנות בק"ק פרעמיסלא[9]. וימת יוסף בשנת ת"ץ בעיר טיסמניץ.

מיוצאי חלציו: הרה"ג ר' יוסף לאנדוי, ראבד"ק חאטין במדינת בעסעראביא ואח"כ אב"ד ליטין, ובסוף ימיו ראב"ד בעיר יאסי כעשרים שנה. חיבר ספר שו"ת "ברכת יוסף" על ארבעת חלקי שולחן ערוך. נפטר כ"ד מרחשון תרי"ד[10].

ד. הרה"ג מו"ה זעליג, אב"ד בטיסמניץ בסוף המאה החמישית עד שנת תק"כ.

ה. הרב הגאון מו"ה מנחם מאניש, שמקודם שימש ברבנות בפולנאה ואח"כ בטיסמניץ.

ו. הרב הגאון מו"ה יצחק, חתן ראש המדינה בטיסמניץ ר' אברהם קלמנס. קודם היה ראב"ד מאנאסטרישץ ואח"כ ראב"ד בטיסמניץ תשע שנים.

7 בשנה ההיא הסכים ביריד יאזלאוויץ עם הרב הגאון מו"ה מרדכי אבד"ק פאדהיץ על פסקו של הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק ב"ר מרדכי, מ"מ ודרשן בעיר לבוב, להתיר אשה מכבלי העיגון.

8 פיורדא תנ"ט, וחתם: יהודה ליב בא"א הרב הגדול החסיד מוהר"ר יצחק זצללה"ה ליפשיץ, שהיה אב"ד בק"ק טיסמניץ.

9 ראה סיפור המחלוקת בק"ק פרעמיסלא במאמרי לעיל על העיר "אפטא".

10 נדפס בלבוב תרכ"ט.

ז. הרב הגאון מו"ה שמואל הלוי, בן ר' מרדכי הלוי ראש המדינה. אשתו זעלדא היתה בתו של הרב הגאון מו"ה אביגדור מרגליות אבד"ק חענטשין־קראטשין. וימת שם שמואל הלוי בשנת תקי"א בערך ושם מנו"כ [11].

ואלה בני שמואל הלוי: הרב הגאון מו"ה אלעזר הלוי, אשר שימש גם הוא ברבנות בעיר טיסמניץ. בנו השני היה יוסף הלוי אבי ר' מרדכי הלוי מעיר בראד. הוא היה אבי ר' יוסף אלעזר הלוי. בנו הרב הגדול ר' שמעי' הלוי, מנכבדי העיר בראד, אבי־אביו של הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל הלוי שטינבערג, אבד"ק סניאטין ואח"כ נתמנה לאבד"ק בראד, מח"ס שו"ת "מחזה אברהם" [12]. בנו השלישי היה הראש ומנהיג ר' שלמה זלמן הלוי מעיר רישא, חותנו של הרה"ג מו"ה יצחק חיים בלומענפעלד אבד"ק רישא. ואלה בנותיו של ר' שמואל הלוי: בתו בריינדיל היתה אשת הר' שרגא פייביל, בן הרב הגאון מו"ה צבי הירש מזאלקווא, אשר בנעוריו שימש ברבנות בעיר גאליגא, משם נתמנה לר"מ בעיר בראד ושם נח נפשי' בשנת תקכ"ו. אחרי מותו נדפס ספרו "אור צבי" [13], שני חלקים, ח"א עה"ת וח"ב חידושים ושו"ת. בתו מלכה היתה אשת הרב הנגיד ר' מאיר חיות, מגדולי נכבדי עיר טיסמניץ, ולו שתי בנות ובן, ויוצאי חלציו היו רבנים יושבי על מדין, ומהם גדולי הדור. בתו מרים היתה אשת הרה"ג מו"ה יהודה ליב כ"ץ, אשר בשחרותו שימש ברבנות בעיר באליחוב ואח"כ נתמנה לאב"ק סטריא, ובתו חוה היתה אשת הרב הגדול מו"ה מרדכי ראללער אבד"ק חאדרוב. בנו של הר' מאיר חיות היה הקצין ר' יצחק חיות, שהיה נקרא בשם ר' איצק פעסילש, ראש ומנהיג בעיר בראד, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו"ה נתן נטע אבד"ק בראד, וגיסו של הגאון המפורסם מו"ה דוד טעבלי אבד"ק ליסא. בנו של ר' יצחק הוא ר' מנחם מאניש חיות, אבי הגביר ר' מאיר חיות מבראד, אבי הרב הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חיות אבד"ק זאלקווא [14].

בתו השלישית היתה אם אמו של הגאון המובהק מו"ה זאב וואלף פרענקיל, אבד"ק פשעווארסק, מח"ס שו"ת "משיב כהלכה" ב"ח. נח נפשי' דר' שמואל הלוי בשנת תקי"ד בערך ומנו"כ בעיר רישא.

ח. אחרי מות שמואל נתמנה על מקומו לאב"ד בטיסמניץ אחיו הצעיר ממנו בשנים, הוא הרב הגאון מו"ה אברהם הלוי, חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה חיים יהודה הלוי איטינגא, אבד"ק לבוב [15]. מקודם שימש ברבנות

11 עיין ספר "מענה אליהו", זאלקווא תקי"ב, בהקדמה שכתב: "המאה"ג מו"ה שמואל סג"ל זצ"ל אבד"ק טיסמניץ".
12 נדפס בבראד תרפ"ז.
13 נדפס בלבוב תקל"ה.
14 לתולדותיו עיין ב"האסיף", ווארשה תרמ"ח.
15 ראה מ"ש אודותיו לעיל במאמרי על העיר "אפטא", וב"כתבי הגאונים" עמ' מה.

בעיר הורחוב, משם נתמנה לדיין בעיר לבוב[16]. אחרי מות שמואל אחיו נתקבל לאב"ד בעיר מולדתו טיסמניץ. הוא היה בתוך להקת הנביאים בוועד הארצות אשר התקיים בשנת תקי"ד בעיר יערסלאב, כשרבני וגאוני הועד נמנו וגמרו להחרים ולנדות כל מי שדובר על צדיק עתק, הוא הגאון מהר"י אייבשיץ, בגין הקמיעות. על כתב הנידוי הזה חתום גם: "אברהם סגל, חונה בק"ק טיסמניץ ואגפיה". וימת אברהם בשנת תקכ"ה בערך. הוא אבי הרה"ג מו"ה יהודה ליבש סגל איטינגא, אבד"ק טישוויץ, וע"ש משפחת אמו נקראים הוא וזרעו אחריו בשם "איטינגא" עד היום. בנו הנגיד ר' יצחק אהרן סגל איטינגא מלבוב הוא אבי הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זאב סגל איטינגא מלבוב, מח"ס שו"ת "מאמר מרדכי" ו"מפרשי הים" (אבי הגאון הגדול מו"ה יצחק אהרן סגל איטינגא אבד"ק לבוב). אחותו היתה אשת הגאון המפורסם מו"ה יוסף שאול הלוי נאטנזאהן אבד"ק לבוב[17].

ט. אחרי מות אברהם נתמנה אחריו למלא מקומו הרב הגאון מו"ה אלעזר הלוי, בן אחיו הגדול מו"ה שמואל הלוי אבד"ק טיסמניץ, שהיתה לו חזקת אבהתא מאביו ומדורו הגאונים.

י. אחרי מות אלעזר נתמנה זקיני הגאון הנורא, מרא דכולא תלמודא, החריף העצום הנפלא, רבנו הגדול מרן משה משולם איגרא זצ"ל לאב"ד בטיסמניץ. הוא היה בן משפחת רבנים גדולים אנשי השם, חותר מגזע הגאון מו"ה יהושע חריף, בעל "מגיני שלמה" ושו"ת, ר"מ בקראקא, ונצר משרשי הגאון המיוחס המפורסם שלשלת היוחסין מו"ה משולם ב"ר אברהם זאלצבורג, אבד"ק לבוב. רבנו משולם איגרא נולד בשנת תק"י בעיר בוטשאטש לאביו ה"ר שמשון ולאמו, אחות אשתו של הרב הגאון מו"ה יעקב קאצינלבוגין, אבד"ק איטינגין. גדל ונתחנך על ברכי זקינו הגאון הגדול מו"ה אפרים פישל אבד"ק קאלימיא. בהיותו בן שש שנים כבר הפליא עין כל רואיו. כאשר עברו עליו ימי הילדות לא היה לו עוד רב ומורה ולא שימש תלמידי חכמים, והיה יושב ושונה לבדו כל הימים, לרבות הלילות, בעיון רב ובשקידה עצומה. ומאז נפתחו לפניו מעיינות החכמה בתלמוד ופוסקים, וכל רז לא אניס ליה. בן שמונה שנים החל לחדש חידושים נפלאים בחריפות גדולה, עמקות נשגבה ובבקיאות נפלאה, להשתוממות כל שומעיו. בן תשע שנים היו רוב דברי הש"ס ותוספות קבועים בזכרונו, וחידושי "פני יהושע" משוננים על פיו. בהיותו בן אחד עשר שנה היה סופר ומונה בפיו את כל דברי ר"ת והר"י הנזכרים בתוספות בכל הש"ס. בן י"ג שנים הראה לדעת, כי הגאון בעל הש"ך בחיבורו על ש"ע חו"מ לא כתב אלא שלוש סברות חדשות

16 בפנקס לבוב מר"ח אדר שני תצ"ט חתום: "הק' אברהם סגל מטיסמניץ", ועיין גם בהסכמתו על ספר "ברכת יוסף" זאלקווא תקי"ד.

17 ראה ספר "מעלת היוחסין", תולדות משפחת איטינגא, ועיין גם ב"שם הגדולים השלישי".

בלבד, כי בשאר החידושים אשר העלה בחיבורו זה כבר קדמוהו הראשונים בספריהם, והוא רק הערה מקורם. בהיותו מופלא הסמוך לאיש נשא לאשה את מיכלי, בת העשיר ר' שמואל ביק, מגדולי עיר בראד ונכבדיה[18].

בראד היתה בעת ההיא עיר מלאה חכמים וסופרים, מקום תורה שאין דוגמתה בארץ. רוב אנשי העיר בכלל וחכמי הקלויז בפרט, היו "אריות ונמרים", בעלי תריסין במשנה ובגמרא.

בבואו לעיר בראד ותהום כל העיר מגודל חריפותו ובקיאותו, בראותם כי הילד בן הי"ג הוא אב בחכמה כזקן. גדולי העיר וחכמיה כבדוהו לדרוש לפני העם בבית הכנסת הגדול, ובין שומעיו היו חכמי הקלויז והגאון האדיר והחריף העצום מו"ה יצחק הלוי אבד"ק בראד ואח"כ ראב"ד ג' הקהילות אה"ו, הם התווכחו עמו בפלפול והילד נצחם, ויהי הדבר לנס.

בהיותו עוד צעיר לימים נתאספו אליו תלמידים רבים מהעיירות הסמוכות והרחוקות, והוא שקד על התורה יומם ולילה, והיה נזיר מכל חמודות התבל, רק בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. כל השבוע לא היה ישן במטה, ורק בלילי שבתות עלה על ערש יצועיו.

כאמור, נשא בנעוריו לאשה את בת הגביר הנודע מבראד ר' שמואל ביק, אבל אשתו לא נחה דעתה מהליכותיו בקודש, כי רוצה אשה בקב ותפלות מעשרה קבין ופרישות, ולכן קיבלה ממנו גט־פטורין, ובשנת תקכ"ז נשא לאשה את מרת רבקה אסתר, בת זקני הגאון מרן יצחק הלוי הורוויץ, ועמה חי עד יום פטירתו.

בנו הגאון ר' יצחק (ע"ש זקנו הגאון ר' יצחק הלוי הנ"ל) נפטר בלא בנים בהיותו בן עשרים שנה, ביום ו' לחודש מר חשון תקס"ד בעיר הנובר. בתו שרה חוליש היתה אשת הנגיד ר' צבי הירש מענדלסבורג מקאזמיר, ילדה את אם־אמי זקנתי מרת רייזל, אשת הגאון מרן משולם ישכר הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב. בנם היה הגאון המובהק מו"ה שאול הלוי אבד"ק טיסמניץ, אבי־אבי הגאון המפורסם מו"ה חיים הלוי אבד"ק קראקא.

כבן שבע עשרה נתמנה הגאון מהר"ם איגרא לראב"ד בטיסמניץ שהיתה אז עיר מלאה חכמים וסופרים ואחת הקהילות החשובות בפולין. הוא שימש ברבנותו בטיסמניץ עשרים וחמש שנים, ושם יצא טיבו בעולם כאחד מגאוני הדור.

גדולי הדור היו משכימים לפתחו לשאול ממנו דבר ה' זו הלכה למעשה. מטבעו היה שונא חדשות, כבר הבאתי למעלה שאחד הטעמים והנימוקים שגרמו שיעזוב את עירו וארץ מולדתו, וללכת לפרעשבורג היה כאשר בא ה"צ מו"ה יעקב

18 ראה במאמר הרב י. קאמלהאר ב"אוהל מועד", ח"ג, סימן ק"ה.

קאפיל, מגדולי חסידי הבעש"ט מעיר קאלימיא, לקבוע דירתו בטיסמניץ[19], והשובי"ם התחילו לשחוז סכיניהם בהשחזה חדשה, משני הצדדים חד וחלק, כאשר הורו להם רועי החסידים. שם בפרשבורג עוד לא היתה החסידות חזקה כמו בפולין ובגאליציה, כעדות בן גיסו הוא אא"ז הגאון המפורסם מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב, במכתבו מיום ב', כ' מנחם אב, שנת תקנ"ג:

"בעת ההיא נתן יוסף השני קיסר למלכות אוסטריא צו ופקודה לקחת גם מן היהודים אנשים לצבא. הרשות הטילה על היהודים שבכל עיר ועיר סכום האנשים אשר צריכים לתת לאנשי הצבא. מנהיגי וראשי הקהילות בימים ההם נתנו רשימות להרשות שמות בני עניי העיר ההיא, פחותי הערך, בניהם של בעלי המלאכות ויתומים, אשר לא הי' להם מי שיגן עליהם ולפדותם מן הצבא.

דבר זה נגע עד לבו, ויקרא לראשי ומנהיגי העדה ואמר להם: ראו מה שעשיתם, וכי פודין נפש תחת נפש (תרומות פ"ח), הלא ידעתם כי בן יחיד לי, ומעיד אני עליו כי לפי מספר שנותיו הגיע לחריפות בתורה מאין כמוהו, בכל זאת לא אתן אחר תחתיו, רק ילך לצבא אם יעלה הגורל עליו. והיות שמנהיגי העיר לא נתנו אוזן קשבת לדבריו, גמר בדעתו לעזוב את העיר הזאת, אף שהיתה חביבה עליו עד מאד, בהיותה מקום תורה אין דוגמתה, וקיבל את הרבנות של עיר פרעסבורג בהונגריה, כי שם לא היו לוקחים עוד מן היהודים אנשים לצבא".

כתשע שנים שימש ברבנות בפרשבורג, ונח נפשיה דרב האי גאון חסידא ופרישא ביום ב' דחוהמ"ס שנת תקס"ג, ושם חלקת מחוקק ספון. וכל מעשי תוקפו וגבורתו ופריישתו וצדקתו וחסידותו המופלאת הלא המה כתובים בספרי "כתבי הגאונים"[20].

יא. הרב הגאון מו"ה יצחק פרענקיל. מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם מו"ה אלכסנדר סענדר מרגליות אבד"ק סאטנוב[21]. מקודם היה דר בעיר לבוב. בשנת תקנ"ט, כאשר הדפיסו שם את הספר "שנות אליהו" ע"ס זרעים מהגר"א, היה הוא מסדר אותו לדפוס והוסיף מדיליה איזה חידושים ופלפולים בפ"א דתרומות ובשאר מקומות, ושמו נרשם עליהם. משם נתמנה לאבד"ק ראדאשין[22]. אחרי נסיעת הגאון מהר"ם איגרא נתקבל לאבד"ק טיסמניץ[23]. הוא נשא ונתן בהלכה עם הגאון המפורסם מו"ה יעקב אורינשטיין, אבד"ק לבוב, ומזכירו הרבה פעמים בספרו "ישועות יעקב" במקומות שונים.

19 ראה מ"ש עליו למעלה בפרק זה.
20 עיין "כתבי הגאונים" סימן יא, הערה ב, עמ' קא—קיג.
21 עיין לעיל במאמרי על העיר "אפטא".
22 עיין שאלות ותשובות "נטע שעשועים" להגאון ר' צבי הירש קארא אבד"ק בוטשאטש, סימן מא.
23 ראה הסכמתו על הספר "מנחת יצחק", זאלקווא תקס"ה.

יב. הרה"ג מו"ה ישראל ב"ר אשר אהרן אשכנזי. ראשית הרבנות שלו היתה בעיר הובנוב [24]. אחרי מות יצחק נתמנה לאבד"ק טיסמניץ [25]. ויגוע ישראל ויאסף אל עמיו ביום ד' לחודש טבת שנת תר"א בעיר טיסמניץ.

יג. אא"ז הגאון המפורסם אריה דבי עילאי, מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב. ויהי בשמעו כי גוע ישראל ויסע עירה טיסמניץ, ויאסף את כל ראשי העדה, וידבר אל לבם, כי יקבלו את בנו הצעיר, בן זקונים הוא לו, לרב ואב"ד בעיר ההיא. הם השיבו לו: הלא ראשי ומנהיגי קהל עיר סטאניסלאב אינם רוצים לקבלו לאב"ד שמה בחיי רבנו, ואיך נקבל אנחנו אותו לאב"ד בעירנו אשר היא עיר ואם בישראל, עיר שכולה בני אוריין בתורה ובחכמה גם יחד; עיר שלפנים היתה אחת מן תשע הקהילות שבמדינה והיותר גדולה והיותר חשובה מן סטאניסלאב חברתה. אף הוא השיב להם ברוח נמוכה: וכי מפני השוטים האלו תאבד מרגלית טובה מעירכם? אני מעיד עליו כי בעוד זמן לא כביר יצא טיבו בעולם היהדות כאחד מן הגאונים המצויינים, אשר בית ישראל יהי' נשען עליו. ולו לב אמיץ בגבורים כמו גדולי הדור בכל מקום שהם. אנשי עיר טיסמניץ נבהלו מאוד בשמעם הדברים האלה יוצאים מפי האי סבא קדישא, בקדושה ובטהרה, ובידעם את תום צדקתו, שאינו מפריז על המידה, ומטבעו הוא מקמץ מאוד בשבחים ובתוארים, וכעת נעשה פזרן במלוא חפנים, לכן אמרו הלא יש ממש בדבר! אז ענה לו הראש שבכולם: אם יסכים רבנו להיות נשיא אלקים בתוכנו אז נקבל אותו ואת בנו לאב"ד בעירנו יחד. והוא השיב להם: לטובת בני גם אני מסכים לזה! ובכן נתקבלו שניהם יחד לאבד"ק טיסמניץ. הוא לא חזר עוד לביתו, רק היה יושב ומצפה לביאת בנו, ובבואו שמה שימשו שניהם יחד ברבנות. האי סבא קדישא ישב על כסא הרבנות רק איזה ירחים, ונח נפשיה דרב האי גאון וצדיק כביר ביום ער"ח טבת שנת תר"ד. ויתר פרשת גדולתו ומעשי תקפו וגבורתו בהליכות התלמוד, וצדקתו וחסידותו המופלאת, הלא המה כתובים על ספרי "כתבי הגאונים" [26].

יד. אא"ז הגאון המפורסם, מרא דכולא תלמודא, רבן של ישראל מרן משולם ישכר הלוי איש הורוויץ. נולד לאביו הנזכר בשנת תקס"ח בעיר סטאניסלאב. נקרא משולם ע"ש דו"ז הגאון האדיר רבנו משולם איגרא זצ"ל, וישכר ע"ש אבי אמו הרב הנגיד ר' ישכר שטערין מיארטשוב [27]. ושם אשת משולם רייזיל, בת בתו של רבנו הגדול מרן משולם איגרא זצ"ל. בן ח"י שנים

24 ראה הסכמתו על הספר "אור החכמה", לבוב תקס"ח.
25 ראה הסכמתו על הספר "שם משמואל", לבוב תקע"ז, ועל הספר "אמרות טהורות" על תהלים, ווארשא תקצ"ט.
26 סימן כ, הערה ב, עמ' פב—צו.
27 ראה ב"כתבי הגאונים" עמ' פג.

היה כאשר קיבל סמיכת חכמים לדון ולהורות מאת הגאון מו"ה יעקב מליסא ומאביו ומעוד גדולי הדור. בעת ההיא נתמנה לאבד"ק זלאזיץ, במקום אשר שימש לפנים אבי אביו הרב הגאון מו"ה אלעזר הלוי *[27]. שם שימש ברבנות חמש עשרה שנה, עד אשר נתקבל לאבד"ק טיסמניץ בשנת תר"א, ושימש שם ברבנות כשלוש שנים ומחצה. בשנת תר"ה נתמנה שוב לאבד"ק סטאניסלאב למלאות מקום אביו הגאון זצ"ל. משם יצא טיבו לגאון ולתפארת. כל דברי הש"ס עם פירש"י ותוספות היו חרותים על לוח לבו. ויגוע ויאסף אל עמיו בכתר תורה וכתר שם טוב העולה על כולנה, ביום כ' מרחשון תרמ"ח, בעיר סטאניסלאב. וכל מעשי תקפו וגבורתו בחכמת התורה וצדקתו וחסידותו ביראת שמים הלא המה כתובים על ספר "תולדות משפחת הורוויץ" אשר אתי בכתובים. וראה מה שכתבתי אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" [28].

טו. אחרי נסיעת אא"ז הגאון הנזכר מעיר טיסמניץ לק"ק סטאניסלאב, היה כס הרבנות בטיסמניץ פנוי הרבה שנים בלא רב ואב"ד. אחר כך נתמנה שם לאב"ד הרב הגאון מו"ה נתן יהודה ליבש ב"ר גרשון אשכנזי, מגזע זקיני "חכם צבי" (אם אמו היתה אחות הגאון המפורסם מו"ה יעקב מליסא, בני הרב הגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק זבארוב, ואביו הרה"ג מו"ה נתן אשכנזי מבראד היה בנו של הגאון הח"ץ. הר' גרשון אשכנזי גירש את אשתו אחרי אשר הולידה לו את הג"מ נתן יהודה ליב ונשא אשה אחרת מארץ רוסיא, וגם היא הלכה והיתה לאיש אחר). בנה הנזכר נתגדל ונתחנך בבית דודו זקינו הגאון מו"ה יעקב מליסא, והיה מתלמידיו המובהקים. בהשתדלות רבו, הוא דו"ז הג"מ יעקב, נתמנה בצעירותו לאבד"ק פאטיק, ושם נשא ונתן בעניינים הנוגעים להלכה למעשה עם גדולי הדור, ותשובות אליו נדפסו בשו"ת חת"ס, מהר"י ענזיל צויזמיר אבד"ק סטריא [29], ובשו"ת מהר"י כהן שחיבר הג"מ ישראל הכהן ראפאפורט אבד"ק טארנא [30]. וכי נח נפשיה דרב יעקב הכהן גוטווירטה בשנת תר"ח נתקבל הוא על מקומו כאב"ד ור"מ בדוקלא. אך לא מצא שם המנוחה השלימה שהיה רוצה בה, כי שם התפשטה החסידות אשר היתה למורת רוחו, ומנהלי העדה וראשיה מררו את חייו, והיה חי חיי צער ולמד מתוך הדחק עד אשר הרחיב ד' גבולו ונתקבל לאבד"ק טיסמניץ. שם ישב במנוחה ובכבוד עד יום פקודתו הוא יום כ"ט לחודש טבת שנת תר"ך ושם מנוחתו כבוד. אחרי מותו נדפס ממנו ספר קטן על דרושים בשם "מאורות נתן" [31].

*27 שם עמ' קיח־קיט.
28 שם עמ' צא.
29 תלמידו המובהק של הגאון בעל "קצות החושן". ראה שו"ת מוהרי"א, סימן כח—כט.
30 חלק יו"ד סימן ה.
31 נדפס בדרוהביטש תר"י.

טז. עשרים וארבע שנים היה כס הרבנות בטיסמניץ פנוי עד שנת תרמ"ד. בשנה זו נתמנה אבי אבא הרב הגאון המובהק המפורסם מו"ה שאול הלוי איש הורוויץ לישב על כס אבותיו הגאונים, נוחם עדן. הוא נולד בשנת תקצ"א בעיר זלאזיץ אשר שם שימש ברבנות אביו הגאון המפורסם מרן משולם יששכר הלוי זצ"ל. מבחרותו יצק מים על ידי אביו הגאון ושאב מי בארו, באר מים חיים של תורה, והיה מגדולי תלמידיו המובהקים. בן שמונה עשרה נכנס לחופה ונשא אשה את רבקה בת הגביר ר' יעקב נפתלי הירץ לונדון, מנכבדי עיר בראד, אשר ילדה לו אשתו השניה הינדא, נכדת הגאון המפורסם מו"ה אלכסנדר סנדר מרגליות אבד"ק סאטנוב. בשנת תרי"ג נתמנה לאבד"ק אוסציא־זיעלאנא. משם יצא טיבו בעולם לגאון ולתפארת כי הוא מן הגאונים המצויינים בדורו. שם חיבר את ספרו שו"ת "בשמים ראש" [32]. כל חידושיו בשו"ת ובהלכה, ובתוכם ספרו "גבעת שאול" על מסכת פסחים, נשרפו באחת השריפות אשר היתה שם. את ספרו "בשמים ראש" חיבר במשך שנה אחת תוך זמן הדפסתו. בשנת תרמ"ד נתקבל לאבד"ק טיסמניץ וישמש שם ברבנות כשלושים שנה. ויגוע שאול ויאסף אל עמיו בהיותו זקן ושבע ימים. הוא מת מיתה פתאומית ביום כ"ח לחודש תשרי שנת תרע"ג, ושם חלקת מחוקק ספון. נמצאות ממנו הסכמות על ספר "המדריך" [33] ושו"ת "הלכות קטנות" [34]. אני ואחי הגדול מו"ה מיכאל נר"ו באנו עירה טיסמניץ לספדו. ראשי העדה ומנהיגיה שחרו את פני להיות להם לאב"ד למלאות מקום זקיני, במקום אשר ישבו שם אבותי הגאונים הקדושים אשר בארץ המה. אך הן ולאו הוי רפיא בידי, כי בעת ההיא עוד הייתי עשיר ואיש אמיד, ואחר כך באה מלחמת העולם תרע"ד־ע"ח, ואנכי נמלטתי מן הארץ ההיא מחמת גייסות הרוסים, ובשנת תרע"ט נתקבלתי לאבד"ק דרעזדן. זקיני הנזכר היה האב"ד האחרון של קהל עיר טיסמניץ, כי לא נתקבל אחריו שום רב לאב"ד שמה.

אלה הם רבני טיסמניץ מזמן ראשון עד ימינו אלה.

כאמור היתה טיסמניץ אחת מתשע הקהילות שבמדינת רייסין היא רוסיה האדומה הנקראת "גליל לבוב". בימי פריחתה וגדולתה בחרה מקרבה שני מנהיגים לועד המדינה שהיו נקראים בשם "ראשי מדינה", אולם אח"כ, כאשר ירדה ממדריגתה ובראד עלתה כפורחת ונעשתה קהילה גדולה וחשובה יותר ממנה, אז שלחה לועד המדינה רק מנהיג אחד כשאר קהילות הראשיות אשר היו שניה לערי לבוב, בראדי וזאלקווא. ממנהיגי המדינה אשר בחרה טיסמניץ לועד המדינה, נודעים לנו איזה מהם, ואלה הם:

32 נדפס בלבוב תרל"ה.
33 נדפס בפרעשבורג תרמ"ב.
34 נדפס בקראקא תרנ"ז.

א. ה"ר אברהם ר' יוספש (בן ר' יוסף) הוא "הרב התייר הגדול מו"ה אברהם ז"ל, ראש מדינה מק' טיסמניץ[35]. כראש מדינה מעיר טיסמניץ נמצאה חתימתו בועד המדינה מיום ד' כ"ב שבט שנת ת"ן בעיר קולוקוב[36].

מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת הי' לו: בנו הראשון שמואל קראו שמו, לקח לו לאשה את אידל בת הרב הגאון מו"ה משה דיין הגדול בעיר קראקא, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יהושע חריף בעל מח"ס "מגיני שלמה" ושו"ת "פני יהושע", והיא ילדה לשמואל בת ושמה מרים אשת ר' מרדכי הלוי, ראש מדינה מעיר טיסמניץ[37]. בנו השני ושמו ר' יוסף הי' חתן הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה מנחם מענדל מרגליות אבד"ק פרעמישלא. ובת ר' אברהם ר' יוספש היתה אשת ר' ישראל מרגליות, בנו של הג"מ מנחם מענדל אבד"ק פרעמישלא הנ"ל.

ב. ה"ר מרדכי הלוי. בן משפחת רבנים מגזע היחס. אביו הרה"ג מו"ה משה הלוי אבד"ק טורבין הי' בנו של הרה"ג מו"ה שמואל הלוי אבד"ק פאדהיץ נכד הג"מ שכנא אבד"ק ווין, וזה האחרון הי' נכד הגאון המפורסם מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, נפטר שם בשנת שי"ט ונודע למשגב בשם רבי ר' שכנא מלובלין[37], ומרדכי לקח לו לאשה את מרים בת ה"ר שמואל בן ה"ר אברהם ר' יוספש ראש מדינה מטיסמניץ הנ"ל. כראש מדינה מטיסמניץ חתום ג"כ בועד המדינה, שהי' ביום י"א לחודש תמוז שנת תפ"ד בעיר קילוקוב, על הפסק דין אשר כתבו וחתמו מנהיגי המדינה, לעמוד לימין הגאון בעל פנ"י אודות רבנות המדינה של גליל לבוב[38].

ג. ה"ר קלונימוס קלמן. בהיותו ראש מדינה חתום ג"כ בועד קילוקוב בשנת תפ"ד אודות רבנות המדינה של גליל לבוב הנ"ל. מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו בטיסמניץ. שם האחד זיסקינד[39] ושם השני אברהם, שהי' נקרא ע"ש אביו בשם ר' אברהם ר' קלמנש. ולזה האחרון בת אשת הרה"ג מו"ה יצחק, ששימש ברבנות בעיר מאניסטריף ואח"כ בעיר טיסמניץ[40]. ובתו של הר' קלמן היתה אשתו של ה"ר מרדכי הלוי אשר הי' ג"כ ראש מדינה מעיר טיסמניץ.

35 ראה בספר "עטרת צבי" מהדרשן מו"ה חיים צבי דרשן בגליל לבוב, זאלקווא תקפ"ג.

36 "קריה נשגבה" סי' ד'.

37 ראה שער הספר "עטרת צבי" הנ"ל.

38 כתבתי בארוכה בספרי "כתבי הגאונים" סי' ה', וכן ראה שם מ"ש מתולדותיו.

39 זכרונות דובער בוליחובר עמ' קי"ח.

40 שם עמ' 93.

טיסמניץ

ה״ר מרדכי הלוי הי׳ בנו של הנגיד ר׳ אהרן הלוי מנכבדי עיר בראדי, וזה האחרון הי׳ אחיו של ה״ר מרדכי הלוי ראש מדינה מטיסמניץ הנ״ל[41]. והי׳ נקרא בבראד בשם ר׳ ארון ר׳ אברהמש ע״ש חותנו מנהיג המדינה ר׳ אברהם זאלקוויר ואשת הר׳ מרדכי הלוי היתה בת הגאון ר׳ דובעריש חריף אבד״ק סטריא בנו של זקיני הגאון מהר״ם חריף אבד״ק לבוב.

41 שם עמ׳ 61.

נספח

יחס רבני טיסמניץ

הג"מ משולם ב"ר אברהם זאלצבורג הי' מרבני גדולי הדור (בן משפחה מיוחסת) "מגדולי היחוס"[1] אשר בארץ אשכנז, ומקור מחצבתו היתה מעיר זאלצבורג. אחרי מות הכהן הוא הרב הגאון מו"ה יעקב קאפיל ב"ר אשר הכהן, אשר נתמנה בשנת ש"פ מעיר פרעמישלא לאבד"ק לבוב מחוץ לעיר, (ונח נפשיה דרב יעקב שמה בשנת ש"ץ לפ"ק), אז נתמנה על מקומו שמה הגאון מו"ה משולם ב"ר אברהם זאלצבורג. לפנים שמש ברבנות בעיר קאוולי. בשנת ת"א נמצא חתימתו בפנקס הקהל בלבוב וחתום: "משולם בל לא"א אברהם זלצבורג אשכנזי". ובועד הארצות אשר היה בעיר יערסלאב בשנת ת' הסכים שמה בשריותא דעגונא לפסקו של בעל מגיני שלמה[2]. ונח נפשיה דרב האי גאון בלבוב ביום ח' לחודש השני שנת ת"ח. וזה נוסח מצבתו שם.

"הן צדיק בארץ מ ש ל ם, בשמיני לחודש השני בשנה ק ש ה, גברו אראלים את המצוקים ונלקח ארון הקודש. עין משפט, הוא איש קדוש אדוננו מורנו ורבנו הקדוש החסיד התם והיקר, הצדיק המושלם, ראש הגולה, הגאון מוהר"ר משולם במוהר"ר אברהם זלצבורג אשכנזי, אשר הי' ר"מ ואב"ד מורה צדק בק"ק לבוב. איה חסיד איה ענין, מתלמידיו של אברהם אבינו, חכמה וישיבה הרבה, והעמיד תלמידים הרבה, חקר ותקן משלים הרבה, ומשפטיו עם ישראל עשה, עשה אזנים לדת מורשה שלא יבואו ליגע לא בגופה ולא בשרשה. הדריך את עמו מאסור לאפרשא ככתוב בספר תורת משה. לכן מיתתו מכפר כדם הפר. יבוא שלום ינוח על משכבותיו בשלום".

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היה לו. בנו הרב הגדול מו"ה אברהם אבריל עוד בחיי אביו היה דיין ומו"ץ בעיר לבוב, ונמצא חתימתו שם בשנת ת"ד וכן בשנת ת"ח חתום "נאם אברהם בלא"א הגאון מהור"ר משולם זאלצבורג, יום ה' י"ח אב ת"ח. ולו בן, והוא אבי ה"ר שמריה שהיה נקרא על שם אביו, ר' שמריה עבריל. חתן הרב הנגיד הקצין בעל בעמיו ר' שלום שכנא הכהן, הנקרא רש"ך[3]. מיום חתונתו היה דר בקראקא וימת שם ביום ג' אייר שנת תמ"ד. הניח אחריו בן מבין,

1 עיין בספרה של גליקל האמלין בעברי טייטש "זכרונות גליקל".
2 ראה שאלות ותשובות פני יהושע ח"ב סימן נג.
3 ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ה.

בו תנוח חכמה, ה״ר יהודה ליב מפינטשוב אשר הו״ל את הס׳ חדושי הלכות מהר״י בן לב עם חדושי מהרש״ך [4]. חתם שם ״נאם הק׳ יהודה ליב בהמנוח מו״ה שמרי׳ חתן הנגיד המפורסם מו״ה שכנא כ״ץ. כמנהיג העיר נמצא חתימתו בפנקס הקהל שם ביום כ״א לחודש מנ״א שנת תק״ח, וכן ביום ה׳ אדר תקי״ב. שם אשתו רוזא בת מנהיג־מדינה וארצות הר׳ משה ב״ר שלום הלוי מקראקא [5]. כנראה עוד בן אחר היה לו לה״ר שמרי׳ עבריל, ושמו אברהם והוא הרה״ג מו״ה אברהם ב״ר שמרי׳ עבריל דיין ומו״ץ בלבוב, וימת שם אברהם ביום י״ג טבת שנת תמ״א [6]. ובתו (של הג״מ משולם זאלצבורג) שמה היה לאנה, אשת הרב הגאון איש צדיק תמים וחסיד בכל מעשיו מו״ה שמואל הלוי, אבד״ק הילדעסהיים, בן הנגיד הקצין ר׳ יוסף הלוי האמלין (וימת יוסף בהיותו למעלה משמונים שנה, ביום ש״ק כ״ז שבט שנת תל״ז בעיר הנובר), בנו של הנגיד ר׳ שמואל הלוי גאלדשמיד שהיה נקרא על שם עיר מולדתו שטוטגארד, בשם ר׳ שמואל שטוטגארד. בהיות הג״מ שמואל הלוי צעיר לימים חשקה נפשו בתורה ויעזוב את עיר ילדותו וארץ מולדתו ללכת ארצה פולניא ולמד מפי גדולי חכמי עיר לבוב המעטירה ביחוד מפי הגאון מו״ה משולם. על ידי שקידתו הגדולה וחסידותו המופלאת מצא חן בעיני רבו, ונתן את בתו לאנה לו לאשה. אחרי מות חותנו ורבו בא יחד עם חותנתו לגור בעיר קראקא [7]. כנראה אחרי מות חותנתו עזב את מדינת פולניא ושב לו לארץ מולדתו וקבע דירתו בעיר הילדעסהיים. ערך שנת תי״ד נתמנה שם לאב״ד ושמש שם ברבנות עד שנת תכ״ד. אח״כ התפטר ממשמרתו זאת, ונתמנה במקומו הרב הגאון מו״ה מרדכי הכהן, (נפטר שם ביום ה׳ תמוז שנת תמ״ד). — לעת זקנתו מתה עליו אשתו ביום ג׳ כ״ב לחודש תמוז שנת תמ״א. בפנקס ח״ק של עיר הילדעסהיים נרשמה עליה אלה הדברים: ״האשה הרבנית גברנית אשת חיל מרת לנה, בת הגאון הגדול המיוחס המופלג כמוהר״ר משולם זצ״ל שהיה אב״ד ור״מ בק״ק לבוב מחוץ לחומה, אשת מוהר״ר שמואל הלוי יצ״ו. הלכה לעולמה ביום ג׳ נכבדות מדובר בך תמוז תמ״א לפ״ק״. ואף הוא לא האריך ימים אחריה רק שנה אחת וימת שם שמואל ביום ג׳ ו׳ תמוז תמ״ב. בפנקס ח״ק שם כתוב עליו: ״האלוף והגאון פרנס ומנהיג והחסיד כמוהר״ר שמואל, בן כמוהר״ר יוסף הלוי זצלה״ה, הלך לו לעולמו ביום ג׳ ו׳ תמוז שנת תמ״ב, ונקבר באותו יום בהספידא רבה ובכבוד יקירא, ושבק חיים לרבנן ולכל ישראל אמן״. לשמואל יולד שני בנים ושלוש בנות, ואלה בני שמואל הלוי, שם האחד נתן ליעבץ, ושם השני יצחק, פרנס ומנהיג בהילדעסהיים. וימת שם יצחק ביום ש״ק ונקבר למחרתו ביום א׳ ט״ו טבת שנת תנ״א לפ״ק. — ואלה בנתי׳ דמר שמואל הלוי, בתו הראשונה צפורה

4 ווילהלמשדארף תע״ט.
5 וועטשיין ״תולדות ישראל וחכמיו״ ח״ד עמ׳ 53.
6 אנשי שם סי׳ י׳.
7 ״כלילת יופי״ ח״א דף מ״ג.

היתה אשת הנגיד ר' שלמה בן ר' שמעון מווילנא. ותמת שם צפורה אור ליום א' כ' תמוז שנת תע"ה. — בתו השניה אידל (כשם חמותו) היתה אשת הרה"ג מו"ה נתן הכהן, אחי הרב הגאון יוסף הכהן, אבד"ק הנובר והמדינה, בני ה"ר משולם זוסיל הכהן מעיר פפד"מ. מקודם הי' הג"מ נתן הכהן ראש ומנהיג בעיר הילדסהיים, ערך שנת ת"ס נתמנה לאב"ק לונדענבורג אשר במדינת מעהרין, ונח נפשיה דרב נתן שם שנת תס"ז בערך. אחרי מותו שבה אשתו איידיל עירה הילדעסהיים ותמת שם ביום א' ו' לחודש שבט שנת תצ"ד לפ"ק. בתו השלישית ושמה מלכה היתה אשת נעוריו של הקצין הידוע ר' יהודה ברלין ותמת היא בהיותה עוד רכה בשנים על פני אביה ביום ג' ב' דר"ח תמוז שנת תל"ה בעיר הילדסהיים. אחרי מותה לקח לו יהודה אשה אחרת ושמה אסתר, בת ה"ר שמואל שוחלהוף, והלך לו לגור בעיר ברלין אשר שם נעשה לעשיר גדול וסוכן המלך, וע"ש העיר ההוא היה נקרא בשם ר' יהודה ברלין.

משער אני כי עוד בן אחר היה לו להגאון מו"ה משולם זאלצבורג אבד"ק לבוב, הוא אבי ה"ר אהרן משולם מלוצק, אשר בנו הרב הגאון מו"ה ישעיה היה ראש ב"ד ור"מ בלבוב ונמצא חתימתו בפנקס הקהל שם מן שנת תמ"ו עד שנת תפ"ח[8] בועד הארצות אשר היה ביום ג' ר"ח מרחשון שנת תנ"ז ביריד יערסלב, חתום שם אחרון "הצעיר ישעיה בלא"א משה משולם זצלה"ה מלוצק"[9]. וימת ישעיה בערב יום הכיפורים שנת תצ"ג בעיר קאלימייא. והוא אבי הרב הגאון מו"ה משולם אשר בשנת תפ"ז כבר שמש ברבנות בעיר קאלימייא וימת שם ביום ד' דחג הסוכות שנת תק"ו.

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו, וזכה כי יצאה מהם דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים רבנים גדולים גאונים מצוינים אדירי התורה יושבי על מדין משך איזה דורות. בנו הרב הגאון הגדול מו"ה אפרים פישל, אשר מילא אחריו שמה ושמש ברבנות בעיר קאלימייא עד יום פקודתו, הוא יום י"ג לחודש תשרי שנת תקמ"ג. היה אבי הרב הגאון מו"ה ישראל, אבד"ק קאלימייא, היה זקינו ומורו ורבו של זקיני הגאון הנורא מרן משולם איגרא אבד"ק טיסמניץ ופרעשבורג[10].

ובתו (של הג"מ משולם אבד"ק קאלימייא) היתה אשת הרב הגאון מו"ה יצחק הלוי אפשטיין, בן הגאון החסיד מו"ה נחמן הלוי עפשטיין, אבד"ק באר, נפטר בשנת תצ"ה והספידו הגאון מו"ה חיים כהן ראפאפורט, אבד"ק לבוב[11]. אחרי

8 "אנשי שם" סימן שכ"ח.

9 ראה "קריה נשגבה" תולדות העיר זאלקווא סימן קפ"ה.

10 ראה "כתבי הגאונים" עמ' ק"א—ק"י.

11 ראה בקונטרס "זכר החיים", דרוש כ"ג בסוף הספר שו"ת "מים חיים", זיטומיר תרי"ז, לנכדו הגר"ח כהן ראפפורט. מספד רב "על שבעה נרות שכבו בזמן אחד ובתוכם הרב המאוה"ג בתורה ובחסידות כבוד מו"ה נחמן הלוי אשר אור תורתו זרחת בק' באר, דור חמישי להגאון בעל הלבושים".

מות גיסו הג״מ אפרים פישל נתמנה הוא לאבד״ק קאלימייא ונח נפשיה דרב יצחק שם ביום ג׳ אדר שנת תקנ״ה. אחרי מותו מילא את מקומו בנו הרב הגאון מו״ה נחמן צבי הלוי עפשטיין[12]. וימת שם הג״מ נחמן צבי ביום כ״ח תשרי שנת תק״ץ לפ״ק. ולו שני בנים ובת: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה יצחק זאב הלוי אשר מילא מקומו שם, וימת יצחק זאב ביום ט״ז מרחשון שנת תר״ט. — בנו השני היה הרב הגדול מו״ה משולם הלוי אבד״ק פיסטין, הנפטר בחצי ימיו על פני אביו בעיר קאלימייא ביום ו׳ טבת שנת תקע״ט. — ובת הג״מ נחמן צבי היתה אשת הרב הגדול מו״ה יוסף אבד״ק קיטוב, סבו של הרה״ג מו״ה יוסף אלטר אבד״ק אזיראן מח״ס ״גנזי יוסף״[13] על הפתיחה כוללת של בעל פרי מגדים זצ״ל — כל אלה בית משולם, הוא הגאון מו״ה משולם זאלצבורג, אבד״ק לבוב והגליל.

12 ראה הסכמתו על הספר ״מעיין החכמה״, לבוב תקצ״ד, על הספר ״אבן פינה״, שם תקס״ד מאת הגאון ר׳ אריה ליב מסטריזוב.

13 נדפס במונקאטש תרנ״ה.

טישוויץ

קהילה חשובה בגליל חעלמא. היתה הרבה פעמים מקום ועד המדינה בפולין [1]. בשנת ת״ח גרו בטישוויץ כמאה משפחות וכמעט כולם נהרגו על ידי חיילות חמי״ל הרשע שר״י [2].

הרבנים בטישוויץ:

א. ר׳ אברהם דוד ב״ר משה [3], ואח״כ אבד״ק סאטנוב [4].

ב. ר׳ אברהם ב״ר יעקב געלערהרטער, בן ר׳ משה, אבד״ק טאמאשוב, בן הג״מ בעל ״תפארת צבי״ [5].

ג. ר׳ נתן נטע הכהן שפירא [6].

ד. ר׳ יהודה ליבוש סג״ל איטינגא ב״ר אברהם סג״ל, אבד״ק טיסמניץ.

ה. ר׳ זכריה מענדיל בן ר״א יאסקיס, פרנס ועד ד׳ ארצות. ר׳ זכריה מענדל היה חתנו של הגאון הנודע מרן יעקב עמדין, ורעיתו נפטרה בטישוויץ בשנת תקכ״ג [7].

ו. הג״מ צבי הירש, מחבר ״תפארת צבי״.

1 ראה מ״ש לעיל במאמרי על העיר ״בעלזא״.
2 ראה טיט היון באוצה״ס ח״ד עמ׳ 422.
3 ראה הסכמתו על ספר ״משמרת הקודש״ מכ״ט תמוז תק״ו.
4 ראה הסכמתו על הספר ״אהל יוסף״ שנתן בהיותו בסאטנוב בשנת תקכ״ז, ועל ספר ״בן אהרן״ תקכ״ט.
5 ראה הסכמתו על הספר ״שבחי הבעש״ט״, ברדיטשוב תקע״ה.
6 ראה הסכמתו על הספר ״עבודת השיר הלוי״, תקל״ג.
7 עיין ספרו של יעב״ץ, ״מגילת ספר״, עמ׳ 186.

יאברוב

יאברוב היא אחת העיירות העתיקות בגאליציה המזרחית בגליל לבוב. אין לדעת לנכון מתי התישבו בה היהודים, אולם לפי מקורות כותבי תולדות גליל לבוב קנו יהודים ביאברוב, בשנת שפ״א, עשרים ושלושה בתים, ואלה שלא הספיקו לרכוש להם בתים היו גרים בבתי נכרים. רובם התפרנסו מיגיע כפיהם; מהם בעלי מלאכה, כגון עושי יין שכר ויין־שרף, ואחדים מהם היו גם כורמים ויוקבים. בשנת ת׳ לאלף השלישי, כאשר נתרבו הסוחרים היהודים ביאברוב, יצאו הנוצרים בערעור לפני המלך כי היהודים הסוחרים בתבואת הארץ משיגים גבולם, ועל סמך זה אסר המלך על היהודים בשנת ת״א לעסוק במסחר וקנין ביבול הארץ וגידולי־קרקע ושלל מהם את הרשות לרכוש קרקעות [1]. מאז התפרנסו היהודים מהחזקת בתי מרזח וממכירת משקאות חריפים. ביאברוב התקיים גם בית־בישול של יהודים לכפרי הסביבה [2].

בשנת ת״ח מנתה קהילת יאברוב כשלוש מאות משפחות וכולם ברחו מגייסות חמיל ימ״ש לעיר לבוב, ולערך מאתיים משפחות מתו מרעב. מאה משפחות בלבד נשארו בחיים [3]. בשנת תי״ח קיבלו היהודים רשיון מאת המלך יאן סאביעסקי לבנות בית הכנסת. בית התפילה נבנה מעץ, כי לא היה להקהילה די כסף לקנות אבנים. מעניין, שבית הכנסת הזה שנבנה מקרשים התקיים עד שנת תרס״ה.

על פי מפקד רשמי משנת תקכ״ה מנו היהודים ביאברוב 639 נפש; בשנת תרי״ז — 1873; תר״ס — 2472 ותרפ״א — 4205 [4]. באמצע המאה החמישית לאלף הששי היתה יאברוב קהילה חשובה ומרכז לתורה. הרבנים והדיינים היו נודעים לשם ולתהילה, וגם מנהיגי העיר היו תלמידי חכמים מובהקים [5].

1 עיין ספרו של מ. באלאבאן ״תולדות היהודים בפולין״ עמ׳ 61.

2 ראה באינציקלופדיה היהודית (גרמנית) ערך יאברוב, כרך 8 עמ׳ 897.

3 עיין ״טיט היון״ עמ׳ רכב.

4 עיין אנציקלופדיה הנ״ל עמ׳ 897.

5 ראה הסכמות על הספר ״זרע בירך״ פפד״א, תפ״ו: ״מהרב המופלא מוהר״ר הירש בהגאון מו״ה משה חריף אבד״ק יאברוב. בצירוף כבוד אלופי מנהיגים ודיינים דק״ק יאברוב״. ובאו שם עה״ח ״הכ״ד האלופים ראשי מנהיגים ואלופי הדיינים בצירוף הרב המאור הגדול אב״ד ור״מ דקהלתנו הכותבים וחותמים לכבוד התורה ולומדיה״. על החתום: הק׳ יצחק במהר״ר אליעזר מרגלית מיאברוב... ונאום הק׳ ארי׳ ליב במו״ה פתחיה אלטשולר הוא אבי בעל ״מצודת דוד״ על התנ״ך.

לעת זקנותו קבע מושבו ביאברוב הרופא המפורסם של יהודי פולין ר' אברהם יצחק חז"ק[6]. במאה זו נחשבה יאברוב לאחת הקהילות הראשיות בגליל לבוב, ואחד מפרנסיה היה ראש ועד המדינה לעניני מסים וארנונות שהוטלו על קהילות גליל לבוב. בשנת תקי"ג נבחרו בועד המדינה בקראקוב ט"ו מנהיגי הועד, וביניהם גם בא־כוח קהילת יאברוב.

ואלה שמות רבני יאברוב מיום היוסדה עד הזמן האחרון:

א. הרב הגאון מו"ה צבי הירש בן הגאון מו"ה אלי' הלוי שהשתתף בהגנת הגאון ר' דוד לידא מאמשטרדאם, שעמדו לנדותו כאחד מאנשי כת ש"ץ. בין הרבנים שיצאו, בשנת תמ"ד, בקול קורא להחרים את כל הדוברים על צדיק עתק חתום גם: "צבי הירש בהג' מו"ה אליהו, אב"ד ור"מ ביאברוב יע"א"[7].

ב. הרה"ג מו"ה צבי הירש בן הגאון ר' משה חריף השני אבד"ק לבוב. מקודם היה אחד מדייני לבוב ואחר כך נתמנה לאבד"ק יאברוב[8]. לעת זקנותו נתקבל שוב לדיין ומו"ץ בלבוב ושם נפטר בכ"ו תמוז תצ"ז[9].

והוא אבי הרב הגדול מו"ה דובעריש, אשר בנו הרה"ג מו"ה יעקב הי' דיין בב"ד רבה של הגאון ר"ח כהן ר"פ בעיר לבוב ונדפסו חידושיו בסוף ס' "פורת יוסף" לבעל "פרי מגדים". ומובא ג"כ בפרי מגדים יו"ד סי' ס"ב בשפתי דעת סק"ג, ונדפסו פסקיו בשו"ת ר"ח כהן ר"פ, חלק או"ח סי' י"ב, אה"ע סי' ל"ה וסי' ע"ז. הי' אבי הרב הגאון הגדול החסיד מו"ה שמחה אבד"ק בוברקא*[9], מגדולי תלמידיו של הגאון בעל פרי מגדים, ונדפס ממנו הגהה אחת בפרי מגדים יו"ד במשבצות זהב סי' י"ד, ט"ו. והוא הי' חבירו ועמיתו של הרב הגאון החסיד מו"ה ישראל הרב המגיד מקאזניץ, ובחסידות תלמיד מובהק של הה"צ ר' שלום זישא מהאניפוליא (בהקדמת ס' מעין ארי'). ואשתו של הג"מ שמחה אבד"ק בוברקא היתה בת הנגיד מו"ה חיים מזאלקווא (חתן הרב הגאון המפורסם מו"ה ארי' ליבש אויערבאך אבד"ק סטאניסלאב), אשר אביו הנגיד הקצין מו"ה אורי הי' בן אחותו

6 עיין אודותיו למעלה במאמרי על חענטשין.
7 עיין למעלה במאמרי על בילגוריי וטארנוב.
8 ראה הסכמתו על הספר "זרע בירך", וראה גם הסכמה על הספר "זרע בירך" מאת מנחם מנלי, וואנזי בעק, ת"ץ.
9 עיין ספר "אנשי שם" סימן תפב.
9* מתולדותיו של הג"מ שמחה מבוברקא ידענו כי הי' לו בן ובת. בנו הרה"ג מו"ה חיים אבד"ק בוברקא, הי' אבי הרב הגדול מו"ה דוד אבד"ק הנ"ל חותן יוסף, הוא הרה"ג מו"ה יוסף הלוי איש הורוויץ אבד"ק אוסציא (כתבי הגאונים עמ' 94). ובתו מרת הינדא היתה אשת הג"מ שלמה נפתלי צויזמר רב דגליל שטארטקוב (בהקדמת ס' מעון ארי').

של הר׳ יצחק הלוי מלבוב, אבי האחים הרבנים הקדושים מו״ה חיים וחתנו מו״ה יהושע רייגעס ר״מ בעיר לבוב, שקדשו את שמו של הקב״ה ברבים בערב חג השבועות שנת תפ״ח לפ״ק, ואשתו של הנגיד ר׳ אורי מזאלקווא היתה בתו של הרב הגדול נגיד וטפסר מו״ה חנוך העניך מזאלקווא, חתן הקציץ המפורסם מו״ה בצלאל ב״ר נתן מזאלקווא, שהי׳ נקרא בשם ר׳ בצלאל מוכסן, אשר הי׳ חשוב בחצר המלך פולין יאן סאביעצקי, ואצילי ארץ פולין היו מכנים אותו בשם ״מרדכי השני״. (קרי׳ נשגבה סי׳ נ״ד. במגיוח״ס הנדפס בסוף ס׳ גויעת ארי׳. כתבי הגאונים דף כ״ז).

ג. הרה״ג מו״ה חיים הלוי, מקודם דיין ומו״ץ בלבוב ומנהיג מדינת לבוב בועד ד׳ ארצות שהתאסף בשנת תמ״ז ביארוסלאב[10]. בתו שפרינצה נישאה להרב הנגיד החריף מו״ה משה מזאמושטש, והוא אבי הגאון המפורסם מרן שלמה אבד״ק חעלמא ולבוב, בעל מחבר ״מרכבת המשנה״[11].

ד. הרה״ג מו״ה אהרן שור*[11], אבי מנהיג גליל לבוב בועד ד׳ ארצות ר׳ ארי׳ ליב שור.

ה. הגאון מוהר״ר אהרן הלוי, בהגאון ר׳ חיים יהודה איטינגא, אבד״ק לבוב, חתן הגאון ר׳ שמחה הכהן ראפאפארט, אבד״ק הורודנה. והג׳ ר׳ אהרן נשא את בת דודו הגאון ר׳ חיים הכהן ראפאפארט[12]. בשנת תק״י נתמנה לאבד״ק יאברוב ובתקכ״ג לאבד״ק רישא. נפטר בי״ט לחודש סיון תקמ״א בעיר לבוב ושמנ״כ.

ו. הגאון מו״ה יוסף בן הגאון ר׳ משה אבד״ק סווירז. חתן ה״נודע ביהודה״. נולד בשנת תצ״ו בזאלקווא. היה סמוך על שולחן חותנו בפראג, ואחר כך נתקבל לראב״ד בוויטקוב ובסקאהל, ומשם עבר ליאברוב. בשנת תקל״ה נתקבל לאב״ד בעיר פוזנא והגליל ונפטר שם בתקס״א[13].

זרחת בק׳ באר, דור חמישי להגאון בעל הלבושים״.

10 עיין ספר ״קריה נשגבה״, תולדות העיר זאלקווא בהוספות לסימן יג, ובספר ״אנשי שם״ סימן קסב.

11 על אודות ״המרכבת המשנה״ עיין במאמרי למעלה על זאמושטש ולהלן בתולדות העיר מעזיבז.

11* בהיותו ראב״ד יאברוב הסכים על הספר ״באר היטב״ על שו״ע יו״ד, זאלקווא תק״ב.

12 תשובה אליו נדפסה בתשובות חותנו חיו״ד סי׳ מ, ותאריך התשובה י״ט מנחם אב תק״י. ראה גם הסכמותיו על ספרי שו״ת ״גאוני בתראי״ טורקא תקכ״ד ושו״ת ״הר הכרמל״, פפד״א, תקמ״ב.

13 עיין מ״ש במאמרי על ״פוזנא״ ובמאמרי לעיל על ״גרידיץ״ הערה ה.

14 ראה תשובותיו בספר ״חמדה גנוזה״ לבוב תרל״ד, וראה גם מאמרי על ״בעלזא״ הערה ו.

ח. הרה"ג מו"ה אביגדור, בנו יחידו של הגאון מו"ה אליהו, אבד"ק בילגוריי, מחבר שו"ת "הר הכרמל" [15].

ט. הגאון מו"ה נתן מברא ד, נכד הגאון ר' יצחק באב"ד מבראד וחתן הנגיד ר' נפתלי הירץ אבד"ק ראווי [16].

י. הגאון מו"ה משה הכהן ראפאפארט, מילידי לבוב, נכד הקצין המפורסם אברהם יקותיאל זלמן ראפאפארט, הידוע בשם ר' זלמן פערילש מבראד. הוא היה מגדולי תלמידי הגאון מו"ה מרדכי זאב הלוי איטינגא מלבוב, ונתמנה לאבד"ק יאברוב בהיותו עדיין צעיר לימים.

ר' משה הכהן שימש גם כראב"ד בליזנסק, ולעת זקנתו היגר לארצות הברית ושימש כרבה של קהילת אנשי מדינת גאליציה. בסוף ימיו חזר ללבוב [17] ונפטר שם זקן ושבע ימים, כבן שמונים ומעלה.

יא. הרה"ג ר' משה תאומים, בן הגאון מו"ה אפרים תאומים אבד"ק קריסנפולי, ובן בתו של הגאון המפורסם מו"ה יעקב אב"ד ליסא בעל "חוות דעת". מצד אביו היה דור חמישי להגאון בעל "קקיון דיונה". הוא שימש ברבנות יאברוב בהיותו צעיר לימים [18], משם נתקבל לאבד"ק הארדענקא ונפטר בד' כסלו תרמ"ח [19]. חיבר שני ספרים חשובים, שו"ת "דבר משה" מהדורא קמא ותניינא, ו"אוריין תליתאי" [20].

יב. הרה"ג מו"ה יואל משה סגל לאנדוי, בהרה"ג ר' מרדכי זיסקינד הלוי לאנדוי, מקודם ראב"ד ביאברוב ובזקנותו ראב"ד בסטריא. נפטר י"ב ניסן תרט"ו. הוא היה יחסן חוטר מגזע הגאונים משפחת לאנדוי מאפטא. ר' יואל משה נפטר בערך שנת תרמ"ו ביאברוב והשאיר אחריו בן יחיד הרה"ג ר' נפתלי הירץ הלוי אבד"ק סטרעליסק.

15 נדפס בפפד"א תקמ"ב.
16 ראה הסכמתו על ספר "תולדות אברהם", פרעמישלא תרמ"ב, ומ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמ' לט.
17 ראה הסכמתו על ספר "תורת הרא"ם", לבוב תקנ"ח.
18 ראה הסכמתו על ספר "זכרון שארית יוסף", קולומייא תרמ"ב.
19 עיין מ"ש ב"כתבי הגאונים" עמ' צא.
20 נדפסו בלבוב תר"מ.

נספח

יחס רבני יאברוב

הג"מ אליעזר מרגליות, אבד"ק פאטיק היה בן הג"מ יהודה מרגליות בן הגאון מו"ה אליעזר מרגליות, אבד"ק לובמלא, בן הגאון מו"ה מנחם מנדל מרגליות[1], אבד"ק פרעמישלא. את חתימתו אנו מוצאים גם באסיפת ועד הארצות אשר התקיים ביריד גראמניץ בלובלין בב' ניסן ת"ד[2]. הוא היה יליד אשכנז ונשא שם אשה ושמה שיינדל, בת הגאון מו"ה משה מרדכי מרגליות ועל שם משפחת חותנו הוסב שמו למרגליות.

הג"מ יצחק מרגלית מיאברוב היה אבי הג"מ מנחם מאניש מרגליות מזאלקווא. סבם של האחים הרה"ג מו"ה אלכסנדר סנדר מרגליות, אבד"ק סאטאנוב[3], ומו"ה מנחם מאניש אבי האחים הגאונים מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראד ומו"ה חיים מרדכי מרגליות, אבד"ק דובנא רבתי, מחבר ספר "שערי תשובה" על שולחן ערוך אורח חיים.

הרה"ג ר' מנחם מנדל, אבד"ק הלוסק פלך מינסק היה בן הרה"ג מו"ה משה, אבד"ק ראזינאי. הוא היה אבי הג"מ מו"ה יוסף, אבד"ק לוסק וסלוצק, אבי הג"מ מו"ה משה זאב, לפנים רב בטיקטין ובסוף ימיו בעיר ביאליסטוק מחבר ספר שו"ת אגודת אזוב[4] בתו של הרה"ג ר' יוסף אבד"ק סלוצק הנ"ל נישאה להגאון מו"ה אליעזר הלוי איש הורוויץ, אבד"ק מיר.

הרה"ג מו"ה חיים מרדכי ראללער אבד"ק ניאמץ בהונגריה, מחבר ספר "חדושי בן יאיר"[5] היה בן הג"מ יצחק יהודה אייזיק ראלער, אבד"ק פאנזעטש בהרה"ג ר' שמשון, בהרה"ג ר' מאיר, בהרה"ג ר' מרדכי, אבד"ק חאדרוב, בהרה"ג ר' יחיאל מיכל אבד"ק יאברוב, בהרה"ג ר' דוד אלטשולער, בעל "מצודת דוד ומצודת ציון" על תנ"ך.

1 ראה הסכמתו על ספר "אהבת השם" לובלין ת"א: "נאום מנחם מענדל אשכנזי, חונה לע"ע בק' פרעמישלא".
2 ראה "האסיף" שנה ו' עמ' קנ"ו.
3 עיין מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא".
4 ראה "תולדות הפוסקים" למשה חאנעס עמ' תי"ד.
5 נדפס בטשרנוביץ תר"ן.

יאזלאוויץ

יאזלאוויץ, עיירה קטנה בגליל סטאניסלאב, היתה לפנים אחת הקהילות החשובות והגדולות שבמדינת פודוליה [1]. יאזלאוויץ היתה סמוכה לקהל עדת ישורון בעיר בוטשאטש (קהילה עתיקה וחשובה) וחתמה עצמה: "בוטשאטש אצל יאזלאוויץ". העיר השתייכה לאחוזה פרטית של אחת ממשפחות האצילים במדינה. היא היתה רכוש אצילים טובים וישרים שנתנו ליהודים זכויות ורשות להתפרנס ממסחר וקנין בתבואת הארץ. הקהילה גדלה והצליחה והתפתחה בחומר וברוח, ונעשתה לעיר של חכמים ונבונים.

הרבנים שישבו כסאות למשפט ביאזלאוויץ היו גדולי הדור שטבעם יצא אף חוץ לגבול ארצם. באמצע המאה החמישית לאלף הששי היתה אחוזתו של האדון סטאניסלאב פוניאטובסקי, ואחר־כך של בנו אויגוסט — המלך האחרון של מלכות פולין — והם אנשים ישרים ונבונים טובי לב ואוהבי ישראל. הם היו לאחיעזר ואחיסמך לקהילה היהודית. ידוע שסטאניסלאב פוניאטובסקי נתן ליהודי יאזלאוויץ מתנה בסך עשרת אלפים זהובים שהשקיעו במסחרם והם הביאו לעיר מחוץ לארץ סחורות בד ומשי.

במלחמת טורקיה ופולין, עם כיבוש העיר על ידי הטורקים, ברחו התושבים היהודים לעיירות אחרות. בין הבורחים היה גם הג"מ משה כץ, בן רבנו הגדול ר' שבתי כהן בעל הש"ך. הוא היה גר בפודהייץ הסמוכה, ובברחו עבר את הגבול והתיישב בעיר פראנקפורט על נהר אודר, ושם הדפיס את הספר "נקודות הכסף" שחיבר אביו הגאון זצ"ל. הוא הוסיף גם חידושיו לספר [2].

מאז שנת תל"ב, כאשר נחתם חוזה שלום בין מדינת פולין למדינת פודוליה, שהפכה אחת המדינות שהשתייכו לחבל טורקיה (ועי"ז נפרדו יהודי פודוליה מאחיהם בפולין), לא היו יהודי יאזלאוויץ כפופים עוד לראשי המדינה של מדינת רייסן, היא רוסיה האדומה שנקראה גליל לבוב. לא סרו למשמעתם, לא בעניני מסים וארנוניות וגם לא בעניני הרבנות. הם היו עומדים ברשות עצמם ובחרו להם מנהיגים וממונים וגם רב המדינה, היינו רב הגליל, לפקח על כל עניני הציבור במדינתם העצמאית.

1 כך נזכרת בספרי הגיאוגרפיה של פולין.

2 ראה לעיל במאמרי על "אפטא".

בשנת תנ"ט, כאשר שבה פודוליה למדינת פולין, השתדלו היהודים שם אצל השר להשאר עצמאיים. השר פוניאטובסקי מילא בקשתם ומאז נפרדה מדינת פודוליה ממדינת גליל לבוב ועמדה ברשות עצמה בעניין גביית המסים ובסידורי הרבנות של ערי הגליל. מצב זה התקיים כחמישים וחמש שנה, משנת ת"ע עד שנת תקכ"ה, שאז בוטל ועד ארבע ארצות כנודע ונתבטלו גם סדרי המדינות.

ב־6.1 בשנת 1713 למספרם (תע"ג), קבע המלך אויגוסט השני שקהילות פודוליה לא ישתייכו עוד למדינת רוסיה, דהיינו לגליל לבוב, ואז החליטו לארגן ועדים לפקח על עסקי הגליל[3]. יאזלוביץ, שהיתה אחת הקהילות הראשיות בגליל, בחרה את הגאון מו"ה צבי הירש מרגליות ל"רב המדינה" של כל פודוליה. הוא מצא חן בעיני פוניאטובסקי אשר אישר את בחירתו, והיתה המשרה לו ולזרעו אחריו.

בתקופה זו היו יהודי פודוליה סוחרים חרוצים שהרחיבו את גבולות המסחר והיה להם משא ומתן עם כמה ארצות מעבר לגבול פולין. יהודי העיירות יאזלוביץ, טשורטקוב, יאגולניצא וסקאלא נסעו בשיירות גדולות ועגלות טעונות סחורות למדינת וואלאכיה (רומניה) והיו מביאים יינות ומגדנות לארצות חוץ.

ראשית התיישבות היהודים ביאזלוביץ בתחילת שנת של"ה לאלף הששי, וכפי שנרשם בספרי הרשות גרו אז ביאזלוביץ עשרים משפחות יהודים.

ואלה שמות רבני העיר מאז ועד עתה:

א. הרה"ג מו"ה שמעון הכהן ראפפאפורט בן הגאון מו"ה אברהם הכהן שרענצל מגדולי חכמי לבוב, מחבר ספר שו"ת "איתן האזרחי". הוא היה חתן הגאון הנגיד ר' מאיר וואל, חתן השר הידוע ר' שאול וואל מבריסק דליטא[4].

ב. הרה"ג ר' שלמה בן הגאון ר' שמואל קרקובר ר"מ בפראג.

ג. הרה"ג מו"ה יוסף מרגלית בן הגאון ר' משה אבד"ק טארניגראד, חתן הגאון ר' משה ב"ר יצחק, בן ר' בונם, ר"מ ואבד"ק לובלין, ונכד המהרש"א. מקודם היה סמוך על שולחן חותנו מו"ה יצחק, מגדולי זאלקווא, ובשנת ת"ח נתמנה לאבד"ק יאזלוביץ ושימש בכהונתו עד פטירתו בשנת תי"ג.

ד. הרה"ג ר' צבי הירש, בנו של הנ"ל, היה בן ט"ז בשנת פטירת אביו. כנזכר למעלה מינה אותו האדון פוניאטובסקי לרב מדינת פודוליה וברצלב, באופן שהיה רב המדינה הראשון בגליל פודוליה. מלבד תפקידו כרב הגליל היה גם ראב"ד בעיירות הורודנקה וזלישטשיק. שימש כראב"ד ביאזלוביץ לערך פ"ד שנים ונפטר זקן ושבע ימים, כבן מאה שנה, בשנת תצ"ז. ר' צבי הירש היה גיסו של הגאון ר'

3 ראה ב"תולדות קהלות ועד ד' ארצות" ובספרו של מ. באלאבאן עמ' קעח.
4 כתבתי עליו באריכות בספרי "תולדות משפחת הורוויץ".

אריה ליבוש אויערבאך מסטאניסלאב, והשאיר אחריו שלשה בנים גאונים מובהקים: א) הגאון ר' אברהם אביש, אבד"ק הורודענקא; ב) הרה"ג המקובל ר' יצחק דובעריש, ממלא מקום אביו ביאזלוביץ וזאלישטשיק; ג) הכי נכבד הגאון המפורסם מו"ה מאיר מרגליות, בעל "מאיר נתיבים", מראשוני תלמידי הבעש"ט זי"ע. בתו של הגאון רבי צבי הירש היתה אשת הרה"ג ר' זלמן קאוולער, אבד"ק סטאניסלאב[5].

ה. הרה"ג מו"ה יצחק דובעריש, בנו השני של הגאון מו"ה צבי הירש מרגלית הנ"ל וחתנו של הגאון מו"ה יעקב אבד"ק פוזנא. נחשב לאחד מגדולי המקובלים בדורו, ובשנת תקי"ט השתתף בוויכוח הגדול עם כת הפראנקיסטים ימ"ש בלבוב, יחד עם הגאונים ר' חיים כהן ראפאפארט והבעש"ט הקדוש. הרה"ג ר' יצחק דובעריש נבחר להשתתף בוויכוח משום היותו בקיא נפלא בכל ספרי הזוהר והקבלה. הוא השאיר אחריו בכתובים ספר "באר יצחק", חידושים על ש"ס. בני הרה"ג המקובל ר' יצחק דובעריש: א) הרה"ג ר' יעקב מרגליות, אבד"ק טוסט; ב) הרה"ג ר' צבי הירש, שמילא מקומו ביאזלוביץ; ג) הגאון ר' שמואל מרגליות מזאלישטשיק[6].

ו. הרה"ג ר' צבי הירש מרגליות, בצעירותו אב"ד באוסטישקי ואחר־כך ממלא מקום אביו הרה"ג ר' יצחק דובעריש ביאזלוביץ.

ז. הרה"ג ר' מאיר אריק, מגדולי תלמידיו של הגאון ר' יעקב ויידנפעלד מהרומילב. שימש ברבנות בערי יאזלאוויץ, בוטשאטש ואחר־כך, מתר"פ אבד"ק טארנא. ונח נפשיה דרב מאיר בא' סוכות תרפ"ו בטארנא. ספריו: "טל תורה", "מנחת קנאות" ושו"ת "אמרי יושר".

5 לר' זלמן קאוולער שלושה בנים גדולים בישראל ששרתו בקודש בקהילות שונות בפודוליה: ר' צבי הירש אבד"ק לאנצקרוניא, ר' מרדכי אבד"ק בארטשוב והרה"ג ר' שמעון אבד"ק נאדבורנה.

6 ראה בספרי "כתבי הגאונים", עמ' צה.

יאמפלי

קהילה עתיקה בוואלין. בשנת ת"ח דרו ביאמפלי מאתיים משפחות מבני ישראל ונספו כמעט כולם בטבח[1]. כאשר כת פראנק ימ"ש רצו למצוא חן בעיני הנוצרים והפכו עורף למסורת היהדות, העלילו בשנת תקי"ט את העלילה הנוראה כי היהודים משתמשים בדם נוצרים לצורך אפיית המצות, וכי על פי התלמוד מצווה לרצוח נכרי. אז קרה מקרה מעציב בעיר יאמפלי. נאבד שם ילד נוצרי, ומנהיגי הקהילה נאסרו מיד באזיקים. יהודי אחד מאנשי הקהילה קיבל על עצמו לנסוע במיוחד לרומי להשתדל בפני האפיפיור ולהוכיח לו כי אין ממש בעלילה זו אשר טפלו על היהודים מאז ומקדם. האפיפיור שמע הוכחותיו וחיווה דעתו שאין להאשים את כלל ישראל בעלילות דם, אלא לטפל בכל מקרה ומקרה לגופו. חוות דעתו של האפיפיור עשתה רושם גדול בקהילות פולין, וראשי הקהל ביאמפלי שוחררו.

ואלה רבני יאמפלי:

א. הגאון הנודע ר' יחזקאל הלוי לאנדוי, שהיה אבד"ק יאמפלי משנת תק"ה עד תקט"ו.

ב. הג"מ מרדכי זאב בן ר' משה אורנשטיין[2].

ג. הג"מ יוסף ב"ר יצחק הויכגעלערנטער, בעל "משנת חכמים".

ד. הג"מ יצחק הכהן כ"ץ, בן הגאון המקובל מרן נפתלי הירץ הכהן, שהיה ר"מ בקלויז באוסטרא ובערך שנת תקל"ח נתקבל לאבד"ק שדה לבן ונפטר שם בכ"ד טבת תקנ"ו. והג"מ יצחק הכהן, אבד"ק יאמפלי, נתקבל אחר־כך לאבד"ק באר ונפטר בשדה לבן בכ"ח חשון תק"פ.

1 טיט היון באוצה"ס ח"ד עמ' 421.
2 ראה הסכמותיו על ספרי "שבט מישראל" תק"ל; "ככר יעקב" תקל"ג.

יאנוב

עיר בגליל לבוב. קהילה יהודית מהמאה השבע עשרה. ואלה הרבנים שישבו על כס הרבנות והדיינות ביאנוב:

א. ר' אברהם קאצנלנבויגן, אחר־כך אבד"ק לבוב[1].

ב. ר' משה ב"ר ליב כץ[2].

ג. ר' גדלי' משה ב"ר צבי הירש הלוי, מחבר ספר "חמד משה" על שולחן ערוך או"ח[3].

ד. ר' יצחק ב"ר דוד, מחבר ספר "פני יצחק זוטא"[4].

ה. ר' נתן ב"ר יעקב הורוויץ, שהיה אבד"ק בוליחוב ומחבר ספר "שושנת יעקב".

ו. ר' יוסף בן ר' יעקב[5].

ז. ר' יוסף בן ר' ישראל[6].

ח. ר' אליעזר ליפמן מזאלקווא. בשנת תקל"ה נתקבל לאבד"ק טשארטקוב. נפטר בשנת תקל"ז.

ט. ר' חיים צבי הכהן[7].

י. ר' שמעון באב"ד, בנו של הגאון בעל "מנחת חנוך". אחרי פטירת אביו נתקבל במקומו לאבד"ק טרנופול ונפטר שם בט"ז סיון תרס"ט[8].

1 ראה "אנשי שם" סימן ה.
2 ראה הסכמתו על ספר "זרע אברהם".
3 נדפס בפיורדא תקכ"ט ובשנת תקל"ב הסכים ביאנוב על הספר "מראה כהן", פפד"מ תקל"ב.
4 נדפס באמשטרדם תצ"א וגם הסכים בי"ג אדר תצ"ב על הספר "טהרת הקודש".
5 ראה הסכמתו על הספר "עטרת צבי", פולנאה תקע"ו.
6 ראה הסכמתו על הספר "תולדות אברהם", פרעמישלא תרמ"א ונדפסה תשובה אליו בספר "אריה דבי עילאי" חלק אה"ע סימן יב.
7 שמו נזכר בשו"ת "שואל ומשיב" רביעאה, חלק ב' סימן קצ"א.
8 כעדותו של נכד ה"מנחת חנוך".

יארטשוב

יארטשוב עיר בגליל לבוב, היתה עד סוף המאה החמישית לאלף הששי אחת מערי הגליל של העיר זאלקווא, אשר זו האחרונה היתה עיר מרכזית העומדת בראש הגליל אשר כמה קהילות קטנות וישובים הסביב לה היו שייכים וכפופים לה. עד העת ההיא היתה יארטשוב לכל צרכי ציבור שייכת לעיר זאלקווא. בשנת תקכ"ה הי' מספר היהודים שם שש מאות ושלוש עשרה נפש, בשנת תרפ"א תשע מאות ועשרים [1].

מן הרבנים אשר שימשו שם ברבנות נודעים לנו כמה מהם ואלה הם:

; א. הרב הגאון מו"ה מרדכי בן הרב הגדול מו"ה יוסף חריף, בנו של הרה"ג מו"ה אביגדור אבד"ק טרעמבאוולע, בנו של הגאון המפורסם מו"ה משולם פייביש אבד"ק קראקא (רבו של הב"ח). מתולדותיו ידענו כי בן הי' לו ושמו יוסף אשר הי' דר בעיר בראדי ושם הי' נקרא בשם ר' יוסף טשארטקובר. הוא נשא אשה מעיר בראדי את בת "הרב החסיד המפורסם" [2] מוהר"ר נתן מחכמי הקלויז בעיר בראדי, בן הרה"ג מו"ה לוי ב"ר שלמה מבראדי מח"ס "בית לוי" ח"ה על מסכתות [3]. לעת זקנותו עקר הג"מ לוי את דירתו מעיר בראדי וישב בעיר סטאניסלב, וימת שם בשנת תקי"ב [4]. לה"ר יוסף טשארטקובר בת ושמה הינדא אשת הרה"ג מו"ה מנחם מענדיל ביק אבד"ק ראוונע [5], בנו של הרה"ג מו"ה משולם פייביש ביק אבד"ק לענטשנע, חתן הגאון מו"ה שאול אבד"ק פשעדבורז, ובנו של הנגיד ר' שמואל ביק מעיר בראדי [6]. להג"מ מנחם מענדיל אבד"ק ראוונע היה בן רב גדול בתורה והוא הרה"ג שאול ישכר בעריש ביק, אשר אחרי מות חותנו הג"מ צבי ארי' הכהן ראפאפורט אבד"ק מעזיבוש (נפטר שם ביום ה' טבת תק"ץ) נתמנה הוא למלא מקומו להיות אבד"ק מעזיבוש, וימת שם שאול ישכר ביום כ"ד ניסן תרי"ד ושמנ"כ [7]. חותנו הג"מ צבי ארי' הכהן ר"פ נשא אשה בחודש אלול שנת

1 ראה אנציקלופדיה יודאיקה בערכו.
2 לשונו של הגאון יעב"ץ בסוף ספרו "שפת אמת והתאבקות" דף צ"ו אות ג', דפוס לבוב.
3 נדפס בזאלקווא שנת תצ"ב.
4 ראה בסוף ספר "שפת אמת" להגאון יעב"ץ.
5 ראה תשובה אליו בשו"ת נוב"י תנייגא, חו"מ סי' מ"ז.
6 ראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' ק"ג.
7 ראה תשובה אליו בשו"ת "ברכת יוסף" סי' פ"ז, מהגאון מו"ה יוסף לנדא אבד"ק ליטין ויאססי, לבוב תרכ"ט.

תקל"ו את פיגא בת ה"ר יודא מזאמושטש בנו של הגאון המפורסם מו"ה שלמה אבד"ק חעלמא ובסוף ימיו אבד"ק לבוב בעל "מרכבת המשנה" על הרמב"ם.

מתולדותיו של הג"מ שאול ישכר ביק: א. הרב הגדול מו"ה מאיר מנחם מענדיל מח"ס "חוקת הפסח" על הלכות פסח, וספר "מגדים חדשים" על הגדה של פסח[8]. ב. הרב הגדול מו"ה שמחה ביק, שבשנת תרכ"ג נתמנה לאבד"ק מעזיבוש במקום אביו ז"ל. בשנת תרכ"ח נתמנה לאבד"ק מאהליב־פודולסקי, ושם כנראה מנ"כ. אשתו השני' פעסיא (אחות אשתו הראשונה) ילדה לו את הרב הגדול מו"ה צבי ארי' ביק, אשר אחרי נסיעת אחיו ממעזיבוש בשנת תרכ"ח לישב על כס הרבנות בעיר מאהליב־פודולסקי, נתמנה הוא למלא מקומו במקום אבותיו בעיר מעזיבוש ושימש שם ברבנות עשר שנים. נפטר שם ביום ב' לחודש מנחם אב שנת תרל"ח ושמנ"כ.

ב. הרה"ג מו"ה דוד בן הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה צבי אשכנזי הידוע בשם "חכם צבי". הוא הי' עוד ילד קטן במות עליו אביו ביום ב' דר"ח אייר שנת תע"ח בעיר לבוב. גיסו הוא זקיני הגאון המפורסם מו"ה ארי' ליב אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר א"ד. שידך אותו עם בת הרב הגדול הנגיד וקצין ר' גרשון נתן בן ר' בצלאל מוכסן מגדולי נכבדי עיר זאלקווא ומנהיג המדינה דגליל לבוב. בשחרותו נתמנה לאבד"ק יארטשוב, ואחרי אשר שימש שם ברבנות איזה שנים התפטר ממשמרתו ובא לגור בעיר לעשנוב הסמוכה לעיר בראדי, ויגוע דוד ויאסף אל עמיו בי"ב לספירה שנת תקי"ז ושמנ"כ[9]. מתולדותיו ידענו כי בן הי' לו והוא הרב המאור הגדול מו"ה ישראל משולם זלמן אשכנזי, נפטר בעיר פאמאהרין אשר בגליל לבוב, ביום י"ד חשון שנת תקל"ו ושמנ"כ, וחתנו הרב הגאון מו"ה שמואל אבד"ק פאדהייץ. ואלה שני בני שמואל: בנו הראשון הרב הגדול מו"ה ישראל משולם זלמן, מגדולי חכמי עיר רישא[10]. בנו השני ה"ר דוד מעיר טרניגראד הי' חותנו של ה"ר ארי' ליבש הלברשטאם, אשר זכה לבן גדול בתורה והוא הגאון המפורסם נערץ ונקדש בקהל חסידים מו"ה חיים הלברשטאם אבד"ק צאנץ מח"ס שו"ת "דברי חיים" ב"ח, וס' "דברי חיים" על שמות גיטין ומס' מקוואות וס' "דברי חיים" עה"ת. וחתנו של הג"מ שמואל הי' ה"ר משה הכהן ר"פ, בן הרה"ג מו"ה דוב זאב הכהן אבד"ק פינטשוב, בנו של הרב הגאון מו"ה יצחק הכהן אשר בצעירותו שימש ברבנות בעיר סטאבניץ ואח"כ בעיר פינטשוב, והוא הי' בנו של הרב הגאון מו"ה דובעריש הכהן מ"מ בעיר אפטא, בן הרב הגדול מו"ה יצחק כ"ץ אשר מנ"כ בעיר רישא, הי' בנו של הרה"ג מו"ה

8 נדפס בווילנא תר"ד.

9 ראה בשו"ת "שאילת יעב"ץ" ח"א בקונטרס עשרה לחם: "ואחי הרב המובהק המפורסם מו"ה דוד נרו".

10 ראה תשובה ממנו בשו"ת "פרי תבואה" סי' נ"ד וחתם: "הק' ישראל משולם זלמן בהרב המאוה"ג החסיד מו"ה שמואל זצלה"ה שהי' אבד"ק פאדהיץ".

משה כ"ץ אשר הו"ל את הס' "נקודות הכסף" על יו"ד עם הערותיו, מאת אביו הגאון רבנו בעל הש"ך [11].

ג. הרב הגאון מו"ה יואל קאצינלבוגין בן הרב הגאון מו"ה דוד ק"ב אבד"ק קידאן במדינת זאמוט. בנו של הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל ק"ב אבד"ק אה"ו מח"ס שו"ת "כנסת יחזקאל" ו"מים יחזקאל" עה"ת. ודוד לקח לו לאשה את בת הרב הגאון מו"ה שלום ז"ק אבד"ק בירז במדינת זאמוט (חתן הגאון המפורסם מו"ה משולם זלמן מירלש־נייטמארק אבד"ק אה"ו), נפטר בשנת תפ"ה בערך. אביו הגאון מנחם נחום ז"ק שימש בשחרותו ברבנות בעיר פילא ואח"כ בעיר פלאצק, הי' בנו של הקדוש ר' ישראל שנהרג ע"י עלילת דם, יחד עם ר' טובי' ב"ר יוסף בכרך בעיר ראזינאי ביום ב' דר"ה שנת ת"ק לפ"ק [12]. הג"מ יואל ק"ב הי' ג"כ חתניה דבי נשיאה, כי לקח לו לאשה את יאריט בת הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה חיים כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב. בשחרותו נתמנה לאבד"ק יארטשוב [13], ואח"כ שימש ברבנות בעיר שינאווי [14], ומשם נתקבל לאבד"ק הרובשוב, נפטר שם בשנת תק"ל בערך [15]. הניח אחריו בן ושמו ה"ר דובעריש אשר הו"ל את הס' "מים יחזקאל" עה"ת [16] מאת זקינו הגאון מו"ה יחזקאל ק"ב אבד"ק אה"ו.

ד. הרה"ג מו"ה יהודה ארי' ליבש תאומים, בן ה"ר יצחק פרענקיל, בנו של ה"ר אברהם פרענקיל, בן הרב הגאון החכם הכולל מו"ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל אבד"ק זאלקווא, סלוצק, פינסק ופרעמישלא, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יונה תאומים בעל "קיקיון דיונה". ויהודה נשא אשה את גרינא בת הנגיד המפורסם רחים ומוקיר רבנן ר' עזריאל, ראש הקהל בעיר יארטשוב. בשנת תקכ"ט נתמנה לאבד"ק טשארטקוב ושימש שם ברבנות חמש שנים עד ימי הקיץ של שנת תקל"ד [17]. אח"כ נתקבל לאבד"ק יארטשוב, משם כתב תשובתו בענין גט שנדפסה בשו"ת ר' חיים כהן ר"פ [18] אבד"ק לבוב, וכנראה שם מנ"כ [19].

מתולדותיו ידענו כי בו הי' לו והוא הרב הגאון מו"ה יוסף תאומים אבד"ק בורשטין, חתן הרב הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק בורשטין, בן הרה"ג מו"ה נתן

11 ראה לעיל במאמרי על "אפטא" הערה יח. ובספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל"ד.
12 ראה "דעת קדושים" עמ' ט־יא.
13 ראה הסכמותיו מכ"ג תמוז שנת תקי"א על ספר "משנה לחם" ועל ספר "אהל משה" עה"ת, זאלקווא תקי"ד, וראה גם שתי תשובות מכ"ג כסלו שנת תקט"ז בשו"ת חותנו ר' חיים כהן ר"פ, חיו"ד סי' כ"ג, כ"ד.
14 ראה הסכמתו על ספר "אסיפת יהודה", פפד"א תקכ"ג.
15 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "הרובשוב" וב"הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו, עמ' צ"ה.
16 נדפס בפאריצק תקמ"ו. 17 פנקס עיר טשארטקוב.
18 תאה"ע סי' עא.
19 אבני בית היוצר ל"ה.

אשכנזי, בנו של הגאון "חכם צבי". הוא נתמנה לאבד"ק בורשטין בשנת תקכ"א, נפטר שם ביום י"ז טבת שנת תקל"ו. אחרי מותו נתמנה חתנו הג"מ יוסף תאומים למלא מקומו שם, וימת שם יוסף ביום ש"ק ב' תמוז שנת תקפ"ה.

ואלה תולדות יוסף: בנו הראשון הנגיד ר' צבי הירש תאומים מקאליש, חתן הגאון המפורסם מו"ה יעקב אבד"ק ליסא בעל "חות דעת", ולו ארבעה בנים גדולים בתורה רבנים מובהקים יושבי על מדין. וגם שלוש בנות נשואות למרנן ורבנן אשר שימשו ברבנות, ויבואר אודותם במקום אחר. בנו השני הנגיד ר' ישכר הי' אבי הרב הגדול מו"ה צבי הירש תאומים אבד"ק וולאדאוו[20]. חתנו הוא הרב הגאון מו"ה מרדכי זיסקינד סג"ל לנדא בן הג"מ יואל משה הלוי אבד"ק גאליגא, בנו של הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ הלוי אבד"ק זוואהלין, בן הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי אבד"ק לעברטוב (חתן הגאון מו"ה משה רוטינבערג אבד"ק האמבורג) בן הרב הפרנס ר' אברהם סג"ל לנדא מאפטא, בנו הראשון של הרב הנגיד המפורסם מו"ה צבי הירש סג"ל לנדא מאפטא הידוע בשם ר' הירש וויטש. ושם אשת הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק זוואלין פעסיל בת הרב הגדול מו"ה משה הלוי איש הורוויץ שנפטר על פני יעקב אביו, הוא הגאון הגדול בדורו מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד"ק גלוגא רבתי, והיא נתגדלה בבית זקינה הנזכר אשר השיא אותה להג"מ נפתלי הירץ הלוי לנדא, והיא ילדה לו בן ובת: בנו הג"מ יואל משה הנזכר אשר שימש ברבנות בעיר גאליגא ומנ"כ בעיר לינסק[21], ובתו סאשי היתה אשת הרה"ג מו"ה יהודה ליבש אבד"ק לעברטוב, ותמת היא ביום ועש"ק כ"א לחודש אדר ראשון תקע"ח בעיר בורשטין, ועל לוח מצבתה חרותים אלה הדברים: "פ"נ יום ו' עש"ק כ"א אדר ראשון תקע"ח הרבנית מלעברטוב מ' סאשי בת הרב מו"ה נפתלי הירץ הלוי..." והיא ילדה ליהודה בן והוא הרב הגדול מו"ה יונה לנדא אבד"ק גראבוויץ (ע"ש משפחת אמו הוא וזרעו אחריו נקראים בשם לנדא ונעשה שם משפחתם עד היום) אבי הרב הגאון מו"ה יהודה ליבש לנדא אבד"ק סאדיגורא מח"ס "יד יהודה" על ש"ע יו"ד ד"ח. להג"מ יואל משה הלוי אבד"ק גאליגא מלבד בנו הג"מ מרדכי זיסקינד הנזכר, הי' לו עוד בת, אשר ילדה בן גדול בתורה והוא הרב הגאון מו"ה יעקב יוקיל הירש מילידי עיר לבוב אשר בשחרותו שימש ברבנות בעיר גארליץ ואח"כ בעיר נייאמארקט, מח"ס שו"ת "ברכת יעקב"[22], ותשובות אליו נדפסו בשו"ת דברי חיים מהגאון מסאנץ ובתשובות הגאון מהר"ץ אורינשטיין אבד"ק לבוב שנדפסו בספר "ישועות יעקב" למר זקינו זצ"ל. כנראה אחרי מות יוסף חותנו שנפטר בשנת תקפ"ה, נתמנה הג"מ מרדכי זיסקינד סג"ל לנדא למלא מקומו בעיר בורשטין, ואח"כ נתקבל לראש ב"ד בעיר סטריא, ונח

20 ראה "יכבד אב" סי' ס'.
21 ראה "דור דעה" ח"ב עמ' קפ"ז.
22 נדפס בלבוב תרל"ט.

נפשי' שם ביום ש"ק י"ב לחודש ניסן שנת תרט"ו[21]. הוא מגדולי תלמידיו של הגאון בעל "חות דעת" ותשובות אליו נדפסו בשו"ת מהריא"ז ענזיל מאת הגאון אבד"ק סטריא (סי' ע"ד, ע"ה).

מתולדותיו ידענו: א. הרב הגאון מו"ה יואל משה סג"ל לנדא אבד"ק יאברוב, אבי הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ סג"ל לנדא אבד"ק סטזעליסק מח"ס "חקר הלכה" ב"ח חידושים בסוגיות הש"ס (לבוב). ב. הרה"ג מו"ה מאיר הלוי לנדא אשר בשנת תרכ"ד נתקבל לאבד"ק בורשטין ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו שנת תרפ"ז. וכי נח נפשי' דרב מאיר נתמנה בנו הרב הגדול מו"ה משה דוד הלוי למלא מקומו שם, וימת שם משה בשנת תרפ"ז ושם מנ"כ. אשת נעוריו היתה בת הרב הגאון מו"ה יהודה ליבש לנדא אבד"ק סאדיגורא, מח"ס "יד יהודה", ואחר מותה לקח את בת בן דודו, הוא הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ סג"ל לנדא אבד"ק סטערליסק הנזכר למעלה.

ה. הרה"ג החסיד המפורסם מו"ה שלום הלוי ראזענפעלד יליד עיר ראוע[23]. בשחרותו שימש ברבנות בעיר יארטשוב[24] ואח"כ בעיר קאמינא, ונח נפשי' בעיר בעלזא ושם מנ"כ.

23 ראה במג"י בראש ספר "קול יהודה" מהרה"ג מו"ה יהודה כ"ץ מו"ץ בסאניק.
24 ראה הסכמתו מא' כסלו תקצ"ו על הדפסת הש"ס בסלאוויטא.

יערסלב*

העיר יערסלב קהילה מפורסמת בדברי הימים לבני ישראל. שם התקיימו מושבי ועד ארבע ארצות פולין מדי שנה בשנה, בסוף ימי הקיץ הוא חודש אלול, במשך איזה מאות שנים. בסוף המאה הרביעית לאלף הששי עדיין לא היתה שם קהילה או עדה קטנה, גם מנין קבוע לא היה נמצא בתוכה. בשנת שס"ח התאספו ראשי עם, פרנסי ומנהיגי המדינות, יחד עם רבני הועד של ארבע הארצות בסוף ימי הקיץ ליריד יערסלב, ונאלצו לשאול ספר תורה מעיר פרעמישלא הסמוכה[1]. בשנת של"א (1571) קיבלו שתי משפחות רשיון מאת מושל העיר לגור שם בתנאי שלא יתעסקו במסחר וקנין, רק להתפרנס כעובדים[2]. ברבות הימים התישבו בתוכה היהודים עד שבאמצע המאה החמישית כבר היתה שם קהילה קטנה ורב ואב"ד בראשה. בראשית המאה הששית היתה נחשבת לאחת משש הקהילות שבגליל פרעמישלא, ואלו הן: רישא, יערסלב, שינאווי, דאַברמיל, סטריא, דראַה־ביטש, והעיר פרעמישלא בראשה, כעיר מרכזית העומדת בראש הגליל. בשנת תקל"ח (1765) היה מספר היהודים שם 1884 נפש[3]. בשנת תקע"א התחילו לבנות שם את בית הכנסת ונגמר בשנת תקע"ב[4].

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו, אשר שימשו שם ברבנות.

א. הרב הגאון מו"ה י ש ע י ה בן ה"ר נתן נטע מקראקא. נמצאת חתימתו בועד יערסלב מיום ג' ר"ח מרחשון שנת תנ"ז: "הקטן ישעי' בא"א מוהר"ר נתן נטע מקראקא חונה פה ק"ק יערסלב[5]. גם הסכים שם ע"ס "שם שמואל" עה"ת (פפד"א תנ"ט). משם נתקבל לאבד"ק קאַוולי אשר במדינת וואַהלין, שם הסכים ביום ח"י אייר שנת תס"ט ע"ס "נתיב הישר" (דיהרנפורט תע"ב) וגם על ספרים אחרים, ובאחרונה על ס' "תורת חיים" בשנת תפ"ח.

ב. הרב הגאון מו"ה י ע ק ב א ש כ נ ז י, אחי הגאון המפורסם מו"ה נפתלי הירץ אשכנזי אבד"ק לבוב, בני הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק הילדסהיים[6].

* בשינויים קלים מתוך המאמר שהופיע ב"אוצר החיים" שנה חמישית עמ' 203־208.
1 שו"ת מהר"ם לובלין סי' פ"ד.
2 היהודים בפרמישלא, מאת שור (בשפה הפולנית) עמוד 44.
3 שם.
4 פנקס הקהל ביערסלב.
5 קריה נשגבה סי' קפ"ה.
6 מגילת יוחסין שנדפסה בראש ספר כרם יהושע אות י'.

ובצאת ישראל בגולה בשנת ת״ל מעיר ווינא הבירה, היו גם הם בתוך הגולים, עד אשר באו לפולין [7] וישבו שם. בסוף ימי חייהם נתקבל הראשון לאבד״ק לבוב, והשני בעיר נאַוורדאַק.

ג. הרב הגאון מו״ה אריה ליבש איש הורוויץ. בן הגאון מו״ה שמואל שמעלקא הלוי, בנו של הגאון מו״ה יהושע הלוי מפרעמישלא הנודע בשם ר׳ יהושע ארוך, בן הגאון מו״ה פנחס הלוי, ראש מנהיגי הועד של ארבע ארצות פולין מקראקא, גיסו של הרמ״א. אחי מו״ה ר׳ ארי׳ ליבש הוא הגאון מו״ה מאיר הלוי אשר היה בסוף ימיו אבד״ק טיקטין, ונח נפשיה דרב מאיר שם בשנת תק״ד בהיותו בן מאה ושבע שנים [8].

ד. הרב הגאון מו״ה זכריה מענדיל פרענקיל חתן הנזכר ובן הגאון ר׳ מאיר פרענקיל אבד״ק מעזריטש, בנו של ר׳ אריה ליבש פרענקיל, בן הגאון החכם הכולל, רופא מומחה לרבים, מו״ה יצחק מאיר פרענקיל, אשר שימש ברבנות בשלוש קהילות בזו אחר זו בערי סלוצק, זאַלקווא, פרעמישלא, והיה גם רופא בחצר המלך יאן סאָביעסקי בארמונו אשר היה לו בעיר זאַלקווא, יחד עם הרופא הגדול ר׳ שמחה דאַקטער מלבוב [9].

ה. הרב הגאון מו״ה (יעקב) חיים בן הקצין המפורסם ר׳ אברהם ר׳ חיימש מלובלין. אביו היה פרנס הועד של ארבע ארצות פולין, וימת אברהם ביום ב׳ ט״ו חשון תקכ״ג בעיר לובלין. ואמו פיגא היתה בת הרב ר׳ יוסף אבד״ק אפאַטשנא, שנפטר בלובלין בשנת תצ״ו [10]. בהיות עוד הנער בער ניכר כי לגדולות נוצר, חונן מאת ההשגחה בכשרונות נעלים בשכל כביר חד וחריף אשר יודע היה להשיב על כל דבר קשה על אתר בלי שום עמל ויגיעה כלל, והיה ילד שעשועים לכל רואיו. בהיותו בן תשע שנים כבר יצא טבעו כי הוא אחד מבני העליה ביתר שאת ויתר עוז על כל בני גילו. בעת ההיא כבר נכבדות מדובר בו עם הגאון מו״ה יהונתן אייבשיץ, אשר היה בעת ההיא דרשן ור״מ בעיר פראג, וגם עם הקצין המפורסם ר׳ אברהם יצחק חז״ק מיאברוב הידוע בשם ״פאַרטיז דאקטער״, אשר היה רופא מומחה לרבים ויבוקש אצל גדולי ואצילי ארץ פולין, ומופלג בעשירות ופרנס הועד של ארבע הארצות. והם ביקשו להתחתן עמו, וכל אחד היה רוצה לתת לו את בתו לאשה, ויען אבותיו לא היו יכולים לשות עצה בנפשם מה לרחק ומה לקרב, בעבור זה נמנו וגמרו לשאול את פי הנער, והוא השיב כי חפץ בבת יצחק הוא ה״פאַרטיז דאַקטער״. וכאשר שאל אותו אביו וכי עינך נתת בממון? כלום חסר לך בבית אביך כסף או זהב? הלא ר׳ יהונתן אייבשיץ הוא אחד מן

7 מגילת יוחסין למשפחת היילפרין, שנדפסה בספר שלמי אמוני ישראל חוברת ב׳.
8 מגילת יוחסין שנדפסה בראש ספר כרם יהושע אות ח׳.
9 שם אות ד׳, ובשו״ת נודע ביהודה תנייגא אה״ע סי׳ פ״א.
10 דעת קדושים עמ׳ 64.

הגאונים האדירים ומיוחד שבחריפים, אשר אצלו תוכל להשתלם בלימודים ביתר שאת ויתר עוז; אז השיב לו בנו הקטן תשובה נצחת: ר' פאַרטיז דאַקטער הוא מופלג בעשירות כל כך, כי יוכל לשכור לי את ר' יהונתן אייבשיץ למלמד עבורי. על פי הדברים האלה נתחתן עם הקצין ר' פאַרטיז דאַקטער ולקח את חיה בתו לו לאשה. חותנו שלח אותו עירה פראג ללמוד בישיבתו של הגאון ר' יהונתן אייבשיץ, שם הקשיב לקח איזה שנים והיה מגדולי תלמידיו המובהקים עד אשר נעשה לארי שבחבורה, לאחד מגדולי חכמי הזמן. עוד בימי חורפו, בהיותו עוד רך בשנים, נתמנה לרב ואב"ד בעיר יערסלב[11], משם נתקבל לאבד"ק לובלין עיר מולדתו. בשנת תקי"א, כאשר מצא הגאון יעב"ץ שמץ פסול בהקמיעות אשר נתן הגאון מהר"י אייבשיץ בעיר האמבורג והעביר קול במחנה העברים לאמור כי הוא מן הכת מאמיני ש"צ שר"י, אז הגאון ר' יעקב חיים קינא קנאת רבו וקרא לאסיפה את ראשי חכמי העיר ומנהיגיה וביום ה' לחודש אייר שנת תקי"א החרים את הגאון יעב"ץ ואתו עמו את הג"מ נחמיה רישר אב"ד דמדינת לוטרינגען (נכד הגאון בעל שבות יעקב) ואת הקצין ר' משה מייא פו"מ דק' מיץ, יען הוציאו שם רע על הגאון ר' יהונתן אייבשיץ. את קול תרועת חרם הלזה חתם הוא ובי דינו הצדק, וראשי מנהיגי העיר יחד עם אביו ר' אברהם ר' חיימש פרנס הועד של ארבע ארצות פולין. הדבר הזה עשה רושם גדול במחנה העברים, אך אוהביו של הגאון יעב"ץ מתנגדיו של הגאון מהר"י אייבשיץ יצאו לריב עמו ואכלו קורצי אצל הרשות אשר בעבור זה הודח מכסא רבנותו לאיזה זמן, ואת אביו הקצין פרנס הועד שמו במאסר לכמה ימים, וגם הגאון ר' יהושע העשיל לבוב אבד"ק שוואבאך וכל מדינת אנשבאך כתב לאחיו הגאון ר' משה לבוב רב המדינה במעהרין, להזהיר לגיסו הגאון ר' יעקב חיים אבד"ק לובלין לבטל החרם[12], ואם לא יעשה כן יצאו עליו ביד רמה להחרימו ולנדיתו. ויעקב הלך לדרכו בדרך כל הארץ במבחר שנותיו בהיותו כבן חמשים שנה, ונח נפשיה דרב יעקב ביום א' ר"ח אלול שנת תקכ"ט בעיר לובלין ושם מנוחתו כבוד.

כאמור היתה אשת נעוריו מרת חיה בת הקצין ר' פאַרטיז דאקטער, אשר מתה עליו בחייו בעיר לובלין ביום ט"ו אייר שנת תקי"ב, אחריה לקח לו לאשה את בת אחותו בת גיסו הגאון ר' יעקב יצחק האכגעלעהרטער אבד"ק זאמאשטש מרת חיה והיא לא ילדה לו בנים.

מתולדותיו של הגאון ר' יעקב חיים אבד"ק לובלין ידענו, כי אשת נעוריו ילדה לו בן אחד ושתי בנות. בנו הגאון ר' יצחק אבד"ק טארנא היה חתן הגאון ר' משה לבוב אב"ד דכל מדינת מעהרין[13], ושתי בנותיו היו נשואות לרבנים גדולים פארי

11 תורת הקנאות, להגאון יעב"ץ, ד' לבוב, עמ' 125.
12 שפת אמת להגאון יעב"ץ, ד' לבוב, דף י"ח.
13 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 137.

הדור. בתו מרת צפורה היתה לבן דודה לאשה, הוא הגאון מו"ה יוסף האַכגעלעהר־טער אבד"ק זאמאשטש מח"ס הנחמד והיקר "משנת חכמים" על הרמב"ם (לבוב תק"ן). בנו הרב הגאון מו"ה חיים אבד"ק הרובשוב היה אבי הרב הגדול מו"ה משה יעקב מקראקא, אבי אם אמי הרבנית המשכלת מרת צפורה (נפטרה בקראקא ביום ש"ק א' דר"ח טבת תרפ"ח) אשת חיל לאאמו"ר הגאון המפורסם נזר הרבנים והחכמים מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ"ל אבד"ק קראקא והגליל מח"ס שו"ת חיי אריה ותיקון עירובין[14]. בתו השניה היתה אשת הרב הגאון מו"ה אברהם הכהן מזאמאשטש, מח"ס שו"ת "בית אברהם" (ברלין תקנ"ג), אשר לקח אותה לו לאשה[15] אחרי מות אשת נעוריו שינדל בת הרב הנגיד רחים ומוקיר רבנן מו"ה משה מזאמאשטש (אבי הגאון מו"ה שלמה אבד"ק חעלמא ולבוב, מח"ס "מרכבת המשנה" על הרמב"ם) אשר אשתו מ' שפרינצא היתה בת הרה"ג מו"ה חיים הלוי אבד"ק יאברוב[16].

ו. הרב הגאון מו"ה משה יהושע הלוי איש הורוויץ, בן הגאון מו"ה שמואל שמעלקא הלוי אבד"ק טארנא, ואחי הגאון מו"ה אריה הלוי הנ"ל מצד אב, אמו מרת טייבל היתה אשתו השניה של הגאון מו"ה שמואל שמעלקא והיא היתה בת הגאון מו"ה משה דיין הגדול בעיר קראקא בנו של הגאון מו"ה יהושע חריף בעל מגיני שלמה. הגאון מו"ה משה יהושע היה עוד ילד קטן במות עליו אביו הגאון מו"ה שמואל שמעלקא ז"ל, והיה נקרא משה על שם אבי אמו הגאון מו"ה משה מקראקא, ויהושע על שם אבי אביו הגאון מו"ה יהושע ארוך מפרעמישלא. ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר יערסלב, שם הסכים ביום ועש"ק י"ז כסליו תקי"ג ע"ס "בית אברהם" (ברלין תקי"ג) ועליה רשום "הסכמות הרב המאוה"ג הגאון מו' יהושע הלוי שהי' אב"ד דק"ק יערעסלב" והוא חתום "מידי עברי פה ק"ק הנ"ל, הק' יהושע הלוי איש הורוויץ המתגורר בק"ק יערסלב". בשעת המחלוקת הגדולה בין הגאון יעב"ץ ובין הגאון מו"ה יהונתן אייבשיץ בנידון הקמיעות עמד הוא לימין האחרון, ומכתבו נדפס בספר לוחות העדות, והוא מיום ג' ב' מרחשון תקי"ד וחתום: "הכ"ד הנחוץ עלי דרך מקום מוכן לשבתו בק"ק הורדנא והגליל יצ"ו, משה יהושע הלוי הורוויטץ".

כאמור נתקבל בשנת תקי"ד לאבד"ק הורדנא למלאות מקום הגאון מו"ה יחיאל מיכל מרגליות שנפטר שם ביום הושענא רבה שנת תקי"ב. כעשר שנים שימש ברבנות בעיר הורדנא, משם יצא שמו הטוב לשם ולתהלה לגאון ולתפארת כי הוא אחד מרבני גדולי הדור אשר תורה יבקשו מפיהו והרבה מחכמי הזמן שאלו ממנו דבר ה' זו הלכה למעשה, ובתוכם הגאון מו"ה אריה ליב עפשטיין אבד"ק

14 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 61, 62.
15 ספר השמוש להגאון יעב"ץ דף פ"ב ע"ב.
16 ראה בהקדמת ספר שו"ת בית אברהם, ובקריה נשגבה סי' ע"ט.

קעניגסבערג, ובספרו "הפרדס" (קעניגסבערג תקכ"ד) הדפיס איזה תשובות מה שהשיב לו הגאון מו"ה משה יהושע הלוי, וכן הסכים שם על ספרו, וכן ע"ס "דרכי נועם" (קעניגסבערג תקכ"ד) ונדפסה הסכמתו בראש הסכמת גאוני זמנו, אף לפני הסכמת הגאון הגר"א מווילנא. וימת שם משה בהיותו זקן ושבע ימים ערך תקכ"ה ושמנ"כ [17].

מתולדותיו ידענו כי שתי בנות ובן היה לו. ואלה הם: בתו מרת שרה היתה אשת הגאון מו"ה יחיאל מיכל (גיסו של הגאון מו"ה חיים כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב) אשר בשנת תצ"ב עוד בחיי אביו הגאון מו"ה שמואל מסלאַנים שהיה אבד"ק פרעמישלא, נתמנה על מקומו שם, והוא נודע בשם ר' מיכל לוטוואק, ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו הוא ליל יום הכיפורים של שנת תקל"א. כחצי שנה לפני מותו, מתה עליו אשתו הרבנית מרת שרה ביום אסרו חג של פסח שנת תק"ל. בתו השניה היתה אשת הרב המופלג בתורה הגביר המפורסם מו"ה צבי הירש וואַהל מגדולי נכבדי עיר יערסלב, שהיה נקרא בשם הירש מייטשעס (חותנו של הגאון מו"ה יעקב משולם אורינשטיין אבד"ק לבוב, מח"ס ישועות יעקב), אחי האחים הרבנים הגדולים מו"ה שאול הלוי וואהל אבד"ק טורבין, ומו"ה יצחק הלוי מטארניגראד, ומו"ה אריה הלוי מלבוב, בני הגאון מו"ה נפתלי הירץ הלוי אבד"ק טארניגראד [18]. ובנו של הגאון מו"ה יהושע הלוי הורוויץ היה הגאון מו"ה אלעזר הלוי, אשר עוד בחיי אביו נתמנה לאבד"ק מיר אשר בליטא, שם הסכים בשנת תקל"ג ע"ס "תפארת ישראל זוטא" (פפד"א תקל"ד) וחתום "הקטן אלעזר הלוי איש הורוויטץ בהגאון המפורסם מ' משה יהושע" [19]. הוא היה חתנא דבי נשיאה, כי לקח לו לאשה את פיגא בת הגאון ר' יוסף אבד"ק סלוצק והלוסק, בנו של הגאון מו"ה מנחם מענדיל אבד"ק הלוסק, אשר אביו הגאון מו"ה משה זאב אבד"ק ראַזנוי היה בנו של הגאון מו"ה יהודה יידל אבד"ק לבוב מחוץ לעיר, ובשנת תל"ג כאשר נחרבה עיר מושב היהודים שם הלך גם הוא בגולה עד אשר נתקבל לאבד"ק קאַוולי אשר במדינת וואַהלין [20].

ז. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב העלליר בן ר' זאב וואלף מדאַברין, נכד הגאון בעל תיו"ט. הוא שימש לפנים ברבנות בעיר דוקלא, משם נתקבל לאבד"ק יערסלב. הניח אחריו ששה קובצים גדולים בהלכה ואגדה, ושלוש מתשובותיו אשר נשא ונתן עם הגאון מו"ה אהרן הלוי איטינגא אבד"ק רישא נדפסו בזמנינו אלה בספר שו"ת שדה יהושע סי' כ"ג [21].

17 עיר גבורים סי' כ"ב.
18 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 66.
19 בשה"ג החדש ח"א אות א' סי' קצ"ו טעה בזה שכתב כי היה אבד"ק הורדנא, ואינו כן כי היה רק אבד"ק מיר.
20 דעת קדושים עמ' 80.
21 במגילת יוחסין שנדפסה בראש ספר כרם יהושע סי' א.

ח. הגאון מו"ה נפתלי הירץ חריף, גיסו של הרב הנזכר, יען שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הגאון מו"ה זכריה מענדיל פרענקיל אבד"ק יערסלב. הרב הגדול מו"ה שאול חריף אבד"ק אלעסק (אשר בתו מרת פריידא היתה אשתו השניה של הגאון מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין אבד"ק לבוב שילדה לו את הגאון מו"ה יעקב משולם בעל ישועות יעקב) היה בנו של הרב הגדול מו"ה יעקב חריף אבד"ק לעשנוב, בן הגאון המפורסם מו"ה משה חריף אבד"ק לבוב[22]. בערך בשנת תק"ס, כאשר נתעוררה שאלת הרבנות בעיר יערסלב, כבר היה שוכן שם הגאון מו"ה יעקב אורנשטיין אשר היה סמוך על שולחן חותנו הגביר ר' צבי הירש וואהל, ואף בהיותו עוד רך בשנים כבר יצא טבעו לגאון ולתפארת על ידי עוצם חריפותו וזך הרעיון אשר לו. בעת ההיא נמנו וגמרו ראשי ומנהיגי העדה להושיב על כס הרבנות את הגאון מו"ה יעקב אורנשטיין ולתת את נזר הרבנות עלי ראשו. אך כדי שלא לבייש את הגאון מו"ה נפתלי הירץ אשר היה זקן יושב בישיבה, כתבו את כתב הרבנות על שמו לחלוק לו כבוד. כאשר באו ראשי העיר ומנהיגיה אל הגאון ר' נפתלי הירץ עם כתב הרבנות בידם, השיב פניהם ריקם באמור אליהם: אנכי כבר זקנתי ושבתי ותש כחי ולא אוכל עוד לצאת ולבוא להיות אלוף לראשיכם. ראשי ומנהיגי העיר שמחו מאוד על הדבר הזה, כי מעתה יכולים לתת את כתר הרבנות כאות נפשם על ראש הגאון ר' יעקב אורינשטיין, אף כי צעיר הוא לימים אולם הוא אב בחכמה כאחד מגדולי הדור. ובכן כתבו כתב הרבנות על שם הגאון ר' יעקב אורינשטיין ונתנו את נזר העטרה עלי ראשו. כאשר שמעה זאת אשת הגאון ר' נפתלי הירץ התמרמרה על בעלה מאוד באמרה אליו מה זאת עשית כי השלכת את נזר הרבנות מעל ראשך והיא ניתנה לבן אחותך האברך! מעתה תהיה צריך לקבל מרותו ולהיות כפוף לו, ולילך ולקבל פניו ברגל, הלא זה נגד כבודך! כאשר הגיעו הדברים האלו לאזני הגאון בעל "ישועות יעקב" שלח את כתב הרבנות בחזרה לראשי העדה באמרו אליהם: הנני מוותר את כתר הרבנות נגד דודי הזקן, כי לא אעשה דבר נגד רצונו ולמרות כבודו[23]. ובכן נתקבל הגאון מו"ה נפתלי הירץ חריף לאבד"ק יערסלב, ושימש שם ברבנות כעשרים שנה עד יום פקודתו ערך תק"פ. בימיו בשנת תקע"א נבנתה שם בית הכנסת אשר עד היום על תלו בנוי. בפנקס הקהל שם כתבו עליו אלה הדברים: "הרב הגאון הגדול מופת דורנו החריף המפורסם מוה"ר נפתלי הירץ מבראדי אב"ד ור"מ דפה קהלתנו יצ"ו". בשבתו שם הסכים ביום ט' טבת תקע"ה ע"ס "נחלת שמעון" (זאלקווא תקע"ה), "שם משמואל" (לבוב תקע"ז), "באר מים חיים" (טשערנאוויטץ תק"פ).

22 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 54.

23 בהקדמת ספר המדות מאת הרב המגיד מדובנא, ושם ט"ס מה שכתב כי הגאון מו"ה נפתלי הירץ חריף היה אחי הגאון מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין אבד"ק לבוב, וזה אינו, רק היה אחי אשתו, בני ה"ר שאול חריף אבד"ק אלעסק.

ט. הרב הגאון מו"ה יעקב יצחק הורוויץ, בן הרב הגאון מו"ה חיים אריה אבד"ק טרעמבאוולי, בנו של הנגיד ר' שאול בן הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק הרובשוב. הסכים בשנת תק"ט ע"ס "כתנות אור", ובשנת תקמ"ו ע"ס "מים יחזקאל" עה"ת. ושם אשת שאול טאבא בת הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, ועל שם משפחת אמם המה נקראים הורוויץ. ה"ר יעקב יצחק הורוויץ שימש לפנים ברבנות בעיר צעשנוב, ערך תרי"ד נתמנה לאב בית דין בעיר יערסלב[24] ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו הוא יום ב' כ"ד שבט תרכ"ד. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שם:

"הוי נפלה לארץ, עטרת תפארת ישראל, הרב הגה"ק מ' יצחק יעקב הורוויץ ז"ל אב"ד דפה. בן הה"ג מו"ה חיים אריה ז"ל. כל עתותיו הקדיש לתורה ולתושיה, וקדושתו בעבודה, שפתיו תורה ויראה, תבענה גופו טהרה ויצאה נשמתו בטהרה. אור ליום ב' כ"ד שבט שנת תרכ"ד לפ"ק תנצב"ה".

אחרי מותו נדפס ממנו ספר "באר יצחק" על פירש"י על התורה.

24 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 117.

לאקאטש

לאקאטש היא אחת העיירות העתיקות במדינת וואהלין. במאה השלישית לאלף הששי נחשבה כבר לקהילה חשובה. בשנת ת״ח מנתה הקהילה היהודית לערך מאתיים משפחות, שרובן נהרגו על קדוש השם בידי גייסות חמי״ל. מאז ומקדם כיהנו פאר בלאקאטש גאונים מפורסמים. ואלה הם הרבנים הגאונים ששימשו ברבנות ודיינות בעיר זו:

א. הגאון המקובל מו״ה שלמה, בן המקובל המפורסם ר׳ נתן נטע, בעל ״מגלה עמוקות״. נולד בשנת שע״ו בקראקא, ובהיותו עוד ילד הפליא עין רואיו. כבן שבע כבר דרש דרשה בקבלה בבית הכנסת אשר בחצר קאסאווא בקראקא[1]. בהיותו עוד צעיר לימים נתקבל כאב״ד בעיר צויזמיר. בשנת ת״א נתמנה לאב״ד בלאקאטש, ואחר־כך היה אב״ד ור״מ בקהילה החשובה סאטאנוב בוואלין. הוא נתפרסם כגדול הדור, והגאון בעל ״שפתי כהן״ קיבל הסכמתו על הש״ך חלק יורה דעה[2]. הגר״ש נפטר בעלומיו בשנת ת״ט בהיותו רק בן שלושים ושלוש, והש״ך נתחמם עליו בהספדו[3].

ב. הגאון מו״ה שאול, בן רבנו הגדול רבי ר׳ העשיל מקראקא, ומצד אמו נכד הגאון ר׳ יהודה וואל מבריסק, בן הקציץ והשר המפורסם ר׳ שאול וואהל, ״מלך היהודים״ בפולין. הוא היה עוד צעיר לימים בעת הסתלקות אביו הרבי ר׳ העשיל ונתחנך אצל סבו בבריסק. אחר־כך שימש ברבנות לאקאטש[4].

ג. הרה״ג ר׳ בנימין זאב וואלף, בן הרה״ג ר׳ שאול ראמאנר, רב ודרשן בלובלין. הוא היה חתנא דבי ריש גלותא, פרנס הועד של ד״א פולין ר׳ אברהם ב״ר נתן הלוי מקראקא, חתנא דבי נשיאה של הגאון מו״ה יהושע חריף מקראקא בעל ״מגיני שלמה״ ושו״ת ״פני יהושע״. בשנת תל״ט היה עוד סמוך על שולחן חותנו הגביר ר׳ אברהם הלוי בעיר קראקא. לערך שנת תמ״ד נתמנה לאבד״ק לאקאטש ושימש שם ברבנות עד שנת תמ״ח. הוא עמד לימין צדקו של הגאון

1 הדרשה נדפסה בספרו של אביו ״מגלה עמוקות״, פרשת בא.

2 ראה ש״ך על יורה דעה, דפוס לובלין ת״ו.

3 ויקונן עליו הש״ך בדברים אלו: ״שארי הגאון הגדול ה״ר שלמה אב״ד סטאנאווה, יניק וחכים דבריו בוקעים רקיע ותהום נוקבות בן הגאון הגדול מורנו נתן שפירא איש אלהים״.

4 ראה מ״ש לעיל במאמרי על ״אפטא״.

מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד, ואף נמצאת חתימתו בספרו של הגרד"ל "באר עשק". מלאקאטש נתקבל לאב"ד זמיגראד, ושם הוציא לאור את ספרו "עיר בנימין" [5]. בשנת תנ"ח נתקבל לאבד"ק דעסויא [6]. בשנת תס"ח קבע מדרשו בעיר מיץ [7]. בנו הוא הרה"ג מו"ה יהושע אבד"ק וואלטש [8].

ד. הרב הגאון מו"ה פתחיה לידא, בן הגאון המפורסם מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד. אביו היה בן אחותו של הגאון מו"ה משה רבקש בעל "באר הגולה", חתן הנגיד ר' וואלף יוזיפ מלבוב. מקודם היה ר' דוד אבד"ק לידא, ועל שם העיר ההיא היה נקרא בשם ר' דוד לידא. בנו הג"מ פתחיה היה עוד בחיי אביו, עד שנת תס"ד, פרנס ומנהיג בלבוב. ובשנת ת"ע נתקבל לאבד"ק לאקאטש. אחר־כך נתמנה לאבד"ק וולאדאווי, במדינת פולין הקטנה, ומשם לאבד"ק סלאוויטיץ. בשנת תפ"ז הדפיס בפפד"מ את הספר "יד כל בו", שחיבר אביו הגאון זצ"ל, עם הרבה הוספות משלו *[8]. שם נח נפשיה ביום ב', י"ט לחודש אייר, שנת תקי"א. הג"מ פתחיה היה חתן הג"מ בנימין זאב וואלף בעל "עיר בנימין" הנזכר. כנראה נתמנה לאבד"ק לאקאטש אחרי שנתמנה חותנו לאבד"ק זמיגראד. בנו הוא הרה"ג מו"ה דוד [9], חתן הג"מ ישראל חריף אבד"ק זסלב. חתן ר' דוד הוא ה"ר חיים זאב באמבאך מלבוב, אבי הרב הגאון מו"ה יהודה צבי, דיין ומו"ץ בלבוב, מח"ס שו"ת "מנחת יהודה" שני חלקים *[9], אבי הרה"ג מו"ה יהושע אפרים באמבאך מליזענסק, ששימש ברבנות בעיר קרעשוב. הוא היה חתנו של ה"ר שמחה הלוי חריף מדאברמיל (חתן הג"מ נתן אבד"ק דאברמיל, בן הגאון בעל "פני יהושע"). אביו הגאון מו"ה שאול הלוי, אבד"ק אפטא, היה בנו של הרב הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאנימא (אשתו חיה היתה בת הגאון המפורסם מו"ה יהושע העשיל אבד"ק ווילנא, בן הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא ובן בנו של רבנו רבי ר' העשיל מקראקא), בן הגאון מו"ה יקותיאל זלמן הלוי אבד"ק דרהביטש, בן הגאון מו"ה יוסף הלוי חריף אבד"ק פרעמישלא (חתן הגאון מו"ה אריה יהודה ליב אבד"ק פרעמישלא, הידוע בשם ר'

5 נדפס בפרנקפורט דאודר תנ"ח.

6 ראה הסכמתו על ספר "מאה ברכות" פראסניץ ת"ע ועל ספר "פנים חדשות" אמשטרדם תס"ז. הסכמה זו נכתבה בשוק לייפציג: "הצעיר באלפי בנימין זאב וואלף, החוב"ק דעססא ואגפיה ועבד לעם קודש פה לייפסק".

7 ראה בהסכמתו על ספר "קול הרמ"ז" אמשטרדם תע"ט.

8 ראה הסכמתו על הספר "אהל יעקב", פפד"א תע"ט.

*8 נדפס בפראנקפורט דמיין תפ"ז.

9 חידוש ממנו נדפס בספר "עיר דוד" בדף כ"א ע"ב מזקינו הגאון ר' דוד לידא שהו"ל אביו הג"מ פתחי' שכתב עליו: בשם בני חביבי הנחמד יניק וחכים התורני המופלג מוהר"ר דוד נרו, חתן הרב המאור הגדול מו"ה ישראל נרו אב"ד ור"מ דק"ק זסלב, חתן הרב הגאון הגדול מוהר"ר יצחק ז"ל אב"ד דק"ק בראדי.

*9 נדפס בזאלקווא תקצ"ח, תקצ"ח.

ליב חסיד), בנו של הרב הגאון מו"ה משה הלוי חריף אבד"ק פולנאה, בן הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק לבוב, נכד הגאון מו"ה יוסף כ"ץ מקראקא בעל שו"ת "שארית יוסף".

ה. הרב הגאון מו"ה יעקב, שהיה נקרא בשם ר' יעקב קסלינר. בהיותו עוד צעיר לימים שימש ברבנות בעיר לאקאטש, ומשם נתמנה לראש ישיבה בעיר קאוולי. חתנו הוא הרב המופלג מו"ה יוסף יוזפא הלוי הורוויץ מהרובשוב. בנו של מו"ה יוסף הוא הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי איש הורוויץ, אבי שלושת האחים הרבנים הגאונים: מו"ה אליעזר הלוי, אבד"ק טרניגראד, בעל "נועם מגדים"; מו"ה יחיאל מיכל הלוי, אבד"ק פראחניק; ומו"ה אריה ליבש הלוי, ראש ב"ד בעיר יערסלאב. ר' אריה ליבש היה אביו של הרב המופלג בתורה ובירא מו"ה מאיר הלוי, אבי הרב הגאון מו"ה אריה ליבש הלוי מגדולי עיר בראד, מח"ס "אוריין תליתאי".

ו. הגאון מו"ה שאול בן הגאון מו"ה אריה ליב, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר אמ"ד. בהיותו עוד רך בשנים נתמנה לאבד"ק לאקאטש [10] וישב על כס הרבנות של אבי אביו, אשר שמו בקרבו, הגאון מו"ה שאול ז"ל.

ז. הרב הגאון מו"ה ישראל בן ה"ר יעקב מלאדמיר, בן הרב הגאון מו"ה אברהם אבלי ז"ל אבד"ק הרובשוב, בן הגאון החסיד מו"ה בונם ז"ק, בנו של הגאון המפורסם מו"ה אברהם ז"ק אבד"ק לבוב. היו נקראים ז"ק (זרע קודש) יען מסורת בידיהם כי המה מבני בניהם של רבנו הרא"ש ז"ל, אשר היו נקראים קדושים, כי בכל השמדות קידשו את ה' אשר משבט יהודה קאתי. אמו ליפשא היתה בת הרב הגאון מו"ה גרשון הכהן ראפאפארט אבד"ק בעלזא, אחי הגאון המפורסם מו"ה שמחה כהן ר"פ אבד"ק לבוב. הרב הגאון ר' ישראל הנ"ל היה חתנו של הרב הגאון מו"ה אהרן אבד"ק טרעבוולא, ומשם נתקבל לאבד"ק זלאטשאב. בדורו אמרו עליו כי רוח הקודש שורה עליו, וחיבר ספר נחמד על סדר קדשים [11]. אחרי פטירת הרה"ג ר' ישראל הדפיס בנו את ספרו "הלכה אדם מישראל", חידושים על התורה [12]. בנו הראשון היה הרב הגדול מו"ה שמחה אבד"ק קאמינקא [13]. בנו השני ה"ר גרשון. בנו השלישי הכי נכבד והגדול שבכולם היה הרב הגאון יוסף יאסקי, אבד"ק פודקאמין הסמוכה לבראדי, מח"ס "אהל יוסף" [14]. הוא היה חתן הרב הגאון מו"ה שמואל אבד"ק טשארטקוב וזוואניץ בגליל פודוליה [15], בנו של

10 ראה בהקדמה לספר "בנין אריאל" הנ"ל.
11 לשון הגאון ר' שלמה יצחק הילפרין במגילת יוחסין שלו, סימן יא.
12 נדפס בזאלקווא תצ"ט.
13 ראה חידושים ממנו בספר "אהל יוסף".
14 נדפס באלעקסעניץ תקכ"ה.
15 ראה חידושי תורה ממנו בספר "שפתי דעת" פיורדא תק"ג.

הרה"ג מו"ה משה אבד"ק סטנאב וגליל פודוליה[16]. ואלה שמות ארבעת בניו: א) הרה"ג ר' יצחק יעקב אבד"ק פאריצק; ב) הרב הגדול מו"ה ישראל אבד"ק חאדרוב ונדפס ממנו איזה דבר חידוש בספר "אהל יוסף"; ג) הרב הגדול מו"ה אברהם אבלי[17]; ד) הרב הגדול מו"ה יעקב מבראדי[18]. נח נפשיה דרב יעקב בעיר סאסיב ביום ז' לחודש ניסן שנת תקע"א. וזה נוסח מצבתו: ביום ז' ניסן תקע"א לפ"ק נפטר הרב הישיש המופלג בתורה הבקי והחריף המפורסם, שנה התורה בכמה פנים, עסק בתורה כל הימים, אב לחכמים, מו"ה יעקב, בהרב הגאון הגדול מו"ה יוסף זצ"ל. והוא אבי הצדיק המפורסם נערץ ונקדש בקהל חסידים לאיש אלקים קדוש יאמר לו, מו"ה משה יהודה ליב מסאסיב, הנפטר שמה ביום ד' לחדש שבט שנת תקס"ז.

ח. הרב הגאון מו"ה שלמה דובערישׁ, בן הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק הלברשטאט, וחתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה יעקב יהושע מקראקא, בעל "פני יהושע". מקודם שימש ברבנות לאקאטש[19] ואח"כ נתמנה לאבד"ק לאביטש[20], ולערך שנת תקכ"ד נתמנה כראב"ד גלוגא. נפטר בג' לחודש תמוז תקמ"ה. ויתר דברי ימי שלמה עיין בספרי "כתבי הגאונים"[21].

ט. הרב הגאון מו"ה צבי הירש, בעל הספר "חמדת צבי"[22], בן הגאון ר' שלמה זלמן אבד"ק ביאלא[23], בן הגאון מו"ה יעקב אבד"ק לאדמיר, חתן הגאון ר' שאול קצנלנבויגן אבד"ק חעלמא. מצד אמו היה הרה"ג ר' צבי מלאקאטש נכד הגאון ר' שמחה הכהן ראפאפארט אבד"ק לובלין. בנו של הגאון ר' צבי, הרה"ג ר' אריה ליב, אבי הגאון ר' שמחה נתן עלינבערג, מגדולי תלמידי בעל "קצות החושן"[24].

י. הרה"ג מו"ה יחיאל, בן הרה"ג ר' צבי הירש הנ"ל, מילא מקומו של אביו בלאקאטש. הוא אבי האדמו"ר ר' ישכר בער מטורבין ואיוואנצק[25].

16 ראה בהקדמת "אהל יוסף" הנ"ל.
17 ראה הסכמתו על הספר "מנחה חדשה" אלעקסעניץ תקל"ד: "אברהם אבלי בהג"מ מ' יוסף יוסקי".
18 עיין ספר "עשר קדושות" עמ' 111.
19 ראה הסכמתו על ספר "בית פרץ" זאלקווא תקי"ט.
20 ראה הסכמתו על ספר "עמוד העבודה" שם תקכ"א.
21 סי' ב, הערה ו.
22 נדפס במאהליב תקפ"ה.
23 ראה שער הספר "חמדת צבי".
24 עיין שו"ת אליו בספר "בית אפרים", חלק יורה דעה.
25 עיין בסוף ספר "אבות עטרה לבנים".

לוצק

עיר עתיקה בוואלין. בשנת ק"ע (1410) כבר ישבו בלוצק משפחות מבני ישראל. במאה זו ישב שם יהודי בשם יעקב בן שלמה, עשיר גדול, שהלווה כסף למלך פולין יאגעלא, וקראו לו אגענט, כלומר, סוכן המלך. יהודי עשיר זה הלווה כסף גם לעיר לבוב. היהודי סוכן המלך רכש לו בתים גם בקראקוב וכנראה התיישב בעיר הבירה של מלכות פולין אחרי שעזב את לוצק[1].

ואלה רבני לוצק:

א. הרב הראשון של הקהילה היה ר' זיסקינד כ"ץ שנפטר בשנת שפ"א[2].

ב. ר' משה ב"ר פסח כ"ץ, חתנו של הג"מ מאיר וואל אבד"ק בריסק[3].

ג. ר' ישראל ב"ר זלמן סחווינר, תלמידו ובן דודו של הטורי זהב[4] וחותנו של הגאון ר' שמחה כהן רפפורט[5].

ד. ר' אברהם ארי' ב"ר יהודה ליב. מקודם היה אבד"ק לונטשיץ[6].

ה. ר' יעקב אהרן היילפרין[7].

ו. ר' יואל ב"ר יצחק אייזיק. שימש גם ברבנות בפינסק ובאוסטרא[8].

ז. ר' יצחק אייזיק ב"ר אהרן. משנת תקצ"ח רב בשוואהל[9].

ח. ר' ישראל ב"ר שמואל מטארנאפאל. השתתף בישיבת ועד ארבע ארצות ביערוסלאב[10].

1 ראה בספר הפולני "חיי היהודים בוואלין", עמ' 16
2 ראה הספד עליו בספר "איתן האזרחי", הובא בספר "אנשי שם", סימן יב.
3 ראה הסכמתו על הספר "עמודי שבעה" והסכמתו על הספר "נופת צופים".
4 ראה "לוחות זכרון" עמ' 97.
5 ראה הקדמה לספר "תולדות אברהם" והסכמתו מי"א אלול ת"מ ביערוסלאב על הספר "קנה חכמה", פפד"א תמ"א: "ישראל בן זלמן אבד"ק לוצק".
6 ראה הסכמתו על הספר "שערי שמים" ועל הספרים "כלילת יופי" ו"חידושי המהר"ם שיק" בשנות תמ"א ותס"ט.
7 ראה הסכמתו על הספר "מרי צבי" מח' ניסן תק"ב.
8 ראה הסכמתו על הספר "צפנת פענח חדש", ומג' תשרי תנ"א, על ספר "בית הלל".
9 ראה הסכמתו על הספר "שאגת אריה".
10 ראה ב"לוחות זכרון" עמ' 97.

ט. ר׳ מרדכי ב״ר צבי הירש, חותנו של הג״מ צבי הירש הלוי איש הורוויץ מטשארטקוב[11].

י. ר׳ משה ב״ר יהודה הכהן[12].

יא. ר׳ שמואל[13].

יב. ר׳ צבי הירש ב״ר אשר[14].

יג. ר׳ יעקב ב״ר ארי׳ ליב, מחבר ספר ״כוכבי יעקב״ על שולחן ערוך אה״ע[15]. היה בין החותמים בין רבני ועד ארבע ארצות נגד הדוברים עתק על הגר״י אייבשיץ[16].

יד. ר׳ יצחק לנדא, מחבר ספר ״מנחת יצחק״, שנדפס בספר ״בית יהודה״ לאביו הג״מ יעקב לאנדא, אבד״ק וולאדאווי. אחרי פטירת אביו מילא מקומו בוולאדאווי. אחר־כך עלה לירושלים עיר הקודש ושם נפטר[17].

טו. ר׳ מרדכי כ״ץ, בן הג״מ אברהם שרענצל. מקודם היה אבד״ק סלעדאב, ואחר־כך בלוצק[18].

טז. הג״מ יוסף בן הג״מ אליקום געץ וחתן המהר״ם מלובלין. שימש כאבד״ק לוצק משנת ת׳[19]. הוא חתם על פסק דין שקבע כי ״הג״מ יוזל ישאר על משמרתו בתור אב״ד ור״מ בעיר לוקאטש חצי שנה עד יבא הדבר לפני משפט הרבנים״[20]. בסוף ימיו נתקבל לאבד״ק לבוב ונפטר שם בשנת תי״ב.

יז. הג״מ אברהם, חתן הג״מ אשר, אבד״ק נאראל, חתנו של הג״מ מהר״ם טיקטין[21].

יח. הג״מ דוד פנחס. מקודם היה אבד״ק בוסק[22].

11 ראה הסכמותיו על הספרים ״כתונת פסים״ ו״מכתב אליהו״.
12 ראה הסכמתו על הספר ״מקור החכמה״.
13 ראה הסכמתו משנת תע״ו על הספר ״אהל יעקב״.
14 ראה הסכמתו משנת תפ״א על הספר ״עטרת צבי״ ועל הספר ״זרע ישראל״, ווילהלמסדארף ת״ץ.
15 נדפס בזאלקווא תקל״ד.
16 חתום שם: ״החונה בק״ק לוצק והגליל יצ״ו ממדינת וואהלין״. עיין בספר ״לוחות העדות״ להג״מ יונתן אייבשיץ.
17 עיין בשער והקדמה לספר ״בית יהודה״.
18 ראה ״מעלות היוחסין״ עמ׳ סט.
19 ראה הסכמתו על הספר ״עבודת הלוי״ קראקא שצ״ט: ״יוסף ב״ר אליקום געץ, אבד״ק לוצק״.
20 ראה בספר ״אנשי שם״ עמ׳ 77.
21 ראה בהקדמה לספר ״חמדה גנוזה״.
22 שם.

לינסק

באמצע המאה החמישית לאלף הששי היתה העיירה הקטנה לינסק, מחוז פשעמישל, אחת מתשע הקהילות הראשיות במדינת רייסין, היא רוסיה האדומה "גליל לבוב". לינסק עמדה בראש הגליל וכמה קהילות וישובים סביבותיה היו כפופים לשלטונה. אין לדעת את התאריך המדוייק מתי התיישבו היהודים בלינסק, אולם ידוע שבשנת ת"ח מנתה הקהילה כשלוש מאות משפחות אשר ברחו מפני גייסות חמיל לארץ הגר (הונגריה), "למען הציל את נפשם" [1].

כחמישים שנה אחרי פרעות ת"ח ת"ט שוב עמדה לינסק בראש הגליל והסתכסכה עם הקהילה היהודית הסמוכה סאניק, בענייני גביית מסים ושאר צרכי הקהילות של הגליל. ביום י"א אלול תס"ה התקיימה אסיפה בעיר סטרליסק בהשתתפות רבני ומנהיגי הועד והוחלט כי יתרון הבכורה ללינסק, וסאניק "צריכה להיות כפופה לה כאחת מערי הגליל" [2].

כעבור כמה שנים שוב ערערו פרנסי ומנהיגי סאניק על ההחלטה. הדבר הובא שנית לאסיפת רבני ומנהיגי הוועד בשנת ת"פ בעיר קיולקוב. גם הפעם יצאה קהילת ליסקא, היא לינסק, בזר הנצחון על ראשה. באסיפה זו, שבה לקחו חלק פעיל ארבעה עשר מנהיגי הערים בראד, סטרי, בראדשין, ראהאטין, זלאטשוב ובוטשאטש, בנשיאות הפרנס ר' גרשון מזאלקווא והגאון ר' יעקב יהושע פאלק בעל "פני יהושע", אב"ד גליל לבוב, הוחלט למנות למנהיג המדינה של הגליל את ר' יעקב אהרן [3].

בשנים תקמ"ב—תק"פ שימש כראש קהילת לינסק אחד בשם משה ראבינו־ביץ [4], ואז נוסד הקלויז בלינסק, ועשרים וארבעה תלמידי חכמים למדו בו במשמרות עשרים וארבע שעות ביום. מהם יצאו אח"כ גאונים מפורסמים ששימשו ברבנות חשובות, כגון הגאונים: רבי זאב וואלף פרענקל, אבד"ק פשעווארסק, מחבר "משיב כהלכה" [5], רבי יחזקאל פאנעט, אבד"ק קארלסבורג, מחבר ספר שו"ת "מראה יחזקאל" ועוד גאונים.

לינסק הפכה במאה האחרונה מרכז חסידי גאליציה, והם נכדי וניני הרב הצדיק ר' מנחם מנדל אבד"ק לינסק, חתן הגאון ר' יצחק הלוי אבד"ק אה"ו.

1 ראה ב"טיט היוון" על גזירות ת"ח ות"ט. 2 עיין ספרי "כתבי הגאונים" דף ח.
3 ראה שם עמ' נו. 4 עיין בספרו של מ. באלאבאן עמ' 142.
5 נדפס בקראקא תרמ"ה.

ואלה רבני גאוני לינסק אשר שימשו בקודש בקהילה חשובה זו:

א. הרה"ג מו"ה מרדכי הלוי הורוויץ, שהחליף תשובות עם גאוני הדור, בן הגאון מו"ה יוסף הלוי הורוויץ אבד"ק פרעמישלא.

ב. הרה"ג מו"ה צבי הירש, בן הרה"ג ר' חיים אבד"ק קאלאמיי, בן הגאון מו"ה יהושע חריף מקראקוב, בעל "מגיני שלמה". שימש בקודש בארבע קהילות חשובות: בערזאן, דרוהוביטש, בראד וליסקא, היא לינסק והיה אחד מאחרוני גאוני הוועד של גליל לבוב שהתערבו בריב לינסק וסאניק. בנו הרב הגאון מו"ה משה יוסף, אבד"ק בורשטין (נפטר ד' שבט תקס"ג), הוא אבי המשפחה המיוחסת בורשטין בגאליציה[6].

בנו הראשון של הג"מ משה יוסף הנ"ל היה רבי צבי הירש מזלאטשוב, אבי הג"מ חיים זאב וואלף בורשטין, מקודם אבד"ק בוזאנוב ואח"כ אב"ד בזלאטשוב[7]. נפטר בשנת תר"ג. מילא את מקומו בנו הרה"ג ר' יצחק פנחס שור, לפנים אבד"ק בוזאנוב ואח"כ בזלאטשוב.

בנו השני של הג"מ צבי הירש, אבד"ק ליסקא (לינסק) היה הנגיד ר' שמואל ישראל ראהיטינר. וחתניו: ר' אלקנה מרישא[8] והנגיד ר' יעקב מעיר בורשטין[9].

ג. הגאון המפורסם מו"ה אהרן משה יעקב בר"ש מקראקוב. בשנת תע"א היה אבד"ק חענטשין, בשנת ת"ץ נתמנה לאבד"ק אפטא[10] ואחר כך בלינסק[11].

ד. הגאון שר התורה ומאור הגולה מרן יעקב יהושע מקראקוב, הוא בעל ה"פני יהושע". נולד בקראקוב בשנת "אמת" (תמ"א) ונפטר ב"ישר" (תקט"ז). נכדו של הגאון מרן יהושע חריף בעל "מגיני שלמה". נולד לאביו ר' צבי הירש. לראשונה היה סמוך על שולחן חותנו ברישא[12], המנהיג ר' אברהם הלוי בן הקציז ר' שמואל בענדימישלער[13]. אחר־כך נתמנה למנהיג המדינה בוועד ארבע ארצות[14].

6 עיין בתולדות העיר בורשטין.

7 וזה נוסח מצבתו של הג"מ משה: "בית ישראל תלמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה על הלקח מאתנו ארון אלקים, הוא איש צדיק תמים משים לילות כימים חבל על דאבדין זקן שקנה חכמה מו"ה משה האב"ד"..

8 ראה הקדמת ספר "עטרת זקנים" לבוב תרל"א. ועיין גם "ספר יהושע", חלק יורה דעה סימן פ"ג בד"ה "וגהירנא".

9 עיין בהקדמת הספר "תולדות אברהם" לבוב תרל"א.

10 ראה הסכמתו על הספר "יזמרך כבוד", זאלקווא תק"ב.

11 עיין מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא" סימן יג, ומ"ש לעיל במאמרי על "חענטשין".

12 ראה לשון הכתובה על ספר "עטרת צבי" זאלקווא תקכ"ו.

13 על שם הכפר בין רישא ופשעמישל.

14 ר' שמואל נפטר בב' ראש השנה שצ"ו.

הגאון ר' יעקב יהושע היה מקודם אב"ד בערי טארלי וקארוב ואחר־כך בעיר לינסק, שהיתה אז עיר מלאה חכמים וסופרים, ומשם נתקבל לרב הגליל בלבוב. ויתר דברי יהושע וחייו וההרפתקאות אשר עברו עליו בערי ברלין, פראנקפורט ומיץ ווארמס (ווירמייזא) הלא הם כתובים בספרי "כתבי הגאונים" [15].

ה. הגאון מו"ה יעקב ב"ר צבי הירש מבאליגראד הסמוכה ללינסק. שימש כאב"ד בעיר זו בהיותו אברך בן י"ח שנה ואחר־כך אב"ד ור"מ בלינסק. נפטר בשנת תקמ"ב [16]. הניח אחריו שני בנים גדולי תורה ויראה: האחד הרה"ג ר' יהושע ראבין אבד"ק רימאנוב, והשני הרה"ג ר' מנחם מנדל שמילא מקומו בלינסק.

ו. הרה"ג החסיד והנערץ מו"ה מנחם מענדל ראבין, חתן הגאון הנודע ר' יצחק הלוי אב"ד בהמבורג באה"ו [17]. בצעירותו היה אבד"ק ליזשאנוב הסמוכה לבראד ואחר־כך אבד"ק האראדענקא. אחרי מות אביו מילא מקומו, כנזכר לעיל, בלינסק [18]. נפטר בשמחת תורה תקס"ד.

אחרי הסתלקותו רצו קהל חסידים למנות כאב"ד בלינסק את בנו הגאון הקדוש מו"ה נפתלי הורוויץ, שנתפרסם אחר־כך כהצדיק מרופשיץ, אולם המתנגדים בעיר התנגדו למינויו והגה"צ מו"ה נפתלי עבר לרופשיץ. אחרי פטירתו נתמנה לאב"ד בלינסק בנו של ר' נפתלי, הרה"ג מו"ה אברהם חיים הורוויץ. נפטר כ"ה מנחם אב תקצ"ד.

ז. הרה"ג ר' אפרים פישל הורוויץ, בן הגאון מו"ה יעקב יוקל, אבד"ק בוליחוב. נולד בשנת תק"ן. בימי נעוריו היה אבד"ק מאריאמפאל הסמוכה לסטאניסלאב כשמונה שנים. אחר־כך פרק עול הרבנות מעל צוארו ושלח יד במסחר, כי לא רצה ליהנות מכתרה של תורה. אולם במשך הזמן ירד מנכסיו ונאלץ לקבל עליו שוב עול הרבנות ונתקבל לראב"ד בלינסק. אולם לא מצא כאן מנוחה שלימה, כי ניהל מלחמה עם חסידי העיר. בהשתדלות דודו הגאון ר' יקותיאל אשר ענזיל צויזמיר, אבד"ק סטרי, גם הוא מגדולי המתנגדים לחסידות הבעש"טית, נתמנה לראב"ד בעיר מונקאטש ושם נפטר בשנת תרכ"א [19]. בנו היה הרה"ג מו"ה יהושע הורוויץ, אבד"ק ראהאטין.

15 עמ' כו, הערה ב, ואכמ"ל.

16 ראה הסכמותיו על הספרים "ברכת אברהם", זאלקווא תקי"א: "יעקב חוב"ק ליסק" ועל ספר "מענה אליהו", שם תקי"ח ועל ספר "גינת וורדים" מאת הגאון בעל פרי מגדים והספר "אהל יוסף" אלעקסענץ תקכ"ו.

17 ראה תשובות אליו ב"נודע ביהודה" תנייגא אבן העזר סימן יט, "תפארת צבי" אה"ע סימנים נ"ה וב"ו ושו"ת "השיב משה" סימן ס, ושם אשתו הרבנית החכמה מרת בילה בת הגאון ר' יצחק מהמבורג.

18 עיין בספרי "כתבי הגאונים" לתולדות זקני הגאון מו"ה יצחק אבד"ק אה"ו עמ' לו.

19 ראה ב"אנשי שם" להר"ש בובער תולדות קהלת לבוב סימן רמ"ב.

לעשנוב

לעשנוב עיירה סמוכה לבראדי אשר לפנים ישבו שם על כס הרבנות רבנים גדולים אנשי שם הנודעים לשם ולתהילה עד היום. ואלה הם:

א. הרב הגאון מו"ה יעקב חריף, בן זקיני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה פנחס משה חריף אבד"ק לבוב וחתן הגאון בעל "חכם צבי". הוא שימש ברבנות בעיר לעשנוב. ובשנת תקט"ו, בהתאסף ראשי עם המה הרבנים הגאונים גדולי מדינת פולין בעיר בראדי, להחרים ולנדות את יעקב פראנק ועדתו, הם כת מאמיני ש"ץ, להפרישם מתוך קהל הגולה, הי' הוא ג"כ בתוך אותה אסיפה, וחתם עצמו בשמו ושם אביו ועירו: "הקטן יעקב בן הגאון מו"ה משה חריף ז"ל (אבד"ק לעשנוב) חונה בגליל אדאליא". מתולדותיו ידענו: א) הרב הגדול מו"ה שאול חריף אבד"ק אלעסק, ולעת זקנתו קבע דירתו בעיר בראדי והי' לו שם בית המדרש לתורה ולתפילה הנקרא על שמו. ולשאול נולד בן ובת. בנו הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ חריף שימש ברבנות בעיר יערסלאב ושמנ"כ. ובתו פריידא היתה אשתו השניה של הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זאב אורנשטיין אבד"ק לבוב, אשר ילדה לו את הגאון בעל "ישועות יעקב"[1]. ב) הרב הגדול מו"ה יהודה לייב אבד"ק קאריב, חתן הרב הגאון מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב מח"ס "ויקהל משה" עה"ת[2]. בתו אשת הנגיד מנהיג המדינה ר' יצחק באב"ד מבוליחוב שהי' נקרא "ר' איציק ראש מדינה" אשר לקח אותה לאשה אחרי מות אשת נעוריו[3].

ב. הרב הגאון מו"ה יוסף קאצינלבוגן, חותנו של הרה"צ מו"ה מרדכי שפירא מנישריז.

ג. הרה"צ מו"ה מרדכי שפירא (חותר מגזע הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא ר"מ בקראקא בעל מגלה עמוקות), בן הרב דוב בער מנישריז, "ספרא ודייגא דארבע ארצות"[4] שנפטר שם במבחר שנותיו, בנו של "הרב הגאון מופת הדור"[5] מו"ה ארי' ליבש אבד"ק נישריז, שנודע בשם "ר' ליבש הזקן". בן הרב

1 "דור ישרים" עמ' 92.
2 נדפס בליוורנא תקמ"ו.
3 ראה בספרי תולדות משפחת הורוויץ.
4 לשון החרות על מצבתו בעיר נישריז.
5 לשון החרות על מצבתו.

הגאון מו"ה ישעי' מהילדעסהיים אבד"ק קאוולי, חתן הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל "מגלה עמוקות", וע"ש משפחתו הם מכנים עצמם שפירא עד היום. כנראה אחרי מות אבי אביו הגאון מו"ה ארי' ליבש נתמנה הוא למלאות מקומו בעיר נישריז, משם יצא טיבו בעולם לאחד מרועי החסידים ולצדיק גדול ונח נפשי' שם במבחר שנותיו בן נ"ד שנים ביום ח' לחודש ניסן שנת תק"פ ושמנ"כ. הניח אחריו שלושה בנים צדיקים הנערצים בקהל חסידים, ואלה הם: בנו הראשון הה"צ מו"ה יוסף קאציגלבוגין (על שם משפחת אמו הי' מכנה עצמו בשם קאציגל־בוגן). חתן הרה"צ ר' ייב"א מעיר אוסטרא. בצעירותו הי' דר בעיר לויצק ואח"כ בעיר הרובשוב ובסוף ימיו בעיר אוסטילא. בשנת תק"ץ, כאשר בא לעיר אוסטרא לחתונת בנו ר' ברוך חתן הה"צ ר' יעקב יוסף נכד הה"צ ר' ייב"א, נחלה שם ונפטר ביום י"ח אלול שנת תק"ץ ושמנ"כ. בנו השני הי' הה"צ מו"ה יעקב ארי' ליב אבד"ק אוולי, נפטר ביום כ"ז אלול שנת תקצ"ז בעיר נישריז ושמנ"כ. וחתניו הם: א) הרה"ג מו"ה מנחם מענגיש מרגליות אבד"ק הורחוב, בן הגאון מו"ה חיים מרדכי מרגליות אבד"ק דובנא בעל "שערי תשובה". ב) הה"צ מו"ה אברהם, המגיד מטריסן. בנו השלישי הי' הה"צ ר' יצחק חתן הרה"צ המפורסם מו"ה לוי יצחק אבד"ק ברדיטשוב, נפטר ביום כ"א שבט שנת תרכ"ח לפ"ק.

ד. הרב הגאון הגדול מו"ה יצחק הלוי חתן זקיני הגאון המפורסם מו"ה ארי' לייב אבד"ק אמ"ד. בשנת תקט"ז כבר שימש ברבנות בעיר לעשנוב[6]. משם נתקבל לאבד"ק חעלמא, ובחודש תמוז תקל"ו נתקבל לאב"ד קראקא והגליל. נפטר ביום ועש"ק י"א סיון שנת תקנ"ט ושמנ"כ[7].

ה. הרב הגאון מו"ה מנחם מענדל בן הגאון המפורסם בדורו מו"ה יעקב אבד"ק לינסק. חתן הגאון מופת הדור מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק מה"ו. בצעירותו הי' אבד"ק לעשנוב ואח"כ שימש ברבנות בעיר הורדנקא. אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר לינסק, נפטר שם בש"ת שנת תקס"ד ושמנ"כ.

ו. הרה"ג מו"ה דוד בן ה"ר משה מעיר שדה לבן[8]. נפטר בבראדי ביום א' ב' דר"ח אלול שנת תקפ"ב ושמנ"כ[9]. הספידו הרב המגיד מהרש"ק מבראדי. הוא אבי הרה"ג מו"ה מרדכי, חתן אא"ז הגאון מו"ה ארי' ליבש הלוי אבד"ק סטאניסלב. בצעירותו היה דר בעיר בראדי והי' חד מבי דינו של הגאון מהרש"ק. אח"כ נתמנה

6 ראה הסכמתו על ספר "תכונות השמים" והסכמתו משנת תקכ"ז על ספר "סאה סולת", אמשטרדם תקי"ז.

7 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד קכא.

8 ראה הסכמתו משנת תקפ"א על ספר "באר מים חיים" עה"ת.

9 תשובה אליו נדפסה בשו"ת "פני ארי'" מאא"ז הגאון המפורסם מו"ה ארי' ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב סי' א', ובשו"ת "טוב טעם" מהדו"ק.

לאבד"ק אוסיציא־זיעלאני הסמוכה לסטאניסלב, ונח נפשיה דרב מרדכי שם בשנת תר"נ בערך. בנו ר' יצחק שאול אפוטהעקר חתן הנגיד ר' יהודה סג"ל לנדא מעיר צאנץ, בנו של הרה"ג מו"ה ברוך סג"ל לנדא אבד"ק צאנץ. חתן הג"מ ר' דוד, הוא הרה"ג מו"ה אפרים פישל הורוויץ אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר מונ־קאטש, נפטר ח"י כסלו תרכ"א. והוא היה בנו הראשון של הרב הגאון מו"ה יעקב יוקיל הורוויץ אבד"ק באליחוב, בן הגאון החסיד מו"ה מנחם מענדל אבד"ק ליגנסק.

מעזביז

העיר מעזיבז (מעזיבוש) הידועה כערש החסידות, באשר בה ישב רוב שנותיו מיסד החסידות רבנו ישראל בעל שם טוב זצ"ל [1], היתה אחת הקהילות העתיקות שבמדינת פודוליה. כבר באמצע המאה השלישית לאלף הששי דרו בה יהודים. בשנת ש"ב לאלף הששי מינה המלך זיגמונד הראשון שני רבנים כוללים, רבני המדינה לכל מדינת פולין אשר תחת ממשלתו. הראשון הגאון רבן של ישראל מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, והשני — הרופא הרה"ג ר' משה פישעלעס מקראקוב. הגאון ר' שכנא היה ראש גאוני פולין והיה רבה הראשי של גלילי לובלין, חעלמא, בעלזא, לבוב ופודוליה, ור"ם פישעלעס היה ממונה על גלילות קראקא וצויזמיר.

שלוש הקהילות החשובות בפודוליה היו שלוש הערים: בוטשאטש, מעזביז (מעזיבוש) וקאמניץ. כבר במאה זו היתה מעזיבז מרובה באוכלוסין ונחשבה לקהילה המרכזית בגליל פודוליה, עד שהמליצו על העיר "ק"ק מעזיבוש, אורה של תורה".

לפי דברי ההיסטוריון הראשון של גזירות ת"ח ות"ט, בימי הגזירות והפרעות האלה שלא פסחו גם על העיר, "דרו בה כשש מאות משפחות ונהרגו כמעט כולם בשנת ת"ח על ידי גייסות חמי"ל שר"י" [2]... כעיר מרכזית במדינת פודוליה בחרה מעזביז במנהיג ועד ד' ארצות, שהיה בא כוח מדינות וואהלין ופודוליה. בשנת תע"ג שימש כמנהיג המדינה בועד וואהלין ר' ליב ב"ר יחיאל מיכל [3].

ואלה הם הרבנים הגאונים שישבו על כסא הרבנות בעיר עתיקה זו מימים קדומים עד הדור האחרון:

א. הגאון המפורסם הפוסק מרן יואל סירקיש, מחבר ה"בית חדש" (ב"ח) [4].

ב. הרה"ג אבד"ק ווינא שימש כראב"ד במעזביז [5].

1 עיין שו"ת "מים חיים", זיטאמיר תרי"ז, חלק יורה דעה סימן יז. שאלת הבעש"ט בענין ריאה להגאון רבן של ישראל מרן מאיר אבד"ק קאנסטאנטין, בן היעב"ץ.

2 וזה לשון בעל "טיט היוון": "ובא (חמיל) לק"ק אורה של תורה מעזיבוש ושם הי' כמו שש מאות בעלי בתים ובעוונותינו הרבים נהרגו כמעט כולם".

3 עיין בנספח. 4 ראה נספח יחס רבני מעזביז.

5 ראה מגילת יוחסין למשפחת היילפרין סימן כ"ד, שם הגאב"ד ווינא, ששימש ברבנות מעזביז לא נזכר.

ג. הרה"ג מו"ה משה כץ, בן הדיין ר' ישעיה כץ, אחיו של הגאון המקובל מרן נפתלי כץ, בעל "סמיכות חכמים", מקודם דיין ומו"ץ בבראד ואחר־כך, משנת ת"ע ואילך, ראב"ד מעזביז, ובסוף ימיו רב ור"מ בפרעמישלא. חיבר ספר "פני משה" על אגדות הש"ס[6] וספר "קרן אור פני משה" על קבלה[7]. הוא היה חותר מגזע המהר"ל מפראג[8].

ד. הגאון מו"ה נפתלי ב"ר יהודה ליווא, שימש כראב"ד מעזביז משנת תע"ה[9].

ה. הרה"ג מו"ה זאב וואלף ב"ר אברהם, אחד הרבנים שהשתתפו בוויכוח המפורסם עם כת פראנק ימ"ש בעיר קאמניץ פודולסק בשנת תקי"ז. הוויכוח היה במעמד ההגמון (בישוף דומבוסקי) בלוויית כומרים. הפראנקיסטים העלילו על התלמוד שנמצאו בו דברים נתעבים ודעות נפסדות נגד הנוצרים, כגון: "מותר ליהודים לרמות את הנוצרים ולהכותם נפש" וכו'. אז הוציא ההגמון פקודה להזמין את שליחי היהודים לוויכוח גלוי בעיר קאמניץ. קהילת מעזביז, העיר המרכזית במדינת פודוליה, בחרה ברבה הג"מ זאב וואלף כבא־כוחה בוויכוח הנ"ל. תוצאות הוויכוח, שבו השתתף הגאב"ד מעזביז, לא ידוע, אבל כנראה "ניצחו" הפראנקיסטים את יריביהם, שלומי אמוני ישראל, וב־14 לאוקטובר 1757 (תקי"ח) ציווה ההגמון דומבובסקי על שוטריו לבער כל ספרי התלמוד הנמצאים בקהילות פודוליה ולשרפם בחוצות. אולם קרה נס גדול ואותו צורר ישראל נפגר פתאום וגזירתו בטלה[10].

ו. הרה"ג מו"ה יואל, חותנו של פרנס קהילת אוסטראה[11].

ז. הרה"ג ר' יהודה ליבוש ב"ר יחיאל מיכל[12], אבי הרה"ג ר' ישכר בעריש יאללעס, חותנו של הגאון מו"ה יעקבקה, בנו של הגאון מרן יחזקאל לאנדוי, בעל ה"נודע ביהודה"[13].

ח. הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש, ראב"ד במעזביז. נפטר בשנת תק"ץ. בנו הג"מ יהודה היה אבי אמו של הגאון ר' יעקב יאלעש, בעל ספר "מלוא הרועים"[14].

6 נדפס בווילהלמסדורף תע"ו. 7 נדפס בזאלקווא תפ"א.
8 ראה מגילת יוחסין להרב מו"ה מאיר פערליש בסוף הספר "מטה משה".
9 ראה הסכמתו על הספר "זרע ישראל", ווילהלמסדורף ת"ץ: "הק' נפתלי החובה פה ק"ק מעזיבוש ואגפיה".
10 עיין לתולדות כת הפראנקיסטים מאת מ. באלאבאן.
11 ראה "מזכרת לגדולי אוסטרה", עמ' 197.
12 ראה הסכמתו על הספר "אהל משה" פיורדא תקל"א והסכמתו על הספר "שבט מישראל" זאלקווא תקל"ד. 13 עיין בספרי "כתבי הגאונים" עמ' קיז.
14 ראה הקדמת הספר "חינוך בית יהודה" להג"מ יהודה הנ"ל.

ט. הגאון מו"ה דוב בעריש, בהרה"ג ר' אריה ליבוש הכהן ראפפארט, אב"ד ור"מ בפרעמישלא, בן הכהן הגדול מאחיו מרן חיים הכהן ראפפורט, אבד"ק לבוב והגליל. הג"מ דוב בעריש נשא בשנת תקי"ד את בתו של הגאון המפורסם מרן מאיר אבד"ק קאנסטאנטין, בנו של המאור הגדול מרן יעקב עמדין, היעב"ץ[15], ובשנת תקל"א נתמנה לראב"ד במעזביז. הגאון מו"ה דוב בעריש נחשב למתנגד והיה רב עדת האשכנזים במעזביז, ניהל מחלוקת עם הצדיק ר' אפרים, בעל "דגל מחנה אפרים", ובימי המחלוקת הביאו החסידים רב משלהם הרה"ג ר' ישכר בער סג"ל לאנדוי[16]. הג"מ דוב בעריש נפטר בכ"ד ניסן שנת תקס"ג אחרי שישב על כסא הרבנות עשרים ושבע שנים.

הוא השאיר אחריו שלשה בנים: א) הג"מ חיים הכהן אב"ד ור"מ באוסטרה, מחבר שו"ת "מים חיים" שהכניס בו תשובות וחידושי תורה מאביו הג"מ דובעריש[17]; ב) הגאון מו"ה צבי אריה ראפאפארט; ג) הרה"ג ר' מאיר הכהן ראפאפארט.

י. הג"מ צבי אריה הכהן ראפאפארט. נתמנה למלא מקום אביו בשת תקס"ג ושימש ברבנות מעזביז עד יום פטירתו, ה' טבת שנת תק"ץ. הוא היה חתן הרה"ג ר' יהודה ליב מזאמושץ, בן הגאון המפורסם מרן שלמה, בעל "מרכבת המשנה"[18].

יא. הגאון מו"ה שאול ישכר ביק, מגזע משפחת פייטנים בעיר בלואש בצרפת[19]. בן הג"מ אברהם מנחם ביק אבד"ק ראוונא, בן הגאון מו"ה פייביש אבד"ק לענטשנא, בן הנגיד ר' שמואל ביק מבראד[19*]. נפטר בכ"ד לחודש ניסן שנת תרי"ד[20].

15 עיין "כתבי הגאונים" עמ' כט.

16 עיין תשובות וחידושי תורה מאת הג"מ דובעריש בשו"ת "מים חיים" של בנו הגר"ח, חלק או"ח סימן כ', אבן העזר סימן כז וג"ו וחו"מ סימן יג. ובקונטרס "אוצרות חיים" בסוף הספר.

17 כנ"ל בהערה 16.

18 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "זאמושץ".

19 אבי המשפחה חתם בסליחה על גזירת ק"ק בליאש הלל בי"ק, ראשי תיבות בעזרת ישראל קמו. מתוך צואת הגר"ש ביק זצ"ל, בכתי"ק ברשות נכדו.

19* הג"מ שאול ישכר הנ"ל היה מצד אמו, הרבנית הינדא, בת הרה"ג ר' יוסף טשורטקובר מבראד, בן הג"מ מרדכי אבד"ק יארטשוב, בן הג"מ יוסף חריף, בן הג"מ אביגדור אבד"ק טרעמבלאווא, בן הגאון ר' פייביש מקראקא רבו של הגאון הב"ח הנזכר בטורי זהב או"ח סי' תקפ"ה ד"ה שמעתי.

20 ראה תשובתו בספר שו"ת "ברכת יוסף" סימן פז, להגאון ר' יוסף לאנדוי אבד"ק יאס לעמבערג תרכ"ט.

יב. הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל מרגליות, ב"ר שמואל שמואלקה מאומן[21]. מקודם היה אב"ד בסקיטאראג ובטשרנוביץ, ובשנת תר"ט, עוד בחיי הגאון מו"ה שאול ישכר ביק הנ"ל, נקרא להיות עזר להראב"ד ברבנות מעזביז. נפטר בשנת תרכ"ג.

יג. הגאון מו"ה שמחה ביק, בן הגאון מו"ה שאול ישכר הנ"ל. אחרי מות הרה"ג ר' יחיאל מיכל מרגליות הנ"ל החזיר את עטרת הרבנות ליושנה. הג"מ שמחה שימש ברבנות מעזביז חמש שנים, משנת תרכ"ג עד תרכ"ח, ואז נתמנה לראב"ד בעיר מוהליב פודולסק ונפטר שם בי' אדר שנת תרנ"ו.

יד. אחיו של הג"מ שמחה הנ"ל מו"ה צבי אריה ביק, שימש ברבנות מעזביז עשר שנים. נפטר בב' לחודש מנחם אב תרל"ח.

טו. הרב הג' ר' יצחק ביק, בן הגאון ר' שמחה הנ"ל. שימש ברבנות מעזביז משנת תרמ"א עד שנת תרנ"ו, ואחר־כך מילא מקום אביו במוהליב. היגר לארצות הברית בשנת תרפ"ד ושימש ברבנות בעיר פרובידנס ר"א. נפטר בשנת תרצ"ב.

[טז. הרב הגאון מו"ה שאול ישכר, בהרה"ג ר' יצחק ביק הנ"ל[22]. שימש ברבנות מעזביז משנת תרס"ב עד שנת תרע"ב. אחר־כך נתמנה לאבד"ק קומאריז, פלך מינסק. ואחר־כך מילא מקום אבותיו במוהליב פודולסק. בשנת תרפ"ו היגר לארצות הברית ושימש כרבה של עדת מעזביז בניו יורק. בזקנתו עלה לארץ הקודש ונפטר בבני ברק בכ"ג לחודש אייר תשל"א.

הוא הרב האחרון לעדת האשכנזים בקהילה העתיקה מעזביז].

21 עיין על משפחת מרגליות בספרי "כתבי הגאונים" סימן ו' עמ' פ"א.

22 ראה בהקדמה לספרו "יד שאול", בילגוריי תרע"ג. הרב האחרון לעדת האשכנזים במעזביז הרש"י ביק הנ"ל היה חתן הגאון הצדיק מו"ה שלום פערלוב, בן הצדיק ר' ברוך מרדכי האדמו"ר מקוידינוב, בן הצדיק ר' שלמה חיים מקוידינוב, נכד הצדיק ר' מרדכי מלכוביץ, ור' אהרן הגדול מקארלין.

נספח

יחס רבני מעזביז

א. רבן של ישראל מרן יואל סירקיש הב"ח (שנפטר בקראקה בכ' לחודש אדר שנת ת"א), היה נכד הגאון הגדול בדורו מרן משה יפה, ממשפחת יפה שהעמידה מקרבה גאוני הדורות כגון מרן מרדכי יפה, בעל הלבושים והגאון מרן שמואל יפה, בעל "יפה תואר" על מדרש רבה. מוצאה של המשפחה יפה מפראג ובמאה השלישית לששי עזבו הרבה מיהודי פראג את העיר, מסיבת מלחמת הנוצרים הקאתוליים וכת הוס וקבעו דירתם בפולין. בין הגולים היה גם הגאון ר' משה יפה והוא השתקע בקראקא, מקום אשר ישב שם גיסו הרב הגאון מו"ה גרשון כ"ץ, אבי הגאון ר' יוסף כ"ץ, מחבר שו"ת "שארית יוסף" [1].

בין שאר הגאונים שקבעו מושבם בקראקה ובאו ממדינת פראנקען מפורסם הרב ר' מנחם מענדל, שנקרא בשם "ר' מענדל פראנק" בשנת רי"ח קיבל אישור מאת המלך זיגמונד הראשון לכהונת רבנות פוזנא [2] יחד עם הגאון ר' משה מינץ. בערך שנת ר"ן שימש ברבנות פוזנא וכתב שם תשובה בהלכה כעדותו של הגאון מו"ה שלום שכנא, אבד"ק לובלין [3]. בימים ההם פרצה מריבה בין גדולי הרבנים מאיטליה והד המחלוקת הגיעה עד לפולין ובעהמין. הקצין אברהם רפאל פינצי איש בולוניה הפקיד אצל הקצין עמנואל מנורצי סך י"ב אלף אדומים (דוקאטין) וכשבא לקבל את פקדונו לא רצה הנפקד לתת לו את הפיקדון והיות שעמנואל היה פרנס העיר וגבר אלים ותקיף ואימתו היתה מוטלת על הרבנים, לפיכך ביקש אברהם פינצי מאת הרה"ג ר' אברהם בן משה הכהן הספרדי [4] שיבוא לעזרתו ולהציל עושק מיד עושקו והוא, הרב הספרדי, פסק שחיוב מוטל על עמנואל ללכת עם בעל דינו לבין דין מחוץ לעירו. אבל הגאון מו"ה אברהם

1 ראה שו"ת "שארית יוסף", סימן כ"ז: "ואמת שבילדותי קרה מעשה כזו בבית הגאון מו"ה משה יפה ז"ל בעל אחות אמי" ועיין גם בב"ח (יורה דעה סימן כ"ד) שרמז לתשובה זו: "ראיתי מעשה בבית זקני הגאון מו"ה משה יפה ז"ל שאסר כיוצא בזה".

2 ראה אודותיו אצל מ. באלאבאן "דברי היהודים בקראקה", חלק א, עמ' 70.

3 עיין ב"חלקת מחוקק" אבן העזר סימן מ"ה, סעיף קטן י"א תשובה בענין קדושי סבלונות: "ואני בימי חורפי כשהייתי שואב מים ממעיני הישועה בק"ק פוזנא זכורני שהיה מעשה בסבלנות".

4 ראה מה שכתבתי אודותיו ב"אשכול" כרך א עמ' תכ"ה.

יהודה מינץ אבד"ק פאדובה סבר שעל עמנואל להיות נידון לפני הבית דין בעירו. אז פרצה מחלוקת בין שני גדולי הרבנים באיטליה וכל רבני איטליה התערבו במחלוקת זו. הדברים הגיעו לפני רבנו יעקב פולאק שהיה אז אב"ד בקראקוב והוא עמד לימין המפקיד והוא משך אליו גם את הגאון ר' משה יפה אשר כתב תשובה לחכמי לועז (איטליה) כי הדין עם המפקיד[5].

ב. **הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל מרגליות**, אבד"ק מעזביז, היה בן הנגיד ר' שמואל שמואלקה מאומן, בן הרב החסיד מו"ה מרדכי צבי מרגליות, בן הרה"ג מו"ה נפתלי, בן הרה"ג מו"ה משולם פייביש מרגליות, מגדולי חכמי הקלויז בעיר בראדי.

ג. **הגאון מו"ה דוב בעריש הכהן ראפאפארט**, ראב"ד במעזביז היה בן הגאון מו"ה אריה ליבוש הכהן, ר"מ בפרעמישלא, בן הגאון המפורסם בדורו מרן חיים הכהן ראפאפארט, בן הגאון מרן שמחה הכהן ראפאפארט, בן הגאון מו"ה נחמן ליפשיץ, חתן הגאון הגדול ר' מאיר, המהר"ם מלובלין.

ד. **הרה"ג מו"ה שאול ישכר בעריש ביק**, אבד"ק מעזביז, היה בן הג"מ אברהם מנחם, אב"ד ראוונא שנפטר בצעירותו, בהיותו רק בן כ"ח, והוא היה חתן אחות הגאון הנודע ביהודה[6]. ר' אברהם מנחם היה בן הגאון מו"ה משולם פייביש אבד"ק לענטשנא, בן הרב הנגיד ר' שמואל ביק מבראד, חותנו הראשון של הגאון ר' משולם איגרא, מטיסמניץ ופרעשבורג. הג"מ משולם פייביש, הנ"ל היה מצד אמו נכד הגאון ר' מרדכי, אבד"ק יארטשוב, בנו של הגאון מו"ה יוסף חריף, אבד"ק טרעמבוואלא, בן הגאון מו"ה משולם פייביש, רבו של רבנו הב"ח.

5 ועיין בקונטרס "שבת אחים" ליוסף כהן צדק עמ' לז.

6 ראה תשובת נודע ביהודה תנייגא חושן משפט סימן פז תשובה אליו: "ח"א החריף מו"ה מנחם מנדל". נכדו הג"מ מו"ה מאיר מנחם, בן הג"מ שאול ישכר בעריש הנ"ל, נקרא על שמו — מנחם מענדל — וגם מאיר על שם סבו הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קאנסטאנטין ישן, בן רבן של ישראל היעב"ץ זצ"ל. והגאון מו"ה מאיר הנ"ל בן הג"מ היעב"ץ, היה מצד אמו, רחל, נכד הג"מ מרדכי הכהן, אבד"ק בראד ההונגארית ואח"כ אבד"ק פוזנא, בן הגאון מרן נפתלי הכהן כ"ץ אבד"ק פוזנא ופראנקפורט דמיין, בן הגאון מו"ה יצחק, אבד"ק לובלין, בן הגאון מו"ה נפתלי הכהן, אבד"ק לובלין ופוזנא, בן הגאון מו"ה יצחק הכהן, חתן רבן של ישראל מרן יהודה אריה ליוואי, המהר"ל מפראג זי"ע.

נאראל

נאראל היא עיירה בגליל בעלזא השוכנת במסילה העולה לזאמאשטש. במאה הרביעית לאלף הששי היתה קהילה גדולה וחשובה במדינת רייסין, ונקראה בספרות הרבנית בשם "נאראל גליל לבוב". בשנת ת"ח ערכו שם גייסות חמי"ל הרשע טבח נורא והרגו שנים עשר אלף יהודים. בפנקסי הקהילות של יהודי פולין נזכרו שמות הקהילות: "יזכור אלקים את הרוגי הקהילות נעמירוב, נאראל, טולטשין וכו' שמסרו נפשם על קדושת השם".

מגדולי הרבנים אשר שימשו בקודש בנאראל ידוע ומפורסם הגאון ר' משה הכהן נאראל, שנקרא על שם עירו. הוא שימש קודם כראב"ד קרעמעניץ בוואלין, ובשנות הטבח של ת"ח ת"ט הצליח לברוח מארץ הדמים והיה נע ונד עד שהגיע לצרפת ונתמנה לאבד"ק מיץ באלזס. נפטר בשנת תי"ט.

הוא אבי הרופא והחוקר המפורסם ר' טוביה הכהן, מחבר הספר הנודע בחכמת הרפואה "מעשה טוביה". ר' טוביה נולד במיץ בשנת תי"ג, ובעודו ילד נתייתם מהוריו והצליח בכשרונותיו להשתלם בלימודים ולדאוג לפרנסתו. בהיותו בן שבע עשרה שמע כי המלך פרידריך ווילהעלם, מושל מדינת פרוסיה וחבל בראנדנבורג, יסד בעיר פראנקפורט בית מדרש גבוה (אוניברסיטה) ללימודים, ונתן רשות גם ליהודים ללמוד בבית מדרש זה ולהשתלם בלימודי המדע. טוביה, בן השבע עשרה, בא למחוז מארק־בראנדנבורג יחד עם עוד אברך ממיץ והתחננו לפני המלך לתת להם רשיון ללמוד באוניברסיטה הנ"ל של פראנקפורט את חכמת הרפואה. הם קיבלו את הרשיון וגם מכתב מיוחד ליהודי פראנקפורט שיתמכו באברכים צמאי חכמה ודעת אלו ולתת להם מכסת כסף שנתית עד שיגמרו חוק לימודם. חתנו של רבי משה הכהן הנ"ל היה הרה"ג מו"ה שלום פרידמן, תלמיד הגאון ר' שמשון בכרך, אבי הגאון בעל "חוות יאיר"[1], שימש כדיין ומו"ץ בלבוב והיה בא כוח גליל לבוב וחעלמא בועד ארבע ארצות. מנהיג המדינה בועד ד' ארצות היה ר' דניאל מנאראל[2].

וכן ידוע לנו עוד רב, והוא הרה"ג מו"ה אשר, חתן הגאון מרן מאיר הורוויץ אבד"ק טיקטין. חתנו הוא הרב הגאון מו"ה אברהם אבד"ק לוצק, אבי הרב הגדול מו"ה אביגדור הורוויץ (ע"ש משפחת אמו נקרא בשם הורוויץ) אבד"ק קאמינקא, חתן הגאון מו"ה משה צבי הירש מייזעלש אבד"ק זאלקווא.

1 ראה תשובה אחת מאת ר' שלום פרידמן בשו"ת "חוות יאיר" סימן צב.

2 עיין במגילת היחס של משפחת היילפרין ובמאמרי בירחון "אוצר החיים" על עיר בומסלא ורבניה.

נעמירוב

העיירה הקטנה נעמירוב הפודולית היתה במאה הרביעית לאלף הששי אחת הקהילות הגדולות והנכבדות במדינות פולין. ידוע כי בסוף המאה הנ"ל כבר ישבו על כס הרבנות בנעמירוב רבנים גאוני התורה הנודעים לשם ולתהילה. נעמירוב היתה מלפנים עיר בצורה.

בשנת ת"ח הסתערו על מצודת העיר פלוגת קוזאקים מחיילות חמי"ל בראשות המפקד גניא, שהתחבר עם הנוצרים היוונים שבגדו נגד הפולנים יחד עם המתקוממים האוקראינים, שגם הם שנאו את שליטי העיר שהשתייכו לכנסיה הרומית־קאתולית. כאשר הבוגדים מבפנים פתחו להם שערי המצודה ונכנסו לעיר עשו טבח אכזרי ביהודים. דמי אנשים, נשים וטף נשפכו כמים "עד שנהפך הדם לנהרות ואגמים, וכל מחמדי עין הרגו בכלי זין"[1]. גייסות חמי"ל הרגו גם את "האלוף הגאון הרב ר' יחיאל מיכל, אב"ד העיר, גזרו ראשו בחרב להוטה"[1]. לזכרון יום טבח נורא זה בנעמירוב קבעו הרבנים גאוני ועד ארבע ארצות באסיפת לובלין את יום כ' סיון כיום צום ותענית ציבור לכל יהודי התפוצות במדינות פולין, ויום צום זה נשמר בקהילות עד היום.

ואלה הרבנים הידועים אשר שרתו בקודש בנעמירוב:

א. הגאון המפורסם מרן יונה תאומים, מחבר הספר "קקיון דיונה"[2], חותר מגזע משפחת תאומים הכבודה ונצר משרשי בית הלוי איש הורוויץ המיוחס. רבי יונה נולד בפראג בשנת שנ"ו לאביו ר' ישעי' תאומים, בן הרב החסיד מו"ה אהרן משה תאומים למשפחת לעמלין, מגדולי נכבדי פראג (נפטר בשנת ש"ס). בילדותו עזב את עיר מולדתו והשתקע בקראקוב ושם למד בישיבה הגדולה והסתופף בצילם של חכמי קראקוב[3]. אחר־כך יצא שמו לתהילה ולתפארת והעמיד תלמידים הרבה, מהם גדולי אדירי תורה. תחילת רבנותו היתה בעיר נעמירוב, משם נתקבל

1 לשון היזכור על מות קדושי נעמירוב בסידור תפילה שהיה נמצא בגנזי כתבי יד של ההיסטוריון שמעון דובנוב הובא בספר "דברי ימי ישראל", כרך ו.

2 דפוס ראשון אמשטרדם ת"ץ.

3 ראה הקדמת בנו לספר "קקיון דיונה".

לאבד"ק לובומלא[4] ומשם נתקבל לאבד"ק בעלזא[5], ואחר־כך מילא מקומו של הגאון ר' יצחק אייזיק אבד"ק הורודנה.

רבי יונה השתתף גם בישיבות ועד ארבע ארצות ביריד גראמניץ בלובלין, שהתקיים בה' ניסן תי"ד, והיה מראשי היועצים בישיבה זו[6]. כמו כן השתתף בישיבת ועד הקהילות במדינת ליטא[7]. הגר"י שימש בתור אב"ד ור"מ בהורודנה עד שנת תט"ז, ובשנה זו נתמנה לאבד"ק פינסק, אבל לא הספיק לשבת בפינסק שנה תמימה, ואחרי פרוץ המלחמה בין פולין לשבדיה עזב עם הגולים היהודים את מדינת ליטא והלך לעיר ניקלשבורג במעהרין ומשם הגיע לווינה, "אשר גדולי העיר היטו אליו חסד והחזיקו בידו"[8]. בווינה ישב כאחד הפליטים, ביניהם גאוני הדור, שנמלטו מחרב המרצחים, גייסות טשענעצקי, במלחמת פולין ושבדיה. ידוע שבתקופה זו, עת ישיבתו בווינה, השתתף בשאלה שהוצעה לפני גאוני הזמן בענין "מינקת חברו אם מותר לה להנשא בתוך כ"ד חודש". הגאון בעל "קקיון דיונה" חתום על ההיתר יחד עם גדולי דורו הרבי ר' העשיל והגאון מו"ה שבתי שעפטיל הורוויץ[9].

לא ארכו ימי ישיבתו של ה"קקיון דיונה" בווינה. בשנת תי"ט נתמנה לראב"ד מיץ והגליל במקום הגאון מו"ה משה כץ, אבי בעל "מעשה טוביה"[10].

במיץ העשירה והאמידה "מצאה היונה מנוח לכף רגליה". במיץ העמיד בית אולפן לתורה ולימד תורה עם הרבה תלמידים. אחרי שש שנות ישיבה במיץ, ביקשה הקהילה החשובה בפוזנה למנות אותו לראב"ד העיר, אבל אנשי מיץ לא נתנו לו לעזוב את קהילתם ונסתלק כבן שבעים ושלוש במיץ ביום ט"ו לחודש סיון תכ"ט.

4 ראה הסכמתו על ספר "עבודה הלוי", דרשות על ספר בראשית קראקה שצ"ט מאת ה"ר אלכסנדר ביגדט ב"ר יוסף הלוי: "יונה ב"ר ישעי' תאומים מפראג אבד"ק לובמלא".

5 עיין לעיל במאמרי על "בעלזא".

6 עיין "פנקס ועד ד"א ארצות" בכרוז שעליו חתום: "נאום יונה בן הר"ר ישעי' ז"ל תאומים מפראג".

7 עיין בהסכמתו על הספר "מגיד מישרים" מאת מרן הבית יוסף זצ"ל, לובלין ת"ה ועל ש"ך יורה דעה, קראקה ת"ו וש"ך חושן משפט, אמשטרדם תכ"ג.

8 לשון בנו בהקדמה לספר "קקיון דיונה".

9 הוא ישב על מדוכת השאלה יחד עם הגאונים מרן ר"ר העשיל והגאון מרן אהרן שמואל קיידינובר, בעל "ברכת הזבח", מפליטי מדינת ליטה והגאון מוהר"ר שעפטיל הלוי הורוויץ. עיין על השאלה הנ"ל בשו"ת "אמונת שמואל" סימנים ב, ד, בשו"ת "חכם צבי", סימן ס"ה ובספר "תפארת למשה" על יורה דעה.

10 עיין מ"ש לעיל במאמרי על "נאראל".

בפנקס מיץ, במדור "הזכרת נשמות", רשמו הדברים האלה:

"יזכור אלקים את נשמת הגאון הגדול והחסיד המפורסם ובעל כנפים יגיד דבר / בספרים הרבה אשר חיבר על אופניו דבר דבר, / איש אלקי האב"ד מוהר"ר יונה תאומים מפראג, אשר היה תופס ישיבה יותר מן חמישים שנה בכמה קהילות גדולות, נעמירוב, לובלמא, בעלזא, הורודנה, פינסק וזולתם שנתקבל בשאר קהלות והעמיד תלמידים הרבה שהם עתה גאוני עולם. ובכנפיו מטפס ועולה, מטפס ויורד ועוקר הרים וטוחנם זה בזה. ויהי כאשר התעו ה' את אנשי מדינת פולין בצרות תכופות זה לזה, ונהפך עליהם צירי גלגל השמים בגזרות ובלבולים ויעף היונה לק"ק ווינא, ושם עדרים רובצים הלא המה גאוני עולם אנשי שם, הגאון הגדול החסיד המפורסם מוהר"ר שעפטיל סג"ל בהגאון נשיא שבא"י מוהר"ר ישעי' והשני לו הגאון הגדול החריף ובקי מוהר"ר העשיל. וגם שם הטיבו לראות עיני היונים ומי ראו אלה יוצאים ולא יצא ומשם נתקבל לכאן ק' ומוצא ימצא יונה מנוח לכף רגלה, רגל ישרה אחר עצבון ודאבון לבנו בפולין. וקיבץ וריבץ כעפר גרנה, נחפה בכסף יונה תמה, ונתקבל מכאן לק"ק פוזנאה ולא רצה ליסע אצלה, מחמת שלימודו היה בכאן במנוחה, והניח אחריו ברכה בחיבורו הנחמד אשר זה שמו "ככיון דיונה", אשר שם הראה פלפולו וחריפותו והוא שכר מצוה ששפתיו יהי' דובבות בקבר.

נפטר בשם טוב ביום א' של חג הפסח תכ"ט".

בנו הראשון של רבי יונה "האלוף התורני הנעלה כמוהר"ר ישראל תאומים"[11] מנהיג בעיר גלוגא רבתי (נפטר תס"ה). בנו השני: "הבחור החשוב והנעלה יניק וחכים כמוהר"ר יהושע פיילא".

הספר "ככיון דיונה" נתקבל בחיבה יתירה אצל לומדי התורה בכל תפוצות ישראל, ונחשב אצל חובשי בית המדרש, מלכי רבנן, כמו המהרש"א והמהר"ם מלובלין ומהר"ם שיף ונדפס כמה פעמים. רבי יונה הוא אבי משפחת תאומים המפורסמת[12].

ב. הגאון המקובל הקדוש מו"ה יחיאל מיכל הנ"ל הי"ד. נהרג כנזכר למעלה בשנת ת"ח. הג"מ ר' יחיאל מיכל היה דוד הרה"ג מנחם מענדיל פאטיקר, אבד"ק ברעזאן ואחר־כך ראש קהילת לבוב ודיין המדינה (נפטר ג' טבת תע"ז). הוא אבי הגאון מו"ה שמואל, אבד"ק סלאנים ופרעמישלא (נפטר תצ"ב).

11 עיין בהקדמת בנו לספר "ככיון דיונה".
12 ראה מ"ש אודותם לעיל במאמרי על "אפטא".

בנו של הגאון מו"ה שמואל היה הגאון הגדול בדורו מו"ה שאול אבד"ק פשעד־בארז[13]. הוא השתתף בשנת תקט"ו ביומא דשוקא בבראד, שם החרימו את כת פראנק הארורה וכל מאמיני כת ש"ץ ימ"ש[14].

בנו של ר' שאול היה הנגיד ר' יעקב שמואל מקראקוב, מגדולי המתנגדים בפולין, שחתם בשנת תקמ"ו על החרם נגד חסידי הבעש"ט[15]. ובני ר' יעקב שמואל הם: א) ר' שלום שכנא מעיר בראד, ב) הגאון ר' שאול לאנדוי, אבד"ק קראקוב. נפטר בכ"ה סיון שנת תרי"ד[16].

חתנו של הגאון ר' שאול אבד"ק פשעדבורז היה הג"מ פייביש ביק, אבד"ק לענטשנא, אבי הגאון מו"ה אברהם מנחם מענדל ביק, אבד"ק ראוונא, אבי הרה"ג ר' שאול ישכר ביק, אבד"ק מעזביז.

ג. הגאון מו"ה יום טוב ליפמאן, בעל "תוספות יום טוב".

ד. הרה"ג מו"ה חיים בן מו"ה יקותיאל זיסקינד כ"ץ. בנעמירוב שימש כראב"ד בצעירותו ואח"כ נתמנה מנהיג המדינה בגליל לבוב. כמנהיג חתם בועד המדינה בי"א תמוז שנת תפ"ד בקילוקוב: "הצעיר חיים בהמנוח מ' יקותיאל זיסקינד כ"ץ"[17].

ה. הרב הגאון מו"ה יוסף משה בן הגאון המפורסם מו"ה יצחק חריף, אבד"ק סאמבור[18].

ו. הרב הגדול מו"ה פסח, מח"ס "חדושי מהר"פ", דודו של הה"צ מו"ה חנוך העניך אבד"ק אלעסק[19].

ז. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב, הידוע בשם ר' ליב חריף, זקינו של הרב הגאון מו"ה יהודה ליב חריף.

13 ראה חתימתו על החרם הניתן בבראד על כת ש"ץ והפראנקיסטים: "הק' שאול בהרב מו"ה שמואל הופ"ק פשעדבורז".
14 ראה בתולדות כת פראנק מאת מ. באלאבאן.
15 בשנת תקמ"ו בקראקוב וחתום בשם: "יעקב שמואל מקראקה".
16 ראה עליו בכתבי הגאונים עמ' קא.
17 ראה הסכמתו על ספר "זרע בירך" שלישי, וואנסבעק ת"ץ. וראה גם ספרי "כתבי הגאונים" עמ' מ"ב הערה ח'.
18 ראה ההקדמה בספר "תולדות אברהם" וספר "מעשי הצדקה".
19 עיין ספר "דורש שלום" סי' כ"ה.

נישכיז

עיר עתיקה במחוז וואלין, היתה שייכת קודם לגליל בראד. לא נודע מתי התיישבו בה בני ישראל. נודעים לנו שמות רבנים אלה:

א. הרב הגאון מו"ה מרדכי שפירא, מגזע הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא מקראקא בעל "מגלה עמוקות". נולד בשנת תק"ו לאביו הרב דובער שהי' "ספרא ודייגא דארבע ארצות" [1]. אביו נפטר בנשכיז בהיותו צעיר לימים. הוא היה בנו של "הרב הגאון מופת הדור" [2] מו"ה ארי' ליבוש אבד"ק נישכיז. הוא התחתן עם בת הג"מ יוסף קאצנלנבויגן אבד"ק לעשנוב, ואחרי פטירת חותנו מילא מקומו בלעשנוב ומשם נתמנה לאבד"ק נישכיז. ר' מרדכי נפטר בח' ניסן תק"ס בהיותו בן נ"ד. הוא השאיר אחריו שלושה בנים גדולים: א) הרה"ג הצדיק מו"ה יוסף קאצנלנבויגן חתן הצדיק ר' יעקב יוסף "רב ייבא" מאוסטרא. בנעוריו היה אבד"ק לוצק והרובשוב ובסוף ימיו בעיר אוסטילא, ונפטר בי"ח אלול תק"ץ. ב) הרה"צ ר' יעקב ארי' מקאוולי. נפטר בכ"ז אלול שנת תקצ"ז. הוא היה חותנו של הצדיק ר' אברהם מטריסק שנקרא בשם "המגיד מטריסק". ג) הרה"צ ר' יצחק חתנו של הצדיק האוהב ישראל ר' לוי יצחק מברדיטשוב. ר' יצחק נפטר בכ"א שבט תרכ"ח.

ב. הרה"ג מו"ה ארי' ליבוש הזקן, בן הג"מ ישעי' הילדעסהיים אבד"ק קאוולי, חתן הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא, בעל "מגלה עמוקות". משפחתו וזרעו אחריו נקראו בשם שפירא.

1 נוסח מצבתו.

2 כנ"ל. הרה"ג הצ' ר' מרדכי היה גיסו של הג"מ משה משדה לבן, אבי הג"מ מו"ה דוד אבד"ק לעשנוב, נפטר בבראד ב' דר"ח אלול שנת תקפ"ב.

סאטאנוב

סאטאנוב הפודולית היתה מלפנים אחת הקהילות החשובות שבמדינה ובה שרתו בקודש גדולי ישראל ששמם יצא לתהילה בכל המדינה. במלחמת התוגרים (הטורקים) עם הפולנים בשנת תל"ג נלכדה העיר ע"י התוגרים שלקחו בשבי שנים עשר יהודים ואת השאר הרגו לפי חרב [1]. לבסוף נחתם חוזה שלום בין הירי'בים וסאטאנוב נספחה לממלכת תוגרמה. אולם בשנת תנ"ט נחתם חוזה אחר בעיר בוטשאטש ואז שבה סאטאנוב לגבולות פודוליה שהשתייכה למדינת פולין.

במאה הששית לאלף הששי נחשבה סאטאנוב למרכז ההשכלה. בעיר זו פעל המשכיל והמליץ יצחק סאטאנוב, שנמנה על בחירי אמני הסגנון העברי. הוא תירגם והוציא לאור את ספר המידות לאריסטו עם פירושו. בסאטאנוב חי גם המשכיל הידוע מנחם מענדל סאטאנוב, מחבר ספר "מודע לבינה" [2].

כאשר קמה בישראל תנועת התועבה, כת הפראנקיסטים הארורים, נספחו אליה גם כמה רבנים מסביבות סאטאנוב, ביניהם יהודה ליב קריזא, ראב"ד בנאדבורנה, נחמן בן שמואל הלוי, רבה של בוסק. תועבות הפראנקיסטים וספיחי כת ש"ץ היכו שרשים רעים במדינת פודוליה. הם התנהגו בפריצות יתירה, וכאשר היהודים נאמני תורה ומסורה התחילו לארוב להם בסתר תפסו בשנת תקט"ו את פראנק ועשרה מעריציו בעיירה לאנצקורין בחדר נעול עושים מעשה זימה. הם רקדו ריקוד הוללות סביב אשה ערומה, שקראו לה "שכינתא קדישתא". למראה זה נחרדו קהילות היהודים החרדים לדבר ה' ולטהרת הקודש, ואז קרא הבית דין צדק של סאטאנוב אסיפה פומבית. באסיפה זו גבו גביית עדים ונתגלו בפרהסיא תועבות הכת הארורה. כמה מהם חזרו בתשובה והתוודו על עוונותיהם לעיני הבית דין שעשו מעשי זימה והפרו את טהרת המשפחה כדי ל"תקן" כביכול (על פי תורת ש"ץ ימ"ש) את הדור ולהביא את ה"געולה" (גאולה) ו"ימות המשיח"...

גביית עדות זו גרמה לאסיפה גדולה בבראדי בכ"ו אייר תקט"ו, שבה החליטו גדולי הרבנים וראשי הקהל להחרים את יעקב פראנק ועדתו ולהפרישו מתוך קהל עדת ישראל. הם הטילו חובה על כל אחד מישראל לגלות את פני התועבים העושים מעשיהם בחושך. כמו כן גזרו באסיפה זו כי כל איש מישראל שלא מלאו לו עדיין שלושים שנה לא יעסוק בחכמת הקבלה. על חרם זה חתמו י"ג גדולי הדור ובראשם

1 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא".
2 נדפס בברלין תקס"ט.

הגאונים: מו"ה חיים הכהן ראפאפארט, מו"ה יצחק הלוי הורוויץ, והקצין מו"ה יעקב סגל מסאטאנוב.

ואלה הרבנים הגאונים שהיו אב"ד בסאטאנוב:

א. הג"מ יצחק אייזיק במו"ה יעקב[3].

ב. הג' המקובל מו"ה שלמה, בן המקובל המפורסם מרן נטע שפירא. בעל ספר "מגלה עמוקות". מקודם, בהיותו עוד צעיר לימים, היה אבד"ק צויזמיר, משם נתקבל לראב"ד לאקאטש ולבסוף ימיו ימיו אב"ד בסאטאנוב[4].

ג. הרה"ג מו"ה ליוואי[5].

ד. הג"מ זכרי' מענדל, ב"ר משה, נתקבל לראב"ד סאטאנוב בשנת תע"ג.

ה. הרה"ג מו"ה בן ציון ישראל ב"ר אהרן[6].

ו. הרה"ג מו"ה אברהם דוד, מקודם אב"ד יאנוב ואח"כ בסאטאנוב[7].

ז. בנו של מו"ה אברהם דוד, הרה"ג ר' משה.

ח. בנו הרה"ג ר' אברהם דוד, שנקרא על שם זקנו הנ"ל.

ט. הרה"ג מו"ה משה האלברשטאט, בהרה"ג ר' נפתלי הירץ אבד"ק דובנא וחתן הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא, אבד"ק קראקוב. בנו של הרה"ג ר' משה היה הרה"ג ר' יהושע אבד"ק ברעסטיצקא.

י. הג"מ אלכסנדר סנדר מרגליות, נפטר בסאטאנוב בער"ח טבת שנת תקס"ב[8].

יא. בנו הרה"ג מו"ה מרדכי מרגליות, שמילא מקום אביו הגאון הנ"ל[9].

יב. הגאון המקובל מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין. נולד בשנת תצ"ה בעיר זאלקווא לאביו מנהיג הקהילה מו"ה משה, שהיה נקרא על שם אביו בשם ר' משה יוסקיס. חתן הגאון המפורסם מרן אריה ליב, אב"ד עדת האשכנזים באמסטר-

3 ראה "לוחות זכרון" עמ' ס"א המביא שמות כל הרבנים אב"ד סאטאנוב דלהלן.

4 ראה מ"ש אודותיו במאמרי על "לוקאטש".

5 תשובה אליו בספר שו"ת "משאת בנימין" סימן עח.

6 ראה הסכמתו על ספר "שערי ציון", אמשטרדם תל"א.

7 ראה הסכמתו על ספר "משמרת הקודש" ליוואַרנא תקמ"ה.

8 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא".

9 ראה הסכמותיו על ספרי הרמב"ם ברדיטשוב תקפ"ב: "הק' מרדכי בהגאון המפורסם מוהר"א סנדר הכ"מ (=הריני כפרת משכבו) פה ק"ק סאטאנוב".

דאם, חתנו של ראש גולת אריאל החכם צבי. הרב הגאון ר' מרדכי זאב שימש קודם ברבנות קאמינקא, יאמפולא, ובשנת תקל"ד נתמנה לאבד"ק סאטאנוב [10].

בשנת תקל"ה נתמנה על ידי מלכות אוסטריה לרב הכולל של כל מדינת גאליציה, גליל לודמיר וגליל זאמושטש. אחרי נסיעת הגאון ר' שלמה חלמא בעל "מרכבת המשנה" לארץ ישראל, נתמנה הג"מ מו"ה מרדכי זאב לאבד"ק לבוב ונפטר שם בב' טבת תקמ"ז.

יג. הג"מ אברהם חיים בהרה"ג ר' נפתלי הירש שור. מקודם ראב"ד בעלזא ואחר־כך רב בעיר סאטאנוב, ובסוף ימיו ראב"ד קרעמענץ. נפטר בשנת שצ"ב בלבוב [11].

כמו שאר קהילות ישראל בפולין היו גם לסאטאנוב, נוסף על הראב"ד, דרשנים ומגידי מישרים. ביניהם הרה"ג המגיד ר' ישראל געלערנטער, מתלמידי הבעש"ט זי"ע [12].

מן הראוי לציין שמות ותולדות החכמים ילידי סאטאנוב: א) הרה"ג ר' מרדכי אבד"ק טשארטקוב, אחיו של הגאון מו"ה משה הורוויץ אבד"ק וואלאטשיסק ומחבר הספר "עמק השידים" [13], שהיה רבו של הגאון מפרש המקרא המלבי"ם. ב) רבי נפתלי הירץ מסאטאנוב, מגדולי ונכבדי סאטאנוב, שבסוף ימיו היה מנהיג קהילת בראד. ג) רבי יצחק מסאטאנוב, ממשפחת המהרש"א, ששימש כראב"ד במעזריץ מחוז אוסטרה, בטומאשוב, ובשנת ת"ס נתקבל לראב"ד בפיורדה באשכנז [14]. נפטר בשנת תס"א. השאיר אחריו הרבה ספרים. הוא היה תלמידו ומקורבו של הגאון המקובל ר' נפתלי כץ מפראנקפורט דמיין, בעל "סמיכת חכמים".

כעיר מרכזית בגליל פודוליה השתתפה סאטאנוב באסיפות ועד ארבע ארצות, וכאחד מראשי ועד המדינה נבחר "הקצין המפורסם הקדוש מוהר"ר ליב הי"ד שהיה ראש מדינה בק' סאטאנוב בגליל לבוב ונקרא בפי כל רבי ליב רבי שמעי' סג"ל העליר סאטאנוב" [15].

10 ראה הסכמתו על ספר המדות לאריסטו ברלין תקמ"ד.
11 ראה מ"ש בספרי ח"א "בעלזא ורבניה" סימן ג.
12 ראה בספרו של נכדו הרה"ג ר' ישראל דובער געלרנטער "רביד הזהב", לבוב תרכ"ט.
13 נדפס בקאריץ תקע"ט. ועיין בהקדמת ספר "ארצות החיים" להמלבי"ם.
14 ראה הסכמתו על הדפסת שולחן ערוך אורח חיים דיהרנפורט תס"ד: "אליעזר ב"ר מרדכי אבד"ק טומאשוב נוטה על הדרך לק"ק פיורדה".
15 ראה בהקדמה לספר "ידי משה" להג"מ אברהם אבד"ק גלוגא רבתי.

סווירז

עיירה סמוכה ללבוב, עתיקה וקדמונית. במאה הרביעית לאלף הששי נחשבה סווירז לאחת הקהילות החשובות במדינה.

ואלה שמות רבניה הידועים לנו:

א. הגאון הגדול מו"ה ארי' ליב בעל "שאגת אריה" ו"קול שחל" [נכד הב"ח]. הוא נתמנה לאבד"ק סווירז בשנת תכ"ג [1].

ב. הג"מ ישראל בהג"מ אברהם היילפרין אבד"ק קאוולי וחתן הג"מ יעקב אלי' אבד"ק טיסמניץ, בן הג"מ משה מאך אבד"ק שאריגראד. היה אבד"ק סווירז וחצי עיירות גליל לבוב יחד עם הגאון בעל טורי זהב. שימש גם ברבנות ריישא [2].

ג. הג"מ יחיאל ב"ר ישראל [3].

ד. הג"מ מרדכי בהג"מ יחיאל מיכל היילפרין אבד"ק ברעזאן, חתן הג"מ בעריש אבד"ק טשעכענאווצי [4].

ה. הג"מ ארי' ליבוש בן הגאון בעל ה"פני יהושע". בשנת תצ"ט היה רב בסווירז ובתק"ה נתמנה לאבד"ק פפד"מ [5].

ו. הג"מ פנחס משה בן הפרנס מו"ה אברהם ר' חיימ"ס מלוכלין [6]. בתק"ד נתקבל לאבד"ק זאלקווא.

ז. הג"מ שמחה יואל הכהן, תלמיד הגאון מו"ה יעקב מליסא [7].

ח. הגאון מו"ה דוד פעדיר, מח"ס שו"ת הרד"ר על או"ח, יו"ד וחו"מ.

1 ראה בספר "מגילת יוחסין".
2 ראה בספר "מעלות היוחסין".
3 ראה הסכמתו משנת תע"א על הספר "מכתב אליהו".
4 ראה ב"דעת קדושים" עמ' 46 וב"אנשי שם" עמ' 238.
5 "אנשי שם" סימן צ"ז.
6 ראה הסכמתו משנת תקי"ז על הספר "פורת יוסף".
7 ראה שם הגדולים החדש עמ' קי"א.

סטאבניץ

עיירה במדינת פולין הקטנה. במאה הרביעית לאלף הששי היתה אחת משבע־עשרה הקהילות שהשתייכו לגליל שידלוב, עיר מרכזית שעמדה בראש גליל קראקוב. בשנת תקט״ו (1755) התאסף מושב ועד ד׳ ארצות בסטאבניץ [1].

אלה הרבנים אשר שימשו בסטאבניץ:

א. הרה״ג מו״ה ארי׳ ליב הכהן בהג״מ שמואל כ״ץ אבד״ק דובנא רבתי [2]. מנוסח מצבתו נודע כי בסוף ימיו היה בעיר רישא, ואולי היה שם רק דרשן ומגיד מישרים. נפטר בכ״ג חשון תפ״ב [3].

ב. הגאון מו״ה יצחק בהג״מ דובעריש הכהן ראפאפארט מגזע בעל הש״ך [4]. החליף תשובות עם הגאון מרן פנחס הלוי הורוויץ בעל ״הפלאה״ [5]. בשנת תקל״ד נתמנה לאבד״ק פינטשוב ונפטר שם בכ״ה שבט תקל״ד. הוא היה אבי הג״מ זאב הכהן ראפאפארט שמקודם היה אבד״ק שטעקטשין ובשנת תקע״ג היה אבד״ק פינטשוב ונפטר בה׳ תשרי תקצ״ג [6].

ג. אחיו הגאון מו״ה אברהם אבלי הכהן מחבר ספר שו״ת ״כתר כהונה״. מקודם היה אבד״ק ראקוב, ואחרי שאחיו העתיק מקומו לפינטשוב מילא מקומו בסטאבניץ. אחרי פטירת אחיו נתמנה במקומו לאבד״ק פינטשוב. נפטר שם בראש השנה שנת תקס״ט [7].

ד. הגאון מו״הארי׳ ליב בן הגאון מו״ה שמואל צבי הירץ אבד״ק פינטשוב, בן הגאון בעל הב״ח. ר׳ ארי׳ ליב מחבר ספר שו״ת ״שאגת ארי׳ וקול שחל״ [8], מגדולי תלמידיו של הג״מ רבי ר׳ העשיל מקראקא, ושל אביו חורגו הגאון מו״ה דוד הלוי בעל הט״ז. ר׳ ארי׳ ליב והג״מ ישעי׳ הלוי אבד״ק קאמרני בן הגאון

1 ראה ירחון משנת 1912 עמ׳ 461.
2 ראה מ״ש לעיל במאמרי על ״בעלזא״.
3 עיין שם.
4 ראה הסכמתו על הספר ״גינת וורדים״ להגאון בעל ״פרי מגדים״, פפד״א תקכ״ז ועל הספר הארוך מזקנו בעל הש״ך, ברלין תקכ״ז.
5 ראה תשובה בשו״ת ״גבעת פנחס״, סימן מ״ד להגאון בעל ״הפלאה״.
6 ראה תשובתו בספר שו״ת ״ברית אברהם״ חלק אה״ע סימן צ״ג.
7 ראה מ״ש לעיל במאמרי על העיר ״אפטא״.
8 נדפס בנאוויט תצ״ו.

בעל הט״ז, נשלחו ע״י בעל הט״ז בשנת תר״ו לעיר הבירה קונסטנטינופול לתהות על קנקנו של משיח השקר ש״ץ שר״י [9]. בצעירותו נתמנה הג״מ ר׳ ארי׳ ליב לאבד״ק סווירז [10], ומשם נתמנה לאבד״ק קאמרני [11], בערך שנת תל״ז נתקבל לאבד״ק סטאבניץ, ובשנת תמ״ב ישב על כס הרבנות בעיר זאמושטש. בשנת תמ״ט בערך נתמנה לאבד״ק טיקטין ובשנת תנ״ו לאבד״ק קראקא, בשנת ת״ס לאבד״ק בריסק דליטא ושמנ״כ [12].

9 ראה בספר ״ציצית נובלת צבי״.
10 ראה ספר הנ״ל סי׳ ג׳.
11 ראה שם סי׳ יט.
12 ראה לעיל במאמרי על ״זאמושטש״.

סטריא

השתייכה לפנים לגליל פרעמישלא כאחת משש קהילות ערי הגליל. בשנת תקכ"ה היה מספר יהודיה — 1788. סטריא בחרה מנהיג לוועד המדינה של ארבע הארצות. בשנת ת"ס היה מנהיג המדינה שלמה מסטריא.

ואלה רבני סטריא:

א. ר' שמחה בן הג"מ משה יצחק יהודה ליב, המכונה ר' ליב צינץ, שהיה אבד"ק העלישוי ופינטשוב. מקודם היה אבד"ק סטריא ואח"כ היה ר"מ בלבוב ונפטר שם א"ח שבועות תנ"ז[1].

ב. ר' משה אלימלך פליט, בן הג"מ אליקום געץ. הוא היה אבי הג"מ יוסף משה, אבד"ק סמבור, מחבר ספר "מגיד משנה" על ספר "משנת חסידים"[2].

ג. ר' אלחנן בן ר' זאב וואלף, אבד"ק אלסק[3], חתן הקצין ר' יצחק אייזיק מזאלקוואה. מקודם היה אבד"ק בוטשאטש[4] ומשם נתקבל לאבד"ק סטריא.

ד. ר' ישראל דובער[5].

ה. ר' בנימין וואלף ב"ר ישראל סג"ל מטיסמניץ[6].

ו. ר' יהודה ליב כ"ץ, אחיו של בעל "זכרון כהונה". נולד בשנת תצ"ח. כבן שש עשרה נתקבל לאבד"ק באליחוב ושימש ברבנותו שמונה שנים, ובשנת תקכ"ד נתקבל לאבד"ק סטריא ושימש שם ברבנות שבע עשרה שנה. נפטר י"ג ניסן תקל"ט[7].

1 ראה "אנשי שם" סימן תקמ"ב, ועיין מ"ש להלן במאמרי על "שינאווי" ובמאמרי ב"אוצר החיים" שנה ה' סימן ג.

2 ראה בהקדמת הספר "תולדות אברהם".

3 ראה שער הספר "מחנה אהרן", אלעקסעניץ תקכ"ח.

4 ראה הסכמתו על הספר "דת יקותיאל", זאלקווא תנ"ץ: "אלחנן בן משה זאב". הוא היה אבי הג"מ אבלי, אבד"ק בוטשאטש, ראה "קריה נשגבה" סימן קי"ג, ובספר "שלומי אמוני ישראל" ח"ב עמ' 75.

5 ראה הסכמתו על הספר "בית פרץ", זאלקווא תקי"ט.

6 ראה הסכמתו על הספר "עטרת צבי", זאלקווא תקכ"ז.

7 ראה "שם ושארית", סימן כ וספר "שם הגדולים מארץ הגר", עמ' 188.

ז. ר׳ יצחק בהג״מ צבי הירש מבראד[8].

ח. הג״מ שמואל מרגליות בהג״מ מו״ה סענדר אבד״ק סאטאנוב. מקודם היה אבד״ק מיקוליניץ[9].

ט. הגאון מו״ה אריה ליב הכהן העליר, בעל ״קצות החושן״. בנעוריו היה אבד״ק ראזינטוב ושם הדפיס את ספרו הנודע חלק א׳[10]. משם נתקבל לאבד״ק סטריא[11]. נפטר י״ט טבת תקע״ג.

י. הגאון מו״ה יעקב מליסא. בימי חורפו אבד״ק קאליש[12]. משם נתקבל לאבד״ק ליסא[13]. אחר־כך חזר למדינת גאליציה ונתקבל לאבד״ק סטריא[14].

יא. הג״מ יקותיאל עזריל ב״ר מנחם נחום מצויזמיר, תלמידו של הגאון בעל ״קצות החושן״.

יב. הג״מ בעריש בהגאון מו״ה משה חריף, אבד״ק לבוב[15].

יג. בנו של הגאון הנגיד ר׳ יהושע רישעווער, שהיה אבד״ק דאלינא ואחר־כך אבד״ק סטריא, ושמו לא ידוע[16].

8 ראה תשובה אליו בספר שו״ת ״זכרון כהונה״, בסוף הספר. וראה גם הסכמתו על הספר ״כתר אהרן״, זאלקווא תקמ״ב.

9 ראה ״מעלות היוחסין״, סימן ז.

10 נדפס לבוב תקמ״ח.

11 ראה הסכמתו מתקנ״ד על הספר ״שערי הכנה״, והסכמתו מתקנ״ח על הספר ״מאור עינים״.

12 ראה הסכמתו על הספר ״הלולא דפסחא״.

13 ראה הסכמתו מליסא על הספר ״רשמי שאלה״.

14 ראה הסכמתו על הספר ״בית ארי׳ ״.

15 ראה זכרונות ר׳ דובער מבוליחוב עמ׳ 59 ו״מעלות היוחסין״, עמ׳ עא.

16 ראה בהקדמת ספר ״מעשה הצדקה״.

סקאהל

עיירה קטנה, סמוכה לעיר בעלזא. במאה הרביעית — אחת מערי גליל לבוב. בשנת ת"ח לאלף הששי דרו בסקאהל כמאה משפחות מבני ישראל. הם היו טועני עצים לבניית מבצר העיר, וניצלו כולם מפרעות הצוררים של חמי"ל. בשנת תקכ"ה (1754) היה מספר היהודים בסקאהל 1390 נפש.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שימשו שם ברבנות:

א. הרב הגאון מו"ה ארי' יהודה ליב בן "הרב החסיד המופלג כמוהר"ר שמואל גרשון איש ירושלים", בן הרב הגאון החסיד כמוהר"ר ליב אבד"ק חענטשין ור"מ דק"ק קראקא, בן הגאון המפורסם מהור"ר יואל אב"ד ור"מ דק"ק קראקא בעל מח"ס "בית חדש"[1]. חיבר ס' "לויית חן", חידושים עה"ת שנדפס יחד עם ס' "אור יקרות", פלפולים עה"ת[2], מאת בנו הרב הגאון מו"ה יוסף בנימין זאב[3]. בתחילה שימש ברבנות בעיר סקאהל, ונח נפשי' דר' יהודה ליב ביום ג' כ"ג אדר שנת תפ"ט בעיר זאלקווא ושמנ"כ[4].

ב. הרב הגאון מו"ה צבי הירש, נכד הרב הגאון מו"ה פנחס הלוי הורוויץ. מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים רבנים מובהקים היו לו: האחים הגאונים מו"ה ארי' לייב ומו"ה נפתלי הירץ, אשר שניהם שימשו ברבנות בעיר טרניגראד בזה אחר זה. וגם בת היתה לו, אשת הרב הגאון מו"ה יהודה לנדא אבד"ק וולאדאווי[5].

ג. הרב הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יוסף, הידוע בשם יוסף הצדיק, חתנא דבי נשיאה הגאון מו"ה יחזקאל סגל לנדא אבד"ק פראג, בעל "נודע ביהודה". נולד בשנת תצ"ו בעיר זאלקווא לאביו הרה"ג מו"ה משה פנחס אבד"ק סווירז ואח"כ ראש ב"ד בעיר זאלקווא, ולאמו רבקה בת הרב הפרנס ר' ישראל איסרל, פרנס המדינה של גליל לבוב. בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים נתמנה לאבד"ק וויטקוב, ואח"כ לאבד"ק סקאהל וערך שנת תקכ"ה לאב"ד בעיר יאברוב, וביום י' לחודש סיון שנת תק"ם לאבד"ק פוזנא והמדינה. ועליו אמרו המושלים כי שימש

1 לשון שער הספר "לויית חן" ו"אור יקרות".
2 נדפס בזאלקווא תצ"ד.
3 דבר חידוש ממנו נדפס בס' פלפולא חריפתא על מס' יבמות.
4 ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נג.
5 ראה שם עמ' סו.

ברבנות בארבע קהילות, בר"ת כשמו יוסף, דהיינו: יאברוב, וויטקוב, סקאהל, פוזנא. וימת שם יוסף בחודש אדר שנת תקס"ד ושמנ"כ [6].

ד. הרב הגאון מו"ה ארי' ליב בן הגאון המפורסם מו"ה יעקב יהושע מקראקא בעל "פני יהושע". נולד בשנת תע"ה, בשחרותו נתמנה לאבד"ק סווירז, בשנת תק"ה לר"מ בעיר פפד"א, ערך שנת תק"ט נתקבל לאבד"ק סקאהל, בשנת תקכ"א לאבד"ק האנובר והמדינה. נפטר שם ביום ו' עש"ק ח' אדר תקכ"ט [7].

ה. הרב הגאון הגדול מו"ה שמחה בן הגאון המפורסם החריף מו"ה צבי הירש, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר הלברשטאדט. נתגדל ונתחנך על ברכי אביו הגאון וגם היה מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם החריף מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו [8]. בשחרותו שימש ברבנות בעיר לעגטשנא. בשנת תקכ"א בערך נתמנה לאבד"ק סקאהל [9]. בשנת תקכ"ח נתמנה לאבד"ק דעסויא ושמנ"כ [10].

ו. הרה"ג מו"ה אברהם בן הרה"ג אליעזר אבד"ק קאליש, נפטר בכ"ב תמוז תקל"ח בעיר קריסניפוליא הסמוכה לזאלקווא, ושמנ"כ.

ז. הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק היילפרין, בן הגאון מו"ה ישראל חריף אבד"ק זסלב, נפטר שם ביום א' ער"ח שבט שנת תצ"א ושמנ"כ. הג"מ ר' ישראל היה חתן הרב הגאון מו"ה יצחק מקראקא אבד"ק בראדי [11]. ואלה בני הג"מ ר' ישראל חריף: א) הרב הגאון מו"ה דוד היילפרין אשר מילא מקומו אחריו בעיר זסלב ומשם נתקבל לאבד"ק אוסטרא. ב) הרב הגאון מו"ה מרדכי אבד"ק זסלב ואח"כ בעיר קרעמניץ [12]. לעת זקנתו קבע דירתו בא"י, ושמנ"כ. הוא היה גיסו של הגאון מו"ה יחזקאל סגל לנדא בעל נוב"י. ג) הרב הגאון מו"ה יעקב אבד"ק לאדמיר. ד) הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק היילפרין אבד"ק סקאהל, משם נתקבל לאבד"ק טרטקוב [13]. ה) הנגיד ר' אליעזר ליפמן היילפרין מעיר מעזיבוש. ו) הנגיד ר' זלמן מעיר זסלב, חתן הרב הגאון אבד"ק פינסק. ז) ה"ר יואל היילפרין מעיר לעשנוב, אשר בתו רחל היתה אשת הגאון המפורסם מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ, אבד"ק פפד"א בעל הפלאה. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: א) ר' יעקב בן הנגיד

6 ראה שם.

7 ראה שם עמ' סח הערה א'.

8 ראה בספרו "מטעמי יצחק".

9 ראה הסכמתו משנת תקכ"ד על ספר "תוס' שבת".

10 ראה ירחון "אוצר החיים" שנה ו' עמ' קפ"ז.

11 ראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' לה הערה ה'.

12 ראה הסכמתו משנת תקס"ו על הספר "שפת אמת" על משלי, לבוב תקס"ח. וחתם: הק' מרדכי היילפרין האב"ד מזסלאב וקרעמניץ.

13 ראה הסכמתו משנת תקמ"ו על הספר "מים יחזקאל" עה"ת.

הקצין המפורסם ר' יוסף יוזפא, מגדולי נכבדי עיר אוסטרא. ב) ר' דוד בן הרה"ג מו"ה פתחיה אבד"ק לקאטש ויאסס, בנו של הרב הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד, בעל "עיר דוד". ג) הרב הגאון מו"ה אפרים זלמן אבד"ק ברעסטיצקי, בן הגאון מו"ה יעקב אבד"ק לאדמיר[14].

ח. הרב הגאון מו"ה ישראל היילפרין, אשר אחרי נסיעת אביו הג"מ יצחק אייזיק מעיר סקאהל לישב על כס הרבנות בעיר טרטקוב, נתמנה הוא למלא שם מקומו[15].

ט. הרה"ג מו"ה יששכר בער בן הר' יהודה זינדל מבראדי, נפטר שם בש"ק א' דר"ח תמוז שנת תקס"ד. כנודע היה הג"ר יששכר בער חתנו של הרה"צ מו"ה שלום רוקח אבד"ק בעלזא.

14 ראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' סד.

15 ראה הסכמתו משנת תקמ"ו על הספר "מים יחזקאל" הנ"ל.

עלקוש

העיירה הקטנה עלקוש היתה מלפנים אחת הקהילות החשובות במפת הקהילות היהודיות בפולין. עוד בראשית המאה הרביעית לאלף הששי, היתה עלקוש אחת מתשע הקהילות בגליל קראקוב ועמדה בראש קהילות אלו: באבוב, בריגל, בענדין, גריבוב, ווישניצא, פילץ, צאנז, קשאנוב, ואליהן נספחו: אושפיצין (אוישוויץ), וואלברום[1].

ואלה שמות הרבנים הגאונים הידועים לנו אשר שרתו בקודש בעיר עתיקה זו:

א. הג"מ שמואל שמואלקה, בן הג"מ מרדכי מרגליות, אבי הגאון המפורסם מרן אליעזר רוקח, ראב"ד ק"ק באמשטרדאם, ובסוף ימיו עלה לארץ הקדושה[2].

1 **עיין מאיר באלאבאן, דברי ימי היהודים בקראקוב עמ' ע'.**

2 שני רבנים גדולים וחשובים למשפחת מרגליות היו בזמן אחד במדינת פולין אשר שמותם ושמות אבותיהם היו שווים, וחוקרי ודורשי קדמניות הרכיבו שניהם יחד. הראשון הוא הרב הגאון מו"ה שמואל (שמעלקא), בן הרה"ג מרדכי מרגליות מקראקא. הוא שימש ברבנות בעיר הרובשוב כעשר שנים, כרב ואב"ד בעיר ההיא, הי' מרבני גאוני הועד דארבע ארצות, בועד יערסלאב אשר היה בשנת תע"ג, הסכים שם ביום ל' לחודש תשרי שנת תע"ג ע"ס שו"ת "פני יהושע", וכן ע"ס "ברית שלום" עה"ת (ווילהרמשדאָרף), וחתם: "שמואל באאמו"ר ה"ה מוהר"ר מרדכי מרגליות זלה"ה חוב"ק הרובשוב". בשנת תפ"ד הסכים ע"ס "בית לחם יהודה" על יו"ד (זאלקווא תצ"ג), וחתום: "ונאום שמואל באאמו"ר הרב מו"ה מרדכי מרגליות חונה בק"ק הרובשוב ומצ"פ בק"ק קאווליי". מחתימתו זאת אנו רואים כי בשנה ההיא נתמנה לאבד"ק קאווליי אשר במדינת וואהלין, וימת שם שמואל בשנת תצ"ג. [בס' "זכר החיים" מאת הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ (דרוש כ"ג), נדפס הספד על שבעה "נרות ישראל" שכבו בזמן אחד, ובתוכם "הרב המאוה"ג המופלג בתורה ובירא"ת ד' כבוד מו"ה שמואל שהי' אור תורתו זורח בק' קאווליע"]. והוא אבי הרב הגאון מו"ה יחיאל מרגליות (חד"ג) מקראקא, שנתקבל אחרי מות אביו למלאות מקומו בעיר קאווליי. תשובה אחת נדפסה ממנו בשו"ת "גבעת שאול". ומשם נתמנה לאבד"ק הורדנא ונח נפשי' שם בהו"ר שנת תקי"ב.

השני הוא הרב הגאון שמואל שמעלקא בן מו"ה מרדכי מרגליות הנזכר כאן, אשר שימש ברבנות בעיר עלקוש ושם הסכים ע"ס "זרע בירך" (שלישי) על ברכות (וואנדסבעק ת"ץ). ועוד בן היה לו להג"מ שמואל שמעלקי ושמו ר' אהרן רוקח מלבוב (חותנו של הצדיק ר' אלימלך מליזענסק בעל "נועם אלימלך" ו"דובר שלום"). ר' אהרן רוקח היה כנראה אבי הה"צ החסיד מו"ה משה אבד"ק בענדין, כעדות בעל "נוצר חסד" על פרקי אבות פ"ד מ"ז: "והצדיק החסיד מ' משה אבד"ק בענדין, בן

ב. הרה"ג מו"ה יהודה ב"ר ניסן, הנודע בספרו "בית יהודה"[3], חתן הגאון ר' זכריה מענדל קלויזנר מקראקוב. בהיותו עוד צעיר לימים הרביץ תורה בעיר טארנוב ואחר־כך שימש כראב"ד בכמה עיירות ליטא, ובשנת תכ"ד נתמנה לראב"ד בעלקוש[4]. משם נתמנה לראב"ד בעיר קאליש, והגאון בעל "מגן אברהם" היה אז דיין בבית דינו. נפטר בשנת תנ"ח.

ג. זקיני הגאון המפורסם מו"ה גבריאל בן ה"ר יהודה ליב מקראקא. בן משפחת רבנים וגדולי הדור הנודעים. נולד בקראקא בשנת ת' בערך, לאביו הרב הגדול החסיד המפורסם מו"ה יהודה ליב, שנקרא "ר' ליב בן ר' חיים ר' סינש", או על שם משפחת חותנו "ר' ליב הנדלש". חותנו הנגיד ר' משה הנדלש מקראקא, שנפטר שם ביום ד' הושענה רבה שנת שצ"ט, היה בנו של הר' יעקב קאפיל ב"ר מרדכי הכהן. ר' יעקב נפטר שם ביום ב' כ"ח ניסן שפ"א (הוא היה חתנו של ר' ישראל הענדלש מקראקא), וימת שם ישראל ביום ש"ק ז' של חג הפסח שס"ט, ונקרא הנדל על שם חותנו ר' הענדיל מקראקא, והוא אבי משפחת הענדל בעיר קראקא עד היום.

כאמור היה הרב החסיד מו"ה יהודה ליב מקראקא בנו של הרב הגאון מו"ה חיים שהיה נקרא "ר' חיים ר' סינש", ושימש ברבנות בעיר קעלן (קאלין) אשר במדינת ביהם ושמנ"כ[5]. מתולדותיו של ר' חיים[6] ידענו כי היו לו שלושה בנים ובת אחת. א) הר' יהודה ליב הנזכר. ב) הרב הגדול ר' בצלאל, שהיה נקרא בשם ר' בצלאל גאלצור פרימוס (פרימאטור), דיין ומו"ץ ורב דביהכנ"ס הישן בפראג. נפטר שם בשנת תי"ב לפ"ק ולא הניח אחריו בנים, כי כולם מתו בחייו, אלא בנות. ג) הרב הגאון מו"ה גבריאל אבד"ק ניקולשפורג, נפטר שם בשנת שפ"ט בהיותו בן שלושים ושבע שנים. ואחותם יהודית־יודית היתה אשת ר' אליעזר ר' טודרס מפראג, ונח נפשי' דרב אליעזר שם בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, והניח אחריו שני בנים ושתי בנות.

ואלה בני אליעזר: א) הרב הגדול מו"ה חיים, ראש ומנהיג בעיר פראג ורב בבית הכנסת דרב פינחס (הורוויץ) הנקרא "פינחס שוהל". הוא היה נקרא גם על שם אבותיו: "ר' חיים ר' ליזר ר' טודרס", או על שם אמו "ר' חיים יודת". נפטר

אחיו של הגאון ר' אלעזר אבד"ק אמ"ד, גיסו של ר' אלימלך מליזענסק". ולמשה יולד בן והוא הרב הגדול מו"ה (בנימין, או זאב) וואלף אבד"ק ווישניצא, אבי הרב החסיד ר' יוסף מגיד ודרשן בעיר זמיגראד, ולעת זקנתו נסע לא"י וקבע דירתו בעיר חברון ת"ו ושמנ"כ. ועוד בן שלישי היה לו להג"מ שמואל שמעלקי והוא ר' משה מבראד (מג"י שם).

3 נדפס בזולצבאך תמ"ז. חלק ב' דעסור תנ"ח.

4 ראה הסכמתו משנת תכ"ד על הספר "עמודיה שבעה".

5 מג"י למהר"ל מפראג.

6 ראה עליו בנספח.

שם בערך ר"ה שנת תס"ט (מק"פ). ב) הרב החסיד ר' טודרס בפראג, נפטר שם בשנת ת"ם. חתניו היו: א) הרב הגאון מו"ה יעקב אליהו אבד"ק שאריגראד, בוטשאטש, טיסמניץ וזלאטשוב. בנו של הגאון מו"ה משה מאך אבד"ק שאריגראד[7]. ב) הקצין ר' מיכל ווינר ראש ומנהיג בעיר פראג, שאביו הנגיד ר' דוד חיים מעיר ווינא היה אחי הגאון מו"ה שמעון אבד"ק פראג[8].

ד. הרב הגדול מו"ה משה בן הרב הקדוש מו"ה פנחס הי"ד, למשפחת קאצינלבוגין. אביו הקדוש נתפש בעלילת שקר בעיר טאמשוב, ונידון בבית המשפט הגבוה אשר בעיר לובלין, ויצא דינו למיתה בשריפה, ועלה על המוקד ביום ש"ק י"ט לחודש אייר שנת תל"ו לפ"ק בהיותו עוד רך בשנים[9]. הוא היה בן הרב הגאון מו"ה משה ק"ב אבד"ק חעלמא, וחתן הנגיד ר' בנימין בינוש מעיר פוזנא, שהי' ראש ומנהיג בעירו ומנהיג המדינה בגליל פוזנא, היא מדינת פולין הגדולה, שנקרא: "ר' בינוש ר' מענדילש".

ואלה בני משה ק"ב: א) הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה שאול ק"ב (על שם זקינו הנגיד, שר וגדול בישראל ר' שאול וואהל מבריסק דליטא), שנולד בשנת שע"ז בערך ושימש בשלוש קהילות חשובות בערים: בראדי, חעלמא ופינטשוב בזה אחר זה. נפטר שם בשנת תנ"ב, ונקבר ליד הרב הגאון הקדוש מו"ה אהרן תאומים אבד"ק קראקא, שנהרג בעיר חמעלניק, בהיותו שם בועד המדינה, ביום ש"ק ב' לחודש מנ"א שנת ת"ן, ונקבר בעיר פינטשוב, ד' ינקום דמו. ב) הר' בנימין בינוש ק"ב (ע"ש זקינו אבי אמו הנגיד ר' בנימין בינוש מפוזנא). ג) הרב הגאון מו"ה מאיר ק"ב (ע"ש זקינו אבי אביו הגאון המפורסם מו"ה מאיר ק"ב אבד"ק בריסק דליטא). אחרי שאביו נפטר בעיר חעלמא בשנת ת"ד בערך, נתמנה הוא למלאות מקומו בעיר חעלמא ושמנ"כ. ד) הצעיר שבכולם היה הרב הקדוש מו"ה פנחס ק"ב הי"ד, שנקרא ע"ש זקינו הגאון פרנס הדור מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא (גיסו של הרמ"א), חותן של אבי אביו הרב הגאון הגדול בדורו מאיר ק"ב[10] אבד"ק בריסק דליטא.

ואלה חתניו לוקחי בנותיו של הג"מ משה ק"ב אבד"ק חעלמא: א) ה"ר נתן הלוי, שאביו ה"ר זאב וואלף הלוי היה חתן הגאון בעל תיו"ט. בשנת ת"ג לפ"ק לקח לו לאשה את הנלי בת משה[11]. ב) הג"מ פייביש מרגליות, בן הרב הגאון מו"ה משה אבד"ק טרניגראד, בנו של הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא. להג"מ פייביש מרגליות בת, אשת הרב הגאון המצוין מו"ה

7 מג"י למשפחת היילפרין סי' ט"ז, י"ט.
8 מג"י למהר"ל מפראג.
9 עי' ב"גדולת שאול" ובהשהג"ח בערכו.
10 ראה עליו בנספח.
11 ראה "מגילת איבה"; "גדולת שאול"; שהגה"ח אות ב' סי' נ"ד; "דעת קדושים" עמ' 94.

שמשון מו"ץ בק' טארניגראד, בנו של הרב הגאון מו"ה חיים ר' מאנישיס מעיר לובלין. הרב הדיין מו"ה שמשון היה אבי הרה"ג מו"ה ארי' ליב אבד"ק עיר חדש. נפטר בהיותו עוד רך בשנים, ביום כ"ו לחודש כסלו שנת תצ"ד לפ"ק, ובן שלושים וארבע שנים היה במותו. אחריו נתמנה בנו הרה"ג מו"ה שמואל למלא מקומו שם, והוא היה אבי הה"צ המפורסם מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק אפטא, הידוע בשם "הרב מאפטא" [12].

הגאון מו"ה משה ק"ב אבד"ק חעלמא היה מגדולי הדור [13], כאמור היה אביו הגאון המפורסם מו"ה מאיר ק"ב. אבד"ק בריסק דליטא בנו של הנגיד המפורסם שר ונגיד בישראל מו"ה שאול וואהל מעיר בריסק דליטא, בן הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה מאיר ב"ר יצחק קאצינלנבוגין אבד"ק פאדווא הידוע בשם "מהר"ם מפאדווא", שהיה חתן הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה אברהם מינץ [14], בנו של הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה יהודה מינץ מח"ס שו"ת מהר"י מינץ, בן דודו של הגאון מהר"ם מינץ ז"ל.

ה. הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק בן ה"ר יואב מעיר פילץ. היה ג"כ נדב"י בועד ד"א פולין. בשנת תקכ"ג כבר שימש ברבנות עלקוש [15]. משם נתקבל לאבד"ק אושפצין [16]. נפטר ביום ב' לחודש אדר ראשון שנת תקמ"ג, ובן שבעים שנה היה במותו. נדפסו ממנו איזה חידושים בראש ס' "שערי בינה" (ווינא תקנ"ב). ולו בן ובת. בנו הרה"ג מו"ה ירמיה היה אבד"ק מאטעסדארף [17] בשנת תקנ"ח נתקבל לאבד"ק סאנטוב אשר במדינת הגר, נפטר שם בשנת תקס"ה. בתו היתה אשת הגאון מו"ה בנימין וואלף מח"ס "שערי תורה".

ו. הרה"ג מ"ו יהושע סגל לנדא, בן הרב החכם ר' ישראל סגל לנדא מפראג, בנו של הגאון מו"ה יחזקאל סגל לנדא בעל הנוב"י. ואותו ילדה לישראל

12 ראה במגילת יוחסין שנדפס בספר "אבות עטרה לבנים".

13 ראה הסכמותיו על הספרים: "אהבת ציון", לובלין שצ"ט; "דמשק אליעזר" על מסכת חולין, לובלין ת"ר; הש"ך חיו"ד, שם ת"ו. ותתם שם: משה בלאאמו"ר הגאון מו"ה מאיר זלה"ה לבית קאצינלנבוגין.

14 זקיני הגאון מו"ה אברהם הלוי מינץ היה מרבני גדולי הדור וראש גאוני זמנו במדינת לועז היא מדינת איטליא, וראש המדברים בכל מקום, והיה תופס מקום חשוב בין הרבנים וגאונים עוד בימי הגאון מהר"י מינץ. הוא היה כנראה יליד עיר פדואה, אשר שם שימש אביו ברבנות ששים שנה, משנת ר"ח עד רס"ה לאלף הששי.

15 ראה הסכמתו משנת תקכ"ג על ספר "ראש יוסף" והסכמתו משנת תקל"ג על ספר "כוכבי יעקב", זאלקווא תקל"ד.

16 ראה הסכמתו מי"ב תמוז תקמ"א על ספר "כתר אהרן", פי' על ספר "בחינות עולם", זאלקווא תקמ"ב. ותתום שם: "יצחק אייזיק מפילץ אבד"ק אושפצין והגמוניא".

17 ראה הסכמתו משנת תקמ"ב על ספר "בית אהרן", זולצבאך תקמ"ו.

אשת נעוריו בת אבד"ק סטאשוב, בנו של הג"מ זכרי' מענדיל פרענקיל אבד"ק יערסלאב. הוא היה חתן הרה"ג מו"ה זאב וואלף סגל לנדא אבד"ק קרעשוב, חתני' דבי נשיאה של הג"מ יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ, אבד"ק גלוגא רבתי. וכשנפרד הר"ר ישראל סגל לנדא מאשתו זאת, אחרי אשר ילדה לו שני בנים, את הג"מ אלעזר בעל "יד המלך" ואת הג"מ יהושע אבד"ק עלקוש, הלכה והיתה לאשה להר"ר משה ראפשיץ, ושם נתגדלו שני בניה על ברכיו ושאבו תורתם מבארו של משה, אביהם חורגם. פעם אחת זכו לראות את "מראה יחזקאל" אבי אביהם, וכאשר בחן אותם בלימודם, וראה חריפותם ובקיאותם בהליכות התלמוד, כתב מכתב תודה לאביהם חורגם על עמלו הטוב ובצחות לשונו כתב לו ג"כ: וזאת התורה אשר שם "משה" לפני "בני ישראל".

נספח

יחס רבני עלקוש

הגאון מו״ה מאיר קאצנלנבויגן, אבד״ק בריסק דליטא, היה גם עסקן ציבורי וראש המדברים במדינת ליטא. הוא נפטר בשנת ש״ץ. היה נקרא ״מאיר״ ע״ש אבי אביו הגאון המפורסם מהר״ם מפדוואה ז״ל. הוא היה חתנו של הרב הגאון פרנס הדור מו״ה פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא (גיסו של הרמ״א). בחודש האביב שנת ש׳ לפ״ק יצא דבר מלכות מאת המלך זיגמונד הראשון, כי על כל מדינה ומדינה שבמלכותו לבחור לעצמה שני אנשים חשובים לפקח על עסקי הציבור, ובייחוד על הערכת המסים והארנוניות של יהודי פולין, להביאם אל אוצר המלך, והם יהיו אחראים וערבים בדבר. בתחילה היה בכל מדינה ומדינה קבלן אחד, איש יהודי פרטי, אשר קנה לו מאת המלך את הזכות והכח להיות גובה המסים מאת היהודים, כפי מכסת בתי אבות, ולפי ערך מעמדם ורכושם, ושילם להמלך סך מסויים כפי רצון המלך ושריו. הערכה על כל יחיד ויחיד נעשתה לפי אומד דעתו ורצונו, ומי שלא היה רוצה לשלם לו המס כפי הערכתו, היתה הרשות גובה את המס על־ידי נגישות גדולות, בעונש בית הסוהר ומלקות. הסדר הזה גרם למריבה לאין קץ וקטטות לאין תכלית, בין היהודים נושאי עול המסים, ובין הקבלנים הנוגשים את העם. הרבה פעמים התאוננו היהודים לפני המלך ופקידיו, כי הקבלן לוקח מאתם יותר מכפי אשר מגיע לו מהם, והוא גוזל את העניים בעוות הדין[1]. המלך זיגמונד הראשון, שהיה איש ישר, וכל ימיו היה דורש טוב לעמו, הוציא פקודה בשנת ש׳ לאלף הששי בחודש האביב, כי על היהודים בעצמם לבחור להם אנשים חשובים, נשואי פנים, שונאי בצע, שיגבו את המסים מכל איש ואיש לפי ערכו ורכושו, בלי שום משוא פנים בדבר. כל מדינה ומדינה יבחרו שני אנשים הבקיאים בעניני המדינה, וכאשר ישפטו ויעריכו כן יקום. תקנה זו גרמה להתפתחות ועד של ארבע ארצות פולין (עד שנת תקכ״ה, שאז נתבטל ע״י המלך האחרון פוניאטובסקי). האסיפות האחרונות של הנבחרים האלה, דהיינו של ראשי המדינות ומנהיגיה, הוא הועד של הארצות במלכות פולין, היו בסוף ימי החורף ביריד גראמניץ בעיר לובלין, ובסוף ימי הקיץ ביריד יערסלאב — כך מתאסף היה הועד מדי שנה בשנה. במשך זמן קיומו של הועד, אשר מלכתחילה נוסד לשם הערכת גובה המסים שיש להטיל על בני הקהילות והישובים בארצות פולין השונות,

1 עיין במאסף האשכול כרך ה, אודות המחאה של יהודי פוזנא וקראקוב ״כי לקחו יותר מן הראוי״.

הפך לכנסת הגדולה של כל היהודים אשר במדינת פולין. בכוחה ובסמכותה לתקן תקנות בעניני הדת, לחיזוק האמונה, לפקח על עסקי הציבור, להשגיח על החזקת הקהילות, למנות רבנים וראשי ישיבות בכל עיר ועיר, ולגדור גדרים נגד פריצות והריסת דרכי הצניעות והמוסר. כן שימש ועד ארבע הארצות מוסד עליון להנהלת היהדות בפולין ולסדר את כל ענייניה הפנימיים ואת היחסים שבינה ובין הממשלה. עוד בחיי הגאון מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, הידוע בשם "רבי ר' שכנא" (הוא נפטר בשנת שי"ט בעיר לובלין), כבר התקיים ועד הארצות בעיר לובלין[2]. בתחילה התאחדו לאסיפה רק שלוש מדינות האלו, פולין הגדולה והעיר פוזנא בראשה, פולין הקטנה והעיר קראקא בראשה, ומדינת רייסין היא רוסיה האדומה (היא גאליציה המזרחית) והעיר לבוב בראשה. ובכן היה נקרא לפנים "הועד דשלש ארצות פולין"[3]. בשנת ש"מ בערך נספחו אליהם גם מדינות וואהלין וליטא, ומאז היה נקרא "ועד של חמש ארצות פולין"[4].

באסיפת ועד הארצות בחודש תמוז שנת שפ"א בעיר לובלין, היו לקהילת עיר הורודנא דין ודברים וסיכסוך עם קהל עדת ישורון בעיר טיקטין בעניני המסים והארנוניות אשר היו צריכים לשלם להרשות. עקב הסיכסוך הזה נפרדה ונקרעה מדינת ליטא מועד הארצות והיתה מרכז שלטוני מיוחד בעניני הערכת המסים והארנוניות ומינוי הרבנים והחזקת הקהילות. פירוד זה נעשה על ידי השתדלותו של הגאון מו"ה מאיר ק"ב אבד"ק בריסק דליטא. בשנת שפ"ג נוסד "ועד הקהילות של מדינת ליטא". המלך זיגמונד השלישי אישר וקיים, כי מהיום והלאה אינם צריכים להוות חלק מועד הארצות, והמה מדינה בפני עצמה עם ועד מיוחד. מני אז נשאר לועד הארצות רק ארבע ארצות: פולין הגדולה והקטנה, רוסיה האדומה, היא רייסין, פודוליה ומדינת וואהלין, ומאז והלאה היה נקרא רק בשם "ועד ארבע הארצות" עד יומו האחרון הוא שנת תקכ"ד כשנתבטל על ידי המלך האחרון פוניאטובסקי כנ"ל.

כאמור נקבע למדינת ליטא ועד מיוחד על ידי הגאון מו"ה מאיר ק"ב. הועד הזה לא בא בסוד הועד של ארבע ארצות פולין, והוא נועד לפרקים באחת הקהילות הקטנות אשר במדינת ליטא, כמו בערים זאבלודאוויי, חאמסק וכדומה. הועד הראשון של מדינת ליטא התאסף בשנת שפ"ג בעיר בריסק דליטא, מקום מושבו של הגאון מו"ה מאיר ק"ב. שם נמנו וגמרו כי כל משך ימי חייו של הג"מ מאיר ק"ב יהיה הועד רק במקום מושבו. "בהיות שהוא זקן בא בימים ולא יכול עוד לצאת ולבוא מן העיר וחוצה, בהיות שהאלוף מוהר"ם ממנו יתד ואבן פנה, ועיני כל המדינה

2 עיין שו"ת הרמ"א סימן מג.

3 ראה בספר "צמח דוד" סוף ח"א, ובשו"ת מהר"ם מלובלין סי' פ"ח.

4 עיין תשובת הגאון מו"ה אליעזר מזייא מווירמיישא בספר "נתיבות עולם" למהר"ל מפראג, נתיב הלשון פרק ט.

אליו צופות, ע"כ יזהרו כל הקהילות שלא למנות ראשי מדינות הפסולים מחמת קורבה להאלוף מהר"ם הנ"ל[5]. כאשר נקרעה מדינת ליטא מן ועד הארצות, היו בין הועדים סיכסוכים וטענות ותביעות, ונתפשרו על-ידי בי"ד של שלושה רבנים ויצא מאתם פס"ד ביום ג' י"ט לחודש אדר שני שנת שפ"ג[6].

בשנת שפ"ז היה כבר זקן וידיו רועדות ולא היה יכול לכתוב וגם לא לחתום שמו, ובועד אשר היה במדינת ליטא בשנת שפ"ז חתם בשבילו הספרא דמתא של העיר בריסק דליטא. בועד המדינה אשר היה בשנת שפ"ח חתם ראשון רק את שמו "מאיר" לבד, מבלי יכולת לכתוב יותר. הוא נשא ונתן בדברי שו"ת להלכה ולמעשה עם רבני זמנו. תשובה אליו נדפסה בשו"ת הב"ח החדשות[7], ונזכר ג"כ בשו"ת "פני יהושע" ח"א (יו"ד סי' ו') בזה"ל: "זכרוני בימי חורפי מעשה כזה בק"ק בריסק דליטא ונשא ונתן עם הרב מהור"ר מאיר שאול ז"ל".

אשת נעוריו היתה, כאמור, בת הגאון פרנס הדור מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא, והיא ילדה לו בנים ובנות. אחרי מותה לקח לו לאשה את בתו של ה"ר נחום מלאדמיר. מנשואיו אלה היו לו ששה בנים וארבע בנות, מהם רבנים מופלגים יושבי על מדין וכמה מהם נגידים וקציניים ואנשי שם. חתניו היו רבנים גדולים אדירי התורה הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו. א) הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יונה תאומים מפראג מח"ס "קיקיון דיונה", חידושים על ש"ס[8]. בהקדמה על "עין יעקב", שנדפס באמ"ד שנת תמ"ד, כתב שם בנו שאביו הגאון בעל "קיקיון" היה "חתן המאור הגדול מוהר"ר מאיר זללה"ה (חתן הרב המופלג מוהר"ר פנחס סגל הורוויץ, גיסו של הגאון מהרמ"א זללה"ה בעל המפה), בן הקציץ המפורסם בדורו שר וטפסר, נגיד ומצווה לעמו המנוח שאול וואהל". ב) הרב הגאון מו"ה משה הכהן, מיחוסי כהונה, דור רביעי להגאון מו"ה יוסף מקראקא בעל שו"ת "שארית יוסף", גיסו של הרמ"א ז"ל. בן הר"ר פסח כץ, ואביו הרה"ג מו"ה תנחום הכהן דיין ומו"צ בעיר קראקא, שנפטר שם ביום כ"ז לחודש שבט שנת שע"ח, היה בנו של הגאון בעל "שארית יוסף" ז"ל. הג"מ משה הכהן היה בימי חורפו ר"מ בהקלויז אשר יסד חותנו זקינו הנגיד ר' שאול וואהל בעיר בריסק. שם הרביץ תורה והעמיד תלמידים רבים, ומהם רבנים גדולים יושבי על מדין בקהילות שונות, ובתוכם הרב הגדול מו"ה ישעי' הלוי הורוויץ מח"ס "בית הלוי"[9], בן בנו של רבנו הקדוש בעל ה"של"ה". מעיר

5 לשון התקנה סימן סג הובאה בספר "עיר תהלה" עמ' קא.

6 הג"מ מו"ה מאיר קאצנלנבויגן חתום שלישי "הק' מאיר קאצנלנבויגן, אבד"ק ור"מ בבריסק דליטא.

7 נדפס בקארעץ תקע"ו.

8 אמשטרדם ת"ץ.

9 ווינציא תכ"ו.

בריסק נתמנה לאבד"ק סלוצק ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר לוצק[10]. כרב ואב"ד בעיר ההיא הסכים ע"ס "עמודיה שבעה"[11] וחתום: "נאום משה כהנא בלא"א מו"ה פסח כ"ץ זצ"ל".

ולמשה יולד שני בנים ושתי בנות. אחת היתה אשת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק לינטשיץ[12] והשניה היתה אשת הרב הגאון מו"ה אברהם, אשר הרביץ תורה בישראל יותר מחמשים שנה בעיר לונטשיץ, ונפטר שם אברהם בהיותו בן תשעים ושבע שנים. אביו הרב הגאון החריף מו"ה יהודה ליב חריף היה נכד הגאון ר' יהודה ליב חריף אבד"ק נעמירוב. ולאברהם יולד בן גדול תורה, והוא הרה"ג מו"ה אלישע, ראש בי"ד בעיר הורודנא מח"ס "פי שנים" על הרא"ש סדר זרעים[13].

ואלה בני הג"מ משה הכהן: א) הרב הגאון מ"ה יוסף כ"ץ אבד"ק פרידבורג. בצעירותו ישב בין ברכי אביו ושאב מי בארו ולמד בישיבתו בעיר בריסק יחד עם הרה"ג מו"ה ישעי' הלוי הורוויץ נכד השל"ה[14]. תשובה אליו נדפסה בשו"ת "חוט השני" (סי' נ"א). ב) הרב הגדול מו"ה יהודה ליב הכהן מעיר לוצק, שכמה מחידושיו נדפסו בס' "מראה כהן" ו"נפש דוד"[15]. בנו הוא הרב הגאון מו"ה משה כ"ץ אבד"ק בעלזא, מח"ס "קרן אור", "מראה כהן"[16]. כרב ואבד"ק בעלזא הסכים בהיותו בעיר סלאוויטשע, ביום א' לחודש ניסן שנת ת"פ לפ"ק, ע"ס "מרי דכיא" על פרש"י עה"ת[17]. נפטר שם בשנת תפ"ז לפ"ק.

בנו הוא הרב הגדול מו"ה דוד הכהן שבילדותו למד בישיבתו של דו"ז הגאון מו"ה מנחם מניס הלוי איש הורוויץ, שהיה בשחרותו ר"מ בהקלויז רבתי בעיר בראדי. אח"כ נתמנה לאבד"ק ליטין אשר במדינת בעסערביא, ובסוף ימיו היה דרשן ומגיד מישרים בעיר בראדי המעטירה. הביא לדפוס את חידושי אביו "קרן אור", והוסיף מדילי' חידושיו הנקראים "מראה כהן"[18]. הדפיס גם ספרו "נפש דוד" עה"ת[19], ובסוף הקדמתו הוא חותם: "דוד באאמו"ר הגאון מוהר"ם כהן, בהחסיד מ' יהודה ליב, בהגאון החסיד מו"ה משה שהי' אב"ד בקלויז דבריסק ובק"ק סלוצק והגליל, גיסו של הגאון בעל קיקיון דיונה, חתן הגאון מאיר אבד"ק בריסק, אבי הגאונים מו"ה משה אבד"ק חעלמא ומ' נחום אבד"ק סלוצק".

10 מדברי נכדו בהקדמתו לספר "מראה כהן" ו"נפש דוד".
11 לובלין תכ"ו.
12 "דעת קדושים" עמ' צ"ו.
13 אלטונא תצ"ה.
14 כעדות עצמו בהסכמתו משנת תכ"ג, על הספר "בית הלוי".
15 זאלקווא תק"ן.
16 שם תקל"ו.
17 פפד"א תצ"ד.
18 זאלקווא תקל"ו.
19 שם תק"ן.

ולדוד יולד שני בנים: א) זאב המכונה וואלף והוא החכם סופר ומליץ זאב וואלף הכהן בוכנער, חיבר ס' "שירי תהלות" ב"ח[20] ועוד איזה ספרים במליצה ושיר. ב) משה מתושבי עיר בראדי, והוא אבי הרב הגדול מו"ה לוי הכהן אשר בצעירותו שימש ברבנות בעיר קארזין ובסוף ימיו היה דיין ומו"ץ בעיר מולדתו בראדי. בנו של מו"ה לוי הכהן הוא הרב הגאון מו"ה מאיר הכהן אשר לערך ארבעים שנה שימש ברבנות בעיר טשעטשעוויץ אשר במדינת הגר, ומת שם בהיותו בן ששים שנה בשנת תרט"ז ושמנ"כ. בנו הרה"ג מו"ה יצחק הכהן שימש בצעירותו ברבנות בעיר ראסנאוויץ ובשנת תרמ"ו נתמנה לאבד"ק זשאדאני. נפטר שם ביום כ"א טבת תרנ"ב ושמנ"כ. תשובות אליו נדפסו בס' שו"ת "יהודה יעלה" האו"ח (סי' צ"ו) ויו"ד (סי' ר"י ושע"ב). כל אלה בני משה הכהן חתנו השני של הג"מ מאיר ק"ב אבד"ק בריסק דליטא.

גדולה היתה הכבודה של הג"מ ר' מאיר למשפחת קאצינלבוגין, וזכה לדור ישרים יבורך, בנים ובני בנים רבנים גדולים יושבי על מדין בקהילות שונות משך שתי מאות שנה. ואלה הם: א) הרב הגאון מו"ה משה ק"ב אבד"ק חעלמא. ב) הרב הגאון מו"ה נחום ק"ב אבד"ק סלוצק, בנו הרה"ג מו"ה נתן נטע שימש ברבנות בעיר מעזריטש ולעת זקנתו נסע לא"י ומנ"כ בירושלים, אבי הרב הגדול מו"ה דוד אבד"ק קאצק[21]. ג) הר' יהודה ק"ב. וימת יהודה על פני אביו בהיותו עוד רך בשנים. ד) הר' יהודה וואהל שנולד אחר מיתת אחיו הנזכר ונקרא ע"ש. הוא היה גיסו של הגאון בעל הש"ך, ושניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הנגיד הקציו ר' שמעון וואלף מעיר ווילנא, בן הר' יצחק ר' בונמש שהיה נקרא כן על שם אביו הר' שמחה בונם מייזעלש מעיר קראקא, אשר לקח לו לאשה את דרעזיל בת רבנו הרמ"א ז"ל כנודע.

לה"ר יהודה וואהל בן ושמו שאול וואהל שנפטר ביום ב' כ"ו לחודש תמוז שנת תע"ז בעיר דעסא. ה) הרב החסיד מו"ה ישראל, שבנו מו"ה שלמה זלמן היה חותן הר' משה בן הגאון מו"ה הלל אבד"ק זאלקווא, שהדפיס את הס' "בית הלל" על יו"ד ואה"ע מאביו הגאון ז"ל, ובהקדמתו חתם עצמו שם: "הקטן משה בן הגאון החסיד מו"ה הלל ז"ל חתן המרומם החסיד מו"ה שלמה זלמן נרו בן החסיד מוהר"ר ישראל ז"ל בן הגאון המפורסם מוהר"ר מאיר וואלף אב"ד ור"מ דק"ק בריסק דליטא".

ואלה תולדות בנו הגדול הג"מ משה ק"ב[22] אבד"ק חעלמא: א) הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה שאול ק"ב, שנולד לו בשנת שע"ז, שימש ברבנות בשלוש קהילות חשובות בערי בראדי, חעלמא ופינטשוב בזה אחר זה. הוא היה מרבני גאוני הועד של ד"א פולין. בתור מבורר מגליל קראקא, פולין הקטנה, הוא היה ממלא מקום האבד"ק קראקא ורב המדינה דפולין הקטנה, במקום הועד דד"א. לא ידוע לנו מתי

20 ברלין תקנ"ז. 21 ראה "דעת קדושים" עמ' ק'. 22 ראה לעיל אות ד'.

נתקבל לאבד"ק בראדי. בשנת תכ"ד כבר ישב על כס הרבנות שם[23]. בעת ההיא נתקבל לאבד"ק חעלמא במקום אשר שימשו ברבנות אביו ואחיו הרבנים[24].

ויהי אחרי מות הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה משה יצחק יהודה ליב הידוע בשם ר' ליב צונץ (אבי אמו של הג"מ יונתן אייבשיץ אבד"ק אה"ו), שהיה אבד"ק פינטשוב ונפטר שם בשנת תמ"ב, נתמנה מו"ה ר' שאול על מקומו שם[25]. ביום י"ג טבת תמ"ד חתום ג"כ על החרם נגד הדוברים על צדיק עתק הוא הרב הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד, שהעלילו עליו שהוא מכת ש"ץ שר"י. וימת שם שאול בשנה ההיא שנתיים אחרי מות הגאון מו"ה אהרן תאומים אבד"ק קראקא הי"ד שנהרג בעיר חמעלניק ונקבר בעיר פינטשוב, והוא נקבר סמוך לו.

אשת נעוריו היתה בת הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יונה תאומים אבד"ק מיץ בעל "קיקיון דיונה"[26], והיא ילדה לו את הרב הגאון מו"ה סעדיה ישעיה ק"ב, חתנא דבי נשיאה של הגאון המקובל מו"ה נפתלי כ"ץ אבד"ק פפד"מ בעל "סמיכת חכמים". בצעירותו שימש ברבנות בעיר לעסלא[27], משם נתקבל לאבד"ק מעזריטש אשר במדינת פולין הגדולה[28]. יחד עם חותנו הסכים על הדפסת "ילקוט שמעוני"[29] וחתום ביום כ"ו תמוז ס"ח: "הק' סעדי' ישעי' בן ה"ה החסיד מ"ו מוהר"ר שאול זצ"ל קצינעלנבוגין חונה בק"ק מעזריטש בפולין גדול, חתנא דבי נשיאה הגאון הגדול מוהר"ן כ"ץ". שימש שם ברבנות עד שנת שפ"ג, ובשנה ההיא נתקבל לאבד"ק העלישויא אשר במדינת מעהרין[30]. נפטר שם בשנת תפ"ו ושמנ"כ[31].

בנו הר"ר חיים ק"ב היה חתן הגאון מו"ה גרשון פוליץ אבד"ק נ"ש והמדינה, ולו בן ושמו מאיר ק"ב, אבי הגאון מו"ה אהרן פאדווא מעיר בריסק מח"ס "מנחת

23 ראה הסכמתו מי"א ניסן תכ"ד על ספר "עמודיה שבעה", לובלין תכ"ו, וחתום: "נאם שאול בלא"א הרב הגדול מוהר"ר משה זלה"ה לבית קאצינלבויגן חונה בק"ק בראד מבורר דק"ק קראקא". וכן הסכמתו משנת תל"א על ספר "לב אריה" עה"ת ווילהרמש־דאַרף תל"ד.

24 ראה הסכמתו מחודש ניסן תל"ב על ספר "לקט שמואל" עה"ת, ווינציא תנ"ד. והסכמתו על ספר "אדרת אליהו" עה"ת, פפד"א תנ"ד.

25 ראה הסכמותיו משנת תמ"ט על ספר "צנצנת מנחם", ברלין ת"פ; משנת ת"ן על ספר "שבתא דר'יגלא", פיורדא תנ"ג; משנת תנ"ב בועד יערסלאב על ספר "אילה שלוחה".

26 מגילת יוחסין בראש ספר "שפתי צדיקים" עה"ת.

27 ראה הסכמתו משנת תס"א על ספר "ברכת משה", ברלין תס"א.

28 ראה הסכמתו משנת תס"ו על ספר "משנת דר' אליעזר", פפד"א תע"ז.

29 פפד"א תס"ט.

30 כנרשם מעל להסכמתו על ספר "אורח מישור" על מס' נזיר, ברלין תפ"ג־ד' "ועתה נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק העלישויא".

31 דבר אגדה נדפס ממנו בספר "ידי משה" על המדרש רבה (במדבר פי"ד) ובספר "דברי שאול" עה"ת, פיורדא תקכ"ה.

אהרן" על סנהדרין. וימת שם אהרן ביום ג' כ"ג לחודש מרחשון שנת תקל"ח ושם נקבר.

אשת נעוריו היתה בת הרה"ג מו"ה יעקב הלוי אבד"ק ברעזי, בארקי, פאפענ־ היים, ואחרי מותה לקח את בת הרה"ג מו"ה משה אבד"ק הלוסק לו לאשה. מנשואיו אלה היו לו לאהרן בן ובת. בנו הר' חיים פאדווא מעיר בריסק שנפטר שם ביום כ"ב לחודש אדר שנת תקצ"ז, היה אבי הרב הגאון הגדול מו"ה יעקב מאיר פאדווא אבד"ק בריסק דליטא. ובתו היתה אשת הרב הגאון מו"ה יחיאל מיכל קריסטיאנפולער אבד"ק בראדי, בנו של הגאון המפורסם מו"ה מאיר מח"ס "יד המעיר" [32].

אחרי מות אשת נעוריו ויקח לו שאול את בת הגאון מו"ה יעקב שור אבד"ק בריסק דליטא לו לאשה [33], והיא ילדה לו שלושה בנים ובת אשר מהם יצאה שלשלת גדולה של רבנים וגאונים אדירי התורה יושבי על מדין בקהילות שונות דור אחר דור משך מאה וחמשים שנה [34]. בתו הינדא היתה אשת הרב הגאון מו"ה יעקב אבד"ק לאדמיר [35].

ואלה שלושת בניו של הג"מ שאול ק"ב. א) הרב הגדול מו"ה אפרים זלמן ק"ב, אשר בתו מאטיל היתה אשת הר' אליקים פייביש מעיר סלאנימא, והיא ילדה לו בן את הרב הגדול מו"ה אפרים זלמן, שבצעירותו למד אצל אביו חורגו הגאון המפורסם מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טיקטין. אחרי מות אביו ר' אליקים פייביש לקח הגאון מהר"ם מטיקטין לעת זקנתו את אמו מאטיל לו לאשה, והיא ילדה לו ג"כ בן אחד, את הרב המופלג בתורה מו"ה ישעי' הלוי איש הורוויץ, מנכבדי עיר בראדי. בימי חורפו שימש הרב הגדול המופלג מו"ה אפרים זלמן ברבנות בעיר מיטויא אשר במדינת קורלאנד. וכאשר פרצה מלחמה במדינה הזאת, עזב אותה והלך לו ארץ אשכנז למצוא שם את מחיתו להיות מורה לתלמידים. אחרי מות אביו חורגו הגאון מהר"ם מטיקטין, באו כל כתבי הקודש של הגאון מהר"ם לידו, וכאשר הדפיס מחדש בפיורדא תק"ז את הס' "בית לחם יהודה" על יו"ד שחיבר הג"מ צבי הירש מווילנא, הוסיף מדילי' הגהות והוספות ולקוטי דינים מספרי שו"ת האחרונים ומחידושי אביו חורגו הגאון מהר"ם מטיקטין וקרא אותם בשם "שער אפרים", והמה נדפסים בתוך דברי בעל "בית לחם יהודה" במאמר המוסגר. לקח הסכמות מגדולי הרבנים שבארץ אשכנז ובתוכם מקרוביו הרבנים הגאונים מו"ה אליעזר ק"ב אבד"ק גראפפעלד והמדינות, ואחיו הדומה לו הג"מ

32 ראה "דעת קדושים" עמ' קל"א.
33 מובא ב"חלקת מחוקק" אה"ע סי' י"ז סוף סקע"ח.
34 ראה מה שכתבתי בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ס"ד.
35 ראה הסכמתו משנת תע"ג על ספר "ברית שלום" עה"ת, פפד"מ תע"ח.

פנחס ק״ב אבד״ק מארקברייט והמדינה. זה האחרון כותב עליו: ״ה״ה ש״ב הרב המופלג עושה פלא כ״ש מוהר״ר אפרים זלמן, ודין רפיש מדבית אבא, נכד א״ד (אדוני דודי) המנוח הרב הגדול כמוהר״ר אפרים זלמן זצ״ל אחיו של עטרת ראשי אאמו״ר הרב הגאון החסיד המפורסם אב״ד דמדינת אשבאך כמוהר״ר משה זצלה״ה״.

בנו השני (של הג״מ שאול ק״ב) היה הרב הגאון מו״ה יעקב ק״ב מח״ס ״נחלת יעקב״ שנשאר בכתובים. ונח נפשי׳ דרב יעקב בשנת תנ״ז בערך. והוא אבי הרב הגאון מו״ה פנחס ק״ב אשר בצעירותו שימש ברבנות בעיר קראקוויץ, משם נתעלה ונתמנה בשנת תע״ט בערך להיות ״מגיד״, דהיינו ראש ב״ד בעיר לבוב בתוך העיר[36], ותהי׳ המשרה הזאת עליו ל״א שנים, ונפטר שם ביום ה׳ י״א לחודש אדר שני שנת תק״כ לפ״ק[37].

בנו השלישי (של הג״מ שאול ק״ב) הגדול בתורה ובחכמה, שזכה כי יצאו ממנו בנים ובני בנים רבנים גדולים ומהם גדולי הדור, היה הרב הגאון הגדול בדורו מו״ה משה ק״ב שנולד בשנת ת״ל, חתן הרב הגאון מו״ה אליעזר היילפרין, שהיה נקרא בזמנו ״ר׳ ליזר חריף״, כי היה חריף גדול וכל חידושיו היו בפלפולא חריפתא. הוא היה בן משפחת רבנים למשפחת היילפרין החשובה. אביו הר׳ מרדכי מעיר יערסלאב היה בן ״החסיד המפורסם״ מו״ה יצחק איציק מעיר סאטנוב[38], בן המפורסם ר׳ אליעזר ליזר אשכנזי, בן ה״ר משה אשכנזי (חותן מהרש״א), שהיה חתן הרב הגאון מו״ה משה ליפשיץ אבד״ק בריסק דליטא מח״ס ״זכרון משה״[39].

הגאון מו״ה ליזר חריף היה חברו ועמיתו של הגאון המקובל מו״ה נפתלי כ״ץ בעל ״סמיכת חכמים״. בילדותם למדו שניהם יחד אצל מלמד אחד מפורסם בעיר פרעמישלא ושמו הר׳ יהושע. ראשית משרת הרבנות של הג״מ ליזר חריף היה בעיר מעזריטש דליטא בגליל אוסטרא. אח״כ נתמנה לאבד״ק טאמשוב שבמדינת פולין הקטנה. שם שימש ברבנות עד שנת ת״ס לפ״ק, ובשנה ההיא נתקבל לאבד״ק פיורדא אשר במדינת בייערן בארץ אשכנז. ויהי׳ בנסעו לפיורדא בהיותו באם הדרך בעיר ברעסלא הסכים שם ביום כ״ה אדר ת״ס לפ״ק על הדפסת ש״ע או״ח[40]. הגיע לשם ביום

36 ראה הסכמותיו על הספרים, משנת תצ״ו ע״ס ״בית שמואל״ עה״ת, זאלקווא תצ״ט וחתם: ״פנחס בן הרב החסיד מ׳ יעקב קאצענלבויגען״ ומר״ח אייר תק״א ע״ס ״אליה רבה וברכת יוסף״ עה״ת, זאלקווא תק״ז וחתם: ״פנחס בן הרב מ׳ יעקב ז״ל קאצינלינ־בויגען, מגיד דק״ק לבוב בתוך העיר״.

37 ראה ״אנשי שם״ סי׳ תס״ח.

38 ראה ״דעת קדושים״ עמ׳ 63.

39 ראה מג״י של הג״מ משה ק״ב בסוף ספר ״גדולת שאול״ ובספר ״אור החיים״ מר׳ חיים מיכל, סי׳ תמ״ו.

40 דיהרנפורט תס״ב. וחתם: אליעזר ב״ר מרדכי היילפרין אבד״ק טאמשוב, נוטה עלי דרך לק״ק פיורדא״.

ה' ה' לחודש ניסן שנת ת"ס, והדרשה הראשונה דרש שבת פרשת ויקרא. אך לא ארכו לו שם הימים ושימש ברבנות רק חצי שנה, ונח נפשי' דרב אליעזר בשבת חול המועד של חג הסוכות שנת תס"א, בהיותו בן נ"ב שנים, ושם חלקת מחוקק ספון. הניח אחריו כמה ספרים בשו"ת וחידושים על כמה מסכתות וס' "שיח הסעודה" על כל הדרן שבתלמוד, וכולם נשארו בכתובים[41].

כאמור היה הג"מ משה ק"ב חתן הג"מ ליזר חריף. בימי חורפו, בהיותו בן כ"ד שנים, נתמנה לאבד"ק פאדהייץ בשנת תנ"ד. אחרי עבור חמש שנים לשבתו שם, בהיות העיר ההיא עוד תחת יד התוגרים (הם לכדו את מדינת פודוליא מיד הפולנים בשנת תל"ב, והיתה תחת ידם עד שנת תנ"ט) העלילו עליו ועל ראשי העדה עלילות שוא, למצוץ דמם — תרתי משמע — ונתנו אותם בבית הסוהר. בחסדי ד' ניצל הוא מן הפח אשר טמנו לו ונס וברח לו לעיר פיורדא, עיר מגורת חותנו[42]. לערך שנת תע"ג נתמנה לאבד"ק שוואבך וכל מדינת אנשבאך[43]. ולערך שנת תצ"ד נתמנה גם לאב"ד בעיר זולצבאך ותהי משרת הרבנות בעיר הזאת ג"כ עליו[44] הניח אחריו הרבה חידושי הלכות ושו"ת להלכה ולמעשה, וכולם נשארו בכתובים. אחת מתשובותיו נדפסה בשו"ת "שב יעקב" תאה"ע (סי' י"ח) וחתום שם: "יום ועש"ק ט"ו אלול תצ"ט. הצעיר משה לבית קאצנלנבויגין חונה במדינת אנשבאך פה שוואבך". לתשובה זו כיוון הגאון מו"ה צבי הירש מזאמושטש בספרו שו"ת "תפארת צבי" תאה"ע (תק"ע סי' ב'), שכתוב שם: "ודודי הגאון מו"ה משה כ' בשם אבי זקיני הגאון מו"ה יעקב שור בספר שם יעקב".

ואלה תולדות משה ק"ב: א) הרב הגאון הגדול מו"ה פנחס ק"ב[45]. נולד בשנת תנ"א והאריך ימים עד ימי זקנה ושיבה יותר משבעים שנה. חתן הגאון המפורסם מו"ה גבריאל מקראקא אבד"ק ניקאלשפורג והמדינה. בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, כבן כ"ב שנים, כבר שימש ברבנות בעיר שנייטוך. בשנת תע"ט נתמנה לאבד"ק וואלרשטיין, ואחרי נסיעת הרב הגאון מו"ה הלל הלוי מינץ שהיה אבד"ק לייפניק, שנתמנה לר"מ בעיר מנהיים, נתמנה הוא למלא מקומו בעיר

41 ראה "אור החיים" הנ"ל.

42 ראה הסכמתו משם מיום א' לחודש סיון תס"ז על הספר "עבודת הבורא", זולצבאך תס"ז.

43 ראה הסכמתו משם מכ"ה תשרי תע"ה על הספר "תורת יוסף", ווילהרמשדאָרף תפ"ה. והסכמתו משנת תע"ח על הספר "אהלי יהודה", יעסניץ תע"ט.

44 ראה הסכמתו על הדפסת המחזור, זולצבאך תצ"ה, וחתום: "יום ו' טוב סיון תצ"ד הצעיר משה לבית קאצינלינבויגין חונה במדינת אנשבאך ופקודתו על ק"ק זולצבאך". וראה גם הסכמתו מכ"ה שבט תק"ג על הספר "ארבע שיטות" הנקרא ג"כ "פנים מסבירות", פפד"א תקל"א.

45 ראה ממנו דבר חידוש בספר "קול יהודה", האמבורג תק"ג בשם: "הרב המאור הגדול מו"ה פנחס שהיה אבד"ק לייפניק, בן הגאון מו"ה משה אב"ד דמדינת אנשבאך, וחתן הגאון מו"ה גבריאל אב"ד דק"ק נ"ש".

לייפניק. שם שימש ברבנות משנת ת״פ עד שנת תפ״ד[46]. משם נתמנה בשנת ת״ץ בערך לאבד״ק מארקברייט אשר בארץ אשכנז, ושימש שם ברבנות כעשרים שנה[47]. בשנת תקי״א נתקבל לאבד״ק בוסקוויץ שבמדינת מעהרין ושימש שם ברבנות שתים עשרה שנה עד שנת תקכ״ג[48]. אח״כ חזר ושב לארץ אשכנז וקבע דירתו בעיר שוואבאך שבמדינת אנשבאך, נפטר שם בשנת תקכ״ז ושמנ״כ[49]. הספידו אותו כל גדולי הדור ובתוכם הרב הגאון החסיד מו״ה שאול הלוי אבד״ק האג (ההספד נמצא תחת ידי). ביום כ׳ לחודש שבט שנת תקי״ט כתב צוואה לבניו ולבני ביתו אחריו הנקראת בשם ״יש מנחילין״ והיא נשארה בכתובים בין המון כתבי יד, עשרה כרכים, בשו״ת להלכה ולמעשה, חידושי הלכות ואגדות, הנמצאים כולם באוצר הספרים אשר באוקספורד במדינת אנגליה.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו: א) הר׳ גבריאל מרקברייטר„ אבי הרה״ג מו״ה בעריש מרקברייטר אבד״ק האצינפלאץ, ששימש ברבנות ארבעים שנה ונפטר שם בהיותו זקן ושבע ימים ביום כ״ד לחודש תמוז שנת תקצ״ג, ובן שבעים ושתים שנה היה במותו[50]. ב) הרב הגאון מו״ה יעקב ק״ב, שבצעירותו היה ר״מ בגליל לבוב[51]. בשנת תקכ״ד נתמנה לאבד״ק איטינגין, שם שימש ברבנות שלושים שנה. ויגוע יעקב ויאסף אל עמיו בשנת תקנ״ה לפ״ק ושמנ״כ. הוא היה בעל דודתו של הגאון האדיר רבנו משולם איגרא אבד״ק טיסמניץ[52]. הוא הראשון אשר העביר קול במחנה העברים לאמור, כי הס׳ שו״ת בשמים ראש הוא מזויף, ואינם מן הרא״ש כי נמצא בהם דברים מרים ורעים. הניח אחריו חמשה קובצים גדולים בדברי שו״ת וחידושי הלכות ואגדות ודרושים עה״ת הנקובים בשם ״ישועות יעקב״, והמה עוד בכתובים בבית אוצר הספרים אשר בעיר אוקספורד.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו: א) הרב הגאון מו״ה פנחס ק״ב, שאחרי מות אביו נתמנה למלא מקומו בעיר איטינגין, וישב שם על כס הרבנות כחמשים שנה. ונח נפשי׳ דרב פנחס שם בשנת תר״ד לפ״ק[53].

הוא היה חתן הרב הגאון מו״ה יהודה ליב לבוב, ששימש ברבנות בעיר שוואבאך וכל מדינת אנשבאך שתים עשרה שנה, משנת תק״מ עד שנת תקנ״ב.

46 ראה הסכמתו משנת תפ״ב על ספר ״נחלת יעקב״ עה״ת, אמ״ד תפ״ד.

47 ראה הסכמתו משם מי״ג אייר תק״ז על ספר ״בית לחם יהודה״ על שו״ע יו״ד, פיורדא תק״ז.

48 ראה הגרן ח״ב עמ׳ מ״ז.

49 ראה ״יודען געמיינדען מעהרינס״ עמ׳ קכ״ז.

50 תשובות אליו נדפסו בשו״ת ״הר המור״ סי׳ י״ג; שו״ת ״שמן רוקח״ סי׳ נ״ה; שו״ת ״עטרת חכמים״ סי׳ ח׳.

51 ראה הסכמתו על ספר ״יפה עינים״ מהר״ר דוד מבראד.

52 ראה שו״ת ״רבנו משולם״ חיו״ד סי׳ כ״ה.

53 ראה תשובות אליו בשו״ת ״רבינו משולם איגרא״, ווארשא תרמ״ה, בחיו״ד סי׳ כ״ה; שו״ת ״בגדי כהונה״, פיורדא תקס״ז, חלק חו״מ סי׳ ה, ז, י.

ב) הרב המופלג מו"ה אליעזר ליזר ק"ב, חתנא דבי נשיאה של הכהן הגדול הגאון מו"ה רפאל הכהן אבד"ק אה"ו. אביו של גבריאל ריסר מעיר האמבורג הידוע, העסקן הציבורי אשר השתדל מאוד באשכנז שיתן שווי זכויות וזכות אזרח ליהודים.

בנו השני (של הג"מ משה ק"ב) היה הרב הגאון מו"ה אליעזר ק"ב, חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה שמואל הילמן אבד"ק מיץ. בצעירותו שימש ברבנות בעיר גראפפעלד[54]. משם נתקבל לאבד"ק באמבערג ואח"כ שימש ברבנות כחמש עשרה שנה בעיר האנוויא. אף הוא היה מהרבנים הגאונים אשר קמו בעזרת ישראל, הוא הרב הגאון מו"ה ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא, אודות הגט שסידר בשנת תקכ"ו וערערו עליו בי דינא רבה בעיר פפד"מ שהגט פסול מפני שהמגרש לא היה שפוי בדעתו בעת נתינתו. וכל רבני גדולי הדור עמדו לימין ישראל כי זך וישר היה פעלו, ובתוכם גם הגאון מו"ה אליעזר ק"ב[55]. ונח נפשי' דר' אליעזר בשנת תקל"א ושמנ"כ[56].

מתולדותיו ידענו כי שני בנים רבנים גדולים היו לו. א) הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה נפתלי הירש ק"ב, מח"ס "שער נפתלי" על ש"ע אה"ע[57]. בצעירותו שימש ברבנות בעיר וויפענהיים שבמדינת עלזאס[58]. אחרי שנפטר הגאון מו"ה יוסף תאומים בעל "פרי מגדים" שבסוף ימיו שימש ברבנות בעיר פפד"א, ביום ד' אייר תקנ"ב, קיבלו אותו מנהלי וראשי העדה לישב על כס הרבנות שם[59]. שם שימש ברבנות כעשר שנים[60]. אח"כ נתמנה לאבד"ק ווינצענהיים ורב ראשי רב הכולל על כל גלילות של נהר ריין העליון, וראשון, דהיינו יושב ראש, לקונסיסטוריום על גלילות האלה של נהר ריין העליון[61].

כנודע קמה באמצע המאה הששית לאלף הששי מפלגה חדשה בקרב היהודים בארץ אשכנז, המה המתחדשים פורקי עול התורה והמצוות, אשר כל מטרתם היתה לחתור תחת היהדות בכלל ותחת מצוותיה ומנהגיה בפרט. מגמתם היתה להתערב בין הגויים וללמוד ממעשיהם. בחפצם להתדמות להנכרים הרחיקו את תפילות

54 ראה הסכמותיו על ספר "לחם יהודה" על יו"ד, פיורדא תק"ז; ועל ספר "מנורת המאור" מכ' אייר תקט"ו, שם תקכ"ג.

55 ראה תשובתו בענין הנ"ל בספר "אור הישר" סי' י'.

56 ראה הספד עליו בספר "משביר בר" עמ' ק"ב. וכן הספידו הגאון מו"ה ארי' ליב אבד"ק הנובר, בנו של בעל "פני יהושע". ההספד עדיין בכתובים.

57 נדפס בפפד"א תקנ"ז.

58 ראה הסכמתו משם על ספר "חומרי מתנייתא", ברלין תקמ"ד.

59 ראה הסכמתו מד' שבט תקנ"ד על ספר "ראש יוסף" על מס' חולין מבעל "פרי מגדים", פפד"א תקנ"ד, וחתום שם: "נפתלי הירש לבית קאצינלבוגין פפד"א יע"א".

60 ראה הסכמתו מי"ט אדר ת"ק על הדפסת המחזורים עם פי' ר' זאב הידזהיים, והסכמתו מא' לחודש כסלו תקס"ג על ספר "בחינת עולם", פפד"א תקס"ג.

61 ראה הסכמתו משנת תקע"ג על ספר "כלילת יופי", רעדלהיים תקע"ג.

ישראל בלשון הקודש וחיברו תפילות בלשון אשכנז, וגם שירים אשכנזים חדשים הלקוחים מן הנוצרים, תחת מזמורי התהלים עשירי התוכן היורדים חדרי בטן ולב. גם מנהגי היהדות קיבלו אצלם צורה חדשה לקוחה מבתי התפילות של הנכרים. רבניהם וחזניהם לבשו בגדי כומרים, ותחת השירה והזמרה של החזן ומשורריו, העמידו עוגב ומקהלה של נשים וגברים, ובתולות שרו שירים כמו בבתי תפילות של הנוצרים.

בעיר האמבורג, בשנת תקע"ט, התחברו יחד כחמשים בתי אבות ויסדו להם בית תפילה מיוחד וקראו אותו "אגודת ההיכל המתוקן", ונערים עם נערות שרו יחד שירים באשכנזית לכבוד חנוכת בית הכנסת הלזה. קהל עדת ישורון בעיר האמבורג ועמו כל הקהילות שבאשכנז, התמרמרו מאוד על הדבר הזה, בידעם את ירידת היהדות באשמת הבוגדים האלה. בית הדין, היינו הדיינים של ערי אה"ו — כי מאז שנפטר הגאון מהר"ץ מזאמושטש בשנת תקס"ז, הרב והאב"ד האחרון של ערי אה"ו, לא היה עוד אב"ד, דהיינו רב ראשי על שלוש קהילות אלו — הכריזו בכל בתי הכנסת והתפילה כי אסור לכל איש אשר בשם ישראל יכונה, להתפלל בבית תפילה שהוא דומה בכל דבר לבתי תפילה של נוצרים, והעבירו קול במחנה העברים, לעמוד כאיש אחד נגד הבוגדים האלה, וקראו להם לעזרה את כל רבני גדולי הדור בכל מקום שהם לעמוד לימינם ולהעמיד הדת על תלה. גם אל הגאון מו"ה נפתלי הירש ק"ב שהיה מרבני גאוני הדור בארץ אשכנז, כתבו לאסור איסור להתפלל בבתי תפילה כאלה אשר יסדו להם הבוגדים ביהדות ומרשיעי ברית. מובן מאליו כי גם הג"מ נפתלי הירש, כמו כל הרבנים, בא אף הוא עה"ח נגד פריצי הדור אשר למדו מעשי הגויים להתדמות להם לחבק חיק נכריה. ומקרב לב עמוק הכריז: "גם כן אתה בית ישראל רבו בך נביאי השקר, מושכי העוון בחבלי שוא וכבעבות העגלה חטאה. אשר יפתוך בחלקלקות לשונם לנאץ אמרת קדוש ישראל ולמאוס תורתו, אומרים לך ימהר יחישה מעשהו למען נראה; ויעבירו רוח הטומאה על הארץ וישלחו אותו בכל הקהלות הגדולות הקרובות והרחוקות, ורבו כמו רבו ביניהם בנים משחיתים אשר עזבו את ד' ויזורו אחור. גם בך האמבורג החל הנגף, הוי קריה נאמנה מימי קדם קדמתה. איה חסידך! ואיה מאשריך ומוריך! איה אנשי התורה המלאים מצוות כרימון. רודפי צדק בני אמונה? נאמנה רוחם את ד' אשר מלאוך. איך נהפכת סורי הגפן נכריה"! ונח נפשי' דרב האי גאון ביום ח' לחודש כסלו תקפ"ד בעיר ווינענהיים ושמנ"כ. העתק תשובה אחת ממנו מצאתי בין כתבי כסלו שנת תקפ"ד בעיר ווינענהיים ושמנ"כ. העתק תשובה אחת ממנו בין כתבי אא"ז הגאון המובהק מו"ה ארי' ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב זצ"ל, כנראה היתה ערוכה אליו, ונמצאת תחת ידי חתומה באוצרות. ולו בן הוא הרב הגדול מו"ה פנחס ק"ב אבד"ק העגענהיים.

ב) אחיו של הג"מ נפתלי הירש הנזכר היה שמו שאול אשר זכה לבן גדול בתורה, הוא ניהו הרה"ג מו"ה בנימין ק"ב, מח"ס "אור לחכמים", חידושים על איזה

מסכתות[62], וס' "מנורת זהב" ח"ה ודרושים[63]. בשנת תקי"ב כבר שימש ברבנות בעיר סאמטור, משם נתמנה לאבד"ק גלהויזין ואח"כ לראש ב"ד בעיר קראטשין[64]. ונח נפשי' דרב בנימין בלא זש"ק ושמנ"כ.

בנו השלישי (של הג"מ משה ק"ב אבד"ק שוואבך) היה הרב הגאון הגדול בדורו, פאר הדור מו"ה נפתלי המכונה הירש ק"ב. נולד בשנת ת"פ בערך, ושימש ברבנות בקהילות שונות בארץ אשכנז, בערים: היידלבערג, מנהיים, מערגענטהיים, במדינת ט"ה, וגליל טויבר וגליל נעקיר וק"ק אויב[65]. בילדותו למד תורה אצל אביו הגאון, ושאב מים חיים מבארו של משה אביו ז"ל. בהיותו בן חמש עשרה שנה נכנס לשמש לפני הכהן הגדול מאחיו, הוא הגאון המפורסם מאור הגולה ורבן של ישראל מו"ה יעקב הכהן פאפרש אבד"ק פפד"מ מח"ס שו"ת "שב יעקב", והיה מתלמידיו המובהקים. הוא מצא חן בעיני רבו בכשרונותיו הגדולים, ונתן לו את בתו היחידה לאשה. וגם הוא חפץ בבת יעקב רבו, להיות חתן המלך. בהיותו עוד אברך צעיר לימים ורך בשנים הדפיס את חידושי הרמב"ן על מס' יבמות אשר היה עדיין בכת"י, וקרא אותם בשם "תולדות אדם"[66], בהסכמות אביו וחותנו. בראש הספר כתב הקדמה בדרך שיר, אשר שמו ושם משפחתו נרשמו בראשי החרוזים "נפתלי יכונה הירש לבית קצנעלבוגן". גם עשה רשימה מספרי הראשונים והאחרונים, מכל המקומות אשר נכבדות מדובר בהם ממסכת זו.

ויהי אחרי מות הרה"ג מו"ה שלמה זלמן ברודא, בן הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה אברהם ברודא אבד"ק פפד"מ, מח"ס "אשל אברהם" ח"ה על איזה מסכתות, ששימש ברבנות בעיר מערגנטהיים (נפטר ביום ו' לחודש אייר שנת ת"ק), נתנו ראשי העדה עיניהם בו והושיבו אותו על כס הרבנות בעירם, וישימש שם ברבנות יותר מעשרים שנה, היא שנת תקכ"ג. משם יצאה טיבו בעולם היהדות לגאון ולתפארת לאחד מרבני גדולי הדור בארץ הזאת. וחכמי הדור פנו אליו בשאלותיהם וספקותיהם לשאול ממנו דבר ד' זו הלכה למעשה. כשהרב הגדול מו"ה משה הכהן מעיר וויקרסהיים שלח להרה"ג מו"ה יוסף העסס, דיין ומו"ץ בעיר פיורדא, שאלה להלכה ולמעשה, והשיב לו חוות דעתו, מסיים דבריו שישאל עוד "להרב הגאב"ד ממערגענטהיים, שלמד הרבה וגם שימש כמה גדולי הדור,

62 פפד"א תקי"ב.

63 דיהרנפורט תקל"ג.

64 ראה הסכמתו על ספר "פעמוני זהב", פי' על תהלים, וחתום שם מיום י"ב אייר תקכ"ח: "בנימין לבית קצינליבויגין אבד"ק סמטור וגלנהויזען ואבד"ק קראטשין". והסכמתו מח' טבת תקל"א על ספר "חגורת שמואל" על הלבוש, פפד"א תקל"ב, וחתם: "בנימין לבית קאצינלבוגין אבד"ק גלהויזין וקראטשין". וראה גם הסכמתו האחרונה משם משנת תקנ"ב על ספר "לקוטי אברהם".

65 ראה הסכמתו על הדפסת חמש שיטות להרמב"ן, זולצבאך תקכ"ב.

66 הומבורג ת"ק.

ועל פיו יצאו ויבואו". הוא שאל ג"כ את הגאון מו"ה נפתלי הירש ק"ב, ותשובתו וכן תשובת הרה"ג מו"ה יוסף העסס נדפסו בספר "דרבני זהב" דף מ"ט ע"ב[67], שחיבר הרב ר' משה הכהן הנ"ל.

בעיר ההיא מתה עליו אשתו בת רבו הגאון אשת נעוריו פרומט ותקבר שם. אחריה לקח לו לאשה את מערלא בת הרב הגאון החסיד מו"ה יהודה ליב בערלין הנודע בשם ר' ליב מוכיח[68]. היא היתה אחות הרבנים הגאונים מו"ה ישעי' ברלין הידוע בשם ר' ישעי' פיק אבד"ק ברעסלא, ומו"ה דוד ברלין אבד"ק דשלוש קהילות או"ה. בשנת תקכ"ג נקרא אחר כבוד להיות אב"ד ורב הכולל על כל מדינת פפאלץ ואיתן מושבו היה בעיר ליימן. אף הוא היה בין הרבנים הגאונים אשר קמו לעזרת ישראל הוא הגאון מו"ה ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא, בנידון הגט אשר סידר בשנת תקכ"ו, וערערו עליו הבי דינא רבה בעיר פפד"מ שהוא פסול מפני שהמגרש לא היה שפוי בדעתו בעת נתינתו. הג"מ ישראל פנה לרבני גדולי הדור שיעמדו לימינו, וכן להגאון מו"ה נפתלי הירש ק"ב. תשובתו אליו נדפסה בשו"ת "אור הישר" (סי' ח') וחתום שם ביום כ"ח לחודש תשרי שנת תקכ"ז: "הק' נפתלי הירש לבית קאצינלבוגין חונה במדינות פפאלץ יע"א". אחרי שהרב הגאון מו"ה דוד טעבלי העס, ר"מ בבית המדרש בעיר מנהיים, נפטר בשנת תקכ"ז, נתמנה הוא על מקומו להיות ר"מ שם, ואחז בשתי הנטיעות ביחד, והיה ר"מ במנהיים ואב"ד במדינות פפאלץ[69]. מאז היה דר בעיר מנהיים והרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה יותר מל"ב שנים. ונח נפשי' דרב האי גאון זקן ויושב בישיבה שם ביום ב' דר"ה שנת תקס"א ושמנ"כ. הרבה הסכמות נדפסו ממנו על ספרים שונים, ותשובה אליו נדפסה בשו"ת "חומר בקודש" מאת הגאון מו"ה צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק פפד"מ.

כל אלה תולדות הגאון מו"ה מאיר וואהל אבד"ק בריסק דליטא, אשר זכה כי יצא ממנו דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים גדולים בתורה, ומהם גאוני הדור משך מאתיים שנה, יהי זכרו ברוך.

*

הרב הגאון מו"ה חיים היה בנו יחידו של הגאון מו"ה סיני, אחד מארבעה בניו של ה"ר בצלאל מפראג, אשר האירו פני תבל באור תורתם וחכמתם, ה"ה: א) הרב הגאון מו"ה חיים אבד"ק פרידבורג, מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם

67 פיורדא תקמ"ה.

68 נפטר ביום ועש"ק י' כסלו תק"ג בפרעשבורג ושמנ"כ.

69 ראה הסכמתו על ספר "סדר הדורות", קארלסרוהע תקכ"ט. וחתם: "חונה במדינת פפאלץ ור"מ בבה"מ הגדול בעיר מנהיים".

עלקוש

רבן של ישראל מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, אשר למד בישיבתו יחד עם רבנו הרמ"א ז"ל. שימש ברבנות בעיר פרידבורג והרביץ תורה ברבים ארבעים שנה, ונח נפשי' בחג השבועות שנת שמ"ח. חיבר ספר "וויכוח מים חיים", השגות ע"ס "תורת חטאת" שחיבר חבירו ועמיתו הרמ"א ז"ל, ו"ספר החיים", בדרוש ומוסר [70]. ב) הגאון מו"ה סיני. יבואר אודותיו להלן. ג) הגאון מו"ה שמשון אבד"ק קרעמניץ, הבא על החתום בתוך שאר הרבנים הגאונים גדולי הדור, על התקנה שעשו בשנת שמ"ז שלא לקנות שום רבנות ע"י ממון מאת הרשות או משר ומושל העיר ההיא, וחתום שם: "הק' שמשון ב"ר בצלאל מקרעמניץ" [71]. הוא היה חתנא דבי נשיאה של הגאון החסיד מו"ה שמואל אשר מנ"כ בירושלים [72]. ד) הגאון

70 קראקא שנ"ג.

71 ראה הסכמתו על הספר "מתנת כהונה" על המדרש רבה, והסכמתו משנת שכ"ט על הראב"ן, פראג שכ"ט.

72 הרב הגאון המופלג בחסידות שהיה נקרא בזמנו "ר' שמואל חסיד", בנו של הרב הגאון מו"ה צבי המכונה העלמן, בן הרב החסיד "איש צדיק מפורסם ואדם כשר" מו"ה חיים מווירמייזא, והוא היה בן בנו של הגאון הגדול מאור הגולה מו"ה יהודה ליווואי (הזקן) הראשון, שנפטר בשנת ר' לאלף הששי. הגאון מו"ה צבי המכונה העלמאן היה אדם גדול בזמנו ועל שמו צבי, בניו וזרעו מכנים עצמם בשם "איש צבי", והוא אבי משפחת "איש צבי", אשר העמידה מקרבה רבנים גדולים יושבי על מדין בקהילות שונות משך איזה דורות. בילדותו שלח אותו אביו יחד עם אחיו הגאון מו"ה יעקב לארץ המרכזית, לאכסניה של תורה, לפולין, ללמוד בישיבתו של הגאון מהרש"ל, וחזרו לביתם "מלאים בתורה על כל גדותיהם" (לשון בעל מג"י למהר"ל מפראג). בנו ר' שמואל חסיד הנ"ל היה חתן הרב הגאון המקובל מו"ה נפתלי הירץ טריווש מעיר פפד"מ (טיב גיטין ש"נ אות מ' סק"ג וש"א אות א' סק"ג).

"האלוף הגאון החכם הכולל" (לשון בנו בהקדמת ספרו "נפתלי אלקים"), "המקובל הגדול" (לשון בעל צמח דוד, שנת שכ"ג) מו"ה נפתלי הירץ טריווש, היה מגדולי חכמי הקבלה בזמנו ומופלג בחסידות. הוא היה ש"ץ בעיר פפד"מ ובימים ההם היו ממנים לש"ץ רק ת"ח גדול ומופלג בחסידות ומיודעי ח"ן. המשרה הזאת היתה לפנים כבודה מאד ושני להאב"ד אשר שימש שם ברבנות. בשנת רצ"א היה עוד בחיים. אחרי מותו הדפיסו בניו ספריו אשר הניח אחריו, הלא המה: ס' "נפתלי אלקים", באור על פי' רבני בחיי עה"ת בדרך קבלה, עם סימנים מפי' של רבנו בחיי (העדרנוס ש"ן); "דקדוקי תפילה", פי' על סידור התפילה בדרך קבלה (טדיחגען ש"ך); "יסוד שירים", פי' על מגילת רות בדרך פשוט וע"פ ח"נ (וויניציא שכ"ו). נשאר בכתובים פירושו על פי' רש"י עה"ת הנמצא באוצר הספרים באוכספורד, וס' על שמות גיטין אשר היה תחת יד בן בתו הגאון מו"ה אליעזר "איש צבי" אבד"ק אפטא, וכאשר נסע לא"י בעברו עיר בילגוראדי בירת סרביה, נתן אותו להאב"ד דשם הוא הגאון מו"ה שמחה הכהן שהשתמש בו הרבה מאד בספרו על שמות גיטין.

הרה"ג מו"ה יוזפא האן מנורלינגען, בעל "יוסף אומץ" (פפד"מ תפ"ג) העיד עליו שהיה "גדול בדורו ומקובל גדול (שם בסי' תתקע"ב), ו"שהיה חסיד ודקדק מאוד בדקדוקי התפלה, ע"י שקבלוהו עליהם פה עירנו לש"ץ" (שם בסי' רצ"ה).

הנודע למשגב בשם "מהר"ל מפרג"[73]. על הארבעה בנים היקרים האלה המליץ הגאון מהרש"ל בתשובותיו[74] האלופים: "האלוף המרומם החסיד ה"ה הר"ר חיים יצ"ו, וחד דעמו ארי שבתורה הר"ר ליב יצ"ו, ושני מאורות מבהיקים זיו מוהר"ר סיני יצ"ו, וחד דעמו הר"ר שמשון".

כאמור היה הגאון מו"ה סיני בנו השני של ה"ר בצלאל, והוא היה בן "איש צדיק מפורסם ואדם כשר"[75] מו"ה חיים מעיר וירמייזא[76], בנו של הגאון המפורסם

מלבד בתו היו לו ג"כ שני בנים גדולים, מו"ה יוסף המכונה יוזפא, אשר יחד עם אחיו הג"מ אליעזר הביא לבית הדפוס ספרי אביו הנ"ל.

הג"מ אליעזר הוא הגאון המפורסם מו"ה אליעזר טריווש, שנקרא ע"ש עיר מולדתו "ר' ליזר פראנקפורט". נולד בשנת רע"ה. בשחרותו בא לו לאכסניא של תורה עירה קראקא ללמוד בישיבה הגדולה אשר יסד שם הגאון מו"ה יעקב פולק. משם יצא טיבו היה עוד דר שם. בשנת ש"ה נתמנה לאב"ד בעיר מולדתו פפד"מ, משם יצא טיבו לגאון ולתפארת לאחד מרבני וגדולי הדור אשר בית ישראל נשען עליו. בשנת ש"כ השיב רבנו הרמ"א תשובה, וכותב על הג"מ אליעזר טריווש כי: "ראוי שכל התורה תהי' נפסקת על ידו" (שו"ת הרמ"א סי' צ"א). החכם ר' דוד גאנז היה מתלמידיו אשר למדו בישיבתו, ומזכירו לשבח בספרו "צמח דוד". כ"ב שנים שימש ברבנות בעיר פפד"מ, ונח נפשי' דרב אליעזר שם בשנת שכ"ז בהיותו בן נ"ב שנים ושמנ"כ. (וראה מ"ש במאמרי על "אפטא" הערה כ"ג). לעת זקנתו נסע יחד עם אשתו לארץ ישראל ושם מנ"כ (דמשק אליעזר דף כ"א).

ולו ארבעה בנים גדולים, גאונים מצוינים, אדירי התורה הנודעים לשם ולתהלה, ואלה הם: א) הרב הגאון מו"ה חיים אבד"ק קרעמניץ. ב) הגאון המפורסם מו"ה אליעזר "איש צבי" אבד"ק אפטא, מח"ס "דמשק אליעזר" על מס' תולין (ראה מ"ש על "אפטא" סי' ד'). הסכים שם יחד עם אחיו הג"מ חיים אבד"ק קרעמניץ ע"ס "עבודת הלוי", דרשות ע"ס בראשית שחיבר ה"ר אלכסנדר בענדעט ב"ר יוסף הלוי (קראקא שצ"ט), וחתם שם "אליעזר ב"ר שמואל אבד"ק אפטא". לעת זקנתו נסע אף הוא לארץ ישראל. ג) הרב הגאון נפתלי הירץ (על שם זקינו הגאון המקובל מפפד"מ) אבד"ק שידלוב. ד) הרב הגאון מו"ה יעקב קאפיל אשכנזי, אבי הרב הקדוש מו"ה אברהם הי"ד (חתן זקיני רבנו רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא), אשר זכה לבן גדול בתורה, הוא ניהו הרב הגאון הגדול מו"ה משה, מ"גזע צבי" אבד"ק הורדנא, מח"ס "תפארת למשה" על יו"ד. נפטר שם משה ביום י' לחודש אייר שנת תמ"א ושם מנו"כ.

73 מג"י למהר"ל מפראג.

74 סי' י"ט.

75 לשונו של הדיין ר' מאיר פערליש במגילת יוחסין למהר"ל מפראג.

76 הרב החסיד מו"ה חיים מווירמייזא זכה כי יצא ממנו דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים גדולים בתורה גאונים מצוינים הנודעים לשם ולתהלה. ולו שלושה בנים רבנים מובהקים, ואלה הם: א) הרב הגדול מו"ה בצלאל, אשר זכה לארבעה בנים גדולי הדור, הלא המה: הרב הגאון מו"ה חיים אבד"ק פרידבורג; הרב הגאון מו"ה סיני אבד"ק ניקלשפורג; הרב הגאון מו"ה שמשון אבד"ק קרעמניץ, והרביעי הגדול שבכולם הוא רבנו הגדול מהר"ל מפרג. ב) הרב הגאון מו"ה יעקב, שאביו שלח אותו לארץ פולין ללמוד בישיבתו של הגאון מהרש"ל ולהנות מנועם זיו חכמת שלמה, וחזר

בדורו מרבני גדולי הדור מו"ה יהודה ליוואי הזקן שנפטר בפראג בשנת ר' לאלף הששי, אשר מסורת היתה בידם כי הם מיוצאי חלציו של רב האי גאון [77] המתייחסים לדוד המלך ע"ה. ועל לוח מצבתו מפליגים בשבחו, כי הוא "חכם הרזים עוקר הרים וארזים, בקי בש"ס התלמוד ולא נמצא כמותו בכל העולם בחריפות ובקיאות ובזכרון, והוא מגזע הגאונים המיוחסים לדוד המלך בן ישי" [78], ומשער אני כי הוא הגאון "ר' ליב" אשר בעל "שלשלת הקבלה" מונה אותו בין הרבנים גדולי הדור אשר היו במאה השניה לאלף הששי במדינת אשכנז.

הגאון מו"ה סיני ב"ר בצלאל היה מרביץ תורה ברבים בעיר פראג ונהג את ישיבתו שם ברמה. החכם ר' דוד גנז, בעל "צמח דוד" היה מתלמידיו ומזכירו בספרו הרבה פעמים בשם "מורי". הוא שימש כמה שנים ברבנות בעיר ניקלשפורג אשר במדינת מעהרין. ביום א' י"ד כסלו שנת של"ח, כאשר עשו תקנה בפראג אודות בחירת הרב האב"ד ומנהיגיה, בא אף הוא על החתום בראש חכמי וגדולי עירו "סיני בן בצלאל".

*

זקיני הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה גבריאל מקראקא, היה מרבני גדולי הדור ומיוחד מגאוני זמנו. הוא היה מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה אהרן שמואל קאיידנובר בעל "ברכת הזבח", אשר שימש לפניו בהיותו אבד"ק רישא, ושל הגאון מו"ה יצחק חריף אבד"ק קראקא [79]. הוא נשא לאשה את אסתר בת זקיני הרב הפרנס מו"ה ישכר בעריש מקראקא אשר ישב בראש פרנסי הועד דד"א זמן רב, בן רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא [80]. בצעירותו היה דיין ומו"ץ בעיר מולדתו קראקא בעת אשר שימש ברבנות רבו הגאון מהרש"ק. אח"כ שימש

לביתו ולארצו מלא וגדוש בתורה וחכמה ונתמנה לאבד"ק ווירמייזא עיר מולדתו, ונחשב לאחד המיוחד של רבני מדינת אשכנז, ונודע שמו בכל תפוצות אשכנז לגאון ולתפארת. בראשית המאה הרביעית לאלף הששי, בשנת שי"ח, בהיות מצה ומריבה בעיר פראג בנידון מינוי הרבנים והמנהיגים שם, נתן המלך הוא הקיסר פרדינאנד צו פקודה, לפנות בדבר הזה אל הרבנים גדולי הדור לעשות תיקונים בדבר הבחירה בעיר פראג, וכאשר יגזרו הם כן יקום, והוא יאשר החלטתם לעשות שלום בעיר. ואז נתנו עיניהם באלה הרבנים גאוני הזמן הנודעים בקרב כל ישראל: הג"מ מאיר ק"ב, אבד"ק פאדוואה; הג"מ אליעזר טריוש, אבד"ק פפד"מ; הג"מ יעקב, אבד"ק ווירמייזא; הג"מ זלמן הירשלאם, והג"מ יצחק לינץ. ונח נפשי' דרב יעקב בעיר ווירמייזא בשנת שכ"ג ושמנ"כ (צמח דוד, שנת שכ"ג). ג) הרב הגאון מו"ה צבי המכונה העלמן, אבי משפחת "איש צבי" או "מגזע צבי" עד זמן אחרון.

77 ראה בהקדמת ספר "עבודת היום" על שו"ע או"ח.

78 מג"י למהר"ל מפראג.

79 ראה מ"ש למעלה על "אפטא" סי' י'.

80 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ל"ה הערה ה'.

ברבנות בעיר עלקוש[81], ולאחר מכן נתמנה לאבד"ק פראג, בעת שהגאון מו"ה אברהם ברודא היה ר"מ שם[82].

בשנת תנ"ה נתמנה לאבד"ק מיץ במקום הגאון מו"ה גרשון אשכנזי בעל שו"ת "עבודת הגרשוני", שנפטר שם בשנת תנ"ג. שם נהג את נשיאותו ברמה עד שנת תס"ט. באותה שנה נסע לווינא הבירה לחתונת בנו הרב הגאון מו"ה יששכר בעריש עשקלעס, אשר לקח לו משם אשה את רבקה, בת הרב הגאון שר וגדול ליהודים, המופלג, סוכן וקבלן של קיסר למלכות אוסטריא, מו"ה שמשון ווערט־היימער, הנודע בשם ר' שמשון ווינר. וכאשר נשתהה בדרך זמן רב, יותר משנה, שלחו ראשי ומנהיגי העדה דקהל עיר מיץ וקראו את הגאון מו"ה אברהם ברודא להיות אב"ד בעירם, והכתירוהו לרב ואב"ד. ויבוא אברהם לעיר מיץ ברוב פאר והדר לשמחת לב כל אנשי העיר. ויהי כשמוע הגאון מו"ה גבריאל את אשר עשו לו אנשי עירו, וימהר לבוא לביתו עירה מיץ לתפוס מקומו, מקום הרבנות אשר היה לו עד עתה. בבואו בחזרה למיץ יצאה אש מחלוקת, אש מתלקחת, בתוך העיר, כי רוב אנשי העיר ההיא עמדו לימין הגאון מו"ה אברהם ברודא שמצא חן בעיניהם מחמת חריפותו ובקיאותו ועמקותו בגלל המריבה בתוך העיר נאלץ היה הג"מ גבריאל לעזוב את העיר ואת כל המונה ולוותר על כס הרבנות אשר היה לו שם וחזר ושב לו לארצו למדינת ביהם.

אחרי זה נתמנה לאבד"ק ניקולשפורג וכל מדינת מעהרין, ונח נפשי' ביום ה' ב' אדר ראשון שנת תע"ח לפ"ק ושם חלקת מחוקק ספון. נשארו איזה מתשובותיו אשר השיב לשואליו ונדפסו בספרי חכמי זמנו, כמו בשו"ת "שב יעקב" ועוד.

מתולדותיו ידענו כי היו לו שלושה בנים גדולים ושתי בנות נשואות לרבנים יושבי על מדין בקהילות שונות הנודעים לשם ולתהילה. ואלה הם שלושת בניו: א) הרב הגדול מו"ה יהודה ליב, חתן הגאון המקובל מו"ה נפתלי כ"ץ אבד"ק פפד"מ, בעל "סמיכת חכמים", ושם אשתו קילא. ונח נפשיה דרב יהודה במבחר שנותיו על פני אביו הגאון זצ"ל. ב) הרה"ג מו"ה יעקב אבד"ק שטאמפען, חתן הנגיד ר' מרדכי הכהן מאלטונא, ואביו ר' אליהו הכהן היה בנו של הרה"ג מו"ה דוד הכהן, הרב הראשון אשר שימש ברבנות בעיר אלטונא. ג) הרב הגאון הגביר והעשיר הגדול מו"ה יששכר בעריש עשקלעס, אבד"ק נ"ש וכל מדינת מעהרין, ורב מדינה על כל מדינת הגר (אונגארן) וכל מדינת מגנצא, ואיתן מושבו היה בעיר ווינא. וימת שם בשנת תקי"ג ושמנ"כ.

ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הג"מ גבריאל ז"ל: א) זקיני הרב הגאון מו"ה אהרן ב"ר משה לבוב, אשר בשנת ת"ס לקח את בתו בילא לו לאשה, אחרי

81 ראה הסכמתו משנת תמ"ד על ספר "שבתא דריגלא", פיורדא תנ"ג, וחתום: "חונה בק' עלקוש ונתקבל בעיר פראג".

82 ראה הסכמותיהם משנת תנ"ד על ספר "מתתיה", דרושים עה"ת, פפד"א תנ"ו.

מות אשת נעוריו בת הגאון המפורסם מו״ה יוסף שמואל ב״ר חיים ישעיס אבד״ק פפד״מ. היא ילדה לאהרן בן גדול בתורה, הוא ניהו זקיני הרב הגאון מו״ה משה לבוב, שבסוף ימיו היה רב על כל מדינת מעהרין, וימת משה בעיר נ״ש בשנת תקי״ח. ויהי אחרי מות משה ותלקח אשתו בילא ביתה הנגיד ר׳ אליהו ליכטנשטאדט בעיר אייזנשטאדט אשר במדינת הגר. ב) הנגיד ר׳ יצחק פרעשליש מפראג, שאביו הר׳ משה פרעשליש מווינא הלך גם הוא בגולה בשנת ת״ל בצאת בני ישראל משם, והלך לו עירה פראג וקבע שם דירתו. נפטר בווינא ביום ש״ק כ״ד לחודש תשרי שנת ת״ו. כאמור היה ה״ר יצחק פרעשליש חתנו של הג״מ גבריאל אבד״ק נ״ש והמדינה. בשנת תק״ד, כאשר גורשו היהודים מפראג, הלך גם הוא בגולה משם, וישב בעיר טעפליץ אשר במדינת ביהם. וימת שם יצחק ואשתו בשנה אחת בשנת תק״ה לפ״ק ושם נקברו שניהם. ולהם בן גדול בתורה והוא הרב הגאון מו״ה ישראל חיים הלוי פרעשליש אבד״ק לייפניק, וימת שם ישראל בשנת תקי״ד ושם מנ״כ.

פאדהייץ

פאדהייץ עיר במדינת גאליציה המזרחית, אשר לפנים היתה שייכת למדינת פודוליא, היתה אחת הקהילות העתיקות שבמדינת פודוליא. בסוף המאה השלישית ובראשית המאה הרביעית כבר היו היהודים דרים שם. בשנת ת"ח ות"ט היה שם הרג רב ע"י גדודי חמיל[1]. בשנת תל"ב התפרצו התוגרים למדינת פודוליא וכבשו אותה, ונספחה אל מדינות תוגרמה ביחד עם הערים אשר בתוכה, כמו פאדהייץ, סאטנוב ועוד. אז היתה פאדהייץ קהילה גדולה וחשובה מלאה חכמים וסופרים[2]. בשנת תל"ג, כשכבשו הטורקים את סאטנוב, לקחו שנים עשר יהודים בשבי והשאר הרגו בחרב. בשנת תל"ז היה בעיר פאדהייץ הרג גדול ביהודים[3]. הג"מ משה כ"ץ בן הגאון בעל הש"ך הספיק בעוד מועד להמלט משם ולהציל את נפשו, ובא לו עירה פפד"א אשר בארץ אשכנז וישב שם[4]. כנודע היתה מדינת פודוליא תחת יד התוגרים שבע עשרה שנה, משנת תל"ב עד שנת תנ"ט, ואח"כ שבה למלכות פולין על פי הסכם השלום שנעשה בעיר בוטשאטש, ופאדהייץ חזרה להיות אחת מערי המדינות של פולין. בשנה ההיא היא שנת תנ"ט העלילו על היהודים אשר בפאדהייץ עלילות שוא ושמו אותם בבית הסוהר. הרב האב"ד בעת ההיא, הרב הגאון מו"ה משה קאצינלבוגן, הספיק בעוד מועד לברוח משם להמלט על נפשו. ויבוא ארצה אשכנז ונתמנה שם לאבד"ק שוואבך שבמדינת אנשבאך.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שימשו שם ברבנות:

א. הרב הגאון מו"ה משה ז"ל. נפטר שם י"א מר־חשון שנת שע"ג לפ"ק[5].

ב. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב בן הנ"ל, שנתמנה שם אחר מות אביו, ובסוף ימיו היה ר"מ בלבוב.

ג. הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה אהרן בנימין בן ה"ר אברהם סלניק, מח"ס שו"ת "משאת בנימין"[6]. בעת שהיו דברי ריבות בשערים המצויינים בהלכה, בין הגאון מהר"מ מלובלין ובין הגאון בעל הסמ"ע, אודות הגט שניתן בעיר ווינא

1 ראה "דעת קדושים" עמ' 225.
2 לשונו של הג"מ משה כ"ץ בן הגאון בעל הש"ך בהקדמתו לספר "נקודת הכסף".
3 ראה ספר "גפן יחידות", מובא בספר "לקורות הגזירות בישראל" מאת גורלנד עמ' ע"ז.
4 ראה מ"ש לעיל במאמרי על העיר "אפטא".
5 ראה "אנשי שם" סי' קע"ה.
6 ראה הסכמתו משנת תס"ט על ספר "באר מים חיים" ועי' גם בכל"י ח"א דף כא.

בשנת שע"א, עמד ה"ר אהרן בנימין לימין בעל הסמ"ע, ומאוד חרה אפו על הגאון מהר"מ שיצא לערער על הגט שהוא פסול, וכתב עליו מצות ומרורות ודברים קשים מבלי להזכיר את שמו בפירוש רק מכנה אותו בשם "חכם אחד". היו לו שלושה בנים גדולים בתורה: א) הרב הגאון מו"ה יעקב יעקל מח"ס "נחלת יעקב" עה"ת [7]. ב) הרב הגאון מו"ה אברהם. בתחילה הרביץ תורה ברבים והיה ר"מ בעיר טרנופול ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר בריסק דליטא. ג) ה"ר בצלאל, חותנו של הרב הגדול מו"ה אברהם קאצינלבוגן דיין בעיר בריסק דליטא. ולמו"ה ר' אברהם ק"ב בן ובת: בנו הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל ק"פ, אבד"ק אה"ו, מח"ס שו"ת "כנסת יחזקאל" [8]. בתו היתה אשת הרב הגאון מו"ה אשר, מח"ס "מעינות אריות" על ש"ע שנשאר בכתובים. נפטר בשנת תקי"א או בראשית שנת תקי"ב. שימש ברבנות בגליל העליון דק' מינסק. הוא אבי הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה ארי' לייב בעל "שאגת אריה" [9]. הגאון בעל שאג"א היה דור חמישי להגאון בעל "משאת בנימין", והוא כותב עליו בהסכמתו לס' שו"ת "משאת בנימין" [10] "האשל הגדול איש גבור חיל אבי זקיני זצ"ל".

ד. הרב הגאון מו"ה שמואל הלוי, נכד הג"מ שכנא אבד"ק ווינא, נכדו של הגאון רבי ר' שכנא אבד"ק לובלין [11]. מתולדותיו ידענו כי בן היה לו ושמו משה, הוא ניהו הרה"ג מו"ה משה הלוי אבד"ק טורבין. ולמשה יולד שני בנים ואלה הם: א) הרב הפרנס ומנהיג המדינה דגליל לבוב מו"ה מרדכי סג"ל, ראש מדינה מעיר טיסמניץ, חתן הקצין ר' שמואל מעיר טיסמניץ, חתנו של הג"מ משה דיין הגדול בעיר קראקא, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יהושע ר"מ מקראקא, מח"ס שו"ת "פני יהושע" ב"ח וס' "מגיני שלמה". והקצין שמואל היה בנו של "התייר הגדול מו"ה אברהם ראש מדינה מק"ק טיסמניץ" [12]. ב) הנגיד ר' אהרן הלוי מעיר בראדי, והיה נקרא שם ר' אהרן ר' אברהם'ס. ולר' אהרן הלוי שלושה בנים: א) הרה"ג מו"ה יעקב הלוי שור אבד"ק אלעסק. בסוף ימיו ויתר על רבנותו לטובת אחיו הצעיר הרה"ג מו"ה משה הלוי, והוא קבע דירתו בעיר בראדי, ושם היה מנהיג המדינה דגליל לבוב וכנראה ששם מנו"כ. ב) הרה"ג מו"ה משה הלוי, חתן הרב הגאון מו"ה דובעריש אבד"ק סטריא, בנו של הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה משה חריף (השני) אבד"ק לבוב. בצעירותו, דהיינו בשנת תצ"ח, נתמנה לאבד"ק באליחוב. שימש שם ברבנות כעשר שנים, אח"כ נתקבל לאבד"ק אלעסק,

7 נדפס בקראקא שנת ת"ב.
8 ראה בהקדמות ספרי שו"ת כנ"י ו"מים יחזקאל".
9 ראה שו"ת שאגת אריה החדשות דף כ"ז ע"ג שכותב: "דודי אחי אמי הגאון מו"ה יחזקאל ז"ל".
10 נדפס במיץ תקל"ו.
11 ראה בשער ספר "עטרת צבי" עה"ת, זאלקווא תקכ"ז.
12 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מ"ד.

לאחר שאחיו הגדול מו"ה יעקב הלוי שור עזב את העיר, ושם כנראה מנ"כ. ג) הנגיד הקצין ר' מרדכי הלוי, חתן הנגיד המפורסם מו"ה קלונימוס קלמן ראש מדינה מעיר טיסמניץ [13]. אחרי מות חותנו נתמנה הוא על מקומו להיות ראש מדינה, דהיינו מנהיג המדינה דגליל לבוב, מעיר טיסמניץ [14], ושמנ"כ.

ה. הרב הגאון מו"ה מרדכי בן ה"ר משה ז"ל [15], אח"כ נתמנה לאבד"ק רישא. בנו ר' אברהם היה חתן הגאון המפורסם בדורו מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא. מו"ה ר' מרדכי הסכים שם יחד עם הגאון ר' יצחק ליפשיץ אבד"ק טיסמניץ לפסקו של הג"מ יצחק אייזיק ב"ר מרדכי אב"ד בלבוב להתיר עגונה.

ו. הרב הגאון מו"ה משה קאצינלבוגין בן הגאון מו"ה שאול ק"ב אבד"ק פינטשוב, ונכד הגאון ר' יעקב שור אבד"ק בריסק דליטא. הג"מ ר' משה היה חתן הרב הגאון החריף מו"ה אליעזר היילפרין אבד"ק פיורדא, הידוע בשם "ר' ליזר חריף". בשנת תנ"ד, בהיותו בן עשרים וארבע שנים, נתמנה לאבד"ק פאדהייץ. כאמור העלילו בשנת תנ"ט על אנשי עירו עלילת שוא וברח משם לעיר פיורדא עיר מגורי חותנו, אח"כ נתמנה לאבד"ק שוואבך שבמדינת אנשבאך [16], ושמנ"כ.

ז. הרב הגאון מו"ה משה בן ה"ר מנחם נחום מעיר פרעמישלא [17].

ח. הרב הגאון מו"ה שמואל, חתן המאוה"ג מו"ה ישראל משולם זלמן אשכנזי, שנפטר בפאמהרין ביום י"ד חשון שנת תקל"ו. הוא היה בנו של הרה"ג מו"ה דוד אבד"ק יארטשוב, וימת דוד ביום י"ב למבנ"י שנת תקי"ז בעיר לעשנוב, ושמנ"כ. הוא היה בנו של הגאון המפורסם בעל "חכם צבי". ולשמואל יולד שני בנים ובת: בתו חנה רחל היתה אשת ה"ר משה הכהן ראפאפורט (אחי הג"מ אברהם אבלי), בנו של הרה"ג מו"ה דוד זאב כ"ץ ר"פ אבד"ק פינטשוב, שאביו הרב הגאון מו"ה יצחק אבד"ק פינטשוב היה בנו של הרב הגאון מו"ה דובעריש הכהן, מ"מ ודרשן בעיר אפטא. זה האחרון היה בנו של הרב הגדול מו"ה יצחק הכהן אשר מנ"כ בעיר רישא, שאביו הג"מ משה הכהן היה בנו של הגאון רבנו בעל הש"ך [18].

13 ראה שם עמ' מ"ג.

14 זכרונות של דובער בוליחובר.

15 ראה הסכמתו על הספר "דת יקותיאל" מהג"מ יקותיאל זיסקינד ב"ר שלמה הלוי, זאלקווא תנ"ו.

16 ראה הסכמותיו משם משנת תס"ז על הספר "עיר בנימין"; משנת תע"ה על הספר "תורת יוסף", ווילהרמשדרך תפ"ה; משנת תצ"ב על הספר "תולדות אדם"; חידושי הרמב"ן על יבמות; משנת תק"ג על הספר "ארבע שיטות" הנקרא גם בשם "פנים מסבירות", פפד"א תקל"א.

17 ראה הסכמתו מי"ב אלול תע"ח על ספר "ברכת יעקב", לבוב תקמ"ו.

18 ראה לעיל במאמרי על "אפטא" ובמאמרי על "טארנא" אות ח'.

בניו: א) הרב הגדול מו"ה ישראל משולם זלמן מרישא[19]. ב) ה"ר דוד מטרניגראד, חותנו של הרב החריף מו"ה ארי' ליבש האלברשטאם מטרניגראד, אביו של הגאון המפורסם חסידא ופרישא מו"ה חיים הלברשטאם אבד"ק צאנז.

ט. הרב הגאון מו"ה צבי הירש, אשר תשובה אליו נדפסה בשו"ת "מאיר נתיבים", וקורא אותו מחותני.

י. הרב הגאון מו"ה ישכר בערישׁ בן הגאון המפורסם מו"ה יעקב יהושע מקראקא בעל "פני יהושע". נולד בשנת תע"ג. היה חתנו של הנגיד מו"ה ארי' ליב מבוטשאטש, ראש מדינה דגליל לבוב. עוד בצעירותו, מבן עשרים שנה ומעלה, היה נמנה בן גדולי חכמי הדור ונתמנה לאבד"ק פאדהייץ. בשנת תק"ג, כאשר אסר אא"ז הגאון מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ שהיה אב"ד בראדי בעת ההיא, ואתו עמו כל גדולי חכמיה ורבניה, את האשה חיה על בעלה הה"ג מו"ה ארי' ליבש בערינשטיין שהיה אח"כ אבד"ק זבאריז ובסוף ימיו רב הכולל "רב המדינה" על כל מדינת גאליציא ולודמיר, נחלקו חכמי הדור לשני מחנות, הללו אוסרים והללו מתירים. אז היה הוא ג"כ בין הרבנים המתירים אותה על בעלה, ותשובתו נדפסה בסוף ס' שו"ת ר"ח כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב בשם "קונטרס שאלת חכם", וחתם שם "יום א' כ"ד תשרי תק"ד לפ"ק. נאם הקטן ישכר דוב בן אאמו"ר הגאון מו"ה יעקב יושע נר"ו". גם נדפסו ממנו איזה תשובות בס' קרית חנה (סי' מ"א, מ"ד) וחתם "ישכר דוב בלאאמו"ר הגאון מוהר"ר יעקב יושע נרו החונה בק"ק פאדהייץ". בשנת תק"ה נתמנה לר"מ בעיר פפד"מ, ובהיותו בדרך בעיר ברלין חלה שם את חליו אשר מת בה. וימת שם ישכר במבחר שנותיו בהיותו בן ל"ב שנים ביום ד' כ"ב חשון שנת תק"ה ושמנ"כ. אחרי מותו הדפיס בנו הרב הגאון מו"ה צבי הירש רוזניש בסוף ספרו תשע שיטות[20], איזה חידושים מאת אביו בקראו אותם בשם "חזקת אבהתא". כאמור היה לו בן הוא ניהו הרב הגאון מו"ה צבי הירש רוזניש, אשר ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר בוליחוב. בשנת תקכ"ז כבר שימש שם ברבנות[21]. ביום ב' מ"א למבנ"י שנת תק"ל הסכים שם ע"ס "גבולות בנימין" מאת ה"ר בנימין בן הג"מ שמחה הכהן ר"פ[22]. אחרי מות הגאון המקובל מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין שנפטר בלבוב ביום ב' שבט תקמ"ז, נתמנה הוא למלאות מקומו, ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו, יום ו' לחודש כסלו שנת תקס"ה, ובן שבעים ושתים היה במותו, ושמנ"כ.

חתן הג"מ ר' ישכר בעריש הוא הרה"ג מו"ה הירש אבד"ק בוסק, חותנו של

19 תשובה ממנו נדפסה בספר שו"ת "פרי תבואה" סי' נ"ד וחתם: "הק' ישראל משולם זלמן בהרב המאוה"ג החסיד מו"ה שמואל זצלה"ה שהי' אבד"ק פאדהייץ".

20 נדפס בלבוב תק"ס.

21 דובער בוליחובר עמ' קכ"ז.

22 לבוב תקנ"ט.

ה״ר שרגא הכהן יאללעס, שבנו הרב הגדול מו״ה מרדכי צבי הכהן יאללעס מלבוב היה אבי הרה״ג חריף ושנון המושלם בחכמה ובמדע, המשכיל, העשיר, בעל בעמיו מו״ה זכרי׳ ישעי׳ הכהן יאללעס מח״ס ״זכר ישעיהו״ ב״ח, ווילנא תרמ״ה [23].

יא. הרב הגאון מו״ה ארי׳ ליב ב״ר עקיבא מביאליסטאק. עוד בימי עלומיו נתיתם ובא לדודו עירה בראדי, שם נתגדל ונתחנך בין גדולי חכמי העיר ההיא. בשנת תקמ״ו נתמנה לדיין ומו״ץ בבראדי, ובשנת תקס״ד נתמנה לאבד״ק פאדהייץ. בשנת תקע״ג חזר לבראדי ונתקבל שם לראש ב״ד ומגיד משרים. אחרי מותו נדפס ממנו ספר ״לב אריה״ על מסכת חולין, שנתפשט בארץ ועשה לו שם גדול בין גדולי מחברי הדור [24].

יב. כנראה, אחרי נסיעת הג״מ ארי׳ ליב בעל ״לב אריה״ מעיר פאדהייץ לבראדי, נתמנה במקומו לאב״ד שם הרב הגאון מו״ה שמחה בן הרב הגאון מו״ה גרשון הכהן, מיחוסי כהונה למשפחת ראפאפורט החשובה, כחקוק בראש הסכמתו אשר נתן על הדפסת ספרי הרמב״ם [25]. אח״כ נתמנה לאבד״ק ראדימישלא אשר במדינת רוסיא, ושם חתום בהסכמתו ״שמחה באמ״ר הרב הה״ג מו״ה גרשון הכהן ר״פ החונה פ״ק ראדימישלא״. אחרי מותו נתמנה למלאות מקומו בעיר ראדימישלא אחיו הצעיר הרה״ג מו״ה ארי׳ ליבש הכהן ר״פ, שבנו ה״ר בצלאל הכהן היה אבי הרב הגדול חריף ובקי המושלם מו״ה ראובן הכהן ר״פ, דיין ומו״ץ בעיר טרניפול, אשר הו״ל תשובות זקינו הגאון מו״ה חיים כהן ר״פ אבד״ק לבוב, וגם ספר ״זכר החיים״ על דרושים עם הוספות בהגהה. גם נדפס ממנו קונטרס מיוחד בשם ״מנחת עני״ בסוף ספר מנחת חינוך שחיבר רבו הגאון מו״ה יוסף באב״ד אבד״ק טרניפול, אשר סידר וזיקק וכתב אותו על טהרת הלשון את הס׳ מנחת חינוך כנודע [26].

יג. הרב הגאון מו״ה נתן נטע, מגדולי תלמידיו של זקיני הגאון הנורא מרן משולם איגרא זצ״ל אבד״ק טיסמניץ [27].

23 ראה מ״ש בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ס״ז.

24 ראה מ״ש אודותיו באנציקלופדיא יודאיקא כרך ג׳.

25 ברדיטשוב תקצ״א וחתם: ״אבד״ק פאדהייץ, לע״ע אבד״ק ראדימישלא״.

26 בספרי ״כתבי הגאונים״ עמוד ס״ג, נדפס שם בטעות כי הג״ר שמחה היה בנו של הג״מ נחמן אבד״ק גלינא, ואינו כן אלא כמ״ש כאן. גם יש שם טעות כי הר׳ שמחה היה אבי ר׳ שמואל הכהן ר״פ מלבוב, וזקינו של הג״מ דובעריש אבד״ק ראווי. וזה אינו, כי ר׳ שמואל מלבוב היה בנו של הג״מ משה שמחה מלבוב שהיה נקרא ר׳ שמחה הגדול, בנו של הג״מ משה אבד״ק יארטשוב, שאביו הג״מ ארי׳ ליב ר״מ בלבוב היה בנו של הג״מ חיים כהן ר״פ אבד״ק לבוב, ואחותו של ר׳ שמחה הגדול מרת חוה היתה אשת ה״ר פישל מיזעש מלבוב. (בלבן עמוד ל״ח).

27 ראה בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ק״ה.

פאדקאמין

עיר במחוז לבוב, סמוכה לטרנופול וברודי.

ואלה רבניה הידועים והמפורסמים:

א. הג"מ ר' חיים סגל לנדוי[1] היה אב"ד הקהילה. נולד לאביו ה"ר אברהם הלוי, בנו הראשון של ר' הירש מאפטא, ערך שנת תע"ה באפטא. הוא היה חתן הקצין הנגיד ר' יעקב יעקיל באב"ד מבראדי. הג"מ ר' חיים היה אחד ממיסדי הקלויז רבתי בבראדי שנתיסדה שם ערך שנת ת"ץ ומגדולי חכמיה. אף הוא קם בעזרת ישראל הוא הג"מ ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא, בנידון הגט שניתן על ידו בשנת תקכ"ז וערערו עליו בי דינא רבה בק"ק פפד"א, ונמצאת חתימתו יחד עם חתימת שאר חכמי הקלויז בי' טבת תקכ"ח[2]. אח"כ נתמנה לאבד"ק פודקאמין[3]. לעת זקנתו חזר לבראדי ושם נפטר בהיותו זקן ושבע ימים בפורים שנת תקנ"ז[4].

מתולדותיו ידענו כי ארבעה בנים ושלוש בנות היו לו: א) ר' נפתלי הירץ סגל לנדא מבראדי שהיה נקרא ר' הירץ קורח. ב) ר' דוד לנדא אבי ה"ר יחזקאל לנדא אבד"ק גארליץ, נפטר בכ"ג ניסן תקפ"ט. ג) ר' יעקב לנדא מבראדי. ד) ר' אברהם איציק חתן ר' יעקובקא לנדא מבראדי. ואלה חתניו: א) ר' ישעי' הלוי איש הורוויץ, בנו של הגאון מהר"ם מטיקטין[5]. ב) ר' שמואל ב"ר חיים מווילנא, נפטר שם בי"ט אלול תקע"ח[6]. ג) ר' שמואל בן הפנ"י.

הג"מ ר' חיים חיבר ספר "תוצאות חיים" עה"ת שנשאר בכתובים. ואלה הטורים החרותים על לוח מצבתו:

"פורים שנת תקנ"ז. מחצב סנפירין, אוצר החיים, התהלך למישרים באור החיים, שלשלת יוחסין ופרי עץ חיים, ענף עץ אבות, ואיכא נמי תולדות, ארבעה יוצאי (?) דורות ראה בחיים, זקן יועץ ונשוא פנים, אבי יתומים

1 ראה מעלות היוחסין, שם הגדולים החדש ח, יד. ראה גם הסכמתו על הספר "מוסר השכל" מי"ג אייר תקל"ו ובשאר הסכמותיו התם עצמו: "אב"ד בפודקאמין".

2 אור הישר סי' נ"א, וראה הסכמתו על ספר "תפארת ישראל זוטא", פפד"א תקל"ד.

3 ראה הסכמתו על תקוני זהר עם פי' "באר יצחק", זאלקווא תקל"ח, והסכמתו על ספר "אהל רחל", שקלאב תק"ן, ועל ספר "טל אורות", ווינא תקנ"ב. תשובה אליו נדפסה בשו"ת הרא"ם האה"ע סי' י"ג.

4 יארבוך י"ג 135.

5 מעלות היוחסין ס"ח.

6 דעת קדושים 127.

ומעוז לדל באורח החיים, נשיא ארץ חמדה, ועיניו בנאמני ארץ תוצאות חיים, ה"ה הרב הגאון המפורסם מו"ה חיים סגל לנדא זצ"ל, בעהמ"ח "תוצאות חיים" עה"ת בהרב המפורסם מו"ה אברהם סגל לנדא זצ"ל תנצב"ה".

ב. הג"מ ר' יוסף יאסקי. שימש שם ברבנות משנת תקכ"א[7]. חיבר ספר "אוהל יוסף"[8]. הוא היה אבי הג"מ אברהם אבלי[9].

ג. הג"מ ר' שמואל הלוי נאטנזאהן.

ד. הג"מ ר' יעקב צבי הלברשטאם מבראד[10]. בן הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק דובנא[11]. היה חתנו של הג"מ יצחק באב"ד מבראד ובזיווג שני חתנו של הקצין ר' עוזר ביק מבראד[12]. חתן הג"מ ר' יעקב צבי היה הרה"ג ר' קלונימוס מווילנא בן הג"מ ישכר בער, אחי הגר"א מווילנא זצוק"ל.

ה. הגאון הגדול מו"ה יהושע בעל "ספר יהושע", סבו של הגאון האדיר בעל מנחת חינוך. בנעוריו היה אב"ד בפודקאמין ובשנת תקס"ב נתקבל לאב"ד טארנופול.

ו. הג"מ ר' יעקב אביגדיר[13].

7 תשובה אליו נדפסה בשו"ת ר"ח כהן ראפפורט אהע"ז סי' ע"ה. וראה גם דבר חידוש ממנו בספר "שפתי דעת", פיורדא תק"כ, פרשת מקץ.
8 ראה שם הגדולים החדש י', ע"ה ; דעת קדושים עמ' 166.
9 ראה הסכמת הג"מ אברהם משנת תקכ"א על הספר "מנחה חדשה".
10 ראה הסכמתו על הספר "יסוד יצחק", זאלקווא תק"ע : "החופ"ק פודקאמין".
11 ראה בהקדמות הספרים : "שפתי צדיקים" ; "מגן דוד" ; "כרם יהושע".
12 "אהל נפתלי" סי' רמ"ט.
13 ראה תשובה אליו בספר שו"ת "בר ליוואי", ח"א יורה דעה.

פאמארין

פאמארין עיירה קטנה בגליל לבוב מימים קדמונים. בראשית המאה הרביעית לאלף הששי דרו שם שתי משפחות ובשנת שפ"ט היתה שם קהילה קטנה שבחרה בראש קהל ידוע [1].

ואלה הרבנים ששימשו בקודש בעיירה זו:

א. הרב הגאון החריף ר' יעקב היילפרין, בן למשפחת רבנים, מהם גדולי הדור. הוא היה בן הג"מ טובי' יחיאל מיכל אבד"ק בעלזא [2], בן הגאון ר' ישראל היילפרין אבד"ק סווירז [3], בן הגאון ר' אברהם אבד"ק קאוולי, בן הגאון מו"ה משה מאך אבד"ק בעלזא [4].

הג"מ יעקב נולד בשנת תנ"ח והצטיין בשכלו החריף ולכן היה נקרא בשם ר' יעקב חריף. נשא לאשה את בת הרה"ג מו"ה זאב וואלף כ"ץ, חתן הגאון מו"ה אברהם אבא אבד"ק נאווראדאק, בן הגאון המקובל מו"ה יעקב טעמערליש מווינא. ר' זאב וואלף כ"ץ שימש בצעירותו ברבנות העיר לאמאז. הוא היה בן הנגיד ר' אריה ליב כ"ץ, בן הגאון מהרי"נ כ"ץ אבד"ק לוצק, חתן השר ר' שאול וואהל מבריסק דליטא [5].

הג"מ יעקב נתמנה בשנת ת"פ לאבד"ק פאמארין ועמד בכתובים בחילופי מו"מ בהלכה עם הג"מ מו"ה צבי הירש הלוי הורוויץ שהיה בסוף ימיו אבד"ק טשארטקוב, עם הג"מ מו"ה משה דוד אבד"ק ראהאטין ועם הבי"ד צדק בעיר לבוב. שימש ברבנות פאמארין עד אמצע שנת תפ"ב, אח"כ נתמנה לאבד"ק זוואניץ בפודוליא. ונח נפשי' שם במבחר שנותיו בהיותו בן ארבעים, בשנת תצ"ח, ושמנ"כ.

ב. הגאון החסיד ר' צבי הירש הלוי הורוויץ. מילא מקומו של הג"מ יעקב היילפרין הנ"ל בשנת תפ"ב וישב על כסא הרבנות בפאמארין פחות משלוש שנים.

ג. הגאון מו"ה יוסף חנניה היילפרין, אחיו הצעיר של הג"מ יעקב

1 ראה מ. בלבן "קורות היהודים בלבוב" עמ' 9—345.
2 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "בעלזא" סימן י"ג.
3 ראה שם סימן ה'.
4 ראה שם.
5 ראה מגילת משפחת היילפרין.

הנזכר. חתן הג״מ נתן נטע הלוי למשפחת חריף אבד״ק אלעסק [6]. מפאמארין נתמנה למלא מקום אביו בברעזאן [7]. נפטר שם בכ״ב אייר שנת תקכ״ד.

ד. הרה״ג מו״ה משולם זלמן אשכנזי, בן הנגיד ר׳ משה יאסקיש מנכבדי עיר זאלקווא (חתנו של הגאון ר׳ אריה ליב אבד״ק אמשטרדם). נולד בזאלקווא בשנת תצ״ה, ונשא לאשה את מרת רייזיל בת הגאון מו״ה ארי׳ ליבוש אויערבך אבד״ק סטאניסלאב [8]. בערך שנת תקי״ד נתקבל לאבד״ק פאמארין. בהיותו בן כ״ה נפטר והניח אשתו מעוברת, והבן הנולד נקרא ע״ש אביו משולם זלמן. הגרמש״ז השני היה אבד״ק קאזמיר ואח״כ בנאשעלסק, ובתקפ״ו נתמנה לאבד״ק לובלין ונפטר שם ביום א׳ דר״ח אייר שנת תר״ג ושמנ״כ. אמו הרבנית רייזיל נישאה אח״כ להגאון מו״ה מאיר בעל ״מאיר נתיבים״ ונפטרה בעיר אוסטרא אחרי מות בעלה השני [9].

ה. הרה״ג מו״ה זכריה מענדל למשפחת הלוי לנדא, בן הרה״ג ר׳ זלמן הלוי, בנו של הרה״ג ר׳ חיים אבד״ק ראדוויל, בן הגאון המפורסם ר׳ יצחק סג״ל אבד״ק קראקא [10]. בנו של הג״מ זכרי׳ מענדל היה ר׳ אפרים פישל הלוי אבד״ק לעכוויץ, אבי ר׳ חיים הלוי מעיר פרעמישלא, אבי הנגיד ר׳ אפרים פישל אבערדאם מאלטשטאט.

ו. הרב הג׳ מו״ה אברהם היילפרין, בן הגאון מו״ה משה אלחנן אבד״ק זלאטשוב, בן הגאון מו״ה משה טובי׳ אבד״ק בעלזא וברעזאן, הנ״ל באות א׳. הגאון מו״ה משה אלחנן היה חתן מנהיג המדינה מו״ה נתן גרשון מזאלקווא [11]. הג״מ אברהם היילפרין לקח לאשה את בת הג״מ ארי׳ ליב אבד״ק דובענקא בן הגאון מו״ה צבי הירש חריף אבד״ק האלברשטאט.

ז. הגאון מו״ה דוד הכהן, מח״ס ״אהבת דוד ויהונתן״ על שולחן ערוך חושן משפט, תירוצים על קושיות הקצות החושן על התומים.

6 ראה מ״ש לעיל במאמרי על ״אפטא״.
7 ראה הסכמתו משנת תצ״ט כרב ואב״ד ברעזאן על ספר ״דברי חכמים״, זאלקווא תקי״ז.
8 ראה ספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ צ״ה.
9 ראה שם.
10 ראה לעיל במאמרי על ״אפטא״ סי׳ יב.
11 ע״ע בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ל״ג.

פוזנא

קהל עדת ישורון בעיר פוזנא בירת פולין הגדולה היא אחת הקהילות העתיקות ביותר במדינות פולין. כידוע, בימי הביניים גורשו היהודים כמעט בכל דור ודור ממדינות אשכנז, ומן אלו הגולין והנדחים משם, הרבה מהם שמו פניהם למדינת פולין אשר מלכיה היו מלכי חסד והם פתחו לפניהם את שערי ארצם, והפליטים האלה כאשר עברו גבול ארצם פנו להם למדינת פולין הגדולה על גבול ארץ אשכנז, וקבעו דירתם בעיר פוזנא הבירה וישבו שם. איזה מהם נסעו הלאה למדינת רייסין היא רוסיא האדומה, וקבעו דירתם בעיר הבירה לבוב, לדוגמא הרב הגאון מו״ה קלונימוס קלמן מווירמייזא, והגאון מו״ה יונה קיקיניש ועוד כמוהם הרבה.

ראשית התישבות היהודים בעיר הזאת שקועה באופל. בכתבי הרשות הישנים הם נזכרים לראשונה בשנת קמ״ט לאלף הששי. אולם היהודים ישבו שם, כנראה, למעלה ממאה שנה קודם לכן, דהיינו בסוף האלף החמישי. בשנת 1264, כ״ד לאלף הששי, נתן באלעסלאב פיום, שר ומושל מקאליש (בפולין הגדולה), ליהודי מדינת פולין הגדולה הרבה זכיות אשר לא היו דוגמתן בכל מדינות אירופה. בשנת 1367 נבנה שם בית הכנסת הראשון. בעת ההיא כבר היתה להם קהילה עם כל צרכי ציבור ורב ואב״ד בראשה, הנזכר בכתבי הרשות הישנים בשם ״יודען בישאף פערנא״ (פנחס). הוא ואשתו קראסא עסקו בהלוואת כסף (להנכרים). ביום 2 לחודש נובמבר שנת 1389 היה נושה איזה סך מנכרי אחד והנכרי לא שילם לו את המגיע לו. כן היתה אשתו נושה סך עשרים מרק מנכרי אחד ביום 19 לחודש דצמבר שנת 1391, אשר לא החזיר לה בזמנה. הם נזכרים שם בפעם האחרונה ביום 22 לחודש דצמבר 1393[1]. בשנת 1399 העלילו שכניהם הנוצרים על יהודי פוזנא כי ביזו לחם קדשם ויצא פסק דינם מאת הרשות [המשפטית המקומית] לתלות את הרב עם עוד י״ג יהודים מחשובי הקהילה יחד עם כמה כלבים ולתת תחתם אש שלהבת, לצלות אותם בנחת, כויה אחר כויה, שלא ימותו מהר. כך יצלו את גופם בעינויים קשים ובאכזריות נוראה בלי רחם עד אשר תצא נשמתם[2].

בשנת 1447 (ר״ז), כאשר אש יצאה ברחוב היהודים ותאכל את כל בתיהם, באו הנוצרים לשלול שלל ולבוז בז את אשר הצילו היהודים מרכושם, ואלה אשר עמדו נגדם הרגו אותם ביום אסונם. בשנת 1453, יצא הכומר קאפאסטרינא להציח אש השנאה על היהודים במדינות אשכנז, להרוג אותם נפש ולבוז את כל רכושם. הוא

1 ירחון שנת 1864 עמ׳ 282 ; 1903 עמ׳ 348.
2 שם.

בא גם למדינת שלעזיא על גבול ארץ פולין וגם שם נהרגו ונשרפו כמה מאות יהודים. חיל ורעדה אחזה את היהודים בפולין בשמעם כי הכומר הנ"ל הגיע גם לפולין שלחו הקהילות של ערי פוזנא, קאליש, לינטשיץ, בריסק דקויא, לעסלא וסערעטש בקשה אל המלך של מדינת פולין, בה שטחו תחנוניהם לחדש להם את זכויותיהם שקיבלו ממנו לפני זמן רב ולאשר מחדש כי הם עומדים תחת חסותו וכי לא יגעו בהם המוני העם לרע בהשפעת הכומר הנזכר, אשר הסית את הנוצרים בכל מקום, להשמיד ולהרוג את היהודים ולכלותם מעל פני האדמה ולקחת מאתם הונם ורכושם[3]. הוא דרש לפני הנוצרים כי היהודים שונאים את דתם ולכן חייב כל נוצרי להשמידם ולאבדם מן העולם. צריך, איפוא, להקהיל את היהודים ביחד, אנשים נשים וטף, אל מקום אחד, להעלותם על ספינות ולהטביעם בים, ובינתיים להרגם ולשרפם חיים, לבוז הונם ורכושם, והנשארים לפליטה יגורשו מן הארץ.

בשנת 1468 שוב נפלה שריפה ברחוב היהודים וכל בתיהם היו למאכולת אש. הנוצרים בזזו את רכושם שהצליחו להציל, ומי שעמד נגדם הרגו בחימה שפוכה. המלך קאזמירז הרביעי ענש את תושבי העיר פוזנא אודות הדבר הזה עונש ממון בסך 2000 אדומים. ביום 2 לחודש מאי 1536 (רצ"ו) שוב יצאה אש ברחוב היהודים ותאכל את כל אשר להם, כל מחמדיהם וספריהם, ובתוכם כל ספריו וכתה"י של המקובל הגדול הגאון מו"ה יצחק קלויבר (זקינו של הרש"ל ז"ל). ולשריפה זו כיון הגאון מהרש"ל בתשובותיו (סי' ס"ד) שכתב שם: "ספריו (של זקינו הג"מ יצחק קלויבר) נשרפו בעו"ה בשריפה גדולה אשר היתה בפוזנא, ונשרפו ספריו הקדושים וגם הסידור שלו נשרף". ביום ב', ט' לחודש סיון שנת שנ"א, היתה שוב שריפה גדולה בפוזנא, בה נשרפו 75 בתים של יהודים. שבעים ספרי תורה וחמשה עשר איש נשרפו במוקד הלזה, וכמעט כל הונם ורכושם של היהודים עלו באש. על המאורע הזה חיבר הג"מ מנחם מאניש, בן הגאון מו"ה יצחק חיות בעל "אפי רברבי", קינה המתחילה "על הר ציון אש אוכלה". גם הרב הגאון מו"ה עקיבא גינזבורג חיבר קינה על האסון הזה, והיא מתחילה "ציון הורידו כנחל"[4]. ביום 29 לחודש מאי שנת 1577 (של"ז) התנפלו הנוצרים על היהודים במעונותיהם, בזזו כל הונם ורכושם, שללו את חנויותיהם ועשו שמות בבית הכנסת. אלה אשר התנגדו להם נהרגו על ידם. היהודים ערכו בקשה לפני המלך סטעפאן באטארי לחוס עליהם, כי נזקם עלה ליותר ממאה אלף זהובים.

ביום ה' לחודש כסלו שנת תמ"ח התאספו אלפי פורעים, ובראשם תלמידי הישועים שנקראו שילר געלייץ, ובאו עד לפני שער מקום מושב היהודים (גיטו) לשלול שלל ולבוז בז, לגרשם ממקומם ולהרוג את כל מי שיתייצב נגדם. היהודים בפוזנא בעת ההיא היו אבירי לב, אנשי חיל, אשר לא אבו למות מבלי לעמוד על

3 בלבן ח"א עמ' 264.

4 ראה ההקדמה בספר "אפי רברבי".

נפשם ועל מאדם. ואכן הם יצאו לריב עמם ביד חזקה ובזרוע נטויה, כשהם ערוכים למלחמה עם מחנה השודדים והרוצחים, דבר אשר לא נשמע כמוהו עד העת ההיא. שלושה ימים ושלושה לילות רצופים נלחמו היהודים עם אויביהם ויכום שוק על ירך. ובכל פעם כשהופיעו הפורעים ברחובות היהודים נתקלו בהתנגדותם העזה עד שנחלו מפלה נחרצת. נמס לבבם ופנו עורף, והיה הדבר לנס. אחרי הדברים האלה באו מנהיגי העדה עם חכמי בני הישיבה לאסיפה ובראשם האב"ד בעת ההיא, הרב הגאון מו"ה ישעי' הלוי הורוויץ (נכד השל"ה) וקבעו תקנות ציבור לדורות, שביום בו נעשה עיקר הנס, דהיינו ביום ה' לחודש כסלו, להתפלל ולאמור סליחות ובקשות ולשפוך שיחם לפני קונם וצורם[5].

בכל עת ועידן, כאשר רצו הנוצרים בפולין לשלול שלל ולבוז בז את חילם ואונם של היהודים, והיו מפחדים לעשות זאת בפרהסיה מפני חמת הרשות כי המלך יעניש אותם קשה, הציתו אש בחשאי באחד מבתי היהודים, והבערה הזאת ללהב יוצאת לשרוף את כל בתי היהודים. ובמהומה שנוצרה עקב השריפה הגדולה בזזו ושללו הונם ורכושם מבלי שיבואו על ענשם, כי בקלות יכלו להכחיש שידיהם לא היו במעל הזה ובביזה הזאת. אף היו מעלילים עלילות שוא כי היהודים רצחו ילד נוצרי בכדי ללוש בדמו את עיסת המצות לפסח, והיו בודים בדותות שקר וזדון ככל שעלה על רוחם הטמאה, למען לעשות צרות ליהודים, לבזותם ולהשפילם.

בשנת תע"ו היה שוב הרג רב בפוזנא והיהודים נרדפו עד חרמה. הרבה מהם התחבאו בבית הכנסת שהיה בנוי אבנים, עם דלתות ותריסים של ברזל. הנכרים זרקו אבנים וחצים אל התריסים ושברום.

בשנת תצ"ו העלילו על היהודים עלילת דם, וראשי העיר ונכבדיה הושמו בבית הסוהר. הרופא של קהל עדת ישראל בעיר פוזנא, ר' זאב וואלף המכונה ד"ר ווינקלר, הספיק בעוד מועד לברוח משם ולהימלט על נפשו. בצאת ישראל בגולה בשנת ת"ל מעיר ווינא בא ר' זאב וואלף לפוזנא ונשא שם אשה, את בת ר' משה רופא בקהל עדת ישורון בעיר פוזנא, וימת שם משה בשנת תל"ג. בשנה ההיא אחרי מות משה נתמנה חתנו זאב וואלף על מקומו לרופא קהל עדת עיר פוזנא. הוא היה רופא מהולל, ואצילי פולין וגדוליה ביקשו ממנו עזר ומרפא בעת חליים.

בשנת ש"ט היה מספר היהודים בפוזנא בערך שלושת אלפים, ולהם 80 בתים, מהם 49 בתי אבן גדולים והשאר של עץ. שאר היהודים גרו בבתים של הנכרים. בשנת שע"ח היה מספר היהודים 2300 נפש, ובשנת שצ"ד נתמעט מספרם עד החצי. עקב המלחמות בין הפולנים והשבדים בשנות תט"ו—תט"ז נתמעטו היהודים בפוזנא ומספרם הגיע לשלוש מאות.

פוזנא היתה לפנים עיר מלאה חכמים וסופרים ומקום תורה. ישיבה גדולה של חכמים גדולים היתה בתוכה אשר "בני הישיבה" היו נקראים. שם הרביצו תורה

5 פנקס הקהל בפוזנא, נעתק בירחון משנת 1865.

ברבים גדולי רבנים וחכמים מופלגים, כמו המהרש"א, הט"ז ועוד כמוהם הרבה מאוד. כבר בראשית המאה השלישית לאלף הששי היו שם רבנים גדולים ומופלגים בתורה מגאוני הזמן, עד אשר הגאון מו"ה ישראל מברונא[6] הרכין ראשו נגדם ומבטל דעתו בפני דעתם, וכותב בתשובותיו[7] "אם נראה ללומדי פוזנא יצ"ו להוסיף או לגרוע הרשות בידם". לא כן הוא כותב על קהילת קראקא "לא מלאני לבי להקל וכו' לפי שאינם בני תורה"[8].

ואלה שמות הרבנים הגאונים אשר שימשו ברבנות, וגדולי חכמי "בני הישיבה" אשר הרביצו שם תורה ברבים מזמן ראשון עד זמן אחרון, ואלה הם:

א. כאמור, בשנת 1389 היה שם רב אחד הנקרא בכתבי הישנים של הרשות בשם "יודען בישאף פערנא" (פנחס) ושם אשתו קראסע, ונזכרים שם גם בשנת 1391. ואולי הוא אותו הרב שבשנת 1399 נידון עם עוד שלושה עשר יהודים חשובים לצלותם על האש בנחת כויה אחר כויה בכדי שלא ימותו מהר עקב העלילה אשר העלילו עליהם הנוצרים כי ביזו לחם קדשם, כנזכר לעיל.

ב. בשנת ר' בערך שימש שם ברבנות ה מ ר " ש (ר"ת הרב מורנו ר' ש'...) ביחד עם חתנו הרב ר' י ה ו ש ע[9]. מה היה שמו ומתי שימש שם ברבנות לא נודע לנו, רק זאת ידענו בבירור כי נפטר עוד בחיי הגאון מו"ה יעקב ווייל (נפטר בשנת רי"ז בערפורט). יען אחרי מותו היו לחתנו דין ודברים עם הרב מו"ר משה מריא"ל (הנזכר להלן אות ג) אודות הרבנות של העיר פוזנא, והציעו טענותיהם לפניו ולפני הגאון מוהר"י מברונא[10].

ג. הגאון מו"ה מ ש ה מ ר י א " ל. הוא הג"מ משה אשר שימש לפנים ברבנות בעיר האלי[11] על נהר סאלי. בשנת ר"ו (1446) נתאשרה רבנותו על ידי הרשות להיות שם אב"ד ור"מ ולנהוג ישיבה עם תלמידים הבאים לשמוע שיעוריו[12]. מסיבה בלתי ידועה עזב את עירו ואת ארץ מולדתו ופנה לו למדינת פולין הגדולה וקבע דירתו בעיר פייזרד (פייזרן) אשר על נהר וויסלה ודר שם. אחרי כן נאלץ היה לעזוב את המקום ההוא והעיר הזאת, וקיבל רשיון לדור בעיר קאליש או במקום אחר. הוא בחר לו את העיר פוזנא אשר כבר היתה בעת ההיא קהילה גדולה וחשובה

6 נפטר בערך שנת ר"מ.
7 שו"ת מהר"י מברונא סי' ס"ה.
8 שם סי' נ"ח.
9 בשו"ת תרומת הדשן סי' ע"ג נכתב שמו הור"ש ובשו"ת מוהר"י מברונא סי' רנ"ג נדפס שמו בטעות "הרנ"ש".
10 ראה שו"ת מהרי"ו סי' קנ"ב; שו"ת מהר"י מברונא סי' רנ"ג ושו"ת תרומת הדשן פו"כ סי' קכ"ו.
11 ירחון 1903 עמ' 571.
12 אנציקלופדיה כרך ז' עמ' 873.

ומקום תורה. בעת ההיא שימש שם ברבנות הרב הור״ש, והרביץ שם תורה ברבים הוא וחתנו הרב ר׳ יהושע. הם יראו מאוד שלא יסיג גבולם בנידון הרבנות ולא נתנו לו לקבוע שם דירתו עד אשר יקבל עליו בחרם נידוי ושמתא שבכל עת שירצו שיעקור דירתו משם חייב הוא לעזוב את עירם ולקבוע דירתו במקום אחר. הוא נתן להם כתב כזה בחרם חמור בחתימתו. בבואו לפוזנא היה מרביץ תורה והעמיד תלמידים הרבה בלא שום תשלום גמול, ואף ביזבז ממון רב מכיסו ללימוד תורה בעיר הזאת. ע״י זה קנה לו אוהבים וידידים רבים ומצא חן אצל כל אנשי העיר. אחרי מות האב״ד הור״ש נתנו אנשי העיר ההיא את כתר הרבנות עלי ראשו ומינו אותו לאב״ד בעירם, ולא את חתן הרב הקודם הג״מ יהושע. זה האחרון עירער על המינוי הזה ונשען על כתב החרם הנזכר, וביקש מאתו שיעזוב את העיר וללכת לדור במקום אחר. הג״מ משה טען כנגדו כי כתב החרם בטל ומבוטל מפני כמה טעמים. א) הוא לא חתם על כתב החרם הנזכר מרצונו הטוב אלא מחמת אונסו, כי אנוס היה לעשות כן משום שלא היתה לו רשות לגור במקום אחר אלא בעיר הזאת, ואת כתב החרם הוציאו ממנו תוך כפיה. ב) את כתב החרם נתן לשניהם ביחד, להרב מהר״ש ולחתנו הרב ר׳ יהושע, ומכיון שהראשון מת בטל החרם כנגדו, בטל מקצתו בטל כולו. ג) ידוע שלא קשר עצמו בחרם אלא נגד הרב האב״ד בעת ההיא ולא נגד חתנו הרב יהושע שלא היה אב״ד כלל, ואף שכתב החרם מתייחס לשניהם, גילוי מילתא הוא לכל שלא היתה כוונתו כי אם כלפי האב״ד ולא כלפי חתנו שכאמור לא שימש כלל ברבנות. ד) הרואה כתב החרם יווכח לדעת שהוא נכתב בטעות מהחל עד גמירא וסותר עצמו מיני׳ וביי׳ ולכן אין בו ממש. הדבר הובא בפני רבני גדולי הדור: זקן הרבנים רבן של ישראל מהר״י ווייל, הג״מ ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן והג״מ ישראל מברונא שהיה אז אבד״ק רעגנסבורג. הגאון בעל תרומת הדשן השיב [13], שאף כי ע״פ ההלכה הדין עם הג״מ משה, בכל זאת ״מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, בעבור זה באתי לעשות פשרה, והנני מערב הפשרה עם הדין. והנני מבאר לכם היאך יהי׳ כתב הקשר שיתחדש וכן תכתבו אותו״. ואף שהפשרה אשר עשה ביניהם אינה ידועה לנו, אך ממקום אחר נראה כי הפשרה היתה, שהג״מ משה בהיותו גדול בתורה מכל חכמי עירו יהיה אב״ד והר׳ יהושע יהיה דיין ראשון, ושני לו הדיין ה״ר פנחס. שלושה אלה היו הבית דין של העיר פוזנא בעת ההיא. אח״כ באו שלושתם ביחד בשאלה להלכה למעשה לפני הגאון בעל תרומת הדשן, והוא השיב להם באהבה רבה ובחיבה יתירה, וזה שכתב שם: ״שלום ושלוה אחרית ותקוה, אהבה וחדוה, לאהובי האלוף מהר״ר משה יצ״ו, ועמיתי הר״ר יהושע, ומכללם עמיתי הר״ר פנחס יצ״ו״. זמן פטירתו ומקום קבורתו של הג״מ משה אינם ידועים לנו.

13 ראה תרומת הדשן פו״כ סי׳ ע״ג.

הרב ר׳ יהושע הנ״ל הנו כנראה הר״ר יהושע טורעק אשר לפנים דר בעיר טורעק סמוך לקאליש ואח״כ בפוזנא, וכנראה שם מנ״כ.

הר״ר פנחס הנ״ל שם אביו היה הר״ר יהונתן, ובפנקס הזכרות של העיר פוזנא חקקו עליו אלה הדברים: ״ונשמת מהר״ר פנחס בן מהר״ר יהונתן״ [14] כנראה שאביו היה אף הוא רב גדול בתורה, כי נכתב עליו התואר ״מוהר״ר״ (ר״ת: מורנו הרב ר׳), ומי שעדיין לא הגיע להוראה ולישב על כס רבנות תוארו ״הר״ר״ (ר״ת: הרב ר׳).

אודות הגאון מו״ה פנחס הנזכר משער אני כי הוא זה הגאון הגדול בדורו, מרבני גדולי הדור אשר בסוף ימיו היה דר בפראג והיה מגדולי חכמיה, ונפטר שם ביום ועש״ק ט׳ לחודש תשרי שנת רנ״ו לפ״ק. בצעירותו היה מבית דינו של הגאון מו״ה משה בעיר פוזנא, אח״כ שימש ברבנות בעיר שוייצנין אשר בשלזיה המדינה, ואח״כ קבע דירתו בעיר פראג והיה מגדולי חכמיה עוד בימי הגאון רבי יעקב פולק אשר היה ר״מ שם בעת ההיא. הגאון מו״ה פנחס מפראג היה ״תלמיד מובהק מבעל תרומת הדשן, חסיד ורב גדול במדינת פיהיים״. לו היתה ״אשת נעורים, חכמה וחסידה מאד, והוא ורבים הי׳ צריכים לה תדיר, מרוב חכמתה ומעשיה הטובים. ובראותה שאינה בת בנים, היא הסיתתהו להתגרש לשם שמים, וגירשה והיא בעצמה היתה מגדלת בני האשה האחרת״ [15].

בשנת רנ״ב התיר, כידוע, הגאון רבי יעקב לגיסתו, אחות אשתו סולקא, בהיותה ילדה קטנה פחותה מבת י״ב שנים וקיבלה קידושין מאת הג״מ דוד סענדירש מחכמי פראג, במיאון אשר מיאנה בו, להינשא לאיש אחר בלי ספר כריתות כלל. אז קמו כל גדולי חכמי פראג ובתוכם הגאון מו״ה פנחס וערערו על פסקו כי אין בו ממש, וכך גם פסק הגאון מו״ה מנחם מאיר מזערבורג, הידוע בשם ״מעיל צדק״, שלא למאן בזמן הזה והמיאון בטל ומבוטל. הדבר הובא לפני הגאון מו״ה יעקב מרגליות אבד״ק נירענבערג (רבו של הגאון רבי יעקב פולק) ולפני הגאון מהר״י מינץ אבד״ק פדואה, וגם הם פסקו שאסורה להינשא לאיש אחר בלא גט פטורין. הגאון מהר״י מינץ כותב על הגאון מו״ה פנחס מפראג את התוארים האלו: ״פטיש החזק, עמוד הימיני, ה״ה ר״ג מהר״ר פינחס יצ״ו. אחרי מי רודף מלך ישראל, אחר פרעוש אחד אחרי כלב המת״ [16]. הגאון רבי יעקב לא חזר, כידוע, מהוראתו ולא מצא לו גואל שיעמוד לימינו אלא אחד מגדולי חכמי פראג, והוא הגאון מו״ה מאיר פעפער־קארן, מגדולי תלמידיו של הגאון מו״ה יוסף קולין (מהרי״ק) [17].

14 ירחון שם.

15 לשון הגאון מו״ה יחיאל מיכל ב״ר משה זכש מקשטליץ (תלמידו של הגאון מו״ה יוסף זלמעני אבד״ק בודן במדינת הגר) בתשובתו שכתב בשנת שכ״ה בירושלים ונדפס בס׳ היובל ״מנחה לדוד״.

16 שו״ת מהר״י מינץ סי׳ י״ד.

17 ראה מ״ש לעיל במאמרי על ״הרובשוב״.

אחרי אשר נתפשרו הגאון מו"ה משה והג"מ יהושע [18], והראשון נתמנה לאב"ד והשני לדיין הגדול בעיר פוזנא, באו לפוזנא שני תלמידי חכמים אחרים מארץ אשכנז, ה"ה מו"ה כשריה (כתריאל) והגאון מו"ה דוד, התחילו לנהוג שם ברבנות, לדון ולהורות כדת של תורה נגד רצון הגאון מו"ה משה, והשיגו גבולו. הוא פנה לרבני גדולי הדור ה"ה זקן הרבנים ורבן של ישראל ראש גאוני זמנו מהרי"ו שהיה בעת ההיא אבד"ק ערפורט, הגאון מו"ה ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן, והגאון מהר"י מברונא אשר שימש בעת ההיא ברבנות בעיר רעגנשפורג, שיעמדו לימינו ולאסור על שני תלמידי החכמים שבאו בגבולו לדור ולהורות. הם פסקו "דאין דין השגת גבול נגד ת"ח בעיר. אע"ג דקבליהו עליהו, ואע"ג דאיכא פסידא בזה להראשון". מעתה קורא לו הגאון מהר"י מברונא "מכל אילן טעמים נראה שאין כח בידך, מה"ר משה, לדחות ולעכוב ביד מהר"ר דוד וביד מהר"ר כשריה (כתריאל) יצ"ו, שינהגו שררא או רבנות במתא או באותו גבול שלך" [19]. מה היה בסופו של דבר לא ידוע לנו.

מחבר ההגהות ע"ס איסור והיתר הארוך, הג"מ עזרי' בן ה"ר שמעון מפוזנא, שהדפיס את הס' או"ה עם הגהותיו (פירארה, שט"ו), מביא את הג"מ דוד בהיותו בפוזנא, וזה מה שכתוב שם: "מהר"ר נעסל ז"ל העיד דבק"ק אובין נוהגין להתיר כשנשרה במים תוך ג' ימים. גם העיד הוא ומהר"ר דוד דפה". לא ברור לנו מי הוא מהר"ר דוד. אולי הוא הגאון מו"ה דוד מעיר זאלצבורג [20], או הגאון מו"ה דוד מאייזנשטאדט ששימש ברבנות בעיר אייזענשטאדט בשנים ר"מ—ר"ס [21], או הג"מ דוד מהלברשטאדט [22].

השו"ת מהר"י מברונא נדפס בפעם הראשונה בשאלוניקי, והמו"ל היה יהודי ספרדי אשר לא יכול היה לקרוא כראוי את הכתב משיטא של האשכנזים, ולכן נפלו בו בספר הזה הרבה שגיאות וטעויות. ע"כ אני משער כי הגאון מו"ה משה מריא"ל ששימש ברבנות בעיר פוזנא אינו הגאון מו"ה משה מעיר האללע על נהר סאלי [23], אלא הגאון מו"ה משה הלוי מינץ, שכבר בשנת רל"ד דר בעיר פוזנא [24], ובדעתו היה לנסוע משם לארץ ישראל. הוא היה מילידי עיר מגנצא וע"ש העיר ההיא הוא ובן דודו הגאון מהר"י מינץ אבד"ק פדואה נקראים בשם מינץ (מענץ). בצעירותו הרביץ תורה בעיר פפד"מ ואח"כ בערים: אולם, לנדא, וירצבורג ובמבערג, ובעיר

18 תשובות אל הג"מ משה ואל הג"מ יהושע נדפסו בשו"ת תרומת הדשן בפו"כ סי' א־ג, יא־יז, מו, נד, סד, עג, קצח־קצט. ובשו"ת מהר"י מברונא סי' קנז־קנט, קס, רנג, רסח.

19 תרומת הדשן בפו"כ סי' קכו; שו"ת מהר"י מברונא סי' רנג.

20 נזכר בס' שלשלת הקבלה בסופו.

21 האשכול כרך ב' עמ' רכ"ג.

22 נזכר בסוף ספר היוחסין בהוספות של הגאון מהר"ם מרגליות.

23 כדעת בראון בירחון הנ"ל.

24 שו"ת מהר"ם מינץ סי' קיד.

זאת היה דר בשנת רכ"ט [25]. עקב הגירושים מערי אשכנז שחזרו ונשנו מדי פעם בפעם עזבו הוא ובן דודו מהר"י מינץ את ארץ הדמים הלזו ופנו לה עורף עד ימי עולם. תחילה קבע דירתו בעיר פוזנא ואח"כ בעיר פדואה אשר במדינת לועז היא איטליא. לא ידוע לנו מתי נפטר הג"מ משה ואיה מנ"כ.

ד. הגאון מו"ה כתריאל. כאמור לעיל שימש שם ברבנות עוד בחיי הגאון מו"ה משה. משער אני כי הוא היה יליד ארץ אשכנז ובא לפולין מעיר רעגנשפורג. בשנת רי"ג, כאשר הטיל הקיסר פרידריך על היהודים מס דמי הכלילה, כנחקק בחוק מלכות ארץ אשכנז כשהוא עמד בראשה, קדם הג"מ כתריאל וברח לו משם מפחד כי יושם בבית הסוהר כבן ערובה לכל היהודים שחוייבו במס האמור, ובא לו לפולין וקבע דירתו בעיר פוזנא בירת פולין הגדולה. אליו כותב הגאון מו"ה ישראל מברונא "יישר כחך על זריזותך והקדמתך למלכות ההיא (מדינת פולין) תהא זריז ונשכר. לעקהוינא גביירו (ואם הייתי אצלכם). אבל כבר גדרו בעדי בעוונותי הרבים ומסרו אותי למלכות על גופי וממוני. ותפס אותי המלכות י"ג ימים במגדל (בבית הסוהר) עד שהעמדתי ערבות על גופי וממוני" [26]. כנראה שזו תשובה למה שכתב לו הג"מ כתריאל שיעקור דירתו מעירו לכאן כמו שעשה הוא. בשנת רנ"ח כותב בעל שלשלת הקבלה כי הג"מ כתריאל שימש ברבנות בעיר קראקא. אולי נתחלפה לו פוזנא בקראקא, כי זו בירת פולין הגדולה וזו בירת פולין הקטנה. כנראה שאחרי מות הג"מ משה נתמנה הוא לאבד"ק פוזנא, כי בפנקס הזכרת נשמות של רבני עיר פוזנא חקקו בראש כולם "את נשמת וכו' האב"ד ר' כתריאל", "האב"ד ר' שמואל ב"ר יעקב מרגליות" ו"האב"ד ר' שלמה ב"ר יהודה אייזענשטאדט" [27]. ייתכן ששם מנ"כ.

ה. הגאון מו"ה משה הלוי מינץ, מח"ס שו"ת מהר"ם מינץ. בשנת רע"ח מינה המלך זיגמונד הראשון שני רבנים בעיר פוזנא ושיהיו גם רבני המדינה על כל מדינת פולין הגדולה, שם האחד משה ושם השני מענדיל [28], ולדעת בלבן הוא הגאון מהר"ם מינץ. כנראה שהלך לו אח"כ לארץ ישראל ושם מנ"כ, כנזכר לעיל. וזאת הסיבה שלא נמצאת עליו הזכרה בפנקס של העיר פוזנא.

ו. הגאון מו"ה מנחם מענדיל פראנק. יש לשער כי בא לשם ממדינת פראנקין אשר בארץ אשכנז, וע"ש ארץ מולדתו קראו אותו בפוזנא פראנק. כאמור באות ה', מינה אותו המלך זיגמונד הראשון ביחד עם הג"מ משה לרבנים כוללים על כל מדינת פולין הגדולה ועל קהל עדת ישורון בעיר פוזנא. היה מעשה בימיו בפוזנא ששלח אחד סבלונות לבתולה עניה, והרב מריה דאתרא מוהר"ר מענדל

25 שם סי' סה.
26 שו"ת מהר"י מברונא סי' רסח.
27 ירחון שנת 1864 עמ' 409 הערה א.
28 בלבן, דברי ימי היהודים בקראקא-קאזמירז, ח"א עמ' ע'.

פראנק הצריכה גט[29]. וכן העיד הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה שלום שכנא (רבו וחותנו של הרמ"א) בתשובתו שנדפסה בעיר קראקא (בלי ציון הזמן) "אודות הקידושין של משה בן השר הרופא המומחה כמר שמואל אליעזר יזי"א מארץ לועז, אשר קידש את בריינדיל בת ר' מנוח המכונה הענדיל מקראקא"[30]. וזה מה שכתב שם: "ואני בימי חורפי כשהייתי שואב מים ממעייני הישועה בק' פוזנא, זכורני שהיה מעשה בסבלונות והצריכה מהר"מ מנדיל ורניק שהלך לירושלים, גט לבתולה עניה. ובודאי הרבה אנשים יודעים, כי זה עשרים שנה או מעט". אחרי אשר שימש הג"מ מנחם מענדיל ברבנות בעיר פוזנא, נתמנה לאבד"ק בריסק דליטא, ובשנת רצ"א כבר ישב שם על כסאו. לעת זקנתו הלך לו לא"י וקבע דירתו בירושלים ושמנ"כ. מסיבה זו לא נמצא שמו בין הזכרות נשמות הרבנים בפנקס של העיר פוזנא. בעל שלשלת הקבלה מונה אותו בין רבני גדולי הדור של המאה השלישית לאלף הששי בזה"ל: "הרב ר' מנחם המכונה מענדיל פראנק בפולונייא" (בפולין).

"השר הרופא המומחה" הנ"ל היה רופא בחצר המלך זיגמונד הראשון, אשר הביאה אותו, כנראה, המלכה בונא ממדינתה היא מדינת איטליא לעיר קראקא להיות רופא בחצר המלכות. בשנת ר"פ לפ"ק, בעת ששימש ברבנות בעיר קראקא הגאון רבנו יעקב פולק, הוציאו לעז על הרופא כי טימא וזינה עם אשה אחת אשת משה מקראקא. בהסתמכו על הקול שיצא כי אשת משה זינתה עם הרופא של חצר המלך, אסר אותה רבנו יעקב פולק על בעלה. הרופא הביא את הדבר לפני ערכאות של נכרים וטען כי אין ממש בשמועה הזאת ורק שונאים הוציאו עליו קלא דלא פסיק, וביקש מאת הרשות לענוש את הגאון רבי יעקב בעונש חמור. מה היתה אחרית הדבר לא ידוע לנו.

ז. הגאון מו"ה שמואל ב"ר יעקב מרגליות. כנראה הוא אחיו של הגאון מו"ה יצחק אייזיק מרגליות אבד"ק פראג[31], בניו של הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה יעקב מרגליות אבד"ק נירענבערג באשכנז. אחרי נסיעת הגאון מו"ה מנחם מענדיל פראנק מפוזנא לק"ק בריסק דליטא נתמנה הוא במקומו להיות אבד"ק פוזנא ורב הכולל, דהיינו "רב המדינה" על מדינות פולין הגדולה ומדינת מאזייא (מאזוויען), והמלך זיגמונד הראשון אישר וקיים רבנותו ביום ו' לחודש אוגוסט שנת רפ"ז לפ"ק. הגאון מו"ה חיים ב"ר בצלאל (אחיו של מהר"ל מפראג) אבד"ק פרידבורג[32] העיד עליו בזקנותו מה שראה בילדותו. דבריו מובאים בס' "דמשק אליעזר" פי' ע"ס תורת חטאת מאת הרמ"א, בדף נ"ו, בזה"ל: "ויכולני להעיד מה שראיתי בימי קטנותי בק"ק פוזנא, כי שנה אחת היתה שם דוחק גדול בחמאה".

29 חלקת מחוקק סי' מה סקי"א.
30 התשובה נדפסה פעם שניה בהוסיאטין תרס"ד.
31 נפטר שם בשנת רפ"ה.
32 נפטר בשנת שמ"ח.

"והאב"ד הגאון החסיד הזקן מוה"ר שמואל מרגליות התיר אז אל הנערים חמאה של נכרים". הג"מ שמואל נפטר שם בהיותו זקן ושבע ימים ערך שנת שלוש מאות. שנת מותו המדויקת אינה ידועה לנו. ברור לנו רק שבשנת שי"א כבר לא היה בין החיים. אשתו האריכה הרבה שנים אחריו, ובשנת שט"ו עוד היתה בחיים[33]. בפנקס הזכרת נשמות בפוזנא חקקו עליו את אלה הדברים: "האב"ד ר' שמואל ב"ר יעקב מרגליות".

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו, והוא הרב הגאון המקובל מו"ה מרדכי מרגליות ר"מ בעיר קראקא, מח"ס חסדי ד' על י"ג מדות[34], הוספות לזהר חדש[35], מענה רך, תפילה ע"פ קבלה, נזכרה בס' השל"ה מס' פסחים דרוש ו', סליחה על הקדושים ר' משה ור' יהודה בני ר' יקותיאל שנתפסו בשנת שנ"ו על לא חמס בכפם ודנו אותם ביסורים קשים ומרים ונהרגו על קדושת השם, נדפסה ביחד בתוך סדר הסליחות של מנהג ליטא[36]. גח נפשי' דרב מרדכי בעיר קראקא ביום ש"ק ונקבר למחרתו ביום א' י"א כסלו שנת שע"ז לפ"ק. בפנקס ח"ק בעיר קראקא חקקו עליו את הדברים האלה:

"ונשמת האלוף הגאון הדרשן המקובל ר"מ כמהור"ר מרדכי בן הגאון מהו' שמואל מרגליות נפטר בשבת ונקבר ביום א' י"א כסלו, שע"ז".

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. בנו ה"ר משה יוסף מרגליות, מת בקראקא ביום ג' כ' לחודש אייר שנת נשא את ראש לפ"ק. ויען כי נמחקו הציונים על האותיות מרוב עתים, לא נודעת שנת מיתתו בדיוק. בתו שיינדיל היתה אשת נעוריו של הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא, אשר ילדה לו שבעה בנים גדולים שהעמידו לבית ישראל משפחות רבות ונישאות עד היום[37].

בימים ההם ובזמן ההוא כבר היתה פוזנא עיר מלאה חכמים וסופרים, אכסניא של תורה, בעלי תריסין במשנה ובגמרא ובחכמת הקבלה, ובה ישיבה גדולה, אשר כל הלן בעומקה של הלכה והצמא לדבר ד' פנו אליה לשתות מים חיים מבארה של תורה מפי גדולי חכמיה ורבניה. ובצדק המליץ עליה הג"מ עזרי' בן ה"ר שמעון המכונה זיסקינד בעל הגהות ע"ס או"ה הארוך, בהקדמתו שם, שפוזנא המהוללה היא "עיר ואם בישראל, אבן הראשה לכל דבר שבקדושה". ומבני הישיבה אשר יצאו משם ומגדולי תלמידיה אשר עשו להם שם גדול וכבוד בתור רבנים וגדולים יש להזכיר את הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין,

33 ירחון שנת 1903 עמ' 349—353.
34 קראקא שמ"ט.
35 שם שס"ג.
36 אמ"ד תקי"א.
37 ראה מ"ש אודותיו לעיל במאמרי על "טיסמניץ" הערה א' ועיין גם בהאשכול ח"ז ובשם ושארית עמ' נ"א.

אשר למד שם בילדותו בהיות הגאון מו"ה מנחם מענדיל בפוזנא, וכן הגאון מו"ה חיים ב"ר בצלאל אבד"ק פרידבורג אשר למד שם בקטנותו בעת ששימש ברבנות הגאון מו"ה שמואל מרגליות. הגאון מהרש"ל למד שם אף הוא אצל אבי אמו הגאון המקובל מו"ה יצחק קלויבר, נתגדל ונתחנך על ברכיו ונתאבק בעפר רגלי תלמידי החכמים של העיר הזאת.

"הרב הגאון המקובל החסיד ה"ה הטהור ועניו, ירא אלקים, פרקו נאה, איש השלום מוהר"ר יצחק קלויבר ז"ל"[38] היה מגדולי חכמי עיר פוזנא בזמן ההוא. בצעירותו למד בישיבת הגאון רבנו יעקב פולק[39] והיה מגדולי תלמידיו. נוסף על חכמתו בתלמוד, היה איש צדיק תמים ומופלג בחסידות ומיודעי ח"ן. בן בתו הגאון מהרש"ל, שכאמור נתגדל ונתחנך על ברכיו, היה מתימר בכבודו, וברוב חתימותיו חתם עצמו בשמו ושם זקינו זה "שלמה שר יצחק". ביום ב' לחודש מאי שנת רצ"ו, כאשר אש יצאה בתוך העיר ותאכל את בתי היהודים והונם ורכושם וכל מחמדיהם, אף ביתו עלה על המוקד, וכל ספריו אשר חיבר והיו עדיין בכת"י נשרפו כולם ובתוכם פירוש על סידור התפילה עפ"י קבלה, ולא נשאר מאומה מכל ספריו אשר חיבר. שם כנראה מנ"כ.

עוד אחד מגדולי חכמי העיר פוזנא שחי בזמן ההוא נודע לנו בשמו, והוא הרב הגאון ר' עזריה בן ה"ר שמעון אשר עשה הגהות ע"ס או"ה הארוך, הדפיסו עם הגהותיו[40] וכתב הקדמה בראש הספר וחתם: "עזריה בר שמעון זלה"ה הנקרא בפי כל זוסקינד, הדר בעיר ואם בישראל, אבן הראשה לכל דבר שבקדושה פוזנא המהולל. אלקים יכוננה עד עולם סלה, עד ימות הגאולה, אמן כן יהי רצון". בשנת ש"ך חיבר שיר לבית הכנסת שם, ושמו "עזריה" רשום בראשי החרוזים. מתי מת והיכן נקבר לא ידוע לנו.

וכאן עלי להדגיש: בשער הספר איסור והיתר הארוך כתוב כי מחברו הוא רבנו יונה גירונדי. וזו טעות, כי מחברו היה הרב הגאון מו"ה יונה מגדולי תלמידיו של הגאון בעל תרומת הדשן[41], אשר חי כשלוש מאות שנים אחרי רבנו יונה גירונדי והיה מגדולי חכמי אשכנז ורבניה בזמנו של הגאון מו"ה ישראל מברונא[42]. אליהם ערכו הרבנים הגאונים מו"ה ברוך אושפורג ומו"ה (אשר) ענשכין את שאלותיהם בדבר הלכה, וכה דבריהם: "מור ואהלות, מוכתרים בכמה מעלות טובות וכפולות ומכופ, הראשים הגבורים, המה אנשי השם, בלי רושם, המה ראשי אלפי ישראל, האצילים הגאונים אשלי רברבי, מהר"ר ישראל ומהר"ר יונה יצ"ו. ושאר בעלי

38 לשון המהרש"ל בתשובותיו סי' יב, סד.
39 שם ושארית 83.
40 פירארה שט"ו.
41 דרכי משה יו"ד סי' נא סק"ד.
42 נפטר בשנת ת"ם בערך.

תריסין כולם אחוזי חרב, יוסף ד' עליכם ככם אלף פעמים. הנה באנו ליקוד ולשאל מעלת תורתם, כי אתם מקור התורה ואורה, ועל פיכם אנו חיים, ואל תשיבנו ריקם". וחתמו שם: "ובזה חשבנו בהמון השלום בשקט ובטח, וכס ישיבתו יהי' למעלה למעלה ומלכותו קרב ישראל. כה פילל אהו' שארו ומחו' מדרך כף רגליכם, שפל אנשים, הק' הפעוט ברוך אוישפורק. ותב' מח"ו מצ"ע שא' הקטן ענשכין" [43].

הגאון הגדול בדורו מו"ה ענשכין בן ר' ישעי' הנ"ל היה מגדולי תלמידיו של מהרי"ו ומורו ורבו של הגאון מו"ה יהודה מינץ, המביאו בתשובותיו [44] ומסיים דבריו: "מ"מ דברי הנץ אין בהם ממש, אם לא יסכים עמדי מורי הזקן אמיץ ר"ג קרובי הגאון מו"ה ענשכין יצ"ו". המהרי"ק המליץ עליו [45]: "האלוף אבן הראשה, מוכן לכל דבר שבקדושה, ר"ג מהר"ר אשר יצו, אשר בשם ישראל יכונה מהר"ר ענשכין יצ"ו". ובמקום אחר [46] הוא כותב עליו: "דגמיר וסביר באורייתא, ראש מתיבתא, האלוף מוהר"ר אשר יצ"ו". הג"מ ענשכין השיב תשובה להגאון מו"ה שמואל טרויש וליתר נכבדי ארץ [47]. הג"מ שמואל היה בן הג"מ יוסף טרויש, בן הגאון מו"ה יוחנן טרויש, ששימש ברבנות בפאריז והיה רב הכולל על כל מדינת צרפת [48].

ח. הגאון המפורסם בדורו זקן ויושב בישיבה מו"ה ש ל מ ה ב"ר יהודה ליברמן מעיר אייזענשטאדט. בן משפחה של רבנים גדולים אדירי התורה, גאונים מצויינים מרבני גדולי הדור זה מאות בשנים. אביו הגאון מו"ה יהודה ליברמן היה כנראה בנו של הרב הגאון מו"ה שלמה, בן הגאון מו"ה יהודה ליברמן ששימש ברבנות בעיר פרעשבורג, בנו של הג"מ מרדכי, בן הג"מ שלמה מברולא, בנו של הגאון ר' מרדכי מקולינא, בן הגאון מו"ה שמואל ב"ר נטרונאי, חתן רבנו אליעזר בר נתן בעל הראב"ן [49].

עוד בהיות הגאון מו"ה יוסף כץ מקראקא (גיסו של הרמ"א) בעל ס' שו"ת שארית יוסף רך בשנים [50], כבר היה הגאון מו"ה שלמה ליברמן מופלג בחכמה ובזקנה ומרבני גדולי הדור, אשר הגאון בעל שארית יוסף היה דן לפניו כתלמיד הדן לפני רבו. בעדות עצמו בתשובותיו [51] כתב: "והנה ראה ראיתי מה שפסק וכ'

43 שו"ת מהר"י מברונא סי' רנד.
44 סי' ב.
45 בסי' ה.
46 בסי' לד.
47 שו"ת מהר"ם מינץ סי' מא.
48 ראה מה שכתבתי לקמן במאמרי על "ראהטין" בהערה שם.
49 שו"ת מהרש"ל סי' כט.
50 נפטר בן שמונים שנה בקראקא בשנת שנ"א.
51 סי' כח.

הגאון המופלג בחכמה ובזקנה כמהרר"ש בן מהר"ר ליברמנש, בו אדבר ואדון על גבי קרקע כתלמיד לפני רבותיו". כן כותב שם: "והגאון כמהר"ר שלמה ליברמנש מק"ק עיר הברזל (אייזענשטאדט) שהי' אח"כ אב ב"ד בק"ק פוזנא כתב, שאסור (לו) לבחור לישא אחרת אף בספק קידושין מחמת תקנת רגמ"ה. וכתב ראיותיו ושלחם לכאן ק"ק ק. (קראקא), ואם האלמנה היתה בתו חורגתו".

הגאון מו"ה שלמה ליברמנש נתמנה לאבד"ק פוזנא כנראה ערך שנת ש' לפ"ק, אחרי מות הגאון מו"ה שמואל מרגליות. כאמור היה הוא מרבני גדולי הדור אשר תורה יבקשו מפיו, ורבני זמנו שלחו שאלותיהם וספיקותיהם לפני כסא כבודו לדעת איך דעתו נוטה. בחודש שבט שנת ש"כ סידרו הדיינים בעיר פראג גט לאשה בלי הסכמת הגאון הישיש מו"ה מן שהיה שם ר"מ בעת ההיא, מופלג בחכמה ובזקנה, והם היו צעירים ורכי שנים. הג"מ מן פסל גיטם שעשו וביטל הגירושין מכמה טעמים. הם הציעו הדבר לפני רבני גדולי הדור בזמן ההוא, "והורו מקצתם להתירה, ובראשם הזקן מהר"ר שלמה מעיר ברזל ומהר"ר שלום שכנא מארץ פולין וגם אנכי כבר הוריתי בו להתיר בדיעבד" [52].

כמה שנים ישב הגאון מו"ה שלמה על כס הרבנות בעיר פוזנא לא ידוע לי. לעת זקנתו חזר ושב עירה אייזענשטאדט [53]. בשנת ש"כ כבר דר כנראה בא"ש ונפטר שם בהיותו זקן ושבע ימים, ובפנקס דקהל עיר פוזנא חקקו עליו את אלה הדברים: "ונשמת אב"ד מהר"ר שלמה ב"ר יהודה אייזנשטט" [54].

ט. הגאון מו"ה אהרן ב"ר גרשון. היה אחד מרבני גדולי הדור, רב גדול בהליכות התלמוד ובחכמת הקבלה, יליד מדינת מעהרין שקבע דירתו בעיר פראג. אחרי שנפטר הגאון מו"ה אברהם ב"ר אביגדור אבד"ק פראג [55] נתמנה הוא כנראה במקומו להיות אבד"ק פראג. בכתבי הרשות הישנים בפראג מצאנו כי ביום ג' לחודש אוקטובר שנת 1545 נתן לו המלך פרדינאנד רשיון לדור שם שלוש שנים כבתחילה. בשנת ש"ן לפ"ק היה מיפקד מבתי אבות משפחות היהודים בפראג ובין הנפקדים מצאנו שמו ושמות בני ביתו נרשמים שם, ואלה הם: הרב אהרן ממדינת מעהרין, טוזן אשתו, אסתר אמו, יוכבד, זיסל, מאריאנגא (מרים) ורוזא, בנותיו. אחת מהן היתה אשת הרב הגאון המקובל מו"ה יוסף אשכנזי שהיה נקרא בשם "התנא מצפת". ערך שנת ש"כ לפ"ק נתמנה הג"מ אהרן לאבד"ק פוזנא והמדינה, והיה נקרא בשם "לאנד רב". אחרי מות אשת נעוריו לקח לו לאשה אלמנה עשירה, ועל ידה היה לומד מתוך רוחב הדעת בעושר ובכבוד ובגללה זכה להיות משמש ברבנות בהקהילות הגדולות והמפוארות ביותר בישראל.

52 לשון מהר"ם מפדואה בתשובתו שנדפסה בשו"ת הרמ"א סי' נה.
53 שו"ת שארית יוסף סי' כח.
54 ראה תשובה אליו בשו"ת מהר"ם פדואה סי' יב.
55 נפטר שם בכ"ז תשרי שנת ש"ג לפ"ק.

בימים ההם, כאשר נחו היהודים בפולין מאויביהם הנוצרים, בהיות המלכים מלכי חסד אשר נתנו להם זכויות למען יוכלו להחיות נפשם, ובהיותם חוסים גם בצל האצילים שהרבה מהם היו טובי לב, ושנאתם ליהודים לא היתה כמו בארץ אשכנז, ארץ הדמים, גדלו הקהילות בכל ערי המדינה והצליחו להרבות בהן תורה וחכמה גם יחד, ואף היו בהן כמה יהודים אמידים ועשירים. כך גברו שם הליכות התלמוד ביתר שאת וביתר עוז מכל שאר המדינות אשר באירופה. אבל לא בלבד בהליכות התלמוד ובלימוד הקבלה עלו יהודי פולין על כל בני גילם באשר פולין היתה בזמן ההוא אכסניא של תורה. רבים מן היהודים שם הגו גם בספרי המחקר והפילוסופיא הדתית ובשאר ספרי חכמה ומדע. בתי הספר של הנוצרים היו סגורים בפניהם ולא היה מי שיורה להם חכמה תבונה ודעת. הם היו איפוא נאלצים ללמוד תורת הפילוסופיא וחכמת השיעורים ומערכת צבא השמים מהספרים הכתובים עברית בידי גדולי חכמי עמנו אשר חיו במדינת ספרד מאות שנים קודם לכן, והגו בספרי הפילוסופיא של אריסטו, וביחוד בספר מורה הנבוכים להרמב"ם. בפרק "בין הזמנים", בימים של חדשי ניסן ותשרי שבהם לא התקיימו הלימודים בישיבות, למדו התלמידים את ה"שמנה פרקים" לרמב"ם ז"ל, בספרי מחקר דתיים אחרים ובס' המידות לאריסטו. על התופעה הזאת התמרמר הרש"ל בפני הרמ"א, כי ראה אצל הרבה בחורים תלמידי הישיבות מונחים בסידורי התפילה שלהם הרבה פרקים מספרי אריסטו שהיו מעיינים בהם בעת חזרת הש"ץ[56]. הגאון המקובל מו"ה אהרן, ובפרט חתנו הגאון המקובל המופלג בחסידות מו"ה יוסף אשכנזי שהיה דר בסוף ימיו בצפת, היו הדברים האלה למורת רוחם. זה האחרון השפיע על חותנו כי ידרוש קבל עם ויצא נגד לימודי החקירה והפילוסופיא. בשבת הגדול בשנת שי"ט, בעת שדרש הג"מ אהרן דרשתו, כנהוג בכל תפוצות ישראל לדרוש בשה"ג ובשבת שובה, הרים קולו ויצא בשצף קצף נגד כל הלומדים בספרי מחקר, ואמר כי אסור לו לאיש ישראל ללמוד בספרים העוסקים בעניינים אחרים, אלא אך ורק בספרי התלמוד והפוסקים ובספרי חכמת הקבלה בלבד. הוא גם הסתמך על הרבנים גאוני מדינת אוסטריא שאסרו לעיין בספרים החיצוניים ואף שרפו אותם באש או עשו אותם הדום לרגליהם, כי יש בהם דעות כוזבות והכחשת הנסים הכתובים בתנ"ך. הוא גזר שאיש לא ילמוד בספרי הפילוסופיא הדתית אף אם מחברם היו רבנים גדולים ועצומים בעמנו.

הדרשה הזאת עשתה רושם גדול בתוך הקהילה ובכל מדינת פולין הגדולה. דורשי תושיה ואוהבי חכמה ומדע וחוקרי הפילוסופיא יצאו לריב עמו. איש אחד, פלוני אלמוני, כתב מחברת נגד הדרשה הזאת ובה מצות ומרורים על כי הרהיב בנפשו עז לדבר סרס על הפילוסופיא הדתית. מה היה אחרית דבר אין אנו יודעים. בשל כך לא מצא שם, כנראה, המנוחה השלימה שרצה בה. ויגוע אהרן ויאסף אל עמיו

56 שו"ת הרש"ל.

סמוך לעת ההיא. בפנקס הזכרת נשמות בפוזנא חקקו עליו "ואת נשמת ר' אהרן בר גרשון".

י. הגאון המפורסם המושלם, הרופא מומחה לרבים, מו"ה אליעזר ב"ר אליהו, הנודע בספרו "מעשה ד' "[57]. עד שנת שכ"א היה דר במצרים בהיותו שם רופא, ובשנת של"ז נתמנה לאבד"ק קרומינא באיטליה, שם חיבר את ספרו "יוסף לקח" פי' על מגילת אסתר, לכבוד הנשיא דון יוסף נאקסוס. אחר כך נסע לפולין וקבע דירתו בפוזנא ושימש שם ברבנות כמה שנים[58]. בסוף שנותיו דר בקראקא ושם נפטר בשנת שמ"ז ושמנ"כ[59].

יא. הגאון הגדול בדורו המופלג בחסידות מו"ה שלמה ב"ר יהודה[60], תלמיד הרש"ל, רבם של הב"ח, השל"ה ושל בעל "משאת בנימין", ונודע בשם "רש"ל השני". בתחילה היה ר"מ בעיר קראקא ולמד אצלו הגאון השל"ה, משם נתקבל לאבד"ק פוזנא, ובשנת שמ"ז שימש ברבנות בלובלין, ושמנ"כ[61].

יב. הגאון מו"ה יהודה ליוואי ב"ר בצלאל, הידוע בשם "מהר"ל מפראג". בשנת שי"ג נתמנה לאבד"ק נ"ש ולרב המדינה על כל מדינת מעהרין, ונשא עליו המשרה הזאת עשרים שנה. בשנת של"ז קבע דירתו בעיר פראג, שם יסד את "הקלויז" והיה ראש המתיבתא י"א שנים. בשנת דש"ם נתמנה לאבד"ק פוזנא ושימש שם ברבנות שלוש שנים. בשנת שמ"ז ישב על כס הרבנות בעיר פראסניץ אשר במדינת מעהרין, ובשנה שלאחריה, בשנת שמ"ח, נתקבל לאבד"ק פראג. בשנת שנ"ד עזב את פראג מסיבה בלתי ידועה ונתמנה שוב לאבד"ק פוזנא, וביום ד' לחודש אייר כבר ישב שם. בשנת שנ"ה חזר שוב לעיר פראג ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו הוא יום י"ח אלול שס"ט, ושם חלקת מחוקק ספון. אשת נעוריו היתה, כנראה, אחות הגאון מו"ה יצחק חיות בעל "אפי רברבי", וכך כותב הגאון בעל "חות יאיר" שהג"מ ר' יצחק חיות היה "גיסו של מהר"ל מפראג". אחריה לקח לו לאשה את פעריל בת הקצין הגדול העשיר ר' שמואל שמעלקי מפראג שנפטר שם בשנת שי"ח והיה נקרא בשם "רייך שמעלקי", לפי עדות הגאון מו"ה אלעזר פלעקילש ראש ב"ד מפראג. כל בניו שהיו לו מאשתו זאת נקראים בשם "פערילש" על שמה.

57 בשנת ש"מ השלים בעיר גניזין את ספרו, ראה בהקדמה שם.

58 שו"ת שארית יוסף סי' יט.

59 ראה שו"ת מהרש"ל סי' יז, יט; ספר "נתיבות עולם", נתיב הלשון; שו"ת הרמ"א סי' צו.

60 בירחון 1864 עמ' שע"א הערה י"א מחליפו עם הגאון מו"ה שלמה ב"ר יהודה ליברמן מאייזנשטאדט, וזו טעות כי הג"מ שלמה ליברמן חי כששים שנה לפניו, ראה לעיל אות ח.

61 ראה בירחון "אוצר החיים" שנה ח' עמ' ט"ז, בהערה שם.

יג. הגאון הידוע מו"ה מרדכי יפה, בעל "הלבושים". שם חיבר בשנת שנ"ט את ספרו "אור יקרות", וישב שם על כס הרבנות עד יום פקודתו יום ג' לחודש אדר שני שנת שע"ד, ושם חלקת מחוקק ספון.

יד. הגאון מו"ה דוד ב"ר יצחק. עוד בחיי הגאון בעל "הלבוש" היה מגאוני חכמי העיר ההיא ומגדולי חכמי בני הישיבה, וביניהם חתום אף הוא על ההסכמה להדפסת ס' הראב"ן[62], רביעי אחר חתימת המהרש"א, "דוד במוהר"ר יצחק ז"ל". ויגוע שם דוד ויאסף אל עמיו בשנת ש"פ בערך[63]. לאחר פטירתו נשאר כס הרבנות פנוי מבלי אב"ד. הדיין הג"מ אהרן בנימין מורפציג היה ריש מתא ושימש במקום אב"ד עד אשר נתקבל לאב"ד שם.

טו. הגאון מו"ה זאב (שמעון) וואלף ב"ר דוד טעבלי אויערבאך. נולד בפוזנא ערך שנת ש"ך, נפטר בפראג י"ז מרחשון שצ"ב. שימש ברבנות בטורבין, לובמלא, לובלין ופרמישלא. משנת שפ"ג עד שפ"ו היה אב"ד בפוזנא ורב כולל על כל מדינת פולין. בשנת ש"ץ נתמנה לרב בוינה וכעבור פחות משנה נתקבל לרב בפראג ולכל מדינת ביהם. בשנת שמ"ז וכן בשנת ש"ן השתתף בועד ארבע ארצות בעיר לובלין וביריד גרומניץ. בלובלין שימש ראש ישיבה בשעה שהיה מהר"ם מלובלין אב"ד שם והיה איש ריבו עד שהוכרח לצאת מלובלין. בפראג היה בעל תוס' יו"ט איש ריבו בעניני איסור והיתר[64].

לאחר פטירתו נולד לו בן ונקרא על שמו (משה) זאב וואלף, שהיה אבד"ק אליק. ולאבד"ק אליק היו שני בנים ושתי בנות. בנו האחד היה הנגיד ר' אברהם פרנס ומנהיג במדינת וואהלין, וכן בנו ר' דוד ובן בנו ר' משה היו פרנסי המדינה בוואהלין, והוא אבי משפחת "פרנס" עד היום. ר' משה פרנס היה אבי הנדיב וקצין־עם ר' דוד פנחס מדובנא.

טז. הגאון מו"ה אהרן בנימין ב"ר חיים מארפטשיק, שהיה נקרא בשם ר' בנימין דיין, כי עוד בחיי הלבוש היה שם דיין. בצעירותו היה מרבני גאוני הועד[65]. אחרי נסיעת הג"מ שמעון זאב וואלף אויערבאך מהעיר ביום ב' י"א תמוז שפ"ט, נבחר הוא על דעת כולם לאבד"ק פוזנא. נפטר בשנת ש"ץ בערך.

יז. הגאון מו"ה חיים בן הגאון מו"ה יצחק כ"ץ ובן בתו של מהר"ל מפראג. נתמנה לאבד"ק פוזנא ערך שנת ש"ץ ושימש שם ברבנות עד יום מותו היא שנת שצ"ה. את תולדות בניו ניניו ונכדיו וזרעו אחריו מזמן ראשון עד זמן אחרון כבר

62 פראג ש"ע.

63 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא" אות ו.

64 ראה קב הישר פרק ס"ח; עטרת זקנים או"ח סי' תקפח; גל עד סי' קמט; כלילת יופי ח"א דף כ"ח ע"א; לקורות היהודים בלובלין, עמ' 23, 162; הגרן ח"א עמ' 41.

65 ראה הסכמתו מיום ג' כ"ג סיון שנת שנ"ז על ספר חג הפסח, שיר על סדר חג הפסח

כתבתי במקום אחר, ב"תולדות משפחת כהן צדק". אחרי מותו נשאר כס הרבנות בפוזנא פנוי שלוש שנים, והדיין ר' יצחק אייזיק ב"ר יונתן היה במקום רב וריש מתא בעת ההיא.

יח. הגאון מו"ה יהודה ליב ר' העניר"ש מלודמיר, מתלמידיו של הגאון מו"ה יצחק ב"ר בצלאל אבד"ק לודמיר (זקינו של בעל טורי זהב). מתי שימש שם ברבנות לא נודע לנו בדיוק. רק זאת ידענו כי נפטר בשנת ש"ץ והספידו הג"מ אברהם שרענציל בספרו "איתן האזרחי". הוא היה זקינו של הגאון בעל שו"ת "חינוך בית יהודה" וחותנו זקינו של הגאון מו"ה שמואל ר' חיים שע"ס אבד"ק פפד"מ[66].

יט. הגאון מו"ה משה בן הגאון מו"ה מנחם מענדיל שהיה נקרא בשם ר' מענדיל ר' אביגדור שהיה אבד"ק קראקא. בתחילה הוא שימש ברבנות בעיר פפד"מ שש שנים, עד סוף שנת שפ"ז. משם נתמנה לאבד"ק פראג ובשנת שצ"ח לאבד"ק פוזנא. הוא שימש שם ברבנות שלוש שנים ונפטר שם בשנת ת"א לפ"ק. לאחר שאשת נעוריו נפטרה בפראג התחתן עם מרת דבעריל בת הרב מו"ה יעקב קאפיל הלוי מפראג, אחות הרב ר' אהרן מירל חתן בעל תוי"ט ואחות הרב הקצין משה מירלש מווינא[67]. אשתו זאת קיבלה קצבה מקופת הקהל בסך שלושים זהובים מדי חודש בחודשו[68].

כ. הגאון המופלג בחסידות מו"ה שבתי שעפטיל הלוי הורוויץ, בן רבנו הקדוש בעל השל"ה. אחרי שהג"מ משה הנ"ל נפטר בשנת ת"א נתמנה הוא למלא מקומו שם. הוא שימש שם ברבנות כשבע עשרה שנה, עד שנת תי"ח, ובשנה זאת נתמנה לאבד"ק ווינא, ונח נפשי' שם בהיותו בן ששים שנה, ביום ועש"ק ג"ו לחודש ניסן שנת ת"ך ושם חלקת מחוקק ספון. אחר נסיעתו מפוזנא היה כס הרבנות שם פנוי עשר שנים. קופת הקהילה נתדלדלה עד מאוד ולא יכלו לקבל עליהם עול מלכות של רב ואב"ד בעירם, ורק הדיינים מילאו כל צרכי ציבור המוטלים על רב ואב"ד.

כא. הגאון הגדול בדורו מו"ה יצחק ב"ר אברהם, הידוע בשם ר' יצחק הגדול, כי היה גדול בדורו בגלה ובנסתר גם יחד. הוא היה מגדולי תלמידו של הגאון בעל "קיקיון דיונה" ושימש ברבנות בערי לויצק ווילנא. בשנת תכ"ח ביקש קהל עיר פוזנא מאת הגאון בעל "קיקיון דיונה" שיבוא לכהן פאר כאב"ד בעירם. אך קהל עדת עיר מיץ לא נתן לו שיעזוב את עירם, ולכן נתנו את כתר הרבנות על ראש

מאת ה"ר יעקב ב"ר יוסף קיצינגן וחתום: "בנימין ב"ר חיים מארפטשיק".

66 ראה בהקדמת הספר "חינוך בית יהודה".

67 כ"כ בספר מגילת יוחסין שכתב ר' חיים מירלש, שראיתיו אצל אחד מנכדיו.

68 ראה "דגלנו" משנת תרפ"ה.

תלמידו הוא הגאון ר' יצחק הגדול. נח נפשי' דרב יצחק בפוזנא בשנת תמ"ה ושם חלקת מחוקק ספון[69].

כב. הגאון מו"ה ישעי' הלוי הורוויץ. לו היתה חזקת אבהתא מאביו הג"מ שבתי שעפטיל, כמבואר למעלה אות כ'. הוא נולד בשנת שצ"ב ונשא אשה מעיר פוזנא, את בת הנגיד הנדיב ר' שלמה שהיה נקרא בשם ר' שלמה ר' מענדלש, ע"ש אביו הנגיד הקצין מנהיג המדינה של מדינת פולין שהיה נקרא בשם ר' מענדיל פלאצקיר. בשנת תמ"ו נתמנה לאבד"ק פוזנא והמדינה, וימת שם בטרם הגיע לימי זקנה ושיבה, בחורף שנת תמ"ט ושמנ"כ.

כג. הגאון המפורסם המקובל מו"ה נפתלי כ"ץ בעל "סמיכת חכמים". הוא שימש ברבנות בפוזנא משנת תמ"ט עד תס"ד. אח"כ נסע לא"י ונפטר באם הדרך בעיר קונסטנטינופול ושמנ"כ.

כד. הגאון מו"ה יעקב חתן הגאון הנזכר ובנו של הגאון מו"ה יצחק הגדול, אשר אף הוא שימש שם ברבנות כמבואר למעלה אות כ"א. ביום ט"ו לחודש כסלו שנת תק"ד נתמנה הוא לאבד"ק פוזנא, במקום שישבו על כס הרבנות אביו וחותנו הגאונים ז"ל, ומשכרתו היתה עשרה זהובים מדי שבוע. ויגוע שם יעקב ויאסף אל עמיו ערך שנת ת"ץ ושמנ"כ.

כה. הגאון מו"ה יעקב מרדכי בן הגאון המקובל מו"ה נפתלי כ"ץ. לפנים שימש ברבנות בעיר ברודא (בראד ההונגארית) משנת תס"ט עד יום ג' סיון שנת תצ"ב. בשנה זאת נתמנה לאבד"ק פוזנא למלא מקום גיסו הנזכר ולישב על כס אביו הגאון ז"ל. ויעקב הלך לדרכו בדרך כל הארץ, ויגוע ויאסף שם אל עמיו ביום ועש"ק שנת תצ"ו ושמנ"כ. כנודע בתו רחל היתה אשת נעוריו של דו"ז הגאון יעב"ץ.

כו. הגאון המפורסם מו"ה רפאל הכהן בעל "תורת יקותיאל" ושאר ספרים. הוא שימש שם ברבנות שתי שנים, בשנות תקל"ד-תקל"ו, ומשם נתמנה לאב"ד בשלוש קהילות אה"ו ושמנ"כ. כאב"ד בעיר פוזנא הסכים בשנת תקל"ה ע"ס "אור הדש" על פסחים מאת הג"מ אלעזר הקאליר.

כז. הגאון מו"ה צבי הירש חריף מסאנוב, חתנו של הנ"ל. אחרי נסיעת חותנו מפוזנא נתמנה הוא שם לראש ב"ד ובמקום רב, אבל התואר אב"ד נמנע ממנו. ביום א' טבת שנת תקל"ח נתמנה לאבד"ק פיורדא, ושמנ"כ.

כח. הגאון מו"ה יוסף שהיה נקרא בשם יוסף הצדיק, בן הג"מ פנחס משה אבד"ק סווירז. נולד בשנת תצ"ו בעיר זאלקווא, ולקח את פרידא בת הגאון בעל נוב"י לו לאשה. בהיותו בן י"ט שנים, בעת שחותנו נתמנה לאבד"ק פראג, נסע הוא

69 ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מ"ט הערה ג'.

אתו לשם בהיותו עוד סמוך על שולחן חותנו. בשחרותו נתקבל לאבד"ק וויטקוב, ואח"כ נתמנה לאבד"ק סקאהל, ובשנת תקכ"ה נתקבל לאבד"ק יאברוב. בעת ההיא כבר יצא טיבו כי הוא מרבני גדולי הדור, וחותנו המליץ עליו שהוא "המובחר שבגאוני הזמן" (נוב"י תניינא אה"ע סי' מט). שם הסכים ביום ל"ג בעומר שנת תקל"ב ע"ס "שער המלך" ח"ב, עניני מוסר (זאלקווא תקל"ד), וביום כ' לחודש סיון שנת תק"מ נתמנה לאבד"ק פוזנא והמדינה, והוא היה נותן בהם סימנים, כי שימש ברבנות בערי יהודה כשמו יוסף (בר"ת: יאברוב, וויטקוב, סקאהל, פוזנא). וימת שם יוסף בחודש אדר שנת תקס"א. בזמננו נדפס ממנו ספר קטן בשם "זכרון שארית יוסף" (קאלאמייא תרמ"ב). ואלה תולדות יוסף: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה יהודה לנדא מח"ס "בית יהודה" על ש"ע (לבוב תקצ"א) אבד"ק וולאדאווע ושמנ"כ. הוא היה אביו של הרה"ג מו"ה יצחק לנדא אשר בשחרותו שימש ברבנות בעיר לויצק, ואחרי מות יהודה אחיו נתמנה למלא מקום אביו בעיר וולאדאווע, ומנ"כ בירושלים. בנו השני היה הרב החריף ר' פנחס לנדא מהורדנא, חתן הרב הגאון מו"ה בנימין ברודא אבד"ק הורדנא, וימת שם פנחס ביום ב' ער"ח אלול שנת תקע"ח. ולו בן גדול בתורה, והוא הרב הגאון הישיש מו"ה אלעזר לנדא אבד"ק ווילקאווישק ששימש שם ברבנות יותר מחמישים שנה. נפטר שם בח"י אייר שנת תרמ"ו לפ"ק, ובן שמונים ושש שנים היה במותו. בנו השלישי היה הרב הגדול מו"ה ישראל משה איסר אבד"ק פרעמישלאן, נפטר בקאמארנא בשנת תקע"ד בעת שביקר אצל בנו הרב הגדול מו"ה אלעזר אבד"ק קאמארנא. אלה שלושת בניו של הגאון מו"ה יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא.

כט. הגאון מו"ה שמואל, אחיו של הנזכר, הנודע ע"י ספרו שו"ת "בית שמואל אחרון" (נאווידוואהר תקע"ו). בהיותו בן כ"ג שנים שימש ברבנות בעיר בילגורייא ואח"כ בעיר פשעווארסק. ערך תקנ"ד נתקבל לאבד"ק טרניפול, ואחרי מות אחיו נתמנה ביום י"ד אלול תקס"א לאבד"ק פוזנא והמדינה. ונח נפשו' דרב שמואל שם ביום י"ד כסלו שנת תקס"ז ושמנ"כ.

ל. הגאון המפורסם מו"ה עקיבא אייגר, נתמנה לאבד"ק שם בשנת תקע"ה. וימת שם ביום י"ג תשרי תקצ"ז, ושם חלקת מחוקק ספון.

לא. אחריו נתקבל למלא מקומו בנו הגאון מו"ה שלמה אייגר.

אלה הם רבני פוזנא מזמן ראשון עד זמן אחרון.

ולא אמנע מלהציג פה את ראשי הישיבות אשר הרביצו שם תורה ברבים: הגאון מהרש"א היה ר"מ שם משנת שמ"ה עד שס"ה (ראה בחידושיו בסוף יבמות ובסוף נדה). הגאון בעל טורי זהב הרביץ שם תורה איזה שנים (ראה בהקדמת ספרו חיו"ד). הג"מ משה מח"ס "לחם משנה" על משניות (קראקא שצ"ו) היה בן הג"מ יצחק נח ליפשיץ המכונה יוסיניות (ראה בהקדמת ס' "חלוקי דרבנן" ובהקדמת ס' "תולדות

אברהם") מפוזנא. אשת יצחק היתה אחות הגאון מהש"ץ, ואביו היה שמו ר' אליהו ליפשיץ ואמו אשת אליהו היתה בת הרב הגאון מו"ה אברהם מייזעלש מקראקא (מחותנו של הרמ"א). ומלבד בנם הג"מ המכונה יוסיניות היתה להם בת, אשת הגאון מו"ה משולם פייביש אבד"ק קראקא, רבו של הב"ח. ונח נפשי' דרב יצחק נח המכונה יוסיניות בשנת ת"ב לפ"ק, ונדפס עליו הספד בספר "איתן האזרחי" פרשת וילך [70].

גם יש למנות מנהיגי המדינה מעיר פוזנא, כמו ה"ר מנחם מענדיל פלעצקר, וגם שמות הדרשנים כמו הרב הקדוש ר' אליה ליב הי"ד [71] והג"מ יוסף תאומים [72].

אחד ממנהיגי הועד של מדינת פולין אשר בחר קהל עיר פוזנא היה מנהיג המדינה ר' משה יהודה זעלקי בן ה"ר אליעזר ליפמאן היילפרין מפוזנא. הוא השתתף באסיפת הועד ד"א שהתקיימה ביום ג' כ' תשרי שנת תנ"ג, וחתום בין מנהיגי הארצות על הסכמה ע"ס שו"ת "בית יעקב" מאת הג"מ יעקב בן מוה"ר שמואל צויזמר, וחתום שם "משה יהודה זעלקי בלא"א מוהר"ר אליעזר ליפמן זלה"ה היילפרין מפוזנא".

השני היה ה"ר מרדכי הלוי אופלר, ראש ומנהיג בעיר פוזנא ואחד ממנהיגי הועד דד"א. הוא השתתף באסיפת הועד שהתקיימה ביום א' ד' תמוז שנ"ה בעיר לובלין, וחתום שני אחרי חתימת הרב הגאון מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא גיסו של הרמ"א החתום שם ראשון, "ונאום מרדכי סג"ל אופלר, מפוזנא". מתולדותיו ידענו כי חתנו היה הרב הגאון הרופא מומחה לרבים מו"ה יהודה ליב רופא מעיר ווינא, אבי אמו של הגאון בעל "עטרת זקנים".

70 ראה "אנשי שם" סי' יב.
71 ראה מ"ש למעלה במאמרי על "גרידץ" סי' א.
72 ראה מ"ש למעלה במאמרי על "אפטא" הערה י"ז.

פולנאה

פולנאה השוכנת בין ערי זאסלאב וזיטומיר במדינת וואהלין היתה במאה הרביעית לתחילת המאה החמישית קהילה גדולה וחשובה מרובה באוכלוסין, ורבניה גאונים מפורסמים. היא היתה עיר בצורה מוקפת חומות ומצודות. בשנת ת"ח לכדו אותה חיילות ההידאמאקים, גייסות חמי"ל ימ"ש בעזרת תושביה הבוגדים מבפנים, הם היוונים (רותינים), אשר עשו חוזה עם הרשע חמי"ל להרוג את התושבים היהודים בלבד. הם עשו הרג רב בקהילה היהודית וטבחו כעשרת אלפים נפש אנשים, נשים, טף וילד, באכזריות גדולה. נורא היה הטבח הזה. הם בדקו את צווארי היהודים כאשר יבדוק השו"ב בהמות ועגלות, ואחרי כן השליכום לפני הכלבים.

מאז ירדה הקהילה במספר תושביה. הועד של ארבע ארצות לקהילות וואהלין התאסף בפולנאה כמה פעמים[1]. בסוף המאה החמישית בתחילת הששית היה שם בית דפוס עברי. מלבד הרבנים יושבים על כסאות למשפט שימשו בפולנאה כמגידי מישרים. ידוע ביניהם הגאון הקדוש רבי יעקב יוסף הכהן, מחבר הספר "תולדות יעקב יוסף", מגדולי תלמידי הבעש"ט זצ"ל.

ידועים לנו כמה מגדולי הרבנים שהיו אב"ד ור"מ בקהילת פולנאה:

א. הגאון מו"ה משה סג"ל חריף, בן הג"מ שלמה סג"ל אבד"ק לבוב[2]. הוא היה אבי הרה"ג הנודע בשם יוסף הצדיק סגל חריף, שהיה חתן הגאון החסיד מו"ה ארי' ליב חסיד (ממשפחת מייזעלש הכבודה, אבד"ק פרעמישלא). אחרי מות חותנו נתמנה למלאות מקומו בעיר פרעמישלא, וימת שם יוסף ביום ועש"ק א' דר"ח אייר שנת תס"ב. וליוסף יולד שני בנים גדולים רבנים מובהקים יושבי על מדין, וגם בת, אשת הרה"ג מו"ה שמחה אבד"ק סטריא[3], בנו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה משה יצחק יהודה ליב צונץ, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר פינטשוב, וימת שם יצחק בשנת תמ"ה.

ואלה בני יוסף סגל חריף: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה יצחק הלוי, ראב"ד ור"מ בעיר לבוב; בנו השני היה הרה"ג מו"ה יקותיאל זלמן הלוי, אבד"ק דראה־ביטש, שנפטר שם ביום י"ז לחודש מרחשון שנת תצ"א. הוא זכה לששה בנים רבנים יושבי על מדין בקהילות שונות במדינת פולין, ואלה הם: בנו הראשון

1 ירחון שנת 1912, עמ' 460.
2 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא", הערה כ"ט.
3 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "סטריה".

במעלה היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הלוי, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר פרעשבורג ושם מנו"כ; בנו השני היה הרה"ג מו"ה נתן נטע הלוי. בסוף ימיו היה ראש ב"ד בק"ק לבוב, ושם נח נפשי' ביום ש"ק ו' לחודש שבט שנת תקל"ו; בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאנימא, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון שלשלת היוחסין מו"ה יהושע העשיל אבד"ק ווילנא, ואבי הרב הגאון מו"ה שאול הלוי אבד"ק אפטא [4]; בנו הרביעי היה הרה"ג מו"ה משה מאיר הלוי הי"ד אבד"ק דאברמיל, חותנו של הרב הגאון מו"ה נתן אבד"ק דאברימיל, בן הגאון בעל "פני יהושע". ר' משה מאיר הלוי נהרג סמוך לעיר ליקאווי ביום ה' כ"ג לחודש אלול שנת תק"ו, בדרך חזרה מן ועד הרבנים אשר התקיים בעיר קאנסטאנטין [5]; בנו החמישי היה הרה"ג מו"ה מרדכי הלוי אבד"ק קאצק, חתנא דבי נשיאה של הנגיד הקצין ר' יצחק איצק מזאלקווא [6]; בנו הששי היה הרה"ג מו"ה יעקב הלוי, אשר שימש ברבנות בעיר פולנאה, שם ישב על כס הרבנות אבי זקינו הגאון מו"ה משה חריף סג"ל [7]. כל אלה צאצאי בני משה הלוי למשפחת חריף.

ב. הרב הגאון מו"ה נתן הלוי, בנו של הרב הגאון מו"ה שמואל הלוי אבד"ק רישא. וימת שם שמואל ביום ש"ק ערב ר"ח טבת שנת תע"ט. הוא היה בן ה"ר אברהם ב"ר נתן הלוי מקראקא, מנהיג הארצות במדינת פולין. אברהם לקח לו לאשה את בת הגאון מו"ה יהושע ר"מ בקראקא, מח"ס שו"ת "פני יהושע" ב"ח וספר "מגיני שלמה".

הג"מ נתן היה חתן הגאון מו"ה יואל הייליפרין אבד"ק אוסטרא [8]. נפטר שם ביום ג' ד' תשרי שנת תע"ד לפ"ק. זה האחרון נשא פעמים אשה. אשת נעוריו היתה בת הגאון יהושע יחזקאל פייביל תאומים אבד"ק פרעמישלא, בן הגאון בעל "קיקיון דיונה" [9]. אחרי מות אשתו נשא את עלקלא, בת הגאון מו"ה אהרן יעקב, המכונה יעקובקא, אבד"ק ניקאלסבורג והמדינה. אחרי מות בעלה היתה דרה אצל חתנה הרב אבד"ק דובנא, ושם מתה ביום כ"ד לחודש שבט שנת תק"ח [10]. מנשואיו אלה ידענו כי שלוש בנותיו נשואות היו לרבנים גדולים. גם בן היה לו, הוא ר' מרדכי הייליפרין, שהיה ראש ומנהיג בעיר אוסטרא. חתניו לוקחי בנותיו היו: א) הרב הגאון הגדול מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק קראטשין, בן הגאון הגדול

4 שם במאמרי על "אפטא", סימן י"ד.
5 "עטרת יהושע" דף ט"ו.
6 מגילת יוחסין למשפחת הייליפרין.
7 מגילת יוחסין נדפסה בראש ספר "ישמח משה" על התורה ח"ב.
8 מגילת יוחסין למשפחת הייליפרין.
9 דור ישרים עמ' 30.
10 ביבר, "מזכרת לגדולי אוסטראה", עמ' 72.

מו"ה משה אבד"ק טארניגראד, בן הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא. ב) הג"מ נתן הלוי הנ"ל[10*]. ג) הרב הגאון מו"ה בצלאל כ"ץ אבד"ק אוסטרא, בן הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה נפתלי כץ אבד"ק פפד"מ, מח"ס "סמיכת חכמים".

ג. הרה"ג מו"ה יעקב הלוי חריף, בן הרה"ג יקותיאל זלמן אבד"ק דראהביטש.

ד. הרה"ג מו"ה מנחם מאניש. שימש שם ברבנות בסוף המאה הששית לאלף הששי. בשנת תק"ב כבר שימש ברבנות בעיר טיסמניץ, באותה שנה היה מסדר קידושין לר' דוב בער בוליחובר אשר נשא שם אשה, אחרי אשר גירש את אשתו הראשונה [11].

ה. רב ואבד"ק פולנאה בעילום שם היה בנו של הרה"ג מו"ה ארי' ליב אבד"ק דובענקא מחוז לובלין. בן הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר הלברשטאדט. הוא היה חתן הרב הגדול מו"ה צבי הירש הכהן, אבד"ק וואסלאוויץ. אביו הרב הגאון מו"ה זאב וואלף הכהן אבד"ק לאמז היה בנו של הקצין ר' ארי' ליב הכהן. זה האחרון היה בנו של הרב הגאון מו"ה משה הכהן אבד"ק לוצק, חתן הנגיד הידוע גדול ליהודים ר' שאול וואהל מבריסק דליטא. הג"מ זאב וואלף הכהן היה חתן הגאון הגדול בדורו מו"ה אברהם אבא מרי אבד"ק נאווהרדאק [12], ובנו הג"מ צבי הירש הכהן היה חתן הפרנס ר' משה דאבריישיש [13].

ו. הרה"ג מו"ה אברהם ב"ר דובער. כרב ואבד"ק פולנאה נמצאות ממנו הסכמות הרבה בעת ששימש שם ברבנות משנת תקנ"ד עד תק"ס. אח"כ נתמנה לאבד"ק חמעלניק אשר במדינת פולין הקטנה, שם הסכים ביום י' לחודש מנחם אב שנת תקע"ז ע"ס "לבוש התכלת" [14].

10* הסכים על ספר "פני ארי' זוטא" (ווילמרשדארף ת"פ). ואשת נעוריו של הג"מ נתן הלוי היילפרין, בתו של הגאון מו"ה משה אלחנן היילפרין, ששימש כשלשים שנה ברבנות זלאטשוב, והוא בן הגאון החסיד מו"ה טוביה יחיאל מיכל היילפרין, אבד"ק בעלזא (ראה מ"ש במאמרי על העיר "בעלזא", סימן י"ג). והיא ילדה לו את הרב הגדול מו"ה נתן אבד"ק ארמלניץ (חתן הג"מ יחיאל מיכל אבד"ק מיקולינץ) אבי הגאון מו"ה ישראל יואל אבד"ק פיקוב (ראה מגילת יוחסין למשפחת היילפרין, נדפסה ב"שלומי אמוני ישראל" ח"ב).

11 בוליחובר בזכרונותיו עמ' 62.

12 "כתבי הגאונים" דף כ"א הערה ו'.

13 מגילת יוחסין הנ"ל.

14 לעווינשטיין עמ' 48—120.

פרעמישלא

קהל עדת ישורון בעיר פרעמישלא היא אחת הקהילות העתיקות ביותר במלכות פולין. לפי מיסמכים ומקורות החלה התיישבות היהודים בפרעמישלא כבר במאה השמינית לאלף החמישי, היינו לפני תשע מאות שנה, בהיות העיר תחת ממשלת נסיך מדינת גאליציה. כידוע היתה גאליציה המזרחית לפנים מדינה בפני עצמה ובירתה היתה האליטש, משום כך נקראת "האליציה", על שם העיירה האליטש הסמוכה לסטאניסלאב. גבול האליציה, או גאליציה, היה הנהר סאן, העובר דרך העיר פרעמישלא.

כאשר חולקה מלכות פולין בין שלוש המדינות רוסיה, אוסטריה ופרוסיה, קראה ממשלת אוסטריה לכל החבל שעל גדות הסאן בשם גאליציה, על שם הנסיכות הראשונה בהאליטש, כי בשפות הסלאביות מתחלפות הה' והג'. בשנת ד' אלפים ושבע מאות ותשעים ושתים (1031) ניהלו מושלי ונסיכי מדינות רוסיה הקטנה ואוקראינה מלחמה עם נסיך ומושל מדינת האליציה, התגברו עליו ולקחו שטחים גדולים מידו. אז נלכדה גם העיר פרעמישלא היושבת על נהר סאן. אזרחי העיר, ובתוכם כמה מאות יהודים, נלקחו בשבי והוגלו לעיר קיוב, שהיתה אז בירת מלכות אוקראינה או רוסיה הקטנה [1]. הד ממלחמה זו אנו מוצאים בספרות התורנית הקדומה, המזכירה את העיר פרימוט.

בתשובה אחת אודות עגונה, המופיעה בספר "אור זרוע גדול" [2], הובאה גביית עדות בדבר עגונה אחת מאת רבנו יהודה הכהן, בעל "ספר הדינים", תלמידו של רבנו גרשום מאור הגולה. וזו לשון גביית העדות:

"ובעת החירום שהיו בפלנו (פולין) שללו שובים מן העיר פרימוט [3]... וגם אותם שניהם (היינו העדים) היו ונשללו וכשהוציאום מן העיר אל השדה השליכום בשדה. וגם אותו עקוד ידים ראינו שניהם מושלכים על פני השדה בוכים ומתאנחים, וראינו כנען אחד והכרתיו ובקשתי ממנו להכניסנו וגם אותם הנערים, ואם ירחמו עלינו מן השמים ויוציאנו מן השבי, אכבדנו ושכרו יהי מוכן עלי, וכן עשה. ונעשה לי נס ויצאתי מן

1 אנציקלופדיה יודאיקה, כרך ט' עמ' 1221.
2 על פי הדברים האלה סרו כל דברי החכם והסופר מר יוסף כהן צדק מלונדון ותמו כל השגותיו אודות המצבה עיין בירחון "מבשר צדק" עמ' כ"ו.
3 מ. בלבן, קורות היהודים בפולניה, עמ' 22.

השבי, ובאתי אל בית הכנען ההוא לבקש על הנערים ואמר לי: אחד מן הנערים מת, והשני הוא לפניך, ולקחתיו והבאתיו אל ביתי. אחר זמן שמענו כי הביאו עכו"ם נער אחד בפרגא (פרג) למכור (אותו על שוק העבדים), והי' אומר כי מעיר פרימוט נשבה ונשמט ליהודי יווני, ועוד משוחר אחד אשר בא כנען יון, אמר: אני ראיתיהו בקונשטנטינא".

על פי גביית עדות זו יקום דבר, שכבר במאה השמינית לאלף החמישי היו יהודים דרים בפרעמישלא והם נלקחו אחר־כך בשבי על ידי גייסות הנסיכים יערסלאב ומיעטשיסלאב. במלחמה זו נחרבה קהילת עיר פרעמישלא ונתבטלה מאין יושב בה. אחר־כך קנה קאזימירז הגדול מלך פולין מאת נסיך ומושל מדינת האליציה את שטח האדמה אשר לכדו מושלי קיוב תמורת שש מאות אלף זהובים, ומני אז נספחה למדינת פולין ונעשתה לאחת ממדינותיה עד היום הזה.

מתי התחילו היהודים שוב להתיישב בפרעמישלא ומתי נוסדה שם קהילה חדשה? בכתבי הרשות הישנים של העיר הזאת נזכרים יהודים פעם ראשונה ברבע הראשון של המאה השלישית לאלף הששי. בשנת רכ"ו חי שם יהודי ושמו יהודה חוכר המכס. הוא לא שילם כל הזמן שכר חכירת המכס. ביום ט"ז לחודש מאי שנת 1466 (רכ"ו) נקרא חוכר המכס היהודי אל מושל העיר ותבע ממנו את החוב. היות ולא היה בידי היהודי כסף לשלם למושל חובו, ניטלה ממנו חכירת המכס ונמסרה ליהודי אחר בשם דוד.

בשנת רצ"ב כבר היה ליהודי פרעמישלא בית כנסת, בנין של עץ. בשנת ש"ב חיו שם י"ח משפחות. לשבע מהן היו בתים משלהן והשאר גרו בבתי הנכרים. אלה חייבים היו לשלם ב' זהובים לשנה "כסף הגולגולת", ובעלי הבתים שילמו ד' זהובים לשנה. שני יהודים פטורים היו מן המס ההוא, האחד מזגג והשני רופא. את הראשון פטרו מן המס כי היה מתקין חלוני זכוכית בארמונו של השר ומושל העיר. השני — משום שהיה רופאו של הסטאראסטה (ראש חבל העיר). ביום כ"ה לחודש מרץ שנת שי"ט נתן המלך זיגמונד אויגוסט ליהודים רשיון לגור בעיר באותו הרחוב שהיו גרים מקודם, וגם רשות לקנות בתים משכניהם הנוצרים. בשנה ההיא כבר היה ליהודים בית קברות משלהם.

מן המיסמכים שנשארו מהתקופה ההיא ניתן, איפוא, ללמוד, כי בעת ההיא כבר התקיימה בפרעמישלא קהילה יהודית פעילה על כל צרכיה, כמו בית כנסת להתפלל בו ובית קברות לקבור בו מתיהם. כן נתן להם המלך זכויות לסחור את הארץ ואף קבע במפורש, שאם יהיה ליהודי איזה סיכסוך עם הנוצרים, אין לבית־המשפט המקומי רשות לדון אותם, אלא המלך בעצמו ידון במשפטם.

בשנת שכ"א, קודם חג הפסח, התנפלו השכנים הנוצרים על היהודים והיכו אותם מכת חרב והרג, שללו ובזזו מהם את כל הבא בידם. את דלתות בית הכנסת

שברו, ובבית הקברות עשו שמות. בעת ההיא נהרג שם הר׳ אברהם הי״ד, אביו של הגאון הגדול בדורו מו״ה משה איש חי, אבד״ק פרעמישלא, מח״ס ״מטה משה״ [4]. כאשר נודע הדבר הזה למלך, ביום כ״ח לחודש מרץ, הוציא פקודה לתושבי העיר ההיא והזהיר אותם כי אם יארע דבר כזה שנית יענוש אותם בכל חומר הדין. המלך ביקש מהם שידורו עם היהודים באהבה ואחוה ושלום וריעות כלפנים, ולא יפריעו מנוחתם. עקב המאורעות האלו נידלדלו היהודים מאוד ולא יכולים היו לשלם את המס אשר היו חייבים לשלם לאוצר המלך. המלך פטרם מלשלם את המסים והארנוניות שנה אחת, דהיינו שנת שכ״ב, מלבד מכס הגבול.

בשנת של״א עמדה הרשות המקומית לגרוע מזכויותיהם של היהודים במסחר, והם מחו על כך בפני המלך. המלך, אשר היה מגן עליהם תמיד מפני אויביהם, נתן פקודה לרשות המקומית לא לגרוע מזכויותיהם של היהודים, שניתנו להם מאת המלך, בין במסחר ובין בעניינים אחרים, וחלילה להם, לנוצרים, לנגוע ביהודים לרעה, ואם יאונה להם דבר רע יטיל עליהם קנס בסך ששת אלפים זהובים לאוצר המלך. בעת ההיא היה בית הקברות של היהודים סמוך ונראה לבית הספר של הנוצרים, והיה ביניהם דין ודברים אודות בית הקברות הזה. היהודים פנו אל המלך וביקשו שידין דינם. המלך, אשר עמד תמיד לצדם, נתן בשנת של״א צו, כי אין לבית המשפט המקומי סמכות לדון בדינם של היהודים, אלא הוא עצמו או פקידיו.

אחרי מות המלך זיגמונד אויגוסט קם המלך סטעפאן באטארי, וביום כ״ז לחודש יוני שנת של״ו אישר וקיים את כל הזכויות שהיו להם קודם, לא גרע מהן דבר אף במלוא הנימא.

תחת ממשלת מלכי חסד אלה עלתה הקהילה כפורחת. בשנת שנ״ב התחילו לבנות בית הכנסת, בנין של אבנים, במקום אשר עמד שם בית הכנסת הישן שהיה בנין של עץ. מלאכת הבנין נשלמה בשנת שנ״ד, וזה בית הכנסת הגדול אשר בפרעמישלא, שעד היום עומד בנוי על תלו.

באמצע המאה הרביעית לאלף הששי מופיעה לפנינו קהילת פרעמישלא כאחת הקהילות הגדולות והראשיות אשר במדינת פולין, כעיר מרכזית העומדת בראש הגליל, אשר כמה קהילות גדולות וקטנות וישובים הרבה הסמוכים אליה היו שייכים וכפופים לה. ואלה הן ערי הגליל: רישא, יערסלאב, דאברמיל, סטריא, שינאווי, דראהביטש, קרעשוב וטומאשוב. מדי פעם התועדו בעיר הזאת באי־כוחן של ערי הגליל בעיר הזאת, ופרנסיה מנהיגי ורבניה של הקהלות האלו התועדו על העניינים המשותפים להם בעניני מסים וארנוניות, וכן בעניני דת ודין, לגדור גדר בחיזוק הדת והאמונה.

במאה החמישית נפרדה העיר שינאווי מגליל פרעמישלא ונספחה לגליל

4 נדפס בקראקא בשנת שכ״א.

העלמא. בשנת תס״ג נפרדה העיר סטריא מגליל פרעמישלא ונעשית לאחת מערי הגליל של מדינת רייסין הנקראת גליל לבוב, ושלחה את מנהיגה אל מקום הועד של העיר לבוב. בועד המדינה שהיה בשנת תקי״ג בעיר בוברקא, היו באותה אסיפה ארבעה מנהיגים מלבוב, ארבעה מבראדי, שלושה מזאלקווא, אחד מטיסמניץ, אחד מסטריא, אחד מלינסק, אחד מיאברוב[5].

בראשית המאה הששית נפרדו ערי קרעשוב וטאמאשוב מגליל פרעמישלא ונספחו לגליל אורדינציא של זאמושטש. כעיר מרכזית העומדת בראש הגליל בחרה מקרבה מנהיג אחד שהיה נקרא בשם ״ראש מדינה״, והוא ישב ראש באסיפת ועד הגליל ההוא לטכס עצה על הענינים המשותפים להם בעניני מסים וארנוניות כלפי חוץ ובחיזוק הדת והאמונה כלפי פנים. אחד מראשי המדינה אשר היו בפרעמישלא היה הנגיד הקצין ר׳ שמואל שמעלקא, מנהיג הקהילה וראש מדינה במשך שלושים שנה. אביו ר׳ יהושע היה יליד עיר פראג, בנו של העשיר הגדול ר׳ שמואל שמעלקא מפראג, שהיה נקרא בשם ״רייך שמעלקא״ (חותנו של הגאון מהר״ל מפראג), וימת שמואל בר׳ יעקב בעיר פראג בשנת שי״ח. בנו הר׳ יהושע נשא כנראה אשה מעיר פרעמישלא, וגם היא ילדה לו בן אשר קרא את שמו שמואל על שם אביו העשיר ר׳ שמואל שמעלקא מפראג. גם שתי בנות היו לו לר׳ יהושע נשואות לרבנים מובהקים, האחת היתה אשת זקיני הרב הגאון מו״ה יהושע הלוי איש הורוויץ, הידוע בשם ״ר׳ יהושע ארוך״ מפרעמישלא, והשניה אשת הגאון מו״ה מאיר ז״ק, אבד״ק לבוב. וימת שם שמואל ביום י״ב לחודש תשרי שנת שפ״ט ושם נקבר. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו:

״פה נטמן, איש ישר ונאמן, גדול מרבן שמו, הקצין ר״מ (ראש מדינה) שמואל שמעלקא ב״ר יהושע, שהלך לעולמו יום י״ב תשרי שנת והוא שפט את ישראל שלשים שנה, כי היה ראש ומנהיג הקהלה והמדינה, ועמד בפרץ בכל עת ועונה, ביתו היה פתוח לרוחה, כל עיף ויגע מצא בו (מנוחה)... מחזיק ידי לומדי תורה... (והשאר נמחק מרוב ימים) תנצב״ה״.

כמו על כל הקהילות הגדולות והראשיות שבמדינות פולין, הטילו גם על פרעמישלא מסים וארנוניות גדולים שלא היה ביכלתם של בני הקהילה לשלם. קהילות פרעמישלא ולבוב ערכו בקשה אל הממשלה ליתן להם רשות לאסוף באסיפה מדי פעם בפעם מנציגי ערי הגליל, להתייעץ אודות הערכת המסים והארנוניות שהיו חייבים לשלם להרשות, ולחלק את נטל המסים בין הקהילות הגדולות והקהילות הקטנות והישובים. הממשלה נענתה לבקשתם, ובשנת תי״ח, באסיפת אצילי ורוזני המדינה של מלכות פולין (סיים) החליטו, כי לקהילות ישראל בערי

5 ירחון 1912 עמ׳ 460.

לבוב ופרעמישלא הרשות לקרוא לאסיפה את מנהיגי וראשי הקהילות של הערים הקטנות והישובים אשר סביבותיהן, להתייעץ בדבר הערכות המסים אשר עליהם לשלם ולישא בעול עמהם, משום שקהילות לבוב ופרעמישלא לבדן אין ידן משגת לשלם להרשות המסים הנדרשים מהן[6].

מן העת ההיא התחילו להתפתח ועדי המדינות, דהיינו גליל לבוב וגליל פרעמישלא, ומאז היו הועדים האלה מתאספים ברשיון הממשלה, ולהחלטתם ניתן תוקף גם על ידי הרשות. כנודע עמד הוועד של גליל לבוב בעצם תקפו וגבורתו עד יומו האחרון, היא שנת תקכ"ה. בשנה ההיא נתבטלו הועדים ובטל התמיד של אסיפות הגלילים על ידי המלך האחרון של מלכות פולין.

רופאים יהודים

כמו בהרבה קהילות גדולות וראשיות של מדינות פולין, היה גם לקהילת עיר פרעמישלא רופא יהודי מיוחד בשביל אנשי קהילתם בכלל ועניי עירם בפרט. הוא קיבל פרס מקופת הקהל לרפא עניי חולי ישראל בלא תשלום שכר.

מבין הרופאים היהודים בזמן ההוא ידוע לנו אחד בשם מארעק (מרדכי) השחור, אותו שיחרר המלך ביום ל"א לחודש מרץ שנת של"ה ופסק שאין רשות לראשי הקהל לכוף אותו לעמוד לדין לפני הרב או בית דינו ואסור להם להחרימו, אלא המלך ידון אותו בעצמו, אולם הטיל על הרופא לשלם מסים וארנוניות לראשי העדה כשאר היהודים ולשאת עמהם בעול[7]. מארעק היה רק אומן — מקיז דם, ולא רופא הנכתב בתור "דאקטור לחכמת הרפואה".

לפנים היו אצל היהודים במדינת פולין שני מיני רופאים: מי שלמד רפואה באוניברסיטה באירופה וקיבל את התואר דאקטור לחכמת הרפואה, איש כזה היו מכנים בספרות הרבנים בשם "רופא מומחה". לא כן אומן, אשר היה רק מקיז דם והתעסק בריפוי חולים וחובש פצעים מבלי שהיה בקי בחכמת הרפואה אלא למד אותה מתוך ספרים ומן הנסיון. לזה היו קוראים בשם "רופא" סתם. במשך הזמן נשתבשו הדברים והיו כותבים, מפני הכבוד, גם על האומן בשם "רופא מומחה", וקשה מאוד לברר מי באמת היה "רופא מומחה" או "רופא" סתם (פעלד-שער). לכן אני כותב התואר "רופא מומחה" רק על אותם האנשים הנודעים לנו בבירור כי למדו את חכמת הרפואה בבית מדרש (אוניברסיטה) באירופה וקיבלו את התואר דאקטור לחכמת הרפואה. לא כן את שאר האנשים מסוג זה, הם מכונים בשם "רופא" סתם.

בצאת ישראל בגולה בשנת ת"ל מעיר ווינה הבירה, היה בין הגולים גם הרופא של עדת ישורון בעיר זו, הרופא המומחה לרבים ר' יהודה ליב ב"ר יצחק וויגקלער

6 שם עמ' 489.

7 ד"ר מ. שור "היהודים בפרעמישלא", (פולניה).

עם בני ביתו ובניו, רופאים מובהקים אף הם. הר' יהודה ליב ווינקלער היה אבי משפחת רופאים מומחים אשר כולם למדו את חכמת הרפואה באיטליה וקיבלו באוניברסיטת פדואה את התואר ד"ר לחכמת הרפואה. גם הר' יהודה ליב ווינקלער למד את חכמת הרפואה בפדואה ונרשם ביום 22 לחודש מרץ שנת 1629 בתור "ד"ר מן שלשה מדעים שונים", דהיינו מן חכמת הפילוסופיה, פיזיקה והרפואה. הוא קבע דירתו בעיר ווינה. שם היה זמן רב ראש ומנהיג בקהל עדתו עד אשר יצא משם מפני חמת המציק בשנת ת"ץ. שמו נזכר בספר "אור חדש" מאת הרב המקובל ר' חיים באכנער מקראקא: "ושמעתי מהחכם השלם הרופא המומחה מהר"ר ליב נרו מק"ק ווינא". הוא היה ידיד ורע לחכם מלומד נוצרי הידוע בשם יאהן קריסטאב וואגענזייל, ועמד אתו בחילוף מכתבים בשפת עבר ובשפת רומי. מכתב אחד אשר כתב לוואגענזייל לעיר מייזען ביום 18 לחודש יוני שנת 1655 נמצא עוד היום באוצר הספרים של העיר לייפציג. הרופא ר' יהודה ווינקלער היה יודע כמה לשונות, ונמצא ממנו שיר אחד לחתונה בשפת עבר ובשפת אשכנז. בשנת ת"ל, כאשר פקודה יצאה מאת המלך לגרש את היהודים מווינא, ערך בקשה אל המלך בשם קהל עדתו ביום 23 לחודש אפריל שנת 1670 וביקש ממנו כי ירחם ויחוס עליהם לבלתי לגרשם, וחתום בראש מנהיגי עירו. כן כתב מכתב אודות הדבר הזה לקהל עדת עיר מאנטוא וחתם בראש מנהיגי עירו: "נאום יהודה הרופא בלא"א מהר"ר יצחק ווינקלער זצ"ל".

כאמור יצא הוא ובניו ובני ביתו מעיר ווינא בשנת ת"ל. ואלה בני יהודה ווינקלער. בנו הראשון היה הרופא המומחה ר' יעקב ווינקלער, אף הוא למד את חכמת הרפואה בפאדואה ונרשם בתור ד"ר לחכמת הרפואה ופילוסופיה בשנת 1669. בשנת ת"ל יצא לגולה ובא לו עירה פוזנאה וישב שם. בשנת תל"א נשא משם אשה את בת הרופא של קהל עדת ישורון בפוזנא ר' משה הרופא. אחרי מות חותנו נתמנה בשנת תל"ג לרופא בקהל עדתו, ויצא טיבו לרופא מהולל ויבקשו אותו גם הנוצרים בעיר ההיא, ובפרט היה מבוקש אצל אצילי וחורי העיר. בפוזנא נחל כבוד מן קהל עדתו והיה ראש ומנהיג עד יום מותו בשנת תע"א. הניח אחריו בן ושמו ר' זאב וואלף ווינקלער שלמד גם כן את חכמת הרפואה בפאדואה, וביום 25 לחודש יולי 1701 (תס"א) נרשם בתור ד"ר מן חכמת הרפואה ופיזיקה. אחרי מות אביו נתמנה לרופא בקהל עדת עיר פוזנא במקום אביו בשנת תע"ב לפ"ק. בשנת תצ"ו, כאשר העלילו הנוצרים על היהודים עלילת דם ושמו את ראשי העיר ונכבדיה בבית הסוהר, הספיק בעוד מועד להימלט על נפשו ולברוח משם ועקבותיו לא נודעו לנו עוד.

בנו השני של הרופא ר' יהודה ליב ווינקלער היה הרופא ר' מאיר ווינקלער, אשר נתמנה לרופא בקהל עיר לובלין וכן מטעם בית הפקידות לרופא בעיר ההיא[8].

8 ראה ליקוטי העיר לובלין, נוספות עמ' 15.

בנו השלישי היה הרופא ר' יצחק ווינקלער. כאביו ואחיו למד אף הוא את חכמת הרפואה בעיר פאדואה ונכתב יחד עם אחיו יעקב ביום 13 לחודש דצמבר שנת 1669 בתור ד"ר לחכמת הרפואה ולחכמת הפילוסופיה[9]. הוא קבע דירתו בעיר ווינה והיה שם רופא מהולל ונכבד מאוד, גם אצל הנוצרים וחורי הארץ. בשנת ת"ל, בצאת ישראל בגולה, עזב גם הוא את העיר ההיא והיה נע ונד בארץ עד אשר בשנת תמ"ב קיבל רשיון מאת יאן סאביעסקי מלך פולין, לקבוע דירתו בעיר פרעמישלא ולעסוק במלאכתו. הוא נשא לאשה את בת הנגיד הקצין ר' לעמיל סג"ל איטנגא מווינה, בנו של הקצין הנגיד ר' מרדכי מאדיל סג"ל איטנגא (הזקן).

הקצין ר' לעמיל היה אבי הרב הגאון מו"ה משה סג"ל איטנגא אבד"ק זבאריז הסמוכה לטארניפול, חותנו של הרב הגדול מו"ה יצחק כ"ץ, בן הג"מ משה כ"ץ, בן הגאון בעל הש"ך, וימת בעיר רישא. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו: "כהן צדק אשר לקח... עולמו, ה"ה האלוף בתורה ובחסידות מו"ה יצחק בהרב הגאון מוה"ר משה בהרב מו"ה שבתי כ"ץ בעל המחבר שפתי כהן". הוא הוציא לאור את הספר "גבורות אנשים"[10] שחיבר זקינו בעל הש"ך, ובסופו איזה תשובות מהגאון מו"ה מאיר אבי הש"ך. כאמור, קיבל ר' יצחק ווינקלער רשיון מן המלך פולין שיוכל לקבוע דירתו בפרעמישלא, אך כנראה לא ישב שם אלא זמן מועט, כי באחרונה היה דר בפוזנא.

כמו כל הקהילות הגדולות והראשיות שבמדינת פולין היה לה לקהילת פרעמישלא, מלבד האב"ד ובית־דינו, גם מגיד מישרים, דרשן מיוחד, אשר דרש לפני העם מדי פעם בפעם בהלכה ואגדה במוסר ודרוש ובחכמת הקבלה. בין מגידי־מישרים אלה היה הרב הגדול הדרשן המקובל מו"ה בצלאל ב"ר שלמה מקאברין, בתחילה היה דרשן בעיר סלוצק ואחר־כך בעיר פרעמישלא, מח"ס "עמודיה שבעה", "פלח הרמון", "כתונת פסים" ו"כתר יוסף". הספרים האלה המה דרושים בדרך פרדס מתובלים בפילפול אורייי עם דברי אגדה ובחכמת הקבלה, והצטיינו בעיקר בזה, שלא כשאר ספרי דרוש, יש להם יד ושם בחכמת הנסתר בכלל ובקבלת האר"י ז"ל בפרט. בספרו "כתר יוסף" נמצאים הרבה דברים הנוטים למאמיני כת ש"ץ. כנראה, בשחרותו, כרוב בני דורו, האמין אף הוא במשיח השקר עד אשר נתגלה קלונו של ש"ץ ונעשה מומר לדתו, קיבל דת מוחמד ונשתמד בשנת תכ"ו. מני אז התחילו הרבנים וכל יראי ד' להחרימם ולרדפם עד חרמה.

בשנת ש"ב לפ"ק היו כאמור בפרעמישלא י"ח משפחות אשר שבע מהן היו להן בתים כאחוזתם וקנין כספם, והשאר דרו בבתי הנכרים. בשנת שכ"ה עלה מספרם לכ"ג משפחות, עשר מהן היו להן בתים קנין כספם והשאר דרו אצל שכניהם

9 ראה ספר "גולי ווינא" עמ' 146.
10 נדפס בדעסוי תנ"ז.
11 לשונו בהקדמת ספרו.

הנוצרים. בשנת תקכ"ה היה מספר היהודים בפרעמישלא 2418 נפש, ועם כל ערי הגליל והישובים הסמוכים — 25,724 נפש.

אודות הרבנים אשר שימשו ברבנות בעיר פרעמישלא מזמן ראשון עד זמן אחרון ראה בספר "לוחות זכרון". אזכיר בזה רק כמה מהם הקבועים בזכרוני.

א. הגאון המפורסם מו"ה משה בן הקדוש ר' אברהם הי"ד, מח"ס "מטה משה", יליד עיר פרעמישלא, מגדולי תלמידיו של הגאון מהרש"ל ז"ל ומגדולי הדור. עליו העיד הגאון מו"ה אהרן בנימין סלניק בספרו שו"ת "משאת בנימין": "זה משה האיש גדול מאוד בדורנו". הוא נשא לאשה בת "נדיב ויועץ, נשוא פנים וראש בישראל כמר שמואל מעיר לודמיר"[12]. מקודם היה תופס ישיבה בעיר בעלזא, אך מפני טרדות רבות ותלאות הזמן קבע דירתו בעיר מגורי חותנו ק"ק לודמיר אשר במדינת וואהלין. בשנת שמ"ה התחיל לסדר שם את ספרו "מטה משה" אשר הדפיסו בהיותו כבר אב"ד בעיר מולדתו פרעמישלא. אחר־כך התישב בעיר אפטא, ונזכר שם בפנקס הקהל בשם "בנימין בהקדוש ר' אברהם מפרעמישלא". וימת שם משה בשנת שס"ו ושם מנו"כ.

ב. הרב הגאון החסיד מו"ה יעקב קאפיל כ"ץ, שימש ברבנות בפרע־מישלא משנת שע"ב בערך עד שנת ש"פ[13]. בשנת ש"פ נתמנה לאבד"ק לבוב מחוץ לעיר, ונח נפשי' דרב יעקב שם ביום כ"ז תשרי שנת ש"ץ[14].

ג. זקיני הגאון המפורסם והחסיד מו"ה ארי' ליב (הגבוה), בן הגאון החסיד מו"ה זכרי' מענדל קלויזנר, יליד קראקא, מגדולי תלמידיו של הגאון בעל "מגיני שלמה". בצעירותו היה דיין ומו"ץ בעיר קראקא, ובשנת ת"ב נתקבל לאבד"ק פרעמישלא. הוא היה מגאוני הועד דד"א פולין. בועד הארצות אשר היה ביריד גראמניץ ביום א' ניסן תי"ד בעיר לובלין, הסכים על הדפסת ספרי הש"ך יו"ד, וחתום עצמו בשמו ושם אביו ועירו: "נאום ארי' ליב באאמ"ו החסיד מו"ה זכרי' זלה"ה החופ"ק פרעמישלא". אחרי מות הגאון המקובל מו"ה שבתי שעפטיל הלוי הורוויץ (בן השל"ה), שנפטר בשנת ת"ך בעיר ווינה הבירה, נתמנה למלא מקומו שם[15]. אחרי מות יהושע, הוא זקיני, הגאון הנודע מו"ה אברהם יהושע העשיל, הנקרא בשם "רבי ר' העשיל" (נפטר בקראקא ביום כ' תשרי שנת תכ"ד), נתמנה הוא למלאות מקומו. נח נפשי' דרב האי גאון וחסיד ביום ש"ק ט"ו לחודש אייר שנת תל"א, ויקברו אותו ליד מחותנו הגאון רבי ר' העשיל ז"ל. תשובה

12 ראה הקדמת ספרו.

13 ראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" עמ' ס"ט.

14 עיין ספר "אנשי שם" בערכו.

15 ראה הסכמתו על ספר "באר הגולה" תכ"ג.

אחת נדפסה ממנו בשו"ת "פני יהושע" ח"ב[16], ודבר חידוש הביא מאתו הגאון מו"ה אלעזר קאליר בספרו "אור חדש" על קידושין לז, ב, ד"ה ומדברי. בזמנו נדפס ממנו ספר "תקוני תשובה" בלשון לע"ז (קראקא תכ"ו) והוא יקר המציאות[17].

ד. הגאון מו"ה יוסף בן הר' יקותיאל לאזיל הלוי הורוויץ. מרבני גאוני הועד דד"א, השתתף בועד יערסלאב מן יום ב' כ"ג אלול שנת ת"ץ וחתום "יוסף הלוי הורוויץ". אביו, הנגיד הקצין ר' יקותיאל לאזיל הלוי, ראש ומנהיג בעיר ווינה (נפטר בשנת שצ"א), היה בנו של הנגיד ר' פנחס הלוי הורוויץ, בן הר' אלעזר, הנקרא בכתבי הישנים של הרשות בעיר פראג ובעיר ווינה בשם "פנחס לאזארוס", וכן זרעו אחריו בשם המשפחה "לאזארוס", ועל לוח מצבתם חרות שם משפחתם "הורוויץ", וכן חתימתם "הלוי הורוויץ". הסכמות הרבה על ספרים שונים נמצאו מהג"מ יוסף הלוי הורוויץ בהיותו בועד ארבע הארצות, והאחרונה היא בועד יערסלאב מן יום י"א תשרי שנת תמ"א ע"ס "בית יהודה"[18].

מתולדותיו ידענו כי שלושה בנים היו לו הנזכרים בפנקס הקהל בעיר פרעמישלא, הלא המה: מרדכי, אברהם, יקותיאל. גם בת אחת היתה לו, אשת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק גלוגא רבתי, ונדפס ממנו דבר אגדה בספר "שמנה לחמו"[19] בדרוש לראש השנה, "בשם המאור הגדול כבוד מו"ה יהודה ליב נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק גלוגא רבתי, חתן הגאון הגדול המנוח מו"ה יוסף סגל זצ"ל הורוויץ שהי' אב"ד ור"מ דק"ק המפוארה פרעמישלא יצ"ו".

ה. הגאון המפורסם מו"ה (משה) ארי' יהודה ליב, הנודע בשם "ר' ליב חסיד", בן הר' משה למשפחת מייזעלש הנכבדה, נכד הרמ"א, בן בנו של הר' שמחה בונם מייזעלש (נפטר בקראקא ביום ט' אדר שנת שפ"ד), שהיה חתן רבנו הרמ"א ז"ל, ואשת רבנו הרמ"א היתה בת הגאון המפורסם מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, תלמידו הגדול של רבנו יעקב פולק ז"ל.

הגאון ר' ליב חסיד נולד בשנת ת' בערך בעיר לאדמיר אשר במדינת וואהלין, וכן חתם עצמו בכל חתימותיו: "ארי' יהודה ליב מלודמיר". הוא היה מרבני גאוני הועד דד"א, וגדול בדורו. בועד יערסלאב שהתקיים ביום ג' כ"ב אלול תל"ז הסכים על הדפסת תנ"ך עם תרגום לשון אשכנזי[20]. בסוף שנת תנ"א נתמנה לאבד"ק פרעמישלא. בועד יערסלאב, ביום ה' תשרי שנת תנ"ב, הסכים על הדפסת המדרש

16 יו"ד סי' י"ח.

17 ראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ז—נ"ח, ולעיל במאמרי על "הרובשוב" וברבעון הצופה להכמת ישראל שנה ט"ו.

18 נדפס בדעסוי תנ"ח.

19 נדפס בדעסוי תס"א.

20 נדפס באמשטרדם תל"ח.

רבה עם פי' "נפתלי אילה שלוחה" [21]. נפטר ביום ש"ק י"ג אייר שנת תנ"ד בעיר פרעמישלא.

ו. כי נח נפשי' דרב יהודה נתקבל על מקומו חתנו הרב הגאון הצדיק המפורסם מו"ה יוסף סגל חריף, בן הגאון מו"ה משה סגל חריף אבד"ק פולנאה, שמקודם היה ר"מ בעיר לבוב בתוך העיר [22]. אחרי מות חותנו נתמנה למלאות מקומו בעיר פרעמישלא. וימת שם יוסף ביום ועש"ק א' דר"ח אייר שנת תפ"ב. זקיני הגאון הח"ק העיד עליו שלא היה בו שום דופי רק מה שעבר על דברי חז"ל בכתובות ג, א, "המבזבז אל יבזבז יותר מחומש". בתשובה לחכם אחד הנדפסה בסוף שו"ת ר"ח כהן ר"פ (לבוב תרכ"א) הביא דבר אחד פירוש נאה, בשם "בן דודי ה"ה הגאון המפורסם כבוד מו"ה יוסף סגל אבד"ק פרעמישלא, חתן הגאון החסיד מו"ה ליב חסיד ז"ל". וכן בס' "כתונת פסים" [23] כתב: "כוונתי בזה לדעת הגאון אב"ד ור"מ דק"ק פרעמישלא מוהר"ר יוסף במו"ה משה ז"ל".

ז. הגאון הגדול המפורסם פאר הגולה מ' מנחם מענדל מרגליות [24]. היה יליד ארץ אשכנז כי בא ממדינת גאלייך ארצה פולין לאכסניא של תורה ללמוד בהישיבה הגדולה בעיר קראקא. שם נשא אשה את שיינדיל בת הגאון מו"ה מרדכי מרגליות שהיה ר"מ בעת ההיא בעיר הזאת. וע"ש משפחת חותנו הוא ובניו וזרעו אחריו נקראים בשם "מרגליות" עד היום. בהיותו צעיר שימש ברבנות בעיר שידלוב [25]. משם נתמנה לאבד"ק פרעמישלא, שם הסכים ע"ס "אהבת השם" (לובלין ת"א) וחתום: "נאום מנחם מענדיל אשכנזי החונה לע"ע בק"ק פרעמישלא. חותם יום ב' ד' טבת קץ הפלאות (שנת ת') לפ"ק". הוא השתתף בועד הארצות אשר היה ביום ה' א' ניסן שנת ת"ד בעיר לובלין, וחתם יחד עם גאוני הועד.

ח. הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל ב"ר יואל פייביש שטנגן. מרבני גדולי הדור, אשר שימש רב בעיר פרעמישלא [26].

ט. ויהי אחרי מות יוסף סגל חריף נתמנה למלאות מקומו הרב הגאון החכם הכולל הרופא המומחה לרבים מו"ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל, בנו

21 נדפס בפפד"א תנ"ב.

22 ראה הסכמתו עם חותנו הג"מ ליב חסיד, על הדפסת הירושלמי סדר זרעים עם פי' מהר"א פולדא, אמשטרדם ת"ע.

23 נדפס באמשטרדם תנ"ה.

24 לשון נכדו בעל "תבנית יוסף" בהקדמה שם.

25 ראה הסכמתו על ספר "אהבת ציון", לובלין שצ"ט וחתם: "יום ה' ר"ח ניסן "בעושיו" (שצ"ד) לפ"ק. נאם מנחם מנדל אשכנזי החונה לע"ע בק"ק שידלוב".

26 ראה הסכמתו על ספר הש"ך על יו"ד, לובלין ת"ר.

הראשון של הגאון בעל "קיקיון דיונה". בשנת תמ"ג, בהיותו בן ל"ב שנים, נתמנה לאבד"ק זאלקווא, שם היה ג"כ רופא בחצר המלך יאן סאביעסקי במעוני הקיץ אשר היו לו שם[27]. בשנת תנ"א נתקבל לאבד"ק סלוצק ובשנת תנ"ד בערך נתקבל לאבד"ק פינסק[28], ואחרי מות יוסף סגל חריף נתקבל לאבד"ק פרעמישלא. אך לא הגיע לשם כי פגעה בו מידת הדין, ובשנת תס"ג לא היה עוד בין החיים.

י. הרב הגאון מו"ה יהושע יחזקאל פייביל תאומים (אחיו של הנזכר למעלה וצעיר ממנו לימים ושנים). ביום א' כ"ג לחודש מנ"א שנת תס"ג נתמנה הוא לאבד"ק פרעמישלא, תחת אחיו, "בתנאי שישלם לגיסתו אלמנת אחיו הרב ז"ל, את הסך שמגיע לה מאת קהל עיר פרעמישלא". כחמש עשרה שנה שימש שם ברבנות, מן שנת תס"ג עד שנת תע"ח. באותה שנה יצאו ראשי העדה לריב עמו, באמרם כי יושב כמעט משך השנה בעיר רישא שהיא אחת מערי הגליל ולא בעיר פרעמישלא, ודחו אותו ממשמרתו וקיבלו רב אחר במקומו[29].

יא. הרב הגאון מו"ה שמואל, שהיה לפנים אבד"ק סלאנים. אביו הרה"ג מו"ה מנחם מענדיל פאטיקער אבד"ק ברעזאן (נפטר בלבוב ביום ג' טבת תע"ז) היה בנו של הרב החסיד מו"ה יחיאל מיכל פאטיקר, בן אחיו של הרב הגאון הקדוש המקובל מו"ה יחיאל מיכל הי"ד אבד"ק נעמירוב, שנהרג שם בידי זדים הארורים גייסות חמיל שר"י, כנודע. כאמור נתמנה הג"מ שמואל בשנת תע"ח לאבד"ק פרעמישלא, וימת שם שמואל בשנת תצ"ב בערך ושם מנו"כ. ולשמואל שני בנים גדולים רבנים מובהקים מגאוני הזמן, האחד הוא הרב הגאון מו"ה שאול אבד"ק פשעדבורז, חתן הגאון מו"ה אלעזר אבד"ק דובנא, חתן הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק לבוב ואחר־כך בעיר לובלין, והנפטר שם ביום י"ז סיון תנ"א ושם מנו"כ[30].

יב. הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה יחיאל מיכל, הידוע בשם ר' מיכל ליטוואק, כי נשא אשה מעיר הורודנא אשר במדינת ליטא, את שרה בת הרב הגאון מו"ה משה יהושע הלוי הורוויץ אבד"ק הורודנא. הוא נתמנה עוד בחיי אביו בשנת תצ"ב לאבד"ק פרעמישלא, ושימש שם ברבנות ארבעים שנה בערך, ונח נפשו שם בליל יוה"כ שנת תקל"א[31]. אחרי מותו נתמנה למלאות מקומו חתנו.

27 ראה נוב"י תנייגא אה"ע סי' פ"א.

28 ראה הסכמתו על ספר "כבוד חכמים", אמשטרדם תס"ג.

29 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא".

30 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "בעלזא".

31 שתי תשובות נדפסו ממנו, אחת בשו"ת ר' חיים כהן ראפאפורט האה"ע סי' נ"ו, והשניה בשו"ת "בית אברהם", ברלין תקי"ג.

יג. הרב הגאון מו"ה יעקב משה מנחם מענדיל, בן הגאון המפורסם מו"ה דוד שמואל שמעלקא אבד"ק קראקא [32]. מקודם היה אבד"ק טורקא [33].

ולו שני רבנים גדולים וגם בת. האחד היה הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אבד"ק הוסקוב, חתן הגאון מו"ה יהושע הלוי אבד"ק דאבריל, טשערנאבצי, סימאייטש [34]. בנו השני היה יוסף הצדיק, אשר מילא אחריו בעיר פרעמישלא. בתו היתה אשת הנגיד ר' אברהם מעיר בורשטין, בנו של הגאון מו"ה מאיר היילפרין אבד"ק אפטא ולובלין.

יד. הגאון הצדיק המפורסם מו"ה יוסף אשר עלינבערג, נתמנה אחרי מות יעקב אביו לאבד"ק פרעמישלא, והוא נודע למשגב בשם "הצדיק מפרעמישלא". וימת שם יוסף בשנת המגפה היא שנת תקצ"א.

טו. הג"מ מרדכי זאב אורינשטיין, בן בעל "ישועות יעקב".

טז. הג"מ שמואל זנוויל, אחי בעל "טיב גטין".

יז. הג"מ יוסף חנניא ליפא מייזעלש, מח"ס "כללי דפיסחא", "קונטרס עגונות" ושו"ת "תפארת יוסף".

יח. הג"מ יצחק אהרן סגל איטינגא. ישב שם רק חצי שנה.

יט. הג"מ יצחק יהודה שמעלקיש, מח"ס שו"ת "בית יצחק" ו"ח.

כ. בן אחיו הג"מ גדליה שמעלקיש.

כא. הרב הגאון החסיד מו"ה שמואל, בן הגאון המפורסם מו"ה משולם פייביש אבד"ק קראקא, רבו של הב"ח. נשא ונתן עם הגאון הנודע הוא רבנו הקדוש מו"ה ישעי' הלוי הורוויץ, בעל השל"ה. כעדות החוקר והמקובל יש"ר מקנדיא, בהקדמת ספרו "נובלות חכמה" [35]: "תשובות חשובות, רגלי מורכבות, ידעונים ואבות, מרבנו שבארץ ישראל הגאון ר"ג ואב"ד בירושלים עיר הקודש תוב"ב, החסיד מו"ה ישעי' סגל וכו' לשאלות הגאון ר"מ ואב"ד דק"ק פרעמישלא החסיד מוהר"ר שמואל זלה"ה, בן המאור הגדול בישראל מוהר"ר משולם פייביש זלה"ה ר"מ ואב"ד דק"ק קראקא".

מתולדותיו ידענו כי בת היתה לו, אשת נעוריו של הרב הגאון יניק וחכים מו"ה אברהם ז"ק, בנו של הגאון הגדול אבד"ק לבוב תוך העיר. בנעוריו שימש ברבנות בעיר באר, וערך שנת ת"ד נתמנה לר"מ בעיר לבוב במקום אשר שימש שם

32 ראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ח.

33 ראה הסכמתו משנת תקכ"ה על ספר "הלכה פסוקה", טורקא תקכ"ה ועל ספר "מפעלות אלקים", שם תקכ"ז.

34 ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מ"ט.

35 נדפס בבאסיליא שצ"א.

אביו ברבנות בתוך העיר. אך לדאבון לב אביו ולדאבון כל בני ישראל, לא עלתה לו שם שנה תמימה, וימת שם אברהם על פני אביו ביום א׳ ט״ז לחודש תשרי ת״ב ושמנ״כ. הספידו הרב מו״ה ישראל אבד״ק בעלזיץ בעל ילקוט חדש, בספרו ״תפארת ישראל״ עה״ת, אשר עדיין הוא בכתובים ומונח כעת באוצר הספרים אשר באוכס־פורד, ובדרשו לפרשת נח כותב שם את אלה הדברים: ״זאת דרשתי לפום ריהטא שלא להתעצל בהספידו של חכם, הגאון יניק וחכים מוהר״ר אברהם ז״ל אשר הי׳ אב״ד ור״מ דק״ק באר, חתן אדוני מ״ו הגאון ר׳ שמואל ר׳ פייביש ז״ל בשנת ת״ה בחודש חשון״. כאמור היתה אשת נעוריו של הג״ר אברהם ז״ק בתו של הג״ר שמואל אבד״ק פרעמישלא. אחרי מותה לקח לו לאשה את חוואלש בת הגאון המקובל מו״ה נתן נטע שפירא ר״מ בקראקא בעל ״מגלה עמוקות״, אלמנת הרב הגאון מו״ה צבי הירש שור בנו של הגאון הגדול מו״ה חיים שור בעל ״תורת חיים״.

להגאון מו״ה משולם פייביש אבד״ק קראקא היה מלבד בנו שמואל הנזכר, עוד בן, והוא הרב הגאון מו״ה אביגדור אבד״ק טרעמבאוולע, אבי הרה״ג החריף מו״ה יוסף חריף, אבי הרב הגדול מו״ה מרדכי אבד״ק יארטשוב, אבי הרה״ג ר׳ יוסף שהיה נקרא בשם ר׳ יוסיל טשארטקובר מבראדי, חתן ״הרב החסיד המפורסם״ [36] מו״ה נתן, מחכמי הקלויז בעיר בראדי, בן הרה״ג מו״ה לוי ב״ר שלמה, מח״ס ״בית לוי״, אשר מקודם היה דר בעיר בראדי ואח״כ בעיר סטאניסלאב, וימת שם בשנת תקי״ב. ה״ר נתן בא עה״ח בין שאר חכמי הקלויז נגד ״כותב הקמיעות״ (הג״מ יונתן אייבשיץ) בחודש אלול שנת תקי״ב בעיר בראדי.

לר׳ יוסף יוסיל טשארטקובר היתה בת ושמה הינדא, אשת הרה״ג מו״ה מנחם מענדיל אבד״ק ראוונה, אשר תשובה אליו נדפסה בשו״ת נוב״י תניינא חו״מ סי׳ מ״ז, והיא ילדה לו את הרה״ג מו״ה שאול ישכר בעריש ביק אבד״ק מעזיבוש [37].

כב. הגאון מו״ה ש מ ו א ל, בן הגאון מו״ה משה, אבד״ק פוזנא, שהיה נקרא בשם ר׳ משה ר׳ מענדלש, על שם אביו הגאון מו״ה מנחם מענדיל (אבד״ק קראקא) הידוע בשם ר׳ מענדל ר׳ אביגדור, אבד״ק קראקא. בזיווג שני היה חתן הגאון מו״ה יונה תאומים בעל ״ככיון דיונה״ [38].

36 לשון דודי זקני הגאון מו״ה יעב״ץ ב״שפת אמת״ דפוס לבוב דף צח אות ג.
37 תשובה אליו נדפסה בשו״ת ״ברכת יוסף״ סי׳ פ״ז מהרב הגאון מו״ה יוסף לנדא אבד״ק ליטין, יאססי. נדפס בלבוב תרכ״ט.
38 ראה ״דעת קדושים״ עמ׳ צ״ה.

צאנץ

העיר צאנץ נחלקה לשתי ערים: "צאנץ ישן" ו"צאנץ חדש". במשך הזמן נשתכח השם הראשון וצאנץ חדש היא עתה העיר צאנץ. צאנץ ישן היתה מלפנים קהילה קטנה שנקראה בשם "צאנץ", וכאשר נבנתה על ידה העיר החדשה גדלה הקהילה והתפתחה בכמות ובאיכות, עיר מסחרית משגשגת, והיתה אז אחת הערים האמידות בגאליציה המערבית. צאנץ ישן נעשתה ברוב הימים חלק של העיר הכללית ורק רחוב אחד נקרא עד היום בשם "צאנץ ישן".

לפי תעודות היסטוריות גרו בצאנץ יהודים בשנת רכ"ט (1469)[1]. במאה הרביעית לאלף הששי היתה צאנץ אחת מתשע הערים של גליל קראקא: בריגל, אושפיצין, בענדין, גריבוב, באבוב, וואלברום, פילק, צאנץ.

מרבני צאנץ מראשיתה עד הזמן האחרון ידועים שמות אלו:

א. הגאון הגדול מו"ה משה יהושע, בן הגאון מו"ה שמואל שמואלקה הלוי איש הורוויץ. נפטר בא' ר"ח אלול שנת תע"ג. הג"מ משה יהושע שימש כראב"ד צאנץ בנעוריו ואחר־כך מילא את מקומו של הגאון מו"ה יעקב חיים כראב"ד ביארוסלאב[2]. בזמן המחלוקת הגדולה בין הגאונים מרן היעב"ץ והגר"י אייבשיץ צידד בזכותו של הגאון ר' יהונתן בענין הקמיעות הידועות, ונמנה בין גאוני הועד שגזר ביום ב' למרחשון תקי"ד ביארוסלאב לדון בשריפה את כל הכתבים המדברים בגנות הגאון מו"ה יהונתן: "וכל כותבי שטנה וחקאה בל ישאו את שפתם, ישותקו ויסכרו פי דוברי שקר", ועל כתב זה חתם: "הכ"ד הנחוץ עלי דרך מוכן לשבתו בק"ק הורודנה והגליל יצ"ו". אחר־כך נתמנה לראב"ד הורודנה והגליל במדינת ליטא, שהיתה קהילה ראשית במדינה, הקהילה השלישית בליטא: בריסק, פינסק והורודנה.

בשנת שפ"ג נפרדו קהילות ליטא מועד ארבע ארצות, ובשנת תקי"ב נוספה לשלוש הערים הנ"ל גם קהילת ווילנא, ובשנת ת"ן גם קהילת סלוצק, ומאז נקרא הועד של קהילות ליטא בשם "ועד החמש קהילות". ועד זה סיפח בשנת תקכ"א לחמש הקהילות עיר שישית, קהילת מיר מחוז מינסק. באותו הועד שהחליט לקבל את העיר מיר נמנה גם הגאון ר' משה יהושע. בהורודנה נתפרסם לאחד מגאוני

1 מ. באלאבאן "דברי ימי היהודים בקראקא", ח"א עמ' 264.

2 ראה הסכמתו על הספר "שיח ספונים", זאלקווא תקי"א; ועל הספר "הליכות עולם", זולצבאך תקט"ז.

הדור ורבים מגדולי הזמן הריצו אליו שאלותיהם בהלכה[3]. הג״מ משה יהושע נפטר בשנת תקל״ה.

הוא השאיר אחריו בן אחד ושלוש בנות. בנו היה הגאון מו״ה אליעזר הלוי, ראב״ד בעיר מיר[4], חתן הגאון מו״ה יוסף, אבד״ק סלוצק בגליל מינסק. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הג״מ משה יהושע הלוי: א) הגאון מו״ה יחיאל מיכל אבד״ק פרעמישלא, הידוע בשם ״ר׳ מיכל ליטוואק״[5]; ב) הג״מ יחיאל מיכל ב״ר אברהם הלוי; ג) ״הרב המופלג הגביר המפורסם״[6] מו״ה צבי הירש הלוי וואל מיארוסלאב, שהיה נקרא בשם ״ר׳ הירש מייטס״, בן הג״מ נפתלי הורוויץ אבד״ק טארניגראד[7].

ב. הרה״ג מו״ה צבי הירש, בהג״מ יוסף סגל לאנדוי[8].

ג. הרה״ג מו״ה משה דוד הלוי לאנדוי, מצאצאי המהר״ל מפראג. הוא היה בן הרה״ג ר׳ יצחק אייזיק ווייסמאן, אבד״ק דוקלא, תלמידו של הגאון מו״ה משה הלוי בראנדייס, אבד״ק מאגנצה[9]. מצד אמו היה נכד הרה״ג ר׳ בנימין, מראשי הקהילה בעיר אפטא, חתן הרה״ג ר׳ נתן נטע שפירא מאפטא, נכדו של המקובל ר׳ נתן נטע בעל ״מגלה עמוקות״[10]. הג״מ משה דוד שימש ברבנות צאנץ ארבעים שנה ושמנ״כ.

ד. הרב הג׳ מו״ה ברוך הלוי בן הג״מ משה דוד הנ״ל ונכד מו״ה אלכסנדר סנדר מרגלית, אבד״ק סאטנוב[11]. נפטר בי״ז כסלו שנת תר״ח. הוא השאיר אחריו בן אחד, הנגיד ר׳ יהודה ליב סג״ל לאנדוי, מראשי קהילת צאנץ.

ה. הגאון המפורסם מו״ה חיים האלברשטאם הנערץ ונקדש בקהל חסידיו הרבים כאיש אלהים קדוש, ועל שם העיר ההיא המה נקראים ״חסידי צאנץ״ עד היום. הוא היה אחד מרבני גדולי הדור אשר במדינת גאליציה ורבן של ״חסידי צאנץ״. בטרם בואו לצאנץ כבר היה שם עדה קטנה של קהל חסידים, עם חדר תפילה (שטיבל) מיוחד, אשר התפללו בנוסח ספרד, כמנהגם של הבעש״ט ותלמידיו,

3 בתוכם היה הרב הגאון מו״ה ארי׳ ליב עפשטיין אבד״ק קעניגסבערג מח״ס ״הפרדס״, קעניגסבערג תקכ״ד. וכמה מתשובותיו שהשיב לו נדפס בספר הנ״ל.

4 שם הגדולים החדש אות א׳ סימן קצ״ו וכתב שם בטעות שהיה אבד״ק הורדנה.

5 ״כתבי הגאונים״ עמ׳ מ״ט, וראה למעלה עיר פרעמישלא סי׳ ה.

6 לשון חותנו הגאון בעל ״ישועות יעקב״ בהקדמה לחלק אבן העזר.

7 ״כתבי הגאונים״ עמ׳ ס״ו.

8 ראה מ״ש בהערה לתולדות זקני הג״מ יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, בסוף ספר ״ברכה משולשת״ על התורה.

9 מגילת יוחסין של המהר״ל מפראג ובראש ספר ״עורה שחר״.

10 ראה מ״ש לעיל במאמרי על ״אפטא״ הע״ה י״ד.

11 ראה שם.

וראש החסידים היה הרב החסיד ר' אברהם אבא זלקא, אשר הורה להם את דרכי החסידות ושיטת הבעש"ט. אחרי פטירתו הזמינו החסידים את הג"מ חיים אשר היה בעת ההיא אבד"ק רידניק, לכהן פאר שם ולמלאות מקום הרב החסיד ר' אבא זלקא. בבואו לחון את פני העיר ההיא — וזה היה עוד בחיי הרב הגאב"ד מו"ה ברוך הלוי לנדא — ששו ושמחו החסידים מאוד, כי ידעו שבקרבם ישכון לא רק איש צדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, אלא גם רב וגאון חריף ובקי, אחד מרבני גדולי הדור, וקיוו כי הוא ירומם קרן החסידות בעיר הזאת. החסידים כולם היו מבני עניים, לא היה ביכולתם לפרנס אותו ואת בני ביתו, אבל הג"מ חיים רכש לו שם גדול בתור פועל ישועות ועושה נפלאות, ונהרו אליו מכל קצווי המדינה לבקש ממנו עזר ותרופה ולקבל ברכתו. ואף כי הוא קיבל מהם פדיונות, לא היה לו די מחסורו אשר יחסר לו, והתחיל שם להרביץ תורה ברבים ולנהג ישיבה עם בחורי חמד, אשר ישבו סביב שולחנו הטהור והוא הורה להם דרכי הלכה בפלפול ובסברה. ומאז יצא טיבו לגאון ולתפארת בכל המדינה, כאחד מגדולי הפוסקים והמשיבים.

בימים ההם פרצה מחלוקת בין חסידיו ומעריציו ובין הג"מ ברוך סגל הנ"ל, ונחלק העם לשני מחנות. רובם עמדו לימין רבם האב"ד הוותיק, אשר שימש שם ברבנות משנים וגם היתה לו חזקת אבהתא, והחסידים עמדו לימין הג"מ חיים הלברשטאם, באמרם כי רק לו יאה לשמש ברבנות בעיר הזאת, בהיותו רב גדול בתורה ואחד מגדולי הדור.

פעם אחת היה סיכסוך גדול בדיני ממון בין שני סוחרים גדולים אשר היתה להם תביעה על סכום גדול. הם הגישו טענותיהם לפני הג"מ חיים ה"ש ונתנו לו סכום רב כדמי פסק. הדבר הזה הרגיז מאוד את האב"ד וסיעתו. התחכם הדיין של צאנץ, הציע הטענות והתביעות בסגנון אחר, הריץ שאלתו אל הגאון מו"ה יעקב מליסא שהיה בעת ההיא אבד"ק סטריא, וכתב שם בין השאר, כי "איש אחד בן בלי שם אשר אין לו יד ושם בהוראה, הרהיב בנפשו עוז לדון ולהורות בלי נטילת רשות מן האב"ד וב"ד דפה... יודיענו כ"ת למי הצדק, ולאסור הוראתו כי אין הוא ראוי לכך". כאשר באה שאלת הבד"צ לפני הגאון מליסא, מיד נתמלא חימה על איש פלוני אלמוני, שאין לו יד ושם בהלכה, איך הרהיב עוז לפסוק שלא כדת של תורה, וסיים תשובתו: "חלילה לו לדון ולהורות בדיני או"ה ודיני ממונות". כאשר באה תשובת הגאון מליסא לעיר צאנץ, הרימו מתנגדיו ראש ותהום כל אנשי העיר ההיא על הג"מ חיים, באמרם: הלא זקן בית התלמוד ושר התורה אסר הוראתו, וכ"ש כאשר בא להשיג גבול רעהו בלי דין ומשפט, ורפו ידיהם של אוהביו מעריציו ומקדישיו, ולא יכלו עוד לעמוד בפני המלחמה לפני המון העם והבעלי בתים מתנגדיו, והלכו בפנים נזופים ברחובות קריה, אשר מקודם היו מחרפים ומבזים את האב"ד לעין כל, כי אין הוא מגיע לקרסולי הג"מ חיים ואף אינו ראוי להיות תלמידו.

כשהגיעו הדברים לאזני הג"מ חיים חגר בעוז מתניו וכתב תשובה ארוכה בחריפות גדולה ובבקיאות נפלאה להגאון מליסא, והודיע לו מאיזה טעם פסק מה שפסק, כי הוא על אדני עמודי התורה מיוסד בלי שום חשש ופקפוק, וחתם עצמו שם בשמו ושם חותנו: "חתן הגאון מו"ה ברוך פרענקיל אבד"ק לייפניק זצ"ל". כאשר קרא הגאון מליסא את תשובתו, ראה מיד כי יש לו עסק עם רב וגאון נפלא והוראתו כדת של תורה בלי שום פקפוק כלל, והבין שהדיינים זייפו הטענות והתביעות. אז השיב לו תשובה כתובה באהבה מגולה וחיבה יתירה, וקשר קשרים עלי ראשו בתוארים גדולים כרב וגאון זקן ורגיל, והורה כי הצדק אתו והמה, מתנגדיו, בדאים. וסיים דבריו: "הנה זה רבות בשנים בהיות עוד חותנו הוא ניהו ידידי הג"מ ברוך פרענקיל בחיים, הייתי אני מתאונן באזניו, כי אין אני רואה אצל הדור החדש מי שהוא ראוי להיות ממלא מקומנו בתור רב וגאון, ומי הוא זה אשר יהיה אחרינו מרבני גדולי הדור אשר בית ישראל יהיה נשען עליו בשאלה חמורה, להורות לבני ישראל כדת תורה, אז השיב לי חותנו המנוח: את בתי נתתי לאיש גדול בתורה לאשה, ואקוה כי יהיה בדור הבא אחרינו גדול הדור בישראל בענין הלכה ולמעשה". וסיים הגאון מליסא: "ועתה אני רואה, כמין נבואה נזרקה באותה שעה מפיו של אותו צדיק, כי מתשובתו החשובה נראה כי לו ראוי המשרה להיות אב"ד ור"מ אף בקהלות היותר גדולות והיותר חשובות בישראל, ורק הוא ראוי לאותה איצטלא לישב על כס הרבנות בשם, ויסכרו פי דוברי שקר". כאשר באה התשובה השניה של הגאון מליסא לעיר צאנץ, ענו כל העם יחדיו כי רק הג"מ חיים ראוי לישב על כס הרבנות בעירם ולו נאה נזר הרבנות עלי ראשו. מן העת ההיא היה נקרא בשם "הרב דק' צאנץ", והרב הוותיק אשר נתאשרה רבנותו גם מטעם הרשות, היה נקרא בשם "רב דהגליל" (קרייז רב). בשנת תר"ח, כאשר נפטר הרב ברוך סגל לנדא, נשאר הוא לבדו להיות אבד"ק צאנץ והגליל כולו. משם יצא טיבו בעולם היהדות לאחד מרבני גדולי הדור ולצדיק כביר, ונהרו אליו חסידים מכל מדינת גאליציה המערבית וכן מארץ הגר. זכר צדיק וקדוש לברכה!

צויזמיר

צויזמיר, עיירה קטנה בגליל קראקוב, היא אחת הקהלות הישנות בפולין. כבר במאה השניה לאלף הששי השתקעו בה כמה יהודים[1]. בראשית המאה השלישית התקיימה שם קהילה יהודית ששילמה מס שנתי לאוצר המלך כדמי זכות וחסות.

בספרות התורנית נשארה תעודה מעניינת על קהלת צויזמיר בנוגע לפסק דין של הגאון מרן יעקב פולאק, שהכה גלים בבית דינם של רבני ישראל בכל תפוצות הגולה. מעשה שהיה כך היה:

בצויזמיר דרה אשה אחת ושמה בת שבע שהיתה נשואה לאיש ספרדי. האיש מת בלי בנים והניח אשתו אלמנה זקוקה ליבום מאת אחיו מהר"י הכהן. האיש רצה ליבמה ולקחת אותה כאשה נוספת על אשתו הראשונה ממדינת ציצילי' (חבל באיטליה הדרומית), כמנהגם של הספרדים, שלא קיבלו את חרם דרבנו גרשום מאור הגולה שלא לקחת שתי נשים וגם דנים שמצוות יבום קודמת לחליצה.

היבם היה כנראה מופלג בתורה חשב לתומו ששום רב אשכנזי לא יעורר עליו מחלוקת. אולם רב הכולל של גליל קראקוב, אשר קהלת צויזמיר השתייכה אליה, הגאון הגדול מרן יעקב פולק (נפטר שנת ר"ץ בערך), ציווה על האשה שלא תינשא להת"ח הספרדי הנ"ל וגם גזר עליה בגזירת נח"ש (נידוי חרם ושמתא) לשמור על חרם דרבנו גרשום מאור הגולה, שלדעתו חל גם על האשה שלא תנשא לאיש שיש לו אשה אחת. ואף כי חרם דרגמ"ה לא נתקבל על הספרדים, בכל זאת פסק רבנו מהר"י פולאק שהאשה נופלת תחת חרם דרגמ"ה.

הספרדי מוהר"י הכהן לא שעה לפסק דינו ולקח את יבימתו לאשה בתוקף שרי המדינה[2]. אולם לא האריך ימיו אחרי שלקח את יבמתו.

במאה הרביעית לאלף הששי כבר היתה צויזמיר אחת הקהלות החשובות בגליל קראקוב ובעיר זו התאספו באי כח ערי הגליל פעם בפעם לטכס עצה בעניני

1 מאיר באלאבאן בספרו "דברי הימים לבני ישראל בעיר קראקה, קאזימירז" (בפולנית) ח"א, עמ' רס"ד.

2 ראה ספר היובל "מנחה לדוד" לכבוד דוד ילין עמ' רל"ד. וזה מה שכתוב שם: "שמעתי מפי קדוש מורי הגאון זלמוני שהיה משבח להגאון מהר"י פולאק ז"ל על שגזר נח"ש על מרת בת שבע מק"ק צויזמיר שלא תנשא למהר"י הכהן שהיתה לו אשה אחרת בציצילי' אע"פ שהיה כהן ספרדי". הג"מ זלמוני ז"ל שימש ברבנות בעיר אובין־בודין במדינת הגר (אונגארן) באמצע המאה השלישית לאלף הששי והיה מרבני גדולי הדור. הניח אחריו כמה ספרים בהלכה וקרובו הגאון ר' נתן שפירא בעל "מבוא שערים" מביאו בספרו (הלכות מליחה אות ב') וז"ל: "וראיתי כ"י של

מסים. פנקסאות של הועדים הללו מגליל צויזמיר נשארו שמורים בקהלת פינטשוב הסמוכה. באחד הפנקסים רשום שנבחרי צויזמיר לועד המדינה קיבלו הוצאות הדרך לנסיעתם אל אסיפות המדינה [3].

קהלת צויזמיר היתה אחת הקהלות המעטות במדינת פרוסיא הקטנה שניצלו מחרב הקוזאקים הצוררים גייסות חמי"ל הרשע ימ"ש בשנות ת"ח ות"ט, כי טרם הגיעו חיילות חמי"ל לגבול מדינת קראקוב כבר כרת הצורר ברית עם מלכות פולין. אולם גם על צויזמיר עבר כוס היגונות והתרעלה. במלחמת פולין ושבדיה בשנות תט"ו, תט"ז ותי"ז היתה העיר אחת מערי הקטל. קהלה זו שלפי נס ניצלה בימי גזירות ת"ח נפלה בידי הגייסות שעברו דרך עיירות גליל קראקוב וגזלו, חמסו ורמסו ואין מידם מציל. בעיקר החריבו את קהלות ישראל בגלילות אלו.

קהלות ישראל שיד הקוזאקים הרוסים וחיילות השוידים לא נגעה בהם נלחצו על ידי צבאו תשר הצבא הפולני צורר היהודים הגענעראל טשערניצקי. הוא העליל על הקהלות שעשו יד אחת עם צבאות הכובש השוודי, האשים את היהודים כי באו בעסקי מסחר וקנין עם הצבא הזר ועל ידי זה בגדו במלכות פולין וציווה על חיילותיו להרג ולאבד את היהודים עד לבלתי השאיר להם שריד. בכתבי קהלות ישראל בקראקוב ופינטשוב נחקקו בעט ברזל ועופרת כל הצרות והנגישות וההרג הרב בעיירות אפטא, ווישניצא, זוואלין, חענטשין, חמעלניק, טארלא, לובלין, לונטשיץ, פינטשוב, צויזמיר [3].

בסיבת הנגישות וההרג הרב ירדה העיר פלאים ונתמעטו תושביה ומאז שוב לא היתה קהלה מרכזית בגליל קראקוב כמאז ומקדם.

ואלה רבנים ואב"ד בעיר צויזמיר הידועים:

א. הרה"ג מו"ה י ע ק ב, בהקדוש מה"ר יעקב הי"ד, תלמידו של הג"מ מו"ה עקיבא מפפד"מ. חיבר שני ספרים, "פירוש המסורה" ו"טעמי המסורה" [4].

ב. הגאון המקובל מו"ה ש ל מ ה ש פ י ר א, בן המקובל המפורסם מרן נתן נטע בעל "מגלה עמוקות". ראשית רבנותו היתה בצויזמיר ואח"כ נתמנה לאב"ד לאקאטש בוואהלין ובאחרונה שימש ברבנות סטנוב בפודוליה.

שאר בשרי הרב הגדול מ' יוסף זלמוני ז"ל שתירץ קושיא זו". מטבעו נטה להחמיר בענין גט. ועיין בשו"ת הרמ"א סימן נ"ז בענין גט ששלח ר' זלמוני בחזרה לקראקה. אין אנו יודעים לנכון מתי נפטר ר' יוסף זלמוני, אך היה זקן ושבע ימים, ובשנת שי"א כבר לא היה בין החיים, כי בשו"ת הרמ"א נכתב עליו ז"ל. מגדולי תלמידיו היה הגאון המקובל מו"ה יחיאל ב"ר משה זאכס מקשטלץ מח"ס "היכל ה' " בעניני הקהלה (ווינציאה בלי שנת הדפוס). בסוף ימיו גר בירושלים ועיין תשובתו שנדפסה בספר היובל "מנחה לדוד" הנ"ל.

3 ראה ירחון (מאנאטשריפט) י"ל בעיר ברסלא, שנת 1912, עמ' 469.

4 ראה ב"מכתבי בקורת" לח"נ דמביצר.

הג"מ ר' שלמה נפטר שם שנת ת"ט לפ"ק, בן ל"ג היה במותו. חבירו ועמיתו רבינו בעל הש"ך מזכירו בהספידו על הרוגי ת"ח ות"ט, ואלו דבריו: "ושארי הגאון הגדול ה' שלמה אב"ד דק"ק סטנאווה, יניק וחכים, דבריו בוקעים רקיע ותהום נוקבות בן הגאון מ' נתן שפירא איש אלקים". בנו ר' נתן נטע מאפטא היה חותן ה"ר בנימין זאב הכהן (מיוצאי חלציו של הרמ"א) שנקרא "ר' וואלף טובי מדינה" מאפטא. הוא היה מנהיג המדינה באפטא וחותנו של הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק הלוי אבד"ק דוקלא, בן מו"ה יעקב הלוי ברייטבארד מגדולי חכמי מיץ.

ג. הרב הגאון מו"ה יעקב בן ה"ר שמואל, מח"ס שו"ת "בית יעקב"[5]. הוא היה חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה יצחק אייזיק היילפרין, אבד"ק טיקטין, ובתו היתה אשת הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל, אבד"ק אפטא, בן הגאון מו"ה מאיר, אבד"ק קרעמניץ מגזע רש"י ז"ל[6].

ד. הרב הגאון החריף מו"ה דובער יש הכהן, מיחוסי כהונה, דור ששי לרבנו הגאון בעל הש"ך. בן הגאון המפורסם מו"ה אברהם אבלי כץ, אבד"ק פינטשוב מח"ס שו"ת "כתר כהונה" בן הרב הגאון מו"ה דובעריש, דרשן ומ"מ בעיר אפטא, בן הרב הגדול מו"ה יצחק הכהן מריישא, בן הרב הגאון מו"ה משה כץ, אשר הו"ל את הס' "נקודות הכסף"[7] על ש"ע יו"ד מאת אביו הגאון בעל הש"ך עם הגהותיו. הוא היה חריף גדול. בנעוריו שמש ברבנות בעיר ראקוב, משם נתקבל לאבד"ק פאטשנוב. משם ערך שאלתו בנידון עגונה אחת לפני הרב הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק קראקא, והוא השיב לו תשובה גדולה התאריך ביום א' א' דר"ח אדר שנת תקמ"ד, והיא נמצאת תחת ידי בכתובים. בשנת תקס"ג שמש ברבנות בעיר צויזמיר[8].

בשנת תקס"ט אחרי מות אברהם אביו, נתמנה למלאות מקומו בעיר פינטשוב, ושמש שם ברבנות כשש שנים כי בשנת תקע"ה חלה את חליו אשר מת בה, והביאוהו לעיר קראקא לשאול ברופאים, ונח נפשי' שם ביום ב' לחודש אדר שנת תקע"ה. שתי תשובות נדפסו ממנו בס' שו"ת "שמן רוקח" ח"ג[9] מאת גיסו בעל אחותו, הגאון המפורסם מו"ה אלעזר אבד"ק סאנטוב. בן אחיו הרב הגדול מו"ה אלכסנדר יעקב הכהן, אבד"ק האלאש שכתב הקדמה לספר "שערי

5 דיהרנפורט תנ"ו.

6 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא" סי' ח'.

7 זאלקווא תקס"ה.

8 ראה הסכמתו על ספר "המכריע" עם פי' זר זהב ומנחת יהודה מהג"מ נח שמואל ליפשיץ, לובלין תרנ"ז, וחתום: "הק' דובער הכהן חונה בק"ק צויזמיר יע"א".

9 אבן העזר סי' י"ח, כ"ב.

חיים" על מס' [10], שחיבר אביו. הגאון מו"ה חיים מאיר זאב הכהן כותב עליו: "כבוד דודי פארי והודי, אח אבי, ה"ה הגאון הגדול מופת דורנו נזר ראשינו ראש לכל החריפים צדיק תמים המנוח מו"ה דובעריש הכהן, האב"ד דכמה קהלות קדושות, ואח"כ מילא מקום אביו, הוא אבי אבי הגאון מאור הגולה המנוח בעמח"ס "כתר כהונה" בק"ק פינטשוב והגליל. ושקעה שמשו שלא בעונתה, ולא זכה להביא לדפוס את חיבורו הגדול על החו"מ". בזמננו נדפסו חידושיו על חו"מ בשם "דרך חכמה" [11].

ה. הרב הגדול מו"ה נחום. עוד בהיותו צעיר לימים ורך בשנים נתמנה לאבד"ק צויזמיר, ועל שם העיר ההוא היה נקרא בשם צויזמיר. ונעשה שם משפחתו לו ולזרעו אחריו. בהיותו בן כ"ה שנים חלה במחלה קשה ונפטר באבו. הניח אשתו מעוברת אשר ילדה לו בן אחרי מותו ונקרא שמו בישראל מנחם נחום, אשר נשא אשה מעיר סטריא, וזכה לבן גדול בתורה ונעשה לאחד מגדולי הדור, והוא הגאון הגדול מו"ה יקותיאל אשר ענזיל צויזמיר מסטריא. הוא היה מגדולי תלמידיו המובהקים של הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה ארי' ליב הכהן, בעל "קצות החושן", אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר סטרי. ואח"כ כאשר נשא לאשה את בת הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף אשר עהרענבערג, אבד"ק פרעמישלא, הידוע בשם "הצדיק מפרעמישלא", סידר כתבי רבו הגאון, הוא הספר "אבני מלואים" על אה"ע ח"ש [12], עיטר אותם בהערות יקרות חריפות ושנונות, וכתב הקדמה בראש הספר בלשון צח וזך, כי סופר מהיר היה בשפת עבר.

אחרי מות חותנו הגאון מו"ה יוסף הצדיק הנפטר בשנת המגפה היא שנת תקצ"א, נתמנה הוא למלאות מקומו — ושימש שנים אחדות ברבנות בעיר פרעמישלא, כי בהיותו עשיר פרק מעל צוארו את עול הרבנות וחזר לו לעיר מולדתו סטריא וישב שם. גם שם שמש ברבנות איזה שנים ולעת זקנתו עזב את עיר מולדתו וקבע דירתו בעיר סטאניסלאב, מקום דירת חתנו הנגיד המופלג בעשירות ר' אברהם היילפרין.

הג"מ ר' יקותיאל אשר ענזיל נפטר בשנת תרי"ח, הספידו אא"ז הגאון המפורסם מו"ה משולם ישכר הלוי איש הורוויץ אב"ד סטאניסלאב. ההספד נדפס בחוברת מיוחדת בשם "אבל רב", לבוב תרי"ח, בהוצאת חתנו העשיר ר' אברהם היילפרין.

אשת נעוריו היתה כאמור בת הגאון הצדיק מפרעמישלא, ואחרי מותה לקח לאשה את בת הרב הגדול מו"ה יהושע יהודה הלברטהאל אבד"ק ברעסטיצקי, בן

10 פרעשבורג תרי"ט.

11 וואַרשא תרנ"ד.

12 זאלקווא תקפ"ו.

הרה"ג מו"ה משה אבד"ק סאטאנוב בנו של הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק דובנא רבתי בן הגאון המפורסם צבי הירש חריף [13] אבד"ק הלברשטאדט [14].

13 הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה צבי הירש חריף שבסוף ימיו שימש ברבנות בעיר הלברשטאדט היה בנו של הגאון הגדול בדורו מו"ה נפתלי הירץ שנקרא בזמנו בשם "רבי ר' הירץ" יליד ארץ אשכנז (כפי עדותו של הרב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפאל). הג"מ נפתלי הירץ היה בן דודו של הרב הגאון מו"ה אברהם אבא מרי אבד"ק נאוואהרדק. להג"מ נפתלי הירץ את בפולין הוא הג"מ יעקב אשכנזי אבד"ק יערסלאב אשר עמד לימין הגאון מו"ה יהושע יחזקאל פייבל תאומים אודות הרבנות דק"ק פרעמישלא. הג"מ נפתלי הירץ אשכנזי בא בהיותו עוד בחור בימי עלומיו יחד עם ב"ד הג"מ אברהם אבא מרי מעיר ווינא ארצה פולין. שם נשא אשה את חיה, בתו היחידה של הר' יעקב (שנטבע בנהר, בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים), בנו של הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה נפתלי הירש אבד"ק לובלין, ואשתו פיגא היתה בת הגאון הנודע הוא זקיני הגאון רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא (ראה בספרי "כתבי הגאונים" דף ע"א. ובספרי הנזכר דף ח' ודף כ"א נדפס שם בטעות).

כאמור אשת נעוריו של הג"מ נפתלי הירץ מרת חיה היתה דור שלישי להג"מ נפתלי הירש אבד"ק לובלין, ורביעי בקודש להגאון רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא והג"מ נפתלי הירץ. והיא ילדה לו שני בנים גאונים גדולי הדור: הג"מ ישראל אשכנזי אבד"ק אופינבאך ואח"כ בעיר הענג, חתן הג"מ ברוך כהנא ראפאפורט אבד"ק פיורדא, ואת הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק הלברשטאדט חתן הגאון הנודע מו"ה שמחה כהן ראפאפורט אבד"ק לובלין שהיה נקרא בזמנו בשם "רבי ר' שמחה" (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" דף ה').

הג"מ צבי הירש חריף היו לו חמשה בנים רבנים גאונים גדולי הדור, ואלה הם: בנו הראשון הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ חתן זקיני הנגיד הקציו רחים ומוקיר רבנן הר' יעקב באב"ד מבראדי המעטירה, שם למד בדיבוק חברים ופלפול התלמידים בשקידה גדולה והיה אחד מגדולי "חכמי הקלויז" אשר תהלתם מלאה כל הארץ. בצעירותו שימש ברבנות בעיר קאולי אשר במדינת וואהלין, במקום שישב אבי אביו אשר שמו בקרבו "רבי הירץ" אשר בסוף ימיו היה אבד"ק לבוב. שם שימש ברבנות כמה שנים ואח"כ חזר לעיר בראדי והיה נמנה בין גדולי חכמי הקלויז. אף הוא היה מרבני גאוני הועד של מדינת וואהלין אשר היה ביום ג' י' לחודש שבט שנת תקי"א בעיר קאנסטאנטין, ששם הסכימו על הדפסת הש"ס בעיר אמ"ד ע"י האחים פרופס, ונתנו חרם על כל איש אשר ירום ידו להדפיס שוב את התלמוד בבלי בתוך עשר שנים מהדפסתו, והוא חתום שם חמישי: "הק' נפתלי הירץ החונה בק' קאוולע".

וכן היה בתוך הרבנים גדולי הדור אשר התאספו ביום כ"ו לחודש אייר שנת תקט"ז ביומא דשוקא בעיר בראדי, ובאסיפה הלזו נתנו חרם חמור על יעקב פראנק ועדתו וכל כת מאמיני ש"ץ שר"י, להבדיל אותם מתוך קהל עדת ישראל ולהפריש מקהל הגולה. וחתום שם: "הק' נפתלי הירץ חופ"ק קאוולא ומצו"פ לדובנא". מחתימתו זאת אנו רואים כי בשנה ההיא נתקבל לאבד"ק דובנא רבתי, ושמנ"כ.

כאמור היה הוא אחד מרבני גדולי הדור, וגם בעל נוב"י לא רצה להתיר שאלה חמורה בלי הסכמתו. אח"כ, בשנת תקט"ז, נתמנה לאבד"ק דובנא רבתי ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו. והוא אבי הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אשר בצעירותו שימש ברבנות בעיר ראדוויל, משם נשא ונתן בהלכה ובענינים הנוגעים לדינא עם הגאון

מאשת נעוריו נולדו לו שתי בנות ובן, הבן נפטר על פני אביו במגיפה בשנת תקצ"א[15]. ואלה הם חתניו: א) הנגיד המופלג בעשירות ר' אברהם היילפרין הנ"ל בן ר' יואל נגיד ונדיב מסטאניסלאב. ב) הרבני המופלג ר' פנחס הלוי איש הורוויץ מקאמארנא, בן הרב הגדול מו"ה יעקב יהושע הלוי, אבד"ק זלאזיץ (חתן הגאון המפורסם מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראדי), בנו של הגאון המפורסם מו"ה צבי הלוי, אבד"ק פפד"מ, מח"ס "מחנה לוי", בן הגאון בעל הפלא"ה[16].

ו. הרה"ג מו"ה יצחק מייזעלש, אחי הרב הגאון מו"ה עוזיאל מייזעלש, מח"ס "עץ הדעת טוב" וס' "מנורה הטהורה", בני ר' צבי הירש מייזעלש (חתן דודו אחי אביו הג"מ אברהם נתן נטע מייזעלש, אבד"ק ווישניץ דליטא, מח"ס "נטע שעשועים" (נייאוויט תצ"ה) ושו"ת "קול שחל", בן ה"ר יצחק מייזעלש הנקרא ר' יצחק וואלדיוואר, היה בנו של הר' משה מייזעלש, אשר לקח לו לאשה את ברייגדל בת הגאון מו"ה שמואל צבי אבד"ק בריסק דליטא[17], בן מנהיג המדינה ה"ר חיים מייזעלש, בן הגאון המפורסם מו"ה (משה) ארי' יהודה ליב אבד"ק פרעמישלא, שהיה נקרא בשם "ר' ליב חסיד". ואביו היה בן בנו של הג"מ שמחה בונם מייזעלש

המפורסם מו"ה צבי הירש מזאמושטש, ותשובות אליו נדפסו בשו"ת תפארת צבי חלק אה"ע (סי' יד, ע"ט, ובדיני מניקת חבירו סי' א'). ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר דובנא רבתי ושמנ"כ.

ואבי הרב הגדול מו"ה משה אבד"ק סאטנוב, חתניה דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה יצחק סגל אבד"ק חראסקוב. (ראה במגיו"ח שנדפסה בראש ס' מגן דוד עה"ת, לבוב תר"ג, מאת הה"צ ר' דוד מטלנא).

בנו השני (של הג"מ צבי הירש חריף) היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה שלמה דובעריש, חתניה דבי נשיאה של הגאון מו"ה יעקב יהושע בעל "פני יהושע". בימי עלומיו, בהיותו עוד סמוך על שולחן חותנו, נדפסו חידושיו בראש ספר "פני יהושע" על נשים (אמ"ד תצ"ט). בצעירותו נתמנה לאבד"ק לקאטש בוואהלין. כרב ואב"ד בעיר הזאת הסכים ביום כ"ו סיון שנת תקי"ג ע"ס "בית פרץ" (זאלקווא תקי"ט). משם נתקבל לאבד"ק לאביטש, בשנת תקמ"א הסכים שם ע"ס "עמוד העבודה" מאת המקובל ר' ברוך קאסיבר. אח"כ נתמנה לאבד"ק גלוגא רבתי, בשנת תקכ"ו בא משם בהסכמה ע"ס "תוספות שבת" על הלכות שבת (פפד"א תקכ"ו) מאת הג"מ רפאל מייזעל אבד"ק פאריצק. שם שימש ברבנות כעשרים שנה, נפטר שם שלמה ביום ג' לחודש תמוז שנת תקמ"ה ושמנ"כ. בנו השלישי היה הרב הגדול מו"ה דובעריש אבד"ק טיטשין. הרביעי הוא הרה"ג מו"ה העשיל אבד"ק זמיגראד. והחמישי הרה"ג מו"ה יעקב צבי אבד"ק פודקאמין.

14 מגילת יוחסין שנדפסה בראש ספר "מגן דוד" עה"ת, לבוב תר"מ.

15 ראה הספד עליו מאביו בסוף ספרו שו"ת מהרי"א ענזיל דף צ"ט ע"א.

16 שם ושארית מאת יוסף כהן צדק הערה כ"ב ובמגילת יוחסין שנדפסה בראש ספר "מעון אריה".

17 כתבי הגאונים עמ' קל"ט.

מקראקא חתן הרמ"א ז"ל. ובכן היה הג"מ יצחק מייזעלש, אבד"ק צויזמיר דור העשירי לרבנו הרמ"א ז"ל.

אחרי מות אחיו הג"מ עוזיאל, אשר שמש ברבנות בעיר חדש בגליל קראקא, ונפטר שם בשנת תקמ"ו, נתמנה הוא לאב"ד שם למלאות מקום אחיו, והוא הביא לבית הדפוס את הס' "תפארת צבי" על מס' ביצה מאת אחיו הגאון מו"ה עוזיאל, והוסיף מדילי' הגהות והערות הנקובים בשם "זר זהב", הוא אבי הרה"ג מו"ה צבי מנחם מייזעלש, אשר מקודם שמש ברבנות בעיר פילעב ואח"כ בעיר פארצאווי. ואחרי מות יצחק אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר חדש, וימת שם ביום כ"ח לחודש תשרי שנת תרי"ט. אחרי מותו נדפס ספרו "זכרון צבי מנחם".

צויזמיר, בהיותה אחת הקהילות הגדולות והחשובות שבמדינת פולין הקטנה, בחרה מקרבה ראש מדינה לועד מדינת פולין הקטנה שהיה נקרא בשם "ראש הקהל של הגליל". גם היו נמצאים בתוכה אנשים מצוינים ונכבדים אנשי שם אשר תהילתם יצאה אף חוץ לגבולם. לדוגמה: הרב הגביר שר ונגיד בישראל מו"ה נחום מצויזמיר, "אילנא רבה אשר צלו נאה ופירותיו מתוקים, ואמת החיים של תורה אצליהם בכל מדינות פולניא וכל הגלילות יהודה וישראל" [18].

כנראה היה ה"ר נחום מצויזמיר מנהיג המדינה מגליל צויזמיר לועד מדינת פולין הקטנה הנקראת גליל קראקא. הוא היה רחים ומוקיר רבנן וזכה לבנים וחתנים רבנים, ואלה הם: בנו הרב מו"ה וואלף, דיין ומו"ץ בעיר פינטשוב, אשר נשא משם אשה את שרה בת הרב הגאון אבד"ק פינטשוב, נכד הקציץ המפורסם שר ונגיד בישראל העשיר מו"ה יצחק אייזיק, הנודע בשמו ושם אביו "ר' אייזיק ר' יעקילש מקראקא". ושם הרבנית מפינטשוב בריינדיל, בת העשיר המפורסם, נגיד ונדיב, ר' אברהם הלוי איטינגא, מגדולי נכבדי עיר ווינא. וימת שם אברהם הלוי ביום ב' ב' לחודש סיון שנת שצ"ד ושם מנ"כ.

ואלה חתניו לוקחי בנותיו של הנגיד ר' נחום מצויזמיר: חתנו הראשון היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק חריף אבד"ק קראקא. חתנו השני היה הרב הגאון הגדול מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק פינטשוב הנודע בשם "ר' ליב צונץ", שנפטר שם בשנת תמ"ד ושמנ"כ. ומנכדי הר' נחום מצויזמיר היה הרב המופלג ר' יחזקאל ז"ל אשר דבר חידוש ממנו נדפס בס' "פלפולא חריפתא" במס' פסחים (כ"א).

18 לשון הרב הגדול מו"ה שמרי' זלמן, בספרו "אבני שהם" על התורה, סי' סג.

צילץ

עיר עתיקה במדינת שלזיא. לפנים ישבו שם על כס הרבנות רבנים גדולים, אדירי התורה הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל. ראשית התישבות היהודים בעיר הזאת לא ידועה. כנודע גורשו היהודים במשך ימי הביניים ממדינת שלזיא הרבה פעמים וגם על קהילת צילץ עברה כוס התרעלה. ביום כ״ד לחודש מרץ שנת שמ״ב יצאה פקודה מעיר ווינא מהקיסר למלכות אוסטריה לגרש את היהודים מכל מדינת שלזיא, ובתוכם גם הקהילות היהודים מערי צילץ והאצענפלאץ. ברם ע״י השתדלותם וע״י פיצוי כסף קיבלו רשיון לדור שם, בתנאי שיתנו שני אלפים גולדען להרשות תוך זמן קצר. אבל היהודים בקהילות האלו לא השיגה ידם לאסוף סכום עצום זה בעריהם, לכן פנו להועד שלוש ארצות של מדינת פולין, וכן אל הקהילות הראשיות של מדינות ביהם ומעהרין, להיות להם לעזר. שלוש הארצות של מדינת פולין התחייבו לתת חומש אחד וכן מדינות ביהם ומעהרין התחייבו לתת כל אחת חומש אחד ושני חומשין יתנו קהילות צילץ והאצענפלאץ בעצמן. אודדות שני החומשין האלו, מי צריך לשלם יותר מחברתה, פנו ראשי הקהילות של ערי צילץ והאצינפלאץ אל הגאון מהר״ם מלובלין שיחוה דעתו בזה[1]. כנודע גורשו היהודים משלזיא בשנת שמ״ד לפ״ק.

ואלה שמות הרבנים הידועים לנו ששימשו שם ברבנות מזמן ראשון עד סוף המאה הששית לאלף הששי:

א. הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל, בן הרב הגאון מו״ה דוד אבד״ק טרייביטש, בנו של הקצין ר׳ ישראל איסרל מווינא. בצעירותו נתמנה הוא לאבד״ק רויסטיך במדינת מעהרין, ומשם נתקבל לאבד״ק צילץ, ואחרי עבור איזה שנים נתמנה לראש ב״ד בעיר ניקולשפורג, ובשנת תע״ח אחרי מות דוד אביו, נתקבל למלאות מקומו להיות אב״ד ור״מ בעיר טריביטש אשר במדינת מעהרין.

ב. הרב הגאון מו״ה אליעזר בן מהרר״ש ז״ל מאפטא[2].

ג. הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה יעקב יצחק הלוי, בן רבנים גדולים למשפחת בית הלוי חריף. בשחרותו בהיותו בן שבע עשרה שנה נתמנה לאבד״ק

1 שו״ת מהר״ם מלובלין סי׳ מ׳.

2 ראה הסכמתו על ספר ״תבנית אות יוסף״, פפד״א תקי״ב, מאת הג״מ יוסף מרגליות אבד״ק הענטשין וחתם: ״אליעזר במהר״ש זללה״ה מאפטא חפק״ק צילץ יע״א״.

דוקלא. בשנת תקי"ט נתקבל לאבד"ק צילץ ובסוף ימיו לאבד"ק פרעשבורג. וימת שם יצחק במובחר שנותיו בהיותו בן חמשים שנה בערך בשנת תקכ"ה, ושם חלקת מחוקק ספון[3].

ד. הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל, בן ה"ר אברהם אנטשיל[4].

ה. הגאון המפורסם מו"ה יהושע פייביל תאומים, בן הגאון מופת הדור מו"ה יונה תאומים בעל "קיקיון דיונה". בתחילה שמש ברבנות בעיר צילץ וביום א' כ"ג לחודש מנחם אב שנת תס"ג נתקבל לאבד"ק פרעמישלא, ובשנת תע"ח נדחה מכסאו שם, וקבע דירתו בעיר ברעסלא[5], ונח נפשי' בשנת ת"ק בערך.

ו. הרב הגאון הגדול מו"ה עקיבא איגר (הראשון). בנעוריו, בהיותו בן עשרים ושבע שנים, בשנת תק"ז, נתמנה לאבד"ק צילץ, בשנת תקט"ז נתקבל לר"מ בעיר פרעשבורג, וימת שם במובחר שנותיו ביום ט"ו לחודש אלול שנת תקי"ח[6].

ז. הרב הגאון מו"ה מתתיהו בן ר' ממתיה נייגערשל[7]. אח"כ נתקבל לאבד"ק פראסניץ אשר במדינת מעהרין, ואח"כ בעיר רוידניץ, ונח נפשי' בעיר פרג ביום ו' לחודש אייר שנת תקל"ח.

ח. הגאון המפורסם מו"ה משולם זלמן הכהן בעל "בגדי כהונה".

ט. הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש (בן הקצין ר' ישראל בנימין בושקא מזאמושטש) בשנת תקכ"ט כבר ישב על כסא הרבנות בצילץ.

י. הגאון המפורסם מו"ה יוסף צבי ב"ר אברהם מעיר יאנוב, הידוע בשם ר' הירש חריף. ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר צילץ, ובשנת תקל"ב נתמנה לר"מ בעיר פוזנא, ובסוף ימיו לאבד"ק פיורדא[8].

יא. הרב הגאון מו"ה בנימין וואלף איגר, בן הגאון מו"ה עקיבא איגר. בשנת תקמ"א בערך נתמנה לאבד"ק צילץ. משם נתקבל לאבד"ק לייפניק, וימת שם בש"ק ו' לחודש תשרי שנת תקנ"ו.

3 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא" ובמאמרי על "דוקלא" אות ג'.

4 ראה הסכמותיו על ספר "חלק שמעון", פראג תקמ"ז; על ספר "משנת דר' אליעזר", פפד"א תס"ח; על ספר "ויכתוב משה", שם תנ"ד וחתם: "הק' מנחם מענדיל בלא"א מהור"ר אבריל ז"ל חונה פה בק"ק צילץ"; ועל ספר "שם שמואל" עה"ת, שם תנ"ט וחתם: "נאם הקטן מנחם מענדל בלא"א מוהר"ר אברלש, חונה פה ק"ק צילץ".

5 ראה מ"ש עליו לעיל במאמרי על "אפטא".

6 עיין "אבני צדק" סימן ד'.

7 ראה הסכמתו על ספר "אהל מועד", פפד"א תקכ"ז ועל ספר "חמד משה", פיורדא תקכ"ט.

8 ראה הסכמתו משנת תקכ"ח על ספר "פעמוני זהב".

יב. הרב הגאון מו"ה שלמה הכהן, בן הגאון מו"ה משולם זלמן הכהן. בשנת תקס"ב נתמנה לאבד"ק מערגנטהיים אשר במדינת בערן, משם נתקבל שיב לאבד"ק צילץ, וימת שם שלמה ביום ג' לחודש ניסן שנת תקפ"ד ושמנ"כ.

יג. הרה"ג מו"ה ארי' ליב. בנעוריו שימש ברבנות בעיר פין, משם נתקבל לאבד"ק צילץ, ובסוף ימיו לאבד"ק ניקאלי[9].

יד. הרב הגאון מו"ה אליעזר ליפמן, בן ר' שמשון מליסא[10].

טו. הרה"ג זלמן אשר. אחד מנכדיו היה הר' יהושע העשיל ב"ר אהרן קוטנא.

טז. הרה"ג מו"ה אהרן מגרידץ[11]. השאיר אחריו קובץ כת"י בשו"ת הנקוביב בשם "משנת דר' אליעזר" אשר ראיתי אותו בילדותי, אצל איש אחד ממדינת פולין אשר היתה שייכת לרוסיא, והוא מצא אותו בביהמ"ד בעיר צילץ.

9 ראה ספר "רבני ליסא" עמ' קט"ז.

10 ראה הסכמתו על הדפסת הספרי עם פי' "זרע אברהם", דיהרנפורט תקע"א. תשובות אליו נדפסו בשו"ת "תפארת צבי" חאו"ח סי' ז' ; יו"ד סי' ס"ח ; אהע"ז סי' י'. ובשו"ת "בגדי כהונה" חו"מ סי' ג' ובשו"ת רעק"א סי' ע'.

11 ראה תשובה אליו בספר שו"ת רעק"א סי' ס"ט.

קאמינקא

קאמינקא היא אחת העיירות הכי עתיקות במדינת פולניה והשתייכה למדינת רייסן, היא רוסיא האדומה שבה נכללו עיירות אלו: בוסק, בעלזא, גאליגורא, גריידינג, דאלינא, דראהביטש, העליטש, הרובשוב, וויסלאוויץ, זידיצ'וב, חעלם, יערסלאב, לובאטשוב, לבוב, פרעמישלא וקאמינקא[1].

אין לנו ידיעות על ראשית התישבות היהודים בעיירה, אבל כנראה כבר בסוף המאה השניה לאלף הששי, דהיינו בשנת ר' דרו בה יהודים.

כמה מן הרבנים ששמשו בעיר זו ידועים:

א. הרב הגאון מו"ה מרדכי הלוי, בן הגאון הקדוש יהושע רייצעס הי"ד, שהיה ר"מ בעיר לבוב, חתנו של אחיו הגדול ממנו בשנים הגאון ר' חיים הלוי רייצעס. שני האחים נהרגו ונשרפו על קדוש השם בעינוים ויסורים גדולים בערב חג שבועות תפ"ח בעיר לבוב[2]. הוא היה אבי הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק קראקוב.

ב. הרה"ג ר' שמחה בן הרה"ג ר' ישראל אבד"ק לאקאטש, בן להמשפחה המיוחסה ז"ק (= זרע קודש) ומסורת היתה בידי המשפחה כי הם מבני בניהם של הרא"ש אשר הוא זצ"ל משבט יהודה קאתי. והיו נקראים "זרע קודש", כי בכל השמדות קדשו את השם ברבים[3]. אביו הג"מ ישראל הנ"ל חיבר ספר "אדם מישראל" (זאלקווא תצ"ט). אמו מלכה היתה בת הרה"ג ר' אהרן אבד"ק זלאטשוב, שהיה נחשב לאיש אלקים קדוש והיו אומרים שרוח הקודש שורה עליו[4]. אחרי מות אשתו נשא לאשה את בת הנגיד ר' עזריאל מעיר לבוב. הוא נשא ונתן בהלכה עם הגאון ה"נודע ביהודה" (מהדורא קמא, אבן העזר פ"ט). בשנת תקכ"ז כבר שימש ברבנות קאמינקא ונדפס ממנו דבר חידוש בהלכה בספר "אוהל יוסף" (אלעקסניץ תקכ"ז).

ג. הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זאב אורנשטיין (נולד בזאלקווא בשנת ת"ץ לערך) ובשנת תקי"ד כבר שימש ברבנות בעיר קאמינקא, בחיי אבי אמו הגאון המפורסם ר' אריה ליב אבד"ק אמסטרדאם חתנו של הגאון בעל "חכם

1 באלאבאן, דברי ימי היהודים בעיר קראקא, ח"א עמ' ע'.
2 "כתבי הגאונים" עמ' ל.
3 וראה ב"מגילת ספר" להגאון יעב"ץ זצ"ל, על אבותיו שהיו נקראים ג"כ בשם ז"ק כי "היו בחונים וצרופים".
4 מג"י היילפרין, סימן י"א.

צבי". בשנת תק"ל היה רב בעיר יאמפלא ובשנת תקל"ב נבחר לרב המדינה של מדינת גאליציה, גליל לאדמיר וגליל זאמאשטש. בשנת תקל"ד היה רב ואב"ד בעיר סאטנוב ובשנת תקל"ח נתקבל לאב"ד בעיר המעטירה לבוב, ונח נפשי' ביום ב' טבת תקמ"ז [5].

ד. הרב הגדול מו"ה אביגדור הורוויץ, בן הרב הגאון מו"ה אברהם אבד"ק לויצק, חתן הגאון מו"ה אשר אבד"ק נראל, חתנו של הגאון המפורסם מו"ה מאיר הלוי הורוויץ אבד"ק טיקטין.

ה. הרב הגאון ר' שלום הלוי ראזענפעלד מילידי העיר ראווי, נין ונכד להגאון מו"ה יהושע השיל, אבד"ק באר, בנו של הגאון ר' מרדכי מבראדי, בן הגאון מו"ה יהושע העשיל, אבד"ק טארלי, בן הפרנס דועד ארבע ארצות ר' ישכר בעריש מקראקא, בנו של הגאון המפורסם רבן של ישראל ר"ר העשיל מקראקא [6].

בנעוריו היה ראב"ד בעיר יארטשוב ואח"כ נתמנה לראב"ד קאמינקא. שם הסכים בשנת תקצ"ו על הדפסת הש"ס בעיר סלאוויטא. ונפטר בעיר בעלזא ושם מנ"כ.

5 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ד.
6 ראה מג"י בראש ספר "שפתי צדיקים".

קאמרני

קאמרני, עיירה במדינת פולין בגליל לבוב, עתיקה וקדמוניה היא. במאה הרביעית לאלף הששי כבר היתה שם קהילה עם כל צרכי ציבור ורב אב"ד בראשה. בשנת ת"ח ות"ט, כאשר הגיעו גייסות חמיל קרוב אליה, אז "כרתו היהודים ברית נאמנה עם העירוניים, ויקומו להלחם באויביהם מכל פנה. ויהי כאשר באו המורדים יצאו לקראתם העירונים והיהודים ויכום ויכתום עד חרמה, וינוסו יון וקדר קשי הערף ופנו ליושבי העיר את הערף. ברוך ד' שלא נתנם לשניהם טרף" (לשון בעל צוק העתים). מן הרבנים אשר שימשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א. הרב הגאון מו"ה יונה, בן ה"ר פנחס. כרב ואב"ד בעיר קאמרני נמצאת חתימתו בפנקס הקהל בעיר לבוב משנת שצ"ה (אנשי שם סי' רי"ג).

ב. הרב הגאון מו"ה ישעיה הלוי בן הגאון בעל "טורי זהב". כנודע אותו ואת בנו חורגו הרב הגאון מו"ה אריה ליב מח"ס שו"ת שאגת אריה וקול שחל, שלח רבנו בעל הט"ז בשנת תכ"ו עירה קאנסטנטינא לתהות על קנקנו של משיח השקר ש"ץ שר"י. ובשובם למדינת פולין שלח זה האחרון דורון על ידם להגאון בעל הטו"ז עם אגרת שלומים, כי בזמן קצר ינקום את נקמתם מיד אויביהם אשר סבלו שם בשנות ת"ח ות"ט, ותט"ז ותי"ז, מבואר הכל בארוכה בספר "ציצת נובל צבי" מאת הג"מ יעקב ששפורטש, והדברים עתיקים (וראה בס' תורת הקנאות להגאון יעב"ץ דפוס לבוב עמוד י"ד). מתי מת ונקבר אין אנו יודעים. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. בנו ה"ר נפתלי הירץ היה חתן הג"מ מנחם מענדיל בעל "צנצנת מנחם" (דור ישרים, דור ז' סי' ב' אות א', וראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" הערה מ"ד). בתו היתה אשת הג"מ משה בן ה"ר יצחק בן ר' עוזר מקרעמניץ שהיה נקרא בשם ר' משה בהרא"ש (ר"ת: בן ה"ר איציק שפרינצעס) על שם אביו ה"ר יצחק שהיה נקרא ר' איציק שפרינצעס. ויהי אחרי מות ישעיה באו כל כתבי היד של רבנו בעל הטו"ז, דהיינו ספר טו"ז על ש"ע או"ח חו"מ ואה"ע, וספר דברי דוד עה"ת, לחתנו הג"מ משה בהרא"ש. בשנת תמ"ט, בהיותו כבר אבד"ק שינאווי, נסע עירה דיהרנפורט, להדפיס שם את הטו"ז על או"ח, אך לא עלה בידו להדפיסו בשנה ההיא, ונדפס אח"כ שם בשנת תנ"ב יחד עם ס' מגן אברהם, והמה נדפסו יחד מן העת ההיא עד ימינו אלה סביב הש"ע או"ח. ולמשה יולד בן ושמו יהודה ליב, אשר זכה לשני בנים גדולים בתורה, שם האחד משה, הוא הרה"ג מו"ה משה אבד"ק טאמשוב, ובסוף ימיו היה דיין ומו"ץ בעיר לבוב בחוץ לעיר. כדיין נמצאת חתימתו בפנקס שם מן שנת תק"ח עד שנת תקי"ד. והוא אבי הרה"ג מו"ה יהודה

ליב אבד"ק סקאלי, ובסוף ימיו שימש ברבנות בעיר זורוונא, מח"ס שבט מיהודה (זאלקווא תקס"ב) שהו"ל בנו הרה"ג מו"ה משה אבד"ק סקאלי והוסיף הרבה חדושים משלו בסוף הספר הנקראים בשם "פני משה". וימת משה ביום א' מרחשון שנת תקס"ה בעיר טאמשוב ושם נקבר. ושם הבן השני (של ה"ר יהודה ליב) היה שמו יעקב, הוא הרב הגדול מו"ה יעקב, אשר אחרי מות משה נתמנה הוא על מקומו להיות דיין ומ"ץ בלבוב בחוץ לעיר. וימת שם יעקב ביום י"ט אדר שנת (ת"ל) [תק"ל] לפ"ק (אנ"ש סי' רמ"ד).

ג. הרב הגאון מו"ה אריה ליב, אשר אביו הגאון מו"ה שמואל צבי הירץ אבד"ק פינטשוב היה בנו של הגאון בעל הב"ח. בשחרותו שימש ברבנות בעיר סווירז. בשנת תכ"ג כתב שם תשובתו בנידון עגונה אחת שנדפסה בספרו שו"ת שאגת אריה (סי' ג'). בשנת תכ"ו שלח אותו אבי חורגו הגאון בעל הטו"ז עם בנו הג"מ ר' ישעיה הלוי לתהות על קנקנו של הש"ץ שר"י, כנזכר למעלה. בשנת תכ"ח מצאנו אותו יושב על כס הרבנות בעיר קאמרני (ראה בספרו סי' י"ט). ערך שנת תל"ז נתמנה לאבד"ק סטאבניץ. בשנת תמ"ב שימש ברבנות בזאמושטש. בשנת תמ"ט נתקבל שוב לאבד"ק טיקטין, ובשנת תנ"ו לאבד"ק קראקא, ובשנת ת"ס לאבד"ק דליטא ושם מנ"כ.

אודות תולדות הגאון בעל הב"ח כבר נכבדות מדובר בו בס' עיר הצדק, מפלת עיר הצדק, אוצר ישראל ערך סירקיש. ואני באתי בזה לדבר רק אודות תולדות בניו ובנותיו וזרעו אחריו הנודעים לנו עד היום. להגאון בעל הב"ח היו לו שני בנים רבנים יושבי על מדין בקהילות שונות, וגם שתי בנות נשואות לרבנים גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה, אשר יצא מהם דור ישרים יבורך בנים ובני בנים אדירי התורה גאוני ארץ משך איזה דורות. חתנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה יהודה זעלקיל מזי"א אשכנזי, אשר נתן לו את בתו הבכירה אסתר לו לאשה (ע"ע בכל"י ח"א ובאנ"ש בערכו). הוא היה דיין ומו"ץ בעיר קראקא, וכנראה נח נפשיה דרב יהודה שם. כדיין נמצא חתימתו על גביית עדות ביום א' מ"ג בספירה שנת ת"ג (שו"ת פנ"י ח"ב סי' מ'). הסכמה ממנו נמצאה ע"ס נחלת צבי על אבות מאת ה"ר צבי הירש ב"ר שמשון הכהן טוכפירר מקראקא תלמיד הב"ח (ווינציא ת"ך) והיא מן שנת תי"א, וחתום שם בשמו ושם אביו "נאם יודא בן הר"ר יצחק ז"ל המכונה זעלקיל מזי"א אשכנזי" (ראה אצל "אפטא" הערה 15). מתולדותיו ידענו כי בן היה לו אנוש כערכו הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ דיין ומורה צדק בלבוב, שנפטר שם בשנת תכ"ט (עיין עוד באנ"ש בערכו). ולזה האחרון בן ושמו יוסף הוא הרב הגאון מו"ה יוסף יאסקי מלבוב אשר שימש ברבנות בעיר וואדיסלאב בשנת תמ"ג, כי שנה ההיא הסכים על הדפסת ספר מגן אברהם על שו"ע או"ח (דיהרנפורט תנ"ב). גם נמצאו ממנו הסכמות על ספרים שונים. ובועד יערסלאב אשר היה ביום ד' כ"ה אלול שנת תמ"ז, הסכים ג"כ בין רבני הועד ע"ס נחלת חיים מאת ה"ר

היים ב״ר יהושע סג״ל הורוויץ (ווילמהרשדארף), וחתם שם ״יוסף יאסקה מלבוב חונה ע״ד [עלי דרך] שידלוב ואגפיה״. מחתימתו נראה כי בעת ההיא נתמנה שוב לאבד״ק שידלוב והגליל, וכנראה שם מת ונקבר. והוא אבי הנגיד ר׳ מנחם מענדיל מאפטא שהיה נקרא בשם ר׳ מעני פרנס, כי היה פרנס הועד של מדינת פולין הקטנה הנקראת גליל קראקא. כפרנס (כיושב בראש ועד) המדינה והארצות הסכים בועד יערסלאב, ביום כ׳ תשרי שנת תנ״ג, ע״ס שו״ת בית יעקב מאת הרב הגאון מו״ה יעקב אבד״ק צויזמיר (דיהרנפורט תנ״ו) וחתם בראש מנהיגי הארצות ״אהרן מנחם מענדל מאפטא״. ולזה האחרון בן ובת: בנו היה הרב הגדול ומופלג בעשירות ר׳ יוסף יוזפ מענדלסבורג מעיר קאזמיר. בתו היתה אשת הרב הגאון החסיד מו״ה אהרן אשר בשחרותו שימש ברבנות בעיר טרעמבוולי ואחר כך בעיר זלאטשוב, אבי אמו של בעל המחבר ספר הלכה אדם מישראל (זאלקווא תצ״ט).

חתנו השני של הגאון על הב״ח, כנודע, היה הגאון בעל ״טורי זהב״ (ע״ע בס׳ כל״י ח״א, ובס׳ אנ״ש בערכו, ועיין להלן). ואלה תולדות שני בניו של הגאון בעל הב״ח ז״ל. בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה שמואל צבי הירץ אבד״ק פינטשוב. וכי נח נפשיה דרב שמואל צבי ותנשא אשתו לגיסה הגאון בעל טו״ז אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו בת הגאון בעל הב״ח. תשובה אחת נדפסה ממנו בשו״ת ב״ח החדשות (סי׳ מ״ד). מתולדותיו ידענו כי בן גדול בתורה היה לו, והוא הרב הגאון מו״ה אריה ליב מח״ס שו״ת שאגת אריה וקול שחל (נאוויט תצ״ו). הוא היה עדיין נער במות עליו אביו, ונתגדל ונתחנך על ברכי אבי חורגו הגאון בעל הטו״ז והיה מגדולי תלמידיו המובהקים. גם למד בשחרותו בישיבתו של הגאון האדיר רבי ר׳ העשיל ושאב מי בארו. (על מקומות רבנותו עיין למעלה אות ב׳. ועיין בהקדמת ספר נאם יהודה). בנו השני של הגאון הב״ח היה הגאון מו״ה אריה יהודה ליב אבד״ק חענטשין אשר היה בסוף ימיו ר״מ בקראקא.

מתולדותיו של הטו״ז ידענו, כי שלושה בנים ושלוש בנות היו לו, ואלה הם: הרב הקדוש מו״ה מרדכי הלוי הי״ד, אשר נהרג יחד עם אחיו הרב הקדוש מו״ה שלמה הי״ד ביום ש״ק ח׳ לחודש אייר שנת תכ״ד, ביום הרג רב אשר היה בלבוב ע״י תלמידי הישועים שנקראו שיהלרגעלויף. אחד מהם הניח אחריו בת ושמה אסתר, אשר נתגדלה אצל זקינה הטו״ז ז״ל. בעלה היה נין ונכד להגאון מהר״ם פדואה, והיא ילדה לו בן אשר היה נקרא בשם דוד, והוא היה הראשון מנכדי הטו״ז הנקרא דוד על שמו. ודוד הוא הקטן אשר שימש ברבנות בעיר דראהביטש. ולדוד יולד בן, הוא ניהו הרה״ג מו״ה יוסף אבד״ק גריידינג אשר שימש שם ברבנות כעשרים שנה משנת תקכ״ט עד יום פקודתו היא שנת תקמ״ט. כי נח נפשיה דרב יוסף נתמנה אחריו בנו הרה״ג מו״ה אברהם צבי קלוגר. בימיו, היינו בשנת תק״ן, נבנה שם בית הכנסת בנין של אבנים — כי עד העת ההיא היה להם רק בנין של עץ — והבית הכנסת הנו עד היום על תלו בנוי. וימת שם אברהם צבי ביום ט״ז אדר

שנת תקצ"א. אחרי מותו נתמנה מיד בנו הרה"ג מו"ה חיים דוד קלוגער לישב על כסא אבותיו, וימת שם ביום י"ד טבת תר"י. אחריו נתמנה בנו הרה"ג מו"ה יצחק יהושע קלוגער חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מרא דכולא תלמודא מרן משולם יששכר הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב, כי לקח את דינה בתו לו לאשה. ויהושע שימש שם ברבנות חמשים וחמש שנים, מן יום י"ד טבת תר"י עד יום פקודתו יום כ"ד אייר תרס"ה, ולו שני בנים רבנים, האחד הרב ר' מאיר אבד"ק קראקאוויץ, והשני הרב הגדול ר' יוסף קלוגער אשר נתמנה אחרי מות אביו למלאות מקומו בעיר גריידינג.

בנו השלישי (של הגאון הטו"ז) היה הרה"ג מו"ה ישעיה הלוי (עיין עליו למעלה אות ב').

ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הגאון הטו"ז: הראשון במעלה הוא הגאון המפורסם מו"ה מאיר ממשפחת היילפרין אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר לובלין. ונח נפשיה דרב מאיר שם ביום ה' לחודש מרחשון תפ"ג. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הגאון בעל טו"ז, והיא ילדה לו בן ובת: בנו ה"ר דוד מלובלין היה חתן הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק האלברשטאדט. ובתו היתה אשת הרה"ג מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא מנהיג המדינה מעיר אפטא (ראה מ"ש עליו במאמרי על "אפטא"). חתנו השני היה ה"ר גד (ע"ע בכלילת יופי ח"א דף נ"ט ע"ב). השלישי היה הרב הנגיד ר' אברהם פרנס מדובנא, בנו של הרה"ג מו"ה זאב וואלף אבד"ק אליק (חתן הגאון מו"ה שלמה ב"ר יהודה אבד"ק פוזנא ור"מ בקראקא), בן הגאון מו"ה זאב וואלף חתן מהרש"ל (מג"י היילפרין 75, קריה נשגבה סי' קס"ג, עיר דובנא עמ' 31). הג"מ זאב וואלף חתן מהרש"ל היה בשחרותו ר"מ בלובלין. ואח"כ שימש ברבנות בעיר פראג, ובסוף ימיו היה אבד"ק פוזנא. להפרנס ר' אברהם מדובנא היה לו בן ושמו דוד פרנס בעיר דובנא, ולזה האחרון שני בנים גדולים אנשי שם. שם האחד ר' משה פרנס המדינה בוואהלין אבי העשיר ר' דוד פרנס בדובנא. וימת שם דוד ביום י"ג אדר ראשון שנת תקפ"א, ושם אשת דוד אסתר בת הרה"ג ר' צדוק [חריף] הידוע בשם "ר' צדוק דער רייבער", בנו של הגאון המפורסם מו"ה פנחס משה חריף אבד"ק לבוב, והיא ילדה לדוד בנים ובנות. בנו האחד היה הנגיד הקצין בעל בעמיו ר' צדוק מרשלקוביץ מדובנא. הוא היה נקרא כן יען הוא ואביו ואבי אביו היו פרנסי המדינה במדינת וואהלין, בעבור זה היו הפולנים קוראים אותו בשם "מארשאלעק", ובכן היה הוא נקרא אצלם מרשלקוביץ, והוא אבי משפחת ברץ (בני ר' צדוק) בעיר דובנא עד היום. הוא היה חתנא דבי נשיאה, כי אשתו נעכע בריינדיל (מתה בדובנא ביום א' ו' אדר ראשון שנת תר"ט) היתה בת הרב הגאון החריף מו"ה מרדכי צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק הורחוב, בנו הראשון של הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי אבד"ק אה"ו. וימת הנדיב ר' צדוק מרשלקוביץ בעיר דובנא ביום ג' י"ט סיון שנת תקצ"ח, ושם מנו"כ.

ד. הרב הגאון מו"ה יצחק ב"ר יהודה, בתור אבד"ק קאמרני חתום בשנת תמ"ז בפנקס הקהל בעיר לבוב (אנ"ש סי' רפ"ו).

ה. זקיני הגאון מו"ה משה חיים בן ה"ר אליעזר ליזר, ושם אשתו שרה גיטה בת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב. משער אני כי הוא הג"מ יהודה ליב סג"ל איטינגא, אשר בסוף ימיו היה אבד"ק לבוב, וימת יהודה בעיר יארטשוב בשנת ת"ק לפ"ק. כאמור, שימש הג"מ משה חיים בשחרותו בעיר קאמרני. ביום כ"ג אדר תע"ט הסכים שם ע"ס מאמר מרדכי עה"ת, וחתם "נאום הק' משה חיים בן המנוח הקצין המפורסם מו"ה אלעזר מלבוב, חונה בק"ק קאמרני ומצ"פ לק"ק זלאטשוב". כאמור, נתקבל בעת ההיא לאבד"ק זלאטשוב, ובשנת תפ"ד נתמנה שוב לאבד"ק לבוב, ועל ידו נדחה הגאון בעל "פני יהושע" מעל כסא רבנותו בלבוב, ושימש שם ברבנות כארבע שנים. בשנת תפ"ח היה נאלץ לעזוב את מקומו ולנוס משם למען הציל את נפשו ממות, וברח לו עירה חאטין אשר במדינת בעסרביה, וימת שם משה בין שנות תקי"א—תקכ"ו ושם נקבר (ראה בספרי "כתבי הגאונים עמוד כ"ח).

ו. הרב הגאון החריף מו"ה אהרן. נדפס ממנו דבר אגדה בס' שפתי דעת עה"ת (פיורדא תק"י) בפ' לך, וירא, חיי שרה, "בשם הרב החריף הגדול מוהר"ר אהרן זצ"ל שהיה אב"ד בק"ק קמארני". וכן נדפס ממנו דבר אגדה בס' שכל טוב (דיהרנ־פורט תצ"ה) בפרשת וירא.

ז. הרה"ג מאיר חז"ק, בנו של זקיני הקצין המפורסם הרופא מומחה לרבים ר' אברהם יצחק חז"ק, הידוע בשם "פורטיז דאקטיר". בשנת תע"ח בועד הארצות אשר היה בעיר יערסלאב, ישב שם בתור מבורר מגליל פרעמישלא. וכן בועד יערסלאב אשר היה ביום כ"ט אלול ת"ץ חתום שם "הק' מאיר חז"ק חונה בק"ק קמארני מבורר מפרעמישלא". משם נתקבל שוב לאבד"ק מאשטשיסק. בועד יערסלאב בשנת תקי"ב, אשר שם החזיקו בימין הג"מ יהונתן אייבשיץ בנידון הקמיעות, היה הוא ג"כ בתוך אותו המנין, וחתם שם בתור מבורר מן מדינת פולין הגדולה. בשנה ההיא הסכים על הדפסת הש"ס דפוס דמ"ד. איפה מת ונקבר נעלם מאתנו. בנו הרה"ג מו"ה צבי הירש היה אבד"ק דאברמיל (ראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" ע' פ"ב בהערה).

ח. הרה"ג מו"ה יעקב משה צבי בן הרה"ג מו"ה נתן הכהן ראב"ד בעיר קמארני. הסכים ביום ר"ח טבת תקט"ו ע"ס פורת יוסף שחיבר הגאון בעל פרי מגדים, וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו ועירו "יעקב משה צבי באמ"ו הרב המאוה"ג מו"ה נתן כ"ץ חו"ק קאמארנא". ונח נפשיה דרב יעקב בעיר לבוב (אנ"ש סי' תפ"ח, וראה שם בעמוד רמ"ח).

ט. הגאון הגדול מו"ה שאול בן הגאון המפורסם מו"ה מאיר מרגליות בעל מחבר ספר שו"ת מאיר נתיבים. בשחרותו שימש ברבנות בעיר זבאריז. בשנת תקי"ב

כבר ישב על כסא שם (שו"ת מאיר נתיבים סי' ל"ו). משם נתקבל שוב לאבד"ק קמארני, ובשנת תקי"ח כבר שימש שם ברבנות (שם סי' ע"ט). שם הסכים ע"ס גנת ורדים מאת הגאון בעל פרי מגדים (פפד"א תקכ"ז), וגם נדפס ממנו שם דבר חדוש בכלל נ"ט. בסוף ימיו נתקבל שוב לאבד"ק לובלין. וימת שם שאול, ומילא מקומו אחריו בנו הגאון מו"ה צבי הירש מרגליות (ע"ע בספרי "כתבי הגאונים" עמוד צ"ה).

ז. הרה"ג אריה יהודה ליבש וואהל, בן הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש מזאמושטש, מח"ס שו"ת תפארת צבי, כמבואר בפנים.

יא. הרב הגאון מו"ה מרדכי הלברשטאם בן הגאון מו"ה שמחה אבד"ק דעסויא (ראה מ"ש אודותיו במאמרי "עיר דעסויא ורבניה", הנדפס בירחון אוצר החיים שנה ו'). ואביו של הגאון מו"ה שמחה הנ"ל היה הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק הלברשטאדט כנודע. למרדכי יולד בן והוא הרב הגדול מו"ה חיים הלברשטאם מעיר קמארני, חתנא דבי נשיאה של אא"ז הגאון המפורסם מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב, ולו בן הוא ניהו הרב הגדול הנגיד מו"ה יצחק הלברשטאם מקראקא, גיסו של הג"מ דובעריש מייזעלש אבד"ק קראקא.

יב. הרב הגדול מו"ה אלעזר בן הרה"ג מו"ה משה ישראל איסר אבד"ק פרעמישלאן, וזה האחרון היה בנו של אותו צדיק הגאון המפורסם מו"ה יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא, חתן הגאון בעל נוב"י כידוע.

יג. הרה"ג מו"ה יעקב בן הרב הגאון מו"ה עקיבא. שאלה אחת נדפסה ממנו בשו"ת השיב משה (האו"ח סי' י"ט), וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו ועירו "עקיבא בהרב הגאון האמתי אור עולם מו"ה יעקב ז"ל האב"ד דק"ק קאמרני ואגפיה".

יד. הרה"ג מו"ה יהושע העשיל תאומים בן הגאון המפורסם מו"ה ברוך פרענקיל אבד"ק לייפניק. הוא הו"ל את הס' ברוך טעם מאת אביו הגאון זצ"ל.

קאנסטאנטין

שתי עיירות יש במדינת וואלין באוקריינה האחת נקראת בשם "קאנסטאנטין הגדולה" והאחת נקראת בשם "קאנסטאנטין ישן". הישנה היא במדינת וואהלין ועיר עתיקה קדמוניה היא. כבר באמצע המאה השלישית דרו שם אחב"י [1]. שם התאסף מפעם לפעם הועד של מדינת וואלין. לדוגמה: ביום ג' יוד לחודש שבט שנת תקי"א הסכימו שם רבני הועד דמדינת וואהלין על הש"ס דפוס אמ"ד אשר האחים פרופס התחילו להדפיס.

הועד שהתאסף שם בשנת תקי"ב יצא נגד הגאון ר"י אייבשיץ אודות הקמיעות. בשנת תקט"ו היתה שריפה גדולה בעיר ורוב בתי היהודים היו שם למאכולת אש ויותר ממאה יהודים נתדלדלו ע"י השריפה [2].

מן הרבנים ששימשו שם ידועים לנו אלה:

א. הרב הגאון מו"ה א ב ר ה ם בן הר"ר משה אשכנזי, נפטר בשנת ת"ח או ת"ט והספידו הגאון ר"א הכהן שרענציל, כמבואר בספרו "איתן האזרחי" [3].

ב. הגאון מו"ה מ א י ר, בן הגאון הנודע יעב"ץ. נולד בשנת תע"ז בעיר בראדי (אונגאריש בראד אשר במדינת מהערין). בשנת תצ"ג נשא לאשה את בת הנגיד ר' משה, פו"מ בעיר ליסא בהיותו עוד צעיר לימים הרביץ תורה ברבים במדינת פולין [4]. בשנת תק"י נתמנה לאב"ד בעיר קאנסטנטין הגדולה. משם יצא טבעו בעולם הרבני כגאון וגדול הדור ורבן של ישראל במדינת וואלין. הוא שימש כארבעים שנה בתור רב ואב"ד ונח נפשי' דרב מאיר בהיותו זקן ושבע ימים ביום תענית אסתר בשנת תקנ"ח ושם מנ"כ.

ולו שתי בנות נשואות לרבנים מובהקים גדולים בתורה, יושבי על מדין. האחת נישאה להגאון מו"ה דובעריש הכהן ראפפארט, אשר בשנת תקי"ד נשאה את בת ר' מאיר, מרת רחל. הוא היה בן הגאון ר' אריה ליב ראפאפארט, בן הגאון ר' חיים כהן רפפורט אבד"ק לבוב. ר' דובריש שימש ברבנות העיר מעזביז, שנתמנה שם בשנת תקל"א ומילא מקומו של הגאון מו"ה צבי הירש, זקנו של הגאון בעל מלא הרועים, שנפטר שם לערך שנת תק"ל.

1 מ. באלאבאן, קורות היהודים בלבוב, עמ' תצ"ג.
2 שאלות ותשובות "מים חיים", חלק אה"ע, סימן ל"ו.
3 אנשי שם סימן יב.
4 "עדות ביעקב" להיעב"ץ, דף ל"ט.

ולר' דו"ב שלשה בנים גדולים ושתי בנות. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו. הנגיד ר' יעקב הכהן ראפאפארט מבראדי, בנו של הנדיב הידוע מו"ה אברהם יקותיאל זלמן הכהן ר"פ אבד"ק אוסטרה. חתנו השני היה הנגיד ר' שלמה זלמן הכהן מאוסטרה, אבי משפחת זוסמן החשובה.

ואלה הם שלושת בניו: א) הרב הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק אוסטרא מח"ס שו"ת "מים חיים" ב"ח[5], שנדפס אחרי מותו ע"י בנו הרב הגאון מו"ה יעקב הכהן שמילא אחריו בעיר אוסטרא ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו. ב) הרב הגאון מו"ה צבי ארי' הכהן ר"פ, שבשנת תקס"ג, אחרי מות אביו, נתמנה למלאות מקומו בעיר מעזיבוש, ושימש שם ברבנות עד יום מותו הוא יום ה' לחודש טבת שנת תר"ץ ושמנ"כ. בחודש אלול שנת תקל"ו נשא אשה את פייגא בת המגיד ר' יהודה מעיר זאמושטש, בנו של הגאון המפורסם מו"ה שלמה שבסוף ימיו שימש ברבנות בעיר לבוב והגליל, מח"ס "מרכבת המשנה" על הרמב"ם ז"ל, וחתנו של הרב הגדול מו"ה יהודה לייב כ"ץ אבד"ק שוורזענץ במדינת פולין הגדולה. אביו הרב הגאון מו"ה יעקב מרדכי כ"ץ אבד"ק פוזנא והגליל היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה נפתלי כ"ץ אבד"ק ספד"מ מח"ס "סמיכת חכמים"[6]. ג) ה"ר מרדכי כ"ץ ר"פ.

ג. הרב הגאון מו"ה משה בערנבלום, אשר לא ידוע לנו מתי שימש שם ברבנות. הוא לקח לאשה את בת ר' זאב וואלף בערנשטיין, רב דמ"ק בעיר בראדי, בנו של הרב הגדול מו"ה אריה ליב בערנשטיין, אשר בתחילה שימש ברבנות בעיר זבאריז ואח"כ היה רב המדינה של כל מדינת גאליציה ואח"כ קבע דירתו בעיר בראדי. ביום ג' לחדש שבט שנת תקס"ג הסכים שם על הדפסת ספר "יראים" (זאלקוואה תקכ"ד) ועליה כתוב: "הסכמת הרב הגאון המפורסם אבד"ק קאנסטנטין ישן, חתן הרב דמ"ק (דמוכרי קמח) (בראדי)". ועל ספר "אור פני משה" (מעזריטש תקס"ט) וחתום: "הק' משה בערין בלום אבד"ק קונסטנטין ישן". הוא היה גם רב ואב"ד בעיר ווישנאוויץ וכנראה נפטר שם.

מתולדותיו ידענו כי הי' לו בת אשת הרב החריף ר' יהודה ליבוש רוקח מעיר קאנסטאנטין, בן הגאון מו"ה שלום רוקח, אבד"ק קרעמניץ, בן הגאון ר' נפתלי הירץ רוקח מעיר בראדי, בן הגאון ר' משה רוקח אבד"ק זלאטשוב בן הגאון המפורסם מו"ה אלעזר רוקח אבד"ק אמ"ד. ה"ר יהודה ליבש רוקח נשא ונתן בשו"ת עם הרב הגאון מו"ה אברהם יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד"ק זלאזיץ ובסוף ימיו אבד"ק לבוב תוך העיר, בנו של אא"ז הרב הגאון מו"ה אליעזר הלוי איש הורוויץ

5 נדפס בזיטאמיר תרי"ז.

6 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' קכ"ט.

אבד"ק זאלזיץ. אחד מחידושיו אשר הציע לפני הג"מ אברהם יעקב יוקיל הלוי נדפס בסוף ס' "חות דעת" על יו"ד [7] מאת הגאון מו"ה יעקב אבד"ק ליסא [8].

ד. הרב הגאון מו"ה יוסף [9] בן הרב הגאון החריף מו"ה משה שהיה נקרא בזמנו במדינת ליטא בשם ר' משה חריף, חתנו של הג"מ שאול אבד"ק לאמז מח"ס שו"ת "גבעת שאול" [10]. הג"מ ר' יוסף נפטר שם ושמנ"כ.

ה. הרב הגאון מו"ה ראובן הארטנשטיין. אחרי אשר שימש שם ברבנות איזה שנים נתקבל לאבד"ק זיטאמיר, ובסוף ימיו לאבד"ק אודעסא ושמנ"כ.

ו. הרה"ג מו"ה שלום שכנא בן הה"ג מו"ה דוד אבד"ק זוואניץ, חותר מגזע רבנו הגדול הגאון המפורסם מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין הנודע בשם רבי ר' שכנא, חותנו ורבו של הרמ"א. הוא היה חתן הרה"ג מו"ה נתן נטע הכהן שפירא אבד"ק שעברשין, וגיסו של הרה"ג מו"ה ישראל הכהן שפירא אבד"ק וואדיסלאב.

ז. הרה"ג מו"ה עזריאל בן ה"ר אליהו, חיבר ס' "פתח עיניים", חידושים על איזה מסכתות [11], ותשובה אליו נדפסה בס' "ריח ניחוח" שחיבר הג"מ אפרים אליעזר צבי חרל"פ אבד"ק מעזעריטש בסוגיא דריחא מילתא [12].

7 לבוב תקנ"ט.
8 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ס'.
9 ראה הסכמתו משנת תקע"ז על ספר "לבוש תכלת".
10 ראה ספר היחס למשפחת רבלין עמ' ק"כ.
11 נדפס בווארשא תר"ז.
12 ראה בשהגה"ח ח"ב אות י' סימן ל'.

קראטשין

בין ארבע הקהילות הראשיות שבמדינת פולין הגדולה היה קהל עדת ישורון של קראטשין מחוז פוזנא, הקהילה הגדולה והנכבדה ביותר, שניה בחשיבות לקהילת פוזנא. כידוע היו בפולין ארבע קהילות ראשיות, שעמדו בראש כל ערי הגליל, והישובים הקטנים עמדו תחת פיקוחן בעניני מסים. הערים הראשיות היו: פוזנא, ליסא, קראטשין וקאליש. כל קהילה בחרה מקרב תושביה מנהיג אחד שהיה מכונה "מנהיג המדינה בגליל פוזנא". ארבעת המנהיגים נועדו פעם בפעם באחת מערי הגליל הנ"ל לטכס עצות ולעשות סדרים ותיקונים בעניני מסי המלכות ולפקח על שאר צרכי המדינה. לרוב שימש כיושב ראש "ועד המדינה" רבה הראשי, שנקרא הרב הכולל על כל מדינת פולין הגדולה[1].

בין המנהיגים שהתאספו בועד המדינה בעיר קאבלין, מחוז פוזנא, בכ"ה שבט שנת תצ"ג, חתם הרה"ג מו"ה משה אויערבאך מקראטשין, יחד עם הרה"ג ר' שלמה זלמן מקאליש והרה"ג מו"ה מאיר מקאליש ומו"ה יואל פייביש מלינטשיץ[2].

ועד המדינה בפולין הגדולה עשה רבות לחיזוק התורה, הרמת קרן לומדיה והפצת הספרות התורנית[3].

באמצע המאה השלישית לאלף הששי כבר התקיימה בקראטשין קהילה עוסקת בצרכי ציבור שרכשה שדה לצרכי קבורת המתים של הערים בסביבתה, כגון אוסטרובה השלזית, ברעסלא, ליסא, קעמפנא, קאלין וקאשמין. קראטשין היתה אחוזת מושל ממשפחת אצילים ורוזנים בפולין המערבית שקבע מקום מיוחד לישיבת

1 ראה בהקדמת הספר "רוי העמודים" להגאון מו"ה שעפטיל הלוי הורוויץ.

2 בירחון קראטשין (בשפה האשכנזית) 1915, עמ' 186.

3 ראה בהסכמה על הספר שו"ת "אבן השוהם" דיהרנפורט תצ"ג: "ועלה בהסכמה בתוקף גזירותינו על אותן הקהלות הגליל שלנו גדולה וקטנה זעיר שם גליל פוזנן הסרים למשמעתנו שמחויבים ליתן כל מי שיתן לסכומו, היינו לסכום הגליל, מאה זהובים מחויבים לקבלו (את הספר) לפי ערך מכל מאה זהובים שני ספרים. ויחשב בעד כל בויגן (גליון) שני געדליך דהיינו ג"ג מ"פ (גימל גדולים מעות פוליש) חוץ הוצאות מכורך. ומי שרוצה להוסיף הן קהל, הן יחידים וקציניים ונדיבים, יוסיפו להם מן השמים. וכן תעשו לקבלו את כבוד ה"ר בן המחבר בסבר פנים יפות לקבל ממנו ספרו קדש כפי השגת ידיהם ונדבת לבביהם, כי מה שגזרנו על הגליל שלנו ליתן בעד ספר סך הנ"ל הוא רק בבל תגרעו אבל לא בבל תוסיפו כי המוסיף וכו'".

היהודים (גיטו) בקרוב לארמונו. השר הגן עליהם מפרעות שכניהם הנוצרים וגם העניק להם זכויות מיוחדות בעניני מסחר עבור תשלום מסי־חסות. נוסף לזה נאלצו היהודים לשלם מס מיוחד לשר העיר עבור רשות לקבל רב ואב"ד. סכומי הכסף ששילמו בקראטשין בעד משרת הרבנות הגיע לסך מאה וחמישים עד מאתיים אדומים, לערך 3600 זהובים (זלוטי) פולניים. כאשר נתמנה הרה"ג מו"ה צבי הירש הכהן לראב"ד הקהילה התנו עמו פרנסי קראטשין ומנהיגיה שישלם את המאה וחמישים אדומים מכיסו, בתנאי שאם תוך שלוש שנים ימכור האדון את אחוזתו למושל אחר, ויצטרכו עוד הפעם לשלם סכום ידוע עבור רשיון, מחוייבים ראשי העדה לתת מאה אדומים מקופת הקהל ואת השאר יוסיף הרב. במלחמת פולין ופרוסיה עברה קראטשין לפרוסיה. פקיד הממשלה החדשה דרש מאת הרה"ג ר' צבי הירש הכהן הנ"ל שלוש מאות אדומים בשכר אישור רבנותו. הרב טען שכבר שילם לשר פולין, אשר הבטיחו כי יכול לשבת על כסא הרבנות עד יום מותו. אבל הממשלה החדשה לא קיבלה טענותיו ואיימה עליו שיקחו את כל רהיטי ביתו. אחרי עבור שנים אחדות (בשנת תקמ"ז), נתמנה מושל פרוסי חדש למחוז קראטשין והוא הגדיל את סכום המבוקש עבור אישור הרבנות לשלוש מאות אדומים ואיים שאם לא יסלק הרב את הסכום יושם במאסר. אחרי משא ומתן ארוך נתפשרו על סך מאתיים אדומים בתשלומים לשיעורים[4].

בשנת תל"ד פרצה שריפה בשכונה היהודית (גיטו) ותאכל את כל בתי היהודים, גם בית הכנסת עם ספרי התורה ותיקי הכסף ושאר תשמישי קדושה, והרבה ספרים יקרי ערך בבית המדרש עלו על המוקד. גם שני ילדים נשרפו בלהבה. גם במלחמת פולין—שבדיה עברה כוס הפורעניות על קהילת היהודים בקראטשין. השבדים שללו וחמסו את כל בתי היהודים ולא השאירו להם מחוט ועד שרוך נעל. גם את כל ספרי התורה ושאר תשמישי קדושה שללו, ומי שהרהיב להתקומם הוכה מכות אכזריות. מאז נתדלדלה הקהילה ורוב תושביה היהודים נשארו בלא מזון ומחיה. על המאורע הזה גזרו תענית ציבור בכל שנה ושנה.

בשנת תפ"ז יצאה אש ותאכל שוב את בתי שכונת היהודים. בשריפה זו נשרף גם בית הכנסת הגדול והיות שרוב בני הקהילה היו עניים ודלים לא השיגה ידם לבנות בית כנסת חדש, ומאז התפללו בעשרה מנינים פרטיים[5].

קראטשין היא אחת מערי פולין הראשונות שהקימו בית דפוס עברי. הדפוס העברי בקראטשין נוסד בסוף המאה הששית והתקיים למעלה משש שנה. במשך הזמן נדפסו בדפוס קראטשין הרבה ספרי קודש, ביחוד סידורים ומחזורים שהצטיינו בטיב האותיות ובהידור ההדפסה.

4 ראה בירחון שם משנת 1915 עמ' 186.
5 ראה שם משנת 1907 עמ' 359.

פרנסי קהילת קראטשין היו תלמידי חכמים מובהקים. ידועים ביותר פרנס ומנהיג המדינה מו"ה שמואל היילפרין, חתן המקובל ר"נ שפירא בעל "מגלה עמוקות", והפרנס "האלוף התורני הנגיד רישא דעמא ומדברנא, בוצינא דנהורא שלשלת היוחסין מו"ה משה בן הגאון מו"ה מנחם מענדל אויערבאך מחבר ספר 'עטרת זקנים'" [6]. הוא נפטר בב' דר"ח אייר תצ"ט.

ואלה הרבנים ששימשו בקודש בקראטשין מאז היווסדה עד סוף המאה הששית לאלף הששי:

א. הרה"ג מו"ה צבי הירש, בן הגאון מו"ה שמשון בוכנער, אבד"ק אוסטרא במדינת וואלין [7].

ב. הרה"ג מו"ה מנחם מן ב"ר משה אשכנזי, היה אב"ד קראטשין ואחר־כך בעיר פיורדא באשכנז. נפטר כ"ח לחודש ניסן שנת תט"ו. לפני פטירתו ציווה לשים כל כתבי ידו בהלכה ואגדה בתוך קברו [8].

ג. הרה"ג מו"ה (יהודה) ליב מונק, בן הרב הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק פלאצק, בן הגאון מו"ה נתן פייטל אבד"ק ווירמייזא ובק"ק ווינא, בן הנגיד הקציו ר' שמואל פייביש תאומים מגדולי נכבדי עיר ווינא, בן הרב הגדול "החסיד" מו"ה אהרן משה תאומים למשפחת לעמלין מגדולי עיר פראג [9]. מקודם שימש ברבנות בעיר גרידץ, משם נתקבל לאבד"ק קראטשין. מתולדותיו ידענו, כי בנו ר' בער מונק מעיר מעזריטש היה אבי הרב המאוה"ג מו"ה צבי הירש אבד"ק מעזריטש, אשר במדינת פולין הגדולה, ולו בן ושמו יהודה ליב, אשר זכה לבן גדול בתורה, והוא הגאון המפורסם מו"ה מאיר פוזנר אבד"ק דאנציג, מח"ס "בית מאיר" על ש"ע או"ח יו"ד ואה"ע ג"ח [10].

ד. הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל, הידוע ע"י ספרו "עטרת זקינים" על ש"ע או"ח, בן הקציו הנדיב בר אורין ובר אבהן ה"ר משולם זלמן אויערבאך, שהיה נקרא ר' זלמן פישהויף. בנעוריו היה דיין בעיר קראקא והיה נקרא בשם "ר' מענדיל דיין". אחרי שנת ת"י נתמנה לאבד"ק רויזניץ אשר במדינת מעהרין [11]. אחר־כך נתקבל לאבד"ק קראטשין, ונח נפשיה שם ביום ועש"ק כ' תמוז שנת תמ"ט [12].

6 לשון הקדמת ספר "לחם הפנים" אמשטרדם תצ"ד.
7 ראה בספר מזכרת לגדולי אוסטרא עמ' נט.
8 ראה בספר תהלה לדוד, פרק "מצבות פיורדה".
9 עיין בספרי "תולדות משפחת הורוויץ".
10 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "גריידיץ" סי' א'.
11 בכ"ו כסלו תי"ט כתב משם תשובתו לעיר "מנטובה" באיטליה.
12 ראה מ"ש במאמרי על "אפטא" הערה כ"ז.

ה. הרב הגאון מו"ה יחזקאל הלוי, בן הגאון מו"ה מאיר הלוי אבד"ק זאמושטש אב"ד דשלושה גלילות זאמושטש. אביו הרב הגאון מו"ה משה סגל אבד"ק מינסק היה "חתן הגאון מו"ה שלמה רופא מלובלין מזרע רש"י ז"ל" [13]. הג"מ יחזקאל הלוי לקח לו לאשה את בת הגאון המפורסם בדורו מו"ה יצחק הגדול אבד"ק פוזנא, שהיה גדול בדורו בתלמוד ובחכמת הקבלה. בנעוריו שימש ברבנות בעיר לובזענץ, ובשנת תמ"ד עמד לימין הרב הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד שחשדוהו בהשתייכות לכת משיח השקר ש"ץ שר"י. משם נתקבל לאבד"ק זלאטוי [14]. כאמור, אחרי מות הגאון בעל "עטרת זקנים" נתמנה הוא למלאות מקומו, ובח נפשיה דרב יחזקאל שם ביום ה' ט"ו טבת שנת תנ"ט. בפנקס ח"ק שם נרשמו עליו אלה הדברים: "הגאון הגדול מו"ה יחזקאל בה"ה מו"ה מאיר סגל, נפטר בקדושה ובטהרה, ביום ה' ט"ו טבת תנ"ט לפ"ק".

ו. הרב הגאון מו"ה מרדכי בן מו"ה צבי [15]. נח נפשיה אור ליום ה' אחרון של חג הפסח שנת תס"ב. בפנקס ח"ק שם נרשמו עליו אלה הדברים: "הגאון הגדול הרב מוהר"ר מרדכי במוהר"ר צבי זצ"ל. נפטר אור ליל ה' אחרון של פסח כ"ב ניסן תס"ב, ונקבר בכבוד גדול בו ביום". מתולדותיו ידענו כי בנו הר' צבי היה חתן הנגיד ר' שמואל קאצינלבויגין ראש ומנהיג בפוזנא, בנו של הגאון מו"ה יעקב ק"ב מח"ס "נחלת יעקב", בנו של הגאון מו"ה שאול ק"ב, אשר שימש ברבנות בשלוש קהילות בפולין בזה אחר זה, בערי בראדי, חעלמא ופינטשוב. וימת שם שאול בשנת תנ"ב, ונקבר אצל הג"מ אהרן תאומים הי"ד אבד"ק קראקא [16].

ז. הרב הגאון מו"ה מנחם מענדל יאנקויא. קודם שימש ברבנות בעיר קארטשין. משם נתקבל לאבד"ק מערגענטהיים אשר במדינת באירן (בשנת תפ"ב). בשנת תפ"ט נתמנה להיות אב"ד על כל מדינת פפאלץ. משם נתמנה לר"מ בעיר מנהיים [17], ומת שם מנחם בליל ש"ק ונקבר ביום א' י"ט אדר תקט"ו.

ח. הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל מרגליות, בן רבנים גדולים אדירי התורה הנודעים לשם ולתהילה בקרב כל ישראל, למשפחה המיוחסה "מרגליות". אביו הגאון הגדול מו"ה משה אבד"ק טרניגראד היה בנו של הגאון המפורסם

13 לשון הג"מ מאיר גלוגא בהקדמה לספרו "דברי מאיר" פראג תק"ע.

14 ראה בהסכמתו על הספר "ויכתוב משה" פפד"א תנ"ו: "נאום הצעיר יחזקאל בלאאמ"ו מהר"ם סגל חונה בק"ק זלאטאוי ול"ע בק"ק קראטשין".

15 ראה דבר חידוש ממנו בספר "קול יהודה" מאת הרב ר' יהודה ליב, ראש השנה דף כו, ב. וראה הסכמתו לשו"ע או"ח דיהרנפורט תס"ב: "מרדכי בן ה"ר צבי אבד"ק קראטשין".

16 ראה בספר "גדולת שאול" ובספר תולדות אנשי שם מאת דוד אפרתי דף כ"ז.

17 ראה הסכמתו על הספר "אור לחכמים" פפד"א תקי"ג.

מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא[18], ואמו היתה בת הגאון בעל מהדורא בתרא, חתן המהרש"א ז"ל. שם אשת מנחם חוה בת הגאון המפורסם מו"ה יואל היילפרין, אבד"ק אוסטרא, הנפטר שם בשנת תע"ג. כאמור, אחרי נסיעת הג"מ מנחם מענדל יאנקויא נתמנה הוא למלאות מקומו בעיר קראטשין[19]. נפטר שם ביום ב' י"ד לחודש אדר ראשון שנת תפ"ט. ואלה הדברים נרשמו בפנקס ח"ק שם: "הגאון הגדול ה"ה מ' מענדל, בה"ה מ' משה זצ"ל נפטר בקדושה ובטהרה, יום ב' י"ד אדר ראשון פורים קטן תפ"ט לפ"ק, ונקבר בו ביום"[20].

ט. **הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל אויערבאך.** אביו הרב הנגיד מו"ה משה, מנהיג המדינה מעיר קראטשין, היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל אויערבאך בעל "עטרת זקנים". הוא נולד אחרי מות זקינו בעל "עטרת זקנים" ונקרא על שמו[21].

ואלה הטורים נרשמו עליו בפנקס ח"ק בקראטשין: "הרב הגאון החסיד צדיק תמים במעשיו מו"ה מנחם מענדל בן הנגיד הראש מ' משה וכו' שנפטר בשחרית דיום ג' י"ט טבת תק"ך ונקבר בו ביום".

בנו הגאון מו"ה זאב וואלף אויערבאך היה אבד"ק לונטשיץ אחרי מות חותנו הגאון מו"ה חיים קרא.

י. **הרב הגאון מו"ה ארי' ליב קרא,** שהיה נקרא ר' ליב חריף. אביו הרה"ג מו"ה חיים קרא היה בנו של הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק זעליג קרא אבד"ק הנובר והמדינה[22]. מקודם היה הג"מ ארי' ליב אבד"ק נאחוד במדינת ביהם, ומשם נתקבל לאבד"ק קראטשין ובסוף ימיו לאבד"ק לעסלא אשר במדינת פוליניא הגדולה[23]. ולו שלשה בנים: א) הרב הגדול מו"ה יצחק זעליג קרא מעיר קויל, אבי הרב הגדול מו"ה יהודה ארי' קרא מח"ס איל המלואים עה"ת. ב) הרה"ג מו"ה צבי הירש קרא אבד"ק לובראנץ. ג) הרה"ג מו"ה יעקב קרא אבד"ק סליזיעוו, אבי הרב הגדול מו"ה יצחק זעליג קרא שנתמנה אחריו למלאות מקומו בעיר סליזיעוו. ולו בן הוא הרה"ג מו"ה יוסף חיים קרא אבד"ק פארדאן ומשם נתקבל לאבד"ק וולאצלאווטק, מח"ס "קול אומר קרא" וס' "טבוח טבח והכן".

18 עיין בספרי תולדות משפחת הורוויץ הערה מ"א.

19 ראה הסכמתו על הספר "אורח מישור" על מסכת נזיר להגאון מו"ה יוחנן מקרעמניץ ברלין תפ"ג.

20 עיין מ"ש לעיל במאמרי על "חעניטשין" אות ז'.

21 ראה הסכמתו על הספר "חוקי דרך" דיהרנפורט תק"ז: "מנחם מענדל אב"ד ור"מ דקראטשין".

22 עיין מ"ש ב"כתבי הגאונים" עמ' קל"א.

23 ראה הסכמתו על הספר "מגדנות אליעזר" פפד"א תקנ"ד: אריה ליב אבד"ק לעסלוי ולפנים אבד"ק קראטשין.

יא. הגאון מו"ה משולם זלמן הכהן בעל שו"ת "בגדי כהונה", מגדולי תלמידיו של הג"מ יונתן אייבשיץ. נולד באלטונא שנת תצ"ט בערך, בנעוריו שמש ברבנות בעיר קראשטין. משם נתקבל שוב לאבד"ק ציל"ץ[24]. משם נתקבל לאבד"ק קעמפנא, ובסוף ימיו שמש ברבנות בעיר מלאה חכמים וסופרים עיר פיורדא המהוללה[25]. בנו הרב הגאון מו"ה שלמה הכהן נתמנה בשנת תקס"ב לאבד"ק מערגענטהיים, ואח"כ לאבד"ק צילץ. וימת שם שלמה ביום ג' ניסן שנת תקפ"ד. איזה תשובותיו נדפסו בספר בגדי כהונה למר אביו הגאון ז"ל.

יב. הרב הגאון הגדול מו"ה צבי הירש הכהן, בן הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה רפאל כ"ץ, אבד"ק אה"ו. כאמור נתמנה ביום י"ז סיוון שנת תקל"ו לאבד"ק קראטשין, ומנהיגי העדה הותנו עמו, כי הסך מאה וחמשים אדומים אשר צריכים לשלם לשר ומושל העיר ההוא עבור אישור הרבנות בידו, צריך לתת מכיסו, ולא יתנו לו שום סיוע מקופת הקהל. נדפס ממנו הספד על פטירת אביו, אשר נשא עליו בתוך קהל ועדה, בס' "זכר צדיק" אשר הדפיס גיסו בעל אחותו, הרב ר' אליעזר ליזר ק"ב. יותר מחמשים שנה שמש ברבנות קראטשין, וימת שם צבי הכהן ביום ש"ק י"ט לחודש כסלו שנת תקפ"ח. בפנקס ח"ק חקקו עליו אלה הדברים: "הרב הגאון הגדול מו"ה צבי המכונה הירש הכהן זצ"ל, בן הגאון המפורסם מו"ה רפאל הכהן, אבד"ק אה"ו, נפטר בש"ק בשעת מנחה י"ט כסלו תקפ"ח לפ"ק".

יג. בימיו היה שם ראש ב"ד, ובין מלכה למלכה היה גם כן ריש מתא ובמקום אב"ד אשר עשה לו שם ע"י ספריו אשר חיבר, והוא הרב הגאון מו"ה בנימין למשפחה המיוחסה קאצינלבוגין. אביו ה"ר שאול ק"ב היה אחיו של הג"מ נפתלי הירש ק"ב אבד"ק פפד"א. בניו של הרב הגאון מו"ה אליעזר ק"ב, אבד"ק האגנויא והמדינה. בשחרותו נתמנה הג"מ בנימין לאבד"ק סמטור, שם חיבר את ספרו "אור לחכמים" ח"ה על מסכתות[26]. משם נתקבל לאבד"ק גלהויזין. ובשנת תקל"א לראש ב"ד בעיר קראטשין[27]. הוא חיבר את הספר "מנורת הזהב"[28].

יד. הרה"ג מו"ה קים קדיש דיין ומו"ץ בקראטשין מח"ס "מאמר קדישין".

24 ראה הסכמתו על הספר "בנין שלמה", אפנבאך תקנ"ו.
25 עיין "יאהרבוך דער יודישע ליטעראריש ע געזעלשאפט" משנת 1906 עמ' 313.
26 פפד"א תקי"ב.
27 בשנה ההיא בא בהסכמה על הס' "חגורת שמואל" על הלבוש.
28 דיהרנפורט תקל"ג—ל"ה.

ראהאטין

אין לקבוע בדיוק באיזו שנה התישבו יהודים בראהאטין מחוז לבוב, אבל כבר במאה החמישית לאלף הששי נחשבה קהלת היהודים כקהלה חשובה, העומדת בראש הגליל וחולשת על ערים ועיירות סביבותיה. בועד המדינה שהתקיים בי״א תמוז תפ״ד בקוליקוב, נזכר שם מנהיג המדינה, ״צבי הירש מראהאטין״ [1].

בעיקר נתפרסמה ראהאטין בשנות התקי״ח—תקי״ט כמקור מגוריו של אחד מראשי כת פראנק ימח שמו, הוא האיש הידוע לשמצה אלישע שור, מנהיג הפראנקיסטים, שאז היה עוד מתנהג ביהדות במלוא מובן המלה כאיש חסיד ומקובל והיה הרב אב״ד בעת ההיא בעיר הזאת. הגאון המפורסם מו״ה אברהם דוד משה חשד בו שהוא מכת שבתי צבי ומאמין שהאיש שבתי צבי שר״י הוא משיח אף שאחר כך המיר דתו בדת מוחמד. בעבור זה הרחיקו מתוך קהל עדתו ורדף אותו בכל מיני רדיפות ונתן שמו לשמצה עד אשר נתגלה קלונו ברבים כי הוא אחד מראשי הכת הלזו במדינת פודוליא. בשנת תקט״ו בא יעקב פראנק מארץ תוגרמה למדינת פודוליא, עבר שם הרבה ערים שבהן ישבו אנשים שנטו בסתר אחרי שבתי צבי, אסף סביבו את השבתאים הפודוליים ושם עצמו למנהיג להם למען ינחל על ידם כבוד ויקר. השבתאים הפודוליים אף הם ביקשו מנהיג לעצמם ולעדתם הרעה. יעקב פראנק שר״י סיפר להם שהוא גלגול נשמתו של שבתי צבי, קיבלו דבריו והאמינו כי הוא איש אלקים קדוש ומשיח לאלקי יעקב. אלישע שור, בהיותו עזוב ונעזב בקהל עדתו, בא מיד בקשרי ידידות עם יעקב פראנק שנעשו במשך הזמן אמיצים ביותר, העריצו והקדישו ועשה נפשות לאמונה במשיח השקר הזה. אלישע שור, אז איש בא בימים, היה לפנים נכבד מאוד. הוא היה חוטר מגזע היחס בישראל ונצר משרשי משפחת שור החשובה אשר העמידה מקרבה במשך מאות בשנים גאונים מצויינים ואדירי תורה. הוא היה מופלג בתורה וביחוד בחכמת הקבלה, וספר הזהר וספרי ח״ן היו שגורים על פיו [2], ואומרים כי בת היתה לו ושמה חיה שידעה את ספר הזהר בע״פ ובקיאה בחכמת ח״ן. לכן אין פלא שהשפעתו על השבתאים הנסתרים שבמדינתו היתה גדולה והשכיל לרכוש הרבה מעריצים ליעקב פראנק, שנחל על ידו כבוד ויקר בקרב בני עדתו.

1 עיין ב״כתבי הגאונים״ עמ׳ מב.

2 ראה בספרו של מ בלבן לקורות התנועה הפראנקיסטית ושם הפרק על אלישע שור.

בעת הוויכוח המפורסם בלבוב בין הרבנים לבין הפראנקיסטים, העלילו כידוע האחרונים על היהודים כי הם משתמשים לצרכי אפיית המצות בדם נוצרים ושעל פי הגמרא מותר ליהודים לרצוח את הנוצרים. גאון הדור ר׳ חיים כהן ראפאפורט שאל את הנוכל אלישע שור, איך נועז לבדות עלילת שקר כזו; ענה לו אלישע: ״דם תחת דם״. אתם שופכים דמינו על ידי רדיפות וחרמות לכן אנו משלמים לכם מדה כנגד מדה.

אחרי הויכוח הזה התנצר, כידוע, יעקב פראנק ביחד עם רבים מקהלו, כאלף נפש בערך, אנשים נשים וטף, ובתוכם גם אלישע שור ובני ביתו. לאחר שהתנצר שינה שמו לשם וואלובסקי (תרגום ״שור״ בפולנית), והוא אבי משפחת וואלובסקי, משפחה כבודה אצל הנוצרים במדינת פולין עד היום.

ואלה שמות הרבנים הידועים לנו מיום הווסדה עד הזמן האחרון:

א. הרב הגדול מו״ה יהודה ליב מקראקוב, שהיה נקרא בשם ר׳ ליבש יאליש[3].

ב. הגאון הגדול מו״ה דוד משה אברהם במו״ה יצחק איש טרוויש אשכנזי[4] היה נקרא בשם אד״ם (ראשי תיבות: אברהם דוד משה). נתמנה לאב״ד בראהאטין לפני שנת תפ״ח[5]. הוא היה מגדולי הרודפים את כת הפראנקיסטים וביחוד לחם בעוז נגד בן עירו אלישע שור הנ״ל. הג״מ דמ״א היה מגאוני דורו. עמד בחילופי שו״ת עם גאוני הדור[6] ונתפרסם גם לאיש קדוש. לפי המסורת ביקר אצלו לפני הסתלקותו מיסד החסידות רבנו ישראל הבעש״ט ואמר אליו: רבי ברכני! הגאון סמך ידו עליו וברכו וכאשר הלך ממנו אמר הבעש״ט לחסידיו: ש״מ נח נפשי׳ דרבי, כי ראיתי פמליא של מעלה יוצאת לקראתו. הג״מ אד״ם חיבר ספרים חשובים על המכילתא והספרי שהופיעו לאחר פטירתו[7].

ג. הרה״ג מו״ה יצחק, במוהר״א בנו של הגאון ראד״מ הנ״ל[8].

3 נמצאים ממנו חידושי תורה בספר ״דרוש שמואל ולקט שמואל״ פרשת נצבים.

4 ראה נספח בסוף המאמר.

5 בשנת תפ״ח שלח משם שאלה אל הגאון מו״ה יחיאל מיכל היילפרין אבד״ק ברעזאן, שא״י ח״ב עמ׳ 34. וראה הסכמתו משנת תצ״ט על ספר ״דברי חכמים״, זאלקווא תקי״ז, והסכמתו משנת תק״ו על ספר ״מילי דאבות״, הקרוי ״פני ארי׳״, נאווידוואהר תקי״ז.

6 ראה תשובה אליו בשו״ת רבנו חיים הכהן, אבן העזר סימן כ״ב והתאריך הוא י״ג אדר תק״ד. הגר״ח הכהן כותב עליו: ״ארי נעשה שואל ושפיר קאמר משה גברא רבה״. ובהסכמתו על ספרי הגאון אד״ם כותב הגר״ח הכהן: ״הורה זקן יפה שלבו כלב הארי ולבו נמוכה, אשרי שלו ככה״.

7 ראה בהקדמת בנו לספר ״מרכבת המשנה״ [פירושו ״תולדות אדם״ על הספרי במדבר דברים. יצא לאור בשני כרכים, ע״י מוסד הרב קוק ירושלים].

8 ראה הסכמתו על הספר ״אהל מועד״ פפד״א תקכ״ז.

ד. הג״מ יוסף הלוי לאנדוי, בהרה״ג מו״ה חיים יהודה הלוי איטינגא אבד״ק לבוב וחתנו של הגאון מו״ה יצחק סג״ל לנדוי, אבד״ק קראקא. שימש כאב״ד בראהאטין בצעירותו[9] ואח״כ נתמנה לאבד״ק חמעלניק בפולין הקטנה[10] ונפטר שם בי״ז מר־חשון תקמ״ג.

השאיר אחריו שני בנים גדולי תורה מובהקים. א) הרה״ג מו״ה יעקב שמחה הלוי לאנדוי, אבד״ק אפטא חתן מנהיג המדינה מו״ה אלכסנדר זיסקינד. ב) הגאון המפורסם מו״ה ישראל יונה סג״ל לאנדוי, אבד״ק קעמפנא, מחבר ספר ״מעין הברכות״[11]. הוא היה חתן הנגיד ר׳ שמואל, ממשפחת פרץ בעיר לברטוב, אבי משפחת פרץ המפורסמת בפולין. הג״מ יונה נתקבל לאבד״ק קעמפנא בשנת תקמ״ו ונפטר בי״ז שבט תקפ״ד. השאיר אחריו שלושה בנים. א) מו״ה אריה ליב סג״ל לנדוי. ב) הרה״ג מו״ה יוסף שמואל סג״ל לאנדוי, מחבר הספר ״משכן שילה״, שמילא מקום אביו בקעמפנא. ג) מו״ה ר׳ אברהם אהרן סגל לנדא.

ה. הרב הגאון מו״ה אברהם שלמה היילפרין[12], בנו הששי של הגאון המפורסם בדורו מו״ה טובי׳ יחיאל מיכל היילפרין אבד״ק ברעזאן[13]. ואברהם לקח לו לאשה את בת הר׳ יעקב מעיר בורשטין, חתן הרב הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק ליסקא, בראדי וברעזאן, והיא ילדה לו את הרב הגדול מו״ה דובעריש היילפרין, מגדולי נכבדי עיר ברעזאן, שהיה חתן הגאון המפורסם מו״ה מרדכי זאב אורינשטיין אבד״ק לבוב[14], וגיסו של הרב הגאון החריף והשנון העשיר מו״ה ארי׳ ליבש הלוי נאטנזאהן מח״ס ״בית אל״ על סוגיות הש״ס ב״ח[15], מגדולי חכמי עיר ברעזאן ונכבדיה, אבי הגאון המפורסם מרא דכולא תלמודא הנודע למשגב מו״ה יוסף שאול הלוי נ״ז אבד״ק לבוב.

אחרי מות אשת נעוריו לקח לו לאשה את בת הרה״ג מו״ה יהודה יודל ברודא מח״ס ״זכרון יהודה״[16].

ו. הרה״ג מו״ה אברהם בן הנגיד ר׳ זלמן ליברלס, ראש ומנהיג בעיר לבוב[17] ונכד הרב הגדול מו״ה יוסף אבד״ק זוועהל.

9 ראה הסכמתו על הספר ״תורה אור״, ברלין תק״ה, ועל הספר ״אמרי צרופה״, שם תקט״ז.
10 ראה הסכמתו על הספר שו״ת ״גאוני בתראי״ ועל הספר ״חובות הלבבות״ דיהרנפורט תקכ״ג.
11 דיהרנפורט תקע״ו.
12 ראה הסכמתו על ספר ״יסוד יצחק״, זאלקווא תק״ע.
13 ראה מ״ש לעיל במאמרי על ״בעלזא״ סי׳ י״ג.
14 ראה בספרי ״כתבי הגאונים״ עמ׳ נ״ו.
15 נדפס בלבוב תרל״ד.
16 שם תרנ״ד.
17 תולדות משפחת ג״ב עמ׳ רכ״ד.

ז. הגאון המפורסם מו"ה משה יהושע העשיל, מח"ס "ים התלמוד", בנו של הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין (אבד"ק לבוב). הג"מ משה יהושע היה עוד צעיר לימים ורך בשנים במות עליו אביו הגאון ז"ל, ונתגדל בעיר בראדי והיה מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה צבי מזאמושטש מח"ס שו"ת "תפארת צבי". מקודם היה אבד"ק ראדוויל הסמוכה לעיר בראדי, ואח"כ נתקבל לאבד"ק טרניגראד. כאשר נתפשטה שם החסידות שהיתה למורת רוחו, עזב את כס הרבנות והלך לו אל ארצו למדינת גאליציא ונתמנה שם לאבד"ק ראהאטין [18], ונח נפשי' דרבי יהושע העשיל שם במבחר שנותיו ביום ה' י"א אדר ב' שנת תקפ"ד [19].

ח. דו"ז הרב הגאון מו"ה אלעזר הלוי איש הורוויץ, בנו בכורו של אא"ז הגאון המפורסם מו"ה משולם ישכר הלוי אבד"ק סטאניסלאב. נולד בשנת תקפ"ז בעיר זאלזיץ והיה חתן הרה"ג מו"ה אפרים פישל אבד"ק מונקאטש [20]. בשנת תרי"א נתקבל לאבד"ק מראמפאליע, ובשנת תרי"ז לאבד"ק ראהאטין. חיבר ספר "דבר הלכה" [21]. נפטר בב' לשבועות שנת תרכ"ט. הניח אחריו שלושה בנים: א) הרה"ג מו"ה שלום אלתר הלוי אבד"ק טויסט. ב) הרה"ג מו"ה דוד אבד"ק סטאניסלאב, מחבר ספר "אמרי דוד", נפטר בשנת תרצ"ה. ג) הרה"ג מו"ה אפרים פישל הלוי אבד"ק מראמפאליע. נפטר בשנת תרס"ג בעיר ווינא. חתנו היה הרב הגדול מו"ה יהושע העשיל תאומים פרענקיל אבד"ק לובטשוב. נפטר בחודש אדר שנת תרנ"ד.

18 ראה הסכמתו על ספר "תולדות אברהם", פרעמישלא תרמ"א.
19 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ה.
20 ראה מ"ש לעיל במאמרי על לינסק.
21 נדפס בלבוב תרכ"ג.

נספח

יהם רבני ראהאטין

משפחת טריוואש, שהג״מ אברהם דוד משה, אבד״ק ראהאטין היה מיוצאי חלציהם היא אחת המשפחות העתיקות אשר העמידה מקירבה גאונים מצוינים, אדירי התורה במדינות שונות, מהם גדולי רבנים יושבי על מדין הרבה מאות בשנים.

המשפחה מייחסת את עצמה לרבנו רש״י ז״ל אשר הרביץ תורה בעיר טרויאש, במדינת צרפת ועל שם העיר נקראו יוצאי חלציו בשם טריוואש. מעיר זו שבה גדל העץ נתפשטו הענפים והסנסנים בכל מדינות אירופא, צרפת, איטליה, אשכנז ופולין.

א. הגאון מו״ה יוחנן טריוואש אשכנזי, בן למשפחת גאונים, שמונה דורות בזה אחר זה[1]. הגאון מו״ה יוחנן, אבד״ק פאריז, היה דור רביעי להגאון יוחנן טריוואש אשכנזי.

ב. בנו הגאון מו״ה יוסף טריוואש, אב״ד ור״מ בעיר מארסיילא, צרפת בשנת ק״ג לאלף הששי. גדול דורו הריב״ש בתשובותיו[2] כתב עליו: ״האדם הגדול פאר החכמים, עטרת זקנים ומופלא שבסנהדרין החרש והמסגר״.

אשתו הרבנית היתה חכמה וחיברה פירושים לתלמוד[3].

ג. בנו הגאון מו״ה מתתיהו טריוואש, רב הכולל לכל מדינת צרפת. נולד במדינת פרובאנס[4] ובילדותו למד תורה מפי אביו ר׳ יוסף אח״כ הלך לארץ ספרד ולמד בישיבת רבנו ניסים גירונדי הר״ן ורבנו פרץ ב״ר יצחק הכהן, מורי רבותיו של הריב״ש ואח״כ הוסמך מהם להוראה ושב לארץ מולדתו צרפת ונתקבל לרב הראשי בקרית מלך רב פאריז ואח״כ נתמנה לרב הראשי לכל מדינת צרפת באישור המלך. אשר שיחרר אותו ואת כל בני ביתו מלשאת את אות הקלון כשאר היהודים במדינתו. מדינת צרפת היתה בעת ההיא נעדרת מחכמת התורה והתלמוד. בה היו נמצאים רק ״חמשה או ששה ת״ח בין הרבנים יושבי על מדין עם הבעלי בתים

1 עיין בספר ״מקדש מעט״ להמשורר ר׳ משה ריאטי, וויען תרי״א: ״היה דור שנים עשר ברבנות מאב לבן נוסעת״.
2 ריב״ש סימן רעא.
3 ראה תשובות התשב״ץ, חלק ג, סימן עח.
4 ראה ריב״ש סימן רעב.

ביחד״ [5]. בבואו עירה פאריז להרביץ תורה במדינה זו, והרבה גבולו בתלמידים שלנו בעומקה של הלכה, הוא היה תופס ישיבה שם ימים רבים עד יום פקודתו. וזכה כי יצאו מישיבתו הרבה ת״ח ומהם שמונה רבנים תופסי ישיבה, יושבי על מדין בערי יהודה. בהיותו איש אמיד ועשיר זכה לשתי שלחנות והיה חוסה בצל החכמה ובצל הכסף. מצא ידו לקנות ספרים הרבה וספרי התלמוד בשביל בני ישיבתו ללמוד וללמד. הש״ס בכת״י המונח כעת באוצר הספרים אשר במינכען, ואשר היה למראה עיני הרה״ג מו״ה רפאל נתן נטע ראבינוביץ בעל ״דקדוקי סופרים״, היה קנין כספו, גם היה לו ספר תורה נהדרה, למען יוכלו אנשי קהלתו לקראות בו. — וימת מתתיה בעיר פאריז ערך שנת קמ״ז לאלף הששי ושמנ״כ.

השאיר אחריו שני בנים גדולים בתורה. ד. יוסף, אשר היה דר ״בארץ לועז״ היא מדינת איטליא [6]. וימת שם יוסף ביום ו לחודש מנחם אב שנת קפ״ט לאלף הששי. ה. הרב הגאון הגדול מו״ה יוחנן טריווש, נולד בשנת ק״נ בערך, כנראה בפאריז. מקום אשר שמש שם אביו ברבנות. את רוב תורתו קיבל מפי אביו אשר האציל מחכמתו עליו וסמך את ידיו עליו. לדון ולהורות עם ד׳ כדת של תורה ולהיות תופס ישיבה להרביץ תורה ברבים. כמו אביו היה גם הוא איש אמיד ועשיר והיה חוסה בצל החכמה ובצל הכסף. גם חותנו ר׳ מנשה די וויזא היה שר וגדול ליהודים בצרפת, מופלג בעשירות והיו לו מהלכים בחצר בית המלך ודבריו היו נשמעים.

עוד בחיי אביו שמש ברבנות באחת הקהלות שבמדינת צרפת, ותפס שם ישיבה עם תלמידים הגונים אשר עטרו את שלחנו, זה השולחן אשר לפני ד׳. אחרי מות אביו נתמנה להיות ממלא מקומו ואב״ד ור״מ בעיר פאריז ולרב הכולל ״רב המדינה״, על כל מדינת צרפת, בהסכמות כל קהלות המדינה הזאת. ונתאשר ונתקיים רבנותו גם מאת המלך ופקודיו. הוא שמש ברבנות והרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הגונים, ושלשה מהם היו ג״כ רבנים סמוכים, ואחד המיוחד שבהם היה הרב הגאון מו״ה יהודה ב״ר אליעזר, חמש שנים שמש שם ברבנות באין מפריע ואין איש חולק על המשרה אשר על שכמו. בשנה הששית לשבתו שם, קם הרב הגאון מו״ה ישעיה בן הר׳ אבא מרי, המכונה אשתרוק מן מדינת סאוואיען, שבהיותו עוד נער בא עירה פאריז ללמוד בישיבת אביו הגאון מו״ה מתתיה טריווש, וזה האחרון אסף אותו אל ביתו, מפתו אכל, בביתו ישב, וכלכלוהו מהונו וגם האציל מחכמתו עליו, וסמך את ידיו עליו כי ראוי להיות מורה הוראה בישראל ולהיות תופס ישיבה, כמו כל רב ואב״ד בישראל.

אחרי אשר למד איזה זמן בישיבתו של הג״מ מתתיה טריווש בעיר פאריז, עזב את העיר הזאת וכל מדינת צרפת, והלך לו לווינא, בירת אוסטריא, ללמוד

5 שם, שם.
6 שם בסוף התשובה.

בישיבת הגאון הגדול, ראש גאוני זמנו אשר במדינת אשכנז, הוא הגאון המפורסם מו"ה מאיר ב"ר ברוך הלוי (הרמ"ה) לשאוב ממי בארו, באר מים חיים מתורתו של ר' מאיר, שהיה מחודד טפי מכל חכמי דורו. כנודע היה הגאון רבנו מאיר הלוי, הראשון אשר הנהיג לתת את התואר "מורנו" לכל אלו התלמידים הראויים להיות רבנים ולתפוס ישיבה, והחרים כל איש אשר אין לו התואר "מורנו" כי אסור לו לדון ולהורות ולסדר גיטין וקידושין, כי דיניו מי מערה וגיטיו וקידושיו פסולים. הג"מ ישעיה בר' אבא מרי, למד איזה שנים בישיבתו של הרמ"ה והיה מתלמידיו המובהקים, ואהוב וחביב אצלו עד מאד. הוא סמך את ידו עליו ונתן לו התואר "מורנו" כי ראוי להיות רב ואב"ד בישראל אף בקהלות היותר גדולות והיותר נכבדות בישראל.

כאשר קיבל "סמיכה" מאת רבו זה, חזר ושב לו למדינת צרפת, מקום אשר היה אהלו לפנים וקבע דירתו בעיר ברישא. שם שמש ברבנות הג"מ שמשון זה איזה שנים, אבל הג"מ ישעיהו לא שעה לזאת והתחיל להתנהג שם ברבנות ולהיות תופס ישיבה והיה משיג גבולו. הוא קנה לו שם רעים רבים גדולים בחכמת התורה "ואת הרב האב"ד הפליג לרדוף בכל מיני תחבולות" להסירו מן משמרתו ולהיות הוא ממלא מקומו אחריו שמה. בעבור זאת החרימו הרב האב"ד מו"ה שמשון, והטיל עליו נח"ש (נידוי חרם ושמתא) ופרצה המריבה בעיר הזאת ונחלקו העם לשני מחנות. אח"כ נעשה שלום ביניהם, כי הר' ישעיה לקח לו אשה, שר' שמשון היה דודה, ונעשו מחותנים זה בזה, ואז שבתה המריבה. אח"כ עזב את העיר ברישא ואת כל המונה, וקבע דירתו בעיר פאריז הבירה, במקום אשר כבר שמש שם ברבנות הג"מ יוחנן, בנו של רבו. כחמש שנים באין מפריע.

בבואו עירה פאריז התחיל גם שם לעורר מריבה ולחלוק על הג"מ יוחנן טריוואש כי אינו ראוי לאותה איצטלא של רב הכולל, רב המדינה על כל ארץ צרפת, ואינו ראוי להיות מסמיך רבנים כרצונו, כי אינו גדול הדור הראוי, והוא גדול ממנו בחכמה ובמנין בהליכות התלמוד, ורק לו ראוי להיות מסמיך רבנים, ולהיות רב ראשי שבמדינה. וכרוז יצא מלפניו כי מי שלא קיבל סמיכה, היא התרת הוראה ממנו, אסור לו לדון ולהורות ולהיות תופס ישיבה. ולקח לו לעזר את רבו הגאון המפורסם הרמ"ה מווינא, והוא נתן בידו מכתב, שלא יהין שום איש להיות תופס ישיבה ולהשתמש ברבנות בכל מדינת צרפת, בלי הורמון ורשותא של הג"מ ישעיה ב"ר אבא מרי, יען כי רק הוא ראש הרבנים במדינה הזאת ובלעדיו לא ירום איש את ידו, להסמיך איזה איש הראוי הוא לדון ולהורות ולהשתמש ברבנות כרב ואב"ד בישראל. ולכן היה רוצה לדחות את הג"מ יוחנן טריווש ממשמרתו בתור אבד"ק פאריז ורב הכולל על כל מדינת צרפת.

הג"מ יוחנן טריווש בראותו כי כלתה אליו הרעה, מהגאון הרמ"ה מווינא, אשר היה מגאוני הדור המצוינים ואחד המיוחד מרבני הזמן, פנה אל שני הרבנים גדולי הדור, אשר בארץ ספרד במדינת קאסטיליא, הלא המה הגאון מו"ה יצחק בר

ששת (הריב"ש) והגאון מו"ה חסדאי קרשקש (מח"ס אור"ד) גדולי הרבנים אשר במדינת קאסטיליא להציל אותו מיד עושקיו. הם עמדו לימין צדקו ופסקו: כי רק הוא הוא הרב הכולל במדינת צרפת, וכל הקהלות והרבנים וראשי ישיבות צריכים להיות סרים למשמעתו, וכל שכן שאין הוא צריך להיות כפוף תחת הג"מ ישעי' ולקבל מרותו. פסקם עשה רושם גדול בצרפת, ובכן שקעה אש המחלוקת בעיר פאריז ובכל קהלות צרפת. אולם לא ארכו לו ימי שלותו אח"כ, כי בשנת קנ"ה לאלף הששי, גרש המלך צרפת הוא קרל הששי את כל היהודים מארצו, ובצאת ישראל בגולה מן המקום ההוא, היה הוא ג"כ בתוכם והיה נע ונד בארץ עד אשר מצא מנוח לכף רגלו במדינת איטליה הצפונית וישב שם. מן העת ההיא יצא טיבו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כאחד מרבני גדולי הדור אשר תורה יבקשו מפיהו. ואף הגאון מו"ה יעקב הלוי מולין (מהרי"ל) שלח שאלותיו וספיקותיו וביקשו לחוות דעתו הרמה. הגאון מו"ה יוסף קולון (מהרי"ק) העיד עליו ועל הגאון מו"ה שלמה שפירא, כי "שני גדולי הדור היו בימים שעברו, ה"ה מופת הדור מו"ה יוחנן טרייביש, ומו"ה שלמה שפירא" (שו"ת מהרי"ק סי' ס"ג). ונח נפשי' דרב יוחנן בתשעה לחודש אב שנת קפ"ט לפ"ק, ואחיו הג"מ יוסף נפטר גם הוא שלשת ימים לפני מותו. ובנו של הג"מ יוחנן ושמו יוסף נפטר בקושטאנציא שנים אחדות אחרי מותו (מקדש מעט דף ק"ד).

ו. הגאון מו"ה יוסף אשר שמש ברבנות בעיר קאנסטאנץ, וימת שם יוסף בשנת קצ"ה בערך [7]. משער אני כי הוא הר"י צרפתי אשר שימש ברבנות במדינת קערנטין ואליו פנה מהר"א מאויגשפורק עם שאלותיו וספיקותיו ומבוכותיו [8]. עוד משער אני כי יוסף היה אבי אביו של הר' אברהם טריווש, אשר אצלו היה נמצא הס"ת שבא לו בירושה מזקינו הגאון מו"ה מתתיה טריווש אבד"ק פאריז, כעדות הגאון מהרי"ק [9] שכתב: "והנה הוגד לי על דרך האמת, כי יש ספר תורה ביד רבי אברהם טרוייש יצ"ו בן בנו של מהר"ר יוסף טרויש ז"ל, שבא ממהר"ר מתתיה טרוייש ז"ל".

ז. בנו הגאון מו"ה שמואל טריווש, אשר שמש ברבנות במדינת עלזאס, והיה נושא ונותן בדברי שו"ת בהלכה עם הגאון מהר"ם מינץ, ואחת משאלותיו נדפסה בשו"ת מהר"ם מינץ [10]. גם בא בכתובים עם הגאון מו"ה אשר ענשרין ז"ל [11].

ח. הרב הגדול מו"ה אליעזר טריווש בארץ לועז אשר נשא ונתן עם הגאון מהר"ם מינץ, באחת משאלות הנדפסה בשו"ת מהר"ם מינץ [12].

7 ראה "תולדות חכמי ישראל", חלק ד, הערה לג.
8 ראה הליכות התלמוד פי"ד סימן טו. 9 ראה שו"ת מהרי"ק סימן קכב, אות ב.
10 שו"ת מהר"ם מינץ, סימן מז. 11 שם סימן מא.
12 שם סימן מ"ו, וחתם: אליעזר בן החבר ר' שמואל איש חיל.

ראווי

נקראת גם ראווא־רוסקא. עיירה הסמוכה לבעלזא. בשנת ת״ח דרו בראווי כמה מאות משפחות מבני ישראל אשר ברחו מגדודי חמי״ל [1].

רבני העיר:

א. הרה״ג ר׳ נפתלי הירץ ב״ר משה, נקרא בשם ״ר׳ הירץ ר׳ איסרס״ [2].

ב. הרה״ג ר׳ נתן צבי בן הג״מ יוסף יוזפא הלוי שטערן מזאלקווא. מקודם היה רב בטשורטקוב ואח״כ בראווי [3].

ג. הרה״ג ר׳ יצחק שמשון ב״ר פסח. אחרי ראווי היה מגיד מישרים בזאלקווא [4].

ד. הרה״ג ר׳ דובערישראפאפארט, מקודם היה אבד״ק שינאווי, חיבר ספר ״דרך המלך״ על משנה תורה להרמב״ם.

ה. הרה״ג ר׳ יצחק הכהן מרישא [5].

ו. הג״מ מנחם מענדל ב״ר נפתלי הירץ מייזעלס [6].

1 ראה טיט היון ואוצר הספרות ח״ד עמ׳ 422.
2 עיין ״כתבי הגאונים״ עמ׳ 16.
3 ראה ספר ״קריה נאמנה״ סימן קכ״ו.
4 שם סימן קע״ה.
5 ראה הסכמתו על הספר ״בית אהרן״, פירוש על תהלים, זאלקווא תקכ״ח.
6 ראה שער הספר ״אהבת דוד״, פרעמישלא תרנ״ו.

ראקוב

עיירה קטנה במחוז שידלוב. במאה הרביעית לאלף הששי היתה אחת משבע־עשרה הקהילות שהשתייכו לגליל הנ"ל. שידלוב עמדה בראש ערי הגליל. היהודים התיישבו בה כנראה בראשית המאה הרביעית לאלף הששי. אז התקיימה שם קהילה. ואלה הרבנים ששמותם ידועים לנו:

א. הרה"ג מו"ה יהודה ליב בן הרב הגדול מו"ה יצחק אייזיק דיין ומו"ץ בפרעמישלא, בנו של הגאון מו"ה שמואל שמעלקא ז"ק מאוסטרא וחתן הגאון בעל מגיני שלמה. בצעירותו שימש כאב"ד ראקוב ואח"כ נתמנה לאבד"ק שידלוב ובשנת תמ"ג נתמנה לראב"ד בקראקא והגליל [1]. נח נפשיה כנראה בשנת ת"ץ.

ב. הרה"ג החסיד מו"ה אליקום געציל בן ה"ר מנשה יהושע מקראקוב שהיה ידוע בשם ר' יהושע ר' חיים ר' יואלש [2]. היה רב ואב"ד בראקוב בצעירותו ואח"כ נתמנה לראב"ד בעיר מולדתו קראקוב. הגאון בעל זרע בירך (שלישי) העיד עליו שמרוב חסידותו לא רצה לקבל שכר פסק דין. הגאון היעב"ץ זצ"ל העיד עליו שלא רצה להצטרף לחבורת הגאונים שעמדו לימין צדקו של הגאון ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל בתקופת המחלוקת בנידון הקמיעות. נפטר בשנת תקי"ח בקראקוב ושמנ"כ. נכדו בן בנו ר' יהודה ליבוש היה הנגיד ועושה חסד ר' אליקום געציל ראקובר מקראקא. בתו של נכדו ר' אליקים געציל, איידל פעסיל, נישאה להרה"ג ר' משה יעקב הויכגעלעהרטער מקראקא, אבי אם אמי זצ"ל.

ג. הגאון המפורסם מו"ה אלעזר רוקח בן הגאון מו"ה שמואל שמעלקא מרגלית אבד"ק עלקוש. שימש ברבנות ראקוב משנת תס"ה ואח"כ היה אב"ד בטארנוב. בשנת תצ"א נתמנה לאבד"ק בראד ובשנת תצ"ה לאבד"ק אמשטרדם. בשנת ת"ק עלה לא"י והתיישב בעיר צפת ונפטר בז' תשרי תק"ב [3].

ד. הרה"ג ר' צבי הירש ליפשיץ, מחבר ספר "תפארת צבי" על התורה [4], אבי הרה"ג ר' יחיאל מיכל אבד"ק חענטשין. ר' יחיאל היה חותנו וקינו של הגאון מו"ה אברהם צבי אבד"ק פיעטרקוב, מחבר ספר "ברית אברהם" [5].

1 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מ"ז.
2 ראה מ"ש ברבעון "הצופה לחכמת ישראל" במאמרי "עיר הרובושוב ורבניה", ועיין למעלה במאמרי על הרובושוב.
3 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "בעלזא".
4 נדפס בזאלקווא תקי"ט. 5 ראה הסכמתו על ספר "המכריע" עם פי' זר זהב.

ה. הרה"ג מו"ה אברהם אבלי הכהן ראפאפארט, מחבר ספר שו"ת "כתר כהונה"[6]. בהיותו עוד צעיר לימים שימש ברבנות ראקוב[7] ואח"כ נתמנה לאבד"ק סטאבניץ כממלא מקום אחיו הג"מ יצחק הכהן שהיה אבד"ק סטאבניץ ונתמנה לאב"ד בפינטשוב. אחרי פטירת אחיו נתמנה לממלא מקומו בפינטשוב. הג"מ אברהם אבלי נפטר בראש השנה שנת תקס"ט[8].

ו. הגאון החריף מו"ה דובערישׁ הכהן, בן הגאון בעל "כתר כהונה". שימש כאב"ד בראקוב במקום אביו, ואח"כ, בשנת תקמ"ד, בפינטשוב, ושנת תקס"ג היה אב"ד בעיר צויזמיר[9]. נפטר בג' אדר תקע"ה בקראקוב[10].

ז. הרה"ג מו"ה מאיר הלוי איטינגא, בן הר"ר ליב, בנו של ה"ר אברהם סג"ל איטינגא פרימוס מפראג וחתנו של הגאון ר' מאיר וואל אבד"ק בריסק דליטא[11].

[ח. הרה"ג הצדיק ר' שלום דוד אונגאר זצ"ל, בצעירותו היה רב ואב"ד בראקוב ואח"כ רב אב"ד ואדמו"ר בזאבנה, מחבר ספר שו"ת "יד שלום"].

6 זאלקווא תקס"ה.
7 כתר כהונה סי' ס"א.
8 ראה מאמרי על "חענטשין".
9 ראה הסכמתו על ספר "המכריע" עם פירוש זר זהב ומנחת יהודה, לובלין תרנ"ז.
10 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ס"ח.
11 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא" ובמג"י ישן הנדפס בסוף ספר "תולדות משפחות גינצבורג".

שידלוב

עיירה במדינת פולין. במאה השלישית והרביעית לאלף הששי היתה אחת משש הקהילות שבמדינת פולין הקטנה, ונחשבה לעיר הגליל ושאר הקהילות שהשתייכו לגליל שידלוב: טארנא, רימנוב, זמיגראד, דוקלא, קארטשין, חמעלניק, זאבנה ועוד — היו כפופות לה. כעיר המרכזית של הגליל בחרה במנהיג מדינה, שהיה נקרא "ועד גליל קראקא"[1].

ואלה הרבנים הנודעים ששימשו כרב ואב"ד בשידלוב:

א. הג"מ יוסף יאסקה מלבוב. הוא נתקבל לאבד"ק שידלוב בשנת תמ"ז[2]. היה בנו של הג"מ נפתלי הירץ, דיין ומו"ץ בלבוב ונכד הג"מ יהודה זעלקלי מזי"א אשכנזי דיין ומו"ץ בקראקא, חתן הב"ח.

ב. הג"מ מנחם מנדיל מרגלית, מילידי אשכנז. בצעירותו נדד לאכסניה של תורה בקראקא ללמוד תורה מפי גדולי חכמי העיר, ביחוד מפי הגאון הר"מ ר' מרדכי מרגלית. הג"מ מנחם מנדיל מצא חן בעיני רבו ונתן לו את בתו שיינדל לאשה, ולכן נקרא הוא וזרעו אחריו על שם משפחת חותנו "מרגלית". הוא נתמנה לאבד"ק שידלוב בשנת שצ"ד[3]. משם נתקבל לאבד"ק פרעמישלא[4].

ג. הג"מ יהודה ליב ב"ר יצחק אייזיק, שהיה חתן הגאון בעל "מגיני שלמה" ושו"ת "פני יהושע". בצעירותו שימש כאב"ד בעיר ראקוב ואח"כ בעיר

[1] עיין בהקדמת הרמ"א ז"ל לספרו "מחיר יין" הכותב: "ואני משה בן כבוד אבא מרי הפרנס והמנהיג ישראל שלי"ט הנקרא משה איסרליש מקראקא הייתי בתוך הגולה אשר נתגלינו מעירנו בשנת שי"ו לפ"ק מחמת עפוש האויר לע' והיינו גרים בארץ לא לנו בעיר שידלוב מקום אשר אין תאנה וגפן, וכמעט מים אין לשתות בו אם בתחבולות עיר אשר במסכנות תאכל בה לחם, ועץ אין בה להסכן בו, ולא יכלנו לקיים ימי הפורים במשתה ושמחה, להסיר יגון ואנחה אמרתי אקומה ואשמח במפעלי..." וחיבר את ספרו הנודע מחיר יין, על מגילת אסתר]. וראה גם בספר "לוחות זכרון".

2 ראה הסכמתו לספר "נחלת חיים" מאת ה"ר חיים ב"ר יהושע סגל הורוויץ, וחתום: "יוסף יאסקה מלבוב חונה ע"ד (= עלי דרך) שידלוב ואגפיה". מחתימתו ניכר כי נתמנה לאבד"ק שידלוב בשנת תמ"ז.

3 ראה הסכמתו משנת שצ"ד על הספר "אהבת ציון" (לובלין שצ"ט): "נאום מנחם מענדל אשכנזי החונה לע"ע בק' שידלוב".

4 ראה הסכמתו על הספר "אהבת ד'" (לובלין ת"א): "נאום מנחם מענדל אשכנזי חונה לע"ע בק"ק פרעמישלא, ועיין מ"ש למעלה במאמרי על "טיסמניץ".

שידלוב[5]. בסוף שנת תנ"ג נתמנה לאבד"ק קראקוב ונפטר שם בערך שנת ת"ץ[6]. כאמור היה בן הגאון ר' יצחק אייזיק, דיין ומו"ץ בעיר פרעמישלא ונפטר שם בשנת תמ"ז[7].

ד. הגאון עמוד ההוראה מו"ה יואל סירקיש, בעל ה"בית חדש". מקודם היה אבד"ק פרוזינא במדינת ליטא, אח"כ בלוקאטש בוואלין ומשם לאבד"ק מעזיבוז, ומשם עבר לבעלזא, ולערך שנת שע"ז נתקבל לאבד"ק שידלוב, ואחרי שידלוב היה אבד"ק בריסק דליטא ובסוף ימיו נתמנה לאבד"ק קראקוב ונפטר שם בכ' אדר שנת ת"א[8].

ה. הג"מ אברהם ב"ר מנחם כ"ץ, נכד הג"מ אברהם הכהן שרענציל, מחבר שו"ת "איתן האזרחי"[9].

ו. הג"מ יהודה ליב ב"ר יוסף הלוי[10].

ז. הג"מ נפתלי הירץ, בן הגאון החסיד מו"ה שמואל, נין ונכד להג"מ יהודה ליוואי הזקן, שנפטר בשנת ר' לאלף הששי[11].

ח. הג"מ יוסף, ששימש כאב"ד בשידלוב כבר בשנת תס"ט. הוא היה אבי הרב הגדול המופלג הר"ר פייביש שנשלח מקהל עדת עיר לובלין למדינת איטליה לקבץ סכום כסף עבור העדה שהשתעבדו לכומרים בגופם ובממונם[12].

5 ראה הסכמתו על הספר "לקח טוב" (פפד"א תס"א) וגם על ספר זקנו "מגיני שלמה": נאום הק' יהודא ליב בא"א הרב מו"ה יצחק אייזיק ז"ל חתן הגאון המחבר, ביום א' ד' כסלו תע"ד לפ"ק פה ק"ק שידלוב.

6 ראה בספר "מזכרת לגדולי אוסטרהא" בערך זקנו הג"מ שמואל שמואלקה אבד"ק אוסטרא.

7 עיין בספרי "כתבי הגאונים" עמ' מז. ולמעלה במאמרי על "אפטא".

8 ראה בספר "תולדות גדולי הוראה" ובספר "עיר הצדק" תולדותיו, ועיין "תולדות הפוסקים" לר"ש האנעס בערכו.

9 ראה ב"מעלות היוחסין" עמ' מט; "אנשי שם" סי' יב; "דור ישרים" עמ' כז הערה מח; "דעת קדושים" עמ' קלט.

10 ראה הסכמתו על הספר "אור המאיר" (קאריץ תקנ"ח), ועיין מ"ש למעלה במאמרי על "אפטא".

11 עיין "מגילת היוחסין" למהר"ל מפראג ובספר "כלילת יופי" ח"ב דף פה.

12 ראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ".

שינאווי

קהלת היהודים בעיירה הקטנה שינאווי, מחוז פשעמישל בגאליציה המערבית, ראשיתה במאה השלישית לאלף הששי. קהלה קטנה שהשתייכה לגליל לבוב. במשך הזמן גדלה הקהלה והתפתחה ובראשית המאה החמישית נהיית לאחת הקהלות הראשיות שבגליל פרעמישלא. בשנת תקכ"ה נפרדה מגליל פרעמישלא ונספחה לגליל חעלמא. באותה שנה מנתה הקהלה היהודית בשינאווי אלף וחמש מאות נפש [1].

בשינאווי היו הרבה תלמידי חכמים מופלגים שעסקו במסחר ולא עשו את התורה קרדום לחפור. לדוגמה מחבר הספר "יד הקטנה", מתושבי שינאווי, שהיה מוביל עצים על נהר סאן ועל נהר ווייכסיל לדאנציג [2].

ואלה שמות הרבנים ששמשו ושישבו על כס הרבנות בשינאווי משנת הווסדה עד התקופה האחרונה:

א. הרה"ג ר' משה ב"ר יצחק ב"ר עוזר מקרעמניץ, שהיה ידוע בשם "ר' איציק שפרינצעס" ובשם "ר' משה בן הרא"ש" (ראשי תיבות בן ר' איציק שפרינצעס). הוא היה חתן הרה"ג ר' ישעי' הלוי, אבד"ק קומרנה, שנשלח על־ידי אביו חורגו הגאון מרן דוד בעל הטורי זהב לקונסטאנטינופול לתהות על קנקנו של משיח השקר שבתי צבי, שר"י. הש"ץ נתן לרבי ישעי' מתנה עבור אביו הטו"ז [3].

אחרי פטירת רבי ישעי' עברו כל כתבי הטו"ז לידי חתנו, היינו ספרי הטורי זהב על שולחן ערוך חושן משפט ואבן העזר, והספר "דברי דוד" על פירוש רש"י, על התורה לידי הרב ר' משה בהרא"ש. בשנת תמ"ט כאשר נתמנה הרב ר' משה לראב"ד בשינאווי תרם אחד מנגידי ועשירי עירו ר' יהודה ליב שור, סכום כסף להדפסת ספרי הטו"ז. אז נסע הרב ר' משה לדיהרנפורט, מקום דפוס מפורסם [4]. בדיהרנפירט נפגש עם הרה"ג ר' אהרן ב"ר יעקב הלוי ממינסק, שבא הנה להדפיס את ספרו של חותנו הגאון ר' יהודה יודל, אבד"ק קאוולי "קול יהודה" על שולחן ערוך חלק אורח חיים. הם גמרו ביניהם להדפיס את חלק א"ח עם שני הפירושים, היינו הטורי

1 ראה מ. באלאבאן "היהודים בלבוב" (בפולנית) עמ' ר"ן.
2 ראה פרופ' מ. שור, "היהודים בפרעמישלא" (פולנית) עמ' מד.
3 באלאבאן שם, עמ' רס"ד וראה בירחון "מאנטשריפט", ברעסלא 1921 עמ' תפ"ט.
4 ראה הקדמה לספר "דברי דוד" מאת הטורי הזהב.

זהב והקול יהודה, אבל משום הוצאות הדפוס לא יכלו להוציא את השולחן ערוך הגדול בכמות, לכן נמנו וגמרו להוציא לאור קודם כל את הספר "דברי דוד" מאת הגאון בעל הטו"ז ומריווח ההכנסה של מכירת ספר זה חשבו להוציא לאור אח"כ את ספרי הטו"ז והקול יהודה [5].

הרה"ג ר' משה בהרא"ש חיבר גם ספר "ויקהל משה" על התורה שכנראה נשאר בכתב יד.

הוא היה אבי הרב ר' יהודה ליב, אבי הרה"ג ר' משה ראב"ד טאמאשוב ואח"כ דיין ומו"ץ בלבוב (נפטר תקי"ד), והרה"ג ר' יעקב דיין ומו"ץ בלבוב, נפטר י"ט אדר תק"ל [6].

ב. הרה"ג ר' יוסף בנימין זאב וואלף, מבני בניו של הגאון הפוסק מרן בעל הבית חדש [7]. בנעוריו למד בישיבת הגאון מו"ה עוזר, אב"ד בקלימנטוב וזאלקווא מחבר ה"אבן העוזר", ולאחר שהוסמך להוראה נחשב לאחד מחכמי זאלקווא [8] אח"כ נתמנה לאבד"ק שינאווי, אבל שימש שם ברבנות רק כמה שנים וחזר לזאלקווא ונעשה שם "מגיד חלוקי דרבנן לבני הישיבה" [9] והוציא שם את ספרו "לוית חן" שזכה למהדורה שניה וחידושיו החריפים נתקבלו אצל כל הלומדים. בספר זה הכניס "הרבה חידושים נפלאים, מפז מסולאים, מה ששמע מרבו הגאון נר"ו", הוא הגאון מו"ה עוזר הנ"ל.

רבי יוסף בנימין השאיר אחריו בן ובת. בתו נישאה להרה"ג ר' צבי הירש מזאלקווא, שמקודם היה אבד"ק בוסק ואח"כ מגדולי חכמי זאלקווא ומנהיג המדינה של גליל לבוב. בנו היה ה"ר נפתלי הירץ מגדולי חכמי עיר זאלקווא [10]. נפטר בי"א אלול שנת תקכ"ז.

ג. הרה"ג ר' יעקב ב"ר יוסף יוזפא לבית הלוי הורוויץ, מנכבדי העיר הרובשוב, הוא היה מצד אמו נכד הגאון ר' ברוך חריף, מגדולי החריפים בדורו. הוא השאיר אחריו שלשה בנים. א) הגאון החסיד המפורסם מו"ה אליעזר הלוי, אבד"ק טארניגראד מחבר הספר "נועם מגדים" על התורה [11] ו"אמרות טהורות על תהלים.

5 שם. הדפוס העברי בדיהרנפורט נוסד על ידי הרב שבתי משורר מחבר "שפתי חכמים" על פירוש רש"י על התורה.

6 ראה הסכמתו לספר "בית דוד ושלמה" פראג תס"ט.

7 הוא היה אבי הרה"ג ר' יהודה ליב אבד"ק חענטשין, אבי ה"ר שמואל גרשון, אבי ה"ר יהודה ליב, אבי הרה"ג ר' יוסף בנימין.

8 ראה "אנשי שם" סי' ע"ד.

9 שם סי' רמ"ז.

10 ראה בספר "אבן העוזר" על מסכתות זאלקווא תקי"ז "בשם הרב הגאון החריף מ' נפתלי הירץ בהגאון בעל המחבר ספר 'אור יקרות', תלמיד המחבר".

11 לבוב תקס"ז.

רבי אליעזר מלבד גאונותו בהלכה נחשב לצדיק מפורסם. נפטר בקוזניץ בשנת תקס"ט. ב) הרב ר' יחיאל מיכל הלוי אבד"ק פראחניק. ג) הרה"ג ר' אריה הלוי, דיין ומו"ץ בעיר יארוסלאב, זקנו של ר' אריה ליבוש הלוי מגדולי חכמי בראד מחבר הספר המפורסם "אוריין תליתאי".

ד. הרה"ג ר' אהרן, חתן הרה"ג ר' יוסף מיאמפלי, נכד הקצין ר' יעקלס מקראקוב. תאריך שנות רבנותו בשינאווי לא ידוע. הוא השאיר אחריו בן הרה"ג ר' יצחק אייזיק, אבד"ק ביאלי על יד בריסק דליטא.

ה. הרה"ג ר' יהודה ליב ב"ר שמחה צונץ. בנו של הגאון מו"ה יהודה ליב צונץ, מילידי עיר פראנקפורט על נהר מיין ועל שמו נקרא הרה"ג ר' יהודה ליב. הוא היה אבד"ק בשינאווי ואח"כ נתקבל לראב"ד קאליש. הוא התערב במחלוקת הידועה של הגאונים ר"י יעב"ץ ורי"א בענין הקמיעות וחתם על כרוז החרם שניתן על ידי גאוני הועד במושב ועד ארבע ארצות בחשון שנת תקי"ד נגד המוציאים לעז על הגאון ר' יהונתן אייבשיץ[12].

ו. הרה"ג ר' יואל ב"ר דוד קאצנלבויגן. אביו הג"מ דוד היה אבד"ק קיידאן וכל מדינת זאמוט והיה בן הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל, אבד"ק אה"ו (אלטונה, המבורג וונדסבק), מחבר שו"ת "כנסת יחזקאל".

רבי יואל נשא לאשה את בת הגאון ר' חיים כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב. נתקבל לאבד"ק יארטשוב הסמוכה ללבוב בהיותו עוד צעיר לימים[13]. משם נתקבל לראב"ד בשינאווי. בנו הרב ר' דובעריש הביא לבית הדפוס את ספרו של סבו הגאון ר' יחזקאל אבד"ק אה"ו הנ"ל "מים יחזקאל" על התורה[14].

ז. הגאון הצדיק מרן שמואל שמעלקא בן הגאון ר' צבי הירש הלוי, למשפחה הרמה והנשאה בית הלוי איש הורוויץ, אשר העמידה מקרבה רבנים וגאונים אדירי התורה, גדולי הדור, הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל עד ימינו אלה. ואלה ימי חיי שמואל הלוי, הוא נולד לאביו מו"ה צבי הירש הלוי בשנת תפ"ו, בטשארטקוב. אמו מלכה, היתה בת מו"ה מרדכי אבד"ק לויצק בן ר' צבי הירש אבד"ק לבוב ובסוף ימיו היה אבד"ק לובלין, (ונח נפשיה ביום י"ז לחודש תשרי שנת תנ"א). בן ה"ר זכריה מענדיל קלויזנר מקראקא.

בהיות עוד שמואל נער, ניכר כי לגדולות נוצר, כי חונן מאת ההשגחה בכשרונות נעלים, בשכל כביר חד וחריף ובהבנה עמוקה. נוסף על זה היתה יראתו קודמת לחכמתו והיה קדוש מרחם אמו, וינזר מכל חמודות התבל ומנעמיה, ומיום

12 ראה בספר "לוחות העדות", אלטונא תקט"ו.

13 ראה הסכמתו על הספר "אהל משה" זאלקווא תקי"ד ותשובות אליו בשו"ת "ר' חיים הכהן", חלק יורה דעה סימנים כ"ג וכ"ד.

14 נדפס בפאריצק תקמ"ו.

עמדו על דעתו, לא שם שיחה בטילה ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלה, רק בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה בקדושה ובטהרה ובחסידות מופלאת. ולא עבר חצות לילה בשינה, ולא היה ישן במטה, רק היה יושב ושונה כל הלילה בהתמדה גדולה. ואם חטפתו שינה היה סומך ראשו על הכלי העומדת לפניו על השלחן. ככה נהג עצמו כל הימים לרבות הלילות. ועוד בימי שחרותו כל רואיו ניבאו עליו, כי יצא טבעו בעולם ויהיה לאחד מגאוני הדור אשר תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. בילדותו נשא לאשה את שיינדיל בת הנגיד ר' יהושע הלוי מרישא, בן הקצין ר' מרדכי הלוי ראש מדינה מעיר טיסמניץ, בנו של ה"ר משה אבד"ק טורבין, בן ה"ר שמואל הלוי אבד"ק פאדהייץ.

בימי עלומיו למד יחד עם אחיו הצעיר הגאון מרן פנחס הלוי אשר בסוף ימיו היה אבד"ק פפד"מ [15]. אח"כ נתקבל ה"ר שמואל שמעלקא הלוי לאבד"ק ריטשוואהל אשר במדינת פולניא, וביום ג' י"ג לחודש אייר שנת תקי"ד כבר שמש שם ברבנות אך לא מצא שמה מנוחה שלימה שהיה רוצה בה, כי סבבוהו עדת מרעים, וימררו את חייו, כי לא סבלו קדושתו היתירה וחסידותו המופלאת, משם נתקבל לאב"ד שינאווי *[15]. משם יצא טבעו בעולם כגאון אדיר וצדיק כביר, כאחד מגדולי הרבנים בדור אשר יראתו קודמת לחכמתו. ונהרו אליו תלמידים הגונים מכל מדינת פולניא.

מגדולי תלמידיו אשר למדו אצלו בעיר ריטשוואהל, שינאווי: הגאון ר' מאיר קריסטינפאליר, אשר בסוף ימיו היה אבד"ק בראדי, הצדיק ר' ישראל הידוע בשם "הרב המגיד מקאזיניץ", הגאון ר' יצחק חריף אבד"ק סאמבור, הגאון הקדוש ר' לוי יצחק אבד"ק ברדיטשוב, הגאון אברהם חיים חתן אחיו ר' פנחס הלוי בעל הפלא"ה, אשר שמש ברבנות בעיר זבארוב [16] ואח"כ נתקבל לאבד"ק זלאטשוב [17]. נפטר כ"ו לחודש שבט שנת תקע"ו. הצדיק ר' יצחק אייזיק טויב אבד"ק קאלוב, הצדיק ר' משה יהודה ליב אבד"ק סאסוב, ונח נפשיה דרב יהודה שם על פני יעקב אביו ביום ד' לחודש שבט שנת תקס"ז; הג"מ פנחס אבד"ק נעמירוב מח"ס "חדושי מהר"פ", הרה"ג ר' יצחק ב"ר יוסף מקראקא, מח"ס "שית יצחק" [18] וס' "זכרון יצחק" עה"ת [19]. הרה"ג ר' יוסף יוזפא מענדילסבורג מקאזמיר, בנו של המנהיג המדינה ר' מנחם מענדיל מאפטא שהיה נקרא בשם ר' מעני פרנס, ועמד בראש פרנסי המדינה ומנהיגי הועד של ארבע הארצות פולניא [20].

15 עיין בספר "שבת אחים" להגאונים האחים מו"ה פנחס הלוי ומו"ה שמואל שמואלקה לבית הורוויץ.

*15 ראה הסכמתו על הספר "עטרת צבי" זאלקווא תקכ"ג: "הק' שמעלקא חוב"ק שינאווי".

16 ראה הסכמתו על הספר "לקוטים יקרים", לבוב תקנ"ב.

17 ראה הסכמתו על הספר "בינה לעתים", לבוב תקנ"ז.

18 נדפס בפיורדה תקמ"א.

19 שם תקע"ה.

20 ראה הסכמתו על הספר "בית יעקב", דיהרנפורט תנ"ו.

ח. הרה"ג מו"ה יהושע השיל, בן הגאון מו"ה נפתלי הירץ, אבד"ק דובנא רבתי, נכד הגאון מו"ה צבי הירש חריף, אבד"ק האלברשטאט והגאון מרן שמחה הכהן ראפאפורט, מיחוסי כהונה אבד"ק לובלין שהיה נקרא בשעתו "רבי ר' שמחה". מצד אמו היה הרה"ג מו"ה יהושע השיל, נכד מנהיג המדינה מו"ה יעקב באב"ד מגדולי נכבדי בראד, בן הגאון מו"ה יצחק אבד"ק בראדי, בן פרנס המדינה ר' ישכר בעריש מקראקוב, בן רבנו הגדול מו"ה העשיל. רבי יהושע העשיל נתקבל לראב"ד בשינאווי בהיותו עוד צעיר לימים [21]. אח"כ בשנת תקנ"א נתקבל לאבד"ק זמיגראד.

ט. הגאון הקדוש ר' משה ב"ר צבי הירש טייטעלבוים, גאון נשגב וצדיק נפלא בחסידות, מגדולי הדור בפולין, גאליציה והונגריה. נולד בשנת תקי"ט בפרעמישלא. למד תורה מפי דודו הגאון ר' יוסף אבד"ק קאלביטוב. בהיות הג"מ משה בן שבע עשרה כבר הרביץ תורה ברבים ואח"כ נתמנה לאבד"ק שינאווי [22]. משינאווי נתקבל לאבד"ק אוהלי ונפטר שם משה עבד ה' בכ"ה לחודש תמוז שנת תר"א, ושם חלקת מחוקק ספון.

בנו יחידו הגאון הצדיק מו"ה אליעזר ניסן, אבד"ק סיגעט ואח"כ אבד"ק דראהביטש (נפטר ט תשרי תרט"ז). אחרי פטירת הג"מ משה טייטלבוים, נדפסו ספריו הידועים "ישמח משה" על התורה [23], שאלות ותשובות "השיב משה" ו"תפלה למשה" על תהלים [24].

י. הרה"ג מו"ה ארי ה ליבוש ב"ר חיים ליפשיץ, נולד ביארוסלאב ולמד אצל הגאון ר' יצחק חריף, אבד"ק סאמבור וגם מפי הגאון האדיר מרן אריה ליב הכהן אבד"ק סטריא, בעל "קצות החושן". מקודם היה אבד"ק קרעשוב, ואחר נסיעת חותנו הגאון ר' משה טייטינלבוים משינאווי נתמנה למלא מקומו שם [25].

בשנת תק"ץ נתמנה הג"מ אריה ליבוש לאבד"ק ווישניצא [26] ואח"כ לאבד"ק בריגל וימת שם הארי החי בי"ז לחודש טבת שנת תר"י. השאיר אחריו ספר בחריפות ובקיאות "ארי שבחבורה", חידושים על מסכתות ושאלות ותשובות "ארי דבי עילאה" [27] וזה אשר נחרת על מצבתו:

"פ"נ כבוד אדמו"ר הרב הגאון האמיתי בנגלה ובנסתר, אריה דבי עילאי,

21 ראה הסכמותיו לספר "בחינת עולם" עם פירוש "ויפרש משה", וינא תקנ"א: "אבד"ק שינאווי כעת אבד"ק זמיגראד".

22 ראה הסכמתו על הספר "יד הקטנה", לבוב תק"ס, ועל הספר "נועם מגדים", לבוב תקס"ז.

23 נדפס בלבוב תרי"א.

24 נדפסו בלבוב תרכ"ו וסיגעט תרס"ו.

25 ראה תשובה ממנו בספר "הר סיני", פרעמישלא תרמ"ג.

26 ראה הסכמתו על הספר "אמרות טהורות", ווארשה תקצ"ט, ועל הספר "מאור ושמש", לבוב תרי"א.

27 נדפס בלבוב תר"ם.

רבה דעמא מדברנא דאומתיה, בוצינא דנהורא, רשכבה"ג, איש אלקים צדיק יסוד עולם באור חכמתו הופיע כל נעלם, מו"ה אריה ליבש, בן הצדיק מו"ה חיים זצ"ל".

הגאון מו"ה אריה ליבוש השאיר אחריו שלושה בנים א) הרה"ג מו"ה אשר ממלא מקומו בבריגל נפטר ר"ח אלול תרט"ו. ב) הרה"ג מו"ה אהרן שהוציא לאור ספרי אביו. ג) הרה"ג ר' דוד אבד"ק יאנוב, חתן הג"מ אריה ליבוש נייהויז, אבד"ק חעלמא ואח"כ בעיר טאמאשוב.

יא. הרה"ג מו"ה צבי הירש הכהן גלאנץ, חתנו של הגאון בעל "ארי דבי עילאי" הנ"ל. נתמנה בשנת תק"ץ במקום חותנו בשינאווי [28].

יב. הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא, בן הגאון מו"ה אהרן משה טויבש, אבד"ק יאסי, מחבר שו"ת "תועפות ראם". מקודם היה אבד"ק שינאווי [29], ואח"כ נתמנה לממלא מקום אביו כאבד"ק יאסי.

יג. הרה"ג מו"ה דובעריש הכהן ראפאפורט, בן הרה"ג ר' שמואל הכהן ר"פ, בן הרה"ג ר' שמחה הכהן ראפאפורט, נכד הג"מ אריה ליב, ר"מ דק"ק לבוב, בנו של הגאון מופת הדור מרן חיים הכהן ראפאפרט אבד"ק לבוב. מקודם היה הרה"ג ר' דובעריש אבד"ק שינאווי, ואח"כ נתקבל לאבד"ק ראווי-רוסקא הסמוכה לזאלקאווי. הוא נחשב לאחד מגאוני גאליציה וחיבר ספר "דרך המלך" על הרמב"ם [30].

יד. הרב הצדיק מו"ה יחזקאל, בנו בכורו של הגאון הקדוש מרן חיים האל-ברשטאם אבד"ק צאנז, ומצד אמו נכד הגאון האדיר מרן ברוך פרענקיל-תאומים, אבד"ק לייפניק בעל "ברוך טעם". נולד בשנת תקס"ח. היה חתן הגאון הצדיק מו"ה יהודה צבי אבד"ק ראזלא. אחרי שחותנו נפטר נתמנה למלא מקומו, ואח"כ נתמנה לאב"ד בשינאווי. זמן מה ישב גם בעיר סטראפקוב בהונגריה ואח"כ שב לשינאווי. נפטר זקן ושבע ימים כבן תשעים בשנת תרנ"ט. אחרי פטירתו נדפס ספרו "דברי יחזקאל" [31].

28 ראה בשו"ת "ארי דבי עילאי" הנ"ל, תשובה אליו, וראה בהסכמתו על הספר "אמרות טהורות" מאת הגאון מו"ה אליעזר הלוי הורוויץ, ווארשה תקצ"ה.
29 ראה הסכמתו משנת תרי"ב על הספר "שערי חיים", פרעשבורג תרי"ט.
30 נדפס בלבוב תרנ"ב.
31 פאדגורזע תרס"א.

שעבערשין

העיר שעבערשין הקרובה לחעלמא היא אחת הערים העתיקות בפולין וכבר במאה הרביעית לאלף הששי היתה "עיר מלאה חכמים וסופרים" ומרכז לתורה. בשעבערשין ישבו על מדין גאוני התורה המפורסמים לשם ולתהלה. גם הבעלי בתים היו תלמידי חכמים, מהם מחברי ספרים שקנו להם שם בספרות התורנית ונתפשטו בכל תפוצות הגולה. לדוגמה נציג כאן שמות כמה מחברים וספריהם מעיר שעבערשין. כהן קורא ראשון — והוא הגאון מו"ה ישכר הכהן בערמאן, מגדולי חכמי שעבערשין הנודע בספרו "מתנות כהונה" על המדרש רבה. ואחריו —לוי, הוא הרה"ג החסיד מו"ה יעקב הלוי איש הורוויץ, אחיו של השל"ה הקדוש, אשר הביא לדפוס את ספרו של אביו הגאון מרן אברהם הלוי עם עיטורי הגהותיו במוסר השכל ובדינים, "יש נוחלין"[1]. הוא הרביץ תורה ברבים בשעבערשין "תורה יבקשו מפיהו ונודע בשערים פעלו"[2].

אחד מחכמי שעבערשין היה הגאון מו"ה מרדכי ב"ר נפתלי מקרעזמיר, מחבר ספרי "קטרת המזבח" ו"קטרת הסמים", פירושים על התרגומים[3]. גם מחבר הספר "קורות העתים", על ההריגות והשחיטות אשר עברו על בני ישראל במדינת פולין בגזירות ת"ח ות"ט היה מילידי שעבערשין[4]. וכן הגאון מו"ה אליעזר בהגאון מו"ה יהושע בעל "דמשק אליעזר"[5].

ואלה מורי צדק ואב"ד בשעבערשין הידועים:

א. הרה"ג מו"ה ישעי' מנחם ב"ר יצחק, היה ידוע בשם ר' מענדל ר' אביגדור. בנעוריו שימש כרב ואב"ד בשעבערשין[6] ואח"כ נתמנה לאבד"ק לאדמיר ובסוף ימיו היה אבד"ק קראקא והגליל[7]. נפטר שם בשנת שנ"ט.

ב. הגאון מו"ה דוד בר' יעקב. שבא עה"ח על התקנה משנת שמ"ז,

1 נדפס בפראג שע"ז.

2 שם בהקדמה לספר. וראה בהסכמות על הספר.

3 אמשטרדם ת"ך ; תל"א.

4 ראה בהקדמה לספר.

5 נדפס בווילהמלשדארף תע"ח.

6 נזכר בספר "מתנות כהונה", פרשת ויקרא סימן ב'.

7 עיין בספר "עיר הצדק" ובכתבי בקורות לרח"נ דעמביצער, עמ' י.

שהתקינו רבני גדולי מדינות פולניא, שלא לקנות שום רבנות מן הרשות ע"י כסף ושוחד[8]. נפטר בשנת שס"ד[9].

ג. הגאון המפורסם בדורו מו"ה יוסף בן הגאון מו"ה מתתיה דלאקראט. חיבר ס' "חדושי הלכות" על מס' עירובין ונדפסו ממנו הגהות בש"ס[10].

ד. הרב הגאון מו"ה יהודה, השתתף בישיבות "ועד הארצות"[11].

ה. הרב הגאון מו"ה אפרים זלמן למשפחת שור החשובה, אשר קבלה היתה בידם כי הם מצאצאי רבנו יוסף ב"ר יצחק בכור שור מאורילניש, מתלמידי ר"ת. חיבר ס' "תבואות שור". קיצור ס' "בית יוסף" על ד' טורים[12]. אח"כ שמש ברבנות בעיר לובלין וימת שם בשנת שצ"ד[13]. בנו היה הרב הגאון מו"ה יעקב שור, שימש ברבנות בעיר בריסק דליטא.

ואלה תולדות יעקב חתניו לוקחי בנותיו. א) הרב הגאון מו"ה אליעזר ליפא היילפרין אבד"ק טרניגראד, בנו של הגאון מו"ה יצחק אייזיק אבד"ק טיקטין. ב) הר' שאול מפינטשוב. ג) הרב הנגיד, פרנס ומנהיג המדינה מו"ה משה אויערבאך מקראטשין. בנו של הגאון המפורסם מנחם מענדיל אבד"ק קראטשין. מח"ס "עטרת זקינים" על ש"ע או"ח. ד) הרב הנגיד ראש ומנהיג פרנס הועד דד"א מו"ה יעקב אברהם, בן הנגיד הקצין ר' יצחק איצק מק' זאלקווא, שהיה נקרא על שם עיר מולדתו בשם "ר' אברהם זאלקווירי". הוא נשא לאשה את רבקה בת יעקב, אחרי מות אבי' נתגדלה אצל גיסה, הרב הגאון מו"ה שאול ק"ב, אשר היה בעת ההיא אבד"ק בראדי. ויען כי היה סמוך על שלחן גיסו האב"ד בעיר ההוא, היה נקרא שם "אברהם דעם רביש". הוא תפש מקום חשוב בין מנהיגי המדינות. בתחילה היה ראש ומנהיג בעיר בראדי, ואח"כ מנהיג המדינה דגליל לבוב. בועד המדינה שהיה ביום ב' י"א אלול שנת תמ"ח, חתום שם "נאם יעקב אברהם בלא"א מוהר"י זאלקווירי". אח"כ נתעלה להיות פרנס הועד (ישב בראש הועד) דד"א פולניא[14]. ה) הכי גדול מכולם — הוא השני הנ"ל — הוא הרב הגאון מו"ה שאול ק"ב אשר שמש ברבנות בשלש קהלות במדינות פולניא: בראדי, העלמא ופינטשוב[15].

8 ראה הסכמתו על הספר "תיקוני הזבח" דיני שו"ב, שס"ב.
9 ראה תשובה אליו בשו"ת הב"ח סימן פ"א ובשו"ת מהר"ם מלובלין סימן כ"ח.
10 ראה הסכמתו על הספר "יש נוחלין": "בין שבעה עמודי הגולה".
11 ראה הסכמתו על הספר "עמודי שבעה", פראג תל"ד, מאת הדרשן ר' בצלאל ב"ר שלמה מקוברין וחתום שם: "ונאום הצעיר באלפי יהודה חונה בק"ק שעבערשין מבורר תשע קהלות", היינו מתשע קהילות הראשיות שבמדינת פולין הקטנה.
12 נדפס בלובלין שע"ה.
13 עיין "מעלת היוחסין" עמ' לח.
14 כראש מנהיג ועד ארבע ארצות בשנת תע"ח חתם: "יעקב אברהם מזאלקווא".
15 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "עלקוש".

ו. הרב הגאון מו"ה יואל, אשר אביו הג"מ גד היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה דוד הלוי בעל "טורי זהב" [16]. חיבר ס' "מגיני זהב", ליישב דברי זקינו בעל הטו"ז, ולהסיר מעליו השגותיו של הש"ך בספרו "נקודת הכסף" והסכימו עליו גאוני הועד דד"א, ביום ד' י"ב לחודש אדר שנת תמ"ג. אך לא זכה להדפיסו בחייו ונדפס אחרי מותו ע"י בן בנו הג"מ מו"ה יואל [17], ואח"כ סביב הש"ע יו"ד בדפוסים שונים.

בנו הג"מ משה גד, אבי הרב הגאון מו"ה יואל, אשר הו"ל את הס' מגיני זהב מאת זקנו הטו"ז, וגם חיבר ס' "חדושי הלכות" על סדר נזיקין [18] ואצלו היה במצא הס' טו"ז על ש"ע אה"ע שני מהדורות קמא ותניינא, אך מהדורא תניינא נגנבה ממנו ולא נשאר אצלו רק המהדורא קמא, וטרח לתקנו ולסדרו למען יהיה ראוי לדפוס, והוסיף מדילי' הגהות אשר פעם בא לפרש דברי זקינו הטו"ז ופעם חולק עליו וסותר דבריו, והם נקראים בשם "אור המגיה", וגם השלים הסימנים אשר היו חסרים בהספר טו"ז.

בשנת תצ"ג לקח הסכמות מרבני גדולי הדור להביאו לדפוס, אך לא עלתה בידו, והדפיסו בנו הרב הגדול מו"ה גד בהסכמת הרבנים הגאונים [19] ומאז נדפס בשולי השולחן ערוך עד היום.

ז. הרב הגאון מו"ה אשר, בן הנגיד מנהיג המדינה ר' יצחק הי"ד מעיר העניטשין, שנהרג בטבח בשנות תט"ו—ז' ע"י גייסות צורר היהודים טשערנעצקי. הוא היה אב"ד דק"ק שבערשין [20]. משם נתמנה לאבד"ק לאדמיר [21]. ובסוף ימיו נתקבל לאבד"ק בעלזא והגליל [22].

ח. הרב הגאון מו"ה חיים, בן הגאון מו"ה מאיר למשפחה החשובה ז"ק (זרע קודש) בן בנו של הגאון הגדול בדורו מו"ה מאיר ז"ק אבד"ק לבוב [23]. תשובה אליו נדפסה בשו"ת ר"ח כהן ראפאפורט אה"ע [24]. ונח נפשי' בעיר שעברשין במוצאי יו"כ שנת תנ"ט [25].

16 ראה הסכמתו על ספר "אדרת אליהו", פפד"א תנ"ד.
17 נדפס בפראג ת"פ. 18 נדפס באלטונא תצ"ו.
19 נדפס בזאלקווא תקי"ד.
20 ראה הסכמתו על הספר "לקט שמואל", ווינציאה תנ"ד, מאת הרה"ג ר' שמואל פייביש כ"ץ נכד הש"ך.
21 ראה הסכמתו על הדפסת התנ"ך עם תרגום אשכנזי, אמשטרדם תל"ז-תל"ט.
22 ראה הסכמתו על הספר "אדרת אליהו" הנ"ל ועל ספר "חלוקי דרבנן", אמ"ד תנ"ה, ועל ספר "כסף נבחר", שם תע"ב, ועיין מ"ש לעיל במאמרי על "בעלזא".
23 ראה מ"ש אודותיו לעיל במאמרי על "אפטא".
24 סימן כ"ב.
25 עיין בספר "קריה נשגבה", סימן פ"ד וסימן רי"ג. וראה הסכמתו על הספר "ויכתוב משה", פפד"א תנ"ד.

ט. הרב הגאון מו"ה יהודה ליב כ"ץ[26].

י. הרב הגאון מו"ה בנימין הכהן בנו של הנזכר[27].

יא. הרב הגאון הגדול מו"ה אהרן שמואל בן הר' עזריאל לעמיל כהנא שפירא. מיחוסי כהונה למשפחת שפירא החשובה, ונין ונכד להגאון המפורסם מו"ה יצחק ב"ר דוד הכהן שפירא אבד"ק קראקא והוא חותן הגאון מהר"ם מלובלין, וחתם עצמו בהזכירו שם חותנו: "חתן המלך הגאון מהרי"ץ כ"ץ"[28]. ויגוע אהרן ויאסף אל עמיו בשנת תקט"ז. הספידו הגאון מו"ה ארי' ליב אבד"ק הנובר[29].

ולו בן ושתי בנות. בתו האחת היתה אשת הר' יעקב בן הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק טרניפול[30]. ובתו השניה היתה אשת ר' חנוך העניך לנדא, והיא ילדה לו בת ושמה מאלוש, אשת ר' שלמה הכהן ראפאפורט, ולהם בת ושרה שמה, אשת הרב הגדול מו"ה נפתלי הירץ דיין ומו"ץ בעיר פינטשוב, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו שיינדיל, בת הרב הגאון מו"ה שאול הלוי אבד"ק סימיאטיץ, נהרגה בהיותה בדרך ע"י שודדים, ונלקח ממנה כל הונה ורכושה אשר עלה לאיזה אלפים זהובים[31]. ר' עזריאל לעמיל הכהן היה חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם המופלג בחסידות מו"ה אברהם אבוש אבד"ק פפד"מ מח"ס "ברכת אברהם".

יב. הרב הגאון מו"ה ישעי' היילפרין. אביו הרב הגאון מו"ה אליעזר ליפמן אבד"ק טרניגראד היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה יצחק אייזיק אבד"ק טיקטין.

יג. הרב הגאון מו"ה נטע בן ה"ר ישעיה הכהן שפירא. הוא היה חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו"ה שאול הלוי אבד"ק סימיאטיץ, ולהם בן ובת: בנו הרה"ג מו"ה ישראל כהנא שפירא שמש ברבנות בעיר וואדיסלאב.

יד. הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל הכהן, בן הרב הגאון המושלם מו"ה אברהם הכהן אבד"ק טרלי מח"ס שו"ת "בית אברהם". מקודם שמש ברבנות בעיר קראסניבורוד, משם נתמנה לאבד"ק שעברשין[32], ובסוף ימיו ישב על כס הרבנות בעיר לאדמיר אשר במדינת וואהלין.

26 ראה הסכמתו על הספר "לקח טוב", פפד"א תס"א.
27 ראה בהסכמתו על הספר "לקח טוב" הנ"ל.
28 ראה הסכמתו בישיבת הועד מכ"ד תשרי תע"ג ביערוסלאב על ספר "ברית שלום", פפד"א תע"ח: "אהרן שמואל בה"ה המנוח מו"ה עזריאל לעמיל כהנא שפירא חונה בק"ק שעבערשין".
29 ראה ב"קרית ספר", ח"ט ד'.
30 ראה ב"כתבי הגאונים" עמ' ל"ה, ובהקדמה לספר "שפתי צדיקים".
31 ראה מ"ש לעיל במאמרי על "אפטא".
32 ראה הסכמתו על ספר "סדר הדורות", קארלסרוה תקכ"ח, ובספרו של אביו מו"ה אברהם הכהן "בית אברהם", ברלין תקי"ג.

טו. הרה"ג מו"ה ארי' ליב, בן הרב הגאון מו"ה יעקב אבד"ק לוצק [33] מעיר שעברשין נתמנה לדיין ומו"ץ בעיר לובלין, ונמצא חתימתו בפנקס הקהל שמה מן יום כ"א חשון תקמ"ג. — אחיו היו הג"מ חיים, אבד"ק חעלם, והג"מ יוסף אבד"ק ביאלא.

טז. הרב הגאון מו"ה צבי הירש דוד, בן הגאון מו"ה יצחק הלוי. שמש ברבנות בעיר שעברשין, ואחרי מות יצחק אביו בקראקא (ביום י"א סיון תקנ"ט), נתמנה על מקום אביו בתחילה בתור ראש ב"ד, ואח"כ לאבד"ק קראקא, וימת שם דוד ביום א' י"ד טבת שנת תקצ"ב [34].

יז. הרב הגאון המושלם מו"ה יהודה ליב, בן מוהר"ר אשר זעליג למשפחת מרגליות (פעריל), חותר מגזע הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים. הוא היה יליד עיר זבארוב, ונשא לאשה את בת הר' מאיר טרניגראד והרביץ תורה ברבים בעיר זאמושטש המעטירה. עוד בימי ילדותו השתלם בחכמה ובמדע במליצה ושיר ויופי הלשון. בהיותו עוד אברך צעיר לימים ורך בשנים הדפיס ספר במליצה ושיר בשם "טוב ויפה" [35]. ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר בוזאנוב, ושם הביא לבית הדפוס ראשית תבואתו בהלכה בשם "קרבן ראשית" [36] כולל שו"ת וח"ה על מס' ר"ה, וס' "בית מדות", "ממגד מוסרי הפילוסופים". ואח"כ ס' "אור עולם" בחכמת הטבע [37]. משם נתקבל לאבד"ק שעבערשין, בהיותו יושב על כס הרבנות שם הדפיס את ספרו שו"ת "פרי תבואה" [38] וספרו "אגרת המליצה ומשפט לשון הקודש". אח"כ נתמנה לאבד"ק פלאצק [39]. בשנת תק"ס נתקבל לאבד"ק לעסלא־האהענזאלצע — וקיבל פרס מקופת הקהל סך שלש מאות טאהלר לשנה. ואצל הרשות היה לו התואר רק "במקום אב"ד" [40]. בשבתו שם הדפיס ספרו "עצי עדן" [41] דרושים, והשגות על ס' ירושלים מאת החכם בן מנחם. בשנת תקס"ב נתמנה לאבד"ק פפד"א, ונח נפשי' דרב יהודה שם ביום ועש"ק כ"ב סיון תקע"א. בשנה ההיא הדפיס ספרו "טל אורות", דרושים בדרך מחקר ביופי המליצה [42]. בנו היה הרה"ג מו"ה אשר זעליג פעריל.

33 עיין "כתבי הגאונים" עמ' סב.
34 עיין שם עמ' קכ.
35 נדפס פפד"א תק"ל.
36 שם תקל"ח.
37 נדפס נאווידוואר תקמ"ג.
38 שם תקנ"ו.
39 ראה הסכמתו על הספר "גאון צבי", ווארשה תקס"א.
40 ראה הסכמותיו על ספרי "איל המילואים", קראטשין תר"ה, על "אפיקי יהודה", ח"א, מאת הדרשן רבי יהודה עדל, על "העיטור", ווארשא תקס"א.
41 פפד"א תקס"ב.
42 שם תקע"א.

יח. הרה"ג מו"ה אשר זעליג פערילש (מרגליות) בנו של הנזכר. בשנת תקס"ב כבר שמש ברבנות בעיר שעברשין. בשנה ההיא נדפסו חדושיו בסוף ס' "עצי עדן" שחיבר אביו, גם הדפיס הגהות בספר שו"ת "פרי תבואה" מאת אביו. משם נתמנה לאבד"ק פרוזנא אשר במדינת ליטא, בשנת תקע"א כבר שמש שם ברבנות, בשנה ההיא הדפיס הס' "טל אורות" מאת אביו ז"ל עם הקדמתו.

יט. הרה"ג מו"ה ברוך הלוי בן הה"ג מו"ה יעקב הלוי איש הורוויץ. אביו היה דיין ומו"ץ ורב דחבורה מוכרי קמח בעיר בראד, ואבי אביו היה אא"ז הגאון המפורסם מו"ה ארי' ליבש הלוי אבד"ק סטאניסלאב. בר"ח ניסן שנת תקצ"ג נתמנה לאבד"ק קראסניבראד, ואחרי אשר שמש שם ברבנות שש שנים, נתמנה בשנה השביעית בשנת תקצ"ט לאבד"ק שעברשין, וימת שם בר"ח אדר ראשון שנת תרל"ח לפ"ק[43].

43 תשובות אליו נדפסו בשו"ת "בר ליוואי" חלק אבן העזר סימן נז, ובשו"ת "נפש חיה", יורה דעה סימן ט"ו.

נספחים

בומסלא*

יונגבונצלויא, הנקראת בספרות הרבנות בשם "בומסלא", היא אחת הקהילות העתיקות אשר במדינת ביהם (בוהמיה). לפנים היתה קהילה גדולה וחשובה, והרבנים אשר שימשו שם, היו גדולים אדירי התורה, שנתפרסמו גם מחוץ לגבולם ונודעים לשם ולתהילה בקרב ישראל. כנראה כבר במאה החמש עשרה למספרם (1500) ישבו שם יהודים. בשנת 1515 מצאנו איש יהודי בפראג, יקותיאל זלמן בן יצחק דן בומסלא, אשר בשנה ההיא עזב את פראג והלך לרוסיא.

ואלה שמות הרבנים אשר שימשו ברבנות בעיר (יונגבונצלויא) בומסלא [1].

א. הרה"ג אברהם שמואל ב"ר יצחק בכרך [2], נולד בבומסלא בשנת של"ה.

* בשינויים קלים מתוך המאמר שהופיע ב"אוצר החיים", כרך ח', עמ' 16—26.

1 ד"ר גרינוואלד כתב לפני ארבעים שנה מאמר אודות רבני בומסלא בעתון "יודישעס צענטראל בלאטט", וגם בחוברת מיוחדת, אבל חסרים בה שמות הרבה רבנים. הוא מונה מראשית המאה הרביעית עד סוף המאה הששית רק עשרה רבנים ששימשו שם בקודש, ואנכי מוכיח כי היו י"ח. גם את תולדות הרבנים כתבתי כפי מה שנודע לי מפי סופרים וספרים. גם תקנתי את כל השגיאות הנמצאות במאמרו הנזכר. בהערה ב' ממאמרו הוא כותב, כי בשנת 1546 נמצא איש אחד בפראג ושמו יצחק מילידי עיר בומסלא, ולא ידע כי עוד קודם לזה, דהיינו בשנת 1515 מצאנו איש אחד בפראג ושמו יקותיאל זלמן בן יצחק דן בומסלא, אשר הוא, ואולי גם אבותיו, היו מילידי עיר בומסלא (ראה כל זאת בהתנצלות המדפיסים על התומשים שנדפסו בפראג בשנת רע"ה).

2 גרינוואלד כותב, כי הרב הראשון אשר נודע לנו ששימש שם ברבנות היה ה"ר שמואל ב"ר יוסף יאסקי מלובלין, ואחריו ה"ר אברהם שמואל בכרך. לדעתי היפך הדברים: תחילה שימש שם ברבנות ה"ר אברהם שמואל בכרך, ואחריו ה"ר שמואל ב"ר יוסף יאסקי מלובלין. תדע לך שכן הוא, שהרי בשנת שס"ז היה ה"ר שמואל ב"ר יוסף יאסקי אחד הרבנים אשר פסלו את החליצה שנעשה בפראג בעת ההיא, ובשנה זאת כבר היה אבד"ק בומסלא (ראה חתימתו בהפסק שנדפס בספר "פסקים בדבר חליצה פסולה", פראג שס"ח), וכן הדפיס בשנת שס"ט את ספרו "לחם רב" (שם שס"ט) בהיותו עוד אבד"ק בומסלא, ובעת ההיא היה ה"ר אברהם שמואל בכרך אבד"ק פאהרליץ ובעיר ווירמייזא, ושימש שם ברבנות עד יומו האחרון הוא כ"ז לחודש אייר שנת שע"ה. א"כ מתי היה אבד"ק בומסלא אחרי ה"ר שמואל ב"ר יוסף יאסקי? אלא על כרחך היפך הדברים, ונכון הוא כמו שכתבתי בפנים, כי תחילה שימש שם ברבנות ה"ר אברהם שמואל בכרך, בערך שנת ש"ס אחרי שהיה דרשן בעיר פראג, ומעיר בומסלא נתקבל לערי טורבין, קאללין, פאהרליץ, ווארמייזא. ואחרי נסיעתו מבומסלא, ערך שס"ה, נתמנה במקומו ה"ר שמואל ב"ר יוסף יאסקי, והוא שימש שם ברבנות עד ערך שע"ב, כמבואר בפנים.

בנעוריו למד בישיבתו של המהר"ל מפראג. אחרי מות אשת נעוריו לקח לו לאשה את חוה בת הרה"ג יצחק הכהן מפראג, חתן המהר"ל, אז למד גם אצלו. בהיותו עוד צעיר לימים נתמנה לדרשן בעיר פראג, ואחרי כן נתקבל לאבד"ק בומסלא [3]. משם נתמנה לאב"ד בעיר טורבין, ואחרי כן לאבד"ק (קעלין) קאללין. בתס"ו כבר ישב שם על כס הרבנות. שם חיבר את הזמר לחנוכה הנדפס בסוף ספר שו"ת "חות יאיר" מאת בן בנו הרה"ג יאיר חיים בכרך. בערך שנת שס"ז נתמנה לאבד"ק פאהרליץ, ומשם נתקבל לאבד"ק ווארמז, וישב שם עד עת הגירוש, היא יום ז' של חג הפסח שנת שע"ה, ואז עבר את נהר רהיין, אל מקום געריסהיים, ושם נפטר בהיותו בן ארבעים שנה, ביום ג' כ"ז לחודש אייר שנת שע"ה. ויקברו אותו בבית הקברות אשר בין ביקענבערג ובין צווינגענבערג, כברת ארץ בואכה אלשבך [4]. בנו ר' משה שמשון ובן בנו ר' יאיר חיים בכרך, בעל חות יאיר, שניהם היו רבנים גדולי הדור.

ב. **הרה"ג שמואל בן הרה"ג יוסף יאסקי מלובלין**, גיסו של הגאון המפורסם ר' שלמה ב"ר יהודה ליב [5]. ראשית משרת הרבנות היתה בעיר גניזן אשר במדינת

3 במגילת יוחסין לר' מאיר פערליש, "מגילת יוחסין" למהר"ל מפראג, כתוב כי "היה דרשן בפראג, ואח"כ אב"ד ור"מ בק"ק בומסלא", ואינו מזכיר את שאר המקומות אשר שימש ברבנות (עיין לעווינזאהן, נפשות צדיקים, 25, 53).

4 ראה ד. קויפמן, תולדות יאיר חיים בכרך, אייזנשטאט—ווינר, דעת קדושים 216.

5 "הגאון החסיד מוהר"ר שלמה מלובלין זלה"ה, בן אריה דבי עילאי מוהר"ר יהודה ליב זלה"ה" (לשון גיסו הג"מ שמואל בן הג"מ יוסף יאסקי מלובלין בספרו לחם רב, סי' תנ"ג) לקח לו כנראה לאשה את בת הג"מ יוסף יאסקי מלובלין, ולכן כותב עליו בנו של הג"מ יוסף יאסקי מלובלין הוא הג"מ שמואל אבד"ק בומסלא "גיסי" (ראה לדוגמא בספרו לחם רב סי' ל"ב סק"י ובסי' צ"ד סק"א, ובסי' תנ"ג סק"ב). הג"מ שלמה ר' ליבש מלובלין היה מן הרבנים גדולי הדור והעמיד תלמידים הרבה, ובתוכם רבים אשר היו אח"כ למאורות, כמו הג"מ יואל סירקיש בעל הב"ח (ראה בשו"ת הב"ח סי' פ', ובב"ח או"ח סי' א') ; הג"מ ישעיה הלוי הורוויץ בעל השל"ה (ראה בשל"ה דף ע"ג ע"ב, קל"א) ; הג"מ יהודה ליב רופא אבד"ק ווינא (אבי אמו של בעל עטרת זקינים) ; והג"מ בנימין אשר סלניק בעל משאת בנימין. בילדותו הקשיב לקח מפי הג"מ שלמה לוריה (מהרש"ל) ונדפסה ממנו תשובה מה ששאל לרבו מהרש"ל והיא נדפסה בשו"ת מהרש"ל סי' ע"ט. בהיותו עוד רך בשנים נתמנה לראש ישיבה בעיר קראקא, ובטבעה של הישיבה יצאה על פני חוץ. משם נתמנה לאבד"ק לובלין, ובשבתו שם כתב תשובתו להג"מ מהר"ל מפראג, שנדפסה בספרו נתיבות עולם, אודות המשפחה (נאדלר) שהוציאו עליה שם רע, כי יש בה חשש ממזר. בשנת שמ"ז עמד בראש רבני הועד ביריד גראמניץ, ועשה תקנה גודא רבה חרם ושמתא על כל איש אשר ישתדל להשיג איזו משרת רבנות ע"י נתינת כסף לשר ומושל העיר, והוא חתום בראש רבני דורו "הק' שלמה מלובלין". וימת שלמה בעיר לובלין בשנת תנ"א ושם חלקת מחוקק ספון. בנו הג"מ יהודה ליב מת בלובלין בהיותו עוד רך שנים, ששה חדשים אחר מות אביו, וה"ר שאול ב"ר דוד מלובלין תלמידו נשא עליהם קינה ונהי בחרוזים שקולים והוא נדפס בסוף ספר שלשלת הקבלה, ועליו נרשם "וזאת הקינה אשר קוננה על ר'

פולין הגדולה, שימש שם ברבנות משנת שס״ג. שם החל לסדר את ספרו ״לחם רב״ וגמרו בעיר האציפלאץ, משם נתמנה לאבד״ק בומסלא בשנת שס״ז, ונתפרסם לאחד מגדולי הדור. בעת ההיא חלץ ר׳ אברהם וולרשטיין מפראג (חתן מהר״ל מפראג) את יבמתו ממשפחת נערסים את נעל רגלו הימנית, והוא היה איטר רגל. אז פרצה המריבה בין גדולי חכמי פראג אם החליצה היא כשרה אם לאו. הדבר הובא בפני רבני גדולי הדור בעת ההיא, וחמשה רבנים פסלוהו, ואלה הם: ר׳ מרדכי יפה (הלבוש) אבד״ק פוזנא, ר׳ שמואל אליעזר הלוי (המהרש״א) אבד״ק חעלמא, ר׳ יוסף קיצינגען מפראג [6], ר׳ ליב סרוואל אבד״ק ווינציא [7], והאחרון חתום ״שמואל הקטן בלא״א מוהר״ר יוסף יאסקי זלה״ה חתן האלוף המרומם מהר״ר בנימין ליפ־שיטץ ש״ן חותם בק״ק בומסלא״. בשנת שס״ט, בהיותו עוד אבד״ק בומסלא, הדפיס את ספרו ״לחם רב״ (פראג שס״ט) בהסכמות מהר״ל מפראג וחתנו ר׳ יצחק ב״ר שמשון כהן צדק. שימש ברבנות בעיר בומסלא משנת שס״ח עד שנת שע״ב בערך, כי ביום ב׳ ט״ו לחודש אב שנת שע״ד הסכים על ספר העקרים עם פי׳ עץ שתול (וויניציאה שע״ה) וחתום ״פה לעסלא״, וכנראה נפטר שם.

ג. הרה״ג בנימין כ״ץ, אבי הרה״ג יצחק כ״ץ שנפטר בפראג ביום א׳ ז׳ לחודש אב שנת שצ״ב, ועל לוח מצבתו חרותים אלה הדברים: ״ה״ה מהר״ר יצחק בן הגאון מהר״ר בנימין כ״ץ אב״ד ור״מ דק״ק בומסלא״ [8]. כנראה היה לו עוד בן ושמו ר׳ אליהו חתן הג״מ שבתי שעפטיל הלוי הורוויץ אבד״ק ווינא, אשר נדפס ממנו שיר בראש ספר השל״ה מאבי חותנו, ונרשם עליו: ״ואלה דברי המגיה האלוף התורני הותיק כמהר״ר אליה בן הגאון החסיד כמהר״ר בנימין כ״ץ מחוקק, חתן הגאון האב״ד כמהור״ר שעפטיל סג״ל נרו״.

שלמה ובנו ר׳ יהודה יניק וחכים, אשר מתו שניהם בחצי שנה בעירנו לובלין״. וזה האחרון היה חותנו של ה״ר משה חריף הזקן אבד״ק קרעמניץ, לבוב (ראה דור ישרים 29). ובתו של הג״מ שלמה אבד״ק לובלין היתה אשת ה״ר זאב וואלף אבד״ק אליק.

6 ה״ר יוסף ב״ר ישראל קיצינגען נולד בשנת שמ״ד בעיר קאזל אשר במדינת איטליא, ונשא אשה ושמה חיה בת ר׳ דוד אלטשילר מפראג. בהיותו עוד רך בשנים כבר היה נמנה על גדולי חכמי פראג, והוא היה הראשון אשר עירער על החליצה הנזכרת ופסלה, והסכימו על ידו הרבנים הנזכרים למעלה, וכל דבריהם נדפסו על ספר בשם ״פסקים בדבר חליצה פסולה״ (פראג שס״ח). וימת יוסף בהיותו בן שלוש ועשרים שנה, ביום ב׳ ו׳ לחודש אב שנת שס״ז בעיר פראג ושם נקבר (גל עד סי׳ 123).

7 ה״ר יהודה ליב סרוואל היה מגדולי הרבנים מבית דינו של ה״ר בן ציון צרפתי אשר בוויניציא, הסכים שם בשנת שע״ב ע״ס בארי שבע (וויניציא שע״ד), וימת בוויניציא בשנת שע״ז ונקבר בפאדואה (תולדות גדולי ישראל 218). בצעירותו למד אצל ה״ר שמואל יהודה ז״ל, ואף הוא עמד לימין המתירים את המקוה בק׳ ראוויגו אשר רבו עלי׳ גדולי הדור ונדפסה תשובתו בס׳ משבית מלחמות. כן נדפסו תשובותיו בס׳ נחלת יעקב לה״ר יעקב היילפרין אשר היה ג״כ תלמידו, נזכר גם בלבוש חלק אה״ע.

8 משפחות ק״ק פראג, עמ׳ 175.

ד. הרה"ג חיים פיבל בן הגאון ר' דוד זכריה המכונה מענדלן. נולד ערך שנת ת"ן. בשנת תס"ה בערך נשא את נחמה בת הגאון ר' ישעיה הלוי הורוויץ (בעל השל"ה) אשר היה בעת ההיא אב"ד בעיר אוסטרא אשר במדינת וואהלין. בשנת שס"ו, כאשר נתמנה חותנו לאבד"ק פפד"מ, נסע לפפד"מ. ראשי ומנהיגי העדה של עיר פפד"מ התחייבו להמציא לו זכות אזרח בעירם, דהיינו רשות לגור שם. הוא היה גם מתלמידי הג"מ משה חריף הראשון מקרעמניץ[9]. בשנת שע"ד הדפיס (בהנויא) החומשים עם ג' תרגומים ועם פרש"י על פי השוואה מפרש"י כת"י והוסיף איזה הערות והגהות בתוך מאמר המוסגר, ושם הביא איזה דבר מפי רבו הג"מ משה חריף הראשון[10], ורוב דבריו המה מה שקיבל מפי חותנו הגאון ר' ישעיה הלוי הורוויץ[11]. כן הדפיס את ספר "שפע טל" (האנויא שע"ב). אחרי כן, בערך ש"פ, נתמנה לאבד"ק בומסלא, ולפי דברי ידידי הד"ר פלעש מקאניץ, נתמנה אח"כ לאבד"ק קראמויא במדינת מעהרין ונפטר שם.

ה. הרה"ג דוד טאכא.

ו. הרה"ג ישעיה בן הג"מ שבתי שעפטיל הלוי הורוויץ. נולד בשנת שצ"ב בהיות אביו אבד"ק פפד"מ. בהיותו עוד נער כבן ט"ו שנים לקח לו לאשה את מרים בת הקצין ר' שלמה ר' מענדילש מפוזנא. בהיותו בן שבע עשרה שנה, כאשר הדפיס אביו את הספר "של"ה" עם ספרו "ווי העמודים" (אמ"ד ת"ט) הדפיס הוא הקדמה לספר "השל"ה", ובסופה שיר בחרוזים שקולים אשר שמו ושם אביו ומשפחתו ועירו נרשמים בראשי החרוזים. בצעירותו נתמנה לאבד"ק פיורדא[12], ובערך שנת תי"ז נתמנה לאבד"ק שטיניץ אשר במדינת מעהרין. ביום ג' ר"ח ניסן שנת תי"ט נמצאת חתימתו בפנקס הקהל שם[13]. בערך תכ"ד נתמנה לאבד"ק לייפניק[14], למלא מקום הרה"ג הלל ב"ר דוד, ובשנת תל"ד נתקבל לאבד"ק בומסלא. בשנת תל"ח, אחרי נסיעת הרה"ג אהרן שמואל קיידנובר מעיר פפד"מ לשבת על כס הרבנות בעיר קראקא, נתקבל למלא מקומו בפפד"מ[15]. כשמונה שנים שימש שם ברבנות, ונתפרסם כאחד הרבנים גדולי הדור, ורבני דורו שאלו ממנו שאלות בדבר הלכה למעשה, כמו ר' יאיר חיים בכרך, ר' אליקום געץ אבדק"ק הילדסהיים. כמה מתשובותיו נדפסו בספרי חכמי דורו "עבודת הגרשוני" סי' כ"ג, "אבן השהם" סי'

9 ראה מה שכתבתי אודותיו באנציקלופדיה יודאיקה (בגרמנית) כרך ה' עמ' 310.

10 ראה בהערה במאמר המוסגר מה שכתוב ברש"י עה"ת פרשת בחקותי פסוק ח'.

11 ווי העמודים פרק כ"ז, וראה מאמרו של הד"ר פלעש על העיר קראמוי ורבניה.

12 ראה מה שהביא בשמי הד"ר הילל בספרו (בגרמנית) "דיא ראבבינער אונד דיא פער־דיענסטפאללען פאמיליען דער לייפניקער געמיינדע", עמ' 59.

13 ראה יאהרבוך דער יודישען ליטעראריישען געזעללשאפט, שנה י"ט.

14 ראה הסכמתו משם מחודש סיון שנת תל"ג על ספר "לב אריה", ווילהרמשדארף תל"ד.

15 ראה הסכמתו משנת תל"ח על ספר "נחלת שבעה" מהדורא בתרא, פפד"מ תמ"א.

ס"ב, "חות יאיר" סי' קט"ו, קי"ז, רט"ז, רי"ח, "חינוך בית יהודה" סי' קמ"ה, ועוד כמוהם. בשנת תמ"ו נתקבל לאבד"ק פוזנא וכל מדינת פולין הגדולה. בשנת תמ"ט, כאשר חזר מועד המדינה אשר ישב שם שלושה שבועות רצופים לפקח על עסקי הכלל, חלה את חליו אשר מת בה, ויגוע ויאסף אל עמיו בטרם הגיע לימי הזקנה בשנת תמ"ט בעיר פוזנא ושם מנוחתו כבוד. מגדולי תלמידיו היו הרה"ג שמואל הכהן שאטטען מפפד"מ מח"ס "כוס ישועות" והרה"ג אברהם ב"ר יהודה ברלין אבד"ק אמ"ד[16].

ז. הרה"ג ישראל ברנדיס. ולו שני בנים: א) שמעון, שנפטר בפראג בחודש טבת שנת תמ"ט[17]; ב) פייביש, שהיה כמה שנים דיין בעיר פראג. נפטר ביום א' י"ט לחודש טבת ת"ק[18].

ח. הרה"ג מאיר ב"ר יהודה יודל קרא, חתן ר' שמואל פרימוס בפראג, בן הרה"ג בצלאל אבד"ק (קעלן) קאללין, בנו של המהר"ל מפראג.

ט. הרה"ג אליעזר ליפמן ב"ר בנימין וואלף גראטץ. בצעירותו היה דיין מו"ש בעיר פראג. אח"כ נתמנה לאבד"ק טעפליץ, ומשם נתמנה לאבד"ק קאללין[19]. משם נתמנה לאבד"ק בומסלא, בשנת תל"ו נמצאת חתימתו בפנקס הקהל שם. נפטר שם ביום ב' חג השבועות שנת תנ"ך ושם מנוחתו כבוד. מתולדותיו ידענו כי שתי בנות היו לו: א) חוה אשת ר' ישעי' פאפריש סג"ל הורוויץ, נפטרה בחודש כסלו שנת תע"ה בפראג; ב) אשת ר' שאול ברודא אבי ה"ר אברהם ברודא אבד"ק פפד"מ[20].

י. הרה"ג אורי שרגא ויבש, בן ה"ר אליעזר חלפן מילידי עיר ווינא. אביו היה ראש ומנהיג בווינא והיה נקרא על שם חמיו ר' מנחם מנלי, ר' אליעזר מנליש. נפטר שם ר' אליעזר ביום כ"א סיון שנת ת"ל[21]. בצעירותו נתמנה הרה"ג אורי שרגא ויבש לדיין ומו"ץ בעיר פראג[22]. בערך ת"ן נתעלה להיות לראש בית דין לדייני מו"ש (מורה שוה) ולדרשן בפראג. נמצאת חתימתו בפנקס חבורה קדושה

16 הרה"ג שמואל שאטטען וכן הרה"ג אברהם ב"ר יהודה ברלין, הראשון בהסכמתו על הדפסת "חדושי הריטב"א", והשני בהסכמתו ע"ס "שער השמים", כתבו בעצמם כי בצעירותם למדו אצל הגאון ר' ישעיה הלוי הורוויץ בהיותו אבד"ק פוזנא.

17 ראה משפחות ק"ק פראג, עמ' 54.

18 שם, עמ' 82.

19 ראה הסכמתו משנת תל"ג על ספר "לב אריה", ווילהרמשדארף תל"ד.

20 ראה בהקדמת ספר אשל אברהם (פפד"מ תק"ז).

21 ראה וואכשטיין, אינשריפטען סי' 635.

22 ראה הסכמתו מי"ז כסלו תמ"ט על ספר "שער אפרים", זולצבאך תמ"ה ומח' סיון תמ"ט על ספר "מים חיים", דיהרנפורט תס"ג.

שם בשנת תנ"ב[23]. בשנת תנ"ו נתמנה לאבד"ק בומסלא[24]. בערך תס"א נתמנה לאבד"ק ברודא למלא מקום הרה"ג שלמה בן ה"ר יוסף[25]. אח"כ חזר לו לפראג ונפטר שם בר"ח סיון שנת תס"ז. אחרי מותו הדפיס בנו ה"ר משה יוסף חלפן דיין ומו"ץ בעיר ברודא, את ספרו "אש דת" (ברלין תק"ג). עוד בן שני היה לו לה"ר אורי שרגא ויבש, ושמו אליעזר, אשר היה דרשן ומו"ץ בעיר פראג.

יא. הרה"ג משה יצחק שפירא. בנעוריו הרביץ תורה בעיר ליסא, ובשנת תע"ב ישב על כס הרבנות בעיר בומסלא, ואח"כ חזר לו לעיר מולדתו פראג, ונפטר שם ביום ו' י"ז לחודש טבת שנת תק"י. הוא היה חותנו של הגאון ר' יונתן אייבשיץ אבד"ק אה"ו.

יב. הרה"ג משה הלוי ברנדס, שהיה נקרא בשם ר' משה חריף. אביו הג"מ יעקב הלוי ברנדס היה אבד"ק זאריק במדינת פולין, ואבי אביו ר' שמואל הלוי ברנדס פרימוס מפראג היה בנו של ר' שמעון ברנדס חתן הגאון מהר"ל מפראג. בצעירותו למד הרה"ג משה חריף בישיבתו של הג"מ אברהם ברודא מפראג. בשנת תס"ט, אחרי מות הג"מ יששכר בערמן אבד"ק שנייטוך וכל מדינת אנשבאך, נתמנה למלא מקומו שם ומושבו היה בעיר פיורדא עיר מגורי חותנו. בשנת תע"ז נתמנה לאבד"ק בומסלא. בערך תצ"ג נתמנה לאבד"ק מגנצא ושם שימש ברבנות עד יום פטירתו כ"ז לחודש סיון שנת תק"כ. ביום ד' כ"א לחודש תמוז תקי"א השיב שם ג' תשובות להג"מ מרדכי אבד"ק דיסלשדארף, והמה באו בדפוס בספרו שו"ת "מאמר מרדכי" סי' כ"ד, כ"ו, נ"ז.

יג. הרה"ג חזקיה פייבל, מילידי עיר בומסלא. אביו הרב ר' נח היה ראש ומנהיג בבומסלא. מתי שימש הרה"ג חזקיה ברבנות בבומסלא לא ידוע לנו. מהחרות על לוח מצבתו בפראג נודע שהיה אבד"ק בומסלא. נפטר בפראג בחודש שבט תקט"ז.

יד. הרה"ג בצלאל הלוי ברנדס. נולד לאביו הג"מ משה הלוי ברנדס בשנת תפ"ז בהיות אביו אבד"ק בומסלא. בשנת תק"ה, בסיבת המלחמה שפרצה כאשר באה פראג במצור, עזב את פראג והלך לו למגנצא, מקום משכן אביו, אשר היה שם אב"ד בעת ההיא. בשנת תק"י נתקבל לאבד"ק בומסלא ושימש שם ברבנות עד יום פטירתו הוא יום כ"ז לחודש סיון שנת תקכ"ו[26]. אחרי מותו הדפיס בנו ה"ר ברוך הלוי דיין בפראג את ספרו "צדה ברוך" (פראג תקמ"ו). הד"ר פריימן הוציא לאור את זכרונותיו "אגרת מחלת" (ברלין תרנ"ח).

טו. הרה"ג אליעזר בן ר' יום טוב באנדי. בתחילה שימש ברבנות בגליל

23 ראה הסכמתו משנת תנ"ד על ספר "מתת יה", פפד"א תנ"ו.

24 ראה הסכמתו מי"ז מר־חשון שנת תנ"ט על ספר "שם שמואל", פפד"א תנ"ט, ומעל להסכמה כתוב "הסכמת אב"ד ור"מ דק"ק בומסלא".

25 ראה הסכמתו משם על ספר "שם שמעון" פפד"א תנ"ט. ועל הדפסת המדרש רבה, פפד"א תס"ח.

26 ראה במבוא לספרו אגרת מחלת.

בעכינא, ואחרי מות הרה"ג בצלאל נתמנה לאבד"ק בומסלא[27]. נפטר שם בשנת תקנ"ה.

טז. הרה"ג שמואל שמעלקא יהודה ליב בן הג"מ משה אבד"ק לאנצ־הוט[28] וחתן הג"מ יצחק הלוי אבד"ק פרעשבורג. אבי אביו הג"מ יצחק אייזיק אבד"ק טארנא היה בנו של הג"מ יהודה ליב אבד"ק קראקא. בנעוריו נתמנה לאבד"ק פלאנטש אשר במדינת פולין, משם נתקבל לאבד"ק דעמביץ במדינת גאליציא, ובשנת תקמ"ו כבר ישב על כסאו שם, ואחרי מות הרה"ג ר' אליעזר נתמנה לאבד"ק בומסלא. נשא ונתן עם הג"מ שמואל לנדא מפראג, ותשובה אליו נדפסה בשו"ת נודע ביהודה תנייגא חלק יו"ד סי' ע"ד. הוא סידר כתבי זקינו אבי אמו הג"מ יצחק הלוי אבד"ק פרעשבורג "אמרי רבבי" והוסיף חידושיו בשם "אמרי זוטרא". ונח נפשיה דר' יהודה ביום ועש"ק י"א לחודש שבט תקס"ה בעיר בומסלא[29]. כמה מדרושיו נדפסו בסוף ספר "מעייני הישועה" (ווארשא תרנ"ב) וחידושיו "אמרי זוטרי" בסוף ס' "אמרות טהורות" (לובלין תרנ"ה).

יז. הרה"ג יחזקאל שלעזינגער. נולד בגלוגא לאביו הדיין ר' שמואל הלוי. אבי אביו הג"מ מאיר דיין היה בנו של הג"מ יוסף יוזל הלוי אבד"ק לעסלא במחוז פוזנא, מח"ס "תפארת יוסף" עה"ת (פראג תפ"ח). בצעירותו הרביץ הרה"ג יחזקאל שלעזינגער תורה בעיר פראג, ואח"כ שימש ברבנות בכמה קהילות במדינת ביהם. אחרי מות הרה"ג שמואל נתמנה לאבד"ק בומסלא ושימש שם ברבנות כעשרים שנה אחרי שהרביץ תורה יותר מארבעים שנה. נפטר בבומסלא ביום כ"ד לחודש סיון שנת תקפ"א, ושם מנוחתו כבוד[30]. אחרי מותו נדפס ממנו ספרו "מראה יחזקאל" על מס' חולין (פראג תקפ"ח). הניח אחריו שני בנים: הרה"ג יהודה ליב אבד"ק ברוין, חיבר ס' "אבל אבי", הספד על אביו (פראג תקפ"א), והרה"ג מאיר דיין בגלוגא, מח"ס "דברי מאיר" (פראג תק"ע) ו"שמן המאור" על ש"ע או"ח (שם תקע"ו).

יח. הרה"ג יצחק איצק שפיץ. נולד בעיר קאללין לאביו הרה"ג ר' בנימין סופר סת"מ. בשנתתקכ"ו, בהיותו בן י"ג שנה, בא לפראג ללמוד בישיבתו של הגאון ר' יחזקאל סגל לנדא. שם נעשה חתנו של הג"מ אלעזר פלעקילש. בנעוריו נתמנה לאבד"ק ברעזניץ, ובשנת תקפ"ד נתקבל לאבד"ק בומסלא. שם נשא ונתן עם הג"מ אלעזר אבד"ק טרישט, ותשובה אליו נדפסה בשו"ת "שמן רוקח" ח"ג או"ח סי' ל"ה ובס' "תשובה מאהבה" לחותנו, וימת שם יצחק בשנת תר"ב.

אלה הם רבני בומסלא מזמן ראשון עד זמן אחרון אשר שימשו שם ברבנות בערך שלוש מאות שנה, מראשית המאה הרביעית עד סוף המאה השישית לאלף הששי.

27 ראה הסכמתו מי' תמוז שנת תקמ"ז על ספר "עולת חודש", פראג תקמ"ז.
28 ראה מה שכתבתי אודותיו בארוכה בספרי "כתבי הגאונים", עמ' 47־48.
29 ראה שם עמ' 44. 30 ראה כל זאת בהקדמת ספר דברי מאיר (פראג תק"ע).

דעסויא*

קהילת היהודים בדעסויא, עיר במדינת אשכנז, איננה עתיקה. בשנת שפ"א (1621) הירשה הדוכס יאהאן קאזימירז לכמה יהודים לגור בתוכה להיות צורפי כסף באוצר הממשלה. אחרי מלחמות "השלושים שנה" גורשו משם. בשנת תל"ח (1678) הירשה שוב הדוכס יאהאן געארג ליהודים להתיישב שם. בשנת תמ"ה (1685) התיישבו שם כ"ו משפחות שבאו מארץ אשכנז וממדינת פולין, ובתוכם הנגיד ר' משה וואלף מצאצאי הרמ"א. הוא יסד שם בית מדרש לתורה ולתפלה ונעשה שם סוכן בחצר הדוכס וקרוב למלכים[1]. בתחילה היתה קהילה קטנה אשר בעניני הנהגת הציבור היתה כפופה לעיר האלברשטאדט הסמוכה. ר' שלמה זלמן ריינאך, אבד"ק האלברשטאדט, היה גם רב ואב"ד בעיר דעסויא. בשנת תמ"ט (1689) נפרדה מקהל עיר האלברשטאדט ונעשתה לקהילה בפני עצמה עם רב מיוחד[2]. בשנת ת"ע (1710) היה מספר היהודים שם קרוב ל־700 נפש ואח"כ הגיע מספרם לאלף. בשנת תנ"ד (1694) נוסד שם בית דפוס עברי אשר התקיים כמאה שנה. בשנת תקנ"ט (1799) נוסד שם בית ספר אשר היה נקרא בשם "פראנצשוהלע" שנעשה אח"כ ברשיון הממשלה לבית ספר גבוה. בשנת תק"ס (1800) חדרה לקהילה ההשכלה, ודוד פראנקעל ויוסף וואלף הוציאו לאור ירחון בשפת אשכנז בשם "שולמית" במשך שמונה שנים, 1806—1814. מחמת ההתבוללות נתמעטו מספר היהודים בדעסויא עד אשר בשנת 1909 הגיע מספרם לארבע מאות נפש[3].

ואלה שמות הרבנים אשר שימשו שם ברבנות מזמן ראשון עד זמן אחרון:

א. הרב הראשון אשר ישב על כס הרבנות שם היה הרה"ג מו"ה מאיר ב"ר יצחק מפראג, אשר נתמנה לאב"ד בראשית שנת ת"ן, אבל לדאבון לב אנשי קהילתו לא שימש שם ברבנות אלא איזה חדשים, ונח נפשיה דרב מאיר ביום י"ב לחודש אדר שנת ת"ן[4].

ב. הרב הגאון מו"ה בנימין זאב וואלף מח"ס "עיר בנימין", בן הרב הגדול מו"ה שמואל ראמאנר, דרשן בלובלין, וחתן הרב פרנס הועד דד"א מו"ה אברהם הלוי מקראקא חתן הגאון המפורסם מו"ה יהושע חריף בעל "מגיני שלמה". בשנת תל"ט

* בשינויים קלים מתוך המאמר שהופיע ב"אוצר החיים" כרך ו', עמ' 186—191.

1 דעסויא. במשך מאה שנה מאת ווידריג (בשפת אשכנז).

2 "תהלה לדוד". לזכרון דוד קויפמן (בשפת אשכנז) 751.

3 ווידריג בספרו הנ"ל.

4 בס' "תהלה לדוד" הנ"ל.

היה עוד סמוך על שולחן חותנו הגביר ר' אברהם הלוי. בערך שנת תמ"ד נתקבל לאבד"ק לאקאטש אשר במדינת וואהלין ושימש שם ברבנות עד שנת תכ"ח. בהיותו בלאקאטש עמד לימין צדקו של הגאון מו' דוד לידא, כמבואר בספר "באר עשק". משם נתקבל לאבד"ק זמיגראד, והוציא שם לאור את ספרו "עיר בנימין" ח"א על אגדות הש"ס[5]. בשנה ההיא נתמנה לאבד"ק דעסויא[6]. בשנת תס"ח קבע מדרשו בעיר מיץ[7], וכנראה שם מנ"כ. בשנת תפ"ב נדפס ממנו ספרו "עיר בנימין" ח"ב[8]. בנו היה הרה"ג מו"ה יהושע[9] אבד"ק וואלטש[10].

ג. אחרי נסיעת הג"מ בנימין וואלף בשנת תס"ח לעיר מיץ, נתקבל על מקומו שם בשנה ההיא לאב"ד ור"מ הרב הגאון מו"ה יוסף יצחק ב"ר גרשון לאנדס־ בערג[11]. וימת שם יוסף ביום ו' י"ט לחודש מרחשון שנת תצ"ו, ושמנ"כ[12].

ד. ויהי אחרי מות יוסף נתמנה לאב"ד שם הרב הגאון המפורסם מו"ה יצחק זעליג קרא, אשר שימש לפנים ברבנות בעיר קאליש, צילץ, ברעסלויא. כנראה ישב על כסא הרבנות בעיר דעסויא רק זמן קצר, כי בשנת תצ"ח נתקבל לאבד"ק הנובר והמדינה, ושימש שם ברבנות עד יום פקודתו הוא יום י"ד סיון שנת תקי"ד, ושם חלקת מחוקק ספון[13].

ה. וכאשר עזב הגאון מו"ה יצחק זעליג קרא את דעסויא לשבת על כס הרבנות בעיר הנובר, נתקבל על מקומו שם הרב הגאון המפורסם מו"ה דוד מירלש פרענקיל בעל "קרבן העדה" על הירושלמי. הוא היה בן משפחה מיוחסת למשפחת מירלש אשר בווינא הבירה. היה בנו של הרה"ג מו"ה נפתלי הירש מירלש ניימרק אשר היה בשנת תס"ד ראש ומנהיג ודיין הקהילה בעיר ברלין. ראשית למודו בתורה למד אצל אביו הרב ז"ל, ואח"כ יצק מים על ידי הכהן הגדול מאחיו הוא הגאון הגדול מופת הדור מו"ה יעקב הכהן פאפארש אבד"ק פפד"מ, בעל המחבר ספר שו"ת

5 פפד"א תנ"ח.

6 בשנת תנ"ח הסכים שם על הספר "מאה ברכות", פראסניץ ת"ע, וגם על הדפסת קינות לת"ב. ביום ג' פרשת ויגש הסכים שם על ספר "זית רענן" על הילקוט מבעל מג"א ז"ל, ובשנת תס"ה על "תקוני זהר", וביום ט' לחודש מרחשון שנת תס"ו על הדפסת מהרש"א.

7 ראה הסכמתו משנת תע"ח על הספר "קול הרמ"ז" מהגאון המקובל ר' משה זכות, אמ"ד תע"ט.

8 פיורדא תפ"ב.

9 "כלילת יופי" ח"ב דף כ"ה ע"א ; "אור החיים" מאת מיכל סימן 585.

10 ראה הסכמתו מכ' שבט תע"ט על הספר "אהל יעקב", פפד"א תע"ט.

11 ראה הסכמתו משנת תע"ו על הספר "ספר החיים" והסכמתו מא' סיון תפ"ה על הספר "בית תפלה".

12 "תהלה לדוד" הנ"ל.

13 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 132.

שב יעקב[14], גם היה מגדולי תלמידיו של הגאון המקובל מו"ה יחיאל מיכל הידוע בשם ר' מיכל חסיד אבד"ק ברלין מח"ס "מכלל יופי" על אגדות הירושלמי שנדפס ביחד עם הפ' "יפה מראה". ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר דעסויא[15]. בקיץ שנת תק"ג אחרי נסיעת הגאון מו"ה משה לבוב מעיר פפד"א נתמנה הוא על מקומו לאב"ד ור"מ שם. בעת ההיא נתמנה גם לראש בית דין בעיר ברלין וכן עזב את פפד"א וישב לו בברלין, ושימש שם ברבנות עד יום פטירתו הוא יום ב' כ"ב סיון שנת תקכ"ב[16].

ו. אחרי נסיעת הגאון מו"ה דוד פרענקיל מילא מקומו הרב הגאון מו"ה יוסף אייזענשטאדט[17]. ערך תק"כ כבר עזב את העיר ואת כס הרבנות שם[18]. אחריו נתנו את גזר הרבנות על ראש הרב הגאון מו"ה אהרן ב"ר משה מגזע צבי. אבי אביו הרב הגאון אבד"ק לונטשיץ, היה חתן רבנו בעל הש"ך. והוא היה חתן הנגיד ר' בנימין הלוי פרענקיל מעיר גלוגא. כשלוש שנים ישב על כס הרבנות בדעסויא. בשנת תקכ"ג נתמנה לראש בית דין בעיר ברלין. בשנת תקכ"ו הוציא שם לאור את הספר הארוך מש"ך על טור יו"ד ח"א, עם הגהותיו הנקובות בשם "מנחת אהרן"[19]. שם נשא ונתן עם רבני גדולי הדור, ותשובה אליו נדפסה בנודע ביהודה קמא חאו"ח סי' כ"ג. ויהי אחרי מות יהושע, הוא הגאון מו"ה יהושע העשיל לבוב אבד"ק שוואבאך וכל מדינת אנשבאך, שנפטר שם בשנת תקל"ב, נתקבל הוא על מקומו שם לאב"ד העיר וכל המדינה. כתשע שנים שימש שם ברבנות, ויגוע שם אהרן ויאסף אל עמיו ביום כ"ו לחודש סיון שנת תקמ"א ונקבר בעיר גמינד היא געארגסגמינד[20].

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו והוא הרב הגאון מו"ה אליעזר ליזר אשר מילא מקום אביו שם והיה אבד"ק שוואבאך ודיין דמדינת אינבראהיים. ונח נפשיה דרב אליעזר שם ביום ח"י לחודש שבט שנת תקפ"ג. והוא אבי הרב הגאון מו"ה משה שהיה נקרא בשם ר' משה ש"ך, שבצעירותו היה אבד"ק ווייקרסהיים, ובשנת תקע"ט נתקבל לאבד"ק מערגענטהיים, ושימש שם ברבנות עד שנת תקפ"ח. ואחרי כן נתקבל לאבד"ק טריר והמדינה, וימת שם משה בשנת ת"ר לפ"ק. בזמננו אלה נדפסו מהם

14 פפד"מ תק"ב.

15 ראה הסכמתו מי"ט אייר תצ"ט על הספר "קרבן אהרן", דעסויא תק"ב.

16 "תהלה לדוד" הנזכר.

17 ראה הסכמתו על הספר "תבנית הבית" פפד"א תק"ז, והסכמתו על הספר "ארץ צבי", רעדעלהיים תקי"ג.

18 הגאון יעב"ץ, בספרו "שפת אמת", ד' לבוב דף כ"ה ע"ב.

19 ראה הסכמתו מיום ג' ניסן תקכ"ז על הספר "באר יעקב", פיורדא תקכ"ז, והסכמתו על הספר "פנים מסבירות", פפד"א תקל"א.

20 "תולדות אנשי שם" מאת לנדסהוט.

ספר אחד אשר חיבר אב ובנו, הוא הגאון מו"ה אליעזר ובנו הגאון מו"ה משה ש"ך, חידושים ופלפולים על סוגיות הש"ס, הנקוב בשם "חדושי בני אהרן" (מונקאטש) [21].

ז. וכאשר עזב הגאון מו"ה אהרן מגזע צבי ועבר לברלין, נתמנה על מקומו לאבד"ק דעסויא הגאון המפורסם מו"ה דוד ברלין. אביו הגאון החסיד מו"ה יהודה ליב הידוע בשם ר' ליב מוכיח, ונח נפשיה דרב האי גאון ביום עשרה לחודש כסליו שנת תק"ג בעיר פרעשבורג, היה בנו של הרב המוכיח הגדול מו"ה מרדכי מאייזנשטאדט בן הרב ר' ישעיהו אשכנזי ממדינת עלזאס, וימת מרדכי ביום ד' י"ט אייר שנת תפ"ט בעיר פרעשבורג ושמנ"כ. הוא היה חתן הגאון מהר"ם שיף ז"ל [22]. ראשית משרת הרבנות של הגאון מו"ה דוד ברלין היתה בעיר מארקט ברייט אשר במדינת בייערן [23], ובשנה ההיא אחרי נסיעת הגאון מו"ה אהרן נתמנה לאבד"ק דעסויא [24]. אחרי מות יצחק הוא הגאון המפורסם מופת הדור מ' יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו (וימת שם יצחק ביום ו' לחודש אייר שנת תקכ"ו), נתמנה הוא על מקומו שם, וביום ה' ט"ז לחודש אלול שנת תקכ"ו נבחר לשבת על כס הרבנות דשלוש קהילות אה"ו, אך לדאבון כל אנשי העיר ההיא לא ישב על כסא שם אלא כארבע שנים, וימת שם דוד ביום ב' י"ח לחודש אדר שנת תקל"א ושמנ"כ. (הניח אחריו הרבה ספרים בהלכה ושו"ת ודרושים ונשארו בכתובים. רק כמה מתשובותיו נדפסו בספרי חכמי זמנו, ב"אור הישר" סי' כ"ח וב"אור ישראל" דף מ"ח וצ"ד, אודות הגט מקליווא, ובס' "זכרון יוסף" מגיסו הגאון מו"ה יוסף שטייני־ הארט חאה"ע סי' י"א, ותשובות נדפסו שם בחלק אה"ע סי' ד' וחלק חו"מ סימן א' וב'). אחרי אשר נבחר לאבד"ק אה"ו, השתדל מאוד להשיב על מקומו בדעסויא את הגאון מו"ה אלעזר הקליר בעל "אור חדש", כעדות עצמו בתשובתו שנדפסה בס' "חקר הלכה" סי' א' מיום ב' לחודש תמוז שנת תקכ"ח, וז"ל: "באמת אמרו אתם מהתם ואנן מהכא קאמינא בצפיתנו צפינו כי הוא ימלא מקומי בנות דעסא, להרביצינו וכבר הי' הכל מתוקן לתעודה, ומה אעשה כי אתי חמרא בטיש לשרגא, ועליו דמר חביבא ארץ קמא היא ארץ מולדתו". כאמור נתן הגאון בעל "אור חדש" היתרון לעיר רעכניץ מעל עיר דעסויא [25].

ח. אחרי נסיעת הגאון מו"ה דוד לערי אה"ו, נבחר למלא מקומו שם הגאון מו"ה שמחה בן הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק האלברשטאדט. ועוד בימי צעירותו היה אבד"ק לענטשנע. בשנת תקט"ו, בהתאסף ראשי עם רבני גדולי הדור ביום כ"ו לחודש אייר ביומא דשוקא בעיר בראדי, ונתנו חרם חמור להפריש ולהבדיל את כת מאמיני ש"ץ שר"י מתוך קהל הגולה, אז היה הוא ג"כ

21 ראה כל זאת בהקדמת ספר "חדושי בני אהרן". 22 "אבני בית היוצר" סי' א'.

23 ראה הסכמתו מכ"ו אייר תקכ"ג על הספר "לקוטי מן", אמ"ד תקכ"ג.

24 ראה הסכמתו משנת תקכ"ד על הספר "זרע יעקב" והסכמתו על הספר "באר יעקב", פיורדא תקכ"ז. 25 "אוה למושב" סי' כ"ב.

בתוך אותו המנין, וחתום אחרון "הק' שמחה הוב"ק לענטשנע ומצו"פ לדעסויא". מחתימתו זאת נראה כי בעת ההיא נתקבל לאבד"ק דעסויא, אבל לא הלך לשם, כי בעת ההיא נתמנה בדעסויא הג"מ יוסף אייזענשטאדט. בשנת תקכ"א, כאשר נתקבל אביו לאבד"ק הנובר והמדינה, נתמנה הוא למלא מקומו בעיר סקאהל[26]. בשנת תקכ"ח נתמנה לאבד"ק דעסויא למלא מקום הגאון מו"ה דוד ברלין[27]. בזמנינו אלה נדפסו הגהותיו על התלמוד בש"ס ד' ווילנא.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו. בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה ישראל אבד"ק סקאהל[28]; בנו השני היה הרה"ג מו"ה מרדכי אבד"ק קמרנא, אבי הרה"ג מו"ה חיים הלברשטאם (חתן הגאון המובהק המפורסם מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב). נכדו הוא הרב הגדול נגיד ונדיב ר' יצחק הלברשטאם מקראקא מח"ס "שיח יצחק", פלפולים על פרשת התורה[29], גיסו של הגאון מו"ה דובעריש מייזעלש אבד"ק קראקא ווארשא. שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הגביר ר' זלמן בארשטיין מוויעליטשקא הסמוכה לקראקא[30].

ט. אחרי מות הגאון מו"ה שמחה נתמנה לאב"ד הרב הגאון מו"ה מיכל שפיירא, חתן הגאון מו"ה צבי הירש מירלש אבד"ק שוועריז, ואחרי מות אשת נעוריו לקח לו לאשה את בת הגאון ר' רפאל הכהן אבד"ק אה"ו, אלמנת הגאון מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק פיורדא.

י. הגאון המפורסם מו"ה ישראל ליפשיטץ מח"ס "תפארת ישראל" על משניות, בן משפחה מיוחסת. אביו היה הגאון מו"ה גדליהו ליפשיץ אבד"ק חאדזייש ואח"כ בעיר אברציששק, שנפטר בשנת תקפ"ז. ואבי אביו היה הגאון מו"ה ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא, הנודע למשגב ע"י הגט אשר סידר שם בשנת תקכ"ו, וערערו עליו חכמי פפד"מ, וכל גדולי הדור קמו בעזרת ישראל והצדיקו פסק הדין, ודבר זה נודע בשם הגט מקליווא, ובזמנו נדפסו אודות הדבר הזה שני ספרים, "אור הישר" ו"אור ישראל". ובן בנו אשר שמו בקרבו, הוא הגאון מו"ה ישראל ליפשיטץ בעל "תפארת ישראל", שימש בתחילה ברבנות בעיר דעסויא, ואח"כ נתקבל לאבד"ק דנציג והמדינה. וימת שם ביום צום גדליה שנת תרכ"א. וכל מעשי תקפו וגבורתו ופרשת גדולתו הלא המה כתובים בהקדמת ספרו "תפארת ישראל" על משניות, אשר כתב בנו הג"מ ברוך יצחק ז"ל.

26 ראה הסכמתו משנת תקכ"ד על הספר "תוספות שבת" עם מהדורא בתרא, זאלקווא תקס"ו.

27 ראה הסכמתו על הספר "אבן שהם", לונדון תקל"ב, וחתום: "יום א' ר"ח תמוז תק"ל הק' שמחה באמ"ו הגאון האמתי המפורסם מה"ו צ"ח זצלה"ה חונה פה ק"ק דעסא", והסכמתו משנת תקל"ב על הספר "פשר דבר" על איוב, ברלין תקל"ז.

28 ראה הסכמתו על הספר "מים יחזקאל", פאריצק תקמ"ו.

29 לבוב תרמ"ב.

30 ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' 90; "דעת קדושים" עמ' 142; "אנשי שם" סי' תפ"ה.

העלישויא*

העלישויא היתה אחת משבע הקהילות הראשיות שבמדינת מעהרין, שנחלקה לפנים לשלושה חלקים: גליל עליון, גליל אמצעי, וגליל שלישי, ולהם שבע קהילות ראשיות שבמדינה, ואלה הן: ניקאלשפורג, לייפניק, העלישויא, קרעמזיר, ברודא, באסקוויץ, טריביטש. לכל אחת משבע הקהילות הראשיות שבמדינה היו קהילות קטנות וישובים כפופים לה. גם היה למדינת מעהרין רב הכולל, אשר היה נקרא בשם "רב המדינה". על פי רוב היה רב המדינה האבד"ק ניקלשפורג, הקהילה הגדולה והחשובה ביותר על כל ערי המדינה. כל הרבנים שבכל ערי המדינה היו כפופים לו וכל רב אשר נתקבל באחת הקהילות שבכל מדינת מעהרין היה נאלץ לעמוד לפניו על המבחן ולקבל ממנו הורמן ורשותא שהוא ראוי להיות רב ואב"ד בישראל, ושיאשר את בחירתו בחתימתו ובגושפנקא דיליה. ודבר זה היה נהוג גם בזמנינו אלה, עד אשר נקרעה מלכות אוסטריה לגזרים וממילא נתבטלו גם התיקונים והסדרים הישנים ועמהם גם רבנות המדינה.

כאמור היתה למדינת מעהרין שלושה גלילות. כל גליל בחר מקרבו שני מנהיגים לועד המדינה, אשר היו נקראים בשם "ראשי מדינות". ה"ראשי מדינות" האלה יחד עם הרבנים של שבע הקהילות הראשיות שבמדינה, התאספו פעם לשלוש שנים באחת מערי הגליל, לטכס עצה ולפקח על עסקי הציבור ועניני הדת ולתקן תקנות הנצרכות לשעתן, ולהשגיח על החזקת הישיבות ולימוד התורה שבכל עיר ועיר, וגם לעשות "התחדשות", דהיינו לבחור מחדש את "ראשי המדינה" ואת רב המדינה, אשר קודם לכן היה נבחר לשלוש שנים בלבד ואח"כ לשש שנים. אולם בועד המדינה אשר היה ביום כ"ח לחודש שבט שנת תס"א נבחר הגאון מו"ה דוד אופנהיים, אשר היה בעת ההיא אב"ד בעיר נ"ש, לרב המדינה למשך כל ימי חייו, ומני אז נבחרו רבני המדינה רק פעם אחת למשך כל ימי חייהם עד יום פקודתם[1].

כנראה עוד בראשית המאה הי"ז למספרם היו להם ועדים ואסיפות הקהילות, כי בימים ההם עשו סדרים ותיקונים למדינת מעהרין ו"שי"א" תקנות במספר עשו ותיקנו במה שהיה נוגע לתקנות הקהילות והמדינה ולכל צרכי ציבור. וה"שי"א" תקנות האלה היו אחרי כן ליסוד נכון למלכות אוסטריא אשר תיקנה חוקים ומשפטים לתקנות הקהילות שבמדינת מעהרין בשנת תק"י (1750), והחוקים והמשפטים והתקנות האלה עמדו עוד בעצם תקפם וגבורתם עד אשר נגזרה אוסטריא לגזרים.

* בשינויים קלים מתוך המאמר שהופיע ב"אוצר החיים" כרך ח', עמ' 72—74 ועמ' 151—157.

1 ראה בספרי "כתבי הגאונים" סי' ד' הערה ג' בדף י"ב, ומאנאטסשריפט 1902 עמ' 264.

לפי התיקונים הישנים היו הועדים "ועדי המדינה" צריכים להיות בפעם הראשונה באחת הערים אשר בגליל העליון, פעם שניה בגליל אמצעי ופעם שלישית בגליל האחרון וכן חוזר חלילה. גם היתה תקנה כי אם יזדמן שהועד צריך להיות בהעיר מקום מושב רב המדינה, אז נדחה מקום הועד למקום אחר למען תהיה הבחירה של "רב המדינה" חפשית, שלא יוכל רב המדינה אשר כבר כלה ימי בחירתו, לפעול אצל הנאספים שיבחרו בו מחדש. בחודש אלול שנת תמ"ט התקיים ועד המדינה בעיר נידינג בגליל התחתון, ולפי התקנה היה צריך להיות הועד הסמוך בשנת תנ"ב בעיר קרעמזיר בגליל העליון. אך יען רב המדינה בעת ההיא היה הגאון המקובל מו"ה יוסף ישכר בער בן המקובל הגדול מו"ה אלחנן האבד"ק קרעמזיר, שנבחר בשנת תמ"ט לרב המדינה, ערכו ראשי המדינה עם הרבנים של הקהילות הראשיות, ובראשם הגאון מו"ה דוד אופנהיים אשר היה בעת ההיא אבד"ק ניקלשפורג, מכתב בקשה אל הרשות, שירשו להם לקיים את הועד בעיר בוטשאוויץ ולא בקרעמזיר מקום מושב רב המדינה. הרשות לא הסכימה, כנראה, לדבר הזה. ייתכן שהג"מ ישכר בער אבד"ק קרעמזיר ועמו האנשים אשר עמדו לימינו, מחאו בפני הרשות נגד שינוי הסדרים. בגלל זה נדחה הועד ועמו ההתחדשות, דהיינו הבחירה של "רב המדינה" בשנה ההיא, והועד עם הבחירה החדשה התקיים באיחור של שנתיים, בשנת תנ"ד, בעיר קרעמזיר [2].

כאמור היו הועדים צריכים להתקיים כל שלוש שנים והיושב ראש היה תמיד רב המדינה. מן הועדים אשר היו במדינת מעהרין ונזכרים בפנקס המדינה נודעים לנו כמה מהם, ואלה הם: בשנת תי"ג בעיר העלישויא, בשנת תכ"ו בעיר קאניטץ, בשנת תי"ט בעיר דרזניץ, והיושב ראש רב המדינה הגאון מו"ה מנחם מענדיל קראכמאל אבד"ק נ"ש. ביום ט"ו לחודש אלול שנת תכ"ב בעיר אויסטרליץ, והיושב ראש היה הג"מ אהרן יעקב המכונה יעקובקא, אבד"ק נ"ש והמדינה. ובשנת תכ"ו שוב בקאניץ, והיושב ראש רב המדינה הגאון הנ"ל. ביום כ' לחודש אלול שנת תל"ד וכן בשנת תל"ז בעיר ברודא היא בראד ההונגארית. בשנת תמ"א בעיר קרעמזיר, והיושב ראש רב המדינה הגאון מו"ה ארי' ליב אבד"ק ניקלשפורג בן הגאון בעל צמח צדק. בחודש אלול שנת תמ"ט בעיר נידינג, ושם נבחר לרב המדינה לשלוש שנים הגאון המקובל מו"ה יוסף ישכר בער שהיה אבד"ק קרעמזיר. בשנת תנ"ב היה צריך להיות הועד, כפי הסדר על פי ההקנה, בעיר קרעמזיר, אך עקב המחאה שמחאו בפני הרשות, כאמור לעיל, נדחה הועד עד שנת תנ"ד והתקיים בקרעמזיר, כפי סדר התקנה, והיושב ראש בעת ההיא היה הגאון מו"ה דוד אופנהיים אשר היה אז אבד"ק נ"ש והגליל. וביום כ' לחודש אלול שנת תנ"ז בעיר לונדענבורג, והיושב ראש היה שוב הגאון הנ"ל. ביום כ"ח לחודש שבט שנת תס"א בעיר ברודא, והיושב ראש היה הגאון הנ"ל. אבל בעת ההיא נבחר הוא לרב המדינה לכל ימי חייו, וגם נמנו

2 שם.

וגמרו שם כי מהיום והלאה רב המדינה יהיה נבחר לכל ימי חייו. בשנת תס"ט היה הועד בעיר בוטשאוויץ, והיושב ראש היה הרב הגאון מו"ה ישכר בעריש עשקליש אב"ד דמדינת מעהרין, הגר, ומדינות מגנצא. בשנת תע"ג בעיר קאניטץ, ובשנת תע"ו בעיר נידינג, ובשנת ת"פ שוב בעיר בוטשאוויץ, ובשנת תפ"ב בעיר אויסטרליץ, והוא הועד האחרון של מדינת מעהרין הנזכר בפנקס המדינה[3].

כאמור היתה העלישויא אחת משבע הקהילות הראשיות שבמדינה, והועד הראשון אשר היה בשנת תי"ג התקיים שם. גם היתה העלישויא פעם אחת מקום מושב של "רב המדינה", כי הרב אבד"ק העלישויא נבחר לרב המדינה ולא הרב אבד"ק ניקלשפורג, וזה היה אחרי מות הרב הגאון מו"ה אהרן יעקב המכונה יעקובקא שהיה אבד"ק ניקלשפורג וגם רב המדינה. הוא נפטר בשנת תל"א, וגיסו הגאון מו"ה אריה ליב בן הגאון בעל "צמח צדק" נתקבל להיות שם אב"ד ור"מ על מקומו[4]. את משרת הרבנות של המדינה נתנו לחבירו הגדול ממנו בחכמה ובשנים, הוא הגאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה יהודה ליב צונץ אשר היה בעת ההיא אבד"ק העלישויא והגליל. בשנת תל"ג הסכימו על ספר "לב אריה" עה"ת (ווילהרמסדארף תל"ד) הראשון בתור אבד"ק נ"ש והגליל, והשני בתור אבד"ק העלישויא ורב המדינה על כל מדינת מעהרין, כנראה היה הוא רב המדינה משנת תל"א עד אשר נסע משם לישב על כסא הרבנות בעיר פינטשוב ערך שנת תל"ץ, אשר היתה בעת ההיא אחת מתשע הקהילות הראשיות שבמדינת פולין הקטנה, וימת שם יהודה במבחר שנותיו בשנת תמ"ד.

מתי התיישבו היהודים בהעלישויא לא נודע אל נכון. בשנת ש' לאלף הששי כבר דרו שם יהודים ובשנת תק"ה היה מספר היהודים אלף וחמש מאות נפש. בשנת תקנ"ד היו 194 משפחות יהודים ובהן 1032 נפשות, ומספר הבתים אשר היו שייכים ליהודים 49. בשנת תקצ"א היה מספר היהודים 265 משפחות ובהן 1320 נפש. בשנת 1914 היה מספר היהודים שם 1200 נפש[5].

ואלה שמות הרבנים אשר שימשו בהעלישויא עד הזמן האחרון.

א. הגאון ר' יצחק הלוי, אבי ר' בונה הלוי. נפטר בעיר פראג בשנת שצ"ט[6].

ב. הגאון ר' שבתי הכהן, נודע בשם "הש"ך". בצאת ישראל בגולה מארץ ליטא בשנת תט"ו על ידי תרועת המלחמה, ברח גם הוא כמו חביריו הגאון ר' אהרן שמואל קיידנובר והגאון ר' אפרים כ"ץ מעיר ווילנא למדינת מעהרין והתעכב כמה זמן בעיר דרעזניץ, ואח"כ נתמנה לאבדק"ק העלישויא. נפטר שם ביום א' לחודש אדר ראשון שנת תכ"ג.

3 איזראעליט (בפדא"מ) 1923 גליון 25.

4 שניהם היו חתניו של הנגיד הקצין מו"ה משה סג"ל מירלס מווינא, וימת שם משה ביום כ"ט מרחשון שנת תכ"ט.

5 יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס (ברין) ע' 238.

6 משפחות ק"ק פראג, עמ' 389.

ג. הג״מ **יהודה ליב**, הנודע בשם ר׳ ליב צונץ, מילידי עיר פפד״מ, בן ר׳ נפתלי צונץ (נפטר בפפד״מ ביום ה׳ י״ח לחודש אייר שנת תל״ג), בנו של ר׳ יהודה ליווא צונץ, בן ר׳ יחיאל מיכל, בן ר׳ נפתלי צונץ מפפד״מ שנפטר שם ביום א׳ ה׳ לחודש כסלו שנת שמ״ו [7]. הג״מ ליב צונץ נולד אחרי שנת שצ״ב, והיה נקרא יהודה ליב על שם אבי אביו הר׳ יהודה ליווא שנפטר בפפד״מ ביום א׳ י״ז לחודש טבת שנת שצ״ב. בנעוריו למד מפי גדולי חכמי עירו, ובחכמת הקבלה היה מגדולי תלמידיו של המקובל הגדול בדורו מו״ה יעקב ב״ר אליעזר איש ווירמייזא, הידוע בשם הר׳ יעקב טעמירלש מווינא, מח״ס ״ספרא דצניעותא דיעקב״. עוד בימי ילדותו הפלה הג״מ יהודה ליב צונץ עין כל ריאיו על ידי כשרונותיו הנעלים וכולם ניבאו לו כי יהיה לגאון ולתפארת. בימי עלומיו נשא אשה מניקלשפורג את בת הקצין יונתן כ״ץ [8]. שם הרביץ תורה ברבים והיה מגדולי חכמי העיר ההיא. הוא למד תורה בצוותא עם הגאון ר׳ אהרן שמואל קיידנובר אשר היה זמן מה בעיר ניקלשפורג בברחו מעיר ווילנא, ומביא בספרו ״ברכת הזבח״ קושיא בשמו [9]. החליף שאלות ותשובות גם עם הגאון ר׳ אפרים כ״ץ מווילנא אשר בשנת תק״ב היה אבדק״ק מעזריטש [10], ואחת מתשובותיו נדפסה בס׳ שו״ת ״שער אפרים״ סי׳ נ״ג, והיא מיום ב׳ כ״ד שבט שנת תכ״ב, וחתום ״הצעיר יהודה ליב מק״ק וראנקבורט״. הג״מ אפרים כ״ץ השיב לו באהבה מגולה ובחיבה יתירה ומפליג בשבחו בזה הלשון: ״אריה דבי עילאי שמו הטוב הוא פלאי, פום ממלל רברבן ומילין ימלל לצד עילאי כל רז לא אניס לי׳ והוא מגלאי, הוא אהובי הרב המובהק נ״י ע״ה כ״ש כמהר״ר יהודה ליב נרו״. עוד תשובה אחת אליו בסי׳ י״ב [11]. אחרי מות הש״ך, נתמנה במקומו לאב״ד ור״מ בעיר העלישויא הג״מ ליב צונץ [12], משם יצא טבעו על פני כל העולם כי הוא מן הרבנים הגאונים גדולי הדור ״רבן של ישראל״ [13], אשר הרבה מחכמי דורו [14] היו משכימים לפתחו [15]. בשנת תל״א, כאשר גוע הג״מ אהרן יעקב המכונה יעקובקא שהיה אבדק״ק ניקולשפורג ורב המדינה על מדינת מעהרין, נתמנה על מקומו גיסו הרה״ג אריה ליב לאבד״ק נ״ש, אולם את משרת **רבנות המדינה** נתנו לחבירו הגדול

7 מונאטסשריפט 1899 עמוד 192.

8 ברכת הזבח בכריתות דף י״ב.

9 שם, והעתיק הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ בספרו או״ת סי׳ צ״ב סק״א, וכותב עליו ״זקני״.

10 שער אפרים סי׳ נ״ח ובצמח צדק סי׳ קכ״א ובהגהות בנו שם.

11 במפתחות שער אפרים סי׳ י״ב, נ״ד.

12 ראה הסכמתו משנת תכ״ה על הספר ״ספרא דצניעותא דיעקב״ (אמ״ד תכ״ח) וכתב שם: ״ששימשתי את החסיד ועניו עטרת תפארת ישראל מ״ו המאור הגדול המקובל המנוח כמהר״ר יעקב זלה״ה, והייתי אצלו אמון ומתאבק באפר רגליו בבי מדרשו״, וחתום: ״הצעיר יהודה ליבא חונה פה ק״ק העלישויא״.

13 כו״פ סי׳ צ״ח סק״ב, סי׳ ק״ט סק״ב, או״ת סי׳ נ״ג סק״ג, סי׳ צ״ב סק״א.

14 בית שמואל אה״ע סי׳ ס״ג סק״ג.

15 הרב ח. נ. דמביצר, במכתבי בקורת שנדפסו באוצר הספרות ח״ג עמ׳ 13.

ממנו בחכמה ובמנין, הוא הג״מ ליב צונץ אבד״ק העלישויא להיות רב הכולל [16] ״רב המדינה״ על כל מעהרין [17]. בזמן ההוא, אחרי נסיעת הרב נפתלי הירש בן ה״ר בנימין וואלף וחתן הרב ר׳ העשיל מקראקא מעיר פינטשוב לשבת על כסא הרבנות בעיר לובלין, נתמנה הג״מ ליב צונץ למלא מקומו לאבד״ק פינטשוב [18], ושימש שם ברבנות עד יום פטירתו בשנת תמ״ד. כמה מחידושיו נדפסו בספרי חכמי זמנו אשר שתו בצמא את דבריו [19]. אשת נעוריו היתה בת הקצין ר׳ יונתן כ״ץ מניקולשפורג, והיא ילדה לו שלושה בנים גדולים אשר שימשו ברבנות במדינות פולין, וגם בת אחת נשואה לרב מובהק יושב על מדין, והיא הרבנית שיינדל אשת הרה״ג נתן נטע אבדק״ק אייבשיץ, אבי הגאון הנודע למשגב הרב יונתן אייבשיץ אבדק״ק אה״ו, אשר היה נקרא על שם זקינו ר׳ יונתן כ״ץ מניקולשפורג, והוא התימר בכבוד זקינו הג״מ ליב צונץ ומביא אותו כמה פעמים בספריו (כרתי ופליתי סי׳ צ״ח סקי״ב, סי׳ ק״ט סק״ב, אורים ותומים סי׳ ל״ג סק״ג, סי׳ צ״ב סק״א). ואלה שלושת בני הג״מ ליב צונץ אשר ילדה לו אשת נעוריו בת ר׳ יונתן כ״ץ מעיר נ״ש: א) הרב נפתלי הירץ, אשר בצעירותו היה אבד״ק שדה חדש במדינת פולין הקטנה [20], וערך שנת תע״ח נתמנה לאבד״ק פינטשוב [21]. מתי הלך לו לעולמו נעלם מאתנו, רק זאת ידענו בבירור כי בשנת תקי״ב לא היה עוד בין החיים, כי בעת ההיא כותב עליו הר׳ אריה ליב

16 הד״ר ווילמן ואתו עמו ידידי הד״ר פלעש במאמרם ״דיא מעהרישע לאנדראבבינער״ בספר ״דיא יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס״ עמ׳ 45—52 לא הביאו אותו, ודבר זה נעלם מהם, יען הם חשבו כי רק הרבנים אשר שימשו ברבנות בניקלשפורג, רק הם היו רבני המדינה, ואינו כן, כי הרבה רבנים נתמנו לרבני המדינה בהיותם אב״ד בקהילה אחרת אשר במדינת מעהרין, כמו הגאון מו״ה (משה יצחק) יהודה ליב אבד״ק העלישויא כנזכר בפנים, וכן הגאון המקובל מו״ה יוסף ישכר בער בן המקובל הגדול הנערץ ונקדש לאיש אלקים קדוש מו״ה אלחנן מווינא. והנה בצעירותו נתמנה הג״מ יוסף ישכר בער לאבד״ק פפד״א, שם הסכים בשנת תמ״א ע״ס קנה חכמה (פפד״א תמ״א). בשנת תמ״ו נתמנה לאבד״ק קרעמזיר, בשנת תמ״ט נבחר לרב המדינה על כל מדינת מעהרין ותהי המשרה הזאת עליו עד שנת תנ״ד, כי אז נבחר על מקומו לרב המדינה הגאון מו״ה דוד אופנהיים שהיה בעת ההיא אבד״ק ניקולשפורג.

17 בשנת תל״ג הסכימו שניהם ע״ס ״לב אריה״ עה״ת (ווילהלמשדארף תל״ד), הראשון בתור אבד״ק נ״ש, והשני בתור אבד״ק העלישויא ורב המדינה על כל מדינת מעהרין. בשנת תל״ח הסכים שם ע״ס ״שערי שמים״ (פראג תל״ה), וחתום: ״משה יצחק יהודה ליב בהר״ר נפתלי ז״ל אבד״ק העלישוי״.

18 ראה הסכמתו מכ׳ תמוז תל״ט על הספר ״הולך בדרך תמים״ על תמניא אפי, פפד״א ת״מ.

19 עיין בספר נחלת יעקב עה״ת פרשת שמיני, בס׳ ברכת שמואל מהגאון מו״ה אהרן שמואל קיידנובר, בס׳ דמשק אליעזר (יעסניץ תפ״ג), בפירוש זרע אברהם על המדרש רבה, וכן בפי׳ משנת דר׳ אליעזר על המדרש רבה, ובשו״ת עטרת צבי דף נ״ג, שחיבר הגאון מהרי״ץ מהלברשטאדע.

20 ראה הסכמתו על הדפסת המדרש רבה, אמ״ד תפ״ח.

21 ראה הסכמתו מכ״ב אייר תע״ט על הספר ״ברכת יעקב״, לבוב תקמ״ו, והסכמתו על הספר ״דמשק אליעזר״ על התורה, יעסניץ תפ״ג.

אבד"ק אמ"ד מלת "ז"ל"[22]. אשתו היתה בת הקצין המפורסם שר וגדול ליהודים ר' נחום מעיר צויזמר. כמה דברי אגדה ממנו נדפסו בספרי חכמי זמנו בס' "נחלת יעקב" ו"אבני שהם" (אמ"ד תפ"ד) פרשת נח סי' י"ג, ובס' "משנת דר' אליעזר" פרשת כי תצא, וכן בן אחותו הג"מ יונתן אייבשיץ אבד"ק אה"ו מביא דבר חידוש ממנו בספרו "בני אהובה" הלכות אישות פכ"ג ה"ט, בשם "דודי המאוה"ג מו"ה הירץ בן זקיני הג' מוהרל"ץ", וגם תשובה אחת אשר השיב להג"מ יצחק סג"ל לנדא בהיותו עוד אבד"ק אפטא, אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר קראקא, נמצאת אתי בכת"י חתום באוצרותי. ב) הרב יונתן אבד"ק עיר חדש במדינת פולין הקטנה. ג) הרב צבי הירש אבד"ק בוטשאטש[23], חותנו של הרב אברהם משה אבד"ק זוראווני ואח"כ בעיר קאליש, בן הר' משה שאול אבד"ק זוראווני ואח"כ בעיר קאליש[24]. ד) הרב שמחה אשר ילדה לו אשתו השניה רעכלי בת הרב משה תאומים אחות הרב אהרן תאומים אבד"ק קראקא. ויקח שמחה את מרים בת הרב יוסף סג"ל חריף אבד"ק פרעמישלא לו לאשה[25], ודודו אחי אמו הרב אהרן תאומים בספרו "מטה אהרן" בפרשת ויצא מזכירו בשם "בן אחותי הרב המופלג מק"ק סטריא כמוהר"ר שמחה זצ"ל בן הרב הגדול ומופלג כמוהר"ר ליב צונץ זצ"ל שהי' אב"ד בק"ק העלישויא ובק"ק פינטשוב". כאמור, בצעירותו נתמנה הרב שמחה לאבד"ק סטריא ואח"כ נתמנה לראש מתיבתא בעיר לבוב, וימת שם במבחר שנותיו בטרם מלאו לו שלושים שנה, יום ג' אסרו חג שבועות שנת תנ"ו[26].

ד. הג"מ יחיאל מיכל ב"ר אברהם כ"ץ ראפאפורט. נולד בלבוב בשנת ש"ץ בערך[27]. בצעירותו נתמנה לאבד"ק העלישויא[28]. ערך שנת ת"ל נתמנה לאבד"ק ראסניץ, בשנת תל"ח נבחר משם לאבד"ק באמבערג אך דחה את ההתמנות. ערך תנ"ג נתמנה לאב"ד בפראסניץ ונפטר שם בשנת תנ"ט[29].

ה. הג"מ מנחם מענדיל בן ה"ר צבי הירש, בנו של הפרנס ר' מענדיל פלאצקיר מעיר פוזנא. נולד בפוזנא בשנת ת"ו. אמו בריינדל היתה בת הג"מ אברהם כ"ץ ראפאפורט מלבוב מח"ס שו"ת איתן האזרחי (אוסטרא תקנ"ן). הוא היה חתנו של ר' יהודה ליב מפינטשוב ראש מדינה דגליל קראקא, דהייבו מדינת פולין הקטנה. בר"ח אלול שנת תל"ג נתמנה לרב ואבד"ק העלישויא. ערך תנ"א נתמנה לאבד"ק

22 ראה מכתבו שנדפס בספר שפת אמת ולשון זהירות מאת גיסו הגאון יעב"ץ.
23 ראה בהקדמה לספר "דבר משה" תנייגא, זאלקווא תרי"ט.
24 ראה עליו בספרי כתבי הגאונים עמ' 37.
25 שם דף ל"ה, סי' ח' סוף הערה א'.
26 אנשי שם סי' תקמ"ב.
27 איתן האזרחי ח"ב דרוש לפ' ואתחנן.
28 דור ישרים מאת המנוח יוסף כהן צדק, עמ' 27.
29 יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס, עמ' 501.

זמיגראד[30], אח"כ נתמנה לאבד"ק וועגראב[31]. בשנת תע"ט התחיל להדפיס את ספרו "צנצנת מנחם" וגמרו בחודש תשרי שנת ת"פ[32].

ו. הג"מ ישראל בן הקצין ר' יעקב קאפל סג"ל פרענקיל מווינא. הוא למד אצל הג"מ אפרים כ"ץ מח"ס שו"ת "שער אפרים" אשר עזב את העיר מעזריטש שבמדינת מעהרין ובא לו עירה ווינא, והרביץ שם תורה, ובפרט עם הג"מ ישראל סג"ל פרענקל. ערך שנת ת"מ נתמנה לאבד"ק העלישויא. בערך בשנת תמ"ח נתקבל לאבד"ק ברודא, ובשנת תנ"ו נתמנה לאבד"ק וויצבורג, ואיתן מושבו היה בעיר הערצפעלד. וימת ישראל ביום ו' עש"ק י"ב לחודש אב שנת תס"ו ויקברו אותו בעיר אללערסהיים[33]. בנו הג' שמעון סג"ל פרענקיל היה חתנו של הקצין ר' בער אופנהיים מעיר ווירמייזא. בצעירותו היה אבד"ק גראפפעלד וגליל שווארצנבערג, ואחרי מות אביו נתמנה למלא מקומו לאבד"ק וויצבורג והמדינה ואיתן מושבו היה בעיר היידינגספעלד, נפטר בר"ח ניסן שנת תפ"ז[34].

ז. הג"מ אליעזר הלוי איטינגא, בן הקצין ר' אברהם סג"ל איטינגא מפראג, בנו של ר' נפתלי הירץ אוטינגא רופא בעיר פרעמישלא, בן הקצין המפורסם הנדיב הידוע ר' אברהם איטינגא מווינא[35]. בצעירותו נתמנה לאבד"ק לונדענבורג, וערך ת"ס נתמנה לאבד"ק העלישויא. נפטר שם ביום ב' כ"ו לחודש תשרי שנת ת"ע[36]. מתולדותיו ידענו כי שני בנים ושתי בנות היו לו. א) הר' (חיים) יהודה ליב סג"ל איטינגא היה חתן ר' אליעזר מלבוב שהיה נקרא בשם ר' ליזר ר' מענדל פאטגירש מלבוב[37], אשתו נפטרה שם ביום ג' ה' לחודש כסלו שנת תפ"ב[38]. בצעירותו

30 ראה הסכמתו משם מכ"ב טבת תל"ג על ספר "מגן אברהם" הדפסה ראשונה, דיהרנפורט תנ"ב.

31 ראה הסכמתו משם משנת תנ"ח על ספר "חקי חיים", ברלין ת"ס.

32 כלילת יופי ח"א דף נ"ט ע"א, ח"ב דף ס"ב ע"א, לוחות זכרון עמ' 68.

33 לעווינשטיין, דיא יודען אין דער קורפפאלץ, עמ' 238. געדענקבוך, קויפמן, עמ' 400. קויפמן, דיע לעצטע פערטרייבונג, עמ' 180.

34 באמבערגער, דיא יודען אין ווירצבורג.

35 מגילת יוחסין ישן שנדפס בסוף ספר "תולדות משפחת גינצבורג".

36 הד"ר פריימן במאמרו אודות עיר העלישויא בספר "יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס", עמ' 240, כותב כי נתקבל לאבד"ק העלישויא בשנת תמ"ט, וכן הד"ר וועגער במאמרו שנדפס שם אודות עיר לונדענבורג, עמ' 326, כותב כי ה"ר אליעזר הלוי היה בשנת תקנ"ז אבד"ק לונדענבורג ובסוף ימיו נסע לא"י. ובאמת שניהם טעו בזה. כי ה"ר אליעזר הלוי אטינגא הוא אשר היה לפנים אבד"ק לונדענבורג (מעלות היוחסין, עמ' 73), והוא אשר יסד שם את הפזמון על הנס שנעשה שם בשנת תנ"ח, ואחר כך נתמנה לאבד"ק העלישויא, ונפטר שם בשנת ת"ע.

37 מגילת יוחסין ישן שם.

38 מעלות היוחסין, עמ' 77.

נתמנה לאבד"ק קאליש [39], וכנראה היה אח"כ אבד"ק יארטשוב [40]. משם נתמנה לר"מ בעיר לבוב ובשנת תפ"ח נתמנה לאבד"ק לבוב אחרי אשר ברח משם האב"ד הג"מ משה חיים מפני חמת הישועים (היעזואיטים) [41]. נפטר בעיר יארטשוב ביום ב' ג' לחודש שבט שנת ת"ק [42]. ב) הר' יוסף סג"ל איטינגא מח"ס עדות ביהוסף (זולצבאך תק"א). חתניו הם: א) הרב צבי הירש נ"ש, אשר שימש ברבנות במדינת מעהרין, בערי: איוואניץ, ביזינץ, אייבשיץ, קרומנויא, טריביטש. נפטר שם ביום ג' כ"א לחודש חשון שנת תק"ב. ב) ר' ליזר וויזל חותנו של ר' יוסף וויזל מעיר הלברשטאט [43].

ח. הרה"ג יוסף אופנהיים, בנו יחידו של הג"מ דוד אופנהיים וחתן הקצין המפורסם ר' שמשון ווערטהיימער מווינא. בהיותו עוד רך בשנים נתמנה לאבד"ק העלישויא. בזמנו כתב אביו תשובתו שנדפסה בשו"ת "השיב ר' אליעזר" וכותב שם "בני יחידי הרב המאוה"ג מו"ה יוסף נ"י לנצח אבד"ק העלישויא". בשנת תפ"א היה משכנו בעיר הנובר וימת שם יוסף ביום ט"ז לחודש תמוז שנת תצ"ט. חתנו היה הרה"ג צבי הירש אופנהיים, שבשנת תצ"ב נתמנה לאבד"ק הילרסהיים, נפטר שם בשנת תק"ל [44]. מכתב אחד מהרה"ג צבי הירש אופנהיים אשר כתב אל הג"מ אריה ליב אבד"ק אמ"ד מיום ג' י"ז לחודש טבת שנת תקי"ב נמצא תחת ידי חתום באוצרותי.

ט. הרה"ג סעדיה ישעיה קאצינלבוגין. אביו הג"מ שאול קאצינל-בוגין שימש ברבנות בערי: בראדי, העלמא ופינטשוב בזה אחר זה, ואמו היתה בת הג"מ יונה תאומים אבד"ק מיץ מח"ס "קיקיון דיונה" [45]. הרה"ג סעדיה ישעיה היה חתן הג"מ נפתלי כ"ץ אב"ד בעיר פפד"מ מח"ס "סמיכת חכמים" [46]. בצעירותו היה

39 מג"י ישן שם.

40 בספר שלומי אמוני ישראל ח"ב, עמ' 71, נדפס מג"י שכתב ה"ר שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול, כי היו רוצים לקבל את זקינו ה"ר טובי' יחיאל מיכל היילפרין מעיר זלאטשוב לאבד"ק לבוב, אך הוא מיאן בדבר וכתב אל ראשי ומנהיגי עיר לבוב לקבל את "הגאון מו' ליב אבד"ק יארטשוב כי הוא גדול בישראל וחסיד אותו תקבלו", וכן היה. ויען לא מצאנו רב ואבד"ק לבוב בעת ההיא רק את ה"ר חיים ליב איטינגא אשר נתמנה שם לאב"ד בשנת תפ"ח, נראה כי היה לפנים אבד"ק יארטשוב, ואף בהיותו ר"מ בלבוב היה נקרא בשם הרב מיארטשוב.

41 ראה בספרי "כתבי הגאונים", עמ' 31.

42 בובר, אנשי שם, עמ' 235.

43 כלילת יופי ח"א, דף קכ"ד ע"א.

44 געדענקבוך, קויפמן, עמ' 548.

45 בהקדמת שפתי צדיקים עה"ת.

46 מגילת יוחסין למהר"ל מפראג.

אבד"ק לעסלויא[47], משם נתמנה לאבד"ק מעזריטש אשר במדינת פולין הגדולה[48]. בשנת תפ"ג נתמנה לאבד"ק העלישויא ככתוב ממעל להסכמתו ע"ס "אור מישור" (ברלין תפ"ג) "ועתה נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק העלישויא". נפטר שם בשנת תפ"ו. נדפס ממנו דבר אגדה בידי משה על מדרש רבה פרשת במדבר פי"ד. בנו הר' חיים ק"ב היה חתן הג' גרשון פוליץ אבד"ק נ"ש והמדינה.

י. הרה"ג מאיר בן מהר"ם האמבורג, מילידי עיר פראג. בילדותו למד בישיבתו של הג"מ אברהם ברודא בהיותו ר"מ בפראג. ערך ת"ץ נתמנה לאבד"ק העלישויא, ובמחלוקת הגדולה בין הג"מ יונתן אייבשיץ ובין הג"מ יעקב עמדין אודות הקמיעות עמד הוא לימין הראשון, ומכתבו נדפס בס' "לוחות העדות" מיום ב' ב' לחודש אלול שנת תקי"א. נפטר שם בהיותו זקן ושבע ימים בשנת תקי"ט.

יא. הרה"ג יצחק בן הרה"ג אברהם קלויזנער. לאחר פטירתו של הרה"ג מאיר נכנס הוא למלא מקומו שם לאב"ד ור"מ[49]. נשא ונתן עם הג"מ יחזקאל סג"ל לנדא אבד"ק פראג, ותשובות אליו נדפסו בנודע ביהודה קמא חו"מ סי' כ"ט ואה"ע סי' ט"ז. נפטר שם בשנת תקמ"ו, והוא אבי הרה"ג יעקב קלויזנער אבד"ק סאניק והגליל (בגאליציא).

יב. הרה"ג אריה יהודה ליב תאומים. אביו הרה"ג שמואל תאומים היה אבד"ק לובזעניץ, ואבי אביו הרה"ג יוסף תאומים היה בסוף ימיו דרשן וראש ב"ד בלובלין. נפטר שם יוסף ביום י"ח לחודש תשרי שנת תקמ"ה. הרה"ג אריה יהודה ליב בצעירותו היה משכנו בעיר ליסא ובשנת תקמ"ה עוד היה משכנו שם[50]. ערך תקמ"ו נתמנה לאבד"ק לאשיץ, ואח"כ לאבד"ק העלישויא, נפטר שם ביום י"ד לחודש אדר שני (פורים) שנת תקנ"ד. ולו שלושה בנים: א) הרה"ג יהושע פייבל תאומים דיין ומו"ץ בעיר קאלמאר, ותשובות אליו נדפסו בשו"ת רעק"א ח"א סי' קנ"ג ובח"ב סי' צ"ז, קכ"ט. ב) הרה"ג יעקב אשר שימש ברבנות בעיר צעמפין

47 ראה הסכמתו משנת תס"א על ספר "ברכת משה", ברלין תס"א.

48 ראה הסכמתו משנת תס"ו על הספר "משנת דר' אליעזר", פפד"א תע"ז.

49 ראה הסכמתו משם מי"ד ניסן תקל"ז על ספר "שיח יצחק", פיורדא תקמ"א.

50 לעווין, געשיכטע דער יודען אין ליסא, עמ' 337. וואכשטיין במאמרו אודות רבני עיר לאשיץ בס' יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרעגס, עמ' 319 כתב כי עוד לפני שנת תק"ס נתמנה לאבד"ק לאשיץ, וזה טעות. כי עוד בשנת תקמ"ה היה משכנו בליסא ובנו ר' יוסף דוד העלישויער נולד לו שם. כנראה לדעתי הרכיב בזה וואכשטיין ואתו עמו פריימן שני אנשים ועשו מהם איש אחד. בעיר לאשיץ היה רב אחר ושמו ליב, אשר עוד קודם שנת תק"מ היה שם לאב"ד, ואולי אליו כתב הבעל נודע ביהודה תשובותיו, והוא נפטר קודם שנת תקמ"ז. אולם ה"ר אריה ליב תאומים לא היה מעולם אבד"ק לאשיץ, רק אבד"ק העלישויא, ואליו ערוכה התשובה שנדפסה בנודע ביהודה תניינא יו"ד סי' ק"ל.

משנת תקע"ח עד יום מותו שנת תר"י. ג) הרה"ג יוסף דוד האלישויער, נולד בליסא שנת תקמ"ה, בשנת תקס"ט בא לגור בעיר אוסטראווא ובשנת תקצ"ג נתמנה שם לדיין ומו"ץ. נפטר שם בשנת תרכ"ב [51].

יג. הרה"ג אברהם בן הר' מאיר חיים שטערן, מח"ס מערבי על המזרחי (פראג תקכ"ג) משנת תקנ"ה עד תקנ"ז.

יד. הרה"ג מנחם מענדיל דייטש, משנת תקמ"ב עד שנת תקע"ט.

טו. הרה"ג יוסף פיילבוגין, בן הרה"ג יעקב צבי בי"ח מח"ס "חשרת מים" [52]. נולד בברודא בשנת תקמ"ד, שימש ברבנות בערי: פיסלינג, פירטניץ, קאניץ, ומעזריטש, ובשנת תר"א נתמנה לאבד"ק העלישויא. נפטר שם בשנת תרכ"ט [53].

הג"מ מהר"י אסאד בסוף הקדמת ספרו שו"ת מהרי"א ח"א כתב שם שהיה נכד הגאון ר' שלמה ליב אבד"ק העלישויא. לא נודע לנו מתי שימש שם כאב"ד העלישויא.

51 לעווין הב"ל, עמ' 337.
52 ווינא תקפ"א.
53 "יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס", עמ' 230.

סטראקאניץ

העיר סטראקאניץ במדינת ביהם (בוהמיה), עיר עתיקה. במאה השלישית לאלף הששי התישבו שם יהודים והיתה אחת הקהילות החשובות שבמדינה. במאה השלישית לאלף הששי, ימי הגירוש ליהודי מדינות ביהם ומעהרין. בשנת רנ"ט גורשו יהודי העיר קארלסבאד, בשנת רס"ה — יהודי פילזען ובאותה שנה גם מעיר סטראקאניץ, וביום ט"ז לחודש דצמבר שנת רס"ו מעיר איגלויא וביום י"ח לחודש פברואר שנת רע"ד — מעיר אינגארדיש ראדיש אשר במדינת מעהרין (מורביה). הנוצרים, שונאי ישראל, שמגמתם היתה לשלול שלל ולבוז בז, העלילו עליהם משאות שוא ומדוחים, כגון בעלילות דם וביזוי לחם קדשם, ולכן הסיתו את ההמון הפרוע, תחת מסוה האמונה, לשפוך דם ישראל. בשנת רס"ד העלילו הנוצרים על היהודים אשר בעיר סטראקאניץ, עלילת דם כי מצצו דם ילד נוצרי כדי ללוש בדמו עיסת המצות לחג הפסח. אז דנו שני יהודים, אחים, לשריפה יחד עם אמם הזקנה, והעלום חיים על המוקד לעיני בני עירם. אחר כך התנפלו הנוצרים על היהודים במעונותיהם וישללו ובזזו כל הונם ורכושם ואח"כ רצחום. רק אחדים מהם נמלטו מחרב מרצחיהם וגורשו מן העיר.

בכתבי הרשות הישנים בעיר פראג חקקו על מאורע זה הדברים האלה: "בשנת 1504 (רס"ד) ביום ו' "נאך דער טויבע דעס העררן" (ביום ו' הראשון אחר יום א' לחודש ינואר) נשרפו שני יהודים אחים, ולפניהם גם אמם הזקנה, יען מצצו דמי ילד (נוצרי) ואח"כ אבדו אותו" (באנדי — דווארסקו, ח"א סי' שכ"ד). ובפנקס ח"ק של העיר קראקא מצאנו "אל מלא רחמים" על קדושי עיר סטראקאניץ (בלי ציון שנת מיתתם), וזה מה שכתוב שם: "וקדושים משטראקאניץ: ר' יוסף בר מרקיל ז"ל, ר' פנחס בר מרקיל ז"ל, ואמם הקדושה מרת פריידיל ז"ל, ור' שלמה הקדוש ור' יוסף יעקליש הקדוש ועוד ועוד (האסף ח"ץ, תרנ"ד, עמוד קל"ג). כן נהרגו שם עוד כמה יהודים ובתוכם ר' שלמה ור' יוסף יעקליש הי"ד. מיני אז נחרבה הקהילה בעיר סטראקאניץ.

זכרון הדברים ושמות הקדושים האלה נחרתו לזכרון בעיר קראקא בירת פולין, כי רוב היהודים המגורשים מארץ אשכנז באו למדינת פולין הגדולה שהיתה סמוכה לגבול ארצם, וקבעו דירתם בבירת פוזנא. מהם נסעו משם הלאה למדינת רייסין וקבעו דירתם בעיר לבוב הבירה, כמו הג"ר קלמן מוורמייזא ור' יונה קיקיניש. לא כן הנגרשים והנדחים מארץ ביהם ומעהרין, אלה הגולים שמו פניהם למדינת פולין הקטנה הסמוכה לה, וקבעו דירתם בעיר הבירה קראקא, ועי"ז נתמלא קהל עדת

ישורון בעיר קראקא מחורבנן של קהילות ביהם ומעהרין, כי מלכי פולין בעת ההיא, זיגמונד הראשון וכן השני היו מלכי חסד ורחמים ונתנו להם זכויות. איזה מהם היו אמידים ובעלי הון ונעשו שם למוכסים, שוכרי המס, והיו קרובים למלכות, ולכן הם היו נקראים על שם ארץ מולדתם בשם ביהם, כמו המוכסן והקבלן הגדול ר' אברהם ביהם, ר' יעקב ביהם ור' אליעזר ביהם. וגם בראשית המאה השביעית לאלף הששי עדיין נמצאה בעיר קראקא משפחה בשם ביהם, לדוגמה: ר' שכנא ביהם חתן הרב הגאון מו"ה משה מינץ אבד"ק אובין ישן מח"ס שו"ת "מהר"ם מינץ". והנדחים מארץ מורביה (מעהרין) היו נקראים בעיר קראקא ע"ש ארץ מולדתם בשם מורביטשים, כלומר מארץ מעהרין, ונעשה אח"כ ג"כ שם משפחתם, לדוגמה: הנגיד ר' אליעזר ליפמן מארבטשיך, פרנס ומנהיג בעיר קראקא, מחותנו של הרב הגאון פרנס הדור מו"ה פנחס הלוי הורוויץ מקראקא; הקצין ר' יעקב מארבטשיך, מגדולי עשירי קראקא, חוכר המסים והארנונות של גליל לובלין שנפטר בעיר קראקא בשנת שפ"ג.

יהודי קראקא ממגורשי ביהם ומעהרין שהיו עשירים ומופלגים בתורה, רצו להשתרר על כל בני הקהילה ולדחות את אנשי מדינת פולין ממשמרתם. לכן פרצה ביניהם מריבה ונחלקה הקהילה לשני מחנות ולשתי קהילות נפרדות, ולכל אחת היה לה רב ואב"ד מיוחד אשר עמד בראש קהילתו. קהל עדת אנשי פולין שבראשה עמד הרב הגאון המקובל מו"ה אשר לעוויל (זקינו של הגאון מהר"ם מלובלין); וקהל עדת אנשי ביהם ובראשה הרב הגאון מו"ה פרץ (כנראה אליו כיון הרמ"א בנוספות לספר היוחסין, אשר מונה אותו בין הרבנים הגאונים גדולי הדור). מאז נתפרדה החבילה בקהל עדת עיר קראקא והתחיל שוב ריב ומדון. המחלוקת פרצה בשאלת הדרשה בפני הציבור בשבתא דריגלא בבית הכנסת הישן, מי מהרבנים ידרוש, הרב דקהל אנשי ביהם או הרב דקהל אנשי פולין. הם הגישו את דיניהם לפני המלך, ופסק דין יצא מלפני המלך בשנת רע"ט: כי אחר חקירה ודרישה נודע לו, כי רק קהל עדת אנשי פולין היו הראשונים אשר התפללו שם, ובכל עת אשר צריכים לבדק הבית הם מתקנים אותו מהונם, ולכן להם לבד הרשות להיות עומדים בראש ולתת רשיון להרב אב"ד שידרוש להם שם בכל עת שירצו, ואין לאנשי קהל עדת ביהם רשות לעכב בעדם. קהל עדת אנשי ביהם, בראותם כי אבדו זכותם עפ"י גזרת המלך, בנו להם בית כנסת מיוחד, "בית הכנסת הגבוה" הוא נקרא. שונה היה בית כנסת זה מכל בתי הכנסיות שבתבל, כי כולם בנויים היו עלי ארץ ומן הרחוב יורדים כמה מדרגות למטה לבית הכנסת, לקיים מה שנאמר: ממעמקים קראתיך ה', לא כן בית הכנסת הזה בנוי היה בשטח העליון, על בית אשר היו בו חנויות ודירות, וצריך היה לעלות במעלות אל מקום גבוה של בית הכנסת, ובעבור זה הוא נקרא "בית הכנסת הגבוה". הוא נבנה, כנראה, בסוף המאה השלישית לאלף הששי, בזמן שימושם ברבנות של הגאונים מו"ה פרץ זצ"ל ומו"ה אשר לעוויל שנפטר בשנת רצ"ד. כעבור זמן נתאחדו הקהילות, אולי בהוראת המלך, כדי שהציבור לא יהא חלוק, ושמו להם ראש אחד שהיה אב"ד דכל העיר כולה. בכל זאת היה לו ל"בית

הכנסת הגבוה" רב מיוחד שהיה נקרא בשם "הרב דביהכנ"ס הגבוה". דבר זה נמשך במשך מאה וחמישים שנה, משנת ש' בערך עד אמצע המאה החמישית לאלף הששי. הרב האחרון אשר המשרה הזאת היתה על שכמו היה הרב הגאון מו"ה זכרי' מענדיל בעל "באר היטב" על שו"ע יו"ד ושו"ע חו"מ. כשנתמנה ר' זכרי' מענדיל לאבד"ק טורבין נתבטלה המשרה הזאת עד ימינו אלה (ראה מ"ש בספרי "כתבי הגאונים" עמוד נ"ח, ובמאמרי על "בעלזא" סי' ט', ובמאמרי "עיר הרובשוב ורבניה" שנדפס ברבעון "הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו עמוד צ"ב).

שדה לבן (בילו־צירקוב)

עיר במדינת אוקראינה. כבר באמצע המאה הרביעית היה בה יישוב יהודי [1]. בסוף המאה החמישית לאלף הששי נוסד שם בית דפוס עברי. בשנת תקפ"ג יצא לאור בדפוס שדה לבן הספר "וצוה הכהן".

ידועים לנו שמות הרבנים ששימשו כראב"ד ור"מ בשדה לבן:

א. הגאון החסיד מו"ה נפתלי הירץ הכהן. בצעירותו היה רב הקלויז באוסטרה בוואלין, על מקום אבי חותנו הרה"ג מו"ה יהודה ליב, ואח"כ נתקבל לאבד"ק פינסק, ובשנת תקל"ח נתקבל לאבד"ק שדה לבן, ונפטר שם בכ"ד טבת שנת תקנ"ו [2].

ב. הג"מ נתן הלוי בן הגאון מאור הגולה מרן יצחק הלוי הורוויץ אבד"ק שלוש קהילות אה"ו [3]. בשנת תק"ס נתמנה הג"מ נתן לר"מ בעיר דובנא רבתי ונפטר שם לערך שנת תקס"ו.

ג. הרה"ג מו"ה חיים מאיר בן מהר"ם [4].

ד. הרה"ג מו"ה דובער בן הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קראשניק. נולד בשנת תקמ"ז ונשא את בת הגאון מו"ה שאול יהושע פייביל תאומים מאוסטרובצה. נפטר לערך שנת תק"ץ.

ה. הרה"ג מו"ה מנשה בן הג"מ יעקב קאפל אבד"ק קרעמניץ, נין ונכד להגאון ר' יהודה ליוואי הזקן ובן אחיו של מאור הגולה המהר"ל מפראג [5].

ו. הג"מ אברהם בהג"מ מאיר ז"ק. בצעירותו היה אב"ד בלחוביץ, וואלין [6] ואח"כ נתקבל לאבד"ק שדה לבן.

1 ראה "תולדות היהודים בלבוב" מאת מאיר בלבן, עמ' 15.
2 ראה "מזכרת לגדולי אוסטרה".
3 ראה הסכמתו על ספר "שער השמים", דובנא תקס"ד.
4 ראה הסכמתו על הספר "וצוה הכהן" שדה־לבן תקפ"ג.
5 ראה מגילת יוחסין של המהר"ל מפראג.
6 עיין תשובתו בספר שו"ת דברי רב משולם להג"מ משולם זלמן מאוסטרה, בן החכם צבי: "הק' אברהם ז"ק חופ"ק שדה לבן", ועיין מ"ש למעלה במאמרי על "אפטא".